

ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

12

ΕΠΟΠΤΗΣ - ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΕΛΕΥΘ. Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, Π. ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Ε Π Ε

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡΕΤΑΚΗ
«ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ»
ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΛΑΜΑΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2002

ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

12

ΚΑΤΑ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ,
ΥΠΕΡ
ΤΗΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΕΥΑΓΓΟΥΣ ΘΗΣΚΕΙΑΣ
(ΛΟΓΟΙ Δ' - Γ')

ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ
ΣΑΚΑΛΗ ΙΓΝΑΤΙΟ
ΦΙΛΟΛΟΓΟ

ΚΥΡΙΛΛΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

Copyright :

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ

Γ. Μπακατσέλου 3, Θεσσαλονίκη

Τ. Θ. 400 90. 560 10 Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2310/283 880. Οικίας 2310/696 653.

ΚΑΤΑ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ
ΥΠΕΡ
ΤΗΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΕΥΑΓΓΟΥΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ
(ΛΟΓΟΙ Δ' - Γ')

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΥΠΕΡ
ΤΗΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΕΥΑΓΟΥΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ
ΠΡΟΣ ΤΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΕΟΙΣ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

Κατηγόρευσε μὲν οὖν τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, καὶ τῶν Μωσέως
δογμάτων ἀκαλλεστάτην πεποιήται τὴν καταβολὴν ὥσπερ οὐκ
ἐνὸν ἑτέρως αὐτῶ τῶν Ἑλλήνων δεισιδαιμονίαις τὴν ἀμείνω
ψῆφον ἐπενεγκεῖν, εἰ μὴ κακύνοιτο τὰ Χριστιανῶν, τό γε ἦκον
εἰς φενακισμούς, καὶ μέντοι φιλοσογίας τὰς παρ' αὐτοῦ. Καίτοι
χρῆν δήπου ἄμεινον εἶναι, ὡς γέ μοι φαίνεται, διὰ πραγμάτων
αὐτῶν τὰς παρ' αὐτοῖς ἐπικουρεῖσθαι δόξας, εἴπερ τι μετὴν ἀλη-
θείας αὐτοῖς, καὶ μὴ ταῖς τινῶν εὐρεσικομπίαις κατακαλλύνε-
σθαι, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὰ τῶν γυναιῶν ἐταιριζόμενα, τὸ ἐκ
10 τοῦ πράγματος αἰσχος στωμύλοις φωναῖς καὶ τοῖς θύραθεν ὠραι-
σμοῖς ἀποκρούεσθαι δοκεῖ. Ἄλλὰ γὰρ Ἰουλιανοῦ τε πέρι καὶ
παντὸς ὄτουοῦν τὰ ἴσα φρονεῖν ἐθέλοντος αὐτῶ, λέγωμεν καὶ
ἡμεῖς, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν «Ὅταν λαλήῃ τὸ ψεῦδος, ἐκ
τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστί, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ
15 ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκε». Δυσχερὲς οὖν ἄρα, μᾶλλον δὲ καὶ
ἀμήχανον, ἐκ στομάτων Ἑλληνικῶν καὶ νοῦ γέμοντος διαβολι-
κῆς ἐνεργείας ἀναπηγάξειν δύνασθαι τὴν ἀλήθειαν.

Περιαντίζεται γέ μὴν ὁ γενναῖος οὕτως καὶ τῶν ἰδίων προ-

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΜΑΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ ΤΟΥ ΑΘΕΟΥ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

Κατηγόρησε λοιπὸν τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπιχείρησε μὰ πολὺ ἄσχημη κακολογία ἐναντίον ὧσων γράφει ὁ Μωυσῆς, σὰ νὰ μὴν μποροῦσε ἄλλιῶς νὰ ἐκδηλώσει τὴν προτίμησίν του σὲ δεισιδαιμονίες τῶν Ἑλλήνων, ἂν δὲν προξενούσε, ὅσο δυνατὸν τοῦ ἦταν, τὴ βλάβη του σὰ τῶν Χριστιανῶν μὲ τὶς ἀπάτες καὶ τὶς κακολογίες του. Ἐὰν καὶ βέβαια θὰ ἦταν καλύτερο, ὅπως ἐγὼ νομίζω, νὰ ὑποστηρίζουν τὶς γνῶμες τους μὲ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, ἂν φυσικὰ εἶχαν κάποια σχέση μὲ τὴν ἀλήθεια, καὶ νὰ μὴν τὶς ὠραιοποιοῦν μὲ ἐξεζητημένες κομπορημοσύνες, κατὰ παράμοιο τρόπο μὲ τὶς ἐκπορνευόμενες γυναῖκες ποὺ νομίζουν ὅτι ἀποκρούουν τὸ αἶσχος τῆς πράξεώς τους μὲ ἀνόητες φλυαρίες καὶ ἐξωτερικοὺς ἐξωραϊσμούς. Ἄλλὰ γιὰ τὸν Ἰουλιανὸ καὶ γιὰ καθένα ποὺ θέλει νὰ ἔχει τὶς ἴδιες ἀντιλήψεις μὲ αὐτὸν ἄς ποῦμε καὶ ἐμεῖς σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τοῦ Σωτήρα: «Ὅταν λέγει τὸ ψεῦδος, τὸ λέγει ἀπὸ μέσα του, γιὰτὶ εἶναι ψεύτης, ὅπως καὶ ὁ πατέρας του, ὁ ὁποῖος δὲν στάθηκε στὴν ἀλήθεια»¹. Εἶναι ἐπομένως δύσκολο, ἢ μᾶλλον ἀδύνατο ἀπὸ Ἑλληνικὰ στόματα καὶ νοῦ γεμᾶτο ἀπὸ διαβολικὴ ἐνέργεια νὰ μπορέσει νὰ ἐκπηγάσει ἡ ἀλήθεια.

Περιαιτολογεῖ λοιπὸν ὁ γενναῖος αὐτὸς καὶ μεγαλοφρονεῖ γιὰ

---

1. Ἰω. 8, 44.

γόνων καταθρασύνεται. Τοὺς γάρ τοι τῶν ποιητῶν οὐ προσίεται λόγους, μυθοποιούς ὀνομάζων αὐτούς, ἀλαζονεύεται δὲ μέγα καὶ πεφρόνηκε καὶ προσορμίζεται μόναις ταῖς φωναῖς τοῦ Πλάτωνος, καίτοι γεγονότος τῶν ἄλλων ἐσχάτου, καὶ οὐκ ἀγενῆ παρὰ τῶν συγγεγονότων αὐτῷ λαβόντος τὴν ἀντίστασιν. Εἷς γάρ ἐστι καὶ ὑπέροφρος καὶ σοβαρὸς ἄγαν, καὶ ἐπ' ἀκριθείᾳ δογματικῇ τε καὶ λογικῇ πλείστην ἔχων τὴν δεινῶσιν ὁ αὐτοῦ φοιτητῆς Ἀριστοτέλης, ἕτεροί τε καὶ μετ' αὐτὸν οὐ μετρίαν ἐπὶ συνέσει τῇ κατ' αὐτὸν τὴν δόξαν ἀράμενοι. Ἀσύμβατοι δὲ ἀλλήλαις ὅπως τε
10 καὶ τίνα τρόπον αἱ ἀμφοῖν εἰσι δόξαι, παρήσω λέγειν Ἀποχρῶν γὰρ ἡμῖν ὁ περὶ τούτων ἤδη πεποιῆται λόγος Ἐπ' ἐκεῖνο δὲ εἴμιν νινί· ἐπόμενος γάρ, ὡς ἔφην, ταῖς δόξαις τοῦ Πλάτωνος, προστιθεὶς δέ, οἶμαι, καὶ τὰς ἑαυτοῦ, τὴν προσεχῆ τοῦ κόσμου δημιουργόν, καθά φησιν αὐτός, ἀποφαίνει μὲν τῶν ὄλων Δεσπότην, καὶ
15 τοῖς σκήπτροις αὐτοῦ τὰ πάντα ὑπενεγκῶν, ἑτέρῳ τρόπῳ πάλιν αὐτὸν τῆς καθ' ἡμῶν ἐξίστησιν ἀρχῆς, καὶ τισιν ἀναριθμήτοις θεοῖς καὶ ἑτέροις παρ' αὐτὸν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ διανεμῶν οὐκ ἐρυθριᾷ. Γράφει γὰρ ὧδε πάλιν

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

20 Ἀλλὰ δὴ σκοπεῖτε πρὸς ταῦτα πάλιν τὰ παρ' ἡμῶν. Οἱ γὰρ ἡμέτεροί φασι τὸν Δημιουργὸν ἀπάντων μὲν εἶναι κοινὸν πατέρα καὶ βασιλέα, νενεμησθαι δὲ τὰ λοιπὰ τῶν ἐθνῶν ὑπ' αὐτοῦ, ἐθνάρχαις καὶ πολιούχοις θεοῖς, ὧν ἕκαστος ἐπιτροπεύει τὴν ἑαυτοῦ λῆξιν οἰκείως αὐτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν μὲν τῷ Πατρὶ πάντα
25 τέλεια καὶ ἐν πάντα, ἐν δὲ τοῖς μεριστοιῖς ἄλλη παρ' ἄλλῳ κρατεῖ δύναμις, Ἄρης μὲν ὑποτροπεύει τὰ πολεμικὰ τῶν ἐθνῶν, Ἀθηνᾶ δὲ τὰ μετὰ φρονήσεως πολεμικὰ, Ἑρμῆς δὲ τὰ συνετώτερα μᾶλλον, ἢ τολμηρότερα, καὶ καθ' ἑκάστην οὐσίαν τῶν οἰκείων θεῶν ἔπεται καὶ τὰ ἐπιτροπευόμενα παρὰ σφῶν ἔθνη. Εἰ μὲν οὖν οὐ
30 μαρτυρεῖ τοῖς ἡμετέροις λόγοις ἡ πείρα, πλάσμα μὲν ἔστω τὰ παρ' ἡμῶν καὶ πιθανότης ἄκαιρος, τὰ παρ' ὑμῖν δὲ ἐπαινείσθω. Εἰ δὲ πᾶν τοῦναντίον, οἷς μὲν ἡμεῖς λέγομεν ἐξ αἰῶνος ἡ πείρα

τοὺς προγόνους του. Ἀπορρίπτει βέβαια τοὺς λόγους τῶν ποιητῶν, ὀνομάζοντάς αὐτοὺς μυθοποιούς, ἀλλὰ θεωρεῖ μέγα καύχημα καὶ ὑπερηφάνειά του τὸν Πλάτωνα καὶ προσκολλᾶται μόνο στοὺς λόγους του, ἂν καὶ εἶναι μεταγενέστερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ δὲν δέχθηκε μικρὴ ἀντίσταση ἀπὸ τοὺς μαθητές του. Ἐνας μάλιστα ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ὑπερόπτης καὶ πολὺ ἀξιόλογος, καὶ ἔξαιρετικά δυνατὸς στὴ διδακτικὴ καὶ λογικὴ αὐστηρότητα, ὁ μαθητὴς του Ἀριστοτέλης, καὶ ἄλλοι ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν ποὺ δὲν ἔγιναν λιγότερο ὀνομαστοὶ γιὰ παρόμοια μ' αὐτὸν σοφία. Σὲ τί εἶναι ἀσύμφωνες μεταξὺ τους καὶ μὲ ποιὸ τρόπο οἱ γνῶμες τῶν δύο θὰ παραλείψω νὰ τὸ ἀναφέρω, γιὰτὶ εἶναι ἀρκετὰ τὰ ὅσα ἤδη εἶπαμε γι' αὐτές, θὰ προχωρήσω ὅμως τώρα σὲ ἐκεῖνο. Ὅτι δηλαδή, ἀκολουθώντας, ὅπως εἶπα, τὶς γνῶμες τοῦ Πλάτωνα, ἀλλὰ προσθέτοντας καὶ τὶς δικές του, τὸν γειτονικὸ δημιουργὸ τοῦ κόσμου, ὅπως λέγει αὐτός, τὸν παρουσιάζει βέβαια Δεσπότη τῶν ὄλων καὶ ὑποτάσσει τὰ πάντα στὴν ἐξουσία του, ἀλλὰ μὲ ἄλλο τρόπο πάλι τὸν ἀποσπᾷ ἀπὸ τὴν ἐξουσία του σὲ μᾶς καὶ δὲν ντρέπεται νὰ διαμοιράζει τὴ βασιλεία του σὲ κάποιους ἀμέτρητους θεοὺς καὶ σὲ ἄλλους ποὺ τὸν περιβάλλουν. Γιατὶ γράφει πάλι τὰ ἑξῆς:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλὰ προσέξτε πάλι τὰ δικά μας. Γιατὶ οἱ δικοὶ μας λένε ὅτι ὁ Δημιουργὸς εἶναι κοινὸς πατέρας ὄλων καὶ βασιλιάς, καὶ ἔχει μοιράσει τὰ ἐπιμέρους ἔθνη σὲ θεοὺς ἄρχοντες ἔθνῶν καὶ προστάτες πόλεων, καὶ καθένας ἀπὸ αὐτοὺς ἐπιτροπεύει τὴν περιοχὴ του ὅπως αὐτὸς νομίζει. Μολονότι δηλαδή στὸν Πατέρα εἶναι ὅλα τέλεια καὶ τὰ πάντα εἶναι ἓνα, ὅμως στὰ ἐπιμέρους ἔχουν ὁ καθένας τὴ δική του δύναμη. Ὁ Ἄρης διευθύνει τὶς πολεμικὲς ὑποθέσεις τῶν ἔθνῶν, ἡ Ἄθηνᾶ τὰ πολεμικὰ ἔργα ποὺ ἀπαιτοῦν σύνεση, ὁ Ἑρμῆς τὰ ἔργα ποὺ ἀπαιτοῦν ἐξυπνάδα μᾶλλον παρὰ τόλμη, καὶ σύμφωνα μὲ τὴ φύση τοῦ καθενὸς θεοῦ ἀκολουθοῦν καὶ τὰ ἔθνη ποὺ ἐπιτροπεύονται ἀπὸ αὐτούς. Ἄν λοιπὸν ἡ πραγματικότητα δὲν ἐπιβεβαιώνει τὰ λόγια μας ἄς θεωρηθοῦν τὰ δικά μας πλασματικὰ καὶ πίστη παρὰκαιρη, καὶ ἄς δεχθοῦν τὸν ἔπαινο τὰ δικά σας. Ἄν ὅμως, ἐντελῶς ἀντίθετα, ὅσα ὑποστηρίζομε ἐμεῖς τὰ ἐπιβεβαιώνει ἡ διὰ μέσου τῶν αἰῶνων

μαρτυρεῖ, τοῖς ὑμετέροισι δὲ λόγοις οὐδὲν οὐδαμοῦ φαίνεται συμ-
 φωνοῦν, τί ταύτης τῆς φιλονεικίας ἀντέχεσθε; Λεγέσθω γάρ μοι,
 τίς αἰτία τοῦ Κέλτους μὲν καὶ Γερμανοὺς εἶναι θρασεῖς, Ἕλληνας
 δὲ καὶ Ῥωμαίους ὡς ἐπίπαν πολιτικούς καὶ φιλανθρωπούς, μετὰ
 5 τοῦ στεροῦ τε καὶ πολεμικοῦ, συνετωτέρους δὲ καὶ τεχνικωτέ-
 ρους Αἰγυπτίους, ἀπολέμους δὲ καὶ τρουφηλοὺς Σύρους, μετὰ τοῦ
 συνετοῦ καὶ θερμοῦ καὶ κούφου καὶ εὐμαθοῦς. Ταύτης γάρ τῆς
 ἐν τοῖς ἔθνεσι διαφορᾶς, εἰ μὲν οὐδεμίαν τις αἰτίαν συνορῶη,
 μᾶλλον δὲ αὐτὰ φησι καὶ ἐκ τοῦ αὐτομάτου συμπεσεῖν, πῶς ἔτι
 10 προνοία διοικεῖσθαι τὸν κόσμον οἴεται τις; Εἰ δὲ τούτων αἰτίας
 εἶναι τίθεται, λεγέτω μοι πρὸς αὐτοῦ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ διδα-
 σκέτω.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἐπὶ καιροῦ δὴ πάλιν πρὸς ἡμῶν λελέξεται τὸ διὰ φωνῆς τοῦ
 15 προφήτου Ἰεζεκιήλ: «Οὐαὶ τοῖς ἀπὸ καρδίας αὐτῶν προφητεύ-
 ονσι καὶ τὸ καθόλου μὴ βλέπουσι. Τίς γὰρ νοῦν Κυρίου ἔγνω,
 κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;». Ψευδο-
 επεῖ γὰρ ὁ γεννάδας οὐτοσί καὶ τῶν θείων ἐννοιῶν μονονουχί
 κοινωνὸν ἀποφήνας ἑαυτόν, ἔθναρχαις τισὶ καὶ πολιοῦχοις δαί-
 20 μοσι, ἦτοι κατ' αὐτόν θεοῖς, φησί, διανενημῆσθαι τὰ ἔθνη. Φρα-
 ζέτω δὴ οὖν τοῖς ἀναμαθεῖν ἐθέλουσι, πότερόν ποτε, τοῦ δύνα-
 σθαι κατάρχειν αὐτῶν ἠττώμενος καὶ οὐ διαρκῆ τὴν δύναμιν
 ἔχων παρεχώρει τοῦ προνοεῖν ἑτέροις, ἢ παναλκῆς μὲν ὑπάρχων
 καὶ τὸ δύνασθαι κρατεῖν ἀκονιτὶ κεκτημένος; Εἰ μὲν οὖν ἀτο-
 25 νῆσαι φησι καὶ ἀπειπεῖν τὴν ἀρχὴν γράφεται τὸν τοῦ κόσμου
 Δημιουργόν, καὶ καθορίζει τὸ ἀναλκι τῆς ὑπερκειμένης οὐσίας
 τὰ πάντα. Εἰ δὲ οἶδεν ἔχοντα τὸ δύνασθαι κρατεῖν, εἶτα τοῦτο
 δραῖν οὐχ ἐλέσθαι φησί, διδασκέτω τὰς αἰτίας. Εἰ μὲν γὰρ ὡς
 ἄμεινον αὐτοῦ παιδαγωγεῖν εἰδόσι τοῖς πολιοῦχοις θεοῖς, τὰς

2. Ἰεζ. 8, 3.

3. Ἦσ. 40, 13. Ρωμ. 11, 34.

πειρα, ἐνῶ μὲ τις δικές σας ἀπόψεις τίποτε καὶ πουθενὰ δὲν φαίνεται νὰ συμφωνεῖ, γιατί ἐπιμένετε σ' αὐτὴ τῇ φιλονεικίᾳ; Ἐὰς μοῦ πεῖ δηλαδή κάποιος ποιὰ εἶναι ἡ αἰτία πού οἱ Κέλτες καὶ οἱ Γερμανοὶ εἶναι πολεμικοί, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ρωμαῖοι εἶναι γενικά πολιτισμένοι καὶ πιὸ ἀνθρώπινοι καὶ συνάμα σταθεροὶ καὶ πολεμικοί, οἱ Αἰγύπτιοι εἶναι πιὸ συνετοὶ καὶ ἱκανοὶ στὶς τέχνες, ἐνῶ οἱ Σύροι εἶναι ἀπόλεμοι καὶ τρυφηλοὶ καὶ ταυτόχρονα ἔχουν φύση στοχαστικὴ καὶ θερμὴ καὶ ἑλαφρὴ καὶ μὲ κλίση στὴν εὐκόλη μάθησι. Αὐτῆς τῆς διαφορᾶς τῶν ἔθνῶν ἂν κάποιος δὲν παρατηρήσει καμμιά αἰτία, καὶ λέγει ὅτι αὐτὰ συνέπεσαν ἔτσι τυχαῖα, πῶς νομίζει κανεὶς ἀκόμα ὅτι ὁ κόσμος κυβερνᾶται ἀπὸ κάποια πρόνοια; Ἐὰν ὁμως δέχεται ὅτι αὐτὰ εἶναι ἀποτέλεσμα κάποιας αἰτίας, ἄς μοῦ τὸ πεῖ ἐνώπιον τοῦ ἴδιου τοῦ Δημιουργοῦ κι ἄς μοῦ τὸ ἐξηγήσει.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἐπίκαιρα πάλι θὰ ποῦμε ἐκεῖνο πού εἶπε ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ· «Ἄλλοιμονο σὲ ἐκεῖους πού προφητεύουν σύμφωνα μὲ τὴ διάθεσι τῆς καρδιᾶς τους, χωρὶς νὰ δοῦν καὶ νὰ δεχθοῦν καμμιά ἀποκάλυψι τοῦ Θεοῦ»². Γιατί, σύμφωνα μ' αὐτὸ πού ἔχει γραφεῖ, «Ποιὸς γνώρισε τὴ σκέψι τοῦ Κυρίου, ἢ ποιὸς ἔγινε σύμβουλός του;»³. Ψευδολογεῖ λοιπὸν αὐτὸς ἐδῶ ὁ θρασύς, καὶ ἔχοντας κατὰ κάποιο τρόπο καταστήσει τὸν ἑαυτὸ του κοινωνὸ τῶν θείων σκέψεων, λέγει ὅτι ἔχουν διανεμηθεῖ τὰ ἔθνη σὲ κάποιους δαίμονες, ἢ κατὰ τὴ γνώμη του θεοῦς, ἀρχηγούς ἔθνῶν καὶ προστάτες πόλεων. Ἐὰς πεῖ λοιπὸν σὲ ὅποιους θέλουν νὰ μάθουν, ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο, ἐπειδὴ ἦταν ἀνίκανος νὰ τὰ κατεξουσιάζει καὶ δὲν εἶχε διαρκῆ δύναμι παραχώρησε σὲ ἄλλους τὸ ἔργο τῆς πρόνοιας, ἢ τὸ ἔκανε ὄντας παντοδύναμος ἔχοντας τὴ δύναμι νὰ τὰ ἐξουσιάζει χωρὶς κόπο; Ἐὰν λοιπὸν πεῖ ὅτι τοῦ ἔλειψε ἡ δύναμι, καὶ τὸν Δημιουργὸ τοῦ κόσμου κατηγορεῖ ὅτι στερήθηκε τὴν ἐξουσία του, καὶ ὅτι ἡ ἀδυναμία τῆς ὑπερκείμενης οὐσίας καθορίζει τὰ πάντα. Ἐὰν ὁμως ἀναγνωρίζει ὅτι διαθέτει τὴ δύναμι νὰ ἐξουσιάζει, κι ἔπειτα λέγει ὅτι δὲν προτίμησε νὰ τὴν ἀσκήσει, ἄς μᾶς ἐξηγήσει τίς αἰτίες. Ἐὰν δηλαδή λέγει, ἐπειδὴ γνώριζαν οἱ πολιοῦχοι θεοὶ νὰ παιδαγωγοῦν καλύτερα ἀπὸ αὐτὸν τοὺς μοίρασε

τῶν ἔθνῶν ἀγέλας διανεμεῖσθαι φησι, συνομολογεῖν ἀνάγκη, καὶ οὐχ ἔκόντα λοιπόν, τὸν τῶν οὕτως ἀκαλλεστάτων δογμάτων εἰσηγητήν, ὅτι Ποιητῆς τῶν ὅλων ὑπάρχων ὁ προσεχῆς τοῦ κόσμου Δημιουργός, ἀμείνους τινὰς ἑαυτοῦ καὶ πολὺ λίαν εὐτεχνε-
5 στέρους οὐκ οἶδ' ὅπως εἰργάζετο. Εἰ δὲ δὴ χειρόνως, καὶ οὐ καθὰ πέφυκέ τε καὶ οἶδεν αὐτός, εἴη ἂν οὐκ ἀγαθοῦ τοῦ μὴ τοῦ κρείττονος ἐφεῖναι μεταλαχεῖν τοῖς παρ' αὐτοῦ γεγονόσιν.

Ἄλλ' οὐκ ἠξίωσε, φησί, τοῦτο δοῦν. Καίτοι πῶς οὐχ ὑπεροψία τὸ ἔγκλημα; Ἀνθ' ὅτου δὲ δὴ καὶ δημιουργεῖν ἠθέλησε τὴν
10 ἀρχήν, ὧν ὑπερορᾷ τὴν παιδαγωγίαν καὶ σμικρὸν οἶεται καὶ τῆς αὐτοῦ κατόπιν εὐκλείας ἰέναι, τὸ χρῆναι κρατεῖν αὐτῶν; Εἶναι δέ φημι καὶ ἑτέρως χρῆμά τι πολύευκτον καὶ ἀληθῶς ἀξιέραστον, τὸ δι' ὧν ἂν δύναιτό τις λαμπρῶν ἀνδραγαθημάτων καὶ τῆς κατ' εὐσέβειαν ἀρετῆς, πειραῖσθαι γενναίως, κατὰ γε τὸ ἐγχωροῦν
15 ἀφομοιοῦσθαι φιλεῖν τῷ πανάγκῳ Θεῷ. Ἐφῆκε τοίνυν τοῖς ἑτέροις τὸ καθηγεῖσθαι τῶν ἔθνῶν, καίτοι φιλάρετος ὧν. Ἄρ' ἵνα τοῦτο διδάξειαν, ἦγον, ὡς αὐτός φησιν, ἵνα κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, καὶ ἄπερ ἂν ἕκαστοι τῶν παρειληφόντων ἔλοιντο ταῦτα καὶ φρονεῖν καὶ δοῦν ἀναπειθῶσι, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπαναγκάζωσι
20 τοὺς σφίσι κατευζευγμένους ταῖς τῶν κρατούντων ἔπεσθαι γνώμαις; Εἰ μὲν οὖν δεδόσθαι φησὶν αὐτὰ ἵνα καὶ ἀπευθύνοιντο πρὸς τὸ Θεῷ δοκοῦν, πῶς οὐχ ἅπαντας ἐχρῆν τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς τιθασσοὺς ὀραῖσθαι καὶ ἀγαθοὺς καὶ ἀρετῆς ἀπάσης ἐπιστήμονας, μιᾶς τε καὶ τῆς αὐτῆς ἀπηρτηθῆσαι γνώμης; Οὐ γὰρ διάφορον, οὔτε
25 μὴν διενηνεγμένον, εἰς ἕτερον τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, μονοειδὲς δὲ μᾶλλον εἰς τὸ ἀγαθόν, καὶ πρὸς ὅτιοῦν τῶν τεθναμασμένων. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν, οὐχὶ δεδόσθαι δὲ διατείνεται τοῖς πολιούχοις αὐτά, ἵν' ὡς αὐτός φησιν ἕκαστος ἐπιτροπεύῃ τὴν αὐτοῦ λῆξιν, οἰκείως ἑαυτῷ, φέρε καταθρήσωμεν, εἰ μὴ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας κατα-
30 γορεύειν ἀποτολμᾷ, ταυτὶ φρονῶν τε καὶ λέγων.

Κελτοὶ μὲν γὰρ εἰσι Γερμανοὶ τε πρὸς τούτοις θρασεῖς τε καὶ μαιφόνοι, Ἑλληγες δὲ καὶ Ῥωμαῖοι ὡς ἐπίπαν πολιτικοὶ καὶ

τις ἀγέλες τῶν λαῶν, εἶναι ἀνάγκη νὰ συνομολογήσει καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλει ὁ εἰσηγητὴς αὐτῆς τῆς τόσο ἀκομψῆς διδασκαλίας, ὅτι, ἐνῶ εἶναι Ποιητὴς τῶν ὄλων ὁ γειτονικὸς τοῦ κόσμου Δημιουργός, δημιούργησε, δὲν ξέρω πῶς, κάποιους θεοὺς καλύτερους ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ πολὺ πιὸ ἱκανούς. Ἐάν ὅμως γνώριζαν λιγότερο ἀπὸ ὅ,τι αὐτὸς γνωρίζει ἀπὸ τὴ φύση του, θὰ ἦταν γνώρισμα ὄχι ἀγαθοῦ τὸ νὰ μὴ θέλει νὰ γίνουν κοινῶνὰ τοῦ καλοῦ τὰ πλάσματὰ του.

Ἄλλὰ δὲν ἔκρινε σωστό, λέγει νὰ τὸ κάνει αὐτὸ. Καὶ πῶς τότε τὸ ἔγκλημά του δὲν εἶναι ὑπεροψία; Γιὰ ποιὸ δηλαδὴ λόγο θέλησε καὶ νὰ δημιουργήσῃ στὴν ἀρχὴ αὐτὰ πού ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν παιδαγωγῆσίν τους καὶ θεωρεῖ μικρῆς σημασίας τὸ νὰ πρέπει νὰ τὰ ἐξουσιάζει καὶ νὰ ἀκολουθοῦν τὴ δόξα του; Καὶ εἶναι, λέγω, καὶ ἀπὸ ἄλλη ἄποψη κάτι πού εὐχεται κανεὶς πολὺ καὶ ἀληθινὰ ἀξιαγάπητο, τὸ νὰ ἐπιχειρεῖ μὲ γενναιότητα καὶ ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμή του νὰ ἐξομωθεῖ μὲ τὸν πάναγνο Θεὸ μὲ ὅσα λαμπρὰ ἀνδραγαθήματα μπορεῖ καὶ μὲ ὅση εὐσεβῆ ἀρετὴ. Ἀνέθεσε λοιπὸν στοὺς ἄλλους νὰ ὀδηγοῦν τὰ ἔθνη, ἂν καὶ βέβαια εἶναι φίλος τῆς ἀρετῆς. Ἦθελε ἄραγε νὰ διδάξῃ αὐτὸ, ὅπως λέγει αὐτός, νὰ πείθουν τὰ ἔθνη νὰ φρονοῦν καὶ νὰ πράττουν σύμφωνα μὲ τὴ δική τους γνώμη καὶ αὐτὸ πού ὁ καθένας ἀπὸ αὐτοὺς ἤθελε, ἢ μᾶλλον καὶ νὰ ὑποχρεώνουν τοὺς ὑπηκόους τους ν' ἀκολουθοῦν τὶς γνώμες τῶν κυρίων τους; Ἐάν, λέγει, εἶχαν δοθεῖ τὰ ἔθνη γιὰ νὰ καθοδηγοῦνται σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, πῶς δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ βλέπομε ὅλους τοὺς ἀνθρώπους νὰ εἶναι ὑπάκουοι καὶ ἀγαθοὶ καὶ γνώστες κάθε ἀρετῆς καὶ νὰ διακατέχονται ἀπὸ μία καὶ τὴν αὐτὴ γνώμη; Γιατὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ δὲν παρουσιάζει διαφορὰς οὔτε τείνει σὲ ἀντίθετο σκοπὸ, ἀλλὰ μᾶλλον παραμένει μόνιμα προσηλωμένο στὸ ἀγαθὸ καὶ σὲ κάθετι ἀπὸ τὰ ἀξια θαυμασμοῦ. Ἐάν λοιπὸν συμβαίνει αὐτό, καὶ διατείνεται ὅτι τὰ ἔθνη δὲν δόθηκαν στοὺς κυβερνητὲς τους γιὰ νὰ ἐπιτροπεύει καθένας τὴν ἐπικράτειά του σύμφωνα μὲ τὴ δική του γνώμη, ἔμπρὸς ἃς ἐξετάσομε, ἂν δὲν ἀποτολμᾷ νὰ κατηγορήσῃ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ φρονώντας καὶ λέγοντας αὐτά.

Οἱ Κέλτες καὶ μαζὶ καὶ οἱ Γερμανοὶ εἶναι θρασεῖς καὶ αἰμοχαρεῖς, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον πιὸ πολιτισμένοι

φιλόανθρωποι, τρυφήλοι δὲ Σύροι, προσθείην δ' ἂν ἔγωγε καὶ
 τοὺς πρὸς ἀκτίνα τῶν ἔθνῶν. Σκύθαι γὰρ ὤμοί τε καὶ ἀνδροκτό-
 νοι, μητρογαμεῖν δὲ φασὶ Χαλδαίους καὶ ἀδελφαῖς ἐπιμίγνυσθαι,
 καὶ τὰ πάντων αἰσχίστα δοῶν ἐπιπλήττοντος οὐδενός, μᾶλλον δὲ
 5 καὶ καλούντων εἰς αὐτὰ τῶν παρὰ σφίσι νόμων. Καὶ ἵνα τι καὶ ἐκ
 Μωσαικῶν εἶπω πραγμάτων, οἱ Σοδόμων οἰκήτορες, ταῖς ἀρρέ-
 νων ὥραις ἀνέδην ἐπιθηγόμενοι καὶ τὰς παρὰ φύσιν ἡδονὰς
 ἀγρίως ἐπιτηδεύοντες, ὡς μυσαροὶ καὶ βέβηλοι πυρὶ διολώλασι.
 Ῥωμαῖοί γε μὴν τὸ οὕτως αἰσχρὸν ὁσίως καταδικάζουσι καὶ
 10 δικαιοσύνης εἰσὶν ἐπιμεληταί, καὶ ἐπιστημῶν ἐρασταί, καὶ ἀνο-
 σιότητος ἐχθροί, καὶ ἅπασιν δὲ τοῖς ἐκτόποις πολεμιώτατοι. Ὅτε
 τοίνυν ἕκαστος τῶν πολιούχων θεῶν κατὰ γε τὸ αὐτῶ δοκοῦν,
 τοῖς ἐπξενυγμένοις ἐνήσιον ἔννοιάν τε καὶ γνώμην τὴν τοιάνδε
 τυχόν, οἷον Πέρσαις μὲν καὶ Μήδοις τὴν ἐν αὐτοῖς Γερμανοῖς δὲ
 15 καὶ Κελτοῖς τὸ ὤμόν τε καὶ ἀπηνές, Σκύθαις γε μὴν τὸ χρῆναι
 μαιφονεῖν καὶ ἀνδροκτασίαις ὤμῳς ἐπαγάλλεσθαι, Ῥωμαίοις γε
 μὴν χρῆναι τιμᾶν τὰ ἐξαίρετα τῶν πραγμάτων. Τί τὸ χρῆμα, φαίη
 τις ἂν, ὃ γενναῖε, ἢ ποίας ἔτι τοῦτο προνοίας ἔργον εἶη ἂν; Τί δ'
 ἂν ἔτι καὶ ἐν δίκῃ τὰ ἔθνη γραψαίμεθα, κἂν εἰ τοῖς ἐσχάτοις ἐνη-
 20 λημμένα κακοῖς καταθεῶτό τις αὐτά; ἢ πῶς ἂν ἐν καλοῖς τοὺς
 τῶν ἀρίστων ἐπιτηδευμάτων ἐπιμελητὰς ἐπαινέσειεν, εἰ μήτε
 ἐκεῖνοις μήτε μὴν τοῖς ἑτέροις ἐφεῖτο δοῶν ἐλευθέρως τὸ δοκοῦν
 αὐτοῖς, ἀλλὰ γὰρ τοῖς τῶν πολιούχων ἔθεσί τε καὶ νόμοις ὡς ἐξ
 ἀνάγκης κατεσφιγμένοι φανλότητά τε καὶ ἀρετὴν εἰργάζοντο;
 25 Ὁψεται μὲν γάρ, καὶ μάλα εἰκότως, τοῖς κατ' οἰκείαν βούλησιν
 ἠρημένοις ἀγαθουργεῖν, τὸ ἐπαινέσθαι πρέπειν τοῖς γε μὴν ἀνο-
 σιότητος ἐρασταῖς καὶ ῥοπαῖς ἐθελουσίοις εἰς τοῦτο γνώμης ἰου-
 σι, τὸ εὐθύνεσθαι δεῖν καὶ τοῖς νόμοις ἀπολογεῖσθαι.

Εἰ μὲν οὖν, ὡς ἔφησ, οὔτε τὰ βελτίω φρονεῖν καὶ δοῶν, ἢ γουν
 30 τὰ αἰσχίω μετὸν αὐτοῖς, ἢ ἀγαθοὶ γεγόνασιν ἢ πονηροὶ τοὺς τρό-

καὶ ἀνθρωπιστές, ἐνῶ οἱ Σύροι εἶναι φιλήδονοι· ἐγὼ ὅμως θὰ πρόσθετα καὶ ὅσους κατοικοῦν πρὸς ἀνατολάς. Ὅτι δηλαδή οἱ Σκῦθες εἶναι σκληροὶ καὶ ἀνθρωποκτόνοι, οἱ Χαλδαῖοι λένε ὅτι παίρνουν σύζυγο τῆ μητέρα τους, δημιουργοῦν σχέσεις μὲ τις ἀδελφές τους, καὶ διαπράττουν τὰ πλέον αἰσχρὰ μαζί τους χωρὶς νὰ τοὺς ἐπιπλήττει κανένας, καὶ μᾶλλον τοὺς προτρέπουν σ' αὐτὰ καὶ οἱ νόμοι τους. Καὶ γιὰ νὰ ἀναφέρω καὶ κάτι ἀπὸ ὅσα γράφει ὁ Μωυσῆς, οἱ κάτοικοι τῶν Σοδόμων, ἐρεθιζόμενοι ἀδιάντροπα ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ τῶν ἀγοριῶν καὶ καταγινόμενοι ξέφρενα μὲ τις παραφύση ἡδονές, σὰν σιχαμεροὶ καὶ βέβηλοι ὁδηγήθηκαν στὴν ἀπώλεια ἀπὸ φωτιὰ. Οἱ Ρωμαῖοι ὅμως καταδικάζουν αὐτὴ τὴν αἰσχροτήτα μὲ εὐσέβεια, φροντίζουν γιὰ τὴ δικαιοσύνη, ἀγαποῦν τις ἐπιστῆμες, εἶναι ἐχθροὶ τῆς ἀσέβειας καὶ σφοδροὶ πολέμοι ὅλων τῶν ἀτόπων. Ὅταν λοιπὸν καθένας ἀπὸ τοὺς ἐπιμελητὲς θεοὺς ἐπιβάλλει στοὺς ὑπηκόους του μιὰ τέτοια τυχὸν ἰδέα καὶ γνώμη ποὺ εἶναι ἀρεστὴ στὸν ἴδιο, ὅπως αὐτὴν ποὺ ἔχουν οἱ Πέρσες καὶ οἱ Μῆδοι, τὴν ὠμότητα καὶ τὴ σκληρότητα τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν Κελτῶν, τὴν τάση τῶν Σκυθῶν νὰ χαίρονται ὠμὰ μὲ σκοτωμοὺς καὶ φόνους, καὶ τὸ γνώρισμα τῶν Ρωμαίων νὰ τιμοῦν τις ἐξαιρετεὲς πράξεις, θὰ ἔλεγε κανεὶς, τί εἶναι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, γενναῖε μου, ἢ ποιᾶς πρόνοιας ἔργο θὰ μπορούσε νὰ εἶναι αὐτό; Γιὰ ποιοὺ λόγου ἐπίσης νὰ ὀδηγοῦμε σὲ δίκη τὰ ἔθνη ἀκόμα κι ἂν τὰ ἔβλεπε κανεὶς νὰ εἶναι μπλεγμένα στὰ χειρότερης μορφῆς κακὰ; Ἡ πῶς θὰ μπορούσε ἐπαινέσει γιὰ τις ἀρετὲς τους αὐτοὺς ποὺ ἐπιδίδονται στὶς ἄριστες πράξεις, ἂν οὔτε στοὺς πρώτους οὔτε στοὺς δευτέρους ἔχει ἐπιτραπεῖ νὰ πραγματοποιήσουν ἐλεύθερα αὐτὸ ποὺ νόμιζαν, ἀλλὰ πραγματοποιοῦσαν τὴ φαυλότητα καὶ τὴν ἀρετὴ ἔξαναγκασμένοι ἀπὸ τις συνήθειες καὶ τοὺς νόμους τῶν θεῶν ποὺ τοὺς ἐπιβλέπουν; Γιατὶ πρέπει κατ' ἀκοουθία, καὶ πολὺ εὐλόγα μάλιστα, αὐτοὶ ποὺ ἐπέλεξαν τὴν ἀγαθοπραξία μὲ δική τους βούληση νὰ ἐπαινοῦνται, ἐνῶ οἱ ἔραστες τῆς φαυλότητος καὶ ὅσοι προχωροῦν στὴ γνώμη αὐτὴ μὲ τὴ θέλησή τους πρέπει νὰ εὐθύνονται γι' αὐτὸ καὶ νὰ λογοδοτοῦν στοὺς νόμους.

Ἄν λοιπὸν, ὅπως εἶπες, μὴ ἔχοντας τὴν ἐξουσία οὔτε τὰ καλὰ νὰ φρονοῦν καὶ νὰ πράττουν, οὔτε τὰ αἰσχρὰ, ἔγιναν αὐτοὶ γιὰ τοὺς

πους, οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος, ἀποστήσομεν ἀναγκαίως τῶν μὲν
 ἀγαθῶν τοὺς ἐπαίνους, τῶν δὲ μὴ τοιούτων, τὰς ἐπ' αὐτῷ δὴ
 τούτῳ διαβολάς. Νουθεσίαι δὴ οὖν αἱ παρὰ πατέρων εἰς παῖδας,
 εἶεν ἂν ἤδη πως εἰκαῖόν τι χροῖμα καὶ ὀλοτρόπως ἀνόητον· παι-
 5 δαγωγίαι δὲ πάλιν, αἱ παρὰ τῶν εἰδότην εἰσηγεῖσθαι τὰ κάλλι-
 στα, περιτταὶ τάχα που καὶ ῥαψώδημα κενόν. Ἀναιρήσομεν δὲ
 πρὸς τούτοις καὶ αὐτοὺς τοὺς νόμους, οἱ τῶν πρακτέων, ἢ μὴ,
 γεγόνασι βραβευταί. Εἰ μὴ γὰρ ἐκάστῳ μέτεστιν ἦν ἂν βοῦλοίτο
 τοῦ θίου διάπτειν ὁδόν, ἄγεται δὲ μᾶλλον τοῖς ἑτέρων νεύμασι καὶ
 10 δυσδιάφικτον ἔχει, μᾶλλον δὲ καὶ ἀνεξίτητον παντελῶς τὸν ἐπὶ
 τούτῳ δεσμόν, περιαιρετέον ἤδη καὶ νόμους καὶ τὰ λοιπὰ τῶν
 χρησίμων, ὡς ἔφην. Ἐροίμην δ' ἂν ἠδιστα τὸν δι' ἐναντίας Πλει-
 σται μὲν γὰρ καὶ ἀριθμοῦ κρείττονες αἶ' κατὰ πᾶσάν εἰσι τὴν ὑφ'
 ἡλίον τῶν ἔθνῶν ἀγέλαι, καὶ τὰ μὲν τοὺς τρόπους ἐκτεθηρίωνται
 15 καὶ μελετᾷ τὸ ἀτίθασσον καὶ πρὸς εὐκλείας ποιεῖται, τὴν ἀπάσης
 διαβολῆς ἔμπλεω ζωὴν, τὰ δὲ καλοκάγαθίας ἀπάσης ἐπίμεσιον
 ἔχει τὴν πολιτείαν, καὶ τὸ ὡς ἄριστά τε καὶ ἐπιεικέστατα διαζῆν
 ποιεῖται περὶ πολλοῦ. Πολιούχοις γε μὴν καὶ ἐπιστάταις θεοῖς
 καὶ δαίμοσι, καὶ μὴν ἀγγέλοις καὶ ψυχῶν ἰδίῳ γένει διανενεμη-
 20 σθαι πάσας, ὁ σοφὸς οὕτως διατείνεται. Πότερα δὴ οὖν, ἐπαινεῖ
 τὰ Ἑλλήνων καὶ τοῖς Ῥωμαίων ἐπιγάννυται νόμοις, ἢ τοῖς ἐκεί-
 νων ἔθεσί τε καὶ τρόποις ἐπιψηφιεῖται τὰ κάλλιστα; Ἄρα θαυμά-
 ζει βαρβάρων τὸ θρασὺ καὶ ἄτεγκτον, ἢ τοῖς ἐπὶ τὸ ἡμέρον νενευ-
 κόσι καταλογιεῖται δικαίως τὸ ἐν ἀμείνοσι τῶν ἄλλων κείσθαι;
 25 Ἄλλ', οἴμαί γε, δὴ καταψέγει μὲν τὰ ἐκείνων αὐτός, θαυμάζει δὲ
 μᾶλλον τὰ τούτων.

Εἶτα πῶς ὁ πάντων Δημιουργὸς καὶ Πατήρ, τοῖς μὲν ἀγρίους
 ἐδίδου καὶ ἀτιθάσσους ἐπιστάτας καὶ πρὸς οὐδὲν τῶν ἐπαινουμέ-
 νων εἰδότας ἀποκομίζειν, τοῖς γε μὴν ἡμέρους καὶ ἔμφροντας;
 30 Ἄρ' οὖν οὐχὶ τὸ μὴ θεβουλεῦσθαι καλῶς τὸν πάντων ἐπέκεινα

ὁποίους μιλοῦμε, ἢ ἐνάρετοι ἢ πονηροὶ στή συμπεριφορά, τότε κατ' ἀνάγκη θ' ἀρνηθοῦμε τοὺς ἐπαίνους ἀπὸ τοὺς ἀγαθοὺς, καὶ γιὰ τὸν ἴδιο λόγο τίς κατηγορίες ἀπὸ τοὺς μὴ ἀγαθοὺς. Καὶ οἱ νουθεσίης ἐπομένως τῶν πατέρων πρὸς τὰ παιδιά τους θὰ ἦταν πλέον ἓνα ἄσκοπο πράγμα καὶ τελείως ἀνόητο, ἀλλὰ καὶ οἱ παιδαγωγικὲς διδασκαλίης ἀπὸ ἐκείνους ποὺ γνωρίζουν νὰ προτείνουν τὰ πιὸ ὠφέλιμα θὰ ἦταν περιττὲς καὶ φλυαρία μάταια. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ θὰ καταργήσομε καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς νόμους ποὺ ἔγιναν ἀνταποδοτὲς ἐκείνων ποὺ πρέπει νὰπραχθοῦν ἢ νὰ μὴνπραχθοῦν. Ἄν δηλαδὴ ὁ καθένας δὲν ἔχει τὴν ἐξουσία νὰ βαδίζει ὅποιο δρόμο τῆς ζωῆς θὰ ἤθελε, ἀλλ' ὁδηγεῖται μᾶλλον ἀπὸ τίς ἐντολὲς τῶν ἄλλων, καὶ εἶναι δύσκολη ἢ διαφυγὴ ἀπὸ αὐτὲς, ἢ μᾶλλον εἶναι τελείως ἀδιάσπαστος αὐτὸς ὁ δεσμός, πρέπει, ὅπως εἶπα, νὰ καταργήσομε πλέον καὶ τοὺς νόμους καὶ τοὺς ἄλλους χρήσιμους θεσμούς. Μὲ πολὺ μεγάλη εὐχαρίστηση ὅμως θὰ ἔλεγε καὶ τὸ ἀντίθετο. Εἶναι πάρα πολλές καὶ ἀναρίθμητες οἱ ἀγγέλους τῶν ἐθνῶν σὲ ὅλη τὴν ὑφήλιο, καὶ ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ ἔχουν γίνεῖ ὅμοια στή συμπεριφορὰ μὲ τὰ θηρία καὶ ἐκδηλώνουν ἀτίθασο χαρακτήρα καὶ θεωροῦν δόξα τους τὴ γεμάτη ἀπὸ κάθε ἐγκλημα ζωὴ τους, καὶ ἄλλα πάλι ἔχουν τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους γεμάτο ἀπὸ καλοκαγαθία, καὶ ὅλη ἢ φροντίδα τους εἶναι γιὰ μιὰ ζωὴ ἀριστη καὶ γεμάτη καλοσύνη. Αὐτὸς ὁ σοφὸς ὅμως ἰσχυρίζεται ὅτι ὅλα τὰ ἔθνη ἔχουν διανεμηθεῖ στοὺς πολιοῦχους καὶ προστάτες θεοὺς καὶ δαίμονες καὶ βέβαια καὶ στοὺς ἀγγέλους καὶ σὲ ξεχωριστὸ γένος ψυχῶν. Ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο λοιπὸν ἐπαινεῖ τὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ χαίρεται μὲ τοὺς νόμους τῶν Ῥωμαίων, ἢ θὰ ρίξει τὴν κάλλιστη ψῆφο του στὶς συνήθειες καὶ τοὺς τρόπους ἐκείνων; Θαυμάζει ἀραγε τὴ θρασύτητα καὶ τὴ σκληρότητα τῶν βαρβάρων, ἢ σ' αὐτοὺς ποὺ ρέπουν πρὸς τὴν ἡμερότητα θὰ καταλογίσει δίκαια τὴ διαπίστωση ὅτι βρίσκονται σὲ καλύτερη μοῖρα ἀπὸ τοὺς ἄλλους; Ἄλλὰ βέβαια, νομίζω, ὅτι αὐτὸς κατηγορεῖ τὰπραττόμενα ἐκείνων, καὶ θαυμάζει μᾶλλον τὰ ἔργα αὐτῶν.

Ἐπειτα, πῶς ὁ δημιουργὸς καὶ πατέρας ὅλων τῶν ἐθνῶν σὲ ἄλλα ἔδωσε ἄγριους καὶ ἀτίθασους ἐπιστάτες καὶ ποὺ δὲν γνωρίζουν νὰ τὰ ὁδηγήσουν σὲ κανένα ἀπὸ τὰ ἐπαινούμενα ἔργα, καὶ σὲ ἄλλα ἔδωσε ἐπιστάτες ἡμερους καὶ συνετούς; Ἄρα λοιπὸν καὶ χωρὶς νὰ θέλει

νοῦν, καὶ οὐχ ἑκῶν τις ἔρει, καὶ δι' αὐτῶν ὥσπερ τῶν πραγμάτων
 ἀνακεκράξεται; Μέτεστι γὰρ τοῖς ἐθέλουσιν ἰδεῖν, ὅτι τὸ βάρβα-
 ρον γένος καταθήγεται μὲν εὐκόλως εἰς ἀχαλίνους ὁρμάς, ἴεται
 δὲ οὕτω πρὸς ἀνδροκτασίας, ὡς οὐδὲν ἠγεῖσθαι τὸ ἄμεινον.
 5 Τούτων δὴ οὖν ἀπάντων, κατὰ γε τὸ αὐτῷ δοκοῦν, ἐπιτροπεύει
 τὸ τυκτὸν κακὸν ὁ μαινόμενος Ἄρης, ὁ μαιφόνος τε καὶ βρο-
 τολοιγός· ὠνάμασται γὰρ οὕτω παρὰ τοῖς εἰδόσιν αὐτὸν ποιη-
 ταῖς· Εἶτα πῶς ὁ φιλάρετος παρήκε Θεὸς ὑπὸ τυκτῷ κακῷ καὶ
 βροτολοιγῷ τοσαύτας ἀγέλας ἐθνῶν; Εἰ μὲν γὰρ σκοπὸς ἦν αὐτῷ
 10 διὰ πάσης ἀρετῆς τὴν τοῦ ἀνθρώπου κατακαλλύνεσθαι φύσιν, τί
 μὴ τοῖς ταῦτα διδάσκειν οἷοις τε παιδαγωγοῖς ὥσπερ τισὶν ἐπει-
 κεστάτοις ἐδίδου. Εἰ δὲ λόγος αὐτῷ τῶν καθ' ἡμᾶς ἦν οὐδεὶς,
 παρερρίπτει δὲ ἀπλῶς τοῖς τῶν φαύλων εἰσηγηταῖς, μᾶλλον δὲ
 καὶ θεοῖς καὶ δαίμοσι καὶ ἀγγέλοις ὑπετίθει τοῖς πρὸς πᾶν ὀτιοῦν
 15 τῶν ἐκτόπων καταδιβάξεσθαι μεμελετηκόσι· τί παρανομοῦντας
 γράφεται, καὶ οὐκ ὀρθῶς βιοτεύοντας αἰτιᾶσθαι φιλεῖ; φαίη γὰρ
 ἄν, οἴμαι, τίς, κατὰ νοῦν εἰ λάβῃ ταυτί· Οἱ τῶν πατέρων ἀρτίφρο-
 νες τίσιν ἄρα τῶν διδασκάλων τοὺς ἰδίους παῖδας προσάγουσιν;
 οὐχὶ τοῖς ἐν ἀρίστοις κατεσπουδασμένοις; Τίσι τῶν οἰκετῶν τὸ
 20 καθηγεῖσθαι τῶν ἄλλων ἐπιτρέπειν εἰθίσμεθα; οὐχὶ τοῖς γνησίοις,
 καὶ μὴν καὶ ἐπεικέσι, καὶ πρὸς τὸ τοῖς δεσπότηαις δοκοῦν ποδη-
 γεῖν εἰωθόσι; Τίσι δέ, εἶπέ μοι, τῶν εἰωθότων πηδαλιουχεῖν πρέ-
 πει ἂν παρευθύνειν ὀλκάδα; οὐχὶ τοῖς εὐτεχνεστάτοις καὶ θαλασ-
 σεύειν εἰδόσιν εὖ μάλα καὶ σοφῶς; Καὶ τίσι τῶν γηπόνων ἀροῖση
 25 ἂν ἢ τῶν ὀρχάτων φροντίς; ἄρα τοῖς ἡμελημένοις καὶ ἡμοιοηκόσι
 παντελῶς τοῦ εἰδέναί δραῖν τό, ὃ τι μάλιστα χρήσιμόν τε καὶ ὠφε-
 λοῦν, ἢ τοῖς ταῦτα τεχνίταις;

Ἄρ' οὖν ἐν μείοσι τῶν καθ' ἡμᾶς τὰ τοῦ Θεοῦ λογιούμεθα
 καὶ τῶν ἀνθρωπίνων κατόπιν τὰ αὐτοῦ θήσομεν; Εἶτα πῶς οὐκ
 30 ἀποπληξία τοῦτό γε καὶ μανίας γέμοντες λογισμοί; Καταφωρᾶ-

κάνεις και ὀδηγούμενος ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα δὲν θὰ ἀνακράξει, ὅτι δὲν σκέφθηκε ὀρθά ὁ νοῦς πού βρίσκεται πέρα ἀπὸ ὅλα; Γιατὶ μποροῦν νὰ δοῦν ὅσοι θέλουν, ὅτι οἱ βάρβαροι ἐρεθίζονται εὐκόλα ἀπὸ τὶς ἀχαλίνωτες ὀρμές καὶ ἔτσι ὀρμοῦν στὶς ἀνθρωποκτονίες, σὰ νὰ μὴν θεωροῦν τίποτε καλύτερο. Σὲ ὅλα αὐτὰ λοιπὸν, κατὰ τὴ γνώμη του, ἐπιτροπεύει ὁ κατασκευασμένος κακός, ὁ μανιασμένος Ἄρης, ὁ ἀνθρωποκτόνος καὶ ἀνθρωποφθορέας· γιατί ἔτσι τὸν ὀνόμασαν οἱ ποιητὲς πού τὸν γνωρίζουν. Πῶς τότε ὁ Θεὸς πού ἀγαπᾷ τὴν ἀρετὴ παρέδωσε κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ γεννημένου κακοῦ καὶ ἀνθρωποκτόνου τόσα πλήθη ἐθνῶν; Γιατί, ἂν ὁ σκοπὸς του ἦταν νὰ στολίζεται ἡ ἀνθρώπινη φύση μὲ κάθε ἀρετὴ, γιατί δὲν τὰ παρέδωσε σὰν σὲ κάποιους ἀγαθότερους, στοὺς παιδαγωγούς πού ἦταν σὲ θέση νὰ τὰ διδάσκουν; Ἄν ὅμως αὐτὸς δὲν ἐνδιαφέρεται καθόλου γιὰ τὰ δικὰ μας, ἀλλὰ μᾶς ρίχνει ἔτσι τυχαῖα σὲ δασκάλους τῶν φαύλων πραγμάτων, καὶ μᾶλλον μᾶς ὑποτάσσει καὶ σὲ θεοὺς καὶ σὲ δαίμονες καὶ σὲ ἀγγέλους πού ἐπιδιώκουν νὰ μᾶς κατεβάσουν σὲ κάθε κακία, γιατί τοὺς καταγγέλλει ὅτι παρανομοῦν καὶ ἀγαπᾷ νὰ τοὺς κατηγορεῖ ὅτι δὲν ζοῦν ὀρθά; Γιατὶ αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς, ἂν ἔφερνε στὴ σκέψη του αὐτὰ τὰ πράγματα. Οἱ συνετοὶ πατέρες σὲ ποιους δασκάλους ἄραγε παραδίνουν τὰ παιδιά τους; Ὁχι σ' αὐτοὺς πού φροντίζουν καὶ ἐπιδιώκουν τὰ ἄριστα; Σὲ ποιους ὑπηρέτες συνηθίζομε νὰ ἐμπιστευόμαστε τὴν ἐπίβλεψη τῶν ἄλλων; Ὁχι στοὺς εἰλικρινεῖς καὶ ἱκανοὺς καὶ σ' ἐκείνους πού ἔχουν μάθει νὰ καθοδηγοῦν τοὺς ἄλλους σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη τῶν κυρίων τους; Σὲ ποιους ἐπίσης πηδαλιούχους, πὲς μου, πρέπει νὰ ἀναθέτομε τὴ διακυβέρνηση ἑνὸς πλοίου; Ὁχι στοὺς πιὸ ἐπιδέξιους καὶ πού ἔχουν τὴν ἐμπειρία νὰ διασχίζουν τὴ θάλασσα μὲ ἐπιδεξιότητα καὶ σοφία; Σὲ ποιους πάλι ἀπὸ τοὺς γεωργούς θὰ μπορούσε νὰ ταιριάσει ἡ φροντίδα τῶν ὀπωρικῶν; Ἄραγε σὲ ἐκείνους πού εἶναι ἀδιάφοροι καὶ τελείως ἄσχετοι νὰ πράττουν ὅ,τι εἶναι χρήσιμο καὶ ὠφέλιμο, ἢ στοὺς ἔμπειρους σ' αὐτὰ τὰ πράγματα;

Ἄρα λοιπὸν θὰ θεωρήσομε τὰ τοῦ Θεοῦ κατώτερα ἀπὸ τὰ δικὰ μᾶς καὶ θὰ βάλομε τὰ δικὰ του σὲ κατώτερη μοῖρα ἀπὸ τὰ δικὰ μας; Καὶ πῶς αὐτὸ δὲν εἶναι βλακεία καὶ σκέψεις γεμᾶτες μανία; Γιατὶ

ται μὲν γὰρ ἐναργῶς διὰ τούτων δὴ, κατ' οὐδένα μὲν τρόπον ὀνή-
 σας τὰ ἀνθρώπινα, προσαδικήσας δὲ μᾶλλον καὶ οὐκ ἐφείς ὅλως
 τῆς παγκάλῃς ἐφικέσθαι ζωῆς, εἴπερ ἕκαστος τῶν ἐφεστηκότων
 θεῶν ἢ δαιμόνων, καὶ οὐχ ἐκόντας καταβιάζεται τοῖς αὐτοῦ θε-
 5 λήμασι κατακολουθεῖν. Ἔφη γὰρ ὅτι, Ἄρης μὲν ἐπιτροπεύει τὰ
 πολεμικὰ τῶν ἐθνῶν, Ἀθηναῖα δὲ τὰ μετὰ φρονήσεως πολεμικά,
 Ἑρμῆς δὲ τὰ συννετώτερα μᾶλλον, ἢ τολμηρότερα καὶ καθ' ἑκά-
 στην οὐσίαν τῶν οἰκείων θεῶν, ἔπεται καὶ τὰ ἐπιτροπευόμενα.
 Ἄλλ' ἦν ἄμεινον, ὡς τῶν, τοῖς εὖ ἐσομένοις κατὰ τὸ τῷ Θεῷ δο-
 10 κοῦν, τὸ μὴ τῇ φύσει καὶ τῇ γνώμῃ τῶν ἐπιτροπευόντων ἀκο-
 λουθεῖν, ὑποκεῖσθαι δὲ μᾶλλον τῷ τῶν ὅλων Δημιουργῷ. Καί
 τίνα τρόπον, ἐρωτῶ ἔφη μὲν γὰρ αὐτός. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν μὲν τῷ Πα-
 τρὶ πάντα τέλεια καὶ ἐν πάντα, ἐν δὲ τοῖς μεριστοῖς ἄλλη παρ'
 ἄλλῳ κρατεῖ δύναμις Ἄρης μὲν ἐπιτροπεύει τὰ πολεμικά, Ἀθη-
 15 ναῖα δὲ καὶ Ἑρμῆς τὰ ἕτερα· οὐκοῦν ἐπειδὴ περ ἐν τῷ Πατρὶ πάντα
 μὲν τέλειά τε καὶ ἓν, ἐν δὲ γε τοῖς μεριστοῖς ἢ ἐνὸς ὄτουοῦν ἐπι-
 στήμη πράγματος· ἄρ' οὐκ οὐχὶ τοῖς ἔθνεσιν ἄμεινόν τε καὶ λυσι-
 τελέστερον ἦν τὸ πράττειν ὑπὸ Θεῷ, καὶ ὑπ' αὐτῷ μόνῳ παιδαγω-
 γεῖσθαι, ἐν ᾧ πάντα τελείως τὰ ἀγαθὰ, ἤγουν ἐφ' ἑτέροις καὶ οὐ
 20 πάντως ἀγαθοῖς, καὶ πρὸς ἓν τι καὶ μόνον ἔχουσιν ἐπιτηδεύειν,
 καθάπερ ἀμέλει, καὶ οἱ τὰς βαναυστικὰς ἐπιτηδεύοντες τέχνας,
 σιδηρέα δὲ λέγω καὶ κεραμευτήν; Καίτοι καταδείξειεν ἂν τις καὶ
 τοῦτο αὐτοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς. Ὁ γὰρ τοι κατὰ ἀλήθειαν φύσει
 τε ὑπάρχων Θεός, χρῆμά τι νοεῖται παγκαλὲς καὶ αὐτοτελές, καὶ
 25 πρὸς πᾶν ὄτιοῦν τῶν ἰδίων ἀπροσδεές, πηγὴ παντός ἀγαθοῦ καὶ
 γένεσις, τὸ δὲ μὴ τοιούτως ἔχον, ἐν δὲ τι καὶ μόνον καὶ μοχθηρᾶς
 διανοίας εὗρημα φοροῦν, πῶς ἂν νοῦιτο Θεός;

Ἔξεστι δὲ τοῖς ἐθέλουσι καταθρεῖν τῆς Ἑλλήνων δόξης τὸ
 ἀκαλλές καὶ ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων. Οἱ γὰρ τοῖς θάκοις ἐμ-
 30 πρέποντες βασιλείας τῆς ἐπιγείου, καὶ τὸ κατὰ πάντων λαχόντες

συλλαμβάνεται μ' αὐτὰ ὅτι μὲ κανένα τρόπο δὲν ὠφέλησε τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ὅτι τοὺς ἀδίκησε καὶ δὲν τοὺς ἀφήσε νὰ ἐπιτύχουν τὴν πανάριστη ζωὴ, ἂν καθένας ἀπὸ τοὺς προστάτες θεοῦς ἢ δαίμονες τοὺς ἀνάγκαζε καὶ χωρὶς νὰ θέλουν νὰ ὑποτάσσονται στὰ θελήματά του. Γιατὶ εἶπε ὅτι ὁ Ἄρης ἐπιτροπεύει τὰ πολεμικὰ ἔθνη, ἢ Ἀθηνᾶ τὰ συνετὰ πολεμικὰ ἔθνη, ὁ Ἑρμῆς ὅσα διακρίνονται γιὰ τὴ σύνεσή τους μᾶλλον, παρὰ γιὰ τὴν ἀνδρεία τους, καὶ ἀνάλογα μὲ τὸν ἰδιαίτερο χαρακτήρα καθενὸς θεοῦ ἀκολουθοῦν καὶ τὰ ἔθνη πού ἐπιστατοῦν. Ἀλλὰ καλύτερα θὰ ἦταν, φίλε, γιὰ ὅσους θὰ γίνονταν καλύτεροι σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ νὰ μὴν ἀκολουθοῦν τὸν χαρακτήρα καὶ τὴ γνώμη τῶν ἐπιτροπῶν, ἀλλὰ νὰ ὑποτάσσονται μᾶλλον στὸ Δημιουργὸ τῶν ὅλων. Καὶ θὰ πῶ μὲ ποιὸν τρόπο· γιατί τὸ εἶπε ὁ ἴδιος. Ἐπειδὴ δηλαδὴ στὸ πρόσωπο τοῦ Πατέρα εἶναι ὅλα τέλεια καὶ τὰ πάντα εἶναι ἓνα, ἐνῶ τὰ ἐπιμέρους ἔχουν καθένα τὴ δική του δύναμη· ὁ Ἄρης ἐπιτροπεύει τὰ πολεμικὰ, ἢ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ἑρμῆς τὰ ἄλλα, γι' αὐτὸ, ἐπειδὴ στὸ πρόσωπο τοῦ Πατέρα ὅλα εἶναι τέλεια καὶ ἓνα, ἐνῶ στὰ ἐπιμέρους ἢ ἐπιστήμη ἑνὸς ὁποιοῦδήποτε πράγματος· ἄρα λοιπὸν δὲν θὰ ἦταν καλύτερο καὶ ὠφελιμότερο στὰ ἔθνη νὰ ἐνεργοῦν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ Θεοῦ καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὸν μόνον νὰ παιδαγωγοῦνται, στὸ πρόσωπο τοῦ ὁποίου ὅλα τὰ ἀγαθὰ εἶναι τέλεια, παρὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἄλλων πού δὲν εἶναι ὁπωσδήποτε ἀγαθοί, καὶ σ' ἓνα μόνον περιορίζεται ἡ ἐπιδεξιότητά τους, ὅπως βέβαια καὶ ἐκείνων πού ἀσκοῦν τὰ χειρωνακτικὰ ἐπαγγέλματα, ἐννοῶ τὸν σιδεραῖ καὶ τὸν κεραμοπλάστη; Ἄν καὶ βέβαια μπορεῖ κανεὶς νὰ δείξει κι αὐτὸ, ὅτι αὐτοὶ δὲν εἶναι θεοί. Γιατὶ αὐτὸς πού εἶναι ἀληθινὰ καὶ ἀπὸ τὴ φύση τοῦ Θεός, νοεῖται σὰν κάποιον πρᾶγμα πάγκαλον καὶ αὐτοτελὲς καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη γιὰ κανένα ἀπὸ τὰ δικά του, ἀφοῦ εἶναι πηγὴ καὶ γένεση κάθε ἀγαθοῦ, ἐνῶ αὐτὸ πού δὲν εἶναι τέτοιο, ἀλλ' εἶναι ἓνα καὶ μοναχὸ καὶ εἶναι εὔρημα μᾶς μοχθηρῆς διάνοιας, πῶς θὰ μπορούσε νὰ νοηθεῖ ὡς θεός;

Μποροῦν βέβαια ὅποιοι θέλουν νὰ δοῦν τὴν ἀσχημὴ γνώμη τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ τὰ δικά μας πράγματα. Ὅσοι δηλαδὴ διαπρέπουν στοὺς θρόνους τῆς ἐπίγειας βασιλείας καὶ ἔλαχε νὰ ἔχουν τὴν κυ-

κράτος, οὓς ἂν εἶδεῖεν τῶν ὑπὸ σκῆπτρα σοφούς καὶ πραγμάτων
 ἀρίστων ἐπιστήμονας, χειροτονοῦσι ταῖς χώραις κηδεμόνας αὐ-
 τούς, καὶ ταῖς τῆς ἀρχῆς στεφανοῦσι τιμαῖς. Οἱ δὲ τῶν οὕτω λαμ-
 πρῶν ἠξιωμένοι γερῶν, τὸ ὑπήκοον ἐπιτροπεύουσιν, οὐκ ἰδίους
 5 αὐτονόμοις διθύνοντες, ἀλλὰ τοῖς τῶν τεθεσπισκότων καὶ τῆς
 παρὰ πάντων εὐφημίας ταῖς ἀνωτάτω που πέμπουσι κορυφαῖς,
 καὶ τῇ βασιλέως τιμῇ τὸ χρεὼν ἀπονέμουσι, τοὺς δασμούς, τὰ τέ-
 λη, τὰς εἰσφοράς, τὰς αὐτῶν ἐγείρουσιν εἰκόνας, οἴκοι τε καὶ δη-
 μοσία τάχα που, καὶ δι' αὐτῆς τῆς θεᾶς εἰς ὑπόμνησιν ἀεὶ τοὺς
 10 ὑπὸ χεῖρα φέροντες τῆς τοῦ κρατοῦντος ὑπεροχῆς.

Φέρε δὴ οὖν καταθρήσωμεν, εἰ τὸ ἄρχειν παραλαβόντες
 παρὰ Θεοῦ, καθά φησιν ἐκεῖνος, οἱ πολιοῦχοι θεοὶ καὶ δαίμονες,
 ἄγγελοί τε πρὸς τούτοις αὐτῷ τετηρήκασι τὰς τιμὰς, τὴν προσκύ-
 νησιν, τὸ σέβας, τὰς δωροφορίας, τὴν δόξαν, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον
 15 ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀνατεθείκασι κεφαλαῖς. Καίτοι πῶς οὐκ ἔναρ-
 γές ὅπερ ἔφη; Ἀπεκόμισαν γὰρ εἰς ἅπαν τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ
 καὶ ὅλως εἶδέναι τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς τῶν ὅλων ἐστὶ Δημιουργός
 καὶ Δεσπότης, ἑαυτοῖς δὲ τὰ παρὰ πάντων ἀρπάζουσι γέρα,
 τὰς θυσίας, τὰς ἐορτάς, τοὺς ὕμνους, τὰ χαριστήρια, καὶ ταῖς αὐ-
 20 τῶν θεραπείαις ἀνακειῖσθαι μόναίς ἀναπεπέικασι τοὺς ἐπὶ τῆς
 γῆς. Τί δὲ δὴ τὰ ἐν σηκοῖς ἔδη, φαίη τις ἂν, οὐ πολύμορφα καὶ
 πολυειδῆ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ἀνοσίως περιυβρίζοντα; Τὴν γὰρ
 ἀνείδεον φύσιν ὑπὸ σχῆμα μόνον καὶ εἶδος οὐκ ἀνθρωπεύων σω-
 μάτων, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀλόγων ζώων νηκτῶν τε καὶ πετεινῶν, κα-
 25 τεικάζειν ἤθελον οἱ τεχνουργοῦντες αὐτά. Ἀλλὰ εἰ μὲν οἱ πολι-
 οῦχοι θεοὶ καὶ δαίμονες ταῦτα ἔδρων, οὐκ ἀπαδόντως τῷ πάντων
 Πατρὶ, δῆλον ἂν εἶη δῆπουθεν ὡς ἀπόβλητον ποιεῖται, καὶ τὸ γι-
 νώσκεσθαι πρὸς ἡμῶν καὶ ἀπαξιοῖ τὴν προσκύνησιν. Πῶς οὖν
 εὐσεβεῖν οἴομεθα προσκυνοῦντες αὐτῷ, καὶ διὰ τῆς ἐπαινουμένης
 30 παρ' αὐτῷ θεραπεύοντες ζωῆς; Πῶς δὲ δὴ καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ θεω-
 ρίαν προὔργιαιτάτην πεποιήμεθα καὶ μακαρίους εἶναί φασιν τοὺς

ριαρχία πάνω σ' όλους τους άλλους, όποιους από τους ύπηκόους τους διαπιστώσουν ότι είναι σοφοί και έχουν άριστες γνώσεις, τους χειροτονοῦν κηδεμόνες τῶν χωρῶν και τους στεφανώνουν με τις τιμές τῆς ἐξουσίας τους. Κι αὐτοὶ ποὺ ἀξιώθηκαν τόσο λαμπρές τιμές, ἐπιστατοῦν στους ύπηκόους τους και τους κυβερνοῦν ὄχι με δικούς τους νόμους, ἀλλὰ με τους νόμους ἐκείνων ποὺ τους νομοθέτησαν, και τὸν ἔπαινο ἐκ μέρους ὄλων τὸν μεταφέρουν στους ἀνώτατους και κορυφαίους, και ἀποδίδουν τὸ ὀφειλόμενο στὸ ἀξίωμα τοῦ βασιλέως, τους δασμούς, τὰ τέλη, τις εἰσφορές, ὑψώνουν τις εἰκόνες τους στὸ οἶκημα ποὺ μένουν και ἐνδεχομένως και δημόσια κάπου και με τὸ νὰ τους βλέπουν κάνουν πάντοτε τους ύπηκόους νὰ θυμοῦνται τὴν ὑπεροχὴ τοῦ ἄρχοντά τους.

Ἐμπρὸς λοιπὸν ἄς ἐξετάσομε, ἂν τὴν ἐξουσία ποὺ ἔλαβαν ἀπὸ τὸν Θεό, ὅπως λέγει ἐκεῖνος, οἱ πολιοῦχοι θεοὶ και οἱ δαίμονες και οἱ ἄγγελοι μαζί, τήρησαν γι' αὐτὸν τις τιμές, τὴν προσκύνηση, τὸν σεβασμὸ, τὴν προσφορὰ δώρων, τις δοξολογίες, και δὲν τις πρόσφεραν μᾶλλον στὸν ἑαυτὸ τους. Και πῶς βέβαια δὲν εἶναι φανερὸ αὐτὸ ποὺ εἶπα; Γιατὶ ἀπομάκρυναν τελείως τους ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ και νὰ γνωρίσουν γενικὰ ποιὸς εἶναι ὁ ἀπὸ τὴ φύση του και πραγματικὰ Δημιουργὸς και Κύριος τῶν ὄλων, κι ἄρπάζουν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους ἀπὸ ὄλους τις τιμές, τις θυσίες, τις ἑορτές, τους ὕμνους, τὰ εὐχαριστήρια, και ἔπεισαν τους ἀνθρώπους νὰ προσφέρουν σ' αὐτούς και μόνο τὴν ὑπηρεσία τους. Τί δηλαδή, θὰ ἔλεγε κανεὶς, ἐκεῖνα τὰ ἀγάλματα στους ναοὺς δὲν προσβάλλουν με τρόπο ἀσεβῆ με τὴν πολυμορφία και τὴν πολυεῖδειά τους τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ; Γιατὶ ἤθελαν οἱ τεχνίτες τὴν ἄμορφη φύση νὰ τὴν ἀπεικονίσουν ὄχι μόνο με τὴ μορφή ἀνθρώπινων σωμάτων, ἀλλὰ και ἀλόγων ζώων και ὑδρόβιων και πτηνῶν. Ἄλλὰ ἂν τὰ ἔκαναν αὐτὰ οἱ πολιοῦχοι θεοὶ και δαίμονες και δὲν ἦταν ἀντίθετος ὁ Πατέρας ὄλων, θὰ ἦταν φανερὸ βέβαια ὅτι δὲν δέχεται και τὸ νὰ γνωρίζεται ἀπὸ ἑμᾶς και ἀπορρίπτει τὴν προσκύνησή μας. Πῶς λοιπὸν νομίζομε ὅτι ἀσκοῦμε εὐσέβεια με τὸ νὰ τὸν προσκυνοῦμε και με τὸ νὰ ζοῦμε τὴ ζωὴ ποὺ αὐτὸς ἐπαινεῖ; Ἄλλὰ και πῶς θεωροῦμε ὡς τὸ πλέον ὠφέλιμο πρᾶγμα τὴ γνώση σχετικὰ μ' αὐτὸν και λέμε ὅτι εἶναι μακάριοι ὅποιοι τὸν βλέπουν ἔστω και σ' ἂν

κὰν γοῦν ἐν ἐσόπτρῳ καὶ αἰνίγματι βλέποντας; Εἰ δὲ τῷ Θεῷ ἀνεθέλητον ἦν τὸ πλανᾶσθαι τοὺς ἐπὶ γῆς, ἐκεῖνοι δὲ πρὸς τοῦτο καὶ οὐχ ἐκόντας εἴλκον αὐτούς, ποῖος αὐτοὺς λόγος τῆς κατὰ Θεοῦ τυραννίδος ἀπαλλάξει, ἢ ποῖον αὐτοῖς δάκρυον ἀρκέσει πεσοῦ-
5 σιν εἰς τοῦτο;

Ἦσαν μὲν γὰρ ἐναρίθμιοί ποτε τοῖς ἀγίοις ἀγγέλοις καὶ τοῖς τῶν ἄνω πνευμάτων χοροῖς ἐγκατελεγμένοι, τὴν μακαρίαν ὄντως καὶ ἀβέβηλον διαβιοῦντες ζωὴν, ἀλλ', ὡς φησι τὸ Γράμμα τὸ ἱερόν, οὐ τετηρήκασι τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν, μονονουχὶ δὲ καὶ ἐρρω-
10 σθαι φράσαντες τῷ εἶναι μετὰ Θεοῦ, διωλισθήκασιν ἐπὶ τὰ αἰσχίῳ, καὶ τὸν ἐκνεμηθέντα κληῖρον αὐτοῖς ἀφέντες. οἱ δεῖλαιοι, καὶ τότε δὴ δεῖν ὑποκεῖσθαι Θεῷ παρωσάμενοι, καὶ σκληροὶ καὶ ἀγέρωχοι, τῆς τῶν ἀγίων πληθύος ἀπενοσφίζοντο, διενείματο δὲ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἀπάσης [ἀρετῆς] αὐτοὺς ἀποβουκολήσαν-
15 τες, καὶ οὐκ ἐφιέντες ὄλως εἰδέναι, κὰν γοῦν τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθείᾳ τῶν ὄλων ἐστὶ Θεὸς καὶ Κύριος, καὶ τὸ κατὰ πάντων κράτος οὐσιωδῶς ἀνημμένος, λατρεύειν ἀναπεπεύκασι παρ' αὐτὸν τῇ κτίσει, ἐκάστω τε τῶν ἔθνῶν τὸ δοκοῦν ἀπλῶς καὶ ἀπερισκέπτως σέβας ἐπινοήσαντες σηκοῖς ἐνιδρύσασθαι παρεσκεύασαν, καὶ
20 βωμοὺς ἀναδείμασθαι, καὶ σπονδαῖς αὐτοὺς καὶ θυσίαις καταγεραίρειν. Ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς ἦν, ἐμφύτοις κινήμασι παιδαγωγουμένους τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, εἷς γε τὸ δεῖν εἰδέναι τὸ ἀληθὲς καὶ ἰσχνῶ διανοίας κατεῖδον τίς ὁ τῶν ὄλων ἐστὶ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ἀποφοιτῆσαί τε οὕτω τῆς ὑπ' αὐτῶν σκαιότητος, μεταμαθεῖν δὲ τὰ χεῖρω
25 καὶ ἀνθελέσθαι τὸ ὠφελοῦν, ἀπάσης αὐτοῖς φανλότητος καθηγηταὶ γεγόνασι καὶ διδάσκαλοι, καὶ πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἀπηχθημένων Θεῷ κατακομίζοντες οὐ διαλελοίπασιν· ἀναγκαίαν γὰρ αὐτοῖς ἐδόκει τὴν ἔχθραν ὡς μεταλαβούσης ἀεὶ τῆς ἁμαρτίας, ἀσυναφεῖς τῷ Θεῷ διαμεῖναι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς.

30 Ἐπεὶ δὲ ὁ τῶν ὄλων Κύριος καὶ Δημιουργὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀπάσης ἀγαθοουργίας τὸν ἄνθρωπον ἀπεληλαμένον ὄρων καὶ τοῖς

μέσα ἄπο κάτοπτρο καὶ ὑπὸ μορφὴ αἰνίγματος⁴; Κι ἂν δὲν θέλει ὁ Θεὸς νὰ πλανῶνται οἱ ἄνθρωποι, ἐνῶ ἐκεῖνοι (οἱ πολιοῦχοι θεοὶ καὶ δαίμονες) τοὺς σέρνουν στὴν πλάνη καὶ χωρὶς νὰ θέλουν, ποιά δικαιολογία θὰ τοὺς ἀπαλλάξει ἄπο τὴν τυραννικὴ ἐξουσία τους ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, ἢ ποιά δάκρυα θὰ σταθοῦν ἀρκετὰ γι' αὐτοὺς ἂν πέσουν σ' αὐτὸ τὸ παράπτωμα;

Κάποτε βέβαια αὐτοὶ συμπεριλαμβάνονταν στὸν ἀριθμὸ τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ συγκαταλέγονταν στὶς τάξεις τῶν οὐράνιων πνευμάτων καὶ ζοῦσαν τὴν ἀληθινὰ μακάρια καὶ ἁγία ζωὴ, ἀλλὰ, ὅπως λέγει ἡ ἁγία Γραφή, δὲν φύλαξαν τὴν ἐξουσία τους⁵, καὶ ἀποχαιρετώντας κατὰ κάποιο τρόπο τὴ συμβίωσή τους μὲ τὸν Θεό, γλίστροσαν στὰ αἰσχρὰ, καὶ ἀφήνοντας οἱ ἄθλιοι τὸν κλῆρο ποὺ τοὺς εἶχε παραχωρηθεῖ καὶ ἀποππίπτοντας τὴν ὀφειλόμενη ὑποταγὴ τους στὸν Θεό, ἀνυποχώρητοι καὶ ἀγέρωχοι, ἀποχωρίσθηκαν ἄπο τὸ πλῆθος τῶν ἁγίων· κατένειμε τότε τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀφοῦ τοὺς ἀπομάκρυναν παραπλανητικὰ ἄπο κάθε ἀρετὴ καὶ ἀφοῦ δὲν τοὺς ἐπέτρεψαν νὰ γνωρίσουν γενικὰ ποιὸς εἶναι ὁ φυσικὸς καὶ πραγματικὸς Θεὸς τῶν ὅλων καὶ Κύριος καὶ ποὺ ἄπο τὴ φύση του ἔχει τὴν ἐξουσία ὅλων, τοὺς ἔπεισαν νὰ λατρεύουν τὴν κτίση μᾶλλον, παρὰ αὐτόν, καὶ σὲ κάθε ἔθνος, ἀφοῦ ἐπινόησαν ἔτσι ἅπλα καὶ ἀπερίσκεπτα τὸ σεβασμὸ ποὺ τοὺς ἄρεσε, τοὺς ἔκαναν νὰ στήσουν τοὺς ἀνδριάντες τους μέσα στοὺς ναοὺς καὶ νὰ οἰκοδομήσουν βωμοὺς καὶ νὰ τοὺς τιμοῦν μὲ σπονδὲς καὶ θυσίαις. Ἐπειδὴ ὅμως ἦταν φυσικῶ, ὀδηγούμενοι οἱ ἄνθρωποι ἄπο ἔμφυτες ὀρμὲς στὴν ἀνάγκη νὰ γνωρίσουν τὴν ἀλήθεια, καὶ ἔστω καὶ ἀμυδρὰ κατάλαβαν ποιὸς εἶναι ὁ Θεὸς τῶν ὅλων καὶ Πατέρας, ἀπομακρύνθηκαν ἔτσι ἄπο τὴ κακότητα ἐκείνων, ἐγκατέλειψαν τὴν κακία τους, καὶ ἐπέλεξαν στὴ θέση τῆς ἐκείνο ποὺ εἶναι ὠφέλιμο. Γιατὶ ἔγιναν ὀδηγοὶ καὶ διδάσκαλοι σ' αὐτοὺς κάθε φαυλότητος καὶ δὲν σταματοῦσαν νὰ τοὺς ὀδηγοῦν σὲ κάθετι ποὺ μισοῦσε ὁ Θεός, γιατί θεωροῦσαν ἀναγκαία τὴν ἔχθρα, ὥστε νὰ μείνουν ἀσυμφιλίωτοι μὲ τὸν Θεὸ οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴν διαρκῆ παρεμβολὴ τῆς ἁμαρτίας.

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Κύριος καὶ Δημιουργὸς τῶν ὅλων, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, βλέποντας τὸν ἄνθρωπο ἐκδιωγμένο ἄπο κάθε ἀγαθοπραξία

ὑπὸ χθόνα μυχοῖς ἀγεληδὸν ἐμπύπτοντα, «Ἐπλάτυνε γὰρ ὁ ἄδης
 τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ διήνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ μὴ διαλιπεῖν»,
 καθὰ γέγραπται· ἐπέφανεν ἡμῖν καὶ τῆς ἐκείνων πλεονεξίας ἐξη-
 ρήμεθα καὶ δὴ καὶ δυνάμεις ἀγίας καὶ λογικὰς λαχούσας μὲν παρ'
 5 αὐτοῦ τὴν γένεσιν, ὑπεχούσας δὲ δίχα μώμου παντὸς τοῖς σκῆ-
 πτροῖς αὐτοῦ τὸ φρόνημα, καὶ δεσποτικοῖς θελήμασιν ὑπηρετεῖν
 εἰθισμένας, ἀνεπίπληκτόν τε παντελῶς ἔν γε δὴ σφίσιν αὐταῖς τὸ
 εὐήκοον ἐχούσας, συνασπίζειν ἐκέλευε τοῖς ἀδικουμένοις οὐ τὸ
 ἀναλκι παθὼν εἰς τὸ σῶζειν αὐτὸς (πῶς γάρ, ἢ πόθεν;), ἀλλ' οἷόν
 10 τις βασιλεύς, γνησίοις ὑπασπισταῖς ἐφίεις καὶ βαρβαρικαῖς ἐφό-
 δοῖς ἀντανίστασθαι, καὶ τῶν ὑπὸ σκῆπτρα κειμένων ἀποσοβεῖν
 τὰς πλεονεξίας. «Παρεμβαλεῖ», γάρ, φησὶν, «ἄγγελος Κυρίου κύ-
 κλω τῶν φοβουμένων αὐτόν, καὶ ῥύσεται αὐτούς». Εἴρηται δὲ καὶ
 διὰ φωνῆς ἁγίων ὁσίῳ παντὶ καὶ ἀγαθουργεῖν ἠρημένῳ, «Ὅτι τοῖς
 15 ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις
 ὁδοῖς σου». Καὶ μὴν καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος περὶ αὐτῶν «Οὐχὶ
 πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα», φησὶν, «εἰς διακονίαν ἀπο-
 στελλόμενα, διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν βασιλείαν». Καὶ
 αὐτὸς δὲ πού φησιν ὁ τῶν ὅλων Κύριος καὶ Σωτὴρ· «Ὅψεσθε τὸν
 20 οὐρανὸν ἀνεωρότα, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας
 καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου». Οὗτοι ἀφιστῶσιν
 ἡμῶν τοὺς ἀλητηρίους θῆρας, καὶ τῆς ἐκείνων ὠμότητος τοὺς ἀ-
 λόντας ἐξέλκοντες, ἀνεμμένην τε καὶ ἄφետον ποιεῖσθαι διδάσκουσι
 τὴν εἰς πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἐπαινουμένων ὁδόν. Οὗτοι τὸν ἐπὶ πάντας
 25 μεθ' ἡμῶν δοξολογοῦσι Θεόν· γέγραπται γάρ, ὅτι «Εὐλογεῖται τὸν
 Κύριον πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, εὐλογεῖτε τὸν Κύριον πᾶσαι αἱ
 δυνάμεις αὐτοῦ, λειτουργοὶ αὐτοῦ, οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ».
 Οὗτοι διδάσκουσι τὰς τιμὰς, τὴν προσκύνησιν, οὐχ ἑαυτοῖς, μᾶλ-
 λον ἀνακομίζειν μόνῳ τῷ ἐπὶ πάντας Θεῷ.

30 Ὅψεται δὲ οἷς ἔφην, ἐκ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ἢ πίστις.
 Ὡφθη μὲν γὰρ τῷ Γεδεὼν ἄγγελος Κυρίου ποτέ, καὶ εἶπε πρὸς

6. Ἦσ. 5, 14.

9. Ματθ. 4, 6.

7. Ψαλμ. 33, 8.

10. Ἐβρ. 1, 14.

8. Ψαλμ. 90, 11.

11. Ἰω. 1, 51.

καὶ νὰ πέφτει κατὰ ἀγέλες στὰ τάρταρα τῆς γῆς, γιατί, ὅπως ἔχει γραφεῖ, «Ἐκανε πλατιά τὴν ψυχὴ τοῦ ὁ Ἄδης καὶ ἄνοιξε τὸ στόμα τοῦ γιὰ νὰ μὴν τοῦ διαφύγει κανένας»⁶, ἐμφανίσθηκε σ' ἐμᾶς καὶ γλυτώσαμε ἀπὸ τὴν ἀπληστία ἐκείνων· καὶ μάλιστα καὶ δυνάμεις ἅγιες καὶ λογικές, ποὺ ἔλαχαν ἀπὸ αὐτὸν τὴ γένεσή τους καὶ ὑποτάσσουν στὴν ἐξουσία τοῦ ἀπαλλαγμένο ἀπὸ κάθε μομφὴ τὸ φρόνημά τους καὶ εἶναι συνηθισμένες νὰ ὑπηρετοῦν τὸ δεσποτικὸ θέλημά του, καὶ ἡ ὑπακοή τους εἶναι ἀπαλλαγμένη τελείως ἀπὸ κάθε ἐπίπληξη, τὶς πρόσταξε νὰ συνασπισθοῦν ὑπὲρ τῶν ἀδικημένων. "Ὅχι γιατί δὲν εἶχε ἐκεῖνος τὴ δύναμη νὰ τοὺς σώσει (πῶς δηλαδὴ καὶ ἀπὸ ποῦ συμπεραίνεται αὐτό;), ἀλλὰ τὶς πρόσταξε ὅπως καὶ ἓνας βασιλιάς ποὺ προστάζει τοὺς γνήσιους ὑπασπιστές του καὶ τὶς βαρβαρικές ἐφόδους ν' ἀντιμετωπίζουν, καὶ τῶν ὑπηκόων του τὶς παρανομίες ν' ἀποσοβοῦν. Γιατὶ λέγει, «Θὰ περικυκλώσει ὁ ἄγγελος Κυρίου ἐκείνους ποὺ τὸν φοβοῦνται καὶ θὰ τοὺς σώσει»⁷. Ἔχει ὅμως λεχθεῖ καὶ ἀπὸ τοὺς ἁγίους σὲ κάθε εὐσεβῆ καὶ στὸν καθένα ποὺ ἔχει ἐπιλέξει νὰ πράττει τὸ ἀγαθὸ, ὅτι «Θὰ δώσει ἐντολὴ ὁ Κύριος στοὺς ἀγγέλους τοῦ γιὰ σένα νὰ σὲ διαφυλάξουν σ' ὅλες τὶς ἐνέργειές σου»⁸. Ἀλλὰ καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος λέγει γι' αὐτούς: «Δὲν εἶναι ὅλοι ὑπηρετικὰ πνεύματα ποὺ στέλνονται σὲ κάποια διακονία γι' αὐτούς ποὺ πρόκειται νὰ κληρονομήσουν τὴ βασιλεία [σωτηρία]»⁹. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος καὶ Σωτήρας ὅλων λέγει κάπου: «Θὰ δεῖτε ἀνοιγμένο τὸν οὐρανὸ, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ νὰ κατεβαίνουν καὶ νὰ ἀνεβαίνουν πρὸς τὸν Υἱὸ τοῦ ἀνθρώπου»¹⁰. Αὐτοὶ ἀπομακρύνουν ἀπὸ ἐμᾶς τὰ αἰμοδόρα θηρία καὶ ἀποσπώντας ἀπὸ τὴν ὠμότητά τους ἐκείνους ποὺ ἔχουν αἰχμαλωπισθεῖ ἀπὸ αὐτὰ, τοὺς διδάσκουν νὰ κάνουν ὁμαλή καὶ ἀνετη τὴν ὁδὸ γιὰ κάθετι ἀπὸ τὰ ἐπαινετὰ. Αὐτοὶ δοξολογοῦν μαζί μας τὸν Κύριο ὅλων μας Θεό· γιατί ἔχει γραφεῖ: «Εὐλογοεῖτε τὸν Κύριο ὅλοι οἱ ἄγγελοί του, εὐλογοεῖτε τὸν Κύριο ὅλες οἱ δυνάμεις του, οἱ λειτουργοὶ του, ὅσοι ἐκτελοῦν τὸ θέλημά του»¹¹. Αὐτοὶ διδάσκουν ν' ἀποδίδομε τὶς τιμὲς καὶ τὴν προσκύνηση ὄχι στὸν ἑαυτό τους, ἀλλὰ μόνο στὸν Κύριο ὅλων μας Θεό.

Ἡ βεβαίωση βέβαια γιὰ ὅσα λέγω θὰ γίνῃ ἀπὸ τὴν ἁγία Γραφή. Ἐμφανίσθηκε κάποτε στὸν Γεδεών ἄγγελος Κυρίου καὶ τοῦ εἶπε: «Ὁ

αὐτόν· «Κύριος ἔσται μετὰ σοῦ, καὶ πατάξεις τὸν Μαδιάμ ὡσεὶ
 ἄνδρα ἓνα. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Γεδεών· Εἰ εὗρον ἔλεος ἐν
 ὀφθαλμοῖς σου, καὶ ποιήσεις μοι σήμερον πᾶν ὃ τι ἐλάλησας μετ'
 ἐμοῦ, μὴ χωρισθῆς ἐντεῦθεν, ἕως τοῦ ἐλθεῖν με πρὸς σέ, καὶ ἐξοίσω
 5 τὴν θυσίαν, καὶ θύσω ἐνώπιόν σου». Καὶ εἶπεν «Ἐγὼ εἰμι, κα-
 θιοῦμαι ἕως τοῦ ἐπιστρέψαι σε. Καὶ Γεδεών εἰσηλθε, καὶ ἐποίησεν
 ἔριφον αἰγῶν, καὶ οἶφι ἀλεύρου, καὶ ἄζυμα, καὶ τὰ κρέα τέθεικεν
 ἐν τῷ κοφίνῳ, καὶ τὸν ζωμὸν ἔβαλεν ἐν τῇ χύτρῳ, καὶ ἐξήνεγκεν
 αὐτὰ πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τὴν τερέβινθον. Καὶ προσήγγισε. Καὶ εἶπε
 10 πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος Κυρίου· Λάβε τὰ κρέα καὶ τὰ ἄζυμα, καὶ θές
 πρὸς τὴν πέτραν ἐκείνην, καὶ τὸν ζωμὸν ἐχόμενα ἔκχεε. Καὶ ἐποίη-
 σεν οὕτως». Ἀλλὰ καὶ τῷ Μανῶ ἐλάλησεν ποτε δι' ἀγγέλου Θεός,
 καὶ τι τῶν ἔσεσθαι μελλόντων χρησίμως διαμεμήνυκε· γέγραπται
 δὲ οὕτω πάλιν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Κριτῶν· «Καὶ εἶπε Μανῶ πρὸς τὸν
 15 ἄγγελον Κυρίου· Κατάσχωμέν σε ᾧδε, καὶ ποιήσομεν ἐνώπιόν σου
 ἔριφον αἰγῶν. Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος Κυρίου πρὸς Μανῶ· Ἐὰν
 κατασχῆς με οὐ φάγομαι ἀπὸ τῶν ἄρτων σου, καὶ ἐὰν ποιήσης ὀλο-
 καύτωμα, τῷ Κυρίῳ ἀνοίσεις αὐτό. Καὶ ἔλαβε, φησί, Μανῶ τὸν
 ἔριφον τῶν αἰγῶν, καὶ τὴν θυσίαν ἀνήνεγκε τῷ Κυρίῳ ἐπὶ τὴν
 20 πέτραν, καὶ διεχώρισε τοῦ ποιῆσαι».

Ἀκούεις πῶς ἐλομένους μὲν εὐσεβεῖν, καὶ τοῖς κατὰ χεῖρα
 τιμῶν τὸν τῶν ὅλων Δεσπότην διακωλύουσι μὲν οὐδαμῶς, διδά-
 σκουσι δὲ ὅτι πρόποι ἂν αὐτοὺς οὐχὶ τοῖς ὑπὸ ζυγὰ καὶ τεταγμέ-
 νοις ἐν λειτουργικοῖς, Κυρίῳ δὲ μᾶλλον ἀνατιθέναι τὰ γέρα; Τὸ
 25 γὰρ, «Θὲς ὑπὸ [πρὸς] τὴν πέτραν ἐκείνην», οὐδὲν ἕτερον ἦν, ἢ, ὡς
 γε οἶμαι, λέγοντος ἐναργῶς, ὅτι Πρόσαγε τῷ Χριστῷ. «Ἡ πέτρα
 γὰρ ἦν ὁ Χριστός», καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος. «Ἀλλὰ καὶ
 ἐὰν ποιῆς ἔριφον», φησί, «Κυρίῳ ποιήσεις αὐτόν». Ὁ δὲ καίτοι
 τοῦτο δεδιδραγμένος, πάλιν τῇ πέτρῳ προσεκόμισε τὸ θῦμα, πέτραν
 30 εἰδῶς ἄνομιάσθαι Χριστόν, διὰ τοι τὸ ἀκλονήτως τοῖς αὐτῇ πρό-
 πουσιν ἀξιώμασιν τὴν θεῖαν ἐνεργηρεῖσθαι φύσιν. Εἴπερ οὖν, κατὰ

12. Κριτ. 6, 16-20.

13. Κριτ. 13, 15-16, 19-20.

14. Α' Κορ. 10, 4.

Κύριος θὰ εἶναι μαζί σου καὶ θὰ ἐξοντώσεις τὴ Μαδιάμ σὰν νὰ εἶναι ἓνας ἄνθρωπος. Καὶ ὁ Γεδεὼν εἶπε πρὸς αὐτόν· «Ἄν βρῆκα συμπάθεια ἐκ μέρους σου καὶ πραγματοποιήσεις σήμερα ὅ,τι μοῦ ὑποσχέθηκες, μὴν ἀπομακρυνθεῖς ἀπὸ ἐδῶ, ὥσπου νὰ ρθῶ κοντὰ σου καὶ νὰ φέρω ζῶο πρὸς θυσία καὶ τὸ θυσιάσω ἐνώπιόν σου. Καὶ τοῦ εἶπε· Ναι σοῦ εἶπα· θὰ μείνω ἐδῶ μέχρι πού νὰ ἐπιστρέψεις. Καὶ ὁ Γεδεὼν μπῆκε μέσα, ἔβρασε ἓνα ἐρίφιο αἴγας, ἔκανε ζυμαρι ἀπὸ ἀλεύρι καὶ ψωμί ἄζυμο, ἔβαλε τὰ κρέατα μέσα σὲ κοφίνι καὶ τὸ ζουμί μέσα σὲ χύτρα καὶ τὰ ἔβγαλε καὶ τὰ πῆγε σ' ἐκεῖνον κάτω ἀπὸ τὴν τερέδινθο, καὶ πλησίασε. Τοῦ εἶπε τότε ὁ ἄγγελος Κυρίου· Πάρε τὰ κρέατα καὶ τὰ ἄζυμα καὶ τοποθέτησέ τα σ' ἐκεῖνη τὴν πέτρα καὶ στὴ συνέχεια χύσε τὸ ζουμί. Ἔκανε αὐτὸ πού τοῦ εἶπε»¹². Ἀλλὰ ὁ Θεὸς μίλησε κάποτε καὶ στὸν Μανωὲ μέσω ἄγγελου του καὶ τοῦ ἀνήγγειλε κάτι ἀπὸ μελλοντικὰ χρήσιμα. Ἔχει γραφεῖ πάλι τὸ ἐξῆς στὸ βιβλίο τῶν Κριτῶν· «Καὶ ὁ Μανωὲ εἶπε στὸν ἄγγελο τοῦ Κυρίου· Θὰ σὲ κρατήσομε ἐδῶ καὶ θὰ σοῦ φέρομε νὰ φᾶς ἐρίφιο αἴγας. Καὶ ὁ ἄγγελος Κυρίου εἶπε στὸν Μανωὲ· Ἄν μὲ κρατήσεις, δὲν θὰ φάγω ἀπὸ τὸν ἄρτο σου, κι ἂν κάνεις θυσία ὀλοκαυτώματος, θὰ τὴν προσφέρεις στὸν Κύριο. Καὶ ἔλαβε», λέγει, «ὁ Μανωὲ τὸ ἐρίφιο ἀπὸ τὶς αἴγες του καὶ πρόσφερε τὴ θυσία στὸν Κύριο πάνω στὴν πέτρα, καὶ προχώρησε στὴ θυσία»¹³.

Ἄκοῦς πῶς ἐκείνους πού προτίμησαν τὴν εὐσέβεια καὶ νὰ τιμοῦν μὲ ὅσα κρατοῦν στὰ χέρια τὸν Δεσπότη τῶν ὄλων, δὲν τοὺς ἐμποδίζουν καθόλου, ἀλλὰ διδάσκουν ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀποδίδουν τὶς τιμὲς ὄχι στοὺς κάτω ἀπὸ τὸν ζυγὸ καὶ ταγμένους στὴν τάξη τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων, ἀλλὰ μᾶλλον στὸν Κύριο; Γιατὶ ἡ προσταγὴ, «Βάλε το πάνω σὲ ἐκεῖνη τὴν πέτρα», δὲν σήμαινε τίποτε ἄλλο, ὅπως ἐγὼ τουλάχιστο νομίζω, παρὰ σὰ νὰ ἔλεγε καθαρὰ· Πρόσφερε τὴ θυσία στὸν Χριστό. Γιατὶ «ἡ πέτρα ἦταν ὁ Χριστός»¹⁴, ὅπως λέγει ὁ πάνσοφος Παῦλος. «Ἄλλὰ κι ἂν προσφέρεις», λέγει, «θυσία ἐρίφιο, θὰ τὸ προσφέρεις στὸν Κύριο». Αὐτὸς μολονότι ἔχει διδαχθεῖ αὐτό, πάλι προσκόμισε τὸ θῦμα στὴν πέτρα, γνωρίζοντας ὅτι πέτρα ἔχει ὀνομασθεῖ ὁ Χριστός, γιατί ἡ θεία φύση ἦταν στηριγμένη ἀκλόνητα στὰ ἀξιώματα πού τῆς ἀρμόζουν. Ἄν λοιπὸν πραγματικὰ ὁ Θεὸς

τὸ ἀληθές, πολιούχοις θεοῖς ὑπετίθει τὰ ἔθνη Θεός, τί μὴ μᾶλλον αὐτῷ τὰς δωροφορίας προσκομίζεσθαι παρ' αὐτῶν προστετάχασιν; Ἀναβουκολήσαντες δὲ εἰς ἅπαν τῆς ὑπ' αὐτῷ θεραπείας, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐφέντες ὄλως γινώσκεσθαι πρὸς ἡμῶν, ἑαυτοῖς
 5 ἀνατεθείκασιν τὰς λατρείας, τὰς παρὰ πάντων λιτάς, τὰς ὁμολογίας, τὰς εὐφημίας, τὰ δῶρα· χυδαιότητος δὲ καὶ ἀνοσίων ἐγχειρημάτων καθικέσθαι πρὸς τοῦτο πεπεύκασιν, ὥστε καὶ θυσίας αὐτοῖς τὰς δι' αἱμάτων ἐλέσθαι πληροῦν, ὃ δὴ μάλιστα διδάξειεν αὐτούς, ἦκιστα μὲν ὄντας ἀγαθοῦς, φθονερούς δὲ μᾶλλον καὶ
 10 ἀπάσης ἀγαθουργίας εἰσάπαν ἐξωκισμένους

Γράφει γοῦν ὁ Πορφύριος ὡδί περὶ αὐτῶν ἐν βιβλίῳ δευτέρῳ Περὶ ἐμψύχων ἀποχῆς· “Διὰ μέντοι τῶν ἐναντίων καὶ ἡ ἅπασα γοητεία ἐκτελεῖται. Τούτους γὰρ μάλιστα καὶ τὸν προεσιῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν, οἳ τὰ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν διαπραττόμενοι,
 15 πάσης φαντασίας ἐπιτηδεύοντες. Οὗτοι γὰρ ἱκανοὶ διὰ τῆς τερατουργίας ἀπατηῆσαι· δι' αὐτῶν φίλτρα καὶ ἐρωτικά κατασκευάζουσιν οἳ κακοδαίμονες· ἀκολασία γὰρ πᾶσα, καὶ πλούτων ἐλπίς καὶ δόξης διὰ τούτων, καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη. Τὸ γὰρ ψεῦδος τούτοις οἰκεῖον. Βούλονται γὰρ εἶναι θεοί, καὶ ἡ προεσιῶσα δύναμις
 20 αὐτῶν δοκεῖν θεός εἶναι ὁ μέγιστος· οὗτοι οἳ χαίροντες λοιπῇ τε καὶ κνίσσῃ, δι' ὧν αὐτῶν τὸ πνευματικὸν καὶ σωματικὸν πιαίνεται. Ζῆ γὰρ τοῦτο ἀτμοῖς καὶ ἀναθυμιάσεσι καὶ ποικίλως διὰ τῶν ποικίλων, καὶ δυναμοῦται ταῖς ἐκ τῶν αἱμάτων καὶ σαρκῶν κνίσσασαι· Διὸ συνετὸς ἀνὴρ καὶ σώφρων εὐλαβηθήσεται τοιαύταις
 25 χρῆσθαι θυσίαις, δι' ὧν πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσεται τοὺς τοιούτους, σπουδάσει δὲ τὴν ψυχὴν καθαίρειν παντοίως. Καθαρᾶ γὰρ οὐκ ἐπιτίθενται ψυχῇ, διὰ τὸ αὐτοῖς ἀνόμοιον”.

Καὶ ἐτέρωθι δὲ προσποιεῖται τῶν ἐξ Αἰγύπτου τινὰ ψευδοπροφητῶν, ἡγουν ἱερέων, διερωτᾶν βούλεσθαι τὰς αἰτίας, καὶ
 30 ἀναμανθάνειν ἀξιούσιν τῆς τῶν δαιμόνων δυστροπίας τὸ ἀπηνές, ὡδί δὴ λέγων· “Πῶς ἐμπαθεῖς αὐτούς οἳ θεόσοφοι περιστῶσι καὶ χαίρειν αἰσχρορρημοσύναις καὶ ἐτέροις τισὶ τοιούτοις κακοῖς;”

ἔθεσε τὰ ἔθνη κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν ἐπιστατῶν θεῶν, γιατί δὲν ἔδωσαν τὴν διαταγή σ' αὐτὰ νὰ προσφέρουν τὰ δῶρα τους σ' αὐτόν; Ἄλλὰ ἀφοῦ μᾶς ἀπομάκρυναν μὲ ἀπατηλὸ τρόπο τελείως ἀπὸ τὴ λατρεία του, ἢ μᾶλλον δὲν μᾶς ἄφησαν κἂν νὰ τὸν γνωρίσομε, ἀφιέρωσαν στὸν ἑαυτό τους τὶς ἐκδηλώσεις λατρείας, τὶς κοινὲς παρακλήσεις, τὶς ὁμολογίες, τοὺς ὕμνους, τὰ δῶρα, καὶ τόσο τοὺς εἶχαν πείσει νὰ προχωρήσουν στὴ χυδαιότητα καὶ τὶς ἀνόσιες πράξεις, ὥστε νὰ ἐπιλέξουν νὰ κάνουν καὶ θυσίες αἱματηρῆς, πράγμα ποὺ μπορεῖ νὰ μᾶς διδάξει, ὅτι αὐτοὶ δὲν εἶναι καθόλου ἀγαθοί, ἀλλὰ μᾶλλον φθονεροὶ καὶ ἀποξενωμένοι τελείως ἀπὸ κάθε ἀγαθὴ πράξη.

Γράφει λοιπὸν σχετικὰ ὁ Πορφύριος στὸ δεύτερο βιβλίο, Περὶ ἐμψύχων ἀποχῆς, τὰ ἑξῆς: “Ὁλη ἡ μαγεία καὶ μαγγανεία ἐκτελεῖται μὲ τὰ ἀντίθετα. Ἐπειδὴ αὐτοὺς κυρίως καὶ τὸν ἀρχηγό τους ἐκτιμοῦν ὅσοι διαπράττουν τὰ κακὰ μὲ τὶς μαγεῖες, ἐπινοώντας κάθε εἶδος ἀπάτης. Γιατὶ αὐτοὶ εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἐξαπατήσουν μὲ τερατουργίες μ' αὐτοὺς οἱ κακοδαίμονες παρασκευάζουν μαγικὰ φάρμακα καὶ ἐρωτικὰ σκευάσματα· γιατί κάθε ἀκολασία κι ἐλπίδα γιὰ πλοῦτη καὶ δόξα ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ βοήθειά τους, καὶ μάλιστα κάθε ἀπάτη. Γιατὶ γνῶρισμά τους εἶναι τὸ ψεῦδος. Θέλουν νὰ εἶναι θεοὶ καὶ ἡ ἐπικεφαλὴς τους δύναμη νὰ θεωρεῖται ὅτι εἶναι ὁ μέγιστος Θεός. Αὐτοὶ εὐχαριστοῦνται μὲ τὶς σπονδὲς καὶ τὶς κνίσσες, μὲ τὰ ὁποῖα παχαίνουν τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα τους. Γιατὶ αὐτὸ ζεῖ μὲ καπνοὺς καὶ ἀναθυμιάσεις, καὶ μὲ ποικίλους τρόπους μὲ τὰ ποικίλα μέσα, καὶ δυναμώνει μὲ τὴ κνίσσα τῶν αἱμάτων καὶ τῆς σάρκας. Γι' αὐτὸ ἓνας συνετὸς καὶ γεμάτος φρόνηση ἄνθρωπος θὰ φοθηθεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ τέτοιες θυσίες, μὲ τὶς ὁποῖες θὰ τοὺς προσελκύσει στὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ θὰ προσπαθήσῃ νὰ καθαρῖσει τὴν ψυχὴ του μὲ κάθε τρόπο. Γιατὶ δὲν ἐπιτίθενται σὲ μὰ καθαρὴ ψυχὴ, ἐπειδὴ εἶναι ἀνόμοια μ' αὐτούς”.

Ἄλλὰ καὶ μὲ ἄλλο τρόπο προσποιεῖται κάποιον ἀπὸ τοὺς ψευδοπροφήτες, ἦτοι ἱερεῖς, τῶν Αἰγύπτιων, θέλοντας νὰ ρωτήσῃ γιὰ τὶς αἰτίες καὶ ἐπιζητώντας νὰ μάθῃ τὴ σκληρότητα τῆς δυστροπίας τῶν δαιμόνων, λέγει τὰ ἑξῆς: “Πῶς οἱ σοφοὶ στὰ θεῖα τοὺς παριστάνουν γεμάτους ἀπὸ πάθη καὶ ὅτι χαίρουν μὲ αἰσχρολογίες καὶ μὲ ἄλλες

Ὁ δὲ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς φαυλότητος τὴν διαφορὰν ἀφηγεῖται, λέγων· “Οἱ δὲ εἶναι μὲν ἕξωθεν τίθενται τὸ ὑπήκοον γένος ἀπατηλῆς φύσεως, παντόμορφόν τε καὶ πολύτροπον, ὑποκρινόμενον καὶ θεοὺς καὶ δαίμονας καὶ ψυχὰς τεθνηκότων, καὶ διὰ τούτων
 5 πάντα δύνασθαι τῶν δοκούντων ἀγαθῶν ἢ κακῶν εἶναι. Ἐπεὶ εἰς τὰ γε ὄντως ἀγαθὰ, ἅπερ εἶναι κατὰ ψυχὴν, μηδὲν καθάπαξ συμβάλλεσθαι δύνασθαι, μηδὲ εἰδέναι ταῦτα, ἀλλὰ κακοσχολεύεσθαι καὶ τωθάζειν καὶ ἐμποδίζειν πολλάκις τοῖς εἰς ἀρετὴν ἀφικνουμένοις, πλήρεις τε εἶναι τύφου, καὶ χαίρειν ἀτμοῖς καὶ θυσίαις”.

10 Ὅρατώ δὴ οὖν ἐναργῶς τὸν ὁμόφρονά τε καὶ συνδεισιδαίμονα αὐτῶ γεγονότα Πορφύριον, τὰς περὶ τῶν δαιμόνων ἀληθεῖς ἐκφήναντα δόξας. Κακοσχολεύεσθαι γὰρ φησιν αὐτοὺς καὶ τοῖς κατορθοῦν ἐθέλουσι τὴν ἀρετὴν ἀντανίστασθαι, καὶ χαίρειν ἀτμοῖς, θυσίαις τε ταῖς δι’ αἱμάτων ἐπιγάννυσθαι σφόδρα. Εὐρή-
 15 σομεν δὲ καὶ τοὺς παρ’ Ὀμήρω θεοὺς τῆς οὕτως αἰσχροῦς ἐφιεμένους τιμῆς, εἴπερ τις ὄλως τιμῆς ἂν νοοῖτο καὶ οὕτωσὶ τρόπος· ὁ μὲν γὰρ Ζεὺς φησιν·

Οὐ γὰρ μοί ποτε βωμὸς ἐδεύετο δαιτὸς εἴσης

Λοιβῆς τε κνίσσης τε· τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς

20 Ἔθνον δὲ καὶ Ἀργεῖοι

Ταύρους παμέλλανας Ἐνοσίχθονι κυανοχαίτη”.

Ὁ κληρὸν δὲ ἴσως τὰ καθ’ ἕκαστα λέγειν, οὐδενὸς ἠγνοσηκότος ὅτι λοιβαῖς τε καὶ κνίσσαις οἱ παρὰ σφίσιν ἅπαντες ἤδονται θεοί, μᾶλλον δὲ ὀδελυροὶ καὶ ἀκάθαρτοι δαίμονες. Οὐ γὰρ ἂν
 25 διαψεύσαιτο Δαβὶδ ὁ θεοπέσιος λέγων, ὅτι «Πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἔθνῶν δαιμόνια». Ἀλλά, ναί, φησὶν, εἰ ταῖς Ἑλλήνων θυσίαις ἐπιτιμᾶς καὶ ἐν αἰτίαις οὐ μικραῖς τὸ πρᾶγμα τίθης, πᾶσά πως ἀνάγκη καὶ ἡμᾶς τὸν διὰ Μωσέως γράφεσθαι νόμον. Μηλοσφαγεῖν γὰρ προστέταξε, καὶ διὰ τῶν ἴσων τρόπων ἰέναι προκομίζοντας
 30 τῶ Θεῷ τὰς δωροφορίας. Φέρε δέ, ἐξετάσωμεν ἰσχυρομυθοῦντες, ὡς ἔνι, τίς ὁ τρόπος ἦν τῆς κατὰ νόμον παιδαγωγίας, καὶ ὅπη

15. Ὀμήρου, Ἰλιάς, Δ 48-49.

16. Τὸν Ποσειδῶνα, Ὀμήρου, Ὀδύσεια I, 6.

τέτοιες ἀσχήμιες;”. Καὶ ἐκεῖνος ἐκθέτει τὴ διαφορὰ τῆς φαυλότητάς τους λέγοντας: “Ἐκεῖνοι παρουσιάζουν ὅτι εἶναι ἐξωτερικὰ ἓνα ὑπὴ-κοο γένος ἀπατηλῆς φύσης, παντοειδοῦς μορφῆς καὶ πολύτροπο, πού ὑποκρίνεται καὶ θεοὺς καὶ δαίμονες καὶ ψυχές νεκρῶν· καὶ μὲ αὐτὰ μποροῦν νὰ ἐπιτύχουν ὅλα ὅσα θεωροῦνται ἀγαθὰ ἢ αἰσχρά. Γιατὶ στὰ πραγματικὰ ἀγαθὰ, πού εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν ψυχὴ, δὲν μποροῦν νὰ συμβάλλουν σὲ τίποτε, οὔτε νὰ τὰ γνωρίσουν, ἀλλὰ ἀσχολοῦνται μὲ κακὲς τέχνες καὶ περιπαίζουν, καὶ πολλές φορὲς βάζουν ἐμπόδια σ' ἐκείνους πού θέλουν νὰ φτάσουν στὴν ἀρετὴ· εἶναι γεμᾶτοι ἀλαζονεία καὶ χαίρονται μὲ τοὺς καπνοὺς τῆς θυσίας”. Ἄς βλέπει λοιπὸν καθαρὰ τὸν ὁμοϊδεάτη καὶ μέτοχο τῆς δεισιδαιμονίας τοῦ Πορφύριου, πού διατύπωσε τὶς ἀληθινὲς γνῶμες γιὰ τοὺς δαίμονες. Γιατὶ λέγει ὅτι ἀσχολοῦνται μὲ αἰσχρὰ ἔργα, ὅτι πολεμοῦν ὅσους θέλουν νὰ κατορθώσουν τὴν ἀρετὴ, χαίρονται μὲ τοὺς καπνοὺς καὶ εὐχαριστιοῦνται ὑπερβολικὰ μὲ θυσίαις αἱματηρές. Θὰ βροῦμε ὅμως καὶ τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀμήρου νὰ ἐπιθυμοῦν τὴν τόσο αἰσχρὴ τιμὴ, ἂν βέβαια θὰ μπορούσε αὐτὴ ἢ συμπεριφορὰ νὰ νοηθεῖ γενικὰ τιμὴ. Καὶ πράγματι ὁ Ζεὺς λέγει:

Γιατὶ οἱ προσφορὲς δὲν ἔλειψαν ποτὲ ἀπ' τὸ βωμό μου,
σπονδὴ καὶ τσίκνα· γιατί αὐτὴ ἡ τιμὴ ἔλαχε σὲ μᾶς¹⁵.

Καὶ οἱ Ἄργίτες θυσίαζαν.

Ταῦρους ὀλόμαυρους στὸν Ἐνοσίχθονα μὲ τὰ μαῦρα μαλλιὰ¹⁶.

Εἶναι βαρετὸ ἴσως νὰ ἀναφέρω λεπτομέρειες, ἀφοῦ κανένας δὲν ἀγνοεῖ ὅτι μὲ σπονδὲς καὶ κνίσσες εὐχαριστοῦνται ὅλοι οἱ θεοὶ τους, ἢ μᾶλλον οἱ βδελυροὶ καὶ ἀκάθαρτοι δαίμονες. Γιατὶ δὲν θὰ μπορούσε νὰ διαψευσθεῖ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ πού λέγει, ὅτι «Ὅλοι οἱ θεοὶ τῶν ἔθνῶν εἶναι δαίμονες»¹⁷. Ἄλλά, λέγει, Ναί, ἂν ἐπιτιμᾶς τὶς θυσίαις τῶν Ἑλλήνων καὶ κατηγορεῖς ὅχι καὶ λίγο αὐτὸ τὸ γεγονός, εἴμαστε ἀναγκασμένοι κατὰ κάποιον τρόπο νὰ κατηγοροῦμε καὶ ἐμεῖς τὸ νόμο πού ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὸν Μωυσῆ. Γιατὶ ἔδωσε διαταγὴ νὰ σφάζουν πρόβατα καὶ μὲ τὸν ἴδιον τρόπο νὰ προσκομίζουν τὶς προσφορὲς στὸν Θεό. Ἐμπρὸς λοιπὸν ἄς ἐξετάσομε μὲ λεπτομέρεια, ὅσο γίνεται, ποιὸς εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο παιδαγωγοῦσε ὁ νόμος, καὶ πού ἀποβλέ-

17. Ψαλμ. 95, 5.

ποτὲ βλέπων ἐφῆκε Θεὸς τοῖς ἀρχαιοτέροις ταῖς δι' αἱμάτων θυσίαις κεχρηῆσθαι.

Οὐκοῦν οἰκονομία τις ἦν, οὐχ ὡς ἀναγκαίου πράγματος εὐρεσις. Τοῦ μὲν γὰρ τὰς δι' αἱμάτων θυσίας ἀγαπῶντος ἦν προσίε-
 5 σθαι μὲν ἀσμένως, καὶ ἀκαταλήκτως ἐφεῖναι δοῦν τοὺς ἐθέλοντας ἀποπεραίνειν καὶ προσκομίζειν αὐτάς, ψήφω τε τῇ παγκάλῃ τὸ χρῆμα τιμᾶν, καὶ μᾶλλον ὡς ἐξ ἀνάγκης αἰτεῖν, ὀφειλομένης αὐτῷ τῆς παρὰ πάντων τιμῆς, καὶ οὐκ ἀζήμιον ἔχοντος τὸν ἐπὶ τούτοις ὄκνον τοῦ πεσόντος εἰς ῥαθυμίαν. Τοῦ γε μὴν οὐκ ἀναγ-
 10 καῖον εἰς ὄνησιν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδούλητον αὐτῷ τὸ πρᾶγμα δεικνύοντος, τὸ μὴ ἀμωμήτους εἶναι τοὺς ὧδε λατρεύοντας, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπιτιμᾶν αὐτοῖς, καὶ καθ' ὃν ἔδει καιρὸν ἀνακόψαι προσφέροντας, καὶ οἷον πονοῦντας εἰκῆ καὶ ἐπ' οὐδενὶ τῶν χρησίμων εὐδοκιμεῖν οἰομένους, μεταστῆσαι πρὸς τὰ βελτίω. Φησὶ γάρ·
 15 «* Ἴνα τί μοι λίβανον προσεφέρετε ἐκ Σαβᾶ καὶ κινάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; Τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν οὐκ εἰσι δεκτά, καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐχ ἡδυνάν μοι». Καὶ αὖ ἐπὶ τούτοις· «Τίς γὰρ ἐξεξήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσθε· ἐὰν φέρητα σεμίδαλιν, μάταιον θυμίαμα βδέλυγμά μοί ἐστι».
 20 Καὶ δι' ἑτέρου δὲ προφήτου ἔφη· «Τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν, μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν, συνάγετε, καὶ φάγετε κρέα· ὅτι οὐκ ἐλάλησα πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν περὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ θυσιῶν ἐν ἡμέρᾳ ἣ ἀνήγαγον αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου».

Οὐ γὰρ ἦν αἱμάτων ἐν χρεία Θεός, οὔτε μὴν τὴν οὕτω πα-
 25 χειᾶν καὶ ἔνυλον ἐξήτει λατρείαν, ἀλλ' ἰσχυρὴν τε καὶ νοερὰν, τὴν ἐν πνεύματι δηλονότι, τὴν διὰ πάσης ἀρετῆς ἐπιτελουμένην, τὴν εὐφυᾶ καὶ ἀδέθηλον πολιτείαν καὶ τοῖς ἐξ ἀγαθουργίας ἀντήμασιν ἐμπρεπῆ, καὶ τῆς ἐφ' ἑαυτῷ θεωρίας τὸ ἀκραιφνὲς καὶ δογμάτων τῶν ἀπεξεσμένων, εἰς τὸ εὐθύ τε καὶ ἀληθὲς τὴν νοητὴν εὐσομίαν
 30 καὶ τοῦ ὄντως ὄντος ἀγαθοῦ τὴν ἀψευδῆ τε καὶ ἀνεπίπληκτον ἐπιστήμην. Ἐπειδὴ δὲ ἦν πως ἀμήχανον αἶρειν καὶ μόλις τῆς ἐν Αἰ-

18. Ἱερ. 6, 20.

19. Ἦσ. 1, 12-13.

20. Ἱερ. 7, 21-22.

ποντας ὁ Θεὸς πρόσταξε τοὺς παλαιότερους νὰ προσφέρουν αἱματηρὲς θυσίες.

Ἦταν λοιπὸν κάποια οἰκονομία καὶ ὄχι ἐξεύρεση πράγματος ἀναγκαστικοῦ. Ἦταν οἰκονομία ἐκείνου ποὺ ἀγαποῦσε τὶς αἱματηρὲς θυσίες νὰ δέχεται βέβαια μὲ εὐχαρίστηση καὶ νὰ διατᾶζει νὰ κάνουν αὐτὲς τὶς θυσίες ἀκατάπαυστα ὅσοι ἤθελαν νὰ τὶς πράττουν καὶ νὰ τὶς προσκομίζουν καὶ νὰ τιμᾶ τὸ πρᾶγμα μὲ τὴν καλύτερη ἀποδοχή, καὶ μάλιστα νὰ τὶς ζητᾶ ὑποχρεωτικά, ἐπειδὴ ἦταν χρέος ὅλων ἢ τιμὴ πρὸς αὐτόν, καὶ ἢ ἀποφυγὴ τοῦ πράγματος δὲν ἔμενε ἀτιμώρητη σὲ ἐκεῖνον ποὺ ἔπεφτε σὲ ραθυμία. Ἦταν οἰκονομία ἐκείνου ποὺ ἔδειχνε ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀπαραίτητα ὠφέλιμο, ἀλλὰ μᾶλλον ἦταν κάτι ποὺ καὶ δὲν τὸ ἤθελε, μὲ τὸ νὰ μὴν ἀφήνει χωρὶς νὰ ψέγει ἐκείνους ποὺ τὸν λάτρευαν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ νὰ τοὺς ἐπιτιμᾶ, καὶ τὸν κατάλληλο καιρὸ νὰ τοὺς ἀνακόψει νὰ κάνουν προσφορὰς, καὶ ἔτσι, πιστεύοντας ὅτι ἦταν σὰ νὰ κοπίαζαν μάταια καὶ ὅτι δὲν ἔκαναν κάτι χρήσιμο, νὰ τοὺς μετατοπίσει στὸ καλύτερο. Γιατὶ λέγει· «Γιατὶ μοῦ προσφέρετε λιβάνι ἀπὸ τὸ Σαβᾶ καὶ κινάμωμο (κανέλλα) ἀπὸ μακρινὰ μέρη; Δὲν εἶναι δεκτὰ τὰ ὀλοκαυτώματά σας καὶ οἱ θυσίες σας δὲν μοῦ προξενοῦν εὐχαρίστηση»¹⁸. Καὶ πάλι γιὰ τὸ ἴδιο· «Ποιὸς τὰ ζήτησε αὐτὰ ἀπὸ τὰ χέρια σας; Δὲν θὰ σᾶς ἐπιτραπεῖ νὰ πατήσετε τὸ πόδι σας στὴν αὐλὴ μου. Εἶναι μάταιο νὰ φέρετε θυσία σιμιγδαλιοῦ, καὶ τὸ θυμίαμά σας μοῦ εἶναι βδελυρό»¹⁹. Καὶ μὲ ἓναν ἄλλο προφήτη λέγει· «Τὰ ὀλοκαυτώματά σας μαζί μὲ τὶς θυσίες σας νὰ τὰ μαζέψετε καὶ νὰ φᾶτε τὰ κρέατα· γιατί δὲν μίλησα τοὺς πατέρες σας γιὰ ὀλοκαυτώματα καὶ θυσίες τὴν ἡμέρα ποὺ τοὺς πῆρα καὶ τοὺς ὀδήγησα ἔξω ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο»²⁰.

Ὁ Θεὸς δηλαδή δὲν εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ αἷματα, οὔτε ζητοῦσε αὐτὴ τὴν τόσο χονδροειδῆ καὶ ἐνυλη λατρεία, ἀλλὰ λατρεία λεπτὴ καὶ νοερῆ, δηλαδή τὴν πνευματικὴ, αὐτὴν ποὺ πραγματοποιεῖται μὲ κάθε ἀρετὴ, τὸν πρέποντα καὶ εὐσεβῆ τρόπο ζωῆς, αὐτὴν ποὺ ἀρμόζει στὸν ἔπαινο ἀπὸ τὶς ἀγαθοεργίες, τὴ λατρεία μὲ τὴν καθαρὴ θεωρία τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ ἐκλεπτυσμένα δόγματα, γιὰ ν' ἀναδίδουν ἀμέσως καὶ ἀληθινὰ τὴν πνευματικὴ εὐωδία καὶ τοῦ ἀληθινὰ ἀγαθοῦ τὴν γνήσια καὶ ἀμεμπτη γνώση. Ἐπειδὴ ὅμως ἦταν ἀδύνατο κατὰ κά-

γύπτῳ θητείας, αἰσχροῦν τε καὶ ἀνοσίων ἔθῳν, καὶ τῆς τῶν αὐτόθι
 βδελυρίας ἐκκομισθέντα τὸν Ἰσραήλ, καὶ ἀδρανῆ πως ἔτι καὶ
 ἀναλκιν ἔχοντα νοῦν, καὶ οὕτω βαίνειν εἰδότα νεανικῶς πρὸς γε
 τὸ δύνασθαι, φημί, τὴν οὕτως ἀνωκισμένην τῆς ἐξαιρέτου ζωῆς
 5 διάττειν ὁδὸν καὶ τὸ εἰς λῆξιν ἀφικέσθαι κατορθωμάτων, δῆλον δὲ
 ὅτι πνευματικῶς τὸν διὰ Μωσέως ἐπιστήσας νόμον αὐτοῖς ὥσπερ
 τινὰ παιδοκόμον ἀποφοιτῆσαι μὲν τῆς πολυθέου πλάνης προστέ-
 ταχεν, ἐφῆκε δὲ τέως τοῖς κατὰ χεῖρα καὶ ὡς ἐν ἔθει τῆς πάλαι τι-
 μιῆς προσκομίζοντας αὐτῷ χαριστήρια καὶ θυσίας σαφῶς τε καὶ
 10 ἐντέχνως διατεταγμένας, ἵν' ὡς ἐν τύποις καὶ σκιαῖς προαναφαίνω-
 σι τὴν ἀλήθειαν. Μόρφωσιν γὰρ ἔχει τῆς ἀληθείας ὁ νόμος, καὶ
 γράφεται δι' αὐτοῦ τὸ Χριστοῦ μυστήριον. Ἄει δὲ πως αἱ τῶν ἐπι-
 στημῶν ἀρχαὶ τῆς εὐτελοῦς εὐμαθείας ἀπολυμπάνονται, πλὴν ἀνα-
 διβάζουσι κατὰ βραχὺ πρὸς τὸ ἀρτίως ἔχον, σμικρὸν ἐπὶ σμικρὸν
 15 τιθεῖσαι τε καὶ προσεπάγουσαι, καὶ οἷόν τισιν ἀναβαθοῖς, ταῖς εἰς
 τὸ ἄμεινον ἐπιδόσει τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας τὸ κίνημα εἰς τὸ ἀδρότε-
 ρον ἀναφέρουσαι. Καὶ γοῦν, ὡς ἔφην, ἐπὶ καιροῦ τοῦ δέοντος ἐπι-
 λάμπαντος ἡμῖν τοῦ πάντων Σωτῆρος Χριστοῦ, κατήργηται μὲν
 τὰ ἐν τύποις, πέπανται δὲ τῆς σκιάς τὸ ὡς ἐν γράμμασιν ἀδρανές.
 20 Καὶ γὰρ αὐτός ἐστιν ὁ δι' ἐκείνης τοῖς πάλαι γραφόμενος. Τοίνυν
 ἀνέκοψε τὰς δι' αἱμάτων θυσίας, ὡς μελέτης ἔργα συγκεχωρημέ-
 νας τοῖς ἀρχαίοις, οἰκονομικῶς καὶ παιδείας νεοπρεποῦς ἀποπλη-
 ρούσας τρόπον. Ἔφη γὰρ ὁ Χριστός «Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς
 προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν».
 25 Ὅτι δὲ καὶ ἐν ἀρχαῖς τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἡ δύναμις
 αὐτῷ μώμου καὶ αἰτίας οὐκ ἔλευθέρα, σαφηνιεῖ λέγων δι' αὐτοῦ
 τοῦ πανσόφου Μωσέως, ὃς ἦν τοῦ νόμου μεσίτης «Ἐὰν δὲ ἐξο-
 λοθρεύσῃ Κύριος ὁ Θεὸς τὰ ἔθνη, εἰς οὓς σὺ εἰσπορεύῃ, ἐκεῖ κλη-
 ρονομήσαι τὴν γῆν αὐτῶν, καὶ κατακληρονομήσεις αὐτοὺς καὶ
 30 κατοικήσεις ἐν τῇ γῇ αὐτῶν, πρόσεχε σεαυτῷ, μὴ ἐκζητήσης ἐπα-
 κολουθῆσαι αὐτοῖς. Μετὰ τὸ ἐξολοθρευθῆναι αὐτοὺς ἀπὸ προσώ-
 που σου, μὴ ἐκζητήσης τοὺς θεοὺς αὐτῶν, λέγων Πῶς ποιοῦσι τὰ

ποιο τρόπο νὰ ἀποβάλλει ὁ Ἰσραήλ, μόλις εἶχε ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτιακὴ δουλεία, τίς αἰσχροὺς καὶ ἀνόσιες συνήθειες ποῦ εἶχε ἀποκομίσει ἀπὸ τὴν ἐκεῖ αἰσχροτῆτα, ἐπειδὴ εἶχε ἀκόμα καὶ δυσκίνητο κάπως νοῦ καὶ ἀδύνατο καὶ ποῦ δὲν γνώριζε ἀκόμα νὰ προχωρήσει δυναμικὰ, δηλαδή στοὺς νὰ μπορέσει νὰ διανύσει τὴν τόσο ὑψηλὴ ὁδὸ τῆς ἐξαιρέτης ζωῆς καὶ νὰ φτάσει στὴν κορυφὴ τῶν κατορθωμάτων, εἶναι φανερό ὅτι, ὀρίζοντας μέσω τοῦ Μωυσῆ τὸν πνευματικὸ νόμο σὰν ἓνα παιδαγωγό, πρόσταξε βέβαια νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν πλάνη τῆς πολυθεΐας, ἐπέτρεψε ὅμως στοὺς μεταξὺ τοὺς ὑποχειρίους του νὰ προσκομίζουσιν σ' αὐτὸν σύμφωνα μὲ τὴν παλαιὰ τιμητικὴ συνήθεια δῶρα καὶ θυσίαι καθορισμέναι μὲ σαφήνεια καὶ τέχνη, ὥστε μὲ τύπους καὶ σκιὰς νὰ προαναγγέλλουσιν τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ ὁ νόμος ἔχει τὴ μορφή τῆς ἀλήθειας καὶ περιγράφει τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ. Οἱ ἀρχαὶ τῶν ἐπιστημῶν πάντοτε δὲν ἔχουσιν τὴν πλήρη γνώση, πλὴν ὅμως ἀνεβάζουσιν λίγο πρὸς τὸ τέλειον, καὶ λίγο-λίγο καὶ σὰν μὲ βαθμίδες μὲ τίς ἐπιδόσεις στοὺς καλύτερο ἰσχυροποιοῦν τὴ διανοητικὴν μας δύναμιν. Ἔτσι λοιπὸν, ὅπως εἶπα, τὸν καιρὸν ποῦ ἔπρεπε, ὅταν ἔλαμψε σ' ἐμᾶς ὁ Σωτὴρ τῶν πάντων Χριστός, καταργήθησαν ὅσα ἐκφράζονταν μὲ τύπους καὶ ἔπαυσε τῆς σκιᾶς ἢ ἀδράνειας τὰ γράμματα. Γιατὶ αὐτὸς εἶναι ὁ περιγραφόμενος ἀπὸ τὴν σκιὰ τοὺς παλαιούς. Διέκοψε λοιπὸν τίς αἱματηρὰς θυσίαι ποῦ εἶχαν παραχωρηθεῖ τοὺς παλαιούς κατ' οἰκονομίαν, ὡς ἔργα ἀσκήσεως, καὶ ἀποτελοῦσαν ἓνα εἶδος νέας παιδαγωγίας. Γιατὶ ὁ Χριστὸς εἶπε· «Ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα, καὶ ἐκεῖνοι ποῦ τὸν λατρεύουσιν πρέπει νὰ τὸν λατρεύουσιν πνευματικὰ καὶ εἰλικρινά»²¹.

“Ὅτι ὅμως καὶ ἀρχικὰ ἡ δύναμις τῆς νομικῆς λατρείας δὲν ἦταν ἀπαλλαγμένη ἀπὸ μομφὴν καὶ κατηγορίαν ἐκ μέρους του, θὰ τὸ διασαφηνίσῃ λέγοντας μὲ τὸ στόμα τοῦ ἴδιου τοῦ πάνσοφου Μωυσῆ, ποῦ ἦταν μεσολαβητὴς τοῦ νόμου· «Ἄν ὁ Κύριος ὁ Θεὸς ἐξολοθρεύσῃ τὰ ἔθνη, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐστὶν πορεύεσθαι, γὰρ νὰ κληρονομήσῃς ἐκεῖ τὴν γῆν τους, καὶ νὰ κληρονομήσῃς ἐξολοκλήρου αὐτοὺς καὶ νὰ κατοικήσῃς ἐπὶ τὴν γῆν τους, πρόσεχε μὴν ἐπιδιώξεις νὰ ἀκολουθήσῃς τὸ παράδειγμά τους. Μετὰ τὴν ἐξολοθρευσὴν τους ἀπὸ μπροστὰ σου μὴν ἀναζητήσῃς τοὺς θεοὺς τους, λέγοντας, “Ὅπως φέρονται αὐτὰ

ἔθνη ταῦτα τοῖς θεοῖς αὐτῶν, ποιήσω καγὰ. Οὐ ποιήσεις οὕτω Κυρίῳ τοῦ Θεοῦ σου· τὰ γὰρ βδελύγματα ἃ Κύριος ἐμίσησεν ἐποίησαν τοῖς θεοῖς αὐτῶν, ὅτι καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν κατακαίουσιν ἐν πυρὶ τοῖς θεοῖς αὐτῶν». Ἀπο-
 5 φάσκει δὲ οὖν τὰς δι' αἱμάτων θυσίας. Πεποιήκασι γὰρ ταῦτα τοῖς παρὰ σφίσι θεοῖς, οἳ μὴ εἰδότες αὐτόν. Προσεπάγει δὲ τὸ ἀληθῶς παγγάλεπον καὶ ἀνόσιον ἔγκλημα, καὶ αὐτοῖς ἀπαρδον τοῖς νόμοις τῆς φύσεως, τὸ κατασφάπτειν αὐτοὺς υἱοὺς τε καὶ θυγατέρας. Ὡ πολλῆς ἀπανθρωπίας τῶν πολιούχων θεῶν! ὧ δει-
 10 νῆς ὠμότητος καὶ διανοίας θηριοπρεποῦς! Ἄνθρωποι μὲν πλειστάκις ἀντιφέρονται τοῖς λελυπηκόσι καὶ ἰσορρόποις ὄργαις ἀνθίστανται τοῖς ἐχθροῖς, ἀλλ' ὅταν ἐπὶ παιδας ἴοι τὸ βλάβος, ἀνακόπτουσι τοὺς θυμούς καὶ τὰς ἀλλήλων οἰκτείρουσι γονάς. Οἳ δέ, καθά φησιν Ἰουλιανός, οἰκείως ἐαυτοῖς καὶ ὡς ἂν ἕκαστος ἔχοι
 15 φύσεώς τε καὶ γνώμης, διοικουῖντες τὰ ἀνθρώπινα, τοὺς οὐδὲν τὸ σύμπαν ἡδίκηκότας, μᾶλλον δὲ καὶ τοὺς τιμᾶν ἠρημένους ἀποφαίνουσι παιδοκτόνους, καὶ ἀνθρώπων αἵμασιν ἐπιγάννυνται, καὶ τὸν οἰκεῖον προσκυνητὴν τοῖς ἀνοσίοις βωμοῖς ἐντεθνεῶτα βλέποντες, τρυφήν ἠγοῦνται τὸ χρῆμα. Πεφλυαρηκένας δὲ ἴσως
 20 ἔρει τις ἡμᾶς καὶ γραφὴν εἰκαίαν ἐνοστήσασθαι κατ' αὐτῶν· οὐ γὰρ τοι γενέσθαι τοῦτό ποτε. Ἴδωμεν τοίνυν ἐκ τῶν παρ' Ἑλλησιν ἱστοριῶν, εἰ μὴ τοῖς ἀνθρώπων αἵμασί τε καὶ λύθροις κατεμ-
 αίνοντο βωμοὶ καὶ τεμένη τῶν παρὰ σφίσι θεῶν.

Ἀριστομένης μὲν γὰρ ὁ Μεσήνιος τῶ ἐπίκλῃν Ἰθωμήτη Διὶ
 25 τριακοσίουσ. ὁμοῦ νεκροὺς ἐχαρίζετο, προσετίθει δὲ τούτοις καὶ τῶν Λακεδαμονίων βασιλεύσαντα· Θεόπομπος οὗτος ἦν. Ἀξι-
 άγαστος ἐντεῦθεν ὁ τῶν θεῶν ὑπατός τε καὶ ὑπέριτατος. Ἐπεμει-
 δία γὰρ κατὰ τὸ εἰωθὸς ἀνδράσιν ἀθλίως διολωλόσι, καὶ πλήρη
 βλέπων τὸν ἐκείνων βωμὸν δαιτὸς εἴσης. Ἐντρυφᾶν γὰρ ἔθος
 30 αὐτοῖς τῶν ἀνθρώπων συμφοραῖς. Σκύθαι δὲ οἳ περὶ Ταυρικὴν
 Χερσόνησον τοὺς τῶν ξένων ἐνειλημμένους τῇ παρ' αὐτοῖς Ἀρ-
 τέμιδι κατασφάπτοντες, ταῖς τοῦ ναοῦ πύλαις ἐνήπτον τὰς κεφα-

τὰ ἔθνη στοὺς θεοὺς τους, ἔτσι θὰ φερθῶ καὶ ἐγώ. Δὲν θὰ φερθεῖς ἔτσι στὸν Κύριο τὸν Θεό σου. Γιατὶ αὐτὰ τὰ βδελυρὰ ποὺ μίσησε ὁ Κύριος, αὐτὰ τὰ ἔκαναν στοὺς θεοὺς τους, ἀφοῦ γιὰ χάρη τῶν θεῶν τους κατακαίουν στὴ φωτιὰ καὶ τοὺς υἱοὺς καὶ τὶς θυγατέρες τους»²². Ἀπαγορεύει λοιπὸν τὶς αἱματηρὲς θυσίες. Γιατὶ αὐτὰ τὰ ἔκαναν στοὺς θεοὺς τους ἐκεῖνοι ποὺ δὲν τὸν γνώριζαν. Προσθέτει ὅμως τὸ ἀληθινὰ φοβερώτατο καὶ ἀνόσιο ἔγκλημα, ποὺ ἀντιβαίνει καὶ στοὺς ἴδιους τοὺς νόμους τῆς φύσεως, τὴ σφαγὴ τῶν υἱῶν τους καὶ τῶν θυγατέρων τους. Πόσο μεγάλη ἀλήθεια ἀπανθρωπιὰ τῶν προστατῶν θεῶν τους! Πόσο φοβερὴ ὠμότητα καὶ διάνοια ποὺ ταιριάζει στὰ θηρία! Οἱ ἄνθρωποι βέβαια πολλές φορὲς ἐπιτίθενται σ' ἐκείνους ποὺ τοὺς κάνουν κακὸ καὶ ἀντιστέκονται μὲ ἴση ὀργὴ στοὺς ἐχθροὺς τους, ἀλλ' ὅταν ἡ βλάβη ἀφορᾷ τὰ παιδιά τους, συγκρατοῦν τὸ θυμὸ τους καὶ νιώθουν εὐσπλαχνία γιὰ τοὺς γόνους τους. Ἐκεῖνοι ὅμως, ὅπως λέγει ὁ Ἰουλιανός, σύμφωνα μὲ τὸν ἑαυτό τους καὶ ἀνάλογα μὲ τὴ φύση καὶ τὴ γνώμη τοῦ καθενὸς τους, κυβερνώντας τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, αὐτοὺς ποὺ καμμὶὰ ἀπολύτως ἀδικία δὲν ἔχουν διαπράξει, ἀλλὰ μᾶλλον ἔχουν ἐπιλέξει ν' ἀποδίδουν τιμές, τοὺς παρουσιάζουν παιδοκτόνους, καὶ καμαρώνουν γιὰ τὰ αἵματα τῶν ἀνθρώπων, καὶ βλέποντας τὸν προσκυνητὴ τους νὰ ἔχει πεθάνει στοὺς ἀνόσιους βωμοὺς τους, θεωροῦν τὸ πρᾶγμα ἀπόλαυση. Ἴσως ὅμως πεῖ κάποιος, ὅτι φλυαρήσαμε καὶ ὅτι στήσαμε ἐναντίον τους ἀβάσιμη κατηγορία· γιατί αὐτὸ δὲν συνέβη ποτέ. Ἄς δοῦμε λοιπὸν ἀπὸ τὶς ἱστορίες τῶν Ἑλλήνων ἂν οἱ βωμοὶ καὶ οἱ ναοὶ τῶν θεῶν τους δὲν μολύνονταν ἀπὸ αἵματα καὶ ἀκαθαρσίες ἀνθρώπων.

Ὁ Μεσσήνιος λοιπὸν Ἀριστομένης πρόσφερε στὸν λεγόμενο Ἰθωμήτη Δία τριακόσιους μαζὶ νεκροὺς, προσθέτοντας σ' αὐτοὺς καὶ τὸν βασιλιὰ τῶν Λακεδαιμονίων, ποὺ ἦταν ὁ Θεόπομπος. Ἀξιοθαύμαστος ἀπὸ αὐτὰ ἦταν ὁ ἀνώτατος καὶ ὑπέρτατος τῶν θεῶν. Χαμογελοῦσε ὡς συνήθως γι' ἄνδρες ποὺ χάθηκαν ἀξιολύπητα καὶ βλέποντας τὸ βωμὸ ἐκείνων γεμάτο ἀπὸ ἀφθονη τροφή. Γιατὶ ἦταν συνηθισμένοι νὰ τέρπονται μὲ τὶς συμφορὲς τῶν ἀνθρώπων. Ἐξάλλου οἱ Σκύθες τῆς Ταυρικῆς Χερσονήσου τοὺς ξένους ποὺ ἔπιαναν, σφάζοντάς τους στὴν Ἀρτέμιδα, κρεμοῦσαν τὰ κεφάλια τους στὶς πύλες τοῦ

λάς, καλὸν τῇ θεῷ θήραμα, ξένιόν τε θυμῆρες αὐτῇ τὴν ἀνδρο-
 κτασίαν προσάγοντες, ἵνα καὶ θαλάττης ἀπηνεστέρα καὶ κυμά-
 των αὐτῶν διαφαίνεται, τοὺς διαφυγόντας ἀρπάζουσα καὶ τὴν
 ἐλπίδα τοῦ σῶζεσθαι, θανάτου πρόφασιν ἀποφαίνουσα τοῖς τῇ
 5 γῇ προσορμιζομένοις. Ἐρεχθέα τὸν Ἀθήνησι τοῖς ὑποχθονίοις
 δαίμοσι τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα ὡμῶς ἀποσφάξει φησὶ Δωρόθεος
 ὁ ἱστορικὸς ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Ἰταλικῶν. Ἱστορεῖ δὲ καὶ Μώνυ-
 μος ἐν τῇ τῶν θαυμασιῶν συναγωγῇ, Πηλεῖ καὶ Χείρωνι κατα-
 θύεσθαι τινὰς ἐν Πελλήνῃ τῆς Θράκης. Καὶ μὴν καὶ Λεσβίους
 10 Διονύσου βωμὸν αἵμασιν ἀνδρῶν καταδεῦσαί φασιν. Ἐν ἀκμαῖς
 δὲ οὔσης ἔτι τῆς Ἑλληνικῆς δεισιδαμονίας, ἀμιλλαι μονομαχίας
 ἐπετελοῦντο παρὰ Ῥωμαίοις κατὰ καιρούς, κέκρυπτο δέ τις ὑπὸ
 γῆν Κρόνος, λίθοις τετραμημένοις ὑποκεχηνῶς, ἵνα τῷ τοῦ πεσόν-
 τος καταμαίνοιτο λύθρῳ.

15 Γράφει δὲ καὶ Πορφύριος ἐν βιβλίῳ δευτέρῳ *Περὶ ἀποχῆς*
ἐμφύχων ὡδί πη πάλιν· “Ἡ γοῦν ἱστορία οὐ μόνον ὦν Θεόφρα-
 στος ἐμνήσθη, ἀλλὰ καὶ ἑτέρων πλειόνων τὴν μνήμην παρέδω-
 κεν, ὡς καὶ ἀνθρώπους θύοντας πάλαι, καὶ ὅτι ταῦτα οὐχ ἀπλῶς,
 ἀλλὰ πλήρους οὔσης τῆς ἱστορίας λέγομεν, αὐτάρκη καὶ ταῦτα
 20 παραστῆσαι. Ἐθύετο γὰρ ἐν Ῥόδῳ μηνὶ Μεταγειτνιῶνι ἕκτη
 ἰσταμένου ἀνθρώπου τῷ Κρόνῳ. Ἐν δὲ τῇ νῦν Σαλαμῖνι, πρότε-
 ρον δὲ Κορωνίδι ὀνομαζομένη, μηνὶ κατὰ Κυπρίους Ἀφροδισίῳ,
 ἐθύετο ἀνθρώπου τῇ Ἀγραύλῳ, τῇ Κέκροπος καὶ νύμφης Ἀ-
 γραυλίδος. Καὶ διέμεινε τὸ ἔθος ἄχρι τῶν Διομήδους καιρῶν
 25 εἶτα μετέβαλεν, ὥστε τῷ Διομήδει τὸν ἀνδρα θύεσθαι, ὑφ’ ἑνα δὲ
 περίβολον, ὃ τε τῆς Ἀθηναῖς νεῶς καὶ ὁ τῆς Ἀγραύλου καὶ Διο-
 μῆδους. Ὁ δὲ σφαζόμενος, ὑπὸ τῶν ἐφήδων ἀγόμενος, τρεῖς περι-
 έθει τὸν βωμόν. Εἶτα ὁ ἱερεὺς αὐτὸν λόγχῃ ἔπαιε κατὰ τοῦ στο-
 μάχου, καὶ οὕτως αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἀφθειῖσαν πυρὰν ὠλοκαύτιζε”.

30 Καὶ μεθ’ ἕτερα· “Ἐθνον καὶ ἐν Χίῳ τῷ Διονύσῳ ἀνθρώπον δια-
 σπῶντες, καὶ ἐν Τενέδῳ, ὡς φησιν Εὐελπις ὁ Καρύστιος. Ἐπεὶ

ναοῦ, προσκομίζοντας ὠραῖο θήραμα γιά τή θεά καί εὐχάριστο δῶρο σ' αὐτή τὸ φόνο τῶν ἀνδρῶν, ὥστε νὰ παρουσιάζεται σκληρότερη καί ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ κύματα ἀρπάζοντας ἐκείνους πού ξέφευγαν, καί τὴν ἐλπίδα νὰ σωθοῦν ἀποδεικνύοντάς τὴν σ' αὐτοὺς πού ἔβγαιναν στὴν ξηρὰ αἰτία θανάτου. Ὁ ἱστορικός Δωρῶθεος ἱστορεῖ στὸ τέταρτο βιβλίο τῶν Ἱταλικῶν του ὅτι ὁ Ἐρεχθέας στὴν Ἀθήνα ἔσφαξε ἀπ'ἀνθρώπα τὴ θυγατέρα του προσφορὰ στοὺς ὑποχθόνιους θεοὺς. Διηγεῖται καί ὁ Μώνυμος στὴ Συναγωγή τῶν θαυμασιῶν, ὅτι στὴν Πελλήνη τῆς Θράκης θυσιάζονταν κάποιοι στὸν Πηλέα καί στὸν Χείρωνα. Ἐπίσης λένε ὅτι καί οἱ Λέσβιοι περιέβρεξαν τὸν βωμὸ τοῦ Διονύσου μὲ αἵματα ἀνδρῶν. Καί ὅταν ἀκόμα βρισκόταν σὲ ἀκμὴ ἢ εἰδωλατρικὴ δεισιδαιμονία τελοῦνταν κατὰ καιροὺς ἀγῶνες μονομάχων ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καί κάτω ἀπὸ τὴ γῆ ἦταν κρυμμένος κάποιος Κρόνος, χάσκοντας μὲ τρυπημένες πέτρες, γιὰ νὰ μαιίνεται μὲ τὸν ρύπο τοῦ αἵματος ἐκείνου πού ἔπεφτε.

Καί ὁ Πορφύριος ἐπίσης γράφει στὸ δεύτερο βιβλίο Περί ἀποχῆς ἐμψύχων, τὰ ἐξῆς: “Ἡ ἱστορία λοιπὸν μᾶς παρέδωσε ὄχι μόνο ὅσα ἀναφέρει ὁ Θεόφραστος, ἀλλὰ μᾶς ἔδωσε νὰ θυμώμαστε καί περισσότερα ἄλλα. Ὅτι παλαιὰ θυσίαζαν καί ἀνθρώπους, καί ὅτι αὐτὰ δὲν γίνονταν μὰ φορὰ μόνο, ἀλλὰ, ἐνῶ ἡ ἱστορία εἶναι γεμάτη ἀπὸ αὐτὰ, θὰ ποῦμε αὐτὰ πού φτάνουν νὰ παραστήσουν τὸ πρᾶγμα. Πράγματι στὴ Ρόδο τὸν μῆνα Μεταγειτινίωνα, ἕξι τοῦ μηνὸς αὐτοῦ, θυσιαζόταν ἄνθρωπος στὸν Κρόνο. Στὴ σημερινὴ Σαλαμίνα, πού λεγόταν προηγουμένως Κορωνίδα, τὸν μῆνα Ἀφροδίσιο, ὅπως ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς Κυπρίους, θυσιαζόταν ἄνθρωπος στὴν Ἀγραυλο, τὴν κόρη τοῦ Κέκροπα καί τῆς νύμφης Ἀγραυλίδας. Ἡ συνήθεια κράτησε μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Διομήδη. Ἐπειτα ἄλλαξε, ὥστε ὁ ἀνδρας θυσιαζόταν στὸν Διομήδη. Μέσα σὲ ἓνα περίβολο ἦταν ὁ ναὸς καί τῆς Ἀθηνᾶς καί τῆς Ἀγραύλου καί τοῦ Διομήδη. Αὐτὸς πού θυσιαζόταν ὀδηγοῦνταν ἐκεῖ ἀπὸ ἐφήβους, καί ἀφοῦ ἔτρεχε τρεῖς φορές γύρω ἀπὸ τὸν βωμὸ, ἔπειτα ὁ ἱερέας τὸν λόγχιζε στὸ στόμαχι καί ἔτσι τὸν ἔκανε ὀλοκαύτωμα στὴ φωτιά πού ἀνάβαν”. Καί μετὰ ἀπὸ ἄλλα λέγει: “Θυσίαζαν καί στὴ Χίο στὸν Διόνυσο ἄνθρωπο διαμελισμένο, καί στὴν Τένεδο, ὅπως λέγει ὁ Εὐέλπις ὁ Καρῦστιος.

καὶ Λακεδαιμονίους φησὶν Ἀπολλόδωρος τῷ Ἄρει θύειν ἄνθρωπον. Φοίνικες δὲ ἐν ταῖς μεγάλαις συμφοραῖς, ἢ πολέμων ἢ λοιμῶν ἢ αὐχμῶν, ἔθυσον τῶν φιλτάτων τινὰ ψηφίζοντες Κρόνῳ. Καὶ μεθ' ἕτερα· “Ἰστρος δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν Κρητικῶν θυσί-
5 ῶν, φησὶ τοὺς Κουρηῆτας τὸ παλαιὸν τῷ Κρόνῳ θύειν παῖδας”.

Αἵμασι μὲν οὖν ἀνθρώπων ἀθλίων οἱ τῶν παρὰ σφίσι θεῶν κατεμιαίνοντο βωμοί. Φαῖεν δ' ἂν ἴσως, οἷς ἂν τὰ Ἑλλήνων μέλοι. Ναί, γεγόνασιν ἀνδροκτασίαι κατὰ καιρούς, οὐ μὴν καὶ θεοῖς αὐτοὺς προσεκόμιζον οἱ δρᾶν εἰωθότες, πονηροῖς δὲ μᾶλλον καὶ ἀπο-
10 τροπαίοις δαίμοσι. Ποῦ τοιγαροῦν Κρόνον τε καὶ Δία θήσομεν, Ἄρεά τε καὶ τὴν Ἀπόλλωνος ἀδελφήν, τὴν σοβάδα τε καὶ ἰοχέαιραν, καὶ τὸν Σεμέλης υἱόν, τὸν παραπλήγα Διόνυσσον, τοὺς εἰς δεῦρο προσκυνουμένους, ἢ τάχα που καὶ προὔχοντας ἐν θεοῖς, οἷς τὰς δι' αἰμάτων προσκεκομίσθαι θυσίας καὶ αὐτοὶ φασιν οἱ Ἑλλή-
15 νων λογάδες; Ἡ τοίνυν δαίμονας ἀποτροπαίους, ἀνοσίους τε καὶ πονηροὺς ὁμολογούντων ὑπάρχειν αὐτούς, ἢ θεοὺς εἶναι διαβεβαιούμενοι, γράφονται μεθ' ἡμῶν, ὡς τῆς εἰς λῆξιν ὠμότητος ἐπίπαν ἠγμένους καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων βδελυρίαις παραχωροῦν-
20 νους, ὡς εἶεν αὐτοί, καὶ οὐχ ἕτεροι παρ' αὐτούς, οἱ στυγητοὶ τε καὶ ἀποτρόπαιοι δαίμονες. Ἐρομένοις δὲ φραζόντων ἐκεῖνο, ποδαπὸς ἦν ἄρα τοῖς θύουσιν ὁ σκοπός. Ἔρα γὰρ ἵνα μὴ τι συμβαίνοι τῶν ἀπενκτῶν αὐτοῖς γεγόνασιν ἀνδροκτόνοι; Καίτοι τὸν τοιοῦτον μαρὸν καὶ βέβηλον καὶ ἐν ταῖς ἐσχάταις αἰτίαις ἅπαντας ποι-
25 εῖσθαι πεφήκαμεν. Εἰ δὲ δὴ τις γένοιτο καὶ τῶν αὐτοῦ τέκνων ἀνόσιος φονευτής, πῶς οὐκ εἰς ἄκρον αὐτῷ ταλαιπωρίας καὶ εἰς πνυθμένα τῶν κακῶν τὰ πράγματα καταρρῆ; Τί γὰρ ἂν πάθοι τὸ χειρὸν διολωκότος αὐτῷ τοῦ παιδὸς καὶ τῇ δεξιᾷ τοῦ πατρὸς ἀθλίως πεσόντος; Ἡ Σκυθὶς ἐκεῖνη καὶ ἀγρία γυνή, τῶν Αἰήτου
30 λέγω τὴν ψίθυρόν τε καὶ μάγον, ἀνδρεράστρια μὲν ἦν ἐν ἀρχαῖς. Ἐπειδὴ δὲ διημάρτηκεν εἰς τὸ παρ' ἐλπίδα τὰ τῆς ἀσελγείας, αὐτῇ

Ἄλλὰ καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι λέγει ὁ Ἀπολλόδωρος θυσίαζαν ἄνθρωπον τὸν Ἄρη. Ἐπίσης καὶ οἱ Φοίνικες σὲ μεγάλες συμφορὰς ἢ πολέμους ἢ λοιμούς ἢ ξηρασίας θυσίαζαν κάποιον ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀγαπητούς τους, ξεχωρίζοντάς τον μὲ ψῆφο γιὰ τὸν Κρόνο". Καὶ μετὰ ἀπὸ ἄλλα: "Ὁ Ἴστρος στὴ Συναγωγὴ τῶν Κρητικῶν θυσιῶν γράφει ὅτι οἱ Κουρηῆτες παλαιᾶ θυσίαζαν παιδιὰ τὸν Κρόνο".

Μὲ αἵματα λοιπὸν δυστυχησμένων ἀνθρώπων καταμολύνονταν οἱ βωμοὶ τῶν θεῶν τους. Θὰ ἔλεγαν ἴσως αὐτοὶ ποὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν εἰδωλολατρία: Ναί, γίνονταν φόνοι ἀνδρῶν κατὰ διαστήματα, δὲν τοὺς πρόσφερναν ὅμως στοὺς θεοὺς αὐτοὶ ποὺ τοὺς ἔκαναν, ἀλλὰ μᾶλλον στοὺς πονηροὺς καὶ βδελυροὺς δαίμονες. Ποῦ λοιπὸν νὰ τοποθετήσουμε τὸν Κρόνο καὶ τὸν Δία, τοῦ Ἄρη καὶ τοῦ Ἀπόλλωνα τὴν ἀδελφή, τὴ φοβερὴ τοξεύτρια, καὶ τὸν υἱὸ τῆς Σεμέλης τὸν ἔξαλλο Διόνυσο, ποὺ λατρεύονται μέχρι τώρα, ἢ ποὺ εἶναι ἴσως καὶ ἐξέχοντες ἀνάμεσα στοὺς θεοὺς, στοὺς ὁποίους ὅτι ἔχουν προσφερθεῖ οἱ αἱματηρὲς θυσίαι τὸ ὁμολογοῦν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ διαπρεπεῖς Ἕλληνες λόγιοι; Εἴτε λοιπὸν ὁμολογοῦν ὅτι εἶναι δαίμονες ἀποτρόπαιοι, ἀνόσιοι καὶ κακοί, εἴτε διαβεβαιώνουν ὅτι εἶναι θεοί, θὰ τοὺς κατηγορήσουν μαζί μας ὅτι ἔφτασαν στὸ ἀκρότατο σημεῖο τῆς ἀπανθρωπιᾶς καὶ δὲν ἄφησαν τίποτε ἀπὸ τὴ βδελυρότητα τῶν δαιμόνων. Μᾶλλον ὅμως ἔχουν ἤδη ἀποδειχθεῖ κι ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα ὅτι εἶναι αὐτοὶ καὶ ὄχι ἄλλοι ἐκτὸς ἀπὸ αὐτοὺς οἱ μισητοὶ καὶ ἀποτρόπαιοι δαίμονες. Ἐρωτώντας τους, ἅς ἀπαντήσουν ἐκεῖνο, ποιὸς ἦταν ἄραγε ὁ σκοπὸς ἐκείνων ποὺ πρόσφερναν τὴ θυσία; Γιὰ νὰ τοὺς συμβεῖ ἄραγε κάτι ἀπὸ ὅσα ἀπεύχονταν ἔχουν γίνεῖ ἀνθρωποκτόνοι; Καὶ ὅμως τὸν ἄνθρωπο αὐτὸν τὸν ἀποδείξαμε μιὰρὸ καὶ βέβηλο καὶ ὅτι ὅλοι τοῦ ἀποδίδομε τίς ἔσχατες κατηγορίες. Ἄν ὅμως κάποιος γινόταν φονιάς ἀνόσιος καὶ τῶν ἰδίων τῶν παιδιῶν του, πῶς δὲν θὰ κατρακυλήσει ἢ ζωὴ του στὴν ἄκρα δυστυχία καὶ τὸν πυθμένα τῶν κακῶν; Τί χειρότερο δηλαδὴ μπορεῖ νὰ πάθει ἀπὸ τὸ νὰ χάσει τὸ παιδί του καὶ νὰ ἔχει χαθεῖ ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ πατέρα του; Ἐκείνη ἡ Σκύθισσα καὶ βάρβαρη γυναίκα, ἐννοῶ ἢ συκοφάντρια καὶ μάγισσα κόρη τοῦ Αἰήτη²³, στὴν ἀρχὴ ἦταν ἐρωτευμένη μὲ τὸν ἄντρα της, ἐπειδὴ ὅμως διαψεύσθηκε ἢ ἐλπίδα της γιὰ ἀσέλγεια, ἔγινε φόνισσα

γέγονε παιδοκτόνος καὶ τῷ δῖῳ μῦθος καὶ σκηνῆς ὑπόθεσις τρα-
γικῆς. Ταῦτα τοῖς ἰδίῳις προσκνηταῖς οἱ μιαιοὶ καὶ βέβηλοι καὶ
ἀπάσης φαυλότητος εὔρεται χαρίζονται δαίμονες. Τούτους ὁμοῦ
θεοῖς καὶ ἀγγέλοις φασὶν ἐφεστάναι τοῖς καθ' ἡμᾶς, ἐφέντος Θεοῦ
5 τοῦ τῶν ὄλων δημιουργοῦ.

Ἄλλ', ὧ βέλτιστοι, φαίη ἄν, εἰ μὴ θεοῖς μᾶλλον, καθάπερ αὐ-
τοὶ διατείνεσθε, δαίμοσι δὲ πονηροῖς καὶ ἀποτροπαίοις τὰς δι' αἰ-
μάτων θυσίας προσεκόμιζον οἱ παλαιοί, οὐκ ἀνθρώπων μόνον,
ἀλλὰ καὶ ζώων ἀλόγων, τίσιν ἄρα τοὺς ἀνὰ πᾶσαν χώραν τε καὶ
10 πόλιν ἀνεδείμασθε ναοὺς καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς ἰδρύσασθε βωμούς;
Καίτοι πῶς οὐχ ἅπασιν ἐναργές, ὡς ἐν ἱερῷ παντὶ καὶ μέχρι τῶν
καθ' ἡμᾶς καιρῶν τὰς θυσίας ἐτέλουν, καὶ οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς οὐ
μικρός, οὐ μέγας, οὐκ ἰδιώτης, οὐ σοφός, οὐ τῶν ἐν ὑπεροχαῖς
ἀξιωμαίων, οὐ τῶν ἐν ὑφέσει καὶ οὐδὲν ἐχόντων ἀξιάκουστον, ὅς
15 οὐ πάντη τε καὶ πάντως ταῖς οὕτως αἰσχροῖς καὶ φιλαιμάτοις
θυσίαις ἐχρήσατο; Δαίμοσιν οὖν ἄρα πονηροῖς λελατρεύκασιν,
οὓς εἴπερ ἀναγκαῖον ἦν ἀποτροπιάζεσθαι, καθά φασιν αὐτοί·
πῶς οὐκ ἔδει τοῦτο πειραῖσθαι κατορθοῦν διὰ τοῦ φιλεῖν προσε-
ρηρεῖσθαι τῷ τῶν ὄλων Πατρὶ καὶ Δημιουργῷ; Τοῦτο δὲ ἂν γέ-
20 νοιτο, καὶ μάλα ὀρθῶς, εἰ ἐν λόγῳ ποιοῖτό τις τὸ διαβιῶναι θέλειν
εὐσεβῶς καὶ ἀνεπιπλήκτως, καὶ διὰ τῆς εἰς πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἀγα-
θῶν ἐφέσεώς τε καὶ προθυμίας ἀφομοιοῦσθαι ζητεῖν τῷ πα-
νάγκῳ Θεῷ. Ἀμείνους γὰρ οὕτω τῆς ἐκείνων ἐσόμεθα δυστρο-
πίας καὶ ταῖς παρ' αὐτῶν ἐφόδοις ἀνάλωτοι.

25 Καὶ πλήρης μὲν ἡ Γραφή τῶν εἰς τοῦτο μαρτυριῶν γέγρα-
πται γάρ, ὅτι «Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύνκλω τῶν φοβουμέ-
νων αὐτόν, καὶ ῥύσεται αὐτούς». Παροίσω δὲ καὶ τὰς αὐτῶν τῶν
Ἑλλήνων φωνάς· ἤδη μὲν οὖν διεμνημονεύσαμεν γεγραφότος
ὡδὶ Πορφυρίου· «Διὸ συννετὸς ἀνὴρ καὶ σώφρων εὐλαβηθήσεται
30 τοιαύταις χρῆσθαι θυσίαις, δι' ὧν πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσεται τοὺς

τῶν παιδιῶν της, ἕνας μύθος γιὰ τὴ ζωὴ, καὶ ὑπόθεση τραγικοῦ σκηνικοῦ ἔργου. Αὐτὰ οἱ μιαιοὶ καὶ βέβηλοι καὶ ἐφευρέτες κάθε φαυλότητος δαίμονες χαρίζουν στοὺς προσκυνητές τους. Αὐτοὶ μαζί με τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀγγέλους τοὺς δικούς μας λένε, ὅτι ἐπιτροπεύουν τὰ τῆς ζωῆς μας με τὴν ἄδεια τοῦ Θεοῦ, τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὄλων.

Ἄλλά, φίλοι μου, θὰ ἔλεγα, ἂν οἱ παλαιοὶ πρόσφεραν τὶς αἱματηρές θυσίες τους ὄχι στοὺς θεοὺς, ὅπως αὐτοὶ ἰσχυρίζονται, ἀλλὰ μᾶλλον στοὺς πονηροὺς καὶ ἀποτρόπαιους δαίμονες, καὶ θυσίες ὄχι ἀνθρώπων μόνο, ἀλλὰ καὶ ἀλόγων ζώων, σὲ ποιούς ἄραγε θὰ ἀνοικοδομούσατε τοὺς ναοὺς πού βρῖσκονται σὲ κάθε χώρα καὶ κάθε πόλη, καὶ θὰ ἰδρύατε βωμοὺς μέσα σ' αὐτούς; Ἄν καὶ βέβαια πῶς δὲν εἶναι φανερό σ' ὅλους, ὅτι σὲ κάθε ἱερό καὶ μέχρι τοὺς δικούς μας καιροὺς τελοῦσαν τὶς θυσίες τους, καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε ἀνάμεσά τους οὔτε μικρὸς οὔτε μεγάλος, οὔτε ἰδιώτης, οὔτε σοφός, οὔτε ἀνώτατος ἀξιωματοῦχος, οὔτε κάποιος ταπεινός καὶ ἄσημος καὶ ἀπὸ αὐτοὺς πού δὲν ἔχουν τίποτε ἄξιο νὰ ἐπιδείξουν, ὁ ὁποῖος δὲν χρησιμοποίησε ποτέ καὶ με κανένα τρόπο τὶς τόσο αἰσχρές καὶ αἱμοσταγεῖς θυσίες; Ἐχουν λατρεύσει λοιπὸν πονηροὺς δαίμονες, τοὺς ὁποῖους ἂν ἔπρεπε νὰ τοὺς θεωροῦν βδελυροὺς, ὅπως λένε αὐτοὶ, πῶς δὲν ἔπρεπε αὐτὸ νὰ ἐπιδιώκουν νὰ κατορθώσουν με τὸ νὰ θέλουν νὰ στηρίζονται στὸν Πατέρα καὶ Δημιουργὸ τῶν ὄλων; Καὶ αὐτὸ θὰ γινόταν, καὶ πολὺ ὀρθά, ἂν θεωροῦσε κάποιος ἀξιόλογη τὴν διαδίωξη με εὐσέβεια καὶ χωρὶς μομφές, καὶ με τὸν πόθο καὶ τὴν προθυμία γιὰ κάθε ἀγαθὸ νὰ ἐπιδιώκει νὰ γίνεῖ ὁμοῖος με τὸν πάναγνο Θεό. Γιατὶ ἔτσι θὰ γίνομε ἀνώτεροι ἀπὸ τὴν δυστροπία ἐκείνων καὶ θὰ μείνομε ἀπόρθητοι ἀπὸ τὶς ἐφόδους τους.

Καὶ βέβαια ἡ Γραφή εἶναι γεμάτη ἀπὸ μαρτυρίες γι' αὐτό. Γιατὶ ἔχει γραφεῖ: «Θὰ περικυκλώσει καὶ θὰ περιφρουρήσει ὁ ἄγγελος Κυρίου με τὴ δύναμή του ἐκείνους πού τὸν φοβοῦνται καὶ θὰ τοὺς σώσει»²⁴. Θὰ ἀναφέρω καὶ τὰ λεγόμενα τῶν ἰδίων τῶν Ἑλλήνων. Ἦδη βέβαια μνημονεύσαμε τὸν Πορφύριο πού γράφει τὰ ἑξῆς: “Γι' αὐτὸ ἕνας συνετὸς καὶ φρόνιμος ἄνθρωπος θὰ διστάσει νὰ χρησιμοποίησει τέτοιες θυσίες, με τὶς ὁποῖες θὰ προσελκύνει πρὸς τὸν ἑαυτό

τοιούτους σπουδάσει δὲ τὴν ψυχὴν καθαίρειν παντοίως. Καθα-
 ρᾶ γὰρ οὐκ ἐπιτίθενται ψυχῇ, διὰ τοι τὸ αὐτῆς ἀνόμοιον". Ἐδό-
 κει δὲ οὕτω φρονεῖν καὶ τῷ κατ' αὐτοὺς Τρισημέριστῳ Ἑρμῇ γρά-
 φει δὲ ὧδὶ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς Ἀσκληπιόν, *Περὶ τῶν ἀνοσίων*
 5 *δαμόνων*, οὓς δεῖ φυλάττεσθαι τε καὶ φεύγειν προτροπάδην·
 "Μία δὲ φυλακὴ ἐστὶ, καὶ αὕτη ἀναγκαία, ἡ εὐσέβεια· εὐσεβοῦς
 γὰρ ἀνθρώπου καὶ ἀγνοῦ καὶ σεμνοῦ οὐτ' ἂν δαίμων τις κακός,
 οὔτε εἴμαρμένη κρατῆσαι ποτὲ ἢ ἄρξειεν. Ὁ Θεὸς γὰρ ῥύεται
 τὸν τοιοῦτον ὄντα ὄντως εὐσεβῆ ἐκ παντὸς κακοῦ". Τί τοίνυν,
 10 *παρέντες ὅπερ ἐστὶν ὁμολογουμένως ἄξιον ἐπαίνου παντός*, ἀπο-
 νευέκασι πρὸς τὰ χεῖρω βδελυροῖς καὶ ἀποτροπαίοις δαίμοσι
 δεῖν ἐπιτελεῖσθαι λέγοντες παρ' αὐτῶν τὰς θυσίας; Ἐπειδὴ δέ, ὡς
 ἔφην, *Κρόνῳ καὶ Διῖ, Διονύσῳ τε καὶ Ἀθηνᾶ, καὶ μέντοι καὶ*
Ἄρει καὶ τοῖς ἑτέροις αὐτὰς προσεκόμιζον, αὐτοὶ δηλονότι, καὶ
 15 *οὐχ ἕτεροι, παρ' αὐτοὺς εἶεν ἂν οἱ πονηροὶ τε καὶ ἀποτρόπαιοι*
καὶ φθονεροὶ δαίμονες, τὸ τῆς Θεότητος ὄνομα παρακλέποντες.
Ἐνιστάμενος δὲ καὶ ἑτέρως, οἷς οὐκ ὀρθῶς δοξάζειν ἐπιχειρεῖ
προσεπάγει, καὶ φησιν

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

20 *Τοὺς μὲν γὰρ νόμους εὐδηλον, ὡς ἡ τῶν ἀνθρώπων ἔθετο*
φύσις οἰκείως ἑαυτῇ· πολιτικούς μὲν καὶ φιλανθρώπους, οἷς
ἐπιπλεῖστον ἐντέθραπτο τὸ φιλάνθρωπον, ἄγριους δὲ καὶ ἀπαν-
θρώπους, οἷς ἐναντία φύσις ὑπῆν καὶ ἐνυπῆρχε τῶν ἡθῶν. Οἱ
γὰρ νομοθέται μικρὰ ταῖς φύσεσι καὶ ταῖς ἐπιτηδειότησι διὰ τῆς
 25 *ἀγωγῆς προσέθεσαν. Οὐκοῦν Ἀνάχαρσιν οἱ Σκύθαι βακχεύοντα*
παρεδέξαντο. Οὐδὲ τῶν Ἑσπερίων ἐθνῶν εὐροῖς ἂν τινὰς εὐκό-
λως, πλὴν ὀλίγων σφόδρα, ἐπὶ τὸ φιλοσοφεῖν ἠγμένους, ἢ τὸ
γεωμετρεῖν, ἢ ἐπὶ τι τῶν τοιούτων ἠὑτρεπισμένους, καίτοι κρα-
τούσης ἐπὶ τοσοῦτον ἤδη τῆς Ῥωμαϊκῆς ἡγεμονίας, ἀλλ' ἀπο-
 30 *λαύουσι μόνον τῆς διαλέξεως καὶ τῆς ῥητορείας οἱ λίαν εὐφυεῖς,*
ἀλλ' οὐδὲ οὐδενὸς μεταλαμβάνουσι μαθήματος. Οὕτως ἰσχυρὸν

του τέτοιους θεούς· αντίθετα θὰ φροντίσει νὰ καθαρῖσει μὲ κάθε τρόπο τὴν ψυχὴ του. Γιατὶ στὴν καθαρὴ ψυχὴ δὲν ἐπιτίθενται ἐξαιτίας τῆς ἀνομοιότητάς τους”. Φαίνεται ὅτι ἔτσι πίστευε καὶ ὁ δικὸς τους τρισμέγιστος Ἑρμῆς. Κι αὐτὸς στὸ ἔργο του πρὸς τὸν Ἀσκληπιὸ Περὶ τῶν ἀνοσίων δαιμόνων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ φυλαγόμεστε καὶ νὰ φεύγομε τροχάδην, γράφει τὰ ἑξῆς· “Μιὰ προφύλαξη ὑπάρχει, καὶ αὐτὴ ἀναγκαία, ἡ εὐσέβεια· γιατί τὸν εὐσεβῆ καὶ ἀγνό καὶ σεμνὸ ἄνθρωπο οὔτε κάποιος κακὸς δαίμονας οὔτε ἡ μοίρα θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ τὸν νικήσει ἢ νὰ τὸν ἐξουσιάσει. Γιατὶ ὁ Θεὸς σώζει τὸν ἄνθρωπο αὐτό, ποὺ εἶναι πραγματικὰ εὐσεβῆς, ἀπὸ κάθε κακό”. Γιατὶ λοιπὸν, παραβλέποντας αὐτὸ ποὺ εἶναι ὁμολογουμένως ἄξιο γιὰ κάθε ἔπαινο, παρέκλιναν στὰ χειρότερα, λέγοντας ὅτι πρέπει νὰ ἐκτελοῦνται ἀπὸ αὐτοὺς οἱ θυσίες στοὺς βδελυροὺς καὶ ἀποτρόπαιους δαίμονες; Καὶ ἐπειδὴ, ὅπως εἶπα, θυσιάζαν στὸν Κρόνο καὶ στὸν Δία, στὸν Διόνυσο καὶ στὴν Ἀθηνᾶ, ἀλλὰ καὶ στὸν Ἄρη καὶ στοὺς ἄλλους, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι δηλαδὴ καὶ ὄχι ἄλλοι ἀπὸ αὐτοὺς θὰ ἦταν οἱ πονηροὶ καὶ ἀποτρόπαιοι καὶ φθονεροὶ δαίμονες, ποὺ ὑποκλέπτουν τὸ ὄνομα τῆς θεότητος. Ἐπιμένοντας καὶ διαφορετικὰ στὶς γνώμες ποὺ ἐπιχειρεῖ ὄχι ὀρθᾶ νὰ διατυπώσῃ, προσθέτει καὶ λέγει·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Τοὺς νόμους εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι τοὺς θέσπισε ἡ φύση τῶν ἀνθρώπων σύμφωνα μὲ τὸν ἑαυτὸ της. Ἄλλους τοὺς θέσπισε πολιτισμένους καὶ ἀνθρωπιστικούς, στοὺς ὁποίους ὑπάρχει κατὰ τὸ πλεῖστον ἡ φιλανθρωπία, καὶ ἄλλους ἄγριους καὶ ἀπάνθρωπους, στοὺς ὁποίους ὑποκρυβόταν καὶ ὑπῆρχε ὁ ἀντίθετος χαρακτήρας τῶν ἠθῶν. Γιατὶ οἱ νομοθέτες πρόσθεσαν λίγα μὲ τὴν ἀγωγή στὶς φύσεις καὶ στὶς ἰκανότητές τους. Οἱ Σκύθες λοιπὸν δέχθηκαν τὸν Ἀνάχαρση λόγῳ τῆς βακχικῆς μανίας του. Οὔτε στὰ ἔθνη τῆς Ἑσπερίας μπορεῖς εὐκολὰ νὰ βρεῖς κάποιους, ἐκτὸς ἀπὸ πολὺ λίγους, ποὺ νὰ ἔχουν ἐπιδοθεῖ στὴ φιλοσοφία ἢ στὴ γεωμετρία ἢ νὰ εἶναι καταρτισμένοι σὲ κάτι ἀπὸ αὐτά, παρόλο ποὺ διαρκεῖ τόσο πολὺ ἤδη ἡ Ρωμαϊκὴ ἡγεμονία, ἀλλὰ ἀπολαμβάνουν μόνο τὸ διάλογο καὶ τὴ ρητορεία οἱ πολὺ εὐφυεῖς, χωρὶς νὰ λαμβάνουν εἰδικὰ κανένα μάθημα. Τόσο ἰσχυρὴ φαί-

ἔοικεν ἢ φύσις εἶναι. Τίς οὖν ἢ διαφορὰ τῶν ἔθῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ τοῖς νομίμοις;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Καταγορεύσεις οὖν τῆς ἀνθρώπου φύσεως τὸ διάφορον, καὶ
 5 τό γε μὴ δεῖν ἓνα κατὰ πάντων τὸν τῆς οὐσίας λόγον κατηγορεῖ-
 σθαι; Πεποιήμεθα γάρ, ὡς ἔοικεν, οὐκ ἐν ἴσῳ τρόπῳ διενηνέμεθα
 δὲ μᾶλλον οὐσιωδῶς πρὸς ἕτερόν τι καὶ ἕτερον, ὡς τὸν δεῖνα μὲν
 τυχόν, εὐφυνᾶ καὶ φιλάρετον ἀποκληρώσασθαι φύσιν, τὸν δεῖνα δὲ
 αὐτὴν τὴν αἰσχίῳ καὶ βδελυρωτάτην. Εἴτα ὅπη ποτὲ κατίδοι τις ἂν τῆς
 10 ἐκάστου διανοίας τὸ ἐλεύθερον; Κεῖσεται γάρ οὐκέτι τὸ δοῶν ἐφ'
 ἡμῖν ἢ τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ φαῦλον, ἰέναι δὲ χρή, καὶ οὐχ ἐκόντας ἀκα-
 τασκέπτως, οἷπερ ἂν ὁ τῆς φυσικῆς ἐπιτηδειότητος ἡμᾶς ἀποκομί-
 ζοι νόμος. Ἔργον δὲ τὸ μάχεσθαι φύσει, μᾶλλον δὲ καὶ ἀμήχανον.
 Οὐκοῦν, εἰ καὶ τις εἶη τυχόν ὠμός τε καὶ ἀπηνής, φυσικοῖς εἰς
 15 τοῦτο νόμοις κατεδιάσθη, καὶ ἀπηλλάχθω μὲν ὁ Σκύθης τῆς ἐπὶ
 τούτῳ διαβολῆς, ἀπηλλάχθω δὲ καὶ πᾶς ὄψωυν πρὸς τὸ ἀνήμερόν
 τε καὶ πικρὸν ἀπονένευκεν ὁ νοῦς. Καὶ εἰ ταῖς τῶν φύσεων ἐπιτη-
 δειώτησιν ἐοικότας τίθενται τοὺς νόμους οἱ ταῦτα σοφοί, παρ'
 Ἑλλησι μὲν καὶ Ῥωμαίοις βαρβαρίζετω μηδεὶς, τό γε ἦκον εἰς τρό-
 20 πους καὶ ἐγχειρήματα λέγω· ἔστω δὲ παρ' ἐκείνοις πράων καὶ
 σοφῶν, ἢ καὶ τῶν δικαιοσύνης ἐπιμελητῶν, ἀπορία πολλή. Ἀμή-
 χανον γὰρ καταδιασθῆναι τὴν φύσιν, εἰς τὸ μὴ εἶναι τυχόν τοῦθ'
 ὅπερ ἐστίν· εἰ δὲ δὴ καθάπερ οὖν οἴεται, φυσικὴν φαυλότητα
 νοσοῦσί τινες, εἶη ἂν, ὡς οἶμαι, τὸ χρῆμα κατάρρησις ἐναργῆς τοῦ
 25 παρενεγκόντος εἰς ὑπαρξιν. Δεδημιούργηκε γὰρ τὰ πονηρά, καί-
 τοι κατὰ φύσιν ὑπάρχων ἀγαθός.

Εἴτα πῶς ὁ τὰ δίκαια βραβεύειν εἰδὼς πεποιήται μὲν ἐν λόγῳ
 τὰ καθ' ἡμᾶς, προενόησε δὲ τῶν ἰδίων κτισμάτων, μᾶλλον δὲ πῶς
 ἐναργῶς οὐκ ἠδίκησεν, εἴπερ τισὶν ὄλως ἐγκατεβάλετο φυσικῶς τὸ
 30 πλημμελὲς καὶ ἀνήμερον, ἀφιλομαθὲς τε καὶ ἄσοφον; Καίτοι φησὶν
 ὁ Ἀριστοτελικὸς Ἀλέξανδρος, ἐν τῷ *Περὶ Προνοίας* λόγῳ, περὶ

νεται ὅτι εἶναι ἡ φύση. Ποιὰ εἶναι λοιπὸν ἡ διαφορὰ τῶν ἔθνων καὶ τῶν νομίμων στὰ ἔθνη;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Θὰ κατηγορήσεις λοιπὸν τὸ διάφορο τῆς ἀνθρώπινης φύσης καὶ τὸ ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀποδίδεται σέ ὅλους μία αἰτία ὑπάρξεως; Γιατὶ φαίνεται ὅτι δὲν πλαστήκαμε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ἀλλὰ μᾶλλον διαφέρομε ὡς πρὸς τὴν οὐσία κατὰ τὸ ἓνα καὶ κατὰ τὸ ἄλλο· γιατί ὁ ἓνας ἔτυχε νὰ λάβει φύση εὐφυῆ καὶ φιλόρετη, καὶ ὁ ἄλλος πάλι φύση χειρότερη καὶ βδελυρώτατη. Ἐπειτα ποῦ θὰ μπορούσε νὰ δεῖ κανεὶς τὴν ἐλευθερία τοῦ νοῦ τοῦ καθενός; Γιατὶ δὲν θὰ ἦταν πιά στὴν ἐξουσία μας νὰ πράττομε τὸ ἀγαθὸ ἢ τὸ κακὸ, ἀλλὰ θὰ ἔπρεπε νὰ βαδίζομε ἀκόμα καὶ χωρὶς νὰ θέλομε, χωρὶς σκέψη, ὅπου μᾶς πηγαίνει ὁ νόμος τῆς φυσικῆς μας ἰκανότητας. Εἶναι δύσκολο νὰ πολεμᾶ κανεὶς τὴ φύση, καὶ μᾶλλον ἀδύνατο. Ἐπομένως, κι ἂν ἀκόμα τύχει νὰ εἶναι κάποιος ὠμὸς καὶ σκληρὸς, ὑποχρεώθηκε νὰ κατεβεῖ σ' αὐτὸ ἀπὸ φυσικοὺς νόμους, καὶ ἄς ἀπαλλαχθεῖ ἀπὸ τὴ σχετικὴ συκοφαντία ὁ Σκύθης, ἄς ἀπαλλαχθεῖ καὶ καθένας ποῦ ὁ νοῦς του ἔχει ἀποκλίνει στὴν ἀγριότητα καὶ τὴν ἐχθρότητα. Καὶ ἂν θεσπίζουν νόμους ἀνάλογους μὲ τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν φύσεων οἱ σοφοὶ σ' αὐτὰ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων, ἄς μὴ χαρακτηρίζεται κανένας βάρβαρος, ἐννοῶ ὅσον ἀφορᾶ στοὺς τρόπους καὶ τὶς πράξεις, κι ἄς ὑπάρχει σ' ἐκείνους μεγάλη ἔλλειψη πρᾶων καὶ σοφῶν κι ἀνθρώπων ποὺ φροντίζουν τὴ δικαιοσύνη. Γιατὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐκβιασθεῖ ἡ φύση, ὥστε νὰ μὴν εἶναι τέτοια ποῦ τυχὸν εἶναι. Ἀλλὰ ἂν, ὅπως πιστεύει, κάποιοι πάσχουν ἀπὸ φυσικὴ φαυλότητα, ὁ ἰσχυρισμὸς ἀποτελεῖ φανερὴ καταδίκη ἐκείνου ποὺ μᾶς ἔφερε στὴν ὑπαρξή. Γιατὶ δημιούργησε τὰ πονηρὰ, ἂν καὶ βέβαια ἀπὸ τὴ φύση του εἶναι ἀγαθός.

Πῶς λοιπὸν αὐτὸς ποὺ γνωρίζει νὰ βραβεύει τὰ δίκαια, ἐνδιαφέρεται βέβαια γιὰ τὰ ἀνθρώπινα καὶ ἔλαβε πρόνοια γιὰ τὰ κτίσματά του, ἢ καλύτερα πῶς δὲν ἀδίκησε φανερὰ, ἂν σὲ κάποιους ἔβαλε μέσα τους τελείως φυσικὰ τὴν ἁμαρτία καὶ τὴν ἀγριότητα, τὴν ἀδιαφορία γιὰ τὴ μάθηση καὶ τὴ γνώση; Μολονότι βέβαια ὁ Ἀριστοτελικὸς Ἀλέξανδρος στὸ λόγο του Περί Προνοίας, λέγει γιὰ τὸν Θεό·

Θεοῦ· “Αὐτὸν μὲν γὰρ συνεχῶς τε καὶ ἀδιαλείπτως τὰς ἀρίστας τε
 καὶ μακαρίους ἐνεργείας ἐνεργεῖν ἐρεῖ λόγος, καθ’ ὅς καὶ τὸ εἶναι
 αὐτῷ ἐστὶ γίνεσθαι δὲ τὴν τῶν ἐνταῦθα ὑπ’ αὐτοῦ πρόνοιαν, καθ’
 ὅσον ἀγαθὸν τέ ἐστὶ καὶ ἀγαθοποιόν. Ἴδιον γὰρ παντὸς ἀγαθοῦ
 5 τὸ ὠφελεῖν”. Πῶς οὖν ὠφέλησεν ὁ ἀγαθουργὸς τοὺς φύσει παρ’
 αὐτοῦ λαχόντας τὸ μὴ ἀρέσκον αὐτῷ, ἀγαθοῦ γὰρ δὴ τὸ θέλειν τὰ
 ἀγαθὰ; Ἀλλ’ ἴσως, οὐκ ἐνεῖναι μὲν τῇ φύσει τὸ φαῦλον ὡς ἐξ ἀνάγ-
 κης ἐρεῖ, ἐοικότας δὲ μᾶλλον τῇ τῶν ἡθῶν φύσει γενέσθαι τοὺς
 νόμους. Εἶτα τί τοῦτο συντελέσειεν ἂν αὐτῷ πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ
 10 πολιούχους τισὶ καὶ ἐθνάρχαις θεοῖς ἢ δαίμοσι καὶ ἀγγέλοις ἐκνε-
 νεμηῆσθαι τὰ ἔθνη; Ἀλλὰ γὰρ, οἴμαι, τοῖς τῶν λαχόντων κρατεῖν
 ἔθεσί τε καὶ τρόποις συμβῆναί φησι τῆς τῶν ὑπ’ αὐτοῖς διανοίας
 τὴν ὁσιπνίαν καθ’ ἐκάστην γὰρ, φησὶν, οὐσίαν θεῶν ἔπεται καὶ τὰ
 ἐπιτροπευόμενα παρὰ σφῶν ἔθνη. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ Σκύθαι μὲν
 15 καὶ ἕτεροί τινες ὠμοὶ καὶ ἀγέρωχοι καὶ θηριώδεις εἰσὶ τοὺς τρό-
 πους, ἕτερον δέ τι τῶν ἄγαν αἰσχυρῶν καὶ κατεσκαμμένων παρὰ
 πολλοῖς τῶν ἐθνῶν ἐκτετίμηται, πᾶσά πως ἀνάγκη τοιούτους
 εἶναι τοὺς ἐφεστηκότας αὐτοῖς καὶ ἐπιτροπεύοντας. Εἶτα τούτοις
 ὁ φιλάρετος Θεὸς ὑπέξευξεν ἂν τὸν ἐπ’ ἀρετῇ γενόμενον ἄνθρω-
 20 πον;

Ἀλλὰ Σκύθαι, φησὶν, οὐκ ἐδέξαντο βακχεύοντα τὸν Ἀνά-
 χαρσιν. Διὰ ποίαν αἰτίαν, ὧ κράτιστε; Ἄρα γὰρ ὅτι φύσεως ἦσαν
 λαχούσης ἐφ’ ἑαυτῇ τὸ ἀπάνθρωπον; Εἶτα πῶς ὁ Σκύθης ἐδάκ-
 χευε; Σκύθης γὰρ τὸ γένος καὶ αὐτὸς Ἀνάχαρσις ἦν, τεθαύμασται
 25 δὲ οὕτω παρ’ Ἑλλησιν ὡς σοφός, ὥστε καὶ τινες οἶεσθαι τοῖς ἐπτά
 καὶ αὐτὸν ἐναριθμεῖσθαι δεῖν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ἐπικουρίαν ὧν
 πεφρόνηκεν οὐκ ὀρθῶς τῶν ἐσπερίων ἐθνῶν ἀμαθίαν καταψηφί-
 ζεται, καὶ οὐδένα φησὶ τῶν ἐγκυκλίων τουτωνὶ μαθημάτων παρ’
 αὐτοῖς γενέσθαι που ἐπιστήμονα, πλὴν εὐαριθμητῶν κομιδῆ, φέρε
 30 λέγωμεν πρὸς τοῦτο αὐτῷ, καὶ πῶς οἱ θραχεῖς ἐν ἐφέσει γεγόνασιν
 ὄλως τοῦ μαθεῖν, καίτοι τοῦτο μὴ λαχόντες οὐσιωδῶς. Εἰ γὰρ ἐστὶν
 ἀραρότως ἀπρόσβλητα καὶ ἀνάλωτα τὰ παρὰ τὴν φύσιν, πῶς εἴσω

“Ο λόγος θὰ πεί ὅτι αὐτός συνεχῶς καὶ χωρὶς διακοπῆ ἐκτελεῖ τις ἄριστες καὶ μακάριες ἐνεργεῖες, σύμφωνα μὲ τις ὁποῖες σ' αὐτὸν ἀνήκει καὶ τὸ εἶναι, καὶ ἀπὸ αὐτὸν ἐνεργεῖται ἢ πρόνοια τῶν ἐδῶ πραγμάτων, ἀφοῦ εἶναι ἀγαθὸς καὶ ἀγαθοποιὸς. Γιατὶ γνῶρισμα καθὲ ἀγαθοῦ εἶναι τὸ νὰ ὠφελεῖ”. Πῶς λοιπὸν ὠφέλησε ὁ ἀγαθοποιὸς αὐτοὺς ποὺ ἀπὸ τῆ φύση τους ἔλαχαν ἀπὸ αὐτὸν τὸ μὴ ἀρεστὸ σ' αὐτόν, ἀφοῦ γνῶρισμα τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι νὰ θέλει τὰ ἀγαθὰ; Ἄλλ' ἴσως πεί, ὅτι δὲν ὑπάρχει βέβαια ἀναγκαστικὰ στὴ φύση τους τὸ φαῦλο, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ νόμοι ἔγιναν ἀνάλογα μὲ τῆ φύση τῶν ἡθῶν. Κι ἔπειτα σὲ τί θὰ συντελοῦσε αὐτὸ σ' αὐτὸν στὸ ν' ἀποδείξει ὅτι τὰ ἔθνη δόθηκαν σὲ κάποιους πολιοῦχοι καὶ ἔθναρχες θεοῦ, ἢ δαίμονες καὶ ἀγγέλους; Ἄλλὰ βέβαια, νομίζω, λέγει ὅτι σύμφωνα μὲ τὰ ἦθη καὶ τοὺς τρόπους ἐκείνων ποὺ ἔλαχαν νὰ τοὺς ἐξουσιάζουν δημιουργήθηκε ἡ ροπὴ τῆς ψυχῆς τῶν ὑπηκόων τους· γιατί, λέγει, σύμφωνα μὲ τῆ φύση τῶν θεῶν πορεύονται καὶ τὰ ἔθνη ποὺ αὐτοὶ ἐπιτροπεύουν. Γι' αὐτό, ἐπειδὴ οἱ Σκύθες καὶ κάποιοι ἄλλοι εἶναι ὡμοὶ καὶ ὑπερόπτες καὶ θηριώδεις στοὺς τρόπους, καὶ σὲ πολλὰ ἔθνη ἀποδίδεται καὶ κάτι ἄλλο ἀπὸ τὰ πιὸ αἰσχροῦ καὶ καταγέλαστα, εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ εἶναι τέτοιοι οἱ ἐπιστάτες καὶ οἱ ἐπίτροποί τους. Σ' αὐτῶν λοιπὸν τὴν ἐξουσία ὁ Θεὸς ποὺ τιμᾷ τὴν ἀρετὴ θὰ παρέδιδε τὸν ἄνθρωπο ποὺ πλάσθηκε γιὰ τὴν ἀρετὴ;

Ἄλλὰ, λέγει, οἱ Σκύθες δὲν δέχθηκαν τὸν Ἀνάχαρη μὲ τὴ βακχικὴ μανία του. Γιὰ ποιά αἰτία, ἄριστε; Ἄραγε ἐπειδὴ τοὺς ἔλαχε φύση ποὺ εἶχε μέσα τῆς τὴν ἀπανθρωπιᾶ; Ἐπειτα πῶς ὁ Σκύθης παραδιδόταν στὴ βακχικὴ μανία; Γιατὶ Σκύθης στὴν ἐθνικότητα ἦταν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀνάχαρης, καὶ τόσο πολὺ θαυμάσθηκε ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ὡς σοφός, ὥστε μερικοὶ νόμιζαν ὅτι ἔπρεπε νὰ περιληφθεῖ κι αὐτός στοὺς ἑπτὰ σοφούς. Ἐπειδὴ ὅμως γιὰ νὰ ὑπερασπισθεῖ ὅσα πίστευε κατηγόρησε ἐσφαλμένα τὰ δυτικὰ ἔθνη γιὰ ἀμάθεια, καὶ ὅτι οὔτε ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἔμαθε αὐτὰ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἐκτὸς ἀπὸ πολὺ ἐλάχιστους, ἐμπρὸς ἃς ποῦμε σ' αὐτὸν σχετικὰ μ' αὐτό. Καὶ πῶς αὐτοὶ μὲ τὴ βακχικὴ μανία κυριεύθηκαν τελείως ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ μάθουν, παρόλο ποὺ αὐτὸ δὲν τὸ εἶχαν στὴ φύση τους; Γιατί, ἂν ὅσα ἀνήκουν στὴ φύση εἶναι σταθερὰ ἀπρόσβλητα καὶ ἀκατάβλητα, πῶς

τούτων ἐκεῖνοι γεγόνασιν; Οὐκοῦν αἰτιασόμεθα μὲν ἡμεῖς ἥκιστά γε τὸν τῶν ὄλων Δημιουργόν, ὡς φυσικὴν ἐνιέντα τισὶ τὴν φανλότητα («Εἶδε», γάρ φησιν, «ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν»), προσνεμοῦμεν δὲ μᾶλλον τὴν τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι τρώπων διαφορὰν, ἔθεσί τε καὶ ἀνατροφαῖς καὶ τῆς τῶν γενῶν ἀρχηγέταις ἐοικότας τάχα πον, ταῖς ἐαυτῶν γνώμαις καὶ αὐτοὺς τεθεικότων, τοὺς παρ' ἐκάστω νόμους Ἀταλαίπωρον οὖν τοῖς ἐθέλουσιν ἰδεῖν φαύλους μὲν ὄντας καὶ δυστροπωτάτους Ἑλλήνων τε καὶ Ῥωμαίων τινάς, καίτοι πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν τεθαυμασμένων ἀποκομιζόντων αὐτοὺς τῶν νόμων. Βαρβάρους γε μὴν, οὐχὶ δὲ πάντας ἀπλῶς ἀγρίους, ἦκοντας δὲ πρὸς τοῦτο χρηστότητος καὶ ἐπιεικείας ἔσθ' ὅτε τινάς, ὥστε καὶ ἀξιοζήλωτον ὄνομα λαχεῖν.

Ἱστορεῖ γοῦν Ἀλέξανδρος, ὁ ἐπὶ κλην Πολυῖστωρ, ἐν τῷ *Περὶ Πυθαγορικῶν συμβόλων*, Ἀσσυρίῳ τὸ γένος ὄντι τῷ Ζάρα φοιτῆσαι τὸν Πυθαγόραν, ἐφιλοσόφησαν δὲ καὶ παρ' Αἰγυπτίοις οἱ κεκλημένοι προφήται, καὶ μὴν καὶ Ἀσσυρίων Χαλδαῖοι, καὶ Γαλατῶν οἱ Δρυῖδαι, καὶ ἐκ Βάκτρων τῶν Περσικῶν Σαμαναῖοι, καὶ Κελτῶν οὐκ ὀλίγοι, καὶ παρὰ Πέρσαις οἱ Μάγοι, καὶ παρ' Ἰνδοῖς οἱ Γυμνοσοφισταί, καὶ αὐτὸς Ἀνάχαρσις παρὰ Σκύθαις, Ζάμολξις ἐν Θράκη, φασὶ δὲ τινὰς καὶ τῶν Ὑπερβοραίων ἐθνῶν, τοὺς ὑπὲρ τὰ Ῥίπαια κατωκηκότας ὄρη δικαιοσύνης γενέσθαι μελεδωνούς, καὶ ὀψοφαγίας ἀποφοιτῶν, καὶ διαίτης μὲν οὐκ ἀνεχεσθαι Συβαριτικῆς, ἀγαπᾶν δὲ μόνην τῶν ἀκροδρύων τὴν χρῆσιν. Ἀριστόβουλος δὲ οὕτω πού φησιν ὁ Περιπατητικὸς: “Ἄπαντα μέντοι τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι, τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμαίων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρία ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων”. Ἱστόρηται δὲ κάκεινο· Ἴπτην γάρ φησι τὴν Χείρωνος τοῦ Κενταύρου θυγατέρα συνοικισθεῖσαν Αἰόλω, φιλοσοφίαν αὐτὸν διδάξαι τὴν φυσικὴν, ὥσπερ τινὰ κληρὸν πατρῶον λαχοῦσαν τὴν ἐπιστήμην. Εὐρωπίδης δὲ περὶ αὐτῆς φησιν·

ἐκεῖνοι εἰσέδυσαν μέσα σ' αὐτά; Γι' αὐτὸ ἐμεῖς δὲν θὰ κατηγορήσομε καθόλου τὸν Δημιουργὸ τῶν ὄλων, ὅτι τάχα ἐνέβαλε σὲ κάποιους φυσικὴ τὴ φαυλότητα. Γιατὶ λέγει, «Εἶδε ὁ Θεὸς ὅλα ὅσα δημιούργησε καὶ διαπίστωσε ὅτι ἦταν πολὺ καλά»²⁵. Θ' ἀποδώσομε μᾶλλον τὴ διαφορὰ τῶν τρόπων στὰ διάφορα ἔθνη σὺς συνήθειες καὶ στὰ εἶδη ἀνατροφῆς καὶ τοὺς νόμους τοῦ κάθε ἔθνους καὶ στοὺς ἀρχηγέτες τοὺς ποὺ τοὺς θέσπισαν σύμφωνα μὲ τὴν ἄποψή τους. Δὲν εἶναι δύσκολο λοιπὸν γιὰ ὅποιους θέλουν νὰ δοῦν, ὅτι κάποιιοι Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι εἶναι φαῦλοι καὶ πάρα πολὺ δύστροποι, μολονότι οἱ νόμοι τοὺς ὀδηγοῦν πρὸς ὀτιδήποτε θαυμάζεται. Μεταξὺ ὅμως τῶν βαρβάρων δὲν θὰ τοὺς δεῖ ὅλους γενικὰ ἄγριους, ἀλλὰ θὰ δεῖ κάποιιοι νὰ φτάνουν σὲ τέτοιο βαθμὸ χρηστότητας καὶ καλοσύνης, ὥστε νὰ ἐπιτύχουν καὶ φήμη ἀξιοζήλευτη.

Γράφει λοιπὸν ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ ἀποκαλούμενος Πολυῖστωρ, σὸ βιβλίο του Περί Πυθαγορικῶν Συμβόλων, ὅτι ὁ Πυθαγόρας ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Ἀσσύριου Ζάρα· ἐπίσης ὅτι στοὺς Αἰγύπτιους φιλοσόφησαν οἱ λεγόμενοι προφῆτες, ἀπὸ τοὺς Ἀσσύριους οἱ Χαλδαῖοι, στοὺς Γαλάτες οἱ Δρυῖδες, ἀπὸ τοὺς Περσικοὺς Βάκτρος οἱ Σαμαναῖοι, ὅχι λίγοι ἀπὸ τοὺς Κέλτες, στοὺς Πέρσες οἱ Μάγοι, στοὺς Ἰνδοὺς οἱ Γυμνοσοφιστές, ὁ Ἀνάχαρσις ποὺ ἀναφέραμε στοὺς Σκύθες, καὶ ὁ Ζάμολξις στη Θράκη. Ἀκόμα λένε ὅτι καὶ ἀπὸ τὰ Ὑπερβόρεια ἔθνη ποὺ ἔχουν ἐγκατασταθεῖ πέρα ἀπὸ τὰ Ρίπαια ὄρη κάποιιοι ἔγιναν ὑμνητὲς τῆς δικαιοσύνης, ἀπέφευγαν τὶς λιχουδιές, δὲν ἀνέχονταν τὴ Συβαριτικὴ διατροφή, καὶ περιορίζονταν μόνο στὴ χρῆση φρούτων καὶ ξηρῶν καρπῶν. Ὁ περιπατητικὸς Ἀριστόβουλος γράφει κάπου τὰ ἑξῆς: “Ὅλα ὅσα ἔχουν λεχθεῖ περὶ φύσεως ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, λέγονται καὶ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀκολουθοῦν φιλόσοφο βίο καὶ ἀπὸ τοὺς ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα λαοὺς, καὶ ἀπὸ τοὺς Βραχμάνες δηλαδή στοὺς Ἰνδοὺς, καὶ στὴ Συρία ἀπὸ τοὺς καλούμενους Ἰουδαίους”. Ἐχει γραφεῖ καὶ ἐκεῖνο· Ἡ Ἰππη, ἡ κόρη τοῦ Κενταύρου Χείρωνα, ποὺ ἔγινε σύζυγος τοῦ Αἰόλου, λένε ὅτι τὸν δίδαξε τὴ φυσικὴ φιλοσοφία, ἔχοντας λάβει σὰν πατρικὴ κληρονομιά τὴν ἐπιστήμη. Ὁ Εὐριπίδης γράφει γι' αὐτήν·

25. Γέν. 1, 31.

“*Ἡ πρώτη μὲν τὰ θεῖα προμαντεύσατο*

Χρησιμοῖσι σαφέσιν ἀστέρων ἐπ’ ἀντολαῖς”.

Καὶ τούτων μὲν ἄλλις, ἵνα μὴ ταῖς τῶν ἔτι πλειόνων ἐπιφοραῖς, φορτικὸς εἶναί πως τοῖς ἀκρωμένοις ὁ λόγος δοκῇ.

5 *Ὅτι δέ ἐστιν ἀμαθίας ἔμπλεω τῆς ἐκείνων διανοίας τὰ εὐρήματα, δῆλον ἂν εἶη δήπουθεν· οὐ γάρ τοι φύσεως νόμοις ὡς ἐξ ἀνάγκης καὶ βίας εἰς τὸ εἶναι φαῦλοί τε καὶ ἀγαθοὶ κατεσφίγμεθα, φρονήμασι δὲ μᾶλλον ἀνειμένοις τε καὶ ἐλευθέροις ἢ τὰν ἐπὶ τὰν ἰέναι πεφύκαμεν. Ὁ δὲ φιλαίτιός τε καὶ φιλοσκώμμων καὶ*
 10 *δεινὸς ἡμῶν ἐνοστάτης διαρριπτούμενος πανταχῇ καὶ ἐξ ἑτέρων εἰς ἕτερα τοὺς λόγους μεθιστάς, κατὰ τὸ ἀεὶ προστυχόν, τῆς θεοπνεύστου μὲν Γραφῆς κατειρωνεύεται, συνιείς δὲ παντελῶς οὐδὲν τῶν ἐν αὐτῇ, ἐπιφέρει πάλιν·*

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

15 *Ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς αἰτίαν ἀποδέδωκε κομιδῇ μυθώδη τῆς περὶ τὰς διαλέκτους ἀνομοιότητος. Ἐφη γὰρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων συνελθόντας πόλιν ἐθέλειν οἰκοδομεῖν, καὶ πύργον ἐν αὐτῇ μέγαν, φάναι δὲ τὸν Θεόν, ὅτι χρὴ κατελθεῖν καὶ τὰς διαλέκτους αὐτῶν συγχέαι. Καὶ ὅπως μὴ τίς με νομίση ταῦτα συκο-*
 20 *φαντεῖν, ἐκ τῶν Μωσέως τὰ ἐφεξῆς ἀναγνωσόμεθα. «Καὶ εἶπον· Δεῦτε, οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἔσται ἡ κεφαλὴ ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ποιήσωμεν ἑαυτοῖς ὄνομα πρὸ τοῦ διασπαρῆναι ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς. Καὶ κατέβη Κύριος ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον, ὃν ᾠκοδόμησαν οἱ υἱοὶ τῶν*
 25 *ἀνθρώπων. Καὶ εἶπε Κύριος· Ἰδοὺ γένος ἓν, καὶ χεῖλος ἐν πάντων, καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι, καὶ νῦν οὐκ ἐκλείψει ἀπ’ αὐτῶν πάντων, ὅσα ἂν ἐπίθωνται ποιεῖν. Δεῦτε, καταβάντες ἐκεῖ, συγχέωμεν αὐτῶν τὴν γλῶσσαν, ἵνα μὴ ἕκαστος ἀκούωσι τῆς φωνῆς τοῦ πλησίον. Καὶ διέσπειρεν αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἐπὶ προσώ-*
 30 *που πάσης τῆς γῆς, καὶ ἐπαύσαντο οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον». Εἶτα τούτοις ἀξιοῦτε πιστεύειν, ἀπιστεῖτε δὲ ὑμεῖς*

Εἶναι ἡ πρώτη πού προμάντευσε τὰ θεῖα
 μέ χρησμούς σαφεῖς ἀπὸ τὶς ἀνατολές τῶν ἄστρον.

Ἄρκετὰ ὅμως γι' αὐτὰ, ὥστε μέ τὶς προσθῆκες καὶ ἄλλων ἀκόμα πε-
 ρισσώτερων νὰ μὴ θεωρηθεῖ ὁ λόγος ἀπὸ τοὺς ἀκροατὲς φορτικός.

“Ὅτι ὅμως ὅσα ἐπινόησαν εἶναι γεμᾶτα ἀμάθεια, θὰ μπορούσε
 βέβαια νὰ γίνεῖ φανερό. Δέν ὑποχρεωθήκαμε δηλαδὴ νὰ εἴμαστε
 φαῦλοι ἢ ἀγαθοὶ ἀπὸ ἀνάγκη καὶ βία, ἀλλὰ μᾶλλον εἴμαστε τέτοιοι
 ἀπὸ χαλαρὸ καὶ ἐλεύθερο φρόνημα καὶ δέν ἀκολουθοῦμε ἀπὸ τὴ φύ-
 ση μας τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο δρόμο. Ὅμως ὁ φιλοκατήγορος καὶ σκω-
 πτικός καὶ δεινὸς ἀντιρρησίας ὄρμᾶ παντοῦ καὶ μεταφέροντας τοὺς
 λόγους ἀπὸ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο ἀνάλογα μέ τὴν εὐκαιρία πού βρίσκει,
 καταειρωνεύεται τὴ θεόπνευστη Γραφή, καὶ χωρὶς νὰ καταλαβαίνει
 ἀπολύτως τίποτε ἀπὸ ὅσα αὐτὴ λέγει, προσθέτει πάλι:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ὁ Μωυσῆς βέβαια αἰτιολογεῖ μέ ἐντελῶς μυθώδη τρόπο τὴν
 ἀνομοιότητα τῶν διαλέκτων. Γιατὶ εἶπε, ὅτι συγκεντρώθηκαν οἱ
 ἄνθρωποι θέλοντας νὰ κάνουν μιὰ πόλη καὶ μέσα σ' αὐτὴν ἓνα μεγά-
 λο πύργο. Ὁ Θεὸς ὅμως εἶπε ὅτι πρέπει νὰ κατεβεῖ σ' αὐτοὺς καὶ νὰ
 προκαλέσει σύγχυση στὶς διαλέκτους τους. Καὶ γιὰ νὰ μὴ νομίσει
 κανεὶς ὅτι αὐτὰ ἀποτελοῦν συκοφαντίες μου, θὰ διαβάσομε ἀπὸ τὸν
 Μωυσῆ ὅσα ἀκολουθοῦν· «Καὶ εἶπαν Ἐλᾶτε νὰ κάνομε μιὰ πόλη γιὰ
 μᾶς κι ἓνα πύργο, πού ἡ κορυφή του θὰ φτάνει μέχρι τὸν οὐρανὸ, καὶ
 ἄς ὀρίσομε ἓνα ὄνομα γιὰ μᾶς προτοῦ σκορπίσομε σὲ ὅλη τὴν ἔκταση
 τῆς γῆς. Κατέβηκε τότε ὁ Κύριος νὰ δεῖ τὴν πόλη καὶ τὸν πύργο πού
 οἰκοδόμησαν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὁ Κύριος εἶπε· Νά, μέχρι τώρα εἶναι
 ἓνας λαὸς καὶ ὅλοι μιλοῦν μία γλώσσα, καὶ βάλθηκαν νὰ κάνουν
 αὐτὸ τὸ ἔργο, καὶ νομίζουν τώρα ὅτι δέν θὰ λείψουν ἀπὸ ὅλους τους
 ὅσα ἐπιχειρήσουν νὰ κάνουν. Ἐμπρὸς ἄς κατεβοῦμε ἐκεῖ καὶ ἄς προ-
 καλέσομε σύγχυση στὴ γλώσσα τους, γιὰ νὰ μὴν καταλαβαίνει ὁ ἓνας
 τί λέγει ὁ πλησίον του. Καὶ τοὺς σκόρπισε ὁ Κύριος ὁ Θεὸς σὲ ὅλη
 τὴν ἔκταση τῆς γῆς, καὶ σταμάτησαν νὰ χτίζουν τὴν πόλη καὶ τὸν
 πύργο»²⁶. Καὶ θέλετε βέβαια αὐτὰ νὰ τὰ πιστεύετε, δέν πιστεύετε
 ὅμως ὅσα λέγει ὁ Ὅμηρος γιὰ τοὺς Ἀλῳάδες, ὅτι τάχα σκέφτονταν

τοῖς ὑφ' Ὀμήρου λεγομένοις ὑπὲρ τῶν Ἀλωάδων, ὡς ἄρα τρία ἐπ' ἀλλήλοις ὄρη θεῖναι διενουσῶντο, "ἴν' οὐρανὸς ἀμβατὸς εἶη".

Φημί μὲν γὰρ ἐγὼ καὶ τοῦτο εἶναι παραπλησίως ἐκείνω μυθῶδες Ὑμεῖς δέ, τὸ πρότερον ἀποδεχόμενοι, ἀνθ' ὅτου πρὸς 5 θεῶν ἀποδοκιμάζετε τὸν Ὀμήρου μῦθον; Ἐκεῖνο γὰρ οἶμαι δεῖν σιωπᾶν πρὸς ἄνδρας ἀμαθεῖς, ὅτι κἂν μιᾶ φωνῇ καὶ γλώσση πάντες οἱ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἄνθρωποι χρήσωνται, πόλιν πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀφικνουμένην οἰκοδομεῖν οὐ δυνήσονται, κἂν ἐκπλινθεύσωσι τὴν γῆν ἅπασαν· ἀπειρῶν γὰρ δεήσει πλίν- 10 θων ἰσομεγέθων τῇ γῆ ξυμπάση τῶν δυνησομένων ἄχρι τῶν τῆς σελήνης ἐφικέσθαι κύκλων. Ὑποκείσθω γάρ, συνεληλυθέναι μὲν ἄνθρώπους πάντας γλώσση καὶ φωνῇ μιᾶ χρωμένους, πᾶσαν δὲ τὴν γῆν ἐκπλινθεῦσαι καὶ ἐκλατομηῆσαι. Πότε οὖν μέχρι οὐρανοῦ φθάσειεν, εἰ καὶ λεπτότερον ἀρπεδόνοσ ἐκμηρουμένων αὐ- 15 τῶν ἐκταθείη; Τοῦτον οὖν τὸν μῦθον, φανερόν οὕτως ὄντα, νενομικότες ἀληθῆ, καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ δοξάζοντες, ὅτι πεφόθηται τῶν ἀνθρώπων ὁμοφωνίαν, τούτου τε χάριν τὰς διαλέκτους αὐτῶν συγχέη, ἔτι τολμᾶτε Θεοῦ γνώσιν αὐχεῖν.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

20 Τί τῶν τοιούτων χυδαιότερον ἐννοιῶν; ᾤθη γὰρ ὅτι τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἔφοδον πεφόθηται μὲν ὁ ὑπὲρ πάντα Θεός, καταπεφοίτηκε δὲ συγχέαι τὰς γλώσσας αὐτῶν, ἵνα μὴ πύργον οὐρανομήκη παραδόξως ἀναδειμάμενοι τάχα πού καὶ τῶν τῆς βασιλείας αὐτὸν ἀναστήσειαν θάκων. Εἶτα πῶς ὁ πρὸς γε τοῦτο δειλίας 25 ἐλάσας, καθὰ νενόμικεν ὁ δεινὸς εἰς λόγους, κατέδη συγχέαι τὰς γλώσσας αὐτῶν, ἐποπτεύσων τε τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον τὸν ἀνιστάμενον; Ὡς τάχα πού μένοντα μὲν ὑψοῦ, καὶ τοῖς ἰδίους ἐμφιλοχωροῦντα θρόνοις, ὑπομεῖναι μὲν τὰ ἐκ τῶν ἐθελοκακούντων βλάβη, τὸ ἀπεικὸς οὐδέν, εἰ δὲ ἐν γῆ μάχοιτο πρὸς αὐτούς, 30 κατευμεγεθήσειν εὐκόλως; Καίτοι τοῦ δεδιότος ἦν, οὐκ αὐτομολῆσαι μᾶλλον πρὸς τοὺς ἀντιφέρεσθαι προτεθυμημένους, ἀπανί-

νά τοποθετήσουν τρία βουνά τὸ ἓνα πάνω στὸ ἄλλο γιὰ νὰ ὑπάρχει δυνατότητα ἀνάβασης στὸν οὐρανό²⁷.

Ἐγὼ βέβαια λέγω ὅτι κι αὐτὸ εἶναι παραπλήσια μυθικὸ μ' ἐκεῖνο, ἐνῶ ἐσεῖς, ἀφοῦ δέχεσθε τὸ πρῶτο, γιατί, γιὰ ὄνομα τῶν θεῶν, ἀποδοκιμάζετε τὸν μῦθο τοῦ Ὀμήρου; Γιατὶ ἐκεῖνο, νομίζω, πρέπει νὰ μὴ λέγετε σὲ ἀμαθεῖς ἀνθρώπους, ὅτι, ἀκόμα κι ἂν χρησιμοποιήσουν μία φωνή καὶ μία γλῶσσα ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τῆς οἰκουμένης, δὲν θὰ μπορέσουν νὰ οἰκοδομήσουν πόλη πού νὰ φτάνει μέχρι τὸν οὐρανό, ἀκόμα κι ἂν κάνουν πλιθιά ὀλόκληρη τῆ γῆ. Γιατὶ θὰ χρειασθοῦν ἄπειρα πλιθιά τοῦ ἰδίου μεγέθους μὲ τῆ γῆ γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ φτάσουν μέχρι στοὺς κύκλους τῆς σελήνης. Ἄς ὑποθέσουμε δηλαδή ὅτι συγκεντρώθηκαν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι χρησιμοποιώντας μία φωνή καὶ μία γλῶσσα καὶ ὅτι ὅλη ἡ γῆ ἔγινε πλιθιά καὶ πέτρες, πότε θὰ μπορούσαν νὰ φτάσουν μέχρι τὸν οὐρανό, ἂν τὴν ξετύλιγαν λεπτότερα κι ἀπὸ κουβάρι νήματος καὶ τὴν τέντωναν; Αὐτὸ λοιπὸν τὸ παραμῦθι, πού εἶναι τόσο φανερό, θεωρώντας τὸ ἀληθινὸ καὶ πιστεύοντας γιὰ τὸν Θεὸ ὅτι φοβήθηκε τὴν κοινὴ συμφωνία τῶν ἀνθρώπων καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο προκάλεσε σύγχυση στὶς γλῶσσες τους, τολμᾶτε ἀκόμα νὰ τὸ καυχιέσθε ὡς γνώση Θεοῦ.

ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ

Τί πιὸ χυδαῖο ὑπάρχει ἀπὸ αὐτὲς τὶς σκέψεις; Γιατὶ νόμισε ὅτι φοβήθηκε τὴν ἐπίθεση τῶν ἀνθρώπων ὁ πάνω ἀπὸ τὰ πάντα Θεός, καὶ κατέδηκε νὰ προκαλέσει σύγχυση στὶς γλῶσσες τους, γιὰ νὰ μὴ χτίσουν οὐρανομήκη παράδοξο πύργο καὶ τὸν ἀνατρέψουν τάχα ἀπὸ τὸ θρόνο τῆς ἐξουσίας του. Ἐπειτα πῶς αὐτὸς πού γι' αὐτὸ τὸ πράγμα ἔφτασε νὰ δειλιάσει, ὅπως νόμισε ὁ φοβερός στοὺς λόγους, κατέδηκε γιὰ νὰ προκαλέσει σύγχυση στὶς γλῶσσες τους, ἐποπτεύοντας τὴν πόλη καὶ τὸν πύργο πού ἔστηναν; Ἡ τάχα μένοντας κάπου ψηλὰ καὶ ἐγκατεστημένος στὸ θρόνο του θὰ ὑπέμενε τὶς βλάβες πού θὰ τοῦ προξενούσαν οἱ ὑπηρέτες τοῦ κακοῦ, τὸ καθόλου παράλογο, ἐνῶ ἂν τοὺς πολεμήσει στῆ γῆ θὰ ὑπερισχύσει εὐκόλα; Μολονότι βέβαια γνώρισμα ἐκείνου πού φοβᾶται εἶναι, ὅχι ν' αὐτομολήσει πρὸς ἐκείνους πού εἶναι πρόθυμοι νὰ ταχθοῦν ἐναντίον του, ἀλλὰ ν'

στασθαι δὲ καὶ χωρεῖν ἀπωτάτω. Καὶ οὐκ ἠγνόηκα μὲν ἀσυνέ-
 τως ἔμαντὸν ἐνιείς τοῖς περὶ τούτων λόγοις. Παναλκῆς γὰρ τὸ
 Θεῖον, καὶ οὐδὲν ἀνήνυτον αὐτῶ, κἂν ἦ κατανεύσιμον. Ἦν δὲ
 ἀναγκαῖον ἀποφῆναι τὸν δι' ἐναντίας ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀφιλομα-
 5 θίας καὶ φιλοσογεῖν εἰωθότα, καὶ νοῦ παραπλήγητος καὶ φρενὸς
 ἐκκεκρουμένης τοῦ εἰκότος ἀποβράττοντα λόγους.

Σκῆπτεται δὲ πως καὶ τό γε δὴ δεῖν πιθανὸς εἶναι δοκεῖν, μὴ
 ἂν ἰσχυῖσαι λέγων τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, κἂν εἰ πᾶσαν αὐτὴν ἐκπλινθεύ-
 σειαν, μέχρι τῶν τῆς σελήνης ἐφικέσθαι κύκλων. Ἀνέφικτον δὲ
 10 καὶ ἡμεῖς εἶναί φαμεν τὸ ἐγχείρημα τοῖς τὸ τηνικάδε. Τὴν δὲ γε τοῦ
 πράγματος αἰτίαν ἀναγκαῖον εἴτεῖν. Οὐ γάρ τοι πεφοδημένον,
 καθάπερ οὖν οἶεται, τὸν τῶν ὅλων Θεὸν κατατεμεῖν εἰς πολυγλωσ-
 σίαν τοὺς τὴν πόλιν οἰκοδομοῦντας, ἤτοι τὸν ἐν αὐτῇ πύργον ἀνι-
 στάντας φαμέν, εὐεργετοῦντα δὲ μᾶλλον καὶ εἰκαίων αὐτοὺς ἀνα-
 15 κόπτοντα πόνων. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ βραχὺ πρὸ αὐτῶν γεγονότες
 ἄνθρωποι διὰ πλείστην ὄσσην τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς δυσσέβειαν
 ἄρδην ἅπαντες διολώλασι, τὸν κατακλυσμὸν αὐτοῖς ἐπαφέντος
 Θεοῦ, ταύτῃ τοι δεδιότες μὴ ἄρα πως τοῦτο παθόντες τὸν αὐτὸν
 ἐκείνοις ὄλεθρον ὑπομείνωσιν εἰσαῦθις, αἰσχροῶν τε καὶ ἀνοήτων
 20 ἤπιοντο σπουδασμάτων. Μονονουχὶ γὰρ τοῖς θείοις σκέμμασι τὸ
 οἰκεῖον ἀντανιστάντες φρόνημα, πύργον ἑαυτοῖς ὑπερνέφελον
 ἐγείρειν ἐσπούδαζον, ἀσυνετοῦντες οἱ δείλαιοι· ὦντο γὰρ ἴσως
 ἀμείνους γενέσθαι τοῦ παθεῖν τὸν κατακλυσμὸν, εἰ δὴ γένοιτό πως
 καὶ εἰσαῦθις αὐτοῖς, ὡς ἔφην, ἀναδραμόντες ὑψοῦ

25 Ὁραῖς τὸ πλημμέλημα τῶν τηνικάδε, τὰς ἀνηνύτους βουλὰς, τὸ
 εἰκαῖον ἐγχείρημα, τῆς ἐπὶ Θεῷ δόξης τὸ κατημελημένον; Ἀμή-
 χανον μὲν γὰρ ἦν ψευδοεπῆσαι πάποτε, κατακλυσμὸν μὴ ἐπα-
 φεῖναι δεύτερον τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τὸν ἐπηγγελμένον. Ἔφη γὰρ
 οὕτω πρὸς τὸν θεσπέσιον Νῶε· «Οὐ προσθήσω ἔτι καταράσασθαι
 30 τὴν γῆν διὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, ὅτι ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ
 ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος». Ἀμήχανον δὲ

ὑποχωρήσει καὶ νὰ φύγει ὅσο γίνεται πρὸ μακριά. Καὶ δὲν καταλαβαίνω πῶς ἀπερίσκεπτα μπλέχθηκε στους λόγους αὐτοῦς. Γιατὶ τὸ Θεῖο εἶναι παντοδύναμο καὶ τίποτε δὲν εἶναι ἀκατόρθωτο γι' αὐτό, ἀκόμα καὶ μὲ ἓνα νεῦμα του μόνο. Ἦταν ὅμως ἀναγκαῖο νὰ δείξομε τὸν ἀντίπαλό μας πρὸς τὸ ἀπὸ ἔλλειψη φιλομάθειας καὶ συνήθεια νὰ κατηγορεῖ καὶ ἔχοντας νοῦ παράφρονα καὶ μυαλὸ ἐκτροχιασμένο ἀπὸ τὸ ὀρθὸ ἐκστομίζει μανιασμένος τοὺς λόγους.

Ἐκτοξεύει κατὰ κάποιον τρόπο καὶ αὐτὸ μὲ τὸ ὅποιο θέλει νὰ γίνει πιστευτός, λέγοντας γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι, ἀκόμα κι ἂν ἔκαναν πλιθιὰ ὅλη τὴ γῆ, δὲν θὰ μπορούσαν νὰ φτᾶσουν μέχρι τὶς τροχιᾶς τῆς σελήνης. Βέβαια καὶ ἐμεῖς λέμε ὅτι εἶναι ἀκατόρθωτο αὐτὸ τὸ ἐγχείρημα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ ποῦμε τὴν αἰτία αὐτοῦ τοῦ πράγματος. Δὲν χώρισε λοιπὸν ἀπὸ τὸ φόβο, ὅπως αὐτὸς νομίζει, ὁ Θεὸς σὲ πολυγλωσσία ἐκείνους πρὸς τοὺς ἔχτιζαν τὴν πόλη, ἐννοῶ ἐκείνους πρὸς τοὺς ὑψωναν τὸν πύργον σ' αὐτήν, ἀλλὰ μᾶλλον γιὰ νὰ τοὺς εὐεργετήσῃ καὶ νὰ τοὺς προφυλάξῃ ἀπὸ ἄσκοπους κόπους. Ἐπειδὴ δηλαδὴ οἱ λίγο παλαιότεροί τους ἀνθρώποι ἕξαιτίας τῆς τόσο μεγάλης δυσσέβειας πρὸς τοὺς διέκρινε χάθηκαν ὀλοσχερῶς ὅλοι, στέλλοντας ὁ Θεὸς τὸν κατακλυσμὸ ἐναντίον τους, γι' αὐτό, ἀπὸ φόβο μῆπως κι αὐτοὶ πάθουν ξανά τὴν ἴδια καταστροφὴ μὲ ἐκείνους, ἐπιχειροῦσαν αἰσχροῦ καὶ ἀνόητα ἔργα. Ἀντιτάσσοντας δηλαδὴ κατὰ κάποιον τρόπο σὲ τὴν θεῖαν βουλὴν τὸ δικὸν τους θέλημα, ἐπιχειροῦσαν, κυριευμένοι οἱ δυστυχεῖς ἀπὸ ἀνοησία, νὰ ὑψώσουν πύργον πρὸς νὰ ξεπερνᾶ τὰ σύννεφα. Γιατὶ νόμιζαν ὅτι ἴσως ἔτσι ἀπομακρύνουν τὸ πάθημα τοῦ κατακλυσμοῦ, ἂν γινόταν ἄλλη μιὰ φορὰ καὶ σ' αὐτούς, ὅπως εἶπα, ἀνεβαίνοντας ψηλά.

Βλέπεις τὸ πλημμέλημα τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, τὶς ἀκατόρθωτες σκέψεις, τὸ ἄσκοπο ἐγχείρημα, τὴν πλήρη περιφρόνηση γιὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ; Γιατὶ ἦταν ἀδύνατο νὰ πεῖ ψέματα αὐτὸς πρὸς τοὺς εἶχε ὑποσχεθεῖ ὅτι δὲν θὰ ἔστειλε δεύτερον κατακλυσμὸν γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς γῆς. Γιατὶ εἶπε τὰ ἑξῆς στὸν θεσπέσιον Νῶε: «Δὲν θὰ προσθέσω πιά ἄλλη κατὰρα ἐναντίον τῆς γῆς ἕξαιτίας τῶν ἔργων τῶν ἀνθρώπων, γιατί ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ νεότητά του εἶναι συνεχῶς προσκολλημένος στὰ πονηρά»²⁸. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλη ἀποψη

καὶ ἑτέρως τὴν παναλκῆ Θεοῦ χεῖρα διαδροᾶναί τινας, εἰ κολάζειν
 τοὺς ἀλιτηρίους ἔλοιτο. Ἴνα τοίνυν μὴ τῶν ἀναγκαίων εἰς ὄνησιν
 σπουδασμάτων ἐφέμενοι ἰδρῶν ἔλοιτο κενά, διασκίνδησι Θεός,
 καὶ πολύχουν αὐτοῖς ἐνήκεν ἡγήν, ἀντὶ ποιῆς καὶ δίκης τὸ τῆς
 5 ἑτερογλωσσίας φάρμακον ἐπινοήσας. Εἰ δὲ δὴ λέγοι τὸ Γράμμα
 τὸ ἱερόν, θεβουλῆσθαι τοὺς τὸ τηνικάδε μέχρις οὐρανοῦ τὸν πύρ-
 γον ὑψοῦν, οὐχὶ δὴ πάντως εἰς αὐτὸν ἄραι τὸν οὐρανὸν τὸ κατα-
 σκεύασμα διεσκέφθαι φαμέν αὐτούς· ἀμήχανον γάρ. Ἔθος δὲ
 μᾶλλον τῆ θεοπνεύστῃ Γραφῇ, κατὰ τὸν κοινὸν δὴ τοῦτον καὶ
 10 καθ' ἡμᾶς λόγον, ἀντὶ τοῦ ὑψοῦ δέχεσθαι τὸ εἰς οὐρανόν. Ψάλλει
 γοῦν ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ καὶ ὑπερβολητικῶ χρῆται λόγῳ περὶ τῶν
 ἐν τῇ θαλάσῃ ναντιλλομένων· «Οἱ καταβαίνοντες εἰς θάλασσαν
 ἐν πλοίοις, ποιῶντες ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς· αὐτοὶ εἶδον τὰ
 ἔργα Κυρίου καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ἐν τῷ θυθῶ. Ἀναβαίνουσιν
 15 ἕως τῶν οὐρανῶν, καὶ καταβαίνουσιν ἕως τῶν ἀβύσσων».

Ἐπεὶ δὲ διαμέμνηται τῶν Ἀλωαδῶν καὶ μυθοποιὸν εἶναί
 φησιν, ὃν δὴ ἔχει θαυμάσας τὸν καὶ αὐτῶν τῶν θεῶν, ὧν γέγονε
 λάτρις, παραδόντα αὐτῷ τὴν γένεσιν, φέρε βραχὺ τι καὶ ἡμεῖς
 περὶ τούτου λέγωμεν. Τί τὸ παράδοξον, ὧ τᾶν, εἰ κατὰ καιροὺς
 20 γεγόνασιν τινες νεανίαί τῆ τοῦ σώματος εὐρωστίᾳ διαπρεπεῖς,
 θερμοὶ καὶ ἀγέρωχοι καὶ ὑπεροψίας ἔμπλεω, τὴν δὲ ὄφρυν αἴ-
 ροντες εἰς οὐρανόν, ὧν τοὺς τρόπους ὁποῖοί τινες ἦσαν καταση-
 μῆναι θεβουλημένος, ὡς ἐν εἴδει παραδείγματος, καθάπερ ἐγῶ-
 μαι, μέγα τι καὶ ἐξαίσιον ὑπερβολικῶς αὐτοῖς ἀνάπτει λέγων, ὡς
 25 ἦν δήπου σκοπὸς αὐτοῖς τάχα πού καὶ θάσιμον ἑαυτοῖς ἀπο-
 φῆναι τὸν οὐρανόν, εἴπερ ἦν πως ἐφικτὸν τὰ ὅτι μάλιστα τῶν
 ὀρῶν ἠρμένα τὴν ἐπ' ἄλληλα θέσιν δύνασθαι λαβεῖν; Ἄλλ' εἴτ'
 οὖν Ὅμηρῳ ταῦτα διέψευσται καὶ προσέρορπιται κατὰ τὸ μυ-
 θῶδες, εἴτ' οὖν καὶ ἑτέρως ἔχει, πρὸς ἡμᾶς οὐδέν. Ἐπειδὴ δὲ
 30 φησιν, ὅτι τοῖς Μωσέως διηγήμασιν ἐνιέντες τὸν νοῦν, ἔτι τολ-
 μάτε Θεοῦ γνῶσιν ἀρχεῖν, πῶς, εἰπέ μοι, τί τῶν ἀμηχάνων γενέ-
 σθαι φησίν; Ὡμολογήσθω γάρ ὅτι οἱ τὸν ὑπερνέφελον ἀναστῆ-

εἶναι ἀδύνατο νὰ διαφύγουν κάποιοι τὸ παντοδύναμο χέρι τοῦ Θεοῦ, ἂν ἀποφασίσει νὰ τιμωρήσει τοὺς ἁμαρτωλοὺς. Γιὰ νὰ μὴ φτάσουν λοιπὸν νὰ προτιμοῦν νὰ ἰδρῶνουν γιὰ μάταια πράγματα, ἀντὶ νὰ ἐπιθυμοῦν τὰ ἀναγκαῖα ἔργα γιὰ τὴν ὠφέλειά τους, τοὺς διασκόρπισε ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς ἔδωσε πολυφωνία, ἐπινοώντας, ἀντὶ γιὰ ποινὴ καὶ καταδίκη, τὸ φάρμακο τῆς διαφορετικῆς γλώσσας. " Ἄν τώρα ἡ ἁγία Γραφή λέγει ὅτι θέλησαν τότε οἱ ἄνθρωποι νὰ ὑψώσουν τὸν πύργο μέχρι τὸν οὐρανό, δὲν ἐννοοῦμε βέβαια ὅπωςδὴποτε ὅτι σκέφθηκαν νὰ ὑψώσουν τὸ κατασκευάσμα τους μέχρι τὸν οὐρανὸ πραγματικά, γιατί ἦταν ἀδύνατο. Εἶναι μᾶλλον συνήθεια τῆς θεόπνευστης Γραφῆς σύμφωνα μ' αὐτὸν τὸν κοινὸ λόγο πού χρησιμοποιοῦμε κι ἐμεῖς, νὰ δέχεται τὴν ἔκφραση "στὸν οὐρανό", ἀντὶ τοῦ ψηλά. Ψάλλει λοιπὸν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ καὶ χρησιμοποιεῖ ὑπερβολικὴ ἔκφραση γιὰ τοὺς ναυτικούς· «Αὐτοὶ πού κατεβαίνουν στὴ θάλασσα μὲ πλοῖα καὶ ἐργάζονται μέσα σὲ πολλὰ νερὰ, αὐτοὶ γνώρισαν τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου καὶ τὰ θαυμαστὰ κατορθώματά του στὸν βυθό. Ἀνεβαίνουν μέχρι τοὺς οὐρανοὺς καὶ κατεβαίνουν μέχρι τὶς ἀβύσσους²⁹.

Ἐπειδὴ ὅμως θυμῆθηκε τὶς Ἀλωάδες καὶ λέγει ὅτι εἶναι μυθοποιός, αὐτὸς πού θαύμασε ἐκεῖνον πού τοὺς παρέδωσε τὴ γένεση καὶ τῶν ἰδίων τῶν θεῶν, πού ἔγινε λάτρης τους, ἔμπροσς ἅς ποῦμε γι' αὐτὸ κι ἐμεῖς κάτι σύντομο. Τί τὸ παράδοξο, φίλε μου, ἂν κάποιοι κατὰ καιροὺς ἔγιναν δυνατοὶ καὶ διέπρεψαν μὲ τὴν σωματικὴ τους εὐρωστία, φλογεροὶ καὶ ἀγέρωχοι, καὶ γεμᾶτοι ἀλαζονεία, ὑψώνοντας τὴν ὑπεροψία τους μέχρι τὸν οὐρανό, τῶν ὁποίων θέλοντας νὰ καταδείξει τί λογιῆς ἦταν οἱ τρόποι, σὰν ἓνα παράδειγμα, ὅπως ἐγὼ νομίζω, τοὺς ἀποδίδει κάτι μεγάλο καὶ ὑπερβολικὰ ἐξαιρετο, λέγοντας ὅτι ἦταν τάχα σκοπὸς τους ν' ἀποδείξουν ὅτι ὁ οὐρανὸς ἦταν γι' αὐτοὺς βατὸς, ἂν βέβαια ἦταν δυνατὸ νὰ τοποθετηθοῦν τὸ ἓνα ἐπάνω στὸ ἄλλο τὰ πιὸ ψηλά ἀπὸ τὰ ὄρη; Ἄλλ' εἴτε αὐτὰ διαψεύσθηκαν ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ ἀπορρίφθηκαν ὡς μυθώδη, εἴτε τὸ πρᾶγμα ἔχει διαφορετικά, ἐμᾶς δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει. Ἐπειδὴ ὅμως λέγει, ὅτι ἐσεῖς προσέχοντας τὰ διηγήματα τοῦ Μωυσῆ τομᾶτε νὰ καυχιέσθε ὅτι ἔχετε γνώση τοῦ Θεοῦ, πές μου παρακαλῶ, ποιὸ ἀδύνατο πρᾶγμα λέγει ὅτι ἔγινε; Ἄς ὁμολογηθεῖ ὅτι ἐκεῖνοι πού προθυμοποιήθηκαν νὰ ὑψώ-

σαι πύργον ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀποπληξίας προτεθυμημένοι, τοῦ
 εἰκότος διημαρτήκασι, καὶ ἐννοιῶν εἴσω γεγόνασι τῶν κατεγνω-
 σμένων, καθάπερ ἀμέλει καὶ οἱ δύο παῖδες Ἀλωέως, τί οὖν πρὸς
 Θεοῦ; Εἰ μὲν οὖν πεφόβηται τὸ ἐγχείρημα, καὶ τοῦτο γέγραφεν ὁ
 5 Μωσῆς, ἐλεγχέτω καὶ πεπαύσομαι, εἰ δὲ ἰδρώτων κενῶν ἔπανσεν
 ἀσυννετοῦντάς τινας, τί διαλοιδορεῖται μάτην καὶ ἀμέτρως ἀθυ-
 ροστομεῖ, προσεπάγων,

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἐπάνειμι δὲ αὐθις πρὸς ἐκεῖνο. Τὰς μὲν γὰρ διαλέκτους
 10 ὅπως συνέχεεν ὁ Θεός, εἴρηκεν ὁ Μωσῆς, τὴν μὲν αἰτίαν, ὅτι
 φοβηθεῖς μή τι κατ' αὐτοῦ πράξωσιν, ἑαυτοῖς προσβατὸν τὸν
 οὐρανὸν ἀπεργασάμενοι, ὁμόγλωττοι ὄντες καὶ ὁμόφρονες ἀλλή-
 λοις. Τὸ πρᾶγμα δὲ ὅπως ἐποίησεν; Ὅτι κατελθὼν ἐξ οὐρανοῦ,
 μῆδυνάμενος, ἄνωθεν τὸ ποιεῖν, ὡς ἔοικεν, εἰ μὴ κατήλθεν ἐπὶ
 15 τῆς γῆς. Ὑπὲρ δὲ τῆς κατὰ τὰ ἔθνη καὶ τὰ νόμιμα διαφορᾶς οὔτε
 Μωσῆς, οὔτε ἄλλος ἀπεσάφησέ τις, καίτοι τῶ παντὶ μείζων ἐστὶν
 ἢ περὶ τὰ νόμιμα καὶ τὰ πολιτικὰ τῶν ἐθνῶν ἐν τοῖς ἀνθρώποις,
 τῆς περὶ τὰς διαλέκτους διαφορᾶς. Τίς γὰρ Ἑλλήνων ἀδελφῆ, τίς
 δὲ θυγατρί, τίς δὲ μητρί φησι δεῖν μίγνυσθαι; Τοῦτο δὲ ἀγαθὸν
 20 Πέρσαις κρίνεται. Τί με χρὴ καθ' ἕκαστον ἐπιέναι τὸ φιλελεύθε-
 ρόν τε καὶ ἀνυπότακτον Γερμανῶν ἐπεξιόντα, τὸ χειρόηθες καὶ
 τιθασσὸν Σύρων καὶ Περσῶν καὶ Πάρθων, καὶ πάντων ἀπλῶς
 τῶν πρὸς ἕω καὶ πρὸς μεσημβρίαν Βαρβάρων, καὶ ὅσα καὶ τὰς
 βασιλείας ἀγαπᾷ κεκτημένα δεσποτικωτέρας; Εἰ μὲν οὖν προνοί-
 25 ας ἄνευ μείζονος καὶ θειοτέρας ταῦτα συνηνέχθη, τὰ μείζω καὶ
 τιμιώτερα τί περιεργαζόμεθα καὶ μάτην θεραπεύομεν τὸν μηδὲν
 προνοοῦντα; Ὡ γὰρ οὔτε βίων, οὔτε ἡθῶν, οὔτε τρόπων, οὔτε
 εὐνομίας, οὔτε πολιτικῆς ἐμέλησε καταστάσεως, ἅρ' ἔτι προσήκει
 μεταποιεῖσθαι τῆς παρ' ἡμῶν τιμῆς; Οὐδαμῶς. Ὅρατε εἰς ὄσσην
 30 ἡμῶν ἀτοπίαν ὁ λόγος ἔρχεται. Τῶν γὰρ ἀγαθῶν ὅσα περὶ τὸν
 ἀνθρώπινον βίον θεωρεῖται, ἡγεῖται μὲν τὰ τῆς ψυχῆς, ἔπεται δὲ

σουν τὸν πύργον πάνω ἀπὸ τὰ σύννεφα ἀπὸ ὑπερβολικὰ μεγάλη παραφροσύνη, ἔσφαλαν ὡς πρὸς τὴν ἀλήθεια καὶ προχώρησαν σὲ καταδικασμένες σκέψεις, ὅπως βέβαια καὶ οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Ἀλωέα· αὐτὸ τί σχέση ἔχει μὲ τὸν Θεό. "Ἄν φοβήθηκε τὸ ἔργο καὶ αὐτὸ ἔγραψε ὁ Μωυσῆς, ὅς τὸ φανερώσει καὶ τότε θὰ σταματήσω." Ἄν ὅμως προφύλαξε κάποιους ἀνόητους ἀπὸ μάταιους ἰδρωῶτες, γιατί περιγελαῖ ἀβάσιμα καὶ ἐξαπολύει ἀμετρες ἀθυροστομίες, προσθέτοντας·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἐπανέρχομαι πάλι σ' ἐκεῖνο. Τὸ πῶς δηλαδή ὁ Θεὸς προκάλεσε σύγχυση στὶς γλῶσσες τὸ διηγήθηκε ὁ Μωυσῆς, καὶ ἡ αἰτία ἦταν ὅτι φοβήθηκε μήπως κάνουν κάτι ἐναντίον του, κάνοντας τὸν οὐρανὸ βατὸ στὸν ἑαυτὸ τους, ἂν εἶχαν τὴν ἴδια γλῶσσα καὶ τὴν ἴδια γνώμη μεταξὺ τους, πῶς ὅμως προκάλεσε τὴ σύγχυση; Κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, ἐπειδὴ δὲν μποροῦσε νὰ τὴν προκαλέσει ἀπὸ ψηλὰ, ὅπως φαίνεται, ἂν δὲν κατέβαινε στὴ γῆ. Σχετικὰ ὅμως μὲ τὴ διαφορὰ στὶς συνήθειες καὶ στοὺς νόμους οὔτε ὁ Μωυσῆς οὔτε κανένας ἄλλος εἶπε κάτι σαφές, ἂν καὶ βέβαια γιὰ τὸν καθένα εἶναι μεγαλύτερη ἢ σχετικὴ μὲ τοὺς νόμους καὶ τὰ ἦθη διαφορὰ ἀπὸ τὴ διαφορὰ ὡς πρὸς τὶς διαλέκτους. Ποιὸς δηλαδή ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες εἶπε ὅτι πρέπει νὰ ἔρθει σὲ συζυγικὴ σχέση μὲ τὴν ἀδελφή του, ποιὸς μὲ τὴ θυγατέρα του ἢ ποιὸς μὲ τὴ μητέρα του; Ἡ πράξις ὅμως αὐτὴ κρίνεται ἀμεμπτη ἀπὸ τοὺς Πέρσες. Καὶ τί χρειάζεται νὰ ἐξετάσω χωριστὰ πόσο φιλελεύθερα καὶ ἀνυπότακτα εἶναι τὰ Γερμανικὰ ἔθνη, πόσο ὑπάκουοι καὶ ἡμεροὶ οἱ Σύροι, οἱ Πέρσες, οἱ Πάρθοι, καὶ γενικὰ ὅλοι οἱ βάρβαροι ποὺ ζοῦν ἀνατολικά καὶ νότια καὶ ὅσα ἔθνη ἀποδέχονται καὶ πιὸ αὐταρχικὲς βασιλεῖες; Ἄν λοιπὸν αὐτὰ ἔγιναν χωρὶς πρόνοια ἀνώτερη καὶ θεϊκὴ, γιατί περιεργαζόμεστε τὰ ἀνώτερα καὶ τιμώτερα καὶ λατρεύομε μάταια αὐτὸν ποὺ δὲν προνοεῖ καθόλου; Γιατὶ αὐτὸς ποὺ δὲν ἐνδιαφέρθηκε οὔτε γιὰ τὴ ζωὴ οὔτε γιὰ τὰ ἦθη οὔτε γιὰ τοὺς χαρακτῆρες οὔτε γιὰ τὴν εὐνομία οὔτε γιὰ τὴν πολιτικὴν κατάστασι, πρέπει ἄραγε ν' ἀπολαμβάνει ἀκόμα ἐκ μέρους μας τὴν τιμὴ; Καθόλου. Βλέπετε σὲ ποιά παραλογία ὀδηγεῖται ὁ λόγος μας; Γιατὶ ἀπὸ τὰ καλὰ, ὅσα θεωροῦνται σχετικὰ μὲ τὸν ἀνθρώπινο βίον, προη-

τὰ τοῦ σώματος. Εἰ τοίνυν τῶν ψυχικῶν ἡμῶν ἀγαθῶν καταλι-
γώρησεν, οὔτε τῆς φυσικῆς ἡμῶν κατασκευῆς προνοησάμενος,
οὔτε ἡμῖν πέμψας διδασκάλους ἢ νομοθέτας, ὥσπερ τοῖς Ἑβραί-
οις κατὰ τὸν Μωσέα, καὶ τοὺς ἐπ' ἐκείνῳ προφήτας ὑπὲρ τίνος
5 ἔξομεν αὐτῷ καλῶς εὐχαριστεῖν;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ὅτι μὲν οὖν καὶ ψευδηγορεῖ καὶ ἀλαζονεύεται καὶ τῶν ἀλη-
θῶν πεφρόνηκεν οὐδὲν περὶ Θεοῦ, φθάσαντες ἤδη προείπομεν.
Οἶεται γὰρ δὴ καὶ δέους ἠττησθαί ποτε τὸν ἀκήρατον νοῦν, καὶ
10 οὐδὲν ἰσχύσαι διελεῖν εἰς πολυγλωσσίαν τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, εἰ μὴ
καταβέβηκεν ἐν αὐτῇ, τὰ ἄνω που τάχα μεθεῖς καὶ τῶν ὑπερτάτων
θρόνων ἀποπηδήσας. Φαίη δὲ ἂν πρὸς τοῦτο, οἶμαι, τὶς αὐτῷ·
Περὶ Θεοῦ σοι λόγος, ὦ τᾶν, τοῦτο δὴ τὸ σύμπαν ἀπορρήτοις τισὶν
ἐνεργείαις τεκτηναμένου καὶ παντὸς ὄντος ἐπέκεινα νοῦ, πρὸς ὃν
15 καὶ ὁ θεσπέσιος ψάλλει Δαβὶδ· «Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός
σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν
οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἔὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει». Μεστὰ γὰρ
τὰ πάντα αὐτοῦ. Καὶ πρὸς γε τούτοις ἡμᾶς ἐμπεδοῖ λέγων αὐτὸς ὁ
Σωτῆρ· «Μὴ οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει
20 Κύριος». Εἶτα πῶς οὐκ αἰσχύνεται λέγων, ὡς, εἰ μὴ κατήλθεν ἐπὶ
τῆς γῆς, οὐδὲ ἂν ἰσχυσε κατατεμεῖν εἰς πολυγλωσσίαν τοὺς τὸ τηνι-
κάδε; Ἡ τάχα που, κατὰ τὸ ἀληθές, καὶ σωματικὴν οἶεται γενέ-
σθαι τὴν καταφοίτησιν, καὶ σωματῶν νόμοις τὴν ἀσώματον ὑπο-
φέρει φύσιν, καὶ ταῖς κατὰ τόπον μεταβατικαῖς κινήσεσι κεχρη-
25 σθαι νομίζειν τὸ ἄτοπον καὶ ἀμέγεθος, καὶ ἡμοιορηκὸς ὀλοτρόπως
τοῦ περιορίζεσθαι δεῖν; Εἰ δὲ δὴ τὴν φωνὴν κατειρωνεύεται τοῦ
Μωσέως, καθικέσθαι γεγραφότος ἄνωθεν ἐπὶ τῆς γῆς τὸν ὅλων
Θεόν, ἠγνόηκεν ὅτι ταῖς ἀνθρωπίναις προσχρηῖται φωναῖς, τὸ μέ-
τριον εἰς λόγους τῆς ἀνθρώπου φύσεως οὐκ ἠγνοηκῶς· οὐ γὰρ ἔχει
30 φωνὰς τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ φιλονεικεῖν δυναμένης.

γοῦνται τὰ ψυχικά καὶ ἀκολουθοῦν τὰ σωματικά. "Αν λοιπὸν ἔδειξε πλήρη ἀδιαφορία γιὰ τὰ ψυχικά μας ἀγαθὰ, οὔτε προνόησε γιὰ τὴ φυσική μας κατασκευή, οὔτε μᾶς ἔστειλε δασκάλους καὶ νομοθέτες, ὅπως ἔστειλε στοὺς Ἑβραίους τὴν ἐποχὴ τοῦ Μωυσῆ, οὔτε καὶ τοὺς προφήτες μετὰ ἀπὸ ἐκεῖνον, γιὰ ποιὸ πρᾶγμα θὰ μπορούμε νὰ τὸν εὐχαριστοῦμε;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

"Ὅτι βέβαια λέγει ψεύδη καὶ ἀλαζονεύεται καὶ τίποτε ἀληθινὸ δὲν σκέπτεται γιὰ τὸν Θεό, τὸ εἶπαμε προηγουμένως. Γιατὶ νομίζει ὅτι κι ἀπὸ τὸ φόβο νικήθηκε κάποτε ὁ ἀθάνατος νοῦς, καὶ δὲν εἶχε καμμιά δυνατότητα νὰ χωρίσει τοὺς ἀνθρώπους σὲ πολλές γλῶσσες χωρὶς νὰ κατεβεῖ στὴ γῆ, ἐγκαταλείποντας τὰχα τὰ οὐράνια καὶ ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τὸν θρόνο του. Θὰ μπορούσε, νομίζω, νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ κανεὶς· Μιλᾶς, φίλε, γιὰ τὸν Θεὸ πὺ οἰκοδόμησε αὐτὸ τὸ σύμπαν μὲ κάποιες ἀπόρρητες ἐνέργειες καὶ πέρα ἀπὸ τὴ νόηση κάθε πλάσματος, πρὸς τὸν ὁποῖο ψάλλει καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβίδ, «Ποῦ νὰ μεταβῶ γιὰ νὰ βρεθῶ μακριὰ ἀπὸ τὸ πνεῦμα σου, καὶ ποῦ νὰ φύγω γιὰ νὰ μὴ εἶμαι μπροστὰ σου; "Αν ἀνεβῶ στὸν οὐρανὸ, ἐσὺ εἶσαι ἐκεῖ, ἂν κατεβῶ στὸν "Αδη, εἶσαι παρὼν κι ἐκεῖ»³⁰; Γιατὶ εἶναι γεμᾶτα τὰ πάντα ἀπὸ αὐτόν. Κι ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ὁ ἴδιος ὁ Σωτήρας μᾶς βεβαιώνει καὶ μᾶς λέγει· «Μήπως ἐγὼ δὲν γεμίζω τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ; λέγει ὁ Κύριος»³¹. Τότε πῶς δὲν ντρέπεται νὰ λέγει, ὅτι, ἂν δὲν κατέβαινε στὴ γῆ, δὲν θὰ μπορούσε νὰ χωρίσει τότε τοὺς ἀνθρώπους σὲ πολλές γλῶσσες; "Ἡ μήπως νομίζει ὅτι ἔγινε ἀληθινὰ καὶ σωματικά ἢ καθοδὸς του στὴ γῆ, καὶ ὑποτάσσει σὲ σωματικούς νόμους τὴν ἀσώματη φύση, καὶ νομίζει ὅτι χρησιμοποιεῖ τοπικὲς μεταδατικὲς κινήσεις αὐτὸς πὺ δὲν μένει σὲ ἓνα τόπο, καὶ οὔτε μέγεθος ἔχει καὶ εἶναι τελείως ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τοῦ περιορισμοῦ; "Αν ὅμως καταειρωνεύεται τὰ λεγόμενα τοῦ Μωυσῆ, πὺ γράφει ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ὅλων κατέβηκε ἀπὸ τὰ οὐράνια, ἀγνοεῖ ὅτι χρησιμοποιεῖ ἀνθρώπινες ἐκφράσεις, γνωρίζοντας ὅτι εἶναι περιορισμένη ἢ γλωσσικὴ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου· γιατί δὲν ἔχει λέξεις πὺ νὰ μπορούν νὰ συναγωνισθοῦν τὸ μεγαλεῖο τοῦ Θεοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ πολυπραγμονεῖ, πῶς ἄρα καὶ πόθεν ἐν τοῖς ἔθνε-
 σιν, ἡθῶν τε καὶ νόμων ὁραῖται διαφορὰ, καὶ Μωσῆα μὲν, ἥτοι
 τοὺς μετ' αὐτὸν γεγονότας προφήτας, οὐδὲν τὸ παράπαν περὶ
 τούτων εἰπεῖν, εἶτα τῆς διαφορᾶς τοὺς τρόπους ἀναμετρούμενος,
 5 Ἕλλησι μὲν καὶ Ῥωμαίοις δι' ἀπεχθείας γενέσθαι πολλῆς, τὸ
 μητρογαμεῖν καὶ ἀδελφῶν εὐναῖς ἐπιτίθεσθαι, τετιμῆσθαι γε μὴν
 αὐτὸ παρ' ἑτέροις, ἀποδέχεται δὲ τὸ ἐξήνιον Γερμανῶν, καὶ μὴν
 τὸ χειρόηθες ἑτέρων, εἶτα γράφεται τῆς ἐφ' ἡμῖν ῥαθυμίας τὸν
 τῶν ὄλων Θεόν, εἰ μὴ γέγονεν αὐτὸς ὀριστῆς τε καὶ νομοθέτης
 10 τῶν οὕτως αἰσχυρῶν καὶ τῶν ἐπιεικεῖα κατεστραγγημένων, φέρε δὴ
 λέγωμεν αὐτῷ· Πλημμελεῖς, ἄνθρωπε· τοῖς μὲν γὰρ τὸν οὐρανο-
 μήκη πύργον κατεσκευασμένοις παραλογώτατα, πρὸς ζημίαν ἦν
 τότε τῆς ὁμοφωνίας τὸ χρῆμα· τοιγάρτοι τὰς γλώττας αὐτῶν
 συνέχεεν ὁ καὶ νοῦ καὶ λόγου δημιουργός. Τό γε μὴν εἰς ἥθη καὶ
 15 τρόπους κατ' οὐδὲν ἀλλήλοις συμβαίνοντα τὰ ἔθνη διενεγκεῖν,
 πῶς ἂν ἤρμοσε τῷ φιλαγάθῳ Θεῷ; Αἰτίαν γὰρ ἔχει, καὶ ἴν' οὕτως
 εἶπω, γένεσιν τὸ συμβάν, τὸ μὴ πάντας ἐλέσθαι τιμᾶν τὴν εὐκλεῖαν
 καὶ ἀμώμητον ζωὴν. Τὴν μὲν γὰρ ἀνθρώπου φύσιν, ἀνευδεῖαν
 παντὸς ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ συμφέροντος λαχοῦσαν,
 20 αὐτομαθῆ τὴν κτῆσιν γενέσθαι φαμὲν παρὰ τοῦ πάντων Δημι-
 ουργοῦ. Συλλαμβάνεται δὲ τοῖς παρ' ἡμῶν λόγοις ἡ θεόπνευστος
 Γραφή. Πλεῖσταί γε μὴν ἡδοναί, καὶ παθῶν ποικίλων ἐπιφοραὶ
 καταφθείρουσι τὴν καρδίαν καὶ λογισμοῦ τὸν ἐκάστου νοῦν
 ἀποφέρουσι, καὶ οἷς ἂν γένοιτό τις ἀλώσιμος τῶν κακῶν, τούτους
 25 αὐτὸν καὶ ὑποκειῖσθαι δεῖν ἀναγκαῖον. Αὐτόνομος γὰρ καὶ ἀφει-
 μένη πρὸς τὸ δοκοῦν ἡ παντὸς ἀνθρώπου διάνοια. Ὡστε, καὶ εἰ
 νόμοις φαύλοις παπαιδαγώγηνται τινες πρὸς τὸ μὴ ἔχον ὀρθῶς,
 εὐκόλως ἂν μεταφοιτήσειαν πρὸς τὰ ἀμείνω καὶ ὀνησιφόρα ἐθε-
 λονταί, οὐ νόμοις φύσεως κατειργασμένοι πρὸς τὸ παρὰ βούλησιν
 30 καταδιαζόμενοι, ἀλλ', ὡς ἔφην, ἐνὸν ἐλευθέρως μεθορμίζεσθαι
 πρὸς τὸ ἄμεινον. Ἄνθ' οὗτου δὴ οὖν οὐκ ἀθεεῖ δεῖν ἔφη νομίζεῖν
 ἡμᾶς τὰ ἔθνη διατετιμῆσθαι πρὸς τε τὰς ἡθῶν καὶ νόμων διαφο-

Ἐπειδὴ ὅμως λεπτολογεῖ πῶς ἄραγε καὶ ἀπὸ ποῦ παρατηρεῖται διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἔθνῶν ὡς πρὸς τὶς συνήθειες καὶ τοὺς νόμους, καὶ ὅτι ὁ Μωυσῆς, ἢ οἱ προφῆτες ποὺ ἔζησαν ἔπειτα ἀπὸ αὐτόν, δὲν εἶπαν τίποτε περισσότερο γι' αὐτά, καὶ ἔπειτα σταθμίζοντας τοὺς τρόπους τῆς διαφορᾶς, λέγει ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεχθάνονται τὴ συνεύρεση μὲ τὴ μητέρα τους καὶ τὶς ἀδελφές τους, ἐνῶ ἄλλοι τὰ ἔχουν αὐτὰ σὲ τιμῆ, καὶ ἀποδέχεται τὸ ἀχαλιναγώγητο τῶν Γερμανῶν καὶ τὴν ὑπακοή ἄλλων, καὶ στὴ συνέχεια κατηγορεῖ τὸν Θεὸ τῶν ὄλων γιὰ ἀδιαφορία πρὸς ἡμᾶς, ἂν δὲν ἔγινε αὐτὸς ὁ ἴδιος ποὺ ἐπέβαλε καὶ νομοθέτησε αὐτὰ τὰ τόσο αἰσχρὰ καὶ ἐχθρικά πρὸς τὸν ὀρθὸ τρόπο ζωῆς, ἐμπρὸς ἃς τοῦ ποῦμε· Κάνεις λάθος, ἄνθρωπε· γιατί ἡ ὁμοφωνία ἐκείνων ποὺ ἐντελῶς παράλογα εἶχαν κατασκευᾶσει τὸν οὐρανομήκη πύργο ἦταν τότε πρὸς ζημία τους, καὶ γι' αὐτὸ προκάλεσε σύγχυση στὶς γλῶσσες τους ὁ δημιουργὸς τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου. Τὸ νὰ διαφέρουν τὰ ἔθνη στὶς συνήθειες καὶ στοὺς τρόπους καὶ νὰ μὴν συμφωνοῦν μεταξὺ τους πῶς θὰ ταίριαζε στὸν φιλάγαθο Θεό; Γιατὶ αἰτία καί, γιὰ νὰ τὸ πῶ ἔτσι, γένεση ἔχει αὐτὸ ποὺ ἔγινε τὸ ὅτι δὲν ἐπέλεξαν ὅλοι νὰ τιμοῦν τὴ λαμπρὴ καὶ ἄμεμπτη ζωή. Καθόσον τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ δὲν ἔχει ἔλλειψη ἀπὸ κανένα ἀγαθὸ καὶ ποὺ προικίσθηκε μὲ τὴ γνώση ποὺ τῆς συμφέρει, δεχόμεστε ὅτι τὴν ἀποκτήσαμε μὲ αὐτομάθεια ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ τῶν ὄλων. Συνεπικουρεῖ στὰ λεγόμενά μας καὶ ἡ θεόπνευστη Γραφή. Πέρα πολλὰς ἡδονὰς καὶ ἐπιθέσεις διαφόρων παθῶν καταφθείρουν τὴν καρδιά καὶ ἀπομακρύνουν τὸ νοῦ καθενὸς ἀπὸ τὸν ὀρθὸ λογισμό, καὶ ἀπὸ ὅποια κακὰ συμβεῖ νὰ κυριευθεῖ κανεὶς, εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι ὑποταγμένος στὴν ἐξουσία αὐτῶν. Γιατὶ ἡ κρίση καθενὸς εἶναι αὐτόνομη καὶ κλίνει σ' αὐτὸ ποὺ νομίζει ὀρθὸ. Ὡστε, ἀκόμα καὶ ἂν παιδαγωγηθοῦν κάποιοι μὲ νόμους φαύλους σύμφωνα μὲ τὸ μὴ ὀρθὸ, εὐκόλα θὰ μποροῦσαν νὰ μετακινηθοῦν πρὸς τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα μὲ τὴ θέλησή τους, καὶ δὲν εἶναι μὲ τους φυσικοὺς νόμους κλεισμένοι στὴν φυλακὴ τῶν αἰσchrῶν, οὔτε ἐκδιᾶζονται μὲ κάποια δεσμὰ ἀναπόφευκτα ν' ἀκολουθήσουν αὐτὰ ποὺ δὲν θέλουν, ἀλλά, ὅπως εἶπα, ἔχουν τὴ δυνατότητα ἐλεύθερα νὰ μεταβαίνουν στὸ καλὸ. Γιὰ ποιὸ λόγο λοιπὸν εἶπε ὅτι δὲν πρέπει νὰ νομίζομε ὅτι τὰ ἔθνη διαχω-

ράς; Καίτοι πῶς οὐχ ἀπαστισοῦν συμφήσειεν ἄν, ὡς εἶπερ ἦν ἅπασι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς σκοπὸς καὶ δούλησις κατὰ τὸ Θεῷ δοκοῦν διαβιῶναι φιλεῖν, τρόπος ἦν ἀπάντων εἷς, ἀπονενευκότων ὁλοτρόπως εἰς ἀγαθουργίαν, ἔτι γε μὴν καὶ πολιτεία καὶ νόμος;

5 Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἔφην, τοῖς ἀνθρώποις προεπούσης ζωῆς ἀλογήσαντες καὶ τὴν ἀμείνω μεθέντες καὶ ἐννομοτάτην καὶ θυμήρη τῷ Θεῷ πολιτείαν, τὴν αἰσχίω καὶ σωματικὴν κτηνοπρεπῶς ἀντηλλάγμεθα χρύσεια χαλκείων, κατὰ τὸν Ὀμήρου μῦθον, καὶ πολὺν ἡδοναῖς ἠττώμενοι, κατόπιν ἐρχόμεθα τῶν ὅτι μάλιστα λυσιτε-
10 λεστάτων, τὸ παραντίκα τερπνὸν τοῦ χρησίμου προτάττοντες, ταύτητοι πρὸς ἥθη καὶ τρόπους διενηνέχμεθα, οἱ μὲν οὐκ εἰς ἅπαν κατεψεγμένους, οἱ δὲ τὴν χεῖρω λαχόντας ψῆφον. Μὴ τοίνυν ταυτησὶ τῆς αἰτίας ἔνεκα γραφέσθω Θεόν, ὡς τῆς ἐφ' ἡμῖν ἡμεληκότα προνοίας καὶ τῆς φυσικῆς ἡμῶν κατασκευῆς ὀλιγω-
15 ρήσαντα. Εἰ μὲν γὰρ ἔγνω τινὰς τῶν τελούντων ἐν οὐρανοῖς λαχόντας γένεσιν ἑτεροφυᾶ, καὶ φύσεως ὄντας οὐ τῆς καθ' ἡμᾶς οὐκέτι μὴν, ὡς γε οἶμαι, περὶ ἀνθρώπων ἐστὶν ὁ λόγος αὐτῷ. Εἰ γὰρ ἔξω τέθεινται τοῦ τῆς ἀνθρωπότητος ὅρου τε καὶ λόγου, εἶεν ἄν καθ' ἡμᾶς οὐκέτι ποθέν, ἑτεροφυᾶ δέ τινα ζῶα καὶ κατ' οὐδέ-
20 να τρόπον ἀνθρώποις προσεικίότα. Πλὴν εἰς μέσον ἠκέτω, καὶ τινα δεικνύτω τοιοῦτον, ἵνα μὴ δοκῶμεν εἰκαίαν κατ' αὐτοῦ ποιεῖσθαι τὴν ἐπίπληξιν, ῥαθυμῆσαι λέγοντος τὸν Δημιουργὸν τῆς φυσικῆς ἡμῶν κατασκευῆς. Ἄλλ' οὐκ ἄν ἔχοι ποθέν· σφάλλεται δὲ μᾶλλον, ὡς ἔφην, καὶ τάχα που τοῖς ἔθεσί τε καὶ νόμοις εἰς
25 ταυτὸν τίθεται καὶ τὰς φύσεις.

Ἔστι δὲ καὶ Μωσέα καὶ νόμον καὶ μὴν καὶ προφήτας ταῖς τῶν ἔθνῶν ἀγέλαις δεδώρηται Θεός, διεσάφησεν ἡμῖν ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ὁ λόγος διαρκῶς ἀπεφάνθη γὰρ, ὅτι καὶ οἱ ἐξ αἵματος Ἀβραάμ, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ θεοπέσιος Ἀβραάμ, ἀλλογενῆς
30 ὑπάρχων καὶ ἐκ γῆς Χαλδαίων, κέκληται πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθεί-

32. Ἰλιὰς Ζ 235-236.

32α. Γέν. 11, 28.

ρίσθηκαν χωρὶς θεία ἐπέμβαση ὡς πρὸς τίς διαφορὲς τῶν ἡθῶν καὶ τῶν τρόπων; Ἐὰν καὶ βέβαια πῶς δὲν θὰ συμφωνοῦσε ὁ καθένας, ὅτι, ἂν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι στὴ γῆ εἶχαν σκοπὸ καὶ θέληση νὰ ζοῦν σύμφωνα μ' αὐτὸ πού εἶναι ἀρεστὸ στὸν Θεό, ὅλων ὁ τρόπος ζωῆς θὰ ἦταν ἕνας, κλίνοντας μὲ κάθε τρόπο στὴ διάπραξη τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ μαζὶ καὶ ἡ πολιτεία καὶ ὁ νόμος τῆς ζωῆς τους;

Ἐπειδὴ ὅμως, ὅπως εἶπα, ἐγκαταλείψαμε παράλογα τὴ ζωὴ πού ἀρμόζει στοὺς ἀνθρώπους, καὶ θέτοντας κατὰ μέρος τὸν ἀνώτατο καὶ νομιμότατο καὶ στὸν Θεὸ εὐάρεστο τρόπο ζωῆς, τὸν ἀνταλλάξαμε μὲ τὸν αἰσχροὸ καὶ σωματικὸ καὶ ταιριαστὸ στὰ κτήνη, τὰ χρυσὰ δηλαδή μὲ τὰ χάλκινα, σύμφωνα μὲ τὰ λόγια τοῦ Ὅμηρου³², καὶ μὲ πολλὰς ἡττες ἀπὸ τίς ἡδονές, μένομε πίσω ἀπὸ τὰ πολὺ ὠφέλιμα, προτάσσοντας ἀπὸ τὸ χρήσιμο τὴν εὐχαρίστηση τῆς στιγμῆς, γι' αὐτὸ τὸ λόγο διαφέρομε ὡς πρὸς τὰ ἡθη καὶ τοὺς τρόπους, ἄλλοι ὄχι μὲ τελείως μεμπτούς, καὶ ἄλλοι ἔλαχαν τὴν πέρα ὡς πέρα φαύλη ζωὴ. Ἄς μὴν κατηγοροῦμε λοιπὸν γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸν Θεό, ὅτι τάχα ἀδιαφόρησε γιὰ τὴν πρόνοιάν μας καὶ δὲν ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴ φυσικὴ μας συγκρότηση. Γιατί, ἂν γνωρίζει κάποιους ἀπὸ ἐκείνους πού ζοῦν στοὺς οὐρανοὺς, ὅτι τοὺς ἔλαχε διαφορετικὴ φύση πού δὲν εἶναι ὅμοια μὲ τὴ δική μας, τότε, νομίζω, ὁ λόγος του δὲν εἶναι γιὰ ἀνθρώπους. Ἐὰν ἔχουν δηλαδή τοποθετηθεῖ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἔχουν ἀσφαλῶς καμμιά σχέση μ' ἐμᾶς, ἀλλ' εἶναι κάποια ὄντα μὲ διαφορετικὴ φύση καὶ δὲν μοιάζουν μὲ κανένα τρόπο μὲ ἀνθρώπους. Πλὴν ὅμως ἂς ἔρθει ἀνάμεσά μας κι ἂς μᾶς δείξει ἕνα τέτοιο, γιὰ νὰ μὴ θεωρηθοῦμε ὅτι τοῦ κάνομε ἄστοχη ἐπίπληξη, ὅταν λέγει ὅτι ἀδιαφόρησε ὁ Θεὸς γιὰ τὴ φυσικὴ μας συγκρότηση. Ἄλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἰσχυρισθεῖ ἀπὸ κάπου, καὶ μᾶλλον κάνει σφάλμα, ὅπως εἶπα, καὶ κατὰ κάποιο τρόπο ταυτίζει τίς φύσεις μὲ τίς συνήθειες καὶ τοὺς νόμους.

Ὅτι ὅμως καὶ τὸν Μωυσῆ καὶ τὸν νόμο, καὶ βέβαια καὶ τοὺς προφήτες, δώρισε ὁ Θεὸς στὰ πλήθη τῶν ἐθνῶν, τὸ διασαφήνισε ὁ λόγος μας ἐπαρκῶς στὰ προηγούμενα. Γιατί εἶπαμε, ὅτι καὶ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ, ἢ μᾶλλον καὶ ὁ ἴδιος ὁ θεσπέσιος Ἀβραάμ, ἐνῶ ἦταν ἄλλοεθνῆς καὶ ἀπὸ τὴ χώρα τῶν Χαλδαίων^{32α}, κλήθηκε ἀπὸ τὸν

ας παρὰ Θεοῦ. Καὶ μὴν καὶ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ταῖς τῶν εἰδώλων
 λατρείαις ὑπενηνεγμένους σέσωκε Θεός, διὰ μεσίτου Μωσέως,
 καὶ πεπαιδαγώγηκε νόμῳ πρὸς τὸ εὐθὺ καὶ ἀδιαβλήτως ἔχον.
 Ὡστε, κατὰ γε τὸν ἀκριβῆ τοῦ πράγματος λογισμόν, ἀπαρχὴ τῆς
 5 τῶν ἔθνῶν κλήσεως νοοῖτ' ἂν εἰκότως γεγονῶς ὁ Ἀβραάμ, καὶ
 μετ' ἐκεῖνον οἱ ἐξ αὐτοῦ. Ἀπέσταλται δὲ καὶ ὁ προφήτης Ἰωνᾶς
 διακηρύξων τοῖς ἐν Νινευῆ, καὶ οὐκ αὐτόμολος ἦν, ἀλλὰ Θεοῦ
 προστάττοντος τὴν ἀποδημίαν ἐπέλλετο. Κατεξουσιάζει γὰρ
 τῶν ὅλων, ὅτι καὶ ἀπάντων ἐστὶ γενεσιουργὸς καὶ Κύριος. Ὁ δὲ
 10 συνεστάλθαι μὲν οἶεται τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ διήκειν μὲν μόλις
 ἄχρι τερμάτων δύνασθαι τῆς Ἰουδαίων χώρας, καὶ κληρὸν ὡς-
 περ τινὰ λαχεῖν αὐτὸν τὸ χρῆναι κρατεῖν τάχα πῶς μόνων τῶν ἐξ
 αἵματος Ἰσραήλ, καὶ μὴν καὶ ὀλίγα διενεγκεῖν τῶν ἐτέρων ἔθναρ-
 χῶν, οὓς ἄνω τε καὶ κάτω θεοὺς ὀνομάζει καὶ δαίμονας. Ἐφη
 15 γὰρ πάλιν·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλ' ὁρᾶτε μὴ ποτε καὶ ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεός, οὓς ἡμεῖς ἠγνο-
 ῆκατε θεοὺς τε καὶ προστάτας ἀγαθοῦς, οὐδὲν ἐλάττονας τοῦ
 παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἐξ ἀρχῆς τιμωμένου τῆς Ἰουδαίας, ἥσπερ
 20 ἐκεῖνος ἔλαχε μόνης προνοεῖν, ὡσπερ ὁ Μωσῆς ἔφη καὶ οἱ μετ'
 ἐκεῖνον ἄχριν ὑμῶν. Εἰ δὲ ὁ προσεχῆς εἶη τοῦ κόσμου Δημιουρ-
 γὸς ὁ παρὰ τῶν Ἑβραίων τιμώμενος, ὅτι καὶ βέλτιον ὑπὲρ αὐτοῦ
 διενενοήθημεν ἡμεῖς, ἀγαθὰ τε ἡμῖν ἔδωκεν ἐκείνων μείζονα, τὰ τε
 περὶ ψυχὴν καὶ τὰ ἐκτός, ὑπὲρ ὧν ἐροῦμεν ὀλίγον ὕστερον· ἔστει-
 25 λέ τε καὶ ἐφ' ἡμᾶς νομοθέτας, οὐδὲν Μωσέως χείρονας, εἰ μὴ τοὺς
 πολλοὺς μακροῦ κρείττονας.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Οὐκοῦν, ἐπειδήπερ ἐξ ὧν γέγραφεν ὁ Μωσῆς καὶ οἱ μετ' αὐ-
 τὸν γεγονότες ἅγιοι προφήται, πειραῖται δεικνύειν, ὅτι καὶ μόνης
 30 τῆς Ἰουδαίας ἐκράτει Θεός, φέρε δὴ, φέρε χρειωδέστατα καὶ ἀναγ-

Θεὸ γιὰ νὰ γνωρίσει τὴν ἀλήθεια. Καὶ βέβαια καὶ ἐκείνους ποὺ στὴν Αἴγυπτο εἶχαν ἀκολουθήσει τὴ λατρεία τῶν εἰδώλων τοὺς ἔσωσε ὁ Θεὸς μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ Μωυσῆ καὶ τοὺς παιδαγόγησε μέσω τοῦ νόμου στὸ ὀρθὸ καὶ τὸ ἀδιάβλητο. Ὡστε, σύμφωνα μὲ τὴν ἀκριβῆ λογικὴ ἐξέταση τοῦ πράγματος ἀπαρχὴ τῆς ὀνομασίας τῶν ἐθνῶν θὰ μπορούσε νὰ νοηθεῖ εὐλόγα ὅτι ὑπῆρξε ὁ Ἄβραάμ, καὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν οἱ ἀπόγονοί του. Εἶχε σταλεῖ βέβαια καὶ ὁ προφήτης Ἰωνᾶς νὰ κηρύξει στοὺς Νινευῖτες, καὶ δὲν πῆγε ἀπὸ μόνος του, ἀλλ' εἶχε σταλεῖ μὲ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ σ' αὐτὴ τὴν ἀποδημία. Γιατὶ κατεξουσιάζει τὰ πάντα, ἐπειδὴ εἶναι καὶ ὄλων δημιουργὸς καὶ Κύριος. Αὐτὸς ὅμως νομίζει ὅτι ἡ ἐξουσία του ἦταν περιορισμένη καὶ ὅτι μπορούσε νὰ ἐπεκταθεῖ μόλις μέχρι τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαϊκῆς χώρας, καὶ σὰν κάποιος κλῆρος τοῦ εἶχε λάχει νὰ κυριαρχεῖ ἔτσι μόνον σὲ ἐκείνους ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ Ἰσραήλ, καὶ βέβαια ὅτι καὶ σὲ λίγα διέφερε ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐνθάρχες, τοὺς ὁποίους διαρκῶς ὀνομάζει θεοὺς καὶ δαίμονες. Γιατὶ εἶπε πάλι·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Προσέξτε ὅμως μήπως ὁ Θεὸς ἔδωσε κάποτε καὶ σ' ἐσᾶς θεοὺς καὶ ἀγαθοὺς προστάτες, τοὺς ὁποίους ἐσεῖς εἶχατε ἀγνοήσει, καθόλου κατώτερος ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν ὁποῖο τιμοῦσαν οἱ Ἑβραῖοι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Ἰουδαίας, ποὺ ἐκεῖνος ἔλαχε νὰ προνοεῖ γι' αὐτὴν μόνη, ὅπως εἶπε ὁ Μωυσῆς, καὶ οἱ μεταγενέστεροί του μέχρι τὶς ἡμέρες μας. Ἄν ὁ γειτονικὸς στὸν κόσμον δημιουργὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ τιμοῦν οἱ Ἑβραῖοι, ἐπειδὴ καὶ ἐμεῖς ἔχομε γι' αὐτὸν καλύτερη γνώμη, καὶ μᾶς ἔδωσε μεγαλύτερα ἀπὸ ὅ,τι σ' ἐκείνους ἀγαθὰ, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὰ ἔξω ἀπὸ αὐτήν, γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ μιλήσομε λίγο ἀργότερα, ἔστειλε καὶ σ' ἐμᾶς νομοθέτες καθόλου χειρότερους ἀπὸ τὸν Μωυσῆ, ἂν ὄχι περισσότερους καὶ πολὺ καλύτερους.

ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ

Λοιπόν, ἐπειδὴ ἀπὸ ὅσα ἔγραψε ὁ Μωυσῆς καὶ οἱ μετὰ ἀπὸ αὐτὸν προφῆτες, ἐπιχερεῖ νὰ δείξει ὅτι ὁ Θεὸς ἐξουσίαζε μόνον τὴν Ἰουδαία, ἐμπρὸς λοιπόν, ἐμπρὸς ἃς ἀποδείξομε χρησιμῶτα καὶ

καίως, ὡσπερ ἀνόπιν τὸν λόγον ἀνασειράζοντες, ψευδοεποῦντα
 δεικνύωμεν. Ὁ γάρ τοι Μωσῆς ἓνα μὲν τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς διε-
 κήρυξε Θεόν, τὸν ἀνωτάτω καὶ ὑπὲρ πάντας καὶ παντὸς ἐπέκεινα
 γενητοῦ. Καὶ τόδε τὸ σύμπαν διατεκτῆνασθαι φησὶν αὐτόν, δι'
 5 Υἱοῦ ἐν Πνεύματι, καὶ τοῦτο ἡμῖν διὰ μακρῶν ἤδη σεσαφήνισται
 λόγων. Ὁ δὲ χρηστός οὕτως τὸν ἀνωτάτω τε καὶ ὑπὲρ πάντας καὶ
 παντὸς ἐπέκεινα γενητοῦ, καὶ τῆς κατὰ πάντων κυριότητος οὐσι-
 ωδῶς λαχόντα τὴν δόξαν, τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσι τιθεὶς ἑναρί-
 θμιον Ὁρατε, φησί, μήποτε καὶ ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεός, οὓς ἡμεῖς
 10 ἠγνοήκατε θεοὺς τε καὶ προστάτας ἀγαθοῦς, οὐδὲν ἐλάττονας τοῦ
 παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τιμωμένου. Ἀγαθοῦς, εἶπέ μοι, προστάτας καὶ
 θεοὺς σαυτῶ τε καὶ τοῖς ὁμογνώμοσι δεδόσθαι φῆς; Ποίους ἄρα
 τίσιν ἐφεστηκότας τῶν ἐθνῶν; Τοῖς τὴν Ταυρικὴν οἰκοῦσι Χερσό-
 νησον, Σκύθαις ἄρα καὶ τοῖς τῶν βαρβάρων ἀπανθρωποτάτοις, οἷς
 15 καὶ παρ' οὐδὲν λελόγισται τὸ τιθασόν τε καὶ πρᾶον, ἐκτετίμηται δὲ
 τὸ δύσσοργον καὶ ἀκρατὲς εἰς τρόπων ἀνοσιότητα, οἷς ἐν δόξῃ τὸ
 μαιφονεῖν; Ἀλλὰ τοῖς Πέρσαις ἐπιτροπεύοντας, οἷς ἐν λόγῳ καὶ
 περισπούδαστον τὸ μητρογαμεῖν; Ἀλλὰ ναί, φησὶν, Ἕλληνές τε
 καὶ Ῥωμαῖοι, χρηστοῖς τε καὶ ἀνθρωποπρεπέσι νόμοις διοικοῦν-
 20 ται καὶ ἀρίστους ἔχουσι τοὺς ἐπὶ πάντας θεοὺς ἢ δαίμονας. Εἶτα, ὦ
 κράτιστε, πῶς οὐχ ἅπασιν ἀγαθοῦς παιδαγωγοὺς ἐφεστάναι ἄμει-
 νον ἦν δήπου καὶ σοφόν, χρηστοῦς τε καὶ πρᾶους καὶ ἀγαθουρ-
 γοῦς; Πρὸς εὐκλείας γὰρ ἦν τὸ χρῆμα Θεῶ, καὶ ἐπειτέρ ἐστὶν ἀγα-
 θός, πῶς οὐκ ἀναγκαῖον εἶναι φῆς, παντὸς ἀγαθοῦ τοῖς ὑπὸ σκῆ-
 25 πτρα φαίνεσθαι βραβευτήν;

Ἄλλ' εἰ μὲν εἶη, φησὶν, ὁ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τιμώμενος, καθ'
 ἓνα τῶν ἄλλων μεμετροημένην ἔχων τὴν ἀρχήν, ἡμεῖς ἐλάχομεν
 τοὺς ἀμείνους· εἰ δὲ ὁ προσεχῆς εἶη τοῦ κόσμου Δημιουργός, βέλ-
 τιον ἡμεῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διανοήθημεν. Καταβιδάξει μὲν οὖν ὡς ἐν
 30 δευτέρᾳ τάξει τε καὶ φύσει τοῦ πρώτου τὸν προσεχῆ τοῦ κόσμου
 Δημιουργόν. Προαναθέντες γὰρ αὐτοῦ τ' Ἀγαθόν, ἀτρεμεῖν τε
 αὐτό φασι, καὶ τῆς ἐν ἡμῖν φροντίδος ὀλοτρόπως ἀποσοθήσαντες

ἀναγκαστικά, μεταφέροντας κατὰ κάποιον τρόπο πίσω τὸ λόγο, ὅτι ψευδολογεῖ. Γιατὶ ὁ Μωυσῆς διακήρυξε τὸν ἕνα ἀπὸ τῆ φύση του καὶ ἀληθινὸ Θεὸ, τὸν ἀνώτατο καὶ πάνω ἀπὸ ὅλους καὶ πέρα ἀπὸ κάθε γενητὴ ὑπαρξῆ. Λέγει ἀκόμα ὅτι οἰκοδόμησε αὐτὸ τὸ σύμπαν μέσω τοῦ Υἱοῦ καὶ μὲ τὴ συνέργεια τοῦ Πνεύματος, πράγμα ποῦ τὸ διασαφήνισαμε ἤδη μὲ μακροὺς λόγους. Ἄλλ' αὐτὸς ἔδω ὁ φίλος τὸν ἀνώτατο καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα καὶ πέρα ἀπὸ κάθε ὑπαρξῆ γενητὴ καὶ ποῦ τοῦ ἔλαχε ὡς ἀπὸ τῆ φύση του ἢ δόξα τῆς κυριαρχίας σὲ ὅλα, τὸν συναριθμεῖ μὲ τοὺς ἀκάθαρτους δαίμονες. Προσέξτε, λέγει, μήπως καὶ σ' ἐμᾶς ἔδωσε ὁ Θεός, αὐτοὺς ποῦ ἐσεῖς δὲν γνωρίζετε, θεοὺς καὶ ἀγαθοὺς προστάτες, καθόλου κατώτερους ἀπὸ ἐκείνους ποῦ τιμοῦν οἱ Ἑβραῖοι. Πές μου, λές ὅτι ὁ Θεός ἔχει δώσει σ' ἐσένα καὶ τοὺς ὁμόφρονές σου προστάτες καὶ θεοὺς; Ποιοὶ εἶναι ἄραγε αὐτοὶ καὶ σὲ ποιά ἔθνη ἐπιστατοῦν; Στους Σκύθες ἄραγε ποῦ ζοῦν στὴν Ταυρικὴ Χερσόνησο καὶ εἶναι οἱ πιὸ ἀπάνθρωποι ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, ποῦ δὲν ὑπολογίζουιν καθόλου τὴν ἡμερότητα καὶ τὴν πραότητα, ἀλλὰ ἐκτιμοῦν τὴν ἀδιάλλακτη ὀργὴ καὶ τὴν ἀσυγκράτητη κακοτροπία καὶ ποῦ ὡς πίστη τους ἔχουν τοὺς φόνους; Μήπως αὐτοὶ ποῦ ἐπιτροπεύουιν στους Πέρσες, ποῦ θεωροῦν ἀξιόλογο καὶ ἀξιοσπούδαστο τὴν ἔνωση μὲ τὴ μητέρα τους; Ναι, λέγει, ὅμως οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι διοικοῦνται μὲ ἠθικοὺς νόμους ποῦ ἀρμόζουιν στους ἀνθρώπους καὶ εἶναι ἀριστοὶ οἱ θεοὶ ἢ οἱ δαίμονες ποῦ τοὺς ἐπιτροπεύουιν. Ἐπειτα, ὦ ἀριστε, πῶς δὲν ἦταν καλύτερο καὶ σοφὸ νὰ ἐπιστατοῦν σὲ ὅλους ἀγαθοὶ παιδαγωγοί, ἠθικοὶ καὶ πρᾶοι καὶ ἀγαθοποιοί; Γιατὶ αὐτὸ θὰ συντελοῦσε στὴ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ ἀφοῦ εἶναι ἀγαθός, πῶς ἰσχυρίζεσαι ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποδεικνύεται ἐπιβραβευτὴς κάθε ἀγαθοῦ ποῦ εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία του;

Ἄλλὰ ἂν ἦταν, λέγει, αὐτὸς ποῦ λατρεύουιν οἱ Ἑβραῖοι σὰν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποῦ ἔχει περιορισμένη ἀρχή, τότε σ' ἐμᾶς ἔλαχαν οἱ καλύτεροι, καὶ ἂν εἶναι ὁ γειτονικὸς στὸν κόσμον Δημιουργός, ἐμεῖς κάναμε καλύτερες σκέψεις γι' αὐτόν. Ὑποβιδάζει λοιπὸν σὲ δεύτερη θέση καὶ φύση ἀπὸ τὸν πρῶτο τὸν γειτονικὸ Δημιουργὸ τοῦ κόσμου. Γιατὶ προτάσσοντας ἀπὸ αὐτόν τὸ Ἄγαθόν, ὑποστηρίζουιν ὅτι αὐτὸ εἶναι ἀκίνητο, καὶ ἀπορρίπτοντας μὲ κάθε τρόπο τὴν πρόνοια γιὰ

δεύτερον ἐπινοοῦσι Θεόν, ὃν καὶ προσεχῆ καλοῦσι τοῖς κτίσμα-
 σιν. Ἄλλ' εἶπερ οὗτος εἶη, φησί, βέλτιον ἡμεῖς ὑπὲρ αὐτοῦ διε-
 νοήθημεν. Τὸ μὲν οὖν ἰσχυρομυθεῖν περὶ τούτων αὐτῷ παρήσω
 τέως, φραζέτω δέ, ὅπως βέλτιον ὑπὲρ αὐτοῦ διανενοήνται θεοῖς
 5 ἑτέροις καὶ ἀριθμοῦ κρείττοσιν ἐκνενεμηκότες τὴν κατὰ τῶν
 ἔθνῶν βασιλείαν. Καίτοι πῶς οὐκ ἄμεινον αὐτῷ τὸ πάντων κρα-
 τεῖν καὶ ταῖς παρὰ πάντων εὐφημίαις καταγεραίρεσθαι; Πῶς δὲ
 καὶ φίλον αὐτῷ, τὸ παρὰ τινῶν τὰ ἔθνη παιδαγωγεῖσθαι, καὶ οὐ
 κατὰ γε τὸ ἀρέσκον αὐτῷ, διαδιῶναι δὲ οὕτως, ὡς εἶπερ ἐστὶν ἐν
 10 λόγῳ τὸ ἀγαθὸν αὐτῷ, καὶ καταθήγεσθαι πρὸς ὄργας πεφροντι-
 κότος οὐδενὸς τῶν ἐν αὐτῷ θελημάτων; Ὅτι δὲ τῶν παρ' Ἑλλησι
 νομοθετῶν, ἦτοι σοφῶν τε καὶ διδασκάλων, ἀσυγκρίτως ἀμεί-
 νους οἱ παρ' ἡμῖν, ἐπὶ καιροῦ διδάξομεν. Ἐνιστάμενος δὲ τοῖς
 ἰδίῳις εὐρήμασι καὶ οἷον ἀπομισθῶσας ἑαυτὸν τῷ ψεύδει συνή-
 15 γορον, ἔφη πάλιν

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ὅπερ οὖν ἐλέγομεν, εἰ μὴ καθ' ἕκαστον ἔθνος ἐθνάρχης τις ὁ
 Θεὸς ἐπιτροπεύων ἦν, ἄγγελός τε ὑπ' αὐτῷ καὶ δαίμων, καὶ ψυ-
 χῶν ἰδιάζον γένος ὑπηρετικὸν καὶ ὑπουργικὸν τοῖς κρείττοσιν,
 20 ἔθετο τὴν ἐν τοῖς νόμοις καὶ τοῖς ἥθεσι διαφορότητα, δεικνύσθω
 παρ' ἄλλου πῶς γέγονε ταῦτα. Καὶ γὰρ οὐδὲ ἀπόχρη λέγειν,
 «Εἶπεν ὁ Θεός, καὶ ἐγένετο», ὁμολογεῖν δὲ χρὴ τοῖς ἐπιτάγμασι
 τοῦ Θεοῦ τῶν γινομένων τὰς φύσεις. Ὁ δὲ λέγω, σαφέστερον
 ἐρῶ. Ἐκέλευσε Θεὸς ἄνω φέρεσθαι τὸ πῦρ, εἰ τύχοι, κάτω δὲ τὴν
 25 γῆν, οὐχ ἵνα τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ γένηται, τὸ μὲν ἐχρῆν κοῦ-
 φον εἶναι, τὸ δὲ βρῖθειν; Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἑτέρων ὁμοίως. Καὶ
 μεθ' ἕτερα· Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν θείων. Αἴτιον δέ, ὅτι τὸ
 μὲν τῶν ἀνθρώπων ἐπίκηρόν ἐστι καὶ φθαρτὸν γένος. Εἰκότως
 οὖν αὐτοῦ φθαρτὰ καὶ τὰ ἔργα καὶ μετάβλητα καὶ παντοδαπῶς
 30 τρεπόμενα. Τοῦ Θεοῦ δὲ ὑπάρχοντος αἰδίου καὶ τὰ προστάγματα

μᾶς ἐπινοοῦν δεύτερο Θεό, τὸν ὅποιο ὀνομάζουν καὶ γειτονικὸ στὰ δημιουργήματα. Ἄλλὰ ἂν εἶναι αὐτός, λένε, ἔμεῖς σκεφθήκαμε καλύτερα γι' αὐτόν. Τὴ λεπτολογία του λοιπὸν γι' αὐτὰ ἄς τὴν ἀφήσομε τώρα. Ἄς μᾶς πει ὅμως πῶς σκέφθηκαν γι' αὐτόν καλύτερα μοιράζοντας σὲ ἄλλους θεοὺς ἀπειράριθμους τὴ βασιλεία τῶν ἔθνῶν. Καὶ πῶς δὲν εἶναι βέβαια καλύτερο γι' αὐτόν νὰ ἐξουσιάζει ὅλους καὶ νὰ δοξάζεται μὲ τὶς ἐπευφημίες ὅλων; Πῶς ἐπίσης ἀνέχεται νὰ παιδαγωγοῦνται τὰ ἔθνη ἀπὸ κάποιους, καὶ ὄχι σύμφωνα μ' αὐτὸ πού ἀρέσει σ' αὐτόν, ἀλλὰ νὰ διαβιοῦν ἔτσι, σὰ νὰ εἶναι γι' αὐτόν ἀξιόλογο τὸ ἀγαθὸ, ἀκόμα καὶ νὰ φλέγονται ἀπὸ ἐπιθυμίες, χωρὶς κανεὶς νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν θελημάτων του; Ὅτι τώρα ἀπὸ τοὺς νομοθέτες τῶν Ἑλλήνων, ἦτοι τοὺς σοφοὺς καὶ δασκάλους, ἀσύκριτα ἀνώτεροι εἶναι οἱ δικοὶ μας, θὰ τὸ δείξομε τὴν κατάλληλη ὥρα. Ἐπιμένοντας ὅμως στὰ ἐφευρήματά του καὶ σὰν κατὰ κάποιο τρόπο νὰ παρέδωσε τὸν ἑαυτό του μισθωτὸ συνήγορο τοῦ ψεύδους, λέγει πάλι·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Αὐτὸ λοιπὸν πού λέγαμε, ἂν δὲν ὑπῆρχε γιὰ κάθε ἔθνος ἓνας ἐθνάρχης θεὸς νὰ τὸ ἐπιτροπεύει, καὶ ὑφιστάμενός του ἓνας ἄγγελος καὶ ἓνας δαίμονας καὶ ἓνα ξεχωριστὸ γένος ψυχῶν πού ὑπηρετεῖ καὶ βοηθεῖ τοὺς ἀνωτέρους του, πού νὰ ἔχει θέσει τοὺς διαφορετικοὺς νόμους καὶ τὰ διαφορετικὰ ἦθη, ἄς μᾶς δείξει πῶς αὐτὰ ἔγιναν ἀπὸ κάποιον ἄλλο. Γιατὶ δὲν εἶναι ἀρκετὸ νὰ λέμε, «εἶπε ὁ Θεός, καὶ ἔγινε»³³, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογοῦμε τὶς φύσεις ὧσων δημιουργήθηκαν μὲ τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ πού λέγω θὰ τὸ πῶ σαφέστερα. Ὁ Θεὸς πρόσταξε, λόγου χάρη, νὰ πηγαίνει ἢ φωτιὰ πρὸς τὰ πάνω καὶ ἢ γῆ πρὸς τὰ κάτω. Γιὰ νὰ ἐκτελεσθεῖ ἢ προσταγὴ τοῦ Θεοῦ δὲν ἔπρεπε τὸ ἓνα νὰ εἶναι ἐλαφρὺ καὶ τὸ ἄλλο βαρὺ; Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ τὰ ὑπόλοιπα. Καὶ ἔπειτα ἀπὸ λίγα λέγει· Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ στὰ θεῖα. Ἡ αἰτία εἶναι ὅτι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων εἶναι θνητὸ καὶ ὑπόκειται στὴ φθορὰ. Εὐλόγα λοιπὸν καὶ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων εἶναι φθαρτὰ καὶ μεταβλητὰ καὶ δέχονται κάθε εἶδους τροπὴ. Ἀντίθετα, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι αἰώνιος, πρέπει νὰ εἶναι

τοιαῦτα εἶναι προσήκει. Τοιαῦτα δὲ ὄντα, ἧ τοι φύσεις εἰσὶ τῶν ὄντων, ἧ τῆ φύσει τῶν ὄντων ὁμολογούμενα. Πῶς γὰρ ἂν ἡ φύσις τῶ προστάγματι μάχοιτο τοῦ Θεοῦ; Πῶς δ' ἂν ἔξω πίπτει τῆς ὁμολογίας; Οὐκοῦν, εἰ καὶ προσέταξεν ὥσπερ τὰς γλώσσας συγχυ-
 5 θῆναι καὶ μὴ συμφωνεῖν ἀλλήλαις, οὕτω δὴ καὶ τὰ πολιτικὰ τῶν ἐθνῶν, οὐκ ἐπιτάγματι μόνον ἐποίησεν αὐτό, καὶ πεφυκέναι δὲ ἡμᾶς πρὸς ταύτην κατεσκεύασε τὴν διαφωνίαν. Ἐχρῆν γὰρ πρῶτον διαφόρους ὑπεῖναι φύσεις τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι διαφόρως ἔσομέ-
 10 νων. Ὁραῖται γοῦν τοῦτο καὶ τοῖς σώμασιν, εἴ τις ἀπίδοι, Γερμανοὶ καὶ Σκύθαι Λιθύων καὶ Αἰθιοπῶν ὅποσον διαφέρουσιν· ἄρα καὶ τοῦτό ἐστι ψιλὸν ἐπίταγμα, καὶ οὐδὲν ὁ ἀῆρ οὐδὲ ἡ χώρας τῶ πῶς ἔχειν πρὸς τὰ οὐράνια θέσις συμπτᾶται;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Τὴν μὲν οὖν αἰτίαν τῆς τῶν ἐθνῶν τε καὶ νόμων διαφορᾶς,
 15 καθ' ἣν ἀλλήλων τὰ ἔθνη πρὸς ἑτεροίως ἔχειν ἀπονοσφίζεται, διαρκέστατά μοι φάναι δοκῶ. Ταῖς γὰρ ῥοπαῖς τῶν προαιρέσεων καὶ ταῖς ἐκ προγόνων παιδαγωγίαις ἀνατεθείκαμεν τὸ οὕτω τε κακείνως διαβιοῦν εἰθίσθαι τινάς. Συλλήψεται δὲ πρὸς τοῦτο ἡμῖν ὁ διαβόητος ἐν σκηναῖς καὶ τὰ πολλῶν τραγωδήσας πάθη,
 20 τὸν Σοφοκλέα λέγω· γέγραφε γὰρ ὡδί·

Πόλις γὰρ ἐστὶ πᾶσα τῶν ἡγουμένων,
 Στρατός τε ξύμπας· οἱ δ' ἀκοσμοῦντες βροτῶν,
 Διδασκάλων λόγοισι γίνονται κακοί.

Ἀκούεις ὅτι τὸ ἀκοσμεῖν αὐθαίρετον καὶ ἐκ διδασκάλων, καὶ οὐκ
 25 ἔξ ἀνάγκης φυσικῆς τισὶν ἐπισυμβαίνει; Εἰ δὲ δὴ, καθά φησιν αὐτός, τὸ τὰ ἔθνη ἐκνεμεῖσθαι ἐθνάρχαις, θεοῖς καὶ δαίμοσιν ἐπιτρόποις, τὴν ἐν τοῖς νόμοις καὶ τοῖς ἡθεσιν ἔθετο διαφορότητα, φραζέτω δὴ πάλιν. Ἐρήσομαι γὰρ, πότερα, τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἔθεσί τε καὶ νόμοις οὐκ ἐθελονταὶ προσενεύκασιν οἱ πολιοῦχοι
 30 δαίμονες ἑτερογνωμονοῦντες αὐτοί, ἧ γοῦν τοῖς κρείττοσιν οἱ ὑπ' αὐτῶν ἠττώμενοι καὶ ὑπείκειν ἠναγκασμένοι, κατὰ γε τὸ ἐκείνοις

αἰώνια καὶ τὰ προστάγματα του. Κι ἀφοῦ εἶναι τέτοια, ἢ εἶναι φύσεις τῶν ὄντων, ἢ ὁμολογούμενα τῆς φύσεως τῶν ὄντων. Γιατὶ πῶς θὰ μπορούσε ἡ φύση νὰ μάχεται τὴν προσταγὴ τοῦ Θεοῦ; Καὶ πῶς θὰ παρέβαινε τὴ συμφωνία; Ἐπομένως, ὅπως πρόσταξε νὰ συγχυθοῦν οἱ γλῶσσες καὶ νὰ μὴ συμφωνοῦν μεταξύ τους, ἔτσι ἔκανε καὶ τὴ διοίκηση τῶν ἐθνῶν, καὶ δὲν τὸ ἔκανε αὐτὸ μόνο μὲ προσταγὴ, ἀλλ' ἐπλασε τὴ φύση μας ἀνάλογη μ' αὐτὸν τὸν διαχωρισμό. Γιατὶ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν πρῶτα διαφορετικὲς φύσεις ἐκείνων ποὺ θὰ γίνονταν διαφορετικοὶ μέσα στὰ ἔθνη. Αὐτὸ βέβαια παρατηρεῖται καὶ στὰ σώματα, ἂν κάποιος προσέξει αὐτὰ, θὰ διαπιστώσει πόσο διαφέρουν οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Σκύθες ἀπὸ τοὺς Λιθύους καὶ τοὺς Αἰθίοπες. Εἶναι ἄραγε κι αὐτὸ ἀπλῆ προσταγὴ καὶ καθόλου τὸ κλίμα καὶ ἡ θέσις τῆς χώρας δὲν συντελοῦν στὴν σχέση τους μὲ τὰ οὐράνια πράγματα;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Τὴν αἰτία βέβαια τῆς διαφορᾶς στὶς συνήθειες καὶ τοὺς νόμους, ποὺ κάνουν τὰ ἔθνη ν' ἀπομακρύνονται μεταξύ τους καὶ νὰ παρουσιάσουν τὶς διαφορὲς, νομίζω τὴν ἐξήγησα ἐπαρκέστατα. Γιατὶ τὴ συνήθεια κάποιων νὰ ζοῦν μ' αὐτὸν ἢ τὸν ἄλλο τρόπο τὴν ἀποδώσαμε στὴ ροπή τῆς θέλησής τους καὶ τὴν παιδαγωγία τους ἀπὸ τοὺς προγόνους. Σ' αὐτὸ θὰ μᾶς βοηθήσει ὁ περιβόητος στὸ θέατρο, ποὺ ἔκανε τραγωδίες τὰ παθήματα πολλῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐννοῶ τὸν Σοφοκλῆ· γιατί γράφει τὰ ἑξῆς:

“Ὀλη ἢ πόλη ἀνήκει στοὺς ἄρχοντες
καὶ ὄλος ὁ στρατὸς ὅσοι ὅμως ἀνθρώποι ζοῦν ἄτακτα,
γίνονται κακοὶ ἀπὸ τὰ λόγια τῶν δασκάλων.

Ἄκοῦς ὅτι ἡ ἀταξία εἶναι ἀυθαίρετη καὶ προέρχεται ἀπὸ τοὺς δασκάλους καὶ δὲν παρουσιάζεται σὲ μερικοὺς ἀπὸ φυσικὴ ἀνάγκη;
Ἄν ὅμως, ὅπως λέγει αὐτός, τὸ μοίρασμα τῶν ἐθνῶν σὲ ἐθνάρχες θεοὺς καὶ ἐπιστάτες δαίμονες, αὐτὸ προκάλεσε τὴν διαφορὰ στοὺς νόμους καὶ τὰ ἤθη, ἃς μᾶς πεῖ πάλι. Γιατὶ θὰ τὸν ρωτήσω, ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο, στὶς συνήθειες καὶ τοὺς νόμους δὲν προσχώρησαν μὲ τὴν θέλησή τους οἱ προστάτες δαίμονες, ἂν καὶ οἱ ἴδιοι εἶχαν διαφορετικὴ γνώμη, ἢ μήπως ὅσοι εἶναι κατώτεροι ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες καὶ εἶναι ἀναγκα-

δοκοῦν διαζῆν ἀνεπείθοντο, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ταῖς ῥοπαῖς τῶν
 ἰδίων θελημάτων ἐπὶ τὸ δρᾶν ἤεσαν τὰ παρ' ἐκάστοις τετιμημένα;
 Εἰ μὲν οὖν τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἤθεσί τε καὶ νόμοις συνηνέχθησαν
 οἱ θεοὶ καὶ ἀβούλητον ἦν αὐτοῖς τὸ χρῆμα, πεπαιδαγώγηνται μάλ-
 5 λον, ἢ νενικήκασιν αὐτοί, καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα καταζεύξαντες τὸν
 αὐχένα, δι' αὐτῶν ἐλέγχονται τῶν πραγμάτων. Εἶτα πῶς ὑπετίθει
 τὰ ἔθνη Θεὸς τοῖς οὐκ εἰδόσιν ἢ δυναμένοις ἀποκομίζειν αὐτὰ
 πρὸς τὸ κατὰ γνώμην αὐτοῖς; Τί ἐντεῦθεν ὄφελος, διδασκέτω. Εἰ
 δὲ τοῖς τῶν ἐθναρχῶν νόμοις ἔπεται τὸ ὑπήκοον, ἀναθετέον εἰκό-
 10 τως αὐτοῖς τὰς αἰτίας τῆς τῶν ἐθνῶν, ὡς ἐν ποιότητι τρόπων τε καὶ
 νόμων, πλείστης τε ὄσης καὶ ἀνομοίου διαφορᾶς.

Οὐκοῦν ἐν τοῖς πολιούχοις, ἦγον ἐθναρχαῖς θεοῖς καὶ δαί-
 μοσιν, εἶεν ἂν οἱ τραχεῖς καὶ ἀνήμεροι, δύσοργοί τε καὶ μισαιφό-
 νοι, καὶ τὰ πάντων χεῖριστα τῶν κακῶν ἀγαπᾶν ἤρημένοι. Ὅ-
 15 ποῖα γὰρ ἂν ὀρῶτο τὰ ὑπεξευγμένα τῶν ἐθνῶν, τοιούτους ἀνάγκη
 νοεῖσθαι τοὺς ἐφεστηκότας. Εἶτα οὐκ ἐναργῆς κατὰ Θεοῦ
 δυσφημία, τὸ τοῖς ὧδε βδελυρωτάτοις καὶ πρὸς πᾶν ὄτιοῦν τῶν
 ἐκτόπων ἀποκομίζειν εἰδόσι, καθυφεῖναι λέγειν ἅπαντας τοὺς
 ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὸ ἐπὶ τούτων δυσφορητότερον; Ἐδει γάρ, φησί,
 20 διαφόρους ὑπεῖναι φύσεις τοῖς μὴ ὁμοίως ἐσομένοις, ἵν' ὁμολογῆ
 τὰ πράγματα τοῖς τοῦ Θεοῦ θεσπίσμασιν. Ἄρ' οὖν ὥσπερ ἀναγκαι-
 ον ἦν κοῦφόν τε εἶναι κατὰ φύσιν τὸ πῦρ, ἵνα τὸ ἄνω φέρε-
 σθαι λάξη, διαβριθῆ δὲ τὴν γῆν, ἵν' ἔχη τὸ κάτω κεῖσθαι καὶ μέ-
 νειν ἂν, κατὰ τὸν ἴσον τρόπον καὶ φύσεως κακῆς εἶναι τῶν τε-
 25 λούντων ἐν ἀνθρώποις τινάς, οὕτω τε γενέσθαι παρὰ τοῦ Δημι-
 ουργοῦ, διὰ τοι τὸ χρῆναι τοῖς θελήμασι τῶν ἐθναρχῶν ὑποφέρε-
 σθαι; Καὶ ποῖος αὐτῷ λόγος ἀρκέσει πρὸς ἐπικουρίαν εὐθυνο-
 μένω πρὸς τινὰς τῶν ὀρθὰ φρονεῖν εἰωθότων; Πῶς γὰρ τὸν τῶν
 ὄλων Δημιουργὸν ἀπαλλάξει τοῦ κατεσκαῶφθαι δεῖν, καὶ μάλα
 30 εἰκότως, εἰ δὴ φαύλων ἐστὶ φύσεων ποιητής; Εἰ μὲν γὰρ ἀνεθελή-
 τως εἰς τοῦτο παρηχθαί φησιν αὐτόν, ἠττάται τάχα πού τινος
 ἀνεστηκότος τε καὶ προὔχοντος, καὶ καταδιάξεσθαι δυναμένου,

σμένοι νὰ ὑπακοῦουν, πείσθηκαν νὰ ζοῦν σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη ἐκείνων, καὶ ὄχι μᾶλλον μὲ τὶς ροπὲς τῆς δικῆς τους θέλησης προχώρησαν στὴν ἐκτέλεση ὅσων ὁ καθένας τους ἐκτιμοῦσε; Ἄν λοιπὸν οἱ θεοὶ συμφώνησαν στὰ ἦθη καὶ τοὺς νόμους τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ αὐτὸ δὲν τὸ ἤθελαν, καθοδηγήθηκαν μᾶλλον σ' αὐτὸ, καὶ ὑπῆρξαν νικητές, καὶ ὅτι ἐκλιναν τὸν τράχηλό τους στὸ ζυγὸ τῶν ὑπηκόων τους ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Ἐπειτα πῶς ὁ Θεὸς παρέδιδε τὰ ἔθνη σ' αὐτοὺς ποὺ δὲν ἤξεραν ἢ δὲν μποροῦσαν νὰ τὰ κατευθύνουν σύμφωνα μὲ τὴ δική τους γνώμη; Ποιὸ τὸ ὄφελος ἀπὸ αὐτὸ, ἂς μᾶς τὸ πεῖ. Ἄν πάλι οἱ ὑπήκοοι ἀκολουθοῦν τοὺς νόμους τῶν ἔθναρχῶν, πρέπει εὐλόγα νὰ ἀποδώσωμε σ' αὐτοὺς τὶς αἰτίες τῆς πολὺ μεγάλης καὶ ποικίλης διαφορᾶς τῶν ἐθνῶν ὡς πρὸς τὴν ποιότητα τῶν τρόπων καὶ τῶν νόμων.

Ἄρα λοιπὸν ἀνάμεσα στοὺς προστάτες ἢ ἐθναρχες θεοὺς καὶ δαίμονες θὰ μποροῦσαν νὰ ἀνήκουν οἱ τραχεῖς καὶ ἄγριοι, οἱ ὀργίλοι καὶ φονεῖς, καὶ ὅσοι ἐπέλεξαν νὰ ἐπιδίδονται στὰ χειρότερα αἴσχη. Γιατὶ ὅποια θὰ παρουσιάζονταν νὰ εἶναι τὰ ὑποχέρια ἔθνη, τέτοιους πρέπει νὰ φανταζόμαστε καὶ τοὺς ἄρχοντές τους. Ἐπειτα, δὲν εἶναι καθαρὴ δυσφήμιση τοῦ Θεοῦ, τὸ νὰ λέμε ὅτι ὑποτάσσονται ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς γῆς στοὺς τόσο ἀπεχθεῖς καὶ ἱκανοὺς νὰ παρασύρουν πρὸς τὸ ὅποιοδῆποτε ἄτοπο; Καὶ τὸ πιὸ ἀνυπόφορο σχετικὰ μ' αὐτὰ. Γιατί, λέγει, ἔπρεπε νὰ ἔχουν διαφορετικὲς φύσεις ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἐπρόκειτο νὰ γίνουν ὅμοιοι, γιὰ νὰ εἶναι σύμφωνα τὰ πράγματα μὲ τὰ θεσπίσματα τοῦ Θεοῦ. Ἄρα λοιπὸν ὅπως εἶναι ἀνάγκη ἢ φωτιὰ νὰ εἶναι ἐλαφριά γιὰ νὰ πηγαίνει πρὸς τὰ πάνω, καὶ ἡ γῆ βαριά γιὰ νὰ βρῖσκεται καὶ νὰ μένει κάτω, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ μερικοὶ ἄνθρωποι εἶναι κακῆς φύσεως, κι ἔτσι ἔγιναν ἀπὸ τὸν Δημιουργό, ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ ὑποτάσσονται σὲς θελήσεις τῶν ἐθναρχῶν; Καὶ ποιά ἀπολογία θὰ τοῦ εἶναι ἐπαρκῆς πρὸς ὑπεράσπισή του, ἂν κατηγορηθεῖ ἀπὸ κάποιον ποὺ σκέπτεται λογικᾶ; Καὶ πῶς θὰ ἀπαλλάξει τὸν Δημιουργὸ τῶν ὄλων ἀπὸ τὸ ἀναγκαῖο περιγέλασμα, καὶ πολὺ εὐλόγα, ἂν εἶναι δημιουργὸς φαύλων φύσεων; Ἄν προχώρησε σ' αὐτὸ, λέγει, χωρὶς νὰ θέλει, νικιέται ἴσως ἀπὸ κάποιον ἀνώτερο καὶ ἀπὸ τοὺς πρώτους καὶ ποὺ μπορεῖ νὰ τὸν ἀναγκάσει μὲ τὴ βία, καὶ ὑπάρ-

καὶ ἔστι τι τὸ ἄμεινον αὐτοῦ· εἰ δὲ ἤκιστα μὲν ἀβουλήτως, ἐθε-
 λουργὸν δὲ πρὸς τοῦτο ἐλθεῖν διατείνεται, πῶς ἀγαθός ἐστι καὶ
 ἐκ τἀγαθοῦ; Φησὶ γὰρ οὕτω Πλωτῖνος περὶ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἰδίαν
 μᾶλλον, ἀλλὰ τὴν Πλάτωνος διερμηνεύει δόξαν. Τοῦ δὲ αἰτίου
 5 τοῦ ὄντος, πατέρα φησὶ τ' Ἀγαθόν, καὶ τὸ ἐπέκεινα νοῦ, καὶ ἐπέ-
 κεινα οὐσίας πολλαχοῦ δὲ τὸ ὄν καὶ τὸν Νοῦν, τὴν Ἰδέαν λέγει
 ὥστε Πλάτωνα εἰδέναί ἐκ μὲν τ' Ἀγαθοῦ τὸν Νοῦν, ἐκ δὲ τοῦ Νοῦ
 τὴν Ψυχὴν. Καὶ εἶναι τοὺς λόγους τούτους μὴ καινοὺς, μηδὲ νοῦν,
 ἀλλὰ πάλαι μὲν εἰρησθαι μὴ ἀναπεπταμένους, τοὺς δὲ νῦν λό-
 10 γους ἐξηγητὰς ἐκείνων γεγονέναι μαρτυρεῖ.

Εἰ τοίνυν Πατέρα φησὶ γενέσθαι τ' Ἀγαθὸν τῷ Δημιουργῷ,
 δεδημιούργηκε δὲ φύσεις οὐκ ἀγαθὰς, ἄνεισιν ὁ μῶμος ἐπ' αὐτὸ
 τ' Ἀγαθόν, ὡς διὰ μεσίτου λέγω, τοῦ προσεχοῦς τῷ κόσμῳ Δη-
 μιουργοῦ. Δοκεῖ γὰρ οὕτω λέγειν αὐτοῖς. Θαυμάζω δὲ ὅτι καὶ
 15 τῶν σωμάτων τὰ χρώματα πρὸς ἀπόδειξιν δέχεται τοῦ χρῆναι
 κατανοεῖν, ὡς διάφορος τοῖς ἔθνεσι φύσις ὑπεστίν. Εἰ δὲ οἶταί τι
 τῶν ἀληθῶν ἐν γε δὴ τούτῳ φρονεῖν καὶ λέγειν, οὐκ αἰσθάνεται
 πλημμελῶν· ἐχρῆν γὰρ δήπου, καθάπερ ἐγῶμαι, τοὺς ἐνὸς ὄντας
 χρώματος, ὁμογνωμονεῖν ἀλλήλοις ἅπαντας καὶ συμφέρεσθαι
 20 τοῖς φρονήμασι, καὶ εἰ μὲν τις εἶη λευκόχρους, καὶ οὗτος ἀγαθός·
 μηδεὶς ἀγαθός τῶν μὴ τοιούτων· εἰ δὲ δὴ φαιός τε καὶ μέλας,
 ἀγαθός ὁμοίως μηδεὶς ἀγαθός τῶν ἐν λευκότητι σώματος. Ἄρ'
 οὐν οὐ γέλωσ ἤδη ταυτί; Οὐ πεφλυάρηκεν εἰκῆ καὶ χυδαιότητος
 τῆς ἐσχάτης καὶ ἐκμεμεστωμένους λόγους ἐρεῦνγεται; Εἶτα πῶς
 25 τοῦτο ἀμφίλογον; Καταθρασύνεται δὲ τῶν δογμάτων τῆς εὐσε-
 βείας καὶ τὸν ἱερόν συκοφαντεῖ Μωσέα· οἶται δὲ ὅτι πεφρόνηκε
 τὰ αὐτοῦ καὶ πεπλάνηται, καὶ ψευδοεπεῖ καὶ παρασημαίνει τὴν
 ἀλήθειαν. Ἐφη γὰρ οὕτω πάλιν

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

30 Ὅτι δὲ ὁ Μωσῆς εἰδὼς ἐπεκάλυπτε καὶ τοιοῦτον, οὐδὲ τὴν
 τῶν διαλέκτων σύγχυσιν ἀνατέθεικε τῷ Θεῷ μόνον· φησὶ γὰρ
 αὐτὸν οὐ μόνον κατελθεῖν, οὐδὲ ἓνα συγκατελθεῖν αὐτῷ, πλείο-

χει κάτι ἀνώτερο ἀπὸ αὐτόν, ἂν ὅμως καθόλου χωρὶς νὰ θέλει, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ ἔκανε, ὅπως ἰσχυρίζεται, μὲ θέλησή του, πῶς εἶναι ἀγαθὸς καὶ ἀπὸ τὸ ἀγαθόν; Γιατὶ ὁ Πλωτῖνος λέγει αὐτὰ γι' αὐτό, καὶ δὲν ἐκθέτει δική του ἄποψη, ἀλλὰ μᾶλλον ἐρμηνεύει τὴ γνώμη τοῦ Πλάτωνα. Καὶ τοῦ αἰτίου, ποὺ εἶναι νοῦς, πατέρα ὀνομάζει τὸ Ἄγαθόν, καὶ πέρα ἀπὸ τοῦ νοῦ καὶ πέρα ἀπὸ τὴν οὐσία, καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα τὸ ὄν καὶ τὸν Νοῦ τὰ λέγει Ἰδέα. Ὡστε ὁ Πλάτων δέχεται ἀπὸ τὸ Ἄγαθὸ τὸν Νοῦ καὶ ἀπὸ τὸν Νοῦ τὴν Ψυχὴν. Καὶ οἱ λόγοι αὐτοὶ δὲν εἶναι νέοι, οὔτε τωρινοί, ἀλλ' ἔχουν λεχθεῖ ἀπὸ παλαιὰ συνοπτικά, ἐνῶ οἱ σύγχρονοι λόγοι μαρτυρεῖ ὅτι ἀποτελοῦν ἐξηγήσεις ἐκείνων.

Ἄν λοιπὸν λέγει ὅτι τὸ Ἄγαθὸ ὑπῆρξε Πατέρας τοῦ Δημιουργοῦ καὶ δημιούργησε ὄχι ἀγαθὲς φύσεις, ἢ μομφὴ ἀνεδαίνει στὸ ἴδιο τὸ Ἄγαθόν, σὰν ἀπὸ μεσίτη, ἐννοῶ τὸν κοντινὸ στὸν κόσμον Δημιουργό. Γιατὶ φαίνεται ὅτι αὐτὸ λένει αὐτοί. Θαυμάζω ὅμως, ὅτι δέχεται καὶ τὰ χρώματα τῶν σωμάτων πρὸς ἀπόδειξιν γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ κατανοήσομε ὅτι τὰ ἔθνη ἔχουν διαφορετικὴ φύση. Ἄν πάλι νομίζει ὅτι μ' αὐτὰ πιστεύει καὶ λέγει κάτι ἀληθινόν, δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι λαθεύει. Γιατὶ θὰ ἔπρεπε βέβαια, ὅπως νομίζω, αὐτοὶ ποὺ εἶναι τοῦ ἴδιου χρώματος, νὰ συμφωνοῦν ὅλοι μεταξὺ τους στὰ φρονήματα. Κι ἂν κάποιος λευκόχρωμος εἶναι καὶ ἀγαθός, νὰ μὴν εἶναι κανένας ἀγαθὸς ἀπὸ τοὺς μὴ λευκοὺς. Ἄν πάλι εἶναι καστανὸς καὶ μαῦρος, καὶ εἶναι ὅμοια ἀγαθός, νὰ μὴ εἶναι κανένας ἀγαθὸς μὲ λευκὸ χρῶμα. Ἄραγε δὲν εἶναι αὐτὰ πλέον γελοῖα; Δὲν ἐξαπέλυσε μία ἄσκοπη φλυαρία καὶ δὲν ἐκστομίζει λόγους γεμάτους ἀπὸ τὴ χειρότερη μορφὴ χυδαιότητος; Καὶ πῶς ν' ἀμφισβητηθεῖ αὐτό; Καταφέρεται ὅμως μὲ θράσος ἐναντίον τῶν δογμάτων τῆς θρησκείας μας καὶ συκοφαντεῖ τὸν ἱερὸ Μωυσῆ. Πιστεύει ὅτι φρονεῖ τὰ ἴδια μ' ἐκεῖνον, ἀλλὰ βρῖσκεται σὲ πλάνη καὶ ψευδολογεῖ καὶ νοθεύει τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ γράφει πάλι τὰ ἑξῆς:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ὅτι ὁ Μωυσῆς γνώριζε τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸ ἐπικάλυπτε, καὶ οὔτε τὴ σύγχυση τῶν γλωσσῶν ἀπέδωσε στὸν Θεό. Γιατὶ λέγει ὅτι αὐτὸς δὲν κατέβηκε μόνος, οὔτε κατέβηκε μαζί του ἄλλος ἓνας, κατέ-

νας δέ, καὶ τούτους οἵτινες εἰσὶν οὐκ εἶπεν· εὐδὴλον δὲ ὅτι παραπλησίους αὐτῷ τοὺς συγκατιόντας ὑπελάμβανε. Εἰ τοίνυν πρὸς τὴν τῶν διαλέκτων σύγχυσιν οὐχ ὁ Κύριος μόνος, ἀλλὰ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τὰς διαλέκτους συγχέοντες, εἰκότως ἂν ὑπολαμβάνοιεν-
5 το ταύτης εἶναι τῆς διαστάσεως αἴτιοι.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Οὐκοῦν ἐναργῶς ὠμολόγηκεν, οὐδὲ ὅσον εἰπεῖν ἐλέσθαι Μωσέα συγκαταφοιτῆσαί τινας τῷ Θεῷ πρὸς τὴν τῶν διαλέκτων σύγχυσιν, πλὴν ὅτι τουτὶ δὴ καὶ μόνον τό, «Δεῦτε, καὶ καταβάντες
10 συγχέωμεν αὐτῶν ἐκεῖ τὰς γλώσσας». Εἶτα πῶς αὐτὸς τὸ δοκοῦν μαντεύεται, καὶ θεοὺς εἶναι παραπλησίους καὶ ἰσοστατοῦντος ἐν δόξῃ τῷ κατὰ φύσιν Θεῷ, τοὺς καθικομένους φησί· Καίτοι, καὶ μάλα σαφῶς, καὶ οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ πλειστάκις ὁ θεσπέσιος Μωσῆς, καὶ κατηγόρευσε μὲν τῶν ψευδωνύμων θεῶν, ἓνα δὲ καὶ μόνον
15 δεῖν ἔφη προσκυνεῖν. «Κύριον», γὰρ φησι, «τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις». Καὶ πάλιν· «Ὁ θυσιάζων θεοῖς ἑτέροις ἐξολοθρευθήσεται, πλὴν Κυρίῳ μόνῳ». Ἔφη δὲ καὶ ἐκ προσώπου Θεοῦ· «Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ». Εἶτα πῶς οἶδε θεοὺς ἑτέρους συγκατιόντας τε καὶ συμπεπραχότας
20 τι τῷ κατὰ φύσιν καὶ ἐνὶ καὶ μόνῳ καὶ ἀληθινῷ; Ἀλλὰ γὰρ πῶς τό, «Δεῦτε», φησί, καὶ τό, «Καταβάντες», τέθεικεν ἐφ' ἑνός; Οὐκ ἠγνόηκεν ὁ Μωσῆς ὅτι Θεὸς εἷς, ἦτοι μία φύσις θεότητος ἐν ἀγία καὶ ὁμοουσίῳ Τριάδι προσκυνεῖται, ἐν τε τῷ Πατρὶ, φημί, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι. Εἰ γὰρ καὶ τῶν ὀνομασμένων ἕκαστον προ-
25 σῶποις τε καὶ ἰδικαῖς ὑποστάσεσι, τοῦθ' ὅπερ ἐστίν, εἶναι πιστεύεται· Πατὴρ γὰρ ὁ Πατήρ, καὶ Υἱὸς ὁ Υἱός, καὶ Πνεῦμα τὸ Πνεῦμα· ἀλλ' οὖν ἡ τῆς οὐσίας ταυτότητος συλλέγει πρὸς ἑνωσιν.

Ὅτι δὲ καὶ οἱ αὐτοῦ διδάσκαλοι, οἱ δὴ μάλιστα δοκησιοσφίας λαχόντες ὑπόληψιν, θαυμάζονται παρ' αὐτῷ, καὶ μέχρι τριῶν ὑπο-
30 στάσεων τὴν θείαν καὶ ἀκήρατον κατευρύνουσι φύσιν, προαπέφη-

θηκαν πολλοί, ποιοὶ ὅμως ἦταν αὐτοὶ δὲν τὸ εἶπε. Εἶναι ἄρα φανερό ὅτι θεωροῦσε παραπλήσιους μὲ τὸν ἑαυτό του ἐκείνους ποὺ κατέβηκαν μαζί του. Ἄν λοιπὸν στὴ σύγχυση τῶν γλωσσῶν δὲν ἦταν ὁ Κύριος μόνος του, ἀλλ' ἦταν μαζί του καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴ σύγχυση τῶν γλωσσῶν, εὐλογα θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν αἴτιοι αὐτοῦ τοῦ διαχωρισμοῦ.

ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ

Ὁμολόγησε λοιπὸν φανερά, ὅτι δὲν θέλησε νὰ πεῖ ὁ Μωυσῆς, ὅτι κατέβηκαν κάποιοι μαζί μὲ τὸν Θεὸ γιὰ τὴ σύγχυση τῶν γλωσσῶν, ἀλλ' εἶπε αὐτὸ καὶ μόνο· «Ἐλάτε, ἄς κατεβοῦμε ἐκεῖ κι ἄς προκαλέσουμε σύγχυση στὶς γλῶσσες τους»³⁴. Ἐπειτα πῶς αὐτὸς μαντεύεται αὐτὸ ποὺ νομίζει, καὶ λέγει ὅτι εἶναι θεοὶ παραπλήσιοι καὶ ἴσοι στὴ δόξα μὲ τὸν ἀπὸ τὴ φύση του Θεὸ αὐτοὶ ποὺ κατέβηκαν; Ἄν καὶ βέβαια καὶ μὲ μεγάλη σαφήνεια καὶ ὄχι μία φορὰ, ἀλλὰ πολλές ὁ θεσπέσιος Μωυσῆς κατηγόρησε τοὺς ψευδώνυμους θεοὺς καὶ εἶπε ὅτι πρέπει νὰ προσκυνοῦν ἓνα μόνο. Γιατὶ λέγει· «Θὰ προσκυνήσεις τὸν Κύριο καὶ Θεὸ σου, κι αὐτὸν μόνο θὰ λατρεύσεις»^{34α}. Καὶ ἄλλοῦ· «Ὅποιος προσφέρει θυσία σὲ ἄλλους θεοὺς θὰ ἐξολοθρευθεῖ, ἐκτὸς ἂν θυσιάζει μόνο στὸν Κύριο»³⁵. Εἶπε ἐπίσης ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ· «Δὲν θὰ ὑπάρξουν γιὰ σένα ἄλλοι θεοὶ ἐκτὸς ἀπὸ ἐμένα»³⁶. Ἐπειτ' ἀπὸ αὐτὰ πῶς γνωρίζει ὅτι καὶ ἄλλοι θεοὶ κατέβηκαν μαζί του καὶ συνέπραξαν σὲ κάτι μὲ τὸν κατὰ φύση καὶ ἓνα καὶ μόνο καὶ ἀληθινὸ Θεό; Ἄλλὰ λέγει, πῶς ἔθεσε τὸ «Ἐλάτε» καὶ τὸ «Ἄς κατεβοῦμε» σὲ ἓνα θεό; Δὲν ἀγνοοῦσε ὁ Μωυσῆς ὅτι Θεὸς ἓνας, ἦτοι μία φύση τῆς θεότητος, προσκυνεῖται στὴν ἀγία καὶ ὁμοοῦσια Τριάδα, ἐννοῶ στὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Γιατί, ἂν καὶ καθένας ἀπὸ ὅσους ὀνομάσαμε ὡς πρόσωπα καὶ χωριστὲς ὑποστάσεις πιστεύομε ὅτι εἶναι αὐτὸς ποὺ εἶναι (ὁ Πατέρας εἶναι Πατέρας, ὁ Υἱὸς Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα Πνεῦμα), ἀλλ' ὅμως ἡ ταυτότητα τῆς οὐσίας τοὺς συλλέγει σὲ ἕνωση.

Ὅτι ὅμως καὶ οἱ δάσκαλοί του, ποὺ θαυμάζονται ἀπὸ αὐτὸν πάρα πολὺ, καὶ ἔχοντας κερδίσει τὴν γνώμη νὰ θεωροῦνται σοφοί, διευρύνουν τὴ θεία καὶ ἀθάνατη φύση μέχρι τρεῖς ὑποστάσεις, τὸ

35. *Εξ. 28, 13.

36. *Εξ. 20, 3.

νεν ὁ λόγος ἡμῖν. Λυπεῖ δὲ οὐδὲν προσαναμνηῆσαι διὰ βραχέων. Ὁ
 γοῦν Πλάτων Θεὸν μὲν τὸν ἀνωτάτω φησὶ τ' Ἀγαθὸν ἐξ αὐτοῦ γε
 μὴν ἀναλάμψαι Νοῦν, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν προσεχῆ τῷ κόσμῳ
 δημιουργόν, ὄντος καὶ ἐν ἀκινήσιᾳ τοῦ πρώτου. Καὶ τρίτην εἰσφέ-
 5 ρει Ψυχὴν, ὑφ' ἧς τὰ πάντα κινεῖσθαι τε καὶ ἐψυχῶσθαι φησι. Καὶ
 ταυτὶ μὲν ἐκεῖνος Ἡμεῖς δὲ τὸν ὑγιᾶ καὶ ἀπεξεσμένον εἰς ἀλήθειαν
 περὶ τῆς ἀνωτάτω θεότητος συντιθέντες λόγον, γεγενῆσθαι φαμεν
 ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν Υἱόν, ἰσοφυᾶ καὶ ἀπαράλλάκτως ἔχον-
 τα πρὸς πᾶν ὄτιον αὐτῶ, προελθεῖν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν
 10 ᾧ τὰ πάντα ζωοποιεῖται. Πρόεισι μὲν οὖν ἀρρητῶς, ὡς ἔφην, ἐκ
 τοῦ Πατρὸς τὸ ζωοποιούν ἅγιον Πνεῦμα, χορηγεῖται δὲ τῇ κτίσει
 δι' Υἱοῦ. Οἶδεν οὖν ἄρα Μωσῆς τὴν ἐν ἁγία Τριάδι σεπτὴν τε καὶ
 μίαν τῆς θεότητος φύσιν. Ταύτητοι ποτὲ μὲν ἀριθμῶ χροῖται τῷ
 ἐνικῶ, ποτὲ δὲ καὶ πληθυντικῶ. Ὅποιόν ἐστι τό, «Ποιήσωμεν ἄν-
 15 θρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν». Οὐ γὰρ δὴ τι-
 νας ἑτέρους συλλήπτορας ἑαυτῶ πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου κατα-
 σκευὴν ἐποιεῖτο Θεός, ἀλλ' ἐν τῷ «ποιήσωμεν», καὶ «καθ' ὁμοίωσιν
 ἡμετέραν», τῆς ἁγίας ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος ἡ δῆλωσις ἦν.
 Οὐκοῦν κἀνθάδε, τὸ «Δεῦτε, καὶ καταβάντες συγχέωμεν αὐτῶν
 20 τὰς γλώσσας», οὐ θεοὺς ἑτέρους συμπαρειλήφθαι δηλοῖ (πῶς γάρ,
 ἢ πόθεν; Οὐ γὰρ ἔστιν ὄλωσ), ἀλλὰ τῆς ἁγίας Τριάδος τὸ σεπτὸν
 καὶ μέγα καὶ ἀξιάγαστον ὑπεμφαίνει μυστήριον.

Ἄξιον δὲ κἀκεῖνο θαυμάσαι. Καίτοι γάρ, ὡς γοῦν ὠήθη τάχα
 που καὶ πεφρόνηκεν ἐφ' ἑαυτῶ, συνετὸς ὑπάρχων, οὐκ αἰσχύνεται
 25 τῷ φιλαρέτῳ Θεῷ τὴν τῶν ἀνθρωπίνων ἡθῶν ἀνάπτειν διαστρο-
 φήν, καὶ τοῖς ἄλλοις αὐτὸν συμπαράιτιον λέγων γεγενῆσθαι τῶν
 οὕτως αἰσχυρῶν καὶ ἀνοσιῶν πραγμάτων. Ἡ δὲ σύγχυσις εὐλογω-
 τάτην ἔχει τῆς φθορᾶς τὴν ἀπόδοσιν. Εἰκῆ γὰρ ποιούντας τοὺς τὸ
 τηνικάδε περὶ τὴν τοῦ πύργου κατασκευὴν, διακωλύειν ἤθελεν ὁ
 30 τῶν ὄλων Δημιουργός, καὶ δὴ καὶ κεκάλυκε κατατεμῶν εἰς πολυ-
 γλωσσίαν. Ἡδίκησε δὲ τὸ χροῖμα τοὺς πεπονθότας οὐδὲν, εἰς γε τὸ
 γενέσθαι φαύλους ἐξ ἀγαθῶν, καὶ ἐξ ἀρίστων ἡθῶν μεταφοιτῆσαι

ἀπέδειξε προηγουμένως ὁ λόγος μας. Δέν εἶναι ὅμως ἐνοχλητικό νά τὸ ὑπενθυμίσομε μὲ συντομία. Ὁ Πλάτων λοιπὸν θεωρεῖ ἀνώτατο Θεὸ τὸ Ἄγαθόν, ἀπὸ αὐτὸ ἐξέλαμψε ὁ Νοῦς, καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ κοινὸς στὸν κόσμον Δημιουργός, ἐνῶ ὁ πρῶτος βρίσκεται σὲ ἀκίνησια. Τρίτη εἰσάγει τὴν Ψυχὴν, ἀπὸ τὴν ὁποία λέγει παίρνουν ὅλα τὴν κίνησή τους καὶ ἐμψυχώνονται. Καὶ αὐτὰ βέβαια λέγει ἐκεῖνος. Ἐμεῖς ὅμως συνθέτοντας τὸν ὀρθὸ καὶ τελειοποιημένο λόγο ποὺ περιλαμβάνει τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴν ἀνώτατη θεότητα, διδάσκομε ὅτι ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ Πατέρα γεννήθηκε ὁ Υἱός, ἴσος ὡς πρὸς τὴ φύση καὶ ἀπαράλλακτος μ' αὐτὸν σὲ ὅ,τιδήποτε, κι ὅτι ἀπὸ αὐτὸν προῆλθε καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, μὲ τὸ ὁποῖο λαμβάνουν τὴ ζωὴ τὰ πάντα. Ἐκπορεύεται λοιπὸν μὲ τρόπο ἀνέκφραστο, ὅπως εἶπα, ἀπὸ τὸν Πατέρα τὸ ζωοποιὸ ἅγιο Πνεῦμα, καὶ χορηγεῖται στὴν κτίση ἀπὸ τὸν Υἱό. Γνωρίζει λοιπὸν ὁ Μωυσῆς στὴν ἁγία Τριάδα τὴ σεπτὴ καὶ μία φύση τῆς θεότητας, καὶ γι' αὐτὸ ἄλλοτε χρησιμοποιεῖ τὸν ἐνικὸ ἀριθμὸν, κι ἄλλοτε τὸν πληθυντικόν, ὅπως εἶναι τό, «Ἄς κάνομε τὸν ἄνθρωπον σύμφωνα μὲ τὴ δικὴ μας εἰκόνα καὶ τὴν ὁμοίωσιν»³⁷. Δέν ἔπαιρνε λοιπὸν ὁ Θεὸς κάποιους ἄλλους βοηθούς του γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ μὲ τό, «ἄς κάνομε» καὶ «κατὰ τὴν ὁμοίωσιν μ' ἐμᾶς», δηλωνόταν ἡ ἁγία καὶ ὁμοούσια Τριάδα. Κι ἐδῶ λοιπὸν τὸ «Ἐλάτε, ἄς κατεβοῦμε καὶ ἄς προκαλέσομε σύγχυση στίς γλῶσσες τους»³⁸, δὲν δηλώνει ὅτι πῆρε μαζί του ἄλλους θεοὺς (Πῶς δηλαδή, ἢ ἀπὸ ποῦ; Γιατὶ εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατο), ἀλλὰ ὑποδηλώνει τὸ σεπτὸ καὶ μέγα καὶ ἀξιοθαύμαστο μυστήριον τῆς ἁγίας Τριάδας.

Ἄξιο ἀπορίας ὅμως εἶναι καὶ ἐκεῖνο. Μολονότι δηλαδή, ὅπως νόμισε καὶ πίστεψε γιὰ τὸν ἑαυτό του ὅτι εἶναι συνετός, δὲν ντρέπεται ν' ἀποδείξει στὸν Θεόν, ποὺ ἀγαπᾷ τὴν ἀρετὴν, τὴ διαστροφὴν τῶν ἀνθρώπινων ἡθῶν καὶ νά λέγει ὅτι εἶναι μαζί μὲ τοὺς ἄλλους συναίτιους τῶν τόσο αἰσχυρῶν καὶ ἀνήθικων πραγμάτων. Ἡ σύγχυση ὅμως τῶν γλωσσῶν ἔχει πάρα πολὺ εὐλογη ἀπόδοσιν τῆς αἰτίας. Γιατὶ κάνοντας τότε τὴ μάταια κατασκευὴ τοῦ πύργου, ἤθελε ὁ Δημιουργὸς τῶν ὄλων νά τοὺς ἐμποδίσει, ὅπως καὶ τοὺς ἐμπόδισε, προξενώντας τοὺς τὴν πολυγλωσσίαν. Σὲ τίποτα ὅμως δὲν ἔβλαψε τὸ πρᾶγμα ἐκεῖνους ποὺ τὸ ἔπαθαν στὸ νά γίνουν ἀπὸ ἀγαθοὶ φαῦλοι κι ἀπὸ τὰ

πρὸς τὰ αἰσχία. Ἐνεστι γὰρ ἀνθρώπῳ παντὶ τὸ εὐδοκμεῖν δύνασθαι, καὶ λαμπρῶς διαβιῶναι, κὰν ἑτερόθρονον ἔχη τὴν γλῶσσαν καὶ οὐχὶ ταῖς Ἑλλήνων εἰς ἡγὼ συμβαίνουσαν. Ἡ δέ γε τῶν ἡθῶν διαστροφή πῶς οὐκ ἐπιζήμιος τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, εἰ στυγητὰ τὰ βαρ-
 5 θάρων καὶ ἡ παρ' αὐτοῖς ὠμότης καὶ τὸ ἀκρατὲς εἰς ὀργάς, καὶ εἰς ὀρέξεις ἀκάθεκτον, καὶ τὸ ἀνεπίπληκτον εἰς μαιφονίας, καὶ ὅσα τοῖς παρ' ἡμῖν κατέψεκται νόμοις; Εἴτα πῶς ὁ φιλάγαθος οὕτω Θεὸς τὴν τῶν ἡθῶν διαστροφήν εἰργάζετο; Ἀνακεφαλαιούμενος δὲ τὸν σύμπαντα λόγον, πάλιν ᾧδέ φησι:

10

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Τί οὖν ἐν μακροῖς εἰπεῖν βουλόμενος, τοσαῦτα ἐπεξῆλθον; ὡς, εἰ μὲν ὁ προσεχῆς εἶη τοῦ κόσμου Δημιουργὸς ὁ κηρυττόμενος ὑπὸ τοῦ Μωσέως, ἡμεῖς ὑπὲρ αὐτοῦ βελτίους ἔχομεν δόξας, οἱ κοινὸν μὲν ἐκεῖνον ὑπολαμβάνοντες ἀπάντων Δεσπότην, ἐθνάρ-
 15 χας δὲ ἄλλους, οἳ τυγχάνουσι μὲν ὑπ' ἐκεῖνον, εἰσὶ δὲ ὥσπερ ὑπαρχοὶ βασιλέως, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ διαφερόντως ἐπανορθούμενος φροντίδα, καὶ οὐ καθίσταμεν αὐτόν, οὐδὲ ἀντιμερίτην τῶν ὑπ' αὐτόν θεῶν καθισταμένων. Εἰ δὲ μερικὸν τινα τιμήσας ἐκεῖνος, ἀνατίθῃσιν αὐτῷ τὴν τοῦ παντός ἡγεμονίαν, ἄμεινον τὸν
 20 τῶν ὅλων Θεόν, ἡμῖν πειθομένους, ἐπιγνῶναι μετὰ τοῦ μηδὲ ἐκεῖνον ἀγνοῆσαι, ἢ τὸν τοῦ ἐλαχίστου μέρους εἰληφότα τὴν ἡγεμονίαν, ἀντὶ τοῦ πάντων τιμᾶν Δημιουργοῦ

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἔστι μὲν οὖν ἀπάντων δημιουργὸς ὁ πρὸς τοῦ πανσόφου
 25 Μωσέως κεκηρυγμένος, καὶ αὐτός ἐστι τῶν ὅλων Δεσπότης, ὄρατῶν τε καὶ ἀοράτων, καὶ τῶν ὄντων οὐδὲν ἐστὶν ὃ μὴ τοῖς ἑαυτοῦ σκήπτροις ὑπέχει τὸν ἀνχένα. Οὕτοσι δὲ δὴ πάλιν τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν ἀκαθάρτοις τε καὶ ἀποστάταις δαίμοσι διανέμων, βέλτιον ὑπὲρ αὐτοῦ διανενοῆσθαι φησιν. Εὐρεσιλογεῖ δὲ
 30 προστιθείς, ὡς, εἰ μερικὸς εἶη Θεὸς ὁ πρὸς ἡμῶν προσκυνούμενος, βέλτιον εἶναι τὸν ἓνα καὶ καθόλου μὴ ἀγνοεῖν. Ἄλλ' ὅτι τὸν ἓνα καὶ ἐπὶ πάντας οὐκ ἠγνοήκαμεν ἡμεῖς, ὁ μακρὸς ἡμῖν διέδειξε

ἄριστα ἦθη νὰ μεταπηδήσουν στὰ αἰσχροῦ. Γιατὶ ἔχει κάθε ἄνθρωπος τὴ δυνατότητα νὰ προκόβει καὶ νὰ ζεῖ λαμπρὰ, κι ἂν ἀκόμα ἔχει διαφορετικὴ στὸν ἦχο γλῶσσα πού δὲν συμφωνεῖ στὸ ἄκουσμα μὲ τὴν ἑλληνικὴ. Ἡ διαστροφή ὅμως τῶν ἠθῶν πῶς δὲν εἶναι ἐπιζήμια γιὰ ἐκείνους πού ζοῦν στὴ γῆ ἀφοῦ εἶναι μοσητὰ τὰ ἦθη τῶν βαρβάρων καὶ ἡ ἀπανθρωπιὰ τους, καὶ ἡ ἀκράτειά τους στὸ θυμὸ, καὶ τὸ ἀσυγκράτητό τους στὶς ἐπιθυμίες, καὶ ἡ ἀνοχή πού ἐπιδεικνύουν στοὺς φόνους, καὶ σὲ ὅσα ψέγουν οἱ δικοὶ μας νόμοι; Ἐπειτα πῶς ὁ τόσο φιλάγαθος Θεὸς προξένησε τὴ διαστροφή τῶν ἠθῶν; Ἀνακεφαλαιώνοντας ὅλα τὰ λεγόμενά του, προσθέτει πάλι τὰ ἑξῆς:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Τί θέλοντας λοιπὸν νὰ πῶ καὶ εἶπα ἐκτενῶς τόσα πολλά; Ὅτι, ἂν ὁ κοντινὸς στὸν κόσμον Δημιουργὸς εἶναι αὐτὸς πού κηρύττει ὁ Μωυσῆς, ἐμεῖς γι' αὐτὸ ἔχομε καλύτερες ἀπόψεις, ἐμεῖς πού θεωροῦμε ὅτι ἐκεῖνος εἶναι ὁ κοινὸς κύριος ὅλων καὶ ἀρχηγοὶ τῶν ἐθνῶν ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι βέβαια ὑποταγμένοι σ' αὐτόν, εἶναι ὅμως σάν ὑπαρχηγοὶ τοῦ βασιλιᾶ, πού καθένας ἀσκεῖ διαφορετικὰ τὴ δική του φροντίδα, καὶ δὲν τὸν καθιστοῦμε οὔτε ὑπόλογο στοὺς θεοὺς πού ὑποτάσσονται σ' αὐτόν. Ἄν αὐτὸς τιμῆσει κάποιον ἐπιμέρους καὶ τοῦ ἀναθέσει τὴν ἡγεμονία τοῦ παντός, εἶναι καλύτερο, δεχόμενοι τὴν ἀποψή σας, νὰ ἀναγνωρίσουμε τὸν Θεὸ τῶν ὅλων, καὶ μαζί οὔτε ἐκεῖνος ν' ἀγνοήσει παρὰ νὰ τιμᾷ αὐτόν πού ἔλαβε τὴν ἡγεμονία τοῦ ἐλάχιστου μέρους στὴ θέση τοῦ Δημιουργοῦ τῶν ὅλων.

ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ

Εἶναι λοιπὸν ὁ δημιουργὸς ὅλων αὐτὸς πού ἔχει κηρυχθεῖ ἀπὸ τὸν πάνσοφο Μωυσῆ, καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ Κύριος ὅλων, ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν, καὶ δὲν ὑπάρχει κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα πού νὰ μὴ σκύβει τὸ κεφάλι στὴν ἐξουσία του. Αὐτὸς ὅμως πάλι, διανέμοντας τὴ βασιλεία του σὲ ἀκάθαρτους καὶ ἀποστάτες δαίμονες, λέγει ὅτι σκέφθηκε καλύτερα γιὰ τὸν ἴδιο. Ἐπιδιώκοντας τὴν πολυλογία, προσθέτει ὅτι, ἂν ὁ Θεὸς πού λατρεύομε ἐμεῖς εἶναι ἐπὶ μέρος θεός, εἶναι καλύτερο νὰ μὴν ἀγνοοῦμε τὸν ἕνα καὶ καθολικό. Ἀλλὰ ὅτι τὸν ἕνα καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα ἐμεῖς δὲν τὸν ἀγνοήσαμε τὸ ἔδειξε ὁ μακρὺς λόγος μας. Ἄς

λόγος. Ἀκουόντων δὲ καὶ πρὸς ἡμῶν, οἱ μετ' ἐκείνου πλανώμενοι·
 Οἱ κωφοί, ἀκούσατε, καὶ οἱ τυφλοί, ἀναδλέψατε. Ἴδεῖν μυσσαρὰς
 οὕτω καὶ γελωμένας λατρείας· ἀποφοιτήσατε μερικούς καὶ ψευ-
 δωνύμους, μᾶλλον δὲ τοὺς οὐκ ὄντας ὅλως ἀποπέμψασθε θεούς,
 5 ἐνὶ δὲ τῷ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινῷ προσκυνήσατε μεθ' ἡμῶν. Ὅτι
 καὶ ψευδηγορεῖ, θεοῖς ἑτέροις ὑπάρχουσιν τε καὶ ἐθνάρχαις τισὶ
 διανεῖμαι λέγων τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν τὸν τῶν ὅλων Θεόν, ἀκονιτι
 τοῖς ἐθέλουσιν ἐξέσται νοεῖν διὰ γε τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς. Ἀ-
 βούλητον γὰρ τὸ χρῆμα αὐτῷ καταδειῖξαι πειράσομαι.

10 Οὐκοῦν μεμοσχοποίηκέ ποτε κατὰ τὴν ἔρημον, ἀφειδήσας
 τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ὁ Ἰσραήλ; ἠγανάκτει δὲ πρὸς τοῦτο Θεός,
 ἔφη τε πρὸς τὸν ἱεροφάντην Μωσέα· «Πορεύου, κατάβηθι ἐν-
 τεῦθεν σὺ καὶ ὁ λαός σου, οὓς ἀνήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου, εἰς τὴν
 γῆν ἣν ὥμοσα τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῷ Ἰακώβ, λέγων·
 15 Τῷ σπέρματι ὑμῶν δώσω αὐτήν, καὶ συναποστελῶ τὸν ἄγγελόν
 μου πρὸ προσώπου σου· οὐ μὴ ἀναδῶ μετὰ σοῦ, διὰ τὸ λαὸν
 σκληροτράχηλόν σε εἶναι. Καὶ ἀκούσας», φησὶν, «ὁ λαὸς τὸ ῥῆμα
 τὸ πονηρὸν τοῦτο, ἐπένθησεν ἐν πενθικοῖς. Καὶ λέγει πρὸς αὐτὸν
 ὁ Μωσῆς· Εἰ μὴ αὐτὸς σὺ συμπορεύῃ, μὴ ἀναγάγῃς με ἐντεῦθεν·
 20 καὶ πῶς γνωστὸν ἔσται ἀληθῶς, ὅτι εὔρηκα χάριν παρὰ σοί, ἐγώ
 τε καὶ ὁ λαός σου, ἀλλ' ἢ συμπορευομένου σου μεθ' ἡμῶν; Καὶ
 εἶπε Κύριος πρὸς Μωσῆν· Καὶ τοῦτόν σοι τὸν λόγον ὃν εἶρηκας,
 ποιήσω».

Ἄθρει δὴ οὖν, ἄθρει πράττοντα μὲν ὑπὸ Θεῷ τὸν Ἰσραήλ,
 25 καὶ τῆς εἰς ἄκρον εὐημερίας ἔχοντα τὸ χρῆμα καρπόν. Ἐπειδὴ δὲ
 οὐ μετρίως προσκέκρουκε διανενευκῶς εἰς ἀπόστασιν, ὡς ἐν
 τάξει δίκης τὸ ὑπ' ἀγγέλων γενέσθαι δεχόμενον. Φαίην δ' ἂν ὅτι
 καὶ ἅγιον αὐτοῖς τὸν ἐπιστάτην ἄγγελον ὑπισχνεῖται Θεός, ἀλλ'
 ἀσυγκρίτως. Ἄμεινον οὖν τὸ ὑπ' αὐτῷ μᾶλλον τῷ τῶν ὅλων εἶναι
 30 Θεῷ, καὶ οὐχί τισιν ὑπεξεῦχθαι παρ' αὐτὸν ἑτέροις, ὃ δὴ καὶ ἀπε-
 ῶσατο, λιπαροῦντος ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ πανσόφου Μωσέως. Ἄλλ'
 εἶπερ ἦν τι τῶν ἀναγκαίων καὶ ὀνησιφόρων τὸ ὑπ' ἀγγέλῳ
 Ἰσραήλ γενέσθαι, οὐτ' ἂν ὁ Μωσῆς παρητήσατο, οὐτ' ἂν αὐτὸς ὁ

τὸ ἀκούσουν ὁμως καὶ ἀπὸ ἐμᾶς καὶ ὅσοι τὸν ἀκολουθοῦν στὴν πλάνη του· Οἱ κουφοὶ ἀκοῦστε καὶ οἱ τυφλοὶ ἀνοίξτε τὰ μάτια σας γιὰ νὰ δεῖτε τίς τόσο βδελυρὲς καὶ γελοῖες λατρεῖες. Ἀπορρίψατε τοὺς μερικοὺς καὶ ψευδῶνυμους, ἢ μᾶλλον διώξτε μακριὰ τοὺς ἐντελῶς ἀνύπαρκτους θεοὺς, καὶ προσκυνῆστε μαζί μας τὸν ἕνα καὶ ἀπὸ τῆ φύση του καὶ ἀληθινὸ Θεό. Ὅτι καὶ ψεύδεται λέγοντας ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ὅλων μοίρασε τὴν βασιλεία του σὲ ἄλλους θεοὺς, σὲ κάποιους ὑπάρχουσ καὶ ἐθνάρχες, μποροῦν ὅσοι θέλουν χωρὶς κόπο νὰ τὸ καταλάβουν ἀπὸ τὴ θεόπνευστη Γραφή, θὰ ἐπιχειρήσω ὁμως νὰ τοῦ τὸ ἀποδείξω καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλει.

Προσκύνησαν λοιπὸν κάποτε στὴν ἔρημο τὸ μοσχάρι οἱ Ἰσραηλίτες ἀδιαφορώντας γιὰ τὴ σωτηρία του; Ἀγανακτοῦσε γι' αὐτὸ ὁ Θεὸς καὶ εἶπε στὸν ἱεροφάντη Μωυσῆ, «Προχώρησε· κατέβα ἀπὸ δῶ ἐσὺ καὶ ὁ λαὸς σου πού τοὺς ἔφερε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτιακὴ γῆ στὴ γῆ πού με ὄρκο ὑποσχέθηκα στὸν Ἀβραὰμ καὶ τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰακώβ καὶ τοὺς εἶπα· Θὰ δώσω αὐτὴν στοὺς ἀπογόνους σας καὶ θὰ στείλω τὸν ἄγγελό μου μπροστά σου. Δὲν θὰ ρθῶ μαζί σου, ἐπειδὴ εἶσατε λαὸς σκληροτράχηλος. Καὶ ὅταν ἄκουσε», λέγει, «ὁ λαὸς αὐτὸ τὸ λόγο τὸν πικρὸ πένθησε μὲ στηθοχτυπήματα. Καὶ εἶπε ὁ Μωυσῆς πρὸς αὐτόν· Ἄν δὲν ἔρθεις μαζί μας, νὰ μὴ μᾶς πάρεις ἀπὸ δῶ. Καὶ πῶς θὰ μάθει ὁ λαὸς ἀληθινὰ ὅτι ἔδωσες τὴ χάρη σου σὲ ἐμένα καὶ τὸ λαό σου, ἂν δὲν συμπορευθεῖς μαζί μας; Καὶ ὁ Κύριος εἶπε στὸν Μωυσῆ· Θὰ σοῦ κάνω κι αὐτὸ πού μου ζήτησες»³⁸.

Πρόσεχε λοιπὸν, πρόσεχε πῶς οἱ Ἰσραηλίτες ζοῦσαν κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ Θεοῦ, καὶ πῶς αὐτὸ τὸ πρᾶγμα εἶχε ὡς καρπὸ τὴν πλήρη εὐημερία. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ σύγκρουσή του μὲ τὸν Θεὸ λόγῳ τῆς ἀποστασίας τους ἦταν μεγάλη, δέχθηκε σὰν τιμωρία τὴν καθοδήγησή του ἀπὸ ἀγγέλους. Θὰ ἔλεγα ὅτι ὁ Θεὸς ὑπόσχεται ὅτι ὁ ἐπιστάτης ἀγγελὸς θὰ ἦταν ἅγιος, ἀλλὰ δὲν μποροῦσε νὰ γίνῃ σύγκριση. Εἶναι λοιπὸν προτιμότερο νὰ εἶναι κανεὶς μᾶλλον κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων, παρὰ νὰ μπεῖ στὸ ζυγὸ κάποιων ἄλλων δικῶν του ἐκτὸς ἀπὸ αὐτόν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἀκῦρωσε ἔπειτα ἀπὸ θερμὴ παράκληση τοῦ Μωυσῆ ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ. Ἀλλὰ ἂν ἦταν κάτι ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα καὶ ὠφέλιμα, τὸ νὰ ὑπαχθοῦν οἱ Ἰσραηλίτες στὴν ἐξουσία τοῦ ἀγγέλου, οὔτε ὁ Μωυσῆς θὰ παρακαλοῦσε νὰ μὴ

τῶν ὅλων Θεός, παραιτουμένῳ τὸ ἀγαθόν, κατένευσεν. Ἐπεὶ δὲ κατέληξεν ὀργῆς, αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ λέγων συνέσεσθαι καίτοι πεπλημμεληκότι τῷ Ἰσραήλ, δήλον ἂν εἶη δήπουθεν, ὡς οὔτε ἀβούλητον ἢ ἀκαλλές τῷ Θεῷ τὸ κατάρχειν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐ
5 διὰ μεσίτου τινός, προσεχῶς δέ, καί, ἴν' οὕτως εἴπωμεν, αὐτουρ-
γικῶς, οὔτε μὴν ἀζήμιον ἀνθρώποις τὸ ὑφ' ἑτέροις τισὶν εἶναι, ἢ ἑθνάρχαις ἢ ἀγγάλαις, κἂν ἀγαθοὶ τινες εἶεν, ἅγιοί τε καὶ ὑπὸ
ζυγᾶ τοῦ ἐπὶ πάντας Θεοῦ.

Προσεποίσω δέ τι καὶ ἕτερον οὐκ ἀσυντελές εἰς ὄνησιν τοῖς
10 ἐντευξομένοις. Διεμοιρήσαντο μὲν γὰρ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς οἱ πονη-
ροί τε καὶ ἀποστάται δαίμονες, ἐνηνθρώπησε δὲ ὁ μονογενῆς τοῦ
Θεοῦ Λόγος, ἢ παναλκεστάτη τοῦ Πατρὸς δεξιά, ἢ τῶν ὅλων κα-
τεξουσιάζουσα χεὶρ, ἵνα, τῆς ἐκείνων πλεονεξίας ἀπαλλάξας
τοὺς ἐνειλημμένους, προσκομίσειε τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Καὶ πιστώ-
15 σεται γράφων ὁ τῶν αὐτοῦ μυστηρίων ἱερουργὸς ὁ πάνσοφος
Παῦλος· «Ὡσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν,
οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ ζωοποιηθήσονται. Ἐκαστος δὲ καὶ ἐν τῷ
ιδίῳ τάγματι ἀπαρχὴ Χριστός, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ
παρουσίᾳ αὐτοῦ, εἶτα τὸ τέλος, ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ
20 Θεῷ καὶ Πατρί, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξου-
σίαν καὶ δυνάμιν». Ἀκούεις ὅτι κατηγορημένης ἀπάσης ἐξουσίας
καὶ δυνάμεως, καὶ ἀνηρημένης εἰς ἅπαν τῆς τοῦ διαβόλου πλεο-
νεξίας, παραδίδωσι τὴν βασιλείαν ὁ Υἱὸς τῷ Θεῷ καὶ Πατρί,
οἷον ὑπὸ τυράννου διηρπασμένην ἐξελὼν, καὶ προσάγων αὐτὴν
25 τῷ γεννήσαντι; Οὐ γὰρ ἔξω τοῦ βασιλεύειν ἑαυτὸν καθιστᾶς
παραδίδωσι τὴν βασιλείαν αὐτῷ, ἀλλ' ἐλευθέραν, ὡς ἔφην, ἐκσε-
σοθημένων τῶν ἐχθρῶν, καὶ οὐδενὸς ἑτέρου τῶν ἐπὶ τῆς γῆς
βασιλεύοντος, πλην ὅτι λοιπὸν αὐτοῦ τε καὶ μόνου, δι' Υἱοῦ σὺν
ἀγίῳ Πνεύματι. Εἶτα τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅς γε καὶ καθ' ἡμᾶς ἄν-
30 θρωπος γέγονε, καὶ ὑπέμεινε σταυρόν, αἰσχύνῃς καταφρονήσας,
ἵνα τῆς μεθ' ἡμῶν τυραννίδος τὸ τῶν ἀνοσίων δαιμόνων ἐξώση
στίφος.

γίνει, οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς τῶν ὄλων θὰ συναινοῦσε στήν παράκληση νὰ μὴ γίνει τὸ ἀγαθό. Κι ἀφοῦ ἔβαλε τέλος στήν ὀργή του καὶ εἶπε, ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος θὰ εἶναι μαζί τους, παρόλο πὺ οἱ Ἰσραηλίτες εἶχαν ἀμαρτήσῃ, θὰ γίνει φανερό, ὅτι οὔτε ἦταν κάτι πὺ δὲν ἤθελε ὁ Θεός, οὔτε ἄσχημο γιὰ τὸν Θεὸ νὰ εἶναι ἄρχοντας τῶν ἀνθρώπων, ὄχι μὲ κάποιον ἄλλο ὡς μεσίτη, ἀλλὰ ἀπὸ κοντὰ καί, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι, μὲ τὸν ἴδιο αὐτουργό, οὔτε βέβαια εἶναι ἀζήμιο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους νὰ εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία κάποιων ἄλλων ἢ ἐθναρχῶν ἢ ἀγγέλων, ἀκόμα κι ἂν εἶναι ἅγιοι καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ Θεοῦ τοῦ Κυρίου τῶν ὄλων.

Θὰ προσθέσω καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα πὺ θὰ συντελέσει στήν ὠφέλεια τῶν ἀναγνωστῶν. Μοιρᾶσθησαν τοὺς ἀνθρώπους οἱ πονηροὶ καὶ ἀποστάτες δαίμονες· ἔγινε ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς Λόγος τοῦ Θεοῦ, τὸ παντοδύναμο χέρι τοῦ Πατέρα, τὸ χέρι πὺ ἐξουσιάζει ὄλους, ὥστε, ἀφοῦ τοὺς ἀπαλλάξει ἀπὸ τὴν ἀπληστία ἐκείνων στήν ὁποία εἶχαν συλληφεῖ, νὰ τοὺς φέρει κοντὰ στὸν Θεὸ Πατέρα. Τὸ πράγμα θὰ τὸ βεβαιώσει ὁ ἱερουργὸς τῶν μυστηρίων του, ὁ πάνσοφος Παῦλος, γράφοντας· «Ὅπως στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀδὰμ πεθαίνουν ὄλοι, ἔτσι στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ θὰ ζωοποιηθοῦν. Καὶ καθένας μὲ τὴ σειρά του· ἀρχὴ εἶναι ὁ Χριστός, μετὰ οἱ φίλοι τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν παρουσία του, ἔπειτα τὸ τέλος, ὅταν θὰ παραδώσει τὴ βασιλεία στὸν Θεὸ καὶ Πατέρα, ὅταν θὰ καταργηθεῖ κάθε ἀρχὴ καὶ κάθε ἐξουσία καὶ δύναμη»³⁹. Ἀκοῦς ὅτι, ὅταν καταργηθεῖ κάθε ἐξουσία καὶ δύναμη καὶ ἐξαλειφθεῖ πλήρως ἡ ἀπληστία τοῦ διαβόλου, τότε ὁ Υἱὸς παραδίδει τὴ βασιλεία στὸν Θεὸ Πατέρα, ἐλευθερώνοντάς τὴν κατὰ κάποιο τρόπο ἀπὸ τὸν τύραννο πὺ τὴν εἶχε ἀρπάξει καὶ ὀδηγώντας τὴν στὸν Πατέρα πὺ τὸν γέννησε; Δὲν ἐξαίρεσε τὸν ἑαυτὸ τοῦ ἀπὸ τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα παραδίδοντας σ' αὐτὸν τὴν βασιλεία, ἀλλ' ὅπως εἶπα, ἐλεύθερη μετὰ τὴν ἐκδιώξη τῶν ἐχθρῶν καὶ ὅταν στὴ γῆ δὲν θὰ βασιλεύει κανένας ἄλλος ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸν καὶ μόνο μέσω τοῦ Υἱοῦ μαζί μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ἐπειτα τοὺς ἀνθρώπους, αὐτὸς πὺ ἔγινε ἄνθρωπος ὅπως ἐμεῖς καὶ ὑπέμεινε σταυρὸ καταφρονώντας τὴ ντροπὴ τοῦ σταυροῦ, γιὰ νὰ ἐκδιώξει τὸ σίφος τῶν ἀνόσιων δαιμόνων ἀπὸ τὴν εἰς βάρους μας τυραννία τους.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΥΠΕΡ
ΤΗΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΕΥΑΓΟΥΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ
ΠΡΟΣ ΤΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΕΟΙΣ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

Ὁ μακάριος Δαβίδ, νοσημάτων αἴσχιστον ἀποφαίνει τῆς γλώττης τὸ ἀκρατές. Καὶ γοῦν τὰς περὶ τούτου λιτὰς ἐποιεῖτο, λέγων «Θοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου καὶ θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χεῖλη μου. Μὴ ἐκκλίνης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους 5 πονηρίας». Τὸ γὰρ τοι φρονεῖν ἐλέσθαι σοφῶς, ἅπερ ἂν πρέποι τοῖς γε ἀληθῶς ἀρτίφροσι, καὶ μὴ ἐπὶ τούτῳ τῷ ἀδιαβλήτῳ κεχρηῆσθαι λόγῳ, φαίην ἂν εἶναι τοῦ παντὸς ἄξιον. Γέγραπται γάρ, ὅτι, «Εἴ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνὴρ, δυνάμενος χαλιναγωγῆσαι καὶ ὄλον τὸ σῶμα». Τό γε μὴν ἀφέτω καὶ ἀνεμμένη 10 κεχρηῆσθαι γλώττη καὶ ἀχαλίνως ἰούση, πρὸς πᾶν ὅτιοῦν τῶν κατεψεγμένων· πῶς οὐκ ἂν τις καταμωμήσαιτο, καὶ μάλα εἰκότως; Ἐρεῖ δέ, οἶμαι, τίς παντὸς ἐπέκεινα κακοῦ διελάσαι τοὺς τοῖς οὕτω δεινοῖς ἀλόντας ἀρρωστήμασι. Φέρε τοίνυν, τῶν τοιούτων ἓνα καταδεικνύωμεν γεγονότα Ἰουλιανόν τὸν φιλεγκλήμονα καὶ 15 φιλαίτιον, ᾧ δὴ τρόπος μὲν ἅπας ἱππήλατος τῆς καθ' ἡμῶν λαιδορίας, ἐπιτετήδευται δὲ οὕτω τὸ φιλοσογεῖν, ὥς οὐδενὶ τῶν ἐτέρων, οἱ πρὸ αὐτοῦ γεγόνασι, τῆς τῶν Χριστιανῶν θρησκείας κα-

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΜΑΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ ΤΟΥ ΑΘΕΟΥ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

Ὁ μακάριος Δαβὶδ ἀποφαίνεται ὅτι τὸ αἰσχροῦτερο ἑλάττωμα εἶναι ἡ ἀκράτεια τῆς γλώσσας. Πράγματι λοιπὸν ἔκανε τὶς σχετικὲς μὲ αὐτὸ παρακλήσεις λέγοντας· «Βάλε, Κύριε, φρουρὰ στὸ στόμα μου καὶ θύρα νὰ κλείνει τὰ χεῖλη μου. Μὴν ἀφήνεις νὰ κλίνει ἡ καρδιά μου σὲ λόγους πονηρίας»⁴⁰. Γιατὶ ἡ προτίμηση νὰ φρονεῖ κανεὶς μὲ σοφία αὐτὰ πού ἀρμόζουν σὲ ἀνθρώπους πού πράγματι διαθέτουν ἄριστο λογισμό, καὶ μάλιστα χρησιμοποιοῦν γι' αὐτὸ τὸν ἀδιάβλητο λόγο, θὰ ἔλεγα ὅτι ἀξίζει τὸ πᾶν. Γιατὶ ἔχει γραφεῖ· «Ἄν κάποιος δὲν σφάλει στὰ λόγια του, αὐτὸς εἶναι τέλειος ἄνδρας, πού ἔχει τὴ δύναμη νὰ χαλιναγωγῆσει καὶ ὅλο τὸ σῶμα του»⁴¹. Τὸ νὰ χρησιμοποιεῖ λοιπὸν κανεὶς ἐλεύθερη καὶ ἀδέσμευτη τὴ γλώσσα καὶ νὰ τρέχει χωρὶς χαλινάρι σὲ καθένα ἀπὸ αὐτὰ πού ψέγομε, πῶς δὲν θὰ τὸ μεμφθεῖ κανεὶς, καὶ πολὺ δικαιολογημένα; Θὰ πεῖ, νομίζω, κάποιος, ὅτι προχώρησαν πέρα ἀπὸ κάθε κακὸ ὅσοι ἔχουν προσβληθεῖ ἀπὸ αὐτὸ τὸ τόσο φοβερὸ πάθος. Ἐμπρὸς λοιπὸν ἃς παρουσιάσομε ἕνα πού συγκαταλέγεται σ' αὐτούς, τὸν Ἰουλιανὸ πού ἀγαπᾷ νὰ καταγγέλλει καὶ νὰ κατηγορεῖ, τοῦ ὁποίου ὁ τρόπος τῆς ἐναντίον μας κατηγορίας του εἶναι καλπασμὸς ἀλόγου. Ἐχει μάλιστα τόσο πολὺ ἀσκηθεῖ στὴν κατηγορία, ὅσο κανένα ἀπὸ τοὺς ἄλλους πού ὑπῆρξαν πρὶν ἀπὸ αὐ-

τήγοροι. Πρὸς γὰρ οἷς εἶπειν τετόλμηκε, καὶ τὸν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως κακύνει νόμον, καὶ τῶν ἱερῶν θεσπισμάτων πλείστην ὄσσην πεποιήται τὴν καταβολήν, ἵν', εἴπερ τίς ἐστι καὶ ἀμαθίας γραφή, καὶ ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ δικαίως εὐθύνοιτο. Γράφει δὲ
5 οὕτω·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ὁ νόμος ἐστὶν ὁ τοῦ Μωσέως θαυμαστός, ἡ δεκάλογος ἐκείνη· «Οὐ κλέψεις, Οὐ φονεύσεις, Οὐ ψευδομαρτυρήσεις». Γεγράφθω δὲ αὐτοῖς ῥήμασιν ἐκάστη τῶν ἐντολῶν, ἃς ὑπ' αὐτοῦ φησι
10 τοῦ Θεοῦ γεγράφθαι· «Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, ὅστις ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου». Δευτέρα μετὰ τοῦτο· «Οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον». Καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησιν· «Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, ἀποδιδούς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, Θεὸς ζηλωτής. Οὐ λήψη τὸ
15 ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ματαίῳ. Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων. Τίμα σου τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα. Οὐ μοιχεύσεις. Οὐ φονεύσεις. Οὐ κλέψεις. Οὐ ψευδομαρτυρήσεις. Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον σου». Ποῖον ἔθνος ἐστὶ, πρὸς τῶν θεῶν, ἔξω τοῦ, «Οὐ προσκυνήσεις θεοῖς ἑτέροις», καὶ τοῦ, «Μνήσθητι τῶν
20 Σαββάτων», ὃ μὴ τὰς ἄλλας οἶεται χρῆναι φυλάττειν ἐντολάς, ὡς καὶ τιμωρίας κείσθαι τοῖς παραβαίνουσιν, ἐνιαχοῦ μὲν σφοδρότερας, ἐνιαχοῦ δὲ παραπλησίας ταῖς παρὰ Μωσέως νομοθετηθείσαις, ἔστι δὲ ὅπου καὶ φιλανθρωποτέρας;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

25 Ἐπιλελησθαί μοι δοκεῖ τῆς ἐντάσεως, ἧς πεποιήται πλειοστάκις ἀποφῆναι φιλονεικῶν, ὅτι τὰ μὲν τῶν ἐθνῶν χρηστοῖς καὶ ἡμερωτάτοις πηδαλιουχεῖται νόμοις, τὰ δὲ καὶ ἀγριωτέραν ἔχει τὴν ἀποκλήρωσιν, ὡς καὶ ἀνεπιπλήκτοις ὄρμαῖς πρὸς πᾶν ὀτιοῦν ἀποκομίζεσθαι τῶν κακῶν. Ἐκαστον γὰρ ἔφη τῶν ἐθναρχῶν,
30 ἧ τοι πολιούχων δαιμόνων, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς τὴν ἐκνε-

42. *Εξ. 20, 13-16.

43. *Οπ. π. 2.

44. *Οπ. π. 3-4.

45. *Οπ. π. 5-16.

τὸν κατήγοροι τῆς θρησκείας τῶν Χριστιανῶν. Γιατὶ ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα τόλμησε νὰ πεῖ, μὲ τὰ ὁποῖα κατηγορεῖ καὶ τὸν νόμο τοῦ Μωυσῆ, ἐπιτίθεται μὲ ὅση μανία μπορεῖ καὶ στὰ θεῖα θεσπίσματα, ὥστε, ἂν ὑπάρχει καὶ κάποιο λάθος στὸ γράψιμο, νὰ ἔχει καὶ γι' αὐτὸ δίκαια εὐθύνη. Γράφει τὰ ἑξῆς:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ὁ νόμος ὁ θαυμαστός τοῦ Μωυσῆ εἶναι ἐκεῖνος ὁ δεκάλογος: «Δὲν θὰ κλέψεις, δὲν θὰ κάνεις φόνο, δὲν θὰ ψευδομαρτυρήσεις»⁴². Ἄς γραφεῖ μὲ τὰ ἴδια λόγια κάθε μία ἀπὸ τὶς ἐντολές πού λέγει ὅτι ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεό: «Ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος ὁ Θεός σου, πού σέ ἔβγαλα ἀπὸ τῆ γῆ τῆς Αἰγύπτου»⁴³. Δεύτερη μετὰ ἀπὸ αὐτή: «Δὲν θὰ ἔχεις ἄλλους θεοὺς ἐκτὸς ἀπὸ ἐμένα: δὲν θὰ κάνεις εἰδωλο γιὰ τὸν ἑαυτό σου»⁴⁴. Καὶ προσθέτει καὶ τὴν αἰτία: «Γιατὶ ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος ὁ Θεός σου, πού χρεώνω τὶς ἀμαρτίες τῶν πατέρων στὰ παιδιά: εἶμαι Θεός ζηλότυπος. Δὲν θὰ χρησιμοποιοῦν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ σου ματαιολογώντας. Νὰ θυμᾶσαι τὴν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου. Τίμα τὸν Πατέρα σου καὶ τὴ μητέρα σου. Δὲν θὰ μοιχεύσεις, δὲν θὰ φονεύσεις, δὲν θὰ κλέψεις, δὲν θὰ ψευδομαρτυρήσεις. Δὲν θὰ ἐπιθυμήσεις πράγματα τοῦ πλησίον σου»⁴⁵. Ποιὸ ἔθνος ὑπάρχει, πού ἀνήκει στοὺς θεοὺς, πού ἐκτὸς ἀπὸ τό, «Δὲν θὰ προσκυνήσεις ἄλλους θεοὺς», καὶ ἀπὸ τό, «Νὰ θυμᾶσαι τὴν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου», πού δὲν πιστεύει ὅτι πρέπει νὰ φυλάει τὶς ἄλλες ἐντολές, ὥστε νὰ ὑπάρχουν καὶ τιμωρίες γιὰ τοὺς παραβάτες τους, σὲ κάποια μέρη βέβαια αὐστηρότερες, καὶ σὲ ἄλλα παραπλήσιες μ' αὐτὲς πού νομοθέτησε ὁ Μωυσῆς, καὶ πολλὰς φορὲς καὶ πιὸ φιλόανθρωπος,

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Μοῦ φαίνεται ὅτι λησμόνησε τὴν ἀντίρρηση πού πρόβαλε πολλές φορὲς φιλονεικώντας ν' ἀποδείξει, ὅτι ἄλλα ἀπὸ τὰ ἔθνη πηδαιουχοῦνται ἀπὸ ὠφέλιμους καὶ πολὺ ἡμερους νόμους, ἐνῶ ἄλλα κληρώθηκαν νὰ ἔχουν ἀγριότερους, ὥστε, χωρὶς νὰ τιμωροῦνται οἱ κλίσεις τους πρὸς ὀτιδήποτε, νὰ βαδίζουν πρὸς κάθε κακό. Γιατὶ λέγει, καθένας ἀπὸ τοὺς ἐθνάρχες ἢ τοὺς προστάτες δαίμονες ἀσκεῖ

μηθεῖσαν αὐτοῖς διέπειν ἀρχήν, καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα θεσμοθετεῖν τὰ κατὰ γνώμην αὐτοῖς. Εἶτα πῶς ἐνθάδε πᾶν ἔθνος φησὶν, ἦτοι μὴ εἶναι τινὰς τοὺς ἐθέλοντας ἀτιμάζειν τὸ χρῆναι βιοῦν ὀρθῶς καὶ ἐννόμως; Τί τοίνυν τὸ πεποιηκός, οὐκ ἔχω φράσαι, τὸν οὕτω 5 σεπτὸν τε καὶ ἀξιάγαστον ἐν ταῖς ἐσχάταις διαβολαῖς ποιεῖσθαι νόμον; Δύο γὰρ μάλιστα τῶν ἀναγκαιοτάτων ὁράται πεφροντικώς, καὶ ταῦτα τῶν ἄλλων προαναθεῖς θεσπισμάτων καταρροθμίζει καὶ τὰ λοιπὰ, δι' ὧν ἂν γένοιτο καὶ μάλα ὀρθῶς, τῆς ἀπασῶν ἀρίστης ζωῆς ἐφικέσθαι. Κράτιστον μὲν γὰρ ἀπάντων εἶναί 10 φησι τὴν εἰς Θεὸν εὐσέβειαν, ἀποπεραίνεται δὲ πρὸς ἡμῶν διὰ τοῦ προσεσηρεῖσθαι φιλεῖν αὐτῷ, καὶ τοὺς τῆς ἀποστασίας τρόπους παραιτεῖσθαι, καὶ διὰ τοῦ μὴ ἑτέροις τισὶ διανέμειν τὰς αὐτῷ τε καὶ μόνῳ πρεπούσας καὶ ὀφειλομένας τιμὰς. «Ἐγὼ γὰρ εἰμι», φησί, «Κύριος ὁ Θεός σου, καὶ οὐκ ἔσσονται σοι θεοὶ ἕτεροι 15 πλὴν ἐμοῦ». Ὅτε τοίνυν καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς πράγμασι τὸ κατ' εὐθὴ τῆς ἀληθείας ἶναί φῖλον αἰεὶ πως ἅπασι τοῖς ἐπιεικέσι, καὶ ἀπηχθημένον ἐστὶ τὸ ψεῦδος, πῶς οὐκ ἀξιόληπτον γένοιτ' ἂν, τὸ ἀκριβοῦς καὶ τετορευμένην εἰς ἀλήθειαν τὴν περὶ γε τοῦ ἀληθοῦς ὄντος γνῶσιν ἐλεῖν, καὶ μὴ ἑτέρωσέ ποι, καὶ ἐφ' ἧ μὴ προσῆκεν, 20 ἀποφοιτᾶν ψευδωνύμοις τισί, καὶ τοῖς οὐκ οὕσι θεοῖς ἀνάπτοντας τὴν λατρείαν;

Καταδείξας τοίνυν τὸν ἕνα καὶ φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν, τῆς εἰς γονέας αἰδοῦς ἐπιμελητὰς γενέσθαι προστέταχεν, ἀξιότατα τοῖς εὐδοκμεῖν ἐθέλουσι τὰ γέρα προθεῖς «Τίμα», γὰρ φησι, 25 «τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς». Εἶτα μετὰ τοῦτο πᾶν εἶδος ἀποφάσκει φαυλότητος, καὶ τοὺς τῆς ἀνοσιότητος κατακιβδηλεύει τρόπους «Οὐ γὰρ φονεύσεις», φησὶν, «οὐ μοιχεύσεις», καὶ τὰ λοιπὰ. Εἶτα πῶς οὐκ ἂν ἀγάσαιοτί τις τὸν σοφώτατον Μωσέα καὶ τὸν δι' 30 αὐτοῦ τεθέντα νόμον τοῦ παντὸς ἀξιώσει θαύματος, εἰ μὴ ἄρα πως τοῖς τὰ Ἑλλήνων ἠρημένοις φρονεῖν τὸ χρῆναι λαμπρῶς καὶ ὁσίως βιοῦν λελόγισται παρ' οὐδέν; Ἄλλ' εἰδέναι φησὶν αὐτὰ καὶ

τὴν ἐξουσία πού τοὺς ἔχει ἀπονεμηθεῖ σύμφωνα μὲ τὴν κρίση του καὶ νὰ νομοθετεῖ στοὺς ὑπηκόους του ὅ,τι αὐτὸς νομίζει. Ἔπειτα πῶς ἐδῶ λέγει, “κάθε ἔθνος”, δηλαδή δὲν ὑπάρχουν κάποιοι πού θέλουν νὰ παραβαίνουν τὸν ὀρθὸ καὶ ἔννομο τρόπο ζωῆς; Τί λοιπὸν ἔκανε, δὲν μπορῶ νὰ τὸ πῶ, αὐτὸν τὸν τόσο σεβαστὸ καὶ θαυμάσιο νόμο νὰ τὸν διαβάλλει μὲ τὶς χειρότερες κατηγορίες; Γιατὶ φαίνεται ὅτι ἔχει ἐνδιαφερθεῖ γιὰ δύο ἀπὸ τὰ πλέον ἀναγκαιότατα, καὶ θέτοντας αὐτὰ πρὶν ἀπὸ τὰ ἄλλα θεσπίσματα, ρύθμισε ἔπειτα καὶ τὰ λοιπὰ, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ μπορούσε, καὶ μάλιστα πολὺ ὀρθά, νὰ φθάσει στὴ ζωὴ τὴν ἀριστη ἀνάμεσα σὲ ὅλες. Τὸ καλύτερο ἀπὸ ὅλα εἶναι, λέγει, ἡ εὐσέβεια πρὸς τὸν Θεὸ, πού κατορθώνεται ἀπὸ μᾶς μὲ τὴν ἐπιμονή μας νὰ τὸν ἀγαποῦμε καὶ τὴν ἀποφυγὴ ἀπὸ κάθε ἀποστασία, καὶ μὲ τὸ νὰ μὴν ἀπονέμομε καὶ σὲ κάποιους ἄλλους τὶς τιμὲς πού πρέπουν καὶ ὀφείλομε σ’ αὐτὸν μόνο. Γιατὶ λέγει, «Ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος καὶ Θεὸς σου, καὶ δὲν θὰ ἔχεις ἄλλους θεοὺς ἐκτὸς ἀπὸ ἐμένα»^{45α}. Ὅταν λοιπὸν καὶ στὶς μεταξὺ μας σχέσεις σὲ ὅλους τοὺς σωστοὺς ἀνθρώπους εἶναι ἀγαπητὸ νὰ βαδίζουν πάντοτε τὸν εὐθὺ δρόμο τῆς ἀλήθειας, ἐνῶ εἶναι μισητὸ τὸ ψεῦδος, πῶς δὲν θὰ ἦταν πολὺτιμο νὰ θέλουν νὰ γίνουν κάτοχοι τῆς γνήσιας καὶ ἐξακριβωμένης γνώσης γιὰ τὸ ἀληθὲς ὄν, καὶ νὰ μὴν καταφεύγουν κάπου ἄλλοῦ καὶ σ’ αὐτὰ πού δὲν πρέπει, σὲ κάποιους ψευδῶνυμους, καὶ ν’ ἀποδίδουν τὴν προσκύνησή τους σὲ ἐκείνους πού δὲν εἶναι θεοί;

Ἄφοῦ λοιπὸν κατέδειξε τὸν ἕνα καὶ ἀπὸ τὴ φύση του καὶ ἀληθινὸ Θεό, πρόσταξε νὰ φροντίσουν γιὰ τὸ σεβασμὸ πρὸς τοὺς γονεῖς, προβάλλοντας σ’ ὁποίους θέλουν νὰ εὐδοκιμοῦν ἐπάξια τὰ βραβεῖα· γιατί λέγει· «Νὰ τιμᾶς τὸν Πατέρα σου καὶ τὴ μητέρα σου, γιὰ νὰ γίνεις εὐτυχῆς καὶ νὰ ζῆσεις πολλὰ χρόνια πάνω στὴ γῆ»⁴⁶. Στὴ συνέχεια ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ ἀπαγορεύει κάθε εἶδος φαυλότητος καὶ ἀποδοκιμάζει τὶς ἐκδηλώσεις τῆς κακίας. Γιατὶ λέγει, «Δὲν θὰ φονεύσεις, δὲν θὰ μοιχεύσεις» καὶ τὰ λοιπὰ. Ἔπειτα, πῶς μπορεῖ νὰ μὴ θαυμάσει κανεὶς τὸν σοφώτατο Μωυσῆ καὶ τὸ νόμο πού θέσπισε νὰ μὴ τὸν κρίνει ἄξιο γιὰ κάθε θαυμασμό, τὴ στιγμὴ μάλιστα αὐτοὶ πού προτίμησαν νὰ ἔχουν τὰ φρονήματα τῶν Ἑλλήνων θεωροῦν μηδὲν τὴν ἀνάγκη νὰ ζοῦν λαμπρὰ καὶ μὲ εὐσέβεια; Ἀλλά, λέγει, αὐτὰ πρέπει

φυλάττειν πάντα τὰ ἔθνη. Πότερα δὲ οὖν, ὡς παρ' ἑτέρου μαθόν-
 τα καὶ τινος αὐτοῖς πρὸ τοῦ πανσόφου Μωσέως τὰ τοιάδε θεσμο-
 θετήσαντος; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχεις εἰπεῖν Μωσέως τινὰ γεγονότα νο-
 μοθέτην πρεσβύτερον. Ἄλλ' ὡς ἔχοντα τὴν τοῦ συμφέροντος ἐπι-
 5 στήμην ἐγκαταβεβλημένην τῇ φύσει παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ
 τὸ δύνασθαι τῶν ἀμεινόνων ἀποκρίνειν λαχόντα τὰ χεῖρω· καλῶς
 ἐχέτω καὶ τῆδε. Οὐκοῦν ἄριστα μαθημάτων εἶεν ἂν οἷς καὶ αὐτὸς
 ὁ τῆς φύσεως συμφέρεται νόμος.

Ἄλλ' ἐνδεᾶ γενέσθαι φησὶ τὴν ἀνθρώπου φύσιν τοῦ διακε-
 10 κτῆσθαι τυχὸν τὴν τοῦ συμφέροντος γνῶσιν αὐτομαθῆ· ἔδει δὴ
 οὖν ἄρα παιδαγωγίας ὀρθῆς τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν· οὐκοῦν
 ἔχοι ἂν εἰκότως τὸ ἀξιάγαστον ὁ νόμος Μωσέως. Ἐνίησι γὰρ
 τοῖς ἡγνοηκόσι τὸ εἰδέναί τε δοῦν ἅ καὶ ποινῆς ἀποφέρει καὶ γε-
 ρῶν ἀξίων ἀποτελεῖ. Ἐρομένῳ δέ μοι φραζέτω κἀκεῖνο· Ἐρα
 15 γὰρ ἐπαίνων ἀξιοῖ τοὺς διαβιοῦν ἐθέλοντας ὀρθῶς καὶ φυλάττειν
 ἡρημένους τὰς τοιαύτας ἐντολάς, τό, «Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύ-
 σεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις τῶν τοῦ πλησίον σου, οὐ ψευδομαρτυ-
 ρήσεις, οὐκ ἐπιορκήσεις», καὶ τὰ λοιπὰ, ἧ καὶ αὐτοὺς οὐκ ἔξω
 τίθησι τοῦ κατεσκῶφθαι δεῖν; Εἰ μὲν οὖν ἐπαινεῖ, πῶς οὐκ ἄσυννέ-
 20 τως τῶν οὕτω τεθναμασμένων προλεστάτην ποιεῖται τὴν κατάρ-
 ρησιν; Φυλάττουσι γάρ, ἅ δὴ καὶ χρῆναι θαυμάζειν ἐγνώκασιν.
 Εἰ δὲ ἡκιστα μὲν ἀποδέχεται, καταϊτιᾶται δὲ μᾶλλον, δῆλος ἂν
 εἶη δήπουθεν, τὰ καὶ τοῖς Ἑλλήνων νόμοις ἀπειρημένα μόνος
 αὐτὸς θαυμάζειν ἀξίων, καὶ ὅσα τῇ παρὰ πάντων κατακρίνεται
 25 ψήφῳ, ταῦτα τιμᾶν ἡρημένος. Σόλων μὲν γὰρ καὶ Λυκοῦργος
 τοὺς ἀρίστους τοῖς Ἑλλήσι γεγραφέναι λέγονται νόμους. Καὶ
 πρεσβύτερος μὲν ἀμφοῖν ὁ Μωσῆς, μακροῖς δὲ καὶ ὕστερον οὗτοι
 γεγόνασι χρόνοις. Ἐρ' οὖν, εἰπέ μοι, τῆς διὰ Μωσέως ἐντολῆς
 ἀποφασκούσης ἐναργῶς τὸ μῆτε χρῆναι φονᾶν, μῆτε μὴν ἄλλο-
 30 τρίοις γάμοις ἐπιμαίνεσθαι, καταδικάζοντος δὲ κλοπῆς καὶ ἐπι-
 ορκίας, καὶ τοῦ χρῆναι ψευδομαρτυρεῖν ποινᾶς τοῖς πλημμελοῦ-
 σιν ὀρίζοντος, οὐκ ἐδόκει δὲ ταῦτ' ἔχειν ὀρθῶς τοῖς αὐτοῦ νο-

νά τὰ γνωρίζουν καὶ νὰ τὰ φυλάγουν ὅλα τὰ ἔθνη. Πῶς δηλαδή, τὰ ἔχουν μάθει ἀπὸ κάποιον ἄλλο, καὶ ποίος πρὶν ἀπὸ τὸν πάνσοφο Μωυσῆ ἔθεσε αὐτοὺς τοὺς νόμους; Ὅμως δὲν ἔχεις νὰ πεῖς κάποιο νομοθέτη παλαιότερο ἀπὸ τὸν Μωυσῆ. Ἀλλά, ἐπειδὴ εἶχε βαλμένη ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ μέσα στὴ φύση του τὴ γνώση, εἶχε λάβει τὴν ἱκανότητα νὰ διαχωρίζει ἀπὸ τὰ καλὰ τὰ φαῦλα. Καλῶς καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη. Εἶναι λοιπὸν ἄριστα μαθήματα αὐτὰ μὲ τὰ ὁποῖα συμφωνεῖ καὶ ὁ φυσικὸς νόμος.

Ἀλλά, λέγει, ἔχει γίνει ἀνήμπορη ἡ ἀνθρώπινη φύση νὰ ἀποκτήσει τυχὸν ἀπὸ μόνη της τὴ γνώση αὐτοῦ πού τῆς συμφέρει. Χρειαζόταν λοιπὸν γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τῆς γῆς ὀρθὴ παιδαγωγία. Συνεπῶς ὀρθὰ ὁ Μωσαϊκὸς νόμος θεωρεῖται ἄξιοθαύμαστος. Γιατὶ ἐμβάλλει στὴν ψυχὴ ἐκείνων πού ἔχουν ἄγνοια τὴ γνώση νὰ πράττουν αὐτὰ πού καὶ ἀπὸ τὴν τιμωρία προφυλάγουν, καὶ καθιστοῦν τοὺς ἀνθρώπους ἄξιους γιὰ βραβεῖα. Τὸν ἐρωτῶ, καὶ ἄς μοῦ ἀπαντήσῃ καὶ σ' ἐκεῖνο· Ἄραγε κρίνει ἄξιους γιὰ ἔπαινο ἐκείνους πού θέλουν νὰ ζοῦν ὀρθὰ καὶ ἐπέλεξαν νὰ φυλάξουν αὐτὲς τὶς ἐντολές, τό, «Δὲν θὰ φονεύσεις, δὲν θὰ μοιχεύσεις, δὲν θὰ ἐπιθυμήσεις τὰ πράγματα τοῦ πλησίον σου, δὲν θὰ ψευδομαρτυρήσεις, δὲν θὰ γίνεις ἐπίορκος», καὶ τὰ λοιπὰ, ἢ καὶ αὐτοὺς δὲν τοὺς ἔξαιρει ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ δεχθοῦν τὶς κατηγορίες του; Ἄν λοιπὸν τοὺς ἐπαινεῖ, πῶς αὐτοὺς πού εἶναι τόσο ἄξιοθαύμαστοι, δὲν τοὺς ἀποδίδει ἀπερίσκεπτα τὴν πιὸ αὐθάδη κατηγορία; Γιατὶ φυλάγουν αὐτὰ πού γνωρίζουν ὅτι πρέπει νὰ θαυμάζουν. Ἄν ὅμως δὲν τοὺς δέχεται καθόλου καὶ μᾶλλον τοὺς κατηγορεῖ, εἶναι ὀλοφάνερο βέβαια, ὅτι αὐτὰ πού εἶναι ἀπαγορευμένα καὶ στοὺς Ἕλληνας, μόνος αὐτὸς τὰ κρίνει ἄξια θαυμασμοῦ, καὶ ἔχει ἐπιλέξει νὰ τιμᾷ ὅσα καταψηφίζουν καὶ κατακρίνουν ὅλοι. Πράγματι ὁ Σόλων καὶ ὁ Λυκούργος ἀναφέρονται ὅτι ἔγραψαν τοὺς καλύτερους νόμους γιὰ τοὺς Ἕλληνας. Καὶ βέβαια ὁ Μωυσῆς εἶναι προγενέστερος κι ἀπὸ τοὺς δύο, γιατί αὐτοὶ ἔζησαν πολλὰ χρόνια ἀργότερα. Ἄρα λοιπὸν, πές μου, ὅταν ἡ ἐντολὴ τοῦ Μωυσῆ ἀπαγορεύει ξεκάθαρα τὸ φόνο, τὴ μανία προσβολῆς τῶν ξένων γάμων, καὶ καταδικάζει τὴν κλοπὴ καὶ τὴν ἐπίορκία καὶ ἐκείνους πού ψευδομαρτυροῦν, καὶ ὀρίζει ποινὲς γιὰ ὅσους διαπράττουν

μοθέταις, ἢ οὐχὶ διὰ τῶν ἴσων λόγων κεχωρηκότες ἀλοῖεν ἄν; Εἰ μὲν οὖν ἀπαδόντως Σόλωνί τε καὶ Λυκούργω ταῦτα γέγραφεν ὁ Μωσῆς, διδασκέτω παρελθῶν ἀπόχρη γὰρ ἡμῖν τὸ ταῖς αὐτοῦ κατακρίνεσθαι ψήφοις, οὐς ἔχει θαυμάσας. Εἰ δὲ δὴ σύνδρομα 5 τοῖς Μωσέως εἰσὶν ἐνιαχοῦ τὰ ἐκείνων, εὐδοκμοῦσι δὲ λίαν, ὅτι τοῖς νόμοις τῶν Ἑβραίων συμφέρονται, πῶς οὐκ αἰσθάνεται τοῖς ἡμετέροις προγόνοις συγκαταψέγων τοὺς ἑαυτοῦ;

Ἄλλ' ὅτι τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν γνώριμά τέ ἐστι καὶ τετήρηται τὰ Μωσέως καὶ οὐδενὶ τὸ σύμπαν ἀπάδει, ταύτητοί φησι 10 κακύνεσθαι δεῖν αὐτά. Καίτοι πῶς οὐ μᾶλλον ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἐχρῆν καταθαυμάζεσθαι πρέπειν, ὅτι ταῖς ψήφοις πάντων τετίμηνται; Ἡ διδασκέτω πάλιν, τί μᾶλλον ἐστὶ τῶν πραγμάτων, οἷς ἂν ἔποιτο δικαίως τὸ ἐπαινεῖσθαι δεῖν; Ἄρα τὰ πᾶσιν ἀρέσκοντα καὶ οἷς ἂν τὸ εὖ πεποιῆσθαι λίαν ἔχειν τε ὀρθῶς ἐπι- 15 ψηφίσαιτό τις, ἢ τὰ ὀλίγοις, ἢ καὶ ὅλως οὐδενί; Ἄλλ', οἶμαι, τὰ πᾶσιν. Ἐνεστι δὲ τοῦτο τοῖς διὰ Μωσέως θεσπίσμασιν. Εἶτα τίνα δὴ τρόπον, δι' ὧν ἦν δήπου καταθαυμάζεσθαι χρῆν αὐτά, διὰ τούτων αὐτῶν ταῖς ἐσχάταις διαβολαῖς ἐνίησιν ἀμαθῶς; Εἰ δὲ ὅτι προηγόρευκε μὲν ὁ Μωσῆς, ἀρέσκει δὲ πᾶσιν, ἀποσοβεῖν ἀξιοῖ 20 τοῦ καὶ ἐπαινεῖσθαι πρέπειν αὐτά, φαίην ἂν ὅτι καὶ πολλοῖς ἐτέροις, οὐκ ἀγενῆ λαχοῦσι τὴν δόξαν, ἐπιβουλεύσειεν ἄν, εἰκότως τὰ ἴσα τις αὐτῷ φρονεῖν ἠρημένος. Πρῶτοί τινες τῶν τεχνῶν εὐρεταὶ καὶ ἐπιστημῶν γεγόνασι τοῖς ἀνὰ τόνδε τὸν βίον. Οἱ μὲν γὰρ ὑφαντικὴν, οἱ δὲ τὴν χαλκουργικὴν, ἕτεροι δὲ σκυτοτομικὴν, 25 ἰατρικὴν δὲ πρὸς τούτοις, ἕτερά τε πλείστα τῶν ἀναγκαίων εἰς ὄνησιν πολλοῖς προσεπενοήθη. Ἄρα οὖν, εἰ ταῦτα πᾶσιν ἀρέσκει καὶ ἀναγκαίως ἐπιτηδεύεται καὶ εἰς δεῦρο κρατεῖ, τοῦ καταθαυμάζεσθαι δεῖν τοὺς ἠυρηκότας ὑποστερήσομεν; Ἄλλ' οὐκ ἂν γένοιτο τοῦτο δικαίως ἄδροτέρους γὰρ μᾶλλον αὐτοῖς τοὺς 30 ἐπαίνους ἀπεργάζεται, τὸ τιμᾶσθαι παρὰ πάντων τῆς ἐνούσης αὐτοῖς εὐτεχνίας τὰ εὐρήματα. Ὁ δὲ ἀπειθῆς οὕτοσί και θρασύς,

αὐτὰ τὰ πλημμελήματα, δὲν ἔπρεπε αὐτὰ νὰ θεωροῦνται ὀρθὰ ἀπὸ τοὺς νομοθέτες του; Ἡ θὰ συλληφθοῦν νὰ μὴν ἀκολουθοῦν τοὺς ἴδιους λόγους; Ἄν λοιπὸν τὰ ἔγραψε αὐτὰ ὁ Μωυσῆς ὄχι σύμφωνα μὲ τὸν Σόλωνα καὶ τὸν Λυκοῦργο, ἅς ἔρθει νὰ μᾶς τὸ πεί· γιατί σ' ἔμᾶς εἶναι ἀρκετὸ νὰ κατακρίνονται μὲ τις δικές του ψήφους αὐτοὶ ποὺ θαυμάζει. Ἄν ὅμως εἶναι σύμφωνα μὲ τὰ Μωσαϊκὰ σὲ κάποια μέρη ὅσα γράφουν ἐκεῖνοι κι ἀπολαμβάνουν μεγάλη τιμὴ ἐπειδὴ μοιάζουν μὲ τοὺς νόμους τῶν Ἑβραίων, πῶς δὲν καταλαβαίνει ὅτι μαζὶ μὲ τοὺς δικούς μας προγόνους ψέγει καὶ τοὺς δικούς του;

Ἄλλὰ ἐπειδὴ σ' ὅλη τῇ γῆ γνωρίζουν καὶ τηροῦν τοὺς νόμους τοῦ Μωυσῆ, καὶ σὲ κανέναν ἀπολύτως δὲν εἶναι ἀσύμφωνοι, γι' αὐτὸ λέγει ὅτι πρέπει νὰ ψέγονται. Ἄν καὶ βέβαια πῶς δὲν ἔπρεπε γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ λόγο μᾶλλον νὰ θαυμάζονται, ἐπειδὴ τιμῶνται μὲ τὴν ψῆφο ὅλων; Ἡ ἅς μᾶς ἐξηγήσει πάλι, ποιά πράγματα πρέπει νὰ ἐπαινοῦνται δίκαια; Ἄραγε τὰ ἀρεστὰ σὲ ὅλους καὶ γιὰ ὅσα θὰ ἔκρινε κανεὶς ὅτι καλῶς ἔγιναν καὶ εἶναι ὀρθὰ, ἢ τὰ ἀρεστὰ σὲ λίγους ἢ καὶ σὲ κανένα ἀπολύτως; Νομίζω βέβαια τὰ ἀρεστὰ σ' ὅλους. Κι αὐτὸ ὑπάρχει στὰ θεσπίσματα τοῦ Μωυσῆ. Ἐπειτα μὲ ποιὸ τρόπο, γι' αὐτὰ ποὺ θὰ ἔπρεπε βέβαια νὰ θαυμάζονται αὐτά, γι' αὐτὰ ἀκριβῶς ρίχνει ἐναντιὸν τοὺς ἀπὸ ἀμάθεια τις χειρότερες συκοφαντίες; Ἄν ὅμως ἐπειδὴ πρῶτος μίλησε ὁ Μωυσῆς καὶ εἶναι ἀρεστὸς σὲ ὅλους, ἔχει τὴν ἀξίωση ὅτι πρέπει νὰ στεροῦνται τὰ γραπτὰ του καὶ τὸν ἔπαινο, ἐγὼ θὰ ἔλεγα ὅτι καὶ πολλοὺς ἄλλους ποὺ δὲν εἶναι λιγότερο ἔνδοξοι, θὰ τοὺς κατηγοροῦσε εὐλόγα ὅποιος θὰ ἠθέλε νὰ ἔχει τις ἴδιες ἀντιλήψεις μὲ αὐτόν. Ὑπῆρξαν κάποιοι πρῶτοι ἐφευρέτες τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν στὴ ζωὴ αὐτή. Ἄλλοι βρῆκαν τὴν ὑφαντική, ἄλλοι τὴν σιδηρουργία, ἄλλοι τὴν ὑποδηματοποιία, καὶ μαζὶ μ' αὐτὲς καὶ τὴν ἰατρική, καὶ πολλὰ ἄλλα πολλοὶ ἐπινόησαν ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ὠφέλειά μας. Ἄρα λοιπὸν ἂν αὐτὰ ἀρέσουν σὲ ὅλους καὶ ἀναγκαστικὰ τὰ χρησιμοποιοῦν, καὶ ἰσχύει αὐτὸ καὶ τώρα, πρέπει νὰ στερήσουμε τοὺς ἐφευρέτες τοὺς ἀπὸ τὴν τιμὴ τοῦ θαυμασμοῦ; Αὐτὸ ὅμως δὲν θὰ ἦταν δίκαιο. Γιατὶ αὐξάνει περισσότερο τοὺς ἐπαίνους γι' αὐτούς, τὸ ὅτι τιμοῦν ὅλοι τις ἐφευρέσεις τῆς τεχνικῆς ἱκανότητος ποὺ ὑπάρχει σ' αὐτούς. Τοῦτος ὅμως ὁ ἀνυπάκουος καὶ θρα-

οὐ μόνον τῶν θείων κατηγορεῖσε θεσπισμάτων, προσεπάγει δέ τι καὶ ἕτερον, καὶ φησιν·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλὰ τό, «Οὐ προσκυνήσεις θεοῖς ἑτέροις», ὃ δὴ μέγα τῆς
5 περὶ τὸν Θεόν φησι διαβολῆς «Θεὸς γὰρ ζηλωτής», φησί. Καὶ ἐν
ἄλλοις «Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον». Εἶτα ἄνθρωπον
ζηλωτῆς καὶ βάσκανος ἀξιὸς σοι εἶναι φαίνεται μέμψεως, ἐκθει-
ᾶξεις δὲ εἰ ζηλότυπος ὁ Θεὸς λέγεται; Καίτοι πῶς εὐλόγον οὕτω
φανερὸν πρᾶγμα τοῦ Θεοῦ καταψεύδεσθαι; Καὶ γάρ, εἰ ζηλότυ-
10 πος, ἄκοντος αὐτοῦ πάντες οἱ θεοὶ προσκυνοῦνται, καὶ πάντα τὰ
λοιπὰ τῶν ἐθνῶν τοὺς θεοὺς προσκυνεῖ. Εἶτα πῶς οὐκ ἀνέστειλεν
αὐτὸ ὁ ζηλῶν οὕτω, καὶ μὴ δουλόμενος τοὺς ἄλλους προσκυνεῖ-
σθαι, ἀλλὰ μόνον ἑαυτόν; Ἄρ' οὐχ οἷός τε ἦν, ἢ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν
ἐδουλήθη κωλύσαι, μὴ προσκυνεῖσθαι καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς;
15 Ἄλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ἀσεβές, τὸ λέγειν ὡς οὐκ ἐδύνατο· τὸ δεύτε-
ρον δὲ τοῖς ἡμετέροις ἔργοις ὁμολογεῖ. Ἄφετε τοῦτον τὸν λῆρον,
καὶ μὴ τηλικαύτην ἐφ' ὑμᾶς αὐτοὺς ἔλκετε βλασφημίαν.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ὑποπλάττεται μὲν οὖν τὴν εἰς Θεὸν εὐσέβειαν, ἵνα μὴ δοκῇ
20 ἀπιθάνως ἀντιφέρεσθαι τοῖς λόγοις τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς·
ἀμελέστατον γὰρ εἶναί φησι κομιδῇ τε εὐήθες, καὶ δίκης οὐκ ἔξω,
τὸ ζηλωτὴν ὀνομάσαι τὸν Θεόν· τοίνυν ἀκούετω, ὅτι παντὸς μὲν
πάθους ἀπειράτον ἐστὶ τὸ Θεῖον, τοῖς ἰδίους ἀεὶ ἐνερηρισμένον
ἀγαθοῖς καὶ ἀκράδαντον ἔχον τὴν ἐν οἷς ἐστὶ διαμονήν. Τὰς γε
25 μὴν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν πραγμάτων αὐτοῦ διαθέσεις οἱ θεηγόροι
διερμηνεύοντες, ταῖς καθ' ἡμᾶς τε καὶ ἀνθρωπίναις ὑπηρετοῦν-
ται φωναῖς, οὐχ ἑτέρως ἔχοντες εἰπεῖν. Ζηλοτυπία μὲν οὖν καὶ
ὀργή, καὶ ὅσα τούτοις ἰσομοιρεῖ πρὸς κατάρρησιν, ἐμπαθῇ ταῖς
ἀνθρώπων διανοίαις ποιοῦνται τὴν ἔφοδον· κατηρρώστησε γὰρ
30 ἢ φύσις τὸ ἀναλκι, καὶ τὸ πεφυκὸς ἀδικεῖν κατευμεγεθήσειεν ἂν
οἷον ἀκονιτὶ τῆς ἐκάστου ψυχῆς. Εἰ δὲ δὴ λέγοιντο καὶ ἐπὶ Θεοῦ,

47. Ἐξ. 20, 3.

48. Ὅπ. π. 5.

49. Δευτ. 4, 24, Ἐβρ. 12, 29.

σὺς ὄχι μόνο κατηγορήσε τοὺς θείους νόμους, ἀλλὰ προσθέτει καὶ κάτι ἄλλο, καὶ λέγει·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἐν τῷ «Δὲν θὰ προσκυνήσεις ἄλλους θεοὺς»⁴⁷, τὸ ὅποιο, λέγει ὅτι εἶναι μεγάλη κατηγορία ἐναντίον τοῦ Θεοῦ (γιατὶ λέγει, «Ὁ Θεὸς εἶναι ζηλότυπος»⁴⁸), καὶ αὐτὸ πού λέγει ἄλλοῦ, «Ὁ Θεὸς μας εἶναι φωτιὰ πού κατατρώνει»⁴⁹. Καὶ ὁ ζηλότυπος βέβαια καὶ φθονερός ἄνθρωπος σοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι ἀξιόμειπτος, ἐκθειάζεις ὅμως τὸ ὅτι ὁ Θεὸς λέγεται ζηλότυπος; Καὶ πῶς εἶναι εὐλόγο ἓνα τόσο φανερὸ πρᾶγμα τοῦ Θεοῦ νὰ διαψεύδεται; Γιατί, ἂν ὁ Θεὸς εἶναι ζηλότυπος, χωρὶς νὰ θέλει αὐτὸς προσκυνοῦνται ὅλοι οἱ θεοί, καὶ προσκυνοῦν τοὺς θεοὺς ὅλα τὰ λοιπὰ ἔθνη. Καὶ πῶς τότε δὲν ἐμπόδισε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ὁ τόσο ζηλότυπος καὶ πού δὲν θέλει νὰ προσκυνοῦνται οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ μόνον ὁ ἑαυτός του; Ἄραγε δὲν εἶχε τὴ δύναμη, ἢ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ δὲν θέλησε νὰ ἐμποδίσει τὸ νὰ προσκυνοῦνται καὶ οἱ ἄλλοι θεοί; Τὸ πρῶτο βέβαια εἶναι ἀσέβεια, τὸ νὰ λέγει κανεὶς ὅτι δὲν μποροῦσε, ἐνῶ τὸ δεύτερο συμφωνεῖ μὲ τὰ δικά μας ἔργα. Ἀφήστε αὐτὴ τὴ φλυαρία καὶ μὴν ἀποδίδετε σ' ἐμᾶς τέτοια βλασφημία.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἐποκρίνεται λοιπὸν τὴν εὐσέβεια πρὸς τὸν Θεό, γιὰ νὰ μὴ φαίνεται ὅτι ἀντιτίθεται ἀπίστευτα στοὺς λόγους τῆς θεόπνευστης Γραφῆς. Γιατὶ εἶναι ἀπερίσκεπτο καὶ ὑπερβολικὰ ἀνόητο καὶ δὲν ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴν τιμωρία τὸ νὰ ὀνομάσει κανεὶς τὸν Θεὸν ζηλότυπο. Ἄς ἀκούσει λοιπὸν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀνεπηρέαστος ἀπὸ πάθος, εἶναι πάντοτε στηριγμένος σταθερὰ στὰ δικά του ἀγαθὰ, καὶ εἶναι ἀσάλευτη ἡ θέση του σ' αὐτὰ πού βρῖσκεται. Διερμηνεύοντας λοιπὸν τὶς διαθέσεις του γιὰ κάθε πρᾶγμα οἱ ἐξηγητὲς τῶν θείων, ἐξυπηρετοῦνται μὲ τὶς δικές μας ἀνθρώπινες ἐκφράσεις, μὴ ἔχοντας τρόπο νὰ μιλήσουν διαφορετικὰ. Ἡ ζηλοτυπία λοιπὸν καὶ ἡ ὀργὴ καὶ ὅσα εἶναι ἐξίσου μεμπτὰ, εἰσβάλλουν στὶς σκέψεις τῶν ἀνθρώπων μὲ ἐμπαθῆ ἔννοια. Γιατὶ πάσχει ἀπὸ ἀδυναμία ἢ φύση καὶ ἡ ἐμφυτὴ τάση γιὰ ἀδικία ὑπερισχύει χωρὶς κόπο ἐπάνω στὴν ψυχὴ τοῦ καθενός. Ἄν

τότε δὴ, τότε, καὶ μάλια ἐμφρόνως, πρεπόντως τε καὶ τῇ ἀρρήτῃ φύσει ἐοικότως, συνιέντες ἡμεῖς, καὶ ταῖς καθ' ἡμᾶς ἀσθενείαις ἀμιγῆ τηροῦντες αὐτήν, κατ' οὐδένα τρόπον δυσσεδήσομεν. Ὅταν τοίνυν Θεὸς ὀνομάζεται ζηλωτής, ἐννομίσεις ὅτι τῶν ἄγαν ἐστὶ 5 κατεστνηγμένων παρ' αὐτῷ, τὸ εὐπαρακόμιστον ἐπὶ τὰ αἰσχίω τῶν ὑπ' αὐτῷ γεγονότων· χρῆναι γάρ, οἶμαι, διαπεπῆχθαι φιλεῖν, καὶ ἐν ἀκλονήτῳ κείσθαι διαμονῇ τῆς εἰς αὐτὸν γνησιότητος, ὡς τό τοι καταδονεῖσθαι φιλεῖν καὶ διαρριπτεῖσθαι πρὸς ἃ μὴ θέμις, εἴη ἂν οὐκ ἀνδρῶν ἀγαθῶν, μᾶλλον δὲ τῆς κατὰ Θεοῦ δόξης, 10 δύσοιστον ἔχει τὴν ὕδριν.

Ἄνθ' ὅτου γὰρ δὴ, φαίη τις ἂν αὐτοῖς, τὸν τῶν ὅλων ἀτιμάσαντες Θεόν, τὸν ἓνα καὶ φύσει, προσενενύκασι τοῖς ἑτέροις, τοῖς ψευδωνύμοις, φημί, καὶ τοῖς οὐκ οὖσιν ὅλως; Τοιοῦτόν τί φησι δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ· «Τί εὗροσαν 15 οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν ἐμοὶ πλημμέλημα, ὅτι μακρὰν ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐπορεύθησαν ὀπίσω τῶν ματαίων καὶ ἐματαιώθησαν;». Δεῖν γάρ, οἶμαι, τὸν ἐξήνιον καὶ τοῦ κατὰ φύσιν ἀποτρέχοντα Θεοῦ, τῆς ὑπ' αὐτῷ λατρείας προαναφαίνειν τὰ ἐγκλήματα, ἵν' εὗμορφον τὴν ἀπόστασιν ἔχη, ὃ δὲ ἐγκαλεῖν μὲν ἔχων οὐδέν, εἶτα 20 τοῦτο δρᾶν ἠρημένος καὶ τῶν οὕτω μυσαρωτάτων γεγονῶς ἐραστής, πῶς οὐκ ἂν ἐν δίκῃ κολάζοιτο; Ἡ γὰρ αὐτὸς ἑαυτοῦ βελτίων ἔσται παθῶν, ἢ γουν εἰς ἑτέρους παραπέμψει τὴν ὄνησιν. Παραιτήσονται γὰρ τὸ ἀλῶναι τοῖς ἴσοις, εἴπερ ἐστὶν αὐτοῖς τὸ κολάζεσθαι στυγητόν. Ἔδει τοίνυν ἀγαθὸν ὄντα τὸν Δημιουργ- 25 γὸν τῶν ὅλων, μὴ ἀπλῶς ἐφείναι τισιν αὐτοῦ ἀποφοιτᾶν, μᾶλλον δὲ τῷ φόβῳ περιστεῖλαι τὸ ῥάθυμον καὶ τὸ ἀνεμμένον, εἰς ἀπόστασιν. Ταύτητοι καὶ Θεὸς ζηλωτής, καὶ πῦρ καταναλίσκον, διὰ τῶν Μωσέως ὀνόμασται λόγων.

Ὅτι γὰρ δὴ τὸ ἀποσκιρτῆσαι Θεοῦ τοῖς αὐτὸ παθοῦσιν ἐπι- 30 σφαλές, μᾶλλον δὲ καὶ ὀλέθρου πρόξενον, ἀνιδρωτὶ καταθρήσω-

αὐτὰ τώρα λεχθοῦν καὶ γιὰ τὸν Θεό, τότε λοιπόν, τότε, καὶ μὲ πολλή φρόνηση καὶ ὅπως πρέπει καὶ ἀρμόζει στὴν ἀνέκφραστη φύση, ἐνεργώντας ἡμεῖς μὲ σύνεση καὶ τηρώντας τὴν ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τις δικές μας ἀδυναμίες, μὲ κανένα τρόπο δὲν θὰ δείξομε ἀσέβεια. Ὅταν λοιπόν ὀνομάζεται ὁ Θεὸς ζηλοτύπος, θὰ νομίσεις ὅτι εἶναι ἀπὸ τὰ ὑπερβολικὰ μισητὰ ἀπὸ αὐτὸν ἢ εὐκόλη μετάπτωση στὸ κακὸ ὅσων εἶναι στὴν ἔξουσία του. Γιατὶ νομίζω ὅτι πρέπει αὐτοὶ ν' ἀγαποῦν σταθερὰ καὶ νὰ θέλουν νὰ παραμένουν ἀκλόνητοι στὰ βαθμὸ τῆς γνήσιας εὐσέβειας πρὸς αὐτόν, γιατί ἡ κλονιζόμενη ἀγάπη καὶ ἡ παράδοση σὲ ὅποια δὲν εἶναι σωστά, δὲν εἶναι γνῶρισμα ἀγαθῶν ἀνθρώπων, καὶ μᾶλλον ἀποτελεῖ ἀνυπόφορη προσβολὴ τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ.

Γιὰ ποιὸ λόγο λοιπόν, θὰ τοὺς ρωτοῦσε κάποιος, προσβάλετε τὸν Θεὸ τῶν ὄλων, τὸν ἕνα καὶ ἀπὸ τῆ φύση του Θεό, καὶ ἀποκλίνετε στοὺς ἄλλους θεούς, ἐννοῶ τοὺς ψευδάνυμους καὶ ἀνύπαρκτους ἐντελῶς; Κάτι τέτοιο λέγει μὲ τὰ λόγια κάποιου προφήτη στοὺς ἕξ αἵματος Ἰσραηλίτες: «Ποιὸ σφάλμα βρῆκαν σὲ μένα οἱ πρόγονοί σας, καὶ ἀπομακρύνθηκαν πολὺ ἀπὸ ἑμένα καὶ ἀκολούθησαν χαμένα πράγματα καὶ κατάντησαν καὶ αὐτοὶ μηδαμινοί;»^{49α}. Γιατὶ πρέπει, νομίζω, ὅποιος ἀπομακρύνεται τρέχοντας ξέφρενος ἀπὸ τὸν κατὰ φύση Θεὸ νὰ παρουσιάζει ἀπὸ πρὶν τὰ λάθη τῆς λατρείας του πρὸς αὐτόν πού τοῦ ζητεῖται γιὰ νὰ εἶναι ἡ ἀποστασία του εὐσχημη, ἐνῶ αὐτὸς πού δὲν ἔχει τίποτε νὰ κατηγορήσει, καὶ ἀποφασίζει νὰ τὸ κάνει ἔπειτα καὶ νὰ γίνεῖ ἐραστής τῶν τόσο ἐγκληματικῶν πραγμάτων, πῶς δὲν θὰ ἦταν ἄξιος τιμωρίας; Γιατί, ἢ ὁ ἴδιος θὰ γίνεῖ καλύτερος ἢν πάθει, ἢ θὰ προκαλέσει τὴν ὠφέλεια ἄλλων. Καθόσον δὲν θὰ θελήσουν νὰ αἰχμαλωτισθοῦν ἀπὸ τὰ ἴδια, ἢν εἶναι βδελυρὸ νὰ τιμωρηθοῦν. Ἔπρεπε λοιπόν, ἀφοῦ ὁ Δημιουργὸς τῶν ὄλων εἶναι ἀγαθός, ὅχι νὰ ἐπιτρέπει σὲ κάποιους ν' ἀπομακρύνονται ἀπὸ αὐτόν, ἀλλὰ μᾶλλον μὲ τὸ φόβο νὰ περιορίσει τὴ ραθυμία καὶ τὴ διάθεση γιὰ ἀποστασία. Μὲ αὐτὴ τὴν ἐννοια ὁ Θεὸς ὀνομάσθηκε μὲ τὰ λόγια τοῦ Μωυσῆ καὶ ζηλωτῆς καὶ φωτιὰ πού κατατρώει.

Ὅτι βέβαια ἡ ἀποσκίρτηση ἀπὸ τὸν Θεὸ εἶναι ἐπικίνδυνο γι' αὐτοὺς πού τὸ ἔπαθαν, ἢ μᾶλλον προκαλεῖ καὶ τὸν ὄλεθρο, θὰ τὸ δια-

μεν, ὡδὶ τὸ χρῆμα διεσκευασμένοι. Τῆς μὲν γὰρ περὶ αὐτοῦ γνώσεως ἀπλανοῦς καὶ θεωρίας ἰσχυρῆς καὶ ἀπεξεσμένης, εἶη ἂν, ὡς γε οἶμαι, τὸ ὑστατον οὐδέν, οὐ περιουσίαι χρημάτων, οὐ λαμπρότης κοσμικῆ καὶ ἀξιομάτων ὄγκοι, οὐ σοφίας δόκησις τῆς ἐπιγείου 5 καὶ ψυχικῆς καὶ δαμονιώδους. Καὶ γοῦν ἔφη πού Θεὸς διὰ τῆς Ἱερεμίου φωνῆς «Μὴ καυχάσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχάσθω ὁ δυνατὸς ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχάσθω ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος, ἐν τῷ συνιεῖν καὶ γινώσκειν τὸν Κύριον». Ἔφη δέ πού καὶ 10 αὐτὸς ὁ Σωτὴρ πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεόν· «Αὕτη δέ ἐστίν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν». Οὐκοῦν, ἄριστον ἀνχημάτων εἶη ἂν ἡ περὶ Θεοῦ γνώσις Ὁρθῶς δέ ταῦτ' ἔχειν καὶ αὐτοῖς τοῖς Ἑλλήνων λογάσι συνδοκεῖ. Καὶ γοῦν ὁ Ἄρι- 15 στοτέλους μαθητῆς Ἀλέξανδρος, ἐν τῷ *Περὶ τῆς καθ' ἕκαστα Προνοίας λόγῳ*, φησὶν· “Ἴσως δέ χρή τὰληθὲς εἰπεῖν διὰ τῆς περὶ τὸ Θεῖον εὐσεβείας, τὸ μέγιστον μὲν τελεώτατον ἀγαθὸν πάντων δὲ τὸ εὐδαιμόνως ζῆν. Τοῦτο δὲ ὄν ἐν θεωρίᾳ δείκνυται, ἡ δὲ θεωρία ἐν γνώσει τῶν ἀρίστων· ἄριστα δὲ ὁμολογεῖται πρὸς 20 ἀπάντων εἶναι τὰ θεῖα”. Τούτων γὰρ οὕτως ἐχόντων, ἐν τῇ γνώσει τῶν θείων εἶη ἂν ἡμῖν τὸ εὐδαιμονεῖν κείμενον.

Οὐκοῦν, ὡς ἔφην ἀρτίως, τῶν περὶ Θεοῦ δογμάτων οὐδέν ἂν γένοιτο τιμαλφέστερον τοῖς τῆς ἀληθοῦς σοφίας ἐρασταῖς. Ἀποφέρει δὲ τούτου, τὸ τοῖς ψευδωνύμοις προσκεῖσθαι θεοῖς. Καὶ τί 25 τὸ ὄντως ὄν ἀγνοῆσαι καὶ ἀμοιρῆσαι δόξης ἐπὶ Θεῷ τῆς ἀκραιφνοῦς τε καὶ ἀληθοῦς; Εἶτα πῶς ἀσυντελὲς εἰς ὄνησιν τὸ εἰδέναι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι λυπεῖ τὸ χρῆμα Θεόν, ὃς «πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν»; “Ὡσπερ δὲ εἶναί φαμεν ἀνθρώπῳ παγχάλεπόν τε καὶ δύσοιστον πάντη 30 τῶν ὀμμάτων τὴν πῆρωσιν, τριπόθητόν τε καὶ πολύευκτον τὸ ἐρρῶσθαι τὰς ὄψεις, οὕτω φευκτὸν μὲν καὶ κατεστυγημένον εἶη ἂν, καὶ μάλα εἰκότως, τὸ μὴ δύνασθαι μὲν ὄραν τὰ περὶ Θεοῦ, καὶ φωτὸς ἐστερηθῆσαι τοῦ νοητοῦ καὶ τὸν τῆς καρδίας ὀφθαλμὸν

πιστώσομε χωρίς κόπο, ἂν σκεφθοῦμε τὸ πρᾶγμα ὡς ἐξῆς: Ἀπὸ τὴν ἀπλανῆ περὶ αὐτοῦ γνώση καὶ τὴ λεπτὴ καὶ ἐπιμελημένη θεωρία, δὲν ὑπάρχει, ὅπως ἐγὼ νομίζω, τίποτε ἀνώτερο, οὔτε χρηματικὴ περιουσία, οὔτε λαμπρότητα κοσμικῆ, οὔτε μεγαλεῖα ἀξιωμαίων, οὔτε καύχηση γιὰ σοφία ἐπίγεια καὶ ψυχικὴ καὶ δαιμονικὴ. Γιατὶ λέγει κάπου ὁ Θεὸς μὲ τὴ φωνὴ τοῦ Ἱερεμία: «Νὰ μὴν καυχιέται ὁ σοφὸς γιὰ τὴ σοφία του, οὔτε ὁ δυνατὸς νὰ καυχιέται γιὰ τὴ δύναμή του, ὅπως οὔτε καὶ ὁ πλούσιος νὰ καυχιέται γιὰ τὰ πλούτη του, ἀλλ' αὐτὸς ποὺ καυχιέται νὰ καυχιέται γι' αὐτό· ὅτι κατανοεῖ καὶ ἔχει γνώση τοῦ Κυρίου»⁵⁰. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σωτῆρας εἶπε πρὸς τὸν οὐράνιο Πατέρα καὶ Θεό: «Αὕτῃ εἶναι ἡ αἰώνια ζωὴ, τὸ νὰ γνωρίζουν ἐσένα τὸν μόνο ἀληθινὸ Θεό, καὶ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ποὺ ἔστειλες»⁵¹. Ἐπομένως τὸ καλύτερο καύχημα εἶναι ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ οἱ διαπρεπεῖς Ἕλληνες θεωροῦν μαζί μὲ μᾶς ὅτι αὐτὰ εἶναι ὀρθά. Καὶ πράγματι ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη Ἀλέξανδρος στὸ λόγο του, Περὶ τῆς καθ' ἕκαστα Προνοίας, λέγει: “Ἴσως πρέπει νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, ὅτι μαζί μὲ τὴν εὐσέβεια πρὸς τὸν Θεὸ ὑπάρχει ἡ εὐτυχισμένη ζωὴ, τὸ μέγιστο καὶ τελειότατο ἀνάμεσα ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθὰ. Αὐτὸ φαίνεται ὅτι ὑπάρχει στὴ θεωρία, ἡ θεωρία πάλι ὑπάρχει στὴ γνώση τῶν ἀρίστων, καὶ τὰ ἀρίστα ὁμολογοῦν ὅλοι ὅτι εἶναι τὰ θεῖα”. Ἐχοντας λοιπὸν αὐτὰ ἔτσι, ἡ εὐδαιμονία βρίσκεται γιὰ μᾶς στὴ γνώση τῶν θείων.

Ἄρα λοιπόν, ὅπως εἶπα πρὶν ἀπὸ λίγο, γιὰ τοὺς ἔραστες τῆς ἀληθινῆς σοφίας τίποτε δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει πολυτιμότερο ἀπὸ τὰ δόγματα περὶ Θεοῦ. Ἀπὸ αὐτὸ ὅμως ἀπομακρύνει ἡ προσχώρηση στοὺς ψευδάνυμους θεούς. Καὶ τί ὑπάρχει χειρότερο ἀπὸ τὸ ν' ἀγνοήσουμε τὸ ἀληθινὸ ὄν καὶ νὰ στερηθοῦμε τὴν γνήσια καὶ ἀληθινὴ γνώση τοῦ Θεοῦ; Ἐπειτα πῶς δὲν συντελεῖ σὲ ὠφέλεια τὸ νὰ γνωρίζουν οἱ ἄνθρωποι ὅτι τὸ πρᾶγμα προξενεῖ λύπη στὸν Θεό, ὁ ὁποῖος «θέλει νὰ σωθοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καὶ νὰ γνωρίσουν τὴν ἀλήθεια»⁵²; Ὅπως δηλαδὴ λέμε ὅτι εἶναι στὸν ἄνθρωπο πάρα πολὺ φοβερὸ καὶ τελείως ἀνυπόφορο ἡ βλάβη τῶν ματιῶν, καὶ εἶναι πολυπόθητη καὶ πολὺ εὐκταία ἡ ἀποκατάστασή τους, ἔτσι εἶναι ἄξιο ἀποφυγῆς καὶ πολὺ φρικτὸ, καὶ πολὺ εὐλόγα, τὸ νὰ μὴν μπορούμε νὰ βλέπομε τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Θεὸ καὶ νὰ ἔχομε στερηθεῖ τὸ νοητὸ φῶς

καταυγάζοντος Ἀξιόκτητον δὲ καὶ σωτήριον, καὶ παντὸς ἡμῖν ἀγαθοῦ ῥίζα τε καὶ γένεσις, τῆς θεοπτίας τὸ χρῆμα. Τί δέ, εἶπέ μοι, τὸ ὑπὸ Θεῶ καὶ ἐννόμως ἐλέσθαι βιοῦν, οὐ παρὰ πολὺ δοίη τις ἂν ἐν ἀμείνοσι τοῦ δίχα Θεοῦ καὶ ἀνόμως πολιτεύεσθαι; Καί-
5 τοι πῶς οὐχ ἅπασιν ἐναργές τὸ ἄμεινον; Ὅτε τοίνυν τοῖς ἔξω Θεοῦ γεγονόσι, διὰ γε τοῦ προσκυνεῖν ἐλέσθαι τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς, πᾶσά πως ἀνάγκη καὶ ζυγοῦ καὶ νόμων ἀφαιμαρτεῖν καὶ πολιτείας εὐαγοῦς, πῶς οὐκ ἂν ἐπαινέσειέ τις τῆς τοῦ πάθους αἰτίας ἀποσκευάζοντα τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς τὸν Σωτῆρα τῶν ὅλων
10 Θεόν;

Ἄλλὰ προσκέκρουκεν ἴσως αὐτῷ ποιναῖς τὸν ἐξήνιον ὑποφέρων, καὶ τοῖς ἀθλίως ἀπολλυμένοις ἀνατειχίζων τρόπον τινὰ τὴν εἰς τοῦτο πάροδον διὰ τοῦ ζηλωτὴν ἑαυτὸν λέγειν εἶναι. Αἰτιασώμεθα δὴ οὖν ἐν δίκῃ καὶ τοὺς τοῖς τῆς ἐπιγείου βασιλείας ἐν-
15 ζήσαντας θάκοις, ὅταν ἀσχάλλωσι τυχὸν ὀρῶντές τινας τῶν οἰκείων ὑπασπιστῶν, τῆς μὲν εἰς αὐτοὺς εὐνοίας ἀποσκοιρτήσαντας, ἀνθηρημένους δὲ τὰ βαρβάρων. Ἄλλὰ κἂν εἴ τις τῶν ὑπ' αὐτοῖς στρατηγῶν καταθεάσαιοί τινας τῶν τελούντων ἐν μαχηταῖς, ῥίψαντας μὲν τὴν ἀσπίδα, κατημεληκότας δὲ καὶ τοῦτο
20 εἰσάπαν τοῦ χρῆναι πονεῖν, ἀγανακτεῖτω μηδαμῶς; Κἂν εἰ τῆς ἀγέλης ἀποφέροίτο τινα τῶν ἐν ἀγροῖς θρεμμάτων, καὶ ὑπὸ τοῖς ὠμοτάτοις γένοιτο λύκοις, ἔστω ῥάθυμος ὁ ποιμὴν· πασχέτω δὴ τοῦτο καὶ ὁ γηπόνος, μαραινομένων αὐτῷ τῶν ὀρχάτων· ἀναπιπέτωσαν δὲ καὶ πατέρες ἐπὶ τὸ ῥάθυμον, φιλτάτων αὐτοῖς εἰς
25 ἀκοσμίαν ὠλισθηκότων· ἔστω δὲ ἄτεγκτος καὶ δεσπότης οἰκέτας ὀρῶν τοὺς γνησιωτάτους τῆς εἰς αὐτοὺς εὐνοίας ἠφειδηκότας, καὶ τὰ τῶν ὅτι μάλιστα δυσμενεστάτων αὐτῷ φρονεῖν ἠρημένους.

Ἄλλ', οἴμαι, φαίη τις ἂν εἶναι ταυτὶ τῆς ἐσχάτης ἠλιθιότητος σαφῆ καὶ ἐναργέστατην ἀπόδειξιν. Εἶτα πῶς ἂν ἠμέλησε Θεὸς
30 τῶν ὑπ' αὐτῷ γεγονότων, ὠλισθηκότων εἰς τὸ λυποῦν; Ἔδει γάρ, ἔδει τοῖς δείμασι, καθάπερ τισὶ χαλινοῖς, περιτρέπειν εἰς τὸ εὐθύ. Τοιοῦτόν τί φησι πρὸς αὐτὸν καὶ Δαβὶδ ὁ θεοσέσιος «Ἐν κημῶ

πὸν καταφωτίζει τὰ μάτια τῆς ψυχῆς. Καὶ εἶναι ἄξιο πρὸς ἀπόκτηση καὶ σωτήριο καὶ ρίζα καὶ ἀρχὴ γιὰ μᾶς κάθε ἀγαθοῦ τὸ γεγονὸς τῆς θεᾶς τοῦ Θεοῦ. Τί ὅμως, ἡ ἐκλογή, πές μου, νὰ ζεῖ κανεὶς κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ Θεοῦ καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους του δὲν θὰ τὸ θεωρήσει κανεὶς πολὺ πῖο καλῦτερο ἀπὸ τὸ νὰ ζεῖ μιὰ ζωὴ χωρὶς Θεοῦ καὶ νόμο; Καὶ πῶς δὲν εἶναι ὀλοφάνερο σὲ ὅλους τὸ καλῦτερο; "Ὅταν λοιπὸν αὐτοὶ πὸν ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὸν Θεὸ μὲ τὸ νὰ προτιμήσουν νὰ προσκυνοῦν ἐκείνους πὸν δὲν εἶναι θεοί, κατ' ἀπόλυτη ἀνάγκη θὰ ἐκτραποῦν καὶ ἀπὸ τὸ ζυγὸ καὶ τοὺς νόμους καὶ ἀπὸ τὴν ἀγία πολιτεία, πῶς δὲν θὰ ἐπαινέσει κανεὶς τὸν Σωτῆρα τῶν ὅλων Θεό, πὸν ἀπαλλάσσει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν κατηγορία γιὰ τὸ πάθος του;

Ἄλλ' ἴσως αὐτὸς ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ τὸν Θεὸ ἐπειδὴ ἐπιβάλλει ποινὲς σ' αὐτὸν πὸν ἀποτίναξε τὰ χαλινάρια καὶ ἐμποδίζει κατὰ κάποιον τρόπο σ' αὐτοὺς πὸν χάνονται μὲ τρόπο ἄθλιο τὴν εἴσοδο σ' αὐτὸ (τὴν ἀσέβεια), λέγοντας ὅτι εἶναι ζηλωτής. Ἄς κατηγορήσομε λοιπὸν δικαίως καὶ αὐτοὺς πὸν κατέλαβαν τοὺς θρόνους τῆς ἐπίγειας βασιλείας, ὅταν δυσανασχετοῦν τυχὸν βλέποντας κάποιους ἀπὸ τοὺς ὑπασπιστὲς τους νὰ ἀποσκιοτοῦν ἀπὸ τὴν εὐνοία τους πρὸς αὐτοὺς καὶ προτιμοῦν τοὺς βαρβάρους. Ἄλλὰ καὶ ἂν κάποιος ἀπὸ τοὺς στρατηγούς τους ἀντιληφθεῖ κάποιους ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες του νὰ ρίχνουν τὴν ἀσπίδα καὶ νὰ ἀδιαφοροῦν τελείως γιὰ τὸ ὅτι πρέπει νὰ κουπιάζουν, νὰ μὴν ἀγανακτεῖ καθόλου. Καὶ ἂν κάποια ἀπὸ τὰ ζωντανὰ μας πὸν τρέφομε στὰ λιβάδια ξεκόψουν ἀπὸ τὸ κοπάδι καὶ πέσουν στοὺς ἄγριους λύκους, ὁ βοσκὸς ἂς δείξει ἀδιαφορία· τὸ ἴδιο ἂς κάνει καὶ ὁ γεωργὸς βλέποντας τὰ φυτὰ του νὰ μαραίνονται· καὶ οἱ γονεῖς ἂς ξαπλώνουν ἡσυχοὶ ἂν τὰ πολυαγαπημένα τους παιδιὰ ἔχουν ὀλισθήσει σὲ ἀταξίες. Ἐπίσης ἂς εἶναι ἀσυγκίνητος καὶ ὁ ἀφέντης βλέποντας τοὺς καλῦτερος δούλους του νὰ κάνουν κατάχρηση τῆς εὐνοίας του καὶ νὰ θέλουν νὰ κάνουν τὰ πῖο μισητὰ σ' αὐτόν.

Ἄλλὰ θὰ ἔλεγε, νομίζω, κάποιος, ὅτι αὐτὰ εἶναι σαφῆς καὶ ὀλοφάνερη ἀπόδειξη τῆς πῖο χειρότερης ἡλιθιότητος. Καὶ πῶς τότε θὰ ἀμελοῦσε ὁ Θεὸς γιὰ τοὺς δικούς του πὸν ὀλίσθησαν σ' αὐτὸ τὸ λυπηρό; Γιατὶ ἔπρεπε, ναὶ ἔπρεπε μὲ τὸ φόβο, σὰν μὲ κάποιον χαλινάρι, νὰ τοὺς ὀδηγεῖ στὸν ἴσιο δρόμο. Κάτι παρόμοιο λέγει σ' αὐτόν καὶ

καὶ χαλινῶ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἄγξαι τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ». Φιλοπευστοῦντι δέ μοι κάκεινο φραζέτω. Ἐρα γάρ, οὗς οἶεται καὶ φησιν εἶναι θεούς, ἐν αἰτία ποιεῖσθαί τινας ὁμολογεῖ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀγανακτεῖν, εἰ τὸ ὑπ' αὐτοῖς εἶναι θέλειν, ἐμφρονέστα-
 5 τα διωθούμενοι μεταθεῖντο πρὸς τὰ βελτίω, καὶ ὑπὸ Θεῶ γένοι-
 το τῷ ἀληθινῷ τὴν Χριστιανῶν λατρείαν ἀνθηρομένοι, ἧ καὶ πρὸς τοῦτό φησιν ἀναγλήτως ἔχειν αὐτούς; Εἰ μὲν οὖν οὐ πολὺς αὐτοῖς λόγος τοῦ τοιοῦδε, τί μάτην ἐπιτιμᾶ τοῖς ἐκ πλάνης Ἑλλη-
 νικῆς ἐλομένοις μεταφοιτᾶν πρὸς ἀλήθειαν; Διὰ τί μὴ μᾶλλον
 10 ὁμογνωμονεῖ τοῖς ἑαυτοῦ θεοῖς; Εἰ μὲν γὰρ εὖ δρωσιν ἐκεῖνοι τὸ λυπεῖσθαι διωθούμενοι, τὰ αἰσχίω πεφρόνηκεν αὐτός, ἧ τάχα που καὶ ἐπιτιμᾶ κατημεληκόσι τοῦ πρέποντος τοῖς ἰδίους θεοῖς. Εἰ δὲ αὐτός πεφρόνηκεν ὀρθῶς, ἀγανακτῶν καὶ λυπούμενος, πῶς οὐκ ἀληθὲς εἶπειν, ὅτι τὴν ἀμείνω ψῆφον ἀπεκληρώσατο, καὶ κρείττων
 15 ἤδη πῶς ὁράται τῶν σοφωτάτων θεῶν;

Ἄλλὰ λυπεῖ τὸ χρῆμα αὐτούς. Ζῆλος δὴ οὖν νοεῖσθω καὶ τοῦτο. Εἶτα πῶς ἀσύνετον κομιδῇ τῶν Μωσέως γραμμμάτων πεποι-
 ηται τὴν καταδοχήν, μὴ δὴ χρῆναι λέγων τὸν Θεὸν ἀγανακτεῖν, εἰ
 δὴ τινες εἶεν τῶν ὑπ' αὐτῷ πεπραχότων ἐλαφροὶ καὶ εὐπαρακόμι-
 20 στοι καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ ζωοποιὸν ἀφέντες γνῶσιν, εἰς τὸ τῆς ἀπωλεί-
 ας πίπτωσι θάραθρον. Ἄλλὰ γὰρ ἀνθ' ὅτου, φησὶν, οὐ κεκάλυκε, καίτοι τοῦτο δρωῖν ἐξὸν αὐτῷ; Ἄλλ', ὧ κράτιστε, φαίην τις ἄν, καί-
 τοι πῶς οὐκ ἀπειροῦ τοῦ κακοῦ, καὶ ὀργὴν ἀπειλῶν, καὶ δίκην ἐπαρτήσας, καὶ πῦρ ἑαυτὸν εἶναι λέγων, καὶ περιστέλλων τῷ φόβῳ
 25 τὸ ῥάθυμον; Ἄλλ' ἦν ἄμεινον, ὡς ἐξ ἀνάγκης, φησί, καὶ βίας. Εἶτα ποῦ τῆς ἀνθρώπου διανοίας τὸ ἐλεύθερον καὶ ἀφειμένον εἰς τὸ δοκοῦν; Χρῆμα γὰρ ἀδέσποτον ἢ ἀρετὴ, καθὰ καὶ αὐτοὶ φασιν οἱ Ἑλλήνων λογάδες, ἵνα καὶ τοῖς ἀγαθοῖς τὸ ἐπαινεῖσθαι δεῖν εἰκό-
 τως ἀκολουθῆ, καὶ τοῖς μὴ τοιούτοις τὸ χρῆναι πράττεσθαι δίκας
 30 ἐξὸν γὰρ εὐδοκμεῖν δι' ἀγαθοουργίας, ἐθελονταὶ διολώλασι πεσόν-
 τες εἰς τὰ αἰσχίω. Προσεπάγει δὲ καὶ φησιν

ὁ θεσπέσιος Δαβίδ· «Μὲ φίμωτρο καὶ χαλινάρι σφίξε τὸ στόμα ἐκείνων πού δὲν σὲ πλησιάζουν»⁵³. Τὸν ἐρωτῶ κι ἄς μοῦ πεῖ κι ἐκεῖνο· "Αραγε αὐτοὺς πού νομίζει καὶ λέγει ὅτι εἶναι θεοί, ὁμολογεῖ ὅτι κατηγορεῖ κάποιους, ἢ μᾶλλον καὶ ἀγανακτεῖ, ἂν, θέλοντας νὰ εἶναι στὴν ἐξουσία τους, ὀδηγούμενοι μὲ πολλή φρόνηση, μετακινηθοῦν πρὸς τὰ καλύτερα καὶ περᾶσουν στὴν ἐξουσία τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀληθινοῦ· ἐπιλέγοντας τὴ θρησκεία τῶν Χριστιανῶν, ἢ λέγει ὅτι κι αὐτὸ τοὺς ἀφήνει ἀσυγκίνητους; "Αν λοιπὸν δὲν λαμβάνουν καὶ πολὺ ὑπόψη αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, γιατί ἐπιτιμοῦν ἄσκοπα αὐτοὺς πού θέλησαν νὰ μετακινηθοῦν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πλάνη στὴν ἀλήθεια; Γιατί δὲν συμφωνεῖ μᾶλλον μὲ τοὺς θεοὺς του; Γιατί, ἂν ἐκεῖνοι πράττουν ὀρθὰ ἀπωθώντας τὴ λύπη, αὐτὸς ἔχει ἀποδεχθεῖ τὰ χειρότερα, ἢ ἴσως καὶ τοὺς ἐκτιμᾷ ἐπειδὴ ἔδειξαν ἀμέλεια γιὰ τὸ πρέπον στοὺς θεοὺς του. "Αν ὅμως αὐτὸς ἔχει σκεφθεῖ ὀρθὰ, ἀγανακτώντας καὶ λυπούμενος, πῶς δὲν εἶναι ἀλήθεια νὰ ποῦμε, ὅτι ἔβγαλε τὴν καλύτερη ἀπόφαση, καὶ φαίνεται πλέον ἀνώτερος ἀπὸ τοὺς σοφώτατους θεοὺς;

Ἄλλὰ τοὺς λυπεῖ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. "Ας θεωρηθεῖ καὶ τοῦτο ζῆλος. "Επειτα πῶς πάρα πολὺ ἀπερίσκεπτα ἐξαπολύει τὴν κατηγορία ἐναντίον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Μωυσῆ, λέγοντας ὅτι δὲν πρέπει ὁ Θεὸς ν' ἀγανακτεῖ, ἂν κάποιοι ἀπὸ τοὺς ταγμένους στὴν ἐξουσία του εἶναι ἐλαφροὶ καὶ παρασύρονται εὐκόλα καὶ ἐγκαταλείποντας τὴ δική του ζωοποιὸ γνώση, πέφτουν στὸ βάραθρο τῆς ἀπώλειας; Ἄλλὰ, λέγει, ἐπειδὴ δὲν τοὺς ἐμπόδισε, ἐνῶ μπορούσε νὰ τὸ κάνει. Καὶ πῶς, ὦ ἄριστε, θὰ ἔλεγε κάποιος, δὲν ἐμποδίζει ἀπὸ τὸ κακὸ, ἀφοῦ καὶ μὲ τὴν ὀργή του ἀπειλεῖ, καὶ τιμωρία πρόσθεσε, καὶ λέγοντας ὅτι εἶναι φωτιᾶ, καὶ περιορίζοντας μὲ τὸ φόβο τὴ ραθυμία τους; Ἄλλὰ ἦταν καλύτερα, λέγει, νὰ τὸ κάνει μὲ ἔξαναγκασμὸ καὶ βία. Καὶ ποῦ εἶναι τότε ἡ ἐλευθερία τῆς ἀνθρώπινης διάνοιας καὶ τὸ αὐτεξούσιο τῆς γνώμης του; Γιατί ἡ ἀρετὴ εἶναι πρᾶγμα ἀδέσποτο, ὅπως λένε οἱ ἐξέχοντες "Ελληνες λόγιοι, ὥστε καὶ τοὺς ἀγαθοὺς νὰ ἀκολουθεῖ ἐπάξια καὶ ὀρθὰ ὁ ἔπαινος, καὶ τοὺς ἀντίθετους κατ' ἀνάγκη ἢ τιμωρία. Γιατί, ἐνῶ μπορούσαν νὰ εὐδοκιμοῦν μὲ τίς ὀρθές πράξεις τους, ὀδηγήθηκαν μὲ τὴ θέλησή τους στὴν ἀπώλεια πέφτοντας στὰ χειρότερα. Προσθέτει ὅμως πάλι καὶ λέγει.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Εἰ γὰρ οὐδένα θέλει προσκυνεῖσθαι, τοῦ χάριν τὸν Υἱὸν τοῦτον προσκυνεῖτε, καὶ ὃν ἐκεῖνος ἴδιον οὔτε ἐνόμισεν, οὐθ' ἠγήσατο πώποτε; Καὶ δείξω γε τοῦτο ῥαδίως. Ὑμεῖς δέ, οὐκ οἶδ' ὅθεν, 5 ὑποβλητὸν αὐτῷ προστίθετε.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἀποφάσκει μὲν οὖν τῶν ὅλων Θεός, τὸ δεῖν θεοῖς ἑτέροις προσκυνεῖν, μόνος ὢν φύσει καὶ ἀληθῶς Δημιουργὸς τῶν ὅλων καὶ Κύριος. Υἱὸν δὲ ὀνομάζων ὑποβλητὸν, οὐκ οἶδ' ὅ τι λέγει, 10 μᾶλλον δὲ θεομαχεῖ, καὶ τοῖς οὕτως ἠρμένοις ὑψοῦ μυστηρίοις, τὸν ἀσελγῆ καὶ ἀκάθεκτον λόγον ἐφήσει, καὶ ἀκονιτὶ καταδείξειν ὅπερ ἔφη δύνασθαι φησι, τὸ ψευδοεπεῖν ἔχων ἱππήλατον. Ὅτι γὰρ οὐχ ὑποβλητὸν οὐδὲ νόθον υἱὸν ὑφίμεν τῷ παναγίῳ Θεῷ, ὁμολογοῦμεν δὲ μᾶλλον κατὰ φύσιν ἐξ αὐτοῦ προελθεῖν τὸν ἴδιον 15 αὐτοῦ Θεὸν Λόγον, ᾧ πρέπει καὶ μόνῳ τὰ θεοπρεπῆ, καιροῦ πρὸς τοῦτο τοὺς λόγους διαγυμνάζοντος, ἀκονιτὶ διαδείξομεν. Πανταχοῦ δὲ συνασπίζων τοῖς λόγοις τοῦ Πλάτωνος, καὶ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων τιθεὶς ἐν ἀμείνοσι τὰ παρ' αὐτῷ ῥαψωδούμενα, γράφεται πάλιν ἡμᾶς “Ἄνθ' ὅτου δῆ», λέγων, «τῆς Ἑλληνικῆς 20 εὐεπείας ἀπονοστήσαντες, τοῖς τῆς ἀληθείας λόγοις προσκεχωρήκατε;”. Καὶ ὅτι τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεὸν ἐγνώκαμεν, καίτοι Μωσέως μεῖον, φησὶν, ἢ χρῆν ὑμνήσαντος τὰ περὶ Θεοῦ. Ζηλωτὴν γὰρ αὐτὸν καὶ δύσοργον ὀνομάζει, καίτοι προότατον ὄντα καὶ αὐτόχρημα τὰγαθόν. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλλις μακροῦ 25 γεγονότος ἡμῖν τοῦ περὶ αὐτῶν λόγου, καί, ὡς γε οἶμαι, πλειστάκις, ἐπεὶ δὲ ἐστὶ φιλοσκώμμων καὶ θρασὺς εἰς λόγους, φέρε δῆ, φέρε καταθρήσωμεν.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Τί δῆ τούτοις οὐδαμοῦ χαλεπαίνων ὁ Θεὸς φαίνεται, οὐδὲ 30 ἀγανακτῶν, οὐδὲ ὀργιζόμενος, οὐδὲ ὀμνύων, οὐδὲ ἐπ' ἀμφότερα

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄν ὅμως κάποιος δὲν θέλει νὰ δέχεται προσκύνηση, γιὰ ποιὸ λόγο προσκυνεῖτε αὐτὸν τὸν Υἱό, τὸν ὁποῖο ἐκεῖνος οὔτε τὸν θέωρησε οὔτε τὸν νόμισε ποτὲ δικό του; Καὶ θὰ τὸ ἀποδείξω αὐτὸ εὐκόλα. Ἐσεῖς ὅμως, δὲν γνωρίζω ἀπὸ ποῦ, τὸν προσθέτετε σ' αὐτὸν εἰσαγμένο ἀπ' ἔξω.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἄρνεῖται λοιπὸν ὁ Θεὸς τῶν ὅλων νὰ προσκυνοῦνται ἄλλοι θεοί, ἀφοῦ μόνος αὐτὸς εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του καὶ ἀληθινὰ Δημιουργὸς καὶ Κύριος τῶν ὅλων. Καὶ ὀνομάζοντας ὑποβλητὸ τὸν Υἱό, δὲν γνωρίζει τί λέγει, καὶ μᾶλλον μάχεται τὸν Θεὸ καὶ στὰ τόσο ὑψλὰ μυστήρια ἐκσφενδονίζει τὸν βέβηλο καὶ ἀχαλίνωτο λόγο του, καὶ λέγει ὅτι μπορεῖ χωρὶς κόπο ν' ἀποδείξει αὐτὸ πὸν λέγει, ἔχοντας τὴν ψευδολογία νὰ τρέχει σὰν ἄλογο. Γιατί, ὅτι δὲν προσθέτομε στὸν πανάγιο Θεὸ οὔτε ὑποβλητὸ οὔτε νόθο Υἱό, ἀλλὰ μᾶλλον ὁμολογοῦμε ὅτι καταφύση προῆλθε ἀπὸ τὸν ἴδιο ὁ δικὸς τους Θεὸς Λόγος, στὸν ὁποῖο καὶ μόνον ἀρμόζουν οἱ θεϊκὲς τιμές, ὅταν ὁ καιρὸς ἀπαιτήσῃ τοὺς σχετικὸς λόγους θὰ τὸ ἀποδείξομε εὐκόλα. Παντοῦ ὅμως παίροντας συμμάχους τοὺς λόγους τοῦ Πλάτωνα καὶ θέτοντας σὲ καλύτερη θέση ἀπὸ τὴν ἀγία Γραφή τὰ ραψωδήματα ἐκείνου, μᾶς κατηγορεῖ πάλι, λέγοντας: “Γιὰ ποιὸ λόγο ἐγκαταλείψατε τὴν Ἑλληνικὴ καλλιλογία καὶ προσχωρήσατε στοὺς λόγους τῆς ἀλήθειας;” Καὶ ὅτι γνωρίσαμε αὐτὸν πὸν εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του καὶ ἀληθινὰ Θεός, ἀπὸ τὸν Μωυσῆ, λέγει, πού, ἂν καὶ λιγότερο ἀπὸ ὅ,τι ἔπρεπε, ὕμνησε τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Θεό. Τὸν ὀνομάζει ζηλότυπο καὶ ὀργίλο, παρόλο πὸν εἶναι πραότατος καὶ μαζὶ τὸ ἴδιο τὸ ἀγαθό. Ἀλλὰ ἀρκετὰ γι' αὐτά, γιατί ἔγινε γιὰ τὸ θέμα μακρὸς ὁ λόγος καί, ὅπως νομίζω, πάρα πολλές φορές. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι φιλοκατήγορος καὶ θρασὺς στοὺς λόγους, ἔμπρὸς λοιπὸν, ἔμπρὸς νὰ τὸ δοῦμε.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Γιατί λοιπὸν γι αὐτοὺς δὲν φαίνεται πουθενὰ ὁ Θεὸς νὰ θυμώνει οὔτε ν' ἀγανακτεῖ οὔτε νὰ ὀργίζεται οὔτε νὰ ὀρκίζεται οὔτε νὰ κλίνει

ταχέως ῥέπων, ὡς ὁ Μωσῆς φησιν ἐπὶ Φινεές; Εἴ τις ὑμῶν ἀνέγνω
 τοὺς Ἀριθμούς, οἶδεν ὃ λέγω. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν τελεσθέντα τῷ Βε-
 ελφεγῶρ μετὰ τῆς ἀναπεισάσης αὐτὸν γυναικὸς αὐτοχειρία λαβὼν
 ἀπέκτεινε αἰσχρῶ καὶ ὀδυνηροτάτῳ τραύματι, φησί, παίσας τὴν
 5 γυναιῖκα, πεποιήται λέγων ὁ Θεός· «Φινεές, υἱὸς Ἐλεαζάρου υἱοῦ
 Ἀαρὼν τοῦ ἱερέως, κατέπαυσε τὸν θυμόν μου ἀπὸ τῶν υἱῶν
 Ἰσραὴλ, ἐν τῷ ζηλωσαί μου τὸν ζῆλον ἐν αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐξανάλω-
 σα τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐν τῷ ζήλω μου». Τί κουφότερον τῆς αἰτίας
 δι' ἣν ὁ Θεὸς ὀργισθεὶς οὐκ ἀληθῶς ὑπὸ τοῦ γράψαντος ταῦτα
 10 πεποιήται; Τί δὲ ἀλογώτερον, εἰ δέκα ἢ πέντε καὶ δέκα, κείσθω δὲ
 ἑκατόν, οὐκ ἐροῦσι γὰρ χιλίους· θῶμεν δὲ ἡμεῖς καὶ τοσοῦτους τολ-
 μήσαντάς τι τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμένων νόμων παραδοῆναι·
 ἑξακοσίας ἐχρῆν διὰ τοὺς ἅπαξ χιλίους ἀναλωθῆναι χιλιάδας; Ὡς
 ἔμοιγε κρεῖττον εἶναι τῷ παντὶ φαίνεται χιλίους ἀνδράσι βελτίστοις
 15 ἓνα συνδιασῶσαι πονηρόν, ἢ συνδιαφθεῖραι τοὺς χιλίους ἐνί.

Εἶτα τούτοις μακροὺς προσυφαίνει λόγους, μὴ οὐ χρῆναι
 λέγων τὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς Ποιητὴν ἀγρίοις οὕτω κεχρηῆσθαι
 θυμοῖς, ὡς καὶ ἅπαν ἐθελῆσαι πολλάκις, τὸ τῶν Ἰουδαίων γένος
 δαπανῆσαι. Εἰ γὰρ καὶ ἐνὸς ἡρώων, φησί, καὶ οὐκ ἐπισήμου δαί-
 20 μονος δύσοιστος ἢ ὀργὴ χώραις τε καὶ πόλεσιν ὀλοκλήροις, τίς
 ἂν ὑπέστη τοῦ τοσοῦτου Θεοῦ, δαίμοσιν ἢ ἀγγέλοις, ἢ καὶ ἀν-
 θρώποις ἐπιμηνίσαντος;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Οἶεται μὲν οὖν, ὡς ἔφην, μικρῶ διαφέρειν τῶν καθ' ἡμᾶς τὴν
 25 ἀνωτάτω τε καὶ ἀκήρατον φύσιν, καὶ τὰς ἐφ' ἐκάστῳ τῶν πρα-
 γμάτων διαθέσεις, ἃς ἂν δέχοιτο τυχόν· Εἰρήσθω γάρ, εἰ δοκεῖ,
 καὶ ἀνθρωπινώτερο τοιαύτας εἶναι, καὶ οὐχ ἑτέρας οἰαί περ ἂν
 γένοιτο καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς. Καὶ ὀργῆς ὀνομασθείσης ἐπὶ Θεοῦ
 τάχα πού καὶ πύρωσιν, πικρόν τε καὶ ἀκρατὲς κίνημα καρδίας
 30 συμβῆναι νομίζει· κἂν εἰ λέγοιτο ζηλωτῆς κατὰ τὸ εἶκός, οὐκ ὀκνή-
 σει παθεῖν αὐτὸν ἀνθρώποις τὰ ἴσα εἰπεῖν καὶ τῷ τῆς βασκανίας

γρήγορα πρὸς τὰ δύο μέρη, ὅπως ὁ Μωυσῆς λέγει γιὰ τὸν Φινεές; Ἄν κάποιος ἀπὸ σᾶς διάβασε τοὺς Ἀριθμούς, γνωρίζει αὐτὸ πὺ λέγω. Ἄφοῦ, λέγει, συνέλαβε ἐκεῖνον πὺ ὀργάνωσε τελετὲς γιὰ τὸν Βεελφεγῶρ, μαζὶ μὲ τὴν γυναῖκα πὺ τὸν ἔπεισε, καὶ τὸν σκότωσε μὲ τὰ ἴδια τὰ χέρια του μὲ ἄσχημο καὶ πολὺ ἐπώδυνο πλήγμα, κι ἄφοῦ χτύπησε καὶ τὴ γυναῖκα, ὁ Θεὸς μίλησε καὶ εἶπε· «Ὁ Φινεές, ὁ υἱὸς τοῦ Ἐλεάζαρου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀαρὼν τοῦ ἱερέα, κατέπαυσε τὸ θυμὸ μου ἐναντίον τῶν Ἰσραηλιτῶν, ξεσπώντας σ' αὐτοὺς τὸν ζῆλο μου, καὶ ἔτσι πάνω στὸ θυμὸ μου δὲν ἔξολόθρευσα τοὺς Ἰσραηλίτες»⁵⁴. Τί πιὸ κούφιο ἀπὸ τὴν αἰτία γιὰ τὴν ὁποία ὁ Θεὸς παρουσιάσθηκε ἀπὸ τὸν κατήγορο ὀργισμένος ὄχι ἀληθινὰ; Καὶ τί εἶναι πιὸ παράλογο ἂν δέκα ἢ δεκαπέντε, ἔστω καὶ ἑκατὸ, δὲν θὰ ποῦν βέβαια χίλιους, ἐμεῖς ὅμως ἄς ὑποθέσομε καὶ τόσους, τόλμησαν νὰ παραβοῦν τοὺς νόμους πὺ ἔθεσε ὁ Θεός; θὰ ἔπρεπε γιὰ τοὺς μία φορὰ χίλιους νὰ ἔξοντωθοῦν ἑξακόσιες χιλιάδες; Γιατί κατὰ τὴ γνώμη μου στὸν καθένα φαίνεται ὅτι εἶναι καλύτερο μὲ χίλιους ἄριστους ἄνδρες μαζὶ νὰ σωθεῖ ἓνας πονηρός, παρὰ γιὰ ἓναν νὰ ἔξοντωθοῦν μαζὶ του χίλιοι.

Ἐπειτα μαζὶ μ' αὐτὰ προσυφαίνει μακροὺς λόγους, λέγοντας ὅτι δὲν πρέπει βέβαια ὁ ποιητὴς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς νὰ ἐκδηλώνει τόσο ἄγριους θυμούς, ὥστε νὰ θελήσει νὰ ἔξοντώσει ὀλόκληρο τὸ Ἰουδαϊκὸ ἔθνος. Γιατί, ἂν καὶ ἑνὸς ἀπὸ τοὺς ἥρωες, λέγει, καὶ ὄχι κάποιου ἐπίσημου δαίμονα, εἶναι ἀνυπόφορη ἡ ὀργὴ γιὰ χῶρες καὶ πόλεις ὀλόκληρες, ποὺς θὰ μπορούσε νὰ βαστάξει τὸν τόσο μεγάλο Θεό, ἂν ὀργισθεῖ κατὰ δαιμόνων ἢ ἀγγέλων ἢ ἀνθρώπων;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Νομίζει λοιπόν, ὅπως εἶπα, ὅτι λίγο διαφέρει ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα ἢ ἀνώτατη καὶ ἀθάνατη φύση καὶ τὶς διαθέσεις γιὰ κάθε ἓνα πράγμα πὺ τυχὸν θὰ τοῦ συνέβαιναν. Ἄς ποῦμε δηλαδή, ἂν θέλει, ὅτι αὐτὰ εἶναι πιὸ ἀνθρώπινα κι ὄχι διαφορετικὰ ἀπὸ αὐτὰ πὺ συμβαίνουν καὶ σ' ἐμᾶς. Καὶ ὅταν ἀναφέρεται γιὰ τὸν Θεὸ ἢ λέξη ὀργή, ἴσως νομίζει ὅτι θὰ συμβεῖ καὶ ἀνάφλεξη φοβεροῦ καὶ ἀσυγκράτητου μίσους κίνηση τῆς ψυχῆς. Καὶ λέγεται ζηλότυπος, κατὰ εὐλογο λόγο δὲν θὰ ἀργήσει νὰ πει, ὅτι παθαίνει τὰ ἴδια μὲ τὸν ἀνθρώπο καὶ ὅτι

πυρὶ κατατήκεσθαι. Ἄλλ', οἶμαι, τὸ οὕτω φρονεῖν ἐξεστηκότος
 ἂν εἴη καὶ νοῦ παραπλήγος καὶ παντελῶς ἠγνοσηκότος τὰ τῆ
 φύσει προσπεφυκότα. Ὡσπερ γὰρ ἀνεστηκέναι αὐτὴν φαμεν καὶ
 ὑπερκειῖσθαι τῶν ὅλων οὐ τοῖς κατὰ τόπον ὑψώμασιν, ἀλλὰ τῆ
 5 ὑπεροχῇ τῆς φύσεως καὶ ἀσυγκρίτῳ διαφορᾷ, κατὰ τὸν αὐτόν,
 οἶμαι, τουτονὶ τρόπον ὑπεραλεῖται τὰ καθ' ἡμᾶς καὶ πέρα παντός
 νοεῖται πάθους. Ταλαντεύει δὲ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ τοῖς μὲν ὑπέ-
 χουσι τοῖς αὐτοῦ ζυγοῖς εὐαφῆ τὸν αὐχένα τὰς τῶν ἀνωτάτω
 γερῶν διανέμει διαφοράς, τοῖς γε μὴν σκληρὰν καὶ ἄτεγκτον
 10 ἔχουσι τὴν καρδίαν ἐλάττους ἢ χρῆν ἐπαφίησι δίκας. Οὐ γὰρ τοι
 χρῆναι, φαμέν, ἐν ἴσῃ τιμῇ κακοὺς ὀρᾶσθαι καὶ ἀγαθοὺς, ἀλλ'
 οὐδὲ τῷ λίαν ἀνεξικᾶκῳ κατευρύνεσθαι τοῖς ἐθέλουσι τὴν ἀπό-
 στασιν, ὡς ἀνεπιπλήκτως ἰέναι πρὸς τὸ δοκοῦν, καὶ πρὸς ἃ μὴ
 θέμις ἀποκομίζεσθαι μονονουχὶ καὶ ἀποπηδῶντας αὐτοῦ, καὶ οἷς
 15 ἄμεινον ἦν ἐμφιλοχωρεῖν τουτοισὶ τάχα πον καὶ ἐρρῶσθαι φρά-
 σαντας, κατακομίζεσθαι πρὸς τὰ χεῖρω. Ποῦ γὰρ ὅλως ἀγαθὸς ὁ
 πάντων Δημιουργός, εἰ μὴ προνοεῖ τῶν ἐαυτοῦ κτισμάτων, καὶ
 τοὺς μὲν αἰδοῖ τῆ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἠττωμένους, ἐρρωμενεστέρους
 ἀποφαίνει ταῖς ἐπικουρίαις, τοὺς δὲ τῶν ἱερῶν θεσπισμάτων ἀνο-
 20 σίως ὀλιγορήσαντας, σωφρονεστέρους ἀποτελεῖ καὶ ἀνασειράζει
 τοῖς δείμασιν, ἐπικουρημάτων ἄριστον αὐτοῖς καὶ τό γε δὴ δεῖν,
 καταπαίεσθαι προστιθείς, «Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος», φησί, «παι-
 δεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται»;

Ὅταν τοίνυν καθορίζῃ τινῶν τὴν ἐφ' οἷς πεπαρωνήκασιν δί-
 25 κην, τότε πρὸς ἡμῶν ὀργισθῆναι λέγεται, καὶ τοι τὸ πάθος τῆς
 ὀργῆς οὐκ ἀνεχόμενος ὑπομένειν· κἂν εἰ μὴ τινὰς θούλοιο τυχὸν
 τῶν ἐπιτηδείων ἐλέσθαι ποι τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἀποφέ-
 ρεσθαι, διὰ γε τὸ προσκυνεῖν τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς, ζηλοῦν δὲ τότε
 φαμέν αὐτόν, τῆ καθ' ἡμᾶς λέξει τὸ χρῆμα σημαίνοντες καὶ τῆς
 30 ἐνούσης αὐτῷ φιλοστοργίας τὴν δύναμιν οὐχ ἑτέρως ἔχοντες εἰ-
 πεῖν. Οὐ γὰρ τοῖς ἀπολλυμένοις ἐπιγάννυται, θούλεται δὲ μᾶλλον
 τοῖς ἐξ ἀρετῶν αὐχῆμασι διαπρέπειν τοὺς ὑπ' αὐτῷ γεγονότας,

τόν κατατρώει ἢ φωτιὰ τοῦ φθόνου. Αὐτὴ ἢ ἀντίληψη ὅμως ἀνήκει, νομίζω, σὲ νοῦ σαλεμένο καὶ παράφρονα, καὶ ποὺ ἀγνοεῖ τελείως ὅσα χαρακτηρίζουν τὴ θεία φύση. Γιατί, ὅπως λέμε ὅτι βρῖσκεται αὐτὴ ψηλὰ καὶ εἶναι πᾶνω ἀπὸ ὅλα, ὄχι ἀπὸ τὰ τοπικὰ ὑψώματα, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν ὑπεροχὴ τῆς φύσεώς του καὶ μὲ ἀσύγκριτη διαφορὰ, μὲ τὸν ἴδιο αὐτὸν τρόπο, νομίζω, ὑπερβαίνει τὰ ἀνθρώπινα καὶ νοεῖται πέρα ἀπὸ κάθε πάθος. Ζυγίζει ὅμως τὰ ἀνθρώπινα, καὶ σὲ ὅσους βάζουν ὑπάκουο τὸν τράχηλό τους στοὺς ζυγούς του μοιράζει τὶς διαφορὰς τῶν ἀνώτατων βραβείων, ἐνῶ σὲ ἐκείνους ποὺ ἔχουν σκληρὴ καὶ ἀλύγιστη καρδιά, ἐπιβάλλει τιμωρίες μικρότερες ἀπὸ ὅ,τι πρέπει. Γιατί δὲν λέμε ὅτι πρέπει ν' ἀπολαμβάνουν τὴν ἴδια τιμὴ οἱ κακοὶ καὶ οἱ καλοὶ, ἀλλ' οὔτε πρέπει νὰ δείχνεται καὶ ὑπερβολικὴ ἀνεξικακία σ' αὐτοὺς ποὺ θέλουν τὴν ἀποστασία, ὥστε χωρὶς ἐπίπληξη νὰ ἀκολουθοῦν τὴ γνώμη τους, καὶ νὰ παρασύρονται σ' αὐτὰ ποὺ δ' ἐν εἶναι σωστὸ καὶ κατὰ κάποιο τρόπο νὰ φεύγουν πηδώντας ἀπὸ αὐτόν, καὶ ἐνῶ ἦταν καλύτερο γι' αὐτοὺς νὰ ἀναστρέφονται μέσα σ' αὐτὰ, λέγοντας σ' αὐτὰ σχεδὸν τὸ “χαίρετε”, μεταπηδοῦν στὰ φαῦλα. Γιατί πῶς εἶναι γενικὰ ἀγαθὸς ὁ Δημιουργὸς τῶν ὄλων, ἂν δὲν προνοεῖ γιὰ τὰ δημιουργήματά του, καὶ ἐκείνους ποὺ αἰχμαλωτίζονται ἀπὸ τὸν σεβασμὸ πρὸς τὸ ἀγαθὸ νὰ τοὺς καθιστᾷ δυνατώτερους μὲ τὴ βοήθειά του, ἐνῶ αὐτοὺς ποὺ ἀδιαφόρησαν μὲ τρόπο ἀσεβῆ γιὰ τοὺς θείους νόμους, νὰ τοὺς κάνει σωφρονέστερους καὶ νὰ τοὺς ἀποσπᾷ ἀπὸ τοὺς δαίμονες, παρέχοντας μὲ τὰ ἀναγκαῖα μαστιγώματα ἄριστο βοήθημα σ' αὐτούς. Γιατί λέγει, «Παιδεύει ὁ Κύριος ὅποιον ἀγαπᾷ, καὶ μαστιγώνει ὅποιον ἀποδέχεται ὡς υἱὸ του»⁵⁵.

Ὅταν λοιπὸν ἐπιβάλλει τιμωρία σὲ κάποιους γιὰ τὶς παραβάσεις τους, τότε λέμε ὅτι ὀργίσθηκε, μολονότι βέβαια δὲν παραδίδεται σὸ πάθος τῆς ὀργῆς. Κι ἂν τυχὸν δὲν θέλουν κάποιοι ἀπὸ τοὺς δικούς του νὰ προτιμήσουν ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν ἀγάπη του, ἐπειδὴ προσκύνησαν ἐκείνους ποὺ δὲν εἶναι θεοί, τότε λέμε ὅτι αὐτὸς ζηλεύει, δηλώνοντας αὐτὸ τὸ πρᾶγμα μὲ τὴ συνήθη σ' ἐμᾶς λέξη, κι ἐπειδὴ δὲν μπορούμε ἀλλιῶς νὰ ἐκφράσομε τὴ δύναμη τῆς φιλοστοργίας του. Γιατί δὲν χαίρεται γιὰ ὅσους χάνονται, ἀλλὰ μᾶλλον θέλει νὰ διαπρέπουν μὲ τὴ λαμπρότητα τῆς ἀρετῆς αὐτοὶ ποὺ ἀνήκουν σ'

μᾶλλον δὲ καὶ ἅπαντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς. Εἰ δὲ δὴ καὶ ὀμνῦναι λέγεταιί τισιν, ἐγκαλείτω τοῖς ἀπιστήσασιν, ἵνα καὶ ὄρκου γένοιτο χρεία. Ὁμνυσι δὲ κατὰ τῆς οἰκειᾶς δόξης. «Ἄρω», γὰρ φησιν, «εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν χειρὰ μου, καὶ ὀμοῦμαι τὴν δεξιάν μου».
 5 Καὶ πάλιν· «Κατ' ἔμαντοῦ ὤμωσα, λέγει Κύριος». Οὐ γὰρ ἦν ὁμόσαι καθ' ἑτέρου τινὸς ὡς ὑπερκειμένου καὶ προὔχοντος καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης ἐπέκεινα. Ἐμπεδοῦν γὰρ πρὸς πίστιν τῶν ἁγίων τινάς, ὅτι πρὸς πέρας αὐτοῖς ἐμβλήσεται τὰ ἐπηγγελμένα, καὶ ἐνώμοτον ἔσθ' ὅτε τὸν πρὸς αὐτοὺς ἐποιεῖτο λόγον. Σκοπὸς γὰρ
 10 ἦν αὐτῶ τοῖς ἰδίῳις προσκυνηταῖς τὸ ἀκράδαντον εἰς πίστιν διὰ παντὸς κατορθῶσαι τρόπον.

Ἐπειδὴ δὲ τῆς ἐσχάτης ἀξιοῖ διαβολῆς, τὸ ἐξ ὀργῆς ἔσθ' ὅτε μεταφοιτῶν εἰς πραότητα τὸν τῶν ὄλων Θεόν, φέρε καὶ πρὸς τοῦτο λέγωμεν αὐτῶ· «Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλόν, καὶ τὸ καλὸν
 15 πονηρόν». Κακύνει γὰρ ἀσυνέτως, ἃ δὴ καὶ λόγου τοῦ παντὸς ἀξιούν ἄμεινον δήπου καὶ σοφόν. Ἔστι μὲν γὰρ βραδὺς εἰς ὀργᾶς ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἥτοι πρὸς τὸ καθορίζειν τὰς τοῖς πλημμελοῦσι πρεπούσας δίκας, εὐμετακόμιστος δὲ πρὸς τὸ καταλήξαι θυμοῦ καὶ κατοικτεῖραι προχείρως τοὺς ταῖς σφῶν αὐτῶν πλημμελείας
 20 ἐνισχημένους. Μεμοσχοποίηκε μὲν γὰρ ὁ Ἰσραὴλ κατὰ τὴν ἔρημον, καὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ θεοσημείας ἀμνημονήσαντες, μόσχῳ τὸ σέβας ἀνάπτειν ἤθελον Ἠγανάκει δὲ πρὸς τοῦτο Θεός, ἔφη τε πρὸς τὸν ἱεροφάντην Μωσέα· «Βάδιζε, κατάβηθι τὸ τάχος ἐντευθεν ἠνόμησε γὰρ ὁ λαός σου, ὃν ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου· παρέ-
 25 θησαν ταχὺ ἐκ τῆς ὁδοῦ ἧς ἐνετείλω αὐτοῖς· ἐποίησαν ἑαυτοῖς μόσχον, καὶ προσεκύνησαν αὐτῶ, καὶ τεθύκασιν αὐτῶ καὶ εἶπον· Οὗτοι οἱ θεοί σου, Ἰσραὴλ, οἵτινες ἀνεβίβασάν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Καὶ νῦν ἔασόν με, καὶ θυμωθεὶς ὀργῇ εἰς αὐτοὺς ἐκτρίψω αὐτοὺς καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα». Συγγνώμονα δὲ τοῖς ἡμαρ-
 30 τηκόσιν αὐτὸν ἐκλιπαροῦντος γενέσθαι τοῦ πανσόφου Μωσέως «Ἰλάσθη Κύριος», φησί, «περιποιεῖσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ». Καίτοι κατίδοι τις ἂν ἔσθ' ὅτε τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων τινάς, θυμῶ μὲν

αὐτόν, ἢ καλύτερα καὶ ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς γῆς. Κι ἂν λέγεται ὅτι ὀρκίσθηκε σὲ κάποιους, ἅς κατηγορεῖ ὅσοι δὲν πίστεψαν στὰ λεγόμενά του, ὥστε νὰ χρειασθεῖ νὰ κάνει καὶ ὄρκο. Ὀρκίζεται βέβαια στὴ δική του δόξα· γιατί λέγει· «Θὰ ὑψώσω τὸ χέρι μου στὸν οὐρανὸ καὶ θὰ ὀρκισθῶ στὸ χέρι μου τὸ δεξιό»⁵⁶. Κι ἄλλου· «Ὀρκίσθηκα στὸν ἑαυτὸ μου, λέγει ὁ Κύριος»⁵⁷. Γιατί δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ὀρκισθεῖ σὲ κάποιον ἄλλον ποὺ νὰ ἦταν ἀνώτερός του καὶ ἐξέχων καὶ πέρα ἀπὸ τὴ δική του δόξα. Στερεώνοντας λοιπὸν κάποιους ἀπὸ τοὺς ἅγιους στὴν πίστη τους, ὅτι θὰ γίνουν πράξι οἱ ὑποσχέσεις του, μερικές φορές ἔκανε ἔνορκη τὴ διαβεβαίωσή του σ' αὐτούς. Γιατί σκοπὸς του ἦταν νὰ κάνει μὲ κάθε τρόπο ἀκλόνητη τὴν πίστη τῶν προσκυνητῶν του.

Ἐπειδὴ ὅμως θεωρεῖ ἄξιο ἔσχατης κατηγορίας τὴ μετάπτωση μερικές φορές τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἀπὸ τὴν ὀργὴν στὴν πραότητα, ἔμπρὸς ἅς τοῦ ποῦμε καὶ γι' αὐτὸ· «Ἀλλοίμονο σ' αὐτούς ποὺ λένε καλὸ τὸ κακό, καὶ τὸ καλὸ κακό»⁵⁸. Κατηγορεῖ δηλαδὴ ἀπερίσκεπτα, αὐτὰ ποὺ θὰ ἦταν καλύτερο καὶ σοφώτερο νὰ τὰ κρίνει ἄξια γιὰ κάθε ἐπαινετικὸ λόγο. Γιατί ὁ Θεὸς τῶν ὅλων ἀργοπορεῖ στὴν ὀργή, ἢ στὴν ἐπιβολὴ τῆς πρέπουσας τιμωρίας σ' αὐτούς ποὺ ἀμαρτάνουν, ἐνῶ προχωρεῖ εὐκόλα στὴν κατάπαυση τοῦ θυμοῦ καὶ στὸ νὰ δείξει εὐσπλαχνία ἀμέσως σ' αὐτούς ποὺ αἰχμαλωτίσθηκαν ἀπὸ τὰ ἴδια τους τὰ ἀμαρτήματα. Λάτρευσε δηλαδὴ ὁ Ἰσραὴλ τὸν μόσχο στὴν ἔρημο καὶ λησμονώντας τὰ θαυμαστὰ ἔργα, ἦθελαν ν' ἀποδώσουν τὴ λατρεία στὸν μόσχο. Ἀγανάκτησε ὁ Θεὸς γι' αὐτὴ τὴ στάση τους καὶ εἶπε στὸν ἱεροφάντη Μωυσῆ· «Πήγαινε, κατέβα γρήγορα ἀπὸ δῶ· γιατί παρανόμησε ὁ λαὸς σου ποὺ τὸν ἔβγαλες ἀπὸ τὴ γῆ τῆς Αἰγύπτου· βγήκαν γρήγορα ἀπὸ τὸ δρόμο ποὺ τοὺς πρόσταξα νὰ βαδίσουν· ἔστησαν μοσχάρι καὶ τὸ προσκύνησαν καὶ θυσίασαν σ' αὐτὸ λέγοντας· Αὐτοὶ εἶναι, Ἰσραὴλ, οἱ θεοὶ σου ποὺ σὲ ἔβγαλαν ἀπὸ τὴ χώρα τῆς Αἰγύπτου. Τώρα ἄφησέ με. Κυριευμένος ἀπὸ θυμὸ μεγάλο ἐναντίον τους, θὰ τοὺς συντρίψω καὶ θὰ κάνω ἐσένα ἔθνος μεγάλο»⁵⁹. Παρακαλώντας τον θερμὰ ὁ πάνσοφος Μωυσῆς νὰ δώσει συγχώρηση σ' αὐτούς, τοῦ ἔλεγε· «Λυπήσου, Κύριε, καὶ σῶσε τὸν λαὸ σου»⁶⁰. Καὶ βέβαια μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς πολλές φορές καὶ κάποιους βασιλεῖς

58. Ἦσ. 5, 20.

59. Ἔξ. 32, 7-10.

60. Ὅπ. π. 14.

ἀκράτῳ κατατεθηγμένους τῶν ἐξ ἀπονοίας προσκεκρουκότων αὐτοῖς, εἴκοντας δὲ τῶν παρακαλούντων οὐδενί, αὐτοῖς λαχοῦσι θρόνους τοὺς ὑπερτάτους, οὐ τακτικῶς ἡγουμένοις, οὐχ ἑτέροις τισὶ τῶν ταῖς ἀνωτάτω κατεστεμμένων ὑπεροχαῖς. Ὁ δὲ οὕτω 5 μέγας καὶ ὑπὲρ πάντας Θεός, ἐνὸς δικαίου προσίεται λιτάς Ἐρεῖ δὲ ἴσως ὁ δι' ἐναντίας Ἄρ' οὖν κατεσκέψατο καὶ πεφρόνηκεν ὁπὲρ τὰ ἀμείνω καὶ εἰς ὑστεροβουλίας ἔρχεται; Καίτοι χρῆν δήπου τὸ ἐσόμενον οὐκ ἡγνοηκότα, καὶ ὅτι παύσεται τῆς ὀργῆς, μηδὲ ἀφικέσθαι πρὸς τοῦτο τὴν ἀρχὴν Ὅτι δὲ ταυτὶ φρονεῖν ἡρημέ- 10 νος, ἀναμνημονῆσαί μοι δοκεῖ καὶ τῶν ἰδίων προγόνων εὐκόλον ἰδεῖν Ἐπιλανθάνεται γὰρ ἴσως Ὀμήρου, λέγοντος περὶ τῶν αὐτοῦ θεῶν

«... στρεπτοὶ δέ τε καὶ θεοὶ αὐτοί».

Ὅτι δὲ καὶ ἃ θαυμάζεσθαι χρῆν ὑπὸ πολλῆς ἄγαν εὐηθείας 15 γραφὴν ποιεῖται κατὰ Θεοῦ, σαφὲς ἂν γένοιτο καὶ ἀταλαίπωρον κομιδῆ, εἰ δὴ βούλιό τις τὴν ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις οἰκονομίαν ἀναμαθεῖν. Ἐδει μὲν γάρ, ἔδει τοὺς ἀνόσια πεπραχότας ἐνόχους ὄντας ἀποφῆναι ταῖς δίκαις. Ταύτη τοι καὶ ὠργίσθαι λέγεται. Ἄλλ' ἦν ἀναγκαῖον πρὸς τούτῳ μαθεῖν καὶ ἡμᾶς τοὺς μετὰ 20 Μωσέα τῆς ἐνούσης τῷ Θεῷ γαληνότητος τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ὅσον ἀρετὴ δύναται παρ' αὐτῷ καὶ τῆς τῶν ἁγίων προσευχῆς τὴν δύναμιν. Ἡ γὰρ οὐκ ἀγαθῆς ἐλπίδος ἀναμεστοῖ τὸ χρῆμα τὸν βίον; Εἰ γὰρ ἐνὸς δικαίου προσίεται λιτήν, πληθύος ἔσθ' ὅτε πολλῆς καὶ ἐπὶ δειναῖς οὕτω κατεγνωσμένης πλημμελείαις, πῶς 25 οὐχ ἅπαντας διευθυμεῖσθαι χρή, κἂν εἰ ταῖς ἀνθρωπίναις ἀσθενείας ἐνειλημμένοι, καὶ τοῖς ἱεροῖς προσκύνοντες νόμοις, ταῖς σφῶν αὐτῶν κεφαλαῖς ἐπηρητημένην ὀρῶεν τὴν δίκην; Ἀρκέσει γὰρ αὐτοῖς εἰς ἐπικουρίαν ἐνὸς δικαίου λιτὴ μετανοεῖν ἡρημέ- νοις. Ἐπειδὴ δὲ τῆς κατὰ Θεοῦ δυσφημίας ποιεῖται πρόφασιν 30 ζηλοῦντα τὸν Φινεές, φέρε δὴ, φέρε τῆς ἱστορίας ἐπιδρομάδην ἀπτόμενοι, καὶ αὐτῶν δὲ τῶν ἱερῶν διαμνημονεύσαντες λόγων, εἰκῆ πεφλυαρηκότα καὶ τούτῳ πάλιν ἐλέγχωμεν.

τῆς γῆς ἀναμμένους ἀπὸ ἀκράτητο θυμὸ ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ἀπὸ ἀνοησία ἤρθαν βέβαια σὲ σύγκρουση μὲ τὸ θέλημά τους, ἀλλὰ νὰ μὴν ὑποχωροῦν σὲ κανέναν ἀπὸ τοὺς ἰκέτες τους, μολονὶ ἔχουν τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα, οὔτε στοὺς ἀρχηγούς οὔτε σὲ κάποιους ἄλλους ποὺ τοὺς κοσμοῦν τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τιμῆς. Ὁ τόσο μέγας ὅμως καὶ πάνω ἀπ' ὅλους Θεὸς δέχεται τὶς προσευχὲς ἑνὸς μόνον δικαίου. Θὰ πεῖ ὅμως ἴσως ὁ ἀντίπαλος· "Αραγε σκέφθηκε καὶ ἀποδέχθηκε ἀργὰ τὰ καλὰ καὶ ἀκολουθεῖ δεύτερες σκέψεις; Γιατὶ ἔπρεπε νὰ μὴν ἀγνοοῦσε τὸ τί θὰ συμβεῖ, καὶ ὅτι θὰ διακόψει τὸ θυμὸ του, καὶ νὰ μὴ φτάσει σ' αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀρχή. Μοῦ φαίνεται ὅμως ὅτι εἶναι εὐκολο νὰ δοῦμε ὅτι, ἐπιλέγοντας νὰ διατυπώνει αὐτὲς τὶς σκέψεις, ἔπρεπε νὰ σκεφθεῖ καὶ τοὺς προγόνους του. Γιατὶ λησμονεῖ τὸν Ὅμηρο ἴσως ποὺ εἶπε γιὰ τοὺς θεοὺς του·

Ἐλλάζουν γνώμη καὶ οἱ θεοὶ οἱ ἴδιοι⁶¹.

Ὅτι ὅμως καὶ γι' αὐτὰ ποὺ ἔπρεπε νὰ θαυμάζεται κατηγορεῖ ἀπὸ πολλὴ ἀνοησία τὸν Θεό, θὰ μπορούσε νὰ γίνε σαφὲς καὶ δὲν θὰ ἀπαιτοῦσε καθόλου κόπο, ἂν ἤθελε κανεὶς νὰ πληροφορηθεῖ τὴν οἰκονομία ὅσων ἔχουν γίνε. Γιατὶ ἔπρεπε, ἔπρεπε βεβαίως ὁ Θεὸς ὅσους ἔπραξαν ἀνόσια νὰ τοὺς ἀποδείξει ὅτι εἶναι ἔνοχοι τιμωρίας. Γι' αὐτὸ καὶ λέγεται ὅτι ὀργίσθηκε. Ἐλλὰ ἦταν ἀνάγκη μαζί μ' αὐτὸ κι ἐμεῖς οἱ μετὰ τὸν Μωυσῆ νὰ μάθομε τὴν ὑπερβολικὴν πραότητα ποὺ ὑπάρχει στὸν Θεό, καὶ πόση δύναμη ἔχει γι' αὐτὸν ἢ ἀρετή, καθὼς καὶ τὴ δύναμη τῆς προσευχῆς τῶν ἁγίων. Ἡ μήπως αὐτὸ δὲν γεμίζει μὲ ἀγαθὴ ἐλπίδα τὴ ζωὴ; Γιατὶ, ἂν δέχεται τὴν προσευχὴ ἑνὸς δικαίου, γιὰ ἓνα μεγάλο πλῆθος καὶ ποὺ εἶναι καταδικασμένο γιὰ τόσο μεγάλα ἁμαρτήματα, πῶς δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὅλοι χαρούμενοι, ἀκόμα κι ἂν αἰχμαλωτισμένοι ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες καὶ προσκρούοντας στοὺς ἱερὸς νόμους, βλέπουν νὰ αἰωρεῖται πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τους ἡ τιμωρία; Γιατὶ θὰ εἶναι ἀρκετὸ γι' αὐτοὺς νὰ τοὺς βοηθήσει ἢ παράκληση ἑνὸς δικαίου, ἂν θελήσουν νὰ μετανοήσουν. Κι ἐπειδὴ πρόφαση γιὰ νὰ δυσφημισθεῖ ὁ Θεὸς προβάλλει τὸν Φινεὲς καὶ τὸ ζῆλο του, ἐμπρὸς λοιπόν, ἐκθέτοντας ἐπιτροχάδην τὴν ἱστορία καὶ μνημονεύοντας τοὺς ἴδιους τοὺς ἱερὸς λόγους, ἅς τὸν ἀποδείξομε καὶ σ' αὐτὸ τὸ θέμα ὅτι φλυᾶρησε μάταια.

Γέγραπται δὲ οὕτως ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς βιβλίον δὲ τοῦτο Μωσαϊκόν. «Καὶ κατέλυσεν Ἰσραὴλ ἐν Σαττειμ, καὶ ἐβεβηλῶθη ὁ λαὸς ἐκπορνεῦσαι εἰς τὰς θυγατέρας Μωάβ· καὶ ἐκάλεσαν αὐτοὺς ἐπὶ ταῖς θυσίαις τῶν εἰδώλων αὐτῶν, καὶ ἔφαγεν ὁ λαὸς τῶν θυσιῶν 5 αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Καὶ ἐτελέσθη Ἰσραὴλ τῷ Βεελφεγῶρ, καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος τῷ Ἰσραὴλ». Ὅρα βραχὺ τὸ πλημμέλημα, καὶ οὐκ ἔχον ἀποχρώντως εἰς γε τὸ δύνασθαι λυπεῖν καὶ καταθῆγειν εἰς ἀγανάκτησιν τὴν φιλάρετον φύσιν. Ποία παραλέλειπται θαυμάτων ὑπερβολὴ ταῖς τῶν Αἰ- 10 γυπτίων ἀπονοίαις, καὶ αὐτὴν ὥσπερ τὴν κτίσιν ἐπανιστάντος τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ, ἵνα τῆς ἀφορήτου δουλείας ἀπαλλάξῃ τὸν Ἰσραὴλ; Καὶ γὰρ ὁ μὲν οὐρανὸς καθίει τὴν γάλαξαν, ἡ δὲ γῆ βατράχους, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐξέπεμπε, τὸ ὕδωρ εἰς αἷμα μετεσκευάζετο, αἰθάλης δὲ καμιναίας τοῦ ἀέρος κατασκιδναμένης, 15 φλυκτίδες τοῖς τῶν ἀνθρώπων σώμασιν ἀπεφύοντο. Εἶτα γυναιῶν μοχθηρῶν ὠραῖομοῖς εἰς ἀκαθέκτους ἡδονὰς ἀσυνετώτατα συνηρπάζετο, καὶ δὴ καὶ εἰς τοῦτο αὐτοῖς ἀποπληξίας ὁ νοῦς προῆλθεν, ὡς τὸ παρ' αὐτοῖς τιμώμενον βρέτας ἐλέσθαι προσκυνεῖν, αἰδοῦς ἀπάσης τῆς εἰς τὸν ἕνα καὶ φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεὸν ἀνοσίως 20 ὀλιγορήσαντας Ἐπειδὴ δὲ ἀκόλουθον ἦν τρόπον τινὰ τὸ κακὸν ἀνασειράζεσθαι, καὶ μὴν τὸ σύμπαν ἔαν κατανέμεσθαι γένος, ἀρξάμενον μὲν ἐξ ὀλίγων, περιεσόμενον δὲ τῶν ἄλλων οὐκ εἰς μακρὰν, τινὲς τῶν ἀποστατῶν ἔπιπτον ταῖς χερσὶ τῶν γνησίων, ἵνα τὸ λεῖον τῆς εἰς αἰσχρότητα τρίβου τοῖς ἐκ τοῦ παθεῖν δείμασι χρη- 25 σίμως ἀποτραχύνοιτο. Τότε δὴ, τότε καὶ Φινεές, ἐπειδὴ πέρα τις ἰὼν ἀπάσης αἰδοῦς, ἀναλαβὼν ἄμφω διεχρήσατο· διεπερόνησε γὰρ ὁμοῦ τῷ πορνεύσαντι τὴν πεπορνευμένην.

Ἐνταῦθά μοι βλέπε τὸν φιλοικτίρμονα Θεόν, εἰς ἀφορμὴν ἡμερότητος καὶ τὸ τραχὺ πλειστάκις ἀρπάζοντα «Φινεές», γὰρ 30 φησιν, υἱὸς Ἐλεαζάρου, υἱοῦ Ἀαρῶν τοῦ ἱερέως, κατέπαυσε τὸν θυμὸν μου ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, ἐν τῷ ζηλῶσαί μου τὸν ζῆλον ἐν αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐξανήλωσα τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐν τῷ ζήλω μου,

62. Ἀριθμ. 25, 1-3.

63. Ἔξ. 9, 25. 8, 1-2. 7, 20. 9, 9-10.

64. Ἀριθμ. 25, 8.

Ἔχουν γραφεῖ τὰ ἐξῆς στοὺς Ἀριθμούς, πού εἶναι βιβλίον τοῦ Μωυσῆ. «Οἱ Ἰσραηλίτες στάθμευσαν στή Σαττεῖμ, καὶ μολύνθηκε ὁ λαὸς διαπράττοντας πορνεία μὲ τὶς Μωαβίτισσες· τοὺς κάλεσαν στὶς θυσίαις τῶν εἰδώλων τοὺς καὶ ὁ λαὸς ἔφαγε ἀπὸ τὶς θυσίαις τοὺς καὶ προσκύνησαν τὰ εἰδωλά τοὺς. Ἔτσι λοιπὸν οἱ Ἰσραηλίτες ἔλαβαν μέρος στὶς τελετὲς πρὸς τιμὴν τοῦ Βεελφεγώρ, καὶ ὁ Κύριος ὀργίσθηκε ἐναντίον τῶν Ἰσραηλιτῶν»⁶². Πρόσεχε, ἦταν μικρὸ τὸ παράπτωμα καὶ δὲν εἶχε τόση σοβαρότητα, ὥστε νὰ προκαλέσει τὴ λύπη καὶ νὰ ἐρεθίσει τὴν φιλάρετη φύση τοῦ Θεοῦ προκαλώντας τὴν ἀγανάκτησίν του; Ποιὰ ὑπερβολὴ θαυμάτων εἶχε παραλειφθεῖ ἀπέναντι στὴν σκληρότητα τῶν Αἰγυπτίων, ἀφοῦ καὶ τὴν ἴδια τὴ φύση ξεσήκωσε ὁ παντοδύναμος Θεός, γιὰ νὰ ἀπαλλάξει τὸν Ἰσραήλ ἀπὸ τὴν ἀνυπόφορη δουλεία; Καὶ πράγματι ὁ οὐρανὸς ἔριχνε τὸ χαλάζι, ἡ γῆ ἔβγαζε, σύμφωνα μὲ αὐτὸ πού ἔχει γραφεῖ, βατράχια, τὸ νερὸ γινόταν αἷμα, ὁ ἀέρας σκόρπιζε καπνὸ ἀπὸ καμίνι καὶ φύτρωναν ἔλκη στὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων⁶³. Παρ' ὅλα αὐτὰ οἱ Ἰσραηλίτες ἕξαιτίας τῶν καλλωπισμῶν ἀσεβῶν γυναικῶν συναρπάζονταν πολὺ ἀπερισκεπτα σὲ ἀσυγκράτητες ἡδονές, καὶ μάλιστα σὲ τέτοιο σημεῖο παράνοιας ἔφτασε ὁ νοῦς τοὺς, ὥστε προτίμησαν νὰ προσκυνήσουν τὸ ἄγαλμα πού αὐτοὶ τιμοῦσαν, παραμελώντας ἀσεβέστατα κάθε σεβασμὸν στὸν ἕνα καὶ ἀπὸ τὴ φύση τοῦ καὶ ἀληθινὸ Θεοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ἦταν ἐπόμενο κατὰ κάποιον τρόπο τὸ κακὸ νὰ ἀπλωθεῖ καὶ νὰ καταφάει ὅλο τὸ ἀνθρώπινο γένος, πού ἄρχισε βέβαια ἀπὸ λίγους, ἀλλὰ θὰ κατέτρωγε τοὺς ἄλλους σὲ ὄχι μακρὸ διάστημα, μερικοὶ ἀπὸ ἐκείνους πού εἶχαν ἀποστατήσῃ ἔπεφταν ἀπὸ τὰ χέρια τῶν πιστῶν, ὥστε ἡ ὁμαλότης τοῦ δρόμου πρὸς τὴν αἰσχροτήτα νὰ ἐμποδισθεῖ χρήσιμα ἀπὸ τὸ φόβον τῶν παθημάτων τοὺς. Τότε λοιπὸν καὶ ὁ Φινεές, λέγει, ἐπειδὴ κάποιος ξεπέρασε τὰ ὅρια κάθε ντροπῆς, ἀνέλαβε καὶ σκότωσε καὶ τοὺς δύο· διαπέρασε μὲ τὴ λόγχη μαζί μὲ τὸν πόρνον καὶ τὴν πόρνη⁶⁴.

Ἐδῶ πρόσεχε, σὲ παρακαλῶ, τὸν εὐσπλαχνο Θεό, πού πολλὰς φορὲς ἀρπάζει καὶ τὸ τραχὺ ὡς ἀφορμὴ φιλανθρωπίας. Γιατὶ λέγει· «Ὁ Φινεές, ὁ υἱὸς τοῦ Ἐλεαζάρου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀαρῶν τοῦ ἀρχιερέα, κατέπαυσε τὸν θυμὸν πού εἶχα ἐναντίον τῶν Ἰσραηλιτῶν, γιὰ τὴν πραγματοποίησιν μὲ τὸν ζῆλον μου πρὸς αὐτούς, καὶ γι'

εἰπὼν οὕτως Ἴδου ἐγὼ δίδωμι αὐτῷ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ'
 αὐτόν, διαθήκην ἱερατείας αἰωνίαν, ἀνθ' ὧν ἐξήλωσε τῷ Θεῷ αὐ-
 τοῦ, καὶ ἐξιλίασατο περὶ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ». Ἐπειδὴ γάρ, φησὶν,
 ἐκ φιλοθέου κινήματος, καὶ μονονουχὶ τὸν ἐμὸν ζῆλον ἀναλαβὼν,
 5 τοῖς ἀνόσια πεπραχόσιν ἐπαφῆκε τὴν χεῖρα, κατέληξε τῆς ὀργῆς,
 εἶτα καὶ γερῶν ἠξίωσεν αὐτόν «Ἐξελάσατο», γάρ φησιν, «περὶ
 τῶν υἱῶν Ἰσραήλ». Ἄλλ' ὁ τῶν ἀρίστων, ἤγουν ἀληθῶν, συνιείς
 οὐδέν, κούφην εἶναι τὴν αἰτίαν ἐφ' ἣ πέπανται Θεὸς τοῦ καταθή-
 γεσθαι δεῖν εἰς ὀργὰς περὶ τῶν ἐκεῖνα πεπλημμεληκότων. Καίτοι
 10 πῶς οὐκ ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀμαθίας εἰς ἀγεννῆ καὶ κίβδηλον ἀπο-
 φέρεται νοῦν, κακύνειν ἐπιχειρῶν ἅ χρῆν δὴ πού μᾶλλον αὐτόν
 τοῦ παντός ἀξιῶσαι θαύματος; Ἐπειδὴ γάρ τεθέαται τὸν Φινεὲς
 τῷ τῆς φιλοθείας καὶ γνησιότητος ζῆλῳ μονονουχὶ τεθωρακισμέ-
 νον καὶ τοῖς ἀτιμάζουσι τὴν ὑπὸ Θεῷ λατρείαν τὴν ὀργὴν ἀντέξ-
 15 ἀγοντα, ἦσθεις ἐπ' αὐτὰ παρῆκε τοῖς ἄλλοις τὰ ἐφ' οἷς εἰκὸς ἦν τὴν
 ἐσχάτην αὐτοῦ ἀνατλήναι δίκην. Ἡ γάρ τοι θεία τε καὶ ὑπερτά-
 τη φύσις ἀπηχθημένον μὲν αἰεὶ ποιεῖται τὸν ἀλιτήριον καὶ σεσα-
 λευμένην ἔχοντα τὴν καρδίαν, καὶ φρόνημα τὸ θηλυπρεπὲς καὶ
 εὐπετεὲς εἰς ἀποφορὰν καὶ εἰς ἀπόστασιν τὴν ἐξ ἀγαθῶν, ἐπιγάν-
 20 νυται δὲ τοῖς ἐρηρεισμένοις καὶ ὀρθοποδεῖν εἰωθόσι καὶ τὸ διαπί-
 πτειν ἐπ' ἄμφω παραιτούμενοις, βεβηκότι δὲ νῶ καὶ ἀπριξ ἡμμέ-
 νοις τῆς εἰς αὐτόν εὐσεβείας· καὶ δι' ἓνα πλειστάκις τοιοῦτον ἀνα-
 ριθμῆτῳ πληθύϊ, καὶ οὐ μετρίως ἔσθ' ὅτε κατεγνωσμένη, τὸν
 ἔλεον ἐπιδαφιλεύεται. Καὶ γοῦν ἀπάσης ποτὲ τῆς Ἱερουσαλήμ οὐ
 25 ταῖς τυχούσαις αἰτίαις ἐνειλημμένης καὶ παροτρυνούσης ἐφ' ἑαυ-
 τὴν τὸν φιλάρετον νοῦν, διὰ γε τοῦ καθικνεῖσθαι φιλεῖν, καὶ τοῦ-
 το εὐκόλως πρὸς πᾶν ὅτιοῦν τῶν ἐκ νόμου καταδεδικασμένων,
 ἐπαφεῖναι πάλιν αὐτοῖς ἠθέλε τὰς δίκας ὁ δίκαιος κριτῆς· ἐπεὶ δὲ
 τὰς ὑπὲρ αὐτῆς λιτὰς ὁ προφήτης Ἱερεμίας ἐποιεῖτο, ἤκουε λέ-
 30 γοντος εὐθύς «Περιδράμετε ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἱερουσαλήμ, καὶ ζητή-
 σατε ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς, εἰ εὑρητε ἄνδρα, εἰ ἔστι ποιῶν

αὐτό κι ἐγὼ σταμάτησα τὸ ζῆλο μου ἐναντίον τους καὶ στὸ θυμὸ μου δὲν ἐξόντωσα τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰσραήλ, λέγοντας τὰ ἐξῆς· Νὰ, ἐγὼ δίνω σ' αὐτὸν καὶ τοὺς ἀπογόνους του ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν αἰώνια ὑπόσχεση ἱερατείας, ἐπειδὴ ἔνοιωσε μέσα του τὸν ζῆλο τοῦ Θεοῦ του καὶ ζήτησε τὸν ἐξίλασμό τοῦ Ἰσραήλ»⁶⁵. Γιατί, λέγει, ἐπειδὴ ἀπὸ φιλόθεη πρόθεση καὶ σὰ νὰ ἀνέλαβε κατὰ κάποιον τρόπο τὸν δικό μου θυμὸ, κατὰφερε μὲ τὸ χέρι του χτήπημα ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ἔπραξαν τὸ ἀνοσιούργημα, γι' αὐτὸ κατέπαυσε τὸ θυμὸ μου. Κι ἔπειτα τὸν κατέστησε ἄξιο νὰ τοῦ δώσει καὶ βραβεῖο. Γιατί λέγει· «Πέτυχε τὸν ἐξίλασμό τῶν Ἰσραηλιτῶν». Ἀλλὰ ὁ Ἰουλιανός, ποὺ δὲν κατάλαβε τίποτα ἀπὸ τὰ ἄριστα, δηλαδή τὰ ἀληθινὰ, λέγει ὅτι εἶναι ἀβάσιμη ἡ αἰτία, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Θεὸς σταμάτησε νὰ ὀργίζεται ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ἔπραξαν ἐκεῖνα τὰ πλημμελήματα. Καὶ πῶς δὲν ὀδηγεῖται ἀπὸ τὴν πάρα πολλὴ ἀμάθειά του σὲ χυδαῖα καὶ νόθα νοήματα, προσπαθώντας νὰ ἐξευτελίσει αὐτὰ ποὺ ἔπρεπε νὰ τιμήσει μᾶλλον μὲ κάθε θαυμασμό; Ἐπειδὴ δηλαδή εἶδε τὸν Φινεὲς θωρακισμένο κατὰ κάποιον τρόπο μὲ τὸ ζῆλο τῆς εἰλικρινοῦς φιλοθεΐας καὶ ἀντιπαρατάσσοντας τὴν ὀργή του σὲ ἐκείνους ποὺ ἀτίμασαν τὴ λατρεία, εὐχαριστημένος ἀπὸ αὐτὰ παρέβλεψε στοὺς ἄλλους αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα ἦταν εὐλόγο νὰ ὑποστοῦν τὴν ἔσχατη τιμωρία. Γιατί ἡ θεία καὶ ὑπέριστα φύση ἀπεχθάνεται πάντοτε τὴν ἀσεβῆ καὶ ἄστατη καρδιά καὶ τὴν ψυχὴ τὴν θηλυπρεπῆ καὶ εὐκόλη στὴν ἀποστασία καὶ τὴν ἐγκατάλειψη τῶν ἀγαθῶν, χαίρεται ὅμως μὲ τοὺς σταθεροὺς καὶ συνηθισμένους στὴν ὀρθὴ πορεία, ποὺ ἀποφεύγουν τὴν μετάπτωση καὶ πρὸς τὰ δύο, καὶ μὲ σταθερὸ νοῦ κρατοῦν μὲ δύναμη τὴν εὐσέβεια πρὸς αὐτὸν· πολλές φορές γιὰ ἓνα τέτοιο πιστὸ καὶ ἀναρίθμητο πλῆθος καταδικασμένο, καὶ ἐνίοτε ὄχι μέτρια, δίνει πλοῦσιο τὸ ἔλεός του. Καὶ πράγματι ὅταν κάποτε ὅλη ἡ Ἱερουσαλήμ βαρυνόταν μὲ ὄχι τυχαῖες κατηγορίες καὶ παρόξυνε εἰς βάρος της τὸ νοῦ ποὺ ἀγαπᾷ τὴν ἀρετὴ μὲ τὸ νὰ φτάσει ν' ἀγαπᾷ, καὶ μάλιστα εὐκόλα, κάθετι ποὺ ὁ νόμος καταδικάζει, ἠθελε πάλι νὰ τοὺς στείλει τὴν τιμωρία ὁ δίκαιος Κριτής· ὅταν ὅμως ὁ προφήτης Ἱερεμίας τοῦ ἀπηύθυνε τὶς παρακλήσεις του γι' αὐτήν, τὸν ἄκουσε ἀμέσως νὰ λέγει· «Τρέξτε γύρω στοὺς δρόμους τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ψάξτε στίς πλατεῖες της, κι ἂν βρεῖτε κάποιον

κρίμα καὶ ἀγαπῶν πίστιν, καὶ ἴλεως ἔσομαι αὐτοῖς, λέγει Κύριος».

Ἄθρει δὴ οὖν, ὅπως ἓνα πολλῶν ἀντάξιον ἠγεῖται Θεὸς καὶ συνδιασώζει μᾶλλον ἐνὶ δικαίῳ καὶ ἀγαθῷ πολυανδροῦσαν πό-
 5 λιν, ἢπερ ἓνα δίκαιον συνδιόλλυσιν ἀσεβέσι πολλοῖς. Ἐκκεκλικό-
 των τοίνυν τὸ τηνικάδε τινῶν ὀλοτρόπως εἰς τὸ ἐξήνιον, καὶ εἰσά-
 παν ἀπολωλότων, πῶς οὐκ ἔδει τῶν οὕτω τοῦτο παθόντων φρον-
 τίδα θέσθαι τὴν δέουσαν, καὶ δίκης ὀλίγοις ἐπενηνεγμένης, τὰς
 τῶν ἄλλων ὁρμὰς ἀνακόπτεσθαι, καὶ πρὸς γε τὸ δεῖν ἐρηρεῖσθαι,
 10 πρὸς τὰ βελτίω διακρατεῖσθαι τοῖς δείμασιν; Ἄρ' οὖν ἠδίκηει
 Θεός, ἢ πᾶσα δικαιοσύνη; Ἡ τί τῶν ἔξω λόγου ταῦτα δοῶν ἐσκέ-
 πτετο; Καίτοι πῶς οὐ δυσσεβὲς τοῖς αὐτοῦ κρίμασι ῥιψοκινδύνως
 ἐπιτιμᾶν; Φησὶ γοῦν ὁ αὐτοῦ Πορφύριος ἐν τῷ πρὸς Νημέρτιον
 λόγῳ· «Ὡστε ὁ δικαιοσύνης τῷ Θεῷ τολμήσας γενέσθαι διδά-
 15 σκαλος λόγος, ἀδικίας τῆς μεγίστης ἀναπτυχθεὶς εὐρίσκεται πλή-
 ρης. Ὅσια τοιγαροῦν καὶ ἀμώμητος παντελῶς ἢ ἐφ' ἅπασιν νοοῖτ'
 ἂν εἰκότως, καὶ ἔστι κατ' ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ψῆφος. Καὶ τὸ ἐτέ-
 ρως ἔχειν αὐτὴν οἶεσθαι, φρενὸς ἂν γένοιτο τῆς ἐξεστραμμένης
 ἀρρώστημα καὶ γραφή". Ἐπειδὴ δὲ τοῖς πρὸς ἡμῶν ἀπεχθάνεται
 20 λόγοις, ἀκουέτω πάλιν Πορφυρίου γράφοντος ὧδε· "Οὐ μόνον
 δὲ ἐπὶ συμφέροντι τοῦ ὅλου, καὶ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ τῆς ἁρμο-
 νίας, ἄλλον ἄλλῳ ἁρμόζει χρόνον τῶν κατὰ μέρος, ἀλλ' ἤδη καὶ
 κηδεμῶν ὑπάρχων πάντων καὶ σωτῆρ καὶ ἰατρός. Οὐχὶ τοῖς μὲν
 ἐν ἀνθρώποις ἰατροῖς κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ δοθειῶσαν αὐτοῖς τέ-
 25 χνην, ὑπέδειξε προορωμένοις τὰ συμβησόμενα τῷ ὅλῳ, τὰ μὲν
 κόψαι τῶν μερῶν, τὰ δὲ καῦσαι, τὰ δὲ σῆψαι, τὰ δὲ διελεῖν, σωτη-
 ρίας ἕνεκα τοῦ ὅλου. Εἰ καὶ μητέρες καὶ τίτθαι παροῦσαι, καίπερ
 εἰδυῖαι ὅτι σωτηρίας χάριν ἕνεκα τοῦ ὅλου τοῦτο δοῦν ὁ ἰατρός,
 κωλύουσι πολλάκις καὶ δακρύουσι γοερὸν. Πατὴρ δὲ παρῶν
 30 ἔμφρων ἐποτρύνει τὸν ἰατρόν, καὶ τροφήν κλαυθμηρίζοντος ἐπὶ
 συμφέροντι προσαφεῖλεν· ὁ Θεὸς δὲ ἐπὶ κηδεμονία τοῦ ὅλου, οὐ

πού νὰ σέβεται τὴ δικαιοσύνη καὶ ν' ἀγαπᾷ τὴν πίστη, ἐγὼ τότε θὰ εἶμαι εὐσπλαχνος μαζί τους, λέγει ὁ Κύριος»⁶⁶.

Πρόσεχε λοιπὸν ὅτι ὁ Θεὸς θεωρεῖ ἕναν γιὰ πολλοὺς ἄξιο, καὶ σώζει μᾶλλον ἕξαιτίας ἑνὸς δίκαιου καὶ ἀγαθοῦ μὰ πολυάνθρωπη πόλη, παρὰ θανατώνει ἕνα δίκαιο μαζί με πολλοὺς ἀσεβεῖς. Τώρα λοιπὸν πού κάποιοι εἶχαν ἀποκλίνει μὲ κάθε τρόπο στὸν ἀχαλίνωτο τρόπο ζωῆς καὶ εἶχαν ὀλοσχερῶς ἀπολεσθεῖ, πῶς δὲν ἔπρεπε νὰ λάβει φροντίδα γι' αὐτοὺς πού δὲν βρέθηκαν ἀκόμα σ' αὐτὴν τὴν κατάσταση, καὶ τιμωρώντας λίγους νὰ ἀναχαιτίσει τὶς ὁρμὲς τῶν ἄλλων, καὶ ἔκτός ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς στήριξης, νὰ τοὺς κρατεῖ μὲ τὶς ἀπειλὲς στὸ δρόμο πρὸς τὸ καλὸ; Ἔρα λοιπὸν ἀδικοῦσε ὁ Θεός, ἢ ἀπόλυτη δικαιοσύνη, ἢ βλέποντας αὐτὰ τὰ πράγματα σκεφτόταν κάτι παράλογο; Καὶ πῶς δὲν εἶναι φοβερὴ ἀσέβεια νὰ κατηγορεῖ κανεὶς ριψοκίνδυνα τὶς ἀποφάσεις του; Λέγει λοιπὸν ὁ φίλος του Πορφύριος στὸ λόγο του Πρὸς Νημέρτιο· “Ὡστε ὁ λόγος πού τόλμησε νὰ γίνεῖ δάσκαλος δικαιοσύνης στὸν Θεό, ὅταν ἐξηγηθεῖ βρῖσκεται γεμᾶτος ἀπὸ τὴ μέγιστη ἀδικία.” Ἄρα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ εὐλογα ἁγία καὶ τελείως ἀμεμπτη καὶ εἶναι ἀληθινὰ ἢ ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸ νὰ νομίζει κανεὶς ὅτι εἶναι ἀλλιώτικη, ἀποτελεῖ ἀσθένεια καὶ κατηγορία διάνοιας διεστραμμένης”. Ἐπειδὴ ὅμως ἀπεχθάνεται τοὺς δικούς μας λόγους, ἃς ἀκούσει πάλι τὸν Πορφύριο πού γράφει τὰ ἑξῆς· “Καὶ δὲν ἑναρμονίζει μονάχα γιὰ τὸ συμφέρον τοῦ ὄλου καὶ γιὰ τὴ διάρκεια τῆς ἁρμονίας του ἄλλον χρόνο γιὰ κάθε ἄλλο ἀπὸ τὰ ἐπιμέρους, ἀλλὰ κι ἐπειδὴ εἶναι κηδεμόνας ὄλων καὶ σωτήρας καὶ γιατρός. Δὲν ὑπέδειξε στοὺς ἀνθρώπους γιατροὺς, σύμφωνα μὲ τὴν τέχνη πού τοὺς ἔδωσε, νὰ προβλέπουν τί θὰ συμβεῖ στὸ ὄλον, ὥστε ἄλλα μέρη νὰ κόβουν, ἄλλα νὰ τὰ καυτηριάξουν, ἄλλα νὰ τὰ μαραίνουν, καὶ ἄλλα νὰ τὰ ἐγχειρίζουν γιὰ χάρη τῆς σωτηρίας τοῦ ὄλου; Παρόλο πού καὶ οἱ μητέρες καὶ οἱ παραμάνες πού εἶναι παροῦσες, ἂν καὶ γνωρίζουν ὅτι ὁ γιατρός προβαίνει σ' αὐτὲς τὶς ἀνάγκες γιὰ χάρη τοῦ ὄλου, τὸν ἐμποδίζουν πολλὰς φορὲς κλαίοντας γοερά, ἐνῶ πατέρας παρῶν κι αὐτὸς παροτρύνει μὲ σύνεση τὸν γιατρὸ καὶ γιὰ τὸ συμφέρον τοῦ παιδιοῦ ἀφαιρεῖ ἀπὸ αὐτὸ πού κλαυθμηρίζει καὶ τὴν τροφή. Καὶ ὁ Θεὸς πρὸς φροντίδα τοῦ ὄλου δὲν θὰ ἐπέτρεπε νὰ χθεῖ κάποιος καὶ

παρήκε τὸ δέον ἀποθανεῖν, καὶ ἀπελθεῖν ἀπὸ τῶν ἄλλων, ὡς δάκτυλον ἓνα ἀφ' ὅλου τοῦ ποδὸς ἐπὶ συμφέροντι τοῦ παντὸς σώματος; Εἰ γὰρ δὴ οἷοί τε ἡμεν θεῖον λογισμὸν ἀνιχνεῦσαι, ἔγνωμεν ἂν πάντως, ὡς ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ μὲν ἀρχὴν τὴν γένεσιν κωλύει, 5 τῶν δὲ προσημαίνει, ὅτι ἔσται θλαβερά, ἄλλοις δὲ ἤδη ἀντ' εὐσεβείας γερῶν τὸν θάνατον ἐδωρήσατο". Καίτοι πρὸς αὐτοῦ Πορφύριος τῆ τοῦ Θεοῦ δόξῃ μεμαχημένος, διὰ πλείστων ὄσων ὁρᾶται λόγων, ἀλλ' οἷα πεφρόνηκέ τε καὶ γέγραφεν, ἀρκέσειν μὲν οἶμαι καὶ ταῦτα πρὸς πίστιν.

10 Προσεποίσω δὲ καὶ ἕτερον αὐτοῦ ῥησείδιον, ὡδί πως ἔχον Χρύσιππος δὲ Σωκράτει ἐπόμενος, οὐδὲ ἐπιλέγειν ἠξίου τοῖς γινόμενοις, τό, "Τίς οἶδεν;", ἀλλ' ὅτι "Πάντως τοῦτο ἄμεινον ἦν". Εἰ γὰρ μὴ ἔστι διοίκησιν βελτίονα τῆς θείας ὑπογράψαι, πάντως τὰ γινόμενα χρὴ νομίζειν, ὅτι οὕτως ἄμεινον ἔχει, ὡς ἔχει. Οὐ γὰρ δὴ 15 σοὶ μὲν μέρους τινὸς τῆς ἐν ἀνθρώποις ἀρχῆς λαχόντι προνοεῖν παρὰ τοῦ τῆδε βασιλέως, ἐπὶ τε τῷ συμφέροντι τῆς πολιτείας τοῖς νόμοις πειθαρχοῦντι, ἄλλως οὐκ ἦν νόμιμον φυλάττειν τὴν πολιτείαν, ἢ τοὺς μὲν τῶν ἀρχομένων μετοικίζοντι, τοὺς δὲ δημεύοντι, ἄλλους δὲ καὶ ἀποκτιννύντι, οὐδὲ τὸ ζῆν ἐφύλαξας ἅπασιν, ὅτι μὴ 20 τοῖς πᾶσι τοῦτο συνέφερε, τῷ δὲ τὸν τοσοῦτον κόσμον διοικοῦντι, οὐκ ἐπιτρέψομεν ἀμέμπτως διοικεῖν τὰ αὐτοῦ, ὡς καλῶς ἔχειν αὐτῷ, τὰ ὅλα ἐδικαιώθη, καὶ διὰ θανάτων χωροῦντι καὶ διὰ μεταβολῶν καὶ διὰ τῆς τῶν ἡλικιωῶν ἀοριστίας;

Ἄνθ' ὅτου δὴ οὖν οὐχ ὀσιουργεῖ καὶ τοῖς θείοις κρίμασιν 25 ἀνέδην ἐπιπηδᾷ, καὶ καθορίζει τὸ ἀνόσιον τῆς ὀσίως τὰ πάντα ταλαντευούσης οὐσίας, καὶ κατακέκραγε τῆς ὀργῆς μεταπλατούσης ἐπὶ τὸ ἄμεινον τοὺς τῶν ἀρίστων ὀλιγωρήσαντας, καὶ μεθιστάσης τοὺς σεσαλευμένους ἐπὶ τὸ εὖ μάλα διιδροῦσθαι φιλεῖν; Ἐπιτρέψομεν, ὡς ἰατρῷ, καθά φησιν ὁ τῆς σῆς ψευδολατρίας 30 πατήρ, ἐπὶ σωτηρία τοῦ παντὸς σώματος, βραχύ τι μόριον ἀποτεμεῖν. Πάρες, ὡς δικαστῆ, συννόμοις πολιτείας ἠνιοχῆσαι τὸ ὑπή-

νά χωρισθεῖ ἀπὸ τοῦς ἄλλους, σὰν ἓνα δάκτυλο ἀπὸ τὸ ὄλο πόδι γιὰ τὸ συμφέρον ὄλου τοῦ σώματος; Γιατί, ἂν εἶχαμε τὴ δυνατότητα νὰ ἐξιχνιάσουμε τοὺς θείους λογισμοὺς, θὰ μαθαίναμε ὅπωςδῆποτε ὅτι γιὰ τὸ συμφέρον ἐμποδίζει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὴ γένεση κάποιου, ἄλλων πάλι προδηλώνει ὅτι θὰ εἶναι βλαβερή, καὶ σὲ ἄλλους ἤδη ἀντιβραβεῖα εὐσέβειας τοὺς δώρισε τὸ θάνατο”. Μολονότι πρὶν ἀπὸ αὐτὸν συναντοῦμε τὸν Πορφύριο πού ἔχει πολεμήσει τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ μὲ πλῆθος λόγους, ὅμως αὐτὰ πού σκέφθηκε καὶ αὐτὰ πού ἔγραψε εἶναι ἀρκετά, νομίζω, γιὰ νὰ πεισθεῖτε.

Θὰ προσκομίσω ὅμως καὶ μία ἄλλη φράση του, πού ἔχει κάπως ἔτσι· Ὁ Χρύσιππος ἀκολουθώντας τὸν Σωκράτη οὔτε κὰν ἔκρινε ἄξιο νὰ λέγει γιὰ ὅσα γίνονταν τὸ, “Ποιὸς γνωρίζει;”, ἀλλ’ ἔλεγε τό, “Ὅπωςδῆποτε αὐτὸ ἦταν τὸ καλύτερο”. Γιατί ἂν δὲν ἔχει νὰ ὑποδείξει διοίκηση καλύτερη ἀπὸ τὴ θεία, ὅπωςδῆποτε πρέπει νὰ θεωροῦμε ὅτι ὅσα ἔγιναν, ἔτσι ἦταν τὸ καλύτερο, ὅπως εἶναι. Γιατί, ἂν ἐσύ πού κλήθηκες ἀπὸ τὸ βασιλέα σου νὰ προνοεῖς γιὰ κάποιο τμῆμα τῆς ἐξουσίας του καὶ νὰ πειθαρχεῖς στοὺς νόμους πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, δὲν ἦταν νόμιμο μὲ ἄλλο τρόπο νὰ διατηρήσεις τὴν τάξη, παρὰ ἄλλους ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους σου νὰ ἐξορίζεις, ἄλλους νὰ δημεύεις τὰ ὑπάρχοντα, καὶ ἄλλους καὶ νὰ τοὺς θανατώνεις, καὶ δὲν ἐξασφάλισες τὴ ζωὴ σὲ ὅλους, γιατί αὐτὸ δὲν ἦταν πρὸς τὸ συμφέρον ὄλων, καὶ σ’ αὐτὸν πού κυβερνᾷ αὐτὸν τὸν τόσο ἀπέραντο κόσμον δὲν θὰ ἐπιτρέψομε νὰ διοικεῖ ἄμεμπτα τὸν κόσμον του, ὅπως αὐτὸς κρίνει ὅτι εἶναι καλὰ, καὶ νὰ προχωρεῖ στὸ ἔργο του καὶ μὲ θανατώσεις καὶ μὲ μεταβολές, καὶ μὲ τὴν ἀδιακρισίαν σὺς ἡλικίες;

Γιὰ ποιὸ λόγο λοιπὸν δὲν φέρεται ὁ Ἰουλιανὸς μὲ εὐσέβεια, ἀλλὰ ἐπιτίθεται μὲ ἀδιαντροπιὰ σὺς θεῖες ἀποφάσεις, καὶ ἀποδίδει ἀνοσιότητα σὴν οὐσίαν πού μὲ ὁσιότητα ζυγίζει τὰ πάντα, καὶ κραυγάζει ἐναντίον τῆς ὀργῆς πού μεταβάλλει πρὸς τὸ καλύτερο αὐτοὺς πού παραμέλησαν τὰ ἄριστα καὶ μεταφέρει τοὺς κλονιζόμενους στὸ νὰ ἀγαποῦν πολὺ περισσότερο τὴ σταθερότητα; Ἄς ἐπιτρέψομε, σὰν σὲ γιατρό, ὅπως λέγει ὁ πατέρας τῆς ψευδοθρησκείας σου, γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ συνόλου σώματος τὴν ἀποκοπὴ ἑνὸς μικροῦ μορίου. Παραχώρησε, σὰν σὲ δικαστή, μὲ σύννομη διοίκηση νὰ ἠνιοχήσει τοὺς

κοον τῶν φαύλων ἐξαιρουμένων. Οὐ γάρ τοι, καθάπερ ἤδη προ-
 εἶπον, συνδιολώλασιν ἀγαθοὶ πονηροῖς, ἀλλὰ ἐνὶ μᾶλλον ἀγαθῶ,
 φημί δὴ τῶ Φινεέες, πληθὺς πονηρὰ καὶ ἀριθμοῦ κρείττων συν-
 διεσῶζετο· τετίμηται δὲ Φινεές, οὐχ ὅτι πονηρῶ τραύματι διεπε-
 5 ρονήθη τὸ γύναιον, ἀλλ' ὅτι μᾶλλον ἐμφρόνως, τὸν ὑπὲρ γε τοῦ
 Θεοῦ ζῆλον ἐνστερνοισάμενος, τοῖς ἀποστάταις θερμότερον ἀν-
 θωπλίζετο. Ἀπάδει δὲ ἴσως Ἰουλιανῶ, τὸ χρῆναι δίκας ὑπέχειν
 τοὺς ἀποστάτας· οἶδε γάρ, οἶδεν ἑαυτὸν τοῖς τοιούτοις ἐναρί-
 θμιον ὄντα, καὶ οὐκ ἂν ἔξω γένοιτο ποινηῆς τῆς ἐσχάτης, ἀπο-
 10 θαλὼν τὴν ἀσπίδα, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐληλεγμένος,
 ὡς εἶη τις ἄγαν ἀφιλάρετός τε καὶ φυγοπόλεμος, καὶ τῶ λείῳ τῆς
 ἀπάτης εἰς τῆς ἀσεβείας βάραθρον κεκυλισμένος. Οἶεται γὰρ
 ἀντιμάχεσθαι δύνασθαι τῶ Θεῷ, καὶ πρὸς ὅπερ ἂν αὐτῶ δοκῆ,
 τὴν τῶν θεῶν κριμάτων ἀποκομίσει δύναμιν. Καταψευδόμενος
 15 γὰρ πανταχοῦ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, ποτὲ μὲν φησι τὸν ἱερο-
 φάντην Μωσέα δημαγωγοῦντα μᾶλλον ἢ ἀληθεύοντα τοὺς περὶ
 Θεοῦ ποιήσασθαι λόγους, οὔτε ἔχοντας ὀρθῶς, οὔτε μὴν εἰκό-
 τως αὐτῶ γεγονότας, ποτὲ δὲ τὸν Ἑσδραν ἀπὸ γνώμης ἰδίας
 προσεπενεγκεῖν τινα διατείνεται. Πικρὸν δὲ λίαν καὶ τοῦτό ἐστι
 20 τὸ ἐγχείρημα αὐτῶ· σκήπτεται γὰρ τὸ ἐπεικὲς εἰς Θεόν, ἵν' εὐα-
 φόρμως δοκῆ τὸ μὴ εὖ πεποιῆσθαι λέγειν τοὺς περὶ αὐτοῦ λό-
 γους, καταχέη δὲ καὶ τὸ ἀκαλλὲς τῶν ἱερῶν Γραμμάτων. Ἄλλ'
 «οὐκ ἐπιτεύξεται δόλιος θήρας», κατὰ τὸ γεγραμμένον. «Οὐ γὰρ
 αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν, οἱ νοῦν ἔχοντες Χριστοῦ», καθά
 25 φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος Ὅτι δὲ δυσσεβείας τῆς ἀνωτάτω εἰς
 λῆξιν ἐλήλακε, σαφὲς ἂν γένοιτο καὶ τῶνδε πάλιν. Ἔφη γάρ·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄξιόν γέ ἐστι παραβαλεῖν αὐτὸν τῇ Λυκούργου πραότητι
 καὶ τῇ Σόλωνος ἀνεξικακία, ἢ τῇ Ρωμαίων πρὸς τοὺς ἡδικοηκό-
 30 τας ἐπεικειά καὶ χρησιότητι.

67. Πράγματι ὀνομάσθηκε παραβάτης = ἀποστάτης.

ύπηκόους του, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς φαύλους. Γιατί, ὅπως ἤδη εἶπα προηγουμένως, δὲν χάνονται καὶ οἱ ἀγαθοὶ μαζὶ μὲ τοὺς φαύλους, ἀλλὰ μᾶλλον μὲ ἓναν ἀγαθό, ἐννοῶ τὸν Φινεές, σωζόταν πλῆθος φαύλων, ἄπειρο στὸν ἀριθμό. Ὁ Φινεές ἔχει τιμηθεῖ, ὄχι γιατί πέρασε τὸ ξίφος στὸ γύναιο προξενώντας βαρὺ τραῦμα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπειδὴ μὲ πολλή σύνεση, ἀφοῦ ἐνστερνίσθηκε τὸν ζῆλο (θυμὸ) τοῦ Θεοῦ, ἐπιτέθηκε στοὺς ἀποστάτες μὲ τόσο πάθος. Ἄλλ' ἴσως βρίσκει ἀσύμφωνο τὸν Ἰουλιανὸ τὸ ὅτι πρέπει οἱ ἀποστάτες νὰ τιμωροῦνται, γιατί γνωρίζει, καὶ γνωρίζει, ὅτι καὶ ὁ ἴδιος συναριθμεῖται μ' αὐτούς⁶⁷, καὶ δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀποφύγει τὴν ἔσχατη ποινὴ, ρίχνοντας τὴν ἀσπίδα καὶ ἀποδειγμένος ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, ὅτι εἶναι ἓνας πολὺ μεγάλος ἐχθρὸς τῆς ἀρετῆς καὶ φυγοπόλεμος, καὶ κυλισμένος μὲ τὴν εὐκολία τῆς ἀπάτης στὸ βάραθρο τῆς ἀσέβειας. Γιατί νομίζει ὅτι μπορεῖ νὰ πολεμήσει τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ μεταφέρει ἐκεῖ πού αὐτὸς θέλει τὴν ἰσχὺ τῶν θείων ἀποφάσεων. Λέγοντας δηλαδὴ ψέματα γιὰ κάθε σημεῖο τῆς θεόπνευστης Γραφῆς, ἄλλοτε λέγει τὸν ἱεροφάντη Μωυσῆ ὅτι μᾶλλον δημαγωγεῖ, παρὰ ἀληθεύει στοὺς λόγους του γιὰ τὸν Θεό, καὶ ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὰ ὅσα λέγει οὔτε ἔχουν λεχθεῖ κατάλληλα πρὸς αὐτόν, καὶ ἄλλοτε ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Ἐσδρας εἶπε κάποια πράγματα μὲ τὴ δική του γνώμη. Ἄλλ' εἶναι πολὺ ὀδυνηρὴ γι' αὐτόν καὶ αὐτὴ ἡ προσπάθειά του. Γιατί προφασίζεται εὐσέβεια στὸν Θεό, ὥστε δικαιολογημένα νὰ φαίνεται ὅτι δὲν προσποιεῖται λέγοντας τοὺς λόγους του γι' αὐτόν, καὶ νὰ σκορπίσει τὴν ἀσχήμα τῶν ἱερῶν Γραμμάτων. Ἀλλά, σύμφωνα μὲ αὐτὸ πού ἔχει γραφεῖ, «Δὲν θὰ ἐπιτύχει ὁ πανοῦργος στὶς δόλιες ἐνέργειές του»⁶⁸, καὶ ὅπως λέγει ὁ πάνσοφος Παῦλος, «Δὲν ἀγνοοῦμε τὰ σχέδιά του, ὅσοι ἔχομε νοῦ Χριστοῦ»⁶⁹. Ὅτι ὅμως ἔφτασε στὸ ἀνώτατο ὄριο τῆς ἀσέβειας, μπορεῖ νὰ γίνεῖ σαφὲς καὶ ἀπὸ τὰ παρακάτω πάλι. Γιατί εἶπε

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἀξίζει νὰ τὸν παραβάλουμε μὲ τὴν πραότητα τοῦ Λυκούργου καὶ τὴν ἀνεξικακία τοῦ Σόλωνα, ἢ μὲ τὴν ἐπιείκεια καὶ τὴ φιλανθρωπία τῶν Ῥωμαίων πρὸς ἐκείνους πού ἔχουν προξενήσει ἀδικήματα.

68. Παροιμ. 12, 27.

69. Β' Κορ. 2, 11.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Εἶτα πῶς οὐ δέδιεν ὁ θρασύς τὸν ἐπὶ πάντας Θεὸν ἀντιπαρεξ-
 ἄγων ἀνθρώποις κατὰ σύγκρισιν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀνθρώπων
 κρείττονα γενέσθαι λέγων τὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς Ποιητὴν, τὴν ἀπάν-
 5 ταν τεχνίτην σοφίαν, τῆς ἀνθρώπων ἐπιεικείας ἠττησθαι διατεινό-
 μενος, καὶ μονονουχὶ κατόπιν ἐρρίφθαι τῶν ἐν ἡμῖν ἀγαθῶν, τὸν
 τοῖς οὐσι διανεμόντα μετ' ἐξουσίας τὰ δι' ὧν ἂν εἶεν τοῦθ' ὅπερ
 εἰσί. Πᾶσα γὰρ σύνεσις παρ' αὐτοῦ καὶ ἀρετῆς ἀπάσης τρόπος, καὶ
 μὴν καὶ ἔφεσις ἀγαθῶν ἐγκαταδέβληται τῇ φύσει παρὰ τοῦ πάν-
 10 των Δημιουργοῦ. Τοίνυν τὸ πονηρὸν καὶ θεομισὲς ἐναργέστατα δι'
 αὐτοῦ λελάληκε πνεῦμα, καὶ τάχα που τῶν ἀτόπων οὐδέν, εἰ δὴ τις
 ἔλοιτο, καὶ ἀφομοιοῦν αὐτὸν τῷ ἀρχεκάκῳ δράκοντι, ἥτοι τῷ κατὰ
 τὸν παράδεισον ὄφει, ὃς διάκονος ἦν τῶν τοῦ διαδόλου φωνῶν καὶ
 ὡς ἐν δοκῆσει μόνῃ· φωναὶ γὰρ ἦσαν οὐ παρ' αὐτοῦ μᾶλλον, ἀλλὰ
 15 τοῦ λαλοῦντος ὡς δι' αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν ἐν δὴ δὲ μόνον πεφε-
 νάνικε γύναιον, ὃ δὲ τῆς ἐκείνου δυστροπίας ἄριστος μιμητής,
 ὄλην τὴν οἰκουμένην καταφθείρειν πειροᾶται, τὸ κέρας εἰς ὕψος
 ἐπαίρων καὶ ἀδικίαν λαλῶν κατὰ Θεοῦ, καθὰ γέγραπται.

Ἐπειδὴ δὲ προσητάτους ἀνθρώπων γενέσθαι φησὶ Σόλωνά τε
 20 καὶ μὴν καὶ Λυκούργον, προσμεμαρτύρηκε δὲ τὸ ἀνεξίκακον
 αὐτοῖς, ἀναγκαίως καὶ νῦν ἐκεῖνό φασιν· Σόλων μὲν γὰρ ἐν Ἀ-
 θήνῃσι, Λυκούργος δὲ παρὰ Λακεδαιμονίοις θεσμοθέται γενέ-
 σθην. Ἄρ' οὖν ταῖς πόλεσιν, ἥτοι ταῖς χώραις, τὸ τελοῦν εἰς ὄνησιν
 ἐκπορίζοντες, καὶ τοὺς παρ' ἐκάστοις νόμους τιθέντες, παρηῆκαν
 25 εἰπεῖν τὸ χρῆναι πράττεσθαι δίκας, τοὺς ἐπ' αἰσχροῖς ἀλόντας αἰτί-
 αῖς, καὶ ἀθῶον εἶναι βεβούληνται, τὸ μὴ σεπτῶς καὶ ἐννόμως ἐλέ-
 σθαι θιοῦν; ἢ τάχα που τὰς ἐκάστω τῶν πλημμελημάτων ἀναλό-
 γως ἐχούσας ὀρισάμενοι δίκας, σωφρονεῖν ἀνέπειθον μικροὺς καὶ
 μεγάλους κοσμιότητός τε καὶ ἐπιεικείας ἐπιμελητὰς ἀπετέλουν; Εἰ
 30 μὲν οὖν αὐτοῖς τῶν τοιούτων οὐ πολλὸς γέγονε λόγος, ὁμολογεῖται,
 καὶ παύσομαι, εἰ δὲ γέγονεν αὐτοῖς ἐν σπουδῇ τῇ προὔργιαιτάτῃ
 τὸ κατακωλύειν τὰ πονηρὰ καὶ τοῖς τρόποις ἐπιτιμῶν τῆς φανλό-
 τητος, οὐ γὰρ ἐτέρως ἦν τῶν τὴν ἀρίστην ἀτμαζόντων ζωὴν νικᾶ-

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Ἔπειτα πῶς δὲν φοβᾶται ὁ θρασὺς ἀντιπαραβάλλοντας τὸν Θεὸ τῶν ὄλων καὶ συγκρίνοντάς τον μὲ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ μᾶλλον λέγοντας ὅτι δὲν εἶναι οὔτε ἀπὸ ἀνθρώπους καλύτερος ὁ ποιητὴς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἢ σοφία πού τεχνούργησε τὰ πάντα, ἰσχυριζόμενος ὅτι νικῆθηκε ἀπὸ τὴν ἡπιότητα τῶν ἀνθρώπων, καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ρίχθηκε πίσω ἀπὸ τὶς δικές μας ἀρετές, αὐτὸς πού μοιράζει στὰ ὄντα αὐτεξούσια αὐτὰ μὲ τὰ ὅποια μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὸ πού εἶναι. Γιατὶ ἀπὸ αὐτὸν ἔχει καταβληθεῖ στὴ φύση κάθε σοφία καὶ κάθε ἐκδήλωση ἀρετῆς, καὶ βέβαια καὶ ἐπιθυμία τῶν ἀγαθῶν, ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ τῶν ὄλων. Ἄρα λοιπὸν μέσω αὐτοῦ μίλησε μὲ μεγάλη σαφήνεια τὸ πονηρὸ καὶ ἐχθρὸθεο πνεῦμα, καὶ δὲν εἶναι καθόλου ἄτοπο, ἂν θελήσει κανεὶς νὰ τὸ παρομοιάσει μὲ τὸν ἀρχέκακο δράκοντα, δηλαδή τὸ φίδι τοῦ παραδείσου, πού ἦταν ὁ ὑπηρέτης τῶν λόγων τοῦ διαβόλου καὶ φαινομενικὰ μόνο· γιατί οἱ λόγοι δὲν προέρχονταν ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιο, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ ἐκεῖνον πού μιλοῦσε μέσω αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐκεῖνος βέβαια μία μόνο γυναίκα ἐξαπάτησε, ἐνῶ αὐτὸς, ἄριστος μιμητὴς τῆς κακοτροπίας τοῦ φιδιοῦ, προσπαθεῖ νὰ διαφθεῖρει ὅλη τὴν οἰκουμένη, ὑψώνοντας ψηλὰ ὡς δύναμη τὴν ἀλαζονεία του, καὶ ἐκστομίζοντας ἀδικίες κατὰ τοῦ Θεοῦ^{69α}, ὅπως ἔχει γραφεῖ.

Ἐπειδὴ ὅμως λέγει ὅτι ὁ Σόλων, καὶ βέβαια καὶ ὁ Λυκοῦργος, ὑπῆρξαν οἱ πρᾶτατοι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐπιβεβαιώνει ἀκόμα καὶ τὴν ἀνεξικακία τους, θά ποῦμε καὶ τώρα κατ' ἀνάγκη καὶ ἐκεῖνο. Ὁ Σόλων ἔγινε νομοθέτης στὴν Ἀθήνα καὶ ὁ Λυκοῦργος στοὺς Λακεδαιμονίους. Ἄραγε παρέχοντας στὶς πόλεις ἢ τὶς χῶρες αὐτὸ πού τὶς ὠφελοῦσε καὶ θέτοντας στὴ μία καὶ τὴν ἄλλη νόμους ἀμέλησαν νὰ ποῦν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιβάλλονται τιμωρίες στοὺς συλλαμβανόμενους γιὰ αἰσχρὰ ἐγκλήματα, καὶ ἤθελαν νὰ μένει ἀτιμώρητη ἢ ἀνόσια καὶ ἄνομη ζωὴ; Ἡ μήπως ὀρίζοντας τὶς ἀνάλογες γιὰ κάθε παράπτωμα τιμωρίες, ἔπειθαν μικροῦς καὶ μεγάλους καὶ τοὺς ἔκαναν νὰ φροντίζουν ὥστε νὰ εἶναι κόσμοι καὶ ἐνάρετοι; Ἄν λοιπὸν αὐτοὶ δὲν ἔδιναν γι' αὐτὰ πολλὴ σημασία, ἃς τὸ ὁμολογήσει κι ἐγὼ θά σιωπήσω. Ἄν ὅμως αὐτοὶ ἐνδιαφέρθηκαν πολὺ νὰ ἐμποδίσουν τὰ κακὰ καὶ τιμωροῦν τὶς ἐνέργειες τῆς φαιλότητος, γιατί δὲν

σθαι τὸ ῥάθυμον· ἄρ' οὐκέτι ταύτης ἔνεκα τῆς αἰτίας προῶί τε καὶ ἀνεξίκακοι νοηθεῖεν ἄν; Καίτοι τοὺς Δράκοντος αὐτοὶ περιελόντες νόμους, τὸ χρῆναι κρατεῖν ἐδοκίμαζον τοὺς ἐπὶ γε τοῖς φονευταῖς ἐπαινοῦντες, οἴμαι πού, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον δυσαρ-
5 στούμενοι. Λύειν γὰρ ἔξόν, σώζεσθαι τε καὶ μένειν ἐκέλευον. Ἄλλ' εἴ μέ τι χρῆ καὶ ὑπὲρ τῶν νομοθετῶν εἰπεῖν, εἰσὶ μὲν προῶί τε καὶ ἀνεξίκακοι, προσεῖναι δὲ δεῖ αὐτοῖς φαίη τις ἄν, οἴμαι πού, καὶ τὸ μισόκακον.

Οὐκοῦν, κἂν εἰ καθορίζοιεν τῶν πονηρῶν καὶ ἀλιτηριῶν
10 καὶ τὴν πέρα νόμων ἠρημένων ζωὴν, μοχθηρὰς ἔσθ' ὅτε δίκας, οὐχ ὡς ὀργῆ μαῖλλον τετυραννευμένους εἰς τοῦτο γνώμης ἐλθεῖν φαίη ἄν τις αὐτούς, ἀλλ' ὡς τοῦ δικαίου προεστηκότας καὶ ἐκ πλείστης ἄγαν μισοπονηρίας τῶν αἰσχιόνων καταδικάζοντας, ἀπευθύνοντάς τε καὶ πρὸς τὰ θελτίω, καὶ ἀποκρίνοντας μὲν τῶν
15 εἰωθότων ὠφελεῖν τὸ ἀδικεῖν πεφυκός, ἐπικούρημα δὲ χρειωδέστατον τοῖς ῥάθυμειν ἐθέλουσιν ἐπανιστάντας τὸ δεῖμα, καὶ οἷάτινα ῥάβδον αὐτοῖς τὴν δίκην ἐπανατείνοντας. Οἴμαι δέ τις ἐννενοηκῶς τὴν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν νόμων τῶν τεθεικότων αὐτοῖς διάθεσίν τε καὶ σκέψιν, ὅταν μὲν ἤδη λαμπρὰ τοῖς ἐπιεικέσιν ἐπιμε-
20 τροῦντας τὰ γέρα, καὶ τοὺς ἐκάστῳ πρέποντας ἐπαίνους ἐπάγοντας, οὐκ ἂν διαψεύσαιτο λέγων ἠσθῆναί τε λίαν ἐπ' αὐτοῖς, καὶ λόγου παντὸς ἀξιοῦν τὸ ἀνεπιπλήκτως χρῆναι διαβιοῦν. Ὅταν δὲ ἴδῃ τοῖς ἔργοις ἐπιτιμήσαντας τῆς φανλότητος καταμηνύσαι λέγων αὐτούς, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τοῦ πρέποντος. Ἐν γὰρ τῇ ποιό-
25 τητι τῶν νόμων τὰς ἐν ψυχῇ διαθέσεις τῶν νομοθετῶν μονονουχὶ γραφομένας ἀταλαίπωρον ἰδεῖν. Οὐκοῦν τὸ μὲν τῶν αἰσχυρῶν καὶ πέρα τοῦ πρέποντος καταρτῆσαι δίκας ἔχοι ἂν εἰκότως ἐφ' ἑαυτῶ τὰς τῆς ὀργῆς ὑποψίας, καίτοι γεγονότων τῶν θεσμοθετῶν οὐκ ἐν τῷ παθεῖν τὴν ὀργήν. Οὕτω πως συνήσεις καὶ ἐπὶ Θεοῦ, μαῖ-
30 λον δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦτο λίαν, ἀνώκισται γὰρ τῶν καθ' ἡμᾶς τὰ αὐτοῦ καὶ ἐπέκεινα παντὸς ἔρχεται γενητοῦ.

γινόταν ἀλλιῶς νὰ νικηθεῖ ἢ ἀδιαφορία ἐκείνων ποὺ ἀτίμαζαν τὴν ἄριστη ζωὴ, ἄραγε γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν πράοι καὶ ἀνεξίκακοι; Καὶ βέβαια αὐτοὶ καταργώντας τοὺς νόμους τοῦ Δράκοντα, ἐπιδοκίμαζαν τὴν ἰσχύ τῶν νόμων γιὰ τοὺς φονεῖς, ἐπαινώντας, νομίζω, αὐτοὺς καὶ μὴ ἀποδοκιμάζοντάς τους μὲ κανένα τρόπο. Γιατί, ἐνῶ μποροῦσαν νὰ τοὺς καταργήσουν, πρόσταξαν νὰ διατηρηθοῦν καὶ νὰ ἰσχύουν. Ἀλλά, ἂν πρέπει νὰ ἐπαινέσω γιὰ κάτι καὶ τοὺς νομοθέτες, εἶναι βέβαια πράοι καὶ ἀνεξίκακοι, ὅμως θὰ ἔλεγε, νομίζω, κανεὶς γι' αὐτούς, ὅτι ἔπρεπε νὰ συνοδεύονταν ἐπὶ πλέον καὶ ἀπὸ τὸ μῖσος πρὸς τὴν κακία.

Ἐπομένως, κι ἂν ἀκόμα ὄριζαν γιὰ τοὺς πονηροὺς καὶ τοὺς φαύλους καὶ γιὰ ἐκείνους ποὺ προτιμοῦσαν τὴν παράνομη ζωὴ πολλές φορές βαριεὲς τιμωρίες, θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἔφτασαν αὐτοὶ σ' αὐτὴ τὴν ἀπόφαση ὄχι ἀπὸ ὀργὴ τυράννου, ἀλλὰ σὰν προστάτες τοῦ δικαίου, καὶ ἀπὸ πάρα πολὺ μεγάλο μῖσος γιὰ τὸ κακὸ καταδίκαζαν τὰ αἰσχρὰ καὶ καθοδηγοῦσαν πρὸς τὰ καλύτερα, ἀλλὰ καὶ διαχώριζοντας ἀπὸ αὐτὰ ποὺ συνήθως ὠφελοῦν τὴ φυσικὴ ἀδικία, ὄριζαν ὡς πάρα πολὺ ἀναγκαῖο βοηθητικὸ μέσο τὴν ἀπειλὴ γιὰ ἐκείνους ποὺ προτιμοῦσαν τὴν ἀδιαφορία καὶ προτείνοντας σὰν βέργα σωφρονιστικὴ τὴν τιμωρία. Νομίζω ὅμως, κατανοώντας κανεὶς τὴν πρόθεση καὶ τὴ σκέψη τῶν νομοθετῶν γιὰ καθένα ἀπὸ τοὺς νόμους, ὅταν πλέον καθορίζουν λαμπρὰ βραβεῖα γιὰ τοὺς σώφρονες καὶ προσθέτουν τοὺς πρέποντες ἐπαινοὺς γιὰ τὸν καθένα, δὲν θὰ διαψευθεῖ λέγοντας ὅτι ἱκανοποιήθηκαν πολὺ γι' αὐτὰ καὶ θεωροῦν ἀξιολογότατο νὰ ζοῦν χωρὶς ἐπιπλήξεις. Ὅταν ὅμως δεῖ ὅτι ἔχουν ἐπιτιμήσει τὰ ἔργα τους, ἂν πεῖ ὅτι κατήγγειλαν τὴν (ἴδια) τὴ φαυλότητα, δὲν θὰ κάνει λάθος στὸ πρέπον. Γιατί εἶναι εὐκόλο νὰ δεῖ στὴν ποιότητα τῶν νόμων γραμμένες κατὰ κάποιον τρόπο τὶς προθέσεις ποὺ οἱ νομοθέτες ἔχουν μέσα τους. Ἐπομένως τὸ νὰ ἐπιβάλλει κανεὶς τιμωρίες γιὰ τὰ αἰσχρὰ καὶ ὅσα ὑπερβαίνουν τὸ πρέπον, μπορεῖ νὰ ἔχει ὑποψίες ὀργῆς, μολονότι οἱ νομοθέτες δὲν βρίσκονταν σὲ κατάσταση θυμοῦ. Ἔτσι περίπου πρέπει νὰ σκεφθεῖς καὶ γιὰ τὸν Θεό, καὶ μάλιστα πολὺ ἀνώτερα ἀπὸ αὐτό, γιατί τὰ τοῦ Θεοῦ εἶναι πολὺ ἀνώτερα ἀπὸ τὰ δικά μας, καὶ βρίσκονται πέρα ἀπὸ κάθε γενητό.

Εἶτα, ὦ κράτιστε, τοὺς μὲν Σόλωνός τε καὶ Λυκούργου νό-
 μους, προσθείην δ' ἂν ὅτι καὶ Δράκοντος, εἴ τις ἔλοιτο λύειν, ἐνή-
 σει πηλῶ τὸν πόδα, τὸ δὴ λεγόμενον, καὶ τὴν διωρισμένην τοῖς
 παραβαίνουσι πάντη τε καὶ πάντως ὑποστήσεται ζημίαν, ὃ δέ γε
 5 τῆς θείας ῥαθυμῆσας ἐντολῆς εἰ αἰτοῖτο δίκας, πάθοι ἂν οὐκ ἐν
 δίκη τὴν ἐπίπληξιν; Θεοῦ τοίνυν λέγοντος, «Κύριον τὸν Θεόν
 σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις», καὶ μὴν, «Οὐκ
 ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ», πῶς οὐκ ἔδει τιμᾶσθαι θα-
 νάτῳ τοὺς τετελεσμένους τῷ Βεελφεγῶρ, καὶ βδελυραῖς οὕτως
 10 ἠδοναῖς γυναιῶν αἰσχρῶν εἰς ἀπόστασιν μονονουχὶ κατηγορα-
 σμένους; Οἶμαι δὲ δεῖν κάκεινο εἰπεῖν· Σόλων μὲν γὰρ καὶ Λυ-
 κουῖργος, οὓς δὴ καὶ ἐκκρίτους νομοθετῶν γενέσθαι φησὶν, πε-
 φροντίκασιν ἄρα τοῦ νομίσει τοῖς Ἕλλησι τῶν παρὰ σφίσι τιτι-
 μημένων ἐπιμελεῖσθαι θεῶν, θύοντάς τε καὶ θεραπεύοντας· ἀλλ'
 15 οἶμαι τοῦτο ὑπάρχειν ἀληθές, καὶ οὐχ ἑτέρως ἔχειν· ἦκει γὰρ αὐ-
 τοῖς τὸ χρῆμα διὰ τοσαύτης σπουδῆς, ὡς δίκας ἐπιψηφίζεσθαι
 τὰς ἐσχάτας τοῖς ῥαθυμίας ἀλοῦσι γραφῆ. Τί δ' ἂν τις λέγοι τοὺς
 κατὰ τῶν ἱεροσυλόντων νόμους ὡς εἰς θεοὺς ὑβρίζόντων; Ὅτε
 τοίνυν ἐν λόγῳ τέθειται παρ' αὐτοῖς οὐκ ἡμελημένῳ τὸ χρῆναι
 20 φυλάττεσθαι κατὰ μηδένα τρόπον πλημμελεῖν εἰς θεοὺς, μᾶλλον
 δὲ εἰς ἀκαθάρτους δαίμονας, πῶς οὐκ ἐναργῶς ἀδικεῖ, τοῖς τὴν
 εἰς Θεὸν λατρείαν ἀνοσίως περιυβρίζουσιν, οὐκ ἐν δίκη λέγων
 ἐπενεχθῆναι τὴν κόλασιν; Καίτοι Πυθοῖ δαίμονα μαντικόν, ἧτοι
 τὸν Ἀπόλλωνα φασιν ἀνειπεῖν ἐκ τριπόδων, χρῆσαί τε περὶ Σω-
 25 κράτους, ὡς εἶη σοφώτατος ἀνδρῶν ἀπάντων. Καὶ πολὺ παρ'
 Ἕλλησι τὸ θαῦμα τάνδρός, ἀλλὰ δεσμώτης καὶ κωνεῖα τὸν ἀν-
 θρώπινον κατέλυσε βίον, ἐπίκλημα δὲ αὐτῷ παρὰ τῶν κατηγο-
 ρευόντων ἦν, τὸ τοῖς οὔσι παρὰ τοῖς Ἕλλησι θεοῖς ἐπεισφέρειν
 δαμόνια καινά.

30 Εἶτα πῶς οὐκ ἔδει τοὺς ἀτιμᾶσαντας τὸν τῶν ὅλων Θεὸν καὶ
 τῆς ἐπ' αὐτῷ λατρείας ἀνθηρημένους, τὸ δεῖν ὑποκειῖσθαι τῷ τῆς

Ἔπειτα, ὦ ἄριστε ἐσύ, ἂν βέβαια θελήσει κάποιος νὰ καταργή-
 σει τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνα καὶ τοῦ Λυκούργου, καὶ θὰ πρόσθετα
 καὶ τοῦ Δράκοντα, θὰ βουτήξει τὸ πόδι του στὴ λάσπη, κατὰ τὸ λεγό-
 μενο, καὶ θὰ ὑποστῆ ὅπωςδὴποτε καὶ μὲ κάθε τρόπο τὴν ὀρισμένη
 γιὰ τοὺς παραβάτες τιμωρία, κι αὐτὸς ποὺ θ' ἀδιαφορήσει γιὰ τὴ
 θεία ἐντολὴ ἂν κατηγορηθεῖ, δὲν θὰ δεχθεῖ δίκαια τὴν ἐπίπληξη;
 Λέγοντας λοιπὸν ὁ Θεός, «Θὰ προσκυνήσεις τὸν Κύριο τὸν Θεό σου,
 κι αὐτὸν μόνον θὰ λατρεύσεις»⁷⁰, καὶ ἀκόμα, «Δὲν θὰ ἔχεις ἄλλους
 θεοὺς, ἐκτὸς ἀπὸ ἐμένα»⁷¹, πῶς δὲν ἔπρεπε νὰ τιμωρηθοῦν μὲ θάνατο,
 ἐκεῖνοι ποὺ προσκύνησαν τὸν Βεελφεγῶρ καὶ κατὰ κάποιο τρόπο
 ἐξαγοράσθησαν γιὰ ν' ἀποστατήσουν μὲ τόσο βδελυρὲς ἡδονὲς αἰ-
 σχρῶν γυναικῶν; Πρέπει ὅμως νομίζω νὰ πῶ καὶ ἐκεῖνο· Ὁ Σόλων
 δηλαδή καὶ ὁ Λυκοῦργος, ποὺ ὁμολογεῖται ὅτι ὑπῆρξαν διακεκριμέ-
 νοι νομοθέτες, φρόντισαν νὰ θεσπίσουν νόμους στοὺς Ἕλληνες νὰ
 ἐπιμελοῦνται τοὺς θεοὺς ποὺ αὐτοὶ τιμοῦσαν μὲ θυσίαις κι ἄλλες ἐκδη-
 λώσεις λατρείας. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι αὐτὸ εἶναι ἀληθινὸ καὶ δὲν ἔχει
 ἀλλιῶς. Γιατὶ τὸ πρᾶγμα ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ αὐτοὺς μὲ τόση σοβα-
 ρότητα, ὥστε νὰ ἐπιβάλλονται οἱ πιὸ βαριεὲς ποινὲς σὲ ἐκείνους ποὺ
 κατηγοροῦνται γιὰ παραμέληση. Τί θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ πεῖ
 κανεὶς γιὰ τοὺς νόμους κατὰ τῶν ἱεροσύλων ποὺ ἀτιμάζουν τοὺς
 θεοὺς; Ὅταν λοιπὸν αὐτοὶ λαμβάνουν σοβαρὰ ὑπόψη ὅτι πρέπει νὰ
 λαμβάνονται μέτρα ὥστε νὰ μὴν πλημμελοῦν μὲ κανένα τρόπο στοὺς
 θεοὺς, ἢ καλύτερα στοὺς ἀκάθαρτους δαίμονες, πῶς δὲν διαπράττει
 φανερὴ ἀδικία λέγοντας ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐπιβληθεῖ τιμωρία σὲ ἐκεί-
 νους ποὺ περιυβρίζουν μὲ τρόπο ἀσεβῆ τὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ; Μο-
 λονότι βέβαια στοὺς Δελφοὺς ὁ μαντευτὴς δαίμονας, δηλαδή ὁ Ἀ-
 πόλλωνας, λένε ὅτι ἔδωσε χρησμὸ ἀπὸ τὸν τρίποδα γιὰ τὸν Σωκράτη
 ὅτι ἦταν ὁ σοφώτατος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πολὺ θαύμα-
 ζαν οἱ Ἕλληνες τὸν ἄνθρωπο, ὡστόσο τελείωσε τὴ ζωὴ του φυλακι-
 σμένος καὶ μὲ τὸ κώνειο, καὶ ἡ κατηγορία ἐναντίον του ἐκ μέρους τῶν
 κατηγορῶν του ἦταν, ὅτι εἰσήγαγε καινούργια δαιμόνια στοὺς θεοὺς
 ποὺ εἶχαν οἱ Ἕλληνες.

Πῶς λοιπὸν δὲν ἔπρεπε αὐτοὺς ποὺ πρόσβαλαν τὸν Θεὸ τῶν
 ὄλων καὶ ἀντὶ τῆς λατρείας πρὸς αὐτὸν προτίμησαν τὸ ὅτι ἔπρεπε νὰ

Βεελφεγῶρ, ἑτέροις τε παρ' αὐτὸν προσκεκνηκότας, εἰ καὶ μὴ
 κωνεῖω τυχόν, ἀλλ' οὖν καθ' ἕτερον τρόπον τὴν Σωκράτους δίκην
 ὑποστῆναι, οὐκ ἀπάδουσαν οὐδ' αὐτοῖς, ὡς γε οἶμαι, τοῖς Ἑλλή-
 νων νόμοις, ἦτοι τοῖς τεθεικόσιν αὐτούς, Σόλωνί τε, φημί, καὶ
 5 Λυκούργω, καὶ Δράκοντι πρὸ αὐτῶν. Οὐκοῦν κἂν εἰ προῶοί τε
 εἶεν, κἂν ἀνεξίκακοί τινες, οἱ φυλάττοντες θεσμοθετεῖν, οὐκ ἂν
 ἔξω γένοιτο τοῦ εἶναι χρηστοί τε καὶ προῶοι κολάζοντες πονη-
 ρούς. Ἐπεὶ δὲ Ῥωμαίους φησὶ γενέσθαι χρηστοὺς καὶ ἀνεξικά-
 κους πρὸς τινὰς τῶν ἡδίκηκότων, πῶς ἠγνόηκεν, ὅτι τὰ εἰς
 10 ἀνθρώπους πλημμελούμενα τῶν εἰς Θεὸν ἠττάται πολὺ; Οὐ γὰρ
 ἴσον ἀμαρτεῖν εἰς τὴν παντὸς ἐπέκεινα φύσιν, καὶ τὸ προσκρού-
 ειν τισὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Ὅσα γὰρ ἂν ὑπερκέοιτο τῶν καθ' ἡμᾶς
 τὰ αὐτοῦ, τοσοῦτον καὶ ἡ τῶν ἐγκλημάτων δύναμις οἶμαι τῶν
 ἄλλων ὑπερανεστήξει, ἔψεται δὲ πάντως ἰσορρόπως τε καὶ ἀνα-
 15 λόγως ἑκατέρω καὶ τὰ αὐτῆς τῆς δίκης. Ὡσπερ δὲ σαφῶς καὶ
 ἀναμφιλόγως τὴν τοῖς καθ' ἡμᾶς πάθεσιν ἀνάλωτον φύσιν, μᾶλ-
 λον δὲ παντὶ τῷ καταλυτεῖν πεφυκότι, τὴν παντὸς ἐπέκεινα νοῦ
 ἀποφήνας τετυραννεῦσθαι θυμῷ, καὶ τοῖς εἰς ὀργὴν κινήμασι
 καταθήγεσθαι, γρασπρεπεῖς τινὰς λόγους καὶ τῆς ἐσχάτης ἀβελ-
 20 τηρίας ἐξόζοντας ἀναδράττει δὴ πάλιν καὶ φησι

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Πόσα δὲ δὴ τὰ παρ' ἡμῶν τῶν παρ' αὐτοῖς κρείττονα, καὶ ἐκ
 τῶνδε σκοπεῖτε. Μιμεῖσθαι κελεύουσιν ἡμᾶς οἱ φιλόσοφοι κατὰ
 δύναμιν τοὺς θεοὺς. Ταύτην δὲ εἶναι τὴν μίμησιν ἐν θεωρίᾳ τῶν
 25 ὄντων Ὅτι δὲ τοῦτο δίχα πάθους ἐστὶ καὶ ἐν θεωρίᾳ κεῖται, πρό-
 δηλόν ἐστὶ πού, κἂν ἐγὼ μὴ λέγω καθ' ὅσον ὅτι ἐν ἀπαθείᾳ γινόμε-
 νοι, τεταγμένοι περὶ τὴν θεωρίαν τῶν ὄντων, κατὰ τοσοῦτον τῷ
 Θεῷ ἐξομοιούμεθα. Τίς δὲ ἢ παρ' Ἑβραίοις τοῦ Θεοῦ μίμησις;
 Ὅργη καὶ θυμὸς καὶ ζῆλος ἄγριος. «Φινεές», γάρ φησι, «κατέ-
 30 παυσε τὸν θυμόν μου ἐν τῷ ζηλῶσαι τὸν ζῆλόν μου ἐν υἱοῖς Ἰσρα-

προσκυνήσουν τὸν Βεελφεγώρ, καὶ ἔχοντας προσκυνήσει καὶ ἄλλους ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸν, ἂν καὶ ὄχι μὲ κώνειο ἴσως, ἀλλὰ μὲ κάποιον ἄλλο τρόπο νὰ ὑποστῆ τὴν τιμωρία τοῦ Σωκράτη, ποῦ δὲν συμφωνεῖ, νομίζω, μὲ τοὺς νόμους τῶν Ἑλλήνων, δηλαδή μ' αὐτοὺς ποὺ τοὺς θέσπισαν, τὸν Σόλωνα, τὸν Λυκούργο καὶ τὸν Δράκοντα πρὶν ἀπὸ αὐτούς; Κι ἂν ἀκόμα λοιπὸν εἶναι πρᾶοι καὶ ἀνεξίκακοι οἱ νομοθέτες καὶ φύλακες τῶν νόμων, δὲν παύουν νὰ εἶναι χρηστοὶ καὶ πρᾶοι, τιμωρῶντας τοὺς κακοὺς. Ἐπειδὴ ὅμως λέγει, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἦταν καλοὶ καὶ ἀνεξίκακοι πρὸς κάποιους ποὺ εἶχαν διαπράξει ἀδικήματα, πῶς ἀγνοεῖ ὅτι τὰ πλημμελήματα πρὸς ἀνθρώπους εἶναι πολὺ κατώτερα ἀπὸ τὰ πλημμελήματα πρὸς τὸν Θεό; Γιατί δὲν εἶναι ἴδιο πρᾶγμα νὰ ἁμαρτήσῃ κανεὶς στὴ φύση ποὺ βρίσκεται πέρα ἀπὸ ὅλα, καὶ τὸ νὰ ἔρχεται σὲ σύγκρουση μὲ κάποιους ἀνθρώπους. Γιατί ὅσο ὑπερέχουν τὰ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, τόσο, νομίζω, καὶ τὸ μέγεθος τῶν πλημμελημάτων πρὸς αὐτὸν ὑπερέχει τῶν ἄλλων, καὶ θ' ἀκολουθήσῃ ὅπωςδήποτε ἰσόρροπη καὶ ἀνάλογη πρὸς τὸν καθένα καὶ ἡ σχετικὴ τιμωρία. Καὶ ὅπως ξεκάθαρα καὶ χωρὶς ἀμφιβολία ἀποφάνθηκε ὅτι κυριεύθηκε ἀπὸ θυμὸ ἢ μὴ κυριευμένη ἀπὸ τὰ δικά μας πάθη φύση ἢ καλύτερα ἀπὸ καθένα ποὺ ἀπὸ τὴ φύση προξενεῖ λύπη στὴν πέρα ἀπὸ κάθε νοῦ φύση, καὶ ὅτι φλέγεται ἀπὸ τὰ κινήματα ὀργῆς, ἐκπνάζει πάλι κάποιους λόγους ποὺ ταιριάζουν σὲ γριῆς καὶ ἀναδίδουν τὴν πιὸ βρωμερὴ ἀνοησία, καὶ λέγει πάλι:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Πόσο ἀνώτερα ὅμως εἶναι τὰ δικά μας ἀπὸ τὰ δικά τους διαπιστώστε το κι ἀπὸ αὐτὰ. Μᾶς προτρέπουν οἱ φιλόσοφοι νὰ μιμούμαστε κατὰ δύναμη τοὺς θεοὺς· καὶ αὐτὴ ἡ μίμηση βρίσκεται στὴ θεωρία τῶν ὄντων. Ὅτι ὅμως αὐτὸ εἶναι χωρὶς πάθος καὶ βρίσκεται στὴ θεωρία εἶναι ὀλοφάνερο, κι ἂν ἐγὼ δὲν τὸ πῶ· γιατί στὸ βαθμὸ ποὺ ἐπιτυγχάνομε τὴν ἀπάθεια καταγινόμενοι μὲ τὴ θεωρία τῶν ὄντων, στὸ βαθμὸ αὐτὸ γινόμαστε ὅμοιοι μὲ τὸν Θεό. Καὶ ποιά εἶναι ἡ μίμηση τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους; Ὀργὴ καὶ θυμὸς καὶ μανία ἄγρια. Γιατί λέγει· «Ὁ Φινεὲς σταμάτησε τὸ θυμὸ μου μὲ τὸ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸν θυμὸ μου ἐναντίον τῶν Ἰσραηλιτῶν»⁷². Ὅταν δηλαδή ὁ Θεὸς

ήλ». Εὐρῶν γὰρ ὁ Θεὸς τὸν ἀγανακτοῦντα καὶ συναλγοῦντα, φαίνεται ἀφείς τὴν ἀγανάκτησιν. Ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἕτερα περὶ Θεοῦ πεποίηται λέγων ὁ Μωσῆς οὐκ ὀλιγαχοῦ τῆς Γραφῆς.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

5 Εἰ μὲν οὖν, ὃ κράτιστε, τὸ ὑποκεῖσθαι δαίμοσι πονηροῖς, ἤγουν ἀποστάταις ἀγγέλοις, ἄμεινον δήπου τοῦ πράττειν ὑπὸ Θεῷ καὶ ὑπ' αὐτοῦ μόνου κρατεῖσθαι, νικάτω τὰ σά. Εἰ δὲ ἐκεῖνο μὲν ἀπενκτὸν τοῖς ἐν καλῷ καὶ ἐν εὐρωστίᾳ φρενὸς καὶ τοῖς τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας φιλοθεάμοσι, καὶ μὴν καὶ εἡμερίας ἀπάσης
10 πρόξενον καὶ τριπόθητον ἀληθῶς τὸ ἀπλανῶς εἰδέναι τί τὸ ὄντως ὄν καὶ τῶν ὄλων κρατοῦν, ἐξ οὗ πᾶν εἶδος πέφηεν ἀρετῆς, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἔρχεται, καὶ καθάπερ ἐκ πίδακος ἀναβρῦει τὰ ἀγαθὰ καὶ τῶν οὐρανίων χαρισμάτων ἢ διανέμησις, πῶς ἂν προὔχοι τὰ Ἑλλήνων ἔτι; Μᾶλλον δὲ πῶς οὐκ ἀσυγκροίτοις διαφοραῖς τῆς
15 παρ' ἐκείνοις τερθρείας τὰ Χριστιανῶν ὑπερκεῖσεται, τῷ τῆς εὐαγοῦς λατρείας εὐωδιάζοντα μύρω; Καίτοι τῆς Ἑλλήνων διανοίας, τοῖς τῆς ἀπάτης βορβόροις ἐμβεδυσμένης, ἐλπίδα τε τὸ ψεῦδος ἐχούσης, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν, ἄξιον δὲ καὶ τῆς ὡς οἶεται σοφῶς δὴ λίαν ἐξηρητημένης αὐτῷ διανοίας τὸ βά-
20 θος ἰδεῖν. Προσπετάχασι γάρ, φησίν, οἱ σοφοὶ τοὺς θεοὺς ἀπομιμεῖσθαι κατὰ γε τὸ ἐγχωροῦν. Κατορθωθείη δ' ἂν οὐχ ἑτέρως τὸ χρῆμα, πλὴν ὅτι διὰ μόνης τῆς τῶν ὄντων θεωρίας, καὶ μέντοι καὶ ἀπαθείας ἀπάθειαν, οἶμαι, λέγων τὴν ἀοργησίαν, καὶ προσέ-
τι τὰς ἑτέρας τῶν ἀρετῶν, ἃς ἀναγκαῖον μὲν προεισοικίσασθαι,
25 καὶ ἐν στέρνοις ἔχειν, εἴθ' οὕτως τὴν μίμησιν τοῦ Θεοῦ κατὰ τε τὸ ἐγχωροῦν ἀναμάττεσθαι καὶ τῆς εἰς τοῦτο παγκάλῃς εὐτεχνίας τοὺς τρόπους ἐκμελετᾶν.

Ἵτι μὲν οὖν καὶ σχολαίῳ κῶ καὶ κοσμικῆς ἔξω γεγονότι φροντίδος κεχρηῆσθαι προσήκει τοὺς οἷς ἂν μέλοι πρὸς θεοπτίαν ἰέναι
30 τὴν ἀληθῆ, φαίην ἂν ἔγωγε καὶ ἀπαστισοῦν τῶν ὀρθὰ φρονεῖν

βρῆκε αὐτὸν ποὺ ἀγανακτεῖ καὶ συμμετέχει στὸν πόνο, παρουσιάζεται ν' ἀφήνει τὴν ἀγανάκτησή του. Αὐτὰ καὶ ἄλλα ὅμοια παρουσιάζεται ὁ Μωυσῆς νὰ λέγει γιὰ τὸν Θεό, ὅχι σὲ λίγα μέρη τῆς Γραφῆς.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἄν λοιπόν, ὦ ἄριστε, ἂν τὸ νὰ εἶναι κανεὶς ὑποταγμένος στοὺς πονηροὺς δαίμονες, δηλαδή στοὺς ἀποστάτες ἀγγέλους, εἶναι καλύτερο ἀπὸ τὸ νὰ ζεῖ κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτὸς νὰ τὸν ὀδηγεῖ, ἄς νικήσει ἢ ἀποψή σου. Ἄν ὅμως ἐκεῖνο βέβαια τὸ ἀπεύχονται ὅσοι διαθέτουν ὑγιῆ καὶ δυνατὸ νοῦ καὶ ἀγαποῦν νὰ εἶναι θεατὲς τῆς ἀληθινῆς εὐσέβειας, καὶ βέβαια προξενεῖ κάθε εὐτυχία καὶ εἶναι πολυπόθητο ἀληθινὰ τὸ νὰ γνωρίζουν χωρὶς πλάνη τὸ τι εἶναι τὸ ὄντος Ὅν ποὺ ἐξουσιάζει τὰ πάντα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀποκαλύφθηκε καὶ ἔρχεται σ' ἐμᾶς κάθε εἶδος ἀρετῆς, καὶ σὰν ἀπὸ κάποιο πίδακα ἀναβρῦζουν τὰ ἀγαθὰ καὶ ὁ πλοῦτος τῶν οὐράνιων χαρισμάτων, πῶς θὰ μπορούσαν νὰ ὑπερέχουν ἀκόμα ἀπὸ τὴ δική μας θρησκεία τὰ τῶν Ἑλλήνων; Ἡ καλύτερα, πῶς μὲ ἀσύγκριτες διαφορὲς δὲν θὰ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴ φλυαρία ἐκείνων ἢ πίστη τῶν Χριστιανῶν ποὺ εὐωδιάζει μὲ τὸ μύρο τῆς ἀγίας θρησκείας; Ἄν καὶ βέβαια τῆς Ἑλληνικῆς διάνοιας, ποὺ εἶναι βυθισμένη στὸν βόρβορο τῆς ἀπάτης καὶ ἔχει ἐλπίδα τῆς τὸ ψεῦδος, σύμφωνα μὲ τὸν λόγο τοῦ προφήτη⁷³, ἀξίζει, ὅπως νομίζει σοφῶς, νὰ δεῖ καὶ τὸ βάθος τῆς τόσο ἐξυψωμένης ἀπὸ αὐτὸν διάνοιάς τους. Γιατὶ λέγει, πρόσταξαν οἱ σοφοὶ νὰ μιμοῦνται οἱ ἄνθρωποι κατὰ δύναμη τοὺς θεοὺς. Καὶ τὸ πράγμα δὲν μπορούσε νὰ κατορθωθεῖ μὲ ἄλλο τρόπο, παρὰ μονάχα μὲ τὴ θεωρία τῶν ὄντων καὶ βέβαια καὶ μὲ τὴν ἀπάθεια, ἐννοώντας ἀπάθεια, νομίζω, τὴν ἔλλειψη ὀργῆς, καὶ ἐπὶ πλέον καὶ τὶς ἄλλες ἀρετὲς, τὶς ὁποῖες εἶναι ἀνάγκη νὰ τὶς οἰκειοποιηθοῦν καὶ νὰ τὶς ἐνστερνοιοῦν, καὶ ἔτσι ἔπειτα ὅσο μπορούν ν' ἀποτυπώσουν στὸν ἑαυτὸ τους τὴ μίμηση τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ μελετοῦν τοὺς τρόπους τῆς πάγκαλης γι' αὐτὸ τεχνικῆς.

Ὅτι βέβαια πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦν ἐλεύθερο νοῦ καὶ ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὴ φροντίδα κοσμικῶν πραγμάτων ἐκεῖνοι ποὺ ἐνδιαφέρονται νὰ προχωρήσουν στὴν ἀληθινὴ θεοπτία, θὰ τὸ ἔλεγα ἐγὼ

εἰωθότων. Ἀποφέρει γὰρ εἰς τοῦτο λέγων ὁ τῶν ὅλων Δημιουργὸς καὶ Κύριος «Σχολάσατε καὶ γνῶτε ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός». Ἐν δὲ καὶ ἀξιόκμητον ἀγαθὸν τῶν εἰωθότων ἡμᾶς πρὸς Θεὸν εἰδοποιεῖν, τὸ πέρα κείσθαι θυμοῦ, καὶ ἐν ἀπαθείᾳ τῶν ἐξ ὀργῆς κυ-
 5 μάτων, κατὰ γε τὸ ἐφικτόν. Ὁμολογημένου δὲ τούτου παρὰ πᾶσι καὶ ὄντος ἀληθοῦς, ἀναγκαῖον ἤδη φαίνεται τὸ χρῆναι νοεῖν, οὐ δύσῳργητόν τε καὶ ἀπηγνῆς τὸ Θεῖον, μᾶλλον δὲ καὶ θυμοῦ καὶ ὀργῆς εἰσάπαν ἀπηλλαγμένον. Εἶτα πῶς, εἶπέ μοι, καίτοι τοῦ πανσόφου Μωσέως, οὐχ ἓνα τινὰ τῶν ἡγνοημένων, ἢ καὶ ἀνά
 10 μέρος ὄντων ψευδωνύμων θεῶν, Δημιουργὸν δὲ τοῦδε τοῦ παντός καὶ τεχνίτην ὀνομάζοντος, τὸν ἀληθῶς ὄντα καὶ τῆς κατὰ πάντων κυριότητος οὐσιωδῶς λαχόντα τὴν δόξαν, οὐ δέδιεν οὔτοσί τὴν παρὰ Ἑβραίοις τοῦ Θεοῦ μίμησιν, ὀργὴν καὶ θυμὸν λέγων εἶναι καὶ ζῆλον ἄγριον; Ἀνθρωποπαθὲς τάχα πού τὸ Θεῖον καὶ
 15 τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐναρίθμιον οὐκ αἰσθάνεται τιθεῖς, τὸν δι' οὐ τὰ πάντα καὶ ἐν ᾧ παρήχθη πρὸς ὑπαρξιν. Ἡ δέ γε θεία Γραφή, τοὺς ἐπ' αὐτῷ συντιθεῖσα λόγους, οὐχ ὡς ἂν ἔχοι φύσεως ἐν τοῖς κατ' αὐτὸ διαλέγεται, ἀλλ' ὡς ἂν οἰοί τε ὧμεν συνιέναι τε καὶ λέγειν ἡμεῖς, οὔτω γὰρ τοῖς καθ' ἡμᾶς ὀνόμασι καὶ ταῖς ἐφ' ἐκάστῳ
 20 τῶν πραγμάτων φωναῖς κεχρημένη, φαντασίαις ἡμᾶς ἐφίστησιν ἰσχυραῖς καὶ ἀναδιβάξει πρὸς ἐννοίας τὰς τῶν λαλουμένων ἐπέκεινα, ὥστε καὶ τὰ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων μόρια προσάπτει πλειστάκις αὐτῷ μᾶλλον κατακεχρημένη, καὶ ὡς ἀπὸ γε τῶν καθ' ἡμᾶς οἶον ἐκ παραδειγμάτων ἀστεείως ἀναδιβάξουσα πρὸς θεω-
 25 ρίαν ἰσχυρήν.

Ὡσπερ οὖν τὸ ἀσώματον ἀμέγεθές τε καὶ οὐκ ὄν ἐν ποσῷ, ἀπλοῦν καὶ ἀσύνθετον ἐκ μελῶν συντίθησιν ἔσθ' ὅτε οἶον ἐκάστου μορίου τῶν ἐμπεφυκότων αὐτῇ τι πλαγίως ὑποσημαίνοντος (ὀφθαλμοῦ μὲν τὸ πανδερχές, ὠτων δὲ τὸ παντήκοον, χειρός γε
 30 μὴν δημιουργικὴν ἐνέργειαν, καὶ μέντοι καὶ ποδῶν τὴν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ποιουμένων οἶονεὶ πῶς λείαν ὁδὸν καὶ εὐήλατον), οὔτω

καὶ καθένας ἀπὸ ἐκείνους πού συνήθως σκέπτονται ὀρθά. Γιατὶ σ' αὐτὸ μᾶς μεταφέρει ὁ Δημιουργὸς καὶ Κύριος τῶν ὄλων λέγοντας· «Ἀπαλλαγεῖτε ἀπὸ τὶς κοσμικὲς ἀσχολίες σας καὶ θὰ μάθετε ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ Θεός⁷⁴. Ἔνα ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ πού εἶναι ἀξιοαπόκτητο καὶ μᾶς κάνει συνήθως νὰ γίνουμε ὅμοιοι μὲ τὸν Θεό, εἶναι τὸ νὰ βρῆσκειται κανεὶς μακριὰ ἀπὸ τὸ θυμὸ καὶ νὰ εἶναι, ὅσο γίνεται, ἀτάραχος ἀπὸ τὰ κύματα τῆς ὀργῆς. Ἄφοῦ λοιπὸν ὅλοι τὸ ὁμολογοῦν αὐτὸ καὶ εἶναι ἀληθές, φαίνεται ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐννοήσουμε ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ὀργίζεται καὶ δὲν εἶναι σκληρός, ἀλλὰ μᾶλλον εἶναι τελείως ἀπαλλαγμένος καὶ ἀπὸ τὸν θυμὸ καὶ ἀπὸ τὴν ἀργή. Ἐπειτα πές μου, πῶς, μολονότι ὁ πάνσοφος Μωυσῆς δὲν ἀνέφερε κάποιον ἀπὸ τοὺς ἄγνωστους ἢ καὶ ψευδώνυμους θεοὺς πού ὑπάρχουν στὰ διάφορα μέρη, ἀλλὰ ὀνόμασε Δημιουργὸ καὶ τεχνίτη αὐτοῦ τοῦ σύμπαντος αὐτὸν πού ἀληθινὰ ὑπάρχει καὶ ἔχει κατ' οὐσίαν τὴ δόξα νὰ εἶναι κύριος ὄλων, αὐτὸς ἐδῶ (ὁ Ἰουλιανός) δὲν φοβᾶται νὰ λέγει ὅτι ἡ μίμηση τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους εἶναι θυμὸς καὶ ζῆλος ἄγριος; Δὲν αἰσθάνεται ὅτι κάνει τὸ Θεῖον ἀνθρωποπαθές καὶ συναριθμεῖ μὲ τοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖνον πού δημιούργησε τὰ πάντα καὶ τὰ ἔφερε στὴν ὑπαρξή. Ἡ θεία Γραφή ὅμως, πού διατύπωσε τοὺς λόγους γι' αὐτὸν δὲν ὀμιλεῖ σ' αὐτοὺς γιὰ τὸ ποιά εἶναι ἡ φύση του, ἀλλὰ ὅσα μπορούμε νὰ καταλαβαίνομε καὶ νὰ λέμε ἐμεῖς. Γιατὶ χρησιμοποιώντας ἔτσι τὶς ὀνομασίες καὶ τὶς λέξεις μὲ τὶς ὁποῖες ἐμεῖς χαρακτηρίζομε τὰ διάφορα πράγματα, μᾶς δίνει ἀμυδρὲς εἰκόνες καὶ μᾶς ἀνεβάζει σὲ ἔννοιες πέρα ἀπὸ τοὺς λόγους. Ὡστε πολλὰς φορές τοῦ ἀποδίδει καταχρηστικὰ καὶ μέλη ἀνθρώπινων σωμάτων δανειζόμενη αὐτὰ ἀπὸ ἐμᾶς, καὶ μὲ οἰκεία κατὰ κάποιον τρόπο παραδείγματα μᾶς ἀνεβάζει σὲ ἀμυδρὴ θεωρία αὐτοῦ.

Ὅπως λοιπὸν αὐτὸ πού δὲν ἔχει σῶμα καὶ μέγεθος καὶ οὔτε μετριέται μὲ ποσό, τὸ ἅπλο καὶ πού δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ μέλη, τὸ παρουσιάζει συχνὰ μὲ μέλη πού κάθε μέλος ὑποδηλώνει πλαγίως κάποια ἀπὸ τὶς ἰδιότητες πού εἶναι ἔμφυτες σ' αὐτὸν (τὸ μάτι ὑποδηλώνει τὴν παντοπτεία, τὰ αὐτιά τὴν παντηκοῖα, τὰ χέρια τὴ δημιουργικὴ ἐνέργεια, καὶ βέβαια τὰ πόδια τὸν ὁμαλὸ κατὰ κάποιον τρόπο καὶ εὐκολοδιάβατο δρόμο γιὰ κάθε μία ἀπὸ τὶς πράξεις), ἔτσι κι ἂν

κᾶν εἰ ὀργή λέγοιτο τυχόν ἐπὶ Θεοῦ, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐφήσι
 νοεῖν, ὡς εἶπερ ἦν ἐφικτὸν ὑπομεῖναι τὸ πάθος, ὑπέστη ἂν τῇ τῶν
 δρωμένων ποιότητι πρὸς τοῦτο ἠγμένον. Φυσικῇ μὲν γὰρ ιδιότη-
 τι τὸ θεῖον ἀπαθές. Πλὴν οὐχὶ ταύτης ἔνεκα τῆς αἰτίας ἀνυπαί-
 5 τιον γένοιτ' ἂν τὸ ὑπὸ χεῖρα καὶ ζυγὸν κατημεληκὸς τοῦ πρέπον-
 τος, οὔτε μὴν ἀζήμιον τοῖς κειμένοις ὑπὸ σκῆπτρα τὸ εἰς ἀπόστα-
 σιν σκίρτημα, χρῆναι δέ φημι κατακίζεσθαι καὶ μάλα ἐν δίκῃ·
 καὶ γὰρ ἐστὶ τοῖς πονηροῖς ἀλυσιτελές τὸ ἀνεπιστάτητον, καθά-
 περ ἀμέλει τὸ μὴ ἐπιπλήττεσθαι τοῖς μὴ εὐκοσμεῖν εἰωθόσι τῶν
 10 παίδων. Ὅταν οὖν τῇ τῶν δρωμένων παροτιοῦν ποιότητι καὶ
 δυνάμει τὰ ἐξ ὀργῆς ὀφείληται παρὰ Θεοῦ, εἰ δὴ φαίνοιτο λοι-
 πὸν ἐπενηνεγμένα, τότε καὶ ὠργίσθαι λέγεται φωνῇ τῇ καθ' ἡμᾶς
 κεχρημένων τῶν ἀγίων, ἵνα συνῶμεν ἡμεῖς, ὡς εἶπερ ἦν δύνασθαι
 τὰ περὶ Θεοῦ τοῖς ὑπὲρ ἄνθρωπον διατρανοῦσθαι λόγοις, οὐδ' ἂν
 15 ὠνομάσθη θυμὸς ἐπ' αὐτοῦ. Ἔδει τοίνυν τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας τὸ
 μέτρον ἀναλογίσασθαι καὶ τῆς γλώττης τὸ ἀδρανές. Καίτοι φαίη
 τις ἂν αὐτῶ· Τί δράς, ὦ οὔτος; Αἰτιᾶ τοὺς θεηγόρους ὡς μείον, ἢ
 χρῆν τὰ περὶ Θεοῦ λαλεῖν εἰωθότας; Οὐκοῦν τὴν σεαυτοῦ φύσιν
 γράφου, ὅτι τοῖς θείας ὑπεροχῆς νοητοῖς ὑψώμασι φιλονεικεῖν
 20 οὐκ οἶδε, καὶ δεσποτικῶν ἀξιομάτων κατόπιν ἔρχεται, λόγους
 οὐκ ἔχουσα τοὺς ἀποχρῶντας αὐτῇ, πρὸς τὴν τῶν ἐπέκεινα νοῦ
 διασάφησιν.

Ἐρομένῳ δέ μοι φραζέτω καὶ τοῦτο. ἘΑρα γάρ, εἶπερ τῷ
 γένοιτο σκοπὸς τὸ χρῆναι βιοῦν πράως τε καὶ ὑφειμένως, τίνος
 25 ἂν γένοιτο μμητῆς τῶν αὐτοῦ θεῶν καὶ οὐκ ἂν ἀμάροτοι σκοποῦ;
 Ἡ τάχα που φαῖεν ἂν, Ἄρεος ἀνδροφόνοιο, κατὰ τὸν Ὅμηρου
 λόγον, ὃς δὴ καὶ βροτολογιὸς καὶ τειχεσιπλήτης καὶ μέντοι καὶ
 μαιφόνος ὠνόμασται παρ' αὐτοῦ, μαινόμενός τε, ὡς ἔφην, καὶ
 τυκτὸν κακόν; Ἀλλὰ τοῦτον μὲν ἐῷμεν, εἰ δοκεῖ, δοκιμάσωμεν
 30 Ἀθηνᾶν τὴν ὀδριμοπάτρην, τὴν ἀναιδῆ καὶ κυνόμυιαν, τὴν αἰεῖ

λέγεται τυχὸν ὀργὴ γιὰ τὸν Θεὸ, ἀφήνει νὰ τὸ ἐννοήσομε σὲ σχέση μετὰ τὰ δικά μας, ὅτι ἂν ἦταν δυνατὸ νὰ ὑπομείνει τὸ πάθος, θὰ τὸ ὑπέμενε μὲ τὴν ποιότητα τῶν πράξεων ὀδηγημένος σ' αὐτό. Γιατὶ ἀπὸ φυσικὴ του ἰδιότητα τὸ Θεῖον εἶναι ἀπαθές, πλὴν ὅμως ἀπὸ αὐτὴν τὴν αἰτία δὲν γίνεται ἀνεῦθυνος ὁ ἄνθρωπος ποὺ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ τὸν ζυγὸ του ἂν παραμελήσει τὸ πρέπον, οὔτε βέβαια εἶναι ἀζήμιο γιὰ ἐκείνους ποὺ βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἢ ἀπόπειρα γιὰ ἀποστασία, ἀλλὰ πρέπει, νομίζω, νὰ τιμωρεῖται, καὶ πολὺ δίκαια. Γιατὶ γιὰ τοὺς κακοὺς εἶναι ἀνώφελο ν' ἀφήνονται χωρὶς ἐπίβλεψη, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια τὸ νὰ μὴν ἐπιπλήττονται τὰ παιδιὰ ποὺ συνήθως δὲν φέρονται κόσμια. "Ὅταν λοιπὸν γιὰ τὴν ποιότητα καὶ τὴ δύναμη ὁποιουδήποτε ἀπὸ τὰ πραττόμενα εἶναι ἀναγκαία ἢ ἐκδήλωση τῆς θείας ὀργῆς, ὅταν αὐτὴ πᾶ ἐκδηλωθεῖ, τότε λέγεται ὅτι ὀργίσθηκε, χρησιμοποιώντας οἱ ἅγιοι τὴ δική μας λέξη γιὰ νὰ καταλάβομε ἐμεῖς, ὅτι ἂν ἦταν δυνατὸ τὰ τοῦ Θεοῦ νὰ διακηρυχθοῦν μὲ λόγια πᾶνω ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο λόγο, οὔτε κἂν θὰ λεγόταν γι' αὐτὸν ἢ λέξη θυμός. "Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἀναλογισθεῖ τὰ ὄρια τῆς σκέψης μας καὶ τὴν ἀδυναμία τῆς γλώσσας μας. "Ἄν καὶ βέβαια θὰ μπορούσε νὰ τοῦ πεῖ κανεὶς: Τί κάνεις, ἄνθρωπέ μου; Κατηγορεῖς τοὺς ἐξηγητὲς τῶν θείων, ὅτι εἶναι συνηθισμένο νὰ ὀμιλοῦν γιὰ τὰ τοῦ Θεοῦ κατώτερα ἀπὸ ὅ,τι πρέπει. Κατηγόρησε λοιπὸν τὴ δική σου φύση, γιατί δὲν γνωρίζει νὰ συζητεῖ γιὰ τὰ κορυφαῖα νοήματα τῆς θείας ὑπεροχῆς καὶ μένει πίσω ἀπὸ τὸ δεσποτικὸ μεγαλεῖο, μὴ ἔχοντας τοὺς λόγους ποὺ τοῦ ταιριάζουν πρὸς διασαφήση τῶν πέρα ἀπὸ τὸ νοῦ.

Σὲ ἐρωτῶ καὶ πὲς μου σὲ παρακαλῶ καὶ τοῦτο. "Ἄραγε, ἂν κάποιος βάλει σκοπὸ του νὰ ζεῖ μὲ πραότητα καὶ ἡμερότητα, ποιανοῦ ἀπὸ τοὺς θεοὺς του πρέπει νὰ γίνεи μιμητὴς γιὰ νὰ μὴ ἀστοχήσει στὸ σκοπὸ του; Μήπως θὰ μπορούσαν νὰ ποῦν τάχα τοῦ "Ἄρη τοῦ ἀνδροφόνου, σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τοῦ "Ὀμήρου"⁷⁵, ὁ ὁποῖος ὀνομάσθηκε ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἀνθρωποκτόνος καὶ τειχογκρεμιστὴς, καὶ μάλιστα καὶ μαιφόνος καὶ μανιασμένος, ὅπως εἶπα, καὶ κακὸ γεννημένο; "Ἄν ὅμως θέλει τὸν ἀφήνομε αὐτόν. "Ἄς δοῦμε τὴν Ἀθηνᾶ μὲ τὸν παντοδύναμο πατέρα, τὴν ἀναιδῆ, τὴ σκυλόμυγα, ποὺ συνεχῶς ὀρμουσε

θεοὺς ἔριδι ξυνελαύνουσαν· καὶ γὰρ καὶ αὐτῇ τῶν τακτικῶν ἐμέ-
 λησε, καὶ μαχμωτάτην αὐτὴν καλοῦσι δαιμόνων, κατασεμνύνου-
 σι δὲ τὸν ἐπ' αὐτῇ λόγον. Οὐ γάρτοι κατ' ἐκείνον μαίνεσθαι, τὸν
 τειχεσιπλήτην λέγω, διαχειρίζειν δὲ μᾶλλον τὰ εἰς πολέμους καὶ
 5 μάχας ἐμφρόνως τε καὶ κατεσκευμένως Ἐπικουρήσει δέ, οἶμαι,
 κατ' οὐδένα τρόπον τὸ χρῆμα αὐτῇ πρὸς γε τὸ δεῖν ὀραῖσθαι πρα-
 ὄτητος εἶσω. Ἐρα γὰρ οἱ ταῖς εὐτολμίαις ταῖς ἐν πολέμῳ καὶ μά-
 χαις τὴν φρόνησιν ἐπιπλέκοντες, εἶτα τοῖς πολεμοῦσιν ἀντανιστά-
 μενοι, ἥττους εἶναι θούλονται τῆς ἐκείνων χειρός, ἢ γοῦν τὸ χρῆ-
 10 ναι κρατεῖν τοῦ παντός ἀξιοῦσι λόγου, κἂν εἰ ἐμφρόνως μάχου-
 ντο τοῖς ἐχθροῖς; Καίτοι πῶς οὐκ ἐναργὲς τὸ χρῆμά ἐστιν; Ἀντεξά-
 γοντες γάρ, καὶ οὐ δίχα θυμοῦ, κἂν εἰ ἐμφρόνως λέγοιντο τοῦτο
 δραῖν, πῶς ἂν ἔχοιεν ἀπαράσημόν τε καὶ ὑγιὲς ἐν γε δὴ σφίσιν
 αὐτοῖς τὸ τῆς πραότητος κάλλος; Ὅτι δὲ ἡ τεθραυμασμένη παρ'
 15 αὐτοῖς Ἀθηναῖ μικροψυχίας εἰς τοῦτο διελήλακεν, ὡς καὶ ἀντι-
 στρόφους ποιεῖσθαι τῆς γνώμης τὰς ἐπ' ἄμφω μεταβολάς, ὡς
 ταύτης ἔνεκα τῆς αἰτίας καὶ ἐν ταῖς τῶν τραγωδιῶν γελᾶσθαι
 σκηναῖς, ἀκονιτὶ καταθρήσωμεν. Εὐριπίδης γὰρ ἐν Τρωάσι
 προσβεβληκέναι μὲν αὐτὴν Ποσειδῶνι φησιν, εἰπεῖν δὲ οὕτω
 20 πρὸς αὐτὸν περὶ τε τῶν Τρώων καὶ τῶν Ἀχαιῶν

“Τοὺς μὲν πρὶν ἐχθροὺς Τρώας εὐφράναι θέλω,
 Στρατῶ δ' Ἀχαιῶν νόστον ἐμβαλεῖν πικρόν”.

Εἶτα πρὸς αὐτὴν ἐκείνον εἰπεῖν

“Τί δ' ὧδε πηδάς ἄλλοτ' εἰς ἄλλους τρόπους;
 25 Μισεῖς τε κἂν, καὶ φιλεῖς ὃν ἂν τύχη”;

Φάσαι δὲ πρὸς ταῦτα τὴν Ἀθηναῖν

“Οὐκ οἶσθ' ὑβρισθεῖσάν με καὶ ναοὺς ἐμούς;”.

Καὶ πρὸς γε ταῦτα τὸν Ποσειδῶνα

“Οἶδ', ἠνίκ' Αἴας εἴλε Κασσάνδραν βία”.

30 Καὶ πρὸς αὐτὸν εἰπεῖν τὴν λελυτημένην

“Κ' οὐδὲν γ' Ἀχαιῶν ἔπαθεν, οὐδ' ἤκουσ' ὑπο”.

Ὡστε, εἴπερ τι τῶν ἀνιαρῶν ἐπεπόνθει παρ' Ἑλλήνων ὁ εἰς
 Κασσάνδραν ἐξυβρικῶς, οὐκ ἂν Ἀθηναῖ παντὸς κατετέθηκτο τοῦ
 στρατοῦ. Εἶτα πῶς αἰτιᾶται τὸν Φινεές, εἰ τῇ καθ' ἐνὸς ἐννομω-

στη φιλονεικία με τούς θεούς. Γιατί κι' αὐτὴ ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὰ πολεμικά, καὶ τὴν ἀποκαλοῦν ὡς τὴν πολεμικότατη ἀπὸ τούς δαίμονες, καὶ τὴν ἐξυμνοῦν με τούς λόγους τους. Δὲν λέγω βέβαια ὅτι εἶναι μανιακὴ ὅπως ἐκεῖνος, ἐννοῶ ὁ τειχογκραμιστής, ἀλλ' ὅτι διεξάγει τούς πολέμους καὶ τὶς μάχες με περισσότερη φρόνηση καὶ περίσκεψη. Αὐτὸ ὅμως, νομίζω, δὲν θὰ βοηθήσει καθόλου νὰ τὴ δοῦμε σὰν παράδειγμα πραότητος. "Αραγε ὅσοι ἐμπλέκουν στὰ πολεμικά κατορθώματα καὶ τὶς μάχες τὴ φρόνηση, κι' ἔπειτα ἀποκρούοντας τούς ἀντιπάλους τους, θέλουν νὰ φανοῦν κατώτεροι ἀπὸ ἐκείνους στὴ δύναμη, ἢ θεωροῦν τὴν ἀνάγκη νὰ νικήσουν πρὸ ἀξιόλογη ἀπὸ κάθετι, ἀκόμα κι' ἂν πολεμοῦν τούς ἐχθρούς με φρόνηση; Καὶ πῶς δὲν εἶναι τὸ πράγμα ὀλοφάνερο; Γιατί ὅταν ἀντεπιτίθενται, καὶ ὄχι χωρὶς θυμὸ, κι' ἂν ἀκόμα λέγεται ὅτι ἐνεργοῦν με φρόνηση, πῶς θὰ ἔχουν ἀπαραποίητο καὶ ὑγιᾶς μέσα τους τὸ κάλλος τῆς πραότητος; "Ὅτι ὅμως ἡ Ἀθηνᾶ ποὺ θαυμάζουν ἔχει φτάσει σὲ τέτοιο βαθμὸ μικροψυχίας, ὥστε νὰ φτάνει ἀκόμα καὶ σὲ ἀντίθετες μεταβολές τῆς γνώμης της, καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο νὰ γελοιοποιεῖται καὶ στὶς σκηνές τῶν τραγωδιῶν, ἄς τὸ δοῦμε χωρὶς κόπο. Πράγματι ὁ Εὐριπίδης λέγει στὶς Τρωάδες, ὅτι αὐτὴ εἶχε προσβάλει τὸν Ποσειδῶνα, καὶ ὅτι εἶπε σ' αὐτὸν γιὰ τούς Τρῶες καὶ τούς Ἀχαιοὺς τὸ ἑξῆς:

Τούς προηγούμενους ἐχθρούς μου Τρῶες θέλω νὰ εὐχαριστήσω,
καὶ στὸ στρατὸ τῶν Ἀχαιῶν νὰ κάνω πικρὸ τὸ γυρισμὸ του.

"Ἐπειτα ὁ Ποσειδῶν εἶπε σ' αὐτήν:

Γιατί μεταπηδᾶς κάθε φορὰ σὲ ἄλλους τρόπους;

Μισεῖς καὶ ἀγαπᾶς ὑπερβολικὰ ὅποιον τύχει.

"Ἡ Ἀθηνᾶ ἀπάντησε σ' αὐτὰ:

Δὲν ξέρεις ὅτι ἀτίμασαν ἐμένα καὶ τούς ναοὺς μου;

Καὶ ὁ Ποσειδῶνας ἀπάντησε σ' αὐτὰ:

Τὸ γνωρίζω, ὅταν ὁ Αἴας ἔσυρε τὴν Κασσάνδρα με τὴ βία.

Καὶ ἡ λυπημένη εἶπε πρὸς αὐτόν:

Καὶ δὲν ἔπαθε τίποτε ἀπὸ τούς Ἀχαιοὺς, οὔτε ἄκουσε κάτι.

"Ὡστε, ἂν οἱ Ἕλληνες τιμωροῦσαν ἐκεῖνον ποὺ εἶχε προσβάλει τὴν Κασσάνδρα, ἢ Ἀθηνᾶ δὲν θὰ εἶχε ἐξοργισθεῖ ἐναντίον ὅλου τοῦ στρατοῦ. Πῶς τότε (ὁ Ἰουλιανὸς) κατηγορεῖ τὸν Φινεές, ἂν με τὴν

τάτη δίκη τὴν κατὰ πάντων ἀνέσχεν ὀργήν; Ὅτι πέπλασται τοῖς ποιηταῖς πάντα ἐν σκηναῖς. Εἶτα πῶς καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις λογάσι καὶ τῆς ἔξω σκηναῖς ὁ τῆς ἱστορίας τετίμηται λόγος; Ἄλλ' ἐν τούτοις μὲν τὰ τῆς Ἀθηναῖς καὶ τοῦ μαιφόνου, βροτολοιοῦ τε 5 καὶ μαινομένου.

Τί δὲ ἢ τὸν Οἰνέως ὄλβον ἀντλήσασα, καὶ μὴν καὶ τῶν Αἰτωλῶν καὶ Κουρήτων πράγματα, χώρας τε καὶ πόλεις ἐν παντὶ κακῶ θεμένη, τὴν ἰοχέαιραν λέγω τὴν τοῦ Ἀπόλλωνος ἀδελφὴν; Οὐ τὴν τυχοῦσαν λαβοῦσα καὶ σμικρὰν αἰτίαν, τὸ μὴ θῦσαί οἱ τὰ τῆς 10 ἀλώης θαλύσια τὸν Οἰνέα, ὅλην ὥσπερ αὐτῷ τὴν ἐστίαν ἐπέσεισεν; Ὁ δὲ ταύτης ὄμαιμός τε καὶ ἰσοστάσιος εἰς ὀργάς, ἱερέως ἠτιμασμένου κατὰ τὴν Τροίαν, παρ' ἐνός τῶν Ἀτρειδῶν, οὐ νόσον ὤρσε κακὴν ἀνὰ στρατόν, οὐκ ἀθλίως πολλοὶ διολώλασι; Πότερα δὴ οὖν, εἰ τοὺς Ἑλλήνων τις ἀπομιμοῖτο θεοὺς, προῶς τε 15 ἔσται καὶ ἡμερος, ἢ δύσοργος καὶ βαρῦμηνης; Ἐγὼ μὲν εἶναί φημι τὸ δεύτερον ἀληθές. Εἰ δὲ μὴ οὕτως ἔχει, διδασκέτω παρελθόν, καθ' ὃν ἂν τις ἴοι τρόπον πέρα θυμοῦ καὶ ὀργῆς καὶ καθεστηκῶς ἔσται, καὶ τὸν νοῦν ἠρεμαῖος, τοὺς τῶν Ἑλλήνων θεοὺς τοὺς ὧδε δεινοὺς καὶ μαχιμωτάτους ἀπομιμεῖσθαι προθυμούμενος. Εἰ δὲ 20 Ἀθηναῖ μὲν Ἀργείοις ἐπεμήνυσεν, Ἄρτεμις δὲ ῥαθυμοῦντα τοῦ θύειν ἐκόλαζε τὸν Οἰνέα, πυραὶ νεκύων καίοντο παρὰ τοῖς Ἑλλησι συχναί, ὅτι δοριλήπτος κόρη τῶν Ἀγαμέμνονος οὐκ ἀφείθη σκηναῶν, συνητιμάζετο δὲ τῷ Χρύση τὰ στέμματα, πῶς ἦν ἀκόλουθον τοὺς τῷ Βεελφεγῶρ τετελεσμένους, καὶ τὸν μὲν τῶν ὄλων 25 Θεὸν ἀνοσίως καταλυπήσαντας, ἡδοναῖς δὲ ταῖς εἰς αἰσχρότητα καὶ λαγνεῖαν ἀνοητότατα σεσαγηνευμένους εἰς ἀπόστασιν, τοῦτο δροᾶν νηποινί, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἐν δίκη τοῖς ἐσχάτοις ἀλῶναι κακοῖς; Προσεπάγει δὲ τούτοις

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

30 Ὅτι δὲ οὐχ Ἑβραίων μόνον ἐμέλησε τῷ Θεῷ, πάντων δὲ

76. Βασιλιάς τῆς Καλυδῶνας τῆς Αἰτωλίας, πατέρα τοῦ τρωικοῦ ἥρωα Μελέαγρου καὶ τοῦ Τυδέα.

77. Πρόκειται γιὰ τὴν Ἀρτέμιδα. 78. Ἡ Βρισηίδα, κόρη τοῦ Τρώα Βρισηά.

νομιμώτατη τιμωρία ενός ἐμπόδισε τὴν ἐναντίον ὄλων ὀργή (τοῦ Θεοῦ); Βέβαια εἶναι πλαστὰ ὅλα τὰ θεατρικὰ τῶν ποιητῶν. Πῶς ὅμως καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους λόγιους καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ σκηνὴ ἐπαινεῖται αὐτὴ ἢ ἱστορία; Αὐτὰ βέβαια σχετικὰ μὲ τὴν Ἀθηναῖα καὶ τὸν μαρὸ φονιά, τὸν ἐξολοθρευτὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ μανιασμένο.

Τί πάλι ἐκείνη πού κατέστρεψε τὴν εὐτυχία τοῦ Οἰνέα⁷⁶ καὶ τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ τοὺς Κουρηῖτες, τὴ χώρα καὶ τίς πόλεις πού τίς ἔρριξε σὲ κάθε κακό, ἐννοῶ τὴν τοξότρια ἀδελφὴ τοῦ Ἀπόλλωνα⁷⁷; Μὲ μιὰ αἰτία ὄχι τυχαία καὶ μικρή, ὅτι ὁ Οἰνέας δὲν τῆς πρόσφερε θυσία ἀπὸ τὰ πρωτόλεια τοῦ ἄλωνιου, μήπως δὲν συγκλόνησε κατὰ κάποιον τρόπο ὀλόκληρο τὸ σπίτι του; Καὶ ἐκεῖνος πάλι πού εἶχε τὸ ἴδιο αἷμα μαζί της καὶ ἦταν ἰσόβαθος στὸ θυμὸ, ἐπειδὴ ἔγινε προσβολὴ στὸν ἱερέα του στὴν Τροία ἀπὸ ἓνα υἱὸ τοῦ Ἀτρεά, δὲν ἔρριξε στὸ στρατὸ κακιὰ ἀρρώστια, δὲν βρῆκαν πολλοὶ ἄθλιο τέλος; Ἄν λοιπὸν γινόταν κάποιος μιμητὴς τῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων, ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο θὰ γινόταν, πρῶτος καὶ ἡμέρος, ἢ γεμᾶτος ἀπὸ ὀργὴ καὶ βαρὺ θυμὸ; Ἐγὼ βέβαια λέγω ὅτι τὴν ἀλήθεια τὴν ἔχει τὸ δεύτερο. Ἄν δὲν εἶναι ἔτσι, ἄς λάβει τὸ λόγο κι ἄς μᾶς ἐξηγήσει μὲ ποιὸ τρόπο θὰ ξεπεράσει κανεὶς τὸ θυμὸ καὶ τὴν ὀργὴ του καὶ θὰ ἡσυχάσει καὶ θὰ βρεῖ ἡρεμονοῦ, θέλοντας νὰ μιμηθεῖ τοὺς τόσο φοβεροὺς καὶ φιλοπόλεμους θεοὺς. Κι ἂν ἡ Ἀθηναῖα θύμωσε μὲ τοὺς Ἀργεῖους, καὶ ἡ Ἄρτεμις τιμώρησε τὸν Οἰνέα γιὰ τὴν ἀμέλεια του νὰ τῆς προσφέρει θυσία, καὶ φωτιὲς νεκρῶν ἀναβαν συχνὰ στὸ στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ ἡ αἰχμάλωτη κόρη⁷⁸ δὲν ἀφέθηκε νὰ φύγει ἀπὸ τὴ σκηνὴ τοῦ Ἀγαμέμνονα, καὶ μαζί δεχόταν προσβολὴ τὰ ἱερατικὰ ἀξιώματα τοῦ Χρύση, πῶς ἦταν λογικὸ ἐκεῖνοι πού ἔλαβαν μέρος στίς τελετὲς τοῦ Βεελφεγῶρ καὶ πού καταλύπησαν ἀνόσια τὸν Θεὸ τῶν ὄλων, καὶ εἶχαν ἀποστατήσει αἰχμαλωτισμένοι στὰ δίχτυα τῶν αἰσχροῶν ἡδονῶν καὶ ἐρωτικῶν ὀρέξεων, νὰ τὸ ἔκαναν αὐτὸ χωρὶς τιμωρία, καὶ δὲν θὰ τιμωροῦνταν μᾶλλον μὲ τὰ ἔσχατα δεινὰ; Ἀλλὰ προσθέτει σ' αὐτά.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄντι ὅμως ὁ Θεὸς δὲν ἐνδιαφέρθηκε μόνο γιὰ τοὺς Ἑβραίους,

ἔθνῶν κηδόμενος, ἔδωκεν ἐκείνοις μὲν οὐδὲν σπουδαῖον ἢ μέγα, ἡμῖν δὲ μικρῶ κρείττονα καὶ διαφέροντα, σκοπεῖτε ἄλλοι τὸ ἐντεῦθεν. Ἔχουσι μὲν εἰπεῖν καὶ Αἰγύπτιοι παρ' ἑαυτοῖς ἀπαριθμούμενοι σοφῶν οὐκ ὀλίγων ὀνόματα, πολλοὺς ἐσηκέναι τοὺς
 5 ἀπὸ τῆς Ἑρμοῦ διαδοχῆς, Ἑρμοῦ δὲ φημι, τοῦ τρίτον τῆ Αἰγύπτῳ ἐπιδημήσαντος· Χαλδαῖοι δὲ καὶ Ἀσσύριοι τοὺς ἀπ' Ἄννου καὶ Βήλου, μυρίους δὲ Ἑλληνες τοὺς ἀπὸ τοῦ Χείρωνος· ἐκ τούτου γὰρ πάντες ἐγένοντο τελεστικοὶ φύσει καὶ θεολογικοί, καθὼ δὴ μόνον Ἑβραῖοι δοκοῦσι τὰ ἑαυτῶν ἀποσεμνύνειν.

10 Εἶτα κατασκώπτει τὸν μακάριον Δαβὶδ καὶ Σαμψών, καὶ οὐ σφόδρα γενέσθαι φησὶν αὐτοὺς ἐν ταῖς μάχαις ἀλκιμωτάτους, ἀλλὰ τῆς Αἰγυπτίαν καὶ Ἑλλήνων εὐσθενείας καὶ μόλις μέχρι τῶν τῆς Ἰουδαίας τερμάτων τὸ μέτρον αὐτοῖς ὠρίσθαι τῆς βασιλείας

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

15 Οὐκοῦν, φιλοπευστήσω γὰρ πάλιν, ποίῳ δὴ ἄρα θεῶ μελήσαί φησι τῶν ἔθνῶν, ὡς Ἑβραίοις μὲν νεῖμαι σπουδαῖον ἢ μέγα παντελῶς οὐδέν, Ἑλλησί γε μὴν τὰ πάντων κράτιστα καὶ ἐξαίρετα; Ἄρα γὰρ τὸν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως μαρτυρούμενον, ὡς τῶν ὄλων εἶη Δημιουργός, οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καὶ συλλήθδην
 20 ἀπάντων τῶν παρ' αὐτοῦ κεκλημένων εἰς γένεσιν, κατεξουσιάζει δὲ μόνος καὶ τῶν ὄλων κατακρατεῖ, τὴν κτίσιν ἔχων ὑπὸ πόδας καὶ ὑπ' αὐτῆς προσκυνούμενος, ἢ γουν ἐκεῖνον, ὃν αὐτός τε καὶ οἱ γεγονότες αὐτοῦ τῆς ἀσεβείας πρόγονοι, τῷ λόγῳ προαναθέντες καὶ ταῖς θεωρίαις, ὡς πρῶτον αἴτιον τὰγαθόν, ὑφίξηκότα τε καὶ
 25 δεύτερον ὀνομάζουσι Θεόν, καὶ προσεχῆ καλοῦσι τῷ κόσμῳ δημιουργόν; Εἰ μὲν οὖν τὸν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως κεκηρυγμένον ὀνομάζουσι Θεόν, πῶς Ἑβραίοις αὐτὸν οὐδὲν τῶν ὀνησιφόρων, ἤγουν τῶν ἀναγκαίων, χαρίσασθαι φησι, καίτοι γνωρισθέντα αὐτοῖς, καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῖς ὑπεροχὴν τε καὶ δόξαν ἐμφανῆ καταστή-
 30 σαντα, καὶ τῆς ἀληθοῦς θεοπτίας ἐφέντα μεταλαχεῖν, εἶτα νομοθέτην αὐτοῖς ἐπιστήσαντα τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν καὶ χρόνῳ πρεσβύτερον, καὶ διαφοραῖς ἀσυγκρίτοις ταῖς εἰς σοφίαν καὶ σύνεσιν,

79. Δηλαδή ὁ Ἑρμῆς ὁ Τρισμέγιστος.

ἀλλὰ φροντίζοντας ὅλα τὰ ἔθνη, σὲ ἐκείνους βέβαια δὲν ἔδωσε τίποτε σπουδαῖο ἢ μεγάλο, ἐνῶ σ' ἐμᾶς λίγο ἀνώτερα καὶ καλύτερα, προσέξετε τί ἀκολούθησε· Ἔχουν ἀσφαλῶς νὰ ποῦν καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ὅτι ἔχουν ἀνάμεσά τους ὄχι λίγα ὀνόματα σοφῶν, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους διαδέχθηκαν τὸν Ἑρμῆ⁷⁹, ἐννοῶ τὸν Ἑρμῆ πού τρίτη φορὰ ἐπισκέφθηκε τὴν Αἴγυπτο, οἱ Χαλδαῖοι καὶ οἱ Ἀσσύριοι τοὺς διαδόχους τοῦ Ἄννου καὶ τοῦ Βήλου, καὶ ἀπειρους οἱ Ἕλληνες, τοὺς διαδόχους τοῦ Χείρωνα· γιατί ἀπὸ αὐτὸν ἔγιναν ὅλοι ἱερατικοὶ καὶ διδασκαλοὶ τῶν θείων, ὅπως μόνον οἱ Ἑβραῖοι παινεύονται γιὰ τὰ δικά τους.

Ἔπειτα περιγεῶ τὸν μακάριο Δαβὶδ καὶ τὸν Σαμψών, καὶ ὅτι δὲν ἔδειξαν, λέγει, μεγάλη ἀνδρεία στὴ μάχη, ἀλλὰ οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Ἕλληνες λόγῳ τῆς ἀνδρείας τους ὄρισαν τὴν ἔκταση τῆς βασιλείας τους μέχρι σχεδὸν τὰ σύνορα τῆς Ἰουδαίας.

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Λοιπὸν θέλω νὰ ρωτήσω πάλι· ποιὸς θεὸς φρόντισε, λέγει, γιὰ τὰ ἔθνη, ὥστε τοὺς Ἑβραίους νὰ μὴ δώσει τίποτε ἀπολίτως σπουδαῖο ἢ μεγάλο, ἐνῶ τοὺς Ἕλληνες ἔδωσε τὰ ἄριστα καὶ ἐξαιρέτα ὅλων; Μήπως ἄραγε ὁ Θεὸς γιὰ τὸν ὁποῖο μαρτυρεῖ ὁ πάνσοφος Μωυσῆς ὅτι εἶναι Δημιουργὸς τῶν ὅλων, τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, καὶ γενικὰ ὅλων ὅσα ὁ ἴδιος ἔχει καλέσει στὴν ὑπαρξὴ καὶ τὰ κατεξουσιάζει μόνος καὶ εἶναι Κύριος τῶν ὅλων, ἔχοντας τὴν κτίση κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία του καὶ προσκυνούμενος ἀπὸ αὐτή, εἶναι ἐκεῖνος πού αὐτὸς καὶ οἱ πρόγονοὶ του στὴν ἀσέβεια, τὸν προανέφεραν μὲ τοὺς λόγους καὶ τίς θεωρίες τους, ὅτι μετὰ τὸ Ἄγαθό, πού εἶναι τὸ πρῶτο αἶτιο, εἶναι αὐτὸς κατώτερος καὶ δεύτερος, ὅπως τὸν ὀνομάζουν, θεὸς, καὶ τὸν ἀποκαλοῦν δημιουργὸ κοντινὸ στὸν κόσμος; Ἄν λοιπὸν ἀναφέρεται στὸν Θεὸ πού κήρυξε ὁ πάνσοφος Μωυσῆς, πῶς ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν χάρισε τίποτε ἀπὸ τὰ χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα, μολονότι ἔγινε γνωστὸς σ' αὐτοὺς καὶ ἔκανε φανερὴ τὴν ὑπαρξὴ του καὶ τὴ δόξα του καὶ τοὺς ἄφησε νὰ λάβουν τὴν ἀληθινὴ θεοπτία, καὶ στὴ συνέχεια τοὺς ὄρισε νομοθέτη, καὶ προγενέστερο χρονικὰ ἀπὸ τοὺς σοφοὺς τῶν Ἑλλήνων, καὶ μὲ ἀσύγκριτη διαφορὰ ὡς πρὸς τὴ σοφία καὶ τὴ φρό-

καὶ μέντοι καὶ ἀρετῇ τοσοῦτον διενεγκόντα, ὅσον ἂν νοοῖτο καὶ σκότους τὸ φῶς, ὀρίσαντα δὲ καὶ νόμους τοὺς παναρίστους αὐτοῖς, ὡς ἂν ἕκαστα τῶν πραγμάτων εὖ δῆ τοι μάλα πρὸς τὸ ἀμωμήτως ἔχον καταρρυθμίζοιτο, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῖς γεγονότας 5 ἀκονιτὶ δύνασθαι τὴν τρίβον τῆς ἀνωτάτω πασῶν εὐζωΐας μὴ ἀγνοῆσαι;

Ἄλλὰ τί δὴ τούτων τὸ ἄμεινον, καὶ τί τὸ ἰσοστατοῦν ἔχει τὰ Ἑλλήνων; Οὐ παρ' ἡμῖν μὲν ἀρχὴ κατὰ πάντων μία, δόξα τε καὶ κυριότης, ἧς ἐπέκεινα παντελῶς οὐδέν; Οὐχ ἀπάσης μὲν πονη- 10 ρίας καὶ φανλότητος τρόπος ταῖς ἐκ νόμου κατακρίνεται ψήφοις; Οὐκ ἀποσπουδάξεται τὸ αἰσχρόν, ἐν πλείστῳ δὲ καὶ ἀξιολήπτῳ θαύματι πᾶν εἶδός ἐστὶν ἀρετῆς; Τά γε μὴν Ἑλλήνων ἐν τίσι, μάθωμεν παρ' αὐτοῦ. Πλεῖστοι μὲν ὅσοι καὶ κρείττονες ἀριθμοῦ παρ' αὐτοῖς οἱ θεοὶ θελήμασί τε καὶ γνώμας ἀλλήλοις 15 διάφοροι, καὶ κληρωτὴν ἕκαστοι τὴν ἡγεμονίαν λαχόντες, ἐπιτροπεύοντές τε τοῖς ἔθνεσι, καὶ οὐχ ὁμοίοις αὐτὰ παιδαγωγούντες νόμοις, ὡς τοὺς μὲν ἀκρατεῖς ὀραῖσθαι εἰς θυμοὺς καὶ ὀργάς, καὶ ἀνεπιπλήκτως ἔχεσθε τοῦ χρῆναι μισσηφονεῖν, ἄγειν τε καὶ φέρειν τὰ ἑτέρων, χώρας τε καὶ πόλεις ἀναστατοῦν, τοὺς δὲ ταῖς 20 ἀτιθάσσοις καὶ ἐκτόποις ἡδοναῖς ἐνισχῆσθε τοσοῦτον, ὡς μητρὸς τε καὶ ἀδελφῆς κατοιστρηθῆναι πολλάκις καὶ ταῖς σφῶν αὐτῶν ἐπιθήγεσθε θυγατράσι.

Ταῦτα τῶν ἔθναρχῶν τὰ σοφᾶ παιδεύματα, τούτοις ὁ παρ' Ἑλλησι προσεχῆς τῷ κόσμῳ Δημιουργός, καθάπερ αὐτοὶ φασιν, 25 ἐνεχείρισε τὴν ἡγεμονίαν. Ἄρ' οὐχ ὃν εὐσεβοῦσι Θεὸν δυσφημοῦντες ἀλώσονται; Εἰ δὲ δὴ γεγόνασι τινές, ἢ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις, ἢ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, οὐκ ἀγεννῆ λαχόντες τὴν δόκησιν τῆς ἐν κόσμῳ σοφίας, οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὰ Χριστιανῶν. Πρεσβύτερα γὰρ τὰ Μωσέως φιλοσοφίαν ἔχοντα τὴν ἀκριβῆ καὶ ἀληθε- 30 στάτην καὶ ἀκίβδηλον ἐπιστήμην θείων τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρωπίνων παραγμάτων. Τοῖς Ἑβραίων δὲ στρατηγοῖ, ἡγουν βασιλεῦσι, μηδαμῶς ἐμπαροινεῖτω, εἰ τῆς ἑτέρων κατόπιν ἴασι χειρός, ἡγουν

νηση, ἀλλὰ καὶ στήν ἀρετὴ τόσο διέφερε, ὅσο διαφορὰ μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ἀνάμεσα στὸ σκοτάδι καὶ τὸ φῶς, καὶ ἐπιπλέον τοὺς ὅρισε καὶ νόμους τοὺς πανάριστους, ὥστε κάθε ζήτημα νὰ διευθετεῖται τόσο καλά, ποῦ νὰ εἶναι ἄμεμπτο, καὶ ἐκεῖνοι ποὺ τέθηκαν κάτω ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς νόμους νὰ μποροῦν εὐκόλα νὰ ἀναγνωρίζουν τὸ δρόμο τῆς ἀνώτερης ἀπὸ κάθε ἄλλη εὐζωΐας;

Τί λοιπὸν ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ καλύτερο, καὶ τί τὸ ἰσάξιο ἔχουν τὰ νομοθετήματα τῶν Ἑλλήνων; Ἐμεῖς δὲν ἔχομε μία ἀρχὴ ἐπάνω σὲ ὅλα, μιὰ δόξα καὶ κυριαρχία, πέρα ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ὑπάρχει ἀπολύτως τίποτε; Δὲν κατακρίνεται μὲ τις ἀποφάσεις τοῦ νόμου κάθε ἐκδήλωση πονηρίας καὶ φαυλότητος; Δὲν ἀποδοκιμάζεται τὸ αἰσχρὸ καὶ δὲν ἀποδίδεται σὲ κάθε εἶδος ἀρετῆς πολὺς καὶ τιμητικὸς θαυμασμός; Τὰ τῶν Ἑλλήνων ὡς πρὸς τί θαυμάζονται, ἄς τὸ μάθομε ἀπὸ αὐτόν. Εἶναι πάρα πολλοὶ καὶ ἀναρίθμητοι οἱ θεοὶ τους, ποὺ διαφέρουν μεταξύ τους στὶς θελήσεις καὶ στὶς γνώμες, καὶ ἔχοντας λάβει μὲ κλῆρο τὴν ἡγεμονία, ἐπιτροπεύουν τὰ ἔθνη, χωρὶς νὰ τὰ καθοδηγοῦν μὲ ὁμοίους νόμους, μὲ ἀποτέλεσμα ἄλλοι νὰ παρατηροῦνται ἀσυγκράτητοι στοὺς θυμούς καὶ στήν ὀργὴ καὶ νὰ μένουν ἀτιμώρητοι γιὰ τοὺς μαροὺς φόνους, νὰ κάνουν ἄνω κάτω τὰ τῶν ἄλλων καὶ ν' ἀναστατώνουν χῶρες καὶ πόλεις· ἄλλοι πάλι ἔχουν τόσο πολὺ κυριευθεῖ ἀπὸ τις ἀκράτητες καὶ παράνομες ἡδονές, ὥστε πολλές φορὲς κυριεύονται ἀπὸ πόθο γιὰ τις μητέρες καὶ τις ἀδελφές τους, καὶ μερικὲς φορὲς νοιώθουν ἐρεθισμό καὶ πρὸς τις θυγατέρες τους.

Αὐτὰ εἶναι τὰ σοφὰ παιδαγωγήματα τῶν ἔθναρχῶν θεῶν, σ' αὐτοὺς ὁ κοντινός, σύμφωνα μὲ τοὺς Ἕλληνας, στὸν κόσμον δημιουργός, ὅπως αὐτοὶ λένε, ἔδωσε στὰ χέρια τους τὴν ἡγεμονία. " Ἄραγε δὲν θὰ συλληφθοῦν ὅτι δυσφημοῦν τὸν Θεὸ ποὺ σέβονται; " Ἄν βέβαια ὑπῆρξαν κάποιοι ἢ στοὺς Αἰγύπτιους ἢ στοὺς Ἕλληνας ποὺ δὲν σχημάτισαν χυδαία γνώμη γιὰ τὴν κοσμικὴ σοφία, αὐτὸ δὲν ἐπηρεάζει τὰ τῶν Χριστιανῶν. Γιατὶ εἶναι ἀρχαιότερες οἱ γνώμες τοῦ Μωυσῆ ποὺ ἔχουν ἀκριβῆ καὶ ἀληθέστατη καὶ ἀνόθευτη τὴ γνώση τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων. Καὶ καθόλου ἄς μὴ ὑβρίζει σ' ἄν μεθυσμένος τοὺς Ἑβραίους στρατηγούς ἢ βασιλεῖς ἂν ἔρχονται δεύτεροι στὴ δύναμη ἔπειτα ἀπὸ ἄλλους στὸν πόλεμο καὶ

εὐσθενείας τῆς ὡς ἐν πολέμῳ καὶ μάχαις. Οὐ γὰρ ἦν ἐν σπουδῇ τὸ χρῆμα αὐτοῖς, ἀντεφέροντο δὲ τοῖς ἐθέλουσι καταδηοῦν τῆς ἐνεγκούσης προεστηκότες, καὶ σώζειν αὐτὴν μόνον ἐθέλοντες, καὶ οὐχὶ τοῖς ἑτέρων πράγμασιν ἀγρίως ἐπιπηδᾶν. Ὁ γὰρ τοι διὰ
 5 Μωσέως παρὰ Θεοῦ νόμος, δικαιοσύνης αὐτοῖς ἐφεστήκει βραβεὺς καὶ πρῦτανις. Οἰηθεὶς δὲ κατὰ ἀλήθειαν, ἅπαν μὲν εἶδος ἀγαθῶν ταῖς τῶν Ἑλλήνων ἀγέλαις δεδωρηῆσθαι παρὰ Θεοῦ, Ἑβραίοις γε μὴν τὸ σύμπαν οὐδέν, ταῖς τῶν φιλοσόφων εὐρεσιεπείαις ἐναβρύνεται, καὶ φησιν·

10

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλὰ ἀρχὴν ἡμῖν ἔδωκεν ἐπιστήμης, ἣ μάθημα φιλοσόφων. Καὶ ποῖον; Ἡ μὲν γὰρ περὶ τὰ φαινόμενα θεωρία παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἐτελειώθη τῶν πρώτων τηρήσεων παρὰ τοῖς βαρβάροις γενομένων ἐν Βαβυλῶνι, ἣ δὲ περὶ τὴν γεωμετρίαν ἀπὸ τῆς γεω-
 15 δαισίας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ τὴν ἀρχὴν λαβοῦσα, πρὸς τοσοῦτον μέγεθος ηὐξήθη, τὸ δὲ περὶ τοὺς ἀριθμοὺς ἀπὸ τῶν Φοινίκων ἐμπόρων ἀρξάμενον τέως, εἰς ἐπιστήμης παρὰ τοῖς Ἑλλησι κατέστη πρόσχημα. Τὰ δὲ τρία μετὰ τῆς συναριθμοῦ μουσικῆς Ἑλληνες εἰς ἐν
 20 συνῆψαν, ἀστρονομίαν γεωμετρία προσυφήναντες, ἀμφοῖν δὲ τοὺς ἀριθμοὺς προσαρμόσαντες, καὶ τὸ ἐν τούτοις ἐναρμόνιον καταστήσαντες. Ἐντεῦθεν ἔθεντο τὴν παρὰ σφίσιν μουσικὴν, τοὺς ὄρους εὐρόντες τῶν ἀρμονικῶν λόγων, πρὸς τὴν τῆς ἀκοῆς αἴσθησιν ἄπταιστον ὁμολογίαν, ἣ ὅτι μάλιστα τούτου ἐγγύς.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

25 Ἐξαίρει μὲν οὖν ὑψοῦ τὰ τοιάδε καὶ τεθαύμακεν. Ἐγὼ δὲ πρὸς ταῦτα φαίην ἄν, ὡς ἠγνόηκεν ὄλως τὰ ἐφ' οἷς ἦν εἰκὸς καταθαυμάζεσθαι πρέπειν τοὺς ἀρίστης δόξης ἐπιμελητὰς καὶ τῆς ἀληθοῦς εὐημερίας εἴσω γενέσθαι πεπιστευμένους. Ἄνδρα γὰρ ἀποφανεῖ ζηλωτὸν καὶ ἀπόβλεπτον, οὐχὶ δὴ πού μόνον τὸ
 30 εἰς λόγους εὐτριβῆς καὶ τὸ ἐπίχαρὶ τε καὶ εὐρυθμον, εἰς τὴν τῆς λέξεως προφορὰν, ὡς εὐστομεῖν δύνασθαι, καὶ εἰκαίων μὲν, ἰσχνῶν δ' οὖν ὁμῶς ἐννοιῶν περιεργάζεσθαι βάθος, καὶ ῥημάτων

στὶς μάχες. Γιατὶ δὲν τοὺς ἐνδιέφερε πολὺ τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἀντιμάχονταν ἐκείνους ποὺ ἤθελαν νὰ ρημάξουν τὴν πατρίδα τους, θέλοντας μόνον νὰ σώσουν αὐτήν, καὶ ὄχι νὰ πέφτουν ἄγρια στὰ πράγματα ἄλλων. Καθόσον ὁ νόμος ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ στὸν Μωυσῆ ἦταν ἐπιδραβευτὴς δικαιοσύνης καὶ καθοδηγητὴς. Κι ἀφοῦ φαντάσθηκε ὅτι στὴν πραγματικότητά κάθε εἶδος ἀγαθῶν δωρήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ στὰ πλήθη τῶν Ἑλλήνων, ἐνῶ στοὺς Ἑβραίους ἀπολύτως τίποτε, καυχιέται γιὰ τὰ λεκτικὰ ἐπινοήματα τῶν φιλοσόφων, καὶ λέγει.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλὰ μᾶς ἔδωσε τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιστήμης ἢ τὸ μάθημα τῶν φιλοσόφων. Καὶ ποιὸ εἶναι; Ἡ γύρω ἀπὸ τὰ φαινόμενα θεωρία (ἢ ἀστρονομία) τελειοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας, ἀφοῦ οἱ πρῶτες παρατηρήσεις ἔγιναν ἀπὸ τοὺς βαρβάρους στὴ Βαβυλώνα. Ἡ γεωμετρία ποὺ ἔλαβε τὴν ἀρχὴ τῆς ἀπὸ τὴν Αἰγυπτιακὴ γεωδαισία, αὐξήθηκε σὲ τόσο μεγάλο μέγεθος. Ἡ ἀριθμητικὴ, ἀφοῦ ἄρχισε ἀπὸ τοὺς Φοίνικες ἐμπόρους, τελευταῖα ἔφτασε νὰ γίνῃ στοὺς Ἑλληνας εἰσαγωγὴ τῆς ἐπιστήμης. Τὰ τρία αὐτὰ μαζὶ μὲ τὴν συναριθμούμενή τους μουσικὴ οἱ Ἑλληνας τὰ συνέδεσαν σὲ ἓνα, συνυφαίνοντας τὴν ἀστρονομία μὲ τὴν γεωμετρία, προσαρμόζοντας στὰ δύο τοὺς ἀριθμοὺς, καὶ ἐγκαθιστώντας σ' αὐτὰ τὴν ἀρμονικότητα τῆς μουσικῆς. Ἀπὸ αὐτὰ ἔβαλαν τὶς βάσεις τῆς μουσικῆς τους, βρίσκοντας τοὺς ὄρους τῶν ἀρμονικῶν λόγων σὲ συμφωνία ἀκριβῆ μὲ τὴν αἴσθησι τῆς ἀκοῆς, ἢ ὅσο γίνεται πλησιέστερα.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Τὰ ἀνεβάξει βέβαια αὐτὰ στὰ ὕψη καὶ τὰ θαυμάζει. Ἐγὼ ὅμως σ' αὐτὰ θὰ ἔλεγα, ὅτι ἀγνοεῖ τελείως ἐκεῖνα ποὺ εἶναι εὐλόγο καὶ πρέπει νὰ θαυμάζουν οἱ ἄριστοι ἐπιμελητὲς τῆς δόξας καὶ ὅσοι πιστεύουν στὴν ἀληθινὴ εὐτυχία. Γιατὶ τὸν ἄνδρα τὸν κάνει ἀξιοζήλευτο καὶ περιβλεπτο ὄχι μόνον ἡ ἀνεση στοὺς λόγους καὶ ἡ κομψότητα καὶ ρυθμικότητα τῆς προφορᾶς τῶν λέξεων, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ἔχει σωστὴ ἔκφραση, νὰ ἐρευνᾷ τὸ βάθος ἀσκοπων βέβαια, ἀλλὰ λεπτῶν ἐννοιῶν, νὰ συντάσσει τὶς λέξεις μὲ ἀκριβεία, καὶ ἐπιπλέον νὰ ἐπιχειρεῖ

συμπλοκάς ὑφαίνειν ἠκριβωμένως, καὶ προσπειροῦσθαι ζητεῖν τὰ νοῦ πέρα καὶ ὅσαπερ καὶ αὐτὴν ἡμῶν τὴν δι' αἰσθήσεως ἀληθῆ γνῶσιν ψεύδεται. Σοφὸς δὲ κατὰ ἀλήθειαν εἶη ἂν καὶ λέγοιτο πρὸς ἡμῶν ὁ σαφῆ καὶ ἀναμφίλογον τὴν ἐπὶ γε τῶ πάντων Θεῶ 5 καταπλουτήσας δόξαν, καὶ ἠκριβωκῶς ὡς ἓνι τὰ περὶ αὐτοῦ, κατὰ γέ φημι τὸ ἀνθρώποις ἐφικτόν, συνειλοχῶς δὲ πρὸς τούτῳ καὶ τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς ἀναγκαίοις ἄπταιστον ἐπιστήμην, ὥστε καὶ εἰς ἄνδρας δύνασθαι τελεῖν τοὺς οἷς ἂν ἔποιτο δικαίως, τὸ χρῆναι κατασεμνύνεσθαι τοῖς εἰς ἀρετὴν ἀντήμασι.

10 Τί γὰρ δεῖ μοι πολυπραγμονεῖν, τί μὲν ἄρα τὸ χρῆμά ἐστι τῆς γεωμετρίας, ἀρμονικῆς τε καὶ ἀριθμητικῆς, καὶ τῶν ἐτέρων ἐπιστημῶν, αἷς δὴ καὶ μόνας ἀξιούσι τιμᾶν, καὶ ὑψηλὴν ἐπ' αὐταῖς ἀνασύρουσι τὴν ὀφρύν; Καίτοι τό γε ἦκον εἰς εὐκοσμίαν καὶ τὸ ἀμωμήτως ἔχειν εἰς ἔθνη καὶ τρόπους, ἀσυντελῆ φαίην ἂν τὴν εἰς 15 γε ταυτὶ σπουδὴν τε καὶ προθυμίαν. Οὐ γὰρ τοῦ κατεψεγμένων ἡδονῶν ἀμείνων τις ἔσται, οὐ περιουσίας χρημάτων, οὐ διακένου δόξης καταφρονητῆς, οὐ τῶν ἐξ ὀργῆς κυμάτων ἐλεύθερος, οὐ φιλοσογίας καὶ φθόνου μακρὰν, οὐ τῶν εἰς ἐγκράτειαν σπουδασμάτων ἐπιμελητῆς, οὔτε μὴν τῶν ἐτέρων ἀγαθῶν, ἃ προσόντα 20 μὲν καὶ προσπεφυκότες τισὶν ἀποφῆνειεν ἂν αὐτοὺς ὅτι μάλιστα τῶν ἄλλων εὐκλεεστάτους, ἀπόντα δὲ καὶ οὐκ ἐνυπάρχοντα, λόγου οὐδενὸς ἀξίους. Ἔστι γὰρ, ἔστιν ἰδεῖν εὐφυᾶ μὲν τινα καὶ τετορευμένην τὴν γλῶσσαν λαχόντα, λαλίστατον δὲ καὶ οἷον ἀπτικουρογῆ καὶ εὐτεχνέστατα κατασκευασμένον εἰς καλλιέπειαν, 25 ἀνόσιον δὲ τοὺς τρόπους καὶ τοῖς τῶν αἰσχίστων ἐπιθυμιῶν ἀλόντα βρόχοις. Ὁ δὲ γε σοφὸς καὶ ἀρτίφρων, οὐκ ἐν ψιλαῖς καὶ μόναις φωναῖς κεκτήσεται τὸ εἶναι τοιοῦτο, οὐδ' ἂν ἀρκέσειεν αὐτῷ πρὸς δύνάμιν εὐκλείας, τὸ ἀνευρεῖν δύνασθαι πικρὰς εὐρεσιεπείας καὶ διαστρόφων ἐννοιῶν ἀπρόσβλητον δείνωσιν. Τεχνίτης μὲν 30 γὰρ ὁ τοιοῦτος, τό γε ἦκον εἰς λόγους, οὐπω γε μὴν πάντως ἦ ἀγαθός.

Οὐκοῦν ἐν γεωμετρίᾳ καὶ ἀστρονομίᾳ καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν τοιούτων ἐπιστημῶν, εὐκλεᾶ καὶ ἀξιζήλωτον ἀποφαίνει τὸν ἐξεστη-

τὴν ἀναζήτηση ἐκείνων ποὺ ὑπερβαίνουν τὸν νοῦ, καὶ ὅσα διαψεύδουν τὴν ἀληθῆ γνῶση ποὺ ἔχομε μέσω τῆς αἰσθήσεως. Σοφὸς ἀληθινὰ θὰ ἦταν καὶ θὰ λεγόταν ἀπὸ ἐμᾶς αὐτὸς ποὺ ἔχει καταπλουτήσσει μὲ σαφῆ καὶ ἀναντίρρητη γνώμη γιὰ τὸν Θεὸ τῶν ὅλων, καὶ ἔχει ἐξακριβώσει ὅσο εἶναι δυνατὸν τὰ σχετικὰ μὲ αὐτόν, ἐννοῶ ὅσο εἶναι δυνατὸν στοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔχει συλλέξει μαζὶ μ' αὐτὸ καὶ τὴν ἀληθινὴ γνῶση γιὰ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ φτάσει στοὺς τέλειους ἀνδρες, ποὺ, ἂν ἀκολουθοῦσε, δίκαια θὰ μποροῦσε νὰ σεμνύνεται μὲ τὰ καυχήματα τῆς ἀρετῆς.

Ἄλλὰ γιατί πρέπει ἐγὼ νὰ ἐκθέτω λεπτομέρειες, τί εἶναι ἡ γεωμετρία, ἡ ἀρμονία καὶ ἡ ἀριθμητικὴ, καὶ οἱ ἄλλες ἐπιστῆμες, τίς ὁποῖες καὶ μόνο ἀξιῶνουν νὰ τιμοῦν καὶ γιὰ τίς ὁποῖες ὑπερηφανεύονται; Παρόλο ποὺ θὰ ἔλεγα, ὅτι ὡς πρὸς τὴν κοσμότητα καὶ τὸ ἄμεμπτο στὰ ἔθνη καὶ τοὺς τρόπους δὲν συντελοῦν στὴ σπουδὴ καὶ τὴν προθυμία γι' αὐτὰ. Γιατὶ δὲν θὰ γίνεαι κανεὶς καλύτερος ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ εἶναι κυριευμένος ἀπὸ τίς κατακριτέες ἡδονές, οὔτε θὰ περιφρονήσει τὴ χρηματικὴ περιουσία καὶ τὴν κακὴ δόξα, οὔτε θὰ γίνεαι ἐλεύθερος ἀπὸ τὴν τρικυμία τοῦ θυμοῦ, οὔτε θὰ βρεθεῖ πέρα ἀπὸ τὴ φιλοκατηγορία καὶ τὸν φθόνον, οὔτε θὰ ἐνδιαφερθεῖ γιὰ τὴν ἀσκησὴ στὴν ἐγκράτεια, οὔτε γιὰ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ἂν ὑπάρχουν σὲ κάποιους καὶ ἐκδηλώνονται μποροῦν νὰ τοὺς ἀναδείξουν κατὰ πολὺ περισσότερο λαμπρότερους ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἐνῶ ἂν λείπουν καὶ δὲν τὰ ἔχουν δὲν θὰ ἔχουν καμμία ἀξία. Γιατὶ εἶναι δυνατὸν νὰ δεῖ κανεὶς κάποιον εὐφυῆ καὶ ποὺ ἔχει τορνευμένη γλῶσσα, καὶ πολὺ εὐγλωττο μάλιστα καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ἀπτικὸτεχνο καὶ ἀριστα τεχνουργημένο στὴν καλλιέργεια, νὰ εἶναι ὅμως στοὺς τρόπους ἀνήθικος καὶ αἰχμαλωτισμένος στὰ βρόχια τῶν αἰσχροτάτων ἐπιθυμιῶν. Ὁ σοφὸς ὅμως καὶ μὲ σῶες τίς φρένες δὲν θὰ γίνεαι μὲ κενές μόνο λέξεις, οὔτε θὰ τοῦ σταθεῖ ἀρκετὸ γιὰ νὰ αὐξηθεῖ ἡ δόξα του τὸ νὰ μπορεῖ νὰ ἐπινοεῖ πικρὰ λογοτεχνάσματα καὶ ἀπρόσβλητη δεινότητα διάστροφων ἐννοιῶν. Γιατὶ αὐτὸς εἶναι βέβαια τεχνίτης, ὅσον ἀφορᾷ στοὺς λόγους, ὅπωςδὴποτε ὅμως δὲν εἶναι ἀκόμα ἀγαθός.

Ἐπομένως δὲν ἀναδεικνύουν ἐνδοξο καὶ ἀξιομίμητο ἡ γεωμετρία καὶ ἡ ἀστρονομία καὶ οἱ ἄλλες παρόμοιες ἐπιστῆμες ἐκεῖνον ποὺ

κότα, μόνη δὲ μᾶλλον ἢ ἀκριβῆς καὶ ἰσχνή καὶ ἀμώμητος περὶ
 Θεοῦ γνῶσις, καὶ τόγε δὴ δεῖν διὰ σπουδῆς μὲν ἔχειν τὸ ἀγαθόν,
 ἀπόβλητον δὲ ποιεῖσθαι τὸ ἐναντίον, ταυτὶ φαίην ἂν τῆς ἀκραι-
 φνοῦς καὶ ἀδιαβλήτου φιλοσοφίας τὰ ἀνχήματα. Ψυχρὰ τὰ Ἑλ-
 5 λήνων καὶ τὸ εἰκαῖον ἔχοντα πολὺ, καὶ μακρῶν ἰδρώτων ἐπ'
 οὐδενὶ ζημίαν. Καὶ ἴσως μὲν ἀπιστήσῃ τοῖς παρ' ἡμῶν εἰρημέ-
 νοις, κεκλήσεται δὲ πρὸς ἐπικουρίαν ὁ σός, ὦ κράτιστε, Πλάτων,
 ὡδὶ γεγραφὼς ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς Πολιτείας· “Τούτους οὖν πάν-
 τας, καὶ ἄλλους τοιούτων τινῶν μαθηματικούς, καὶ τοὺς τεχνυ-
 10 δρίων φιλοσόφους. Τοὺς δὲ ἀληθινούς”, ἔφη, “τίνας; Τοὺς τῆς
 ἀληθείας φιλοθεάμονας”. Οὐ γὰρ εἰς γεωμετρίας αἰτήματα καὶ
 ὑποθέσεις ἐχούσῃ φιλοσοφία, οὐδὲ μουσικῇ σχολαστικῶ γε οὔσῃ,
 οὐδὲ ἐν ἀστρονομίᾳ φυσικῶν καὶ ρεόντων καὶ εἰκότων βεδυ-
 σμένη λόγων, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ δι' ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀλη-
 15 θείας, ἐτέρων μὲν ὄντων τὰγαθοῦ ὁδῶν δὲ ὥσπερ ἐπὶ τὰγαθόν,
 οὐκοῦν οὐκ ἐν τοῖς τεχνυδρίοις τοῖς ὧδε κατεσκευασμένοις τὸ φι-
 λοσοφεῖν ἐστίν, ἀλλ' ἐν τῷ εἰδέναι τὴν ἀλήθειαν, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ὄν
 ἀληθῶς, ὅπερ ἐστὶ Θεός. Καὶ μὴν ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ μεμαρτύρη-
 ται τὰ Ἑβραίων δόγματα καὶ παρὰ τῶν Ἰουλιανοῦ θεῶν. Ἀφι-
 20 κομένου γάρ τινος Πυθοῖ πρὸς τὸν Ἀπόλλωνος νεών, ἐρομένου
 τε καὶ ἀναμαθεῖν ἐθέλοντος, τίνες ἂν ἦσαν ὅτι μάλιστα σοφοὶ τῶν
 ἐθνῶν, χρῆσαί φασὶ τὸν αὐτόθι δαίμονα·

“Μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίην λάχον· οἱ δ' ἄρ' Ἑβραῖοι

Αὐτογένητον ἄνακτα σεβασζόμενοι, Θεὸν αὐτόν”.

25 Διαμέμνηται δὲ καὶ Πορφύριος τῶν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν Ἑσσαι-
 ῶν καὶ φησὶν ὧδε περὶ αὐτῶν· «Ἀπὸ δὲ τοιαύτης διαίτης καὶ
 τῆς πρὸς ἀλήθειαν καὶ εὐσέβειαν ἀσκήσεως, εἰκότως ἐν αὐτοῖς
 οἱ πολλοί, οἱ καὶ τὰ μέλλοντα προγινώσκουσιν, ὡς ἂν βίβλοις
 ἱεραῖς καὶ διαφόροις ἀγνεῖαις καὶ προφητῶν ἀποφθέγμασιν ἐμ-
 30 παιδοτριβούμενοι, σπάνιον δὲ ἐν ταῖς προαγορεύσεσιν ἀστο-
 χοῦσιν”.

“Οτι δὲ τὰς καλουμένας ἐγκυκλίους τῶν ἐπιστημῶν, ἐφ' αἷς
 δὴ μάλιστα σοβαρεύεται καὶ μέγα πεφρόνηκεν, οὐκ ἀνευθύνους,

ἄσκησε αὐτές, ἀλλὰ μόνη μᾶλλον ἢ ἀκριβῆς καὶ λεπτή καὶ ἄμεμπτη γνώση περὶ Θεοῦ, καὶ τὸ ὅτι πρέπει νὰ φροντίζομε τὸ ἀγαθὸ καὶ νὰ ἀπορρίπτομε τὸ ἀντίθετό του, αὐτὰ θὰ μπορούσα νὰ πῶ ὅτι εἶναι τὰ καυχήματα τῆς γνήσιας καὶ ἀδιάβλητης φιλοσοφίας. Ἐνῶ τὰ τῶν Ἑλλήνων εἶναι ψυχρά, περιέχουν πολλή ματαιότητα καὶ κόπο ἰδρώτων γιὰ τὸ τίποτε. Καὶ ἴσως βέβαια νὰ μὴν πιστέψει (ὁ Ἰουλιανὸς) τὰ λεγόμενά μου, θὰ κληθεῖ ὅμως πρὸς βοήθεια, ὧ ἄριστε, ὁ δικός σου Πλάτων, ὁ ὁποῖος στὸ πέμπτο βιβλίον τῆς Πολιτείας ἔχει γράψει τὰ ἑξῆς: “Ὅλους αὐτοὺς λοιπὸν καὶ τοὺς ἄλλους ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴ μάθηση κάποιων παρόμοιων ζητημάτων καὶ τοὺς μικροφιλοσόφους ἀσήμαντων τεχνῶν. Ἐνῶ οἱ ἀληθινοί, εἶπε, ποιοὶ εἶναι; “Ὅσοι ἀγαποῦν τὴ θεωρία τῆς ἀλήθειας”. “Ὅχι τὴ φιλοσοφία ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὰ θέματα καὶ τὶς ὑποθέσεις τῆς γεωμετρίας, οὔτε τὴ μουσική, τὴν ἀπασχόληση τοῦ σχολαστικοῦ, οὔτε τὴν ἀστρονομία ποὺ εἶναι συνηφασμένη μὲ λόγους φυσικοὺς καὶ φευγαλαίους καὶ ἄσκοπους, ἀλλὰ τὴ γνώση τοῦ ἴδιου τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀλήθειας μέσω τῆς ἐπιστήμης, ποὺ διαφέρουν βέβαια ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ, εἶναι ὅμως σὰν δρόμοι πρὸς τὸ ἀγαθὸ. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἡ φιλοσοφία στοὺς ἀσήμαντους μικροτέχνες, ποὺ ἔτσι περιγελιοῦνται, ἀλλὰ στὴ γνώση τῆς ἀλήθειας, δηλαδή τοῦ ἀληθινοῦ ὄντος, ποὺ εἶναι ὁ Θεός. Καὶ βέβαια σχετικὰ μὲ αὐτὸ ἐπιβεβαιώνονται τὰ δόγματα τῶν Ἑβραίων καὶ ἀπὸ τοὺς θεοὺς τοῦ Ἰουλιανοῦ. “Ὅταν δηλαδή ἔφτασε κάποιος στοὺς Δελφοὺς στὸν ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνα, θέλοντας νὰ ρωτήσῃ καὶ νὰ μάθῃ ποιοὶ ἦταν οἱ σοφώτεροι στὰ ἔθνη, λένε ὅτι ὁ ἐκεῖ θεὸς ἔδωσε τὸν χρησμό:

Στοὺς Χαλδαίους μόνο ἔλαχε ἡ σοφία, ἐνῶ οἱ Ἑβραῖοι λατρεύουν τὸν αὐτογέννητο βασιλέα, τὸν ἴδιο τὸν Θεό.

Μνημονεύει καὶ ὁ Πορφύριος τοὺς Ἑσσαίους τῆς Ἰουδαίας καὶ λέγει γι’ αὐτοὺς τὰ ἑξῆς: “Ἐξαιτίας αὐτοῦ τοῦ τρόπου ζωῆς καὶ τῆς ἀσκήσεως στὴν εὐσέβεια καὶ τὴν ἀλήθεια, εὐλόγα πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς καὶ τὰ μελλοντικὰ προγνωρίζουν, ἐπειδὴ παιδαγωγοῦνται συνεχῶς μὲ τὰ ἱερὰ βιβλία καὶ διάφορους ἑξαγνισμοὺς καὶ τῶν προφητῶν τὰ ἀποφθέγματα, καὶ σπάνια ἀστοχοῦν στὶς προαγορεύσεις τους.

“Ὅτι ὅμως τὶς λεγόμενες ἐγκύκλιες ἐπιστῆμες, γιὰ τὶς ὁποῖες πολὺ καυχιέται καὶ ἔχει μεγάλη ἰδέα, θὰ βροῦμε νὰ μὴ ἔχουν ἀφήσει χωρὶς

οὔτε μὴν ἀκαταιτιάτους ἀφέντας εὐρήσομεν τοὺς ὅτι μάλιστα κα-
 τωφρωμένους ἐπὶ σοφία κοσμικῇ, διαμάθοι τις ἂν ἐξ ὧν καὶ
 αὐτοὶ γεγράφασι, καὶ μὴν ἕτεροι περὶ αὐτῶν. Ξενοφῶν μὲν γὰρ ὁ
 Ἀθηναῖος οὕτω πού φησιν “Οὐδεὶς δὲ πώποτε Σωκράτους οὐ-
 5 δὲν ἀσεβές, οὐδὲ ἀνόσιον, οὔτε πράττοντος οἶδεν, οὔτε λέγοντος
 ἤκουσεν. Οὐ γὰρ περὶ τῆς ἀπάντων φύσεως ἢ περὶ τῶν ἄλλων,
 ὡς οἱ πλεῖστοι, διελέγετο, σκοπῶν ὅπως ὁ καλούμενος ὑπὸ τῶν
 σοφιστῶν κόσμος ἔχει, καὶ τίσιν ἀνάγκαις τῶν οὐρανίων ἕκαστα
 γίνεται, ἀλλὰ καὶ τοὺς φροντίζοντας τὰ τοιαῦτα μωραίνοντας
 10 ἀπεδείκνυε”. Καὶ μεθ’ ἕτερα· “Ἐθαύμαζε δέ, εἰ μὴ φανερόν
 αὐτοῖς ἐστίν, ὅτι ταῦτα οὐ δυνατόν ἐστίν ἀνθρώποις εὐρεῖν, ἐπεὶ
 καὶ τοὺς φρονοῦντας τὰ μέγιστα ἐπὶ τῷ περὶ τοιούτων λέγειν, οὐ
 τὰ αὐτὰ δοξάζειν ἀλλήλοις, ἀλλ’ ὁμοίως τῆς μαινομένοις πρὸς
 ἀλλήλους διακεῖσθαι. Τῶν γὰρ μαινομένων τοὺς μὲν οὐδὲ τὰ
 15 δεινὰ δεδιέναι, τοὺς δὲ τὰ μὴ φοβερὰ φοβεῖσθαι· τῶν μὲν περὶ τῆς
 πάντων φύσεως μερμινώντων, τοῖς μὲν δοκεῖ ἓν μόνον εἶναι, τοῖς
 δὲ ἄπειρον τὸ πλῆθος. Καὶ τοῖς μὲν αἰεὶ πάντα κινεῖσθαι, τοῖς δ’
 οὐδὲν ἂν ποτε κινήθῃναι· καὶ τοῖς μὲν ἅπαντα γίνεσθαι τε καὶ
 ἀπόλλυσθαι, τοῖς δὲ οὔτ’ ἂν γενέσθαι ποτὲ οὐδὲν, οὔτ’ ἀπολέ-
 20 σθαι”.

Ἀλλὰ τί δὴ πρὸς ταῦτα φαῖεν ἂν οἱ τῶν μετεώρων ἐρευνηταί,
 οἱ μὴ εἰδότες μὲν τὰ ἐν γῆ, πολυπραγμονοῦντες δὲ τὰ ἐν τοῖς
 οὐρανοῖς; Ἄρ’ οὐκ ἂν ἐπαινέσειέ τις τὸν Σωκράτην, ἓν γε τούτῳ
 μαινομένοις αὐτοὺς εἰκέναι λέγοντα, καὶ περιττοῖς δοξαρίοις
 25 ἀδούλως ἐπιπηδῶντας, καὶ διαφόροις ἀλλήλοις καὶ τοῖς σφῶν
 αὐτῶν μεμαχημένοις εὐρήμασι; Πλάτων γε μὴν πρὸς τῷ περιττῇν
 καὶ ἀνόνητον ἀποφῆναι τὴν εἷς γε ταυτὶ σπουδῆν, καὶ προσαι-
 τιᾶται λέγων, ἐν τῷ “Περὶ ψυχῆς”. “Ἐγὼ γάρ, ὡς Κέβης, νέος ὢν
 θαυμαστῶς ἐπεθύμησα ταύτης τῆς σοφίας, ἣν δὴ καλοῦσι φύσε-
 30 ως ἱστορίαν. Ὑπερήφανον γὰρ μοι ἐδόκει εἶναι, εἰδέναι τὰς αἰ-
 τίας ἑκάστου, διὰ τί γίνεται ἕκαστον, καὶ διὰ τί ἀπόλλυται, καὶ
 διὰ τί ἔστι, καὶ πολλάκις ἑμαυτὸν ἄνω καὶ κάτω μετέβαλον, σκο-

νά καταλογίσουν εὐθύνες καὶ νά κατηγορήσουν ἐκείνους ποὺ ὑπερηφανεύονται ὑπερβολικὰ γιὰ τὴν κοσμικὴ σοφία, μπορεῖ νά τὸ μάθει κανεὶς καλὰ ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἔχουν γράψει κι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, καὶ ἄλλοι ἐπίσης γι' αὐτοὺς. Πράγματι ὁ Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος λέγει κάπου τὰ ἐξῆς⁸⁰. “Κανένας ποτέ δὲν εἶδε τὸν Σωκράτη νά ἔχει πράξει οὔτε ἄκουσε νά ἔχει πεῖ κάτι τὸ ἀσεβὲς ἢ κάτι ἀνόσιο. Γιατὶ δὲν συζητοῦσε ὅπως οἱ περισσότεροι γιὰ τὴ φύση τῶν ὄλων ἢ γιὰ τὰ ἄλλα, ἐξετάζοντας πῶς εἶναι αὐτὸ ποὺ οἱ σοφιστὲς ὀνομάζουν κόσμος καὶ σὲ ποιὰ ἀνάγκη ὑπακούει κάθε οὐράνιο φαινόμενο, ἀλλὰ καὶ ἀποδείκνυε ὅτι ἦταν ἀνόητοι ὅσοι ἀσχολοῦνταν μ' αὐτὰ”. Καὶ μετὰ ἀπὸ ἄλλα· «Κι ἀποροῦσε ποὺ δὲν ἦταν σ' αὐτοὺς φανερό, ὅτι αὐτὰ δὲν ἦταν δυνατὸ νά τὰ βροῦν οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ κι αὐτοὶ ποὺ σκέπτονται τὰ ὑψηλότερα στοὺς λόγους τους γι' αὐτὰ δὲν συμφωνοῦν ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο, ἀλλὰ διάκεινται μεταξύ τους ὅπως οἱ μανιασμένοι. Γιατὶ ἀπὸ τοὺς μανιασμένους ἄλλοι οὔτε τὰ φοβερὰ φοβοῦνται, καὶ ἄλλοι τρέμουν καὶ μὲ τὰ μὴ τρομερὰ. Ἀπὸ ἐκείνους πάλι ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴ φύση τῶν ὄλων, ἄλλοι θεωροῦν ὅτι ὑπάρχει ἓνα μόνο, καὶ ἄλλοι ὅτι ὑπάρχει ἄπειρο πλῆθος. Καὶ ἄλλοι πιστεύουν ὅτι τὰ πάντα κινοῦνται πάντοτε, ἄλλοι πάλι ὅτι δὲν μποροῦν νά κινηθοῦν ποτέ.” Ἄλλοι ἐπίσης λένε ὅτι ὅλα γίνονται καὶ χάνονται, καὶ ἄλλοι ὅτι ποτὲ κανένα δὲν μπορεῖ νά γίνει οὔτε νά χαθεῖ”.

Τί θὰ ἀπαντήσουν λοιπὸν σ' αὐτὸν οἱ ἐρευνητὲς τῶν μετεώρων, ποὺ, ἐνῶ δὲν γνωρίζουν τὰ πράγματα τῆς γῆς, ὅμως ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἔρευνα τῶν οὐράνιων; Ἄραγε δὲν θὰ ἐπαινέσει κανεὶς τὸν Σωκράτη, ποὺ λέγει ὅτι αὐτοὶ ὡς πρὸς αὐτὸ μοιάζουν μὲ μανιασμένους, καὶ μὲ ἀσήμαντες γνῶμες ἐφοροῦν χωρὶς σκέψη καὶ διαφορετικὲς ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ πολεμοῦν τὰ ἴδια τους τὰ ἐπινοήματα; Ὁ Πλάτων ἐπίσης ἐκτὸς ἀπὸ ὅτι θεωρεῖ περιττὴ καὶ ἀνώφελη τὴ φροντίδα μ' αὐτὰ τὰ πράγματα, τὴν κατηγορεῖ ἐπίσης λέγοντας στὸ ἔργο του Περὶ ψυχῆς· «Ἐγὼ βέβαια, Κέβη, ὅταν ἦμουν νέος ἔνοιωσα μὴ θαυμαστὴ ἐπιθυμία γι' αὐτὴ τὴ σοφία, ποὺ τὸν ὀνομάζουν ἱστορία τῆς φύσης. Γιατὶ μοῦ φαινόταν ὅτι ἀποτελοῦσε ὑπερηφάνεια νά γνωρίζω τίς αἰτίες κάθε ὄντος, γιατί γίνεται τὸ καθένα, καὶ γιατί χάνεται, καὶ γιατί ὑπάρχει, καὶ πολλές φορές ἄλλαζα γνώμη πρὸς τὸ ἓνα ἢ τὸ

πῶν πρῶτον, ἄρ' ἐπειδὴν τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ θερμὸν σηπεδόνα
 τινὰ λάβῃ, ὡς τινες ἔλεγον, τότε ἤδη τὰ ζῶα συντρέφεται καί,
 πότερον τὸ αἷμά ἐστιν ᾧ φρονοῦμεν, ἢ ὁ ἀήρ ἢ τὸ πῦρ, ἢ τούτων
 μὲν οὐδέν, ὁ δὲ ἐγκέφαλός ἐστιν ὁ τὰς αἰσθήσεις παρέχων τοῦ
 5 ἀκούειν καὶ ὄραῖν καὶ ὀσφραίνεσθαι· ἐκ τούτων γίνοιτο μνήμη
 καὶ δόξα, ἐκ δὲ μνήμης καὶ δόξης λαβούσης τὸ ἠρεμεῖν, κατὰ
 ταῦτα γίνεσθαι ἐπιστήμην. Καὶ αὐτῶν τοιούτων τὰς φθορὰς
 σκοπῶν καὶ τὰ περὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πάθη, τελευτῶν
 οὕτως ἐμαντῶ ἐδόξασα πρὸς ταύτην τὴν σκέψιν ἀφνῆς εἶναι, ὡς
 10 οὐδὲν χρῆμα. Τεκμήριον δέ σοι ἐρῶ ἰκανόν. Ἐγὼ γὰρ ἂ καὶ πρό-
 τερον σαφῶς ἠπιστάμην, ὡς γε ἐμαντῶ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐδόκουν
 ποτέ, ὑπ' αὐτῆς σκέψεως οὕτω σφόδρα ἐτυφλώθην, ὥστε ἀπέμα-
 θον καὶ ταῦτα, ἂ πρὸ τούτων ᾧμην εἰδέναι”.

Οὐκοῦν εἰ τῶ τῆς ἐρεῦνης περιττῶ καὶ τῶ βούλεσθαι πολυ-
 15 πραγμονεῖν τὰ ἰσχνὰ καὶ μετέωρα καὶ τῶ νῶ καθ' ἡμᾶς δυσπρό-
 σιτα κομιδῇ προσγένοιτο ἂν τῶν ὀνησιφόρων οὐδέν, βλάβος δὲ
 μᾶλλον καὶ τύφλωσις, καὶ τὸ δεῖν ἀπομαθεῖν καὶ τὰ εἰς νοῦν ἤδη
 συναγηγεργμένα, κατακομιζέτω τὴν ὀφρὺν ὁ καθ' ἡμῶν κομπά-
 σας. Μάθημα γὰρ θεῖον καὶ διωφελές, τῆς ἀληθείας ἢ γνῶσις, ἦν
 20 καὶ πάλαι μὲν προανεκήρυξεν ὁ Μωσῆς, ἠκει δὲ πρὸς ἡμᾶς ὁ
 περὶ αὐτῆς λόγος ἰσχνότερόν τε καὶ ἀκραιφνέστερον, ἐπιλάμπραν-
 τος ἡμῖν τοῦ πάντων Σωτῆρος Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῶ Θεῶ καὶ Πα-
 τρὶ ἢ δόξα σὺν ἀγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

**Τοῦ μακαρίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας
 ἐκ τοῦ ἑ' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.**

25

Ἐπὶ τῶν πωλητηρίων πολλοῖς ἐνίοτε τοῖς φαύλοις ἀναμιγνύ-
 ουσιν ὀλίγα χρηστά, διὰ τῶν ὀλίγων ἐπαγόμενοι καὶ πείθοντες
 τοῖς σπουδαίοις προσλαβεῖν τὰ φαῦλα.

ἄλλο· ἀραγε ἔλεγα ὅταν τὸ ψυχρὸ καὶ τὸ θερμὸ παρουσιάσουν κάποιον σάπισμα, ὅπως ἔλεγαν κάποιον, τότε τρέφονται τὰ ζῶα; Καὶ ποῖο ἀπὸ τὰ δύο, τὸ αἷμα εἶναι πὺν κάνει νὰ σκεπτόμαστε ἢ ὁ ἀέρας ἢ ἡ φωτιὰ, ἢ κανένα ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ ὁ ἐγκέφαλος εἶναι πὺν προκαλεῖ τις αἰσθήσεις τῆς ἀκοῆς, τῆς ὄρασης καὶ τῆς ὄσφρησης· ἀπὸ αὐτά δημιουργεῖται ἡ μνήμη καὶ ἡ γνώμη, καὶ ἀπὸ τῆ μνήμη καὶ τῆ γνώμη, ἀφοῦ ἐπικρατήσει ἡρεμία, γίνεται ἡ ἐπιστήμη. Καὶ αὐτῶν τῶν ἴδιων πάλι ἐξετάζοντας τις φθορές καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, καταλήγοντας σχημάτισα τὴν ἐντύπωση, ὅτι δὲν ἦμουν γεννημένος γι' αὐτὴ τὴν ἐξέταση, ὅσο γιὰ κανένα ἄλλο πρᾶγμα. Θὰ σοῦ φέρω μιὰ ἀπόδειξη ἐπαρκῆ. Ἐγὼ δηλαδὴ αὐτὰ πὺν γνώριζα πρῶτύτερα μὲ σαφήνεια, ὅπως νόμιζα καὶ νόμιζαν καὶ ἄλλοι, ἀπὸ αὐτὴ τὴν σκέψη τόσο πολὺ τυφλώθηκα, ὥστε ξέχασα καὶ αὐτὰ πὺν πρὶν ἀπὸ αὐτὰ νόμιζα ὅτι ἦξερα”.

Ἄρα λοιπόν, ἂν μὲ τὴν περιττὴ ἔρευνα καὶ τὴ βούληση τῆς πολυπραγμοσύνης, τὰ λεπτὰ καὶ μετέωρα καὶ κατεξοχὴν ἀπρόσιτα στὸ νοῦ μας, δὲν θὰ προέκυπτε τίποτε ὠφέλιμο, ἀλλὰ ζημία μᾶλλον καὶ τύφλωση καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ λησιμονήσει κανεὶς ἀκόμα καὶ αὐτὰ πὺν εἶναι συγκεντρωμένα στὸ νοῦ, ὡς χαμηλώσει τὴν ἀλαζονεία τοῦ αὐτοῦ πὺν κόμπασε εἰς βάρος μας. Γιατὶ εἶναι θεϊκὸ μάθημα καὶ ὠφέλιμο στὴ ζωὴ ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας, τὴν ὁποία καὶ παλαιὰ προανήγγειλε ὁ Μωυσῆς, καὶ ἔφτασε μᾶλλον σὲ μᾶς ὁ λόγος γι' αὐτὴν καὶ λεπτότερος καὶ γνησιότερος, ὅταν ἔλαμψε σ' ἐμᾶς ὁ Σωτὴρας ὅλων Χριστὸς, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Θεὸ Πατέρα καὶ μαζὶ καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα πρέπει ἡ δόξα τοὺς αἰῶνες. Ἀμήν.

Τοῦ μακάριου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας
ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν ε' λόγο κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Στὰ πωλητήρια πολλὲς φορὲς ἀνάμεσα σὲ πολλὰ φαῦλα ἀναμιγνύουν λίγα χρηστά, καὶ μὲ αὐτὰ τὰ λίγα παρασύρουν καὶ πείθουν μαζὶ μὲ τὰ σπουδαῖα νὰ προσλάβουν καὶ τὰ φαῦλα.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΥΠΕΡ
ΤΗΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΕΥΑΓΟΥΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ
ΠΡΟΣ ΤΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΕΟΙΣ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΚΤΟΣ

Ἐπὶ καιροῦ δὴ πάλιν ἐροῦμεν τὰ ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς. Ἔφη γάρ, ὅτι «Θάνατος καὶ ζωὴ ἐν χειρὶ γλώσσης, οἱ δὲ κρατοῦντες αὐτῆς, ἔδονται τοὺς καρποὺς αὐτῆς». Καίτοι γὰρ ἐξὸν τοῖς ἐθέλουσιν εὖ φρονεῖν, τῶν ἀπὸ γλώττης ὄνασθαι κα-
5 λῶν, εἰ καταρρυθμίζοιτό πως εἰς εὐκοσμίαν, καὶ εἴ γε τὸ χρῆναι λαλεῖν τὰ ἐφ' οἷς ἀγάσασαί τις τὸν ἄριστα κεχρημένον αὐτῇ, μεθισ-
10 τῶσί τινες ἐφ' ἃ μὴ προσῆκε τοὺς ἑαυτῶν λόγους· προήκει δὲ καὶ εἰς τοῦτο τὰ τῆς σκαιότητός τε καὶ μοχθηρίας αὐτοῖς, ὡς δι' οὐδενὸς ποιεῖσθαι λόγου τὰ παντός τε καὶ ἐπέκεινα κακοῦ, καὶ
15 ἀσελγῆ τὴν γλῶσσαν ἐπαφεῖναι Θεῷ, καὶ κατὰ τῆς ἀρρήτου δόξης τὰ ὄπλα κινεῖν, δι' ὧν συμβήσεται τὸ χρῆναι δὴ πάντως τοῖς ἐσχάτοις αὐτοὺς ἀλῶναι κακοῖς. Τοιοῦτός τις γέγονεν ὁ κράτιστος Ἰουλιανός· καίτοι γὰρ εὐφυᾶ μὲν ἔχων τὴν γλῶτταν, οὐκ ἀθαύμαστον δὲ τὸ καλλιπέδες, τῆς ἱερᾶς κατηγορέυσε Γραφῆς,
καὶ τῆς τῶν ἁγίων πληθύος καταθρασύνεται, καὶ μάλα συχνῶς, ἵνα καὶ πρὸς αὐτὸν λέγηται διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος «Τί ἐγκαν-
χᾶ ἐν κακίᾳ ὁ δυνατὸς ἀνομίαν; Ὅλην τὴν ἡμέραν ἀδικίαν ἐλογί-
σατο ἢ γλῶσσά σου». Καὶ αὖ ἐπὶ τούτοις «Ἠγάπησας πάντα τὰ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΜΑΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ ΤΟΥ ΑΘΕΟΥ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΚΤΟΣ

Εἶναι πάλι εὐκαιρία νὰ ἀναφέρομε τὰ λόγια τῆς θεόπνευστης Γραφῆς. Γιατὶ εἶπε· «Ὁ θάνατος καὶ ἡ ζωὴ εἶναι στὴν ἐξουσία τῆς γλώσσας, καὶ ὅποιοι τὴ συγκρατοῦν θὰ φᾶνε τοὺς καρποὺς τῆς»⁸¹. Μολονότι δηλαδὴ εἶναι δυνατὸ σ' ὅποιους θέλουν νὰ σκέπτονται ὀρθά, ν' ἀπολαύσουν τὰ καλὰ τῆς γλώσσας, ἂν ρυθμιζόταν ὀρθὰ στὴν κοσμιότητα καὶ στὴν ὑποχρέωση νὰ λέγει αὐτὰ μὲ τὰ ὅποια θὰ θαύμαζε κανεὶς αὐτὸν πού τὴ χρησιμοποιεῖ ἄριστα, μεταφέρουν μερικοὶ τοὺς λόγους τους σ' αὐτὰ πού δὲν θὰ ἔπρεπε, καὶ προχωροῦν σὲ τέτοιο βαθμὸ κακότητος καὶ μοχθηρίας, ὥστε νὰ μὴ κάνουν καθόλου λόγο γιὰ τὰ πέρα ἀπὸ καθὲ κακὸ καὶ στρέφουν ἀσελγῆ γλώσσα ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καὶ σηκώνουν τὰ ὄπλα ἐναντίον τῆς ἀνέκφραστης δόξας. Ἐνας τέτοιος ὑπῆρξε ὁ ἰσχυρότατος Ἰουλιανός. Γιατί, μολονότι εἶχε γλώσσα εὐστροφῆ καὶ θαυμαστὴ κομψότητα στὸ λόγο, κατηγόρησε τὴν ἁγία Γραφή, καὶ καταφέρθηκε, καὶ πολὺ συχνά, μὲ θρασύτητα πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἁγίων, γιὰ νὰ λεχθεῖ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα· «Γιατὶ καυχιέσαι μέσα στὴν κακία σου, ἐσὺ ὁ δυνατὸς στὴν ἀνομία; Ὅλη τὴν ἡμέρα ἡ γλώσσα σου σκέπτεται τὴν ἀδικία»⁸². Καὶ ἐπίσης κοντὰ σ' αὐτὰ· «Ἀγάπησες ὅλα τὰ λόγια τῆς

---

82. Ψαλμ. 51, 3.

θήματα καταποντισμοῦ, γλῶσσαν δολίαν». Πλεῖστα μὲν οὖν ὅσα τῆς τοῦ πανσόφου Μωσέως κατακέκραγε συγγραφῆς. Ἄλλ' ἰδοὺ δὴ καὶ νῦν οἷς ἤδη προεῖπεν ἕτερα προστιθείς, οὕτω φησί·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

5 Πότερον οὖν χρή με, κατ' ἄνδρα ὀνομάζειν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα ἢ τοὺς ἀνθρώπους, οἷον Πλάτωνα, Σωκράτην, Ἀριστείδην, Κίωνα, Θαλῆν, Λυκουργον, Ἀγησίλαον, Ἀρχίδαμον, ἢ μᾶλλον τὸ τῶν φιλοσόφων γένος, τὸ τῶν στρατηγῶν, τὸ τῶν δημιουργῶν, τὸ τῶν νομοθετῶν; Εὐρεθήσονται γὰρ οἱ μοχθηρότατοι καὶ βδε-
10 λυρώτατοι τῶν στρατηγῶν ἐπιεικέστερον χρησάμενοι τοῖς τὰ μέγιστα ἠδίκηκόσιν, ἢ Μωσῆς τοῖς οὐδὲν ἐξημαρτηκόσιν.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Αἰτιᾶται μὲν οὖν, ὥς γε οἶμαι, πάλιν τὸ πραχθῆναι δίκας τοὺς ἀπὸ γε τῶν Μωαβιτῶν, ὡς ὑφέντας τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὰ τῶν γυναι-
15 ων ἑταιριζόμενα, ἃ ταῖς τῶν σωμάτων ὥραις σεσαγηνεύκασιν εἰς ἀσέλγειαν τοὺς ἐναριθμήτους τῷ Θεῷ, καὶ τοῖς τῆς ἀποστάσεως ἐγκλήμασιν ἐνεῖσαι τοὺς ἀπατωμένους, τελεσθῆναι παρεσκευάσαν τῷ Βεελφεγῶρ. Εἶτα τοὺς ταῦτα τολμήσαντας οὐδὲν τὸ παράπαν πλημμελῆσαί φησι, τὴν εἰς Θεὸν δυσσέβειαν, ὡς ἔοι-
20 κεν, οὐδενὸς ἀξιώσας λόγον· ταύτης τε ἔνεκα τῆς αἰτίας ὤμὸν καὶ ἀπηνῆ γενέσθαι φησὶ τὸν ἱεροφάντην Μωσέα. Σμικρῶν γάρ, ὡς ἔφην, πταισμάτων οἶεται, καὶ οὐχὶ τῶν ἀφορήτων ἄγαν, τὸ ἀποστήσαι μὲν τινος τοῦ ἐπὶ πάντας Θεοῦ, ἐν δὲ τῇ τῶν βελτιόων ποιεῖται μοῖρα τὸ προσκεκλίσθαι δεῖν ἀναπεῖσαι ταῖς τῶν
25 εἰδώλων τὰ τοιαῦτα δραῖν εἰωθότων,

.... μηδ' ὄντινα γαστέρι μήτηρ

Κοῦρον ἐόντα φέρει, μηδ' ὅς φύγοι.

Ὅσιον γὰρ εἶναί φημι τὸ χρῆναι δὴ πάντως παγγενῆ καταφθει-

καταστροφῆς, τῇ γλώσσα τοῦ δόλου»⁸³. Πλεῖστα ὅσα ἔχει ἐκτοξεύσει ἐναντίον τῆς συγγραφῆς τοῦ Μωυσῆ. Ἀλλά νὰ καὶ τώρα σὲ ὅσα ἤδη προεῖπε προσθέτοντας ἄλλα, λέγει τὰ ἑξῆς:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ποιὸ λοιπὸν ἀπὸ τὰ δύο· πρέπει μαζὶ μὲ τὸν κάθε ἄνδρα νὰ ὀνομάζομε καὶ τὰ ἐπαγγέλματα ἢ τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ παράδειγμα Πλάτωνα, Σωκράτη, Ἀριστείδη, Κίμωνα, Θαλῆ, Λυκοῦργο, Ἀγησίλαο, Ἀρχίδαμο, ἢ μᾶλλον τὴν κατηγορία, π.χ. τῶν στρατηγῶν, τῶν τεχνιτῶν⁸⁴, τῶν νομοθετῶν; Γιατὶ θὰ βρεθοῦν τότε οἱ πιὸ μοχθηροὶ καὶ οἱ μισητοὶ ἀπὸ τοὺς στρατηγοὺς νὰ ἔχουν ἀντιμετωπίσει μὲ μεγαλύτερη ἐπιείκεια τοὺς μεγαλύτερους κακούργους ἀπὸ ὅ,τι ὁ Μωυσῆς ἐκείνους ποὺ δὲν ἔφταιξαν σὲ τίποτε.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Κατηγορεῖ λοιπὸν πάλι, νομίζω, τὴν τιμωρία ποὺ ἐπιβλήθηκε στοὺς Μωαβίτες, ἐπειδὴ ἔρριξαν στοὺς Ἰσραηλίτες τὰ ἐκπορνεύόμενα γύναια, ποὺ μὲ τὴν ὠραιότητα τοῦ σώματός τους ἐπίασαν στὰ δίχτυα τῆς ἀσέλγειας τοὺς πιστοὺς τοῦ Θεοῦ, καὶ συλλαμβάνοντας ἐκείνους ποὺ ἔξαπατοῦσαν μὲ τὸ ἔγκλημα τῆς ἀποστασίας, τοὺς ἔκαναν ν' ἀκολουθήσουν τὶς λατρευτικὲς τελετὲς τοῦ Βεελφεγῶρ. Ἐπειτα ἐκεῖνοι ποὺ τόλμησαν νὰ κάνουν ὅλα αὐτὰ, λέγει ὅτι δὲν ἁμάρτησαν καθόλου, χωρὶς νὰ ὑπολογίσει καθόλου, ὅπως φαίνεται, τὴν ἀσέβεια πρὸς τὸν Θεό. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο λέγει ὅτι ὁ ἱεροφάντης Μωυσῆς ἔγινε ἀπάνθρωπος καὶ σκληρός. Γιατί, ὅπως εἶπα, νομίζει ὅτι ἡ ἀποστασία κάποιων ἀπὸ τὸν Θεὸ εἶναι ἀπὸ τὰ μικρὰ καὶ ὄχι ἀπὸ τὰ βαρύτερα ἁμαρτήματα, καὶ βάζει στὴν μοίρα τῶν καλῶν τὸ ὅτι πρέπει νὰ πείσει κανεὶς νὰ κλίνουν στὴ ψευδολατρία τῶν εἰδώλων. Ἄς ἀκούσει λοιπὸν ἀπὸ μᾶς ὅτι ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ εἶναι συνηθισμένοι νὰ κάνουν τέτοιες πράξεις,

... οὔτε ὅποιο στὴν κοιλιά της ἢ μάνα
παιδὶ κυοφορεῖ, οὔτε αὐτὸ θὰ γλιτώσει.

Γιατὶ λέγω ὅτι ὅσοι εἶναι τὸ ὅτι πρέπει νὰ ἐξολοθρευοῦνται ὀπωσδή-

84. Κατ' ἄλλη γραφή, δημηγόρων = ρητόρων.

ρεσθαι τὸς θανάτου πάγην ἑτέροις ἐσκευακότας, καθὰ φησί τις τῶν εὐδοκιμούντων ἐν σκηναῖς,

“Οὐ δεινὰ πάσχειν δεινὰ τοὺς εἰργασμένους”.

Ἡ γὰρ οὐχὶ παγγάλεπον ἀληθῶς χρῆμά τε δύσιστον ἂν εἴη, τὸ τῆ
5 θεία δόξῃ ῥιψοκινδύνως ἐμπαροινεῖν καὶ τὴν ἄρρητον φύσιν, τό
γε ἦκον εἰς ἐγχειρημάτων δύναμιν, οὐ μετρίως καταλυπεῖν; Εἶτα
πῶς τοῦτο ἀμφίλογον; Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῷ γεγονό-
τας τῶν ἀρχαιοτέρων οὐκ ἐν μικρῷ ποιεῖται θαύματι, καὶ τοῖς
ἀγίοις συγκρίνειν ἀποτολμᾷ, φέρε καὶ ἡμεῖς τὰ εἰκότα λέγωμεν
10 ταῖς παρ’ αὐτοῦ λοιδορίαις ἀντανιστάντες τὴν ἀλήθειαν. Οἶεται
μὲν γὰρ ἀμείνους γενέσθαι τῶν παρ’ ἡμῖν οὐς τεθαύμακε, σφάλ-
λεται δὲ τὰ ληθοῦς καὶ διημάρτηκε τοῦ σκοποῦ.

Φέρε γὰρ ἴδωμεν, καὶ πρὸς γε τῶν ἄλλων, ὁποῖος ἦν ὁ δια-
βόητος παρ’ αὐτοῖς Σωκράτης. Τεθαύμασται μὲν οὖν ἐπὶ σοφία
15 κοσμικῆ καὶ τῶν ἄγαν ἐλλογμωτάτων γενέσθαι φασὶν αὐτόν, τά
γε μὴν εἰς ἦθη καὶ τρόπους, οὐδὲν γεγονότα κρείττονα καταθεῶ-
τό τις ἂν τῶν τὴν ἀγελαίαν καὶ ἀγυρτικὴν τετριφύτων ζωὴν. Καὶ
ἀπιστήσκει μὲν ἴσως ἀπαστισοῦν τοῖς περὶ τούτου λόγοις, οὐ μὴν
ἔτι καὶ τοῖς Πορφυρίου γράμμασιν ἀντερεῖ, ὃς τὸν ἐκάστου τῶν
20 ἀρχαιοτέρων ἀπεσημήνατο βίον· σκοπὸς γὰρ οὗτος γέγονεν αὐτῷ
καὶ πολλῆς ἠξίωσε τὸ χρῆμα σπουδῆς. Ἐφη τοίνυν ὠδὶ περὶ
αὐτοῦ· “Λέγει δὲ ὁ Ἀριστόξενος ἀφηγούμενος τὸν βίον τοῦ Σω-
κράτους, ἀκηκοέναι Πινθάρου τὰ περὶ αὐτοῦ, ὃς ἦν εἷς τῶν τού-
τω ἐντυχόντων· τοῦτον λέγειν, ὅτι οὐ πολλοῖς αὐτὸς γε πιθανωτέ-
25 ροις ἐντετυχηκῶς εἶη, τοιαύτην εἶναι τὴν τε φωνὴν καὶ τὸ στόμα
καὶ τὸ ἐπιφαινόμενον ἦθος, καὶ πρὸς πᾶσι δὲ τοῖς εἰρημένοις τὴν
τοῦ εἶδους ιδιότητα· γίνεσθαι δέ που τοῦτο, ὅτε μὴ ὀργίζοιτο· ὅτε
δὲ φλεχθείη ὑπὸ τοῦ πάθους τούτου, δεινὴν εἶναι τὴν ἀσχημο-
σύνην· οὐδενὸς γὰρ οὔτε ὀνόματος ἀποσχέσθαι, οὔτε πράγμα-
30 τος”. Εἶτα τί τὸ αἴσχιον ὀργῆς; ἢ πῶς οὐ χεῖριστον ἀρρώστημα
νοῦ, θυμὸς ἀκρατῆς καὶ ἀτίθασσον κίνημα καὶ πικρία δεινὴ; Οὐ
γὰρ οὕτω πνεύματος λαύρου κατασπιλάζοντος ἀγριαίνεται θά-

ποτε μὲ ὅλη τὴ γενιά τους ὅσοι στήνουν παγίδα θανάτου σὲ ἄλλους, ὅπως λέγει κάποιος διαπρεπὴς τραγικὸς ποιητής,

Δὲν παθαίνουν φοβερὰ ὅσοι ἔπραξαν δεινὰ.

Ἡ μὴπως δὲν εἶναι βαρύτερο ἀληθινὰ πρᾶγμα καὶ δυσβάσταχτο τὸ νὰ φέρεται κανεὶς ριψοκίνδυνα σὰν μεθυσμένος πρὸς τὴ θεία δόξα, καὶ νὰ προξενεῖ στὴν ἀνέκφραστη φύση, ὅσο βέβαια ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν δύναμη τῶν προσπαθειῶν του, ὄχι μέτρια λύπη; Καὶ πῶς μπορεῖ αὐτὸ ν' ἀμφισβητηθεῖ; Ἐπειδὴ ὅμως τοὺς ἀρχαιότερους ὁμόφρονές του δὲν τοὺς θαυμάζει καὶ λίγο κι ἀποτολμᾷ νὰ τοὺς συγκρίνει μὲ τοὺς ἁγίους, ἔμπρὸς ἃς ποῦμε κι ἐμεῖς αὐτὰ ποὺ πρέπει, ἀντιπαραθέτοντας στὶς κατηγορίες του τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ νομίζει ὅτι αὐτοὶ ποὺ δέχονται τὸν θαυμασμό του ὑπῆρξαν καλύτεροι ἀπὸ τοὺς δικούς μας. Κάνει σφάλμα ὅμως ὡς πρὸς τὴν ἀλήθεια κι ἀπέτυχε στὸ σκοπὸ του.

Ἄς δοῦμε λοιπὸν πρὶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους, τί λογιῆς ἦταν ὁ περιβόητος γι' αὐτοὺς Σωκράτης. Ἐχει θαυμασθεῖ λοιπὸν γιὰ κοσμικὴ σοφία καὶ λένε ὅτι ἦταν ἀπὸ τοὺς πιὸ σπουδαίους λόγιους, ἀλλὰ καὶ στὰ ἦθη καὶ τοὺς τρόπους δὲν θὰ ἔβλεπε κανεὶς νὰ ἔχει γίνει ἀνώτερός του κάποιος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἔχουν ζήσει τὴν ἀγελαία καὶ ἀγύρτικη ζωὴ. Καὶ ἴσως δὲν θὰ πιστέψει καθένας στοὺς λόγους γι' αὐτόν. Ὡστόσο δὲν θὰ φέρει ἀντιρρήσεις καὶ στὰ συγγράμματα τοῦ Πορφυρίου, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸ βίβλιον καθενὸς ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότερους. Γιατὶ αὐτὸς ὑπῆρξε ὁ σκοπὸς του, καὶ τὸ πρᾶγμα ἔτυχε μεγάλης φροντίδας ἐκ μέρους του. Λέγει λοιπὸν τὰ ἐξῆς γι' αὐτόν: “Λέγει ὁ Ἀριστοῦξενος διηγούμενος τὸν βίβλιον τοῦ Σωκράτη, ὅτι ἄκουσε ἀπὸ τὸν Πίνθαρο τὰ σχετικὰ μὲ αὐτόν, ποὺ ἦταν ἓνας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τὸν συναστράφηκαν. Αὐτὸς λέγει, ὅτι δὲν συνάντησε πολλοὺς πιὸ πειστικούς ἀνθρώπους τέτοια ἦταν ἡ φωνὴ καὶ τὸ στόμα καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ὄψη του, καὶ μαζὶ μὲ ὅλα ὅσα λέχθησαν ἡ ξεχωριστὴ μορφή του. Αὐτὸ φαινόταν, ὅταν δὲν ὀργιζόταν. Ὅταν ὅμως φλογιζόταν ἀπὸ αὐτὸ τὸ πάθος, ἡ ἀσχημοσύνη του ἦταν φοβερή. Γιατὶ δὲν ἀπέφειγε καμμιά λέξη οὔτε κανένα πρᾶγμα”. Καὶ τί ὑπάρχει αἰσχροῦτερο ἀπὸ τὴν ὀργή; Ἡ πῶς δὲν εἶναι τὸ χειρότερο πάθος τῆς ψυχῆς ὁ ἀκράτητος θυμὸς, ἡ χωρὶς ἡρεμία ταραχὴ καὶ τὸ φοβερὸ μῖσος; Γιατὶ δὲν ἀγριεῖται τόσο ἡ θάλασσα ὅταν ξεσπάει σφοδρὸς ἄνεμος καὶ μὲ ἀπερίγρα-

λασσα καὶ ἀπορρήτοις κυμάτων ὄρμαῖς χέρσῳ τε καὶ πέτραις ἐνρήγνυται, ὡς ἀνδρὸς ψυχὴ παθοῦσα τὸ δύσοργον καὶ τὸ ἀχάλινον εἰς θυμούς. Ταύτη τοι καὶ ἡ θεία Γραφή παρεγγυᾷ λέγουσα: «Παῦσαι ἀπὸ ὀργῆς, καὶ ἐγκατάλιτε θυμόν». Ὁργὴ γὰρ ἀπόλλυσι καὶ φρονίμους. Καὶ μὴν, ὅτι Ἄνηρ δὲ θυμώδης οὐκ εὐσχήμων. Ποίων γὰρ ὁ τοιοῦτος ἀφέξεται τολμημάτων; ἢ πῶς οὐ πᾶσαν ἡνίαν ἀνήσει τῇ γλώσση, μᾶλλον δὲ καὶ ἀβουλήτοις κατακερτομήσειε λόγοις, καὶ αὐτοὺς τάχα πον τοὺς ἀδικοῦντας οὐδέν; Ὅνπερ γὰρ τρόπον εἰ λίθος ἴοι κατὰ πρανοῦς, ἀσχέτοις ὄρμαῖς 10 κατὰ παντός, οἶμαι, τοῦ παρεμπύπτοντος καὶ οἶπερ ἂν τύχοι φέρεται, τὸν αὐτόν, οἶμαι, τρόπον καὶ εἰ θρασοῦς εἴη τις καὶ πικρός, θηριοπρεπεῖ τε θυμῷ τυραννούμενος, φείσεται μὲν οὐδενὸς λόγου τυχόν, οὐδὲ πράγματος, κατεπαθήσει δὲ καὶ Θεῷ ὥσπερ ἀνθρώπῳ παντὶ τῆς ἑαυτοῦ γλώσσης τὸ ἀκρατὲς καὶ τῶν ἐξ ὀργῆς 15 τὴν ἔφοδον. Ποῦ τοιγαροῦν τὸν Σωκράτην θήσομεν, τὸ πάντων αἰσχιστον ἠρρωστηκότα τῶν κακῶν;

Ἄλλ' ὃ τε θεσπέσιος Μωσῆς πραότατος ἦν σφόδρα παρὰ πάντας ἀνθρώπους γέγραπται γὰρ οὕτω περὶ αὐτοῦ. Ἔφη δέ που καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ τῶν ὄλων Σωτὴρ καὶ Κύριος: «Μάθετε ἀπ' 20 ἐμοῦ, ὅτι πραῖός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν». Καὶ μὴν ὅτι καὶ «Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν». Οὐκοῦν, εἰ τοῦ παντός ἄξιον εἶναί φησι τὸ καθεστηκέναι τὸ ἦθος, καὶ τῇ τῆς πραότητος εὐδία κατακαλλύνεσθαι, καὶ μὴν τὸ ἐπιεικὲς εἰς λόγους οὐκ ἀνεπιτήδευτον ἔχειν, γραφώμεθα τὸν Σωκράτην, καὶ μάλα ἐν δίκῃ 25 διημάρτηκε γὰρ ἀμφοῖν. Εἰ δέ τις τὸ δύσοργον ἐπαινεῖ καὶ τῆς γλώττης τὸ ἀσελγές, διαδέβληται παρ' αὐτῷ τὸ τῆς πραότητος χρῆμα, καταψέγει μὲν τὸ ἐπαίνου μεστόν, τοῖς γε μὴν αἰσχίοσι τὴν ἀμείνω νενέμηκε ψῆφον, γελῶτο δ' ἂν ὁ τοιοῦτος, καὶ μάλα 30 εἰκότως. Ἄρ' οὖν ἠρρώστησε μὲν ὁ Σωκράτης τὸ δορυμὸν πρὸς ὀργάς, ἡμοιορηκότα δὲ τῶν ἑτέρων εὐρήσομεν, αἱ ταῖς ἐσχάταις αὐτὸν ἐνήσει διαβολαῖς; Οὐμενοῦν. Γέγονε γὰρ οὕτω γυναικο-

πτη ὀρμή τῶν κυμάτων σπάζει πάνω στίς πέτρες τῆς ἀκτῆς, ὅσο ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ κυριεύθηκε ἀπὸ ὀργὴ καὶ τὸν ἀχαλίνωτο θυμό. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνει καὶ ἡ θεία Γραφή, λέγοντας: «Σταμάτησε τὴν ὀργὴ σου καὶ παράτησε τὸν θυμό σου»⁸⁵. Γιατὶ ἡ ὀργὴ ὀδηγεῖ στὴν καταστροφὴ ἀκόμα καὶ τοὺς φρόνιμους, κι ἀκόμα, Ὁ ἄνθρωπος ποὺ θυμώνει δὲν εἶναι εὐπρεπής. Τί τὸ θρασύ δηλαδή δὲν θὰ ἐπιχειρήσει ὁ ἄνθρωπος αὐτός; Ἡ πῶς δὲν θὰ πετάξει ἀπὸ τὴ γλῶσσα του κάθε χαλινάρι, καὶ μᾶλλον μὲ λόγια ποὺ δὲν θέλει θὰ κατηγορήσει ἀκόμα καὶ ἐκείνους ἴσως ποὺ δὲν ἀδικοῦν σὲ τίποτε; Γιατὶ μὲ τὸν τρόπο, νομίζω, ποὺ μιὰ πέτρα κυλάει σὲ μιὰ κατηφοριὰ μὲ ἀσυγκράτητη ὀρμή καὶ πέφτει σὲ ὅ,τι βρεθεῖ μπροστά της καὶ ὅπου τύχει, μὲ τὸν ἴδιο, νομίζω, τρόπο κι ἂν κάποιος εἶναι γεμᾶτος θρασύτητα καὶ μίσος καὶ κυριαρχεῖται ἀπὸ θυμὸ θηρίου, δὲν θὰ ἀποφύγει ἴσως κανένα λόγο οὔτε πρᾶγμα, ἀλλὰ θὰ ἐπιτεθεῖ καὶ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ σὰ νὰ ἦταν ἄνθρωπος μὲ ὅλη τὴν ἀσυγκράτητη γλῶσσα του καὶ τὴν ἐπίθεση τῶν ὀργισμένων λόγων καὶ ἔργων. Ποῦ λοιπὸν θὰ τοποθετήσομε τὸν Σωκράτη ποὺ εἶχε τὴ χειρότερη ἀπὸ ὅλες ἀρρώστια;

Ἄλλὰ καὶ ὁ θεσπέσιος Μωυσῆς ἦταν ὑπερβολικὰ πραότατος καὶ περισσότερο ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους· γιατί ἔτσι ἔχει γραφεῖ γι' αὐτόν⁸⁶. Ἄλλὰ καὶ ὁ Σωτήρας καὶ Κύριος τῶν ὅλων εἶπε κάπου πρὸς ἐμᾶς: «Μάθετε ἀπὸ ἐμένα ὅτι εἶμαι πρᾶος καὶ ταπεινὸς στὴν καρδιά, καὶ θὰ βρεῖτε ἀνάπαυση στίς ψυχές σας»⁸⁷. Κι ἀκόμα: «Μακάριοι οἱ πρᾶοι, γιατί αὐτοὶ θὰ κληρονομήσουν τὴ γῆ»⁸⁸. Ἄν λοιπὸν ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ ὅλα, λέγει, νὰ εἶναι τὸ ἦθος ἡρεμο καὶ νὰ τὸ ὁμορφαίνει τὸ γαλήνιο τῆς πραότητος, καὶ νὰ μὴ εἶναι πλαστὴ ἢ καλοσύνη στίς ἐκφράσεις, ἃς κατηγορήσομε τὸν Σωκράτη, καὶ μὲ τὸ παραπάνω μάλιστα, γιατί ἀστόχησε καὶ στὰ δύο. Ἄν ὅμως ἐπαινεῖ κάποιος τὸν πικρὸ θυμὸ καὶ τὴν ὑβριστικὴ γλῶσσα, διαβάλλει τὴν πραότητα, καὶ καταψέγει βέβαια αὐτὴν ποὺ εἶναι γεμάτη ἐπαίνους, ἀλλ' ἀπέδωσε στὰ αἰσχροὶ τὴν καλύτερη ψῆφο, κι αὐτὸς θὰ ἦταν καταγέλαστος πολὺ δίκαια. Ἄρα λοιπὸν ὁ Σωκράτης ἦταν κυριευμένος ἀπὸ τὸ πάθος ἔντονου θυμοῦ, θὰ τὸν βροῦμε ὅμως νὰ στερεῖται τὰ ἄλλα ποὺ θὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπὸ τίς ἔσχατες κατηγορίες; Ὁχι βέβαια. Γιατὶ

87. Ματθ. 11, 29.

88. Ματθ. 5, 4.

μανῆς καὶ ταῖς εἰς τοῦτο ῥοπαῖς ὀλοψύχως συνηροπασμένος, ὡς οὐδὲν ἠγεῖσθαι τὸ ἄμεινον αὐτοῦ.

Γέγραφε γὰρ ὡδὶ πάλιν περὶ αὐτοῦ Πορφύριος· “*Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν θῖον τὰ μὲν ἄλλα εὐκόλον καὶ μικρᾶς δεόμενον παρασκευῆς εἰς τὰ καθ’ ἡμέραν γεγενῆσθαι, πρὸς δὲ τὴν τῶν ἀφροδισίων χρῆσιν σφοδρότερον μὲν εἶναι, ἀδικίαν δὲ μὴ προσεῖναι.*” Ἡ γὰρ ταῖς γαμεταῖς, ἢ ταῖς κοιναῖς χρῆσθαι μόναίς. Δύο δὲ σχεῖν γυναικας ἅμα, Ξανθίπτην μὲν πολιτὴν καὶ κοινοτέραν πῶς, Μυρτώ δὲ Ἀριστείδου θυγατριδὴν τοῦ Λυσιμάχου. Καὶ τὴν μὲν Ξανθίπτην περιπλακεῖσαν λαθεῖν, ἐξ ἧς ἑαυτῷ Λαμπροκλῆς ἐγένετο, τὴν δὲ Μυρτῶ γάμφ, ἐξ ἧς Σωφρονίσκος καὶ Μενέξενος”. Εἶτα τί πρὸς τοῦτο φαίη ἂν ὁ τὸν Σωκράτην τεθαυμακῶς; Καθὰ μὲν γὰρ αὐτοὶ φασιν, σφοδρότερος ἦν περὶ τὰ ἀφροδίσια, καταφωράται δὲ δι’ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὡς εἶη τις ἄγαν λάγνος τε καὶ ἀκρα-
15 τῆς, καὶ κόρον εἰδῶς οὐδένα τὸν ἐπὶ γε ταῖς οὕτω βδελυρωτάταις ἠδοναῖς ὅς γε, δυοῖν αὐτῷ γαμεταῖν, οὐδὲ ἐν κόσμῳ τάχα πον συνηροσμέναιν, συνεπλέκετο καὶ ἄλλαις, αἰσχροῖς δηλονότι καὶ μισθαρονοῦσι γυναικίαις, καὶ τὴν τοῦ σώματος ὥραν ὤνιον προθεῖσι τοῖς ἐρασταῖς. Καίτοι πῶς οὐκ ἀλλότρια ταυτὶ πολιτείας τῆς ἐμφι-
20 λοσόφου καὶ πρακτικῆς ἀρετῆς; Ἄρ’ οὖν ἐπετίμα τοῖς νέοις, εἰ ζῆν ἔλοιντο παρὰ τὸ εἰκός; Εἶτα ποῖος ἂν αὐτῷ πρὸς ἐκείνους εὖ ἐπεποίητο λόγος, ὅτε λευκῆ πολιᾷ κατηνθισμένος, τοῖς οὕτω μυσαρωτάτοις ἐγχειρήμασιν οὐχ ἀλόντα μόνον, ἀλλὰ γὰρ ἤδη καὶ τυραννούμενον νοῦν ἔχων ἀκονιτὶ διεφαίνεται; Ἐπυθόμην δὲ
25 πον καὶ διὰ τῆς τοῦ Πλάτωνος συγγραφῆς, τῶν ἐπιτηδεῖων τινὰ πρὸς αὐτὸν εἶπεῖν· “Πόθεν, ὦ Σώκρατες, μῶν ἀπὸ κνηγεσίου τῆς Ἀλκιβιάδους ὥρας;». Εἶεν τὰ μὲν δὴ Σωκράτους ἐν τούτοις.

Πολυπραγμονῶμεν δὲ τὰ αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος, εἰ μὴ τεθαύμακε καὶ αὐτὸς τὰ Σωκράτους, καὶ τὸ ἀκρατὲς εἰς ὀρέξεις συμπε-
30 πονθῶς αὐτῷ διὰ τῶν ἰδίων ἀλίσκεται λόγων. Ἐν μὲν γὰρ τῷ Φιλήδῳ φησὶν· “Ἡδονὴ μὲν γὰρ πάντων ἀλαζονέστατον”. Ὡς δὲ λόγος, καὶ ἐν ταῖς ἠδοναῖς ταῖς περὶ τὰ ἀφροδίσια, αἱ δὴ μέγι-

89. Στὸ ἔργο αὐτὸ γίνεται συζήτηση γιὰ τὴν ἠδονή.

ἦταν τόσο μανιώδης μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τόσο παραδομένος ὀλόψυχα σ' αὐτὰ τὰ πάθη, ὥστε νὰ μὴ θεωρεῖ τίποτε ἄλλο καλύτερο.

Γράφει πάλι γι' αὐτὸν ὁ Πορφύριος: “Σχετικῶς μὲ τὰ τοῦ βίου ἦταν κατὰ τὰ ἄλλα συμβιβαστικὸς καὶ χρειαζόταν λίγη προετοιμασία στὰ καθημερινά, ὡς πρὸς τὰ ἀφροδίσια ὅμως ἦταν θερμότερος βέβαια, χωρὶς ὅμως νὰ ὑπάρχει ἀδικία. Γιατὶ χρησιμοποιοῦσε ἢ μόνο τὶς συζύγους του, ἢ μόνο τὶς κοινές. Εἶχε λάβει δύο μαζί γυναῖκες, τὴν Ξανθίππη πολίτιδα Ἀθηναία καὶ λαϊκότερη κάπως, καὶ τὴ Μυρτώ, ἐγγονὴ τοῦ Ἀριστείδη Λυσιμάχου. Ἀφοῦ ἦρθε κρυφὰ σὲ συνουσία μὲ τὴν Ξανθίππη, ἀπέκτησε υἱὸ τὸν Λαμπροκλῆ, τὴν ἄλλη, τὴ Μυρτώ, τὴν ἔλαβε μὲ νόμιμο γάμο καὶ ἀπέκτησε ἀπὸ αὐτὴν τὸν Σωφρονίσκο καὶ τὸν Μενέξενο”. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸ τί ἔχει νὰ πεῖ αὐτὸς ποὺ ἔχει θαυμάσει τὸν Σωκράτη; Γιατὶ σύμφωνα μ' αὐτὰ ποὺ λένε αὐτοί, ἦταν πολὺ ὀρμητικὸς στὰ ἀφροδίσια, ὅμως ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα ἀποδεικνύεται ὅτι ἦταν ὑπερβολικὰ λάγνος καὶ ἀκρατῆς καὶ δὲν γνώριζε κανένα κόρο σ' αὐτὲς τὶς βδελυρῆς ἡδονές, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ εἶχε δύο συζύγους καὶ μὲ ὄχι εὐπρεπῆ συμβίωση μαζί του, ἐρχόταν σὲ συνουσία καὶ μὲ ἄλλες, μὲ αἰσχροὶ δηλαδὴ καὶ πληρωμένα γυναῖκα καὶ ποὺ πρόβαλλαν τὴν σωματικὴ τους ὠραιότητα νὰ τὴν ἀγοράσουν οἱ ἐραστές. Καὶ πῶς αὐτὰ δὲν εἶναι ξένα πρὸς τὸν εὐσεβῆ τρόπο ζωῆς καὶ τὴν ἐνάρετη ζωή; Ἄραγε ἐπιτιμοῦσε τοὺς νέους ἂν προτιμοῦσαν νὰ ζοῦν μὴ ὀρθῆ ζωή; Ἐπειτα, ποιὸς λόγος τοῦ πρὸς ἐκείνους θὰ εὔρισκε ἀπήχηση, ὅταν στολισμένος μὲ ἄσπρα μαλλιά, ὄχι μόνο εἶχε αἰχμαλωτισθεῖ ἀπὸ αὐτὲς τὶς τόσος μυσαρῆς πράξεις, ἀλλὰ καὶ φαινόταν ἤδη εὐκόλα ὅτι εἶχε αἰχμάλωτο νοῦ; Πληροφωρήθηκα βέβαια καὶ ἀπὸ τὰ συγγράμματα τοῦ Πλάτωνα, ὅτι κάποιος φίλος τοῦ τοῦ εἶπε: “Ἀπὸ ποῦ ἔρχεσαι, Σωκράτη; Μήπως ἀπὸ τὸ κυνήγι τοῦ ὁμορφου Ἀλκιβιάδη;” Ἄς περιορισθοῦν σ' αὐτὸ τὰ σχετικῶς μὲ τὸν Σωκράτη.

Ἄς ἐξετάσουμε ὅμως μὲ προσοχὴ τὰ ἔργα τοῦ ἴδιου τοῦ Πλάτωνα, ἂν δὲν θαύμασε κι αὐτὸς τὰ τοῦ Σωκράτη καὶ δὲν συλλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς λόγους του νὰ συμμερίζεται μ' αὐτὸν τὸ ἀκόρεστο στίς σαρκικῆς ὀρέξεις. Πράγματι λέγει στὸν Φίληβο⁸⁹. “Ἡ ἡδονὴ εἶναι ἀπὸ ὅλα τὸ πιὸ ἀκράτητο”. “Ὅπως λοιπὸν εἶπαμε, τόσο οἱ

σται δοκοῦσιν εἶναι, καὶ τὸ ἐπιορκεῖν συγγνώμην εἴληφε παρὰ
 θεῶν, ὡς καθάπερ παίδων τῶν ἡδονῶν, νοῦν οὐδὲ τὸν ὀλίγιστον
 κεκτημένων. Ἐν δέ γε τῷ Συμποσίῳ· “Ὁ δὲ δεινότατον, ὡς λέ-
 γουσιν οἱ πολλοί, ὅτι καὶ ὀμνύντι μόνῃ συγγνώμῃ παρὰ θεῶν ἐκ-
 5 θάντι τὸν ὄρκον. Ἀφροδίσιον γὰρ ὄρκον οὗ φασιν εἶναι. Οὕτω
 καὶ θεοὶ καὶ ἄνθρωποι πεποιήκασι πᾶσαν ἐξουσίαν τῷ ἐρωῶντι”.
 Αἰσχύνεται μὲν οὖν, κατὰ τὸ εἶκός, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις ἐπερυ-
 θριᾶ, καὶ ἐτέρων εἶναί φησιν αὐτούς, ἐπαινεῖ δὲ ὅτι τὸ χρῆμα πῶς
 ἔστιν ἀμφιβαλεῖν; Ἐπετετίμηκε γὰρ τοὺς ὧδε φρονεῖν ἐλομένους
 10 οὐδαμῶς Ὡ φιλοσόφων μαθημάτων! Ὡς πολὺ λῖαν ἔνεστιν
 αὐτοῖς τὸ ὀνησιφόρον, ἀνακόπτουσι τῶν νέων τὰς ἡδονάς, τὸν
 σῶφρονα καὶ ἐπιεικῆ διαζῆν ἀναπειθουσι βίον. Εἰ δὴ συνεῖεν,
 ὅτι καὶ θεοὶ συγγνώμονες τοῖς ἐρωσίν εἰσι, καὶ εἰ γένοιτό πως ἢ
 γυναιῶν ἢ παίδων ἄδικοί τε καὶ ἀκρατεῖς ἐρασταί, πάντη τε καὶ
 15 πάντως ἀνεῖταί σφισι τὸ ἐξεῖναι μετ’ ἐξουσίας, εἴπερ ἔλοιτο, καὶ
 ψευδομοτεῖν. Καίτοι τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας οὐδεὶς ἂν γένοιτο
 καιρός, καθ’ ὃν ἂν εἴη τὸ ῥαθυμεῖν ἀζήμιον. Εἶτα πῶς ἔδει τὸν
 οὕτω λαμπρὰ καὶ διαβόητον λαχόντα τὴν δόξαν ἐπὶ γε τῷ δύνα-
 σθαι, καὶ μὴν καὶ εἰδέναι φιλοσοφεῖν, παρραρίψαι κατόπιν αἰ-
 20 σχρᾶς καὶ μεμωμημένης ἡδονῆς τὴν εἰς τὸ Θεῖον αἰδῶ;

Κίμωνα δὲ τὸν πανάριστον, ὁποῖος ἦν τοὺς τρόπους, ὁράτω
 δὴ πάλιν ὁ ἐπ’ αὐτῷ μεγάλην ἀνασπάσας ὀφρύν. Ἐλπινίκη μὲν
 γὰρ ὀμαίμῳ τε οὔσῃ καὶ ὀμοσπόρῳ συνεπλέκετο γαμικῶς, καὶ
 σύνευνος ἦν ἀδελφῆ, τᾶ Περσῶν μιμούμενος, μᾶλλον δὲ καὶ αὐ-
 25 τὸν τὸν ὑπατον Δία· Κλέωνος δὲ γραφὴν αὐτῷ τυραννίδος ἐν-
 στησαμένου, ἦλῶ τε Ἀθήνησιν ἐπ’ αὐτῷ δὴ τούτῳ κρινόμενος,
 καὶ δίκας ἐπέτεκε τὰς ἀπὸ τῶν νόμων. Γράφει δὲ περὶ αὐτοῦ Θεό-
 πομπος, ὡς καὶ κλεπτίστατος γένοιτό τις, καὶ λημμάτων αἰσχροῶν
 ἠττώμενος οὐχ ἅπαξ ἐλήλεγκται· καὶ τὸ τῆς δωροδοκίας μάθημα
 30 παρ’ αὐτοῦ καὶ πρώτου τοῖς Ἀθήνησι στρατηγοῖς ὁρᾶται ἐν-
 σκηψαι. Καίτοι πῶς οὐ πάναισχρον ἂν εἴη καὶ ἀρρωστημάτων

90. Τὸ πολὺ δηλαδὴ γνωστὸ περὶ ἔρωτος ἔργο τοῦ Πλάτωνα.

ἀφροδίσιες ἡδονές, πού θεωροῦνται οἱ μεγαλύτερες, ὅσο καί ἡ ἐπιορκία ἔλαβαν συγχώρηση ἀπό τοὺς θεοὺς, γιατί, σὰ νὰ ἦταν οἱ ἡδονές παιδιὰ, δὲν εἶχαν οὔτε τὸν ἐλάχιστο νοῦ. Στὸ Συμπόσιο⁹⁰ πάλι λέγει: “Αὐτὸ πού εἶναι τὸ φοβερώτερο, ὅπως λένε οἱ πολλοί, εἶναι τὸ ὅτι σ' αὐτὸν πού ὀρκίσθηκε καὶ παρέβη τὸν ὄρκο του δίδεται συγγνώμη ἀπὸ τοὺς θεοὺς. Γιατί λένε δὲν ὑπάρχει νόμος γιὰ τὰ ἀφροδίσια. Ἔτσι καὶ θεοὶ καὶ ἄνθρωποι ἔδωσαν ὅλη τὴν ἐλευθερία σ' αὐτὸν πού ἐρωτεύεται”. Νοιώθει ὅμως ντροπὴ, ὅπως εἶναι εὐλόγο, καὶ κοκκινίζει ἐξαιτίας αὐτῆς καὶ γιὰ τὰ ἴδια του τὰ λόγια, καὶ λέγει ὅτι τὰ λόγια εἶναι ἄλλων, τὸ ὅτι ὅμως ἐπαινεῖ τὸ πρᾶγμα πῶς μπορεῖ κανεὶς ν' ἀμφιβάλει; Γιατί δὲν τοὺς ἐπιτίμησε καθόλου ἐκείνους πού θέλησαν νὰ ἔχουν αὐτὰ τὰ φρονήματα. Τί φιλοσοφικὰ ἀλήθεια μαθήματα! Γιατί ὑπάρχει πάρα πολλὴ ὠφέλεια σ' αὐτὰ, ἐμποδίζουν τοὺς νέους ἀπὸ τὶς ἡδονές, τοὺς πείθουν νὰ ζοῦν τὸν φρόνιμο καὶ συνετὸ βίο. Ἄν ἀντιληφθοῦν ὅτι καὶ οἱ θεοὶ συγχωροῦν τοὺς ἐρωτευμένους, ἀκόμα κι ἂν γίνουν ἄδικοι καὶ ἀχόρταγοι ἐραστὲς πορνογυναίων ἢ ἀγοριῶν, τοὺς δίνεται ὅπωςδῆποτε καὶ μὲ κάθε τρόπο ἢ δυνατότητα νὰ μποροῦν αὐτοδίκαια, ἂν θελήσουν, καὶ νὰ ψευδορκοῦν, μολονότι γιὰ τὴν εὐσέβεια πρὸς τὸν Θεὸ δὲν ὑπάρχει χρόνος κατὰ τὸν ὅποιο νὰ εἶναι χωρὶς βλάβη ἢ ραθυμία. Ἐπειτα, πῶς ἔπρεπε αὐτὸν πού ἔλαχε τόσο λαμπρὴ καὶ περιβόητη δόξα στὸ νὰ μπορεῖ ἀλλὰ καὶ νὰ γνωρίζει νὰ φιλοσοφεῖ, νὰ τοποθετήσῃ τὸν σεβασμὸ πρὸς τὸν Θεὸ πίσω ἀπὸ τὴν αἰσχρὴ καὶ ἀξιοκατὰκρητη ἡδονή;

Ἄλλὰ καὶ τὸν Κίμωννα, τὸν ἄριστο τῶν ἀρίστων, ἄς τὸν καμαρώσει πάλι γιὰ τὴ συμπεριφορὰ του αὐτὸς πού ἔνοιωσε μεγάλη ὑπερηφάνεια γι' αὐτόν. Γιατί ἐρχόταν σὲ συνουσία μὲ τὴν Ἑλπινίκη τὴν ἐξ αἵματος συγγενῆ του, καὶ ἦταν ἄνδρας τῆς ἀδελφῆς του, μιμούμενος τὶς συνήθειες τῶν Περσῶν, καὶ μᾶλλον τὸν ἴδιο τὸν ὑπέρτατο Δία. Ὅταν ὁ Κλέων τὸν κατηγόρησε γιὰ τυραννίδα καὶ συνελήφθη στὴν Ἀθήνα καὶ ὀδηγήθηκε σὲ δίκη γι' αὐτό, ὑπέστη τὴν τιμωρία πού πρέβλεπαν οἱ νόμοι. Γράφει γι' αὐτόν καὶ ὁ Θεόπομπος, ὅτι ἔγινε καὶ μέγας κλέφτης, καὶ ἀποδείχθηκε ὄχι μιὰ φορὰ μόνο ὅτι νικῶνταν ἀπὸ αἰσχροὺς χρηματισμοὺς, καὶ τὸ μάθημα τῆς δωροδοκίας φαίνεται ὅτι ἀπὸ αὐτόν πρῶτα τὸ διδάχθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοί.

τάχα που τὸ λῖσθον ἐν κακοῖς, τὸ ἀδίκων ἠττᾶσθαι κερδῶν, εἶναί τε οὕτως ἐρασιχρήματον, καὶ ἀδελφῆς ἐπιθήγεσθαι γάμοις, καὶ βαρβαρικάς ἀπονοίας ὀλίγα παραχωρεῖν, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς τῆς φύσεως ἀδικῆσαι νόμους; Ὁ γε μὴν Ἀριστείδης ἐπὶ νοσφισμῶ μὲν χρημάτων διαρρήδην ἐληλεγμένος, εἰσπεράχθη δίκας. Πικρὸς δὲ ἦν οὕτω καὶ θάσκανος καὶ ταῖς ἐτέρων εὐκλείαις ἐπιμεμηνώς, ὥστε ἐρομένων αὐτὸν Ἀθηναίων ποτέ, πῶς ἂν ἄριστα πολιτεύοιτο καὶ ἐξ οὐρίας ἴοι τῇ πόλει τὰ πράγματα, μὴ ἂν ἐτέρως ὑπάρξαι τοῦτο εἰπεῖν, εἰ μὴ βαραθρώσειαν αὐτὸν τε ὁμοῦ 10 καὶ Θεμοστοκλέα. Ἐλύπει δὲ ἴσως αὐτὸν ὁ Θεμιστοκλῆς ἄριστα νεναναμαχηκῶς, καὶ τὴν ἀμείνω δόξαν στρατηγίας ἀποφερόμενος.

Πλεῖστα δὲ ὅσα καὶ ἀληθῆ καὶ περὶ τῶν ἐτέρων οἰός τε ὦν εἰπεῖν, παρήμι μὲν τοῦτο τέως. Τετράψομαι δὲ πρὸς γε τὸ χρῆναι 15 λέγειν τὰ τῶν ἀγίων ἀνδραγαθήματα. Τίνα τῶν σφετέρων παρισσοῦν ἀξιοῖ τῷ παναρίστῳ Μωσῆ, ὃς δὴ καὶ πρῶτος γενέσθαι νομοθετῶν, καὶ μὴν καὶ ἐν πλείστῳ θαύματι, καὶ δι' αὐτῶν μεμαρτύρηται τῶν παρ' Ἑλλησιν ἱστοριογράφων; τὴν γε μὴν ἐτέραν τοῦ ἀνδρός ἀρετὴν καὶ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς εἰδείη τις ἂν. 20 Θεοῦ μὲν γὰρ νέμοντος ἐξουσίαν αὐτῷ, μετετίθει μὲν εἰς αἶμα τοὺς τῶν Αἰγυπτίων ποταμούς, ἀφορήτοις δὲ χαλάζαις καὶ σκότῳ βαθεῖ καὶ μακρῷ τοὺς ἐνοικοῦντας ἠκίζετο, καὶ διὰ μέσης θαλάσσης ἰόντας τοὺς ὁμοφύλους τῆς τοῦ Φαραὼ πλεονεξίας ἀπήλλαττεν. Ὁ δὲ μετ' αὐτὸν Ἰησοῦς ταξίαρχος ἀναδεδειγμένος 25 καθηγεῖσθαι λαχῶν, διὰ τῶν ἴσων ἐξέλαμψεν ἀνδραγαθημάτων. Ἀσχέτοις μὲν γὰρ ναμάτων φοραῖς ἄττοντα τὸν Ἰορδάνην ἀνέκοψε τῆς ὁρμῆς, διεδίδασε δὲ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ τάχα που καὶ ἀβρόχῳ ποδί, λιτὴν ἀνατείνας πρὸς τὸν τῶν ὄλων κατεξουσιάζοντα Θεόν, τὸν ἡλίου καὶ σελήνης ἔστησε δρόμον. Πλεῖστα δὲ 30 ὅσα καὶ ἀξιάκουστα προσενεγκεῖν οἷς ἔφην δυνάμενος, παρήμι τέλος.

Κεχρήσομαι δὲ ταῖς τοῦ μακαρίου Παύλου φωναῖς. Ἐπιστέλ-

Καὶ πῶς δὲν θὰ ἦταν αἰσχροτάτο καὶ ἴσως τὸ μεγαλύτερο πάθος διαφθορᾶς, τὸ νὰ ὑποδουλώνεται κανεὶς σὲ αἰσchrὰ κέρδη, νὰ εἶναι τόσο φιλοχρήματος, νὰ φλέγεται ἀπὸ πόθο γιὰ συνουσία μὲ τὴν ἀδελφή του, καὶ νὰ ὑστερεῖ τόσο λίγο ἀπὸ τὶς βαρβαρικές παραφροσύνες, ὥστε νὰ καταστρατηγεῖ καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς φυσικοὺς νόμους; Ὁ Ἀριστείδης ἐξάλλου κατηγορήθηκε ἀπερίφραστα γιὰ ἰδιοποίηση χρημάτων καὶ τιμωρήθηκε. Αὐτὸς ἔτρεφε τόσο μίσος καὶ ἦταν τόσο ζηλοφθονος καὶ τόση μανία εἶχε γιὰ τὴ δόξα τῶν ἄλλων, ὥστε ὅταν τὸν ρώτησαν οἱ Ἀθηναῖοι κάποτε, πῶς θὰ μπορούσε νὰ κυβερνηθεῖ ἡ πολιτεία ἄριστα καὶ νὰ προχωρήσουν εὐνοϊκὰ τὰ πράγματα τῆς πόλεως, εἶπε, ὅτι αὐτὸ δὲν θὰ μπορούσε νὰ γίνει ἀλλιῶς, παρὰ μόνο ἂν ρίξουν στὸ βάραθρο αὐτόν μαζί καὶ τὸν Θεμιστοκλῆ. Τὸν στεναχωροῦσε ἴσως ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπειδὴ ἀναδείχθηκε ἄριστος ναύαρχος, καὶ μὲ τὶς στρατηγίες του εἶχε ἀποκομίσει τὴ μεγαλύτερη δόξα.

Πάρα πολλὰ καὶ ἀληθινὰ μπορῶ νὰ πῶ καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ γιὰ τὴν ὥρα αὐτὸ τὸ ἀφήνω. Θὰ στραφῶ ὅμως στὴν ἀνάγκη νὰ μιλήσω γιὰ τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἁγίων. Ποιὸν ἀπὸ τοὺς δικούς τους ἔχει τὴν ἀξίωση νὰ τὸν συγκρίνει μὲ τὸν Μωυσῆ, ὁ ὁποῖος καὶ πρῶτος νομοθέτης ἔγινε, καὶ μαρτυρεῖται ὡς πολὺ ἄξιος θαυμασμοῦ καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἑλληνας ἱστοριογράφους; Τὴν ἄλλη βέβαια ἀρετὴ τοῦ ἀνδρὸς μπορεῖ νὰ τὴ διαπιστώσει κανεὶς ἀπὸ τὴ θεόπνευστη Γραφή. Πράγματι ὅταν ὁ Θεὸς τοῦ ἔδωσε ἐξουσία, μετέβαλε σὲ αἷμα τὸ νερὸ τῶν ποταμῶν τῆς Αἰγύπτου, καὶ ταλαιπωροῦσε μὲ ἀβάσταχτη χαλαζόπτωση καὶ βαθὺ καὶ διαρκείας σκοτάδι τοὺς Αἰγυπτίους, ἐνῶ μὲ πέρασμα μέσα ἀπὸ τὴ θάλασσα ἀπάλλαξε τοὺς ὁμοφύλους του ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ Φαραώ. Ὁ Ἰησοῦς πάλι, ποὺ ἀναδείχθηκε ἡγέτης μετὰ ἀπὸ αὐτόν, ὅταν τοῦ ἔλαχε ἡ ἀρχηγία διέπρεψε μὲ ἴδια ἀνδραγαθήματα. Ὅταν δηλαδή ὁ Ἰορδάνης κυλοῦσε ἀσυγκράτητα τὰ νερά του, τοῦ ἔκοψε τὴν ὁρμὴ καὶ πέρασε τοὺς Ἰσραηλίτες στὴν ἀπέναντι ὄχθη χωρὶς νὰ βρέξουν τὰ πόδια τους, καὶ ὑψώνοντας θερμὴ παράκληση πρὸς τὸν ἐξουσιαστὴ τῶν ὄλων Θεὸ σταμάτησε τὴν πορεία τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Ἐνῶ μπορῶ νὰ προσθέσω σὲ ὅσα εἶπα πάρα πολλὰ καὶ ἄξια ἀκοῆς, τὰ ἀφήνω.

Θὰ χρησιμοποιήσω ὅμως τὰ λόγια τοῦ μακάριου Παύλου. Γιατὶ

λων γὰρ Ἑβραίοις ᾧδέ φησι «Περὶ Γεδεών, Σαμψών, Βαράχ, Ἰεφθαί, Δαβὶδ τε καὶ Σαμουήλ, καὶ τῶν προφητῶν, οἱ διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν στόματα λεόντων, ἔσθεσαν δυνάμεις
 5 πυρός, ἔφυγον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθησαν ἐξ ἀσθενείας, ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, παρεμβολὰς ἔκλιναν ἀλλοτρίων, ἔλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς νεκροὺς αὐτῶν». Καὶ προσεπὶ τούτοις «Περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν
 10 ἄξιος ὁ κόσμος, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄπαῖς τῆς γῆς». Εἶτα τί τούτων, εἰπέ μοι, τὸ εὐκλεέστερον, τί τὸ ἰσάμιλλον εἰς φαιδρότητα τὴν ἐξ ἀρετῶν; Οὐκ ἄξιος ἦν ὁ κόσμος αὐτῶν παραχωρεῖ τὸ προὔχειν τῇ τῶν ἀνδραγαθημάτων ὑπερβολῇ νικώμενος. Κόσμον γε μὴν ἐν τούτοις τοὺς ἐν γε τῷ
 15 κόσμῳ νοεῖσθαι πρέπει.

Ἐπειδὴ δέ φησι τοὺς βδελυρωτάτους τῶν παρ' Ἑλλησι στρατηγῶν ἐπιεικέστερον χρήσασθαι τοῖς τὰ μέγιστα ἀδικήσασιν, ἢ Μωσέα τοῖς οὐδὲν ἡμαρτηκόσιν, ἀκούέτω καὶ πρὸς ἡμῶν. Δι' οὐδενός, ᾧ κράτιστε, πεποίησαι λόγου, τῆς εἰς Θεὸν δυσσεβείας τὸ ἔγκλημα· σμικρόν, ὡς ἔφην, εἶναί σοι δοκεῖ τὸ ἀποφοιτῆσαι μὲν τῆς ὑπ' αὐτῷ λατρείας, καὶ τῶν μὲν αὐτοῦ σκήπτρων ἀτιμάσαι τὸν ζυγόν, ἀνθελέσθαι δὲ μᾶλλον οἷά τι τῶν ἀμεινόνων τὸ ὑπεξεῦχθαι θέλειν τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν. Ἄλλ' εἰ μὴ ταῖς τοιαύταις αἰτίαις ἐνείληπτο καὶ αὐτὸς τοῖς ἀποστάταις ὁμοῦ, ἔδοξεν ἂν τὸ χρῆμα αὐτῷ παγχάλεπον ἀληθῶς εἶναί τι καὶ τῆς ἀπασῶν ἐσχάτης ἄξιον δίκης. Ἐπειδὴ δὲ πάγης εἶσω γέγονε διαβολικῆς καὶ τὴν ἀπόρρητον τοῦ Θεοῦ δόξαν ἀτιμάσας ἔχει, ᾧήθη τάχα που συναπαλλάττειν δύνασθαι τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐτέροις, οὐδὲν ἀδικῆσαι λέγων τοὺς εἰς τὴν θείαν αὐτοῦ
 30 δόξαν ἀνοίσιως πεπαρωνηκότας. Καίτοι τοῖς Ἑλλήνων ἐδόκει νόμοις μηδὲ χρῆναι θεοὺς τοῖς οὖσι καὶ ἐγνωσμένοις ἐπ[ε]μ[ε]ν[ε]σ[ε]ν[ε]

91. Ἑβρ. 11, 32-35.

92. Ὁπ. π. 37-38.

γράφοντας τὴν ἐπιστολὴ πρὸς Ἑβραίους λέγει τὰ ἑξῆς: «(Δὲν θὰ μοῦ φτάσει ὁ χρόνος νὰ σᾶς διηγηθῶ) γιὰ τὸν Γεδεών, τὸν Σαμψών, τὸν Βαράχ, τὸν Ἰεφθάε, τὸν Δαβίδ, τὸν Σαμουήλ καὶ γιὰ τοὺς προφῆτες. Αὐτοὶ μὲ τὴν πίστη τοὺς κατανίκησαν βασιλεία, ἐπέβαλαν δικαιοσύνη, εἶδαν πραγματοποιημένες ὑποσχέσεις, ἔφραξαν στόματα λιονταριῶν, ἔσθησαν τὶς φλόγες τῆς φωτιᾶς, ξέφυγαν τὴν κόψη σπαθιοῦ, ἀπὸ ἀδύναμοι ἔγιναν δυνατοί, κατέστησαν ἰσχυροὶ στὸν πόλεμο, ἔτρεψαν σὲ φυγὴ τὰ ἐχθρικά στρατεύματα, οἱ γυναῖκες ἔλαβαν τοὺς νεκροὺς τοὺς ἀφοῦ ἀναστήθηκαν»⁹¹. Καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ: «Περιπλανήθηκαν ντυμένοι μὲ δέρματα προβάτων καὶ κατσικιῶν, πέρασαν στερήσεις, θλίψεις, κακουχίες, αὐτοὶ μὲ τοὺς ὁποίους δὲν ἦταν ἄξιος νὰ συγκριθεῖ ὁ κόσμος, περιπλανήθηκαν σὲ ἐρημιές, σὲ ὄρη, σὲ σπήλαια καὶ κοιλώματα τῆς γῆς»⁹². Τί πιὸ λαμπρὸ ὑπάρχει, πές μου, ἀπὸ αὐτά, τί ἐφάμιλλο σὲ λαμπρότητα ἀπὸ τὴ λαμπρότητα τῶν ἀρετῶν; Δὲν εἶναι ἄξιος αὐτῶν ὁ κόσμος. Τοὺς παραχωρεῖ τὴν ὑπεροχὴν, νικημένος ἀπὸ τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἀνδραγαθημάτων τοὺς. Ὡς κόσμῳ ἐδῶ πρέπει νὰ ἐννοήσομε τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ζοῦν στὸν κόσμῳ.

Ἐπειδὴ ὅμως λέγει, ὅτι οἱ πιὸ βδελυροὶ ἀπὸ τοὺς στρατηγούς τῶν Ἑλλήνων συμπεριφέρθηκαν μὲ μεγαλύτερη ἐπιείκεια πρὸς ἐκείνους ποὺ διέπραξαν μεγάλα ἀδικήματα, παρὰ ὁ Μωυσῆς πρὸς ἐκείνους ποὺ δὲν ἔκαναν κανένα σφάλμα, ἃς ἀκούσει καὶ ἀπὸ ἐμᾶς. Δὲν κάνεις, ἄριστε, κανένα λόγο γιὰ τὸ ἔγκλημα τῆς δυσσέβειας πρὸς τὸν Θεό. Σοῦ φαίνεται, ὅπως εἶπα, ὅτι εἶναι ἀσήμαντο τὸ νὰ ἐγκαταλείψει κανεὶς τὴ λατρεία του, καὶ περιφρονῶντας τὸ ζυγὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία του, νὰ προτιμήσει στὴ θέση του σὰν κάτι ἀπὸ τὰ καλύτερα, τὸ νὰ θέλει νὰ τεθεῖ κάτω ἀπὸ τῶν ζυγῶ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων. Ἄλλὰ, ἂν δὲν εἶχε κατηγορηθεῖ κι αὐτὸς μὲ τὶς ἴδιες κατηγορίες μαζὶ μὲ τοὺς ἀποστάτες, θὰ φαινόταν γι' αὐτὸν ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀληθινὰ κάτι τὸ φοβερώτατο καὶ τῆς πιὸ μεγαλύτερης τιμωρίας. Ἐπειδὴ ὅμως ἔπεσε στὴ διαβολικὴ παγίδα καὶ ἔχει ἀτιμάσει τὴν ἀνέκφραστη δόξα τοῦ Θεοῦ, νόμισε ὅτι τάχα μπορεῖ νὰ ἀπαλλάξει τὰ δικά του μαζὶ μὲ τῶν ἄλλων, ἰσχυριζόμενος ὅτι δὲν ἀδίκησαν καθόλου ὅσοι ἀτίμασαν κατὰ τρόπο ἀσεβῆ τὴ θεία δόξα του, μολονότι βέβαια οἱ Ἑλληνικοὶ νόμοι προβλέπουν ὅτι δὲν πρέπει στοὺς θεοὺς ποὺ ὑπάρ-

κρίνειν ἑτέρους, μήτε τὴν αἰσχρόν τι καὶ ἀπηχῆς φάναι περὶ αὐτῶν, καὶ τῶν τοῦτο δοῶν εἰωθότων, οὐ χρημάτων ἔκτισιν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν εἰς αἷμα καταρτήσαντες δίκην, ἐνόμιζον εὐσεβεῖν. Καὶ γοῦν λίθον εἶναι διάπτυρον τὸν ἡλίου κύκλον Ἀναξαγόρου λέγοντος, κατεψηφοφόρον αὐτοῦ τὸν θάνατον Ἀθήνησιν οἱ δικάζοντες. Διαγόρα δὲ γεγραφότι περὶ θεῶν, ἃ μὴ τοῖς ἀκροωμένοις εὖ ἔχειν ἐδόκει, δυσσεβείας ἐπήγον γραφήν· μικροῦ καὶ διόλωλεν, εἰ μὴ φθάσας ᾗχετο πρὸς ἑτέρους, τὴν Ἑλλήνων ἀφείς. Καὶ μὴν καὶ αὐτῷ φασὶ Διαγόρα ποτὲ τῷ Μηλίῳ κατασκώψαντι τελετάς, 10 πανηγύρεις τε τὰς παρ' αὐτοῖς καὶ μυστήρια, τοσοῦτον ἐπιμηνίσει τοὺς τῶν ἱερῶν νόμων προεστηκότας, ὥστε τοῖς ἀποσφάττουσιν αὐτὸν καὶ ἀργυρίου τάλαντον ἐπεκύρωσαν ἐν τάξει γέρωσ.

Καὶ παρήμι τὸν Σωκράτη, χρᾶν αὐτῷ τινα τὸ δαιμόνιον 15 λέγοντα, καὶ νῆ δοῦν ὀμνύναι καὶ κῦνα· ταύτης τε ἔνεκα τῆς αἰτίας, καθὰ καὶ φθάσας ἔφην, ταῖς τῶν κατηγορῶν ἀλόντα γραφαῖς. Εἶτα τῶν ψευδονύμων θεῶν τοσοῦτος μὲν ἦν παρ' Ἑλλησι λόγος, ὡς καὶ αὐτοῖς ἐπαφεῖναι τοῖς σοφοῖς τὰ ἐξ ἀκράτου θυμοῦ, καὶ ἅπαντας ὥσπερ καταθῆξαι τοὺς παρὰ σφίσι νόμους 20 Αἰτιᾶ δὲ τὸν Μωσέα, καὶ ἄτεγκτον εἶναι φῆς, ἐπὶ σωφρονισμῷ πληθύος, ἢ καὶ ἀριθμοῦ κρείττων ἦν, ολίγους ἐφέντα παθεῖν, οἱ τῆς εἰς Θεὸν αἰδοῦς ὀλοτρόπως ἠφειδηκότες, ἐτελέσθησαν τῷ Βεελφεγῶρ. Καίτοι πῶς οὐ μᾶλλον ἐχρῆν ὡς εὐσεβῆ καὶ φιλόθεον ἐπαίνοισ αὐτὸν τοῖς εἰς λῆξιν στεφανοῦν; Ὁ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ 25 ἔδρα ποθέν, διασύρων δὲ τοὺς Ἑβραίων στρατηγούς, ἤγουν βασιλέας, οὕτω φησί·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Τίνα οὖν ὑμῖν ἀπαγγεῖλω βασιλείαν; Πότερα, τὴν Περσέως, ἢ τὴν Αἰακοῦ, ἢ Μίνω τοῦ Κρητός, ὃς ἐκάθηρε μὲν ληστευομέ- 30 νην τὴν θάλασσαν, ἐκβαλὼν καὶ ἐξελάσας τοὺς βαρβάρους ἄχρι

χουν καὶ εἶναι ἀναγνωρισμένοι νὰ προσθέτουν ἄλλους, οὔτε νὰ λένε κάτι αἰσχρὸ καὶ ἀνάρμοστο σ' αὐτούς, καὶ γι' αὐτούς ποῦ συνήθως τὸ κάνουν αὐτὸ δὲν θέσπισαν πληρωμὴ χρημάτων, ἀλλὰ θεσπίζοντας τὴν ἴδια τὴ θανατικὴ καταδίκη, νόμιζαν ὅτι ἐνεργοῦσαν μὲ εὐσέβεια. Πράγματι λοιπὸν, ἐπειδὴ ὁ Ἀναξαγόρας ἔλεγε ὅτι ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου εἶναι λίθος διάπυρος, οἱ δικαστές του στὴν Ἀθήνα τὸν καταδίκασαν σὲ θάνατο. Ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τοῦ Διαγόρα, ποῦ ἔγραψε γιὰ τοὺς θεοὺς αὐτὰ ποῦ οἱ ἀκροατές του δὲν τὰ θεωροῦσαν σωστὰ, διατύπωσαν κατηγορία γιὰ δυσσέβεια, καὶ παραλίγο θὰ θανατωνόταν, ἂν δὲν προφταίνε νὰ καταφύγει σὲ ἄλλη χώρα ἐγκαταλείποντας τὴ χώρα τῶν Ἑλλήνων. Ἐπίσης καὶ ἐναντίον τοῦ ἴδιου τοῦ Διαγόρα ἀπὸ τὴ Μῆλο, ὅταν εἰρωνεύθηκε τὶς τελετές, τὰ πανηγύρια τους καὶ τὰ μυστήρια, θύμωσαν τόσο πολὺ οἱ προϊστάμενοι τῶν ἱερῶν νόμων, ὥστε καὶ ἐπικύρωσαν οἱ φονεῖς του νὰ λάβουν ἓνα ἀργυρὸ τάλαντο σὰν ἀμοιβή.

Καὶ ἀφήνω βέβαια τὸν Σωκράτη, ποῦ ἔλεγε ὅτι τὸ δαιμόνιο τοῦ ἔδωσε κάποιον χρησμό, καὶ ὅτι ὁ ὄρκος του ἦταν, “μὰ τὴν δρῦ” καὶ “μὰ τὸν σκύλο”, καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ὅπως εἶπα καὶ προηγουμένως, κατηγορήθηκε ἀπὸ τοὺς κατηγοροὺς του. Ἐπειτα γιὰ τοὺς ψευδώνυμους θεοὺς τους τόσος λόγος γινόταν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, ὥστε καὶ ἐναντίον τῶν ἰδίων τῶν σοφῶν νὰ ἐκτοξεύουν τὸν σφοδρὸ θυμὸ τους, καὶ ὅλους σὰ νὰ εἶχαν προσβάλλει τοὺς νόμους τους, καὶ κατηγορεῖς τὸν Μωυσῆ καὶ λές ὅτι ἦταν σκληρός, ἂν πρὸς σωφρονισμὸ τοῦ πλήθους, ἢ καὶ μέρους αὐτοῦ, ἐπέτρεψε νὰ τιμωρηθοῦν λίγοι, οἱ ὅποιοι δὲν λογάριασαν καθόλου τὸν σεβασμὸ πρὸς τὸν Θεὸ καὶ ἔλαβαν μέρος σὶς λατρευτικὰς τελετὰς τοῦ Βεελφεγῶρ; Καὶ πῶς δὲν ἔπρεπε μᾶλλον σὰν εὐσεβῆ καὶ φιλόθεο νὰ τοῦ ἀποδώσεις τὰ μεγαλύτερα στεφάνια; Αὐτὸς ὅμως δὲν ἔκανε κάτι τέτοιο, ἀλλὰ διασύροντας τοὺς στρατηγούς, ἦτοι τοὺς βασιλεῖς, τῶν Ἑβραίων, λέγει τὰ ἑξῆς:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ποιὰ λοιπὸν βασιλεία νὰ σᾶς ἀναφέρω; Τὴ βασιλεία τοῦ Περσέα, ἢ τοῦ Αἰακοῦ ἢ τοῦ Μίνωα τοῦ Κρήτα, ὁ ὅποιος καθάρισε τὴ θάλασσα ἀπὸ τοὺς ληστές, καὶ ἔδιωξε καὶ ἀπώθησε τοὺς βαρβάρους

Συρίας καὶ Σικελίας, ἐφ' ἐκάτερα προβάς τοῖς τῆς ἀρχῆς ὁρίοις, οὐ μόνων τῶν νήσων, ἀλλὰ καὶ τῶν παραλίων ἐκράτει, καὶ διελόμενος πρὸς τὸν ἀδελφὸν Ῥαδάμανθυν, οὔτι τὴν γῆν, ἀλλὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἀνθρώπων, αὐτὸς μὲν ἐτίθει παρὰ τοῦ Διὸς λαμβάνων τοὺς νόμους, ἐκείνῳ δὲ τὸ δικαστικὸν ἠφίει μέρος ἀναπληροῦν.

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Ἦδη μὲν οὖν ἔφην, ὅτι τῶν ἐξ Ἰσραὴλ οἱ κατὰ καιροὺς βεβασιλευκότες, τοῖς διὰ Μωσέως θεσπίμασιν εὖ μάλα σεσοφωμένοι, καὶ πᾶν εἶδος δικαιοσύνης οὐκ ἀθαυμάστως ἐξηστηκότες, οὐκ ἄγειν καὶ φέρειν τὰ ἐτέρων ἤθελον, οὔτε μὴν ταῖς ὁμόροις ἢ μακρὰν ἐφωπλίζοντο πόλεσί τε καὶ χώραις, σώζοντες δὲ τὴν σφετέραν καὶ τῆς ἐνεγκούσης προεστηκότες, οἴκοι μένειν ἤθελον καὶ εὐχῆς ἦν ἐπίταγμα τὸ χρῆμα αὐτοῖς. Ὁ δὲ σός, ὦ κράτιστε, Μίνως, καίτοι παρὰ τοῦ Διὸς, ὡς ἔφης, τοὺς νόμους δεχόμενος, οὐ τὰ Κρητῶν ἰθύνειν ἤθελε μόνον, ὧν ἀνῆπτο τὴν ἀρχήν, ἀνεπτόητο δὲ οὕτως εἰς πλεονεξίαν καὶ τοῖς κατ' οὐδὲν αὐτῷ προσήκουσιν ἐπεμαίνετο, ὡς πολέμου μὲν νόμῳ τὰς νήσους ἐλεῖν, καὶ ἐν δορυκτῆτων μοῖρα ποιεῖσθαι τοὺς ἐλευθέρους, ἐπαφεῖναι δὲ καὶ τοῖς ἀπωτάτω τῆς ἐνούσης αὐτῷ σκαιότητος τὴν διὰ πείρας αὐτῆς καὶ πραγμάτων ἀνοσιῶν ὁρμήν. Ὅμηρος γοῦν ὀλοόφρονα γενέσθαι φησὶν αὐτόν,

Φαίδρην γὰρ Πρόκνην τε ἴδον, φησὶν, καλὴν τ' Ἀριάδην,
Κούρην Μίνως ὀλοόφρονος.

Καλλίμαχος δέ,

25 Καὶ νήσων ἐπέτεινε βαρὺν ζυγὸν αὐχένι Μίνως.

Ἄλλ' εἶπερ ἦν οὕτως ἐν δίκῃ προσὸν αὐτῷ τὸ χρῆναι κρατεῖν, οὐδ' ἂν ὀλοόφρονα κέκληκεν αὐτὸν ὁ ποιητῶν ἄριστος, οὐδ' ἂν διεδέβλητο ταῖς νήσοις ἐπιτιθεὶς τὸν διαβροίθῃ καὶ δύσοιστον τῆς ἑαυτοῦ πλεονεξίας ζυγὸν Ἄλλ' ὧδε μὲν ταῦτα.

30 Πέπρακται δὲ ὅπως τὰ κατὰ γε τὴν ἐστίαν αὐτῷ πῶς οὐκ ἄξιον ἰδεῖν; Ἦν μὲν γὰρ αὐτῷ Παισιφάη γυνή, θυγατέρες δὲ

μέχρι τῆ Συρία καὶ τῆ Σικελία, ἐπεκτείνοντας τὰ ὅρια τῆς ἔξουσίας του καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, ὄντας κυρίαρχος ὄχι μόνο τῶν νησιῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν παραλίων; Στὴ συνέχεια, ἀφοῦ μοιράσθηκε μὲ τὸν ἀδελφὸ του Ραδάμανθυ, ὄχι βέβαια τῆ γῆ, ἀλλὰ τῆ φροντίδα τῶν ἀνθρώπων, ὁ ἴδιος ἔθετε νόμους ποὺ τοῦ ἔδινε ὁ Δίας, ἐνῶ σ' ἐκεῖνον ἀφησε ν' ἀσκεῖ τὸ δικαστικὸ μέρος.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἔχω ἤδη πεῖ ὅτι ὅσοι κατακαιροὺς ἔχουν βασιλεύσει στοὺς Ἰσραηλίτες, ἀντλώντας ἀπὸ τοὺς νόμους τοῦ Μωυσῆ πολλὴ σοφία καὶ ἀσκώντας θαυμαστὰ κάθε εἶδος δικαιοσύνης, δὲν ἤθελαν νὰ ἐπεμβαίνουν στὴ ζωὴ τῶν ἄλλων, οὔτε ἐξορμοῦσαν ἐναντίον τῶν γειτονικῶν ἢ μακρινῶν πόλεων καὶ χωρῶν, ἀλλὰ, σώζοντας τὴ δική τους χώρα καὶ κυβερνώντας τὴν πατρίδα τους, ἤθελαν νὰ μένουν σ' αὐτήν, καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἦταν τὸ αἶτημα τῆς προσευχῆς τους. Ὁ δικός σου ὅμως, ὦ ἄριστε, Μίνωας, μολονότι δεχόταν τοὺς νόμους ἀπὸ τὸν Δία, ὅπως εἶπες, δὲν περιοριζόταν νὰ διευθύνει μόνο τὰ τῶν Κρητῶν, τῶν ὁποίων εἶχε ἀναλάβει τὴ διοίκηση, ἀλλὰ τόσο φλεγόταν ἀπὸ τὸν πόθο νὰ ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχία του καὶ τόση μανία εἶχε ἐναντίον ἐκείνων ποὺ δὲν εἶχαν καμμία σχέση μαζί του, ὥστε κυρίευσε τὰ νησιὰ μὲ τὸ νόμο τοῦ πολέμου καὶ μετέβαλε σὲ ὑποδούλους τοὺς ἐλεύθερους, ἀλλὰ ἐξαπέλυσε καὶ ἔμπρακτα πρὸς τοὺς πολὺ μακρινούς λαοὺς τὴν ὀρμὴ τῆς βαναυσότητάς του. Ὁ Ὅμηρος λοιπὸν λέγει ὅτι ὑπῆρξε ἐξολοθρευτής,

Τῆ Φαίδρα εἶδα καὶ τὴν Πρόκνη καὶ τὴν ὄμορφη Ἀριάδνη
τοῦ Μίνωα τοῦ καταστροφέα τὴν κόρη⁹³,

ἐνῶ ὁ Καλλίμαχος,

Καὶ στῶν νησιῶν τὸν τράχηλο βαρὺ ζυγὸ ἔβαλε ὁ Μίνωας.

Ἀλλὰ ἂν ἦταν τόσο δίκαια ἀνάγκη νὰ κυβερνᾷ, οὔτε ἐξολοθρευτὴ θὰ τὸν εἶχε ὀνομάσει ὁ ἄριστος τῶν ποιητῶν, οὔτε θὰ εἶχε κατηγορηθεῖ ὅτι ἐπέβαλε τὸν βαρὺ καὶ ἀνυπόφορο ζυγὸ τῆς πλεονεξίας του. Ἀλλ' ἔτσι ἔχουν αὐτὰ.

Τὸ πῶς ὅμως διαδραματίσθηκαν τὰ πράγματα στὴν οἰκογενειακὴ του ἐστία πῶς δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τὰ δοῦμε; Σὺζυγός του ἦταν

Φαίδρα τε καὶ Ἀριάδνη. Καὶ τὸ μὲν γύναιον αὐτοῦ τῶ τῶν παρὰ φύσιν ἔραῖν καὶ ταύρω συγγενέσθαι λέγεται καὶ τι τῶν τεράτων ἀποτεκεῖν. Αἶ γε μὴν θυγατέρες τὰς τῶν τραγωδῶν πληροῦσι σκηνάς, διαβεβλημένοι πρὸς ἀσέλγειαν. Παρείσθω δὲ τὰ Περ-
5 σέως, μύθους ἔχοντα καὶ λήρου μεστὰ καὶ ψευδοεπείας ὑπερβολήν. Καὶ μετὰ δέ γε τοὺς περὶ τοῦ Μίνω λόγους εἰς πλατὺ διηγημάτων ἀπαίρει λόγους, καὶ ἱστοριῶν Ἑλληνικῶν ποιεῖται μνήμην, τὸν Δάρδανον λέγων Διὸς μὲν ἐκφῦναι καὶ τῆς Ἀτλαντίδος Ἡλέκτρας, οἰκιστὴν δὲ τῆς Δαρδανίας γενέσθαι, καὶ μὴν τε-
10 θνεῶτα συμβασιλεῦσαι τῶ Διί, καὶ ἕτερα ἅττα πρὸς τούτοις λήρου καὶ θαυτολογίας ἔμπλεω. Διαμνημονεύσας μεταξὺ καὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, αἶρει πάλιν εἰς ὕψος τῆς ἀπονοίας τὸ κέρασ, καὶ φησι περὶ αὐτοῦ·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

15 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀναπείσας τὸ χεῖριστον τῶν παρ' ὑμῖν ολίγους πρὸς τοῖς τριακοσίοις ἐνιαυτοῖς ὀνομάζεται, ἐργασάμενος παρ' ὃν ἔξην χρόνον ἔργον οὐδὲν ἀκοῆς ἄξιον, εἰ μὴ τις οἶεται, τοὺς κυλλοὺς καὶ τυφλοὺς ἰάσασθαι, καὶ δαμονῶντας ἐφορκίξειν ἐν Βηθσαιδᾶ καὶ ἐν Βηθανία ταῖς κώμαις, τῶν μεγίστων ἔργων
20 εἶναι.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Δαρδάνου μὲν οὖν πέρι γενναῖον οὐδὲν ἢ καὶ μνήμης ἄξιον ἴσχυσεν εἰπεῖν, καίτοι τὸ ψευδομυθεῖν ἐνὸν αὐτῶ καὶ ἐν τάξει λαμπρῶν ἀνδραγαθημάτων τὸ χρῆμα τιθείς. Ὀλίγους γε μὴν σε-
25 σαγηνεῦσθαι λέγων παρὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, κατασμικρύνει τὴν οἰκουμένην, καὶ εὐαριθμήτους εἶναι νενόμικε τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν. Εἶτα ὅποι ποτὲ τοὺς πολλοὺς εὐρήσομεν, εἰ πάντες εἰσὶν ολίγοι; Ὅτι δὲ οὐκ ἠπάτηνται μᾶλλον, ἀλλ' ἐκ τῆς Ἑλλήνων ἀπάσης ἀποσαλεύοντες μεθορμίζονται πρὸς ἀλήθειαν,
30 οἱ τὸν τῶν Εὐαγγελίων προσιέμενοι λόγον, αὐτὰ βοήσει τὰ πράγματα, κἂν ἡμεῖς σιγήσωμεν. Τὰς δέ γε θεοσημείας, τὰς διὰ Χρι-

ἡ Πασιφάη, καὶ θυγατέρες του ἡ Φαίδρα καὶ ἡ Ἀριάδνη. Καὶ ἡ φαύλη βέβαια γυναίκα του μὲ τὸν παραφύση ἔρωτά της καὶ τὴ συνουσία της μὲ ταῦρο λέγεται ὅτι γέννησε ἓνα τέρας, ἐνῶ οἱ θυγατέρες του γεμίζουν τὰ ἔργα τῶν τραγικῶν ποιητῶν κι ἔχουν κατηγορηθεῖ γιὰ τοὺς αἰσχροὺς ἔρωτές τους. " Ἄς ἀφήσουμε κατὰ μέρος τὰ ιστορούμενα γιὰ τὸν Περσέα, πὺ εἶναι γεμᾶτα παραμύθια καὶ φλυαρία καὶ ὑπερβολικὲς ψευτιές. Μετὰ ἀπὸ ὅσα λέγει γιὰ τὸν Μίνωα, ἀπλώνει τὸν λόγο σὲ πλῆθος διηγῆσεων, καὶ μνημονεύει Ἑλληνικὲς ιστορίες, λέγοντας ὅτι ὁ Δάρδανος γεννήθηκε ἀπὸ τὸν Δία καὶ τὴν Ἥλέκτρα, τὴν κόρη τοῦ Ἄτλαντα, καὶ ἔγινε οἰκιστὴς τῆς Δαρδανίας, καὶ ὅταν πέθανε βασίλευσε μαζί μὲ τὸν Δία· λέγει καὶ μερικὰ ἄλλα τέτοια ἔκτὸς ἀπ' αὐτὰ γεμᾶτα φλυαρία καὶ περιττολογία. Ἀφοῦ μνημόνευσε σὲ μετὰξὺ καὶ τὸν Σωτήρα ὅλων μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀνεβάζει πολὺ ψηλὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀνοησίας του, καὶ λέγει γι' αὐτόν·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ὁ Ἰησοῦς ὅμως, ἀφοῦ ἔπεισε τοὺς χειρότερους ἀπὸ τοὺς δικούς σας, λατρεύεται γύρω στὰ τριακόσια χρόνια, ἐνῶ ὅσο ζοῦσε δὲν ἔκανε κανένα ἔργο ἀξιόκousto, ἔκτὸς ἂν πιστεύει κανεὶς ὅτι ἡ θεραπεία τῶν χωλῶν καὶ τῶν τυφλῶν, καὶ τὸ ὅτι ξόρκισε τοὺς δαιμονισμένους στὰ χωριά Βηθσαϊδᾶ καὶ Βηθανία, εἶναι ἀπὸ τὰ μέγιστα ἔργα.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Γιὰ τὸν Δάρδανο βέβαια δὲν μπόρεσε νὰ πεῖ τίποτα τὸ σπουδαῖο ἢ καὶ ἀξιομνημόνευτο, παρόλο πὺ ἡ ψευδολογία ὑπάρχει μέσα του, καὶ θέτει τὸ πρᾶγμα στὴ θέση τῶν λαμπρῶν ἀνδραγαθημάτων. Λέγοντας ὅτι λίγοι ἔχουν σαγηνευθεῖ ἀπὸ τὸν Σωτήρα ὅλων μας Χριστό, καθιστᾶ πολὺ μικρὴ τὴν οἰκουμένη, καὶ νόμιζε ὅτι εἶναι εὐκολαρίθμητοι οἱ κάτοικοι ὅλης τῆς γῆς. Ἐπειτα ποῦ θὰ βροῦμε τοὺς πολλούς, ἂν ὅλοι τῆς οἰκουμένης εἶναι λίγοι; "Ὅτι ὅμως μᾶλλον δὲν ἔξαπατήθηκαν, ἀλλὰ, ἀποσκιρτώντας ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἀπάτη, προσορμίζονται στὴν ἀλήθεια ὅσοι δέχονται τὸν λόγο τῶν Εὐαγγελίων, θὰ τὸ βροντοφωνάξουν τὰ ἴδια τὰ πράγματα, ἀκόμα κι ἂν ἐμεῖς σιωπήσωμε. Ἀποτολμώντας λοιπὸν νὰ πλήξει τὰ θαύματα, αὐ-

στοῦ δηλονότι, κακύνειν ἀποτολμῶν, θαυμάζειν οὐκ οἶδεν, ἃ δὴ θαυμάζεσθαι πρέπει. Πῶς γὰρ ἦν ἐτέρως Θεὸν ὄντα γινώσκεισθαι, καὶ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος μεμενηκῶς ὅπερ ἦν; Ὑποτίθεται ὅτι ἄρα τουτονὶ τὸν ὑπερμεγέθη καὶ ἀτέκμαρτον ἐλίξας οὐρανόν, καὶ γῆν 5 ἐτέραν παρὰ τὴν οὖσαν ἐξ ὑδάτων ἀνασχεῖν ἐπιτάξας ἡμῖν; Ὑποτίθεται ἄρα καινουργήσας τι περὶ τὸν ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀστρων; Ἀλλ' ἦν οὐχ οὗτος αὐτῷ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὁ σκοπός, ἠλέει δὲ μᾶλλον τοῖς τῶν δαιμονίων φενακισμοῖς εἰς ἀθλιότητα τὴν ἐσχάτην κατακομισθέντα τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἡγνοηκότα μὲν 10 ὁμοτρόπως, τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς ἐστι Θεὸς καὶ ὁ τῶν ὄλων δημιουργός, ἀπενηνεγμένον δὲ πρὸς ἀμαθῆ καὶ κίβδηλον νοῦν, διὰ τοι τὸ προσκυνεῖν ἐλέσθαι τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, ξύλοις τε καὶ λίθοις ἀνάψαι τὸ σέβας

ἵνα τοίνυν μετα[τε]θεῖεν τὸν νοῦν ἐπὶ τε τὸ δεῖν εἰδέναι τὸ 15 ἀληθές, ἐπέφανεν ὁ Χριστὸς ἐν εἴδει τῷ καθ' ἡμᾶς, Υἱὸν ἑαυτὸν εἶναι λέγων τοῦ τόδε τὸ σύμπαν δι' αὐτοῦ συμπήξαντος. Ἐπειδὴ δὲ ἔλκον ἐστὶ πῶς αἰεὶ τὸ θαῦμα πρὸς πίστιν, ἰᾶτο μὲν τοὺς ἐν ἀρρωστίαις, τυφλοῖς ἐνίοι τὸ φῶς, ἐπέταττε τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσι σφᾶς αὐτοὺς ἐνιέναι τοῖς τῆς ἀθύσσου μυχοῖς, καὶ δρᾶν ἦν 20 ἀνάγκη τὸ κεκελευσμένον, ὀχλουμένους δὲ παρ' αὐτῶν ἠλευθέρου. Θαλάσσαις καὶ πνεύμασιν ἐπιτιμῶν, ἐκέλευεν ἡρεμεῖν. Οὐκ ἡγνόηκε δὲ ἡ κτίσις τὴν τοῦ τὰ τοιάδε προστάσσοντος ἐξουσίαν. Ἐκάλει νεκροὺς ἐκ μνημάτων, ὀδωδότας τε ἤδη καὶ ἐφθαρμένους. Παλιναίρετον ποιεῖσθαι τὴν ζωὴν θεοπρεπεστάτοις νεύμασι 25 κατεσκεύαζε. Τί τούτων, εἶπέ μοι, λαμπρότερον; τί δὲ οὕτω μεγαλοφυές; Εἰ μὲν οὖν ἰατρικῆς ἐμπειρίας ἐπίδειξις ἦν ἡ τερατουργία, μηδὲ ποιεῖσθω σεπτῆν, ἀνεπίπληκτον ἐχέτω τὸ μὴ θαυμάζειν αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ δυνάμεως τῆς ὅτι μάλιστα θεοπρεπεστάτης σαφῆ τὴν πῶς οὐκ ἀληθές ὅπερ ἔφην; Ἀμελέτητον γὰρ 30 αὐτῷ καί, ὡς ἔοικεν, ἀπεσπουδασμένον τὸ χρῆναι θαυμάζειν, ἃ χρῆν δῆπου τοῦ παντός ἀξιουῖσθαι λόγου. Καίτοι τὸν σόν, ὃ τῶν, ὑπατον Δία καὶ σὺν αὐτῷ δὲ τοὺς ἄλλους, οὓς δὴ καὶ θεοὺς εἶναι

τὰ δηλαδή πού ἔκανε ὁ Χριστός, δὲν γνωρίζει νὰ θαυμάσει, αὐτὰ πού πρέπει νὰ θαυμάζονται. Γιατὶ πῶς ἦταν δυνατὸν ν' ἀναγνωρίζεται ἄλλιῶς ὅτι εἶναι Θεός, ἂν εἶχε παραμείνει αὐτὸ πού ἦταν καὶ ὅταν ἔγινε ἄνθρωπος; " Ἀραγε τυλίγοντας αὐτὸν τὸν τεράστιο καὶ ἄπειρο οὐρανὸ καὶ διατάζοντας νὰ ἐμφανισθεῖ γιὰ χάρη μας ἀπὸ τὰ νερὰ μιᾶ ἄλλης γῆ διαφορετικῆ ἀπὸ τὴν ὑπάρχουσα; Νὰ κάνει ἄραγε κάτι καινούργιο γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ τὴ σελήνη καὶ σ' ἄλλα ἀστέρια; " Ὅμως δὲν ἦταν αὐτὸς ὁ σκοπὸς τῆς ἐνανθρωπήσεώς του, ἀλλὰ μᾶλλον σπλαχνιζόταν τὸν ἄνθρωπο πού εἶχε πέσει στὴν ἔσχατη ἀθλιότητα μὲ τὶς ἀπάτες τῶν δαιμονίων, καὶ ἀγνοώντας κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ποιὸς εἶναι ὁ ἀπὸ τὴ φύση του καὶ ἀληθινὰ Θεὸς καὶ δημιουργὸς τῶν ὄλων, καὶ παραδομένος σὲ ἀμάθεια καὶ κίβδηλο νοῦ ἐξαιτίας τοῦ ὅτι προτίμησε νὰ προσκυνεῖ τὴν κτίση παρὰ τὸν κτίστη της, ἤθελε σὲ ξύλα καὶ λιθάρια ν' ἀποδώσει τὸν σεβασμό.

Γιὰ νὰ μεταθέσουν λοιπὸν τὸ νοῦ τους στὴν ἀνάγκη νὰ γνωρίσουν τὴν ἀλήθεια, φανερώθηκε ὁ Χριστὸς μὲ τὴ δική μας μορφή. λέγοντας ὅτι εἶναι Υἱὸς ἐκείνου πού συγκρότησε μέσω αὐτοῦ τοῦ ἴδιου αὐτὸ τὸ σύμπαν. Ἐπειδὴ ὅμως πάντοτε τὸ θαῦμα ἔλκει κατὰ κάποιον τρόπο στὴν πίστη, θεράπευε τοὺς ἀρρώστους, ἔδινε στοὺς τυφλοὺς τὸ φῶς τους, πρόσταζε τοὺς ἀκάθαρτους δαίμονες νὰ πέσουν στὰ βᾶθη τῆς ἀβύσσου καὶ ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ ἐκτελοῦν τὴ διαταγή, ἀπελευθερώνοντας ἔτσι ἐκείνους πού ἐνοχλοῦνταν ἀπὸ αὐτοὺς. Ἐπιτιμώντας τὶς θάλασσες καὶ τοὺς ἀνέμους, πρόσταζε νὰ ἡρεμοῦν, καὶ ἡ φύση δὲν ἀγνοοῦσε τὴν ἐξουσία ἐκείνου πού πρόσταζε. Καλοῦσε νεκροὺς ἀπὸ τὰ μνήματα, πού ἤδη μύριζαν καθὼς εἶχε ἀρχίσει ἡ φθορά, καὶ μὲ τὰ θεοπρεπῆ νεύματά του τοὺς ἔκανε νὰ ξαναποκτήσουν τὴ ζωὴ. Τί πιὸ λαμπρό, πές μου, ὑπάρχει ἀπὸ αὐτά, τί τόσο μεγαλειώδες; " Ἄν λοιπὸν ἡ ἐκτέλεση τῶν θαυμάτων ἦταν ἐπίδειξη ἰατρικῆς γνώσεως, νὰ μὴν τὴ σεβασθεῖ καὶ νὰ μὴν κατηγορηθεῖ πού δὲν τὴ θαυμάζει. Ἐπειδὴ ὅμως ἦταν σαφὴς ἐπίδειξη τῆς ὑπερταπῆς θεϊκῆς δυναμείας, πῶς δὲν ἀληθεύει αὐτὸ πού εἶπα; Γιατὶ ἦταν ἀδιάφορο γι' αὐτόν, καί, ὅπως φαίνεται, ἦταν κι ἔξω ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον του ἡ ἀνάγκη νὰ τύχουν σεβασμοῦ ἐκεῖνα πού πρέπει νὰ τοὺς ἀποδοθεῖ κάθε φροντίδα. Καὶ βέβαια, φίλε, ὁ δικός σου Δίας καὶ

φής, ἀδυνατουῦντας εὐρήσομεν τῶν τοῦ θανάτου βρόχων τοὺς
 ἀλόντας ἀρπάσαι. Καὶ πρὸς γε τοῦτο ἡμᾶς ἐμπεδοῖ λέγων ὁ ποι-
 ητῶν ἄριστος

“ Ἄλλ’ ἦτοι θάνατον μὲν ὁμοῖον, οὐδὲ θεοί περ

5 Καὶ φίλῳ ἀνδρὶ δύνανται ἀλαλκόμεν, ὅππότε κεν δῆ

Μοῖρ’ ὅλοη καθέλησι τανηλεγέος θανάτιο”.

Ἀποπεράνας δὲ κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν τὸ κενὸν ἐπὶ Δαρδάνῳ
 ῥαψώδημα, μέτεισιν εὐθύς ἐπὶ τὴν Αἰνείου φυγὴν, καὶ τὴν ἐκ
 Τροίας ἄπαρσιν ἐπὶ τὰ τῶν Ἰταλῶν ἔθνη διηγεῖται σαφῶς, Ῥώ-
 10 μου τε καὶ προσέτι Ῥωμύλου ποιεῖται μνήμην, καὶ τίνα τρόπον ἢ
 Ῥώμη συνώκισται· καὶ μακροῦς εἰς τοῦτο κατατείνας λόγους,
 δεδόσθαι φησὶν αὐτοῖς παρὰ τοῦ Διὸς τὸν σοφώτατον Νουμᾶν,
 καὶ δὴ καὶ φησι περὶ αὐτοῦ·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

15 Ἄλλ’ ἐπειδὴ κτισθεῖσαν αὐτὴν πολλοὶ μὲν περιέστησαν πόλε-
 μοι, πάντων δὲ ἐκράτει καὶ κατηγωνίζετο, καὶ παρ’ αὐτὰ μᾶλλον
 αὐξανομένη τὰ δεινὰ, τῆς ἀσφαλείας ἐδεῖτο μείζονος, αὐθις ὁ Ζεὺς
 τὸν φιλοσοφώτατον αὐτῇ Νουμᾶν ἐφίστησιν. Οὗτος ἦν ὁ καλὸς
 καὶ ἀγαθὸς ὁ Νουμᾶς, ἄλσεσιν ἐρήμοις ἐνδιατρίβων, καὶ συνῶν ἀεὶ
 20 τοῖς θεοῖς κατὰ τὰς ἀκραιφνεῖς αὐτοῦ νοήσεις. «Καὶ μεθ’ ἕτερα»·
 Οὗτος τοὺς πλείστους τῶν ἱερατικῶν κατέστησε νόμους.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Οὐκοῦν ἐπειδήπερ, καθά φησιν αὐτός, καλὸς τε καὶ ἀγαθὸς ὁ
 Νουμᾶς ἦν, ἀκραιφνεῖς ἔχων νοήσεις καὶ τοὺς πλείστους δὲ τῶν
 25 ἱερατικῶν κατεστήσατο νόμους, πολυπραγμονῶμεν ἐπὶ καιροῦ,
 ὁποῖός τις ἦν ἐκεῖνος τῆς λατρείας ὁ τρόπος. Γέγραφε τοίνυν περὶ
 αὐτοῦ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασεύς, τὰς Ῥωμαίων ἱστορίας εὖ
 μάλα συντεθεικώς, ὅτι τεμένη μὲν καὶ ναοὺς ἰδρύσατο, βρέτας δὲ
 ἦν ἐν αὐτοῖς οὐδέν. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν τοῦ Πυθαγόρου φιλοσοφίαν
 30 ἐπαινεῖν ἠξίου καὶ ὅλως ἦν τῶν ἐκείνου δογμάτων, ἀνείδεον μὲν

μαζί του και οί ἄλλοι πού λές ὅτι εἶναι θεοί, θά δοῦμε νά εἶναι ἀδύναμοι ν' ἀρπάξουν πεθαμένους ἀπό τὰ δίχτυα τοῦ θανάτου. Καί γι' αὐτό μᾶς βεβαιώνει ὁ ἄριστος τῶν ποιητῶν

Ἄλλὰ βέβαια τόν κοινό σ' ἄλλους θάνατο οὔτε οἱ θεοὶ
ἀκόμα κι ἀπό ἀγαπητό τους δέν μποροῦν νά διώξουν, ὅταν
τόν ρίξει κάτω μοίρα σκληρῆ θανάτου πολυθρήνητου.

Ἄφοῦ ὁ Ἰουλιανὸς τελείωσε ὅπως ἤθελε τὴν κοῦφια πολυλογία του γιὰ τὸν Δάρδανο, μεταβαίνει ἀμέσως στὴ φυγὴ τοῦ Αἰνεία, καὶ διηγεῖται μὲ λεπτομέρεια τὸ σαλπάρισμα ἀπὸ τὴν Τροία στὰ μέρη τῶν Ἰταλῶν, ἀναφέροντας τὸν Ρῶμο καὶ τὸν Ρωμύλο, καὶ μὲ ποιὸ τρόπο ἔγινε ἡ συνοίκηση τῆς Ρώμης. Κι ἀφοῦ ἔκανε μακρὸ λόγο γι' αὐτόν, λέγει ὅτι ὁ Δίας τοὺς ἔστειλε τὸν σοφώτατο Νουμᾶ, καὶ μάλιστα λέγει γι' αὐτόν

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλ' ἐπειδὴ μετὰ τὴν κτίση τῆς τὴν περικύκλωσαν πολλοὶ πόλεμοι καὶ σὲ ὅλους κυριαρχοῦσε καὶ κατανικοῦσε τοὺς ἐχθροὺς, καὶ παρόλα αὐτὰ τὰ δεινὰ αὐξάνονταν περισσότερο, χρειαζόταν μεγαλύτερη ἀσφάλεια, ὃ Δίας τότε τῆς δίνει βασιλιά τὸν σοφώτατο Νουμᾶ. Αὐτὸς ἦταν ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς Νουμᾶς, πού ζοῦσε στὴ ἐρημιὰ τῶν δασῶν καὶ εἶχε πάντοτε τοὺς θεοὺς μέσα στοὺς καθαρὸς λογισμοὺς του. Κι ἔπειτ' ἀπὸ λίγα λέγει· Αὐτὸς θέσπισε τοὺς πιὸ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς νόμους.

ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ

Ἐπειδὴ λοιπόν, ὅπως αὐτὸς λέγει, ὁ Νουμᾶς ἦταν καλὸς καὶ ἀγαθὸς καὶ εἶχε καθαρὸς σκέψεις καὶ θέσπισε τοὺς πιὸ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς νόμους, ἃς ἐξετάσομε μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία, ποιὸς ἦταν ὁ τρόπος ἐκείνης τῆς λατρείας. Γράφει λοιπόν γι' αὐτόν ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασεύς, πού ἔχει συγγράψει μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια τὴν ἱστορία τῶν Ρωμαίων, ὅτι ἶδρυσε προσκνητάρια καὶ ναοὺς, ἀλλὰ δέν ὑπῆρχαν μέσα ἀγάλματα. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἔκρινε ἄξια ἐπαίνου τὴ φιλοσοφία τοῦ Πυθαγόρα καὶ εἶχε ἀφιερωθεῖ ὀλόκληρος στὴ διδασκαλία του, θεωροῦσε ὅτι τὸ Θεῖον εἶναι ἀσχημάτιστο καὶ τελείως ἀπαλλαγ-

τὸ Θεῖον καὶ μορφῆς εἰς ἅπαν ἡμοιορηκὸς ὑπέλαμβανε, θυσίαις
 δὲ χαίρειν αὐτὸ ταῖς νοηταῖς, οὐχὶ ταῖς ἐνύλοις, ἰσχυρίζετο. Οὐκ-
 οὖν τοὺς ναοὺς ἀναστήσας, Πίστεως ὀνόμαζεν αὐτούς, δι' ἧς καὶ
 μόνης, κατὰ γε τὸ ἐφικτὸν ἀνθρώποις, ὁράται τὸ θεῖον ὄρκιον δὲ
 5 ποιεῖσθαι τὴν πίστιν τοῖς ὑπὸ σκῆπτρα προστέταχεν. Ὁ δὲ δὴ
 θαυμάσας αὐτὸν καὶ τοῖς εἰς λῆξιν ἐπαίνοις στεφανῶν, τὴν εἰς
 Θεὸν πίστιν ἀνοσίως περιυβρίσας, πάμμορφον εἰδώλων ἔσμον,
 ξύλα τε καὶ λίθους θεηγορῶν οὐκ αἰσχύνεται, καὶ κατασφάπτων
 αὐτοῖς ἀγεληδὸν οὐ κατέληξε βουῖς, ἵνα καὶ αὐτοῖς τοῖς τοῦ Νο-
 10 μᾶ μάχεται νόμοις Προσεύρων δὲ ἕτερα ἄττα ψυχρᾶ καὶ γραο-
 πρεπῆ καὶ λήρου μεστὰ μυθάρια, πάλιν φησί·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ταῦτα μὲν οὖν ἐκ κατοχῆς καὶ ἐπιπνοίας θείας, ἐκ τε τῶν τῆς
 Σιδύλλης καὶ τῶν ἄλλων, οἳ δὴ γεγόνασι κατὰ τὴν πατριὸν φωνὴν
 15 χρησμολόγοι, φαίνεται δοῦς ὁ Ζεὺς τῇ πόλει. Τὴν δὲ ἐξ ἀέρος
 πεσοῦσαν ἀσπίδα καὶ τὴν ἐν τῷ λόφῳ κεφαλὴν φανεῖσαν, ὄθεν,
 οἴμαι, καὶ τοῦνομα προσέλαβεν ἢ τοῦ μεγάλου Διὸς ἔδρα, πότερον
 ἐν τοῖς πρώτοις ἢ τοῖς δευτέροις ἀριθμηῆσομεν τῶν δώρων; Εἶτα, ὃ
 δυστυχεῖς ἄνθρωποι, σωζομένου τοῦ παρ' ἡμῖν ὄπλου Διοπετοῦς,
 20 ὃ κατέπεμψεν ὁ μέγας Ζεὺς, ἦτοι πατὴρ Ἄρης, ἐνέχυρον διδούς,
 οὐ λόγον, ἔργον δέ, ὅτι τῆς πόλεως ἡμῶν εἰς τὸ διηνεκὲς προασπί-
 σει, προσκυνεῖν ἀφέντες καὶ σέβεσθαι, τὸ τοῦ σταυροῦ προσκυν-
 νεῖτε ξύλον, εἰκόνας αὐτοῦ σκιαγραφοῦντες ἐν τῷ μετώπῳ καὶ πρὸ
 τῶν οἰκημάτων ἐγγράφοντες; Ἄρα ἀξίως ἂν τις συνετωτέρους
 25 ὑμῶν μισήσειεν, ἢ τοὺς ἀφρονεστέρους ἐλεήσειεν, οἳ κατακολου-
 θοῦντες ὑμῖν, εἰς τοῦτο ἦλθον ὀλέθρου, ὥστε τοὺς αἰωνίους ἀφέν-
 τες θεοὺς, ἐπὶ τὸν Ἰουδαίων μεταβῆναι νεκρόν;

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Ὅτι μὲν οὖν οὕτω ταῦτ' ἔχειν ὑπειληφῶς καὶ τῆς τοῦ Σω-
 30 τῆρος ἡμῶν ὑπεροχῆς τε καὶ δόξης τὸ ἀκρατές καὶ βέβηλον κα-

94. Κεφαλή, στὰ λατινικά capit, ἀπ' ὅπου τὸ Καπιτώλιο.

95. Ἄσπίδα ἢ ἀσπίδες ποὺ ἔπεσαν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ φυλάσσονταν στὴ Ρώμη.

μένο ἀπὸ μορφῆ, καὶ ἰσχυριζόταν ὅτι αὐτὴ χαιρόταν μὲ θυσίαις πνευματικῆς καὶ ὄχι ὑλικῆς. Ἀνεγείροντας λοιπὸν τοὺς ναοὺς, τοὺς ὀνόμαζε “Ναοὺς Πίστεως”, μὲ τὴν ὁποία (πίστη) καὶ μόνο, ὅσο εἶναι δυνατὸν γιὰ τὸν ἄνθρωπο γίνεται ὄρατὸ τὸ Θεῖο, καὶ ὄρισε ἢ πίστη νὰ ὁμολογεῖται ἀπὸ τοὺς πολῖτες μὲ ὄρκο. Αὐτὸς ὅμως ποὺ θαύμασε τὸν Νουμᾶ καὶ τὸν στεφανώνει μὲ τοὺς μέγιστους ἐπαίνους, ἀφοῦ περιῦρισε μὲ ἀσεβῆ τρόπο τὴν πίστη στὸν Θεὸ καὶ δὲν ντρέπεται ν' ἀναγορεύει θεοὺς πλῆθος εἰδώλων κάθε μορφῆς, καὶ ξύλα καὶ λίθους, καὶ δὲν σταμάτησε νὰ σφάζει σ' αὐτοὺς κοπάδια ἀπὸ βόδια, γιὰ ν' ἀντιμάχεται καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς νόμους τοῦ Νουμᾶ. Καὶ διατυπώνοντας κατὰ τρόπο εἰρωνικῶ καὶ κάποια ἄλλα ψυχρὰ λόγια ποὺ πρέπει σὲ γριῆς καὶ εἶναι γεμᾶτα φλυαρία παραμύθια, λέγει πάλι·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Αὐτὰ λοιπὸν μὲ τὴν ἔμπνευση καὶ τὴν ὑπαγόρευση τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπὸ τὴ Σίδυλλα καὶ τοὺς ἄλλους, ποὺ ἔδιναν χρησμούς στὴ Ρωμαϊκῆ γλῶσσα, φαίνεται ὅτι τὰ ἔδωσε στὴν πόλιν ὁ Δίας. Τὴν ἀσπίδα πάλι ποὺ ἔπεσε ἀπὸ τὸν ἀέρα, καὶ τὴν κεφαλὴ⁹⁴ ποὺ φάνηκε στὸ λόφο, ἀπὸ ὅπου νομίζω πῆρε καὶ τὸ ὄνομα ἢ ἔδρα τοῦ μεγάλου Δία, σὲ ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο, στὰ πρῶτα ἢ στὰ δεύτερα δῶρα θὰ τὰ κατατάξομε; Ἔπειτα, ὡ δυστυχησμένοι ἄνθρωποι, ἀφοῦ σώζεται τὸ Διοπετές ὄπλο⁹⁵ ποὺ ἔστειλε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ὁ μέγας Ζεὺς ἢ ὁ πατέρας Ἄρης, δίνοντας διαβεβαίωση, ὄχι μὲ τὰ λόγια, ἀλλὰ μὲ ἔργο, ὅτι θὰ ὑπερασπίσει αἰῶνια τὴν πόλιν μας, ἔσεῖς, ἀφήνοντας τὴν προσκύνῃσι καὶ τὸ σεβασμὸ του, προσκυνᾶτε τὸ ξύλο τοῦ σταυροῦ, κάνοντας τὸ σχῆμα του στὸ μέτωπο καὶ γράφοντάς το στὴν πρόσοψη τῶν σπιτιῶν σας. Ἄξια ἄραγε θὰ μᾶς μισήσει κανεὶς ὡς φρονιμότερους ἀπὸ σᾶς, ἢ θὰ εὐσπλαχνισθεῖ τοὺς ἀφρονέστερους, οἱ ὁποῖοι ἀκολουθώντας σας ὀδηγήθηκαν σὲ τέτοιον ὄλεθρο, ὥστε, ἀφήνοντας τοὺς αἰώνιους θεοὺς, νὰ ἀκολουθήσουν τὸν Ἰουδαῖο νεκρό;

ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ

Ἔστι βέβαια νομίζοντας αὐτὰ ὅτι εἶναι ἔτσι καὶ ἀνοίγοντας τὸ ἀσυγκράτητο καὶ φαῦλο στόμα του ἐναντίον τῆς ὑπεροχῆς καὶ δόξας

τευρύνων στόμα, τῷ πονηρῷ καὶ θεομάχῳ πνεύματι κάτοχος ἦν,
 ἀποφήσαμι ἂν οὐδαμῶς. «Λέγει γὰρ οὐδείς ἀνάθεμα Ἰησοῦν, εἰ
 μὴ ἐν Βεελζεβούλ», καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος. Ἀσπίδα δὲ
 τὴν Διοπετῆ, καὶ μέντοι καὶ κράνος, ἤγουν κεφαλὴν, οὐκ οἶδ'
 5 ὅπως εὐρῆσθαι λέγων, ὄφλοι ἂν, οἶμαι, γέλωτα καὶ μάλα εἰκότως
 τερθρεία γὰρ τοῦτο καὶ μειρακιώδη τερετίσματα, καὶ ἕτερον
 οὐδέν. Πλὴν οὐ σφόδρα πολὺς ἡμῖν τῶν τοιούτων ὁ λόγος.
 Ἐπειδὴ δὲ δυστυχεῖς εἶναι φησι τοὺς ἐν φροντίδι θεμένους, καὶ
 ἐν τοῖς ὅτι μάλιστα κατεσπουδασμένοις, τὸ χρῆναι δὴ πάντως
 10 ἐγχαράττειν αἰεὶ καὶ οἰκίαις καὶ μετώποις τὸ σημεῖον τοῦ τιμίου
 σταυροῦ, ὅτι τῆς ἐσχάτης ἀμαθίας ἐξόζοντας λόγους ἐκ μοχθη-
 ρῶν ἀνίησιν λογισμῶν, ἀκονιτὶ καταδείξομεν. Ὁ μὲν γὰρ τῶν
 ὄλων Σωτὴρ καὶ Κύριος, καίτοι μετὸν αὐτῷ τὸ ἐν μορφῇ καὶ ἰσό-
 τητι τῇ κατὰ πᾶν ὅτιοῦν ὁραῖσθαι πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τοῖς τῆς
 15 θεότητος ἐναδρύνεσθαι θάκοις, «οὐχ ἄρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι
 ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβῶν». Ὑπέμεινε
 δὲ καὶ σταυρόν, αἰσχύνῃς καταφρονήσας, ἵνα τὸ τῆς φθορᾶς
 καταργήσῃ κράτος, εἰς ὑπὲρ πάντων ἀποθανῶν καὶ ἐγγεγερμένος,
 ἵνα τῶν τοῦ θανάτου βρόχων τὸ ἀνθρώπινον ἐξέλῃται γένος, ἵνα
 20 τῆς κατακρατούσης ἡμῶν ἀμαρτίας καθέλῃ τὴν τυραννίδα, ἵνα
 τὸν τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς ἀγριαίνοντα τιθασσεύσῃ νόμον καὶ
 πνευματικοὺς ἀποφήνῃ προσκνητάς, καὶ κατανεκρώσας ἐν ἡμῖν
 τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, υἱοὺς ἀποφήνῃ Θεοῦ τοὺς εἰς αὐτὸν πι-
 στεύσαντας, καὶ ἀγιάσῃ διὰ τοῦ Πνεύματος, ἵνα τῆς κατὰ πάντων
 25 πλεονεξίας ἀποσοδήσῃ τὸν Σατανᾶν, τὸν ἀρχέκακόν τε καὶ ἀλι-
 τήριον θῆρα, καὶ τὰς ὑπ' αὐτὸν δυνάμεις πονηράς, οὓς δὴ καὶ
 ἐθνάρχας καὶ πολιούχους ὀνομάζει θεοῦς, ὁ ταῖς καθ' ἡμῶν συκο-
 φαντίαις ἐντροφῶν. Τούτων ἀπάντων ἡμᾶς εἰς ἀνάμνησιν τὸ
 σωτήριον ἀποφέρει ξύλον, ἀναπειθεῖ τε πρὸς τούτοις ἐννοεῖν ὅτι,
 30 καθά φησιν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα

96. Α' Κορ. 12, 3.

97. Φιλ. 2, 6-7.

98. Ἐβρ. 12, 2.

τοῦ Σωτήρα μας ἦταν ὄργανο τοῦ πονηροῦ κι ἐχθρόθεου πνεύματος, δὲν θὰ τὸ ἀρνηθῶ καθόλου. Γιατί, ὅπως λέγει ὁ σοφώτατος Παῦλος, «Κανένας δὲν λέγει ἀνάθεμα στὸν Ἰησοῦ, παρὰ μόνο κυριευμένος ἀπὸ τὸν Βεελζεβούλ»*. Τὴν ἀσπίδα ὅμως ποὺ ἔριξε ὁ Δίας, ὅπως βέβαια καὶ τὸ κράνος, ἦτοι τὴν κεφαλή, λέγοντας ὅτι δὲν ξέρει πῶς βρέθηκαν, εἶναι ἀξίος γιὰ γέλοια νομίζω, καὶ πολὺ σωστά. Γιατί αὐτὰ εἶναι φλυαρίες καὶ ψελλίσματα παιδικά, καὶ τίποτα περισσότερο. Ὡστόσο δὲν θὰ κάνω πολὺ λόγο γι' αὐτά. Ἐπειδὴ ὅμως λέγει ὅτι εἶναι δυστυχημένοι ὅσοι ἔκαναν φροντίδα τους καὶ περιέλαβαν μέσα στὰ κατεξοχὴν περισπούδαστα τὸ ὅτι πρέπει νὰ χαράζουν ὀπωσδήποτε καὶ πάντοτε στὶς πόρτες τους καὶ στὰ μέτωπά τους τὸ σημεῖο τοῦ τιμίου σταυροῦ, θὰ ἀποδείξω εὐκολὰ ὅτι εἶναι λόγοι ποὺ δίνουν τὴν ἐντύπωση ἔσχατης ἀμάθειας καὶ τοὺς βγάζει ἀπὸ μοχθηροὺς λογισμοὺς. Ὁ Σωτήρας λοιπὸν καὶ Κύριος τῶν ὅλων, μολονότι μποροῦσε νὰ ἐμφανίζεται μὲ μορφή καὶ ἰσότητα σὲ ὅλα μὲ τὸν Πατέρα καὶ νὰ χαίρεται τοὺς θρόνους τῆς θεότητος, «Δὲν θεώρησε σὰν ἀρπαγὴ τὴν ἰσότητά του μὲ τὸν Θεό, ἀλλὰ ταπείνωσε τὸν ἑαυτὸ του λαμβάνοντας μορφή δούλου»⁷. Ὑπέμεινε καὶ τὸν σταυρό⁸, καταφρονώντας τὴν ντροπὴ, γιὰ νὰ καταργήσῃ τὴν ἐξουσία τῆς φθορᾶς. Ἐνας αὐτὸς πέθανε γιὰ χάρη ὅλων κι ἀναστήθηκε, γιὰ νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοὺς βρόχους τοῦ θανάτου, γιὰ νὰ κατακρημνίσῃ τὴν τυραννικὴ ἐξουσία τῆς ἁμαρτίας ποὺ μᾶς ἐξουσίαζε, γιὰ νὰ πιθασεύσῃ τὸν νόμο τῆς σάρκας ποὺ ἐνεργοῦσε ἄγρια μέσα στὰ μέλη τῆς σάρκας μας, καὶ νὰ μᾶς ἀναδείξῃ πνευματικὸς προσκυνητὲς, καὶ κατανεκρώνοντας μέσα μας τὸ φρόνημα τῆς σάρκας, νὰ ἀναδείξῃ πιστοὺς υἱοὺς τοῦ Θεοῦ αὐτοὺς ποὺ πιστεύουν σ' αὐτόν, καὶ νὰ τοὺς ἀγιάσῃ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὥστε νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Σατανᾶ ἀπὸ τὴν πλεονεξία του νὰ κυριαρχήσῃ σὲ ὅλους, τὸ ἀρχέκακο καὶ ἀλιτῆριο θηρίο καὶ τὶς ὑποταγμένες σ' αὐτόν πονηρὲς δυνάμεις, τὶς ὁποῖες βέβαια ὀνομάζει ἐθνάρχες καὶ πολιοῦχους θεοῦς, αὐτὸς ποὺ ἐντρούφημά του εἶναι νὰ ἐκτοξεύῃ ἐναντίον μας συκοφαντίες. Ὅλα αὐτὰ μᾶς τὰ ὑπενθυμίζει τὸ σωτήριο ξύλο, καὶ μᾶς πείθει ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἐννοήσομε ὅτι, ὅπως λέγει ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ἓνας πέθανε γιὰ χάρη ὅλων, γιὰ νὰ μὴ ζοῦν πλέον οἱ ζῶντες γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους, ἀλλὰ γι'

οὐ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι
καὶ ἀναστάντι. Ὅτι δὲ τῷ Θεῷ ζῆν, τοῦτ' ἔστι τὸ σεπτῶς τε καὶ
εὐαγῶς πολιτεύεσθαι, τρισμακαρίους ἀποφαίνει τοὺς τοῦτο δοῦν
ἡρημένους, παντί τῳ σαφές

5 Ἡμεῖς μὲν οὖν, ὡς ἔφην, παντὸς ἀγαθοῦ καὶ ἀπάσης ἀρετῆς
εἰς ἀνάμνησιν τὸ τοῦ τιμίου σταυροῦ ποιούμεθα ξύλον. Ἐπειδὴ
δὲ τὸ χρῆμα αὐτῷ διαβολῆς καὶ ψόγων οὐ δοκεῖ ἀπηλλάχθαι,
φραζέτω δὴ πάλιν ἐρήσομαι γάρ· Βούλει τοῖς τῶν δωματίων
ἐρκίοις ἐπαρτήσαντες πίνακας, ἀριστόχειρα καλῶμεν ζωγράφον,
10 εἶτα λέγωμεν αὐτῷ· Τὰ τῶν μειρακίων ἐν ὥρᾳ σώματος σκοπὸς
ἡμῖν, ὃ ζωγράφε, βούλεσθαι μαθεῖν, ὡς ὀλέθρου πρόξενον αὐ-
τοῖς τὸ ἀκολασταίνειν ἐστί, γύναια δὲ τὰ κατὰ τὴν ἐστίαν, ὅτι τὸ
ἀκοσμεῖν αὐταῖς οὐκ ἀζήμιον, ἀναπεισαι προηγήμεθα. Ἄλλ'
ἴσως αὐταῖς οὐκ ἀπόχρη λόγος τῶν παιδαγωγεῖν εἰωθότων ἐπί
15 γε τὸ δεῖν ὀρθῶς καὶ ἀδιαβλήτως ἐλέσθαι βιοῦν. Κεῖσθω τις
αὐτοῖς καὶ ἐν ὄψει γραφῆ, τοῖς τῶν ἀρμοστίων συνασπίζουσα λό-
γοις. Γεγράφθω δὴ οὖν τοῖς πίναξι, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων, ὁ τῶν
θεῶν ὑπάτος Ζεὺς, παριδρῦσθω δέ, εἰ δοκεῖ, καὶ τὸ ἐκ Φρυγίας
αὐτῷ μειράκιον, τὸν Γανυμήδη λέγω, τὸ σεμνὸν αὐτῷ καὶ ἀξιά-
20 γαστον ἄθυρμα, καὶ τῆς ἀκρατοῦς ἀσελγείας ὁ ἔλεγχος. Γεγρά-
φθω δὲ καὶ Ἀλκμήνη, μεθ' ἧς τὰς ἐννέα διατετέλεκε νύκτας, ὁ
καὶ ἐν τοῖς ἄγαν αἰσχροῖς κόρου πείραν οὐκ ἔχων. Ἔστω καὶ
Σεμέλη καὶ ὁ πολὺς τῶν γυναικῶν ὄχλος. Ὁράσθω πρὸς τούτῳ
καὶ Ποσειδῶν, συμπαρεστῶσας ἔχων ἃς ἀνοίσως διέφθαρχε, τὴν
25 Ἀμυμώνην, τὴν Ἀλόπην, τὴν Ἰπποθόην καὶ τὰς ἑτέρας. Καὶ μὴν
τὸ Λυδὸν αὐτῷ συγγεγράφθω μειράκιον, φημί δὴ τὸν Πέλοπα.
Ἐμπρεπέτω τοῖς πίναξιν ἢ φιλομειδῆς Ἀφροδίτη, πολλοῖς ὁμι-
λοῦσα τῶν ἐραστῶν. Μικροῦ με παρῆλθε, ζωγράφε, τὸ εὐσομότα-
τον ἐκεῖνο φυτόν, τὴν Δάφνην λέγω, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῇ θρυλούμενα.
30 Γράφε μοι τὸν Ἀπόλλωνα, παιδὸς ἐπιεικοῦς εἰς εὐκοσμίαν ἠττώ-
μενον, καὶ φευγέτω μὲν ἢ νεᾶνις, μισοῦσα τὸν μολυσμὸν, διωκέτω
δὲ ὁ Φοῖβος, κἂν εἰ μὴ τύχοι τῆς ἐρωμένης, στεφανούσθω τοῖς
κλάδοις, ἵνα μὴ λάθῃ τὸ ἔγκλημα.

ἐκεῖνον ποῦ πέθανε καὶ ἀναστήθηκε γι' αὐτούς⁹⁹. "Ὅτι ὅμως τὸ νὰ ζεῖ κανεὶς σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, δηλαδή τὸ νὰ πολιτεύεται μ' εὐσέβεια καὶ ἀγνότητα, ἀναδεικνύει τρισμακάριους ἐκείνους ποῦ ἐπέλεξαν αὐτὸν τὸν τρόπο ζωῆς, εἶναι φανερὸ στὸν καθένα.

Ἐμεῖς λοιπόν, ὅπως εἶπα, σχηματίζομε τὸ ξύλο τοῦ τιμίου σταυροῦ εἰς ἀνάμνηση κάθε ἀγαθοῦ καὶ κάθε ἀρετῆς, ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸς νομίζει, ὅτι αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένο ἀπὸ κατηγορία καὶ μομφή, ἅς μᾶς πεῖ πάλι. Γιατί θὰ τὸν ἐρωτήσω· Θέλεις στοὺς τοίχους τῶν σπιτιῶν, ἀναρτώντας πίνακες καὶ προσκαλώντας ἓνα δεξιότεχνη ζωγράφο νὰ τοῦ ποῦμε· Σκοπὸς μας, ζωγράφε, εἶναι νὰ κάνομε νὰ μάθουν οἱ ἔφηβοι, ὅτι ἡ ἀκολασία τὴν ὥρα τῆς σωματικῆς τους ἀκμῆς προξενεῖ σ' αὐτοὺς τὴν καταστροφή τους, καὶ νὰ πείσομε τίς γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ ὅτι ἡ ἄκοσμη συμπεριφορὰ δὲν εἶναι γι' αὐτὲς χωρὶς ζημία. Ἄλλ' ἴσως γι' αὐτὲς δὲν ἀρκεῖ ἓνας λόγος ἀπὸ τοὺς συνηθισμένους παιδαγωγικοὺς γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐπιλογῆς ζωῆς ὀρθῆς καὶ ἀδιάβλητης. "Ἄς ὑπάρχει γι' αὐτὲς καὶ μιᾶ εἰκόνα νὰ βλέπουν, βοηθητικὴ τῶν λόγων τῶν δασκάλων. Νὰ ζωγραφισθεῖ λοιπὸν στοὺς πίνακες πρὶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὁ ὕπατος τῶν θεῶν Ζεὺς, καὶ δίπλα του, ἂν θέλεις, ἅς ζωγραφισθεῖ καὶ ὁ νεαρὸς ἀπὸ τὴ Φρυγία, ἐννοῶ ὁ Γανυμήδης, ἡ ἀγαπητὴ καὶ ἀξιοθαύμαστη τέρψη τοῦ Δία καὶ ἡ ἀπόδειξη τῆς ἀσυγκράτητης ἀσέλγειάς του. "Ἄς ζωγραφισθεῖ ἀκόμα καὶ ἡ Ἀλκμήνη, μὲ τὴν ὁποία πέρασε τίς ἐννιά νύχτες αὐτὸς ποῦ δὲν χορταίνει νὰ δοκιμάζει καὶ τίς χειρότερες αἰσχροτήτες. "Ἄς συμπεριληφθεῖ καὶ ἡ Σεμέλη καὶ τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν γυναικῶν. "Ἄς βρῖσκειται κοντὰ του καὶ ὁ Ποσειδώνας, ἔχοντας μαζί του ἐκεῖνες ποῦ διέφθειρε, τὴν Ἀμυμώνη, τὴν Ἀλόπη, τὴν Ἴπποθόη καὶ τίς ἄλλες. Καὶ βέβαια νὰ ζωγραφισθεῖ μαζί καὶ ὁ νεαρὸς ἀπὸ τὴ Λυδία, ἐννοῶ ὁ Πέλοπας. Νὰ λάμπει στοὺς πίνακες ἡ χαμογελαστὴ Ἀφροδίτη, συντροφιά μὲ πολλοὺς ἐραστῆς. Παραλίγο θὰ ξεχνοῦσα, ζωγράφε, καὶ ἐκεῖνο τὸ μυρωδάτο φυτὸ, ἐννοῶ τὴ Δάφνη, καὶ ὅσα λέγει ὁ θρύλος γι' αὐτήν. Ζωγράφισέ μου καὶ τὸν Ἀπόλλωνα, νικημένο στὴν εὐκοσμία ἀπὸ κόρη φρόνιμη, καὶ ἅς φεύγει ἢ νέα ἀποφεύγοντας τὸ μόλυσμα, καὶ ἅς τὴν καταδιώκει ὁ Φοῖβος, καὶ ἂν δὲν συλλάβει τὴν ἐρωμένην, ἅς στεφανωθεῖ μὲ τὰ κλαδιά, γιὰ νὰ μὴ μείνει ἀθέατο τὸ ἔγκλημα.

Βουλει δὴ οὖν, γενναῖε, τὸ εἰς ἀνάμνησιν ἡμᾶς ἀρετῆς ἀπά-
 σης ἀποκομίζον ξύλον παρέντες καὶ διωσάμενοι, παισὶ καὶ γυ-
 ναίοις παραθῶμεν τὰ σά; Ἡ τάχα που μαχλῶντες θεοὶ καὶ θεαί,
 καὶ μὴν καὶ γυναιῶν καὶ μειρακίων καταφοραί, γένοιτ' ἂν τοῖς
 5 ὄρῳσιν αὐτὰ πρὸς ὄνησιν οὐκ ἀσυντελεῆ; Ἐρ' οὖν οὐ γέλωσ ἤδη
 ταυτὶ καὶ τῆς εἰς ἡλίξιν ἀποπληξίας ἀπόδειξις ἐναργής; Ὀλέθρου
 γε μὴν εἰς ἅπαν ἡμᾶς ἀφικέσθαι φησί, διὰ τοι τὸ θεῶν μὲν ἀπα-
 ναστῆναι τῶν αἰωνίων, τὸν δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀνελέσθαι νεκρόν.
 Εἶτα πῶς, εἶπέ μοι, τοὺς γενητούς καὶ ἐν χρόνῳ πρὸς ὑπαρξιν
 10 παρενηνεγμένους, αἰωνίους εἶναι φής; Οὐ γὰρ ὁ σὸς ἔφη Πλά-
 των τοὺς ἀφανεστέρους καὶ νοητοὺς δεδημιουργῆσθαι θεούς;
 Πῶς οὖν αἰώνιον τὸ ἐν χρόνῳ παρενεχθὲν καὶ κεκινημένον εἰς
 γένεσιν, ὑποπίπτον δὲ καὶ φθορᾷ κατὰ γε τοὺς ἐνόντας τῆ φύσει
 λόγους, εἴπερ ἐστὶν οὐ κατεψευσμένον, ὡς ἅπαν τὸ ἐν γενέσει,
 15 πάντῃ ὑποκέοιτο ἂν καὶ τῷ καταφθειρεσθαι δεῖν; Νεκρὸν δὲ
 Χριστὸν ὀνομάζει, καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν πεπλάνηται γὰρ καὶ τὸ
 σεπτὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως οὐχ ὄρα μυστήριον. Οὐ γὰρ ἂν ἔφη
 νεκρὸν τὸν ἐπὶ λύσει θανάτου, θανάτου γευσάμενον κατὰ σάρκα.
 Πῶς γὰρ ἂν ἠττῶτο φθορᾶς, ὁ πολλοῖς ἑτέροις τὸ ἀναβιῶναι
 20 δούς; Ἐφῆκε μὲν γὰρ οἰκονομικῶς ὁμιλῆσαι θανάτῳ τὴν γενομέ-
 νην αὐτοῦ σάρκα κατ' οἰκείωσιν οἰκονομικὴν, ἀνεβίω δὲ αὐτῷ, καὶ
 πεπάτηκε τὴν φθοράν, ἔν' ἐν αὐτῷ καὶ πρώτῳ βάσιμόν τε καὶ εὐή-
 λατον τῆ τοῦ ἀνθρώπου γένοιτο φύσει, καὶ τὸ δύνασθαι κατεν-
 μεγεθεῖν θανάτου καὶ φθορᾶς ὠνόμασται γὰρ διὰ τοῦτο πρωτό-
 25 τοκος ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων. Ὡς γὰρ ὁ θεσπέ-
 σιος Παῦλός φησιν· «Ὡσπερ ἐν τῷ Ἀδάμ πάντες ἀποθνήσκουσιν,
 οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται». Ἦκει γε μὴν
 εἰς τοῦτο ἀγνοίας καὶ τῆς ἐσχάτης ἀρρωστίας ὁ νοῦς αὐτῷ, ὥστε
 καὶ ἐφ' οἷς ἦν αὐτῷ τὰς μεγίστας τῶν διαβολῶν ἔσεσθαι προσδο-
 30 κᾶν, αὐτοῖς δὴ τούτοις ἐπισεμνύεσθαι.

Παρίημι γὰρ, φησί, τὰ τῆς μητρὸς τῶν θεῶν μυστήρια, καὶ
 ζηλῶ τὸν Μάριον. Καλόν γε· οὐ γὰρ Δαρδάνου τὸ ἄθυρμα. Τεθε-

Θέλεις λοιπόν, γενναίε, ν' ἀφήσομε τὸ ξύλο ποὺ μᾶς ὀδηγεῖ στὴν ἀνάμνηση κάθε ἀρετῆς καὶ νὰ τὸ ἀπωθήσομε, καὶ νὰ παραθέσομε στὰ παιδιά καὶ τὶς γυναῖκες τὰ δικὰ σου σύμβολα; Ἡ μήπως θεοὶ καὶ θεές ποὺ ἀσελοῦν, καὶ βέβαια καὶ ἡ διαφθορὰ² γυναικῶν καὶ ἐφήβων, δὲν θὰ συντελέσουν στὴ βλάβη ὅσων τὰ βλέπουν; Ἔρα λοιπόν δὲν εἶναι αὐτὰ γιὰ γέλοια καὶ μέγιστη ἀπόδειξη ὑπέρτατης βλακειᾶς; Λέγει ὅτι θὰ φτάσομε στὴ ὀλική καταστροφή, ἐπειδὴ ἐγκαταλείψαμε τοὺς αἰώνιους θεοὺς καὶ προτιμήσαμε τὸν νεκρὸ τῶν Ἰουδαίων. Μὰ πές μου, πῶς αὐτοὶ ποὺ γεννήθηκαν καὶ ἤρθαν στὴν ὑπαρξὴ μέσα στοῦ χρόνου ἰσχυρίζεσαι ὅτι εἶναι αἰώνιοι; Δὲν δίδαξε ὁ Πλάτωνάς σου ὅτι οἱ ἀόρατοι καὶ νοητοὶ θεοὶ δημιουργήθηκαν; Πῶς λοιπόν εἶναι αἰώνιο κάτι ποὺ ἤρθε καὶ προχώρησε στὴ γένεση μέσα στοῦ χρόνου καὶ ὑπόκειται καὶ στὴ φθορὰ σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἀφοῦ εἶναι ἀδιάψευστο, ὅτι κάθε τι ποὺ ἔχει γένεση, πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ ὑπόκειται καὶ στὴ φθορὰ; Ὀνομάζει τὸν Χριστὸ νεκρὸ καὶ δὲν εἶναι ἀξιοθαύμαστο. Γιατὶ ἔχει πλανηθεῖ καὶ δὲν βλέπει τὸ σεπτὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρώπησεως. Ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἔλεγε νεκρὸ ἐκεῖνον ποὺ γεύθηκε τὸν κατὰ σάρκα¹ θάνατο γιὰ νὰ καταργήσῃ τὸν θάνατο. Γιατὶ πῶς μπορούσε νὰ νικηθεῖ ἀπὸ τὴ φθορὰ αὐτὸς ποὺ ἔδωσε σὲ πολλοὺς ἄλλους ξανά τὴ ζωὴ; Γιατὶ ἔφτασε κατ' οἰκονομίαν νὰ γευθεῖ τὸν θάνατο ἢ σάρκα ποὺ ἔλαβε καὶ ἔγινε δική του πάλι κατ' οἰκονομίαν². Ἐπανῆλθε ὅμως πάλι στὴ ζωὴ καὶ καταπάτησε τὴ φθορὰ, γιὰ νὰ γίνῃ σ' αὐτὸν καὶ πρῶτον οἴγουρη καὶ εὐπρόσιτη στὴν ἀνθρώπινη φύση ἢ δυνατότητα νὰ βγῆ ἀνώτερη ἀπὸ τὸν θάνατο καὶ τὴ φθορὰ. Καὶ γι' αὐτὸ ὀνομάσθηκε πρωτότοκος ἀπὸ τοὺς νεκρούς³ καὶ ἀρχὴ τῶν κοιμηθέντων⁴. Γιατὶ, ὅπως λέγει ὁ θεσπέσιος Παῦλος, «Ὅπως στοῦ πρόσωπο τοῦ Ἀδάμ πεθαίνουν ὅλοι, ἔτσι καὶ στοῦ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ὅλοι θὰ λάβουν ζωὴ»^{4α}. Βρίσκεται σὲ τέτοιο βαθμὸ ἀγνοίας καὶ ἀδυναμίας ὁ νοῦς του, ὥστε καὶ γιὰ ὅσα ἔπρεπε νὰ προσδοκᾷ ὅτι θὰ δεχόταν τὶς μεγαλύτερες κατηγορίες, γι' αὐτὰ ἀκριδῶς ὑπερηφανεύεται.

Πράγματι λέγει· Ἀφήνω τὰ μυστήρια τῆς μητέρας τῶν θεῶν καὶ ζηλεύω τὸν Μάριο. Ὡραῖο βέβαια· γιατί δὲν πρόκειται γιὰ τὴν ἀπό-

1. Ἐβρ. 2, 9. 2. Ὀπ. π. 14. 3. Κ ολ. 1, 18. 4. Α' Κορ. 15, 20. 4α. Ὀπ. π. 22.

σμοθέτηκεν αὐτὸς τὰς τῶν Κορυβάντων μανίας, καὶ τὰς ἐν ἄντροις
 τῆς Ἰδης σκοτίους τελετὰς καὶ ἀσελγῆ μυστήρια. Καίτοι πῶς οὐ
 πάντη τε καὶ πάντως καταπημῆνειεν ἂν τοὺς ἀκρωμένους, ἐξιτή-
 λων γέμοντα καὶ ἀνοσίων διηγημάτων; Ἐπαρίθμει δὲ αὐτὸ τοῖς ἐκ
 5 θεῶν ἀγαθοῖς, καὶ τὸ δεδόσθαι Ῥωμαίοις τὸν Μάριον, βασιλεύ-
 σαντα μὲν κατὰ καιροῦς, δεισιδαιμονέστατον δὲ καὶ ἀπηνῆ γεγο-
 νότα, καὶ μὴν καὶ ἀγρίου φρονήματος καθιγμένον εἰς τοῦτο, ὥστε
 τὸ εὖ τεθραμμένον αὐτῷ κόριον, καὶ τὸ ὅτι μάλιστα τῶν φιλτάτων,
 ἐπίχαρὶ τε καὶ γλυκὺ, τοῖς τῶν δαμονίων ἐγκατασφάξαι βωμοῖς.
 10 Οὕτω γάρ, οὕτω τιμᾶσθαι θέλοντας τοὺς ἀγαθοὺς ἠπίστατο θεοῦς,
 ἐπιγάννησθαι δὲ τοῖς ἰδίους θεραπευταῖς, τὰ παντὸς ἐπέκεινα κα-
 κοῦ φρονεῖν ἠρημένοις, ὡς οὐδὲν ἠγεῖσθαι τὸ ἄμεινον τοῦ καὶ αὐ-
 τοὺς τοὺς τεκόντας τῶν ἰδίων φιλτάτων γίνεσθαι φονευτάς.

Οὐκοῦν, εἰ τὸν Μάριον ἐπαινεῖ καὶ τεθαύμακεν, ἐν αἰτία ποι-
 15 εῖσθω τοὺς μὴ τὰ ἴσα δρᾶν ἐλομένους αὐτῷ· ἀναπειθέτω τοὺς τῶν
 ἔθναρχῶν καὶ πολιούχων προσκνητάς, τέκνων ἀφίεσθαι γονῆς,
 οὐχ ἵνα παππάζοιεν κατὰ τὴν ἐστίαν αὐτῶν οἱ γεγεννημένοι, καὶ
 εἰς παῖδας παίδων ἐκτείνηται τὸ γένος αὐτοῖς, ἀλλ' ἵνα τοῖς αὐ-
 τῶν αἵμασι τοὺς ἡμερωτάτους καταθέλγωσι θεοῦς (ταῦτα γὰρ
 20 ἴσως αὐτοῖς τὰ τῶν θυμάτων ἐξαίρετα), καὶ ἀπηλλάχθω γραφῆς,
 καὶ εἰ γένοιτό τις τῶν ἑαυτοῦ τέκνων σφαγεύς. Ἐπειδὴ δὲ τὸν
 τοιοῦτον ἀτίθασόν τε καὶ ἀγριόθυμον καὶ θηρίων αὐτῶν ἀπηνέ-
 στερον φαίῃ ἂν, οἶμαι, τίς καὶ μάλα εἰκότως, καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ
 κοινὸς τῆς φύσεως γράφεται νόμος, ὡς ἐπὶ πᾶν ὠμότητος καὶ
 25 ἀνοσίου ἰγμένον, ἀνθ' ὅτου τεθαύμακε καὶ δῶρον εἶναί φησι τῶν
 θεῶν τὸ ἐξαίρετον, ὃν εἶπερ τις ἔλοιτο ζηλοῦν ἀνόσιος ἔσται καὶ
 ἀπεχθῆς ἀνθρώπῳ παντί; Τοῦτο θεῶν, εἶπέ μοι, τὸ δῶρον, ἢ τάχα
 που καὶ συναινεῖν ἄξιον οἷς ἔφη; Ἐοικὸς γὰρ αὐτοῖς τὸ ξένιον,
 καὶ χαρίζονται τοῖς σφετέροις, ἃ καὶ τιμᾶν ἐγνώκασι. Καὶ γοῦν
 30 οὐχὶ μόνον παρ' αὐτῶν δεδόσθαι φησι τὸν Μάριον, ἀλλὰ γὰρ ἔτι
 πρὸς τούτῳ καὶ τοὺς τῶν ψευδομαντειῶν ἀνευρηθῆσαι τρόπους.
 Γράφει δὲ ὧδε·

λαυση τοῦ Δαρδάνου. Αὐτὸς ἔχει νομοθετήσει τὶς μανιακὲς ἐπιθυμίες τῶν Κορυβάντων ἀπὸ τὶς σκοτεινὲς τελετὲς καὶ τὰ ἀσελγῆ μυστήρια στὰ ἄντρα τῆς Ἰδης. Καὶ πῶς δὲν θὰ προξενήσουν ὀπωσδήποτε βλάβη στοὺς ἀκροατὲς τους, καθὼς εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ ξεθυμασμένες καὶ ἀνόσιες διηγήσεις; Πρόσθεσε κι' αὐτὸ στὰ ἀγαθὰ ποὺ δίνουν οἱ θεοί, καὶ τὸ ὅτι ἔχει δοθεῖ στοὺς Ρωμαίους ὁ Μάριος, ποὺ βασίλευσε κατὰ καιροὺς, ἀλλ' ἦταν γεμᾶτος δεισιδαιμονίες καὶ σκληρότητα, κι εἶχε φτάσει σὲ τέτοιο βαθμὸ ἀγριότητος, ὥστε τὴν μοσχοαναθρεμμένη κορούλα του καὶ τὴν πιὸ ἀγαπημένη του ἀπὸ ὅλους, χαριτωμένη καὶ γλυκύτατη, νὰ τὴν κατασφάξει πάνω στοὺς βωμοὺς τῶν δαιμόνων. Γιατὶ ἔτσι, ἔτσι γνώριζε ὅτι ἤθελαν οἱ ἀγαθοὶ θεοὶ νὰ τοὺς τιμοῦν καὶ εὐφραίνετο ἀπὸ τοὺς πιστοὺς τους, ποὺ φρονοῦσαν τὰ πέρα ἀπὸ κάθε κακό, ἀφοῦ δὲν θεωροῦσαν τίποτε καλύτερο ἀπὸ τὸ νὰ γίνονται οἱ ἴδιοι οἱ γονεῖς φονευτὲς τῶν ἰδίων τῶν ἀγαπητῶν τους τέκνων.

Ἄν λοιπὸν ἐπαινεῖ καὶ θαυμάζει τὸν Μάριο, ἃς κατηγορεῖ αὐτοὺς ποὺ δὲν θέλησαν νὰ κάνουν ὅ,τι καὶ ὁ ἴδιος. Ἄς πείσει τοὺς λατρευτὲς τῶν ἔθναρχῶν καὶ τῶν πολιούχων νὰ ἐπιθυμοῦν νὰ τεκνοποιήσουν, ὄχι γιὰ νὰ ψευδίζουν καὶ νὰ παίζουν τὰ παιδιὰ γύρω ἀπὸ τὴν ἐστία τοῦ σπιτιοῦ καὶ νὰ συνεχίζεται ἡ γενιά τους σὲ παιδιὰ παιδιῶν, ἀλλὰ μὲ τὰ αἵματά τους νὰ εὐχαριστοῦν τοὺς ἡμερώτατους θεοὺς (γιατὶ αὐτὰ εἶναι ἴσως γιὰ ἐκείνους τὰ ἐξαιρετικὰ θύματα), καὶ ἃς ἀπαλλαχθεῖ ἀπὸ τὴν κατηγορία ἀκόμα κι ἂν κάποιος σφάξει τὰ ἴδια του τὰ παιδιὰ. Κι ἐπειδὴ αὐτὸν θὰ τὸν ἔλεγε, νομίζω, κάποιος, καὶ πολὺ σωστά, ἀτίθασο καὶ ἀγριόθυμο καὶ σκληρότερο ἀκόμα κι ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ θηρία, καὶ τὸν καταδικάζει καὶ ὁ ἴδιος ὁ κοινὸς φυσικὸς νόμος, γιατί ἔχει φθάσει σὲ κάθε ἐνέργεια ὠμότητος καὶ ἀνοσιότητος, γιὰ ποιὸ λόγῳ ἔχει θαυμάσει καὶ λέγει ὅτι εἶναι τὸ ἐξαιρετικὸ δῶρο τῶν θεῶν, αὐτὸν ποὺ, ἂν θελήσει νὰ τὸν μιμηθεῖ κάποιος, θὰ εἶναι ἀνόσιος καὶ μισητὸς σὲ κάθε ἄνθρωπο; Αὐτό, πές μου, εἶναι τὸ δῶρο τῶν θεῶν, ἢ μήπως εἶναι ἄξιο νὰ συμφωνοῦμε μ' αὐτὰ ποὺ εἶπε; Τοὺς ἀρμόζει τὸ δῶρο καὶ χαρίζουν στοὺς δικούς τους αὐτὰ ποὺ γνωρίζουν καὶ νὰ τιμοῦν. Γι' αὐτὸ καὶ λέγει ὄχι μόνο ὅτι δόθηκε ἀπὸ αὐτοὺς ὁ Μάριος, ἀλλ' ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ βρῆκαν ἀκόμα καὶ τοὺς τρόπους τῶν ψευδομαντειῶν. Γιατὶ γράφει τὰ ἑξῆς:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Τὸ γὰρ ἐκ θεῶν εἰς ἀνθρώπους ἀφικνούμενον πνεῦμα, σπανιά-
 κεις μὲν καὶ ἐν ὀλίγοις γίνεται, καὶ οὔτε πάντα ἄνδρα τούτου μετα-
 σχεῖν ῥάδιον, οὔτε ἐν παντὶ καιρῷ. Ταύτη τοι καὶ τὸ παρ' Ἑβραίοις
 5 ἐπέλιπεν, οὐκοῦν οὐδὲ παρ' Αἰγυπτίοις εἰς τοῦτο σώζεται. Φαίνε-
 ται δὲ καὶ τὰ αὐτοφυῆ χρηστήρια ταῖς τῶν χρόνων εἴκοντα περιό-
 δοις. Ὁ δὴ φιλόανθρωπος ἡμῶν δεσπότης καὶ πατήρ Ζεὺς ἐννοή-
 σας, ὡς ἂν μὴ παντάπασι τῆς πρὸς τοὺς θεοὺς ἀποστερηθῶμεν κοι-
 νωνίας, δέδωκεν ἡμῖν διὰ τῶν ἱερῶν τεχνῶν ἐπίσκεψιν, ὑφ' ἧς πρὸς
 10 τὰς χρεῖας ἔξομεν τὴν ἀποχρῶσαν βοήθειαν.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Πνεῦμα μὲν οὖν ἐκ θεῶν ἐνθάδε τὸ τῶν ψευδομάντεων φησιν
 ἔθος γὰρ ἦν αὐτοῖς ὑποπλάττεσθαι τὸ ἐνθουσιᾶν, καὶ οἷον ἐν
 κατοχῇ μαντικοῦ γεγονότας ὀραῖσθαι πνεύματος, ἔν' ἔχοι τὸ ψευ-
 15 δος τὸ εὐπαράδεκτον. Πλείστοι δὲ οὗτοι καὶ πολυειδῆς ἦν αὐτοῖς
 τῆς γοητείας ὁ τρόπος. Οἱ μὲν γὰρ ἦσαν οἰωνοσκόποι καὶ ἐμπυρο-
 μάνταις, οἱ δὲ καὶ ἀλφίτομάνταις, καὶ πρὸς γε τούτοις ἠπατοσκόποι
 καὶ τοὺς ἐκ τῶν θυσιῶν εἰς ἀέρα διάττοντας πολυπραγμονοῦντες
 καπνοῦς, οἱ δὲ καὶ νεκρομάνταις, ἐγγαστρίμυθοι καὶ τερατοσκό-
 20 ποι. Τὸ ἐν τούτοις οὖν ἄρα πνεῦμα διαβολικὸν ἐκλελοιπέναι φησί.
 Καὶ ἐπαινώ γε τοὺς λόγους, πλὴν ἠγνόηκε τὴν αἰτίαν τοῦ καὶ
 ἀπρακτῆσαι τὸ ψεῦδος, ἀποσιγῆσαι δέ, καθά φησιν αὐτός, αὐ-
 τοφυῆ χρηστήρια. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπέλαμψε τῷ κόσμῳ Χριστός, κατε-
 δονήθη πᾶσα ἡ τυραννὶς τῶν δαμονίων, καὶ οἷά τις σκηνὴ μειρα-
 25 κειωδῶν ἀθυρμάτων ἔμπλεως ἢ ἀπάτη λέλνται, καὶ ταῖς τοῦ ἄδου
 πύλαις γεγόνασι κάτοχοι, καίτοι πάλαι τὴν ὑφ' ἡλίῳ πλανήσαντες
 οἱ παμδέβηλοί τε καὶ ἀλιτήριοι δαίμονες πλὴν ἐκεῖνο φραζέτω.
 Τίνα δὴ τρόπον τὰ αὐτοφυῆ χρηστήρια ταῖς τῶν χρόνων εἴκοντα
 περιόδοις σιγῆσαί φησι; Καίτοι πῶς, εἴπερ τις ἦν ὅλως ἀληθῶς
 30 Θεός ὁ τὰ ἐσόμενα τοῖς πάλαι κατασημαίνειν ἐπιχειρῶν, ἠττάται

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Τὸ πνεῦμα ποὺ ἔρχεται στοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοὺς θεοὺς, φτάνει σπάνια καὶ σὲ λίγους, καὶ οὔτε εἶναι εὐκόλο νὰ γίνει μέτοχός του κάθε ἄνδρας, οὔτε σὲ ὅποιονδήποτε καιρό. Ἐξαιτίας αὐτοῦ ἔλειψε καὶ ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους, ἀλλ' οὔτε καὶ στοὺς Αἰγυπτίους σώζεται μέχρι τώρα. Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ τὰ φυσικὰ μαντεῖα ὑποχωροῦν στὸ γύρισμα τῶν ἐτῶν. Αὐτὸ κατανοώντας το ὁ φιλόανθρωπος κύριος καὶ πατέρας μας Δίας, γιὰ νὰ μὴ στερηθοῦμε τελείως τὴν κοινωνία μας μὲ τοὺς θεοὺς, μᾶς ἔδωσε τὴν μέσω τῶν ἱερῶν τεχνῶν ἐπίσκεψη, μὲ τὴν ὁποία θὰ ἔχομε τὴν ἐπαρκῆ βοήθεια γιὰ τὶς ἀνάγκες μας.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Πνεῦμα λοιπὸν ἀπὸ τοὺς θεοὺς ἔδῳ λέγει τὸ πνεῦμα τῶν ψευδομάντεων. Γιατὶ ἦταν συνήθειά τους νὰ ὑποκρίνονται ἐνθουσιασμό καὶ νὰ φαίνονται ὅτι τάχα κατέχονται ἀπὸ μαντικὸ πνεῦμα, ὥστε τὸ ψεῦδος τους νὰ εἶναι εὐκόλο ἀποδεκτό. Εἶναι πάρα πολλοὶ αὐτοὶ καὶ πολλαπλὸς ὁ τρόπος τῆς μαντείας τους. Γιατὶ ἄλλοι ἦταν οἰωνοσκοποὶ καὶ πυρομάντεις, καὶ ἄλλοι μάντευαν χρησιμοποιοῦντας ἄλευρα. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλοι μάντευαν ἀπὸ τὰ σπλάχνα ζώων, ἐξετάζοντας μὲ προσοχὴ τοὺς καπνοὺς ποὺ ἀνέβαιναν ἀπὸ τὶς θυσιῆς στὸν ἀέρα. Ἄλλοι πάλι ἦταν νεκρομάντεις, ἐγγαστρίμυθοι, ἢ μάντευαν ἐξηγώντας τὰ παράξενα φαινόμενα. Ἄρα λοιπὸν τὸ διαβολικὸ πνεῦμα ποὺ ὑπῆρχε σ' αὐτοὺς λέγει ὅτι ἔχει ἐκλείψει. Καὶ ἐπαινῶ βέβαια τοὺς λόγους του· ὡστόσο ἀγνοεῖ τὴν αἰτία γιὰ τὴν ὁποία ἔφτασε τὸ ψεῦδος σὲ ἀπραξία καὶ σίγησαν, ὅπως λέγει αὐτός, τὰ φυσικὰ μαντεῖα. Ὅταν δηλαδὴ ἔλαμψε στὸν κόσμον ὁ Χριστός, κατακλονίσθηκε ὅλη ἡ τυραννικὴ ἐξουσία τῶν δαιμόνων, καὶ σὰν μιὰ θεατρικὴ σκηνὴ γεμάτη ἀπὸ παιδικὰ παιγνίδια διαλύθηκε ἡ ἀπάτη, καὶ αἰχμαλωτίσθηκαν ἀπὸ τὶς πύλες τοῦ ἄδης, παρόλο ποὺ παλιὰ εἶχαν παραπλανήσει οἱ βέβηλοι καὶ ἀλιθῆριοι δαίμονες ὅλο τὸν κόσμον κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο. Ἀλλὰ ἄς μᾶς πεῖ ἐκεῖνο· Μὲ ποιὸ τρόπο ἐννοεῖ ὅτι ὑποχωρώντας μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου σίγησαν τὰ φυσικὰ μαντεῖα; Καὶ πῶς, ἂν ἦταν κάποιος τελείως ἀληθινὸς θεὸς αὐτὸς ποὺ ἐπιχειροῦσε νὰ φανερώσει τὰ μελλούμενα στοὺς παλαιούς, νικιέται

καιρῶν, ἐπὶ τὸ μείον ἢ πρὶν κατενηνεγμένης τάχα που τῆς ἐν αὐτῷ γνώσεως; Εἶτα πῶς αἰωνίους αὐτοὺς εἶναί φησι, καίτοι κατόπιν ἰόντας χρόνου, καὶ μονονουχὶ παλαιώσιν ὑπομένοντας, ὡς τῶν καθ' ἡμᾶς ὀλίγω διενεγκεῖν;

5 Ἐπειδὴ τοίνυν φησί, Σεισιγήκασι τὰ χρηστήρια, καὶ τάχα που γεγηρακῶς ὁ Πύθιος, ἔξω βέβηκε φρενός, καὶ τῶν εἰς ἀπάτην ψευσμάτων οὐκ οἶδεν ἔτι τρόπους, δέδωκεν ἡμῖν ὁ Ζεὺς τὴν διὰ τῶν ἱερῶν τεχνῶν ἐπίσκεψιν καὶ ἐπικουρίαν. Τί δρᾶς, ὦ γενναῖε; Τέχνας ἄρα σεπτὰς τε καὶ ἱερὰς τὰς ἐπαράτους ψευδομαντείας, καὶ
10 μέντοι καὶ γοητείας εἶναι φῆς, καὶ πρὸς καλοῦ γενέσθαι τοῖς ἐπὶ γῆς τὸ εἰδέναι περαίνειν αὐτάς; Ταύτας πρὸς ἐπικουρίαν ἀνθρώποις δεδύσθαι φῆς, ἥκειν τε αὐτοῖς τὸ δῶρον ὡς ἐκ Διὸς ἐπικούρημα χρειωδέστατον; Ὁρθῶς γε, ὦ τᾶν ἔδει γάρ, ἔδει τὸν σὸν πατέρα καὶ βασιλέα ταῖς οὕτως αἰσχροῖς κεχρηῆσθαι φιλοτιμίαις, ἵνα φαί-
15 νηται διδούς ἃ καὶ τοῖς καθεστηκόσιν ἀπάδει νόμοις, καὶ ταῖς ἐσχάταις ἐνόχους δίκαις ἀποφήνειαν ἂν τοὺς ἐξηστηκότας, ἢ τάχα που καὶ μόνον ἑτέροις ταυτὶ πεπραχόσι συνεγνωκότας Ἐπειδὴ δέ φησι καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἑβραίοις τὸ προφητικὸν ἐκλελοιπέναι πνεῦμα, φαμέν, ὅτι τέλος νόμου καὶ προφητῶν γέγονεν ὁ Χριστός
20 Ἄπαντες μὲν γὰρ οἱ κατὰ καιροὺς γεγονότες ἅγιοι καὶ τῶν ἐσομένων λαβόντες τὴν γνῶσιν, ἐνέντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ Χριστοῦ μυστήριον προανακεκράγεσαν. Ἐπειδὴ δὲ παρῆλθεν εἰς μέσον αὐτός, ἐπέφανέ τε τοῖς ἐπὶ γῆς, ἠρέμησε μὲν τῆς ἀρχαίας προφητείας ἢ χάρις, ἐνηχεῖ δὲ καὶ νῦν τοῖς ἁγίοις
25 Θεὸς κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν τὰ ἐπόμενα, καὶ ψυχαῖς ὁσίαις ἐναυλίζεται. Οὐκοῦν μὴ ἐκλελοιπέναι λεγέτω τὸ πνεῦμα, ἀλλ' εἰς καινότητα χάριτος μετοικισθῆναι τὰ καθ' ἡμᾶς Ὡς δὲ ἐν τοῖς ἤδη φθάσασιν εὐδοκμοῦντος αὐτῷ τοῦ λόγου, προσεπιφέρει καὶ ἕτερον, καὶ φησιν

30

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἐλαθέ με μικροῦ τὸ μέγιστον τῶν Ἡλίου καὶ Διὸς δώρων. Εἰκότως δὲ αὐτὸ ἐφύλαξα ἐν τῷ τέλει. Καὶ γὰρ οὐκ ἰδίον ἐστὶν ἡμῶν μόνον, ἀλλ', οἶμαι, κοινὸν πρὸς Ἕλληνας, τοὺς ἡμετέρους

μέ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων, καὶ ἡ γνώση ποὺ διέθετε, σὲ σύγκριση μὲ τὴν παλαιότερη, ὀδηγοῦνταν μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ σὲ μείωση; Ἐπειτα πῶς λέγει ὅτι αὐτοὶ εἶναι αἰώνιοι, ἀφοῦ τοὺς νικᾷ ὁ χρόνος καὶ σχεδὸν παλιώνουν, ὥστε νὰ διαφέρουν λίγο ἀπὸ ἡμᾶς;

Ἐπειδὴ λοιπὸν λέγει, Ἔχουν σιγήσει τὰ μαντεῖα, καὶ σὰ νὰ γέ-
ρασε ὁ Πύθιος θεὸς κι ἔχασε τὰ λογικὰ του καὶ δὲν ἔχει πιά τρόπους
γιὰ τὶς ἀπατηλὲς ψευτιὲς του, μᾶς ἔδωσε ὁ Δίας τὴν ἐπίσκεψη καὶ
βοήθεια μέσω τῶν ἱερῶν τεχνῶν. Τί κάνεις, φίλε; Μᾶς λὲς ὅτι οἱ κατα-
ραμένες ψευδομαντεῖες καὶ μαγικὲς γοητεῖες εἶναι τέχνες σεπτὲς καὶ
ἱερὲς καὶ εἶναι γιὰ τὸ καλὸ τῶν ἀνθρώπων νὰ γνωρίζουν νὰ τὶς διεκ-
περαιώνουν; Αὐτὲς λὲς δόθηκαν στοὺς ἀνθρώπους γιὰ νὰ τοὺς βοη-
θήσουν καὶ ὅτι ἔφτασε σ' αὐτοὺς τὸ δῶρο ἀπὸ τὸν Δία σὰν ἓνα πολὺ
χρήσιμο βοήθημα; Ὁρθά, φίλε. Γιατὶ ἔπρεπε, ἔπρεπε ὁ πατέρας καὶ
βασιλιάς σου νὰ χρησιμοποιοῦσε τέτοιες αἰσχροὲς γενναιοδωρίες, γιὰ
νὰ φαίνεται ὅτι δίνει αὐτὰ ποὺ δὲν εἶναι σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους
ποὺ ἰσχύουν, καὶ ν' ἀποδείξει αὐτοὺς ποὺ τὶς ἄσκησαν ἐνόχους γιὰ
τὶς μεγαλύτερες τιμωρίες, ἢ τάχα συγχώρησαν ἀπλῶς αὐτοὺς ποὺ
ἔπραξαν αὐτὰ. Ἐπειδὴ ὅμως λέγει, ὅτι κι ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους ἔλειψε
τὸ προφητικὸ πνεῦμα, ἀπαντοῦμε, ὅτι τέλος τοῦ νόμου καὶ τῶν προ-
φητῶν ἔγινε ὁ Χριστός. Γιατὶ ὅλοι ὅσοι κατὰ καιροὺς ἔγιναν ἅγιοι
καὶ ἔλαβαν γνώση τῶν μελλοντικῶν, ἐμπνέοντας αὐτοὺς ὁ Θεὸς διὰ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος, προνακήρυξαν τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ.
Ὅταν ὅμως ἦρθε ἀνάμεσά μας ὁ Χριστὸς καὶ φανερώθηκε στοὺς
ἀνθρώπους, ἀδράνησε ἡ χάρις τῆς ἀρχαίας προφητείας, ἐμπνέει
ὅμως καὶ τώρα ὁ Θεὸς στοὺς ἅγιους, κατὰ τὴν κρίση του, ὅσα θ' ἀκο-
λουθήσουν, καὶ ἐγκατοικεῖ σὲ ψυχὰς ὅσες. Ἄς μὴ λέγει λοιπὸν ὅτι
ἔχει ἐκλείψει τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ὅτι τὰ δικὰ μας μεταφέρθηκαν στὴν
περιοχὴ τῆς νέας χάριτος. Καὶ σὰ νὰ εὐδοκίμησε ὁ λόγος του στὰ
προηγούμενα, προσθέτει κι ἄλλον, καὶ λέγει·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Θὰ μοῦ ξέφευγε παραλίγο τὸ μέγιστο ἀπὸ τὰ δῶρα τοῦ Ἀπόλ-
λωνα (Ἡλίου) καὶ τοῦ Δία. Εὐλόγα βέβαια τὸ φύλαξα γιὰ τὸ τέλος.
Γιατὶ δὲν εἶναι μόνο δικό μας, ἀλλά, νομίζω, εἶναι κοινὸ μὲ τοὺς Ἑλ-

συγγενεῖς. Ὁ γὰρ Ζεὺς, ἐν μὲν τοῖς νοητοῖς ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Ἀσκληπιὸν ἐγέννησεν, εἰς δὲ τὴν γῆν διὰ τῆς Ἡλίου γονίμου ζωῆς ἐξέφηνεν. Οὗτος ἐπὶ γῆς ἐξ οὐρανοῦ ποιησάμενος πρόοδον, ἐνοειδῶς μὲν ἐν ἀνθρώπου μορφῇ περὶ τὴν Ἐπίδαυρον ἐφάνη, πλη-
 5 θυνόμενος δὲ ἐντεῦθεν ταῖς προόδοις, ἐπὶ πᾶσαν ὤρεξε τὴν γῆν τὴν σωτήριον ἑαυτοῦ δεξιάν. Ἦλθεν εἰς Πέργαμον, εἰς Ἰωνίαν, εἰς Τάραντα μετὰ ταῦθ', ὕστερον ἦλθεν εἰς τὴν Ῥώμην. Ὁρᾷ εἰς Κῶ, ἐνθένδε εἰς Αἰγᾶς. Εἶτα πανταχοῦ γῆς ἐστι καὶ θαλάσσης, οὐ καθ' ἕκαστον ἡμῶν ἐπιφοιτᾷ, καὶ ὁμῶς ἐπανορθοῦται ψυχὰς
 10 πλημμελῶς διακειμένας, καὶ τὰ σώματα ἀσθενῶς ἔχοντα.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Σοβαρεύεται μὲν οὖν, Διὸς ἐκφῦναι λέγων τὸν Ἀσκληπιὸν ἐν τοῖς νοητοῖς, ὧφθαί γε μὴν ἐν ἀνθρώπου μορφῇ. Ὁ γὰρ τοι παρὰ πᾶσι λόγος, ἐκ Κορωνίδος αὐτὸν καὶ Ἀπόλλωνος γενέσθαι βού-
 15 λεται, μεμοιχευμένης, κατὰ τὸ εἶκός, παρὰ τοῦ τῶν ἱερέων τῶν ἐν Ἀπόλλωνος ἱερῶ. Οὕτοσί δὲ σεμνόν τι καὶ μέγα περὶ αὐτοῦ καὶ φρονεῖ καὶ λέγει, ψευδοεπῆς ὢν αἰεὶ, καίτοι τοῖς Ἑλλήνων λογάσι πλεῖστά τε ὅσα καὶ ἀπηχῆ γέγραπται περὶ αὐτοῦ. Ἄπισ μὲν γὰρ ὁ Αἰγύπτιος, οὐκ ἄσημος τῶν αὐτόθι τεμενιτῶν γεγενῆσθαι λέγε-
 20 ται, καὶ τῆς καλουμένης φυσικῆς φιλοσοφίας συνειλοχένοι τὴν ἐπιστήμην· τουτονὶ καὶ πρῶτόν φασι τὴν ἰατρικὴν εὐτεχνίαν μεταχειρίσασθαι τε καὶ ἀνευρεῖν ἄμεινον, ἢ οἱ πρὸ αὐτοῦ γεγονότες παραδοῦναι δὲ καὶ Ἀσκληπιῶ, ὅς, ἐπεῖτερ τῆς τέχνης γέγονεν ἐν καλῶ, οὐκέτι ταῖς Αἰγυπτίων πόλεσιν ἐμφιλοχωρεῖν ἠνέ-
 25 σχετο, ἀλλὰ γὰρ ἐρασιχρήματός τε ὑπάρχων, καὶ λημμάτων αἰσχροῶν ἐκτόπως ἠττώμενος, πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, περιεφοίτησε χώραν, ἐραυζόμενος τὰ παρὰ πολλῶν, ὧνιόν τε προθεῖς τοῖς ἀλγοῦσι τὸ ἐπιτήδευμα. Ἀρθεῖς δὲ ὑπὸ τῆς τέχνης καὶ μέγα φρονήσας ἐπ' αὐτῇ, καὶ θεὸν ἑαυτὸν ὠνόμαξε, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσασί
 30 τινὰς δύνασθαι παραληρῶν ἐφαντάζετο. Προσβαλὼν δὲ τοῖς Ἐπίδαυρίοις, καὶ δόξαν ἀρπάσας οὐκ ἀγεννη παρ' αὐτοῖς, τοῦ

ληνες, τοὺς συγγενεῖς μας. Γιατὶ ὁ Δίας ἀνάμεσα στὰ νοητὰ γέννησε ἀπὸ τὸν ἑαυτό του τὸν Ἄσκληπιό καὶ τὸν ἔδειξε στὴ γῆ μὲ τὴ γόνιμη ζωογόνα ἐπίδραση τοῦ Ἡλίου. Αὐτὸς προχωρώντας ἀπὸ τὸν οὐρανὸ στὴ γῆ, σὰν κάποιος μὲ μορφή ἀνθρώπου, ἐμφανίσθηκε στὴν Ἐπίδαυρο. Αὐξάνοντας διαρκῶς τὴν πορεία του ἀπὸ ἐδῶ ἄπλωσε τὸ σωτήριο χέρι του σ' ὅλη τὴ γῆ. Πῆγε στὴν Πέργαμο, στὴν Ἰωνία, στὸν Τάραντα ἔπειτα, ὕστερα πῆγε στὴ Ρώμη. Προχώρησε στὴν Κῶ, κι ἀπὸ ἐκεῖ στὶς Αἰγές, καὶ στὴ συνέχεια βρῖσκεται σὲ κάθε μέρος τῆς γῆς καὶ τῆς θάλασσας. Δὲν ἐπισκέπτεται καθένα μας χωριστά, κι ὁμως ἐπανορθώνει τὶς ψυχὲς ποὺ ἀσθενοῦν καὶ τὰ ἀρρωστα σώματα.

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Σοβαρολογεῖ μὲ ὑπερηφάνεια λοιπόν, λέγοντας ὅτι ὁ Ἄσκληπιὸς γεννήθηκε ἀπὸ τὸν Δία ὡς ἓνας ἀνάμεσα στὰ νοητὰ καὶ ἐμφανίσθηκε στὸν κόσμον μὲ μορφή ἀνθρώπου. Γιατὶ ὁ λόγος ὅλων τὸν παρουσιάζει παιδὶ τῆς Κορωνίδας καὶ τοῦ Ἀπόλλωνα, ποὺ διέπραξε μοιχεία, σύμφωνα μὲ τὴ συνήθειά του, μὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα. Αὐτὸς ὁμως πιστεύει καὶ λέγει κάτι σεβαστὸ καὶ μεγάλο γι' αὐτόν, ψευδολογώντας πάντοτε, μολονότι βέβαια ἀπὸ τοὺς λογίους Ἕλληνες ἀφθονα καὶ ἀπρεπῆ γράφθηκαν γι' αὐτόν. Γιατὶ λέγεται ὅτι ὁ Ἄπις ὁ Αἰγύπτιος ἔγινε ἓνας ὄχι ἀσήμαντος ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ ὑπηρέτες τοῦ ναοῦ, καὶ ὅτι συγκέντρωσε τὴ γνώση τῆς λεγόμενης φυσικῆς ἐπιστήμης. Αὐτὸς ἔλενε πρῶτος ἄσκησε τὴν ἰατρικὴ τέχνη καὶ τὴν πλούτισε καλύτερα ἀπὸ ὅ,τι οἱ προγενέστεροί του. Τὴν παρέδωσε ὁμως στὸν Ἄσκληπιό, ὁ ὁποῖος ὅταν ἔμαθε τὴν τέχνη καλά, δὲν θέλησε νὰ ζεῖ στὶς Αἰγυπτιακὲς πόλεις, ἀλλὰ καθὼς ἦταν φιλοχρήματος καὶ δὲν μποροῦσε ν' ἀντισταθεῖ στὰ παράνομα κι αἰσχροὰ κέρδη, γύρισε, ποὺ λέγει ὁ λόγος, ὅλη τὴ χώρα μαζεύοντας τὰ χρήματα πολλῶν, πουλώντας τὴν τέχνη του σὲ ἐκείνους ποὺ ὑπέφεραν. Ἐπειδὴ ἀπέκτησε δόξα ἀπὸ τὴν τέχνη του, ὑπερηφανεύθηκα γι' αὐτὴν, καὶ γι' αὐτὸ αὐτονομαζόταν θεός, καὶ φανταζόταν στὰ παραληρήματά του ὅτι μποροῦσε ν' ἀναστήσει καὶ κάποιους ἀπὸ τοὺς νεκρούς. Φτάνοντας στοὺς Ἐπιδαύριους κι ἀφοῦ ἀπέκτησε κοντὰ τοὺς ὄχι ἀσήμαντη φήμη, καὶ ὅτι εἶναι κάποιος θεός, χτυπήθηκε ἀπὸ κε-

καὶ θεὸς εἶναί τις, βάλλεται κεραυνῷ, ποιήνῃ αὐτῷ τὴν προεπωδε-
στατήν ἐπαφέντος Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦ παθεῖν ἐξελέγχοντος οὐδὲν
ὄντα παντελῶς, πλὴν ὅτι γῆν καὶ σποδόν. Οἷα δὲ περὶ αὐτοῦ φη-
σιν ὁ μελοποιὸς Πίνδαρος, πῶς οὐκ ἄξιον ἰδεῖν;

5 Ἔτραπε κάκεινον ἀγάνορι μισθῷ
χρυσός, ἐν χερσὶ φανείς,
Χερσὶ δ' ἄρα Κρονίων
Ῥίψας δι' ἀμφοῖν ἀμπνοῶν
Στέρνων καθεῖλεν

10 Ὠκέως, ἄθων δὲ κεραυνὸς ἐπέσκηψε μόρον.
Καὶ μὴν καὶ ὁ Τραγωδὸς Εὐριπίδης εἰπεῖν τὸν Ἀπόλλω διατεί-
νεται·

Ζεὺς γὰρ κατακτὰς παῖδα τὸν ἐμὸν αἴτιος
Ἀσκληπιόν, στέρνοισιν ἐμβαλὼν φλόγα

15 Εἶτα πῶς τὸ μέγιστον καὶ ἐξαίρετον τῶν Διὸς καὶ Ἥλιου
δώρων, καθά φησιν αὐτός, πυρὶ καταλίμπρη Θεός, καίτοι ψήφω
δικαίᾳ ταλαντεύων τὰ ἀνθρώπινα, ἀναλόγως δὲ καὶ εἰκότως τοῖς
ἐκάστου τρόποις διανέμειν εἰδώς, ἢ γέρα τυχόν ἢ δίκας; Ἀλλὰ
γὰρ ὤνησε τὸν βίον, φησὶν, ἰατρικῇ. Ἐρ' οὖν διὰ τοῦτο καὶ θε-
20 οὺς ἄξιον ἀνειπεῖν τοὺς γεγονότας αὐτῆς ἐν καλῷ; Καίτοι καὶ
τὰς ἐτέρας τῶν ἐπιστημῶν, καὶ τέχνας δὲ θαναυσικὰς οὐ μάτην
ἐξευρημένας, χρειωδεστάτας δὲ μᾶλλον τοῖς ἀνὰ τόνδε τὸν βίον,
καταθρήσαι τις ἄν. Ἐρ' οὖν τοὺς ἐπιτηδεύσαντας ἐν ἀρχαῖς, ἢ-
γουν ἐν ἐκάστη διαπρεπεστέραν παρὰ τοὺς ἄλλους λαχόντας τὴν
25 δόξαν, τῇ τῆς θεότητος τιμῇ στεφανώσομεν; Εἰ μὲν οὖν εἰργασταί
τι τῶν θεοπροπῶν ὁ Κορωνίδος Υἱός, εἰ τυφλοῖς ὀμμάτων ἐρρηνη-
κότων ἐνήκε τὸ φῶς, εἰ τοὺς ἐν πηρώσει σκελῶν ἀρτίποδας ἀπο-
φῆνας, οἴκαδε χαίροντας ἰέναι προστέταχε, καταπλουτεῖτω καὶ
πρὸς ἡμῶν τὸ χρῆναι θαυμάζεσθαι. Εἰ δὲ γέγονεν εὐδόκιμος
30 περὶ τινος τῶν ἠρρωστηκότων, ἐπαινείσθω μὲν καὶ αὐτὸς ὡς ἄρι-
στα μετελθὼν τῆς ἰατρικῆς ἐμπειρίας τὸ χρῆμα. Μὴ μὴν ἔτι καὶ

ραυνό, τιμωρώντας τον ὃ Θεός μὲ τὴν πλέον πρέπουσα ποινή, καὶ μὲ τὸ πάθημα ἀπέδειξε ὅτι δὲν ἦταν τίποτε ἀπολύτως, παρὰ μόνο χῶμα καὶ στάχτη. Αὐτὰ πού λέγει γι' αὐτὸν ὃ λυρικός ποιητὴς Πίνδαρος, πῶς δὲν ἀξίζει νὰ τὰ δοῦμε;

Τὸν ἄλλαξε κι ἐκεῖνον ἢ τεράστια ἀμοιβή του
μὲ τὸ χρυσάφι, μόλις ἔλαμψε στὰ χέρια του
Κι ὃ Κρονίωνας τότε μὲ τὰ χέρια του
ρίχνοντάς του καὶ μὲ τὰ δύο, τὴν ἀναπνοή του
ἀπὸ τὰ στήθη ἀφαίρεσε

Εὐθύς καὶ διάπυρος κεραυνὸς ἐπέφερε τὸν θάνατό του⁵.

Ἐπὶ βέβαια καὶ ὃ τραγικός Εὐριπίδης διατείνεται ὅτι ὃ Ἀπόλλων εἶπε:

Ἐὖ Ζεὺς εἶναι ἔνοχος γιὰ τὸ φόνο τοῦ παιδιοῦ μου
τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ρίχνοντάς του φλόγα στὰ στήθη.

Ἐπειτα πῶς τὸ μέγιστο καὶ ἐξαίρετο ἀπὸ τὰ δῶρα (στὸν κόσμο) τοῦ Δία καὶ τοῦ Ἀπόλλωνα τὸ κατέκαυσε μὲ τὴ φωτιά ὃ Θεός, μολονότι ζυγίζει μὲ δίκαια ἀπόφαση τὰ ἀνθρώπινα πράγματα καὶ ἀνάλογα καὶ δικαιολογημένα σύμφωνα μὲ τοὺς τρόπους τοῦ καθενὸς γνωρίζει νὰ μοιράζει ἢ βραβεῖα ἢ ἐνδεχομένως τιμωρίες; Ἀλλά, λέγει, ὠφέλησε μὲ τὴν ἰατρικὴ τὴ ζωὴ. Ἐρα λοιπὸν γι' αὐτὸ εἶναι ἀξιο νὰ ἀνακηρύξομε καὶ θεοὺς αὐτοὺς πού τὴν ὠφέλησαν; Καὶ βέβαια καὶ οἱ ἄλλες ἐπιστῆμες, θὰ παρατηρήσει κανεὶς, ὅπως καὶ οἱ χειρονακτικὲς τέχνες, δὲν ἔχουν ἐφευρεθεῖ ἀσκοπα, ἀλλ' εἶναι πολὺ χρησιμότητες γι' αὐτοὺς πού ζοῦν ἐδῶ. Ἐρα λοιπὸν ἐκεῖνοι πού τὶς πρωτοάσκησαν ἢ πού διέπρεψαν καὶ δοξάσθηκαν σὲ κάθε μία περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους πρέπει νὰ τοὺς σταφανώσομε μὲ τὴν τιμὴ τῆς θεότητος; Ἐν δηλαδὴ ὃ υἱὸς τῆς Κορωνίδας ἔχει κάνει κάτι θεοπρεπές, ἂν ἔδωσε στοὺς τυφλοὺς πού ἔχασαν τὰ μάτια τους τὴν ὄραση, ἂν πρόσταξε οἱ πεθαμένοι νὰ ἐπανέλθουν στὴ ζωὴ, ἂν τοὺς ἀνάπηρους στὰ πόδια τοὺς ἔδειξε νὰ βαδίζουν κανονικὰ καὶ τοὺς πρόσταξε νὰ πᾶνε χαρούμενοι στὰ σπίτια τους, ἂς δεχθεῖ κι ἀπὸ μᾶς τὸν ὑποχρεωτικὸ θαυμασμό. Ἐν ὅμως πέτυχε σὲ κάποιες περιπτώσεις ἀρρώστιας, ἂς ἐπαινεθεῖ βέβαια κι αὐτός, ἐπειδὴ ἄσκησε ἀριστα τὴν ἰατρικὴ τέχνη, ἂς μὴ περιφρονηθεῖ ὅμως πιά καὶ τὸ «Γνώθι σαυτόν». Ἐνα φιλοχρήμα-

ἀτιμαζέτω τό, “Γνωῖθι σαυτόν”. Φιλόπλουτον τοίνυν καὶ ἀλαζόνα τεθεοποίηκεν ἰατρὸν ὁ πανάριστος οὔτοςί, καὶ δὴ καὶ ἀγέρωχον ἀνασπάσας ὄφρυν ἐπ’ αὐτῷ δὴ πάλιν, οὔτω φησί·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

5 Τί δὲ τοιοῦτον Ἑβραῖοι καυχῶνται παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδόσθαι, πρὸς οὓς ὑμεῖς ἀφ’ ἡμῶν αὐτομολήσαντες πείθεσθε; Εἰ τοῖς ἐκείνων γοῦν προσείχετε λόγους, καὶ οὐ παντάπασιν ἐπεγράφητε
 δυστυχῶς, ἀλλὰ χεῖρον μὲν ἢ πρότερον, ὅποτε σὺν ἡμῖν ἦτε, οἷστ’ ἀδὲ ὅμως πεπόνθειτε ἂν καὶ φορτά. Ἐνα γὰρ ἀντὶ πολλῶν
 10 ἐσέβεσθε ἂν οὐκ ἄνθρωπον, μᾶλλον καὶ πολλοὺς ἀνθρώπους δυστυχεῖς. Καὶ νόμῳ σκληρῷ μὲν καὶ τραχεῖ καὶ πολὺ τὸ ἄγριον ἔχοντι καὶ θάρβατον, ἀντὶ τῶν παρ’ ἡμῖν ἐπιεικῶν καὶ φιλανθρώπων
 χρώμενοι, τὰ μὲν ἄλλα χεῖρονες ἂν ἦτε, ἀγνότεροι δὲ καὶ καθαρώτεροι τὰς ἀγιστείας· νῦν δὲ ὑμῖν συμβέβηκεν ὥσπερ ταῖς
 15 ὁδέλλαις, τὸ χεῖριστον ἔλκειν αἷμα ἐκεῖθεν, ἀφεῖναι δὲ τὸ καθαρώτερον.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Πλεῖστα μὲν οὖν ὅσα καὶ ἀξιόληπτα τὰ τοῖς Ἑβραίοις δεδωρημένα, καὶ ἅπερ ἀγάσαιτό τις καὶ μάλα ἐν δίκῃ παρὰ τοῦ τῶν ὅλων
 20 κατεξουσιάζοντος Θεοῦ, καταδείξει τις ἂν. Τοιοῦτό γε μὴν οὐδέν, ὁποῖον σφᾶς αὐτοὺς ἀνχοῦσι λαβεῖν παρὰ τε Ἥλιον καὶ Διὸς οἰτῆς ἀληθείας ἀποφοιτήσαντες. Ἔδει γάρ, ἔδει, οὓς μὲν αὐτοὶ φασὶ
 πολιούχους τε καὶ ἐθνάρχας θεοῦς, ἦτοι δαίμονας, τὰ ταῖς ἐαυτῶν
 ὁδελυρίαις ἐοικότα χαρίζεσθαι, τὸν δέ γε τῶν ὅλων κρατοῦντα καὶ
 25 βασιλεύοντα, φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν, τοὺς τὰ αὐτοῦ σέβοντας κράτη καὶ οἷον γνησίους ὑπασπιστάς, ἀκεστάς ψυχῶν καὶ
 σωμάτων χειροτονῆσαι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, Ἥλιαν ἐκεῖνον τὸν Θεοσβίτην, Ἐλισσαῖον, τοὺς ἄλλους, οἳ κατ’ ἐκεῖνο καιροῦ διαπρεπεστάτην ἐν ἀρεταῖς τὴν δόξαν ἀπεκληρώσαντο, τοὺς κατὰ Χριστὸν
 30 γεγονότας, Πέτρον δὴ λέγω καὶ Ἰωάννην, καὶ τοὺς ἑτέρους, ὧν

το λοιπὸν καὶ ἀλαζόνα γιατρὸ τὸν ἔκανε θεὸ αὐτὸς ἐδῶ ὁ πανάριστος, καὶ μάλιστα δείχνοντας πολλὴ ἀγερωχία καὶ γι' αὐτόν, λέγει πάλι τὰ ἑξῆς.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Γιὰ ποιὸ παρόμοιο λοιπὸν καυχῶνται οἱ Ἑβραῖοι ὅτι τοὺς δόθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ πείθεσθε ν' αὐτομολήσετε ἀπὸ ἐμᾶς πρὸς αὐτούς; Ἄν προσέχατε τὰ λόγια ἐκείνων καὶ δὲν τὰ εἴχτε ἀποδεχθεῖ, δυστυχῶς, ἀσυζητητί, θὰ ἦσασταν βέβαια σὲ χειρότερη μοῖρα ἀπὸ ὅ,τι πρωτύτερα, ὅταν ἦσασταν μ' ἐμᾶς, θὰ ἦταν ὅμως τὰ παθήματά σας ἐλαφρὰ καὶ ὑποφερτὰ. Γιατί θὰ λατρεύατε ἀντὶ πολλοὺς θεοὺς, ἕνα, καὶ ὄχι ἄνθρωπο, ἢ καλύτερα πολλοὺς ἀνθρώπους δυστυχεῖς. Κι ἔχοντας ἕνα νόμο σκληρὸ καὶ τραχύ, πολὺ ἄγριο καὶ βάρβαρο, ἀντὶ αὐτῶν πού ἔχομε ἐμεῖς καὶ εἶναι ἐπεικειῖς καὶ φιλόανθρωποι, μπορεῖ νὰ ἦσασταν χειρότεροι κατὰ τὰ ἄλλα, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴ λατρεία ἀγνότεροι καὶ καθαρότεροι. Τώρα ὅμως ἔγινε σ' ἐσᾶς ὅ,τι μὲ τὶς βδέλλες ρουφᾶτε τὸ χειρότερο αἷμα ἀπὸ ἐκεῖ, καὶ ἀφήνετε τὸ καθαρότερο.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Μπορεῖ βέβαια νὰ καταδείξει κανεῖς, ὅτι πέρα πολλὰ καὶ ἄξια ἀποδοχῆς εἶναι ὅσα ἔχουν δωρηθεῖ στοὺς Ἑβραίους ἀπὸ τὸν Θεὸ τὸν ἔξουσιαστὴ τῶν ὅλων, τὰ ὁποῖα καὶ θὰ θαύμαζε κανεῖς, καὶ πολὺ δίκαια, τίποτε ὅμως ὅμοιο μ' αὐτὸ πού καυχῶνται ὅτι ἔλαβαν αὐτοὶ ἀπὸ τὸν Ἥλιο καὶ τὸν Δία, αὐτοὶ οἱ ἀπομακρυσμένοι ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ ἔπρεπε, ἔπρεπε ἐκεῖνοι πού αὐτοὶ τοὺς ὀνομάζουν πολιοῦχους καὶ ἐθνάρχες θεοὺς ἢ δαίμονες, νὰ τοὺς χαρίζουν τὰ ἀντίστοιχα μὲ τὶς δικές τους βδελυρότητες, αὐτὸς ὅμως πού εἶναι κύριος καὶ βασιλιάς ὅλων καὶ πού εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του καὶ ἀληθινὰ Θεός, ἐκείνους πού τιμοῦν τὴν ἔξουσία του καὶ εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο γνήσιοι ὑπασπιστές του, νὰ τοὺς χειροτονήσῃ θεραπευτὲς ψυχῶν καὶ σωμάτων τῶν ἀνθρώπων, τὸν Ἥλια ἐκεῖνο τὸν Θεοσίτη, τὸν Ἐλισσαῖο, τοὺς ἄλλους πού ἔλαβαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ξεχωριστὴ δόξα γιὰ τὶς ἀρετές τους, καὶ ἐκείνους πού ἔζησαν τὴν ἐποχὴ τοῦ Χριστοῦ, ἐννοῶ τὸν Πέτρο καὶ τὸν Ἰωάννη καὶ τοὺς ἄλλους, τῶν ὁποίων καὶ οἱ

καὶ μόναι τῶν σωμάτων αἱ σκιαὶ τοῖς ἀρρωστοῦσι ἐπήρκεσαν εἰς ἀπότριψιν τοῦ κακοῦ, τὸν ἔκκριτον Παῦλον, τοὺς μετ' αὐτὸν γεγονότας, καὶ παρήσω μὲν τοὺς καθ' ἕναστον λέγειν. Ἐξεστι δὲ καὶ εἰς δεῦρο τοῖς βουλομένοις ὄραῖν ἄνδρας σεπτοὺς καὶ ἁγίους ἐν 5 δυνάμει Χριστοῦ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πονηροῖς ἐπιτημῶντας δαίμοσιν, καὶ οὓς ἐκεῖνοι θεοὺς καὶ σωτῆρας εἶναι πιστεύουσι, τῇ τῆς προσευχῆς δυνάμει συντριβόντας, καὶ τῇ τῆς χειρὸς ἀφῆ κατακίζοντας, καὶ μὴν καὶ ποικίλων ἀρρωστημάτων ἐλευθεροῦν ἰσχύοντας τοὺς ἐνισχημένους. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς τοῦ ψεύδους κατε- 10 γνωκόσι καὶ τῆς Ἑλλήνων ἀπάτης μονονουχί κατακεκραγόσι καὶ ἀνθηρημένοις ἐμφρόνως τὸ ἀληθές, ἐπεγνωκόσι δὲ τὸν φύσει Θεὸν καὶ τὸν ὅλων Δημιουργόν, ἐπιφύεται λέγων, ὅτι "Τοῖς Χριστιανῶν προσεσηκότες λόγοις ἠπάτησθε, καὶ οὐχ ἓνα μὲν ἔτι σέβεσθε Θεόν, ἄνθρωπον δὲ μᾶλλον καὶ πολλοὺς ἑτέρους δυσ- 15 τυχεῖς, καὶ νόμῳ σκληρῷ καὶ ἀγρίῳ καὶ βαρβάρῳ κατεζευγμένους", ἀναγκαῖον οἶμαι καὶ πρὸς γε ταυτὶ τοὺς ἐπικουρεῖν ἰσχύοντας ἀνταναστῆσαι λόγους.

Ἄνθρωπον μὲν οὖν ὀνομάζει Χριστόν, πολλοὺς δὲ καὶ δυστυχεῖς τοὺς ἁγίους μάρτυρας, οὓς καὶ ὑπὸ νόμῳ φησὶ γενέσθαι 20 σκληρῷ, διὰ τοι τὸ φάναι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν «Μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι· φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γενένη». Ἡμεῖς δέ, ὧ κράτιστε, φαίμεν ἄν, οὐχ ὡς σὺ νενόμικας, τεθεοποιήκαμεν ἄνθρωπον καὶ 25 τὸν οὐκ ὄντα φύσει Θεὸν ἀξιούμεν προσκυνεῖν, αὐτὸν δὲ δὴ μᾶλλον τὸν ἐκ Θεοῦ προσπεφηνότα Λόγον, τὸν δι' οὗ τὰ πάντα παρήχθη πρὸς ὑπαρξιν, διασῶσαι κρίναντα τὸ ἀνθρώπινον γένος, σαρκωθῆναί τε καὶ ἐνανθρωπησαί φαμεν, καὶ προελθεῖν ὡς ἄνθρωπον ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, ἵν', ἐπειδήπερ ἀπρόσβλη- 30 τὸς τέ ἐστι καὶ κατ' οὐδένα τρόπον οἰσθή, μᾶλλον δὲ καὶ ἄποπτος παντελῶς ἢ θεία τε καὶ ἀπόρρητος αὐτοῦ δόξα, χρόνους τινὰ ὠρισμένους, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, καθὸ πέφηνεν ἄνθρωπος, οἰκονο-

σκιές μόνο τῶν σωμάτων τους ἦταν ἀρκετές γιὰ τοὺς ἀρρώστους νὰ ἐξαλείψουν τὸ κακὸ, ἐπίσης τὸν ἐξαίρετο Παῦλο καὶ τοὺς μετέπειτα. Θὰ παραλείψω βέβαια νὰ μιλήσω γιὰ τὸν καθένα χωριστᾶ. Ὅσοι ὅμως θέλουν μποροῦν καὶ τώρα νὰ βροῦν ἀνθρώπους σεβαστοὺς καὶ ἁγίους μὲ τὴ δύναμη τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐπιτιμῶντας τοὺς πονηροὺς δαίμονες καὶ συντριβόντας μὲ τὴ δύναμη τῆς προσευχῆς αὐτοὺς ποὺ ἐκεῖνοι πιστεύουν θεοὺς καὶ σωτῆρες, καὶ ἐξολοθρεύοντάς τους μὲ τὸ ἄγγιγμα τοῦ χεριοῦ τους, ἀλλὰ καὶ ἔχοντας τὴ δύναμη νὰ ἐλευθερώνουν ἀπὸ τὶς ποικίλες ἀσθένειές τους αὐτοὺς ποὺ ἀσθενοῦν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπιτίθεται σ' αὐτοὺς ποὺ καταδίκασαν τὸ ψεῦδος καὶ καταδικάζουν κραυγάζοντας κατὰ κάποιον τρόπο τὴν ἀπάτη τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀπεναντίας προτίμησαν συνειδητὰ τὴν ἀλήθεια καὶ ἀναγνώρισαν τὸν φύσει Θεὸ καὶ Δημιουργὸ τῶν ὄλων, λέγοντας, “Ἀπατηθήκατε δίνοντας τὴν προσοχή σας στοὺς λόγους τῶν Χριστιανῶν, καὶ δὲν σέβεσθε πλέον ἓνα Θεό, ἀλλὰ τιμᾶτε ἓναν ἄνθρωπο, ἢ καλύτερα πολλοὺς ἄλλους δυστυχεῖς καὶ δεμένους στὸ ζυγὸ νόμου σκληροῦ καὶ ἄγριου καὶ βάρβαρου”, γι' αὐτὸ εἶναι, νομίζω, ἀνάγκη ν' ἀντιπαραθέσω καὶ σ' αὐτὰ τοὺς λόγους ποὺ μποροῦν νὰ βοηθήσουν.

Ἄνθρωπο λοιπὸν ὀνομάζει τὸν Χριστὸ, ἐνῶ πολλοὺς καὶ δυστυχεῖς ἀποκαλεῖ τοὺς ἁγίους μάρτυρες, γιὰ τοὺς ὁποίους καὶ λέγει, ὅτι εἶναι δεμένοι σὲ νόμο σκληρό, ἐπειδὴ εἶπε ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός· «Μὴ φοβᾶστε αὐτοὺς ποὺ θανατώνουν τὸ σῶμα, δὲν ἔχουν ὅμως τὴν δύναμη νὰ θανατώσουν τὴν ψυχὴ. Νὰ φοβηθεῖτε μᾶλλον ἐκεῖνον ποὺ μπορεῖ νὰ στείλει ψυχὴ καὶ σῶμα νὰ χαθοῦν στὴ γέεννα»⁶. Ἐμεῖς ὅμως, οἱ ἄριστοι, θὰ τοῦ λέγαμε, δὲν θεοποιήσαμε, ὅπως ἐσὺ νόμισες, καὶ δὲν θεωροῦμε ἄξιο νὰ προσκυνοῦμε κάποιον ποὺ δὲν εἶναι θεὸς ἀπὸ τὴ φύση του, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἴδιο τὸν Λόγο, ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ μέσω τοῦ ὁποίου ἦρθαν ὅλοι στὴν ὑπαρξη, ἐπειδὴ ἀποφάσισε νὰ διασώσει τὸ ἀνθρώπινο γένος, νὰ λάβει σάρκα καὶ νὰ γίνῃ ἄνθρωπος καὶ νὰ γεννηθεῖ σὰν ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἁγία Παρθένο. Ὡστε, ἐπειδὴ καὶ ἀπρόσβλητη εἶναι καὶ ἀδύνατο εἶναι νὰ τὴν ἀντέξει κανεὶς, καὶ μᾶλλον εἶναι τελείως ἀθεώρητη ἢ θεία καὶ ἀπόρητη δόξα του, σὲ κάποια ὠρισμένη περίοδο τοῦ χρόνου, σὰν

μικῶς συνδιαιτώμενος τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, τίς μὲν ὁ φύσει καὶ μόνος
 τῶν ὄλων ἐστὶ Θεός, ἀναπειίσθη φρονεῖν, ἀρετῆς δὲ ἀπάσης ἀπο-
 φήνας ἐπιστήμονας, ἑαυτῷ συνάψη δι' ἁγιασμοῦ, καταργήσας
 πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν πονηράν, καὶ τῶν
 5 ψευδωνύμων ἀπαλλάξας θεῶν. Οἰκοῦν οὖν, καθάπερ οἶει καὶ
 λέγεις καὶ φρονεῖν ἀξιοῖς, ἀνθρωπολατρία τὸ χρῆμά ποθεν· ἄν-
 θρωπον δὲ πεφηνότα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐπιγινώσκοντες πρόσι-
 μεν ὡς Θεῶ, καθὸ καὶ Θεός ἐστι, καὶ ἐκ Θεοῦ πέφηνε Πατρός,
 ἄτρεπτός τε καὶ ἀναλλοίωτος ὢν, ἰσχνῶς τε καὶ ἀκριδῶς τὸ περὶ
 10 αὐτοῦ μυστήριον προαναφωνήσαντος μὲν τοῦ πανσόφου Μω-
 σέως, συμβαίνουσαν δὲ τοῖς ἐκείνου λόγοις καὶ τῶν ἁγίων προ-
 φητῶν ποιουμένων τὴν προαγόρευσιν. Τούς γε μὴν ἁγίους μάρ-
 τυρας οὔτε θεοὺς εἶναί φαμεν, οὔτε προσκυνεῖν εἰθίσμεθα λα-
 τρευτικῶς δηλονότι, ἀλλὰ σχετικῶς καὶ τιμητικῶς. Στεφανοῦμεν
 15 δὲ μᾶλλον ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς ὡς τῆς ἀληθείας γενναίως ὑπερα-
 θλήσαντας, τετηρηκότας δὲ οὕτω τὸ ἐν πίστει γνήσιον, ὡς καὶ
 αὐτῆς ἀφειδῆσαι τῆς ψυχῆς, καὶ τοῖς τοῦ θανάτου δείμασιν εἰπόν-
 τας τὸ χαίρειν, κατευμεγεθῆναι μὲν κινδύνου παντός, καὶ εὐαν-
 δρίας δὲ τῆς οὕτω τεθραυσμένης οἴονεῖ τινὰς εἰκόνας, τὰ καθ'
 20 ἑαυτοὺς ἀναστήσαι τῷ βίῳ. Τὸ ἀπεικὸς οὖν οὐδέν, μᾶλλον δὲ ἦν
 δήπου καὶ ἀναγκαῖον, τοὺς οὕτω λαμπροῖς ἐπαυχήσαντας κα-
 τορθώμασι, ταῖς ἀτελευτήτοις στεφανοῦσθαι τιμαῖς.

Ἀκαταιτίατον δὲ τὸ χρῆμα ὑπάρχον καὶ παρ' αὐτοῖς εὐρήσο-
 μεν τοῖς Ἑλλήνων ἀρχαιοτέροις. Τούς γὰρ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης
 25 ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας, καὶ τοὺς ὕστερον τῇ Ξέρξου
 στρατιᾷ γενναίως μεμαχημένους, ὡς εὐκλεᾶ θάνατον ὑπομείναν-
 τας ἔθος τοῖς Ἀθήνησιν ἦν τοῖς καθ' ἕκαστον ἔτος ἐγκωμίοις στε-
 φανοῦν ἐπ' αὐτοῖς τοῖς μνήμασι συναγηγερομένοις. Εἶτα πῶς ὁ
 πανάριστος οὕτοσι τὸ χρῆναι τιμᾶν ἁγίους οὐκ ἀνεύθυνον ἔᾱ;
 30 Καίτοι φησὶ καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων περὶ τε τῶν ἄριστα βιοῦν ἐλομέ-

Ένας ἀπὸ ἡμᾶς, φανερώθηκε ὡς ἄνθρωπος, ζώντας κατ' οἰκονομία μαζί μὲ τοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ τοὺς πείσει νὰ κατανοήσουν ποιὸς εἶναι ὁ ἀπὸ τῆ φύση του καὶ μόνος Θεὸς τῶν ὄλων, καὶ ἀναδεικνύοντας μας γινώστες τέλειους κάθε ἀρετῆς, νὰ μᾶς ἐνώσει μὲ τὸν ἑαυτό του ἀφοῦ μᾶς ἀγιάσει, καταργώντας κάθε ἀρχὴ καὶ κάθε ἐξουσία καὶ δύναμη πονηρῆ καὶ ἀπαλλάσσοντάς μας ἀπὸ τοὺς ψευδώνυμους θεοὺς. Ἐπομένως δὲν εἶναι ὅλο τὸ πρᾶγμα, ὅπως νομίζεις καὶ ἰσχυρίζεσαι καὶ θέλεις νὰ φρονεῖς, κάποια ἀνθρωπολατρία, ἀλλὰ γνωρίζοντας ὅτι εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ποὺ ἐμφανίσθηκε ὡς ἄνθρωπος, προσερχόμαστε σ' αὐτὸν ὡς Θεό, καθότι εἶναι καὶ Θεὸς καὶ προῆλθε ἀπὸ τὸν Θεὸ Πατέρα, ὄντας ἀτρέπτος καὶ ἀναλλοίωτος, τὸ σχετικὸ μὲ τὸν ὁποῖο μυστήριον μὲ λεπτομέρεια καὶ ἀκρίβεια προανήγγειλε ὁ πάνσοφος Μωυσῆς, καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς λόγους ἐκείνου ἔκαναν τὴν προαγόρευσίν τους καὶ οἱ ἅγιοι προφῆτες. "Ὅσο γιὰ τοὺς ἁγίους μάρτυρες οὔτε θεοὶ ἰσχυρίζομαστε ὅτι εἶναι, οὔτε συνηθίσαμε νὰ τοὺς προσκυνοῦμε, δηλαδή νὰ τοὺς λατρεῦομε, ἀλλὰ ἐκδηλώνοντας τὴν ἀγάπη καὶ τὴν τιμὴ μας, καὶ μᾶλλον τοὺς στεφανώνομε μὲ τὶς ἀνώτατες τιμές, ἐπειδὴ ἔκαναν τὸν ὑπέριστατον ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀλήθεια μὲ γενναιότητα καὶ φύλαξαν μὲ τόση δύναμη τὴ γνησιότητα τῆς πίστεως, ὥστε νὰ μὴν ὑπολογίσουν τὴ ζωὴ τους, καὶ ὑπερνικώντας τὸ φόβον τοῦ θανάτου, φάνηκαν ἀνώτεροι ἀπὸ κάθε κίνδυνον, καὶ σὰν κάποιες εἰκόνες τῆς τόσο θαυμαστῆς γενναίας ἀνδρίας τους ἔστησαν τὰ κατορθώματά τους μέσα στὴ ζωὴ. Δὲν εἶναι λοιπὸν καθόλου ἀταίριαστο, ἀντίθετα εἶναι ἀνάγκη, αὐτοὺς ποὺ ἐξυψώθηκαν μὲ τόσο λαμπρὰ κατορθώματα, νὰ τοὺς στεφανώνομε μὲ ἀτέλειωτες τιμές.

Τὸ πρᾶγμα βέβαια αὐτὸ θὰ τὸ βροῦμε ἀπαλλαγμένο ἀπὸ κάθε κατηγορία καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀρχαιότερους Ἕλληνας. Πράγματι ἐκεῖνοι ποὺ προκινδύνευσαν στὸν Μαραθῶνα γιὰ χάρη ὅλης τῆς Ἑλλάδας, καὶ ἔπειτα ἐκείνους ποὺ πολέμησαν μὲ γενναιότητα τὴ στρατιὰ τοῦ Ξέρξη ἐπικράτησε συνήθεια στοὺς Ἀθηναίους, ἐπειδὴ ὑπέμειναν ἔνδοξον θάνατον, νὰ τοὺς στεφανώνουν καὶ νὰ τοὺς ἐγκωμιάζουν κάθε χρόνον μαζεμένοι γύρω ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ μνήματά τους. Πῶς λοιπὸν αὐτὸς ἐδῶ ὁ πανάριστος δὲν ἀφήνει ἔξω ἀπὸ τὶς κατηγορίες του τὴν ἀνάγκη νὰ τιμοῦμε τοὺς ἁγίους, μολονότι βέβαια καὶ ὁ

νων καὶ τεθνεώτων οὐκ ἀγεννῶς “Τὸν λοιπὸν δὴ χρόνον, ὡς δαίμονας γεγονότας τεθνεώτας οὕτω θεραπεύσομέν τε καὶ προσκυνήσομεν αὐτῶν τὰς θήκας. Τὰ αὐτὰ δὴ ταῦτα νομιοῦμεν, ὅταν τις γήρα ἢ ἑτέρῳ τινὶ τρόπῳ τελευτήσῃ τῶν ὅσοι ἂν διαφερόντως ἐν
5 τῷ βίῳ ἀγαθοὶ κριθῶσι”. Καὶ ταυτὶ μὲν ὁ σός, ὦ κράτιστε, Πλάτων.

Ἡμεῖς δέ, ὡς ἔφην, οὐ θεοὺς γενέσθαι φαμέν τοὺς ἀγίους μάρτυρας, αἰδοῦς δὲ ἀπάσης ἀξιοῦν εἰθίσμεθα, καὶ τιμῶμεν αὐτῶν τὰς θήκας τῆς οὕτω λαμπρᾶς εὐανδρίας, καθάπερ ἐν τάξει
10 γερῶν καὶ ἀντιμισθίας τὴν ἀμάραντον αὐτοῖς κατατιθέμενοι μνήμην. Ἐπειδὴ δὲ διαλοιδορεῖται μάτην τοῖς πιστεύουσι εἰς Χριστόν, ὡς ἀσυνέτως ἀνθηρημένοις τοῦ χρῆναι λατρεύειν Θεῶ, ἐνὶ πολλοῦς ἀθέους ἀνθρώπους, καταδειξάσαι πειράσομαι τῆς Ἑλλήνων ἀμαθίας τὰ ἐγκλήματα, τοῖς ἀληθείας προσκυνηταῖς ἀνο-
15 σίως ἐπηντληκότα. Τεθύκασι γὰρ ἀνθρώποις αὐτοί, καὶ τοῦτο αἰσχροῖς τε καὶ ἀσελγέσι, καὶ πάντα τρόπον νοσοῦσι διαβολῆς ὁποῖός τις ἦν, ὃν Ἀλκμήνης καὶ Διὸς γενέσθαι φασίν, ὁ διαδόητος Ἡρακλῆς, ὃν τὸν μέγαν καὶ ἐξαίρετον ἀνάπτουσι ἄθλον, τὸ ἐν μιᾷ νυκτὶ πεντήκοντα διακορῆσαι παρθένους. Τετίμηνται δὲ
20 καὶ ἕτεροι δόξη Θεοῦ παρ’ αὐτοῖς, ὁ ἐκ Θηβῶν Ἐρμῆς, ὁ Μεμφίτης Ἀσκληπιός, Διόσκουροί τε πρὸς τούτοις, Ἄπις τε καὶ Ὅσιρις. Καὶ σιωπῶ τὸν Σεμέλης τὸν ἀσελγῆ καὶ βέβηλον, προσεποίησα δὲ καὶ τὸν Κλεομήδην, ὃν ἐν τῷ πυκτεύειν φασίν ὡς ὤμος τε ἦν καὶ ἀπηνῆς καὶ θηροσὶν ἀγρίοις ὀλίγα παραχωρῶν, καὶ ταύ-
25 τῆς ἔνεκα τῆς αἰτίας ἐπαινέσας αὐτὸν ὁ Πύθιος, ἐκ τῶν ἱερῶν ἐφώνει τριπόδων, καθάπερ αὐτοὶ φασιν

“Υστατος ἡρώων Κλεομήδης Ἀστυपालαιεύς,

“Ὀν θυσίαις τιμᾶσθ’ ὡς οὐκέτι θνητὸν ἔοντα.

Λαμπρὰ τῆς ἀπανθρωπίας χαρίζῃ τὰ γέρα τοῖς ἀθλοῦσι, ὦ Πύ-
30 θιε. ὦ τῆς ἡμερότητος τῶν θεῶν! ὦ τῆς ἀφθονίας! ἐγγράφεται δὲ τοῖς θεοῖς ὁ μαρός τε καὶ μαιφόνος. Ἔδει γάρ, ἔδει τὸ χρῆμα

ἴδιος ὁ Πλάτων λέγει γιά ἐκείνους πού ἐπέλεξαν νά ζήσουν βίο ἄριστο καί νά πεθάνουν ὄχι σάν δειλοί· “Τόν ὑπόλοιπο χρόνο λοιπόν, ἐπειδή ἔχουν γίνει μετὰ τὸ θάνατό τους θεοί, γι' αὐτὸ θὰ τοὺς τιμήσομε καί θὰ προσκυνήσομε τοὺς τάφους τους. Αὐτὰ τὰ ἴδια θὰ νομοθετήσομε ὅταν κάποιος ἀπὸ γηρατειὰ ἢ μὲ κάποιον ἄλλο τρόπο πεθάνει ἀπὸ ἐκείνους πού θὰ κριθοῦν ὅτι ὑπῆρξαν στὴ ζωὴ ὅπως ἰδιαίτερα ἐνάρετοι”. Καί αὐτὰ βέβαια λέγει, ὡς ἄριστε, ὁ δικός σου Πλάτων.

Ἐμεῖς ὅμως, ὅπως εἶπα, δὲν ὑποστηρίζομε ὅτι ἔγιναν θεοὶ οἱ ἅγιοι μάρτυρες, ἀλλ' ἔχομε συνηθίσει νά τοὺς κρίνομε ἀξιους γιὰ κάθε τιμὴ, καί τιμοῦμε τοὺς τάφους τῆς τόσο λαμπρῆς καί γενναίας ἀνδρίας τους, καταθέτοντάς τους τὴν ἀμάραντη μνήμη στὴ θέση βραβείων καί ἀνταμοιβῆς. Κι ἐπειδὴ μάταια κατηγορεῖ αὐτοὺς πού πίστεψαν στὸν Χριστό, ἐπειδὴ προτίμησαν ἀπερίσκεπτα, ἀπὸ τὸ χρέος νά λατρεύουν ἓνα θεό, νά λατρεύσουν πολλοὺς κοινούς ἀνθρώπους, θὰ προσπαθήσω ν' ἀποκρούσω τὶς κατηγορίες τῆς ἀμάθειας τῶν Ἑλλήνων πού τὶς ἐξάντλησαν μὲ τρόπο ἀσεβῆ ἐναντίον τῶν προσκυνητῶν τῆς ἀλήθειας. Γιατὶ αὐτοὶ θυσίασαν σὲ ἀνθρώπους, καί μάλιστα αἰσχροὺς καί ἀσελγεῖς καί ἀξιους γιὰ κάθε κατηγορία. Ἐνας τέτοιος ἦταν ὁ λεγόμενος υἱὸς τοῦ Δία καί τῆς Ἀλκμήνης, ὁ περιδότης Ἡρακλῆς, στὸν ὁποῖο ἀποδίδουν τὸν μέγα κι ἐξαιρετο ἄθλο, καί ὁ ὁποῖος σὲ μιὰ νύχτα διακόρευσε πενήντα κοπέλλες. Ἐπίσης τιμοῦνται ἀπὸ αὐτοὺς κι ἄλλοι μὲ δόξα θεοῦ, ὁ Ἑρμῆς ἀπὸ τὶς Θῆβες⁷, ὁ Ἀσκληπιὸς ἀπὸ τὴ Μέμφη, μαζὶ μ' αὐτοὺς καί οἱ Διόσκουροι καί ὁ Ἄπις καί ὁ Ὀσιρις. Ἀποφεύγω νά μιλήσω γιὰ τὸν υἱὸ τῆς Σεμέλης, τὸν ἀσελγῆ καί ἀνίερο, θὰ προσθέσω ὅμως καί τὸν Κλεομήδη, γιὰ τὸν ὁποῖο λένε ὅτι στὶς πυγμαχίες του ἦταν σκληρὸς κι ἀνελέητος καί λίγο διέφερε ἀπὸ τὰ ἄγρια θηρία, καί γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἐπαινώντας τον ὁ Πύθιος φώναξε ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς τρίποδες, ὅπως οἱ ἴδιοι λένε·

Τελευταῖος ἦρωας εἶναι ὁ Κλεομήδης ἀπὸ τὴν Ἀστυπάλαια·

Νά τὸν τιμᾶτε μὲ θυσίες, ἐπειδὴ δὲν εἶναι πιά θνητός.

Λαμπρὰ τὰ βραβεῖα τῆς ἀπανθρωπιᾶς χαρίζεις στοὺς ἀθλητές, ὡς Πύθιε. Πόσο ἡμεροὶ εἶναι ἀλήθεια οἱ θεοί! Πόση ἡ γενναιοδωρία τους! Ἐγγράφεται στὸν κατάλογο τῶν θεῶν ὁ βρομερὸς καί φονιάς.

7. Τῆς Αἰγύπτου, ὁ Ἑρμῆς ὁ Τρισμέγιστος.

αὐτοὺς Ἀλέξανδρον δὲ τὸν Φιλίππου τρισκαιδέκατον ἐδόκει
 Θεὸν ὀνομάζειν τοῖς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ· καὶ μὴν καὶ αὐτὸς Ἀλέ-
 ξανδρος ἓνα τινὰ τῶν ἐπιτηδείων, καὶ γυναιῶν αἰσχροῶν προκομι-
 στήν αὐτῷ γεγονότα, Ἐφαισιῶν οὗτος ἦν, ἀνεῖπε θεόν, βωμῶ
 5 καὶ θυσίαις τιμᾶσθαι προστέταχεν. Ἄλλ' εἰ δὴ τις ἔλοιτο τὰ καθ'
 ἕκαστον λέγειν, μακροὺς δαπανήσει λόγους· ἀριθμοῦ γὰρ κρείτ-
 τονες εἶεν ἂν οἱ τὸ τῆς θεότητος ὄνομα παρακλέψαντες.

Ὅτι δὲ ἐντριβὲς ἦν αὐτοῖς, οὓς ἂν θούλοιντο κατ' ἐξουσίαν
 ὀνομάζειν θεοὺς, εἰδείη τις ἂν κἀντεῦθεν. Κλήμης μὲν γὰρ τοῖς
 10 ἀγίοις ἀποστόλοις ἐπόμενος πανταχῇ, πλείστην τε ὄσσην Ἑλλη-
 νικῆς ἱστορίας εἰς ἀκοὴν ἐλθών, ἐν τοῖς «Στρωματεῦσί» φησι, τὴν
 Σαγχωνιάθου ἱστορίαν τῇ τῶν Φοινίκων φωνῇ γεγραμμένην, με-
 θαρμόσαι πρὸς τὴν Ἑλλήνων οὐκ ἀθαύμαστον ἐπὶ παιδείᾳ λαχόν-
 τα τὴν δόξαν τὸν Ἰουδαῖον Ἰώσηπον. Φησὶ τοιγαροῦν ὁ Σαγχω-
 15 νιάθων οὕτως, καίτοι τῆς Ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας ἐπίμεστος
 ὢν· «Οἱ γὰρ παλαιότατοι τῶν Ἑλλήνων, ἐξαιρέτως δὲ Φοινικῆς τε
 καὶ Αἰγύπτου, παρ' ὧν οἱ λοιποὶ παρέλαβον ἄνθρωποι, θεοὺς ἐνό-
 μιζον μεγίστους τοὺς τὰ πρὸς τὴν βιωτικὴν χρεῖαν εὐρόντας, ἢ κα-
 τὰ τι εὖ ποιήσαντας τὰ ἔθνη· εὐεργέτας τε τούτους καὶ πολλῶν αἰ-
 20 τίους ἀγαθῶν ἠγούμενοι, ὡς θεοὺς προσεκύνουν, καὶ εἰς τὸ χρεῶν
 καταστάντες ναοὺς κατεσκευασμένους, στήλας τε καὶ ῥάβδους
 ἀφίερουν ἐξ ὀνόματος αὐτῶν, καὶ ταύτας μεγάλως σεβόμενοι, καὶ
 ἑορτὰς ἔνεμον αὐτοῖς τὰς μεγίστας οἱ Φοινικῆς. Ἐξαιρέτως δὲ καὶ
 τὸ ἀπὸ τῶν σφετέρων βασιλέων, τοῖς κοσμικοῖς στοιχείοις, καὶ τισὶ
 25 τῶν νομιζομένων θεῶν, τὰς ὀνομασίας ἐπέθεσαν φυσικῶς, ἥλιον
 καὶ σελήνην καὶ τοὺς πλανήτας ἀστέρας καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ τὰ
 τούτοις συναφῇ θεοὺς μόνους ἐγίνωσκον, καὶ τοὺς μὲν θνητοὺς,
 τοὺς δὲ ἀθανάτους εἶναι. Οὐκοῦν ἠκιστα μὲν ἡμεῖς, Ἕλληνες δὲ
 μᾶλλον καταφωραθεῖεν ἂν γεγονότες ἀνθρωπολάτραι καὶ τὴν τοῦ
 30 Θεοῦ δόξαν ἀκατασκέπτως ἀνάπτοντες οἷς ἂν θούλοιντο κατὰ και-
 ρούς. Προσεπάγει δὲ τούτοις ὁ σοφὸς Ἰουλιανὸς ἕτερα ἅττα, τῆς
 Χριστιανῶν θρησκείας καταγορεύων πανταχοῦ. Γράφει δὲ οὕτως

Γιατί τούς χρειαζόταν και τούς ἔπρεπε αὐτό. Τὸν Ἀλέξανδρο τοῦ Φιλίππου ἤθελαν οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς του νὰ τὸν ὀνομάζουν δέκατο τρίτο θεό. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος κάποιον φίλο του καὶ πού τοῦ προμήθευε αἰσchrές γυναῖκες (αὐτὸς ἦταν ὁ Ἑφαιστίων), τὸν ἀναγόρευσε θεὸ καὶ πρόσταξε νὰ τὸν τιμοῦν μὲ βωμὸ καὶ θυσίες. Ἀλλὰ ἂν ἤθελε κάποιος νὰ μιλήσει γιὰ καθένα χωριστὰ, θὰ ξόδευε πολλοὺς λόγους, γιατί δὲν φτάνουν οἱ ἀριθμοὶ γι αὐτοὺς πού ὑπόκλεψαν τὸ ὄνομα τῆς θεότητος.

“Ὅτι ὅμως ἦταν συνηθισμένο σ' αὐτοὺς νὰ ὀνομάζουν αὐτοβούλως θεοὺς ἐκείνους πού ἤθελαν, θὰ τὸ διαπιστώσει κανεὶς καὶ ἀπὸ αὐτὸ. Ὁ Κλήμης δηλαδῆ, πού ἀκολουθοῦσε παντοῦ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους καὶ εἶχε ἀκούσει πάρα πολλὰ νὰ λέγονται γιὰ τοὺς Ἕλληνας, στοὺς Στρωματεῖς του λέγει ὅτι τὴν ἱστορία τοῦ Σαγχωνιάθου, πού ἦταν γραμμένη στὴ Φοινικικὴ γλῶσσα, τὴ μετέφερε στὰ ἑλληνικὰ ὁ Ἰουδαῖος Ἰώσηπος, πού ἀπόκτησε θαυμαστὴ δόξα γιὰ τὴν παιδεία του. Λέγει λοιπὸν αὐτὸς ὁ Σαγχωνιάθου, ἂν καὶ εἶναι γεμᾶτος ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ δεισιδαιμονία: “Οἱ παλαιότατοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἰδιαίτερα οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Αἰγύπτιοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι παρέλαβαν πολλὰ, μέγιστους θεοὺς νόμιζαν ἐκείνους πού βρῆκαν τὰ ἀναγκαῖα τῆς ζωῆς, ἢ ὠφέλησαν σὲ κάτι τὰ ἔθνη. Θεωρώντας αὐτοὺς εὐεργέτες καὶ αἵτιους πολλῶν ἀγαθῶν, τοὺς προσκυνοῦσαν οἱ Φοίνικες σὰν θεοὺς, καὶ ὅταν ἦταν στὴν ἀνάγκη τοὺς κατασκεύαζαν πρὸς τιμὴ τους ναοὺς καὶ ἀφιέρωναν στήλες καὶ ράβδους στὸ ὄνομά τους, πού τὶς τιμοῦσαν πάρα πολὺ καὶ τοὺς ἀφιέρωναν τὶς πιὸ ἐπίσημες ἑορτές”. Κυρίως ὅμως κατὰ τρόπο φυσικὸ ἔθεταν τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων τους στὰ κοσμικὰ στοιχεῖα καὶ σὲ κάποιους νομιζόμενους θεοὺς τους, ἀναγνωρίζοντας θεοὺς μόνο τὸν ἥλιο καὶ τὴ σελήνη καὶ τοὺς πλανῆτες καὶ τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ σχετικὰ μ' αὐτά, καὶ ἄλλους ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς θεωροῦσαν θνητοὺς, καὶ ἄλλους ἀθάνατους. Καθόλου λοιπὸν ἐμεῖς, ἀλλὰ μᾶλλον οἱ Ἕλληνας θὰ συλληφθοῦν ὅτι ἔγιναν ἀνθρωπολάτρες καὶ ὅτι ἀπέδιδαν ἀπερίσκεπτα τὴ θεία δόξα σὲ ὁποίους κατὰ καιροὺς ἤθελαν. Σ' αὐτὰ ὅμως ὁ σοφὸς Ἰουλιανὸς προσθέτει καὶ κάποια ἄλλα, κατηγορώντας παντοῦ τὴ θρησκεία τῶν Χριστιανῶν. Γράφει λοιπὸν τὰ ἑξῆς.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἀγνείας μὲν γάρ, οὐδὲ εἰ πεποίηται μνήμην, ἐπίστασθε, ζη-
 λούτε δὲ αὐτῶν τοὺς θυμούς καὶ τὴν πικρίαν, ἀνατρέποντες ἱερά
 καὶ βωμούς, καὶ ἀπεσφάξατε οὐχ ἡμῶν μόνον τοὺς τοῖς πατρώοις
 5 ἐμμένοντας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐξίσης ὑμῖν πεπλανημένων αἰρετικῶν,
 τοὺς μὴ τὸν αὐτὸν τρόπον ὑμῖν τὸν νεκρὸν θρηνοῦντας. Ἀλλὰ
 ταῦτα ὑμέτερα μᾶλλον ἐστίν. Οὐδαμοῦ γὰρ οὔτε Ἰησοῦς αὐτὰ
 παρέδωκε κελεύων ὑμῖν, οὔτε Παῦλος. Αἴτιον δέ, ὅτι μηδὲ ἤλπι-
 σαν εἰς τοῦτο ἀφίξεσθαί ποτε δυνάμεως ὑμᾶς· ἡγάπων γὰρ εἰ
 10 θεραπαίνας ἐξαπατήσουσι καὶ δούλους, καὶ διὰ τούτων τὰς γυ-
 ναῖκας, ἄνδρας τε, οἴους Κορνήλιος καὶ Σέργιος. Ὡν εἷς ἐὰν φανῆ
 τῶν τηνικαῦτα γνωριζομένων ἐπιμνησθεῖς, ἐπὶ Τιβερίου γὰρ ἦτοι
 Κλαυδίου ταῦτα ἐγένετο, περὶ πάντων ὅτι ψεύδομαι νομίζετε.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

15 Θρασυστομεῖ δὴ πάλιν ὁ γεννάδας οὐτοσί, καὶ ἀνάγνους εἶναί
 φησι τοὺς ἀπαίροντας μὲν ἀπάτης Ἑλληνικῆς, μεθορμιζομένους
 δὲ πρὸς ἀλήθειαν. Ἄρ' οὖν οὐ γέλως δὴ ταυτί καὶ γρασπρεπῆ
 τερετίσματα; Φέρε γὰρ τὰ ἐκ τῶν αὐτοῦ λογάδων λέγωμεν αὐτῶ·
 Ἀφραίνεις, Μενέλαε Διοτρεφές, οὐδὲ τί σε χρεῶ
 20 Ταύτης ἀφροσύνης· ἀνά δ' ἴσχεο κηδόμενός περ.
 Ἡμεῖς μὲν γὰρ τοὺς τῆς ἀληθοῦς ἀγνείας βασανίζοντες τρόπους,
 ἀρετῆς ἀπάσης ἐσμὲν ἐπιμεληταί, καὶ τὸ ἐφ' ἅπασι τοῖς ἀρίστοις
 εὐδοκμεῖν, οὐκ ἀθαυμάστου σπουδῆς ἀξιοῦν εἰθίσμεθα. Ὑμεῖς
 δὲ τοσοῦτον τῶν καθ' ἡμᾶς ἀφεστήκατε, ὥστε καὶ ἀσελγαίνοντας
 25 ὑμῶν τοὺς θεοὺς θαυμάζετε, καὶ ταῖς ἀναιδῶς ἐταιριζομέναις
 προσκυνεῖτε θεαῖς. Ἀλλ' ὀργῆς ἠττησθαί φησιν ἡμᾶς καὶ φονᾶν
 ἀδίκως. Καὶ ποῦ τοῦτο γεγονός ἐυρήσομεν; Ἀληθές γάρ, οἶμαι,
 τὸ ἔμπαλιν, καὶ ἐξ αὐτῶν τοῦτο διαφαίνεται τῶν πραγμάτων.
 Ἀνήρηνται γὰρ παρ' αὐτῶν οἱ μακάριοι μάρτυρες, ἐπ' οὐδενὶ μὲν
 30 τὸ σύμπαν τῶν ἀτοπωτάτων ἐληλεγμένοι, ὅτι δὲ ἐπὶ πάντας Θεῶ
 τὸ γνήσιον τετηρήκασιν, εὐνοοί τε γεγόνασιν, ὑπομείναντες τὴν

8. Ὀμήρου, Ἰλιάς M 109-110.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

“Ὅσο γιὰ τὴν ἀγνεία δὲν γνωρίζετε ἂν ἔχει κάνει ἀναφορά, μιμῆσθε ὅμως τοὺς θυμούς τους καὶ τὸ μίσος, ἀνατρέποντας ναοὺς καὶ βωμοὺς καὶ σφάξατε ἀπὸ ἐμᾶς ὄχι μόνον ἐκείνους ποὺ ἐπέμειναν στὶς πατρῶες παραδόσεις, ἀλλὰ καὶ τοὺς αἰρετικούς ποὺ παραπλανήθηκαν ἐξίσου μ’ ἐσᾶς, ποὺ δὲν θρηνοῦν τὸν νεκρὸ μὲ τὸ δικό σας τρόπο. Ἄλλ’ αὐτὰ εἶναι μᾶλλον δικὰ σας. Γιατὶ πουθενὰ οὔτε ὁ Ἰησοῦς ἔδωσε σ’ ἐσᾶς τέτοιες ἐντολές, οὔτε ὁ Παῦλος. Καὶ ἡ αἰτία εἶναι, ὅτι οὔτε κἂν ἔλπισαν ὅτι θὰ φτάνατε σὲ τόση δύναμη. Γιατὶ ἤθελαν, ἂν μποροῦσαν, νὰ ἐξαπατήσουν κάποιες θεράπαινες καὶ δούλους, καὶ μέσω αὐτῶν τίς γυναῖκες καὶ τοὺς ἄνδρες, ὅπως ὁ Κορνήλιος καὶ ὁ Σέργιος. Ἄν βρεθεῖ ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς νὰ θυμηθεῖ τοὺς τότε γνωστοὺς ἀνθρώπους, γιατί αὐτὰ ἔγιναν ἐπὶ βασιλείας Τιβερίου ἢ Κλαυδίου, τότε νὰ πιστέψετε ὅτι ψεύδομαι γιὰ ὅλα.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Μιλᾷει πάλι μὲ θρασύτητα αὐτὸς ἐδῶ ὁ θρασύς, καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν εἶναι ἀγνοὶ ὅσοι φεύγουν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ἀπάτη καὶ προσέρχονται στὴν ἀλήθεια. Ἔρα λοιπὸν δὲν εἶναι γιὰ γέλοια αὐτὲς οἱ φλυαρίες ποὺ ταιριάζουν σὲ γριές: Ἐμπρὸς λοιπὸν ἄς τοῦ ποῦμε ἀπὸ τὰ λεγόμενα τῶν δικῶν του λογίων:

Ἄνοηταίνεις, Μενέλαε Διογέννητε, καὶ δὲν σοῦ συμφέρει τέτοια ἀνοησία· συγκράτησε τὸν πόνο σου⁸.

Ἐμεῖς βέβαια ἐξετάζοντας τοὺς τρόπους τῆς ἀληθινῆς ἀγνότητας, φροντίζομε γιὰ κάθε ἀρετὴ, καὶ συνηθίζομε νὰ θεωροῦμε ἄξια μεγάλου θαυμασμοῦ τὴ φροντίδα πρὸς εὐδοκίμηση σὲ ὅλα τὰ ἄριστα. Ἀντίθετα ἐσεῖς τόσο πολὺ ἀπέχετε ἀπὸ ἐμᾶς, ὥστε, καὶ ἐνῶ ἀσελγοῦν οἱ θεοὶ σας, τοὺς θαυμάζετε καὶ λατρεύετε τίς θεές ποὺ ἐκπορνεύονται ἀδιάντροπα. Λέτε ὅμως ὅτι ἐμεῖς κυριαρχοῦμαστε ἀπὸ ὀργὴ καὶ σκοτώνομε ἄδικα. Καὶ ποῦ θὰ βροῦμε νὰ ἔχει γίνει αὐτό; Γιατὶ ἀληθεύει, νομίζω, τὸ ἀντίθετο καὶ γίνεται αὐτὸ φανερὸ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Καθόσον σκοτώθηκαν ἀπὸ αὐτοὺς οἱ μακάριοι μάρτυρες, καὶ δὲν κατηγορήθηκαν γιὰ κανένα ἀπολύτως ἄτοπο, ἀλλ’ ἐπειδὴ τήρησαν τὴ γνησιότητα τῆς πίστεως πρὸς τὸν Θεὸ τῶν ὅλων καὶ ἔγι-

γραφῆν. Αἰτιᾶται δὲ ἀνθ' ὅτου τοὺς τεμένεσι καὶ βωμοῖς ἐπαφίεν-
 τας τὴν χεῖρα, καὶ τὰ τῆς δυσσεβείας ἀναδοθρεύοντας ἐργαστή-
 ρια; Καίτοι λέγοντος ἀρτίως ἠκούσαμεν, ὡς ἐνὶ χρῆ μόνῳ λατρεύ-
 εῖν Θεῷ· τίσιν οὖν ἄρα τοὺς ναοὺς ἀνεδεύμασθε, καὶ τοὺς ἐν αὐ-
 5 τοῖς βωμοῖς ἀνεστήσατε; Εἶναι μὲν γὰρ ἀνθρωποειδῆς τὸ Θεῖον,
 οὐδ' ἂν αὐτοὶ φαῖεν ἄν' ἀντιφέρονται δὲ οὐκ οἶδ' ὅπως ταῖς σφῶν
 αὐτῶν περὶ τούτου δόξαις. Ἰδρυσάμενοι γὰρ τὰ ἐν σηκοῖς ἔδη
 πολυειδῆ καὶ πολύμορφα, προσκυνεῖν αὐτοῖς ἀδασανίστως ἐκέ-
 λευον, οὐκ ἠγνοηκότες ὅτι νεκροὺς τιμῶσι κατεφθαρμένους. Εἶτα
 10 πῶς οὐκ ἐρυθριᾷ νεκρὸν ὀνομάζων τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα Χρι-
 στὸν, καίτοι παθόντα σαρκί, καὶ δι' ἡμᾶς θανάτου γευσάμενον,
 ἵνα τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἀναστοιχειώσῃ πρὸς ἀφθαρσίαν; Οὐ
 γὰρ μεμένηκεν ἐν νεκροῖς, ἀνεβίω δὲ μᾶλλον, καθελὼν τοῦ θανά-
 του τὸ κράτος, καὶ ἀποστήσας ἡμῶν τὴν ἐκ παραβάσεως τῆς ἐν
 15 Ἀδὰμ τυραννήσασαν φθοράν.

Ἄλλ' ὅτι γυναῖα πεπιστεύκασι, κέκληνται δὲ καὶ οἰκέται, καὶ
 μὴν τῶν κατὰ τὸν θίον ἀσημοτέρων τινές, οὐκ ἀκατάψεκτον ἐᾷ
 τὴν τοῦ σώζοντος ἡμερότητα. Καίτοι πῶς οὐκ ἄμεινον ἐννοεῖν,
 ὡς ἄνθρωπος μὲν ἀνθρώπου, καθὸ πέφυκεν εἶναι ὃ ἐστὶ, κατ'
 20 οὐδένα διοίσει τρόπον, ἀλλ' εἷς κατὰ πάντων ὁ τῆς οὐσίας διήκει
 λόγος, «Μία δὲ πάντων εἴσοδος εἰς τὸν κόσμον, ἔξοδοί τε ἴσαι»,
 κατὰ τὸ γεγραμμένον. Τοῖς γε μὴν θύραθεν πλεονεκτοῦσιν ἐτέ-
 ροις ἔσθ' ὅτε τινές, οἷον χρημάτων περιουσίαις, ἀξιομάτων ὑπερο-
 χαῖς, καὶ ὁ μὲν τίς ἐστὶν οἰκέτης, ὁ δὲ θεραπεύεται. Πλὴν ὅπως
 25 περ' ἂν ἔχοι ταυτί, μία μὲν ἅπασιν ἀνθρώποις ἢ φύσιν Ἔνεστι δὲ
 αὐτῇ τὸ πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἐπαινουμένων ἐπιτηδεύως ἔχειν
 καὶ γὰρ ἐστὶ σοφὴ καὶ ἀποκρίνειν οἷα τε τῶν ἀμεινόνων τὰ χεί-
 ρω. Οὐδὲν οὖν ἄρα τὸ ἀπειρογόν ἐστὶ, τὸν ἐν ὑφέσει τῇ κατὰ τὸν
 θίον γενέσθαι σοφόν, καὶ τὸν ἐν ἐνδείᾳ χρημάτων δικαιοσύνην
 30 ἀσκεῖν, καὶ τὸν ἐν μέτροις ὄντα τοῖς οἰκετικοῖς καὶ ἐπιεικῇ καὶ

ναν εὐμενεῖς ἀπὸ αὐτόν, δέχθησαν τὴν κατηγορία. Γιατί ὅμως κατηγορεῖ ἐκείνους ποὺ ἀπλώνουν τὸ χέρι τους στὰ τεμένη καὶ στοὺς βωμούς κι ἀνασκάπτουν τὰ ἐργαστήρια τῆς δυσσέβειας; Μολονότι βέβαια τὸν ἀκούσαμε μόλις πρὶν λίγο νὰ λέγει, ὅτι πρέπει νὰ λατρεύομε μόνο ἓνα Θεῶ. Γιὰ ποιούς δηλαδή ἄραγε οἰκοδομήσατε τοὺς ναοὺς καὶ χτίσατε σ' αὐτοὺς βωμούς; Γιατί οὔτε αὐτοὶ θὰ μπορούσαν νὰ ποῦν ὅτι τὸ Θεῖο εἶναι ἀνθρωπόμορφο, καὶ δὲν γνωρίζω πῶς ἀντιμάχονται τὶς ἴδιες τὶς γνώμες τους γι' αὐτό. Γιατί, ἀφοῦ κατασκεύασαν τὰ πολυειδῆ καὶ πολὺμορφα καθιστὰ ἀγάλματα μέσα στοὺς ναοὺς, πρόσταζαν νὰ προσκυνοῦν αὐτὰ ἀνεξέταστα, μὴ ἀγνοώντας ὅτι τιμοῦν ἀποσυντεθειμένους νεκροῦς. Ἐπειτα πῶς δὲν κοκκινίζει ἀπὸ ντροπὴ ὀνομάζοντας νεκρὸ τὸν Σωτῆρα τῶν ὅλων Χριστό, παρόλο ποὺ ἔπαθε στὴ σὰρκα, καὶ ἔπαθε γιὰ μᾶς τὸ θάνατο, γιὰ νὰ ἀναστοιχειώσῃ τὴν ἀνθρώπινη φύση, ὥστε νὰ εἶναι ἀθάνατη; Γιατί δὲν ἔμεινε στοὺς νεκροὺς, ἀλλὰ μᾶλλον ἀναβίωσε, συντρίβοντας τὴ δύναμη τοῦ θανάτου κι ἀπομακρύνοντας ἀπὸ μᾶς τὴ φθορὰ, ποὺ λόγῳ τῆς παράβασης τοῦ Ἀδάμ μᾶς εἶχε καταταυρανῆσει.

Ἄλλ' ἐπειδὴ πίστεψαν καὶ γυναῖκες καὶ κλήθησαν καὶ δοῦλοι, καὶ μάλιστα καὶ κάποιοι ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀσήμαντους τῆς ζωῆς, δὲν ἀφήνει χωρὶς κατηγορία τὴν ἡμερότητα τοῦ Σωτῆρα. Καὶ βέβαια πῶς δὲν εἶναι καλύτερο νὰ σκεφτόμαστε, ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὡς πρὸς αὐτὸ ποὺ εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του, δὲν διαφέρει μὲ κανένα τρόπο ἀπὸ ἄλλο ἄνθρωπο, ἀλλὰ μέσα ἀπὸ ὅλους διέρχεται ὁ ἴδιος λόγος τῆς οὐσίας, καὶ σύμφωνα μ' αὐτὸ ποὺ ἔχει γραφεῖ, «μία εἶναι ἡ εἴσοδος μας στὸν κόσμο, καὶ οἱ ἔξοδοι ἀπὸ αὐτὸν ἴδιες»⁹. Στους ἔξω βέβαια ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό μερικοὶ κάποτε πλεονεκτοῦν, ὅπως λόγου χάρη στὶς χρηματικὲς περιουσίαις, στὴν ὑπεροχὴ ἀξιωματίων, καὶ κατὰ τὸ ὅτι ὁ ἓνας εἶναι ὑπηρέτης καὶ ὁ ἄλλος ὑπηρετεῖται. Ὡστόσο ὅπως κι ἂν ἔχουν αὐτά, ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι μία, καὶ ὑπάρχει μέσα τῆς ἡ δυνατότητα νὰ ἐπιδιώκει μὲ ἀγάπη ὅτιδήποτε ἐπαινεῖται· καὶ πράγματι εἶναι σοφὴ καὶ τέτοια ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ καλύτερα τὰ χειρότερα. Ἄρα λοιπὸν τίποτε δὲν ἐμποδίζει αὐτὸν ποὺ βρῖσκεται σὲ κατώτερη βαθμίδα τῆς ζωῆς νὰ γίνῃ σοφός, καὶ αὐτὸν ποὺ δὲν ἔχει χρήματα νὰ ἀσκεῖ δικαιοσύνη, κι αὐτὸς ποὺ βρῖ-

κόσμιον ἀποφαίνεσθαι. Ἄνθ' οὗτου δὴ οὖν αἰτιᾶται μάτην τοὺς τῷ θείῳ κηρύγματι σεσαγηνευμένους εἰς ἀληθῆ καὶ ἀμώμητον θεοπτίαν, καὶ εἰς παντὸς εἶδησιν ἀγαθοῦ, εἰ μὴ μέτεστιν αὐτοῖς τοῦ πλούτου τρυφᾶν, εἰ μὴ ταῖς ἕξωθεν ὑπεροχαῖς πλεονεκτοῦσιν
5 ἑτέρους; Ὡς ἔγωγε φαίην ἂν τὸν ἐν ἐνδείᾳ χρημάτων, εἴπερ ἔλοιτο διαβιοῦν ὀρθῶς καὶ ἐννόμως, ἀσυγκρίτως ἐν ἀμείνοσι τοῦ πλεονεκτοῦντος πλουσίου καὶ οἰκέτην σοφὸν παραληροῦντος δεσπότη. Γέγραπται γάρ, ὅτι «Οἰκέτης σοφὸς κρατήσει δεσποτῶν ἀφρόνων».

10 Ἴδοι δ' ἂν τις καὶ ἐν τοῖς Ἑλλήνων ἀγῶσι, τοὺς ὅτι μάλιστα τῶν ἄλλων εὐπρεπεστέρους, χειρώνακτας μὲν γεγονότας ἐν ἀρχαῖς, δημῶδη δὲ βαναυσικὴν ἐπιτηδεύσαντας τέχνην, καὶ ἐκ πατρῴας τοῦτο λαχόντας διαδοχῆς, οὐκ ἀθαυμάστους δὲ γεγονότας ἐπὶ σοφίᾳ τῇ παρ' αὐτοῖς. Καὶ παρήμι μὲν πολλούς, ἐπ' αὐτὸν δὲ
15 εἶμι τὸν Σωφρονίσκου Σωκράτην, ὃς μητρὸς μὲν ἐξέφυ μαίας τὸ ἐπιτήδευμα, λιθουργοῦ δὲ πατρός, καὶ μὴν καὶ εἰς ἄκρον φασὶν ἐλάσαι τῆς τέχνης αὐτόν, καὶ οὐδὲν ὄνειδος ἠγεῖσθαι τὸ χρῆμα. Γράφει δὲ οὕτω περὶ αὐτοῦ Πορφύριος ἐν τῷ τρίτῳ φιλοσόφων Ἱστορίας: "Τούτων δὲ οὕτω σαφηνισθέντων, λέγωμεν περὶ Σω-
20 κράτους, τὰ παρὰ τοῖς ἄλλοις μνήμης κατηξιωμένα ἐπ' ὀλίγον φιλοκρινουῦντες, καταλιπόντες δὲ ἀνεξέταστον τὸ εἶτε αὐτὸς εἴργαστο σὺν τῷ πατρὶ τὴν λιθοτομικὴν, εἶτε αὐτὸς ὁ πατήρ αὐτοῦ μόνος. Οὐδὲν γὰρ αὐτῷ τοῦτο πρὸς σοφίαν, πρὸς ὀλίγον γε χρόνον ἐργασθέν. Εἰ δὲ δὴ ἐρμογλύφος ἦν καὶ μᾶλλον. . . . καθάρσιος
25 γὰρ ἡ τέχνη, καὶ οὐ πρὸς ὄνειδους". Καὶ μεθ' ἕτερα: "Δημιουργὸν γὰρ γενέσθαι τὸν Σωκράτην, πατρῴα τέχνην χρώμενον τῇ λατυπικῇ". Καὶ Τίμαιος ἐν τῇ ἐνάτῃ "λιθουργεῖν φησι μεμαθηκέναι Σωκράτην". Εἰ δὲ ὁ μὲν διὰ δυσμένειαν [μὴ] ἀξιόπιστος, Τίμαιος δὲ διὰ ἡλικίαν, νεώτερος γὰρ ὁ Ἀριστόξενος, Μενεδήμω
30 τῷ Πυρραίῳ χρηστέον, Πλάτωνος μὲν γεγονότι μαθητῇ, πρεσβυτέρῳ δὲ γεγονότι Ἀριστοξένου, λέγοντι ἐν τῷ Φιλοκράτους, ὅτι

σκειται στή θέση ὑπηρετή, ὡς ἀναδειχθεῖ εὐγενῆς καὶ εὐπρεπῆς. Γιατί λοιπὸν κατηγορεῖ ἄδικα ἐκείνους ποὺ σαγηνεύθησαν ἀπὸ τὸ θεῖο κήρυγμα πρὸς ἀληθινὴ καὶ ἀμεμπτὴ θεὰ τοῦ Θεοῦ καὶ γνώση κάθε ἀγαθοῦ, ἂν τυχὸν δὲν συμμετέχουν στὶς τρυφές τοῦ πλούτου καὶ ἂν δὲν ὑπερέχουν ἀπὸ ἄλλους σὲ κοσμικὰ ἀξιώματα; Ὅπως θὰ μπορούσα νὰ πῶ ἐγώ, αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει χρήματα, ἂν ἤθελε νὰ ζεῖ ὀρθῶ καὶ νόμιμα, εἶναι σὲ ἀσύγκριτα καλύτερη μοῖρα ἀπὸ τὸν πλούσιον ποὺ ὑπερέχει σὲ πλοῦτον, κι ἓνας σοφὸς δοῦλος ἀπὸ ἓνα κύριον ποὺ ἀνοηταίνει. Γιατί ἔχει γραφεῖ· «Ὁ σοφὸς δοῦλος θὰ φανεῖ ἀνώτερος ἀπὸ κυρίους χωρὶς μυαλό»¹⁰.

Θὰ μπορούσε ὅμως κανεὶς νὰ δεῖ καὶ στὰ Ἑλληνικὰ στάδια, αὐτοὺς ποὺ εἶναι πολὺ διαπρεπέστεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους, στή ἀρχὴ ἦταν χειρῶνακτες καὶ ἀσκησαν χειρωνακτικὴ τέχνη ποὺ τὴν πῆραν κατὰ διαδοχὴ ἀπὸ τὸν πατέρα τους, ἔγιναν ὅμως θαυμαστοὶ γιὰ τὴ σοφία τους. Παραλείπω βέβαια πολλούς, κι ἔρχομαι στὸν ἴδιον τὸν Σωκράτη, τὸν υἱὸ τοῦ Σωφρονίσκου, ἢ μητέρα τοῦ ὁποίου ἦταν μαῖα στὸ ἐπάγγελμα, καὶ ὁ πατέρας του ἀγαλματοποιός, καὶ λένε ὅτι αὐτὸς ἀσκησε τὴν τέχνη κυρίως, καὶ δὲν τὸ θεωροῦσε αὐτὸ καθόλου ντροπῆ. Ὁ Πορφύριος γράφει γι' αὐτὸν τὰ ἐξῆς στὸ τρίτο βιβλίο τῆς Ἱστορίας φιλοσόφων· “Ἀφοῦ τὰ διασαφηνίσουμε αὐτὰ ἔτσι, ὡς ποῦμε γιὰ τὸν Σωκράτη ὅσα ἄλλοι θεωρῶντας τὰ ἀξία τὰ παρέδωσαν στή μνήμη, ἐξετάζοντάς τα μὲ συντομία, παραλείποντας ὅμως στὴν ἐξέτασή μας τὸ ἂν ὁ ἴδιος ἐργάσθηκε μαζί μὲ τὸν πατέρα του τὴ γλυπτικὴ ἢ ὁ πατέρας του μόνος. Γιατί αὐτὸ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὴ σοφία του, ἂν ἐργάσθηκε στή τέχνη λίγο καιρό. Ἄν ὅμως ἦταν γλύπτης¹¹ εἶναι πιὸ ἀξιέπαινος, γιατί ἡ τέχνη εἶναι ἀξιοπρεπῆς, καὶ δὲν εἶναι αἰτία γιὰ ντροπῆ”. Καὶ μετὰ ἀπὸ ἄλλα· “Γιατί ὁ Σωκράτης ἦταν τεχνίτης, ἀσκώντας τὴ γλυπτικὴ τέχνη τοῦ πατέρα του”. Καὶ ὁ Τίμαιος στὸ ἑνατο βιβλίο λέγει ὅτι “ὁ Σωκράτης ἔμαθε νὰ ἀσκεῖ τὴ μαρμαρογλυφικὴ”. Κι ἂν ὁ ἓνας δὲν εἶναι ἀξιόπιστος λόγῳ ἐχθρικῆς διάθεσης, κι ὁ Τίμαιος ἐξαιτίας τῆς ἡλικίας του, γιατί ὁ Ἀριστόξενος εἶναι νεώτερος, ὡς χρησιμοποιήσουμε τὸν Μενέδημον τὸν Πυρραῖον, ποὺ ἦταν μαθητὴς τοῦ Πλάτωνα, μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν Ἀριστόξενον. Αὐτὸς στὸν Φιλοκράτη του λέγει, ὅτι ὁ Σωκράτης δὲν ἔπαυε νὰ μιλά-

οὐκ ἐπαύετο Σωκράτης οὔτε ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ὡς “λιθουργοῦ”
λαλῶν, οὔτε ὑπὲρ τῆς μητρὸς ὡς “μαΐας”.

Ἐὰρ οὖν, εἶπέ μοι, διεφθόνησε τῷ Σωκράτῃ τὸ λιθουργεῖν,
ἦτοι τὸ ἐκ λιθουργοῦ γενέσθαι πατρὸς, πρὸς γε τὸ δύνασθαι κα-
5 τορθοῦν ἃ νενόμιζεν εἶναι χρηστά; ἀσιτιβὲς ἀπέφηγεν αὐτῷ τὸ φι-
λοσοφεῖν τὸ ἐκ μισθοφόρου γενέσθαι μητρὸς; Μαΐα γὰρ ἦν, ὡς
ἔφη. Ἄλλ’ ὁ δεινὸς παρ’ αὐτοῖς καὶ διαδόχτος Πλάτων οὐ παιδο-
τρίβαις ὠμίληκός, καὶ παλαιστραὶς ἐν ἀρχαῖς ἐμφιλοχωρῶν, ἐξ
ιδρώτων ἀθλητικῶν μεταπεφοίτηκεν εἰς φιλοσοφίαν; Καίτοι φησὶ
10 καὶ περὶ αὐτοῦ Πορφύριος “Ἐπαιδεύθη δὲ ὁ Πλάτων παρὰ μὲν
Διονυσίῳ γράμματα, παρὰ δὲ Ἀρίστωνι τῷ Ἀργεῖῳ παλαιστῇ τὰ
κατὰ τὴν γυμναστικὴν. Φασὶ δὲ καὶ Ἰσθμιά τινες καὶ Πύθια πα-
λαῖσαι αὐτόν”. Εἶτα, τί τοῦ τοιοῦδε τὸ θανασικώτερον; Ἀνάσχοι-
το γάρ, ὡς γε οἶμαι, τῶν εὖ φρονούντων οὐδεὶς, ἀπημφιεσμένῳ σώ-
15 ματι γυμνῶς καὶ ἀκρύπτως ἀχημονεῖν ἐπὶ πληθύος οὔτω πολλῆς
καὶ ἐπὶ σμικρῷ που τάχα μισθῷ. Ἄλλ’ οἰκέταις φησὶν οὐ βάσιμον
εἶναι τὴν φιλοσοφίαν διαγελαῖ δὲ εἰ λέγοιντο κεκληῖσθαι πρὸς ἀλή-
θειαν. Καίτοι Ζάμολξις ὁ Θράξ, Πυθαγόρου μὲν ἦν οἰκέτης, τε-
θαύμασται δὲ παρ’ αὐτοῖς ὡς ἀπάσης ἐπιστήμης εἰς λῆξιν ἐληλα-
20 κώς. Διαμέμνηται δὲ καὶ τοῦτο Πορφύριος, καὶ δὴ καὶ οὔτω φη-
σὶν “Ἦν δὲ αὐτῷ ἕτερον μειράκιον, ὃν ἐκ Θράκης ἐκλήσατο, ὃν
Ζάμολξις ἦν ὄνομα ἀγαπῶν δὲ αὐτόν ὁ Πυθαγόρας, τὴν μετέωρον
θεωρίαν ἐπαίδευσεν”. Εἶργει δὴ οὖν οἰκέτας οὐδὲν σοφοῦς εἶναι
καὶ ἀγαθοῦς, τὸν ὑπὲρ γε τῆς ἀρετῆς ιδρώτα διενεγκεῖν ἡρημένους
25 καὶ ταῖς τῆς ἀληθοῦς θεοπτίας ἀνγαῖς εὖ μάλα καταφαιδρύνεσθαι.

Ἄλλ’ ὅτι γυναῖκας τὸ θεῖον ἡμῶν ὀνίνησι κήρυγμα, φιλοσο-
φίας καὶ τοῦτο ποιεῖται πρόφασιν καίτοι καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων Σι-
κελοῖς ἐμβαλὼν τὴν Διονύσου γαμετὴν πρὸς φιλοσοφίαν ἐκάλει.
Πορφύριος δὲ τὴν Μαρκέλλαν ὑπεράγασθαι μὲν τῆς φιλοσοφίας
30 φησὶν, εἰσοικίσασθαι δὲ ἀσμένως, καὶ συμβιωτεύειν ἐλέσθαι γα-
μικῶς. Γράφει δὲ ὧδε καὶ τὸν Πυθαγόρου βίον ἐξηγούμενον, οὔτω

11. Ὡς γνωστὸν τὸ ὄνομα Πλάτων προήλθε ἀπὸ τὴν ἀσκησι σὶς παλαιστρες.

ει οὔτε γιὰ τὸν πατέρα του ὅτι ἦταν λιθουργός, οὔτε γιὰ τὴ μητέρα του ὅτι ἦταν μαῖα.

Ἔρα λοιπόν, πές μου, ἔβλαψε τὸν Σωκράτη ἢ λιθουργική, ἢ τὸ ὅτι γεννήθηκε ἀπὸ λιθοξόο πατέρα, σὸ νὰ μπορέσει νὰ κατορθώσει ὅσα νόμιζε ὅτι ἦταν χρηστά; Καὶ τὸ ὅτι γεννήθηκε ἀπὸ μητέρα πού ἀμειβόταν (γιατί, ὅπως εἶπα, ἦταν μαῖα), τὸν ἐμπόδισε ἀπὸ τὴ φιλοσοφία; Ἄλλὰ ὁ δεινὸς καὶ περιβόητος σ' αὐτοὺς Πλάτων δὲν πῆγε στοὺς γυμναστῆς, καὶ ἐνῶ στὶς ἀρχὲς ἔμπαινε στὶς παλαίστρες, ἔπειτα δὲν μεταπήδησε στὴ φιλοσοφία παρατώντας τοὺς ἀθλητικούς ἰδρωτές¹¹; Καὶ βέβαια ὁ Πορφύριος λέγει καὶ γι' αὐτόν· “Ὁ Πλάτων διδάχθηκε κοντὰ στὸν Διονύσιο τὰ γράμματα, καὶ κοντὰ στὸν Ἀρίστωνα, τὸν Ἀργεῖο τὸν παλαιστή, τὴ γυμναστική. Μερικοὶ μάλιστα λένε, ὅτι πάλεψε καὶ στὰ Ἴσθια καὶ στὰ Πύθια”. Καὶ τί ὑπάρχει πιὸ ταπεινὸ ἀπὸ αὐτό; Γιατί κανένας, νομίζω, ἀπὸ αὐτοὺς πού σκέπτονται ὀρθά, δὲν θὰ δεχόταν μὲ ξένδυτο σῶμα, γυμνὸ καὶ χωρὶς νὰ τὸ κρύβει, ν' ἀσχημονεῖ μπροστὰ σὲ τόσο πολὺ πλῆθος καὶ γιὰ μικρὴ ἴσως ἀμοιβή. Ἄλλὰ οἱ δοῦλοι, λέγει, δὲν εἶναι κατάλληλοι γιὰ τὴ φιλοσοφία, καὶ γελαῖ ὅταν λέγεται ὅτι κλήθηκαν στὴ γνώση τῆς ἀλήθειας. Καὶ ὅμως ὁ Ζάμολξις ἀπὸ τὴ Θράκη ἦταν δοῦλος τοῦ Πυθαγόρα καὶ θαυμαζόταν ἀπὸ αὐτοὺς γιατί ἔφθασε σὸ ἀποκορύφωμα τῆς κάθε ἐπιστήμης. Τὸ μνημονεύει καὶ αὐτὸ ὁ Πορφύριος καὶ μάλιστα λέγει τὸ ἑξῆς· “Εἶχε κοντὰ του ἓνα ἄλλο παιδί, πού τὸ ἀγόρασε ἀπὸ τὴ Θράκη καὶ λεγόταν Ζάμολξις. Τὸν ἀγαποῦσε ὁ Πυθαγόρας καὶ τοῦ δίδαξε τὰ σχετικὰ μὲ τὰ οὐράνια φαινόμενα”. Τίποτε λοιπόν δὲν ἐμποδίζει τοὺς δούλους νὰ γίνουν σοφοὶ καὶ σωστοί, ἐὰν θελήσουν νὰ ἰδρώσουν γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ νὰ καταλαμπρυνθοῦν ἀπὸ τὶς λάμπεις τῆς ἀληθινῆς θεοπτίας.

Ὅτι ὅμως τὸ θεῖο κήρυγμα ὠφελεῖ τὶς γυναῖκες, τὸ κάνει καὶ αὐτὸ ἀφορμὴ γιὰ φιλοκατηγορία, μολονότι βέβαια καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων πηγαίνοντας στὴ Σικελία καλοῦσε στὴ φιλοσοφία τὴ σύζυγο τοῦ Διονύσου. Ἄλλὰ καὶ ὁ Πορφύριος λέγει γιὰ τὴ Μαρκέλλα ὅτι θαῦμαζε τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν πῆρε μετὰ χαρᾶς σὸ σπίτι του καὶ ἐπέλεξε νὰ ζήσουν μαζὶ ὡς ἔγγαμοι. Γράφει τὰ ἑξῆς διηγούμενος τὸν βίον τοῦ Πυθαγόρα· ἔτσι διέθεσε ἀπέναντί του τὴν πόλη τῶν Κροτω-

διαθεῖναι τὴν Κροτωνιατῶν πόλιν, ὡς ἐπεὶ τὸ τῶν γερόντων ἀχρεῖ-
 ον ἐψυχαγώγησε πολλὰ καὶ καλὰ διαλεχθεῖς, τοῖς νέοις πάλιν ἠθη-
 τικὰς ἐποίησε παραινέσεις ὑπὸ τῶν ἀρχόντων κελευθεῖς, μετὰ δὲ
 ταῦτα τοῖς παισὶν ἐκ τῶν διδασκαλίων ἀθρόως συνελθοῦσιν· εἶτα
 5 ταῖς γυναῖξί, τῶν γυναικῶν σύλλογος αὐτῶ κατεσκευάσθη. Γενο-
 μένων δὲ τούτων, μεγάλη περὶ αὐτῶν ηὔξηθη δόξα, καὶ πολλοὺς
 ἔλαβεν ἐκ ταύτης τῆς πόλεως ὁμιλητάς, οὐ μόνον ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ
 γυναῖκας. Αἰτιαῖσαι δὴ ἀνθ' ὅτου τοῦ Σωτῆρος τοὺς μαθητάς, εἰ
 πᾶσιν ἀδιακρίτως τὸ θεῖον προθέντες κήρυγμα, γύναιά τε καὶ ἄν-
 10 δρας λαμπροὺς καὶ ἀσήμους, τοὺς ἐν πλούτῳ, τοὺς ἐν ἐνδείᾳ, καὶ
 μὴν καὶ ἐξ οἰκετῶν ἐκάλον τινὰς ἐπὶ τὸ χρῆναι μαθεῖν τίς ὁ τῶν ὄ-
 λων ἐστὶ κατὰ φύσιν Θεὸς καὶ Δημιουργὸς καὶ Κύριος. Περισταῖς
 δὲ πάλιν τὰς καθ' ἡμῶν λοιδορίας ἐπὶ τὸ αὐτῶ δοκοῦν, οὕτω φησὶν·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

15 Ἄλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ οἶδ' ὅθεν ὥσπερ ἐπιπνεόμενος ἐφθελγῶ-
 μην, ὅθεν δὲ ἐξέβην, ὅτι Πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἠὺτομολήσατε, τί
 τοῖς ἡμετέροις ἀχαριστήσαντες θεοῖς; Ἄρ' ὅτι βασιλεύειν ἔδωσαν
 οἱ θεοὶ τῇ Ρώμῃ, τοῖς Ἰουδαίοις ὀλίγον μὲν χρόνον ἐλευθέρους
 εἶναι, δουλεῦσαι δὲ αἰεὶ καὶ παροικῆσαι; Σκόπει τὸν Ἀβραάμ,
 20 οὐχὶ πάροικος ἦν ἐν γῆ ἄλλοτρίᾳ; Τὸν Ἰακώβ, οὐ πρότερον μὲν
 Σύροις, ἐξῆς δὲ ἐπὶ τούτοις Παλαιστινοῖς, ἐν γῆρᾳ Αἰγυπτίους
 ἐδούλευσεν; Οὐκ ἐξ οἴκου δουλείας ἐξήγαγεν αὐτοῦς ὁ Μωσῆς
 ἐξ Αἰγύπτου ἐν βραχίονι ὑψηλῶ; Κατοικήσαντες δὲ τὴν Παλαι-
 στίην οὐ πικρότερον ἤμειψαν τὰς τύχας, ἢ τὸ χρῶμά φασιν οἱ
 25 τεθεάμενοι τὸν χαμαιλέοντα, νῦν μὲν ὑπακούοντες τῶν κριταῖς,
 νῦν δὲ τοῖς ἄλλοφύλοις δουλεύοντες; Ἐπειδὴ δὲ ἐβασιλεύθησαν,
 ἀφείσθω δὲ νῦν ὅπως οὔτε γὰρ ὁ Θεὸς ἐκὼν αὐτοῖς τὸ βασιλεύε-
 σθαι συνεχώρησεν, ὡς ἡ Γραφή φησιν, ἀλλὰ διασθεῖς ὑπ' αὐτῶν,
 καὶ προδιαστειλόμενος ὅτι ἄρα φαύλως βασιλευθήσονται· πλὴν
 30 ἀλλ' ὤκησαν γοῦν τὴν ἑαυτῶν καὶ ἐγεώργησαν ὀλίγα πρὸς τοῖς

νιατῶν, ὥστε, ἀφοῦ ψυχαγώγησε τὴν ἀθλιότητα τῆς γεροντικῆς ἡλικίας, ἀφοῦ ἀπηύθυνε πολλοὺς καὶ καλοὺς λόγους, καὶ ἀφοῦ ἔδωσε πάλι παραινήσεις στοὺς νέους μὲ διαταγὴ τῶν ἀρχόντων, καὶ μετὰ στὰ παιδιά πού ἀθρόα προσῆλθαν ἀπὸ τῆ διδασκαλεῖα, ἔπειτα ἀπευθύνθη στὶς γυναῖκες καὶ συγκρότησε σύλλογο γυναικῶν. Ἀφοῦ ἔγιναν αὐτὰ ἡ δόξα του μεγάλωσε καὶ αὐξήθηκε καὶ συγκέντρωσε ἀπὸ τὴν πόλη πολλοὺς μαθητές, ὄχι ἄνδρες μόνο, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες. Γιατὶ λοιπὸν κατηγορεῖς τοὺς μαθητές τοῦ Σωτήρα πού πρότειναν σὲ ὅλους ἀδιακρίτως τὸ θεῖο κήρυγμα, σὲ γυναῖκες καὶ ἄνδρες, ἐπίσημους καὶ ἀνεπίσημους, πλούσιους καὶ φτωχοὺς, ἀλλὰ καὶ καλοῦσαν καὶ κάποιους ἀπὸ τοὺς δούλους, γιὰ νὰ γνωρίσουν ποιὸς εἶναι ὁ ἀπὸ τῆ φύση του Θεὸς τῶν ὄλων καὶ Δημιουργὸς καὶ Κύριος; Στρέφοντας ὅμως πάλι τὶς ἐναντίον μας κατηγορίες σύμφωνα μὲ τὴν ἀρέσκειά του, λέγει τὰ ἑξῆς:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλ' αὐτὸ βέβαια δὲν γνωρίζω ἀπὸ ποῦ κατὰ κάποιο τρόπο ἐμπνεόμενος τὸ εἶπα, καὶ πῶς συνέβη, δείχνοντας ἀχαριστία πρὸς τοὺς δικoὺς μας θεοὺς, νὰ αὐτομολήσατε στοὺς Ἰουδαίους; Ἄραγε ἐπειδὴ παραχώρησαν οἱ θεοὶ στὴ Ρώμη νὰ βασιλεύει, καὶ στοὺς Ἰουδαίους νὰ εἶναι λίγο χρόνο ἐλεύθεροι, καὶ νὰ εἶναι παντοτινὰ δοῦλοι καὶ πάροικοι σὲ ἄλλα μέρη; Πρόσεχε τὸν Ἀβραάμ, δὲν εἶναι πάροικος σὲ ξένη γῆ; Ὁ Ἰακώβ δὲν ἔγινε δοῦλος πρῶτα στοὺς Σύρους, ἔπειτα στοὺς Παλαιστίνιους, καὶ στὰ γηρατειά του στοὺς Αἴγυπτιοὺς; Δὲν τοὺς ἔβγαλε ἀπὸ τὸν τόπο τῆς δουλείας τους, ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ὁ Μωυσῆς μὲ δύναμη οὐράνια; Κι ὅταν κατοίκησαν στὴν Παλαιστίνη δὲν ἔγινε ἡ τύχη τους πιὸ πικρὴ, ἀλλάζοντας πιὸ πολὺ ἀπὸ ὅ,τι ἀλλάζει τὸ χρῶμα ἐκείνων πού εἶδαν τὸ χαμαιλέοντα, ἄλλοτε ὑπακούοντας στοὺς Κριτές, καὶ ἄλλοτε γενόμενοι δοῦλοι στοὺς ἀλλόφυλους; Κι ὅταν ἀπέκτησαν βασιλιά, ἅς ἀφήσομε τώρα τὸ πῶς. Γιατὶ οὔτε ὁ Θεὸς παραχώρησε θέλοντας σ' αὐτοὺς τὴ βασιλεία, ὅπως λέγει ἡ Γραφή, ἀλλ' ἔπειτα ἀπὸ ἐκβιασμό τους καὶ προαγγέλλοντάς τους ὅτι ἡ βασιλεία τους θὰ εἶναι φαύλη¹². Ὡστόσο κατοίκησαν στὴ γῆ τους καὶ τὴν καλλιέργησαν τετρακόσια παρὰ κάτι χρόνια. Ἀπὸ τότε

τετρακοσίοις ἔτεσιν. Ἐξ ἐκείνου πρῶτον Ἀσσυρίοις, εἶτα Μή-
δοις, ὕστερον Πέρσαις ἐδοῦλευσαν, εἶτα νῦν ἡμῖν αὐτοῖς.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

“Οτι μὲν οὖν τῷ κοσμικῷ τε καὶ ἀκαθάρτῳ πνεύματι κάτοχος
5 ὢν συγγέγραφε τὰ τοιάδε, φαίη ἄν, οἶμαι, καὶ ἀπαστισοῦν ᾧτινί
περ εἶη σῶφρων ὁ νοῦς Καταγορεύσει γὰρ τῆς ἀρρήτου καὶ ὑπερ-
τάτης τοῦ Θεοῦ δόξης τὸ σύμπαν οὐδεὶς, εἶπερ εἶη καὶ νοῦ καὶ
φρενὸς ἐν καλῷ καὶ τῆς τοῦ διαβολικοῦ πνεύματος ἐπιπνοίας ἐλεύ-
θερος. Ἐρομένῳ δὲ ἄνθ’ ὅτου τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἀκαταπέκτοις
10 ἔθεσί τε καὶ νόμοις προσκεκλίμεθα καὶ παρ’ ἐκείνους ηὑτομολήσα-
μεν, καὶ μὴν καὶ ἐθέλοντι τὰς αἰτίας ἀναμαθεῖν, δι’ ἃς ἀχαριστοῦ-
μεν τοῖς αὐτοῦ θεοῖς, φαμὲν ἀναγκαίως Παρὰ μὲν γὰρ τοῖς Ἰου-
δαίοις, ἤγουν παρὰ τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ, τὴν περὶ γε τῆς ἀλη-
θοῦς καὶ μιᾶς Θεότητος ἰσχυρὴν καὶ τετορευμένην καὶ ἀπάσης ἐπί-
15 μεστον εὐηγορίας εὐρήκαμεν νόμους, καὶ παιδαγωγίαν εὐθὺ
παντὸς ἀγαθοῦ τὸν φιλάρετον ἀποφέρουσαν, παρακλήσεις ἀγίων
ἀποκομιζούσας εἰς ἐγκράτειαν, γερωῶν ὑποσχέσεις, ἐλπίδα τὴν
ἀληθῆ τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς, ἄφεισιν πλημμελημάτων, θείου Πνεύ-
ματος χορηγίαν, υἰοθεσίας χάριν, καὶ τί γὰρ οὐχὶ τῶν ὑπὲρ νοῦν
20 καὶ λόγον; «Ὁφθαλμὸς», γὰρ φησιν, «οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκου-
σε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς
ἀγαπῶσιν αὐτόν».

Τῇ τούτων ἐφέσει καὶ μάλα εὐφρόνως σεσαγηνεύμεθα πρὸς γε
τὸ δεῖν τῶν παρ’ Ἑλλήσιν ἀθυρμάτων ἀνθελέσθαι, καὶ ἀγαπᾶν τὰ
25 παρὰ τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ. Ἀχαριστοῦμεν δὲ σφόδρα τοῖς οὐκ
οἶδ’ ὅπως νομισθεῖσιν εἶναι θεοῖς. Καίτοι γὰρ πάλαι τοῖς τῶν
ἀγίων ἀγγέλων ἐμπρέποντες χοροῖς, πονηροὶ γεγόνασιν καὶ ἀπο-
στάται, καὶ τὴν ἰδίαν οὐ τηρήσαντες ἀρχήν, ἀπώλισθον μὲν τοῦ
εἶναι μετὰ Θεοῦ, καὶ τῆς πρὸς αὐτόν οἰκειότητος ὀλοτρόπως ἡμοι-
30 ρηκότες, πεπλανήκασι τὴν ὑπ’ οὐρανόν, διενείμαντο τοὺς ἐπὶ γῆς
καὶ τοῖς τῆς ἀμαθίας αὐτοῦς ἐγκαθιέντες βόθροις, τῶν ἀμεινόνων

ἔγιναν δοῦλοι πρῶτα στοὺς Ἀσσυρίους, ἔπειτα στοὺς Μήδους, ὕστερα στοὺς Πέρσες, καὶ τώρα σ' ἐμᾶς τοὺς ἴδιους.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

“Ὅτι βέβαια αὐτὰ τὰ ἔγραψε κατεχόμενος ἀπὸ τὸ κοσμικὸ καὶ ἀκάθαρτο πνεῦμα μπορεῖ, νομίζω, νὰ τὸ πεῖ καὶ καθέννας ποὺ ἔχει νοῦ συνετὸ. Γιατὶ κανέννας ἀπολύτως δὲν θὰ κατηγορήσει τὴν ἀνείπωτη καὶ ὑπέροχη δόξα τοῦ Θεοῦ, ἂν ἔχει σωστὸ τὸ νοῦ καὶ σωστὲς φρένες καὶ εἶναι ἐλεύθερος ἀπὸ τὴν ἐπήρεια τοῦ διαβολικοῦ πνεύματος. Στὴν ἐρώτησή του ὅμως, γιατί κλίναμε στοὺς ἄμεμπτους νόμους καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Ἰουδαίων καὶ αὐτομολήσαμε σ' αὐτούς, καὶ ἀφοῦ θέλει νὰ μάθει τοὺς λόγους ποὺ δείξαμε ἀχαριστία στοὺς θεοὺς του, θὰ τοῦ ποῦμε κατ' ἀνάγκη. Γιατὶ ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, δηλαδή ἀπὸ τὴ θεόπνευστη Γραφή, βρήκαμε γνώση γιὰ τὴν ἀληθινὴ καὶ μιὰ θεότητα, λεπτὴ καὶ τέλεια καὶ γεμάτη ἀπὸ ὅλους τοὺς καλοὺς λόγους, καθὼς καὶ νόμους καὶ παιδαγωγία ποὺ ὀδηγεῖ τὸν φίλο τῆς ἀρετῆς κατ' εὐθείαν σὲ κάθε ἀγαθό, παροντρύνσεις ἀγίων ποὺ ὀδηγοῦν στὴν ἐγκράτεια, ὑποσχέσεις ἀμοιβῶν, τὴν ἀληθινὴ ἐλπίδα γιὰ ζωὴ στοὺς αἰῶνες, ἀφεση πλημμελημάτων, χορηγία τοῦ ἀγίου Πνεύματος, τὴ δωρεὰ τῆς υἱοθεσίας· τί λοιπὸν ἀπὸ αὐτὰ δὲν ξεπερνᾷ τὸ νοῦ καὶ τὸ λόγο; Γιατὶ λέγει· «Μὰτι ἀνθρώπου δὲν εἶδε, καὶ αὐτὶ δὲν ἄκουσε, καὶ σὲ καρδιὰ ἀνθρώπου δὲν ἀνέβηκε, τὰ ὁποῖα ὁ Θεὸς ἐτοίμασε γιὰ ὅσους τὸν ἀγαποῦν»¹³.

Μὲ τὴν ἐπιθυμία αὐτῶν ποὺ ἀνέφερα σαγηνευθήκαμε, καὶ μὲ μεγάλη χαρὰ μάλιστα, σὸ νὰ προτιμήσουμε, ἀντὶ τῶν ἀπολαύσεων τῶν Ἑλλήνων, νὰ ἀγαπᾶμε τὰ λεγόμενα ἀπὸ τὴ θεόπνευστη Γραφή, καὶ δείχνουμε ἔντονη δυσαρέσκεια σὲ ἐκείνους, ποὺ δὲν ξέρω πῶς, νόμισαν ὅτι εἶναι θεοὶ. Γιατὶ, μολονότι σὸ παρελθὸν (οἱ δαίμονες) διέπρεπαν στοὺς χοροὺς τῶν ἀγίων ἀγγέλων, ἔγιναν πονηροὶ καὶ ἀποστάτες καὶ δὲν φύλαξαν τὸ ἀρχικὸ τους ἀξίωμα, ἀλλὰ ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὴ συνύπαρξή τους μὲ τὸν Θεό, καὶ στερήθηκαν τελείως τὴν οἰκειότητα μαζί του, παραπλάνησαν τὴν ὑφήλιο, μοίρασαν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ρίχνοντάς τους στὰ βάραιθρα τῆς ἀμάθειας, τοὺς ἔκα-

13. Α' Κορ. 2, 9. Πρβλ καὶ Ἦσ. 64, 4.

ἀλλάξασθαι τὰ αἰσχίῳ παρεσκεύασαν καὶ ἀπάσης φανλότητος ἀπέφηναν ἐραστάς Πεπέικασι δὲ προσκυνεῖν οὐκ αὐτοῖς δὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις, καὶ ζώων ἀλόγων ἐκτυπώμασι πτηνῶν τε καὶ ἐναλίων. Ἐὰρ οὖν οὐκ ἐν δίκῃ χρῆναί 5 τέ φαμεν ἀχαριστεῖν αὐτοῖς, καὶ μὴν ὅτι φθορεῖς τε καὶ λυμεῶνες ἀπάσης γεγόνασι τῆς ὑπ' οὐρανόν; Καὶ οὐ δὴ που φαίη τις ἄν, ὅτι χρημάτων περιουσίας ἐστερημένοι χαλεπαίνομεν, εἰς αὐτὴν δὲ μᾶλλον ἠδίκημένοι καὶ κινδυνεύοντες τὴν ἀθλίαν ψυχὴν.

Ἄπεφοιτήσαμεν τοίνυν τῶν ἐν δοκῆσει θεῶν οὐδὲν τὸ παρά- 10 παν τῶν παρ' αὐτοῖς εὐρίσκοντες, ὃ μὴ τῆς ἐσχάτης ἐστὶ διαβολῆς ἄξιον. Ἄρρενομιξίαί τε καὶ γυναιῶν ἐταιρισμοὶ καὶ ἀσελγείας ἀπάσης ἐπιτήδευσις παρ' αὐτοῖς μῦθος καὶ γέλως, καὶ τερατολογίας τὰ μυστήρια, καὶ ἐν ἀρετῆς τάξει τὸ ψεῦδος, καὶ πᾶν εἶδος ἀκαθαρσίας αἰσθητῆς τε καὶ νοητῆς. Καὶ δυσεύρετος μὲν 15 οὐδαμῶς, αὐτόθεν δὲ μᾶλλον, ὡς ἔφην, ἢ δεῖξις. Ἴδου γάρ, ἴδου τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ νεύμασιν ἰδίους τὰ Ῥωμαίων κρατύνοντος, τοὺς οὐδὲν ὄντας θεοὺς χορηγοὺς γενέσθαι φησὶ τῆς εὐκλείας αὐτοῖς.

Ἄλλ', ὧ κράτιστε, φαίην ἄν, οἱ φιλοτιμίας εἰς τοῦτο διάπτειν 20 εἰδότες καὶ δόντες ἑτέροις τὸ δύνασθαι κρατεῖν, πῶς αὐτοὶ τῆς ἰδίας ἐστερηνται τιμῆς τε καὶ δόξης; Ἦν γὰρ πάλαι κεκόφασιν ἐξ ἀπάτης καὶ ψευδολογίας, εἰς ἅπαν ἀποβεβλήκασι, Χριστοῦ τὸ ψεῦδος ἀπογυμνώσαντος. Ποῦ τοίνυν ἑτέροις δεδώρηνται τὸ κρατεῖν, οἱ τοῦ δύνασθαι κρατεῖν ὡς ἐξ ἀνάγκης ἐστερημένοι καὶ τοῖς 25 ὑπὸ χθόνα μυχοῖς μονονουχὶ κατορωρυγμένοι, καὶ τὸν τῆς ἀφύκτου δίκης καιρὸν ἀναμένοντες; «Ἀγγέλους», γάρ φησι, «τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, παρέδωκεν εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας κολασθησομένους τηρεῖν». Ἐπειδὴ δὲ καὶ παροίκους καὶ ὑπὸ σκῆπτρά φησι τὰ ἑτέρων γενέ- 30 σθαι τοὺς ἀμφὶ τὸν θεσπέσιον Ἀβραάμ, φραζέτω δὴ πάλιν τί τὸ χρῆμα αὐτοὺς καταπημῆνειεν ἄν, ἢ πῶς καταθήσειε πρὸς γε τὸ

ναν ν' ἀλλάξουν τὰ ἄριστα μὲ τὰ αἰσχρά, καὶ τοὺς ἀνέδειξαν ἔραστὲς κάθε φαυλότητος. Τοὺς ἔπεισαν ἐπίσης νὰ προσκυνοῦν ὄχι μόνο αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ τὰ εἰδωλα ἄλογων ζώων, πτηνῶν καὶ ζώων τῆς θάλασσης. Ἔρα λοιπὸν δὲν λέμε δίκαια ὅτι πρέπει νὰ δείχνομε ἀχαριστία σ' αὐτοὺς, καὶ μάλιστα ἔπειδὴ ἔγιναν διαφθορεῖς καὶ καταστροφεῖς ὅλης τῆς ὑψηλίου; Καὶ δὲν θὰ μπορέσει βέβαια νὰ πεῖ κανεὶς, ὅτι ἀγανακτοῦμε ἔπειδὴ στερούμαστε τὴν χρηματικὴν περιουσίαν, ἀλλ' ἔπειδὴ μᾶλλον ἀδικούμεσθε καὶ διασυνδυνεύομε ὡς πρὸς αὐτὴ τὴ δύστυχη ψυχὴ.

Ἐγκαταλείψαμε λοιπὸν τοὺς φανταστικoὺς θεοὺς, μὴ βρίσκοντας σ' αὐτοὺς τίποτε ἀπολύτως πού νὰ μὴν εἶναι ἄξιο τῆς ἔσχατης κατηγορίας. Παιδεραστίες, πορνεῖες γυναικῶν καὶ ἀσχολία ἐκ μέρους αὐτῶν μὲ κάθε εἶδος ἀσέλγειας, μῦθοι καὶ γελοιότητες, καὶ τὰ μυστήρια τῆς τερατολογίας, καὶ τὸ σπὴ θέση τῆς ἀρετῆς ψεῦδος, καὶ κάθε εἶδος ἀκαθαρσίας, ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς. Καὶ βέβαια δὲν εἶναι καθόλου δυσκολοεύρετη ἡ ἀπόδειξις, ἀλλὰ μᾶλλον θγαίνει ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Γιατὶ νὰ, νὰ, ἐνῶ ὁ Θεός, πού μπορεῖ τὰ πάντα, μὲ τὰ νεύματά του καθιστᾷ ἰσχυρὸ τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων, λέγει ὅτι οἱ θεοὶ πού δὲν ἔχουν καμμιά ἰσχὺ ἔγιναν χορηγοὶ τῆς δόξας αὐτῶν.

Ἄλλὰ, ὦ ἄριστε, θὰ ἔλεγα, αὐτοὶ πού γνωρίζουν νὰ ἀνεβαίνουν σὲ τέτοιο βαθμὸ φιλοδοξίας καὶ ἔδωσαν σὲ ἄλλους τὴ δυνατότητα νὰ ἐξουσιάζουν, πῶς οἱ ἴδιοι στερήθηκαν τὴ δική τους τιμὴ καὶ δόξα; Γιατὶ τὴ δόξα πού εἶχαν παλαιὰ κλέψει ἀπὸ ἀπάτη καὶ ψευδολογία, τὴν ἔχασαν τελείως ὅταν ὁ Χριστὸς ἔδειξε γυμνὸ τὸ ψεῦδος τους. Πῶς λοιπὸν δώρισαν σὲ ἄλλους τὴν ἐξουσία, αὐτοὶ πού στερήθηκαν ἀπὸ ἀνάγκη τὴ δυνατότητα νὰ ἐξουσιάζουν οἱ ἴδιοι καὶ κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι χωμένοι μέσα σι τοὺς μυχοὺς τῆς γῆς καὶ περιμένουν τὴν ὥρα τῆς ἀναπόφευκτης τιμωρίας; Γιατὶ λέγει· «Τοὺς ἀγγέλους πού δὲν τήρησαν τὸ ἀξίωμά τους, τοὺς ἔρριξε ἀλυσσοδεμένους στὸν ζόφο τοῦ ταρτάρου καὶ τοὺς παρέδωσε νὰ τοὺς φυλάγουν γιὰ νὰ ὑποστοῦν τὴν τιμωρία κατὰ τὴ δίκη τῆς μεγάλης ἡμέρας»¹³. Ἐπειδὴ ὁμως λέγει, ὅτι οἱ γύρω ἀπὸ τὸν θεσπέσιο Ἄβραάμ ἔγιναν καὶ πάροικοι καὶ βρέθηκαν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἄλλων, ἃς μᾶς πεῖ πάλι, σὲ τί θὰ μπορούσε νὰ βλάψει αὐτοὺς, ἢ πῶς θὰ μπορούσε νὰ ὠθήσει ἐμᾶς

δεινὸς ὡς εἶεν οὐκ ἀγαθοὶ πάντῃ τε καὶ πάντως πρὸς ἡμῶν νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι. Οὕτω δέδειχεν εἰ γεγονάσιν αἰσχροὶ τοὺς τρόπους, εἰ λημμάτων ἀδίκων ἠττώμενοι, λοιδοροὶ τε καὶ φιλεγκλήμονες καὶ πλεονεξίας ἐπιτηδευταί, βάσκανοί τε καὶ φένακες, καὶ δρι-
5 μεις εἰς κακουργίας, λοιμοὶ τε καὶ ἀλαζόνες· οὗτοι καλοῦνται παρὰ τοὺς δικαστάς, τούτοις ἅπαντες ἐπιτιμῶσιν οἱ νόμοι, τούτοις τὸ διώκεσθαι πρέπει καὶ τὰς ἐκ τῶν εὐθυνόντων ὑπομένειν γραφάς· Ἀποφαίνει δὲ κακοὺς κατ' οὐδένα τρόπον τὸ ὑπὸ σκῆ-
πτρα γενέσθαι τινῶν, ξένους τε καὶ ἐπήλυδας.

10 Ἄθρει γὰρ δὴ κατευρυνομένην τῆς ὑπ' οὐρανὸν τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν· κεκράτηκε γὰρ οὐχὶ μόνον Ἰουδαίων, ἀλλὰ παντὸς ἔθνους τε ἀνθρώπων καὶ γένους. Ἄρ' οὖν, ὅτι κεκράτηνται καὶ ζυγοῖς τοῖς ἐννομοτάτοις ὑπέικειν ἀνέχονται, δυσγενεῖς εἶναι φῶμεν καὶ οὐδενὸς ἀξίους; Ἄρα τὸ βασιλεύεσθαι πρόφασις
15 αὐτοῖς ἀδοκῆτου γέγονε συμφορᾶς; Ἄλλ' οὐκ ἂν οἴοιτό τις ταῦτ' ἔχειν ὀρθῶς. Εἰσὶ γάρ, εἰσὶ νυνὶ δὴ μᾶλλον ἢ πρὶν, καὶ ἐν τοῖς ἐλπίδος ἐπέκεινα, καὶ ἀπάσης εὐθυμίας ἐν καλῷ, καὶ τὸ χρῆμα αὐτοῖς πρὸς εὐκλείας μᾶλλον, ἢ γον πρὸς ὀνειδούς ἐμδεθηκέναι δώσομεν. Ἀπαλλαττέτω δὴ οὖν αἰτίας καὶ γραφῆς, καὶ μῶμου
20 παντὸς τοὺς ἀμφὶ τὸν θεσπέσιον Ἀβραάμ, εἰ καὶ ἦσαν ἐπήλυδες καὶ τὴν ἐνεγκοῦσαν ἀφέντες πρὸς ἕτερον μεθωρμίζοντο, ὅλην τε διὰ Θεοῦ κατεκτήσαντο τὴν Ἰουδαίαν. Δεδουλεύκασιν δὲ Πέρσαις καὶ Μήδοις, καὶ μὴν καὶ ὁμόροις τισὶ τῶν ἑτέρων ἔθνῶν οἱ ἐξ Ἰσραήλ. Ἄρ' οὖν οἴσθα τὴν αἰτίαν, ἣ βούλει μαθεῖν; Ἐπειδὴ γὰρ
25 τὴν εὐσεβῆ καὶ ὑπὸ Θεῷ λατρείαν ἀφέντες τοῖς αὐτοῦ τεθύκασιν θεοῖς, φειδοῦς ἀπάσης ἐστερημένοι βαρβαρικῆς ὠμότητος ἔργον γεγονάσιν, καὶ τὸν δυσαχθῆ τῆς δουλείας ζυγὸν ὑπῆλθον. Ἀχαριστεῖν οὖν ἄξιον τοῖς Ἑλλήνων καὶ διὰ τοῦτο θεοῖς, σώζουσι γὰρ οὐδένα τῶν ὑπ' αὐτοῖς γεγονότων.

30 Προσεποίησα δὲ χρησίμως κάκει οἷς ἔφην. Ἄρ' αἰσχρὸν αὐτῷ

στην ἀνάγκη νὰ σκεπτόμαστε καὶ νὰ λέμε ὅπωςδήποτε καὶ μὲ κάθε τρόπο ὅτι δὲν εἶναι ἀγαθοί; Δὲν ἔδειξε ἂν ἔγιναν αἰσχροὶ στοὺς τρόπους, ἂν ὑποκύπτουν στὶς ἀδικεῖς ἀπολαβές, ἂν εἶναι λοιδοροὶ καὶ φιλοκατήγοροὶ καὶ ἐπιδιώκουν τὴν πλεονεξία, φθονεροὶ καὶ ἀπατεῶνες, ἀκράτητοι σὲ κακουργήματα, φθοροποιοὶ καὶ ἀλαζόνες. Αὐτοὶ καλοῦνται ἀπὸ τοὺς δικαστές, αὐτοὺς τοὺς ἐπιτιμοῦν ὅλοι οἱ νόμοι, σ' αὐτοὺς ἀρμόζει ἡ δίωξη καὶ νὰ δεχθοῦν τὶς ποινὲς ἀπὸ τοὺς δικαστές. Τὸ νὰ βρεθοῦν ὁμως κάποιοι κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἄλλων, ἢ τὸ νὰ εἶναι ξένοι ἢ ἀλλοδαποὶ, μὲ κανένα τρόπο δὲν τοὺς ἀποδεικνύει κακοὺς.

Πρόσεχε λοιπὸν τὴν ἐξουσία τῶν Ῥωμαίων ποὺ ἀπλώνεται σ' ὅλη τὴ γῆ. Γιατὶ δὲν ὑπέταξε μόνο τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ κάθε ἔθνος καὶ γένος ἀνθρώπων. ἜΑρα λοιπὸν, ἐπειδὴ ὑποτάχθηκαν καὶ ἀνέχονται νὰ ὑπομένουν ζυγὸ νομιμότατο, θὰ ποῦμε ὅτι εἶναι κατώτεροι ἀνθρώποι καὶ χωρὶς καμμιά ἀξία; ἜΑραγε τὸ ὅτι ὅτι βρίσκονται κάτω ἀπὸ βασιλεία ὑπῆρξε γι' αὐτοὺς ἀφορμὴ ἀπροσδόκητης συμφορᾶς; ἜΑλλὰ δὲν θὰ νόμιζε κανεὶς ὅτι αὐτὸ εἶναι ὀρθό. Γιατὶ βρίσκονται, βρίσκονται τώρα περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε, καὶ σ' αὐτὰ ποὺ εἶναι πέρα ἀπὸ τὴ μελλοντικὴ ἐλπίδα, καὶ ἀπολαμβάνουν κάθε εὐημερία, καὶ ἡ κατάστασις αὐτὴ θὰ ποῦμε ὅτι ἀπέβη πρὸς δόξα μᾶλλον, παρὰ πρὸς κατηγορία τους. ἜΑς ἀπαλλάξει λοιπὸν ἀπὸ κάθε ἐνοχὴ καὶ κατηγορία καὶ κάθε μομφὴ τοὺς γύρω ἀπὸ τὸν θεσπέσιο Ἀβραάμ, ἂν καὶ ἦταν πάροιχοι, καὶ ἀφήνοντας τὴν πατρίδα τους ἐγκαταστάθηκαν ἄλλοῦ, καὶ μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ κατέκτησαν ὅλη τὴν Ἰουδαία. ἜΥποδουλώθηκαν βέβαια οἱ Ἰσραηλίτες ἀπὸ τοὺς Πέρσες καὶ τοὺς Μήδους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κάποιους ἄλλους γειτονικοὺς λαοὺς. ἜΑραγε γνωρίζεις τὴν αἰτία, ἢ θέλεις νὰ τὴ μάθεις; ἜΕπειδὴ δηλαδὴ ἐγκατέλειψαν τὴν εὐσεβῆ καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ Θεοῦ λατρεία πρὸς αὐτὸν καὶ θυσίασαν στοὺς δικούς του (τοῦ Ἰουλιανοῦ) θεοῦς, στερημένοι ἀπὸ κάθε εὐσπλαχνία, ἔγιναν παιγνίδι κάθε βαρβαρικῆς ὀμότητος καὶ δέχθηκαν τὸν ἀβάσταχτο ζυγὸ τῆς δουλείας. Πρέπει λοιπὸν καὶ γι' αὐτὸ νὰ δείχνουμε ἀχαριστία στοὺς θεοὺς τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ δὲν σώζουν κανέναν ἀπὸ τοὺς ὑποταγμένους σ' αὐτοὺς.

Θὰ προσκομίσω χρησίμως σ' αὐτὰ ποὺ εἶπα καὶ ἐκεῖνο. ἜΑραγε

καὶ ἀκαλλῆς εἶναι δοκεῖ τὸ βεβασιλευσθαι τὸν Ἰσραὴλ ὑπὸ
 Σαοὺλ παρά γε τὸ ἀνδάνον τῷ ἐπὶ πάντας Θεῷ; Ἔδει γάρ, ἔδει
 μᾶλλον, ἴσως ἔρεϊ, καὶ ἦν ἄμεινον ἀσυγκρίτως τὸ ὑπ' αὐτοῦ
 κρατεῖσθαι μόνου. Καλῶς Συνήρσι γὰρ εὖ μάλα, καὶ τοῖς αὐτοῦ
 5 συνθήσομαι λόγοις Οὐκοῦν ἀβούλητον τῷ Θεῷ τὸ ὑπεξάγεσθαι
 τινὰς τῶν ὑπ' αὐτῷ ζυγῶν, ὑφεῖναι δὲ παρ' αὐτὸν ἑτέροις τὸν τῆς
 διανοίας ἀρχένα. Εἶτα πῶς ἄνω τε καὶ κάτω τὰ πάντα κυκῶν,
 θεοῖς ἐθνάρχαις τισὶ καὶ πολιούχοις δαίμοσιν ἀπονειμαί φησιν
 αὐτὸν τὴν κατὰ πάντων ἀρχήν, καίτοι τὸ χρῆναι κρατεῖν τῶν ἐπὶ
 10 τῆς γῆς οὐκ ἀφιέντα μᾶλλον ἑτέροις, ἀλλ' ἐαυτῷ τηρήσαντα κατὰ
 γε τὸ αὐτῷ δοκοῦν; Κατεπικραίνεται γὰρ αἰτηθέντος Σαοὺλ, καὶ
 γοῦν ἔφη δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν «Καὶ ἔδωκα αὐτοῖς βασιλείαν
 ἐν ὄργῃ μου». Εἰκαιομυθεῖ μὲν ὁμολογουμένως καὶ σαθροῖς
 ἐννοιῶν εὐρήμασιν ἀσυνέτως ἐπισεμνύνεται, καὶ τὰ ἔξω μῶμου
 15 παντὸς οἷς ἂν ἔλοιτο ποιεῖται γραφήν. Ὡσπερ δὲ μεῖον ἢ χρῆν
 δεδυσσεβηκῶς εἰς ἀγίους, καὶ κόρον ἔχων οὐδένα τῆς κατὰ
 πάντων διαβολῆς, καὶ ἐπ' αὐτὸν ὁ θρασὺς ἔρχεται τὸν Ἰησοῦν,
 οὕτω τέ φησιν

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

20 Ὁ παρ' ὑμῖν κηρυττόμενος Ἰησοῦς, εἷς ἦν τῶν Καίσαρος
 ὑπηκόων. Εἰ δὲ ἀπιστεῖτε, μικρὸν ὕστερον ἀποδείξω μᾶλλον δὲ
 ἤδη λεγέσθω. Φατὲ μέντοι αὐτὸν ἀπογράψασθαι μετὰ τοῦ πα-
 τρός καὶ τῆς μητρὸς ἐπὶ Κυρηνίου. Ἀλλὰ γενόμενος τίνων ἀγα-
 θῶν αἴτιος κατέστη τοῖς ἐαυτοῦ συγγενέσιν; Οὐ γὰρ ἠθέλησαν,
 25 φησὶν, ὑπακοῦσαι αὐτῷ. Τί δέ, ὁ σκληροκάρδιος καὶ λιθοτράχη-
 λος ἐκεῖνος λαὸς πῶς ὑπήκουσε τοῦ Μωσέως; Ἰησοῦς δὲ ὁ τοῖς
 πνεύμασιν ἐπιτάττων καὶ θαδίζων ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ τὰ δαι-
 μόνια ἐξελαύνων, ὡς δὲ ἡμεῖς θέλετε, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν
 ἀπεργασάμενος (οὐ γὰρ δὴ ταῦτα τετόλμηκέ τις εἰπεῖν περὶ αὐ-
 30 τοῦ τῶν μαθητῶν, εἰ μὴ μόνος Ἰωάννης, οὐδὲ αὐτὸς σαφῶς, οὐδὲ

τοῦ φαίνεται αἰσχροῦ καὶ ἀπρεπῆς νὰ δεχθοῦν οἱ Ἰσραηλίτες ὡς βασι-
 λέα τους τὸν Σαοὺλ ἀντίθετα μὲ αὐτὸ πού ἦταν εὐάρεστο στὸν Θεὸ
 τῶν ὄλων; Γιατί ἴσως πεῖ, ἔπρεπε, ἔπρεπε μᾶλλον, καὶ θὰ ἦταν καλύ-
 τερο ἀσυγκρίτως νὰ τοὺς ἐξουσιάζει μόνον αὐτός. Ὁρθά· σκέπτεται
 πολὺ σωστά καὶ θὰ συμφωνήσω μὲ τὰ λόγια του. Ἐπομένως δὲν θέλει
 ὁ Θεὸς νὰ φεύγουν κάποιοι ἀπὸ τὸ δικό του ζυγὸ καὶ νὰ θέτουν σὲ
 ἄλλους, ἀντὶ σ' αὐτόν, τὸν αὐχένα τῆς διάνοιάς τους. Τότε πῶς διαρ-
 κῶς κακοποιώντας τὰ πάντα, λέγει ὅτι μοίρασε σὲ κάποιους θεοὺς
 ἐθνάρχες καὶ πολυούχους δαίμονες τὴν ἐξουσία ποὺ εἶχε ὁ ἴδιος
 ἐπάγω σὲ ὄλους, μολονότι τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξουσιάζει ὄλους τοὺς
 ἀνθρώπους δὲν τὴν παραχώρησε σὲ ἄλλους, ἀλλὰ μᾶλλον τὴ φύλαξε
 γιὰ τὸν ἑαυτό του, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρέσκειά του; Γιατί θυμωσε πολὺ
 ὅταν τοῦ ζήτησαν τὸν Σαοὺλ, καὶ εἶπε μὲ τὸ στόμα κάποιου προφήτη·
 «Τοὺς ἔδωσα βασιλιὰ πάνω στὴν ὀργή μου»¹⁴. Λέγει ὁμολογουμένως
 ἀνοησίες καὶ ὑπερηφανεύεται μὲ τρόπο ἀνόητο μὲ σαθρὲς ἐπινοή-
 σεις, καὶ κατὰ τὴ γνώμη του κατηγορεῖ ὅσα δὲν ἐπιδέχονται κατηγο-
 ρία. Καὶ σὰ νὰ ἔδειξε ἀσέβεια λιγότερη ἀπὸ ὅση ἔπρεπε πρὸς τοὺς
 ἁγίους καὶ μὴ χορταίνοντας μὲ κανένα τρόπο νὰ κατηγορεῖ τοὺς
 πάντες, στρέφεται ὁ θρασὺς καὶ στὸν ἴδιο τὸν Ἰησοῦ, καὶ λέγει τὰ
 ἑξῆς·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ὁ Ἰησοῦς ποὺ κηρύττεται ἀπὸ σᾶς ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ὑπηκό-
 οὺς τοῦ Καίσαρα. Ἄν ὅμως δὲν τὸ πιστεύετε, θὰ σᾶς τὸ ἀποδείξω
 λίγο ἀργότερα· ἢ μᾶλλον ἄς τὸ πῶ τώρα· Λέτε λοιπὸν ὅτι ἀπογράφη-
 κε μὲ τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα του ἐπὶ Κυρηνίου. Ἀλλὰ ἀφότου
 γεννήθηκε τί καλὸ προξένησε στοὺς ὁμοεθνεῖς του; Δὲν θέλησαν,
 λέγει, νὰ ὑπακούσουν σ' αὐτόν. Πῶς τότε ὁ σκληρόκαρδος καὶ σκλη-
 ροτραχῆλος ἐκεῖνος λαὸς ὑπάκουσε στὸν Μωυσῆ; Ἀντίθετα ὁ Ἰη-
 σοῦς ποὺ προστάζει τοὺς ἀνέμους καὶ βαδίζει πάνω στὴ θάλασσα
 καὶ βγάξει ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τὰ δαιμόνια, καί, ὅπως θέλετε ἔσεῖς,
 κατασκεύασε τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ (Δὲν τόλμησε αὐτὰ νὰ τὰ πεῖ
 κανένας ἀπὸ τοὺς μαθητῆς του, παρὰ μονάχα ὁ Ἰωάννης, οὔτε κι

14. Ὡσηὲ 13, 11.

τρανω̄ς, ἀλλ' εἰρηκέναι γε συγκεχωρήσθω), οὐκ ἠδύνατο τὰς προαιρέσεις ἐπὶ σωτηρία τῶν ἑαυτοῦ φίλων καὶ συγγενῶν μεταστῆσαι.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

5 «Ὁ μωρὸς μωρὰ λαλήσει, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μάταια νοή-
σει», κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Εἰ μὲν οὖν τις ἕτερος ἦν τῶν
ἐξ ἀγέλης Ἑλληνικῆς, ὁ τοῖς οὕτω ψυχροῖς καὶ γραιώδεσιν ἐπι-
θαροσῆσας λόγοις, ἔφην ἂν ἴσως αὐτὸν τὴν ἐκ τῶν ἱερῶν μαθημά-
των ἐπιστήμην οὐκ ἔχοντα, τῆς μὲν ἀληθείας ἀφαμαρτεῖν, ἀγνο-
10 ἦσαι δὲ καὶ εἰσάπαν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τοῦ Μονογε-
νοῦς τὸ μυστήριον. Ἐπειδὴ δὲ πεφρόνηκεν ἐφ' ἑαυτῷ μέγα τι καὶ
ἐξαίσιον, οἶεται δὲ καὶ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς οὐκ ἀθαύμα-
στον ἑαυτῷ συνειλοχέναι τὴν γνῶσιν, ἀκουέτω πρὸς ἡμῶν Δοκη-
σισοφεῖς, ὧ γενναῖε, καὶ ὅπερ ἐστὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐν λόγῳ, τοῦτο
15 καὶ Θεὸν οἶει τάχα πού ποιεῖσθαι περὶ πολλοῦ; Ἠγνόηκας δὲ
παντελῶς τὸ μεσολαβοῦν, καὶ τὸ τῆς θείας δόξης ἀνωκισμένον,
καὶ τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας τὸ μικροπρεπές. Εἰ γὰρ ὅλως ἔδει Θεὸν
ὄντα τὸν Ἰησοῦν, φροντίδα θέσθαι τινὰ τοῦ μὴ δοκεῖν τῆς ἀν-
θρώπων εὐκλείας ἰέναι κατόπιν, ἐφίεσθαι δὲ σὺν ἡμῖν τῶν προσ-
20 καίρων τουτωνὶ δοξαρίων καὶ μεμετρημένης εὐημερίας καὶ κόμ-
πων εἰκαίων πῶς οὐκ ἄμεινον αὐτῷ παρελάσαι τὴν οἰκονομίαν,
καὶ μὴ γενέσθαι καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπον τὸν ὁμόθρονον τῷ Πατρὶ,
τὸν ταῖς ἀνωτάτω δόξαις ὠραισμένον καὶ θεοπρεπέσιν ἀξιώμα-
σιν ἐμπρεπῆ;

25 Οὐκοῦν εἴπερ τῷ δοκεῖ κατατιτῆσθαι καὶ λέγειν, Ἄνθ' ὅτου μὴ
μᾶλλον βασιλέως τινὸς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς κεχηρημάτικεν υἱός, καὶ
μέντοι καὶ βασιλίδος ἐξέφυ μητρός, κατὰ σάρκα δηλονότι; ἐγκα-
λείτω παρελθόν, ὅτι καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ κεκένωκεν ἑαυ-
τόν, μορφὴν δούλου λαβών. Εἰ γὰρ ἦν ὅλως τὸ δυσκλεές, δύσοι-
30 στόν τε καὶ φορτικὸν αὐτῷ, καιροῦ καὶ πραγμάτων καλούντων εἰς
τοῦτο, ἄμεινον ἦν δήπου τὸ μὴ ἀνασχέσθαι τὴν οἰκονομίαν. Ἄλλ'

αὐτὸς τὰ εἶπε μὲ σαφήνεια οὔτε τὰ διευκρίνησε· ἀλλὰ ὡς ἐπιτραπεῖ νὰ τὰ λέγει), δὲν μποροῦσε νὰ μεταβάλλει τίς προθέσεις τῶν φίλων καὶ τῶν ὁμογενῶν του γιὰ τὴ σωτηρία τους;

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

«Ὁ μωρὸς μωρὰ θὰ πεῖ καὶ ὁ νοῦς του μάταια θὰ σκεφθεῖ»¹⁵, σύμφωνα μὲ τὰ λεγόμενα τοῦ προφήτη. Ἐάν βέβαια ἦταν κάποιος ἄλλος ἀπὸ τὴν ἀγέλη τῶν Ἑλλήνων ποὺ ἐνθαρρύνθηκε ἀπὸ αὐτὰ τὰ τόσο ψυχρὰ καὶ γραώδη λόγια, θὰ ἔλεγα ἴσως ὅτι αὐτός, ἐπειδὴ δὲν ἔχει τὴ γνώση ἀπὸ τὰ ἱερὰ μαθήματα, ἀστόχησε στὴν ἀλήθεια καὶ ἀγνόησε τελείως τὸ μυστήριον τῆς ἐνσαρκῆς οἰκονομίας τοῦ Μονογενοῦς. Ἐπειδὴ ὅμως ἔχει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του κάποια μεγάλη καὶ ἐξαιρετικὴ ἰδέα καὶ πιστεύει ὅτι ἔχει συγκεντρώσει στὸν ἑαυτὸ του θαυμαστὴ τὴ γνώση τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὡς ἀκούσει αὐτὰ ποὺ θὰ τοῦ πῶ. Νομίζεις ὅτι λὲς σοφίες, γενναῖε, καὶ αὐτὸ ποὺ εἶναι ἀξιόλογο γιὰ μᾶς, αὐτὸ νομίζεις ὅτι καὶ ὁ Θεὸς ὑπολογίζει πολὺ; Ἀγνόησες τελείως τὴν ἀπόστασιν ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ ἀπέραντο ὕψος τῆς Θεῆας δόξας καὶ τὴν σμικρότητα τῆς δικῆς μας διάνοιας. Γιατί, ἂν ἔπρεπε, ἐνῶ ὁ Ἰησοῦς εἶναι Θεός, νὰ καταβάλλει φροντίδα, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται ὅτι ὑστερεῖ στὴ δόξα ἀπὸ τὴ δόξα τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ μαζὶ μὲ μᾶς αὐτὰ τὰ πρόσκαιρα δοξάρια, καὶ μέτρια εὐτυχία καὶ μάταιους κομπασμούς, πῶς δὲν ἦταν καλύτερο γι' αὐτὸν νὰ ἀποφύγει τὴν οἰκονομία τῆς ἐνανθρώπησης καὶ νὰ μὴ γίνῃ ἀνθρώπος σὰν ἐμᾶς, αὐτὸς ποὺ εἶναι ὁμόθρονος μὲ τὸν Πατέρα, ποὺ κοσμεῖται ἀπὸ τίς ἀνώτατες δόξες, καὶ λάμπει μὲ τὰ θεῖα ἀξιώματά του;

Ἄρα λοιπόν, ἂν σὲ κάποιον φαίνεται καλὸ νὰ κατηγορεῖ καὶ νὰ λέγει, Γιατί δὲν ἔγινε μᾶλλον υἱὸς κάποιου ἐπίγειου βασιλιᾶ καὶ δὲν γεννήθηκε ἀπὸ μιὰ μητέρα βασίλισσα, ἐννοεῖται κατὰ σάρκα, ὡς ἔρθει κι ὡς κατηγορεῖ, ὅτι καὶ ἀνθρώπος ἔγινε καὶ ταπεινώσε τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὸ νὰ λάβῃ μορφὴ δούλου¹⁶. Ἐάν δηλαδὴ ἦταν γενικὰ ἡ κακὴ φήμη ἀνυπόφορη γι' αὐτὸν καὶ βαριά, ὅταν ἡ περίστασις καὶ τὰ πράγματα τὸν καλοῦσαν σ' αὐτὸ, καλύτερα θὰ ἦταν βέβαια νὰ μὴ δεχθεῖ τὴν οἰκονομία. Ἀλλά, σὰν Θεὸς ποὺ ἦταν, τὰ ἀνθρώπινα ἦταν

15. Ἦσ. 32, 6.

16. Φιλ. 2, 7.

ἦν ὡς Θεῶ τὰ ἀνθρώπινα παντελῶς οὐδέν, σμικρὸν αὐτῶ καὶ τῆς ἐπιγείου βασιλείας τὸ μέτρον, καίτοι παρ' ἡμῶν ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς εὖ μάλα στεφανουμένης. Καὶ γοῦν ὅτε Πιλάτῳ προσδιελέγετο, τῆς ἑαυτοῦ δόξης τὴν ὑπερτάτην ὑπεροχὴν διεσάφει, λέγων
 5 «Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου». Τῶ τοίνυν Θεῶ μὲν ὑπάρχοντι κατὰ φύσιν, ἐλομένῳ γε μὴν παθεῖν οικονομικῶς τὴν κένωσιν, ἐπιτιμᾶς ἀνθ' ὅτου; Καίτοι πῶς ἐνδοιάσειέ τις, ὡς τῆς ἐν Θεῶ σοφίας τοσοῦτον ἠττήμεθα, ὅσον καὶ φύσει μειονεκτούμεθα; Καὶ τοῦτό φησιν αὐτὸς διὰ φωνῆς Ἑσαίου· «Οὐ γάρ
 10 εἰσιν αἱ βουλαί μου ὥσπερ αἱ βουλαὶ ὑμῶν, οὐδ' ὥσπερ αἱ ὁδοὶ ὑμῶν αἱ ὁδοί μου, ἀλλ' ὡς ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, οὕτως ἀπέχουσιν αἱ ὁδοί μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου». Ἀλλὰ γενόμενος, φησί, τίνος ἀγαθοῦ αἴτιος κατέστη τοῖς ἑαυτοῦ συγγενέσιν; Ἀπάντων μὲν οὖν, εἰ
 15 καὶ ἀπειθοῦσί τινες. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα καὶ γένος αὐτοῦ χρηματίσωμεν.

Εἶτα τί τῶ τοιῶδε τὸ ἰσοστατοῦν εἰς εὐκλείας δύναμιν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς; Θείας φύσεως ἀναδεδείγμεθα κοινωνοί, ἀγίου Πνεύματος ἐμπεπλήσμεθα τὴν πρὸς Θεὸν οἰκειότητα νοητὴν δι' αὐτοῦ
 20 κερδαίνοντες, καθῆκεν ἑαυτὸν εἰς τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀδελφότητα, καίτοι ὢν Θεὸς φύσει, καὶ τῶν ὄλων Δημιουργὸς καὶ Κύριος, υἱοὶ χρηματίζομεν τοῦ ἐπὶ πάντας Θεοῦ. Εἶτα τίνος ἡμῖν ἀγαθοῦ γέγονεν αἴτιος καὶ μετὰ τοῦτο ζητεῖς; Ἡ τάχα που σμικρὸν καὶ λόγου τοῦ μηδενὸς ἄξιον τὸ οὕτως ἐξαίρετον τέθειται παρὰ σοί; Καὶ εἰ
 25 μὲν τις εἶη βασιλέως τινὸς τῶν ἐπὶ γῆς, ἢ τέκνοιο, ἢ ἀδελφοῖς ἐναριθμιοῦ, οὗτος ἂν σοι δόξειε τῆς ἀνωτάτω πασῶν εὐκλείας εἰς λῆξιν ἐλθεῖν, ὀνήσειε δ' ἂν ἡμᾶς τὸ σύμπαν οὐδέν, τὸ καὶ θεοὺς ὠνομάσθαι καὶ Θεοῦ τέκνα καὶ ἀδελφοὺς; Ἀλλὰ γὰρ ἀνθ' ὅτου, φησί τοῖς ἐπιγείου βασιλείας θάκοιο ἐνιδρουμένος, μήτε μὴν τοῖς ἄγαν
 30 ὑψοῦ καὶ ὑπερτάτοις ἀυγήμασιν ἐμπροπῆς ὤφθη τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς; Σπεύσῃ δὴ οὖν τῆς οικονομίας ὡς ἔνι τὸν σκοπὸν. Πεπλάνηται μὲν γὰρ ἡ σύμπασα γῆ, καὶ τὸ ἐκάστω δοκοῦν καὶ θεὸς ἦν καὶ σέβας.

ἀπολύτως τίποτε, μικρὸ ἐπίσης καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἐπίγειας βασιλείας, μολονότι ἀπὸ ἡμᾶς στεφανώνεται μὲ τις ἀνώτατες τιμές. Πράγματι λοιπὸν ὅταν μιλοῦσε μὲ τὸν Πιλάτο διασαφηνίζε τὴν ἀνυπέρβλητη ὑπεροχὴ τῆς δόξας του, λέγοντας· «Ἡ βασιλεία ἢ δική μου δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτόν»¹⁷. Γιατί λοιπὸν ἐπιτιμᾶς τὸν Θεὸ πού εἶναι Θεὸς κατὰ φύσιν καὶ πού θέλησε νὰ ὑποστῇ τὴν ταπείνωση κατ' οἰκονομία; Ἐὰν καὶ βέβαια πῶς μπορεῖ ν' ἀμφιβάλλει κανεὶς ὅτι εἴμαστε τόσο κατώτεροι ἀπὸ τὴ θεία σοφία, ὅσο μειονεκτοῦμε καὶ ὡς πρὸς τὴ φύσιν; Αὐτὸ τὸ λέγει ὁ ἴδιος μὲ τὸ στόμα τοῦ Ἡσαΐα· «Δὲν εἶναι οἱ σκέψεις μου ὅπως οἱ δικές σας σκέψεις, οὔτε οἱ δρόμοι μου ὅπως οἱ δικοὶ μας δρόμοι, ἀλλὰ ὅσο ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆ γῆ, τόσο ἀπέχουν οἱ δρόμοι μου ἀπὸ τοὺς δικούς σας, καὶ τὰ διανοήματά μου ἀπὸ τὰ δικά σας»¹⁸. Ἀλλὰ μὲ τὴ γέννησή του, λέγει, ποιὸ ἀγαθὸ προξένησε στοὺς ὁμοεθνεῖς του; Ὅλα ἀσφαλῶς τὰ ἀγαθὰ, ἂν καὶ βέβαια μερικοὶ δὲν πιστεύουν. Γιατί γι' αὐτὸ ἔγινε ἄνθρωπος, γιὰ νὰ γίνουμε γένος αὐτοῦ.

Ἐπειτα ποιὸ εἶναι ἐκεῖνο πού ἰσοδυναμεῖ μ' αὐτὸ στὴ δύναμη τῆς δόξας γιὰ τοὺς ἀνθρώπους; Ἐχομε καταστῆ μέτοχοι τῆς θείας φύσεως¹⁹, ἔχομε γεμίσει ἀπὸ τὴ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κερδίζοντας μέσω αὐτοῦ τὴν πνευματικὴ πρὸς τὸν Θεὸ οἰκειότητα, κατέβασε τὸν ἑαυτό του καὶ ἔγινε ἀδελφὸς μὲ ἡμᾶς, παρόλο πού εἶναι ἀπὸ τὴ φύσιν τοῦ Θεοῦ καὶ Δημιουργὸς καὶ Κύριος ὄλων, εἴμαστε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων²⁰. Ἐπειτα καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὰ ζητεῖς τί καλὸ μᾶς προξένησε; Ἡ τὰχα εἶναι καὶ θεωρεῖται ἀνάξιο κάθε λόγου ἀπὸ ἐσένα αὐτὸ τὸ ἐξαίρετο πρᾶγμα; Κι ἂν βέβαια συμπεριλαμβανόταν κάποιος στὰ παιδιὰ ἢ στὰ ἀδελφία κάποιου ἐπίγειου βασιλιᾶ, αὐτὸς θὰ νόμιζες ὅτι ἔφτασε στὸ μέγιστο ὕψος τῆς ἀνώτερης δόξας ἀπὸ ὅλες, καὶ δὲν θὰ μᾶς ὠφελήσει ἀπολύτως καθόλου τὸ νὰ ὀνομασθοῦμε καὶ θεοὶ καὶ παιδιὰ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ Θεοῦ; Ἀλλὰ γιατί, λέγει, ἐγκατεστημένος στοὺς θρόνους τῆς ἐπίγειας βασιλείας, δὲν φάνηκε νὰ λάμπει στίς πολὺ ὑψηλές καὶ ὑπέρτατες τιμές τῆς γῆς; Θὰ σπεύσει λοιπὸν νὰ πεῖ ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ σκοπὸς τῆς οἰκονομίας. Γιατί εἶχε πλανηθεῖ ὅλη ἡ γῆ καὶ ἡ γνώμη καθενὸς ἦταν καὶ θεὸς καὶ θρησκεία. Καθόσον ἄλλοι

19. Β' Πέτρο. 1, 4.

20. Α' Ἰω. 3, 1.

Οἱ μὲν γὰρ τῇ κτίσει προσκεκνήκασιν καὶ τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις προσεκόμιζον τὰς λατρείας, οἱ δὲ τεχνουργοὶ τῶν ἰδίων γεγόνασιν θεῶν. Ἐπέφανε τοίνυν ἐξ οὐρανῶν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν εἶδει τῷ καθ' ἡμᾶς, ἵνα πάντα ἀναπεισῆ μεθικέσθαι πρὸς ἀλήθειαν, καὶ ὥσπερ ἐξ ἀχλύος καὶ σκότους τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἀμαθίας εἰς τὸ τῆς ἀκραιφνοῦς θεοπτίας ἐλάσαι φῶς.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ τῶν ὅλων Δημιουργὸς αὐτοκρατῆ τὸν ἄνθρωπον εἶναι βούλεται καὶ θελήμασιν ἰδίους πηδαλιουχεῖσθαι πρὸς τὰ πρακτέα, ταύτητοι καὶ μάλα ὀρθῶς ἔχειν εὖ ἐδόκει τῷ πάντων 10 Σωτῆρι Χριστῷ, πειθοῖ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀνάγκης ἐπηρτημένης, ἀπαλλάτεσθαι μὲν τῶν αἰσχροῶν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνθελέσθαι δὲ μᾶλλον τὰ ἀμείνω, καὶ τὰ δι' ὧν ἦν εἰκὸς ἀποτελεῖσθαι βελτίους. Εἰ μὲν οὖν τῇ βασιλεύσῃ δόξῃ κατεστεμμένος, καὶ ἀνανταγώνιστον ἔχων τὴν ἐξουσίαν, ἐκέλευσε πιστεῦειν αὐτῷ ἐπὶ τῆς γῆς, 15 πληροφορίας μὲν οὐκέτι καρπὸς τὸ πιστεῦειν ἦν, ἀναγκαίων δὲ μᾶλλον καὶ ἀφύκτων ἐπιταγμάτων καὶ ἦν τάχα που καθ' ἓνα τῶν ἀνθρωπίνους δόγμασι τῇ τῆς θεότητος δόξῃ παραλόγως τετιμημένων. Ἐπειδὴ δὲ ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν μετριῶ τε καὶ ὑφειμένῳ κεχρημένος φρονήματι καὶ τῆς ἐν ἀνθρώποις εὐκλείας ἠφειδῆκώς, τοῦ 20 το μὲν πανσόφοις διδασκαλίαις, τοῦτο δὲ ταῖς ὑπὲρ λόγον θεοσημείαις ἐκόντας καὶ πληροφορουμένους μεθίστη πρὸς τὰ βελτίω, γράφεται οἰκονομίαν οὐκέτ' ἐν κόσμῳ λοιπόν, ἤλω δὲ μᾶλλον, εἰκῆ πεφλυαρηκώς κατὰ τοῦ πάντων κρατοῦντος Χριστοῦ. Μὴ γὰρ δὴ ποιείσθω πρὸς ὀνειδούς ἡμῖν τὴν ἀπογραφὴν, διενθυμείσθω δὲ μετὰ τούτου κἀκεῖνο· ὁ γὰρ τοι τὴν ὑπὸ Καίσαρι μεθ' ἡμῶν ἀπογραφὴν ἀνασχόμενος, πραγμάτων γέγονεν ἀποτελεστικῆς τῶν ὑπὲρ χεῖρα τὴν Καίσαρος, μᾶλλον δὲ καὶ τὴν ἀνθρώπου παντός. Ἐγήγευκε γὰρ ἐκ μνημάτων νεκρούς, ῥαγδαίοις πνεύμασιν ἐπετίμησε, συνέτριψε λόγῳ τὸν Σατανᾶν, εἴργασται δὲ καὶ τὰ 30 ἔργα τῶν θαυμάτων.

Καῖσαρ μὲν τοίνυν τοῖς τῆς ἐπιγείου βασιλείας συνθήμασι καὶ τοῖς θύραθεν αὐτῷ καὶ οὐσιωδῶς οὐκ ἐμπεφυκόσιν ἀγαθοῖς ἐγνωρίζετο. Χριστὸς δὲ, ὁ πάντων Δεσπότης, οἴκοθεν ἔχων καὶ οὐκ

εἶχαν προσκυνήσει τὴν κτίση καὶ ἀπέδιδαν τιμὲς στὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, καὶ ἄλλοι ἔγιναν κατασκευαστὲς τῶν ἰδίων τῶν θεῶν τους. Παρουσιάσθηκε λοιπὸν ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς ὁ μονογενὴς Λόγος τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ δική μας μορφή, γιὰ νὰ πείσει ὅλους νὰ μεταφερθοῦν στὴν ἀλήθεια, καὶ σὰν μέσα ἀπὸ τὴν ὁμίχλη καὶ τὸ σκότος τῆς ἀμάθειας ποὺ τοὺς περιέβαλλε, νὰ βαδίσουν πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθινῆς θεοπτίας.

Ἐπειδὴ ὁ Δημιουργὸς τῶν ὅλων θέλει ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ μὲ τὴ δική του θέληση νὰ κατευθύνεται στὰ πρακτέα, γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ θέλησε, καὶ πολὺ ὀρθά, ὁ Σωτῆρας τῶν πάντων Χριστὸς, μὲ τὴν πειθὴ μᾶλλον, καὶ ὄχι μὲ τὴν πίεση τῆς ἀνάγκης, ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὰ ἐπίγεια αἰσχροτά, καὶ νὰ προτιμήσουμε τὰ καλύτερα καὶ ἐκεῖνα μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι φυσικὸ νὰ γίνομε καλύτεροι. Ἄν λοιπὸν στεφανωμένος μὲ τὴ βασιλικὴ δόξα καὶ ἔχοντας ἀδιαφιλονίκητη τὴν ἐξουσία, πρόσταξε νὰ πιστεύομε σ' αὐτὸν στὴ γῆ, ἢ πίστη δὲν θὰ ἦταν καρπὸς ἐλεύθερης ἀπόφασης, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα ὑποχρεωτικῶν καὶ ἀπαράβατων διαταγῶν, καὶ θὰ ἦταν ἴσως ὅπως καθένας ἀπὸ τοὺς παράλογα τιμημένους μὲ θεῖες τιμὲς σύμφωνα μὲ τὴν κρίση τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ ὅμως σὰν ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς μετριόφρων καὶ ταπεινὸς καὶ ποὺ δὲν ὑπολόγιζε τὴ δόξα τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τὴ μία μὲ τὴν πάνσοφη διδασκαλία του, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τὰ ὑπέρολογα θαύματά του, μὲ τὴ θέλησή τους καὶ τὴ συνειδητὴ πίστη τους τοὺς μετέφερε στὰ καλύτερα, γι' αὐτὸ λοιπὸν δὲν κατηγορεῖ τὴν οἰκονομία μέσα στὸν κόσμον, ἀλλὰ μᾶλλον συλλαμβάνεται γιὰ μάταια φλυαρία ἐναντίον τοῦ Κυρίου τῶν πάντων Χριστοῦ. Ἄς μὴ χρησιμοποιεῖ λοιπὸν τὴν ἀπογραφή πρὸς κατηγορία μας, ἀλλὰ ὡς θυμηθεῖ μαζί μ' αὐτὸ καὶ ἐκεῖνο· γιὰτὶ ἐκεῖνος ποὺ ἀνέχθηκε νὰ ἀπογραφεῖ μαζί μας, ἔξεπλήρωσε ὑποχρεώσεις τῶν ὑπηκόων τοῦ Καίσαρα, ἢ μᾶλλον καὶ ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Γιατὶ ἀνέστησε νεκροὺς ἀπὸ τὰ μνημεῖα, ἐπιτίμησε τὰ βίαια πνεύματα, συνέτριψε μὲ τὸ λόγο του τὸν Σατανᾶ, καὶ ἐνέργησε τὰ θαυμαστά ἔργα.

Ὁ Καίσαρας λοιπὸν ἀναγνωριζόταν ἀπὸ τὰ ἀξιώματα τῆς ἐπίγειας βασιλείας καὶ ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ καὶ ὄχι ἀπὸ τὰ ἔμφυτα ἀγαθὰ τῆς φύσεώς του, ἐνῶ ὁ Χριστὸς, ὁ Κύριος ὅλων, ἔχοντας ἀπὸ τὸν

ἔξωθεν ἑπακτὴν τὴν δόξαν, διὰ τῆς τῶν κατορθωμάτων ὑπεροχῆς ἐγνωρίζετο, νοοῖτο δ' ἂν καὶ αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος ὑπάρχειν Θεός. Παραιρησεται γὰρ οὐδαμῶς τοῦ χρῆναι κρατεῖν τῶν ὅλων τὸν ἀπάντων βασιλέα καὶ Κύριον, τὸ ἀποσκιρτῆσαί τινας τῶν αὐτοῦ
 5 ζυγῶν, καὶ μὴν καὶ ἀγέρωχον ἀνατεῖναι τὸν αὐχένα, ἀλλὰ τούτοις μὲν ἔγκλημα τὸ ἐξήνιον ὃ δὲ τοῖς ἰδίοις ἐναθρύνεται πλεονεκῆμασι καὶ τῆς κατὰ πάντων ὑπεροχῆς ἀκλόνητον ἂν ἔχοι τὴν δόξαν. Μειρακιῶδες δὲ σφόδρα τό, Οὐκ ἐδύνατο, φησί, τῶν ἑαυτοῦ φίλων καὶ συγγενῶν μεταστῆσαι τὰς προαιρέσεις ἐπιλελησθαι γάρ
 10 μοι δοκεῖ, καίτοι πλειστάκις ἀκούσας, ὡς ἔστιν αὐτόκλητος, ἐκοντί τε ἰὼν πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν αὐτῷ δοκούντων ὃ ἄνθρωπος, δόξαν οὕτως εὖ ἔχειν τῷ πάντων Δημιουργῷ, ἵνα καὶ τοῖς ἀγαθουργεῖν ἠρημένοις τὸ ἐπαινεῖσθαι δεῖν, καὶ τοῖς τὴν ἑτέραν ἰοῦσι τρίβον τὸ κατεσκαῶφθαι δικαίως πρὸς ἀπάντων ἀκολουθῆ.

15 Ὅτι δὲ καὶ δημιουργός ἐστιν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καὶ συλλήβδην ἀπάντων τῶν ἐν αὐτοῖς ὃ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀπόχρη μὲν καὶ ὃ πάνσοφος Ἰωάννης λέγων «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν». Συλλήψεται δὲ οὐδὲν ἤττον καὶ ἡ τῶν ἐτέρων ἀποστόλων εἰς τοῦτο συναίνεσις. Θεὸν γὰρ ἅπαξ
 20 ὁμολογοῦντες αὐτόν, πάντως που καὶ τῆς ἐνούσης αὐτῷ δυνάμεως καὶ ὑπεροχῆς οὐκ ἠγνοήκασι τὸ ἀξίωμα· ὃ μὲν γὰρ ἱερώτατος Παῦλος τὸν ἐξ Ἰουδαίων κατὰ σάρκα Χριστὸν καὶ ἐπὶ πάντα ὀνομάζει Θεὸν καὶ εὐλογητὸν εἰς τοὺς αἰῶνας εἶναί φησι, οἱ δέ γε τῶν μαθητῶν ἕτεροι ἐπ' αὐτῆς θαλάσσης ἰόντα βλέποντες, κατατεθήπε-
 25 σαν μὲν τὸ παράδοξον, ἐνώμοτον δὲ τὴν ὁμολογίαν ἐποιοῦντο λέγοντες πρὸς αὐτόν· «Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ». Τοῦδε οὕτως ἔχοντος, πῶς οὐκ ἂν εἶη τῶν ὅλων Δημιουργός, Διαβεβαιουμένης μὲν τοῦτο τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, οὐκ ἀπάδοντος δὲ τοῦ πράγματος, οὐδὲ αὐτοῖς τοῖς Ἑλλήνων λογάσι, καθὰ καὶ διὰ τῶν ἤδη προ-
 30 ειρημένων προαπέδειξεν ἡμῖν ὃ λόγος

ἑαυτό του καὶ ὄχι φερμένη ἀπ' ἔξω τῆ θεότητα, ἀναγνωριζόταν ἀπὸ τὴν ὑπεροχὴ τῶν κατορθωμάτων, καὶ ἐννοεῖται ὅτι ἦταν Θεὸς καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Καίσαρα. Καὶ δὲν θὰ πάθει τίποτε καθόλου ἢ κυριαρχία ἐπάνω σὲ ὄλους τοῦ βασιλέα καὶ Κυρίου τῶν πάντων ἀπὸ τὴν ἀποσκίρτηση κάποιων ἀπὸ τὸ ζυγὸ του καὶ τὴν ἀγέρωχη ὀρθωση τοῦ αὐχένα τους, ἀλλ' ἡ ἀποσκίρτηση γι' αὐτοὺς βέβαια εἶναι ἔγκλημα, ἐνῶ ἐκεῖνος δοξάζεται ἀπὸ τὰ ἴδια του τὰ πλεονεκτήματα καὶ ἔχει ἀκλόνητη τὴ δόξα τῆς ὑπεροχῆς του ἐναντι ὄλων. Καὶ εἶναι πολὺ παιδικὸς ἰσχυρισμὸς τό, “Δὲν μποροῦσε”, λέγει, “ν' ἀλλάξει τίς προθέσεις τῶν συγγενῶν καὶ τῶν φίλων”. Γιατὶ μοῦ φαίνεται ὅτι ξεχνᾶ, μολότι τὸ ἄκουσε πολλὰς φορές, ὅτι εἶναι αὐτόκλητος καὶ μὲ τὴ θέλησή του βαδίζει ὁ ἄνθρωπος σ' αὐτὸ πού νομίζει καλὸ, καὶ αὐτὸ ἀρέσει στὸν Δημιουργὸ ὄλων, ὥστε αὐτοὶ πού θέλουν νὰ πράττουν τὸ ἀγαθὸ νὰ ἐπαινοῦνται, ἐνῶ αὐτοὺς πού βαδίζουν τὸν ἄλλο δρόμο δίκαια πέπει νὰ τοὺς ἀκολουθεῖ ἀπὸ ὄλους ὁ περίγελως.

“Ὅτι πάλι ὁ μονογενὴς Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι δημιουργὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ ὄλων γενικὰ ὅσα ὑπάρχουν σ' αὐτὰ, εἶναι ἀρκετὸ βέβαια αὐτὸ πού λέγει ὁ πάνσοφος Ἰωάννης· «Ὅλα ἔγιναν ἀπὸ αὐτόν, καὶ χωρὶς αὐτόν δὲν ἔγινε τίποτε»²¹, θὰ βοηθήσει ὅμως ὄχι λιγότερο καὶ ἡ συγκατάθεση σ' αὐτὸ τῶν ἄλλων ἀποστόλων. Γιατὶ, ὁμολογώντας τον Θεό, ὅπως δὲν ἄγνοοῦν τὴν ἀξία τῆς δυνάμεις καὶ τῆς ὑπεροχῆς πού διαθέτει. Ἔτσι ὁ ἱερώτατος Παῦλος τὸν Χριστὸ πού κατὰ σάρκα προέρχεται ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους τὸν ὀνομάζει Θεό, καὶ λέγει ὅτι εἶναι εὐλογητὸς στοὺς αἰῶνες^{21α}. Ἐνῶ οἱ ἄλλοι μαθητὲς του, βλέποντας νὰ βαδίζει πάνω στὴ θάλασσα, θαύμασαν τὸ παράδοξο θέαμα, καὶ ὁμολογοῦσαν σ' αὐτόν μὲ ὄρκο· «Ἀληθινὰ εἶσαι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ»^{21β}. Ἐχοντας αὐτὸ ἔτσι, πῶς μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι Δημιουργὸς τῶν ὄλων; Γιατὶ τὸ διαβεβαιώνει ἡ θεόπνευστη Γραφή, καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν βρῖσκεται σὲ ἀσυμφωνία οὔτε μ' αὐτοὺς τοὺς ἐκλεκτοὺς Ἕλληνας, ὅπως προαπέδειξε ὁ λόγος μας καὶ μὲ ὅσα εἶπαμε προηγουμένως.

21. Ἰω. 1, 3.

21α. Ρωμ. 8, 5.

21β. Ματθ. 14, 33.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΥΠΕΡ
ΤΗΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΕΥΑΓΟΥΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ
ΠΡΟΣ ΤΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΕΟΙΣ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

Κατηγόρευσε μὲν τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ὁ κράτιστος Ἰουλιανός, θραυστομεῖ δὲ οὕτω καὶ φιλοσογίας εἰς τοῦτο ἐλήλακεν, ὡς τό γε ἦκον ἐπ' αὐτῶ, τῶν παρ' ἡμῖν οὐδὲν ἀμοιρῆσαι διαβολῆς Ἰουλιανὸς δὲ ἴσως πρὸς εὐκλείας ἔσεσθαι τὸ χρεῖμα αὐτῶ. Φαῖεν δ' ἂν
5 εὐ μάλα τινὲς περὶ γε τῶν τὰ ἴσα φρονεῖν ἠρημένων «Ὡν ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνη αὐτῶν»· καὶ μὴν κάκεινο, οἴμαί που, τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβίδ· «Τί ἐγκαυχᾶ ἐν κακίᾳ ὁ δυνατός; ἀνομίαν ὅλην τὴν ἡμέραν, ἀδικίαν ἐλογίσαστο ἢ γλῶσσά σου. Ἠγάπησας πάντα τὰ ῥήματα καταποντισμοῦ, γλῶσσαν δολίαν». Ἄλλ' οὐδὲν τῶν τοιού-
10 των ὑπολογισάμενος, ἐπιπηδᾷ τοῖς ἀγίοις κατεξανίσταται δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, καί φησι·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ταῦτα μὲν οὖν καὶ μικρὸν ὕστερον, ὅταν ἰδίᾳ περὶ τῆς τῶν Εὐαγγελίων τερατουργίας καὶ σκευωρίας ἐξετάζειν ἀρξώμεθα
15 Νυνὶ δὲ ἀποκρίνεσθέ μοι πρὸς ἐκεῖνο· Πότερον, ἄμεινον τὸ διηνεκές μὲν εἶναι ἐλεύθερον, ἐν δισχιλίοις ὄλοις ἐνιαυτοῖς ἄρξαι τὸ

22. Φιλ. 3, 19.

23. Ψαλμ. 51, 3-6.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΜΑΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ ΤΟΥ ΑΘΕΟΥ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

Κατηγόρησε τὴν ἁγία Γραφή ὁ ἄριστος Ἰουλιανός, καὶ ἐκστομίζει τέτοιες θρασύτητες καὶ σὲ τέτοιο βαθμὸ φιλοκατηγορίας ἔφτασε, ὥστε, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτόν, νὰ μὴν τοῦ λείψει καμμιά κατηγορία ἐναντίον μας. Φαντάσθηκε ἴσως ὅτι ἡ ἐνέργειά του αὐτὴ θὰ συντελοῦσε στὴ δόξα του. Θὰ μπορούσαν βέβαια πολὺ σωστὰ νὰ ποῦν κάποιοι γιὰ ἐκείνους πού θέλουν νὰ ἔχουν τὶς ἴδιες ἀντιλήψεις: «Αὐτοὶ ποῦ ἔχουν δόξα τὴν ντροπὴ τους»²², ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο, νομίζω, πού λέχθηκε μὲ τὸ στόμα τοῦ Δαβίδ· «Γιατὶ καυχιέται αὐτὸς πού ἡ δύναμή του βρίσκεται στὴν κακία του; Ἄνομία καὶ ἀδικία ὅλη τὴν ἡμέρα ἐκστομίζει ἡ γλῶσσα σου. Ἀγάπησες ὅλα τὰ λόγια τοῦ καταποντισμοῦ, τὴ δόλια γλῶσσα»²³. Ἄλλὰ χωρὶς νὰ ἔχει ὑπολογίσει κανένα ἀπὸ αὐτά, ὁρμᾷ στοὺς ἁγίους καὶ ἐπιτίθεται καὶ σ' αὐτόν τὸν Σωτῆρα ὅλων μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ λέγει·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Αὐτὰ λοιπὸν καὶ λίγο μετὰ, ὅταν θ' ἀρχίσουμε νὰ ἐξετάζουμε ἰδιαιτέρως τὶς θαυματουργίες καὶ τὶς σκευωρίες τῶν εὐαγγελίων. Ἄλλὰ τώρα ἀπαντῆστε μου σὲ ἐκεῖνο· Ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο εἶναι καλύτερο, νὰ εἶναι κανεὶς ἐλεύθερος ἀπέραντα, καὶ ἐπὶ δυὸ χιλιάδες χρόνια νὰ κυ-

πλεῖον γῆς καὶ θαλάσσης, ἢ τὸ δουλεύειν καὶ πρὸς ἐπίταγμα ζῆν
 ἀλλότριον; Οὐδείς οὕτως ἐστὶν ἀναίσχυντος, ὡς ἐλέσθαι μᾶλλον
 τὸ δεύτερον. Ἀλλὰ τὸ πολέμῳ κρατεῖν οἰήσεται τις τοῦ κρατεῖ-
 σθαι χειρόν; Οὕτω τίς ἐστὶν ἀναίσθητος; Εἰ δὲ ταῦτα ἀληθῆ φα-
 5 μεν, ἓνα μοι κατὰ Ἀλέξανδρον δείξατε στρατηγόν, ἓνα κατὰ Καί-
 σαρα παρὰ τοῖς Ἑβραίοις. Οὐ γὰρ δὴ παρ' ὑμῖν. Καίτοι, μὰ τοὺς
 θεούς, εὖ οἶδ' ὅτι περιυβρίζω τοὺς ἄνδρας. Ἐμνημόνευσα δὲ αὐ-
 τῶν ὡς γνωρίμων. Οἱ γὰρ δὴ τούτων ἐλάττους ὑπὸ πολλῶν ἀγνο-
 οῦνται, ὧν ἕκαστος πάντων ὁμοῦ τῶν παρ' Ἑβραίοις γεγονότων
 10 ἐστὶ θαυμαστότερος

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Οὐκ αἰσθάνεται μὲν ἐν ἐκβολῇ τοῦ πρέποντος ἰόντος αὐτῷ
 τοῦ λόγου, καὶ ἐφ' ᾧ μὴ προσῆκεν ἀσυνετώτατα παρενηνεγμέ-
 νου. Προύθετο μὲν γὰρ οὐκ εὐαγῆ λατρείαν ἀποφεῖναι τῶν Χρι-
 15 στιανῶν, οὔτε μὴν ἐφικομένους τῆς ἀκραιφνοῦς θεοπτίας τοὺς
 τῶν ἱερῶν ἡμῖν δογμάτων γεγονότας εἰσηγητάς· τοὺς γε μὴν
 Ἑλλήνων λογάδας ἀκριβεῖς τῶν ἀναγκαίων γενέσθαι φιλοθεά-
 μονας, καὶ ἰσχυαῖς ἐρεύναις ὑπενεγκεῖν τά τε θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώ-
 πινα. Εἶτα τὴν εὐθεΐαν, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἀφείς, καὶ οἶον ἐρρῶσθαι
 20 φράσας τῷ ἰδίῳ σκοπῷ, σαθροῖς καὶ ἐξαγωνίοις ἐννοιῶν εὐρήμα-
 σιν ἐπινήχεται. Ἀλλ', ὧ κράτιστε, φαίην ἄν, εἰ μὴ τῇ Ῥωμαίων
 δόξῃ τε καὶ βασιλείᾳ τὰ τῶν ἐτέρων ἰσάμιλλα φαίνεται, εἰ μὴ
 γεγόνασιν τινες παρ' αὐτοῖς γενναῖοι μὲν καὶ στρατηγικοί, κατε-
 σπουδασμένοι δὲ καὶ γεγυμνασμένοι τὰ τακτικά, καὶ πολέμους
 25 καὶ μάχας οἰοί τε διενεγκεῖν, καὶ τῆς ἀνθεστηκότων κατευμεγε-
 θῆσαι χειρός, ἀπόχρη τοῦτο, εἰπέ μοι, πρὸς γε τὸ δεῖν εἰκότως κα-
 κύνεσθαι τὰ Ἑβραίων, ἤγουν τὰ Χριστιανῶν εὐσεβῆ καὶ ἀξιά-
 κουστα δόγματα; Καίτοι πῶς οὐχ ἅπασιν ἐναργές, ὡς ἑτεροῖος
 παντελῶς ὁ ἐπ' ἀμφοῖν ἐστὶ λόγος; Εἰ μὲν γὰρ προύκειτο ζητεῖν
 30 ὁποῖαν ἄν τις τῶν βασιλειῶν θαυμάσας, οὐκ ἄν ἀμάροτοι τοῦ
 σκοποῦ, πότερα τὴν Ῥωμαίων, ἢ γουν τὴν Ἑβραίων, ἦν εὐθύς

βερονᾶ τὴν περισσότερη γῆ καὶ θάλασσα, ἢ νὰ εἶναι δοῦλος καὶ νὰ ζεῖ μὲ διαταγὴς ἄλλων; Κανένας δὲν εἶναι τόσο ἀναίσχυντος, ὥστε νὰ προτιμήσει τὸ δεύτερο. Ἐπὶ τὸ νὰ κυριαρχεῖ μὲ πόλεμο θὰ θεωρήσει κάποιος ὅτι εἶναι χειρότερο ἀπὸ τὸ νὰ κυριαρχεῖται; Τόσο ἀνάσθητος ποιὸς εἶναι; Ἐάν αὐτὰ λέμε ὅτι εἶναι ἀληθινὰ, δεῖξτε μου ἕνα στρατηγὸν στούς Ἑβραίους σάν τὸν Ἀλέξανδρο ἢ ἕνα σάν τὸν Καίσαρα. Δὲν ὑπάρχουν ἀσφαλῶς σ' ἐσᾶς, μολονότι βέβαια, μὰ τοὺς θεοὺς, γνωρίζω καλὰ ὅτι ὑβρίζω τοὺς ἄνδρες αὐτοὺς. Ἐπὶ τοὺς ἀνέφερα ἐπειδὴ εἶναι γνωστοί. Γιατὶ ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι μικρότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ἀγνοοῦνται ἀπὸ τοὺς πολλοὺς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁμως καθένας εἶναι πιὸ ἀξιοθαύμαστος ἀπὸ ὅλους ἐκείνους ποὺ διέπρεψαν στούς Ἑβραίους.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι ὁ λόγος του ξεφεύγει ἀπὸ τὸ πρέπον καὶ ἐκφέρεται τελείως ἀπερίσκεπτα πρὸς αὐτὰ ποὺ δὲν πρέπει. Γιατὶ εἶχε τὴν πρόθεση ν' ἀποδείξει ὅτι δὲν εἶναι ἀγνή ἢ θρησκεία τῶν Χριστιανῶν, οὔτε οἱ εἰσηγητὲς τῶν ἱερῶν δογμάτων μας εἶχαν φτάσει στὴ γνήσια θεοπτία, ἐνῶ οἱ ἐξέχοντες τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξαν ἀκριβεῖς φιλοθεάμονες τῶν ἀναγκαίων καὶ ὑπέβαλαν σὲ λεπτομερεῖς ἔρευνες τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα. Ἐπειτα ἀφήνοντας, δὲν ξέρω πῶς, τὸν εὐθὺ στόχο καὶ ἀποχαιρετώντας τὸν σκοπὸ του, κολυμπᾷ μέσα σὲ σαθρὸς καὶ ἀστοχες ἐπινοήσεις. Ἐπὶ αὐτὰ, ὦ ἄριστε, θὰ ἔλεγα, ἂν δὲν φαίνονται ἐφάμιλλα στὴ δόξα καὶ στὴ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων τὰ ἀντίστοιχα κατορθώματα τῶν ἄλλων, ἂν στούς ἄλλους δὲν παρουσιάσθηκαν κάποιοι γενναῖοι στρατηγοὶ καὶ ἔμπειροὶ καὶ γυμνασμένοι στὰ στρατιωτικὰ καὶ ἱκανοὶ νὰ διεξαγάγουν πολέμους καὶ μάχες καὶ νὰ κατανικήσουν τ' ἀντίπαλα στρατεύματα, ἀρκεῖ αὐτό, πὲς μου, γιὰ νὰ ἐξευτελίσομε δικαιολογημένα τὴν εὐσεβῆ καὶ ἀξιάκουστη διδασκαλία τῶν Ἑβραίων ἢ τῶν Χριστιανῶν; Καὶ πῶς δὲν εἶναι σὲ ὅλους φανερό, ὅτι ἡ αἰτία γι' αὐτὰ τὰ δύο εἶναι τελείως διάφορη; Γιατὶ, ἂν τὸ ζήτημα ἦταν, ποῖα βασιλεία θαυμάζοντας κανεὶς δὲν θὰ κάνει λάθος στὸ σκοπὸ του, δηλαδὴ ποῖα ἀπὸ τὶς δύο, ἢ Ῥωμαϊκὴ ἢ τῶν Ἑβραίων, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ἀμέσως καὶ ἀναντίρρητα τὴν

καὶ ἀναμφιλόγως εἶπεῖν ἀληθεύοντας, ὡς ὁ τῶν ὅλων κατεξου-
 σιάζων Θεός, οὐκ ἠγνοηκῶς τὰ ἐσόμενα, κατένευσε τῇ Ῥωμαίων
 ἀρχῇ τὸ ἀπάντων δύνασθαι κρατεῖν, ἵνα δὴ πᾶσα χώρα τε καὶ
 πόλις, καὶ ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις οἱ τοῖς ἱεροῖς τῆς βασιλείας ἐμπρέπον-
 5 τες θάκοις, προσκυνήσειαν αὐτῷ, ὃ δὴ καὶ εἰς πέρας ἐξηννεγμέ-
 νον, ἐξ αὐτῶν ἔνεστιν ἰδεῖν.

Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἔφην, περὶ θείων ἡμῖν δογμάτων ὁ λόγος καὶ
 παρὰ τίσιν ἂν εἶη τὸ ἀψευδές καὶ πέρα διαβολῆς, πότερα, τὰ παρ'
 ἡμῖν, ἠγουν παρ' αὐτοῖς, πολυπραγμονεῖν ἐσπούδασται, τί φύρει
 10 τὰ ἄμικτα καὶ εἰς ταῦτὸν ἄγειν ἐπιχειρεῖ τὰ κατ' οὐδὲν ἀλλήλοις
 προσεοικῶτα; Τί γὰρ εἰ κεκράτηνται καὶ τοῖς Ῥωμαίων ὑπέικει νό-
 μοις τὰ Ἑβραίων πράγματα; Ἄρα τοῦτο κακοῦς καὶ πεπλανημέ-
 νους καὶ οὐκ ὀρθὴν ἔχοντας ἐπὶ Θεῷ τὴν δόξαν ἀποφῆνειεν ἂν
 αὐτούς; Ἀλλὰ τὸ ζῆν πρὸς ἐπίταγμα τῶν νόμων καὶ τό γε δὴ δεῖν
 15 ταῖς τῶν κρατούντων ὑπέικειν ὑπεροχαῖς, εἰ πρὸς ὀνειδούς ποιεῖ-
 ταί τισιν, ἄρ' οὐκ ἠδικήκασιν οἱ κρατεῖν ἐθέλοντες τοὺς κεκρατη-
 μένους; Καίτοι τοῖς κρατοῦσιν αὐτὸς γεγονὼς ἐναρτίθμιος, πῶς οὐκ
 ἔπαυσε τὴν πλεονεξίαν, εἴπερ ἐστὶ πρὸς κακοῦ τοῖς ὑπεξευγμένοις
 τὸ ὑποτετάχθαι δεῖν; Αἰτιατέον δὲ κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν, ἥκιστα
 20 μὲν οὖν τοὺς νόμους. Τοὺς γε μὴν τὸ ὑπ' αὐτοῖς εἶναι θέλειν ἀπο-
 σείσθαι μεμελετηκότας, τῇ τῆς ἀνοσιότητος ὑποφέρειν γραφῇ,
 τῶν ἀτόπων οὐδέν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀναγκαῖον εἶναί φημι.

Οὐκοῦν εἴπερ ἐστὶ τῶν ὀνησιφόρων τὸ ἀπευθύνεσθαι νόμοις
 πρὸς τὴν ἐπαίνου παντὸς ἀξίαν ζωὴν, διαδέβληκεν ἂνθ' ὅτου τὸ
 25 πρὸς ἐπίταγμα ζῆν; Οὐ γὰρ ἦν εἰκὸς ἅπαντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς
 τῆς βασιλείας ἐναβρύνεσθαι σκῆπτροις πού γάρ ἐστι τὸ ὑπήκο-
 ον; Ἀλλ' ὀνειδούς πρόφασιν καὶ αὐτῷ ποιεῖται τὸ χρῆμα Χριστοῦ.
 Εἶτα, πῶς ἠγνόηκεν ὅτι τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ἔνεκα καὶ
 αὐτὸς τοῖς διὰ Μωσέως ὑπενήνεκται νόμοις, καίτοι νομοθετήσας
 30 αὐτὸς καὶ λαλήσας δι' ἀγγέλων τὴν διὰ Μωσέως ἐντολήν; Ἐφῆ
 γοῦν δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν «Αὐτὸς ὁ λαλῶν, πάρεμι». Ἄλλ' ὁ τοῖς Μωσέως ἐν καιρῷ τε καὶ χρεῖα παραχωρήσας νόμοις,

ἀλήθεια, ὅτι ὁ ἔξουσιαστής τῶν ὅλων Θεός, πού δὲν ἀγνοοῦσε τὰ μελλοντικά, ἐνέκρινε τὸ Ρωμαϊκὸ κράτος νὰ γίνεи κυρίαρχο ὅλων, γιὰ νὰ προσκυνήσουν αὐτὸν κάθε χώρα καὶ κάθε πόλη, καὶ μαζί μὲ τοὺς ἄλλους ὅσοι διέπρεπαν στοὺς ἱερούς θρόνους τῆς βασιλείας. "Ὅτι αὐτὸ πραγματοποιήθηκε, μποροῦμε νὰ τὸ δοῦμε ἀπὸ τὰ πράγματα.

Ἐπειδὴ ὅμως, ὅπως εἶπα, ὁ λόγος μας εἶναι γιὰ τὰ θεῖα δόγματα καὶ σὲ ποιὸς μπορεῖ νὰ βρῖσκεται ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ἀδιάβλητο, πρέπει νὰ ἐξετάσουμε μὲ προσοχή καὶ ἀκρίβεια σὲ ποιά ἀπὸ τὰ δύο, στὰ δικά μας ἢ στὰ δικά τους. Γιατί σμίγει τὰ ἄσμιχτα καὶ ἐπιδιώκει νὰ ταυτίσει αὐτὰ πού δὲν ἔχουν καμμιά ὁμοιότητα μεταξὺ τους; Τί σημασία ἔχει ἂν οἱ Ἑβραῖοι ἔξουσιάζονται καὶ ὑπακούουν στοὺς Ρωμαϊκοὺς νόμους; Ἄραγε τὸ γεγονὸς αὐτὸ θὰ τοὺς δείξει κακοὺς καὶ παραπλανημένους καὶ ὅτι δὲν ἔχουν ὀρθὴ ἀντίληψη γιὰ τὸν Θεό; Ἄλλὰ τὸ νὰ ζοῦν σύμφωνα μὲ τίς ἐπιταγές τῶν νόμων καὶ τὸ ὅτι πρέπει νὰ ὑπακούουν στὴν ἀνωτερότητα τῶν ἔξουσιαστῶν, ἂν τυχὸν προξενεῖ σὲ κάποιους ντροπή, ἄραγε αὐτοὶ πού θέλουν νὰ ἔξουσιάζουν δὲν ἀδικοῦν τοὺς ὑποταγμένους σ' αὐτούς; Καὶ αὐτὸς συγκαταλεγόμενος στοὺς ἔξουσιαστές, πῶς δὲν σταμάτησε τὴν πλεονεξία του, ἂν ἀποβαίνει σὲ κακὸ τῶν ὑποταγμένων τὸ νὰ ὑπομένουν τὸ ζυγὸ; Πρέπει νὰ κατηγορηθεῖ ἡ δική του ἀντίληψη, καὶ καθόλου οἱ νόμοι. Αὐτοὶ λοιπὸν πού μελέτησαν νὰ ἀποσείσουν τὴν ὑποταγή τους σ' αὐτούς, τὸ νὰ τοὺς προσάπτουν τὴν κατηγορία τῆς ἀσέβειας, δὲν εἶναι καθόλου ἄτοπο, ἀλλὰ μάλλον εἶναι, λέγω, καὶ ἀνάγκη.

Ἐπομένως, ἂν εἶναι ἀπὸ τὰ ὠφέλιμα νὰ ὀδηγοῦνται μὲ νόμους πρὸς τὴν γιὰ κάθε ἔπαινο ἄξια ζωὴ, γιατί ἔχει κατηγορήσει τὴ ζωὴ σύμφωνα μὲ τίς διαταγές; Γιατί δὲν ἦταν φυσικὸ νὰ χαίρονται ὅλοι οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴν ἔξουσία τῆς βασιλείας. Ποῦ ὑπάρχουν σ' αὐτὴ οἱ ὑποταγμένοι; Ἄλλὰ τὸ γεγονὸς αὐτὸ τὸ κάνει ἀφορμὴ κατηγορίας καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό. Ἐπειτα πῶς ἀγνόησε ὅτι γιὰ χάρι τῆς οἰκονομίας κατὰ σάρκα καὶ ὁ ἴδιος ἔδειξε ὑπακοή στοὺς νόμους τοῦ Μωυσῆ, μολονότι τοὺς εἶχε ὁ ἴδιος νομοθετήσει καὶ παρέδωσε μὲ τοὺς ἀγγέλους του τὴν ἐντολή πού ἔδωσε ὁ Μωυσῆς; Εἶπε γιὰ παράδειγμα μέσω ἑνὸς ἀπὸ τοὺς ἁγίους προφῆτες του «Εἶμαι παρῶν ἐγὼ πού σοῦ μιλῶ»²⁴. Ἄλλὰ αὐτὸς πού παραχώρησε κάποιο καιρὸ τοὺς

ὁ τὴν ὑπὸ Καίσαρι Κυρηνίῳ δουλοπρεπεστάτην, ὡς φῆς, ἀνα-
 σχόμενος ἀπογραφὴν, βεβασίλευκε τοῖς ὑπ' οὐρανόν, θεραπεύε-
 ται δὲ καὶ παρ' αὐτῶν τῶν τοῦ Καίσαρος σκήπτρων, καὶ τοὺς
 ἔχειν αὐτὰ λαχόντας στεφανοῖ. Ἀλκιμώτατος γέγονε στρατηγός,
 5 καὶ τεθαύμασται πρὸς ἀπάντων ὁ Μακεδών, καὶ μετ' ἐκεῖνον ὁ
 Καῖσαρ, καὶ μὴν καὶ ἕτεροί τινες. Οὐ φθονῶ. Πλὴν οὐ γεγόνασιν
 εὐσεβεῖς, οὔτε μὴν τοῖς τῆς ἀληθοῦς θεοπτίας ἐνησκημένοι δό-
 γμασι, πεπλάνηνται δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀριθμοῦ κρείττονα τῶν
 ἀκαθάρτων πνευμάτων τιμῶντες πληθύν, καὶ τοὺς τοῖς τεμένεσιν
 10 ἐνιδρυμένους, ἐκ ξύλων τε καὶ λίθων πεπονημένους, σέβοντες
 θεούς.

Εἶτα πῶς, φησὶν, ἐφῆκεν αὐτοῖς ὁ τῶν ὄλων Θεός, καίτοι
 γεγονόσιν ἐχθροῖς, παρελθεῖν εὐκλείας εἰς τοῦτο καὶ κατισχύσαι
 πολλῶν; Ἐγκαλεῖς οὖν ἄρα τὸ ἡμέρον αὐτῶ καὶ ἀνεξικακοῦντα
 15 διώκεις καὶ γραφὴν περιποιῆσαι τὴν φιλανθρωπίαν. Ἐρ' οὖν
 αἰτιάσῃ καὶ ἐπὶ τοῖς ἑτέροις αὐτόν; Ἀνίσχοντα γὰρ τὸν ἥλιον οὐ
 κεκώλυκεν, ὑετοὺς ἐπηφίει τοῖς ἀγνοοῦσιν αὐτόν, καὶ πηγαίων
 ναμάτων ἐδίδου φοράς, καὶ καρπῶν ἐτίθει μητέρα τὴν γῆν. Ἥδει
 γάρ, ἥδει τὴν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἐσομένην ἀπάντων ἐπιστρο-
 20 φήν. Ὅταν τοίνυν ἀσυνετώτατα λέγει τῆς Χριστιανῶν θρησκεί-
 ας ὁ κατήγορος. Ἐνα μοι δείξατε παρὰ τοῖς Ἑβραίοις κατὰ
 Ἀλέξανδρον στρατηγόν, ἧγουν κατὰ Καίσαρα τότε δῆ, τότε καὶ
 μάλα εἰκότως πρὸς ἡμῶν ἀντακούσεται. Ὡς ἔστιν ἡμῖν ὁ λόγος,
 ὃ τῶν, οὐ περί γε τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν εἰς τοῦτο λαμπρότητος
 25 δι' εὐανδρίας σωματικῆς ἀφικμένων, περὶ θείων δὲ μᾶλλον καὶ
 ἀληθῶν δογμάτων. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἰδίους ἐπικομπάζει θεοῖς, καὶ
 αὐτῶν ἔργον γενέσθαι φησὶ τὸ καὶ ἰσχύος εἰς τοῦτο, καὶ μὴν καὶ
 εὐκλείας διελάσαι τοὺς ἄνομασμένους, μάλιστα μὲν πανταχόθεν
 αὐτῶ ἀνεπικούρητον ἀρρωστήσειεν ἂν ὁ λόγος. Οὐ γὰρ ἂν ἔχη
 30 δεῖξαι διὰ πραγμάτων, εἰκαιομυθοῦντα δὲ πρὸς τοῦτο αὐτόν
 ἀποφῆνειεν ἂν, καὶ μάλα εὐκόλως, τὸ μηδὲ σφίσι αὐτοῖς ἐπα-
 μῦναι δύνασθαι τοὺς θεούς, τεμενῶν ἀνεσπασμένων, βωμῶν ἐκ-
 βεβοθρευμένων, θυσίας ἀπάσης ἀνηρημένης καὶ ἀγαλμάτων

νόμους στὸν Μωυσῆ, γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν, αὐτὸς ποὺ ὑπέμεινε τὴ δουλοπρεπέστατη, ὅπως λές, ἀπογραφὴ ἐπὶ Καίσαρος Κυρηνίου, εἶναι βασιλιάς τῶν οὐρανῶν καὶ ὑπηρετεῖται καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ σκῆπτρα τοῦ Καίσαρα καὶ στεφανώνει ἐκείνους ποὺ ἔλαχε νὰ τὰ ἔχουν. Ὑπῆρξε γενναιοῦτατος στρατηγὸς ὁ Μακεδὼν καὶ θαυμάζεται ἀπὸ ὅλους, ἔπειτα ἀπὸ ἐκεῖνον ὁ Καῖσαρ καὶ βέβαια καὶ κάποιοι ἄλλοι. Δὲν διαφωνῶ. Πλὴν ὅμως δὲν ὑπῆρξαν εὐσεβεῖς οὔτε εἶχαν ἀσκηθεῖ στὰ δόγματα τῆς ἀληθινῆς θεωρίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πλανήθηκαν κι αὐτοὶ τιμώντας τὸ ἀναρίθμητο πλῆθος τῶν ἀκάθαρτων πνευμάτων καὶ σεβόμενοι τοὺς θεοὺς ποὺ εἶχαν στήσει στοὺς ναοὺς τους, κατασκευασμένους ἀπὸ ξύλα καὶ λίθους.

Καὶ πῶς τότε, λέγει, ἐπέτρεψε σ' αὐτοὺς ὁ Θεὸς τῶν ὅλων, μολονότι ὑπῆρξαν ἐχθροὶ του, νὰ φτάσουν σ' αὐτὸ τὸ μέγεθος τῆς δόξας καὶ νὰ ὑπερισχύσουν πολλῶν; " Ἄρα λοιπὸν τὸν κατηγορεῖς γιὰ τὴν ἡμερότητα του καὶ τὸν διώκεις γιατί εἶναι ἀνεξίκακος καὶ ψέγεις τὴ φιλανθρωπία του. " Ἄραγε θὰ τὸν κατηγορήσεις καὶ γιὰ τὰ ἄλλα; Γιατὶ δὲν ἐμπόδισε τὸν Ἥλιο νὰ ἀνατέλλει, ἔρριχνε βροχὲς σ' αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀγνοοῦσαν, ἔδινε τὴ ροὴ τῶν ὑδάτων ἀπὸ τὶς πηγές τους, κι ἔκανε τὴ γῆ μητέρα καρπῶν. Γιατὶ γνώριζε, ναὶ γνώριζε, ὅτι στὸ τέλος τῶν καιρῶν θὰ γινόταν ἡ ἐπιστροφή ὅλων. " Ὅταν ἐπομένως λέγει μὲ πολλὴ ἀπερισκεψία ὁ κατήγορος τῆς θρησκείας τῶν Χριστιανῶν, Δειῖτε μου στοὺς Ἑβραίους ἓνα στρατηγὸ σὰν τὸν Ἀλέξανδρο ἢ σὰν τὸν Καίσαρα, τότε λοιπὸν, τότε, καὶ πολὺ εὐλόγα, θ' ἀκούσει ἀπὸ μᾶς· " Ὁ λόγος μας, φίλε, δὲν εἶναι γιὰ τοὺς στρατηγούς καὶ γιὰ ἐκείνους ποὺ ἔφτασαν σ' αὐτὸ τὸ ὕψος τῆς λαμπρότητας μὲ τὴ σωματικὴ τους ἀνδρεία, ἀλλὰ γιὰ τὰ θεῖα μᾶλλον καὶ ἀληθινὰ δόγματα. Κι ἐπειδὴ κομπάζει γιὰ τοὺς δικούς του θεοὺς καὶ λέγει ὅτι δικό τους ἔργο εἶναι τὸ ὅτι ἔχουν φτάσει σὲ τέτοιο μέγεθος δύναμης, ἀλλὰ βέβαια καὶ δόξας, αὐτοὶ ποὺ ὀνομάσαμε, ἀπὸ παντοῦ θὰ βρεθεῖ πάρα πολὺ ἀβοήθητος ὁ λόγος του. Γιατὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀπόδειξει ἀπὸ τὰ πράγματα, ἀλλὰ θὰ τὸν δείξει νὰ ματαιολογεῖ σ' αὐτό, καὶ πολὺ εὐκόλα, ὅτι οἱ θεοὶ του δὲν μποροῦν οὔτε τὸν ἑαυτὸ τους νὰ βοηθήσουν ὅταν τὰ τεμένη τους ἀνατρέπονται, οἱ βωμοὶ τους ἐκθεμελιώνονται, οἱ θυσίαι τους καταργοῦνται,

ἐμπερησμένων, καὶ λόγου τοῦ μηδενὸς ἀξίους πεπονημένης αὐτοὺς ἀπάσης λοιπὸν τῆς ὑπ' οὐρανόν.

Ὅτι δὲ διὰ τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ πλειστάκις νενίκηνται δειναὶ καὶ ἄμαχοι πολεμίων φάλαγγες, ἐκ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων, εἶπερ τις ἔλοιτο κατιδεῖν ἐξέσται ῥαδίως Σαμουήλ μὲν γὰρ ὁ θεσπέσιος, ἀλλοφύλων κατεστρατευκότων τῆς Ἰουδαίων γῆς, σκληρὰν καὶ οὐκ εὐάντητον ἐχόντων τὴν προσβολήν, λιτὴν ἀνατείνας πρὸς Θεόν, καθικέσθαι χάλαζαν ἐξ οὐρανοῦ κατεσκεύασε πολλήν, οὕτω διαβριθῆ καὶ δύσοιστον, ὥστε ὁμοῦ ταῖς
10 ἵππικαῖς φάλαγξι πεσόντα τὸν πεζομάχον, ἀκονιτὶ τὸ νικᾶν παραδοῦναι τοῖς ἐξ Ἰσραήλ, καὶ οἶον ὄπλα κεκίνηκεν ὁ οὐρανὸς ὑπὲρ τῶν σεβομένων Θεόν. Ἀσσύριοι δὲ κατὰ καιρούς, οἱ τὴν πρὸς ἡῶ καὶ ἀκτῖνα κατοικοῦντες γῆν, ὁμοῦ Πέρσαις τε καὶ Μήδοις πεπολιορκήκασιν τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἀναριθμητῶ πληθῦϊ
15 τὴν ἀγίαν ποτὲ περιερχόμενοι πόλιν, κατεμπρήσειν ἅπασαν ἀμελητὶ δύνασθαι διετείνοντο. Ἐπειδὴ δὲ παλιμφήμους ἠφίει φωνὰς κατὰ τῆς ἀρρήτου δόξης ὁ στρατηγός, Ῥαψάκης οὗτος ἦν, δεδυσφόρηκε μὲν Ἐζεχίας ὁ βασιλεὺς ὑπάρχων εὐσεβής, ἐπαμῦναι δὲ πλεονεκτούμενος ελιπάρει Θεόν· καὶ δὴ καὶ πεπτώκασιν ἐν μιᾷ
20 νυκτὶ τῆς Ἀσσυρίων στρατιᾶς ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδες Τί τούτοις παρεοικὸς διὰ τῶν αὐτοῦ πέπρακται θεῶν; εἶ γε, ὡς ἔφην, εἰσὶν, ἀλλ' οὐδὲ σφίσιν αὐτοῖς ἐπικουρεῖν οἰοί τε· καὶ δι' αὐτῶν τοῦτο ἐλήλεγκται τῶν πραγμάτων· Ἐπειδὴ δὲ τοῖς Ἑλλήνων συνασπίζων δόγμασιν, εἴσι μὲν δὴ διὰ τρόπου παντός,
25 καὶ ὡς εὖ γεγόνασι πειραῖται δεικνύειν, τὰς ἀνθρώπων εὐανδρίας παρακομίζων εἰς μέσον, ἀπειρξεν ἂν οὐδέν, καὶ εἰ γεγόνασί τινες τῶν παρ' αὐτοῖς θαναυσικῶν μὲν τεχνῶν ἐπιστήμονες, δεισιδαίμονες δὲ κατ' αὐτόν, καὶ τοῦτο δέχεσθαι πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ
30 χρῆναι νικᾶν τὰ αὐτοῦ, καίτοι πολὺ νοσοῦντα τὸ ἀκαλλὲς καὶ τῆς ἀληθοῦς θεοπτίας ἡμαρτηκότα. Ἀποκομίζων δὲ πάλιν τῆς εὐθείας τὸν λόγον, ἐτέρων εὐθὺς διαμνημονεύει πραγμάτων, δι' ὧν τάχα πού νενόμικεν ἀποφαίνειν δύνασθαι, καὶ μάλα ῥαδίως, ὑπὸ

τὰ ἀγάλματὰ τοὺς καίγονται, καὶ ὅλη ἡ ὑφήλιος δὲν τοὺς θεωρεῖ ἄξιους νὰ τοὺς ὑπολογίζει καθόλου.

“Ὅτι βέβαια μέσω τοῦ Θεοῦ ποὺ κυβερνᾷ τὰ πάντα ἡττήθηκαν οἱ φοβερὲς καὶ ἀκαταμάχητες φάλαγγες τοῦ ἐχθροῦ, μπορεῖ, ἂν θελήσει κανεὶς, νὰ τὸ δεῖ εὐκόλα ἀπὸ τὴν ἀγία Γραφή. “Ὅταν δηλαδὴ εἶχαν ἐκστρατεύσει ἀλλόφυλοι ἐναντίον τῆς Ἰουδαϊκῆς γῆς καὶ ἡ ἐπίθεσή τους ἦταν σκληρὴ καὶ ὄχι εὐκόλα ἀντιμετωπίσιμη, ὁ θεσπέσιος Σαμουὴλ, ἀναπέμποντας προσευχὴ πρὸς τὸν Θεό, προκάλεσε πτώση χαλαζιοῦ ἀπὸ τὸν οὐρανό, τόσο βαριὰ καὶ ἀνυπόφορη, ὥστε μαζὶ μὲ τὶς ἵππικὲς φάλαγγες ἔπεσαν καὶ οἱ πεζομάχοι, καὶ παρέδωσε τὴ νίκη εὐκόλα στοὺς Ἰσραηλίτες, καὶ ἦταν σὰ νὰ εἶχε χρησιμοποιήσει ὄπλα ὁ οὐρανὸς γιὰ χάρη ἐκείνων ποὺ σέβονταν τὸν Θεό. Ἐπίσης κατὰ καιροῦς οἱ Ἀσσύριοι, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦν τὴ γῆ πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, μαζὶ μὲ τοὺς Πέρσες καὶ τοὺς Μήδους πολιορκησαν τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ περικυκλώνοντας κάποτε μὲ πλῆθος ἀναρίθμητο τὴν ἀγία πόλη, ἀπειλοῦσαν ὅτι μποροῦσαν ἀμέσως νὰ τὴν πυρπολήσουν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ στρατηγὸς τους, ποὺ ἦταν ὁ Ραψάκης, ἐκτόξευε δυσφημιστικὲς κραυγὲς ἐναντίον τῆς ἀνέκφραστης δόξας, ὁ βασιλιάς Ἐζεκίας, ποὺ ἦταν εὐσεβής, δυσφόρησε, καὶ παρακαλοῦσε τὸν Θεό νὰ ἐπιτύχει στὴν ἄμυνα, καὶ πράγματι σὲ μιὰ νύχτα λοιπὸν ἔπεσαν ἀπὸ τὴ στρατιὰ τῶν Ἀσσυρίων ἑκατὸν ὀγδόντα πέντε χιλιάδες²⁵. Τί παρόμοιο ἔχει διαπραχθεῖ ἀπὸ τοὺς θεοὺς αὐτοῦ; Ἄν λοιπὸν ὑπάρχουν, ὅπως εἶπα, ἀλλὰ δὲν μποροῦν οὔτε τὸν ἑαυτὸ τους νὰ βοηθήσουν, αὐτὸ ἔχει ἀποδειχθεῖ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Ἐπειδὴ ὅμως, ὑπερασπιζόμενος τὰ δόγματα τῶν Ἑλλήνων, προχωρεῖ μὲ κάθε τρόπο καὶ προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξει ὅτι αὐτὰ ἔγιναν ὀρθά, φέρνοντας στὴ μέση τὰ γενναῖα κατορθώματα τῶν ἀνθρώπων, ἀκόμα κι ἂν ἔγιναν κάποιοι ἀπὸ τοὺς δικούς τους ἐπιστήμονες τῶν χειρονακτικῶν τεχνῶν, δεισιδαίμονες ὅμως ὅπως κι αὐτός, δὲν θὰ ἐμπόδιζε καθόλου νὰ τὸ δεχθοῦμε κι αὐτὸ ὡς ἀπόδειξη τοῦ ὅτι πρέπει νὰ νικοῦν τὰ δικά του, ἂν καὶ πάσχουν ἀπὸ πολλὴ ἀπρέπεια καὶ σφάλλουν στὴν ἀληθινὴ θεοπτία. Ἀπομακρύνοντας ὅμως πάλι τὸν λόγο τοῦ ἀπὸ τὴν εὐθεία, ἀναφέρει ἀμέσως ἄλλα πράγματα, μὲ τὰ ὁποῖα νόμισε ἴσως ὅτι μπορεῖ ν’ ἀποδείξει, καὶ πολὺ εὐκόλα, ὅτι ἡ

τῆς Ἑλλήνων δεισιδαιμονίας τὰ Χριστιανῶν ἠττώμενα, καὶ φησιν·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλ' ὅτε τῆς πολιτείας θεσμός καὶ τύπος τῶν δικαστηρίων, ἢ
5 δὲ περὶ τὰς πόλεις οἰκονομία καὶ τὸ κάλλος, ἢ δὲ ἐν τοῖς μαθήμα-
σιν ἐπίδοσις, ἢ δὲ ἐν ταῖς ἐλευθέροις τέχναις ἄσκησις, οὐχ ὡς
Ἑβραίων μὲν ἦν ἀθλία καὶ βαρβαρική, καίτοι βούλεται ὁ μοχθη-
ρὸς Εὐσέβιος εἶναί τινα καὶ παρ' αὐτοῖς ἐξάμετρα, καὶ φιλοτι-
μεῖται λογικὴν εἶναι πραγματείαν παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, ἧς τοῦνο-
10 μα ἀκήκοε παρὰ τοῖς Ἑλλησι. Ποῖον ἰατρικῆς εἶδος ἀνεφάνη
παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, ὥσπερ ἐν Ἑλλησι τῆς Ἱπποκράτους καὶ
τινων ἄλλων μετ' ἐκεῖνον αἰρέσεων;

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Καίτοι δέδεικται διὰ πλείστων ὄσων, ὧν ἤδη πρὸς τὰ αὐτοῦ
15 πεποιήμεθα, λόγων, ἀπάντων ὁμοῦ τῶν παρ' Ἑλλησι βιβλίων
καὶ ἀπάσης νόμων συγγραφῆς πρεσβύτερα τὰ Μωσέως Πρῶτος
γὰρ ἀπάντων ὁράται νομοθετῶν, οἱ δὲ μετ' αὐτὸν καὶ τοὺς ταῖς
πολιτείας χρειωδεστάτους διοριζόμενοι νόμους, ὅτε τοῖς αὐτοῦ
συμβαίνοντας τέθεινταί τινας, εὐδοκιμοῦσι λίαν. Ποῖον γὰρ τῶν
20 θεῶν ἢ ἀνθρωπίνων πραγμάτων σιωπῇ παρελήλακε; Τῆς εἰς
Θεὸν εὐσεβείας οὐ παρέδειξε τοὺς τρόπους, τὴν τῆς εὐκοσμίας
ὁδόν, τῶν πρακτέων ἢ μὴ τὴν ἀδιάβλητον ἐπιστήμην; Οὐκ ἀπο-
δέχεται μὲν πᾶν εἶδος ἀγαθοουργίας, καθορίζει δὲ τῶν αἰσχυρῶν
τὰς ἐκάστῳ πρεπούσας δίκας; Οὐ καταδικάζει κλοπῆς, οὐ μοιχεί-
25 αν καὶ ἀσέλγειαν ἀποστρέφεται, μαρὰς καὶ βεβήλους ἠδονάς;
Οὐ τῶν εἰς ἀρχὰς κεκλημένων καταρρυθμίζει τοὺς τρόπους;
Ὅρθοὺς γὰρ εἶναι προστέταχε, σοφοὺς καὶ ἐρηγοροτάς, λημμά-
των ἀμείνους καὶ δυσμενεῖας ἀπάσης, θυμοῦ καὶ ὀργῆς κρατεῖν
εἰωθότας, οὐχ ἕτεραχθῆ τὴν διάνοιαν ἔχοντας, ἀλλ' ἐν ἴσῳ τρόπῳ

25. Εὐαγγελικὴ Προπαρασκευῆ, 2, 5. Σὲ ἐξάμετρο στίχο εἶναι γραμμένα τὰ

Ἑλληνικὴ δεισιδαιμονία νικᾷ τὴ θρησκεία τῶν Χριστιανῶν, καὶ λέγει·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλὰ καὶ ὁ θεσμὸς τῆς πολιτείας καὶ ὁ τύπος τῶν δικαστηρίων καὶ ἡ διοίκηση τῶν πόλεων καὶ ἡ ὁμορφιά καὶ ἡ ἐπίδοση στὰ μαθήματα καὶ ἡ ἄσκησις στὶς ἐλευθέριες τέχνες δὲν εἶναι ὅπως τῶν Ἑβραίων ἄθλια καὶ βαρβαρική, μολονότι βέβαια θέλει ὁ ἀχρεῖος Εὐσέβιος νὰ ὑπάρχουν καὶ σ' αὐτούς ἐξάμετρα²⁵, καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι ὑπάρχει λογικὴ ἐπιστήμη στοὺς Ἑβραίους, τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας ἔχει ἀκούσει ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ποιὸ εἶδος ἰατρικῆς παρουσιάσθηκε στοὺς Ἑβραίους, ὅπως ἡ Ἰατρικὴ τοῦ Ἱπποκράτη καὶ κάποιων ἄλλων κλάδων ἔπειτα ἀπὸ αὐτόν;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Καὶ βέβαια μὲ πλεῖστα ὅσα ἐπιχειρήματα, πού ἤδη προβάλαμε σ' αὐτόν, ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι ἀπὸ ὅλα μαζὶ τὰ βιβλία τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπὸ κάθε σύγγραμμα νόμων ἀρχαιότερα εἶναι τὰ Μωσαϊκά. Πρῶτος δηλαδὴ ἀπὸ ὅλους ἐμφανίζεται νὰ νομοθετεῖ. Οἱ ἔπειτα ἀπὸ αὐτόν πού νομοθετοῦν τοὺς ἀπαραίτητους στὶς πολιτεῖες τοὺς νόμους, ὅταν θεσπίζουν κάποιους νόμους πού συμφωνοῦν μὲ τοὺς δικούς του, ἔχουν πολλὴ ἐπιτυχία. Ποιὸ δηλαδὴ ἀπὸ ὅσα ἀφοροῦν στὸν Θεὸ καὶ στὸν ἄνθρωπο τὸ πέρασαν σιωπηλά; Δὲν ἐπέδειξε τρόπους τῆς εὐσέβειας πρὸς τὸν Θεό, τὴν ὁδὸ τῆς κοσμιότητος, τὴν ἀδιάβλητην ἐπιστήμη αὐτῶν πού πρέπει νὰπραχθοῦν ἢ ὄχι; Δὲν ἐπικροτεῖ κάθε εἶδος ἀγαθοπραξίας, καὶ δὲν καθορίζει γιὰ τοὺς αἰσχροὺς τὴν τιμωρία πού ἀρμόζει στὸν καθένα; Δὲν καταδικάζει τὴν κλοπὴν, δὲν ἀποστρέφεται τὴ μοιχεία, τὴν ἀσέλγεια, τὶς ἀκάθαρτες καὶ βέβηλες ἡδονές; Δὲν διατυπώνει κανόνες γιὰ τὴ συμπεριφορὰ ἐκείνων πού καλοῦνται στὰ ἀξιώματα; Γιατὶ πρόσταξε νὰ εἶναι σωστοί, σοφοὶ καὶ νηφάλιοι, νὰ εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ δωροδοκίες καὶ κάθε μίσος, ἀσκημένοι νὰ κρατοῦν τὸ θυμὸ καὶ τὴν ὀργήν, νὰ μὴν ἔχουν διάθεσις μεροληπτικὴ, ἀλλὰ νὰ ζυγίζουσιν ἐξίσου πάντοτε τὰ

²⁵ Ὀμηρικὰ ἔπη.

ταλαντεύοντας αἰεὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα τὰ δίκαια, καὶ τῆς τῶν νόμων εὐθύτητος ἰέναι κατ' ἴχνος.

Ἀνθ' οὗτου δὴ οὖν τὰ οὕτως σεπτὰ καὶ ἀρχαῖα μεθείς, τὴν ἀμείνω ψῆφον τοῖς ὑστάτοις χαρίζεται; Καίτοι πῶς οὐκ ἀληθές, 5 ὡς ἔφην; Τοὺς γὰρ ὑστάτους εἰκὸς τὰ τῶν πρεσβυτέρων ἦτοι τῶν προγεγονότων ἀπομιμῆσθαι καὶ λέγειν, οὐ τὰ τῶν ὑστάτων τοὺς πρὸ αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐν ταῖς ἐλευθερίοις τέχναις ἄσκησιν καὶ τὴν ἐν τοῖς μαθήμασιν ἐπίδοσιν, ἥπερ ἂν εἴη παρὰ τοῖς Ἑλλήνων λογάσι, τοῦ παντός ἀξιοῖ θαύματος, ἀγρίαν δὲ καὶ βαρβα- 10 ρικὴν ὀνομάζει τὴν Ἑβραίων, καίτοι βραβευτὴν καὶ ἰθνητῆρα σοφὸν πρὸς πᾶν ὄτιοῦν τῶν πρακτέων τὸν παρὰ Θεοῦ λαχόντων νόμον φαίην ἂν εἰκότως, ὡς ὅσον μὲν ἦκεν εἰς ἡγῶ καὶ ποιότητα φωνῆς τῆς κατὰ μόνην τὴν προφορὰν, εὐδοκίμει μὲν παρ' Ἑλλησιν ἢ αὐτῶν εὐγλωττία, κατὰ δὲ τὸν ἴσον, οἶμαι, τουτονὶ τρόπον, 15 καὶ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἢ αὐτῶν ἐγχώριος. Ἦγουν εἴπερ τι τούτοις ἐπιτιμᾶ, κακυνέτω καὶ τῆς Ῥωμαίων φωνῆς τὸ ἑτερόθροον καὶ διάφορον εἰς ἡγῶ. Συμβαίνει γὰρ κατ' οὐδένα τρόπον ταῖς Ἑλλήνων φωναῖς.

Πλὴν ὅπωςπερ ἂν ἔχοι, τουτὶ μὲν εἶσθω πολλῆς ὑπάρχον ἐπί- 20 μεστον εὐηθείας, ἴδωμεν δὲ καὶ τὸ ἕτερον. Ἐρα γὰρ εἰ προσὸν ὀραῖτό τισι τὸ εὐστομεῖν δύνασθαι καὶ κόμπῳ κεχρηῆσθαι δεικῶ τῶ κατὰ λέξιν, οὗτοι δὲ πάντως εἶεν ἂν ὀρθοὶ μὲν εἰς δόξαν τὴν ἐπὶ Θεῷ, χρηστοὶ δὲ τοὺς τρόπους, ἐπιεικεῖς καὶ σώφρονες, σεπτοὶ τε καὶ δίκαιοι, καὶ ζωῆς ἀρίστης ἐπιμεληταί, ἢ μέτεστι μὲν πολλοῖς τὸ 25 εὐτριβῆς εἰς λόγους, τό γε μὴν ἐν ἀρίστη δόξῃ τῇ περὶ Θεοῦ, καὶ τὸ διαπρέπειν δύνασθαι κατὰ ἀρετὴν, οὐκέτι; Ἀλλ', οἶμαι, τοῦτο καὶ ἐξ αὐτῶν ἡμῖν μαρτυρηθήσεται τῶν πραγμάτων, ὡς ἔστιν ἀληθές Τί τοίνυν οὕτω τεθαύμακε, καὶ ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς στεφανοῖ τοὺς ἀττικουργῆ μὲν καὶ εὐ μάλα περιεπτισμένην ἔχοντας γλῶτταν, κα- 30 τεσκοτισμένην δὲ τὴν καρδίαν καὶ τῆς ἀκραιφνοῦς θεοπτίας ἐξω- κισμένην, ψόγου γε μὴν καὶ διαβολῆς εἴσω ποιεῖσθαι φιλεῖ τοὺς ἠγνοηκότας μὲν τὴν Ἑλλάδα φωνήν, νόμοις δὲ τοῖς θείοις σεσοφωμένους, καὶ τὴν ἀξιέραστον ἀληθῶς κατορθωκότας ζωήν;

δίκαια τῶν ὑπηκόων τους, καὶ νὰ βαδίζουν στὰ ἴχνη τῆς νομικῆς εὐθύτητας.

Γιατί λοιπὸν ἀφήνοντας τὰ τόσο σεπτὰ καὶ ἀρχαῖα, ρίχνει εὐνοϊκὴ ψῆφο στὰ τελευταῖα; Καὶ πῶς δὲν εἶναι ἀλήθεια, ὅπως εἶπα; Γιατί εἶναι φυσικὸ οἱ τελευταῖοι νὰ λένε καὶ ν' ἀπομιμοῦνται ὅσα εἶναι τῶν ἀρχαιότερων ἢ προγενέστερων, καὶ ὄχι οἱ προγενέστεροι τοὺς τελευταίους. Ἐπειδὴ ὅμως τὴν ἐμπειρία στίς ἐλευθέριες τέχνες καὶ τὴν ἐπίδοση στὰ μαθήματα, ὅποια τυχὸν ὑπάρχει στους Ἕλληνες λογίους, τίς κρίνει ἄξιες γιὰ κάθε θαυμασμὸ καὶ ὀνομάζει ἄγρια καὶ βαρβαρική τὴν ἐμπειρία καὶ ἐπίδοση τῶν Ἑβραίων, παρόλο πὺ ἔλαβαν ἐπιβραβευτὴ καὶ καθοδηγητὴ σοφὸ σὲ κάθε πρακτέο τὸν νόμο τοῦ Θεοῦ, θὰ ἔλεγα εὐλόγα, ὅτι ὅσον ἀφορᾷ στὸν ἦχο καὶ στὴν ποιότητα τῆς γλώσσας, ὡς πρὸς τὴν προφορὰ μόνον, εὐδοκιμεῖ βέβαια στους Ἕλληνες ἢ εὐγλωττία τους, μὲ τὸν ἴδιο ὅμως ἐξίσου τρόπο, νομίζω, καὶ στους Ἑβραίους ἢ δική τους. Ἄν ὅμως κάποιος ἐπιτιμᾷ αὐτούς, ἅς κακίζει καὶ τὸ ἀλλόγλωσσο καὶ τὴ διαφορὰ στὸν ἦχο τῆς Ρωμαϊκῆς γλώσσας. Γιατί δὲν συμφωνεῖ μὲ κανένα τρόπο μὲ τὴν ἑλληνική γλώσσα.

Πλὴν ὅμως, ὅπως κι ἂν ἔχει τὸ πρᾶγμα, αὐτὸ ἅς τὸ ἀφήσουμε, γιατί εἶναι γεμᾶτο ἀπὸ πολλὴ ἠλιθιότητα, κι ἅς δοῦμε καὶ τὸ ἄλλο. Ἄραγε ἂν θεωροῦνταν προσὸν σὲ κάποιους τὸ νὰ μποροῦν νὰ μιλοῦν ὠραῖα καὶ νὰ κομπάζουν φοβερὰ γιὰ τὸ λεκτικὸ τους, αὐτοὶ θὰ ἦταν ὅπωςδὴποτε σωστοὶ καὶ στὴ γνώμη τους γιὰ τὸν Θεό, καλοσυνάτοι στους τρόπους, ἐπεικειῖς καὶ φρόνιμοι, ἅγιοι καὶ δίκαιοι, καὶ ἐπιμελητὲς τῆς ἐνάρετης ζωῆς, ἢ ὑπάρχει βέβαια σὲ πολλοὺς ἢ εὐχέρεια στους λόγους, ὄχι ὅμως καὶ ἡ ἀριστη ἰδέα γιὰ τὸν Θεὸ καὶ ἡ δυνατότητα νὰ διαπρέπουν στὴν ἀρετή; Ἄλλ' ὅτι αὐτὸ εἶναι ἀληθὲς θὰ μᾶς τὸ ἐπιβεβαιώσουν, νομίζω, τὰ ἴδια τὰ πρᾶγματα. Γιατί λοιπὸν θαυμάζει τόσο πολὺ καὶ στεφανώνει μὲ τίς ἀνώτατες τιμὲς ἐκείνους πὺ ἔχουν βέβαια γλώσσα ἀπτική καὶ πολὺ καλὰ φιλοτεχνημένη, ἀλλ' ἢ καρδιᾶ τους εἶναι κατασκοτισμένη καὶ ἀπομακρυσμένη ἀπὸ τὴ γνήσια θεοπτία, ἐνῶ ἀντίθετα ἀγαπᾷ νὰ ψέγει καὶ νὰ διαβάλλει ὅσους ἀγνοοῦν βέβαια τὴν Ἑλληνική γλώσσα, εἶναι ὅμως σοφοὶ στους θεῖους νόμους καὶ πραγματοποιοῦσαν τὴν ἀληθινὰ ἀξιέραστη

Ἐπειδὴ γὰρ ψιλὴν καὶ μόνην λαμπρότητα λόγων πρὸς ἡμῶν τὸ Θεῖον ἐπιζητεῖ, ἰσχυαῖς καὶ τετορευμέναις ἐπιγάννυται γλώσσαις, ἢ τὸν εὐκοσμεῖν εἰωθότα καὶ βιοῦν ἄριστα κατασκέπτεται καὶ ποιεῖται φίλον; Ἦσθην δὲ ὅτι καὶ Ἴπποκράτους ποιεῖται μνήμην, καὶ 5 τὰς τῶν ἐτέρων ἰατρῶν εὐδοκμήσεις δέχεται πρὸς ἐπικουρίαν τοῦ χρῆναι νικᾶν, ὡς γοῦν οἶεται τὰ αὐτοῦ, καὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν θρησκείας καταχεῖσθαι τὸ ἀκαλλές. Ἔστω γὰρ ὅτι καὶ γεγόνασιν τινες τῶν ἰατρῶν ἄριστοι μὲν τὴν τέχνην, τίνα δὲ τρόπον ἀκεῖσθαι δεῖ τὰ τῶν σωμάτων ἠρωσθηκότα σοφοί τε καὶ ἐπιστήμονες; τί 10 τοῦτο, ὃ κράτιστε, συντελέσειεν ἂν εἰς θρησκείας λόγον; Ἐπεὶ οὐκ ἦσαν ἰατροὶ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, ἐπεὶ τοι παρ' Ἑλλήσιν Ἴπποκράτης ἦν; Ἀπαγε τῆς δυσβουλίας.

Ἐπειδὴ δὲ ἅπαξ ἐπὶ τούτῳ πεφρόνηκε μέγα, καὶ ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀναγκαίων ὑψοῦ καθ' ἡμῶν αἴρει τὴν ὄφρυν, καὶ πρὸς γε 15 τοῦτο εἰπεῖν τὰ εἰκότα πειράσομαι· μάλιστα μὲν γὰρ τῆς τῶν ἡμετέρων σωμάτων προνοῶν ἀσθενείας ὁ Δημιουργός, ἐποίησεν ἐκ γῆς φάρμακα· διαμέμνηται γὰρ καὶ τούτου τὸ Γράμμα τὸ ἱερόν. Οἱ δέ γε παρ' ἡμῖν ἰατροὶ δεδέηνται μὲν τῶν ἐκ γῆς φαρμάκων οὐδενός, θεία δὲ καὶ ἀρρήτω δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ χρώμενοι, τοῖς 20 τοῦ θανάτου βρόχοις ἐνειλημμένους τινὰς παλινάγρετον ποιεῖσθαι τὸ ζῆν παρεσκευάζον, λεπρούς ἀπήλλαττον τῆς οὕτω πικρᾶς ἀρρωστίας, καὶ ἄλλα τινὰ πρὸς τούτοις ἀξιάκουστα πεπραχότες, τοῦ παντός ἂν εἶεν ἄξιοι θαύματος. Εἶτα τί τοιοῦτον ὁ σὸς Ἴπποκράτης, ἦγον ὕστερός τις τῶν Ἀσκληπιαδῶν ὁράται κα- 25 τωρθακώς; Καὶ παρήσω λέγειν εἰς τὸ παρὸν τὰ διὰ χειρὸς τῶν ἁγίων ἀποστόλων παραδόξως ἐνηργημένα, τὸν ἐπὶ τῇ Ὠραία πύλῃ χωλόν, τὸν ἐν Λύστροις Αἰνείαν, ἕτερά τε πρὸς τούτοις ἅ καὶ παντός ἐστι πέρα λόγου καὶ θαύματος. Ἐπ' ἐκεῖνο δὲ εἶμι πάλιν· τὰ μὲν γὰρ τῶν γυναικῶν αἰσχρὰ καὶ μισθαρεῖν εἰωθότα, 30 καὶ ὑπάρχῃ δυσειδῆ, τοῖς καταπλάστοις ὠραισμοῖς καὶ κομμωτριῶν εὐτεχνίαις ἀποσκευάζεται τὸ λυποῦν. Ὁ δέ γε τῆς εὐαγοῦς ἡμῶν θρησκείας ἐνστάσης, ἐπερουθριᾶ μὲν ἴσως ταῖς Ἑλληνικαῖς ἀπάταις, ἐρανιζόμενος δὲ πανταχόθεν τὰ εἰς ἐπικουρίαν αὐταῖς, διὰ πάσης ἔρχεται τρίβου, καὶ ποτὲ μὲν ἰατροῖς ἐπισεμνύνεται,

ζωή; "Αραγε τὸ θεῖο ἐπιζητεῖ ἀπὸ ἡμῶν μόνο λάμψη ἀπλῶν λόγων καὶ χαίρεται μὲ λεπτὲς καὶ τορνευμένες λέξεις, ἢ ἔχει στὸ νοῦ του καὶ κάνει φίλο του τὸ συνηθισμένο στὴν κοσμιότητα καὶ στὸν βίον τῆς ἀρετῆς; Χάρηκα ποὺ μνημονεύει καὶ τὸν Ἱπποκράτη καὶ δέχεται καὶ τὶς προόδους τῶν ἄλλων ἰατρῶν πρὸς ἐνίσχυση τῆς ἀποψῆς του, ὅτι πρέπει νὰ νικοῦν ὅσα αὐτὸς πιστεύει, καὶ νὰ περιλούσει μὲ ἀσχημία τὴ θρησκεία τῶν Χριστιανῶν. " Ἄς ποῦμε δηλαδή ὅτι ὑπῆρξαν καὶ μερικοὶ ἰατροὶ ἄριστοι στὴν ἐπιστήμη τους, καὶ σοφοὶ καὶ ἐπιστήμονες στὸν τρόπο ποὺ πρέπει νὰ θεραπεύονται τὰ ἀρρωστα σώματα. Σὲ τί θὰ συντελέσει αὐτό, ὦ ἄριστε, στὸ λόγο γιὰ τὴ θρησκεία (εὐσέβεια); " Αραγε οἱ Ἑβραῖοι δὲν εἶχαν γιατροὺς, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες εἶχαν τὸν Ἱπποκράτη; Μακριὰ αὐτὴ ἡ ἀνόητη σκέψη.

Ἐπειδὴ ὅμως μιὰ καὶ ὑπερηφανεύθηκε γι' αὐτὸ καὶ γιὰ κανένα ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα δὲν ἀλαζονεύεται, θὰ ἐπιχειρήσω νὰ δώσω καὶ γι' αὐτὸ τὴν πρέπουσα ἀπάντηση. Προνοώντας δηλαδή πάρα πολὺ ὁ Δημιουργὸς καὶ γιὰ τὴν ἀσθένεια τοῦ σώματός μας, μᾶς ἔκανε φάρμακα ἀπὸ τὴ γῆ. Γιατὶ μιλᾷει καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἅγια Γραφή. Οἱ δικοὶ μας ὅμως ἰατροὶ δὲν χρειάζονται κανένα φάρμακο ἀπὸ τὴ γῆ, ἀλλὰ ἐπικαλοῦμενοι τὴ θεία καὶ ἀνέκφραστη δύναμη καὶ ἐνέργεια, ἔκαναν κάποιους, ποὺ εἶχαν πιαστεῖ στὰ βράχια τοῦ θανάτου, νὰ ξανακερδηθοῦν ἀπὸ τὴ ζωὴ, θεράπευσαν λεπρούς ἀπὸ τὴν τόσο φοβερὴ ἀρρώστια τους, καὶ πράττοντας καὶ μερικὰ ἄλλα ἀξιάκουστα ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ, εἶναι ἄξιοι κάθε θαυμασμοῦ. Τί παρόμοιο λοιπὸν ὁ Ἱπποκράτης σου, ἢ κάποιος μεταγενέστερος ἀπὸ τοὺς Ἀσκληπιᾶδες, φαίνεται ὅτι ἔχει κατορθώσει; Θὰ παραλείψω βέβαια πρὸς τὸ παρὸν νὰ πῶ ὅσα παράδοξα ἔπραξαν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, τὸν χωλὸ στὴν Ὠραία πύλη, τὸν Αἰνεῖα στὰ Λύστρα, καὶ ἄλλα ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ, ποὺ εἶναι καὶ πέρα ἀπὸ κάθε λόγο καὶ θαῦμα, καὶ θὰ ἐπιστρέψω πάλι σὲ ἐκεῖνο. Οἱ αἰσchrές γυναῖκες καὶ συνηθισμένες νὰ πληρώνονται, ἂν τυχὸν εἶναι ἀσχημες, μὲ πλαστὲς ὁμορφιᾶς καὶ τεχνικὲς τῶν κομμωτριῶν διώχνουν τὸ λυπηρὸ, αὐτὸς ὅμως, ἐνῶ ἀντιτίθεται ἡ ἅγια θρησκεία μας, κοκκινίζει ἴσως ἀπὸ ντροπὴ γιὰ τὶς ἑλληνικὲς ἀπάτες, ἐραυζόμενος ὅμως ἀπὸ πανοῦ ὅσα μποροῦν νὰ τὶς βοηθήσουν, μεταχειρίζεται κάθε τρόπο, καὶ ἄλλοτε ὑπερηφανεύεται γιὰ τοὺς ἰατροὺς,

ποτέ δὲ μέτεισιν ἐφ' ἐτέρους, οὓς δὴ καὶ οἶεται γενέσθαι σοφούς,
καὶ ἀξιόκνητον ἐπὶ τούτῳ τὴν δόξαν ἐλεῖν· καὶ δὴ καὶ φησιν

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ὁ σοφώτατος Σαλομών παρόμοιός ἐστι τῷ παρ' Ἑλλησι
5 Φωκυλίδῃ ἢ Θεόγνιδι ἢ Ἰσοκράτει· Πόθεν; Εἰ γοῦν παραβάλοις
τὰς Ἰσοκράτους παραινέσεις ταῖς ἐκείνου παρομιμαίαις, εὗροις ἂν,
εὖ οἶδα, τὸν τοῦ Θεοδώρου κρείττονα τοῦ σοφωτάτου βασιλέως.
Ἄλλ' ἐκεῖνος, φασί, περὶ θεουργίαν ἤσκητο. Τί οὖν; Οὐχὶ καὶ ὁ
Σαλομών οὗτος τοῖς ἡμετέροις ἐλάτρευσε θεοῖς, ὑπὸ τῆς γυναικός,
10 ὡς λέγουσιν, ἐξαπατηθείς; ὦ μέγεθος ἀρετῆς! ὦ σοφίας πλοῦτος!
Οὐ περιγέγονεν ἡδονῆς, καὶ γυναικὸς λόγος τοῦτον παρήγαγον.
Εἶπερ οὖν ὑπὸ γυναικὸς ἠπατήθη, τοῦτον σοφὸν μὴ λέγετε. Εἰ δὲ
πεπιστεύκατε εἶναι σοφόν, μὴ τοι παρὰ γυναικὸς αὐτὸν ἐξηπα-
τῆσθαι νομίζετε· κρίσει δὲ οἰκεία καὶ συνέσει καὶ τῇ παρὰ τοῦ
15 φανέντος αὐτῷ Θεοῦ διδασκαλία πειθόμενος, λελατρευμέναι καὶ
τοῖς ἄλλοις θεοῖς Φθόνος γὰρ καὶ ζῆλος, οὐδὲ ἄχρῃς τῶν ἀρίστων
ἀνθρώπων ἀφικνεῖται· τοσοῦτον ἄπεστιν ἀγγέλων καὶ θεῶν.
Ἦμεῖς δὲ ἄρα περὶ τὰ μέρη τῶν δυνάμεων στρέφεσθε, ἃ δὴ δαιμό-
νια τις εἰπὼν, οὐκ ἐξαμαρτάνει. Τὸ γὰρ φιλότιμον ἐνταῦθα καὶ
20 κενόδοξον, ἐν δὲ τοῖς θεοῖς οὐδὲν ὑπάρχει καὶ τοιοῦτον.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Πανουργότατα μὲν οὖν τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἀφείς, οἱ δὴ
καὶ γεγόνασι σεπτοὶ καὶ περιφανεῖς, ἐπὶ τὸν τοῦ Σολομώντος ἔρ-
χεται βίον. Ὡσπερ γὰρ οἱ πόλιν εὐτεχνεστάτην καταδηοῦν ἤρη-
25 μένοι, τῶν πύργων τοῖς χθαμαλωτέροις ἐφιστῶσι τὰς ἐλεπόλεις,
οὕτω καὶ αὐτὸς τὸν εὐκλεᾶ τῶν ἀγίων παρελάσας χορὸν, ἐπ' ἐκεῖ-
νον εἶσι δὲ μόνον. «Ἄλλ' οὐκ ἐπιτεύξεται δόλιος θήρας». Διαβε-
βλήσεται γὰρ κατ' οὐδένα τρόπον τῶν Χριστιανῶν, εἰ παρῶλισθέ
τις καὶ τι τῶν ἀδοκῆτων καταφωράται παθῶν. Ἐπειδὴ δὲ τῶν
30 ἑαυτοῦ διδασκάλων κατὰ γε τὸ εἶναι σοφόν, μείω τε καὶ ἀτεχνέ-

26. Πρόκειται γιὰ τὸν περίφημο Λόγο του (Παραινέσεις) πρὸς Δημόνικον.

27. Παροιμ. 12, 27.

καὶ ἄλλοτε μεταπηδᾷ σὲ ἄλλοις ἐπιστήμονες, ποῦ νομίζει ὅτι ἔγιναν σοφοὶ καὶ ἀπέκτησαν ἄξια δόξα γι' αὐτό, καὶ λέγει λοιπόν·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ὁ σοφώτατος Σολομών εἶναι παρόμοιος μὲ τὸν Ἑλληνα Φωκυλίδη ἢ τὸν Θεόγνη ἢ τὸν Ἴσοκράτη; Ἀπὸ ποῦ; Ἄν λοιπὸν συγκρίνεις τὶς παραινέσεις τοῦ Ἴσοκράτη²⁶ μὲ τὶς παροιμίες ἐκείνου, θὰ βρεῖς, τὸ γωρίζω καλᾶ, τὸν υἱὸ τοῦ Θεοδώρου ἀνώτερο ἀπὸ τὸν σοφώτατο βασιλιά. Ἄλλ' ἐκεῖνος, λέγει, ἔχει ἀσκηθεῖ στὴ λατρεία τῶν θεῶν. Καὶ λοιπόν; Μήπως κι ὁ Σολομών δὲν λάτρευε τοὺς θεοὺς μας ἕξαιτίας τῆς γυναίκας, ὅπως λένε, ποῦ τὸν ἔξαπάτησε; Τί μεγαλεῖο ἀρετῆς! τί πλοῦτος σοφίας! Δὲν νίκησε τὴν ἡδονή, καὶ λόγος γυναίκας τὸν παρέσυρε. Ἄν λοιπὸν ἀπατήθηκε ἀπὸ γυναίκα, μὴν τὸν λέτε αὐτὸν σοφὸ. Ἄν ὅμως ἔχετε πιστέψει ὅτι εἶναι σοφός, νὰ μὴ νομίζετε ὅτι ἔξαπατήθηκε ἀπὸ γυναίκα, ἀλλὰ μὲ δική του κρίση καὶ σκέψη καὶ πιστεύοντας στὴ διδασκαλία τοῦ Θεοῦ ποῦ ἐμφανίσθηκε σ' αὐτόν, λάτρευε καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς. Γιατὶ ὁ φθόνος καὶ ἡ ζήλεια δὲν φτάνει οὔτε μέχρι τοὺς ἀριστοὺς ἀνθρώπους· τόσο πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς θεοὺς. Ἐσεῖς ὅμως στρέφεσθε γύρω ἀπὸ τὶς ἐπιμέρους δυνάμεις, ποῦ ἂν τὶς πεῖ κανένας δαιμόνια δὲν θὰ κάνει λάθος. Γιατὶ ἡ φιλοδοξία καὶ κενοδοξία ὑπάρχει ἐδῶ, στοὺς θεοὺς ὅμως δὲν ὑπάρχει τίποτα τέτοιο.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Μετὰ πολλὴ λοιπὸν πανουργία, ἀφήνοντας ὅλους τοὺς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι βέβαια ὑπῆρξαν εὐσεβεῖς καὶ περίλαμπροι, πηγαίνει στὸν βίον τοῦ Σολομώντα. Ὅπως δηλαδή ὅποιοι θελήσουν νὰ καταληλατήσουν μιὰ πολὺ καλὰ ὀχυρωμένη πόλη, στήνουν τὶς πολιορκητικὲς μηχανές τους στοὺς πιὸ χαμηλοὺς πύργους, ἔτσι κι αὐτός, προσπερνώντας τὸν ἔνδοξο χορὸ τῶν ἁγίων, προχωρεῖ σ' ἐκεῖνον μόνο. «Ἄλλὰ ὁ δόλιος ἄνθρωπος δὲν θὰ ἐπιτύχει τὸ θήραμα»²⁷. Γιατὶ μὲ κανένα τρόπο δὲν θὰ διαβληθοῦν τὰ τῶν Χριστιανικῶν, ἂν παραπάτησε κάποιος καὶ ἔχει πάθει κάτι ἀπὸ τὰ ἀπροσδόκητα. Ἐπειδὴ ὅμως λέγει ὅτι εἶναι κατώτερος ἀπὸ τοὺς δασκάλους του ὡς πρὸς τὴν

στερον γενέσθαι φησὶν αὐτόν, μανθανέτω πάλιν, ὅτι πρῶτον μὲν Ὀμήρω σύγχρονος ἦν. Ἐκατοστοῦ γὰρ καὶ ἑξηκοστοῦ διελάσαντος ἔτους μετὰ γε τὴν Τροίας ἄλωσιν, Ὀμηρος μὲν συνετίθει τὴν ποιήσιν καὶ τὰς Τρωϊκὰς ἐτραγῶδει συμφοράς. Ἐθαυμάζετο δὲ
 5 Σολομών, τὸ τῶν Παρομιῶν ἐξυφαίνων διδλίον καὶ τὸν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ναὸν ἀνιστάς. Εἶτα μακροῦ μεταξύ γεγονότος καιροῦ, πεντηκοστῇ καὶ ὀγδόῃ Ὀλυμπιάδι Φωκυλίδης τε καὶ Θεόγνις ἐγενέσθην, συγγεγράφασι δὲ καὶ αὐτοὶ χρηστομαθῆ, ψιλὰ καὶ κεκομψευμένα, ὁποῖά περ ἂν καὶ τίθται κορίοις, καὶ
 10 μὴν καὶ παιδαγωγοὶ φαῖεν ἂν νουθετοῦντες τὰ μειράκια.

Ἰσοκράτην γε μὴν εὐφυᾶ μὲν φαμεν γενέσθαι σοφιστὴν· εἰ δὲ δὴ τι τῶν ὀνησιφόρων εἰσηνέγκατο τοῖς νέοις, ἐπαινείσθω μὲν διὰ τοῦτο, παραχωρεῖτω δὲ τὴν ἀμείνω ψῆφον γεγραφότι πρὸ αὐτοῦ Σολομῶντι, ἃ καὶ ἀρκέσειεν ἂν, ὡς γε οἶμαι, νέοις τε καὶ
 15 πρεσβύταις, πρὸς γε τὸ δεῖν εἰδέναι τῆς εὐκοσμίας τοὺς τρόπους, ἢ καὶ ὅπως ἂν τις διαδιώῃ λαμπρῶς καὶ ἐπιστημόνως καὶ τοῖς θείοις τε καὶ ἀνθρωπίνοις οὐκ ἀπαδόντως νόμοις. Εἰ δὲ παρῶλισθέ τις ἐξ ἡδονῆς ἐφ' ἃ μὴ προσῆκε, μὴ πλατὺ γελάτω καθ' ἡμῶν ὁ κατήγορος, διενθυμείσθω δὲ μᾶλλον, ὡς οὔτε προφήταις ἀγί-
 20 οῖς, οὔτε μὴν ἀποστόλοις ἢ εὐαγγελισταῖς ἐναρίθμιον αὐτὸν ποιεῖσθαι κατειθίσμεθα. Ἦν μὲν γὰρ ἀγχίνους καὶ σοφὸς καὶ ἐν ὑπερτάτοις αὐχῆμασι παρά γε τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἐν πλούτῳ τραφεῖς καὶ περιουσίαις, οἷαί περ ἂν εἶεν τῶν ἐν ταῖς τοιαύταις ὑπεροχαῖς καὶ τραπέζαις ἐντροφῶν
 25 Συβαριτικαῖς καὶ ταῖς ἑτέραις περιχεόμενος εὐπραγίαις καὶ εὐκλείαις ταῖς ἀνωτάτω λαμπρός. Ἐν δὲ γε τοῖς οὕτως εὐπεπραχόσιν, ἀδρότερόν πῶς ἐστὶ τῆς φιληδονίας τὸ κέντρον, καὶ κεκινημένης ἐπιθυμίας ὄλαις ὥσπερ ἐπ' αὐτὴν ἡνίαίς εἴσιν ὁ νοῦς, ἀνακόπτοντος οὐδενός «Σύνδρομον γὰρ αἰεὶ πῶς ἐστὶ ταῖς τρυφαῖς
 30 τὸ φιλήδονον», καθὰ καὶ αὐτὸς φησιν ὁ σοφιστὴς Ἰσοκράτης Πλοῦτος δὲ κακίας μᾶλλον ἢ καλοκάγαθίας ὑπηρέτης ἐστίν. Ἦν

29. Ἡ Σύβαρις, πόλη τῆς Κάτω Ἰταλίας, πού ἴδρυσαν Ἀχαιοὶ καὶ Τρωιζῆνιοι,

σοφία και πὶο ἀπαίδευτος, ἄς ἀκούσει γι' ἄλλη μιὰ φορά, πρῶτον, ὅτι ἦταν σύγχρονος τοῦ Ὁμήρου. Γιατὶ μὲ τὴν παρέλευση ἑκατὸν ἐξήντα χρόνων μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας ὁ Ὁμηρος συνέθεσε τὰ ποιήματά του, διεκτραγωδώντας τὶς Τρωϊκὲς συμφορὲς. Θαυμαζόταν ὁμως καὶ ὁ Σολομῶν συνθέτοντας τὸ βιβλίο τῶν Παροιμιῶν καὶ ἀνεγείροντας τὸν ναὸ τῶν Ἱεροσολύμων. Ἐπειτα, ἀφοῦ μεσολάβησε μακρὸ διάστημα, τὴν πεντηκοστὴ ὀγδόη Ὀλυμπιάδα ἐξῆσαν ὁ Φωκυλίδης καὶ ὁ Θέογνις, πού συνέγραψαν κι αὐτοὶ μερικὰ χρήσιμα πράγματα, ἀπλᾶ καὶ κομπᾶ, τέτοια ἀκριβῶς πού θὰ ἔλεγαν καὶ οἱ παραμάνες στὰ κοριτσᾶκια καὶ οἱ παιδαγωγοὶ νουθετώντας τὰ ἀγόρια.

Ὁ Ἰσοκράτης πάλι συμφωνοῦμε ὅτι ὑπῆρξε βέβαια εὐφυῆς σοφιστῆς, ἂν ὁμως πρόσφερε κάτι ὠφέλιμο στοὺς νέους, νὰ ἐπαινεθεῖ γι' αὐτὸ, ἄς παραχωρήσει ὁμως τὴν νικῶσα ψῆφο στὸν Σολομῶντα, πού ἔγραψε πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὅσα θὰ ἐπαρκοῦσαν, ὅπως νομίμως καὶ στοὺς νέους καὶ στοὺς πρεσβυτέρους σχετικά μὲ τὴ γνώση τῆς εὐπρέπειας στοὺς τρόπους, ἢ καὶ πῶς θὰ μποροῦσε νὰ ζήσει κανεὶς λαμπρὰ καὶ φιλοσοφημένα, καὶ ὄχι ἀντίθετα μὲ τοὺς θεῖους καὶ τοὺς ἀνθρώπινους νόμους. Ἄν τώρα κάποιος παραπάτησε ἀπὸ ἡδονὴ σὲ ὅσα δὲν ἔπρεπε, ἄς μὴν καγχάζει πλατιά εἰς βάρος μας ὁ κατήγορος, ἀλλὰ μᾶλλον ἄς θυμηθεῖ ὅτι δὲν συνηθίσαμε νὰ τὸν συναριθμοῦμε οὔτε μὲ τοὺς ἅγιους προφήτες, οὔτε καὶ μὲ τοὺς ἀποστόλους ἢ τοὺς εὐαγγελιστές. Ἦταν βέβαια ἔξυπνος καὶ σοφὸς καὶ ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καυχήματα γιὰ ὅλη τὴν Ἰουδαία. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ εἶχε ἀνατραφεῖ μέσα στὰ πλούτη καὶ τὰ καλά, ὅπως εἶναι γι' αὐτοὺς πού ἐντροφοῦν σὲ τέτοια ἀξιώματα καὶ τραπέζια Συβαριτικά²⁸, καὶ ἦταν λαμπρὸς περιβαλλόμενος καὶ ἀπὸ τὶς ἄλλες εὐημερίες καὶ δόξα τὴν ἀνώτατη. Σ' αὐτοὺς τοὺς τόσο εὐτυχισμένους εἶναι ὀξύτερο τὸ κεντρί τῆς φιληδονίας, καὶ ὅταν διεγερθεῖ ἡ ἐπιθυμία, εἶναι σὰν ὁ νοῦς νὰ ὀρμᾶ μὲ ὅλα τὰ χαλινάρια ἀφημένα σ' αὐτὴν, χωρὶς νὰ τὸν ἐμποδίζει κανένας. Γιατὶ συμβαδίζει πάντοτε κατὰ κάποιο τρόπο μὲ τὶς τρυφὲς καὶ ἡ φιληδονία, ὅπως λέγει καὶ ὁ ἴδιος ὁ σοφιστῆς Ἰσοκράτης. Ὁ πλοῦτος εἶναι ὑπηρέτης τῆς κακίας μᾶλλον, παρὰ τῆς καλοκαγαθίας. Ἦταν ἐπομένως φυσικὸ καὶ πλοῦτο νὰ ἔχει, καὶ νὰ κάνει τρυφηλὴ ζωὴ

γνωστὴ γιὰ τὴν τρυφηλὴ ζωὴ τῶν κατοίκων τῆς, ἀπ' ὅπου καὶ ὁ συβαριτισμὸς.

ἄρα εἰκὸς καὶ πλουτεῖν καὶ τρυφᾶν τὸν οὕτω λαμπρὸν καὶ τῶν ἄλλων ὑπερηρμένον τὸν ἐφ' ᾧ ποιεῖται τὴν διαβολήν.

Οὐκοῦν εἰ σεσάλευταί πως καὶ παρακεχώρηκεν ἡδοναῖς καὶ τρυφῆς καὶ πλούτου καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀγερωχίας. ἐπίμεστος ὢν, τί 5 τὸ παράδοξον, ᾧ τᾶν; Ὁ Σωφρονίσκου Σωκράτης, ὁ φιλοσοφία σύντροφος, καίτοι καὶ ὀλιγοκτήμων ὑπάρχων καὶ χειρουργικὴν ἐπιστήμην ἐπιτηδεύσας ἐν ἀρχαῖς καὶ ὀλιγοσιτεῖν εἰωθῶς, καὶ ὡς “ἐξ ἀνάγκης τάχα πού καὶ ταῖς εἰς λῆξιν ἐνδείαις πεπιεσμένος, χαμαὶ τε ἐρχόμενος”, κατὰ τὸν Ὀμήρου μῦθον, συνεφύρετο γυ- 10 ναιξί, Μυρτοῖ τε, φημί, καὶ Ξανθίππῃ, συνεπλέκετο δὲ καὶ ταῖς ἑταιριζόμεναις, καὶ ἀκάθεκτος ἦν εἰς ὀρέξεις αἰσχροῦς καὶ μυσαρωτάτας. Φέρε δὴ οὖν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ Σωκράτους λέγωμεν ᾧ μέγεθος ἀρετῆς! ᾧ σοφίας πλοῦτος! οὐ περιγέγονεν ἡδονῆς. Ἐρο- μένω δέ μοι κάκεινο φραζέτω. Οὐς νενόμικεν εἶναι θεοῦς, πότε- 15 ρα, σοφοῦς εἶναί φησιν, ἤγουν ἀνουστάτους καὶ ὀλιγογνώμονας; Εἰ μὲν οὖν ἀσόφους ὑπάρχειν αὐτοῦς διατείνεται, κατηγορεῦσε τὸ ἀμαθὲς τῶν ἰδίων θεῶν· εἰ δὲ σοφοῦς καὶ συνετωτάτους, μα- γλῶσιν ἀνθ' ὅτου, καὶ οὐχὶ ταῖς γυναιῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἀρρένων ὥραις ἐπιμεμήνασιν;

20 Οὐκοῦν φαίη ἄν, οἶμαι, τις καὶ ἐπ' αὐτοῖς εἰκότως. ὦ μέγεθος ἀρετῆς τῶν Ἰουλιανοῦ θεῶν! ᾧ σοφίας πλοῦτος! οὐ περιγε- γόνασιν ἡδονῆς καὶ φιλοσαρκίας ὦ τοῦ παντὸς ἄξιον καταλο- γισαίμην! Εἰ δὲ δὴ τις τρυφῶν ἡμάρτηκεν ἀρετῆς, καίτοι σοφὸς ὢν ἄγαν, μὴ γελάσθω διὰ τοῦτο τὰ Χριστιανῶν. Οὐ γὰρ προφή- 25 τῆς ἡμῖν, ὡς ἔφην, ὁ ἐγκαλούμενος, οὔτε μὴν ἀπόστολος ἢ εὐαγ- γελιστής, ἀνὴρ δὲ μᾶλλον ἀγερωχίαις ἐντεθραμμένος, καὶ τὸν νοῦν ἔχων εὐπαρακόμιστον ἐκ τρυφῆς, ἐπὶ γε τὸ δεῖν ἔσθ' ὅτε καὶ τοῖς φυσικοῖς σκιρτήμασιν ἀπεριμερίμνως παραχωρεῖν. Ἐπιγάν- νηται δὲ τοῖς Σολομῶντος πταισίμασι, καὶ δὴ καὶ φησιν αὐτὸν 30 τοῖς Ἑλλήνων λατρεῦσαι θεοῖς, γυναιῶν ὀθνείων ψιθυρισμοῖς παρενηνεγμένον. Εἰτά τι δομιῦ καὶ κακόηθες, καθάπερ εἰώθει,

αὐτὸς ὁ τόσοσ λαμπρὸς καὶ ἀνώτερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἐξαπολύει τὴν κατηγορία του.

Ἄν λοιπὸν κλονίσθηκε κάπως καὶ ὑποχώρησε στὶς ἡδονές, ὄντας γεμᾶτος ἀπὸ τρυφή καὶ πλοῦτο καὶ τὴν ἀλαζονεία πού τοῦ ἔδιναν αὐτὰ, τί τὸ παράδοξο, φίλε; Ὁ Σωκράτης τοῦ Σωφρονίσκου, πού μεγάλωσε μὲ τὴ φιλοσοφία, παρόλο πού εἶχε καὶ λίγα κτήματα καὶ στὴν ἀρχὴ εἶχε ἀσκῆσει καὶ τὴ χειρωνακτικὴ ἐργασία καὶ ἦταν συνηθισμένος στὴ λιτὴ τροφή, καὶ ἴσως ἀπὸ διάφορες ἀνάγκες κατανοῦσε σὲ ἔσχατη ἀνέχεια καὶ “κατέβαινε χάμω”, σύμφωνα μὲ τὸν ὀμηρικὸ μῦθο, ἐρχόταν σὲ μίξη μὲ γυναῖκες, τὴ Μυρτώ καὶ τὴν Ξανθίππη, ἀλλὰ συνουσιαζόταν ἀκόμα καὶ μὲ πόρνες καὶ ἦταν ἀσυγκράτητος σὲ αἰσχρὲς καὶ βδελυρώτατες ὀρέξεις. Ἐμπρὸς λοιπὸν ἄς ποῦμε κι ἐμεῖς γιὰ τὸν Σωκράτη· Πῶ πῶ μεγαλεῖο ἀρετῆς! Πῶ πῶ πλοῦτος σοφίας! δὲν νίκησε τὴν ἡδονή. Τὸν ἐρωτῶ κι ἄς μοῦ ἀπαντήσῃ καὶ σ' ἐκεῖνο· Αὐτοὺς πού νόμισε ὅτι εἶναι σοφοί, ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο, εἶναι πράγματι σοφοί, ἢ εἶναι τελείως ἀνόητοι καὶ ὀλιγόμυαλοι; Ἄν ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι ἄσοφοι, κατηγορεῖ τὴν ἀμάθεια τῶν ἰδίων τῶν θεῶν του, ἂν ὅμως τοὺς λέγει σοφοὺς καὶ συνετώτατους, γιατί παραδίδονται στὶς ἀσέλγειες, καὶ ὀρμοῦν μὲ μανία, ὄχι μόνο στὴν ὁμορφιὰ τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ στῶν ἀρσενικῶν;

Θὰ μπορούσε λοιπὸν, νομίζω, κάποιος νὰ πεῖ καὶ γι' αὐτοὺς εὐλόγα. Τί μεγαλεῖο ἀλήθεια ἀρετῆς τῶν θεῶν τοῦ Ἰουλιανοῦ! Τί πλοῦτος σοφίας! Δὲν νίκησαν τὴν ἡδονὴ καὶ τὴ φιλοσαρκία, πράγμα πού θὰ μπορούσαμε νὰ τὸ καταλογίσουμε ὡς τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ ὅλα. Ἄν λοιπὸν κάποιος, παραδομένος στὶς ἀπολαύσεις, ἀστόχησε στὴν ἀρετὴ, παρόλο πού ἦταν ὑπερβολικὰ σοφὸς, ἄς μῆν περιγελαῖ γι' αὐτὸ τοὺς Χριστιανούς. Δὲν εἶναι γιὰ μᾶς προφήτης, ὅπως εἶπα, ὁ κατηγορούμενος, οὔτε ἀπόστολος ἢ εὐαγγελιστής, ἀλλὰ μᾶλλον ἓνας ἀνθρωπος ἀναθρεμμένος στὰ μεγαλεῖα, μὲ τὸ νοῦ νὰ παρασύρεται ἀπὸ τὶς ἀπολαύσεις στὴν ἀνάγκη κάποτε νὰ ὑποχωρεῖ, χωρὶς νὰ δίνει καὶ πολλὴ σημασία γιὰ τὰ φυσικὰ σκιρτήματα. Χαίρεται μὲ τὰ παίσιμα τοῦ Σολομώντα, καὶ μάλιστα λέγει γι' αὐτὸν ὅτι λάτρευε τοὺς θεοὺς τῶν Ἑλλήνων, παρασυρμένος ἀπὸ τοὺς ψιθυρισμοὺς ξένων γυναικῶν. Ἐπειτα, ὅπως συνηθίζει, συνθέτει μιὰ πολὺ βαρεῖα κακοή-

συντιθείς· Εἰ μὲν ἠπατήθη, φησί, μὴ δὴ κεκλήσθω σοφός, εἰ δὲ σοφὸν εἶναι φατε, πρόδηλον ἂν εἶη δήπουθεν, ὡς τόγε δὴ δεῖν καὶ τοῖς ἑτέροις προσκυνεῖν ἐλέσθαι θεοῖς σοφίας ἦν ἔργον αὐτῶ, δι' ἣν καὶ τεθαύμασται.

5 Ἀπὸ μὲν οὖν ὧν γέγραφε, σοφὸς ἂν λέγοιτο πρὸς ἡμῶν, καὶ δὴ καὶ νοοῖτο κατὰ ἀλήθειαν ὁ Σαλομῶν. Ὅτι δὲ πεπλημμέληκεν ὁμολογουμένως τοῖς ψευδωνύμοις λατρεύσας θεοῖς, καταρνήσαιτ' ἂν οὐδεὶς Παρακεκομίσθαι δέ φαμεν αὐτὸν ὑπὸ γυναικῶν ἄλλο-
10 φύλων. Ψίθυρον γὰρ χρῆμα γυνή, καὶ τοὺς ἅπαξ τοῖς αὐτῆς ἁλόν-
τας βρόχοις καταγοητεύειν ἱκανή, σύνοπλον ἔχουσα τὴν τῆς δια-
νοίας κρατήσασαν ἡδονήν. Συνηρηπάζετο δὲ γεγονῶς καὶ ἐπ' αὐτῶ
γῆραος οὐδᾶ μονονουχί καὶ ἀφηθηκότος ἤδη τοῦ νοῦ, καὶ οὐκ ἐν
ἀκμαῖς ὄντος ἔτι ταῖς πρώταις, ἀλλ' οἷον τῶ σώματι συγκαταγηρά-
σκοντος. Ὡσπερ δὲ νέα φροντίς οὐκ ἀλγεῖν φιλεῖ, οὕτως οὐδὲ
15 πρεσβυτική· καὶ ὡσπερ ἀμελητὶ τὰ μειράκια πρὸς πᾶν ὄτιοῦν ἵεται
τῶν πρακτέων καὶ ἀβασάνιστον ἔχει τὴν ἐφ' ἅπασι ῥοπὴν·

... αἰεὶ γάρ τε νεώτεροι ἀφραδέουσι,

κατὰ τὸν Ὅμηρου στίχον· οὕτω καὶ ἀνδρὸς ἀφήλικος νοῦς. Νέος
μὲν οὖν ὧν ἔτι Σαλομῶν, καὶ ὡσπερ ἐν ἡθῆ φρενός, τὸν διαδόη-
20 τον ἐκεῖνον ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις νεῶν εἰργάζετο, καὶ τὰ εἰς δό-
ξαν Θεοῦ πληροῦν ἐπέιγετο. Ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἐπ' αὐτῶ τέρμα-
τι καὶ δυσμαῖς βίου ἢ ἡλικία, ῥώμης τε ἦν ὁμοῦ καὶ φρενῶν ἐν ἐν-
δεία, λοιπὸν πάγην αὐτῶ τὴν ἐκ γυναικῶν ἀρτίσας, ὁ Σατανᾶς
παρεκόμισε τοῦ εἰκότος.

25 Ὅτι δὲ οὐχ ὡς αὐτὸς διατείνεται, Θεοῦ χρήσαντος αὐτῶ κα-
τεκομίσθη πρὸς ἀπόστασιν καὶ εἰς πᾶν ἠνέχθη κακοῦ, διαδείξειεν
ἂν εὐκόλως τὸ κεκινήσθαι λίαν ἐπ' αὐτῶ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν καὶ
δίκην εὐθύς ἐπαρτήσαι τῶ πλημμελήματι. Γέγραπται γὰρ ἐν τῇ
τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν· «Καὶ ἐγενήθη ἐν καιρῶ γῆραος Σαλομῶν,
30 οὐκ ἦν ἡ καρδία αὐτοῦ τελεία μετὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ,
καθὼς ἡ καρδία Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ἐξέκλιναν αἱ γυ-
ναῖκες αἱ ἀλλότριαι τὴν καρδίαν αὐτοῦ ὀπίσω θεῶν αὐτῶν. Καὶ

θεια, καὶ λέγει· "Ἄν ἀπατήθηκε, νὰ μὴν ὀνομάζεται σοφός· κι ἂν λέτε ὅτι εἶναι σοφός, εἶναι ὅπωςδήποτε ὀλοφάνερο, ὅτι τὸ νὰ θελήσει νὰ προσκυνήσει ἄλλους θεοὺς ἦταν πράξη τῆς σοφίας του καὶ γι' αὐτὴ θαυμάσθηκε.

Ἄπὸ ὅσα λοιπὸν ἔχει γράψει ὁ Σολομών, μπορεῖ νὰ λέγεται σοφός ἀπὸ ἐμᾶς καὶ νὰ νοεῖται τέτοιος ἀληθινά. "Ὅτι πάλι ἔκανε λάθος ὁμολογουμένως λατρεύοντας τοὺς ψευδώνυμους θεοὺς, δὲν θὰ τὸ ἀρνηθεῖ κανεὶς. Δεχόμεστε ὅτι παρασύρθηκε ἀπὸ ἀλλόφυλη γυναίκα. Γιατὶ ἡ γυναίκα εἶναι σαγηνευτικὸ πρᾶγμα καὶ εἶναι ἱκανὴ νὰ καταγοητεύει ἐκείνους πού μιὰ φορὰ ἔπιασε στὰ βρόχια της, ἔχοντας σύμμαχό της τὴν ἡδονὴ πού αἰχμαλώτισε τὸ νοῦ τους. Συναρπαζόταν ἀκόμα κι ὅταν ἔφτασε στὸ κατώφλι τῶν γηρατειῶν κι ὅταν ὁ νοῦς του εἶχε πιά ἐξασθενήσει καὶ δὲν βρισκόταν στὴν πρώτη ἀνθησι τῆς ἡλικίας του, ἀλλ' ἦταν σὰ νὰ εἶχε γεράσει κι αὐτὸς μαζί μὲ τὸ σῶμα. Κι ὅπως ἡ νεανικὴ ἡλικία δὲν θέλει νὰ κοπιάζει, τὸ ἴδιο καὶ ἡ γεροντικὴ, καὶ ὅπως οἱ νέοι ἀνεξέταστα ρίχνονται σὲ ὅλα πού πρέπει νὰπραχθοῦν καὶ δὲν πολυεξετάζουν τὴ ροπή τους σὲ ὅλα, γιατί, σύμφωνα μὲ τὸν στίχο τοῦ Ὅμηρου,

... πάντοτε οἱ νέοι φέρονται ἀπερίσκεπτα²⁹,

ἔτσι καὶ ὁ νοῦς ἐνὸς γερασμένου. "Ὅταν ἦταν ἀκόμα νέος ὁ Σολομών καὶ κατὰ κάποιον τρόπο στὴν ἐφηβεία τοῦ νοῦ, κατασκεύαζε τὸν περιβόητο ἐκεῖνο ναὸ στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ διαζόταν νὰ ὀλοκληρώσει ὅσα συντελοῦσαν στὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, ὅταν ὅμως ἔφτασε στὸ τέρμα καὶ στὰ δυσμὰ τοῦ βίου καὶ ἡ ἡλικία του ἔχασε τὴ σωματικὴ ρώμη καὶ τὴ διανοητικὴ δύναμη, τότε, ἀφοῦ τοῦ ἔστησε ὁ Σατανᾶς παγίδα μὲ τὴ γυναίκα, τὸν ἔβγαλε ἀπὸ τὸ σωστό.

"Ὅτι ὅμως, ὅπως ἰσχυρίζεται αὐτός, δὲν ἔφτασε στὴν ἀποστασία καὶ δὲν ὀδηγήθηκε σὲ κάθε κακὸ μὲ παραίνεση τοῦ Θεοῦ, θὰ μπορούσε νὰ τὸ δείξει εὐκολὰ τὸ ὅτι ὀργίσθηκε ἐναντίον του ὁ Θεὸς καὶ τοῦ ἐπέβαλε ποινὴ γιὰ τὸ πλημμέλημά του. Γιατὶ ἔχει γραφεῖ στὸ τρίτο βιβλίον τῶν Βασιλειῶν· «Καὶ στὸν καιρὸ τῶν γηρατειῶν τοῦ Σολομώντα ἡ καρδιά του δὲν ἦταν τέλεια ἀφοσιωμένη στὸν Κύριον τὸν Θεὸν του, ὅπως ἡ καρδιά τοῦ πατέρα του Δαβίδ, καὶ παρέσυραν τὴν καρδιά του οἱ ἀλλόφυλες γυναῖκες πίσω ἀπὸ τοὺς δικούς τους θεοὺς.

εἶπε Κύριος πρὸς Σολομῶντα· Ἀνθ' ὧν ἐγένετο ταῦτα μετὰ σοῦ, καὶ οὐκ ἐφύλαξας τὴν ἐντολὴν μου καὶ τὰ προστάγματά μου ἃ ἐνετειλάμην σοι, διαρρήσων διαρρήξω τὴν βασιλείαν σου ἐκ χειρὸς σου, καὶ δώσω αὐτὴν τῷ δούλῳ σου». Τί δὲ ἦν τὸ ἐνταλθὲν αὐτῷ 5 καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὸν νόμον; Ἀνδρὶ μὴ κηδεύειν ἀλλογενεῖ. Ἐφη γάρ, ὅτι «Τὴν θυγατέρα σου οὐ δώσεις τῷ υἱῷ αὐτοῦ, καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ οὐ λήψη τῷ υἱῷ σου. Ἀποστήσει γὰρ τὸν υἱόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ πορευθεὶς λατρεύσει θεοῖς ἑτέροις». Ἀμνημονήσας τοίνυν τῆς τοιαύτης ἐντολῆς, ταῖς τῶν ἀλλοφύλων συνεπλέκετο 10 θυγατράσιν.

Ἐπειδὴ τοίνυν, φησί, δι' οὐδενὸς ἐποιήσω λόγου τὴν δοθεῖσαν ἐντολὴν, κατολισθήσας δὲ πρὸς ἀπόστασιν, τοῖς τῶν ἀλλοφύλων λελάτρευκας θεοῖς, καὶ δούλην ἐμὴν τὴν κτίσιν εἰδὼς οὕσαν, τὴν ἐμοὶ καὶ μόνῳ πρεπωδεστάτην ἐκνενέμηκας αὐτῇ τιμὴν τε 15 καὶ δόξαν, καὶ γὰρ τὴν σὴν διαρρήξω βασιλείαν, καὶ δώσω αὐτὴν τῷ δούλῳ σου, ἵν' ὁ πεποίηκας μάθοις ἐξ αὐτοῦ τοῦ συμβεβηκότος Πουῦ τοιγαροῦν ἔχρησεν αὐτῷ τὸ καὶ ἑτέροις χρῆναι θεοῖς προσκυνεῖν ὃ οὕτω λελυπημένος; Μὴ γὰρ δὴ λεγέτω τὸ πιθανὸν εἶναι δοκεῖν πανταχόθεν ἑαυτῷ θηρώμενος· φθόνος γὰρ καὶ 20 ζῆλος, οὐδὲ ἄχρι τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν ἀφικνεῖται, τοσοῦτον ἄπεστι θεῶν καὶ τῶν ἀγγέλων. Οὐ φθόνος ἦν, ὃ κράτιστε. Πόθεν; Οὔτε μὴν βασκανίας ἔργον εἶναι φάμεν, τὸ μὴ ἀνασχέσθαι τὸν θεῖον καὶ ἀκήρατον νοῦν τῶν πεπλανημένων, καὶ προσκυνεῖν, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἑτέροις ἐσπουδακότων, τηροῦντος δὲ μᾶλλον τό-

25 Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίῃ· εἷς κοίρανος ἔστω,
Εἷς βασιλεύς.

Οὐκοῦν, ἐπειδήπερ, καθά φησιν αὐτός, οὐδὲ ἄχρι τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν ἀφικνεῖται φθόνος, ἔστω τοῖς ἐπὶ γῆς κρατοῦσιν ἀδιάφορον, καὶ εἰ ἔξω φέροισι τις τῆς ὑπ' αὐτοῖς βασιλείας, μᾶλλον 30 δὲ τὰς αὐτῶν ἀρπάζειν ἔλοιτο τιμᾶς. Ἀλλ' οὐ τοιοῦτος ἦν αὐτός, ὅτε καὶ ἐν σκήπτροις ἦν, ἐκόλασε δ' ἂν καὶ μάλα πικρῶς τὸν ἀλόντα τῇ γραφῇ. Οὐκοῦν ἂν μὲν ἔχειν ἡμᾶς ἀδιαβλήτως ἔνεστι, κατα-

30. Γ Βασ. 11, 4 ἔξ.

31. Δευτ. 7, 3-4.

32. Ὅμηρον, Ἰλιάς Β 203-204.

Καὶ εἶπε ὁ Κύριος πρὸς τὸν Σολομώντα. Ἐπειδὴ σοῦ συνέβησαν αὐτὰ καὶ δὲν φύλαξες τὴν ἐντολή μου καὶ τὶς διαταγές ποῦ σοῦ ἔδωσα, θ' ἀποσπάσω τὴ βασιλεία ἀπὸ τὰ χέρια σου καὶ θὰ τὴ δώσω στὸν δοῦλο σου»³⁰. Καὶ ποιά ἦταν ἡ ἐντολή του σ' αὐτὸν καὶ σ' ὄλους ἐκείνους ποῦ ζοῦσαν κάτω ἀπὸ τὸ νόμο; Νὰ μὴν κάνουν γάμο μὲ ἀλλόφυλο. Γιατὶ εἶπε· «Τὴν κόρη σου δὲν θὰ τὴ δώσεις στὸν υἱό του, καὶ δὲν θὰ λάβεις στὸν υἱό σου τὴ κόρη του. Γιατὶ θ' ἀπομακρύνει τὸν υἱό σου ἀπὸ ἐμένα καὶ θὰ πάει νὰ λατρέψει ἄλλους θεοὺς»³¹. Λησμονώντας λοιπὸν αὐτὴ τὴν ἐντολή, ἔκανε γάμους μὲ τὶς θυγατέρες τῶν ἀλλοφύλων.

Ἐπειδὴ λοιπὸν, λέγει, δὲν ὑπελόγισες καθόλου τὴν ἐντολή ποῦ σοῦ ἔδωσα καὶ γλίστρησες στὴν ἀποστασία, λατρεύοντας τοὺς θεοὺς τῶν ἀλλοφύλων, κι ἐνῶ ἤξερες ὅτι ἡ φύση εἶναι δούλη μου, ἀπέδωσες σ' αὐτὴν τὴν τιμὴ καὶ τὴ δόξα ποῦ πρέπει σ' ἐμένα καὶ μόνο, καὶ ἐγὼ θ' ἀποσπάσω τὴ βασιλεία σου καὶ θὰ τὴ δώσω στὸ δοῦλο σου, γιὰ νὰ μάθεις τί ἔπαθες ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ συμβάν. Ποῦ τὸν συμβούλευσε λοιπὸν ὅτι ἔπρεπε νὰ προσκυνᾷ καὶ ἄλλους θεοὺς αὐτὸς ποῦ τόσο πολὺ λυπήθηκε; Νὰ μὴν λέγει λοιπὸν θηρεύοντας ἀπὸ παντοῦ αὐτὸ ποῦ νομίζει πιθανό. Γιατὶ ὁ φθόνος καὶ ἡ ζήλεια δὲν φτάνει οὔτε μέχρι τοὺς ἄριστους ἄνδρες· τόσο πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀγγέλους. Δὲν ἦταν φθόνος, ὦ ἄριστε. Ἀπὸ ποῦ νὰ εἶναι; Οὔτε λέμε ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα φθόνου τό ὅτι δὲν ἐμποδίζει ὁ θεῖος καὶ ἀθάνατος νοῦς τοὺς πλανημένους καὶ ἐκείνους ποῦ σπεύδουν νὰ προσκυνοῦν, δὲν ξέρω πῶς, ἄλλους, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκείνου ποῦ τηρεῖ τό,

Δὲν εἶναι καλὴ ἡ πολυαρχία· ἕνας ἄρχοντας νὰ κυβερνᾷ,
ἕνας βασιλιάς³²....

Ἐπειδὴ λοιπὸν, ὅπως λέγει αὐτός, ὁ φθόνος δὲν φτάνει οὔτε ὡς τοὺς ἄριστους ἄνδρες, ὅς εἶναι γιὰ ὅσους ἔχουν τὴν ἐξουσία στὴ γῆ ἀδιάφορο, κι ἂν ἀκόμα ἔβγαινε κάποιος ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς βασιλείας τους, καὶ μᾶλλον ἂν ἤθελε ν' ἀρπάξει τὶς δικές τους τιμές. Ἀλλὰ αὐτὸς δὲν ἦταν τέτοιος ὅταν καὶ τὰ σκῆπτρα κατεῖχε, ἀλλὰ τιμώρησε, καὶ μάλιστα πολὺ βαριά, τὸν ἔνοχο κατηγορίας. Αὐτὰ λοιπὸν ποῦ μποροῦμε νὰ ἔχομε ἐμεῖς κατὰ τρόπο ἀδιάβλητο, μπορεῖ νὰ τὰ κάνει δικὰ του κι ἕνας ἄλλος χωρὶς νὰ τὸν ἔχει φθονήσει κανένας. Τὴν

κτῆσαιτ' ἄν τις καὶ ἕτερος διεφθονηκόςτος οὐδενός. Διαβεβλήσεται γὰρ ἐπὶ καιροῦ τό γε βάσκανον ἐν τούτοις, καὶ μάλα εἰκότως. Ἐπιπηδῶντας δὲ καὶ αὐτῇ τῇ τοῦ Θεοῦ δόξῃ τοὺς ὑπὸ σκῆπτρα κεκμημένους, ἢ καὶ ἀνταίρειν θέλοντας, ἐν δίκῃ τε καὶ ἀναμφιδόλως κολά-
5 ζεσθαι πρόεποι ἄν, καὶ οὐκ ἄν τις οἴοιτο νοῦν ἔχων φθόνῳ καὶ ζήλῳ πρὸς τοῦτο ἰέναι τὸν τῶν ὄλων Θεόν, χρειωδέστατα δὲ μᾶλλον καὶ ἀναγκαίως, ἵνα μὴ ἀγνοῖται τὸ ἀληθές. Ὅτι γὰρ ἐστὶ ζωοποιὸν τὸ ἀμωμήτως καὶ ἀπλανῶς εἰδέναι τίς ὁ τῶν ὄλων ἐστὶ Δημιουργός καὶ Δεσπότης, αὐτὸς ἐδίδαξεν ὁ Σωτῆρ, οὕτω λέγων πρὸς τὸν ἐν
10 τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα: «Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν».

Ὁμολογουμένου τοίνυν ὡς ἐστὶ ζωοποιὸν τὸ εἰδέναι σαφῶς τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν, οὐκ ἐνδοιάσειέ τις ὡς ἔσται
15 πον πάντως τοῦ παντός ἀνάμεστον κακοῦ τὸ τῆς ἀληθείας ἀφαρμαρτεῖν καὶ ζωοποιουῦ λατρείας ἀπολισθεῖν. Θαυμάζω δὲ ὅτι τῶν ἀκαθάρτων δυνάμεων, ἢ γουν δαιμονίων, προσκυνητῆς ὢν αὐτός, ἡμᾶς, οὐκ οἶδ' ὅπως, περὶ αὐτὰ στρέφεσθαί φησιν. Εἰρηῆσθαι δέ μοι δοκεῖ, καὶ μάλα ὀρθῶς, περὶ παντός ὄτουοῦν, τὸ δι' ἐνός
20 παρ' Ἑλλησι λογάδων ἐκφωνηθέν·

... χαλεπόν, Παμφίλη!

Ἐλευθέρα γυναικὶ πρὸς πόρνην μάχη.

Ἐχουσαι γὰρ οὐδαμόθεν τὸν εὐφυᾶ καὶ ἐλεύθερον, καὶ πέρα μῶμου παντός αἰτιάσασθαι βίον, τῶν οἰκείων ἐγκλημάτων τὸν
25 ὅυπον ταῖς ἐπεικέσιν ἀπομάττονται, φιλοσκώμονά τε καὶ βδελυρὰν αὐταῖς ἐπαφιεῖσαι τὴν γλῶσσαν. Τουτὶ γὰρ, οἶμαι, ζηλοῦν καὶ μὴν καὶ ἐλέσθαι δοῶν τὸν κράτιστον Ἰουλιανόν. Κατασεμνύνει μὲν γὰρ τὰ οἰκεῖα, διαλοιδορεῖται δὲ πάλιν τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ, καὶ δὴ καὶ φάναι τετόλμηκε·

Τοῦ χάριν ὑμεῖς τῶν παρ' Ἑλλησι παρεσθίετε μαθημάτων, εἴπερ αὐτάρκης ὑμῖν ἐστὶν ἡ τῶν ὑμετέρων Γραφῶν ἀνάγνωσις:

κατάλληλη βέβαια ὥρα θὰ κατηγορηθεῖ ὁ φθόνος ποῦ ὑπάρχει σ' αὐτούς, καὶ πολὺ εὐλόγα. Ἐφορμώντας καὶ σ' αὐτὴ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνοι ποῦ βρίσκονται στὴν ἐξουσία κάποιου, ἢ καὶ θέλοντας νὰ ξεσηκωθοῦν ἐναντίον του, πρέπει δίκαια καὶ ἀναντίρρητα νὰ καταδικασθοῦν, καὶ κανένας ποῦ ἔχει νοῦ δὲν θὰ πείσει ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ὄλων θὰ προχωροῦσε σ' αὐτὸ ἀπὸ φθόνου καὶ ζήλεια, ἀλλὰ μάλλον ἐπειδὴ εἶναι χρήσιμο καὶ ἀνάγκη γιὰ νὰ μὴν ἀγνοεῖται ἡ ἀλήθεια. Γιατί, ὅτι εἶναι ζωοποιὸ τὸ νὰ γνωρίσει κανεὶς μὲ τρόπο ἀμεμπτο καὶ ἀληθῆ ποιὸς εἶναι ὁ Δημιουργὸς τῶν ὄλων καὶ Δεσπότης, τὸ δίδαξε ὁ ἴδιος ὁ Σωτῆρας, λέγοντας στὸν οὐράνιο Πατέρα του αὐτά: «Αὐτὴ εἶναι ἡ αἰώνια ζωὴ, τὸ νὰ γνωρίζουν ἐσένα τὸν μόνο ἀληθινὸ Θεὸ καὶ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ποῦ ἔστειλες»³³.

Ἐποὶ λοιπὸν ὁμολογεῖται ὅτι εἶναι ζωοποιὸ τὸ νὰ γνωρίζομε μὲ σαφήνεια τὸν φύσει καὶ ἀληθινὸ Θεό, δὲν θὰ ὑπάρξει κανένας ἐνδοιασμὸς ὅτι θὰ εἶναι γεμᾶτο ἀπὸ κάθε κακὸ τὸ νὰ ἀστοχήσομε στὴν ἀλήθεια καὶ νὰ ἀπολισθήσομε ἀπὸ τὴ ζωοποιὸ λατρεία. Ἀπορῶ ὅμως ὅτι, ἐνῶ αὐτὸς εἶναι προσκυνητὴς τῶν ἀκάθαρτων δυνάμεων, δηλαδὴ τῶν δαιμονίων, λέγει, δὲν ξέρω πῶς, ὅτι στρεφόμαστε γύρω ἀπὸ αὐτά. Μοῦ φαίνεται ὅμως ὅτι λέχθηκε, καὶ πολὺ ὀρθά, γιὰ ὅποιον οἰδηῖται πρᾶγμα αὐτὸ ποῦ εἶπε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεῖς Ἑλληνας:

... εἶναι δύσκολο, ὦ Παμφίλη,

μὰ ἐλεύθερη γυναῖκα νὰ τὰ βάλει μὲ μὰ πόρνη.

Ἐπειδὴ, δηλαδὴ, δὲν μποροῦν μὲ κανένα τρόπο νὰ κατηγορήσουν τὴ γνήσια καὶ ἐλεύθερη καὶ πέρα ἀπὸ κάθε μομφὴ ζωὴ, τὴ βρωμὰ τῶν δικῶν τους ἐγκλημάτων τὴ σκουπίζουν πάνω στὶς τίμες γυναῖκες, ἀνοίγοντας ἐναντίον τους στόμα χλευαστικὸ καὶ βρώμικο. Γιατὶ αὐτὸ νομίζω ζηλεύει, ἀλλὰ καὶ θέλει νὰ κάνει ὁ γενναῖος Ἰουλιανός. Ἐξυψώνει δηλαδὴ τὰ δικά του καὶ λοιδορεῖ πάλι τὴ θεόπνευστη Γραφὴ καὶ μάλιστα τόλμησε καὶ νὰ πεῖ:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Γιὰ ποιὸ λόγο ἐσεῖς παρεσθίετε ἀπὸ τὰ μαθήματα τῶν Ἑλλήνων ἂν εἶναι ἐπαρκῆς ἢ ἀνάγνωσις τῶν Γραφῶν σας; Ἄν καὶ εἶναι καλύ-

33. Ἰω. 17, 3.

Καίτοι κρείττον ἐκείνων εἶργειν τοὺς ἀνθρώπους, ἢ τῆς τῶν ἱερο-
 θύτων ἐδωδῆς. Ἐκ μὲν γὰρ ἐκείνης, καθὰ καὶ ὁ Παῦλος λέγει,
 βλάπτεται μὲν οὐδὲν ὁ προσφερόμενος, ἡ δὲ συνείδησις τοῦ βλέ-
 ποντος ἀδελφοῦ σκανδαλισθεῖ ἂν καθ' ὑμᾶς. Ὡ σοφώτατοι...
 5 φάναι! Διὰ δὲ τῶν μαθημάτων τούτων ἀπέστη τῆς ἀθεότητος
 πᾶν ὃ τί περ παρ' ὑμῖν ἡ φύσις ἤνεγκε γενναῖον. Ὅτω οὖν ὑπῆρ-
 ξεν εὐφυΐας καὶ μικρὸν μόριον, τούτω τάχιστα συνέβη τῆς παρ'
 ὑμῶν ἀθεότητος ἀποστηναί. Βέλτιον οὖν εἶργειν μαθημάτων ἢ
 τῶν ἱερείων τοὺς ἀνθρώπους. Ἄλλ' ἴστε καὶ ὑμεῖς, ὡς ἐμοὶ φαίνε-
 10 ται, τὸ διάφορον εἰς σύνεσιν τῶν παρ' ὑμῖν.... οὐδ' ἂν γένοιτο
 γενναῖος ἀνὴρ μᾶλλον οὐδὲ ἐπεικῆς. Ἐκ δὲ τῶν παρ' ἡμῖν, αὐτὸς
 αὐτοῦ πᾶς ἂν γένοιτο καλλίων, εἰ καὶ παντάπασιν ἀφυῆς τις εἴη.
 Φύσεως δὲ ἔχων εὖ καὶ τὰς ἐκ τούτων προσλαβὼν παιδείας, ἀτε-
 χνῶς γίνεται τῶν θεῶν τοῖς ἀνθρώποις δῶρον, ἥτοι φῶς ἀνάψας
 15 ἐπιστήμης, ἢ πολιτείας γένος, ἢ πολεμίους πολλοὺς τρεψάμενος,
 καὶ πολλὴν μὲν γῆν, πολλὴν δὲ ἐπελθὼν θάλασσαν, καὶ τούτω
 φανείς ἡρωϊκός. Καὶ μεθ' ἕτερα· Τεκμήριον δὲ τοῦτο σαφές. Ἐκ
 πάντων ὑμῶν ἐπιλεξάμενοι παιδιά ταῖς Γραφαῖς ἐμμελετῆσαι
 παρασκευάσατε. Καὶ φανῆ τῶν ἀνδραπόδων εἰς ἄνδρα τελέσαν-
 20 τα σπουδαιότερα, ληρεῖν ἐμὲ καὶ μελαγχολᾶν νομίζετε. Εἴτα
 οὕτως ἐστὲ δυστυχεῖς καὶ ἀνόητοι, ὥστε νομίζειν θεῖους μὲν ἐκεί-
 νους λόγους, ὑφ' ὧν οὐδεὶς ἂν γένοιτο φρονιμώτερος οὐδὲ ἀν-
 δρειότερος, οὐδ' ἑαυτοῦ κρείττων. Ὑφ' ὧν δὲ ἔνεστιν ἀνδρείαν,
 φρόνησιν, δικαιοσύνην προσλαβεῖν, τούτους ἀποδίδοτε τῷ Σα-
 25 τανᾶ καὶ τοῖς τῷ Σατανᾶ λατρεύουσιν.

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

«Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ». Ἴδου γάρ, ἰδου τὸ Ῥαψά-
 κου πάλιν τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης κατευρύνεται στόμα, καὶ ἀδικίαν
 εἰς τὸ ὕψος λαλεῖ, καθὰ γέγραπται, καὶ τῆς καθ' ἡμῶν γλωσσαλ-
 30 γίας οὐδέν, ὡς ἔοικεν, ἡγεῖται τὸ ἄμεινον. Ἀπόκρη μὲν οὖν ἡ θεό-

τερο νὰ ἐμποδίζετε ἀπὸ αὐτὴν τοὺς ἀνθρώπους, παρὰ ἀπὸ τὸ νὰ τρῶνε ζῶα θυσιῶν. Γιατὶ ἀπὸ αὐτὴν, ὅπως λέγει καὶ ὁ Παῦλος, δὲν βλάπτεται καθόλου ὁποῖος τρώει, θὰ σκανδαλισθεῖ ὅμως, σύμφωνα μὲ σαῶς, ἢ συνείδηση τοῦ ἀδελφοῦ ποῦ τὸν βλέπει. Ὡ πᾶνσοφοὶ ἄνθρωποι ... στὸ λόγο! Μὲ αὐτὰ τὰ μαθήματα ὅμως ἔξαιτίας τῆς ἀθεότητάς σας ἔλειψε ὅ,τι γενναῖο σαῶς ἔφερε ἢ φύση. Ὅποιος λοιπὸν εἶχε ἔστω καὶ μικρὸ μόριο εὐφυΐας, αὐτὸς συνέβη ν' ἀπομακρυνθεῖ ταχύτατα ἀπὸ τὴν ἀθεότητά σας. Γιατὶ εἶναι καλύτερο νὰ ἐμποδίζονται οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ μαθήματα, παρὰ ἀπὸ τὰ ἱερὰ σφάγια. Ἀλλὰ γνωρίζετε καὶ ἐσεῖς, ὅπως μοῦ φαίνεται, τὴ διαφορὰ τῆς σοφίας τῶν δικῶν σας ἀπὸ τὰ δικὰ μας ... οὔτε θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ ἕνας ἄνδρας γενναῖος καὶ ἐνάρετος. Ἐνῶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας ὁ καθένας μπορεῖ νὰ γίνεῖ καλύτερος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, ἀκόμα καὶ ἂν δὲν εἶναι καθόλου προικισμένος ἀπὸ τὴ φύση. Ὁ προικισμένος ὅμως ἀπὸ τὴ φύση προσλαμβάνοντας καὶ τὴ μόρφωση ἀπὸ αὐτὰ τὰ μαθήματα, πραγματικὸ δῶρο τῶν θεῶν στοὺς ἀνθρώπους, εἴτε ἀνάβοντας τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης, εἴτε τὸ γένος τῆς πολιτείας, εἴτε κατατροπώνοντας πολλοὺς ἐχθροὺς, καὶ κυριεύοντας πολλὴ στεριά καὶ πολλὴ θάλασσα, μ' αὐτὸ κέρδισε τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωα. Καὶ ἔπειτ' ἀπὸ λίγα. Αὐτὸ εἶναι σαφὴς ἀπόδειξη. Ἀπὸ ὅλους σας ἐπιλέγοντας παιδιὰ, τὰ ἐτοιμάσατε νὰ στραφοῦν στὴ μελέτη τῆς Γραφῆς. Καὶ ἂν φανεῖ αὐτὰ ὅταν φτάσουν στὴν ἀνδρική ἡλικία νὰ εἶναι καλύτεροὶ ἀπὸ ἀνδράποδα, νομίζετε ὅτι ἐγὼ φλυαρῶ καὶ παραφρόνησα. Ἐπειτα, εἴσαστε τόσο δυστυχεῖς καὶ ἀνόητοι, ὥστε νομίζετε θεῖους ἐκείνους τοὺς λόγους, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους κανένας δὲν θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ φρονιμώτερος οὔτε πιὸ ἀνδρεῖος, οὔτε καλύτερος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Καὶ αὐτοὺς ἀπ' τοὺς ὁποῖους μποροῦν νὰ πάρουν ἀνδρεία, φρόνηση καὶ δικαιοσύνη, τοὺς ἀποδίδετε στὸ, Σατανᾶ καὶ στοὺς πιστοὺς του.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

«Ἄκου, οὐρενέ, καὶ ἀφουγκράσου, γῆ»³⁴. Νά, πάλι τὸ στόμα τοῦ Ραψάκη ἀνοίγει ἐναντίον τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκτοξεύει ἄδικους λόγους πρὸς τὸ ὕψος, ὅπως ἔχει γραφεῖ, καὶ ἀπὸ τὴ γλωσσαλγία του ἐναντίον μας τίποτε, ὅπως φαίνεται, δὲν θεωρεῖ καλύτερο. Ἄρκεῖ ἢ

πνευστος Γραφή, καὶ πρὸς γε τὸ δεῖν ἀποφάναι σοφοῦς καὶ δοκιματάτους καὶ διαρκεστάτην ἔχοντας σύνεσιν τοὺς ἐντεθραμμένους αὐτῇ, δεδεήμεθα δὲ πρὸς τοῦτο τὸ σύμπαν οὐδενὸς τῶν ἔξωθεν διδασκάλων. Ἐπειδὴ δέ ἐστι γλυκὺ τὸ πάντα εἰδέναι, ταύτη τοι, 5 καὶ μάλα ἐμφρόνως, καὶ τὰς τῶν Ἑλλήνων πολυπραγμονοῦμεν δόξας, ἃς δὴ καὶ ἐφ' ἐκάστω συνειλόγασι τῶν πραγμάτων, πρὸ γε τῶν ἄλλων ἐπὶ Θεῶ. Εἶτα γέλωτος αὐτοὺς ἀφορμὴν πεποιήμεθα, μυρίους μὲν ὄσους καὶ ἀριθμοῦ κρείττονας θεοὺς τιμᾶν ἡρημένους, καὶ ἀκαθάρτων δαμονίων σέβοντας πληθύν, καὶ αὐτοῖς τάχα που 10 τοῖς αὐτὰ προσκυνοῦσιν ἀγνοουμένην, ἔχοντάς τε τὰ ἐν σηκοῖς ἔδη πολύμορφα καὶ πολυειδῆ, καὶ οὐ κατὰ γε μόνους τοὺς ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν εἰδοποιηθέντα τύπους, ἀλλὰ γὰρ καὶ θηρῶν ἀγρίων, κτηνῶν τε καὶ ἐρπετῶν, πτηνῶν καὶ ἐναλίων. Καὶ σιωπᾶ τὴν κτίσιν, οὐρανόν τε, φημί, καὶ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τὰ ἕτερα 15 τῶν ἄστρον, οἷς τὴν θεῖαν καὶ ὑπερτάτην ἐκνενεμήκασι δόξαν, ἄνω τε καὶ κάτω τὰ πάντα συγχέοντες. Εὐρίσκομεν δὲ τοὺς παρ' αὐτοῖς θεηγόρους περὶ γε τῶν παρὰ σφίσι γεγραφότας θεῶν, οἷάπερ ἂν τις καὶ μόνον ἀκούσας, αἰσχροτήτος καὶ ἀκαθαρσίας τὸν οἰκεῖον εὐθὺς ἀναμεστῶσειε νοῦν.

20 Παρεσθίοντες τοίνυν, καθά φησιν αὐτός, τῶν παρ' Ἑλλησι μαθημάτων, εἶτα πολὺ τὸ βλάβος εὐρίσκοντες ἐν αὐτοῖς, τότε δὴ, τότε καὶ ἔτι μειζρόνως τοὺς ἱεροὺς τε καὶ θεῖους κατατεθήπαμεν λόγους, φημί δὴ τὴν θεόπνευστον Γραφήν. Τί γὰρ τῶν ὀνησιφόρων οὐκ εἴρηται παρ' αὐτῆς; Πρῶτον μὲν γάρ, ὃ καὶ τῶν ἄλλων 25 ἀπάντων ἐστὶ τιμαλφέστερον, κατίδοι τις ἐν αὐτῇ τοὺς τῆς ἀληθοῦς θεοπτίας ἐναστράπτοντας λόγους. Ἴσχυοὶ δὲ οὗτοι καὶ ἀκριβεῖς καὶ ἀνωκισμένοι, καὶ παντὸς ἐπέκεινα γενητοῦ τὸν τῶν μυσταγωγουμένων ἀναδιβάζοντες νοῦν, καὶ χῶρον ὥσπερ τινὰ νέμοντες τῇ μιᾷ τε καὶ ὑπερτάτῃ φύσει, τὸ πέρα νοεῖσθαι παντὸς καὶ 30 δοξαστοῦ μετ' αἰσθήσεως, καὶ μὴν καὶ ἐπιστητοῦ τε καὶ νοητοῦ, τοῦτ' ἐστίν, ὄρατῆς τε ἀπάσης καὶ ἀοράτου κτίσεως, αὐτῇ δὲ καὶ μόνῃ χρῆναι κατάρχειν τῶν ἄλλων, καὶ μὴν καὶ τὸ δύνασθαι δημοουργεῖν καὶ παρακομίζειν εἰς ὑπαρξιν τὰ οὐκ ὄντα ποτέ, γέρας ὥσπερ τι λαμπρὸν καὶ ἐξαίρετον, μᾶλλον δὲ ἰδιὸν τε καὶ φυσικὸν

Γραφή λοιπόν ἢ θεόπνευστη καὶ στήν ἀνάγκη νὰ φανερώσει σοφοὺς καὶ δοκιμώτατους ἄνδρες καὶ ὅσοι ἀνατράφηκαν μ' αὐτὴν νὰ ἔχουν σύνεση πού διαρκεῖ γιὰ πάντα. Γι' αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα δὲν χρειαζόμαστε κανέναν ἀπολύτως ἀπὸ τοὺς ξένους δασκάλους. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι γλυκὺ τὸ νὰ γνωρίζεις τὰ πάντα, γι' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ μὲ πολὺ σύνεση ἐξετάζομε μὲ λεπτομέρεια καὶ τὶς γνῶμες τῶν Ἑλλήνων, πού ἔχουν συλλέξει γιὰ κάθε ζήτημα, ἐκτὸς τῶν ἄλλων πρῶτιστα γιὰ τὸν Θεό. Ἐπειτα τοὺς κάναμε ἀφορμὴ νὰ γελοῦμε, πού θέλησαν νὰ τιμοῦν μύριους ὅσους θεοὺς πού δὲν ἔπαρκοῦν γι' αὐτοὺς οἱ ἀριθμοὶ καὶ πού λατρεύουν πλῆθος ἀκαθάρτων δαιμόνων, τόσο πού τὸ ἀγνοοῦν ἴσως κι αὐτοὶ πού τὸ προσκυνοῦν, κι ἔχουν ἀγάλματα στοὺς ναοὺς πολύμορφα καὶ πολλῶν εἰδῶν, καὶ πού βέβαια δὲν ἔλαβαν τὴ μορφή μόνο ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀγρίων θηρίων, τετράποδων καὶ ἔρπετῶν, φτερωτῶν καὶ θαλασσίων. Καὶ ἀποσιωπῶ τὰ δημιουργήματα, ἐννοῶ τὸν οὐρανὸ, τὸν ἥλιο, τὴ σελήνη καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα, σὰ ὅποια μοίρασαν τὴ θεία καὶ ὑπέρτατη δόξα, συγγέοντάς τὰ πάντα, ἄνω καὶ κάτω. Βρίσκομε ὅμως τοὺς θεολόγους τοὺς νὰ ἔχουν γράψει γιὰ τοὺς θεοὺς τοὺς τέτοια, πού καὶ μόνο νὰ τ' ἀκούσει κανεὶς, θὰ γεμίσει τὸ νοῦ του ἀπὸ αἰσχροτήτα καὶ ἀκαθαροῖα.

Παρεσθίοντας λοιπόν, ὅπως αὐτὸς λέγει, ἀπὸ τὰ μαθήματα τῶν Ἑλλήνων, καὶ βρίσκοντας στὴ συνέχεια πολλὴ βλάβη ἀπὸ αὐτὰ, τότε λοιπόν, τότε θαυμάζομε ἀκόμα περισσότερο τοὺς ἱεροὺς καὶ θείους λόγους, ἐννοῶ τὴ θεόπνευστη Γραφή. Ποιὸ δηλαδὴ ἀπὸ τὰ ὠφέλιμα δὲν ἔχει εἰπωθεῖ ἀπὸ αὐτὴν; Πρῶτο, πού εἶναι καὶ τὸ πολυτιμότερο ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς σ' αὐτὴν ν' ἀστράφτουν οἱ λόγοι τῆς ἀληθινῆς θεοπτίας. Αὐτοὶ, ὄντας λεπτοὶ καὶ ἀκριβεῖς καὶ ὑψηλοὶ καὶ ἀνεβάζοντας τὸ νοῦ ἐκείνων πού τοὺς διαβάζουν πέρα ἀπὸ κάθε τι πού ἔχει δημιουργηθεῖ, καὶ ἀπονέμοντας κατὰ κάποιο τρόπο χῶρο στὴ μία καὶ ὑπέρτατη φύση, τὸ νὰ νοεῖται πέρα ἀπὸ κάθε λαμπρὸ στίς αἰσθήσεις, καὶ βέβαια κι ἀπὸ ἀντικείμενο ἐπιστήμης καὶ νόησης, δηλαδὴ πέρα ἀπὸ ὅλη τὴν ὄρατὴ καὶ ἀόρατὴ κτίση, καὶ ὅτι αὐτὴ μόνο πρέπει νὰ ἐξουσιάζει τὰ ἄλλα, καὶ βέβαια καὶ νὰ μπορεῖ νὰ δημιουργεῖ καὶ νὰ φέρνει στὴν ὑπαρξὴ ὅσα δὲν ὑπῆρχαν κάποτε, τὸ ἔχει τηρήσει ἄριστα σὰν βραβεῖο λαμπρὸ κι ἐξαιρετο, ἢ

ἀξίωμα, καὶ οὐδενὶ τῶν ἄλλων προσπεφυκὸς εὖ μάλα τετήρηκεν. Εἶτα πρὸς τούτοις καὶ τοὺς τῆς εὐζωΐας ἡμῖν εἰσηγηῖται τρόπους, νόμοις δὲ θείοις καὶ ἱεροῖς ἀπευθύνει πρὸς δικαιοσύνην, καὶ μὴν καὶ ἀπάσης ἡμῖν ἐπιεικειᾶς ἐναργῆ καθίστησι τρίβον. Διαμεμνή-
5 σομαι δὲ τῶν ἁγίων προφητῶν, οἱ μαθημάτων Ἑλληνικῶν ἀμέτοχοι μὲν γεγονάσιν εἰς ἅπαν, ἅγιοι δὲ ἦσαν, καὶ τῷ Θεῷ θημηρέστατοι, καὶ τῶν ὑπὲρ λόγον σημείων ἀποτελεστοί.

Εἴμι δὲ δὴ καὶ ἐπ' αὐτὸν ἤδη τὸν ἱεροφάντην Μωσέα. Εἶτα, τίς ἐκείνου σοφώτερος, ἤγουν ἐγγὺς καὶ παρὰ βραχὺ παρελθῶν διδα-
10 σκέτω. Ἦν μὲν οὖν τὴν γλῶσσαν Ἑβραῖος, τό γε μὴν εἰς θεωρίας καὶ τὸ εἰς λόγους ἐντεχνῆς οὐκ ἀθαυμάστως ἔχων. Εὐπόλεμος γοῦν ὁ ἱστορικὸς τοὺς ἐπ' αὐτῆς λόγους συντιθείς, ἐν τῷ «Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ βασιλείων» φησὶν ἐναργῶς, Μωσέα δὴ πρῶτον γενέσθαι σοφόν, καὶ γραμματικὴν τοῖς Ἰουδαίοις παραδοῦναι, τὴν τὸν τμη-
15 κάδε τάχα πονεομένην Φοίνικας δὲ παρ' αὐτῶν κατακτήσασθαι τε τὴν ἐπιστήμην, ἅτε δὴ καὶ ὁμόρους ὄντας Ἰουδαίοις, παραδοῦναι δὲ τοῖς Ἑλλήνων παισὶ, Κάδμου δηλονότι παρ' αὐτοῖς γεγονότος καὶ αὐτὰ δὲ διδάξοντος τὰ πρῶτα στοιχεῖα. Ταύτης ἰδίᾳ μέμνηται τῆς ἱστορίας ἐν τοῖς «Στρωματεῦσιν» ὁ Κλήμης, ἀνὴρ ἐλ-
20 λόγιμος καὶ φιλομαθὴς καὶ ἀναγνωσμάτων Ἑλληνικῶν πολυπραγμονήσας βᾶθος, ὡς ὀλίγοι τάχα πονεῶν τῶν πρὸ αὐτοῦ. Ὅτε τοίνυν καὶ αὐτὴν τῶν πρῶτων στοιχείων ἢ ἐπιστήμη παρ' Ἑβραίων ἦκει τοῖς Ἑλλησι μεσολαβοῦντος τοῦ Κάδμου, κάτω συρέτω τὴν ὄφρυν ὁ φάναι τολμήσας Ἰουλιανός. Τοῦ χάριν ὑμεῖς τῶν παρ'
25 Ἑλλησι παρεσθίετε μαθημάτων, εἴπερ ἀντάρκης ὑμῖν ἐστὶν ἢ τῶν ὑμετέρων γραφῶν ἀνάγνωσις.

Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις, ἢ μὲν θεία Γραφή κοινήν τε καὶ ἀγελαίαν καὶ ἅπασι κατημαξευμένην ἔχει τὴν λέξιν, εὐστομεῖ δὲ τὰ Ἑλλήνων, καὶ καταπλουτεῖ τὸ ἐπίχαρι, καὶ πρὸς γε τούτῳ τὸ εὐεπές. Φα-
30 μὲν οὖν, ὅτι γλώττη μὲν Ἑβραίων ἐλαλήθη τὰ προφητῶν, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ Μωσέως, ἵνα καὶ ὑπάρχη γνώριμα μικροῖς καὶ μεγάλοις, μετεποινήθη χρησίμως εἰς τὸ τῆς γλώττης εὐτριβὲς καὶ δυσέφικτον ἐχούσης παντελῶς οὐδέν. Εἰ δὲ πολὺ τὸ εὐκοσμον τὰ Ἑλλήνων ἔχει, καὶ τὸ ἀπόλεκτον εἰς ἡχώ, ἀλλ' ἐν ἐκβολῇ τοῦ πρέποντος γεγο-

μᾶλλον δικό της καὶ φυσικό ἀξίωμα καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχει σὲ κανένα ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἐπειτα ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ μᾶς διδάσκει καὶ τοὺς τρόπους τῆς εὐζωΐας καὶ μᾶς δίνει νόμους ἱερούς καὶ θείους γιὰ δικαιοσύνη, καὶ βέβαια μᾶς δείχνει καθαρὸ τὸ δρόμο κάθε σωφροσύνης. Θὰ μνημονεύσω τοὺς ἅγιους προφῆτες ποὺ ἦταν βέβαια τελείως ἀμέτοχοι τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως, ἦταν ὅμως ἅγιοι καὶ στὸν Θεὸ πιὸ εὐάρεστοι καὶ ἐκτελεστές τῶν πάντων ἀπὸ τὸ λόγο θαυμάτων.

Θὰ ἔρθω ὅμως καὶ στὸν ἴδιο τὸν ἱεροφάντη Μωυσῆ. Ποιὸς λοιπὸν ἦταν σοφώτερος ἀπὸ ἐκεῖνον, ἢ τὸν πλησίαζε σὲ μικρὴ ἀπόσταση, ἄς ἔρθει κι ἄς μᾶς τὸ πει. Στὴ γλώσσα βέβαια ἦταν Ἑβραῖος, στὴ θεωρία ὅμως καὶ τὴν τέχνη τῆς γλώσσας ἦταν θαυμαστός. Ὁ ἱστορικός Εὐπόλεμος, ποὺ ἔγραψε τὴν ἱστορία του, στὸ ἔργο του Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ βασιλέων, λέγει καθαρά, ὅτι πρῶτος ποὺ ἔγινε σοφὸς εἶναι ὁ Μωυσῆς καὶ παρέδωσε γραμματικὴν στοὺς Ἰουδαίους, ποὺ χρησιμοποιεῖται ἴσως καὶ σήμερα. Οἱ Φοίνικες ἀπὸ αὐτοὺς παρέλαβαν τὴν ἐπιστήμη, ἐπειδὴ ἦταν γείτονες μὲ τοὺς Ἑβραίους, καὶ τὴν παρέδωσαν στοὺς Ἕλληνες, ὅταν δηλαδὴ πῆγε σ' αὐτοὺς ὁ Κάδμος καὶ τοὺς δίδαξε καὶ τὰ ἴδια τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφάβητου. Ἰδιαίτερα τὴν ἱστορία αὐτὴ τὴν ἀναφέρει ὁ Κλήμης στοὺς Στρωματεῖς του, ἄνδρας μορφωμένος καὶ φιλομαθής, ποὺ μελέτησε σὲ βάθος τὰ Ἑλληνικὰ συγγράμματα, ὅπως ἴσως λίγοι πρὶν ἀπὸ αὐτόν. Ὅταν λοιπὸν καὶ ἡ ἴδια ἡ ἐπιστήμη τῶν πρώτων στοιχείων ἔφτασε στοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ Κάδμου, ἄς ρίξει τὴν ἀλαζονία του ὁ Ἰουλιανὸς ποὺ τόλμησε νὰ πει: Γιὰ ποιὸ λόγο παρεσθίετε ἀπὸ τίς Ἑλληνικὲς διδασκαλίαις, ἂν εἶναι ἐπαρκῆς γιὰ σᾶς ἡ ἀνάγνωση τῶν δικῶν σας συγγραμμάτων;

Ἄλλ' ἴσως θὰ πει κάποιος, ὅτι ἡ θεία Γραφή ἔχει κοινὸ καὶ λαϊκὸ καὶ βατὸ ἀπὸ ὅλους λεξιλόγιο, ἐνῶ ἡ Ἑλληνικὴ εἶναι ἐκφραστικὴ, πλούσια σὲ χάρη, καὶ ἐπὶ πλέον μελωδική. Λέμε λοιπὸν, ὅτι στὴν Ἑβραϊκὴ γλώσσα μίλησαν οἱ προφῆτες καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μωυσῆς, γιὰ νὰ γίνουν γνωστοὶ σὲ μικροὺς καὶ μεγάλους, καὶ μεταπλάσθηκε στὸ εὐχρηστο τῆς γλώσσας καὶ δὲν ὑπάρχει καμμιά δυσκολία. Ἄν τώρα τὰ Ἑλληνικὰ ἔχουν πολλὴ εὐκοσμία καὶ εἶναι εὐήχη στὴν προφορὰ, φαίνονται ὅμως ὅτι δὲν ἔχουν τὸ πρέπον καὶ ἀστοχοῦν στὴν ἀλήθεια.

νότα φαίνεται καὶ τῆς ἀληθείας ἡμαρτηκότα· μυρίους γὰρ ὄσους
 μυθολογοῦσι θεούς, τὸν ἓνα δὲ φύσει καὶ ἀληθῶς εἰσάπαν ἡγνοη-
 κότες. Ἐπαινέσαι δ' ἂν τις, εἴ γε σωφρονοίῃ, οὐ τὸν εὐστομεῖν μὲν
 εἰδότα καὶ κεκομψευμένων ῥημάτων ἐπιστήμονα, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶ
 5 δὴ τούτῳ ψιλὴν αὐχῶντα λαμπρότητα, ἐκεῖνον δὲ μᾶλλον, ὅς ἂν
 ὀρθῶς τὴν μὲν τῶν λέξεων προφορὰν οὐχ ἔτοιμοτέραν ἔχων,
 ὀρθῶς δὲ τὴν δόξαν, τὴν ἐπὶ γέ φημι τῶ πάντων κρατοῦντι Θεῶ,
 καὶ πάντα τρόπον ἐπεικειάς οὐκ ἀνεπιτήδευτον ἔχοντα, βάσιμον
 δὲ καὶ οἷον ἰππήλατον πᾶν εἶδος ἀρετῆς.

10 Οὐκοῦν ἀπὸ μὲν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἑαυτοῦ βελτίων
 ἂν γένοιτο πασισοῦν, καὶ μὴν καὶ ἑτέροις οὐκ ἀσυντελῆς εἰς
 ὄνησιν, ἀπὸ δὲ γε τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων καλλιειπήσας μό-
 νον, κερδανεῖ πρὸς τούτῳ τὸ σύμπαν οὐδὲν εἰς γε τὸ εἶναι σεπτὸς
 καὶ ἐπεικῆς, ἐγκρατείας τε καὶ σεμνότητος ἐραστής. Ὡς γὰρ
 15 ἔφην ἡδὴ πλειστάκις, τοὺς παρ' αὐτοῖς εὐρίσκω θεούς, ἀποσπου-
 δάζοντας μὲν τῶν ἐκτόπων οὐδὲν, ἡδοναῖς δὲ ταῖς εἰς αἰσχροτή-
 τα καὶ ἀσέλγειαν ἅπαν παριόντας καλόν. Ὁ δὲ τοῖς αἰσχίστοις
 ἅπασιν ἀλῶναι μεμαθηκῶς τοὺς προσκυνουμένους, ὁποῖος ἔσται
 λοιπὸν παρήσω λέγειν. Εἰ δὲ δὴ τὸ χρῆναι νικᾶν τοῖς Ἑλλήνων
 20 ἀποπενέμηκε λόγοις, ὅτι πολὺς παρ' αὐτοῖς μὲν ὁ ἀστεῖσμός, παρ'
 ἡμῖν δὲ οὐκέτι, φιλοπευστοῦντι φραζέτω· ἄρα γὰρ εἴ τις κοτύλη
 χρυσῆ τὸν ἐλλέβορον ἐγχείας, ἑτέρα γε μὴν οὐ τοιαύτη, μᾶλλον δὲ
 καὶ εὐτελεστάτη τὴν ὕλην τὸν τῶν μελισσῶν ἐνετίθει πόνον, εἴτα
 ῥοφεῖν ἐκέλευεν ἐπ' ἐξουσίας τὸ δοκοῦν· ἄρα ταῖς ὕλαις ἐνορῶν
 25 τὴν ἀμείνω ψῆφον ἐδίδου τοῖς χείροσιν, ἢ δικάσας ὀρθῶς τοῦ
 πεφυκότος ἀδικεῖν προετίθει τὸ ὠφελοῦν, κἂν εἰ ἐν σκεύει κέοιτο
 τῶ λίαν εὐτελεστάτῳ;

Ἐπειδὴ δὲ φησὶν, ἣν ἄμεινον ἡμᾶς μαθημάτων εἶργειν Ἑλ-
 ληνικῶν τοὺς πιστεύσαντας, ἡγουν τῶν ἱεροθύτων, ἀκουέτω δὴ
 30 πάλιν, ὅτι τῆς μὲν τῶν ἱεροθύτων ἐδωδῆς ἀποσοβεῖν εἰθίσμεθα
 τοὺς πιστεύσαντας, καὶ μάλα εἰκότως, εἶργομεν δὲ ἡκιστα τοῖς
 Ἑλλήνων γράμμασιν ὀμιλεῖν. Κἂν εἰ βούλοιτό τις τὴν αἰτίαν ἀνα-

34a. Βότανο πού τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴ θεραπεία τῆς παραφροσύνης.

Γιατί ἀραδιάζουν μύθους για ἄπειρους θεοὺς, ἐνῶ ἀγνοοῦν τελείως τὸν ἕνα κατὰ φύση καὶ ἀληθινό. Καὶ βέβαια θὰ ἐπαινέσει κανεὶς, ἂν ἔχει σῶα τὰ μυαλά του, ὄχι αὐτὸν ποὺ ἐκφράζεται ὡραῖα καὶ χρησιμοποιοεῖ κομπὸ λεκτικὸ καὶ καυχιέται για τὴν κούφια λαμπρότητα αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ ἐκεῖνον μᾶλλον, ποὺ θὰ τὸν βλέπαμε νὰ μὴν ἔχει βέβαια εὐκόλη τὴν προφορὰ τῶν λέξεων, νὰ ἔχει ὅμως ὀρθὴ τὴ γνώμη για τὸν Θεὸ ποὺ εἶναι κύριος ὄλων, καὶ νὰ μὴν εἶναι ἀνειλικρινῆς κάθε ἐκδήλωση τῆς χρηστότητάς του, ἀλλὰ νὰ ἔχει βατὸ καὶ κατὰ κάποιον τρόπο κατάλληλο δρόμο για τὴν πορεία κάθε εἶδους ἀρετῆς.

Ἐπομένως ἀπὸ τὴ θεόπνευστη Γραφὴ μπορεῖ ὁποιοσδήποτε νὰ γίνεῖ καλύτερος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του καὶ νὰ συντελέσει ἐπίσης καὶ στὴν ὠφέλεια ἄλλων, ἐνῶ ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ συγγράμματα θὰ πάρει μόνο τὴν καλλιλογία, κι ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν δὲν θὰ κερδίσει ἀπολύτως τίποτε στὸν ἔρωτὰ του για ἀγιότητα καὶ σωφροσύνη, για ἐγκράτεια καὶ σεμνότητα. Γιατί, ὅπως εἶπα ἤδη πολλές φορές, βρίσκω ὅτι οἱ θεοὶ τοὺς δὲν ἀπορρίπτουν κανένα ἄτοπο, καὶ περιλαμβάνουν κάθε καλὸ σὲς αἰσchrές καὶ ἀσελγεῖς ἡδονές. Κι αὐτὸς ποὺ ἔχει μάθει ὅτι αἰχμαλωτίσθηκαν οἱ προσκυνούμενοι ἀπὸ αὐτοὺς ἀπὸ τὰ αἰσχιστὰ πάθη, τί ἄνθρωπος θὰ γίνεῖ θὰ παραλείψω νὰ τὸ πῶ. "Ἄν λοιπὸν τὴ νίκη τὴν ἔδωσε στοὺς Ἑλληνικοὺς λόγους, ἐπειδὴ αὐτοὶ διαθέτουν πολλὴ καλλιέπεια, ὄχι ὅμως κι ἐμεῖς, τὸν ἐρωτῶ κι ἄς μοῦ πεῖ. "Ἄραγε ἂν χύνοντας κανεὶς τὸν ἐλλέβορο^{34α} μέσα σὲ χρυσὴ κούπα, καὶ σὲ μιὰ ἄλλη ὄχι χρυσή, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἀπὸ πολὺ πιὸ φτηνὸ ὑλικό, ἔβαζε μέλι, καρπὸ τῶν μελισσῶν, καὶ ὕστερα μᾶς ἔλεγε νὰ πιοῦμε ὅποιο θέλομε, ἄραγε ἀποβλέποντας κανεὶς σὲ ὑλικὸ θὰ ψήφιζε τὸ χειρότερο, ἢ κρίνοντας ὀρθὰ ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἔχει τὸ ἰδίωμα νὰ βλάπτει, θὰ προτιμοῦσε τὸ ὠφέλιμο, ἔστω κι ἂν ἦταν μέσα σὲ σκεῦος ἀπὸ τὸ φτηνότερο ὑλικό;

Ἐπειδὴ ὅμως, λέγει, ἦταν καλύτερο νὰ ἐμποδίζομε ἐμεῖς ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ μαθήματα τοὺς πιστοὺς, παρὰ ἀπὸ τὰ ἱερὰ σφάγια, ἄς ἀκούσει πάλι, ὅτι ἀπὸ νὰ τρῶνε τὰ ἱερὰ σφάγια συνηθίσαμε ν' ἀπομακρύνομε αὐτοὺς ποὺ πίστεψαν, καὶ πολὺ εὐλογα, δὲν τοὺς ἐμποδίζομε ὅπως καθόλου ν' ἀσχολοῦνται μὲ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Κι ἂν

μαθεῖν, φαμέν ὅτι ἑνὸς ὄντος καὶ μόνου τοῦ κατὰ ἀλήθειαν Θεοῦ, καὶ τὸ εἶδέναι μόνον τὸ ἑτέρων ὄνομα πεποιήμεθα στυγητόν, καὶ βδελυρίας ἀπάσης ἐμπορητικὸν εἶναι πεπιστεύκαμεν. Καὶ τοῦτο διδάξει γεγραφῶς ὁ πάνσοφος Παῦλος· «Οἶδαμεν γὰρ ὅτι οὐδεὶς 5 Θεός, εἰ μὴ εἷς, καὶ ὅτι οὐδὲν εἶδωλον ἐν κόσμῳ». Οὐ γὰρ εἰ ἀθύρουσί τινες, μᾶλλον δὲ καὶ μεμήνησι τὸν νοῦν παρακεκομισμένοι, καὶ κατὰ γε τὸ αὐτοῖς δοκοῦν οὕς ἂν ἔλοιντο τυχὸν ὀνομάζουσι θεούς, καὶ ἐν τοῖς τεμένεσιν ἰστάντες ἔδη πεπλάνηνται, συναφραίνειν, αὐτοῖς καὶ ἡμᾶς ἀναγκαῖον, διακεῖσθαι τε καὶ φρονεῖν 10 ὡς εἶεν ἕτεροι κατὰ ἀλήθειαν θεοὶ παρὰ τὸν ἕνα, καὶ φύσει καὶ τῶν ὄλων Δημιουργόν.

Ἄναιροῦντες τοίνυν καὶ τοῦτο εἰσάπαν τὴν εἰδώλων ὑπαρξιν, οὐδὲ ἱερόθυτον εἶναι τί φαμεν ἐσθίομεν δὲ συνειδῶτι καθαρῶ, Θεῶ τὴν δόξαν ἀνάπτοντες, ὡς ἀπάντων ἡμῖν τῶν ἐδωδύμων 15 ἐλευθέραν τε καὶ ἀζήμιον χαρισμένῳ τὴν χρῆσιν. Εἰ δὲ ἀσθενεῖ τις ἐν τούτοις, ὑγιᾶ τε οὐπω καὶ εὐρωστον ἔχει τὸν νοῦν, οἶεται δὲ εἶναι τι καὶ ἱερόθυτα ἀληθῶς, οὐπω βεβηκότι περὶ τὸ γνήσιον εἰς πίστιν συγκαθιστάμεθα, ὥσπερ τινὲς παιδοτροῖδαι διαγυμνάζοντες τὰ μειράκια, ἀναδιβάζοντες τε κατὰ βραχὺ πρὸς τελεωτάτην 20 τοῦ πράγματος ἐμπειρίαν. Οἰκονομικώτατα γοῦν ὁ Παῦλός φησιν· «Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ;». Οὐκοῦν ἀδικήσει μὲν παντελῶς οὐδὲν τοὺς ἰδρυμένους ἐν πίστει τὸ καὶ αὐτῶν ἄπτεσθαι τῶν ἱεροθύτων, εἰ τύχη. Εἰδώλου γὰρ ὄλως οὐκ ὄντος, οὐδὲ ἱερόθυτον ἔσται τι. Περιεργαζόμενοι 25 δὲ τὰς Ἑλλήνων συγγραφάς, τὴν μὲν τῶν λέξεων ἐπαινοῦμεν συνθήκην καὶ τὸ εὐρωθμον εἰς λόγους, ἀπανιστάμενοι δὲ τῶν ἐν αὐταῖς δογμάτων, ταῖς ἀγίαις μᾶλλον προσκεκλίμεθα Γραφαῖς ἑναστράπτει γὰρ αὐταῖς τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος, καὶ δογματικῆς ἀκριβείας ἐνσεσῶρενται γνῶσις, καὶ πᾶν εἶδος ὑποθηκῶν ἀγα- 30 θῶν, δι' ὧν ἂν γένοιτό τις ἀπάσης εὐθύς ἐπίμεστος ἀρετῆς, καὶ τοῖς ἐξ ἀγαθουργίας ἀντήμασιν εὖ μάλα διαπρεπῆς

Ἐνισταμένῳ δὲ μετὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀγίαν τε καὶ θεόπνευστον

θέλει νὰ μάθει κανεὶς τὴν αἰτία, λέμε ὅτι, ἀφοῦ εἶναι ἕνας καὶ μόνος ὁ ἀληθινὸς Θεός, ἔχομε πιστέψει ὅτι καὶ τὸ νὰ γνωρίζομε μόνο τὸ ὄνομα ἄλλων τὸ θεωροῦμε ἀποτροπαιο καὶ προῆξενο κάθε ἀκαθαρσίας. Καὶ αὐτὸ θὰ τὸ διδάξει ὁ πάνσοφος Παῦλος ποῦ γράφει· «Γιατὶ γνωρίζομε ὅτι δὲν ὑπάρχει κανένας θεός, παρὰ ἕνας, καὶ ὅτι κανένα εἶδωλο στὸν κόσμον δὲν εἶναι θεός»³⁵. Ἄν κάποιοι φλυαροῦν, ἢ καλύτερα καὶ φέρονται σὰν μανιασμένοι μὲ πλανημένο νοῦ, καὶ κατὰ τὴ δική τους γνώμη ὅποιους διαλέξουν τοὺς ὀνομάζουν θεοὺς καὶ ἀπὸ πλάνη στείνουν ἀγάλματα στοὺς ναοὺς, εἶναι ἀνάγκη νὰ τρελλαθοῦμε κι ἐμεῖς μαζί τους καὶ νὰ συμπεριφεροῦμαστε ἔτσι καὶ νὰ πιστεύομε ὅτι ὑπάρχουν πραγματικὰ καὶ ἄλλοι θεοὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἕνα καὶ ἀπὸ τὴ φύση του Θεοῦ καὶ Δημιουργοῦ τῶν ὅλων;

Ἄναιρῶντας λοιπὸν καὶ αὐτὸ, λέμε ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀπολύτως κανένα εἶδωλο, οὔτε βέβαια καὶ εἰδωλόθυτο, καὶ τρῶμε μὲ καθαρὴ συνείδηση, καὶ ἀποδίδομε τὴ δόξα στὸν Θεό, ποῦ μᾶς χάρισε ἐλεύθερη καὶ ἀβλαβῆ τὴ χρῆση ὅλων τῶν βρώσιμων. Ἄν κάποιος εἶναι ἀδύνατος σ' αὐτὰ καὶ ὁ νοῦς του δὲν εἶναι ἀκόμα ὑγιῆς καὶ δυνατὸς καὶ πιστεύει ὅτι ὑπάρχουν καὶ εἰδωλόθυτα ἀληθινὰ, ἐπειδὴ δὲν ἔχει ἀκόμα σταθεροποιηθεῖ στὸ γνήσιο τῆς πίστεως, τὸν συμπαραστεκόμαστε, γυμνάζοντας σὰν κάποιοι γυμναστῆς τὰ παιδιά καὶ ἀνεδιάζοντας σύντομα στὴν τελειότατη γνώση τοῦ πράγματος. Σοφώτατα λοιπὸν ὁ Παῦλος λέγει· «Ἄν ἐγὼ μετέχω σὲ κάτι μὲ εὐχαριστία, γιατί κατηγοῦμαι γιὰ ἐκεῖνο ποῦ ἐγὼ εὐχαριστῶ τὸν Θεό;»³⁶. Καθόλου λοιπὸν δὲν θὰ βλάψει τοὺς στερεωμένους στὴν πίστη τὸ νὰ ἀγγίζουσιν, ἂν τύχει, τὰ εἰδωλόθυτα. Ἄφοῦ δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει σὲ καμμιά περιπτώση εἶδωλο, δὲν ὑπάρχει καὶ κάτι εἰδωλόθυτο. Ὅταν περιεργαζόμαστε τὰ συγγράμματα τῶν Ἑλλήνων, ἐπαινοῦμε βέβαια τὴ σύνθεση τῶν λόγων καὶ τὴ ρυθμικότητα, ἀλλὰ ἀπομακρυνόμενοι ἀπὸ τὰ δόγματα ποῦ ὑπάρχουν σ' αὐτὰ, κλίνομε μᾶλλον στὶς ἅγιες Γραφές, γιατί μέσα σ' αὐτὲς ἀστράφτει τὸ κάλλος τῆς ἀλήθειας κι ἔχει συσσωρευθεῖ ἢ γνώση τῆς δογματικῆς ἀκρίβειας, καὶ κάθε εἶδος ὠφέλιμων ὑποθηκῶν, μὲ τίς ὅποιες θὰ γεμίσει κανεὶς ἀμέσως ἀπὸ κάθε ἀρετῆ καὶ θὰ διαπρέψει ἐξαιρετικὰ ἀπὸ τὴ δόξα τῶν ὀρθῶν πράξεών του.

Ἐπειδὴ ὅμως ἀντιδρᾶ μετὰ ἀπὸ αὐτὸ καὶ κατηγορεῖ τὴν ἀγία

κατασκώπτοντι Γραφήν, ἐπεὶ τοι τῇ Ἑβραίων συντέθειται γλώτ-
 τη, φαίη ἄν, οἶμαι, τίς Ἄρ' οὖν, ὃ κράτιστε, συγκαταψέξεις αὐτῇ
 καὶ τὰς ἑτέρας τῶν γλωσσῶν, αἵπερ ἄν εἶεν τῆς Ἑλλήνων ἕξωκι-
 σμέναι, καὶ ταύταις ἐναριθμήσεις πάντως που τὴν σὴν, ἣν δὴ καὶ
 5 πεποίησαι περὶ πολλοῦ, τὴν τῶν Ἀύσονίων φημί; Καίτοι πῶς οὐκ
 ἀληθές εἶπεῖν, ὡς εὖρημα μὲν θρησκείας τὴν Ἑλλάδα φωνὴν
 καταλογισαίμεθα ἄν ἤκιστά γε, ὀρθᾶ καὶ εἰκότα φρονεῖν ἠρημέ-
 νοι; Μίαν δὲ καὶ αὐτὴν γενέσθαι γλωσσῶν, ἀρρήτω δυνάμει Θε-
 οῦ κατατετημημένων κατὰ καιροῦς εἰς πολύθρουν ἡγήν, τῶν τὸν
 10 οὐρανομήκη πύργον ἐγηγεργότων. Ὠθήθησαν μὲν γάρ, κατὰ τὸ
 εἶκός, οἱ Ἑλλήνων λογάδες, εὖρεται γενέσθαι τῆς καλλιπειίας
 αὐτοί, καὶ τὰ τῆς ἀφράστου δυνάμεως ἔργα ταῖς σφῶν αὐτῶν ἐκ-
 νενεμήκασι κεφαλαῖς. Ἐπαρᾶται δὲ αὐτοῖς λέγων ὁ μακάριος
 Δαβὶδ· «Ἐξολοθρεύσει Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια, καὶ γλῶσ-
 15 σαν μεγαλορρήμονα, τοὺς εἰπόντας· Τὴν γλῶσσαν ἡμῶν μεγα-
 λυνοῦμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἔστι»· τουτέστιν, Ἡμεῖς εὖρε-
 ται γεγόναμεν τῆς καλλιπειίας

Οὐκοῦν θεόσδοτοι μὲν αἱ γλῶσσαι, καὶ τάχα που τὸ ἐκάστης
 κάλλος ἐξαιρετον τό γε ἦκον ἐπ' αὐτῇ, ἀξιοθαύμαστον δὲ παρ'
 20 ἐκείνας εἰς ἡχὴν γενέσθαι τὴν Ἀθθίδα φαμέν. Ὀνήσειε δ' ἄν
 οὐδὲν αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ μέτρον τοὺς κεχρημένους εἰς γε τὸ εἶναι
 σεπτούς, καὶ τὴν τῆς εὐζωΐας εἰδέναί τριῖδον. Ἡ οὐχ ὀρᾶς του-
 τουσί, τοὺς ἐν ταῖς σκηναῖς αὐλοῦντάς τε καὶ κιθαρίζοντας τοὺς
 ταῖς εὐφημίαις κατακηλεῖν εἰωθότας τοὺς τῶν ἄδομένων φιλα-
 25 κροάμονας, ἀλλ' εἰσὶν ἔσθ' ὅτε τῶν κατεψυγμένων καὶ ταῖς ἐκ
 νόμων αἰτίαις ἔνοχον διαβιοῦντες ζωὴν; Οὐκοῦν, ὅτι μὲν καλλι-
 πείας εἰσάπαν ἦκουσι μέτρον ἐπαινέσαι τις ἄν αὐτούς, ὅτι δὲ μὴ
 τῶν ἀρίστων ἀπήρτηνται σπουδασμάτων, καταμωμήσαιτο ἄν
 εἰκότως. Παιδιά γε μὴν τοῖς ἱεροῖς ἐντεθραμμένα Γράμμασι γέ-
 30 νοιτο ἄν εὐθύς τῶν ὅτι μάλιστα θεοφιλεστάτων, κἂν εἰ μὴ ὀρῶτο
 προσὸν αὐτοῖς τὸ ἐν λόγοις ἐντριδές Ἀνδραπόδων δὲ αὐτὰ φησι
 κατ' οὐδένα τρόπον διενεγκεῖν, ὅτι μὴ ἔχει τὸ εὐγλωττον, ἐν τού-

καὶ θεόπνευστη Γραφή, γιὰ τὸν λόγο ὅτι ἔχει γραφεῖ στὴν Ἑβραϊκὴ γλῶσσα, θὰ μπορούσε, νομίζω, νὰ τοῦ πεῖ κανεὶς· Ἔρα λοιπὸν, ὦ ἄριστε, μαζὶ μὲ τὴν Ἑβραϊκὴ θὰ κατηγορήσεις καὶ τίς ἄλλες γλῶσσες, πού εἶναι ἀσχετες πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ, καὶ σ' αὐτὲς θὰ συμπεριλάβεις καὶ τὴ δική σου, τὴν ὁποία θαυμάζεις πολὺ; ἐννοῶ βέβαια τὴ γλῶσσα τῶν Αὐσονίων Καὶ πῶς δὲν εἶναι ἀλήθεια νὰ ποῦμε, ὅτι καθόλου δὲν θεωροῦμε τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα εὖρημα γιὰ τὴ θρησκεία, ἂν θέλομε νὰ εἴμαστε λογικοὶ καὶ φρόνιμοι; Εἶναι κι αὐτὴ μία ἀπὸ τίς γλῶσσες πού μὲ τὴν ἀνείπωτη δύναμη τοῦ Θεοῦ μοιράσθηκαν σὲ πολυγλωσσία τὸν καιρὸ ἐκεῖνο πού ὑψωσαν τὸν πύργο νὰ φτάσει στὸν οὐρανό. Γιατὶ φαντάσθηκαν, ὅπως εἶναι εὐλόγο, οἱ λόγοι Ἑλληνες, ὅτι αὐτοὶ ἀνακάλυψαν τὴν καλλιλογία, καὶ τὰ ἔργα τῆς ἀφραστης δύνამης τὰ ἀπέδωσαν στὰ δικὰ τους κεφάλια. Ἀλλὰ τοὺς ρίχνει κατάρα ὁ μακάριος Δαβὶδ λέγοντας· «Θὰ ἐξολοθρεύσει ὁ Κύριος ὅλα τὰ δόλια χεῖλη καὶ τὴ μεγαλορρήμονη γλῶσσα ἐκείνων πού εἶπαν· Θὰ ὑπερηφανευθοῦμε μὲ τὴ γλῶσσα μας, γιατί τὰ χεῖλη εἶναι δικὰ μας»³⁷, πού θέλει νὰ πεῖ· Ἐμεῖς ἀνακαλίψαμε τὴν καλλιπέτεια.

Ἔρα λοιπὸν οἱ γλῶσσες εἶναι δοσμένες ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἡ ὁμορφιά καθὲ μᾶς εἶναι ἐξαίρετη, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἴδια, δεχόμεστε ὅμως ὅτι πιὸ ἀξιοθαύμαστη ἀπὸ ἐκεῖνες στὸν ἦχο ἔχει ὑπάρξει ἡ Ἀττικὴ. Αὐτὸ ὅμως καθ' ἑαυτὸ δὲν θὰ ὠφελήσει σὲ τίποτε, οὔτε θὰ γίνεῖ μέτρο σ' αὐτοὺς πού τὴ χρησιμοποιοῦν στὸ νὰ εἶναι εὐσεβεῖς καὶ νὰ γνωρίζουν τὸ δρόμο τῆς ἀληθινῆς ζωῆς. Ἡ δὲν τοὺς βλέπεις αὐτοὺς ἐδῶ πού παίζουν στὰ θέατρα τὸν αὐλὸ καὶ τὴν κithάρα, πού μὲ τὴ γλυκύτητα τῶν τραγουδιῶν γοητεύουν συνήθως τοὺς ἀκροατὲς τους, ἀλλὰ μερικὲς φορές εἶναι ἀπὸ τοὺς ἄξιους κατηγορίας καὶ ζοῦν ἔνοχη ζωὴ κατὰ παράβαση τῶν νόμων; Ὅτι λοιπὸν ἔχουν φτάσει πράγματι στὸ μέτρο τῆς καλλιπέτειας, θὰ μπορούσε νὰ τοὺς ἐπαινέσει κανεὶς, ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶναι καταρτισμένοι ἀπὸ ἄριστα μαθήματα, πολὺ ὀρθὰ θὰ τοὺς κατηγορήσει. Παιδιὰ βέβαια πού ἀνατράφηκαν μὲ τὰ ἱερὰ Γράμματα γίνονται ἀμέσως ἀπὸ τὸν πιὸ θεοφιλῆ, κι ἂν ἀκόμα δὲν φαίνονται νὰ διαθέτουν εὐχέρεια στοὺς λόγους. Λέγει ὅτι αὐτὰ δὲν διαφέρουν καθόλου ἀπὸ ἀνδράποδα, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν εὐγλωττία, περιορίζοντας σ' αὐτὸν μόνο τὸ λόγο τὸ νὰ θαυμάζεται

τω τάχα που καὶ μόνω τιθεὶς τὸ χρῆναι θαυμάζεσθαι, τῆς γε μὴν ἑτέρας ἀπάσης ἀλογήσας ἀρετῆς, δι' ἧς ἂν γένοιτό τις καὶ Θεῶ γνῶριμος καὶ τῆς εἰς ἄκρον εὐκλείας ἐν καλῶ.

Οὐκοῦν διδασκέτω, πότερα δὴ θαυμάσης, τὸν εὐφυᾶ τε καὶ 5 εὐπέστατον, κἂν εἴπερ τις εἶη ὀδελυρὸς τοὺς τρόπους, ἧγουν τὸ ἐπιεικῆ καὶ κόσμιον, κἂν εἰ μὴ τις εἶη λαμπρὸς τοὺς λόγους; Ἀπὸ μὲν τοίνυν τῶν ἱερῶν γραμμάτων τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, πάντα τρόπον ἀρετῆς παπαιδούμεθα, χρώμεθα δὲ τοῖς Ἑλλήνων 10 λόγοις, οἷόν τι προγύμνασμα τῆς ἀληθοῦς παιδείας τὸ χρῆμα ποιούμενοι, καὶ ἐπεὶ τὴν Ἑβραίων φωνὴν οὐκ ἠσκήμεθα, ταῖς τῶν ἀσεβῶν δογμάτων ἐπαγγελίαις ὑπηγάγομεν τὴν Ἀτθίδα. Θεόδωτος γάρ, ὡς ἔφην, μετὰ τῶν ἄλλων ἢ γλῶσσα, καὶ οὐ τῆς Ἑλλήνων δεισιδαιμονίας εὖρημα φαίη τις ἂν αὐτὴν· πᾶσα γὰρ σοφία παρὰ Κυρίου, καθὰ γέγραπται, καὶ παρ' αὐτοῦ πᾶς λόγος, 15 ὅτι καὶ νοῦ καὶ λόγων ἐστὶ δότηρ. Πειρᾶται δὲ καὶ ἑτέρως ταῖς Ἑλλήνων ἀβελτηρίαις ἐπικουρεῖν οὕτω λέγων·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἰᾶται ἡμῶν Ἀσκληπιὸς τὰ σώματα, παιδεύουσιν ἡμῶν αἱ Μοῦσαι σὺν Ἀσκληπιῶ καὶ Ἀπόλλωνι καὶ Ἑρμῇ λογίω τὰς 20 ψυχάς, Ἄρης δὲ καὶ Ἐννὼ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον συναγωνίζεται, τὰ δὲ εἰς τέχνας Ἥφαιστος ἀποκληροῖ καὶ διανέμει· ταῦτα δὲ πάντα Ἀθηνᾶ μετὰ τοῦ Διὸς παρθένος ἀμήτωρ πρυτανεύει. Σκοπεῖτε οὖν, εἰ μὴ καθ' ἕκαστον τούτων ὑμῶν ἐσμεν κρείττους λέγω δὲ τὰ περὶ τὰς τέχνας καὶ σοφίαν καὶ σύνεσιν· εἴτε γὰρ τὰς 25 πρὸς τὴν χρεῖαν σκοπήσεις, εἴτε τὰς τοῦ καλοῦ χάριν μιμητικάς, οἷον ἀγαματοποιητικὴν, γραφικὴν, οικονομικὴν, ἰατρικὴν τὴν ἐξ Ἀσκληπιοῦ, οὗ πανταχοῦ γῆς ἐστὶ χρηστήρια, ἃ δίδωσιν ἡμῖν ὁ Θεὸς μεταλαγχάνειν διηνεκῶς. Ἐμὲ γοῦν ἰάσατο πολλάκις Ἀσκληπιὸς κάμνοντα, ὑπαγορεύσας φάρμακα. Καὶ τούτων μάρ- 30 τυς ἐστὶν ὁ Ζεὺς· εἰ τοίνυν οἱ προσνεύμαντες ἑαυτοὺς τῷ τῆς ἀπο-

κάνεις, και ἀδιαφορώντας για ὅλη τὴν ἄλλη ἀρετὴ, μὲ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ γίνει κάνεις και τοῦ Θεοῦ γνώριμος, και νὰ φτάσει στὸ ἔπακρο τῆς δόξας ἀπὸ τὸ καλό.

Ἄς μᾶς πει λοιπὸν, ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο, θὰ θαυμάσεις τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸ δυνατὸ νοῦ και τὴ μεγάλη εὐγλωττία, ἔστω κι ἂν εἶναι βδελυρὸς στοὺς τρόπους, ἢ τὸν φρόνιμο και κόσμιο, κι ἂν ἀκόμα δὲν εἶναι λαμπρὸς στοὺς λόγους; Ἀπὸ τὰ συγγράμματα λοιπὸν τῆς θεόπνευστης Γραφῆς διδαχθήκαμε κάθε εἶδος ἀρετῆς, χρησιμοποιοῦμε ὅμως τοὺς λόγους τῶν Ἑλλήνων στὴν προάσκησι για τὴν ἀληθινὴ παιδεία, κι ἐπειδὴ δὲν ἔχομε ἀσκηθεῖ στὴν Ἑβραϊκὴ γλῶσσα, βάλαμε στὴ θέση της στὴν ἐκφώνηση τῶν ἀσεβῶν δογμάτων τὴν Ἀττικὴ γλῶσσα. Γιατὶ ἡ γλῶσσα, ὅπως εἶπα, εἶναι μαζί μὲ τίς ἄλλες δοσμένη ἀπὸ τὸν Θεό, και θὰ μπορούσε νὰ πει κάνεις δὲν εἶναι εὖρημα τῆς ἑλληνικῆς εἰδωλολατρίας. Γιατὶ κάθε σοφία προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεό^{37α}, ὅπως ἔχει γραφεῖ, και ἀπὸ αὐτὸν δίνεται κάθε λόγος, ἐπειδὴ εἶναι αὐτὸς ποὺ δίνει και τὸ νοῦ και τὸ λόγο. Ἐπιχειρεῖ ὅμως και μὲ ἄλλο τρόπο νὰ βοηθήσει τὴν ἑλληνικὴ φρενοβλάβεια, λέγοντας τὰ ἑξῆς:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ὁ Ἀσκληπιὸς θεραπεύει τὰ σώματά μας, ἐνῶ οἱ Μοῦσες μαζί μὲ τὸν Ἀσκληπιὸ και τὸν Ἀπόλλωνα και τὸν λόγιό Ἑρμῆ παιδαγωγοῦν τίς ψυχές μας. Ὁ Ἄρης πάλι και ἡ Ἐνυὼ εἶναι συναγωνιστὲς στὸν πόλεμο, ἐνῶ ὁ Ἥφαιστος μοιράζει και ἀπονέμει τίς τέχνες. Ὅλα ὅμως αὐτὰ τὰ ρυθμίζει μαζί μὲ τὸν Δία ἢ χωρὶς μητέρα παρθένος Ἀθηνᾶ. Προσέξτε λοιπὸν, ἂν σὲ καθένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἴμαστε καλύτερα ἀπὸ σᾶς, στίς τέχνες, στὴ σοφία, στὴ φρόνησι. Γιατὶ εἴτε ἐξετάσεις τίς τέχνες ποὺ δίνουν τὰ χρειαζούμενα, εἴτε τίς μιμητικὲς για χάρι του ὠραίου, ὅπως τὴ γλυπτικὴ, τὴ ζωγραφικὴ, τὴν οἰκονομικὴ, τὴν ἰατρικὴ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ ὁποίου μαντεῖα ὑπάρχουν σ' ὅλη τὴ γῆ, τὰ ὁποία μᾶς τὰ δίνει ὁ Θεὸς νὰ χρησιμοποιοῦμε συνεχῶς. Ἐμένα πολλές φορές ποὺ ἤμουν ἀρρωστος μὲ θεράπευσε ὁ Ἀσκληπιός, ὑπαγορεύοντάς μου φάρμακα. Και μάρτυς μου γι' αὐτὰ εἶναι ὁ Ζεὺς. Ἄν λοιπὸν ἐμεῖς ποὺ παραδώσαμε τοὺς ἑαυτοὺς μας στὸ πνεῦμα τῆς ἀποστασίας εἴμαστε σὲ καλύτερη κατάστασι ὡς πρὸς τὴν ψυχὴ και

στασίας πνεύματι, τὰ περὶ ψυχὴν ἄμεινον ἔχομεν, καὶ περὶ σῶμα καὶ τὰ ἐκτός, τίνος ἔνεκεν ἀφέντες ταῦτα, ἐπ' ἐκεῖνα βαδίζετε;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Πρόδηλον οὖν ὅτι τῶν αὐτοῦ θεῶν, οὓς δὴ καὶ τεθαύμακεν,
 5 οἱ μὲν εἰσὶν ἰατροὶ τὴν τέχνην, ἑτέροις δὲ τὰ εἰς λόγους εὖ ἔχει, καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῖς ἀρίστοις τῶν σοφιστῶν, οἱ δὲ τὸ χρῆναι μαιφονεῖν ἐκδιδάσκουσιν, καὶ ἀνδροκτασιῶν εἰσὶν ἐπιστήμονες, καὶ ὠμότητος ἐπιμεληταί· τεχνουργοὶ δὲ ἕτεροι καὶ θαναυσικῶν ἐπιτηδευμάτων εὐρεταί, καὶ ἀπαξαπλῶς ἕκαστος τῶν ὀνομασμέ-
 10 νων ἐπιτηδείως ἔχει πρὸς ὃ πεφυκέναι λέγεται, καὶ τὴν ἐφ' ἐνὶ καὶ μόνῳ πράγματι διαλαχῶν ἀποκλήρωσιν, ἀπρακτῆσειεν ἄν, οἷμαί που, πρὸς τὰ λοιπά. Εἶτα πῶς ἂν εἶεν οἱ τοιοῖδε θεοί; Καί τοι τίς ὁ φάναι τολμῶν ὡς ἔσται τὸ θεῖον ὄτουοῦν τῶν ἀρίστων ἐπιδεδέξ; Καὶ γὰρ ἔστι παναρκές, πανσθενές τε καὶ αὐτοτελές καὶ
 15 πρὸς πᾶν ὄτιοῦν ἀρτίως ἔχον τῶν ὅσαπερ ἂν πρέποι τῇ ἀνωτάτῳ προσπεφυκέναι φύσει. Ἄνθ' ὅτου δὴ οὖν, ὧ γενναῖε, φαίη ἄν, οἷμαί, τίς, εἴπερ ἔστι κατὰ ἀλήθειαν Θεός ὁ ἐκ Κορωνίδος, μὴ καὶ ἀρρωστοῦντας ἰᾶται, καὶ τὰ ἕτερα προστιθείς, παναρκῆ τὴν οἰκείαν ἐκδέδειχε φύσιν; Ἐνεργοῦσι δὲ ἀνὰ μέρος ἕκαστοι, καὶ τῆς
 20 ἐνούσης αὐτοῖς ἐμπειρίας ἰδικὴν ποιοῦνται τὴν ἔνδειξιν. Οἱ μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, εἰσὶν ἰατροὶ τὴν τέχνην, οἱ δὲ καὶ θαναυσικοί, ἐν καλῷ δὲ παιδείας καὶ λόγων ἕτεροι καὶ τῶν τακτικῶν ἐπιστήμονες. Εἶτα, κατὰ τίνα τρόπον ἠττώτο ἂν αὐτῶν ἢ ἀνθρώπου φύσις, ἢ πῶς ἂν εἶεν κατόπιν τὰ καθ' ἡμᾶς αὐτῶν; Διδάσκαλοι γὰρ
 25 τεχνῶν τε καὶ ἐπιστημῶν πλεῖστοί τε ὅσοι καὶ ἄριστοι παρ' ἡμῖν μᾶλλον δέ, εἰ χρή τι τῶν ἀληθῶν εἰπεῖν, ἀμείνους καὶ αὐτῶν ἂν εἶεν τῶν παρ' Ἑλλήσι θεῶν οὐκ ὀλίγοι τῶν καθ' ἡμᾶς, εἴπερ ἔστι τῶν ἐνδεχομένων, τὸν δεῖνα τυχὸν ἰατρικῆς μὲν οὐκ ἀμοιρῆσαι τέχνης, εὐδόκιμον δὲ γενέσθαι τὰ τακτικά, καὶ πρὸς γε τούτοις,
 30 ἐλλόγιμον καὶ οὐκ ἀθανμάστως ἔχοντα περὶ τὰ ἕτερα τῶν ἐπιτηδευμάτων. Εἶτα πῶς οὐκ ἐρρίφθαι κατόπιν ἀναγκαῖον τοὺς θε-

τὸ σῶμα καὶ τὶς ἔξωτερικὲς ἀνάγκες, γιὰ ποιὸ λόγο, ἀφήνοντας αὐτά, βαδίζετε σ' ἐκεῖνα;

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Εἶναι λοιπὸν ὀλοφάνερο, ὅτι ἀπὸ τοὺς θεοὺς του, τοὺς ὁποίους βέβαια καὶ θαυμάζει, ἄλλοι ἀσκοῦν τὴν τέχνη τῆς ἰατρικῆς, ἄλλοι εἶναι καλοὶ στοὺς λόγους, ὅπως βέβαια καὶ οἱ ἀριστοὶ σοφιστῆς, ἄλλοι διδάσκουν τὴν ἀνάγκη τοῦ φόνου καὶ εἶναι ἐπιστήμονες τῶν ἀνθρωποκτονιῶν καὶ ἐπιμελητῆς τῆς ἀπανθρωπιᾶς, ἄλλοι εἶναι τεχνίτες καὶ ἐφευρέτες τῶν χειρωνακτικῶν ἐπαγγελμάτων, καὶ γενικὰ καθένας ἀπὸ ὅσους ὀνομάσαμε ἔχει εἰδικότητα αὐτὸ πού λέγεται ὅτι εἶναι προικισμένος ἀπὸ τῆ φύση, καὶ σὲ ἓνα μόνο πρῶγμα ἔχει ἰκανότητα, ἐνῶ εἶναι ἀνίκανος, κατὰ τὴ γνώμη μου, στὰ λοιπά. Καὶ πῶς εἶναι δυνατόν αὐτοὶ νὰ εἶναι θεοί; Ἀλλὰ καὶ ποιὸς θὰ τολμήσει νὰ πεῖ ὅτι τὸ Θεῖο στερεῖται ὅτιδήποτε ἀπὸ τὰ ἄριστα; Γιατὶ εἶναι πανίσχυρο, παντοδύναμο καὶ αὐτοτελές, καὶ σὲ ὅτιδήποτε ἄλλο ἀπὸ ὅσα ἀρμόζουν στὴν ὑπέρτατη φύση ἔχει ἀπόλυτη πληρότητα. Γιατὶ λοιπὸν, ὡ γενναῖε, θὰ ἔλεγε κάποιος, νομίζω, ἂν εἶναι ἀληθινὸς θεὸς ὁ υἱὸς τῆς Κορωνίδας, δὲν θεραπεύει ἀρρώστους, καὶ προσθέτοντας καὶ τὰ ἄλλα δὲν ἔδειξε τὴ φύση του πανίσχυρη γιὰ τὰ πάντα; Καθένας ἀπὸ τοὺς θεοὺς σου ἐνεργεῖ ἐπιμέρους καὶ κάνουν χωριστὰ τὴ φανέρωση τῆς τέχνης τους. Ἄλλοι, ὅπως εἶπα, εἶναι γιατροί, ἄλλοι χειρῶνακτες, ἄλλοι διακρίνονται στὴν παιδεία καὶ τοὺς λόγους καὶ εἶναι γνῶστες τῆς πολεμικῆς τέχνης. Ἐπειτα μὲ ποιὸ τρόπο θὰ μπορούσε νὰ νικηθεῖ ἢ ἀνθρώπινη φύση ἀπὸ τὴ δική τους, ἢ πῶς θὰ ἦταν δυνατό νὰ ὑπερέχουν τὰ δικὰ τους ἀπὸ τὰ δικὰ μας; Γιατὶ διδάσκαλοι τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ὑπάρχουν σ' ἐμᾶς ἄφθονοι καὶ ἀριστοί, καὶ μᾶλλον, ἂν πρέπει νὰ πῶ κάτι ἀπὸ τὰ ἀληθῆ, μπορεῖ νὰ εἶναι καλύτεροι ἀπὸ τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς ὄχι λίγοι ἀπὸ τοὺς δικούς μας, ἀφοῦ ἐνδέχεται ὁ ἓνας τυχὸν νὰ μὴν εἶναι ἄμοιρος ἀπὸ ἰατρικὴ τέχνη, νὰ εὐδοκίμει ὅμως καὶ στὰ πολεμικὰ, καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ νὰ εἶναι μορφωμένος καὶ ἀξιοθαύμαστος καὶ στὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα. Ἐπειτα πῶς δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τοποθετηθοῦν σὲ κατοπινὴ θέση ἀπὸ ἐκείνη στὴν ὁποία βρίσκονται οἱ δικοὶ μας ἀνθρώποι, ἀφοῦ ἡ εἰδικότητά

οὺς τῆς ἐν ἡμῖν εὐφυΐας, εἴπερ εἰσὶ πρὸς ἓν τι καὶ μόνον ἐπιτηδεύ-
ως ἔχοντες αὐτοί, ἐν ἀνθρώπῳ γε μὴν, ὡς ἔφην, ἐνί, συλλήβδην
ἅπαντα τὰ αὐτῶν συμπεφορημένα καταθρήσαι τις ἂν;

Προσεπινοεῖ δέ τι καὶ ἕτερον οἷον ἄμαχον ἐπιτείχιμα τοῖς
5 ἀπλουστέροις ἀντανιστάς, καὶ τῆς εὐαγοῦς τῶν Χριστιανῶν θρη-
σκείας ἐν ἀμείνοσιν εἶναί φησι τὸ Ἑλλήνων ἄθυρμα, παρατιθείς
εἰς ἀπόδειξιν τὸ εἶναί τινας παρ' αὐτοῖς ἄριστα ζωγραφεῖν εἰδό-
τας, λατύπους τε καὶ ἰατρούς. Εἶτα, εἰπέ μοι, ταυτὶ γεγραφῶς οὐκ
ἐρυθριᾷς; Εὐχειρες ἄρα ζωγράφοι καὶ εὐτεχνέστατοι λιθουργοί,
10 θεοὺς ὄντας ἀποφήνειεν ἂν τοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς, μᾶλλον δὲ τοὺς
ἀκαθάρτους δαίμονας, ἢ γουν ἀνθρώπους κατεφθαρμένους Ἐπι-
λελήσθαι γάρ μοι δοκεῖ πυριδλήτου γεγονότος Ἀσκληπιοῦ, καὶ
κεραυνωθέντος ἐν Ἐπιδαύρῳ καθὰ προλαβόντες εἶπομεν. Οἶται
δὲ ἴσως οὐδένα γενέσθαι Χριστιανόν, ἢ τῶν παναρίστων ἰατρῶν,
15 ἢ τῶν ἐλλογμωτάτων, ἢ γουν τῶν εὐδοκιμεῖν εἰδότων ἐν τακτι-
κοῖς. Εἰ δὲ ἅπασιν, ὧ κράτιστε, τοῖς ἐπιτηδεύμασιν τοῖς κατὰ τὸν
βίον, τέχναις τε καὶ ἐπιστήμαις θεοὺς ἐπιστῆσαι χρή, τοὺς ἐξεν-
ρηκότας, ἢ καὶ διδάσκειν ὀφείλοντας, πόση τις ἀρκέσειεν ἡ πλη-
θύς; Μυρία γὰρ ὅσα τὰ ἐν τῷ βίῳ πράγματα καὶ τῶν ἐπιτηδευμά-
20 των οἱ τρόποι, καὶ μέχρις αὐτῶν καταβαίνοντες τῶν ἄγαν εὐτελε-
στάτων. Πλὴν εἴπερ τῷ σοφὸς ἐνώκισται νοῦς, ὁρᾷ που πάντως
τῶν Ἑλληνικῶν δογμάτων τὸ ἀτερπές. Τεθαύμακε δὲ τὸν Ἀσκλη-
πιόν, ὡς ὑπαγορεύσαντα, καθ' ἃ φησιν αὐτός, ἀρρωστοῦντι φάρ-
μακα, καὶ τοῦτο εἰδέναι φησὶ τὸν Δία. Εἶτα τοῦ χάριν μάρτυς
25 ἡμῖν ἰατρῶν παρελήφθη, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον αὐτὸς ἰᾶται τοὺς
κάμνοντας; Ἡ τάχα που μὴ εἰδὼς τὴν τέχνην, τεθαύμακε μετὰ
σοῦ τοὺς ταύτης ἐπιστήμονας, ὑπηγόρευσε δὲ τὸ φάρμακον ὁ
Ἀσκληπιός, καθάπερ, οἶμαι, τίς τῶν ἐπιδιφρίων ἰατρῶν; Καί τοι
πῶς ἔδει μᾶλλον αὐτὸν θεὸν ὄντα, κατὰ σέ, θεοπρεπῶς ἀπαλλά-
30 ξαι τῶν ἀρρωστημάτων, οὐχ ὑπαγορεύοντα μᾶλλον ὁποῖῳ περ ἂν
τις χρήσαιτο φαρμάκῳ, προστάττοντα δὲ μετ' ἐξουσίας ἀναρ-
ρωσθῆναι τὸν κείμενον;

τους περιορίζεται σὲ ἓνα μόνο ἀπὸ τὰ ἐπιτηδεύματα, ἐνῶ στὸν ἓνα ἄνθρωπο θὰ μπορούσε, ὅπως εἶπα, νὰ παρατηρήσει κανεὶς ὅλα μαζὶ αὐτὰ πού μπορούν αὐτοί;

Ἐπινοεῖ καὶ κάτι ἀκόμα κοντὰ σ' αὐτὰ, καὶ σὰ νὰ ὑψώνει κατὰ κάποιον τρόπο τείχος ἀπροσμάχητο γιὰ τοὺς πιὸ ἀπλοῦς, λέγει ὅτι τὸ ἑλληνικὸ παιδαριῶδες ἐπινόημα τῶν τέρψεων εἶναι σὲ ἀνώτερη θέση ἀπὸ τὴν ἀγία θρησκεία τῶν Χριστιανῶν, προσκομίζοντας πρὸς ἀπόδειξη, τὸ ὅτι ὑπάρχουν σ' αὐτοὺς κάποιοι ἄριστοι γνῶστες τῆς ζωγραφικῆς, καθὼς καὶ γλύπτες καὶ ἰατροί. Καὶ πῶς, πὲς μου, ἔχοντας γράψει αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν κοκκινίζεις ἀπὸ ντροπῆ; Ἄρα λοιπὸν ζωγράφοι μὲ ἄριστο χέρι καὶ ἐπιδέξιοι γλύπτες θὰ μπορούσαν νὰ ἀναδείξουν θεοὺς αὐτοὺς πού δὲν εἶναι θεοί, ἢ μᾶλλον τοὺς ἀκάθαρτους δαίμονες ἢ ἀνθρώπους διεστραμμένους. Γιατὶ ἔχει ξεχάσει, μοῦ φαίνεται, ὅτι ὁ Ἀσκληπιὸς κήκε ἀπὸ φωτιὰ δεχόμενος χτύπημα ἀπὸ κεραυνὸ στὴν Ἐπίδαυρον, ὅπως εἶπαμε προηγουμένως. Ἄλλ' ἴσως νομίζει ὅτι δὲν ἔγινε κανένας Χριστιανὸς ἢ ἔξοχος γιατρὸς ἢ μορφωμένος ἢ κάποιος ἀπὸ ὅσους διακρίθηκαν στὴ γνώση τῶν στρατιωτικῶν. Ἄν ὅμως σὲ ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα, ὧ ἄριστε, πού ὑπάρχουν στὴ ζωὴ, τέχνες καὶ ἐπιστῆμες, πρέπει νὰ θέσομε ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοὺς πού τὰ βρῆκαν, ἢ πού πρέπει νὰ τὰ διδάσκουν, πόσο πλῆθος θὰ χρειασθεῖ γι' αὐτούς; Γιατὶ μέσα στὴ ζωὴ ὑπάρχουν ἄπειρα πράγματα καὶ τὰ εἶδη τῶν ἐπαγγελμάτων φτάνουν μέχρι τὰ πιὸ ταπεινά. Ἄλλά, ἂν κάποιος ἔχει μέσα του σοφὸ νοῦ, διαπιστώνει ὅπωςδὴποτε τὴν ἀπρέπεια τῶν ἑλληνικῶν διδασκαλιῶν. Ἐχει θαυμάσει τὸν Ἀσκληπιό, ἐπειδὴ ὑπαγόρευσε, ὅπως λέγει, φάρμακα σὲ ἀσθενή, καὶ αὐτό, λέγει, τὸ γνωρίζει ὁ Δίας. Ἐπειτα γιὰ ποιὸ λόγο μᾶς παρουσιάζεται σὰν μάρτυρας τῶν ἰατρῶν, καὶ δὲν θεραπεύει ὁ ἴδιος τοὺς ἀρρώστους; Ἢ μήπως ἐπειδὴ δὲν γνωρίζει τὴν τέχνη, ἔχει θαυμάσει μαζὶ μ' ἐσένα τοὺς γνῶστες αὐτῆς, καὶ ὑπαγόρευσε τὸ φάρμακο ὁ Ἀσκληπιός, ὅπως ἓνας, νομίζω, γιατρὸς ἀπὸ τὴν ἔδρα του; Καὶ πῶς ἔπρεπε νὰ ἐνεργήσῃ καλύτερα ὄντας ὁ ἴδιος θεός, σύμφωνα μὲ σένα, νὰ τὸν ἀπαλλάξῃ μὲ τρόπο θεῖο ἀπὸ τὴν ἀσθενεία του, χωρὶς νὰ ὑπαγορεύῃ ποιὸ φάρμακο θὰ χρησιμοποιήσῃ κανεὶς, ἢ μᾶλλον δίνοντας διαταγὴ μὲ ὅλη τὴν ἐξουσία του νὰ γίνῃ καλὰ ὁ ἀσθενής;

Οὐκοῦν γελῶτο ἂν τις εἰκότως θεοὺς εἶναι λέγων τοὺς περὶ τι
 τῶν ἀνθρωπίνων τεχνῶν, ἤγουν ἐπιτηδευμάτων, ἔχοντας δεξιῶς
 καὶ μεμετροημένως λαχόντας τὴν ἐμπειρίαν. Ἄλλ' ἡμεῖς τε, ὧ τᾶν,
 ἐνὶ τῷ κατὰ ἀλήθειαν Θεῷ λελατρεύομεν, καὶ παρ' αὐτοῦ δεδό-
 5 σθαι φαμέν τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει καὶ σοφίαν καὶ σύνεσιν καὶ
 παντὸς λόγου χρεῖαν καὶ μὴν καὶ τὸ πεφυκέναι πρὸς πᾶν ὅτιοῦν
 τῶν ἐπαινουμένων ἐπιτηδεῖως ἔχειν, νοῦ τε εὐρήματα, τάς τε ἐπι-
 στήμας καὶ τὰς τέχνας εἶναί φαμεν. Οὐκοῦν ὁ Ποιητὴς ἀπάντων
 ἡμῖν αἴτιος καὶ δοτὴρ τῶν καλῶν ὁμολογοῖτ' ἂν εἰκότως Ἄπο-
 10 φέροι δὲ τᾶληθοῦς αὐτός, Ἔρει καὶ Ἡφαίστω, Μούσαις τε καὶ
 Ἐρμῇ λογίῳ καὶ Ἀσκληπιῷ προσενεμηκῶς ἀνὰ μέρος ἕκαστα,
 καὶ οἷόν τινα κληρὸν τὴν ἐμπειρίαν διαμοιρήσασθαι λέγων αὐ-
 τούς. Ὡς δὲ ἀποχρόντως ἐλέγξας, ὅτι τῶν παρ' ἡμῖν εἶεν ἂν τὰ
 Ἑλλήνων κρεῖτονα διὰ τοι τὸ εἰδέναι ζωγραφεῖν αὐτούς, καὶ
 15 μέντοι τὸ λιθουργεῖν ἠσκηθῆναι καλῶς. Εἰ οὖν, φησὶν, οἱ προσνει-
 μαντες ἑαυτοὺς τῷ τῆς ἀποστασίας πνεύματι, τὰ περὶ ψυχὴν ἄμει-
 νον ἔχομεν καὶ περὶ σῶμα καὶ τὰ ἐκτός, τίνος ἔνεκεν ἀφέντες
 ταῦτα, ἐπ' ἐκεῖνα βαδίζετε; Κάθες, ὧ κράτιστε, τὴν ὄφρυν εἰκαῖον
 ἔχεις τὸ ἐπὶ τούτῳ φύσημα, καὶ γέλωτος ἀξίαν ἐποιήσω τὴν ἔνστα-
 20 σιν. Ἴνα δὲ τοῖς σοῖς εἰκόντες λόγοις ἀμείνους εἶναι τῶν παρ' ἡμῖν
 τοὺς παρ' Ἑλλησι ζωγράφους, ἰατροὺς τε καὶ λιθουργοὺς συγ-
 χωρήσομεν· ἄρά σοι τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν ἀρκέσει τοῦ τῆς ἀληθεί-
 ας ἡμαρτηκέναι Χριστιανούς, καὶ μὴ τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ἐγνω-
 κέναι Θεόν, ἤγουν τῆς παναρίστης ζωῆς τοὺς τρόπους; Ἄλλ'
 25 ἔστωσαν μὲν αὐτῷ ζωγράφοι πολλοὶ καὶ καλοὶ, λατύποι τε καὶ
 ἰατροί, ἡμῖν δὲ πρόσσεσι τὸ χρῆναι νικᾶν ἐξ αὐτῆς ἀληθείας στε-
 φανουμένοις εἰς τὸ εἰδέναι σαφῶς τῶν ὅλων Γενεσιουργὸν καὶ
 Δεσπότην. Ὁ δὲ τῶν τοιούτων οὐδὲν εἰς νοῦν ἔχειν ἀξιῶν, δια-
 πνθάνεται, καὶ φησιν

Ἄνθ' ὅτου μηδὲ τοῖς Ἑβραίοις λόγοις ἐμμένετε, μήτε ἀγαπᾶ-
 τε τὸν νόμον, ὃν δέδωκεν ὁ Θεὸς ἐκείνοις, ἀπολιπόντες δὲ τὰ
 πάτρια καὶ δόντες ἑαυτοὺς οἷς ἐκήρυξαν οἱ προφήται, πλέον ἐκεί-

Ἐπομένως θὰ γελοιοποιηθεῖ εὐλόγα κανεῖς λέγοντας ὅτι εἶναι θεοὶ αὐτοὶ ποὺ ἔχουν ἱκανότητες σὲ ἓνα κλάδο τῶν ἀνθρώπινων τεχνῶν καὶ περιορισμένη γνώση. Ἄλλὰ ἐμεῖς, φίλε, ἔχομε λατρεύσει τὸν ἓνα ἀληθινὸ Θεό, καὶ λέμε ὅτι ἀπὸ αὐτὸν δόθηκαν στὸν ἄνθρωπο καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνηση καὶ ἡ κάθε ἀναγκαῖος λόγος, καὶ δέβαια καὶ ἡ ἔμφυτη ἐπιτηδειότητά του σὲ κάθε τι ἐπαινετό, τὰ ἐφευρήματα τοῦ νοῦ, οἱ ἐπιστῆμες καὶ οἱ τέχνες. Ἐπομένως εὐλόγα θὰ μπορούσε νὰ ὁμολογηθεῖ, ὅτι ὁ Ποιητὴς τῶν ὄλων εἶναι αἴτιος καὶ δοτῆρας τῶν καλῶν σὲ μᾶς. Ὁ Ἰουλιανὸς ὅμως ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, ἀπονέμοντας ἓνα μέρος ἀπὸ ὅλα στὸν Ἄρη, τὸν Ἡφαιστο, στίς Μοῦσες καὶ στὸν λόγιό Ἑρμῆ καὶ στὸν Ἀσκληπιό, καὶ λέγοντας ὅτι σὰν κληρονομία ἔχουν μοιρασθεῖ τὴ γνώση, καὶ ἀποδεικνύοντας τάχα ἐπαρκῶς ὅτι ἀπὸ τὰ δικὰ μας εἶναι ἀνώτερα τὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ ξέρουν νὰ ζωγραφίζουν καὶ ἔχουν ἀσκηθεῖ καλὰ στὴ γλυπτική. Ἄν λοιπὸν, λέγει, ἐμεῖς ποὺ παραχωρήσαμε τὸν ἑαυτό μας στὸ πνεῦμα τῆς ἀποστασίας εἴμαστε καλύτεροι σχετικὰ μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰ ἔξω πράγματα, γιὰ ποῖο λόγο τὰ ἀφήσατε αὐτὰ καὶ θαδίζετε σ' ἐκεῖνα; Ρίξε τὴν περηφάνειά σου, φίλε. Ἡ ἔπαρσή σου γι' αὐτὸ εἶναι μάταια καὶ γελοιοποιήσες τὴν ἀντίρρησή σου. Γιὰ νὰ συμφωνήσουμε ὅμως μὲ τὰ λόγια σου καὶ νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ Ἕλληνες ζωγράφοι, οἱ γιατροὶ καὶ λιθοξόοι εἶναι καλύτεροι ἀπὸ τὰ δικὰ μας, ἄραγε αὐτὸ θὰ σοῦ εἶναι ἀρκετὸ πρὸς ἀπόδειξη, τὸ ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἀστόχησαν στὴν ἀλήθεια καὶ δὲν ἔχουν γνωρίσει τὸν ἀπὸ τῆ φύση του καὶ ἀληθινὸ Θεό, ἢ τοὺς τρόπους τῆς πανάριστης ζωῆς; Ἄς τοῦ δώσουμε λοιπὸν ζωγράφους πολλοὺς καὶ καλοὺς, λιθοξόους καὶ γιατροὺς, ἐμεῖς θέλομε νὰ ὑπερέχομε στεφανωμένοι μὲ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια, γνωρίζοντας καθαρὰ τὸν Δημιουργὸ καὶ Κύριο τῶν ὄλων. Αὐτὸς ὅμως δὲν κρίνει ἄξιο κανένα ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἔχει στὸ νοῦ του, καὶ θέλοντας νὰ μάθει, ἐρωτᾷ·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Γιατί δὲν παραμένετε πιστοὶ οὔτε στὴν Ἑβραϊκὴ θρησκεία, οὔτε τὸν νόμο ἀγαπᾶτε ποὺ ὁ Θεὸς ἔδωσε σ' ἐκείνους, ἀλλὰ, ἀφοῦ ἀφήσατε τὰ πατροπαράδοτα καὶ δεχθήκατε ὀλόψυχα ὅσα κήρυξαν οἱ

νων, ἢ τῶν παρ' ἡμῖν ἀπέστητε; Τὸ γὰρ ἀληθές εἴ τις ὑπὲρ ὑμῶν
 ἐθέλοι σκοπεῖν, εὐρήσει τὴν ὑμετέραν ἀσέβειαν, ἔκ τε τῆς Ἰου-
 δαϊκῆς τόλμης καὶ τῆς παρὰ τοῖς ἔθνεσιν ἀδιαφορίας καὶ χυδαιό-
 τητος συγκειμένην. Ἐξ ἀμφοῖν γὰρ οὗτι τὸ κάλλιστον, ἀλλὰ τὸ
 5 χεῖρον ἐλκύσαντες, παρυφὴν κακῶν εἰργάσασθε. Τοῖς μὲν γὰρ
 Ἑβραῖοις ἀκριβῆ τὰ περὶ θρησκείαν ἐστὶ νόμιμα καὶ τὰ σεβάσμα-
 τα καὶ τὰ φυλάγματα μυρία, καὶ δεόμενα βίου καὶ προαιρέσεως
 ἰερωτάτης Ἀπαγορεύσαντος δὲ τοῦ νομοθέτου τὸ πᾶσι μὴ δου-
 λεύειν τοῖς θεοῖς, ἐνὶ δὲ μόνον, οὗ μερίς ἐστὶν Ἰακώβ καὶ σχοίνισμα
 10 κληρονομίας Ἰσραήλ, οὐ τοῦτο δὲ μόνον εἰπόντος, ἀλλὰ γὰρ,
 οἶμαι, καὶ προσθέντος, Οὐ κακολογήσεις θεοῦς, ἢ τῶν γινομένων
 βδελυρία τε καὶ τόλμα, βουλομένη πᾶσαν εὐλάβειαν ἐξελεῖν τοῦ
 πλήθους, ἀκολουθεῖν ἐνόμισε τῶ μὴ θεραπεύειν τὸ βλασφημεῖν, ὃ
 δὴ καὶ ὑμεῖς ἐντεῦθεν εἰλκύσατε μόνον, ὡς τῶν γε ἄλλων οὐθὲν
 15 ἡμῖν τέ ἐστι κακείνοις παραπλήσιον. Ἀπὸ μὲν οὖν τῆς Ἑβραίων
 καινοτομίας τὸ βλασφημεῖν τιμωμένους θεοὺς ἠρπάσατε, ἀπὸ δὲ
 τῆς παρ' ἡμῖν θρησκείας τὸ μὲν εὐλαβές τε ὁμοῦ πρὸς ἅπασαν τὴν
 κρείττονα φύσιν καὶ τῶν πατρίων ἀγαπητικὸν ἀπολελοίπατε,
 μόνον δ' ἐκθήσασθε τὸ πάντα ἐσθίειν, ὡς λάχανα χόρτου. Καὶ εἰ
 20 χρὴ τάληθές εἰπεῖν, ἐπιτεῖναι τὴν παρ' ὑμῖν ἐφιλοτιμήθητε χυδαιό-
 τητα. Τοῦτο δέ, οἶμαι, καὶ μάλα εἰκότως, συμβαίνει πᾶσιν ἔθνεσιν,
 καὶ βίοις ἀνθρώπων ἐτέρων, κατῆλων, τελωνῶν, ὀρχηστῶν, ἑτερο-
 τρόπων, καὶ ἀρμόττειν ᾤθητε χρῆναι τὰ παρ' ὑμῖν.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

25 Ἄθρει δὴ μοι πάλιν εἰκῆ πεφλυαρηκότα καὶ ἀλλοκότους
 ἡμῶν κατασωρεύοντα γραφάς, ὡς ἀνεπιπλήκτως ἐνὸν αὐτῶ πᾶν
 ὄπερ ἂν βούλοιο λέγειν. Ἐφη μὲν γὰρ, τῶν Ἑβραίων ἡμᾶς
 ἀποφοιτῆσαι λόγων καὶ ὀλιγορῆσαι τοῦ νόμου, καίτοι δοθέντος
 παρὰ Θεοῦ, προσήκασθαί γε μὴν τὰ διὰ τῶν ἀγίων προφητῶν
 30 κηρύγματα. Ἡκέτω δὴ οὖν καὶ ταῖς τοῦ Μωσέως συγγραφαῖς
 ἀπαδόντως ἐξενηνεγμένα δεικνύτω τὰ προφητῶν. Εἴθ' οὕτως

προφήτες, ἀπομακρυνθήκατε περισσότερο ἀπὸ ἐκείνους, παρὰ ἀπὸ ἡμᾶς; Γιατὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι ἂν θελήσει κανεὶς νὰ ἐξετάσει τὰ δικά σας, θὰ βρεῖ ὅτι ἡ ἀσέβειά σας σύγκειται τόσο ἀπὸ τὴν Ἰουδαϊκὴ τὸλμη, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία τῶν ἐθνῶν καὶ τὴν χυδαιότητά τους. Γιατὶ, ἀφοῦ ἀποσπάσατε ἀπὸ τὰ δύο ὄχι τὸ ἄριστο, ἀλλὰ τὸ χειρότερο, ὑφάνατε ἓνα πλέγμα κακῶν. Στους Ἑβραίους εἶναι αὐστηροὶ οἱ νόμοι τῆς θρησκείας, ἡ λατρεία καὶ οἱ προφυλάξεις εἶναι ἄπειρες καὶ ἀπαιτοῦν ἱερώτατο βίο καὶ προαίρεση. Ὁ νομοθέτης ἀπαγορεύοντας νὰ λατρεύουν ὅλους τοὺς θεοὺς καὶ νὰ τιμοῦν τὸν ἓνα μόνο, «τοῦ ὁποίου μερίδιο εἶναι ὁ Ἰακώβ καὶ μέρη τῆς κληρονομίας τοῦ Ἰσραήλ»³⁸, δὲν εἶπε αὐτὸ μόνο, ἀλλὰ, νομίζω, πρόσθεσε ἐπίσης, «δὲν θὰ κακολογήσεις τοὺς θεοὺς³⁹, ἡ βδελυρία καὶ θρασύτητα τῶν μετέπειτα θέλοντας νὰ ἐξαλείψει κάθε εὐλάβεια ἀπὸ τὸ πλῆθος, νόμισε ὅτι ἔπρεπε νὰ τηρήσει τὸ νὰ μὴ βλασφημοῦν, πράγμα πού μόνο αὐτὸ καὶ σεῖς πήρατε ἀπὸ ἐδῶ, γιατί ἀπὸ τὰ ἄλλα ὅσα ἔχομε ἡμεῖς κι ἐκεῖνοι κανένα δὲν εἶναι παρόμοιο. Ἀπὸ τὴν καινοτομία λοιπὸν τῶν Ἑβραίων ἀρπάξατε τὸ νὰ βλασφημεῖτε τοὺς θεοὺς πού λατρεύονται, ἐνῶ ἀπὸ τῆ δική μας θρησκεία ἐγκαταλείψατε τὴν εὐλάβεια πρὸς ὅλη τὴν ὑπέρτερη φύση καὶ τὴν ἀγάπη τῶν πατροπαράδοτων, καὶ παραλάβετε μόνο τὸ νὰ τρώτε τὰ πάντα σὰν νὰ εἶναι λάχανα καὶ χόρτα. Κι ἂν πρέπει νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, φιλοτιμηθήκατε νὰ αὐξήσετε τὴ χυδαιότητα πού εἶχατε. Καὶ αὐτὸ νομίζω, καὶ πολὺ εὐλογα, συμβαίνει σὲ ὅλα τὰ ἔθνη, καὶ στὴ ζωὴ ἄλλων ἀνθρώπων, κατῆλων, τελωνῶν, χορευτῶν, καὶ ἄλλων ἐπαγγελματιῶν, καὶ φαντασθήκατε ὅτι ἔπρεπε νὰ προσαρμόσετε τὰ δικά μας.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Πρόσεχε πάλι τὴν ἀνόητη φλυαρία του καὶ τὴ συσσώρευση ἐναντίον μας ἄλλοπρόσαλλων κατηγοριῶν, σὰ νὰ μπορεῖ νὰ λέγει ὅτιδήποτε θέλει χωρὶς νὰ ἐπιπληχθεῖ. Γιατὶ εἶπε ὅτι ἀποσκορήσαμε ἀπὸ τὴν Ἑβραϊκὴ διδασκαλία καὶ δείξαμε ἀμέλεια στὸ νόμο, μολονότι δόθηκε ἀπὸ τὸν Θεό, καὶ προσοικειωθήκαμε τὰ κηρύγματα τῶν ἁγίων προφητῶν. Ἄς ἔρθει λοιπὸν κι ἄς δείξει ὅτι ἔχουν διατυπωθεῖ οἱ ρήσεις τῶν προφητῶν σὲ ἀσυμφωνία μὲ τὶς συγγραφές τοῦ Μωυσῆ,

ἡμῖν ἐγκαλείτω τὴν ἀπόστασιν καὶ τὸ τῶν ἱερῶν ἀποφοιτῆσαι νόμων ποιείσθω γραφήν. Εἰ δὲ ἀσύμβατον μὲν αὐτοῖς παντελῶς οὐδέν, ταυτοεποῦσι δὲ μᾶλλον οὕτοί τε κἀκεῖνοι, καὶ ἀλλήλοις συννεηγμένους κατίδοι τις ἂν πανταχοῦ, μὴ διωκέτω μάτην, μώ-
 5 μου δὲ μᾶλλον ἀπαλλαττέτω καὶ γραφῆς ὁ φιλοσκώμμων οὕτοσι τοὺς ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀπάντων κατεγνωσμένους. Καίτοι τοὺς ἀγί-
 ους προφήτας ἔνεστιν ἰδεῖν διὰ πλείστων ὄσων ἰόντας λόγων ἄνω τε καὶ κάτω κατακεκραγότας τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς ἀγερωχίας εἰς ἅπαν προηκόντων μέτρον, ὡς καὶ ποιεῖσθαι μὲν παρ' οὐδέν
 10 τὸν διὰ Μωσέως αὐτοῖς ὀρισθέντα νόμον, τραπέσθαι δὲ πρὸς δι-
 δασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων. Ἀπίθανον δὲ κομιδῇ τὸ τοὺς αὐτοὺς οἶεσθαι καὶ καταϊτιᾶσθαι τινας, ὅτι τῶν Μωσέως ὀλι-
 γωροῦσι νόμων, καὶ τοῦτο δρωῶντας ἀλίσκεσθαι.

Οὐκοῦν, καθάπερ ἔφην ἀρτίως, συμφέρονται μὲν ἀλλήλοις
 15 προφήται καὶ νόμος. Ἐπειδὴ δέ, καθά φησιν ἡ θεόπνευστος Γραφή, τέλος ἐστὶ καὶ νόμου καὶ προφητῶν ὁ Χριστός, ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένων, ἐν τε τῷ νόμῳ καὶ τοῖς ἀγίοις προφήταις, εἰς τὴν ἀπ' αὐτῷ πίστιν πεποδηγήμεθα. Καὶ γοῦν τὴν τοιάνδε τοῦ νόμου καὶ προφητῶν προσανάρρησιν εἰς δεῦρο τιμῶντες διατε-
 20 λουῦμεν ἡμεῖς, καὶ διὰ τῆς ἐν τύποις λατρείας ἐπ' αὐτὸ τὸ τῆς ἀλη-
 θείας ἄπτοντες κάλλος, εὐθύ τε ἕμεν σκοποῦ καὶ τὸν τῶν ὄλων Σω-
 τῆρα καὶ Λυτρωτὴν ἐγνώκαμεν. Ὁ δὲ τοῦ χρῆναι φιλοσογεῖν προ-
 τιθεῖς, ὡς ἔοικε, τὸ σύμπαν οὐδέν, Εὐρήσομεν, φησί, τὴν παρ' ὑμῖν ἀσέβειαν ἐκ τε τῆς Ἰουδαϊκῆς τόλμης καὶ τῆς Ἑλληνικῆς χυδαιό-
 25 τητος συγκεκμημένην. Εἰ μὲν οὖν οἶεται τῶν τεθναυμασμένων εἶναι τι τὸ φιλοσογεῖν, καὶ τότε δὴ δεῖν καταϊτιᾶσθαι μάτην, οὐς ἦν δήπου μᾶλλον εἰκὸς ἐπαίνου παντὸς ἀξιούν, κατωρθωκέναι τοῦτό φημι μάλιστα αὐτόν. Εἰ δὲ οἷς ἂν τις ποιῶτο λόγοις εὐ ἔχειν ὑπείληφε τὸ χρῆναι δὴ πάντως τοὺς ἐλέγχους ἀκολουθεῖν, πόθεν αὐτῷ παρέ-
 30 στη τὴν Χριστιανῶν θρησκείαν ἀσέβειαν εἰπεῖν, οὐκ ἔχω νοεῖν ἢ

καὶ μετὰ νὰ μᾶς ἐγκαλέσει γιὰ τὴν ἀποστασία μας καὶ νὰ μᾶς κατηγορήσει γιὰ τὴν ἀποσκήρτησή μας ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς νόμους. Ἐν ὅμως δὲν ὑπάρχει ἀπολύτως τίποτε ἀσυμβίβαστο μὲ αὐτοὺς, καὶ μᾶλλον λένε τὰ ἴδια οἱ προφητεῖες καὶ οἱ νόμοι, καὶ δεῖ κανεὶς ὅτι συμφωνοῦν παντοῦ μεταξὺ τους, ἄς μὴ μᾶς κατηγορεῖ ἀβάσιμα, ἀλλὰ μᾶλλον ἄς ἀπαλλάξει καὶ ἀπὸ τὴν κατηγορία καὶ τὴν καταγγελία αὐτὸς ὁ φιλοκατήγορος αὐτοὺς ποὺ δὲν ἔχουν κατηγορηθεῖ γιὰ τίποτε ἀπολύτως. Μολονότι βέβαια μποροῦμε νὰ δοῦμε τοὺς ἁγίους προφήτες μὲ πλείστους ὅσους λόγους νὰ καταφέρονται διαρκῶς ἐναντίον τῶν Ἰσραηλιτῶν, ὅτι ξεπέρασαν κάθε μέτρο ἀγερωχίας, ὥστε νὰ μὴν ὑπολογίζουσαν καθόλου τὸ νόμο ποὺ τοὺς δόθηκε μέσω τοῦ Μωυσῆ, καὶ ἔχουν τραπεῖ σὲ διδασκαλίες ποὺ εἶναι ἐντολές ἀνθρώπων. Καὶ εἶναι τελείως ἀπίθανο οἱ ἴδιοι ἀπὸ τῆ μᾶ νὰ νομίζουν καὶ νὰ κατηγοροῦν κάποιους ὅτι παραμελοῦν τοὺς Μωσαϊκοὺς νόμους, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ συλλαμβάνονται ὅτι κάνουν τὸ ἴδιο.

Ὅπως λοιπὸν εἶπα προηγουμένως συμφωνοῦν μεταξὺ τους οἱ προφῆτες καὶ ὁ νόμος. Ἐπειδὴ ὅμως, ὅπως λέγει ἡ θεόπνευστη Γραφή, τέλος καὶ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν εἶναι ὁ Χριστός^{39α}, ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔχουν γραφεῖ γι' αὐτὸν στὸ νόμο καὶ τοὺς ἁγίους προφῆτες ἔχομε ποδηγετηθεῖ στὴν πίστη σ' αὐτόν. Αὐτὰ λοιπὸν ποὺ λέγει ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆτες, ἐμεῖς ἐξακολουθοῦμε μέχρι τώρα νὰ τιμοῦμε καὶ μὲ τὴ λατρεία μέσω τῶν τύπων ὑψοῦμενοι στὸ ἴδιο τὸ κάλλος τῆς ἀλήθειας, βαδίζομε κατ' εὐθείαν στὸ σκοπὸ μας καὶ γνωρίσαμε τὸν Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴ τῶν ὅλων. Αὐτὸς ὅμως πού, ὅπως φαίνεται, δὲν βάζει τίποτε ἀπολύτως μπροστὰ ἀπὸ τὴ φιλοκατηγορία, λέγει· Θὰ βροῦμε τὴν ἀσέβειά σας νὰ ἀπαρτίζεται καὶ ἀπὸ τὴν Ἰουδαϊκὴ θρασύτητα καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ χυδαιότητα. Ἐν λοιπὸν νομίζει ὅτι ἡ φιλοκατηγορία εἶναι κάτι ἀπὸ τὰ θαυμαστά, ὅπως βέβαια καὶ τὸ ὅτι πρέπει νὰ κατηγορεῖ ἀδικαιολόγητα, αὐτοὺς ποὺ εὐλόγα θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς κρίνει μᾶλλον ἄξιους γιὰ κάθε ἔπαινο, λέγω ὅτι ἔχει κατορθώσει αὐτὸ στὸ μέγιστο βαθμό. Ἐν ὅμως γιὰ ὅποια λέγει κανεὶς θεώρησε ὅτι εἶναι καλὸ νὰ ἀκολουθοῦν ὅπωςδὴποτε οἱ ἔλεγχοι, ἀπὸ ποῦ τοῦ ἦρθε νὰ πεῖ ἀσέβεια τὴ Χριστιανικὴ θρησκεία, δὲν μπορῶ νὰ τὸ καταλάβω, ἢ μὲ ποιὸ τρόπο γίναμε ἐμεῖς

τίνα τρόπον ἡμεῖς τῆς Ἰουδαίων τόλμης γεγόναμεν ζηλωταί, καὶ τῆς παρ' Ἑλλησι χυδαιότητος ἐρασταί:

Ναί, φησὶν ἀκριθῆ μὲν γὰρ τὰ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἐστὶ νόμιμα καὶ φυλάγματα, καὶ μὴν καὶ ἱερωτάτης δεόμενα ζωῆς Ἀποσφάσκοντος δὲ τοῦ νόμου, τὸ θεοῖς ἑτέροις προσκυνεῖν, πλὴν ἐνί τε καὶ μόνῳ, παρωσάμενοί τε καὶ διαπτύσαντες τὸ χρῆναι διοῦν ἐνόμως ὑμεῖς, μόνον ἠρπάσατε τὸ ὑβρίζειν εἰς θεούς, καίτοι τοῦ νόμου λέγοντος ἐναργῶς «Θεοὺς οὐ κακολογήσεις». Ὅτι μὲν τοίνυν ἐνομὸς τε καὶ ἀκριθῆς ὁ θίος ἡμῖν καὶ ἀπεξεσμένος εἰς τὸ εὐθύ, καὶ 10 μὴν καὶ ἀπάσης ἔμπλεως ἀρετῆς, κἂν εἰ μὴ τελοῖτο τυχὸν Ἰουδαϊκῶς διὰ τῆς ἐν τύποις λατρείας, προϊόντος ἔτι βραχὺ τοῦ λόγου, σαφῶς διαδείξομεν, ἐπειδὴν αὐτῷ περὶ τούτων διαλεγώμεθα. Πλὴν ἴστω τὸν νόμον, μᾶλλον δὲ τὸν τοῦ νόμου Κύριον, ἐπισκῆπτοντα τοῖς ἐξ Ἰσραήλ, ἀναβοθρεύειν βωμούς, καὶ ὁμοῦ τοῖς εἶδει 15 τεμένη καταπιμπρᾶν. Ἐφη δὲ οὕτως ἐν τῷ Δευτερονομίῳ: «Καὶ ταῦτα τὰ προστάγματα καὶ κρίματα, ἃ φυλάξεσθε ποιεῖν ἐπὶ τῆς γῆς, ἧς Κύριος ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ὑμῶν δίδωσιν ὑμῖν ἐν κλήρῳ, πάσας τὰς ἡμέρας ἃς ὑμεῖς ζῆτε ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπωλεία ἀπολεῖτε πάντα τοὺς τόπους, ἐν οἷς ἐλάτρευσαν ἐκεῖ τὰ ἔθνη τοῖς θεοῖς 20 αὐτῶν, οὓς ὑμεῖς κληρονομήσετε αὐτοὺς ἐπὶ τῶν ὀρέων τῶν ὑψηλῶν, καὶ ἐπὶ τῶν θηνῶν, καὶ ὑποκάτω δένδρου δασέος, καὶ κατασκάψατε τοὺς βωμούς αὐτῶν, καὶ συντριψέτε τὰς στήλας αὐτῶν, καὶ τὰ ἄλλα αὐτῶν ἐκκόψετε καὶ τὰ γλυπτὰ τῶν θεῶν αὐτῶν κατακαύσετε πυρὶ, καὶ ἀπωλεῖτε τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐκ τοῦ τόπου ἐκεῖ 25 νου». Ὁ βωμοῖς καὶ τεμένεσιν ἐπιθήγων τὸν Ἰσραήλ, χρῆναί τε λέγων τοὺς ἐν αὐτοῖς καταπιμπρᾶσθαι θεούς, ἔφη ἄν, εἰπέ μοι, περὶ αὐτῶν «Θεοὺς οὐ κακολογήσεις». Καί τοι πῶς οὐ περινοεῖν ἄξιον, ὡς οὐκ ἂν ὁ θεῖός τε καὶ ἀκήρατος νοῦς ἀφαιμαρτήσῃ ποτὲ τοῦ εἰκότος καὶ τῶν ὅτι μάλιστα πρεπόντων αὐτῷ, οὐδ' ἂν αὐτὸς ἐαυτῷ 30 διάφορος ὦν καὶ τάναντία θεσμοθετῶν ἄλοιή πάποτε; Αἰσχροὺν γὰρ καὶ καταγέλαστον καὶ παρ' ἡμῖν αὐτοῖς τὸ χρῆμά ἐστι.

ζηλωτὲς τῆς θρασύτητος τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐραστὲς τῆς ἑλληνικῆς χυδαιότητος.

Ναί, λέγει· εἶναι αὐστηροὶ οἱ νόμοι καὶ οἱ ἐντολὲς τῶν Ἑβραίων καὶ ἀπαιτοῦν μάλιστα καὶ ἱερώτατη ζωὴ. Ἐνῶ ὅμως ἀπαγορεύει ὁ νόμος τὴν προσκύνησιν ἄλλων θεῶν ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα καὶ μόνο, ἐσεῖς, παραμερίζοντας καὶ περιφρονώντας τὸ χρέος νὰ ζεῖτε σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, ἀρπάξατε μόνο τὸ νὰ ὑβρίζετε τοὺς θεοὺς, μολονότι ὁ νόμος λέγει καθαρά· «Δὲν θὰ κακολογήσεις τοὺς θεοὺς». Ὅτι λοιπὸν ἡ ζωὴ μας εἶναι σύμφωνη μὲ τὸ νόμο καὶ αὐστηρὴ καὶ προσαρμοσμένη στὴν εὐθύτητα, καὶ βέβαια καὶ γεμάτη ἀπὸ κάθε ἀρετῆ, κι ἂν ἀκόμα τυχὸν δὲν γινόταν μὲ τὸν Ἰουδαϊκὸ τρόπο τῆς τυπικῆς λατρείας, προχωρώντας τὸ λόγο μας λίγο ἀκόμα, θὰ τὸ δείξομε μὲ σαφήνεια, ὅταν θὰ συνομιλήσομε μ' αὐτὸν γι' αὐτὰ. Πλὴν ὅμως ἄς γνωρίζει ὅτι ὁ νόμος, ἢ μᾶλλον ὁ Κύριος τοῦ νόμου, προστάζει τοὺς Ἰσραηλίτες νὰ ἀνατρέπουν τοὺς βωμοὺς, καὶ μαζὶ μὲ τὰ ἀγάλματα νὰ κατακαίουν καὶ τοὺς ναοὺς. Πράγματι εἶπε στὸ Δευτερονόμιο τὰ ἑξῆς· «Αὐτὰ εἶναι τὰ προστάγματα καὶ οἱ ἐντολές, πού θὰ τὰ φυλάξετε καὶ θὰ τὰ πράττετε ἐπάνω στὴ γῆ πού σᾶς ἔδωσε ὡς κληρονομία ὁ Κύριος καὶ Θεὸς τῶν πατέρων σας ὅλες τὶς ἡμέρες πού θὰ ζεῖτε στὴ γῆ· νὰ καταστρέψετε ὀλοσχερῶς ὅλους τοὺς τόπους στοὺς ὁποίους τὰ ἔθνη λάτρευσαν τοὺς θεοὺς τους, πού ἐσεῖς θὰ κληρονομήσετε, ἐπάνω στὰ ψηλὰ βουνὰ καὶ στοὺς λόφους καὶ κάτω ἀπὸ τὰ δένδρα τοῦ πυκνόφυτου δάσους, καὶ ξεθεμελιώσετε τοὺς βωμοὺς τους, καὶ συντρίψατε τοὺς στύλους τους, καὶ κόψετε τὰ ἄλση τους, καὶ κάψετε στὴ φωτιὰ τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν τους, καὶ ἐξαλείψατε τὸ ὄνομά τους ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν τόπο»⁴⁰. Αὐτὸς πού ἐρεθίζει τοὺς Ἰσραηλίτες ἐναντίον τῶν βωμῶν καὶ τῶν ναῶν καὶ τοὺς προτρέπει νὰ κατακάψουν τοὺς θεοὺς πού ἔχουν μέσα, πές μου, θὰ ἔλεγε γι' αὐτούς, «Δὲν θὰ κακολογήσεις τοὺς θεοὺς»^{40α}; Καὶ πῶς δὲν πρέπει νὰ σκεπτόμαστε, ὅτι ὁ θεῖος καὶ ἀθάνατος νοῦς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀστοχήσει ποτὲ στὸ ὀρθὸ καὶ σ' αὐτὰ πού κατεσοχὴν ἀρμόζουν σ' αὐτόν, οὔτε θὰ συλληφθεῖ ποτὲ νὰ εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ νομοθετεῖ ἀντίθετα; Γιατὶ τὸ πρᾶγμα καὶ γιὰ μᾶς τοὺς ἴδιους εἶναι αἰσχρὸ καὶ καταγέλαστο.

Τί δὴ οὖν ἄρα κατασημῆνειεν ἂν τῆς νομικῆς ἐντολῆς ἢ δύνα-
 μιν, ἢ καὶ ὅπως ἂν νοῆσαι πρόποι τό, «Τοὺς θεοὺς οὐ κακολο-
 γήσεις», τῇ τοῦ Θεοῦ κλήσει τιμήσαντος τὴν ἀνθρώπου φύσιν τοῦ
 ἐπὶ πάντας Θεοῦ; πεποιήται γὰρ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ.
 5 Αἰδοῖ στεφανῶν ὁ νόμος καὶ ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς τοὺς τῶν θείων
 θυσιαστηρίων ἱερουργούς, καὶ ταῖς κατὰ τῶν ἄλλων ὑπεροχαῖς
 ὑψοῦ δὴ λίαν ἠρμένους, ὡς ἐν ζωῇ τῇ παγκάλῃ, σεπτῇ καὶ ἁγία
 κατονομάζει θεοὺς Ὅτι δέ ἐστὶν ὅπερ ἔφηεν οὐ κατεψευσμένον,
 ἀληθὲς δὲ μαλλον καὶ ἀνεπιπλήκτως ἔχον, ἐξ αὐτῶν εἰσόμεθα τῶν
 10 τοῦ νόμου ῥημάτων, προσθέντες τῷ στίχῳ τὸ ἐφεξῆς. Γέγραπται
 μὲν γάρ· «Θεοὺς οὐ κακολογήσεις». Ἐναργῆ δὲ καθιστὰς τὴν τοῦ
 θεσπίσματος δύναμιν, συνείρει λέγων εὐθύς· «Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ
 σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς». Τοῦτο εἶναί φημι τό, «θεοὺς οὐ κακολογή-
 σεις». Πῶς γὰρ ἂν ἐφείσαντο γλώττης ἐξ ἱερῶν εἰργόμενοι θεσπι-
 15 σμάτων, οἱ πυρὸς ἔργον ποιῆσθαι κεκελευσμένοι ναοὺς καὶ τὰ ἐν
 αὐτοῖς; Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ ἐπὶ ταῖς ὀψοφαγίαις ἀδιάφορον ἔγκλημα
 ποιεῖται Χριστιανοῖς, καὶ πρὸς γε τοῦτο εἰπεῖν ἀναγκαῖον αὐτῶ.

Ἐπαίνου παντὸς ἀξιούσιν οἱ νόμοι τὰ τῶν πραγμάτων ἐξαίρε-
 τα, καὶ τοὺς ἀγαθουργίας ἐκτετιμήκασιν τρόπους, καὶ τοὺς μὲν ἄρι-
 20 στα θιοῦν ἐλομένους ἐν παντὶ πεποιήνται λόγῳ, κατακιβδηλεύουσι
 δὲ πᾶν εἶδος φανλότητος, καὶ τοῖς ἐκτόπως ἐθέλουσι διαζῆν, τὰς
 αὐτοῖς πρεπούσας ἐπαρτήσαντες δίκας, σωφρονεστέρους αὐτοὺς
 ἀποτελεῖν σπουδάζουσι. Τίνας οὖν εὐθύνουσιν, εἰπέ μοι; τοὺς μοι-
 χεύσαντας, ἢ τοὺς ἐσθίοντας; Τίνας εἴσω ποιοῦνται δίκης; τοὺς
 25 πλεονεκτοῦντας ἄρα καὶ κακοῦντας ἑτέρους, τοὺς φένακας καὶ
 βωμολόχους καὶ τὰ πάντων χείριστα δρᾶν εἰωθότας, ἢ τοὺς ἰχθύων
 καὶ κρεῶν ἐλευθέρως ἄπτεισθαι μεμελετηκότας, εἴπερ τις εἶη καὶ
 τοῦδε καιρός; Ἄλλ' ἐρεῖς ὅτι δυσσεβοῦσι θεοὺς, καταμολύνονται
 γὰρ ἐσθίοντες. Πῶς, εἰπέ μοι; Ἄρ' οὖν ἀρκέσει πρὸς ἀποκάθαρσιν
 30 ἀνθρώπου ψυχῆς καὶ πρὸς γε τὸ δεῖν ὀλοτρόπως εὖ ἔχειν, τὸ
 παραιτεῖσθαι τῶν ἐδωδῖμων τινά, κἂν εἰ μὴ παθῶν ὀρῶτο τῶν εἰς
 φανλότητα καὶ βεβήλωσιν ἐλευθέρῳ, κἂν εἰ ταῖς ἐν νόμῳ ψήφοις

Τί λοιπόν μπορεί νὰ ὑποδηλώσει τὸ βαθύτερο νόημα τῆς νομικῆς ἐντολῆς; Ἡ καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσουμε τὴν ἐντολή, «Δὲν θὰ κακολογήσεις τοὺς θεοὺς», ἀφοῦ ὁ Θεὸς τῶν ὄλων τίμησε μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ θεοῦ τὴν ἀνθρώπινη φύση; γιατί ἔχει πλασθεῖ «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσὴ του». Στεφανώνοντας ὁ νόμος μὲ σεβασμὸ καὶ μὲ τὶς ἀνώτατες τιμὲς τοὺς λειτουργοὺς τῶν θείων θυσιαστηρίων καὶ ἀνεβασμένους πολὺ ψηλὰ μὲ τὴν ὑπεροχὴ τους ἐναντι τῶν ἄλλων στὴν πᾶγκαλη, σεβαστὴ καὶ ἀγία ζωὴ, τοὺς κατονομάζει θεοὺς. Κι ὅτι αὐτὸ πού εἶπα δὲν μπορεί νὰ διαψευσθεῖ, ἀλλ' εἶναι μᾶλλον ἀληθινὸ καὶ ἀναντίρρητο, θὰ τὸ δοῦμε ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ νόμου, προσθέτοντας στὸ στίχο αὐτὸν τὸ ἀκόλουθο. Γιατί ἔχει γραφεῖ: «Δὲν θὰ κακολογήσεις τοὺς θεοὺς». Κάνοντας ὅμως φανερὸ τὸ νόημα τοῦ θεσπίσματος συνεχίζει λέγοντας ἀμέσως: «Δὲν θὰ κατηγορήσεις τὸν ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου»⁴¹. Αὐτό, νομίζω, σημαίνει τὸ, «Δὲν θὰ κακολογήσεις τοὺς θεοὺς». Γιατί πῶς θὰ συγκρατοῦσαν τὴ γλώσσα τους ἐμποδισμένοι ἀπὸ ἱερὰ θεσπίσματα, αὐτοὶ πού ἔλαβαν ἐντολὴ νὰ κάνουν παρανάλωμα τοῦ πυρὸς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ περιεχόμενά τους; Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὸ ἀδιάφορο θέμα τῆς καλοφαγίας τὸ κάνει ἔγκλημα γιὰ τοὺς Χριστιανούς, εἶναι ἀνάγκη σχετικὰ μ' αὐτὸ νὰ τοῦ ποῦμε.

Κρίνουν ἄξια γιὰ κάθε ἔπαινο οἱ νόμοι τὰ ἐξαιρετικὰ πράγματα καὶ τιμοῦν κάθε εἶδος καλῶν πράξεων, καὶ αὐτοὺς πού θέλησαν νὰ ζήσουν ἄριστη ζωὴ τοὺς ἔχουν σὲ πολὺ μεγάλη τιμὴ, ἀπορρίπτουν ὅμως κάθε εἶδος φαυλότητος καὶ ἐπιβάλλουν τὶς κατάλληλες τιμωρίες σὲ ὅσους θέλουν νὰ ζοῦν παράνομα, ἐπιδιώκοντας νὰ τοὺς κάνουν σωφρονέστερους. Ποιοὺς ὀδηγοῦν σὲ δίκη; Ἄραγε ἐκείνους πού ἀρπάζουν τὰ ξένα καὶ βλάπτουν τοὺς ἄλλους, τοὺς ἀπατεῶνες καὶ ὑβριστὲς καὶ ὅσους συνήθισαν νὰ πράττουν τὰ χειρότερα ὄλων, ἢ αὐτοὺς πού ἐλεύθερα τρώνε ψάρια καὶ κρέας, ἐφόσον εἶναι καὶ γι' αὐτὸ καιρὸς; Ἀλλὰ θὰ πεῖς, ὅτι δείχνουν ἀσέβεια στοὺς θεοὺς, ἐπειδὴ τρώγοντας μολύνονται. Πές μου, πῶς; Ἄραγε θὰ εἶναι ἀρκετὸ γιὰ τὴν κάθαρση τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ὁλοτροπῆς ὀρθῆς ζωῆς του, τὸ νὰ ἀποφεύγουν μερικὲς τροφές, κι ἂν ἀκόμα δὲν φαίνονται ὅτι εἶναι ἐλεύθεροι ἀπὸ τὰ πάθη τῆς φαυλότη-

κατακεκοιμένην ἔχει τὴν ζωὴν; Καὶ τίς ὁ φάναι τοῦτο τολμῶν, καὶ οὐκ ἂν ὄφλοι γέλωτα παρὰ γε τοῖς εὖ φρονεῖν εἰωθόσιν; Εἶτα πρὸς τοῦτο κάκεινο φραζέτω· τίς ὁ τῶν ὄλων ἐστὶ δημιουργός, ζῶά τε χερσαῖα, νηκτά τε καὶ ἔνυδρα παρενεγκῶν εἰς ὑπαρξιν;

5 Ἡμεῖς μὲν γὰρ τὸν ζῶντα καὶ ἐνεργῆ καὶ ἐνυπόστατον τοῦ Θεοῦ Λόγον ποιητὴν γενέσθαι φαμέν τῶν ὄλων, καὶ οὐκ ἂν ὁρῶτό τι τῶν παρ' αὐτοῦ γεγονότων ἢ καταμολύνειν εἶδος ἢ γονν τῆ φύσει κατεψεγμένον, καθὸ πέφυκεν εἶναι ὃ ἐστίν. «Εἶδε», γὰρ φησιν, «ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησεν, καὶ ἰδοὺ πάντα καλὰ λίαν». Αὐτοί γε 10 μὴν ἴσως τὸν προσεχῆ τοῦ κόσμου Δημιουργόν, ἐντείλασθαι φαῖεν ἂν τοῖς παρ' αὐτοῦ γεγονόσι θεοῖς τὰ τρία θνητὰ προσεργάζεσθαι γένη· δοκεῖ γὰρ ὧδε τοῦτ' ἔχειν τοῖς Ἑλλήνων σοφοῖς· Εἶτα πῶς τὰ οὕτως ἀπηχθημένα καὶ τὰ δι' ὧν ἦν εἰκὸς τοὺς ἐσομένους αὐτοῖς γνησίως καταμολύνεσθαι παρεκόμενον ὄλως εἰς τὸ εἶναί τε καὶ 15 ὑφεστάναι; Χρῆν γὰρ δὴ πού μᾶλλον ἀνακόψαι τὴν γένεσιν τῶν ἐπ' οὐδενὶ μὲν τῶν ὀνησιφόρων ἐσομένων τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, πρὸς κακοῦ δὲ μᾶλλον καὶ μολυσμοῦ καὶ βλάβης. Καὶ τὸ ἔτι τούτων ἀσυνετώτερον· οἱ γὰρ τοὶ τὰς τῶν ἄστρον πολυπραγμονήσαντες θέσεις, καθάπερ οὖν οἴονται καὶ τολμῶσι λέγειν, αἰγόνκερῶν τινα 20 καὶ ἰχθύς γράφουσιν ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἕτερα τῶν ζώων, ἃ βδελυρὰ τέ ἐστι παρ' αὐτοῖς καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς ἐσχάταις ἀκαθαρσίαις κατάρρησιν ἔχει.

Ἄριστα δὴ οὖν ἐμφρονέστατά τε δρωῶντες ἡμεῖς, ἐν παντὶ μὲν λόγῳ πεποιήμεθα τὸ χρῆναι διοῦν ὀρθῶς καὶ ἀκαταψέκτως, 25 καταδικάζομεν δὲ τὸν τῆς φανλότητος τρόπον· ἠγούμεθα δὲ τὰ στυγητὰ, μοιχείαν, πορνείαν, ψευδηγορίαν, καταλαλιὰν καὶ πλεονεξίαν, καὶ πρὸς γε τούτοις τὰ ἕτερα τῶν κακῶν, ταυτὶ δὲ καὶ ματαμιαίνειν εἰδότες τοὺς ἀλόντας αὐτοῖς. Ὡς βέδηλον δὲ παραιτούμεθα τῶν ὄψων οὐδέν, κατευνάζοντες δὲ ταῖς ἐπιεικείαις τὰς 30 σωματικὰς ἠδονὰς, καὶ τὸ τῆς φιλοσαρκίας ἀπαμβλύνοντες κέντρον, ὀλιγοσιτεῖν εἰθίσμεθα, καὶ τὸ τρυφᾶν ὄλως οὐ τῶν ἀρίστων εἶναί φαμεν. Οὕτοσί δὲ καπήλοις καὶ ὀρησταῖς, καὶ μὴν καὶ

τας και τῆς βεβήλωσης, κι ἂν ἀκόμα μὲ τὶς ψήφους τοῦ νόμου ἔχουν καταδικασμένη τὴ ζωὴ τους; Καὶ ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ τολμᾷ νὰ τὸ πεῖ αὐτὸ, καὶ δὲν θὰ δεχθεῖ τὸν γέλωτα ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ συνήθως φρονοῦν ὀρθά; Ἐπειτα ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ ἄς μᾶς πεῖ κι ἐκεῖνο· ποιὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν ὄλων ποὺ ἔφερε στὴ ζωὴ τὰ χερσαῖα ζῶα, τὰ θαλασσινὰ καὶ τὰ ὑδρόβια;

Ἐμεῖς βέβαια λέμε ὅτι ὁ ζῶν καὶ ἐνεργὸς καὶ ἐνυπόστατος Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔγινε ποιητὴς τῶν ὄλων, καὶ δὲν θὰ φαινόταν κάτι ἀπὸ ὅσα ἔγιναν ἀπὸ αὐτὸν ἢ νὰ μπορεῖ νὰ προκαλεῖ μόλυνση, ἢ νὰ περιέχει στὴ φύση του μομφή, ὡς πρὸς αὐτὸ ποὺ ἀπὸ τὴ φύση του εἶναι ὅ,τι εἶναι. Γιατὶ λέγει, «Ὁ Θεὸς εἶδε ὅσα ἔκανε, καὶ νὰ ἦταν ὅλα πολὺ καλὰ»^{41α}. Αὐτοὶ βέβαια ἴσως ποῦν ὅτι ὁ γειτονικὸς Δημιουργὸς στὸν κόσμο ἔδωσε ἐντολὴ στοὺς θεοὺς, ποὺ ἔγιναν ἀπὸ αὐτὸν, νὰ προσθέσουν τὰ τρία θνητὰ γένη· γιατί οἱ Ἕλληνες σοφοὶ νομίζουν ὅτι αὐτὸ ἔχει ἔτσι. Καὶ πῶς τὰ τόσο μισητὰ κι αὐτὰ μὲ τὰ ὁποῖα ἦταν φυσικὸ νὰ καταμολύνονται οἱ μεταγενέστεροι, τὰ ἔφεραν στὸ εἶναι καὶ στὴν ὑπαρξή; Γιατὶ ἔπρεπε νὰ ἐμποδίσουν μᾶλλον τὴ γένεση ἐκείνων ποὺ μὲ κανένα τρόπο δὲν θὰ ὠφελοῦσαν τοὺς μελλοντικούς κατοίκους τῆς γῆς, ἀλλὰ μᾶλλον θὰ ἦταν γιὰ κακὸ καὶ μολυσμὸ καὶ βλάβη τους. Καὶ αὐτὸ ποὺ εἶναι ἀκόμα πιὸ ἀνόητο ἀπὸ αὐτά. Ἐκεῖνοι δηλαδὴ ποὺ πολυεξέτασαν τὶς θέσεις τῶν ἀστρῶν, ὅπως φαντάζονται καὶ τολμοῦν νὰ λένε, περιγράφουν στὸν οὐρανὸ κάποιον αἰγόκερω καὶ ἰχθεῖς, καὶ τὰ ἄλλα ἀπὸ τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα γι' αὐτοὺς εἶναι ἀκάθαρτα, καὶ τὰ κατηγοροῦν ὡς τὰ πλέον ἀκάθαρτα ζῶα.

Ἐμεῖς ὅμως πράττοντας ἄριστα καὶ πολὺ συνετά, ἢ ὅλη μας φροντίδα συγκεντρώνεται στὸ ὅτι πρέπει νὰ ζοῦμε ὀρθὰ καὶ ἀνεπίληπτα, καταδικάζοντας τὴ ζωὴ τῆς φαυλότητος, καὶ θεωροῦμε ἀξιομίσητα τὴ μοιχεία, τὴν πορνεία, τὴν ψευδολογία, τὴν καταλαλιά, τὴν πλεονεξία, καὶ τὰ ἄλλα ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ κακά, καὶ γνωρίζομε ὅτι αὐτὰ εἶναι ἐκεῖνα ποὺ καταμολύνουν ὅποιους συλλάβουν. Ἀπὸ τὰ τρόφιμα δὲν ἀποκλείομε κανένα ὡς βέβηλο, κατευνάζοντας ὅμως μὲ μετριοπάθεια τὶς σωματικὲς ἡδονὲς καὶ περιορίζοντας τὸ κεντρὶ τῆς φιλοσαρκίας, συνηθίσαμε τὴν ὀλιγοφαγία, καὶ λέμε ὅτι ἡ τρυφή δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ ἄριστα. Αὐτὸς ἐδῶ ὅμως θέλει νὰ μᾶς παρομοιάζει μὲ κατήλους καὶ

τελώναις παρεικάζειν ἡμᾶς ἀξιοῖ, τῆς Χριστιανῶν θρησκείας ἡγνοηκῶς τὸ ἐλεύθερον καὶ τὸ εἰς πᾶν ὄτιοῦν τῶν πρακτέων ἡκριθωμένον. Οὐ γὰρ παραδόσειν ἀνθρώπων εἰκαιομυθεῖν εἰωθότων ἀνούστατα κεχρημένοι γέλωτος ἀξίαν ἐπανηρόμεθα πολί-
 5 τείαν, θείοις δὲ μᾶλλον καὶ ἱεροῖς παιδαγωγούμενοι νόμοις, τοὺς τῆς ἀληθοῦς εὐζωΐας ἐκτετιμήκαμεν τρόπους. Μεμνήμεθα δὲ Παύλου γράφοντος· «Βρωῶμα ἡμᾶς οὐ παραστήσει τῷ Θεῷ, οὔτε ἐὰν φάγωμεν περισσεύομεν, οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν ὑστερούμεθα». Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι· «Πᾶν βρωῶμα καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον»
 10 ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως». Αὐτοῦ δὲ τοῦ πάντων Δεσπότης καὶ νομοθέτης Χριστοῦ· «Ἀκούετε καὶ συνιέ-
 τε· Οὐ τὸ εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, τοῦτο κοινοῖ τὸν ἄν-
 15 θρωπον. Ἀπὸ γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί,
 φόνοι, μοιχεῖαι, κλοπαί, πορνεῖαι. Ταῦτά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον».

Καὶ παραγράφεται μὲν ἴσως αὐτὸς τὰς τοιάσδε φωνάς, καί-
 τοι τοῦ πράγματος πλείστην τε ὄσσην καὶ ἐξ ἀναγκαίων ἐννοιῶν ἔχοντος τὴν ἐπικουρίαν. Διδασκέτω δὲ τὰς αἰτίας, ἐφ' αἵσπερ ἂν
 20 εἶεν εἰκότως κατεψεγμένα τὰ οἷς οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπιτιμᾶ, καίτοι τῇ παρὰ πάντων ψήφῳ μαρτυρουμένοις καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς οἰκείας φύσεως, ὡς ἐδώδιμά τέ εἰσι καὶ τῶν τελούντων ἐν τούτοις οἷον δὴ τί φημι· πλείστοι μὲν γὰρ εἰσι χερσαίων αἱ διαφοραί, πτηνῶν τε καὶ ἐναλίων, ὀρίζει δὲ τὴν ἐκάστου χρείαν ἢ φύσις ἃ μὲν γὰρ
 25 ἐστὶ πρὸς τὴν τῶν ἐδωδίων χρῆσιν ἀσυντελεῖ, τὰ δὲ πρὸς γε τοῦτο εὖ ἔχει. Οὐκοῦν ὅταν τι τῶν ἐκ τῆς φύσεως οὐκ ἐχόντων διαβολὴν κατεψέγοιντο πρὸς αὐτῶν, ἡκόντων εἰς μέσον, καὶ ἀληθεῖς τοῦ πράγματος ἀγορευόντων αἰτίας, ἤγουν ἴστωσαν ὅτι
 30 ἐσχάτην ἀλοῖεν ἂν. Θαυμάζω δὲ ὅτι πλείστοι μὲν παρ' αὐτοῖς εἰσὶν οἱ ἐν δοκῆσει θεοῦ, οὐ γὰρ ἂν εἴποιμι θεοί, διάφοροι δὲ τὰς γνώμας, καὶ οὐ μιᾶ κατὰ πάντων ἰόντες ψήφῳ τῶν ἐπαινουμέ-

χορευτές, ἀλλὰ καὶ μὲ τελῶνες, ἀγνοώντας τὴν ἐλευθερία τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τὴν αὐστηρότητά της σὲ ὅποιοδήποτε ἀπὸ αὐτὰ πού πράττομε. Γιατὶ δὲν ἐπανεκλέξαμε ἕναν τρόπο ζωῆς ἄξιο γιὰ γέλοια σύμφωνα μὲ παραδόσεις ἀνθρώπων συνηθισμένων νὰ λένε λόγια κούφια, ἀλλὰ παιδαγωγούμενοι μᾶλλον ἀπὸ θείους καὶ ἱερούς νόμους, ἐκτιμήσαμε τοὺς τρόπους τῆς ἀληθινὰ ὀρθῆς ζωῆς. Θυμούμαστε ἀσφαλῶς τὸν Παῦλο πού γράφει «Ἡ τροφή δὲν θὰ μᾶς παρουσιάσει στὸν Θεό, οὔτε ἂν φᾶμε θὰ κερδίσομε τίποτε, οὔτε ἂν δὲν φᾶμε θὰ χάσομε τίποτε»⁴². Καὶ βέβαια σὲ ἄλλο σημεῖο· «Κάθετι πού τρώγεται εἶναι καλὸ καὶ τίποτε δὲν ἀποκλείεται· γιατί ἀγιάζεται μὲ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὴν προσευχή μας»⁴³. Θυμούμαστε ὅμως καὶ τὸν ἴδιο τὸν Δεσπότη τῶν ὅλων καὶ νομοθέτη Χριστὸ πού λέγει· «Ἀκοῦστε καὶ κατανοήσατε τὸ πρᾶγμα· Δὲν μολύνει τὸν ἄνθρωπο αὐτὸ πού εἰσέρχεται ἀπὸ τὸ στόμα, ἀλλὰ ἐκεῖνο πού βγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα, αὐτὸ εἶναι πού μολύνει τὸν ἄνθρωπο. Γιατὶ ἀπὸ μέσα μας βγαίνουν διαλογισμοὶ πονηροί, φόνοι, μοιχεῖες, κλοπές, πορνείες. Αὐτὰ εἶναι πού μολύνουν τὸν ἄνθρωπο»⁴⁴.

Ἴσως βέβαια αὐτὸς παραγράψει αὐτοὺς τοὺς λόγους, μολονότι τὸ πρᾶγμα βοηθεῖται πάρα πολὺ καὶ ἀπὸ φυσικὲς αἰτίες. Ἐὰς μᾶς ἐξηγήσει τοὺς λόγους πού θὰ δικαιολογοῦσαν τὴν κατηγορία ἐναντίον ἐκείνων γιὰ τὰ ὅποια δὲν ξέρω πῶς τὰ κατηγορεῖ, παρόλο πού ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τὴν γνώμη ὅλων καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τους, ὅτι εἶναι φαγώσιμα καὶ ἀπὸ τὰ περιλαμβανόμενα σ' αὐτά. Ἐννοῶ τὸ ἐξῆς μ' αὐτὸ πού λέγω· τῶν χερσαίων δηλαδὴ ζώων εἶναι πάρα πολλές οἱ διαφορές, ἀλλὰ καὶ τῶν πτηνῶν καὶ τῶν θαλασσινῶν, καὶ τὴ χρήση καθενὸς τὴν ὀρίζει ἡ φύση. Ἄλλων ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἀκατάλληλη ἡ χρήση τους γιὰ φαγητό, καὶ ἄλλων κατὰλληλη. Ἐπομένως ὅταν κάτι ἀδιάβλητο ἀπὸ τὴ φύση κατηγορεῖται ἀπὸ αὐτοὺς, ἄς ἔρθουν στὴ μέση καὶ ἄς παρουσιάσουν ἀληθεῖς αἰτίες κατηγορίας τοῦ πράγματος, ἀλλιῶς ἄς γνωρίζουν ὅτι, προβάλλοντάς μας συνήθειες παράλογες, θὰ συλληφθοῦν ὅτι οἱ ἴδιοι πάσχουν ἀπὸ ἔσχατη παραλογία. Ἀπορῶ ὅμως, ὅτι, ἐνῶ ὑπάρχουν σ' αὐτοὺς πάρα πολλοὶ νομιζόμενοι θεοί, γιατί δὲν θὰ μπορούσα νὰ πῶ θεοί, ὅμως ἔχουν διαφορετικὴ ἄποψη καὶ δὲν ψηφίζουν ὅμοια ὅλοι γιὰ τὰ ἀξιέ-

νων, ἢ γουν τῶν κατεψεγμένων. Ἴδοι δ' ἂν τις ἀντεγειρομένους ὡσπερ ἀλλήλοις, καὶ τό τισι κατεστυγημένον, ἑτέροις ἐν λόγῳ καὶ παραδοχῇ. Καίτοι πῶς οὐχ ἀπλαστισοῦν συμφήσειεν ἂν ὡς τὸ βέβηλον ἀληθῶς, οὐ τισι μὲν ἂν εἶη τοιοῦτον, ἑτέροις δὲ καθαρὸν, 5 καὶ εἰ παρατρέχοι τὸ ἀκριδὲς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν. Ἀλλ' οὖν ἔδει θεοὺς ὄντας αὐτούς, καθάπερ αὐτοὶ ληροῦντές φασι, μὴ ἀφαμαρτεῖν τοῦ εἰκότος, ἢ γουν ἐν ἀγνοίᾳ γενέσθαι τάληθους. Ἀνθ' ὅτου δὴ οὖν οὐχ ἐν αὐτοῖς ἐπὶ πᾶσι φρόνημα, διάφορον δὲ καὶ διεσπασμένον, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἀβελτηρίας κατηγο- 10 ροῦν; Ἀλλὰ γὰρ ἴσως ἐκείνο φαῖεν ἂν, ὅτι ζώου παντός ἀπεσχίμεθα, καὶ τὸν τοῦ Πυθαγόρου τετιμήκαμεν λῆρον, ἀσυνετώτατα δὲ γεγραφότος. Μεμνήμεθα καὶ Ἐμπεδοκλέους·

Ἦδη γὰρ ποτ' ἐγὼ γενόμεν κούρη τε, κόρος τε,
Θάμνος, οἰωνός τε, καὶ εἰν ἀλὶ φαίδιμος ἰχθύς.

15 Οὐκοῦν εἰ τοιαύτας ἔχουσιν ἐφ' ἑαυτοῖς τὰς δόξας, καὶ αὐτούς τάχα που κούρας τε καὶ κούρους γενέσθαι ποτέ, ἰχθύς τε καὶ οἰωνούς, τὸ ἀπεικὸς οὐδὲν ἐννοεῖν τε καὶ λέγειν ἔστι δέ, οἶμαι, τῶν ἐνδεχομένων, οὐδὲ σεμνᾶς αὐτούς γεγενῆσθαι κόρας, ἢ τάχα που καὶ τῶν ἐν σκηναῖς ὀρχουμένων, ἢ καὶ τῶν ἐπὶ ληστεῖαις κα- 20 τεγνωσμένων καὶ δρᾶν εἰωθότων, ἃ μῆτε θέμις εἰπεῖν, μῆτε μὴν ἀξήμιον καὶ γοῦν ἐννοῆσαι μόνον τοῖς ἐπιεικέσιν. Εὐφορβον μὲν οὖν τὸν ἐν Τροίᾳ γεγενῆσθαι φησιν αὐτόν, ὁ τῶν ἀρίστων αὐτοῖς δογμάτων ἐξηγητής. Τίνας γε μὴν αὐτοὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἑαυτούς γενέσθαι φασίν, ἢ ποῖον ἄρα πτηνόν, ἢ γουν οἰω- 25 νόν, εἰκῆ καὶ αὐτοὶ ῥαψωδούντων, εἰ δοκεῖ, καὶ ἀναμειστούντων τὸν βίον ἀθλίων τε καὶ ὀδωδότων διηγημάτων, καὶ μυθαρίων ἀκαλλεστάτων, ἃ καὶ τίτθαι φαῖεν ἂν ἴσως τὰ δυσυπνοῦντα τῶν βρεφῶν εὖ μάλα κατακληεῖν σπουδάξουσαι. Οὐκοῦν, ὡς ἔφην, πλεῖστοι μὲν παρ' ἡμῖν οἱ πάντες εἰς λῆξιν ἦκοντες ἀγαθοῦ, ἐγ- 30 κρατείας δὲ μέτρων εἰς τοῦτο ἰγμένοι, καὶ ὡς ἀπὸ γε τῆς σφῶν αὐτῶν ἐπιεικείας διάπττοντες, ὡς καὶ αὐτῶν ἔσθ' ὅτε τῶν χρειωδεστάτων εἰς ζωὴν ἀποφοιτᾶν ἐλέσθαι νεανικῶς, ἄρτου τε, φημί,

παινα ἢ τὰ ἄξια κατηγορίας. Καὶ μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς ν' ἀντιπαρατίθενται κατὰ κάποιον τρόπο μεταξύ τους, κι αὐτὸ πού γιὰ κάποιους εἶναι μισητό, οἱ ἄλλοι τὸ ὑποστηρίζουν καὶ τὸ ἀποδέχονται. Καὶ πῶς δὲν θὰ συμφωνοῦσε καθένας ὅτι τὸ βέβηλο ἀληθινὰ μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι τέτοιο γιὰ κάποιους, καὶ γιὰ ἄλλους νὰ εἶναι βέβηλο, ἔστω κι ἂν ξεφεύγει τὸν ἀνθρώπινο νοῦ ὁ ἀκριβῆς χαρακτηρισμὸς του. Ἐπρεπε λοιπὸν, ἀφοῦ αὐτοὶ εἶναι θεοί, ὅπως λένε αὐτοὶ φλυαρώντας, νὰ μὴν κάνουν λάθος στὸ σωστὸ ἢ νὰ ἔχουν ἄγνοια γιὰ τὸ ἀληθές. Γιατί λοιπὸν δὲν ἐπικρατεῖ σ' αὐτούς γιὰ ὅλα μιὰ γνώμη, ἀλλὰ εἶναι διαφορετικὴ καὶ διασπασμένη, καὶ κατήγορος τῆς ἀνοησίας πού ὑπάρχει μέσα τους; Ἄλλ' ἴσως θὰ ποῦν ἐκεῖνο· ὅτι ἀπέχομε ἀπὸ κάθε ζῶο, καὶ τιμοῦμε τὴ φλυαρία τοῦ Πυθαγόρα πού ἔχει γράψει χωρὶς καθόλου σύνεση. Θυμούμαστε καὶ τὸν Ἐμπεδοκλῆ·

Ἐγὼ κάποτε ὑπῆρξα κοπέλλα καὶ ἀγόρι,
θάμνος, πουλὶ καὶ στὴ θάλασσα ὠραῖο ψάρι.

Ἄν λοιπὸν ἔχουν τέτοιες ἰδέες γιὰ τὸν ἑαυτό τους, κι ὅτι ἔγιναν κι αὐτοὶ τάχα κορίτσια κι ἀγόρια καὶ ψάρια καὶ πουλιὰ, δὲν εἶναι καθόλου ἄπρεπο νὰ σκεφθοῦμε καὶ νὰ ποῦμε! Εἶναι, νομίζω, ἀπὸ τὰ ἐνδεχόμενα ὅτι οὔτε σεμνὲς κόρες ἔγιναν, ἢ ἴσως καὶ κάποιες ἀπὸ ὅσες χορεύουν στὰ θεάτρα, ἢ καὶ ἀπὸ τοὺς καταδικασμένους γιὰ ληστεῖες κι ἐξοικειωμένους νὰ κάνουν αὐτὰ πού οὔτε νὰ τὰ ποῦν εἶναι σωστὸ οἱ φρόνιμοι, οὔτε χωρὶς βλάβη καὶ νὰ τὰ σκεφθοῦν μόνο. Ὁ ἄριστος λοιπὸν ἐξηγητῆς τῶν δογμάτων τους λέγει ὅτι γεννήθηκε στὴν Τροία ὡς Εὐφορβος. Αὐτοὶ ὅμως ποιοὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότερους λένε ὅτι ἔγιναν, ἢ ποιὸ τάχα πτηνὸ ἢ πουλί, φλυαροῦν κι αὐτοὶ ἀσκοπα, ἂν θέλεις, καὶ γεμίζουν τὴ ζωὴ ἀπὸ ἄθλια καὶ βρωμερὰ διηγήματα καὶ ἀκαλλέστατα παραμυθᾶκια, τὰ ὅποια καὶ οἱ παραμάνες θὰ μποροῦσαν ἴσως νὰ ποῦν σὲ βρέφη πού δύσκολα κοιμοῦνται, προσπαθώντας νὰ τὰ ἡρεμήσουν. Ἄρα λοιπὸν, ὅπως εἶπα, εἶναι πάρα πολλοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας ἐκεῖνοι πού ἔχουν φτάσει στὴν κορυφὴ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἄγγιξαν τὸ μέτρο τῆς ἐγκράτειας, καὶ παρακινούμενοι ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴ σωφροσύνη, ἔφτασαν ὥστε νὰ ἐπιδιώκουν ν' ἀπομακρύνονται γενναῖα κι ἀπὸ αὐτὰ ἀκόμα τὰ ἐντελῶς ἀπαραίτητα τῆς ζωῆς, ἐννοῶ τὸ ψωμί καὶ τὸ λάδι, καὶ νὰ τιθασεύουν τὴν ἀμείλι-

καὶ μὴν ἐλαίου, λαχάνοις τε καὶ ὀρόβοις τὴν ἀπαραίτητον τῆς
 γαστρὸς τιθασσεύειν χρεῖαν, ὕδατί τε κεχρηῆσθαι γυμνῶ· ἐπιγάν-
 νυσθαι δὲ οὕτω τοῖς τῆς ἀσκήσεως πόνοις, ὡς οὐδὲν ἠγεῖσθαι τὸ
 ἄμεινον αὐτῶν. Καὶ διαδέβληται μὲν παρ' αὐτοῖς τῶν ἐδωδύμων
 5 οὐδέν, τληπαθοῦσι δὲ μᾶλλον, ὡς ἔφην, ἀνακόπτοντες τοῦ νοῦ
 τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω φορὰν, καὶ τοῖς τῆς σαρκὸς σκιρτήμασιν ἐπι-
 πλήττοντες, καὶ τὸ τῆς διανοίας ὄμμα καταλεπτύνοντες πρὸς γε
 τὸ δύνασθαι καταθρεῖν τὸ ἀνωμότης ἔχον καὶ τοῖς ἱεροῖς οὐκ
 ἀπαῖδον νόμοις.

10 Οἱ δὲ ταῖς Ἑλλήνων ἀμαθίαις ἐνισχημένοι, “Μὴ ἄψη, μὴ γεύ-
 ση, μὴ θίγης”, ἑαυτοῖς τε καὶ ἑτέροις ἀσυνετώτατα λέγοντες, ἐπι-
 πηδῶσι τοῖς ἄλλοις· ἃ χρῆν δήπου μᾶλλον τῆς ἑαυτῶν διανοίας
 ποιεῖσθαι μακρὰν, εἴπερ τις ἦν ὄλως λόγος αὐτοῖς τῆς ἀληθοῦς
 εὐζωΐας Ἀφροδίσια γὰρ ὀνομαῖζοντες τὴν λαγνεῖαν, ἀποσκευάζον-
 15 ται λίαν τὸ προσκρούειν τῇ θεῷ, καὶ μὴν καὶ τὰ ἕτερα τῶν κακῶν
 ἀνεπιπλήκτως ἐπιτηδεύουσι, γοητείας δὲ λέγω καὶ ἀρρενομιξίας,
 καὶ τοῦτο εἶσω σηκῶν ὑπὸ μάρτυσι τοῖς θεοῖς. Ὁ δὴ καὶ ἐν τοῖς
 καθ' ἡμᾶς καιροῖς ἐπικεχειρισμένον ἢ τῶν πραγμάτων ἔδειξε πεῖ-
 20 ρα. Ἐν γὰρ τοῖς τοῦ Κρόνου ναοῖς γάμων ἐλευθέρων λησται γεγο-
 νότες οἱ τεμενῖται πεφώρανται, θηρῶντος αὐτοῖς τὰς ὑβριζομένας
 τοῦ προσκυνουμένου. Ὡ ποῖον, ἢ πόσον δάκρυον ταῖς τεθηρευμέ-
 ναις! Γυνὴ παιδοτροφηθεῖσα σεμνῶς, ἐκ παρθενικῶν ἐκαλεῖτο
 παστῶν ἐπὶ τὸ τῆς ἀσελγείας ἐργαστήριον, χρῶντος, ὡς ἔφασαν
 αὐτοῖ τοῦ θεοῦ, καὶ κοίτην αἰτοῦντος τὴν ἔξω νόμων. Καὶ τὸ δύσ-
 25 οιστον ἐν τούτοις καὶ πάντων αἰσχιστον τῶν κακῶν, τὸ δεινὸν
 οὕτω καὶ πάναισχρον ἔγκλημα, ἔθει τε μακρῶ καὶ παρρησίᾳ τετί-
 μητο, ὡς μηδὲ αὐτοὺς λανθάνειν ἀξιούν τοὺς τῶν ιδίων γάμων
 σεσυλημένους τὸ γνήσιον. Χαίρων τις ἔπεμψεν ἐπὶ μοιχείαν τὴν
 σύνευνον, μαστροπεύοντος αὐτὴν ἑτέροις τοῦ τὴν οἰκείαν, ὡς
 30 ἔοικε, γραφομένου φύσιν, ὅτι μὴ δρᾷ τὰ σωμαίων. Βδελυρὰ γὰρ
 αἰεὶ καὶ θέθηλα τὰ δαμόνια. Ἄρ' οὖν τοὺς ἢ σοὺς ἀπτομένους ἢ
 γουν ἰχθύας ἐδηδοκότας καταμωμήσαιτ' ἂν τις εἰκότως, ἢ γουν

κτη ἀνάγκη τῆς κοιλιᾶς μὲ χόρτα καὶ ὄσπρια, καὶ νὰ πίνουν μόνο νερό, καὶ τόσο πολὺ εὐχαριστιοῦνται μὲ τοὺς κόπους τῆς ἀσκήσης, ὥστε δὲν θεωροῦν καλύτεροὺς τοὺς τίποτε ἄλλο. Ὅμως κανένα ἀπὸ ὅσα τρώγονται δὲν ἀποδοκιμάζουν, ἀλλὰ μᾶλλον ταλαιπωροῦνται, ὅπως εἶπα, προσπαθώντας ν' ἀνακόψουν τὴ φορὰ τοῦ νοῦ πρὸς τὸ κακό, ἐπιπλήττοντας τὰ σκιρτήματα τῆς σάρκας, καὶ ὀξύνοντας τὸ βλέμμα τῆς διάνοιας, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ βλέπουν αὐτὸ ποὺ δὲν ἔχει ψεγάδι καὶ εἶναι σύμφωνο μὲ τοὺς ἱεροὺς νόμους.

Οἱ αἰχμαλωτισμένοι ὅμως στὴν ἑλληνικὴ ἀμάθεια λέγοντας χωρὶς καθόλου σύνεση στοὺς ἑαυτοὺς των καὶ στοὺς ἄλλους, “Μὴν πλησιάσεις, μὴ γευθεῖς, μὴν ἀγγίξεις”, ἐφορμοῦν στὰ ἄλλα, τὰ ὅποια ἀσφαλῶς ἔπρεπε πολὺ περισσότερο νὰ τὰ κρατοῦν μακριὰ ἀπὸ τὴ σκέψη τους, ἂν βέβαια δίνουν κάποια σημασία στὴν ἀληθινὴ ἀγαθὴ ζωὴ. Γιατὶ ὀνομάζοντας τὴ λαγνεῖα “ἀφροδίσια”, ἀποφεύγουν πάρα πολὺ τὸ νὰ προσκρούσουν στὴ θεᾶ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα ἄσχημα τὰ κάνουν χωρὶς νὰ κατηγοροῦνται, ἐννοῶ τὶς μαγεῖες καὶ τὶς ἀρσενοκοιτίες, καὶ μάλιστα μέσα στοὺς ναοὺς μὲ μάρτυρες τοὺς θεοὺς, πράγμα ποὺ ἡ πεῖρα τῶν πραγμάτων ἔδειξε ὅτι ἐπιχειρεῖται καὶ στίς μέρες μας. Στοὺς ναοὺς τοῦ Κρόνου οἱ ἄνθρωποι τοῦ ναοῦ συνελήφθησαν νὰ ἔχουν γίνει ληστὲς ἐλεύθερων γάμων, θηρεύοντας γιὰ χάρη τοὺς ὁ θεὸς ποὺ προσκυνοῦν αὐτὲς ποὺ διαφθείρουν. Πόσος ἀλήθεια θρηῆνος καὶ τί κλάμα γιὰ ὅσες θηρεύονται! Γυναίκα ποὺ ἀνατράφηκε μὲ σεμνότητα, σερνόταν ἀπὸ τὸν παρθενικὸ θάλαμο στὸ ἐργαστήριό τῆς ἀσέλγειας, μὲ χρησμό, ὅπως ἔλεγαν αὐτοί, τοῦ θεοῦ καὶ ἀπαιτησὴ του γιὰ τὴν παράνομη κλίνη. Καὶ τὸ ἀνυπόφορο ὅλων αὐτῶν καὶ τὸ πιὸ αἰσχρὸ ἀπὸ ὅλα τὰ κακὰ, τὸ τόσο δεινὸ καὶ πάναισχρο ἔγκλημα, τὸ τιμοῦσαν μὲ μακρὰ συνήθεια καὶ ἐλευθερία, ὥστε νὰ ἔχουν τὴν ἀξίωση οὔτε αὐτοὶ ποὺ καταστρεφόταν ὁ γάμος τους νὰ ξεχνοῦν ὅτι εἶναι νόμιμο καὶ γνήσιο. Ἔστειλε κάποιος μὲ χαρὰ τὴ σύζυγό του στὴ μοιχεία καὶ γινόταν μαστροπὸς/προξενητὴς σὲ ἄλλους, κατηγορώντας, ὅπως φαίνεται, τὴν ἴδαι του τὴ φύση ὅτι δὲν ἐκτελεῖ τὶς σωματικὲς πράξεις. Γιατὶ τὰ δαιμόνια εἶναι πάντοτε ἀκάθαρτα καὶ βρωμερά. Ἀραγε λοιπὸν θὰ κατηγοροῦσε κανεὶς εὐλογα αὐτοὺς ποὺ δὲν ἀποφεύγουν τὸ χοιρινὸ ἢ τρώνε ψάρια, ἢ αὐτοὺς ποὺ ὀδηγοῦν

λαχόντες αὐτόν, εἰδωλολάτραι μὲν ἦσαν, καὶ πονηρῶν δαιμόνων
 θεραπευταί, ἀνόσιοι δὲ καὶ βδελυροὶ τοὺς τρόπους καὶ ἀπάσης
 ἥττους ἡδονῆς. Πόρνοι καὶ ἀρσενοκοῖται, μαλακοὶ καὶ κάτοινοι,
 καὶ ἀπάσης ἀπαξαιπλῶς φαυλότητος ἐπιμεληταί. Οὐ γὰρ ἦν ὁρᾶ-
 5 σθαι σεπτοὺς καὶ καθηgniσμένους, οἷ γε τοῖς σφῶν αὐτῶν ἐπόμε-
 νοι θεοῖς, ἀπάσης εἴσω γεγόνασι γραφῆς, ἵνα μὴ καὶ ἀμείνους
 ὁρῶντο τῶν προσκυνουμένων σωφρόνως τε καὶ ἐπεικῶς διαζῆν
 σπουδάζοντες, καὶ πέρα τοῦ μώμου παντὸς ἵεναι προθυμούμενοι.
 Οὐκοῦν ἕως μὲν ἦσαν, ὧ κράτιστε, τῶν σῶν ὑπηρεταὶ θεῶν, τοῖς
 10 ἁμαρτίας βορβόροις συνῶν δίκην ἐγκαλινδούμενοι διετέλουν οἱ
 τάλανες, ἐπειδὴ δὲ τῆς δαιμονιώδους ἀποφοιτήσαντες πλάνης,
 καὶ τῆς ἀπάτης τὸν σκότον τῆς ἐαυτῶν διανοίας ἀποπεμψάμενοι,
 τὸ τῆς ἀληθοῦς θεοπτίας πεπλουτήκασι φῶς καὶ τὸν τῶν ὅλων
 παμδασιλέα καὶ Κύριον ἐγνώκασι, φημί δὴ Χριστόν, τότε δὴ,
 15 τότε πάντα ῥύπον ἀπονιψάμενοι καὶ τῶν αἰσχιόνων ἀνθηρημέ-
 νοι τὰ παντὸς ἐπαίνου μεστά, πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ καὶ ἁγίαν
 κέκληνται ζωὴν, φημί δὴ τὴν εὐαγγελικὴν.

Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἔθνῶν ἀπόστολος ἦν ὁ πάνσοφος Παῦ-
 λος, σαγηνεύσας τῇ πίστει πολλοὺς καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πάγης
 20 ἐξελάν, ἀναγκαῖον αὐτοῖς πρὸς ὄνησιν ἐποιεῖτο μάθημα, τὸ χρῆ-
 ναί φημι σύνδρομον τῇ πίστει ποιεῖσθαι τὴν ἀρετὴν καὶ συναπο-
 θέσθαι τῇ πλάνῃ τὰ αὐτῆς, πορνείαν δὴ λέγω, μοιχείαν, ἀρρενο-
 μιξίαν, καὶ τὰ ἕτερα τῶν κακῶν. Ἔσεσθαι γὰρ οὕτω βάσιμον
 αὐτοῖς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εὖ μάλα δισχυρίσατο. Εἰ δὲ
 25 δεῖν καταιτιᾶσθαι οἶεται ματαίως τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν
 Χριστόν, πονηροὺς ἐπεὶ τοι προσίεται καὶ εἰδωλολάτρας, φιλο-
 πευστοῦντι φραζέτω. Πότερα δὴ χρῆν αὐτοὺς ἀκράδαντον ἔχειν
 τὸ βεβηκὸς ἐν κακοῖς καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ὁρᾶσθαι βελτίους,
 τῶν οὕτω κατεψευγμένων ἀπονοστήσαντας τρόπων, ἢ γουν ἐλέ-
 30 σθαι φρονεῖν τὰ ἀμείνω, καὶ παντὶ σθένει πειραῖσθαι τῆς παγκά-
 λης ἐφικέσθαι ζωῆς:

Ἄλλ', οἶμαι, φαίη τις ἄν, ὡς ἦν δήπου κρεῖττον αὐτοῖς τὰ

ἔχουν δάσκαλο καὶ μυσταγωγό τους, ἦταν εἰδωλολάτρες καὶ λάτρες πονηρῶν δαιμόνων, ἀνόσοι καὶ ἀσελγεῖς, καὶ παραδομένοι σὲ κάθε εἶδος ἡδονῆς. Πόρνοι καὶ παιδεραστὲς, θηλυπρεπεῖς καὶ μεθύστακες, καὶ γενικὰ ἐκτελεστὲς κάθε φαυλότητος. Γιατὶ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ φαίνονται σεβαστοὶ καὶ ἔξαγνισμένοι ἐκεῖνοι πού, ἀκολουθώντας τοὺς θεοὺς τους, ἀπέσπασαν τὴν κατηγορία γιὰ κάθε κακία, γιὰ νὰ μὴν παρουσιάζονται καλύτεροι ἀπὸ τοὺς θεοὺς πού προσκυνοῦσαν, φροντίζοντας νὰ ζοῦν φρόνιμα κι ὅπως πρέπει, πρόθυμοι νὰ βαδίσουν πέρα ἀπὸ κάθε κατηγορία. "Ὅσο λοιπὸν ἦταν, φίλε, ὑπηρέτες τῶν θεῶν σου, ζοῦσαν κυλιόμενοι οἱ δυστυχημένοι σὰν τοὺς χοίρους μέσα στὸν βουρκο τῆς ἁμαρτίας, ὅταν ὁμως ξέφυγαν ἀπὸ τὴν πλάνη τῶν δαιμόνων καὶ ἔδιωξαν ἀπὸ τὸ νοῦ τους τὸ σκότος τῆς ἀπάτης, ἀφοῦ κατακλύσθηκαν ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἀληθινῆς θεοπτίας καὶ γνώρισαν τὸν παμβασιλέα καὶ Κύριο τῶν ὅλων, ἐννοῶ βέβαια τὸν Χριστό, τότε πλέον, τότε, ἀφοῦ ἔπλυναν ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους κάθε ρύπο κι ἀφοῦ προτίμησαν κι ἐπέλεξαν στῆ θέση τῶν αἰσχυρῶν ὅσα εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ κάθε ἔπαινο, κλήθηκαν στὴν ἀγία τοῦ Χριστοῦ ζωὴ, ἐννοῶ τὴ ζωὴ τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ σοφώτατος Παῦλος ἦταν ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν καὶ ἔπιασε πολλοὺς στὸ δίχτυ τῆς πίστεως ἔλευθερώνοντάς τους ἀπὸ τὴν παγίδα τοῦ διαβόλου, τοὺς ἔκανε ἓνα κατάλληλο πρὸς ὠφέλειά τους μάθημα, ὅτι δηλαδὴ ἔπρεπε νὰ κάνουν σύνδρομη μὲ τὴν πίστη τους τὴν ἀρετὴ, καὶ νὰ ἀποδώσουν στὴν πλάνη τὰ δικά της, ἐννοῶ τὴν πορνεία, τὴ μοιχεία, τὴν παιδεραστία καὶ τὶς ἄλλες αἰσχυρότητες. Γιατὶ ἔτσι θὰ μπορούσαν, ἰσχυρίσθηκε μὲ δύναμη, νὰ μεταβοῦν στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. "Ἄν νομίζει ὅτι πρέπει μάταια νὰ κατηγορεῖ τὸν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό, ἐπειδὴ δέχεται πονηροὺς κι εἰδωλολάτρες, ἃς ἀπαντήσῃ στὴν ἐρώτησή μου· Ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο· ἔπρεπε αὐτοὶ νὰ μείνουν ἀμετακίνητοι μέσα στὸ κακὸ καὶ μὲ κανένα τρόπο νὰ μὴ γίνονται καλύτεροι, ξεφεύγοντας ἀπὸ αὐτὴ τὴν τόσο ἀξιοκατάκριτη ζωὴ, ἢ νὰ ἐπιλέξουν τὴν πίστη στὰ καλύτερα καὶ νὰ προσπαθοῦν μὲ ὅλη τους τὴ δύναμη νὰ φτάσουν στὴν πανάριστη ζωὴ;

Ἄλλὰ, νομίζω, θὰ ἔλεγε κανεὶς, ὅτι τὸ καλύτερο γι' αὐτοὺς θὰ

τούς σαγηνεύοντας εἰς μοιχείαν καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἔδεσι δρω-
 τας ἃ μὴ θέμις· Κατακιβδηλεύειν δὲ καὶ ἑτέρως τὴν Χριστιανῶν
 πειρᾶται θρησκείαν, ὡδὶ γεγραφώς

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

5 "Οτι δὲ οὐχ οἱ νῦν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξ ἀρχῆς οἱ πρῶτοι παραδεξά-
 μενοι τὸν λόγον παρὰ τοῦ Παύλου τοιοῦτοί τινες γεγόνασιν, εὐδη-
 λον ἐξ ὧν αὐτὸς ὁ Παῦλος μαρτυρεῖ πρὸς αὐτοὺς γράφων. Οὐ γὰρ
 ἦν οὕτως ἀναίσχυντος, οἶμαι, ὡς μὴ συνειδῶς αὐτοῖς ὀνειδή το-
 σαῦτα πρὸς αὐτοὺς ἐκείνους ὑπὲρ αὐτῶν γράφειν. Ἐξ ὧν εἰ καὶ
 10 ἐπαίνους ἔγραφε τοσοῦτους αὐτῶν, εἰ καὶ ἀληθεῖς ἐτύγχανον, ἐρυ-
 θριᾶν ἦν, εἰ δὲ ψευδεῖς καὶ πεπλασμένοι, καταδύεσθαι φεύγοντα
 τὸ μετὰ θωπείας λάγνου καὶ ἀνελευθέρου κολακείας ἐντυγχάνειν
 δοκεῖν. Ἄ δὲ γράφει περὶ τῶν ἀκροασαμένων αὐτοῦ Παῦλος πρὸς
 αὐτοὺς ἐκείνους, ἐστὶ ταῦτα· «Μὴ πλανᾶσθε· οὔτε εἰδωλολάτραι,
 15 οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε κλέπται, οὔτε
 πλεονέκται, οὐ μέθυσοι, οὐ λοῖδοροι, οὐχ ἄρπαγες, βασιλείαν
 Θεοῦ κληρονομήσουσι. Καὶ ταῦτα οὐκ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί, ὅτι καὶ
 ὑμεῖς τοιοῦτοι ἦτε· ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιάσθητε ἐν τῷ ὀνόμα-
 τι Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ὁρᾷς ὅτι καὶ τούτους γενέσθαι φησὶ τοιού-
 20 τος, ἁγιασθῆναι δὲ καὶ ἀπολούσασθαι, ῥύπτειν ἱκανοῦ καὶ δια-
 καθαίρειν ὕδατος εὐπορήσαντας, ὃ μέχρι ψυχῆς εἰσδύσεται· Καὶ
 τοῦ μὲν λεπροῦ τὴν λέπραν οὐκ ἀφαιρεῖται τὸ βάπτισμα, οὐδὲ
 λειψῆνας, οὐδὲ ἀλφούς, οὔτε ἀκροχορδῶνας, οὐδὲ ποδάγραν, οὐδὲ
 δυσεντερίαν, οὐχ ὕδρον, οὐ παρωνυχίαν, οὐ μικρόν, οὐ μέγα τῶν
 25 τοῦ σώματος ἁμαρτημάτων, μοιχείας δὲ καὶ ἀρπαγᾶς καὶ πάσας
 ἀπλῶς τῆς ψυχῆς παρανομίας ἐξελεῖ·

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Θωπείαις μὲν οὖν, ἤγουν κολακείαις, ἀσυνήθως, ὧ³ γενναῖε,
 κεχρηῆσθαι τῷ Παύλῳ· διάκονος γὰρ ἀληθείας ἦν. Οἱ δὲ γε τὸν
 30 τῆς πίστεως προσηκόμενοι λόγον, τελεστήν τε καὶ μυσταγωγὸν

σπὴ μοιχεία καὶ στὰ ἴδια τὰ ἱερὰ κάνουν αὐτὰ ποῦ δὲν πρέπει; Ἐπιχειρεῖ κι ἄλλιῶς νὰ παραποιήσῃ τὴ θρησκεία τῶν Χριστιανῶν, γράφοντας τὰ ἑξῆς:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

“Ὅτι ὅμως ὄχι οἱ σύγχρονοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πρῶτοι ποῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ δέχθησαν τὴ διδασκαλία ἀπὸ τὸν Παῦλο ἦταν κάπως τέτοιοι, εἶναι φανερὸ ἀπὸ ὅσα ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος μαρτυρεῖ γράφοντας σ’ αὐτούς. Γιατὶ δὲν ἦταν, νομίζω, τόσο ἀδιάντροπος, ὥστε, χωρὶς νὰ γνωρίζει τὰ ἀξιόμμεπτα ἔργα τους, νὰ γράφει τόσα πολλὰ ἐναντίον τους, ἕξαιτίας τῶν ὁποίων ἀκόμα καὶ τόσους ἐπαίνους ἂν διατύπωνε γι’ αὐτούς, ποῦ, κι ἂν ἀκόμα ἦταν ἀληθινοί, θὰ τὸν ἔκαναν νὰ κοκκινίζει ἀπὸ ντροπὴ, ἐνῶ ἂν ἦταν ψεῦτικοι καὶ πλαστοί, ἔπρεπε νὰ ἔξαφανισθεῖ, ἀποφεύγοντας τὸ νὰ φαίνεται ὅτι μιᾶ μὲ χάρδια λαγνείας καὶ ἀνελεύθερης κολακείας. Αὐτὰ ποῦ γράφει γιὰ τοὺς ἀκροατὲς τοῦ ὁ Παῦλος πρὸς αὐτούς τοὺς ἴδιους εἶναι τὰ ἑξῆς: «Μὴν ἀπατᾶσθε, οὔτε εἰδωλολάτρεις, οὔτε μοιχοί, οὔτε θηλυπρεπεῖς, οὔτε παιδεραστές, οὔτε κλέφτες, οὔτε πλεονέκτες, οὔτε μέθυστοι, οὔτε ὑβριστές, οὔτε ἄρπαγες θὰ κληρονομήσουν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὰ δὲν τὰ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί· γιατί κι ἔσεῖς ἦσαстан τέτοιοι. Ἄλλὰ ἔχετε λουσθεῖ μὲ τὸ βάπτισμα, καὶ ἁγιασθήκατε στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»⁴⁵. Βλέπεις ὅτι κι αὐτοί, λέγει, ὑπῆρξαν τέτοιοι, ἀλλὰ λούσθησαν καὶ ἁγιάσθησαν, ἀφοῦ εἶχαν τὴν τύχη νὰ πλυθοῦν καὶ νὰ καθαρισθοῦν μὲ ἀρκετὸ νερό, εἰσδύοντας αὐτὸ μέχρι μέσα στὴν ψυχὴ. Καὶ τοῦ λεπροῦ βέβαια τὴ λέπρα δὲν τὴν ἀφαιρεῖ τὸ βάπτισμα, οὔτε τὶς λειχήνες, οὔτε τοὺς ἀλφούς, οὔτε τὶς κρεατολιᾶς, οὔτε τὴν ποδάγρα, οὔτε τὴ δυσεντερία, οὔτε τὸν ὑδρώπικα, οὔτε τὴν παρωνυχίδα, οὔτε μικρὴ ἢ μεγάλη βλάβη τοῦ σώματος, καὶ θὰ ἀφαιρέσει τὶς μοιχεῖες καὶ τὶς ἄρπαγες καὶ ὅλες γενικὰ τὶς παρανομίες τῆς ψυχῆς;

ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ

Χαιδέματα βέβαια, δηλαδὴ κολακεῖες, εἶναι ἀσυνήθιστο, ὃ γενναῖε, νὰ χρησιμοποιεῖ ὁ Παῦλος· γιατί ἦταν ὑπερέτης τῆς ἀλήθειας. Κι αὐτοί ποῦ δέχθησαν τὸ λόγο τῆς πίστεως καὶ τοὺς ἔλαχε νὰ τὸν

λαχόντες αὐτόν, εἰδωλολάτραι μὲν ἦσαν, καὶ πονηρῶν δαιμόνων
 θεραπευταί, ἀνόσιοι δὲ καὶ βδελυροὶ τοὺς τρόπους καὶ ἀπάσης
 ἤττους ἡδονῆς Πόρνοι καὶ ἀρσενοκοῖται, μαλακοὶ καὶ κάτοινοι,
 καὶ ἀπάσης ἀπαξαπλῶς φαυλότητος ἐπιμεληταί. Οὐ γὰρ ἦν ὁρᾶ-
 5 σθαι σεπτοὺς καὶ καθηgniσμένους, οἷ γε τοῖς σφῶν αὐτῶν ἐπόμε-
 νοι θεοῖς, ἀπάσης εἴσω γεγόνασι γραφῆς, ἵνα μὴ καὶ ἀμείνους
 ὁρῶντο τῶν προσκυνουμένων σωφρόνως τε καὶ ἐπιεικῶς διαζῆν
 σπουδάζοντες, καὶ πέρα τοῦ μώμου παντὸς ἰέναι προθυμούμενοι.
 Οὐκοῦν ἕως μὲν ἦσαν, ᾧ κράτιστε, τῶν σῶν ὑπηρεταὶ θεῶν, τοῖς
 10 ἁμαρτίας βορβόροις συνῶν δίκην ἐγκαλινδούμενοι διετέλουν οἱ
 τάλανες, ἐπειδὴ δὲ τῆς δαιμονιώδους ἀποφοιτήσαντες πλάνης,
 καὶ τῆς ἀπάτης τὸν σκότον τῆς ἐαυτῶν διανοίας ἀποπεμπάμενοι,
 τὸ τῆς ἀληθοῦς θεοπτίας πεπλουτήκασι φῶς καὶ τὸν τῶν ὅλων
 παμβασιλέα καὶ Κύριον ἐγνώκασι, φημί δὴ Χριστόν, τότε δὴ,
 15 τότε πάντα ῥύπον ἀπονιψάμενοι καὶ τῶν αἰσχιόνων ἀνθηρημέ-
 νοι τὰ παντὸς ἐπαίνου μεστά, πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ καὶ ἁγίαν
 κέκληνται ζωὴν, φημί δὴ τὴν εὐαγγελικὴν.

Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἔθνῶν ἀπόστολος ἦν ὁ πάνσοφος Παῦ-
 λος, σαγηνεύσας τῇ πίστει πολλοὺς καὶ τῆς τοῦ διαδόλου πάγης
 20 ἐξελών, ἀναγκαῖον αὐτοῖς πρὸς ὄνησιν ἐποιεῖτο μάθημα, τὸ χρῆ-
 ναί φημι σύνδρομον τῇ πίστει ποιεῖσθαι τὴν ἀρετὴν καὶ συναπο-
 θέσθαι τῇ πλάνῃ τὰ αὐτῆς, πορνείαν δὴ λέγω, μοιχείαν, ἀρρενο-
 μιξίαν, καὶ τὰ ἕτερα τῶν κακῶν. Ἔσεσθαι γὰρ οὕτω βάσιμον
 αὐτοῖς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εὖ μάλα δισχυρίσατο. Εἰ δὲ
 25 δεῖν κατατιᾶσθαι οἶεται ματαίως τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν
 Χριστόν, πονηροὺς ἐπεὶ τοι προσίεται καὶ εἰδωλολάτρας, φιλο-
 πευστοῦντι φραζέτω. Πότερα δὴ χρῆν αὐτοὺς ἀκράδαντον ἔχειν
 τὸ βεβηκὸς ἐν κακοῖς καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ὁρᾶσθαι βελτίους,
 τῶν οὕτω κατεψεγμένων ἀπονοστήσαντας τρόπων, ἢ γουν ἐλέ-
 30 σθαι φρονεῖν τὰ ἀμείνω, καὶ παντὶ σθένει πειραῖσθαι τῆς παγκά-
 λης ἐφικέσθαι ζωῆς:

Ἄλλ', οἶμαι, φαίη τις ἄν, ὡς ἦν δήπου κρεῖττον αὐτοῖς τὰ

ἔχουν δάσκαλο καὶ μυσταγωγὸ τους, ἦταν εἰδωλολάτρες καὶ λάτρες πονηρῶν δαιμόνων, ἀνόσιοι καὶ ἀσελγεῖς, καὶ παραδομένοι σὲ κάθε εἶδος ἡδονῆς. Πόρνοι καὶ παιδεραστὲς, θηλυπρεπεῖς καὶ μεθύστακες, καὶ γενικά ἐκτελεστὲς κάθε φαυλότητος. Γιατὶ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ φαίνονται σεβαστοὶ καὶ ἔξαγνισμένοι ἐκεῖνοι πού, ἀκολουθώντας τοὺς θεοὺς τους, ἀπέσπασαν τὴν κατηγορία γιὰ κάθε κακία, γιὰ νὰ μὴν παρουσιάζονται καλύτεροι ἀπὸ τοὺς θεοὺς πού προσκυνοῦσαν, φροντίζοντας νὰ ζοῦν φρόνιμα κι ὅπως πρέπει, πρόθυμοι νὰ βαδίσουν πέρα ἀπὸ κάθε κατηγορία. "Ὅσο λοιπὸν ἦταν, φίλε, ὑπηρέτες τῶν θεῶν σου, ζοῦσαν κυλιόμενοι οἱ δυστυχημένοι σὰν τοὺς χοίρους μέσα στὸν βούρκο τῆς ἁμαρτίας, ὅταν ὁμως ξέφυγαν ἀπὸ τὴν πλάνη τῶν δαιμόνων καὶ ἔδιωξαν ἀπὸ τὸ νοῦ τους τὸ σκότος τῆς ἀπάτης, ἀφοῦ κατακλύσθηκαν ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἀληθινῆς θεοπτίας καὶ γνώρισαν τὸν παμβασιλέα καὶ Κύριο τῶν ὅλων, ἐννοῶ βέβαια τὸν Χριστό, τότε πλέον, τότε, ἀφοῦ ἔπλυναν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους κάθε ρύπο κι ἀφοῦ προτίμησαν κι ἐπέλεξαν στὴ θέση τῶν αἰσχυρῶν ὅσα εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ κάθε ἔπαινο, κλήθηκαν στὴν ἁγία τοῦ Χριστοῦ ζωὴ, ἐννοῶ τὴ ζωὴ τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ σοφώτατος Παῦλος ἦταν ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν καὶ ἔπιασε πολλοὺς στὸ δίχτυ τῆς πίστεως ἐλευθερώνοντάς τους ἀπὸ τὴν παγίδα τοῦ διαβόλου, τοὺς ἔκανε ἓνα κατάλληλο πρὸς ὠφέλειά τους μάθημα, ὅτι δηλαδὴ ἔπρεπε νὰ κάνουν σύνδρομη μὲ τὴν πίστη τους τὴν ἀρετὴ, καὶ νὰ ἀποδώσουν στὴν πλάνη τὰ δικά της, ἐννοῶ τὴν πορνεία, τὴ μοιχεία, τὴν παιδεραστία καὶ τὶς ἄλλες αἰσχυρότητες. Γιατὶ ἔτσι θὰ μπορούσαν, ἰσχυρίσθηκε μὲ δύναμη, νὰ μεταβοῦν στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. "Ἄν νομίζει ὅτι πρέπει μάταια νὰ κατηγορεῖ τὸν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό, ἐπειδὴ δέχεται πονηροὺς κι εἰδωλολάτρες, ἃς ἀπαντήσῃ στὴν ἐρώτησή μου. Ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο ἔπρεπε αὐτοὶ νὰ μείνουν ἀμετακίνητοι μέσα στὸ κακὸ καὶ μὲ κανένα τρόπο νὰ μὴ γίνονται καλύτεροι, ξεφεύγοντας ἀπὸ αὐτὴ τὴν τόσο ἀξιοκατάκριτη ζωὴ, ἢ νὰ ἐπιλέξουν τὴν πίστη στὰ καλύτερα καὶ νὰ προσπαθοῦν μὲ ὅλη τους τὴ δύναμη νὰ φτάσουν στὴν πανάριστή ζωὴ;

Ἄλλὰ, νομίζω, θὰ ἔλεγε κανεῖς, ὅτι τὸ καλύτερο γι' αὐτοὺς θὰ

αἰσχίῳ μεθέντας καὶ τῶν φαύλων ὀλιγωρήσαντας, μεθικέσθαι πρὸς τὰ βελτίῳ, καὶ τὸν ἐν Χριστῷ καὶ ἀξιοζήλωτον ἐπασκῆσαι βίον. Ἄνθ' ὅτου δὴ οὖν αἰτιᾶται Χριστόν, εἰ σέσωκε τοὺς ἀπολω-
 5 λότας. καὶ χεῖρα προτείνας αὐτοῖς τὴν σωτήριον, χαμαὶ κειμένους
 ἀνέστησε, καὶ ἀρρωστοῦντας ἰάσατο, καὶ τῶν ἐν καρδίᾳ παθῶν
 δωρεῖται τὴν ἄφεσιν; Ἔφη γάρ, ὅτι «Οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαί-
 ούς, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν». Καὶ πάλιν· «Οὐ χρεῖαν
 ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες». Τίνας γὰρ
 ἂν καὶ ἀκείσθαι πρέπει τοὺς ἰατρικῆς εὐτεχνίας ἐπιμελητάς, πό-
 10 τερα δὴ, τοὺς ὄντας ἐν ἀρρωστίαις, ἢ τοὺς ἐπέκεινα τοῦ νοσεῖν;
 Τίνας δὲ τῶν ἐν πόλεσιν ἢ χώραις ἐλευθεροῦν ἔθος τοῖς ἀρίστοις
 τῶν στρατηγῶν; Τοὺς ἀλόντας ἤδη καὶ ἐν δορυκτῆτων τάξει κει-
 μένους, ἢ τοὺς τείχεσιν ἐξωσμένους, οὕτω τε βαρβαρικῆς ὠμότη-
 τος γεγονότας θήραμα; Ἀρμόσειε δ' ἂν τίσιν ἄρα τὸ ἀπονίζεσθαι
 15 δεῖν; Πότερα, τοῖς οὖσιν ἐν μολυσμοῖς, ἢ τούτοις μὲν ἠκιστὰ γε,
 φαίη δ' ἂν ὅτι τοῖς καθαροῖς; Καίτοι πῶς οὐκ ἂν γελῶτο δικαίως,
 εἰ μὴ τις τοῖς πεπονθόσι προεπωδεδετέρας εἶναί φησι τὰς ἐπικου-
 ρίας, ἀλλὰ μὴ τοῖς ἔξω τοῦ παθεῖν; Ἄνθ' ὅτου δὴ οὖν, ὡς ἔφην,
 τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἡμερότητας καταγορεύειν ἀποτολμᾶ καὶ
 20 γράφεται τὴν φιλανθρωπίαν; Ἀρρωστιῶν τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ἀπήλ-
 λαξεν, ἠλευθέρωσε παθῶν, διαβολικὴν ἐξ αὐτῶν ἀπέσπασε τυ-
 ραννίδα, ῥυπῶντας ἐκτόπως, καθαρὸς ἀπέφηνε καὶ διεσμηγμέ-
 νους. Τίμησον ὠδαῖς ταῖς χαριστηρίοις, εἶπέ καὶ αὐτὸς κατὰ τὸν
 προφήτην Ἀμβακούμ· «Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, καὶ
 25 ἐφοβήθην· Κύριε, κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην».

Ἄλλ' ὁ σοφὸς οὕτοσι γέλωτος ποιεῖται πρόφασιν τὰ οἷς ἦν
 ἄμεινον ἐπιγάνυσθαι καὶ μάλα ἐμφρόνως. Ἠγνοηκῶς δὲ εἰσάπαν
 τὴν τοῦ ἀγίου βαπτίσματος δύναμιν, κατειρωνεύεται μὲν τῶν ἄγαν
 σεπτῶν πραγμάτων, διεσμηῆχθαι δέ φησι τοὺς πιστεύοντας εἰς
 30 Χριστόν, ῥύπτειν ἱκανοῦ τυχόντας ὕδατος. Προσεπάγει τούτοις
 ἕτερα ἄττα ψυχρὰ καὶ γρασπρεπῆ μυθάρια. Φησὶ γὰρ ἀνόνητον

ἦταν, ἀφήνοντας τὰ αἰσχρὰ καὶ ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ φαῦλα, νὰ μετακινηθοῦν στὰ καλὰ καὶ νὰ ξαναασκήσουν τὴν ἀξιοζήλευτη ζωὴ τοῦ Χριστοῦ. Γιὰ ποιὸ λόγο λοιπὸν κατηγορεῖ τὸν Χριστό, ἂν ἔσωσε ἐκείνους ποὺ εἶχαν χαθεῖ καὶ ἀπλώνοντάς τους τὸ σωτήριο χέρι, πεσμένους κάτω στὴ γῆ τοὺς σήκωσε, κι ἐνῶ ἦταν ἄρρωστοι τοὺς θεράπευσε, καὶ τοὺς χαρίζει τὴ συγχώρηση γιὰ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς τους; Γιατὶ ἔχει πει· «Δὲν ἦρθα νὰ καλέσω τοὺς δίκαιους νὰ μετανοήσουν, ἀλλὰ τοὺς ἁμαρτωλούς». Καὶ ἄλλοῦ· «Δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ γιατρὸ οἱ ὑγιεῖς, ἀλλὰ οἱ ἀσθενεῖς»⁴⁶. Ποιούς δηλαδὴ πρέπει νὰ θεραπεύουν ἐκεῖνοι ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἰατρικὴ τέχνη, ποιούς ἀπὸ τοὺς δύο, ἐκείνους ποὺ εἶναι ἄρρωστοι, ἢ αὐτοὺς ποὺ βρίσκονται μακριὰ ἀπὸ ἄρρώστια; Καὶ οἱ ἄριστοὶ στρατηγοὶ ποιούς συνήθως ἐλευθερώνουν μέσα στὶς πόλεις καὶ στὶς χῶρες; Ἐκείνους ποὺ ἤδη αἰχμαλωτίσθηκαν καὶ πέρασαν στὴν τάξη τῶν ὑποδούλων, ἢ αὐτοὺς ποὺ περιβάλλονται ἀπὸ τείχη καὶ δὲν ἔχουν γίνεῖ ἀκόμα θήραμα τῆς βαρβαρικῆς ὠμότητος; Καὶ ποιοὶ ἄραγε ἀρμόζει νὰ πλένονται; Ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι γεμᾶτοι ἀκαθαρσία, ἢ αὐτοὶ βέβαια, θὰ ἔλεγε κανεῖς, καθόλου, ἀλλὰ οἱ καθαροί; Καὶ πῶς δὲν θὰ γελοιοποιηθεῖ δίκαια ἂν ἔλεγε κάποιος, ὅτι ἡ βοήθεια ἀρμόζει περισσότερο σ' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ἠττηθεῖ, καὶ ὄχι σ' αὐτοὺς ποὺ ἀγωνίζονται ἀκόμα; Γιὰ ποιὸ λόγο λοιπὸν, ὅπως εἶπα, ἔχει τὸ θράσος νὰ κατηγορεῖ τὴν ἡμερότητα τοῦ Σωτήρα μας καὶ νὰ καταγγέλλει τὴν φιλανθρωπία του; Ἀλλάξαε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὶς ἀρρώστιες τους, τοὺς ἐλευθέρωσε ἀπὸ τὰ πάθη, ἀπέσπασε ἀπὸ αὐτοὺς τὴν τυραννικὴ ἐξουσία τοῦ διαβόλου, παρέδωσε καθαρούς καὶ καλοσκουπισμένους τοὺς ὑπερβολικὰ ἀκάθαρτους. Τίμησέ τον μὲ εὐχαριστήριες ὠδές, πές καὶ σὺ σύμφωνα μὲ τὸν προφήτη Ἀβδακούμ· «Κύριε, ἔφτασε ἡ φωνή σου σ' ἐμένα καὶ φοβήθηκα, Κύριε, ἀναλογίσθηκα τὰ ἔργα σου, κι ἔμεινα ἐκθαμβος»⁴⁷.

Ἄλλ' αὐτὸς ἐδῶ ὁ σοφὸς βρίσκει πρόφασιν νὰ γελοιοποιεῖ αὐτὰ ποὺ ἦταν καλύτερα νὰ χαίρεται, καὶ πολὺ συνετά. Ἀγνοώντας τελείως τὴ δύναμιν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, χλευάζει τὰ πάνσοπα πράγματα, καὶ λέγει ὅτι σκοπίσθηκαν οἱ πιστοὶ τοῦ Χριστοῦ ποὺ λούσθηκαν μὲ νερὸ ἱκανὸ νὰ τοὺς καθαρίσει τὸν ρύπον. Προσθέτει σ' αὐτὰ καὶ μερικὰ ἄλλα παραμυθᾶκια ψυχρὰ καὶ κατάλληλα γιὰ γριουῦλες.

εἶναι παντελῶς τοῖς ἐν ἀρρωστίαις σωματικαῖς τὸ τοῦ βαπτίσματος ὕδωρ, ἡμᾶς δὲ ληροῦντας οἴεσθαί τε καὶ λέγειν, ὡς τῶν ἐν ψυχαῖς ἀπαλλάττει ῥύπων. Ἄλλ', ὃ κράτιστε, φαίην ἄν, οὐκ εἰς ἄκρῃσιν τῶν τοῦ σώματος παθῶν πάντῃ τε καὶ πάντως παραλαμβάνεται πρὸς
 5 ἡμῶν τὸ σωτήριον βάπτισμα, οὔτε μὴν, καθάπερ οἶει καὶ φρονεῖν ἀξιοῖς, μέχρι τῶν αἰσθήσει καὶ ὁρατῶν πραγμάτων ἐστὶ τὸ Χριστοῦ μυστήριον· ἰσχνὸς δὲ λίαν ἐστὶ καὶ βαθὺς ὁ ἐπ' αὐτῷ λόγος, καὶ ταῖς τῶν πλανωμένων διανοίαις οὐχ ἀλώσιμος. Καὶ γοῦν ὁ προφήτης Ἡσαΐας, «Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε»,
 10 φησιν Ἀρχὴ γὰρ συνέσεως ἢ πίστις. Καὶ ταύτην ἔχει τὴν εἰσβολὴν τὸ θεῖον ἡμῶν καὶ σεπτὸν μυστήριον. Ἴνα τοίνυν μὴ εἰς τὰς τῶν ἀμνήτων ἐκφέρων ἀκοᾶς τὰ κεκρυμμένα, προσκρούσαιμι λέγοντι τῷ Χριστῷ· «Μὴ δῶτε τὰ ἅγια τοῖς κνσί, μηδὲ βάλλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων». Τῶν βαθυτέρων
 15 ἀφέμενος, τετράψομαι μᾶλλον ἐπ' ἐκεῖνα νυνί, τὰ δι' ὧν ἔστιν ἰδεῖν εἰκῆ βαδίζοντα τὸν δι' ἐναντίας, καὶ φιλοσογοῦντα μᾶλλον, ἤγουν εἰδότα τὸ ἀληθές.

Οὐ τῶν ἐν σώματι παθῶν τὴν ἀπεμπολὴν ἐπαγγέλλεται τὸ σωτήριον βάπτισμα. Οὐκοῦν εἰ μὴ τοῦτο κατορθοῖ, μὴ σφόδρα
 20 θαυμάσης. Ὅτι γὰρ κατανεύοντος τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὸς γε τοῦτο ἡμῖν ἀρκέσει τὸ ὕδωρ ἐμποδῶν ὄντος οὐδενός, ἀκονιτὶ καθαθήσομεν, τὴν ἀπόρρητον αὐτοῦ καὶ ὑπερφυσικὰ δύναμιν ἀναλογισάμενοι. Τί γὰρ τῶν ἁγαν τεθαυμασμένων οὐ γέγονε παρ' αὐτοῦ; Θεοσημείας δὲ ποῖος οὐκ ἐπεδείχθη τρόπος; Νεύματι γὰρ τῷ
 25 πανσθενεστάτῳ λεπρούς ἀπέφηνε καθαρούς, ὑδεριῶντας ἠλευθέρου τοῦ κακοῦ, τὸν τῷ πόδε λελωθὴν ἑλθῆσας μόνον ἀπέφηνεν εὐσκελῆ καὶ μέντοι καὶ δρομικώτατον· ἐξήλατο γὰρ ἐλάφου δίκην. Προστέταχε τῷ τυφλῷ τοῖς τοῦ Σιλῳὰμ ὕδασιν ἐναπο-
 30 νίζειν τὰς ὄψεις, οὗ δὴ γεγονότος, ἐνήστραψε μὲν αὐτῷ τὸ ἀσύνηθες φῶς, ὁ δὲ βαθὺς τῶν ὀμμάτων ἐξήρηται σκότος. Ὁ τοίνυν ἀμογητὶ τὰ οὕτως κατορθοῦν ἐξαίρετα, καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς ὕδασιν ἐνιείς τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως τὴν ἐνέργειαν, ἄρ' ἔσθ' ὅπως καὶ ἀρ-

Γιατί λέγει, ὅτι εἶναι τελείως ἀνώφελο γιὰ ἐκείνους ποὺ εἶναι ἄρρωστοι σωματικὰ τὸ νερὸ τοῦ βαπτίσματος, κι ὅτι ἐμεῖς φλυαροῦμε πιστεύοντας καὶ λέγοντας, ὅτι ἀπαλλάσσει ἀπὸ τοὺς ψυχικοὺς ρύπους. Ἀλλά, ὦ ἄριστε, θὰ ἔλεγα, δὲν χρησιμοποιοῦμε ἐμεῖς τὸ σωτήριο βάπτισμα ἔτσι γενικὰ πρὸς θεραπεία τῶν σωματικῶν παθημάτων, οὔτε βέβαια, ὅπως νομίζεις καὶ θέλεις νὰ πιστεύεις, τὸ μυστήριο τοῦ Χριστοῦ ἐξαντλεῖται στὰ αἰσθητὰ καὶ ὄρατὰ πράγματα, ἀλλ' εἶναι πολὺ λεπτὸς καὶ βαθὺς ὁ λόγος, γι' αὐτὸ καὶ δὲν μποροῦν νὰ τὸν κατανοήσουν οἱ διάνοιες ἐκείνων ποὺ ζοῦν στὴν πλάνη. Καὶ πράγματι λέγει ὁ προφήτης Ἡσαΐας· «Ἄν δὲν πιστέψετε, οὔτε καὶ θὰ καταλάβετε»⁴⁸. Γιατὶ ἀρχὴ τῆς κατανόησης εἶναι ἡ πίστη, καὶ ἔτσι προσεγγίζεται τὸ θεῖο καὶ σεπτὸ μυστήριό μας. Γιὰ νὰ μὴν προσκρούσω λοιπὸν στὸν Χριστὸ προσφέροντας στὶς ἀκοές τῶν ἀμυήτων τὰ ἀπόρρητα, γιατί λέγει, «Μὴ δώσετε τὰ ἅγια στοὺς σκύλους, οὔτε καὶ νὰ βάλετε τὰ μαργαριτάρια σας μπροστὰ στοὺς χοίρους»^{48α}, ἀφήνοντας τὰ πιὸ βαθιὰ στὸ νόημα, θὰ στραφῶ τώρα σ' ἐκεῖνα μᾶλλον, μὲ τὰ ὁποῖα μποροῦμε νὰ δοῦμε ὅτι βαδίζει στὴν τύχη ὁ ἀντίπαλός μας, καὶ ὅτι μᾶλλον τοῦ ἀρέσει νὰ κατηγορεῖ, παρὰ νὰ γνωρίσει τὴν ἀλήθεια.

Τὸ σωτήριο βάπτισμα δὲν ἐπαγγέλλεται τὴ διάλυση τῶν σωματικῶν παθῶν. Ἄν λοιπὸν δὲν τὸ κατορθώνει αὐτό, μὴν ἀπορήσεις καὶ πολὺ. Ὅτι βέβαια μὲ τὴ συγκατάθεση τοῦ Χριστοῦ θὰ σταθεῖ ἱκανὸ τὸ νερὸ καὶ σ' αὐτό, χωρὶς νὰ τὸ ἐμποδίζει τίποτε, θὰ τὸ διαπιστώσουμε εὐκόλα, ἂν ἀναλογισθοῦμε τὴν ἀπόρρητη καὶ ὑπερφυσικὴ δύναμή του. Ποιὸ ἀπὸ τὰ ὑπερβολικὰ θαυμαστὰ δὲν ἔγινε ἀπὸ αὐτόν; Ποιὸ τρόποσ θεοσημείας δὲν ἐπιδείχθηκε⁴⁹; Μὲ τὸ παντοδύναμο νεῦμα του παρουσίασε τοὺς λεπρούς καθαρούς, ἐλευθέρωσε τοὺς ὑδρωπικοὺς ἀπὸ τὸ πάθος τους, τὸν ἀνάπηρο στὰ πόδια μόνο ποὺ τὸ θέλησε τὸν παρουσίασε ἄρτιο, καὶ μάλιστα καὶ ταχύτερο ἀπὸ πρωτύτερα· γιατί ἀναχώρησε πηδώντας σὰν ἐλάφι. Πρόσταξε τὸν τυφλὸ νὰ πλύνει τὰ μάτια του στὰ νερὰ τοῦ Σιλωάμ, καὶ ὅταν τὸ ἔκανε ἄστραψε μπροστὰ του τὸ ἀσυνήθιστο φῶς καὶ διαλύθηκε τὸ πυκνὸ σκοτάδι τῶν ματιῶν του. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ δίχως κόπο κατόρθωνε αὐτὰ τὰ τόσο ἐξαιρετικὰ κι ἔβαζε μέσα στὰ νερὰ τὴν ἐνέργεια τῆς

48α. Ματθ. 7, 6.

49. Ἰω. 9, 1 ἔξ.

ρωστίας ἀπάσης σωματικῆς οὐκ ἂν ἀπέφηνε κρείττονα τὴν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος χάριν;

Ἄλλ' ἐφ' ἐτέροις ἡμῖν αὐτὴν δεδόσθαι φαμέν. Προαποθέμενοι γὰρ τῆς ἑαυτῶν διανοίας τῆς Ἑλληνικῆς ἀβελτηρίας τὸν σκότον, 5 καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀγέλαις τὸ ἐρρῶσθαι φράσαντες, καὶ πᾶσαν αὐτῶν πομπὴν καὶ λατρείαν ἐμφρονέστατα διαπτύσαντες, εἶτα τῷ τῆς ἀληθείας φωτὶ τὸν νοητὸν τῆς καρδίας ἀνευρύνοντες ὀφθαλμόν, καὶ τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς γενεσιουργὸν καὶ παμβασι- 10 λέα καὶ Θεὸν τῶν ὄλων ἐπεγνωκότες, ὁμολογοῦμεν τὴν πίστιν τὴν εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς δὲ εἰς ἀρχαῖς ἐτέρας ἦγοντες ζωῆς καὶ ταῖς τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας τρίβοις ἐμβε- 15 θηκότες, Χριστοῦ κατανεύοντος δικαιούμεθα. Δι' αὐτοῦ γὰρ ἡμῖν Ἰλεως ὁ Πατήρ. Δικαιοῦντος δὲ τοῦ νομοθέτου καὶ ἀπάσης ἡμᾶς ἀπαλλάττοντος γραφῆς, καὶ τῆς ἐπὶ ταῖς παραβάσεσιν ἀνιέντος 15 δίκης, καὶ προσέτι νοητῶς ἀγιάζοντος διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἀναμορφοῦντος ἡμᾶς καθ' ὃν οἶδε τρόπον αὐτὸς εἰς καινότητα ζωῆς σώφρονός τε καὶ ἐπιεικοῦς, τίς ὁ κατακρίνων ἔτι, ἢ καὶ ποῖος ἐν ἡμῖν ἔσται ῥύπος, οὐκ ἂν ἔχοιμι φράσαι.

Ἐφην δ' ἂν καὶ ἕτερα περὶ τούτων πλεῖστά τε ὅσα καὶ ἀλη- 20 θῆ, πληροφορῶ· ὅτι διὰ Μωσέως καὶ προφητῶν προανετυποῦτο τὸ μυστήριον, καὶ οὐ νέον ἐστίν, ἢ ἀρτιφανές καὶ πρὸς ἡμῶν εὐρημένον, εἰ μὴ, καθάπερ ἦδη προεῖπον, τὰς τῶν ἀμνητῶν ἐδεδί- 25 εῖν ἀκοάς. Ἄει γὰρ πως γελᾶσθαι φιλεῖ τὰ δυσέφικτα τοῖς πολλοῖς, ὅτι μὴ τῆς ἑαυτῶν διανοίας τὸ ἀδρανές καθορίζουσιν ἃ δὲ 25 ἦν ἄμεινον τοῦ παντός ἀξιοῦσθαι θαύματος, ταυτὶ πεποίηνται παρ' οὐδέν, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ πανάριστος οὐτοσί. Μέχρι γὰρ 30 μόνης τῆς τῶν ὑδάτων θέας ἀναμετρεῖ τὸ μυστήριον, καίτοι σαφῶς τε καὶ ἐναργῶς Ἰωάννου λέγοντος τοῖς ἐπὶ τὸ μετανοίας ἰού- 30 σι βάπτισμα· «Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίζω ὕδατι, ἔρχεται δὲ ὀπίσω μου ὁ ἰσχυρότερός μου, οὗ οὐκ εἰμι ἰκανὸς τὰ ὑποδήματα βα- 30 στάσαι· ἐκεῖνος ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ». Πα- 30 ρεικάζει γὰρ, οἶμαι, πυρὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμιν, καὶ

δύναμής του, ἄραγε δὲν θὰ μποροῦσε νὰ δείξει τὴ χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἰσχυρότερη ἀπὸ κάθε σωματικὴ ἀρρώστια;

Ἐποστηρίζομε λοιπὸν ὅτι ἡ χάρη μᾶς δόθηκε γιὰ ἄλλα. Ἀποβάλλοντες δηλαδὴ ἀπὸ τὴ διάνοιά μας πρῶτα τὸ σκότος τῆς Ἑλληνικῆς ἀνοησίας καὶ ἀποχαιρετώντας τὶς ἀγέλες τῶν δαιμονίων καὶ ἀπορρίπτοντας μὲ πολλὴ φρόνηση καὶ πομπὴ καὶ λατρεία τους, καὶ στὴ συνέχεια ἀνοίγοντας πλατιὰ τὰ μάτια τῆς καρδιᾶς μας καὶ γνωρίζοντας τὸν ἀπὸ τὴ φύση του καὶ ἀληθινὸ δημιουργὸ καὶ παμβασιλέα καὶ τῶν ὅλων Θεό, ὁμολογοῦμε τὴν πίστη στὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, καὶ ἐπειδὴ φτάσαμε σὶς ἀρχὲς διαφορετικῆς ζωῆς καὶ βαδίσουμε στοὺς δρόμους τῆς ἀληθινῆς εὐσέβειας, μὲ τὴ συγκατάνευση τοῦ Χριστοῦ πετυχαίνομε τὴ δικαίωση. Γιατὶ μέσω τοῦ Χριστοῦ ὁ Πατέρας μᾶς δείχνει τὸ ἔλεός του. Κι ἀφοῦ μᾶς δικαιώνει ὁ νομοθέτης καὶ μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπὸ κάθε κατηγορία, καὶ ἀναστέλλει τὴν τιμωρία γιὰ τὶς παραβάσεις μας καὶ ἐπιπλέον μᾶς ἁγιάζει πνευματικὰ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ μᾶς ἀναμορφώνει μὲ τὸν τρόπο πού αὐτὸς γνωρίζει, γιὰ μιὰ νέα ζωὴ μὲ σωφροσύνη καὶ πραότητα, ποιὸς θὰ μᾶς κατακρίνει πιά, ἢ καὶ ποιὸς ρύπος θὰ παραμείνει σ' ἐμᾶς, δὲν μποροῦ νὰ πῶ.

Θὰ μποῦσα βέβαια νὰ πῶ καὶ ἄλλα γι' αὐτὰ πλεῖστα ὅσα καὶ ἀληθινὰ, πληροφορώντας ὅτι μὲ τὸν Μωυσῆ καὶ τοὺς προφῆτες προτυπωνόταν τὸ μυστήριον, καὶ δὲν εἶναι νεοφανὲς καὶ πρόσφατο πού τὸ βρήκαμε ἐμεῖς, ἂν, ὅπως ἤδη προεῖπα, δὲν φοβόμουν τὰ αὐτιά τῶν ἀμνητῶν. Γιατὶ πάντοτε ὅσα εἶναι δυσκολονόητα γιὰ τοὺς πολλοὺς συνηθίζουν νὰ τὰ περιγελοῦν, γιατί δὲν προσδιορίζουν τὴν ἀδράνεια τῆς διάνοιᾶς τους, κι αὐτὰ πού πρέπει νὰ εἶναι ἀξία κάθε θαυμασμοῦ, αὐτὰ τὰ θεωροῦν μηδαμινὰ, ὅπως ἀκριδῶς κι αὐτὸς ὁ πανάριστος. Γιατὶ περιορίζει τὸ μυστήριον μόνο μέχρι τὴ θέα τοῦ νεροῦ, μολονότι βέβαια ὁ Ἰωάννης λέγει μὲ σαφήνεια καὶ ὀλοφάνερα σὲ ἐκείνους πού προσέρχονταν στὸ βάπτισμα τῆς μετάνοιας: «Ἐγὼ σᾶς βαπτίζω μὲ τὸ νερό· ἔρχεται ὅμως πίσω μου ὁ ἰσχυρότερος ἀπὸ ἐμένα, πού ἐγὼ δὲν εἶμαι ἱκανὸς νὰ κρατήσω τὰ ὑποδήματά του. Ἐκεῖνος θὰ σᾶς βαπτίσει μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ τὸ πῦρ»^{49α}. Μὲ τὸ πῦρ παρομοιάζει, νομίζω, τὴ δύναμη τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τὴν καθαρτικὴ

τὴν εἰς ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ τελουμένην ἐνέργειαν σημητικὴν. Ὡσπερ γὰρ τοῖς ἐξ ἀργύρου πεπονημένοις τῶν σκευῶν ὁμιλήσαν τὸ πῦρ τὸν ἐμπεφυκότα αὐτοῖς κατατήκει ῥύπον, κατὰ τὸν ἴσον, οἶμαί που, τουτονὶ τρόπον καὶ ἡ τοῦ θείου Πνεύματος δύναμις, 5 πυρὸς δίκην ταῖς ἡμετέραις ἐμβάλλουσα ψυχαῖς, νοητῶς δηλονότι καὶ θεοπρεπῶς, ἀπάσης ἡμᾶς κηλίδος ἐλευθεροῖ.

Περμιστάς δέ, ὥσπερ εἰς πᾶν τὸναντίον τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων τὴν φύσιν, τοὺς διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ σεσαγηνευμένους εἰς ἐπίγνωσιν καὶ λατρείαν τοῦ κατὰ ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ 10 προσεικέναι φησὶν ἀνδραπόδοις, ἃ τῆς τῶν δεσποτῶν ἐστίας ἀπαίροντα, δεδυσφορηκότα τε λίαν περὶ τὸν τῆς δουλείας ζυγόν, πρὸς καλοῦ μὲν ἔσεσθαι σφίσιν αὐτοῖς τὸ ἀποδραῖναι νομίζουσιν, ἡμαρτηκόσι δὲ τῆς ἐλπίδος, οὐδὲν ὦν ἐσχήκασιν ἐκθῆναι τὸ χειρὸν. Ἐγὼ δὲ πρὸς ταῦτα φαίην ἄν, ὡς πρόποι μᾶλλον ἀφομοιοῦν 15 αὐτοὺς οἰκέταις, οἱ τῆς εἰς δεσπότην εὐνοίας ὀλιγωρήσαντες, καὶ μὴν καὶ προαλεστάτην ποιησάμενοι τὴν ἀπόστασιν, καὶ τὴν πέρα νόμων ἐλευθερίαν οὐκ ἐν καιρῷ διψήσαντες, εἶτα δεινοῖς καὶ ἀφυκτοῖς ἀλόντες κακοῖς καὶ ἀκαταλήκτοις δείμασι κολαζόμενοι, πικρᾷ καὶ ἀνουθετήτῳ περιπεσόντες πενία, καὶ τῇ τῶν ἀναγκαίων 20 ἐνδείᾳ πεπιεσμένοι, καὶ τισιν ἑτέροις θητεύειν ἠναγκασμένοι, ὁψὲ μὲν καὶ μόλις βουλευόνται τὰ βελτίω, παλιναίρετα δὲ ποιοῦνται τὰ ἐν ἀρχαῖς, καὶ παλινδρομοῦσιν ἐπὶ τὸν πρῶτον ἀγαθὸν ὄντα δεσπότην. Ἡ οὐκ ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι τῶν ὅλων ἐστὶ γενεσιουργὸς καὶ Κύριος ὁ μόνος ἀληθῶς καὶ φύσει Θεός;

25 Οὐκοῦν οἱ τοῖς δαμονίοις λατρεύσαντες, εἴπερ ἔλοιнто μετανοεῖν, νοοῖντ' ἄν εἰκότως οὐ δεσποτῶν ἰδίων ἀποφοιτήσαντες, ἀλλ' ὑπὸ τῷ πάντων Δεσπότη γειγονότες Θεῷ καὶ λιπαρωτάταις ἐλπίσι πρὸς τοῦτο ἠγμένοι. Πρόκειται γὰρ αὐτοῖς εἰς ὑπόσχεσιν τῆς υἰοθεσίας ἢ χάρις, τεύξεσθαι δὲ προσδοκῶσι καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐν Χριστῷ. Ὁ δὴ μάλιστα διαγελαῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἄπασιν ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς, ὥσπερ οὐκ ἐνὸν τῷ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ, καὶ θανάτου κρείττονα ἀποφῆναι τὸν λόγῳ φθορᾶς ὑποκείμενον κατὰ ἰδίαν φύσιν, καίτοι Πλάτωνος διεπιόντος ἐναργῶς, τὸν

ἐνέργειά του πού ἐκδηλώνεται σ' ἐμᾶς. Ὅπως δηλαδή ὅταν ἡ φωτιὰ πλησιάσει τὰ ἀργυρὰ σκεύη, λειώνει τὴν ἀκαθαρσία πού περιέχουν, μὲ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο νομίζω ἢ δύναμη τοῦ ἁγίου Πνεύματος, σὰν φωτιὰ, εἰσδύοντας στὶς ψυχές μας, μὲ τρόπο δηλαδή πνευματικὸ καὶ θεϊκὸ μᾶς ἀπαλλάσει ἀπὸ κάθε κηλίδα.

Ἀντιστρέφοντας ὁμως στὸ ἀντίθετο τῆ φύση τῶν δικῶν μας πραγμάτων, ἐμεῖς πού πιαστήκαμε στὸ δίχτυ τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ γνωρίσουμε καὶ νὰ λατρέψουμε τὸν ἀληθινὸ Θεό, μοιάζομε, λέγει, μὲ δούλους, πού ἐγκαταλείποντας τὸ σπίτι τῶν κυρίων τους, ἀπὸ μεγάλη δυσφορία γιὰ τὸ ζυγὸ τῆς δουλείας, νομίζουν ὅτι τὸ ν' ἀποδράσουν θὰ εἶναι γιὰ καλὸ τους, ἂν ὁμως διαψευθοῦν οἱ ἐλπίδες τους, δὲν θὰ πάθουν τίποτε χειρότερο ἀπὸ ὅσα ζοῦσαν. Ἐγὼ βέβαια σ' αὐτὰ θὰ τοῦ ἀπαντοῦσα, ὅτι πρέπει αὐτοὺς μᾶλλον νὰ ἐξομώσουμε μὲ δούλους, οἱ ὁποῖοι, ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν ἀγάπη τῶν κυρίων τους καὶ κἀνοντας θρασύτατη τὴν ἀπόδρασή τους καὶ διψώντας ἄκαιρα τὴν πέρα ἀπὸ τὸ νόμο ἐλευθερία, στὴ συνέχεια, ὅταν κυριεύθηκαν ἀπὸ φοβερὰ καὶ ἀναπόφευκτα κακά, τρέμοντας διαρκῶς ἀπὸ τὸ φόβο τους καὶ πέφτοντας σὲ φτώχεια πικρὴ καὶ ἀθεράπευτη, καταπιεσμένοι ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τῶν ἀναγκαίων καὶ ἀναγκασμένοι νὰ δουλεύουν σὲ κάποιους ἄλλους, ἀργὰ καὶ μόλις μὲ δυσκολία σκέφτονται τὰ καλύτερα, καὶ προτιμώντας πάλι τὴν ἀρχικὴ κατὰστασι, παίρνουν τὸ δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς στὸν πρῶτο ἀγαθὸ κύριό τους. Ἡ μήπως δὲν εἶναι ἀλήθεια νὰ ποῦμε, ὅτι δημιουργὸς καὶ Κύριος εἶναι ὁ μόνος ἀληθινὸς καὶ ἀπὸ τῆ φύση του Θεός;

Αὐτοὶ λοιπὸν πού λάτρευσαν τὰ δαιμόνια, ἂν θελήσουν νὰ μετανοήσουν, θεωροῦνται ὅτι δὲν δραπέτευσαν ἀπὸ τοὺς κυρίους τους, ἀλλὰ ὅτι ἦταν στὴν ἐξουσία τοῦ Κυρίου τῶν ὅλων Θεοῦ καὶ εἶχαν φτάσει σ' αὐτὸ μὲ πλούσιες ἐλπίδες. Γιατὶ ὑπάρχει γι' αὐτοὺς ἡ χάρη γιὰ τὴν ὑπόσχεση τῆς υἱοθεσίας, καὶ ἔχουν τὴν προσδοκία καὶ τῆς ἀνάστασής τους μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοὺς νεκρούς. Αὐτὸ βέβαια τὸ περγελᾶ περισσότερο ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀλήθειας, σὰν νὰ μὴ μπορεῖ ὁ Θεὸς πού μπορεῖ τὰ πάντα, ν' ἀποδείξει νικητὴ τοῦ θανάτου αὐτὸν πού ὑπόκειται στὴ φθορὰ κατὰ τὴ φύση του, μολονότι ὁ Πλάτων λέγει καθαρά, ὅτι ὁ Δημιουργὸς τοῦ κόσμου

τοῦ κόσμου Δημιουργὸν φάναι τισὶ θεοῖς τῶν θεῶν, “Ὡς ἀθάνατοι μὲν οὐκ εἰσιν, οὔτε μὴν ἄλυτοι πάμπαν, οὔτε γε μὴν λυθήσονται ἐθέλοντός γε αὐτοῦ”. γεγραφότος τε πρὸς τούτῳ καὶ “Ἡρα τινᾶ τῶν ἐξ Ἀρμενίας ἀναβιῶναι κατεφθαρμένον, καὶ τῷ θανάτῳ νενη-
5 κημένον”. Ἐδόκει γὰρ καὶ αὐτῷ που τάχα, τὸν περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως εὖ ἔχοντά τε καὶ ἀληθῆ προσίεσθαι λόγον. Ὁ γὰρ τοι παρενεγκῶν εἰς ὑπαρξιν ἐν ἀρχαῖς τὸν ἄνθρωπον, καίτοι μὴ ὄντα ποτέ, ζωοποιήσειεν ἂν εὐκόλως τὴν ἐκ τοῦ τεθνάναι πα-
θόντα λύσιν.

10 Εἶη γὰρ ἂν, ὥσγε οἶμαι, τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἀποτέλεσμα καὶ ἀπόδειξις ἐναργής, τὸ καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παρενεγκεῖν εἰς τὸ εἶναι, καὶ περιπεσόντα τῇ φθορᾷ εἰς τὸ ἐν ἀρχαῖς ἀνστοιχειῶσαι πάλιν ἢ τάχα που τοῦ πρώτου τὸ δεύτερον ἠττώτο ἂν κατὰ γε
15 τὸν ἀκριβοῦς καὶ εὖ ἔχοντα λογισμόν... καὶ τί τῶν ἀδοκῆτων ὑπο-
στὰν ἀνακομίσει πάλιν εἰς ὅπερ ἦν ἐν ἀρχαῖς. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ φύσιν ἐστὶ ζωὴ καὶ ζωοποιὸς ὁ παντὸς ἐπέκεινα νοῦ, πάντῃ τε καὶ πάντως, εἰ θούλοιο, τισὶν ἐνίησι τὴν ζωὴν, ἐμποδῶν ὄντος οὐδενός ἄμαχον γὰρ ἔχει τὴν ἐνέργειαν. Εἰ δέ, ἐπεὶπερ ἐστὶ παρὰ
20 τε λόγον τὸ θαῦμα, καὶ τί ἵνα περαίνεται τρόπον, ταῖς ἡμετέραις
διανοίαις οὐχ ἀλώσιμον, ἀπιστοῦσί τινες, μὴ ἀγνοούντων ὅτι πεί-
σονται τοῦτο καὶ ἐπὶ πλείστοις ἐτέροις. Οὐ γὰρ ἔστιν εἰπεῖν ὅπως ἕκαστα γέγονε τῶν κτισμάτων, αἰσθητῶν τε καὶ νοητῶν, ἤγουν ὄρατῶν τε καὶ ἀοράτων, πίστει δὲ μᾶλλον τιμᾶσθαι πρέπει παρὰ
25 ας τὸ μέτρον ἐξάλλοιο.

εἶπε σὲ κάποιους θεοὺς τῶν θεῶν, “Ὅτι δὲν εἶναι ἀθάνατοι, οὔτε ἀπαλλαγμένοι τελείως ἀπὸ τῆ διάλυση, οὔτε βέβαια θὰ διαλυθοῦν ἂν αὐτὸς τὸ θέλει”. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ ἔγραψε καὶ γιὰ κάποιον ἀπὸ τὴν Ἀρμενία πού ἢ Ἡρα εἶχε ἐπαναφέρει στὴ ζωὴ, ἂν καὶ εἶχε λειώσει κι εἶχε νικηθεῖ ἀπὸ τὸ θάνατο. Γιατὶ νόμιζε ἴσως κι αὐτός, ὅτι ὁ λόγος γιὰ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν ἦταν ὀρθὸς καὶ τὸν δεχόταν ὡς ἀληθινό. Αὐτὸς δηλαδή πού ἔφερε στὴν ἀρχὴ τὸν ἄνθρωπο στὴν ὑπαρξη, μολονότι δὲν ὑπῆρχε ποτέ, εὐκόλα θὰ μπορούσε νὰ ζωοποιήσει αὐτὸν πού διαλύθηκε ἀπὸ τὸ θάνατο.

Θὰ ἦταν δηλαδή, ὅπως ἐγὼ νομίζω, ἀποτέλεσμα τῆς ἴδιας ἐνέργειας καὶ φανερὴ ἀπόδειξη, τὸ ὅτι καὶ τὸν ἔφερε στὴν ὑπαρξη ἀπὸ τὸ μηδέν, καὶ ὅταν ἔπεσε στὴ φθορὰ τὸν ἀναστοιχείωσε πάλι στὴν ἀρχική του κατάσταση. Ἡ μήπως τὸ δεύτερο θὰ τὸ νικούσε τὸ πρῶτο σύμφωνα μὲ τὸν ἀκριβῆ καὶ ὀρθὸ λογισμό; Γιατὶ θεωρῶ ὅτι εἶναι σημαντικότερο νὰ παραχθεῖ κάτι ἀπὸ τὸ μηδέν, παρὰ, ἀφοῦ ὑποστειῖ κάτι ἀπὸ τὰ ἀπροσδόκητα, νὰ ἐπιστρέψει πάλι σ' αὐτὸ πού ἦταν στὴν ἀρχή. Καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ζωὴ καὶ ζωοποιεῖ ὁ πέρα ἀπὸ κάθε νοῦ, ὅπωςδήποτε ἂν θέλήσει χορηγεῖ σὲ κάποιον τὴ ζωὴ, χωρὶς νὰ τὸν ἐμποδίζει τίποτε, γιατί ἡ ἐνέργειά του εἶναι ἀκαταμάχητη. Ἄν ὅμως, ἐπειδὴ τὸ θαῦμα εἶναι πάνω ἀπὸ τὸ λόγο καὶ δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβει ἡ σκέψη μας μὲ ποιὸ τρόπο πραγματοποιεῖται, κάποιοι δὲν πιστεύουν, ἄς μὴ ἀγνοοῦν ὅτι αὐτὸ θὰ τὸ πάθουν καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ποῦμε πῶς ἔγινε καθένα ἀπὸ τὰ δημούργημα, αἰσθητὰ καὶ νοητὰ, ἦτοι ὄρατὰ καὶ ἀόρατα, ἀλλὰ μᾶλλον πρέπει νὰ τιμῶνται μὲ πίστη ἀπὸ ἐκείνους πού ἀληθινὰ ἔχουν σῶα τὰ μυαλά τους ὅσα ὑπερβαίνουν τὸ μέτρο τῆς διάνοιάς μας.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΥΠΕΡ
ΤΗΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΕΥΑΓΟΥΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ
ΠΡΟΣ ΤΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΕΟΙΣ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

Αἴρεται μὲν τῷ σοφῷ κατὰ τῆς ἀρρήτου δόξης ὁ πόλεμος, καὶ τοῖς ἐπέκεινα νοῦ τὰ τῆς ἑαυτοῦ συνέσεως ἐπαφίη θέλη, πλήν ἔξω φέρεται πάντα σκοποῦ. Ψευδηγορεῖ γὰρ καὶ ἀλαζονεύεται καὶ τῆς θεοπνεύστου διαμνημονεύει Γραφῆς, καὶ ὑποπλάττεται
5 μὲν εἰδέναι τὰ ἐν αὐτῇ, καταφωρᾶται γε μὴν συνιεῖς οὐδέν, καὶ τοῦτο ἡμῖν αὐτῇ τῶν πραγμάτων ἐκδείξειεν ἢ θάσσανος Ἄρτι μὲν γὰρ τοὺς διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ συναγηγεργμένους εἰς λαὸν ἅγιον, γεγονότας δὲ καὶ ἀγαθουργοὺς λαμπρῶν καὶ ἀξιαγάστων ἐπιτηδευμάτων ἐπιστήμονας, μιαροὺς καὶ βδελυρωτάτους, οἰ-
10 κτροὺς καὶ κατερριμμένους καὶ τοῦ μηδενὸς ἀξίους, καὶ τί γὰρ οὐχὶ τῶν τοιούτων ὀνομάσας ἔχει. Ὡσπερ δὲ οὐκ ἀποχρῶσαν ἡμῶν ποιησάμενος τὴν κατάρρησιν, καὶ καθ' ἑτέρους πειρᾶται τρόπους πληροφορεῖν, ὡς οὐδὲ ὅποι ποτὲ φρενῶν ἐσμεν ἐγνωκό-
15 τας, οὔτε μὴν εἰδότας, τὴν εὐθὺ τῆς ἀληθείας ἰέναι τρίβον, ἀπο-
σκιοτῆσαι δὲ ὡσπερ ἀμαξιτοῦ, καὶ ἀφειδῆσαι μὲν, καὶ τοῦτο εἰσ-
άπαν, τῆς διὰ Μωσέως ἐντολῆς, διαφόρους δὲ εἶναι κατὰ τὴν δό-
ξαν αὐτῷ καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν ἀγίοις προφήταις Γράφει δὲ πάλιν
ὠδί·

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΜΑΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ ΤΟΥ ΑΘΕΟΥ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΟΓΔΟΟΣ

Σηκώνει λοιπόν ό σοφός τόν πόλεμο έναντίον τῆς ἀνέκφραστης δόξας καί ρίχνει τὰ βέλη τῆς σοφίας του στά πέρα ἀπό τόν νοῦ, ἀλλ' ὅμως κανένα δέν βρίσκει στόχο. Γιατί ψευδολογεῖ καί ἀλαζονεῦεται καί ἀναφέρει τῇ θεόπνευστη Γραφῇ, καί ὑποκρίνεται βέβαια ὅτι γνωρίζει τόν περιεχόμενό της, συλλαμβάνεται ὅμως ὅτι δέν γνωρίζει τίποτε, κι αὐτό θά μᾶς τὸ δείξει ἡ ἴδια ἡ ἐξέταση τῶν πραγμάτων. Τώρα λοιπόν αὐτούς πού συγκεντρώθηκαν μέ τήν πίστη στον Χριστό σέ λαό ἅγιο καί ἔγιναν καί ἐπιστήμονες νά πράττουν λαμπρά κι ἀξιοθαύμαστα, αὐτούς τούς ὀνομάζει μιαρούς καί σιχαμένους, ἀξιολύπητους καί παραπεταμένους καί γιά τίποτε ἄξιους· ἀλλά καί τί ἀπό αὐτά δέν τούς ἔχει ὀνομάσει. Καί σάν νά μὴν ἔκανε ἱκανοποιητική τήν κατηγορία έναντίον μας, ἐπιχειρεῖ νά μᾶς πληροφορήσει καί μέ ἄλλους τρόπους, ὅτι, ὅσο μυαλό κι ἂν ἔχομε, οὔτε γνωρίσαμε οὔτε γνωρίζομε νά βαδίσομε τόν ἴσιο δρόμο τῆς ἀλήθειας, ἀλλά παρεκκλίναμε σάν ἀπό ἀμαξιτό δρόμο, καί παραμελήσαμε, καί αὐτό ἐξολοκλήρου, τήν ἐντολή πού μᾶς δόθηκε μέσω τοῦ Μωυσῆ, καί πιστεύομε διαφορετικά ἀπό ἐκεῖνον καί τούς ἔπειτα ἀπό αὐτόν προφῆτες. Γράφει λοιπόν πάλι τὰ ἑξῆς·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἐπειδὴ δὲ πρὸς μὲν τοὺς νυνὶ Ἰουδαίους διαφέρεσθαι φα-
 σιν, εἶναι δὲ ἀκριβῶς Ἰσραηλίτας, κατὰ τοὺς Προφῆτας αὐτῶν,
 καὶ τῷ Μωσῇ μάλιστα πείθεσθαι, καὶ τοῖς ἀπ' ἐκείνων περὶ τὴν
 5 Ἰουδαίαν ἐπιγενομένοις προφήταις, ἴδωμεν κατὰ τί μάλιστα αὐ-
 τοῖς ὁμολογοῦσιν. Ἀρκτέον δὲ ἡμῖν ἀπὸ τῶν Μωσέως, ὃν δὴ καὶ
 αὐτόν φασι προκηρῦξαι τὴν ἐσομένην Ἰησοῦ γέννησιν. Ὁ τοίνυν
 Μωσῆς οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δῖς, οὐδὲ τρίς, ἀλλὰ πλειστάκις ἓνα Θεὸν
 μόνον ἀξιοῖ τιμᾶν, ὃν δὴ καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὀνομάζει, θεὸν δὲ ἕτερον
 10 οὐδαμοῦ, ἀγγέλους δὲ ὀνομάζει καὶ κυρίους, καὶ μὲν τοι καὶ θε-
 οὺς πλείονας. Ἐξαίρετον δὲ τὸν πρῶτον, ἄλλον δὲ οὐχ ὑπέιληφε
 δεύτερον, οὔτε ὅμοιον, οὔτε ἀνόμοιον, καθάπερ ὑμεῖς ἀπεξειρ-
 γασθε. Εἰ δέ ἔστι που παρ' ὑμῖν ὑπὲρ τούτων μία Μωσέως ῥῆσις,
 ταύτην ἔστε δίκαιοι προφέρειν. Τὸ γάρ, «Προφήτην ὑμῖν ἀνα-
 15 στήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ, αὐ-
 τοῦ ἀκούσεσθε», μάλιστα μὲν οὖν οὐκ εἴρηται περὶ τοῦ γεννηθέν-
 τος ἐκ Μαρίας. Εἰ δέ τις ὑμῶν ἔνεκα συγχωρήσειεν, ἑαυτῷ φησιν
 αὐτὸν ὅμοιον γενήσεσθαι, καὶ οὐ τῷ Θεῷ· προφήτην ὥσπερ
 ἑαυτὸν καὶ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐκ ἐκ Θεοῦ. Καὶ τό, «Οὐκ ἐκλεί-
 20 ψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ»,
 μάλιστα μὲν οὐκ εἴρηται περὶ τούτου, ἀλλὰ περὶ τῆς τοῦ Δαβὶδ
 βασιλείας, ἣ δὴ καταλήξει φαίνεται εἰς Σεδεκίαν βασιλέα. Καὶ
 δὴ ἡ Γραφή διπλῶς πῶς ἔχει· «Ἔως ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῶν».
 Παραπεποιήκατε δὲ ὁμοίως ὑμεῖς· «Ἔως ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται».
 25 Ὅτι δὲ τούτων οὐδὲν τῷ Ἰησοῦ προσήκει, πρόδηλον· οὐδὲ γάρ
 ἔστιν ἐξ Ἰούδα. Πῶς γὰρ ὁ καθ' ὑμᾶς οὐκ ἐξ Ἰωσήφ, ἀλλ' ἐξ
 ἀγίου Πνεύματος γεγονώς; Τὸν Ἰωσήφ γὰρ γενεαλογοῦντες εἰς
 τὸν Ἰούδαν ἀναφέρετε, καὶ οὐδὲ τοῦτο ἐδυνήθητε πλάσαι καλῶς.
 Ἐλέγχονται γὰρ Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς περὶ τῆς γενεαλογίας
 30 αὐτοῦ διαφωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἐπειδὴ ἰσχυρίζονται ὅτι διαφέρουν ἀπὸ τοῦς τωρινούς Ἰουδαίους καὶ εἶναι ἀκραιφνεῖς Ἰσραηλίτες, σύμφωνα μὲ τοῦς προφήτες τους, καὶ ἀκολουθοῦν ἀκριβῶς τὸν Μωυσῆ καὶ τοῦς προφήτες ποὺ ἔζησαν ἔπειτα ἀπὸ ἐκείνους στὴν Ἰουδαία, ἃς δοῦμε σὲ τί ἀκριβῶς συμφωνοῦν. Ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τὸν νόμο τοῦ Μωυσῆ, ποὺ λένε ὅτι κι αὐτὸς προκήρυξε τὴ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ Μωυσῆς λοιπὸν ὄχι μὰ φορὰ, οὔτε δύο, οὔτε τρεῖς, ἀλλὰ πολλές φορὲς ἀξιώνει νὰ τιμοῦν ἓνα Θεῶ, ποὺ τὸν ὀνομάζει καὶ Θεὸ ὄλων, καὶ πουθενὰ δὲν ἀναφέρει ἄλλο θεῶ, ὀνομάζει ὅμως ἀγγέλους καὶ κυρίους καὶ βέβαια καὶ θεοὺς περισσότερους. Τελείως ξεχωριστὸς εἶναι ὁ πρῶτος, καὶ δὲν δέχεται ἄλλον δεύτερο, οὔτε ὅμοιο μὲ τὸν πρῶτο, οὔτε ἀνόμοιο, ὅπως ἐσεῖς κατασκευάσατε. Κι ἂν ὑπάρχει σ' ἐσᾶς γι' αὐτὰ μία λέξη τοῦ Μωυσῆ, αὐτὴν δικαιοῦσθε νὰ τὴν ἀναφέρετε. Γιατὶ ἡ βεβαίωση, «Ὁ Κύριος ὁ Θεὸς σας θὰ σᾶς ἀναστήσει ἓνα προφήτη ἀπὸ τοῦς ἀδελφοὺς σας σὰν ἐμένα, αὐτὸν ν' ἀκοῦτε»⁵⁰, δὲν εἰπώθηκε ὅπωςδὴποτε γιὰ τὸν υἱὸ τῆς Μαρίας. Κι ἂν κάποιος τὸ δεχθεῖ αὐτὸ γιὰ χάρη σας, ὁ Μωυσῆς λέγει ὅτι θὰ γίνεῖ ὅμοιος μὲ τὸν ἴδιο, καὶ ὄχι μὲ τὸν Θεὸ· προφήτης ὅπως ἦταν ἐκεῖνος καὶ καταγόμενος ἀπὸ ἀνθρώπους, ὄχι ὅμως ἀπὸ τὸν Θεὸ. Καὶ τὸ ἄλλο· «Δὲν θὰ λείψει ἄρχοντας ἀπὸ τὸν Ἰούδα καὶ ἡγέτης ἀπὸ τοῦς ἀπογόνους του»⁵¹, δὲν εἰπώθηκε βέβαια γι' αὐτόν, ἀλλὰ γιὰ τὴ βασιλεία τοῦ Δαβίδ, ποὺ φαίνεται ὅτι κατέληξε στὸν βασιλιὰ Σεδεκία. Ἡ ρήση βέβαια τῆς Γραφῆς ἔχει διπλὴ ἐξήγηση· «Ὡσπου νὰ ἔρθουν ὅσα ἔχουν ἀποτεθεῖ σ' αὐτόν». Ἐσεῖς τὴν παραποιήσατε, «Ὡσπου νὰ ἔρθει αὐτὸς στὸν ὁποῖο ἔχουν ἀποτεθεῖ». Ὅτι ἀπὸ αὐτὰ δὲν ταιριάζει κανένα στὸν Ἰησοῦ, εἶναι ὀλοφάνερο. Γιατὶ οὔτε καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἰούδα. Πῶς δηλαδὴ δὲν ἔχει προέλθει ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὅπως δέχεσθε ἐσεῖς; Γιατὶ κάνοντας τὴ γενεαλογία τοῦ Ἰωσήφ, τὸν ἀναφέρετε στὸν Ἰούδα, ἀλλ' οὔτε καὶ αὐτὸ δὲν μπορέσατε νὰ τὸ πλάσετε καλά. Γιατὶ ἀποδεικνύονται ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς νὰ διαφωνοῦν μεταξὺ τους γιὰ τὴ γενεαλογία του.

---

51. Γέν. 49, 10.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ὅτι μὲν τοίνυν Ἰσραηλίται κατὰ ἀλήθειαν ἡμεῖς, οἱ διὰ πί-
 στεως τῆς ἐν Χριστῷ δεδικαιωμένοι, νομομαθῆς ὢν ὁ Παῦλος
 ἀποφανεῖ γεγραφώς «Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσρα-
 5 ἤλ· οὐδὲ οὗτοι, ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα, ἀλλὰ τὰ
 τέκνα τῆς ἐπαγγελίας, ταῦτα λογίζεται εἰς σπέρμα». Ἐσμέν δὲ
 ἡμεῖς κατ' ἐπαγγελίαν υἱοὶ τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ, ἅτε δὴ κα-
 τακολουθήσαντες τοῖς ἔργοις τῆς πίστεως αὐτοῦ. Ὅτε τοίνυν τῆς
 ἐπαγγελίας τὰ τέκνα ταυτὶ δὴ καὶ μόνα καταλογισθεῖεν ἂν εἰς
 10 σπέρμα τῷ Ἀβραάμ, ἄραρον ὅτι πρέποι ἂν καὶ ἀναμφιδόλως
 Ἰσραηλίτας ἡμᾶς κατὰ ἀλήθειαν εἶναί τε καὶ ὀνομάζεσθαι. Ὅτι δὲ
 τοῖς Μωσέως περὶ Θεοῦ δόγμασιν καὶ τοῖς τῶν ἁγίων προφητῶν
 συμφέρεται τὰ Χριστιανῶν, ἀταλαίπωρον κομιδῇ τοῖς ἐθέλουσιν
 ἰδεῖν. Ἀρνούμεθα γὰρ ἐκεῖθεν, καθάπερ ἀπὸ πηγῶν, τὴν εἰς πᾶν
 15 ὁτιοῦν τῶν ἀρίστων ἡμᾶς ἀποκομίζουσιν γνῶσιν. Τοῦτο τοίνυν
 καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς καθυπισχεῖτο, λέγων διὰ φωνῆς
 Ἡσαΐου «Ἀντλήσετε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τῷ
 σωτηρίου». Ὑδατι γὰρ ζωοποιῶ τὸν ἱερόν τε καὶ θεῖον ἀφομοιοῖ
 λόγον, ὃν αἱ τοῦ σωτηρίου βρύουσι πηγαί, τοῦτ' ἔστι Μωσῆς καὶ οἱ
 20 προφῆται, ἀπόστολοί τε καὶ εὐαγγελισταί.

Οὐκοῦν οὔτε τοῖς Μωσέως δόγμασιν, οὔτε τοῖς τῶν ἁγίων
 προφητῶν ἀντενηνεγμένους πάποτε κατίδοι τις ἂν ἡμᾶς καθη-
 γητὰς γὰρ αὐτοὺς πεποιήμεθα τῶν εἰς εὐσέβειαν μαθημάτων, δο-
 γματικῆς τε ὁμοῦ καὶ ἠθικῆς ἐπιστήμης. Ἐνα δὲ ὅτι τὸν φύσει καὶ
 25 ἀληθῶς ὄντα Θεόν, ὄρατῶν τε καὶ ἀοράτων δημιουργὸν καὶ Κύρι-
 ον, διωμολόγηκε μὲν ὁ Μωσῆς, πεφανέρωκε δὲ καὶ ἡμῖν, καταρνή-
 σαιτο ἂν οὐδεὶς. Εἰσκεκόμικε γὰρ αὐτὸν λέγοντα σαφῶς «Οὐκ
 ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ». Καὶ πάλιν «Οὐ ποιήσεις σεαυ-
 τῷ εἰδῶλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα
 30 ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς». Καὶ μὴν
 καὶ διὰ φωνῆς τῶν προφητῶν οὕτω φησὶν «Ἐρεῖτε αὐτοῖς Θεοὶ

52. Ρωμ. 9, 7.

53. Ἡσ. 12, 3.

54. Ἐξ. 20, 3.

55. Ὁπ. π. 4.

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

“Οτι λοιπὸν ἔμεῖς εἴμαστε οἱ ἀληθινοὶ Ἰσραηλίτες, ποῦ δικαιωθήκαμε μὲ τὴν πίστη μας στὸν Χριστὸ θὰ τὸ πεῖ ὁ Παῦλος ποῦ εἶναι νομομαθής, γράφοντας· «Δὲν εἶναι Ἰσραηλίτες ὅλοι ὅσοι κατάγονται ἀπὸ τὸν Ἰσραήλ, οὔτε αὐτοί, ἐπειδὴ εἶναι ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ, εἶναι ὅλοι τέκνα του, ἀλλὰ ἀπόγονοί του εἶναι τὰ τέκνα ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὴν ὑπόσχεση στὸν Ἀβραάμ»⁵². Εἴμαστε λοιπὸν ἔμεῖς, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπαγγελία, υἱοὶ τοῦ προπάτορα Ἀβραάμ, ἐπειδὴ βαδίσουμε στὰ ἴχνη τῆς πίστεως του. “Οταν λοιπὸν τὰ τέκνα τῆς ὑπόσχεσης, αὐτὰ καὶ μόνο θὰ θεωρηθοῦν ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ, ἄρα θὰ πρέπει, καὶ χωρὶς ἀμφιβολία, ἔμεῖς νὰ εἴμαστε καὶ νὰ ὀνομαζόμεστε ἀληθινοὶ Ἰσραηλίτες. “Οτι ὅμως μὲ τὰ δόγματα περὶ Θεοῦ τοῦ Μωυσῆ καὶ τῶν ἀγίων προφητῶν συμφωνοῦν τὰ δόγματα τῶν Χριστιανῶν, δὲν εἶναι καθόλου κόπος γιὰ ὅσους θέλουν νὰ τὸ διαπιστώσουν. Γιατὶ ἀντλοῦμε ἀπὸ ἐκεῖ, σὰν ἀπὸ πηγές, τὴ γνώση ποῦ μᾶς ὁδηγεῖ σὲ ὁποιοδήποτε ἀπὸ τὰ ἄριστα. Αὐτὸ λοιπὸν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς τῶν ὅλων μᾶς ὑποσχόταν λέγοντας· «Ἀντλήστε νερὸ μὲ χαρὰ ἀπὸ τὶς πηγές τῆς Σωτηρίας»⁵³. Παρομοιάζει δηλαδὴ μὲ ζωοποιὸ νερὸ τὸν ἱερὸ καὶ θεῖο λόγο ποῦ ἀναβλύζουν οἱ πηγές τῆς σωτηρίας, δηλαδὴ ὁ Μωυσῆς καὶ οἱ προφῆτες, οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ εὐαγγελιστές.

Ἐπομένως οὔτε στὴ διδασκαλία τοῦ Μωυσῆ οὔτε καὶ στῶν ἀγίων προφητῶν θὰ μᾶς δεῖ κανέναν ν’ ἀντιφερόμαστε, γιατί τοὺς ἔχομε καθηγητές μας στα μαθήματα γιὰ τὴν εὐσέβεια, τῆς δογματικῆς μαζὶ καὶ τῆς ἠθικῆς ἐπιστήμης. “Οτι βέβαια εἶναι ἕνας ὁ ἀπὸ τὴ φύση του καὶ ἀληθινὸς Θεός, τῶν ὄρατῶν καὶ τῶν ἀοράτων δημιουργὸς καὶ Κύριος, τὸ διακήρυξε ὁ Μωυσῆς καὶ τὸ φανέρωσε καὶ σ’ ἡμᾶς, κανέναν δὲν θὰ τὸ ἀρνηθεῖ. Γιατὶ τὸν παρουσίασε νὰ λέγει μὲ σαφήνεια· «Δὲν θὰ ὑπάρχουν γιὰ σένα ἄλλοι θεοὶ ἐκτὸς ἀπὸ ἔμένα»⁵⁴. Καὶ πάλι· «Δὲν θὰ κάνεις γιὰ σένα εἰδωλο οὔτε ὁμοίωμα ὅποιουδήποτε, ὅσα εἶναι ἐπάνω στὸν οὐρανὸ καὶ ὅσα εἶναι κάτω στὴ γῆ καὶ ὅσα εἶναι στὰ νερὰ κάτω ἀπὸ τὴ γῆ»⁵⁵. Ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ στόμα τῶν προφητῶν λέγει τὰ ἑξῆς· «Θὰ πεῖτε σ’ αὐτοὺς· Θεοὶ ποῦ δὲν ἔκαναν τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ, νὰ χαθοῦν ἀπὸ τὴ γῆ καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὸν

οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ τούτου». Καὶ προσέτι τούτῳ· «Καὶ θεὸν πλὴν ἐμοῦ οὐ γνώσῃ», καὶ «Σώζων οὐκ ἔστι πάρεξ ἐμοῦ». Ψάλλει δέ που καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, ὅτι «Πάντες οἱ θεοὶ 5 τῶν ἐθνῶν δαμόνια, ὁ δὲ Κύριος τοὺς οὐρανοὺς ἐποίησεν».

Ἐπόμενοι τοίνυν καὶ τοῖς διὰ Μωσέως εὖ μάλα τεθεσπισμένοις, καὶ προφητικοῖς κηρύγμασιν, ἓνα μὲν τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ὁμολογοῦμεν εἶναι Θεόν. Ἴσμεν δὲ πρὸς τούτῳ, καὶ ἀνενδοιάστως πεπιστεύκαμεν, ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαμόνια. Ποῦ τοι-
 10 γαρ οὖν ἔσμεν τοῖς ἁγίοις διάφοροι; ἢ πῶς ταῖς ἐκείνων ἀντανιστάμεθα δόξαις, ὡς ἕτερα ἄττα φρονοῦντες ἢ λέγοντες; Ἡκέτω, δεικνύτω, μὴ γὰρ δὴ κενοὺς ἡμῶν καταχείτω λόγους ὁ δεινὸς ἐνστάτης καὶ τῆς ἀληθείας κατήγορος. Κατατέθηπα δὲ ὅτι, καίτοι δισχυριζόμενος οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πλειστάκις, ἓνα Θεὸν εἶναι καὶ
 15 μὴν καὶ ὁμολογεῖν τὸν πανάριστον Μωσέα, καὶ ἕτερον ἐπ' αὐτῷ παντελῶς οὐδένα, κυρίου αὐτὸν ἀγγελους εἰπεῖν, καὶ μὴν καὶ θεοὺς πλείονας, οὐκ οἶδ' ὅπως ἀποτολμᾷ, ἐξαίρετον δὲ παρὰ τοὺς ἄλλους τὸν πρῶτον, ἀλλ' οὐ τὸ προὔχειν ἑτέρων ἀποχρήσει μόνον εἰς τὸ ἀνελεῖν αὐτούς. Εἰ δὲ δὴ μόνος εἶη καὶ λέγοιτο κατὰ φύσιν
 20 αὐτός, τότε καὶ οὐδεὶς ἔσται σὺν αὐτῷ θεὸς ἀληθῶς. Ἄνθ' ὅτου δὴ οὖν παραφθείρει τὰ Μωσέως, καίτοι λέγοντος ἐναργῶς· «Ἐκουε, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστίν»; Οὐ γὰρ ἐξαίρετον παρ' ἑτέρουσ τὸν ἓνα καὶ ἐπὶ πάντας Θεὸν ἡξίου φρονεῖν ἢ λέγειν, ἀσυγκρίτοις δὲ μᾶλλον ὑπεροχαῖς ἡρμένον ὑψοῦ νοητῶς, καὶ
 25 πέρα παντὸς νοητοῦ καὶ αὐτοφυᾶ καὶ ἀγέννητον μόνον ὄντα ἠπίστατο. Εἶτα πῶς ἢ πόθεν ἐνδοιαστόν, ὡς ἐνὸς ὄντος καὶ μόνου Κυρίου καὶ Θεοῦ, καὶ εἰ λέγοιντό τινες θεοὶ καὶ κύριοι, γυμνῇ τετίμηνται κλήσει, φύσεως ὄντες παρ' αὐτὸν ἑτέρας ὑφειμένης δηλονότι, καὶ ποτὲ μὲν οὐκ οὔσης, κεκινημένης δὲ παρ' αὐτοῦ
 30 πρὸς ὑπαρξιν; Καὶ γοῦν καὶ ἡμῖν αὐτοῖς τὸ χρῆμα δωροῦμενος ὁ τῶν ὄλων Θεός· «Εγώ», φησὶν, «εἶπα· Θεοὶ ἔστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου

56. Ἱερ. 10, 11.

57. Ὠσηέ 13, 4.

58. Ψαλμ. 95, 5.

59. Δευτ. 6, 5.

τὸν οὐρανὸν»⁵⁶. Καὶ κοντὰ σ' αὐτὸ καὶ τοῦτο· «Θεὸ δὲν θὰ γνωρίσεις ἄλλον ἐκτὸς ἀπὸ ἐμένα, καὶ κανέναν δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς ἀπὸ ἐμένα πὺ νὰ σώζει»⁵⁷. Καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ψάλλει κάπου· «Ὅλοι οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν εἶναι δαιμόνια, ἐνῶ ὁ Κύριος δημιούργησε τοὺς οὐρανοὺς»⁵⁸.

Ἀκολουθώντας λοιπὸν καὶ τὰ ὅσα ἔχουν νομοθετηθεῖ πολὺ καλὰ ἀπὸ τὸν Μωυσῆ, καὶ τὰ προφητικά κηρύγματα, ὁμολογοῦμε ὅτι ἓνας εἶναι ὁ ἀπὸ τῆ φύση του καὶ ἀληθινὸς Θεός. Γνωρίζομε ἐπίσης καὶ ἔχομε πιστέψει χωρὶς ἐνδοιασμούς, ὅτι ὅλοι οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν εἶναι δαιμόνια. Σὲ ποιὰ σημεῖα λοιπὸν διαφέρομε ἀπὸ τοὺς ἀγίους; Ἡ πῶς εἴμαστε ἀντίθετοι στὶς γνώμες ἐκείνων, ἔχοντας τὰχα κάποια διαφορετικὰ φρονήματα ἢ λέμε διαφορετικά; Ἄς ἔρθει κι ἄς μᾶς πεῖ, κι ἄς μὴν ἐκσφενδονίζει ἐναντίον μας κούφια λόγια ὁ φοβερὸς ἀντίδικός μας καὶ κατήγορος τῆς ἀλήθειας. Ἀλλὰ καὶ ἔχω μεγάλη ἀπορία, γιατί, ἂν καὶ ἰσχυρίζεται, ὄχι μία, ἀλλὰ πολλὲς φορές, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἓνας, καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ ὁμολογεῖ ἐπίσης καὶ ὁ πανάριστος Μωυσῆς, καὶ ἀπολύτως κανέναν ἄλλον δίπλα σ' αὐτόν, δὲν γνωρίζω πῶς ἀποτολμᾷ νὰ ὀμιλεῖ γιὰ κυρίους ἀγγέλους καὶ βέβαια καὶ θεοὺς περισσότερους, ξεχωριστὸ ὅμως ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους τὸν πρῶτο, ἀλλ' ὡστόσο ἡ ὑπεροχὴ του ἐναντι τῶν ἄλλων δὲν ἀρκεῖ νὰ τοὺς ἀναιρέσει. Ἐφ'ὅσον ὅμως εἶναι καὶ λέγεται μόνος αὐτὸς κατὰ φύση Θεός, τότε καὶ κανέναν δὲν θὰ εἶναι μαζί μ' ἐκεῖνον θεὸς ἀληθινός. Γιατί λοιπὸν παραποιεῖ τὰ λόγια τοῦ Μωυσῆ, ἂν καὶ λέγει καθαρά, «Ἄκου, Ἰσραήλ, ὁ Κύριος ὁ Θεός σου, εἶναι ὁ μόνος Κύριος»⁵⁹; Γιατί δὲν ἀξίωνε νὰ πιστεύει ἢ νὰ λέγει ξεχωριστὸ δίπλα στοὺς ἄλλους τὸν ἓνα καὶ τῶν ὅλων Θεό, ἀλλὰ τὸν ἀναγνώριζε μᾶλλον ὑψωμένο νοητὰ μὲ ἀσύγκριτες ὑπεροχὲς καὶ πέρα ἀπὸ κάθε νοητό, καὶ αὐτοῦπαρκατο καὶ μοναδικὸ ἀγέννητο. Ἐπειτα πῶς καὶ ἀπὸ ποῦ νὰ ὑπάρξει ἐνδοιασμός, ὅτι, ἀφοῦ εἶναι ἓνας καὶ μόνος Κύριος καὶ Θεός, κι ἂν ἀκόμα ὀνομάζονται κάποιοι θεοὶ καὶ κύριοι, τιμῶνται μὲ ἀπλῆ μόνον ὀνομασία, δηλαδή εἶναι διαφορετικῆς κατῶτερης φύσεως ἀπὸ αὐτόν, πὺ κάποτε δὲν ὑπῆρχε, ἀλλὰ τὴν ἔφερε ὁ ἴδιος στὴν ὑπαρξῆ; Κάνοντας βέβαια δῶρο καὶ σ' ἐμᾶς τὴ θεότητα ὁ Θεὸς τῶν ὅλων λέγει· «Ἐγὼ σᾶς εἶπα· Ὅλοι εἴσατε θεοὶ καὶ υἱοὶ

πάντες». Ἐὰρ οὖν οἱ τετιμημένοι καὶ γέρας ἔχοντες ἡμερότητος τὸ διακεκληῆσθαι θεοί, τῆς ἑαυτῶν φύσεως τὸ μέτρον ἀγνοήσομεν; Ἡκιστά γε. Πεποιήμεθα γὰρ ἐν σπουδῇ καὶ λόγῳ τὸ εἶναι σοφοί.

5 Ὅτι δὲ καὶ εἰ Θεὸν ἓνα λέγοι Μωσῆς, τὸν Πατέρα δηλονότι, συνομολογεῖ που πάντως αὐτῷ τὸν ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ἴδιον αὐτοῦ Θεὸν Λόγον, αἰεὶ συνυπάρχοντα καὶ ἀχρόνως συνυφαστηκότα καὶ συμπροσκυνούμενον Υἱόν, καὶ μὴν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, προοιούσης ἔτι βραχὺ τῆς περὶ τούτων διαλέξεως καὶ εἰς-
10 αὐθις διαδείξομεν, καίτοι μακροὺς πρὸς αὐτὸν περὶ γε τούτων αὐτῶν κατανείναντες λόγους. Οὐ γάρ τοι, καθά φησιν αὐτός, καινοτομοῦντές τι προσειργάσμεθα καὶ τοῖς διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως προστεθείκαμεν λόγοις τὸ ἀδασανίστως δοκοῦν, κανόνα δὲ μᾶλλον καὶ στάθμην τὰ αὐτοῦ πεποιήμεθα. Ἐπειδὴ δὲ τὴν Χρι-
15 στοῦ γένεσιν πολυπραγμονεῖ καὶ τὸν τοῦ πανσόφου Μωσέως περιεργάζεται νόμον (οὐ γὰρ δὴ φάναι τι περὶ τούτων αὐτόν, οὐκ οἶδ' ὅπως, διατείνεται), μανθανέτω πρὸς ἡμῶν, ὅτι τῆς Μωσέως πραγματείας ὁ σκοπὸς εἰς τὸ αὐτοῦ βλέπει μυστήριον, καὶ γράφεται παρ' αὐτῷ πλεισταχοῦ Χριστός. Καὶ τοῦτο εἰδὼς ὁ θεσπέσιος
20 ἔφη Παῦλος· «Τέλος γὰρ νόμου καὶ προφητῶν ὁ Χριστός». Ἀξιόχρεως δὲ γένοιτ' ἂν περὶ γε τούτων αὐτῶν τοῖς Ἰουδαίων δήμοις ἐπιφωνῶν αὐτός· «Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψε». Φέρε δὴ οὖν, καί τοι πλεῖστά τε ὅσα καὶ ἀληθῆ μαρτύρια παρακομίζειν ἐξόν, καὶ τοῦτο ἀκονιτί, τῶν
25 ἄλλων ἀφέμενοι, τοῖς παρ' αὐτοῦ παρενηνεγμένοις ἐπαφῶμεν τὴν θάσσανον, οὕτω τε καὶ τούτῳ ψευδομυθοῦντα δεικνύωμεν.

Ἐφη τοίνυν ὁ ἱεροφάντης Μωσῆς τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραήλ· «Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου ὡς ἐμὲ ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός σου· αὐτοῦ ἀκούσεσθε. Κατὰ πάντα ὅσα ἠτήσω παρὰ Κυρίου τοῦ
30 Θεοῦ σου ἐν Χωρήβ, τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκκλησίας, λέγοντες Οὐ προσθήσομεν ἀκούσαι τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ πῦρ τὸ μέγα τοῦτο οὐκ ὀφόμεθα ἔτι, οὐδὲ μὴ ἀποθάνωμεν. Καὶ εἶπε Κύριος

τοῦ Ὑψίστου»⁶⁰. Ἔρα λοιπὸν ἑμεῖς ποῦ δεχθήκαμε τὴν τιμὴν καὶ ἔχομε ὡς ἔπαθλο τῆς πραότητάς μας τὴν ὀνομασία μας «θεοί», θὰ ἀγνοήσομε τὸ μέτρο τῆς φύσεώς μας; Καθόλου βέβαια· γιατί θεωροῦμε σπουδαῖο καὶ ἀξιόλογο τὸ νὰ εἴμαστε σοφοί.

Ὅτι ὅμως ὁ Μωυσῆς, ἂν καὶ κηρῦττει ἓνα Θεό, δηλαδὴ τὸν Πατέρα, συνομολογεῖ ὅπωςδὴποτε μαζὶ μὲ αὐτὸν ἐκεῖνον ποῦ προῆλθε ἀπὸ αὐτὸν καὶ ποῦ ὑπῆρχε σ' αὐτόν, τὸν δικό του Θεό Λόγο, ποῦ προῦπῆρχε πάντοτε καὶ συνυφίστατο ἔξω ἀπὸ κάθε χρόνο, τὸν Υἱό ποῦ προσκυνοῦνταν μαζὶ του, καὶ βέβαια συνομολογεῖ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, θὰ τὰ ἀποδείξομε πάλι ἀφοῦ προχωρήσει λίγο ἀκόμα ὁ λόγος μας, μολονότι τὰ ἔχομε ἤδη ἀναπτύξει σὲ μακροὺς λόγους. Γιατὶ δὲν κατασκευάσαμε, ὅπως μᾶς κατηγορεῖ αὐτός, κάποια καινοτομία, οὔτε προσθέσαμε στοὺς λόγους τοῦ πάνσοφου Μωυσῆ τὴν ἀβασάνιστη γνώμη μας, ἀλλὰ μᾶλλον κάναμε τὰ γραπτὰ του κανόνα καὶ στάθμη. Ἐπειδὴ ὅμως πολυασχολεῖται μὲ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ καὶ περιεργάζεται τὸν νόμο τοῦ πάνσοφου Μωυσῆ (γιατὶ γι' αὐτὰ δὲν εἶπε τίποτε αὐτός, καὶ δὲν ξέρω πῶς τὸ ἰσχυρίζεται), ἅς μάθει ἀπὸ ἡμᾶς, ὅτι τὰ γραφόμενα τοῦ Μωυσῆ σκοπεύει τὸ μυστήριον ἐκείνου, καὶ σὲ πολλὰ σημεία ὀμιλεῖ γιὰ τὸν Χριστό. Κι αὐτὸ γνωρίζοντάς το ὁ θεσπέσιος Παῦλος, εἶπε· «Τέλος τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν εἶναι ὁ Χριστός»^{60α}. Ἀξιόπιστος ὅμως γι' αὐτὰ τὰ ἴδια θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς φωνάζοντας στὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων «Ἄν πιστεύατε στὸν Μωυσῆ, θὰ πιστεύατε σ' ἐμένα· γιατί ἐκεῖνος ἔγραψε γιὰ μένα»⁶¹. Ἐμπρὸς λοιπὸν, μολονότι εἶναι δυνατὸν νὰ προσκομίσομε πάμπολλες καὶ ἀληθινὲς ἀποδείξεις, καὶ μάλιστα πανεύκολα, ἀφήνοντας τὰ ἄλλα, ἅς μεταφέρομε τὴν ἐξέταση σὲ ὅσα εἶπε αὐτός, καὶ ἅς ἀποδείξομε, ὅτι καὶ σ' αὐτὸ ψευδολογεῖ.

Εἶπε λοιπὸν ὁ ἱεροφάντης Μωυσῆς στοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραηλίτες· «Ὁ Κύριος ὁ Θεός σου θ' ἀναστήσει προφήτην ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς σου, σὰν ἐμένα· αὐτὸν ν' ἀκούσετε. Σύμφωνα μὲ ὅλα ὅσα ζήτησες ἀπὸ τὸν Κύριον τὸν Θεό σου στὴ Χωρήβ, τὴν ἡμέρα τῆς συνάθροισής σας ἐκεῖ, λέγοντας· Δὲν θὰ μπορέσομε ν' ἀκούσομε τὴ φωνὴν τοῦ Θεοῦ μας καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ βλέπομε αὐτὴ τὴ μεγάλη

πρός με Ὁρθῶς, πάντα ὅσα ἐλάλησαν. Προφήτην ἀναστήσω αὐτοῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὥσπερ σέ, καὶ δώσω τὸ ῥῆμά μου ἐν τῷ στόματί αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς καθότι ἂν ἐντείλωμαι αὐτῷ. Καὶ ἄνθρωπος, ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐπὶ 5 τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ». Ἔθρει δὴ οὖν ὅπως ἐπὶ καιροῦ τὸ Χριστοῦ μυστήριον εὖ μάλα κατεσημαίνετο. Καθίκετο μὲν γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἐν εἵδει πυρὸς ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ, καὶ φωνὴ τῆς σάλπιγγος ἤχει μέγα, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀλλ' ἦν ἀπρόσβλητος τοῖς ὀρώσιν ἢ θεά, καὶ δύσοιστος ἄγαν ἢ τῶν σαλπύγ- 10 γων ἤχη. Ταύτη τοι καὶ ἔφασκον ἀφορήτῳ δέει κεκρατημένοι: «Τὸ πῦρ τὸ μέγα τοῦτο οὐκ ὀψόμεθα ἔτι, καὶ οὐκ ἀκουσόμεθα τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν». ῥοντο μὲν γάρ, ἐξ ἐλληνικῆς ὄντες ἀδελτηρίας, πῦρ εἶναι τὸ αἰσθητὸν καὶ ὀρώμενον πρὸς ἡμῶν τὸν τῶν ὄλων Θεόν, καὶ φωνῆς ἀκοῦσαι τῆς ἀπ' αὐτοῦ Ὅτι δὲ δύσοι 15 τε ὄντες καὶ παχεῖς ἠγνοήκασι τὰληθές, ὀψὲ καὶ μόλις ἐμάνθανον, Χριστοῦ λέγοντος αὐτοῖς περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς «Οὔτε φωνὴν αὐτοῦ πάποτε ἀκηκόατε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἐώρακατε».

Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἀπρόσιτος ἦν τοῖς τὸ τηνικάδε παιδαγω-
 γουμένοις τῶν εἰς δόξαν Θεοῦ διαπεπλασμένων ἢ θεά, λοιπὸν 20 ἀναγκαίως ὁ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς προανεφω-
 νεῖτο τρόπος. Οὐ γὰρ ἦν ἐτέρως συνδιαιτιᾶσθαι δύνασθαι τοῖς ἐπι-
 γῆς, Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν αὐτόν, εἰ μὴ γέγονεν ἄνθρωπος καθ'
 ἡμᾶς πεφηνώς, μετὰ τοῦ μεῖναι Θεός. ἀρχεῖ γὰρ αἰεὶ τὸ θεηκός τε
 καὶ ἄτρεπτον ἢ θεία τε καὶ ὑπερτάτη καὶ πάντων ἐπέκεινα φύσις. 25 Ὁνόμασται δὲ Προφήτης, καίτοι προφητῶν ὑπάρχων Δεσπότης.
 Ἔδει γάρ, ἔδει καθιγμένον εἰς κένωσιν καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος
 ὑποδύντα μέτρον, μὴ ἀπόβλητα ποιεῖσθαι τὰ ἀνθρώπινα· εἰκόσ
 δὲ τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις σφόδρα τῆς προφητείας τὸ
 χρῆμα, λελόγισται δὲ καὶ ἐν τάξει τῶν ἀνωτάτω γερωῶν. Ἄλλ' οὐκ 30 εἶρηται, φησίν, ἐναργῶς περὶ τοῦ γεννηθέντος ἐκ Μαρίας. Εἰ δὲ
 τις ὑμῶν ἐνεκα συγχωρήσειεν, ἐαυτῷ φησιν αὐτόν ὄμοιον γενέ-
 σθαι, καὶ οὐ τῷ Θεῷ, προφήτην ὥσπερ ἐαυτὸν ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ'

62. Δευτ. 18, 15-20.

63. Ἔξ. 19, 18.

64. Δευτ. 18, 16.

65. Ἰω. 5, 37.

φωτιά χωρίς νὰ πεθάνομε. Καὶ εἶπε ὁ Κύριος σ' ἐμένα· Εἶναι ὀρθὰ ὅλα ὅσα φῶναξαν. Θὰ ἀναστήσω σ' αὐτοὺς προφήτη ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς τους, σὰν ἐσένα, καὶ θὰ τοῦ δώσω στὸ στόμα του τὸν δικό μου λόγο, καὶ θὰ τοὺς μιλῆσει σύμφωνα μὲ ὅσα θὰ τοῦ πᾶ. Τὸν ἄνθρωπο ὅμως ποὺ δὲν θὰ ἀκούσει ὅσα θὰ πεῖ ὁ προφήτης στὸ ὄνομά μου, ἐγὼ θὰ τὸν τιμωρήσω»⁶². Πρόσεχε λοιπὸν πόσο ἐπίκαιρα δήλωνε καθαρὰ τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ κατέβηκε ὁ Θεὸς τῶν ὅλων σὰν φωτιά στὸ ὄρος Σινᾶ, καὶ ὁ ἦχος τῆς σάλπιγγας ἦταν φοβερός, σύμφωνα μ' αὐτὸ ποὺ ἔχει γραφεῖ⁶³. Ἀλλὰ τὸ θέαμα ἦταν ἀφόρητο γι' αὐτοὺς ποὺ ἔβλεπαν καὶ πολὺ βαρὺς ὁ ἦχος τῶν σαλπύγγων. Γι' αὐτὸ καὶ κυριευμένοι ἀπὸ ἀνυπόφορο φόβο ἔλεγαν· «Αὕτῃ τῇ μεγάλῃ φωτιά δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συνεχίσομε νὰ τῇ βλέπομε καὶ δὲν θ' ἀκούσομε τῇ φωνῇ τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ»⁶⁴. Γιατὶ νόμιζαν, παρασυρμένοι ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἀνοησία, ὅτι ὁ Θεὸς τῶν ὅλων εἶναι τὸ αἰσθητὸ πῦρ ποὺ βλέπομε καὶ θ' ἀκουγαν τῇ φωνῇ ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ αὐτόν. Ὅτι ὅμως ἀγνοοῦσαν τὴν ἀλήθεια, ἐπειδὴ εἶχαν νοῦ ἀμαθῆ καὶ πνευματικὰ ἀδύναμο, μόλις καὶ πολὺ ἀργὰ μάθαιναν ὅταν ὁ Χριστὸς τοὺς ἔλεγε γιὰ τὸν Θεὸ καὶ Πατέρα· «Οὔτε τῇ φωνῇ του ἀκούσατε ποτέ, οὔτε εἶδατε τὴ μορφή του»⁶⁵.

Ἐπειδὴ λοιπὸν γιὰ τοὺς παιδαγωγούμενους τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἦταν ἀπρόσιτη ἡ θεὰ ὅσων εἶχαν λεχθεῖ γιὰ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτὸ κατ' ἀνάγκην προαναγγελλόταν ὁ τρόπος τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Μονογενοῦς. Γιατὶ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ζεῖ διαφορετικὰ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἀφοῦ ἦταν κατὰ φύσιν Θεός, ἂν δὲν γινόταν καὶ δὲν ἐμφανιζόταν ἄνθρωπος σὰν κι ἐμᾶς, μένοντας μαζὶ καὶ Θεός. Γιατὶ ἡ θεία καὶ ὑπέριστα φύση πιστεύεται ὅτι εἶναι σταθερὴ καὶ ἀμετάβλητη. Ὠνομάσθηκε ἐπίσης Προφήτης, μολονότι εἶναι Κύριος τῶν προφητῶν. Γιατὶ ἔπρεπε, ἀφοῦ ἦταν νὰ κατεβῆ σὲ κένωση καὶ νὰ δεχθεῖ τὰ μέτρα τῆς ἀνθρωπότητος, νὰ μὴν ἀποβάλλει τὰ ἀνθρώπινα, καὶ στὰ ἀνθρώπινα μέτρα ταιριάζει πάρα πολὺ ἡ προφητεία καὶ τοποθετεῖται στὴν τάξιν τῶν ἀνώτατων τιμῶν. Ἀλλὰ, λέγει, δὲν μίλησε καθαρὰ γι' αὐτόν ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ τὴ Μαρία. Κι ἂν κάποιος γιὰ χάριν σας συμφωνήσῃ, λέγει, ὅτι αὐτὸς ἐγίνε ὁμοιος μὲ τὸν Μωυσῆ, καὶ ὄχι μὲ τὸν Θεὸ, προφήτης, ὅπως ἐκεῖνος, ἀπὸ ἀνθρώ-

οὐκ ἐκ Θεοῦ. Ὅτι μὲν οὖν Θεός τε καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱός, ἐρουόμεν οὐκ εἰς μακράν. Ἐπειδὴ δέ φησιν οὐ περὶ τοῦ γεννηθέντος ἐκ Μαρίας γεγράφθαι ταυτί, ἕτερον ἡμῖν καταδεικνύτω γεγονότα κατὰ Μωσέα, καὶ οὐ καθ' οὓς αὐτὸς ἂν ἔλοιτο 5 τρόπους, ἠγγνόηκε γὰρ εἰσάπαν τὸ ἀληθές. Οἶεται μὲν γὰρ κατὰ Μωσέα προφήτην καὶ ἄνθρωπον, αὐτὸ δὴ τουτὶ καὶ μόνον, ἐγεροθήσεσθαι τὸν προηγγελμένον· διημάρτηκε δὲ τάληθους· φαίη γὰρ ἂν τις πρὸς τοῦτο εὐθύς· Καίτοι πλεῖστοι γεγόνασι προφήται μετὰ Μωσέα καὶ ἄνθρωποι, κατ' αὐτόν, περὶ τίνος οὖν ἄρα τὰ 10 τοιάδε φησίν; Οὐκοῦν πᾶσά πως ἀνάγκη τό, ὡς «ἐμέ», κατὰ πλείστους πρὸς ἡμῶν νοεῖσθαι τρόπους. Καὶ δὴ τὴν Μωσέως διακονίαν ἀντιπαραθέντες, ὡς ἔνι, τῇ τοῦ Σωτῆρος οἰκονομία, τῆς ἐπ' αὐτῷ προφητείας τὴν δύναμιν, φέρε δὴ, φέρε, διατρανοῦν σπουδάσωμεν.

15 Οὐκοῦν ἀφορήτῳ δουλείᾳ κατηχθισμένους τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ἀπήλλαττεν ὁ Μωσῆς, διεδίβασε δὲ διὰ θαλάσσης μέσης, καταπεπνιγμένων ἐν αὐτῷ τῶν πάλαι κεκρατηκότων· ἔθρεψον ἐν ἐρήμῳ, καθιεμένου τοῦ μάννα· παρέστησε τῷ Θεῷ, μεσίτης γέγονεν αὐτοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ νόμου διάκονος ἦν, πρὸς ἕκαστα 20 τῶν πρακτέων εὐ μάλα καταρρυθμίζων αὐτούς. Ἰτέον ἐντεῦθεν ὡς ἐκ τύπου καὶ σκιαῆς ἐπ' αὐτὸ δὴ λοιπὸν τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος τετυράννευκε καθ' ἡμῶν ἐκ πλεονεξίας ὁ Σατανᾶς καὶ τοῖς τῆς ἁμαρτίας ἐγκατέδησε ζυγοῖς τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἦν δὲ τὸ σύμπαν οὐδεὶς τῆς ἐκείνου δυστροπίας ἀπείρατος τοιγάρτοι καὶ 25 ὑπέροφρος ἦν, καὶ πεφρόνηκε μέγα, καὶ τῆς ἀπάντων ἀσθενείας οὐ μετρίως κατεθρασύνετο, λέγων· «Τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοσσιάν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὡὰ ἀρῶ· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφεύξεταί με ἢ ἀντεῖπῃ μοι». Ἀλλ' ἦν εἰκαῖον αὐτῷ τὸ ἐπὶ γε τούτου φύσημα· ᾤθη μὲν γὰρ ἀντερεῖν οὐδένα 30 καταδηοῦντι τὴν γῆν, ἀλλ' οἷον ἀμογητὶ τοῖς ἰδίους ὑποθεῖναι ποσὶ τὴν ὑπ' οὐρανόν, ἐσφάλλετο δὲ τῆς ἐλπίδος ὁ δεύλαιος ἀντεῖ-

πους, ἀλλὰ ὄχι ἀπὸ τὸν Θεό. "Ὅτι βέβαια ὁ Υἱὸς εἶναι καὶ Θεὸς καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεὸ κατὰ φύσιν, δὲν θ' ἀργήσω νὰ τὸ ἀποδείξω. Ἐπειδὴ ὅμως λέγει αὐτὰ δὲν ἔχουν γραφεῖ γιὰ αὐτὸν ποὺ ἔχει γεννηθεῖ ἀπὸ τὴ Μαρία, ἃς μᾶς δείξει ὅτι ἔγινε κάποιος ἄλλος σύμφωνα μὲ τὸν Μωυσῆ, καὶ ὄχι μὲ τοὺς τρόπους ποὺ θὰ ἤθελε αὐτός· τοῦ διαφεύγει ὁλότελα ἢ ἀλήθεια. Γιατὶ νομίζει ὅτι αὐτὸς ποὺ θὰ γεννηθεῖ σύμφωνα μὲ τὴν προαναγγελία θὰ εἶναι προφήτης καὶ ἄνθρωπος, ὅπως ὁ Μωυσῆς, κι αὐτὸ μονάχα, ἀλλὰ τοῦ διέφυγε ἢ ἀλήθεια. Γιατὶ μπορούσε κανεὶς νὰ πεῖ σ' αὐτὸ ἀμέσως. Μολονότι βέβαια ἔγιναν πολλοὶ προφῆτες μετὰ τὸν Μωυσῆ καὶ ἄνθρωποι σύγχρονοὶ του, γιὰ ποιὸν ἀραγε λέγει αὐτὰ τὰ πράγματα; Εἶναι λοιπὸν ἀπόλυτη ἀνάγκη τό, «σὰν ἐμένα», νὰ ἐννοεῖται ἀπὸ ἐμᾶς κατὰ πάρα πολλοὺς τρόπους. Ἀντιπαραθέτοντας λοιπὸν, ὅσο γίνεται, στὴν οἰκονομία τοῦ Σωτήρα τὴ διακονία τοῦ Μωυσῆ, ἃς προσπαθήσομε νὰ κάνομε φανερὸ τὸ νόημα τῆς προφητείας γι' αὐτόν.

Καταπιεσμένους ἀπὸ τὴν ἀβάστακτη δουλεία ἐλευθέρωσε ὁ Μωυσῆς τοὺς Ἰσραηλίτες ἐξ αἵματος, τοὺς πέρασε μέσα ἀπὸ τὴ θάλασσα, ὅπου πνίγηκαν οἱ πρῶην ἔξουσιαστὲς τους, τοὺς ἔθρεψε στὴν ἔρημο, πέφτοντας τὸ μᾶννα ἀπὸ τὸν οὐρανό, τοὺς ὀδήγησε κοντὰ στὸν Θεό, ἔγινε μεσίτης ἀνάμεσα σ' αὐτόν καὶ στοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἦταν ὑπηρέτης τοῦ νόμου, καθοδηγώντας τους πολὺ καλὰ σὲ κᾶθετι ποὺ ἐπρόκειτο νὰ πράξουν. Ἄς προχωρήσομε λοιπὸν ἀπὸ δῶ, σὰν ἀπὸ τύπους καὶ σκιά στὸ ἴδιο τὸ κάλλος τῆς ἀλήθειας. Ὁ Σατανᾶς ἀπὸ ἀπληστία ἄσκησε εἰς βάρος μας τὴν τυραννικὴ του ἐξουσία καὶ ἔδεσε τὸ ἀνθρώπινο γένος στὸν ζυγὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ κανένας ἄνθρωπος δὲν ἦταν ἀπείραχτος ἀπὸ τὴν κακοτροπία ἐκείνου. Γιατὶ ἦταν ὑπερόπτης καὶ ἀλαζονικὸς καὶ ἔδειχνε τὸ ἀπέραντο θράσος του εἰς βάρος τῆς ἀδυναμίας ὄλων, λέγοντας· «Σὰν φωλιὰ πουλῶν θὰ κλείσω στὴ χούφτα μου ὅλη τὴν οἰκουμένη καὶ θὰ τὴ σηκώσω σὰν ἐγκαταλελειμμένα αὐγά, καὶ κανένας δὲν θὰ μοῦ ξεφύγει οὔτε θ' ἀντισταθεῖ»⁶⁶. Ὅμως ἦταν μάταια αὐτὴ ἢ ἔπαρσή του. Γιατὶ φαντάσθηκε ὅτι δὲν θὰ τοῦ ἀντιστεκόταν κανένας καταληλατώντας τὴ γῆ, ἀλλὰ ἔτσι χωρὶς νὰ κοπιᾶσει θὰ ἔβαζε κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του τὴν ὑφήλιο. Διαψεύσθηκε ὅμως ὁ δυστυχῆς στὴν ἐλπίδα

ρηκε γὰρ καὶ ἀντανέστη Χριστός· ἐξείλετο τὸν ἐκείνου βρόχον, δουλείας ἡμᾶς ἐξεκόμισε νοητῆς, καὶ τοῖς τῆς ἁμαρτίας ἐμβεδηκότας τέλμασιν ἔξω τέθεικε τοῦ κακοῦ, διεδίβασε τὸν Ἰορδάνην, ὃς τοῖς μὲν ἐχθροῖς καὶ διώκειν ἐθέλουσι τοὺς εὖ διοῦν ἠρημέ-
5 νους πρὸ ὀλέθρου γίνεται, ζωοποιεῖ δὲ καὶ σώζει τοὺς ὑπὸ Θεῶ, καὶ τὰ αὐτοῦ δοκοῦντα φρονεῖν σπουδάζοντας. Δέδωκεν ἡμῖν οὐ μάννα τὸ αἰσθητόν, ἑαυτὸν δὲ μᾶλλον, εἰς ἁγίαν, καὶ ζωοποιόν, καὶ πανάγιον ὄντως τροφήν. Προσκεκομίσμεθα δὲ δι' αὐτοῦ τῷ Θεῶ καὶ Πατρί, καὶ μεσίτης γέγονεν αὐτοῦ καὶ ἀνθρώπων. Τε-
10 θεσμοθέτηκε δὲ πρὸς τούτοις οὐ τὰ ἐν τύποις ἔτι καὶ σκιαῖς, ἀλλὰ δι' ὧν ἦν μάλιστα τῆς ἀπασῶν ἀρίστης ἐφικέσθαι ζωῆς Ἔνεστι μὲν οὖν καὶ αὐτῷ τῷ νόμῳ τῆς ἀληθείας ἢ μόρφωσις, αὐτὴ δὲ λοιπὸν ἀνέλαμψεν ἢ ἀλήθεια.

Ἄθρει δὲ ὅπως οὐκ ἠγνόηκε μὲν ὁ Μωσῆς, ὅτι γενόμενος
15 ἄνθρωπος ὁ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος τῆς ἀρχαίας ἐντολῆς τὰ ἀσυγκρίτως ἀμείνω νομοθετήσῃ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς. Καίτοι γὰρ γεγραφῶς περὶ τῶν δι' αὐτοῦ τεθεσπισμένων νόμων, τό· «Ἐπ' αὐτῶν δι' αὐτῶν οὐκέτι προσθεῖναι, καὶ ἀπ' αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἀφελεῖν», εἶτα τῶν Δεσποτικῶν ἀξιωματίων ἐννοήσας τὴν ὑπερο-
20 χὴν καὶ τῆς δόξης τὸ ὑπερτενές καὶ τῆς θεοπρεποῦς ἐξουσίας τὸ μέγεθος, παρεγγυᾷ λέγων· «Αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα ὅσα ἐὰν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς». Εἰ γὰρ καὶ γένοιτο, φησί, ἐκεῖνα βούλεσθαι θεσμοθετεῖν αὐτόν, ἃ δὴ καὶ ἄπρακτον ἀποφῆνειεν ἂν τὴν δι' ἐμοῦ διακομηθεῖσαν ἐντολήν, λόγος ἔστω τούτου μηδεῖς. Νο-
25 μοθετεῖτω μετ' ἐξουσίας Θεὸς γὰρ ἔστι καὶ Δεσπότης, καὶ αὐτῷ καὶ μόνῳ πρόποι ἂν εἰκότως τὸ χρῆναι θεσμοθετεῖν. Ἴνα δὲ μὴ μόνος ὀρώτο Μωσῆς τὴν ἐπ' αὐτῷ προφητείαν ἐν τούτοις ἐξενεγκῶν, καὶ αὐτὸς τοῦτο κεκύρωκεν ὁ Πατήρ· ἀριστοεπῆ δὲ αὐτὸν ἀποφαίνει, λέγων· «Ὁρθῶς πάντα ὅσα ἐλάλησε. Προφήτην ἀνα-
30 στήσω αὐτοῖς ἐκ μέσου τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ὥσπερ σέ· καὶ δώσω τὸ ῥῆμά μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς κατὰ πάν-

του. Γιατί τοῦ ἀντιστάθηκε καί τοῦ ἀντιπαρατάχθηκε ὁ Χριστός. Ἔλυσε τὸν βρόχο του, μᾶς ἔβγαλε ἀπὸ τὴ νοητὴ δουλεία, κι ἐμᾶς πού εἶχαμε βουλιάξει στὰ τέλματα τῆς ἁμαρτίας, μᾶς ἔσυρε ἔξω ἀπὸ τὸ κακὸ, μᾶς πέρασε μέσω τοῦ Ἰορδάνη, ὁ ὁποῖος γιὰ τοὺς ἐχθροὺς βέβαια καί τοὺς διώκτες ἐκείνων πού προτιμοῦν τὴν ἁγία ζωὴ γίνεται αἰτία ὀλέθρου, ζωογονεῖ ὅμως καί σώζει ὅσους ὑποτάσσονται στὸν Θεὸ καί φροντίδα τους ἔχουν ν’ ἀκολουθοῦν τὸ θέλημά του. Δὲν μᾶς ἔδωσε τὸ μάννα τὸ αἰσθητό, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν ἑαυτὸ του νὰ τὸν ἔχομε ὡς τροφὴ ἁγία, ζωοποιὸ καί ἀληθινὰ πανάγια. Μᾶς ἔφερε κοντὰ στὸν Θεὸ Πατέρα κι ἐγινε μεσολαβητὴς ἀνάμεσα σ’ αὐτὸν καί τοὺς ἀνθρώπους. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ θεσμοθέτησε ὄχι ἐκεῖνα πού ἦταν τύποι καί σκιές, ἀλλὰ αὐτὰ μὲ τὰ ὁποῖα προπάντων μποροῦμε νὰ ἐπιτύχομε τὴν ἄριστη ζωὴ. Ὑπάρχει βέβαια καί μέσα στὸν ἴδιο τὸν νόμο ἡ σκιώδης μορφή τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ τώρα ἔλαμψε ἡ ἴδια ἡ ἀλήθεια.

Πρόσεχε ὅμως πῶς ὁ Μωυσῆς δὲν ἀγνοοῦσε ὅτι, ὅταν γίνει ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς Λόγος τοῦ Θεοῦ, θὰ δώσει στοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἀσύγκριτα ἀνώτερους νόμους ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐντολή. Γιατί, ἂν καί ἔγραψε γιὰ τοὺς θεσπισμένους ἀπὸ αὐτὸν νόμους τό, «Σ’ αὐτὰ δὲν θὰ κάνετε πιά προσθήκες, καί δὲν θὰ πρέπει ν’ ἀφαιρέσετε τίποτε ἀπὸ αὐτά»⁶⁷, ἔπειτα ὅμως, ἐννοώντας τὴν ὑπεροχὴ τῆς Δεσποτικῆς μεγαλειότητος καί τὴν ὑπερῦψηλη δόξα του καί τὸ μέγεθος τῆς θεϊκῆς ἐξουσίας του, τοὺς δίνει ρητὴ ἐντολή, λέγοντας· «Αὐτὸν θὰ ἀκούσετε σὲ ὅλα ὅσα θὰ σᾶς πεῖ»⁶⁸. Γιατί λέγει, κι ἂν ἀκόμα συμβεῖ νὰ θέλει αὐτὸς νὰ θεσμοθετήσῃ ἐκεῖνα πού θ’ ἀποδείξουν ἄπρακτη τὴν ἐντολή πού ὡς διάκονός της ἐγὼ σᾶς ἔδωσα, αὐτὸ δὲν ἔχει καμμιά σημασία. Ἄς νομοθετήσῃ δικαιοματικά. Γιατί εἶναι Θεὸς καί Δεσπότης, καί σ’ αὐτὸν καί μόνο ἀρμόζει κατὰ φυσικὸ λόγο νὰ νομοθετεῖ. Γιὰ νὰ μὴ φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ Μωυσῆς μόνος του διατύπωσε αὐτὴ τὴν προφητεία, τὴν ἐπικύρωσε καί ὁ ἴδιος ὁ Πατέρας, παρουσιάζοντας ἄριστα τὰ λεγόμενα ἀπὸ τὸν Μωυσῆ, μ’ αὐτὸ πού λέγει· «Εἶναι ὀρθὰ ὅλα ὅσα σᾶς εἶπε. Θ’ ἀναστήσω προφήτη σ’ αὐτοὺς μέσα ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς του, σὰν ἐσένα, καί θὰ τοῦ βάλω τὰ λόγια μου στὸ στόμα του καί θὰ τοὺς πεῖ ὅλα

τα, ὅσα ἂν ἐντείλωμαι αὐτῷ». Ἀλλὰ γὰρ τί τὸ τῶν λόγων χρῆμα, ὧ τῶν; Οὐ γὰρ δὴ φαίη τις ἂν τῶν νουνεχεστέρων, ὡς ἅπασι τοῖς ἀγίοις προφήταις ῥῆμα δέδωκεν αὐτός, οἱ τοὺς ἄνωθεν καὶ παρ' αὐτοῦ διαπορθμεύοντες λόγους ἔφασκον. «Τάδε λέγει Κύριος».
5 Εἶτα τί ἂν βούλοιο δηλοῦν ἐπὶ τούτῳ λέγων, «Δώσω τὸ ῥῆμά μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ»;

Σύνες, ὧ γενναῖε, τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπεροχῆς τὸ κατὰ πάντων ἀξίωμα. Οἱ μὲν γὰρ θεσπέσιοι προφηῆται, δουλοπρεπεστάτην ποιούμενοι τὴν διακονίαν, ἔφασκον, «Τάδε λέγει Κύριος», ὁ δὲ
10 οὐχ οὕτω ποθὲν (αὐτός γὰρ Κύριος ἦν), ἐχρηῆτο δὲ μᾶλλον ταῖς τοῦ Πατρὸς φωναῖς ἐκ ἐκάστῳ πράγματι, τῷ μὲν λεπρῷ λέγειν, «Θέλω, καθαρίσθητι», τοῖς δὲ τεθνεῶσι τὸ ἀναδιῶναι προστάπτων, «Νεανίσκε», γὰρ, φησί, «σοὶ λέγω, ἐγέρθητι», καί, «Λάζαρε, δεῦρο ἕξω». Ἐπιτιμῶν δὲ τῇ κτίσει καὶ ἀνακόπτων μὲν πνευμάτων ἀγρίων ἐμ-
15 βολάς, καθιστὰς δὲ μαινομένην τὴν θάλασσαν φωνῇ καὶ ῥήματι τῷ θεοπρεπεστάτῳ, «Σιώπα», γὰρ, ἔφη, «πεφίμωσο». Τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τό, «Δώσω τὸ ῥῆμά μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ». Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος γράφει Παῦλος «Φέρει τὰ πάντα ἐν τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ», τοῦ Πατρὸς. Ὁ δὴ καὶ μάλιστα διαδείκνυσιν, οὐκ ἐφ'
20 ἓνα τῶν προφητῶν τὴν τῆς προρρησίως ἰοῦσαν δύναμιν, ἀλλ' ἐπ' αὐτὸν ἐναργῶς τὸν ἐκ Θεοῦ μὲν Πατρός κατὰ φύσιν, ὡς Θεὸν ἀπορρητῶς γεγενημένον, οὐκ ἀπαξιῶσαντα δὲ καὶ τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου. Περιμιστὰς δὲ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτῷ τάχα που καὶ μόνῳ καὶ ἀβασανίστως δοκοῦν τό, «Οὐκ ἐκλεί-
25 ψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται» (ἡγουν, «τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ»), «καὶ αὐτός ἐσται προσδοκία ἐθνῶν», οὐ περὶ γε τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ ταυτὶ γεγράφθαι φησίν, ἀλλὰ περὶ τῆς τοῦ Δαβὶδ βασιλείας, ἣν δὴ καὶ καταλήξαι φησιν εἰς τὸν βασιλέα Σεδεκίαν
30 Ὅτι μὲν οὖν τῶν ἐκ φυλῆς Ἰούδα δεβασιλευκότων ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ὁ προφητικὸς ἡμῖν ἐν τούτοις διαμνημονεύει λόγος, φαίην

ὅσα θὰ τοῦ δώσω ἐντολή νὰ σᾶς πεῖ»⁶⁹. Ἄλλὰ τί χρειάζονται, φίλε μου, τὰ λόγια; Γιατί δὲν θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς ἀπὸ ὅσους ἔχουν νοῦ, ὅτι σὲ ὅλους τοὺς ἀγίους προφήτες τὰ λόγια τὰ ἔδωσε αὐτός, κι αὐτοὶ μεταφέροντας στοὺς ἀνθρώπους τοὺς λόγους πού ἔρχονταν ἀπὸ ἄνω καὶ ἀπὸ αὐτόν, ἔλεγαν· «Αὐτὰ λέγει ὁ Κύριος». Ἐπειτα τί ἤθελε νὰ δηλώσει γιὰ τὸ προκείμενο λέγοντας, «Θὰ βάλω τὰ λόγια μου στὸ στόμα του»;

Κατανόησε, ὦ ἄριστε, τὴν ὑπεροχὴ καὶ τὴν ἀξία τοῦ Σωτήρα μας ἔναντι ὅλων. Γιατί οἱ θεσπέσιοι προφῆτες, ἀσκώντας τὴ διακονία τους κατὰ τρόπο δουλικό, ἔλεγαν· «Αὐτὰ λέγει ὁ Κύριος». Ὁ Χριστὸς ὅμως δὲν εἶπε τίποτε τέτοιο (γιατί αὐτός ἦταν ὁ Κύριος), ἀλλὰ χρησιμοποιώντας μᾶλλον τὰ λόγια τοῦ Πατέρα του σὲ κάθε περίπτωση, στὸν λεπρὸ ἔλεγε, «θέλω, καθαρίσου»⁷⁰, στοὺς νεκροὺς πρόσταζε νὰ ἀναβιώσουν· γιατί λέγει, «Νεαρέ, σοῦ λέγω, σήκω»⁷¹, καί, «Λάζαρε, βγὲς ἔξω»⁷². Ἐπιτιμώντας πάλι τὴ φύση καὶ ἀνακόπτοντας τὸ ἄγριο φύσημα τῶν ἀνέμων καὶ γαληνεύοντας τὴ μανιασμένη θάλασσα μὲ τὴ φωνὴ καὶ τὸν θεϊκότατο λόγο του, τῆς λέγει· «Σώπα, βουβάσου»⁷³. Αὐτό, νομίζω, σημαίνει καὶ τὸ, «Θὰ βάλω τὰ λόγια μου στὸ στόμα του». Γιατί, ὅπως γράφει ὁ πάνσοφος Παῦλος, «Κατευθύνει τὰ πάντα μὲ τὸν λόγο τῆς δυνάμεώς του»⁷⁴, δηλαδή τοῦ Πατέρα. Αὐτὸ δείχνει φανερά, ὅτι τὸ προφητικὸ νόημα δὲν ἀναφέρεται σὲ ἓνα προφήτη, ἀλλὰ ὀλοκάθρα στὸν ἴδιο πού γεννήθηκε κατὰ φύση ἀπὸ τὸν Θεὸ Πατέρα ὡς Θεὸς κατὰ τρόπο ἀνέκφραστο, καὶ δὲν θεώρησε ὑποτιμητικὴ καὶ τὴν κατὰ σάρκα γέννησή του ἀπὸ τὴν ἁγία Παρθένο. Ἀκολουθώντας ὅμως πάλι τὴ γνώμη πού εἶναι δική του κι αὐτοῦ μόνου καὶ ἐπιτόλαια, λέγει ὅτι τό, «Δὲν θὰ λείψει ἄρχοντας ἀπὸ τὸν Ἰούδα καὶ ἡγέτης ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους του, μέχρι πού νὰ ρθεῖ αὐτὸς στὸν ὅποιο ἀπόκεινται αὐτὰ» (ἢ «ὅσα ἀπόκεινται σ' αὐτόν»), «καὶ αὐτὸς θὰ εἶναι ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν»⁷⁵, δὲν ἔχουν γραφεῖ αὐτὰ γιὰ τὸν Σωτήρα ὅλων μας Χριστό, ἀλλὰ γιὰ τὴ βασιλεία τοῦ Δαβὶδ, ἢ ὅποια λέγει καὶ θὰ καταλήξει στὸν βασιλιὰ Σεδεκία.

Ὅτι βέβαια ὁ λόγος αὐτὸς ἀναφέρεται στοὺς βασιλεῖς ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ Ἰούδα πού βασίλευσαν στὸν Ἰσραήλ, θὰ τὸ ἔλεγα καὶ ἐγὼ

72. Ἰω. 11, 43.

73. Μάρκ. 4, 39.

74. Ἐβρ. 1, 3.

75. Γέν. 49, 10.

ἂν καὶ αὐτὸς ἐγώ, ὅτι δὲ ψευδοεπεῖ καταλήξαι λέγων εἰς Ἐζεχίαν
 τὴν τοῦ Δαβὶδ βασιλείαν καὶ τοῦ Ζοροβάβελ, ὡς ἔφην, μετὰ τὸν
 τῆς αἰχμαλωσίας καιρὸν τοῖς τῆς βασιλείς θάκοις ἐνιδρυμένοι,
 εἰδείη τις ἂν ἐντεῦθεν. Πρῶτον μὲν γὰρ θεβασίλευκεν ὁ Σαούλ·
 5 εἶτα χρόνου διελάσαντος μακροῦ, κατήντηκε μὲν εἰς Σεδεκίαν τὰ
 τῆς ἀρχῆς, ἐπειδὴ δὲ ἦλω Ἱεροσόλυμα, καὶ πεπόρθηται τῶν
 Ἰουδαίων ἡ χώρα, καταστρατευσάντων αὐτοῖς τῶν Βαβυλωνίων,
 ἀπεκομίσθη μὲν αἰχμάλωτος Ἰσραὴλ ὁμοῦ τῷ οἰκείῳ βασιλεῖ, φημί
 δὴ τῷ Σεδεκίᾳ Ἑβδομηκοστοῦ δὲ παρωχηκότος ἔτους, ἀνῆκε μὲν
 10 τῆς αἰχμαλωσίας αὐτοῦς διὰ Κύρου Θεός. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τὴν
 ἐνεγκοῦσαν ἀνεκομίζοντο, καὶ νόμῳ τῷ διὰ Μωσέως παιδαγω-
 γεῖσθαι πάλιν ἐσπούδαζον, τότε δὴ, τότε τὸ παρ' αὐτοῖς ἐδέχετο
 σκῆπτρον Ζοροβάβελ ὁ τοῦ Σαλαθιὴλ ἐκ φυλῆς Ἰούδα. Πῶς οὖν
 καταλήξαι φησιν εἰς Σεδεκίαν τὴν τοῦ Δαβὶδ βασιλείαν, καίτοι
 15 τοῦ Ζοροβάβελ, ὡς ἔφην, μετὰ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας καιρὸν τοῖς
 τῆς βασιλείας θάκοις ἐνιδρυμένοι, καὶ ὄντος μὲν ἐκ φυλῆς Ἰούδα
 καὶ Δαβὶδ, παραπέμψαντος δὲ διὰ τῶν ἐφεξῆς τὸ σκῆπτρον μέχρι
 τῆς Ἡρώδου βασιλείας, ὃς μητρὸς μὲν γέγονεν Ἰουδαίας, ἄλλο-
 γενοῦς δὲ πατρός·

20 Ἐκλελοιπότην γὰρ οὕτω τῶν ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς τὸ ἄρχειν
 λαχόντων, ἐγεννήθη Χριστός, ὃς καὶ γέγονεν ἐθνῶν προσδοκία·
 κέκληνται γὰρ καὶ αὐτὰ διὰ τῆς πίστεως. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ περὶ
 αὐτῶν εἰρημένον διὰ φωνῆς τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Ἰησοῦ
 Χριστοῦ· «Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύ-
 25 τῆς, κάκεινά με δεῖ ἀγαγεῖν καὶ γενήσονται μία ποίμνη, εἷς ποι-
 μὴν. Γεγέννηται τοίνυν, ὡς ἔφην, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός,
 ἐκλελοιπότην εἰσάπαν τῶν ἐξ Ἰούδα βασιλέων, καὶ γέγονεν ἐθνῶν
 ἐλπίς ἀπέκειτο γὰρ τοῦτο αὐτῷ. Οὐ γὰρ δι' ἐνὸς τῶν ἀγίων εἰσκέ-
 κληνται προφητῶν, οὔτε μὴν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως, ἢ γουν
 30 ἑτέρου τινὸς τὸ παράπαν, ἀπέκειτο δὲ μᾶλλον αὐτῷ, ὡς ἔφην, τὸ
 χρῆναι κρατεῖν, οὐκέτι μόνῃς τῆς Ἰουδαίας, ἀπάντων δὲ μᾶλλον
 τῶν ἐθνῶν. Ἐφη γὰρ πού καὶ ὁ προφήτης Ζαχαρίας περὶ αὐτοῦ·

ὁ ἴδιος, ὅτι ὅμως ψευδολογεῖ λέγοντας ὅτι θὰ καταλήξει στὸν Ἐζεκία ἢ βασιλεία τοῦ Δαβίδ καὶ τοῦ Ζοροβάβελ, ὅπως εἶπα, πού μετὰ τὴν περίοδο τῆς αἰχμαλωσίας εἶχε ἐγκατασταθεῖ στὸν βασιλικὸ θρόνο, μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ μάθει ἀπὸ αὐτὰ. Πρῶτος δηλαδὴ βασιλευσε ὁ Σαούλ, ἔπειτα, ἀφοῦ πέρασε πολὺς χρόνος, κατέληξε ἡ ἐξουσία στὸν Σεδεκία. Ὅταν ὅμως κυριεύθηκαν τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἐκπορθήθηκε ἡ χώρα τῶν Ἰουδαίων, κατὰ τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τους τῶν Βαβυλωνίων, μεταφέρθηκαν αἰχμάλωτοι οἱ Ἰσραηλίτες μαζὶ μὲ τὸ βασιλιά τους, δηλαδὴ τὸν Ἐζεκία. Μετὰ τὴν παρέλευση ἑβδομήντα ἐτῶν τοὺς ἐλευθέρωσε ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία ὁ Θεὸς μέσω τοῦ Κύρου, καὶ ὅταν μεταφέρθηκαν στὴν πατρίδα τους καὶ φρόντιζαν πάλι νὰ ζοῦν σύμφωνα μὲ τὸ Μωσαϊκὸ νόμο, τότε πιά, τότε δέχθηκε τὰ σκῆπτρα ὁ Ζοροβάβελ, ὁ υἱὸς τοῦ Σαλαθιήλ ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ Ἰούδα. Πῶς λοιπὸν λέγει ὅτι θὰ καταλήξει στὸν Σεδεκία ἢ βασιλεία τοῦ Δαβίδ, μολονότι, ὅπως εἶπα, ὁ Ζοροβάβελ εἶχε ἀνεβεῖ στὸ θρόνο τῆς βασιλείας μετὰ τὸν καιρὸ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ ἦταν βέβαια ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Δαβίδ, ἀλλὰ μὲ τοὺς διαδόχους του παρέπεμψε τὸ σκῆπτρο μέχρι τὴ βασιλεία τοῦ Ἡρώδη, πού καταγόταν ἀπὸ μητέρα Ἰουδαία καὶ πατέρα ἄλλοεθνή;

Ὅταν λοιπὸν ἔλειψαν ἔτσι ὅσοι ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ Ἰούδα ἔλαχαν τὴν ἐξουσία, γεννήθηκε ὁ Χριστὸς, ὁ ὁποῖος καὶ ὑπῆρξε ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν, πού κλήθηκαν καὶ αὐτὰ μέσω τῆς πίστεως. Καὶ αὐτὸ ἄρα σήμαινε ἐκεῖνο πού εἰπώθηκε γι' αὐτὰ μὲ τὸ στόμα τοῦ Σωτῆρα ὅλων μας Ἰησοῦ Χριστοῦ· «Ἐχω καὶ ἄλλα πρόβατα, πού δὲν εἶναι ἀπὸ αὐτὴ τὴν αὐλή, καὶ πρέπει νὰ τὰ καθοδηγήσω καὶ αὐτὰ, καὶ θὰ γίνουν ἓνα ποίμνιο μὲ ἓνα ποιμένα»^{75α}. Γεννήθηκε λοιπὸν, ὅπως εἶπα, ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστὸς ὅταν εἶχαν ἐκλείψει ὀριστικὰ οἱ βασιλεῖς ἀπὸ τὸν Ἰούδα καὶ ἔγινε ἡ ἐλπίδα τῶν ἐθνῶν. Αὐτὸ δηλαδὴ ἦταν τὸ ἀποκείμενο σ' αὐτόν. Γιατὶ δὲν εἶχαν κληθεῖ μὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς ἁγίους προφήτες, οὔτε ὅμως καὶ μὲ τὸν πάνσοφο Μωυσῆ, ἢ γνικὰ ἀπὸ κάποιον ἄλλο, ἀλλ' εἶχε ἐπιφυλαχθεῖ γι' αὐτόν, ὅπως εἶπα, νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἐξουσία του ὄχι μόνο στὴν Ἰουδαία, ἀλλὰ μάλλον σὲ ὅλα τὰ ἔθνη. Καθόσον εἶπε κάπου γι' αὐτόν καὶ ὁ προφήτης Ζαχαρίας· «Θὰ ὑπάρξει ἓνας Κύριος, καὶ ἓνα τὸ ὄνομά του, πού θὰ

«Καὶ ἔσται Κύριος εἶς, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν κυκλοῦν πάσαν τὴν γῆν». Ψάλλει δέ που καὶ ὁ Δαβίδ· «Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ». Οὕτοσι δὲ πάλιν ὁ δεινὸς εἰς λόγους· “Ὅτι δὲ τούτων οὐδὲν Ἰησοῦ προσήκει, πρόδηλον. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἐξ Ἰουδα·
 5 πῶς γὰρ ὁ καθ’ ὑμᾶς οὐκ ἐξ Ἰωσήφ, ἀλλ’ ἐξ ἁγίου Πνεύματος γεγονώς;”. “Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἐξ Ἰωσήφ τὸ πάναγνον αὐτοῦ γέγονε σῶμα, δεδημιούργηται δὲ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀπαστισοῦν, οἶμαι, τῶν εὖ φρονούντων ἐρεῖ· ἀλλ’ ἦν καὶ οὕτω καὶ ἐκ τῆς Ἰουδα φυλῆς, καὶ ἐξ αἵματος τοῦ Δαβίδ, ἔχων μὲν τὴν κατὰ
 10 σάρκα γέννησιν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, ἐπιγραψάμενος δὲ πατέρα τὸν Ἰωσήφ. Ἄμφω δὲ ἦσθην τῆς Ἰουδα φυλῆς, ἐξ ἧς Ἰεσσαὶ καὶ Δαβίδ.

Ἄλλ’ οὐκ ἂν ἔχοις, ἴσως ἐρεῖ, τὴν τεκοῦσαν αὐτὸν καταδειῖξαι Παρθένον ἐξ αἵματος τοῦ Δαβίδ, ἥγουν ἐκ φυλῆς Ἰουδα· πεύση
 15 δὲ οὖν τὰ ἐξ ἱερῶν εἰς τοῦτο Γραμμάτων. Οὐκ ἀνεπιτήδευτον ἦν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὸ ἐξ ἧς ἂν τις ἔλοιτο φυλῆς εἰσοικίσασθαι τινα πρὸς γαμικὴν κοινωνίαν, ἀλλ’ ἦν ἀνάγκη καὶ οὐχ ἔκοῦσιν αὐτοῖς τὰς ἐκ τῆς οἰκείας ἄγεσθαι φυλῆς, καὶ νόμῳ τῷ θεῷ τὸ χρῆμα κατεκρατύνετο. Γέγραπται γὰρ οὕτως ἐν τοῖς καλουμένοις Ἀρι-
 20 θμοῖς (ἐν δὲ καὶ τοῦτο τῶν τοῦ πανσόφου Μωσέως ἐστὶ βιβλίων)· «Καὶ ἐνετείλατο Μωσῆς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ διὰ προστάγματος Κυρίου, λέγων· Οὐκ ἀρέσει ἐναντίον αὐτῶν, ἔστωσαν γυναῖκες· πλὴν ἐκ τοῦ δήμου τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἔστωσαν γυναῖκες· καὶ οὐχὶ περιστραφήσεται κληρονομία τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἀπὸ φυλῆς
 25 ἐπὶ φυλὴν, ὅτι ἕκαστος ἐν τῇ κληρονομίᾳ τῆς φυλῆς τῆς πατριᾶς αὐτοῦ προσκολληθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ. Καὶ πᾶσα θυγατὴρ ἀγχιστεύουσα κληρονομίαν ἐκ τῶν φυλῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἐνὶ τῷ ἐκ τοῦ δήμου τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἔσονται γυναῖκες, ἵνα ἀγχιστεύωσιν οἱ Ἰσραὴλ ἕκαστος τὴν κληρονομίαν τὴν πατρικὴν αὐτοῦ».
 30 Ἄρά σοι δοκεῖ κἄν διὰ τοῦδε τοῦ νόμου συναινέσαι λοιπὸν ὡς ἐκ μιᾶς ἦσθην ἄμφω φυλῆς, Ἰωσήφ τε καὶ ἡ Παρθένος, τῆς Ἰουδα,

περιέλθει ὅλη τῇ γῆ»⁷⁶. Ἐπίσης καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλει κάπου· «Ὁ Κύριος ἔγινε βασιλιάς, ἃς γεμίσει ἡ γῆ ἀπὸ ἀγαλλίαση»⁷⁷. Αὐτὸς ἐδῶ ὅμως (ὁ Ἰουλιανὸς) ὁ φοβερός στους λόγους, λέγει πάλι “Ὅτι τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἀρμόζει στὸν Ἰησοῦ, εἶναι ὀλοφάνερο. Γιατὶ οὔτε ἀπὸ τὸν Ἰούδα κατάγεται· πῶς δηλαδὴ θὰ καταγόταν ἀπὸ τὸν Ἰούδα αὐτὸς ποὺ κατὰ τὴν ἀποψή σας δὲν ἔχει πατέρα τὸν Ἰωσήφ, ἀλλὰ προῆλθε ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα;”. “Ὅτι βέβαια τὸ πανάγιο σῶμα του δὲν ἔγινε ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ, ἀλλὰ δημιουργήθηκε μέσω τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὁ καθένας νομίζω ἀπὸ τοὺς σῶφρονες θὰ τὸ πεῖ. Ἀλλὰ ἀκόμα κι ἔτσι καταγόταν ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ Ἰούδα καὶ ἦταν αἷμα τοῦ Δαβὶδ, ἀφοῦ ἔλαβε τὴν κατὰ σάρκα γέννηση ἀπὸ τὴν ἁγία Παρθένο καὶ εἶχε βάλει πατέρα του κατὴ τὴν ἀπογραφή τὸν Ἰωσήφ. Καὶ οἱ δύο τους κατάγονταν ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ Ἰούδα, ἀπὸ τὴν ὁποία κατάγονταν ὁ Ἰεσσαὶ καὶ ὁ Δαβὶδ.

Ἄλλ’ ἴσως πεῖ, δὲν μπορεῖς ν’ ἀποδείξεις ὅτι ἡ Παρθένος ποὺ τὸν γέννησε εἶναι ἀπόγονος ἐξ αἵματος τοῦ Δαβὶδ, δηλαδὴ ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ Ἰούδα· θὰ τὸ πληροφορηθεῖς λοιπὸν ἀπὸ τὰ ἱερὰ Γράμματα ποὺ ἀφοροῦν στὸ θέμα. Δὲν ἦταν ἔξω ἀπὸ τὴ φροντίδα τῶν Ἰσραηλιτῶν νὰ πάρει κανεὶς ἀπὸ ὅποια φυλὴ ἤθελε κάποια γιὰ σύζυγό του, ἀλλ’ ἦταν ὑποχρεωμένοι, καὶ χωρὶς αὐτοὶ νὰ θέλουν, νὰ πάρουν σύζυγό τους ἀπὸ τὴ δικὴ τους φυλὴ, καὶ τὸ πρᾶγμα ἔπαιρνε ἰσχὺ ἀπὸ τὸν θεῖο νόμο. Γιατὶ στὸ βιβλίον τὸ καλούμενο Ἀριθμοί, ποὺ εἶναι κι αὐτὸ ἓνα ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ πάνσοφου Μωυσῆ, ἔχει γραφεῖ τὸ ἐξῆς· «Καὶ ἔδωσε ἐντολὴ ὁ Μωυσῆς στους Ἰσραηλίτες μὲ προσταγὴ τοῦ Κυρίου καὶ εἶπε· “Ὅποιον δοῦν καὶ ἀρέσει σ’ αὐτές, αὐτοῦ ἃς γίνουν γυναῖκες, ἀλλὰ νὰ γίνουν γυναῖκες κάποιου ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ πατέρα τους, καὶ δὲν θὰ πμεταβιθασθεῖ ἡ κληρονομία τῶν υἱῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ φυλὴ σὲ φυλὴ, γιατί κάθε Ἰσραηλίτης θὰ συνδεθεῖ μὲ τὴν κληρονομία τῆς φυλῆς τῶν πατέρων του, καὶ κάθε κόρη ποὺ θὰ λάβει κληρονομία ἀπὸ κάποια φυλὴ τῶν Ἰσραηλιτῶν, θὰ γίνει γυναῖκα ἐνὸς ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ πατέρα της, ὥστε καὶ νυμφευόμενοι ὁ κάθε Ἰσραηλίτης νὰ διατηρεῖ τὴν πατρικὴ κληρονομιά του»⁷⁸. Ἄραγε καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὸν τὸ νόμο νομίζεις ὅτι δὲν θὰ συμφωνήσεις πῶς ἦταν καὶ οἱ δύο ἀπὸ μιὰ φυλὴ, ὁ Ἰωσήφ καὶ ἡ Παρθένος,

φημί, καὶ Δαβίδ; Ἄλλ' οὐκ ἦν Ἰωσήφ ἐξ Ἰούδα, φησὶν· ὑπερτίθεται δὲ τὴν βάσανον· οὐκοῦν ἐπὶ καιροῦ καὶ περὶ γε τούτων αὐτῷ διαλέξομαι. Ἦκει γε μὴν εἰς τοῦτο θρασύς ὁ λόγος αὐτῷ, ὥστε καὶ εἰσάπαν τό γε ἦκον ἐπ' αὐτῷ, καὶ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως 5 τρόπον τοῦ Μονογενοῦς κατασεΐειν ἀποτολμᾶν, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Λόγου τὴν ὑπαρξιν. Ἐνα γὰρ δὴ καὶ μόνον Θεόν, τὸν Πατέρα, τὸν ἱεροφάντην Μωσέα διειδέναι φησί, καὶ μὴν καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν γεγονότας ἁγίους προφήτας, ἐπαριθμεῖν δὲ αὐτῷ παντελῶς οὐδένα. Γράφει δὲ οὕτως·

10

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλὰ περὶ μὲν τούτου μέλλοντες ἐν τῷ δευτέρῳ συγγράμματι τὸ ἀληθὲς ἀκριβῶς ἐξετάζειν, ὑπερτιθέμεθα. Συγκεχωρήσθω δὲ καὶ ἄρχων ἐξ Ἰούδα· οὐ «Θεὸς ἐκ Θεοῦ», κατὰ τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα, οὐδὲ «Τὰ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν». Ἄλλ' εἴρηται καὶ ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς· «Ἀνατελεῖ 15 ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραήλ». Τοῦθ' ὅτι τῷ Δαβίδ προσήκει, καὶ τοῖς ἀπ' ἐκείνου, πρόδηλόν ἐστί που. Τοῦ γὰρ Ἰεσσαὶ παῖς ἦν ὁ Δαβίδ. Εἴπερ οὖν ἐκ τούτων ἐπιχωρεῖτε συμβιβάζειν, ἐπιδείξατε, μίαν ἐκεῖθεν ἐλκύσαντες ῥῆσιν, ὅποι ἐγὼ πολ- 20 λὰς πάνυ. Ὅτι δὲ Θεὸν τὸν ἓνα τὸν τοῦ Ἰσραήλ νενόμικεν, ἐν τῷ Δευτερονομίῳ φησὶν· «Ὡστε εἰδέναι σε ὅτι Κύριος ὁ Θεός σου, οὗτος εἷς ἐστί, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ». Καὶ ἔτι πρὸς τούτῳ· «Καὶ ἐπιστραφήσεται τῇ διανοίᾳ σου, ὅτι Κύριος ὁ Θεός σου οὗτος, Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, καὶ 25 οὐκ ἔστι πλὴν αὐτοῦ». Καὶ πάλιν· «Ἄκουε, Ἰσραήλ, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, Κύριος εἷς ἐστί». Καὶ πάλιν· «Ἴδετε ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν ἐμοῦ». Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Μωσῆς ἓνα διατεινόμενος μόνον εἶναι Θεόν. Ἄλλ' οὗτοι τυχὸν ἐροῦσιν· Οὐδὲ ἡμεῖς δύο λέγομεν, οὐδὲ τρεῖς. Ἐγὼ δὲ λέγοντας μὲν αὐτοὺς καὶ τοῦτο

79. Ἰω. 1, 3.

80. Ἀριθμ. 24, 17.

81. Δευτ. 4, 35.

ἐννοῶ τὴ φυλὴ τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Δαβίδ; Ἀλλά, λέγει, ὁ Ἰωσήφ δὲν καταγόταν ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ Ἰούδα, μεταθέτοντας ἔτσι τὴν ἐξέταση. Μὲ ἄλλη λοιπὸν εὐκαιρία θὰ μιλήσω μ' ἐκεῖνον καὶ γι' αὐτὰ. Προχωρεῖ ὅμως σὲ τόση θρασύτητα ὁ λόγος του, ὥστε, ὅσο βέβαια εἶναι δυνατὸ σ' αὐτὸν, ἀποτολμᾷ νὰ κλονίσει καὶ τὸν τρόπο ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Λόγου. Γιατί, λέγει, ὅτι ὁ ἱεροφάντης Μωυσῆς γνωρίζει ἓνα καὶ μόνο Θεό, τὸν Πατέρα, καὶ βέβαια καὶ τοὺς ἁγίους προφῆτες ποὺ ἦρθαν ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν, καὶ σ' αὐτὸν δὲν ἐπαριθμεῖ ἀπολύτως κανένα. Γράφει λοιπὸν τὰ ἑξῆς:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἀλλὰ γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ, ἔχοντας στὸ νοῦ νὰ ἐξακριδώσουμε τὴν ἀλήθεια στὸ δεύτερο σύγγραμμα, ἀναβάλλομε τὴν ἐξέταση. Ἄς παραδεχθοῦμε ὅμως καὶ ἄρχοντα ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ Ἰούδα· ὄχι ὅμως «Θεὸς ἀπὸ Θεοῦ», σύμφωνα μὲ τὰ λεγόμενά σας, οὔτε ὅτι «τὰ πάντα ἔγιναν μέσω αὐτοῦ καὶ χωρὶς αὐτὸν δὲν ἔγινε τίποτε»⁷⁹. Ἐχει λεχθεῖ ὅμως καὶ στοὺς Ἀριθμοὺς· «Θὰ ἀνατείλει ἄστρο ἀπὸ τὸν Ἰακώβ καὶ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν Ἰσραήλ»⁸⁰. Αὐτὸ ὅτι ταιριάζει στὸν Δαβίδ καὶ στοὺς ἀπογόνους του εἶναι βέβαια ὀλοφάνερο. Γιατὶ ὁ Δαβίδ ἦταν υἱὸς τοῦ Ἰεσσαί. Ἄν λοιπὸν ἀπὸ αὐτὰ ἐπιχειρεῖτε νὰ συμβιδάσετε τὰ πράγματα, δείξτε το ἀποσπώντας ἀπὸ ἐκεῖ ἓνα λόγο, ἀπὸ ὅπου ἐγὼ ἀποσπῶ πολλοὺς. Ὅτι ὅμως θεώρισε Θεὸ τὸν ἓνα Θεὸ τοῦ Ἰσραήλ, λέγει στὸ Δευτερονόμιον· «Ὡστε νὰ γνωρίζεις, ὅτι ὁ Κύριος ὁ Θεός σου εἶναι ἓνας, καὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλος ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸν»⁸¹. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ καὶ τοῦτο· «Καὶ νὰ ἐντυπωθεῖ καλὰ στὸ νοῦ σου, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Κύριος καὶ Θεός σου, στὸν οὐρανὸ ἐπάνω καὶ κάτω στὴ γῆ, καὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλος ἀπὸ αὐτόν»⁸². Καὶ πάλι «Ἄκουε, Ἰσραήλ, ὁ Κύριος ὁ Θεός μας εἶναι ἓνας Κύριος»⁸³. Καὶ ἄλλου· «Προσέξτε, ὅτι ἐγὼ εἶμαι, καὶ δὲν ὑπάρχει Θεὸς ἐκτὸς ἀπὸ ἐμένα»⁸⁴. Αὐτὰ λοιπὸν λέγει ὁ Μωυσῆς, ἰσχυριζόμενος ὅτι ὑπάρχει ἓνας μόνο Θεός. Ἄλλ' ἴσως αὐτοὶ ποῦν· Οὔτε ἐμεῖς λέμε δύο, οὔτε τρεῖς. Ἐγὼ ὅμως ὅτι τὸ λένε, θὰ τὸ ἀποδείξω καὶ αὐτό, καλώντας μάρτυρα τὸν Ἰωάννη ποῦ

82. Δευτ. 4, 39.

83. Δευτ. 6, 4.

84. Δευτ. 32, 39.

δείξω, μαρτυρόμενος Ἰωάννην λέγοντα· «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος».

Ὅραῖς ὅτι πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι λέγεται ἔτι τε ὁ ἐκ Μαρίας γεννηθείς, εἴτε ἄλλος τίς ἐστίν, ἢ ὁμοῦ καὶ πρὸς Φωτεινὸν ἀποκρίνωμαι, διαφέρει τοῦτο νῦν οὐδέν, ἀφήμι δὴ τα τὴν μάχην ὑμῖν ὅτι μέντοι φησὶ «πρὸς Θεόν, καὶ ἐν ἀρχῇ», τοῦτο ἀπόχρη μαρτύρασθαι. Πῶς οὖν ὁμολογεῖ ταῦτα τοῖς Μωσέως; Ἄλλὰ τοῖς Ἡσαΐου, φησὶν, ὁμολογεῖ. Λέγει γὰρ Ἡσαΐας· «Ἴδου ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν». Ἔστω δὴ καὶ τοῦτο λεγόμενον ὑπὲρ Θεοῦ, καὶ τοι μηδαμῶς εἰρημένον. Οὐ γὰρ ἦν παρθένος ἡ γεγαμημένη, καὶ πρὶν ἀποκνηῆσαι συγκατακλιθεῖσα τῷ γήμαντι. Δεδόσθω δὲ λέγεσθαι περὶ τούτου. Μήτι Θεὸν φησιν ἐκ τῆς παρθένου τεχθήσασθαι; Θεοτόκον δὲ ὑμεῖς οὐ παύεσθε Μαρτίαν καλοῦντες ἢ μή πού φησι τὸν ἐκ τῆς Παρθένου γεννώμενον Υἱὸν Θεοῦ μονογενῆ καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως; Ἄλλὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ Ἰωάννου· «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν», ἔχει τις ἐν ταῖς προφητικαῖς δεῖξαι φωναῖς; Ἄ δὲ ἡμεῖς δείκνυμεν, ἐξ αὐτῶν ἐκείνων ἐξῆς ἀκούετε· «Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, κτῆσαι ἡμᾶς, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν». Πεποιήται δὲ παρ' αὐτῶν καὶ Ἐζεχίας ὁ βασιλεὺς εὐχόμενος· «Κύριε, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ, σὺ εἶ ὁ Θεὸς μόνος». Μήτι τῷ δευτέρῳ καταλείπει χώραν;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἀπόχρη μὲν οὖν, καθάπερ ἐγῶμαι, τὰ προειρημένα, περὶ γε τοῦ χρῆναι νοεῖν εἰκέναι τε καὶ πρέπειν ὅτι μάλιστα τῷ Χριστῷ, τό, «Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται». Ἐπειδὴ δὲ καὶ προφητείας ἄπτεται ἑτέρας, τῆς διὰ γε, φημί, τοῦ Βαλαάμ, εἰπόντος, ὅτι «Ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ θραύσει τοὺς ἀρχηγούς Μωάβ, καὶ προνομεύσει τοὺς υἱούς Σήθ, καὶ ἔσται

85. Ἰω. 1, 1.

88. Ἡσ. 26, 13.

86. Ἡσ. 7, 14.

89. Ἡσ. 37, 16.

90. Γέν. 49, 10.

87. Ἰω. 1, 3.

91. Ἀριθμ. 14, 17.

λέγει· «Στὴν ἀρχὴ ὑπῆρχε ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦταν μαζί με τὸν Θεό, καὶ ὁ Λόγος ἦταν Θεός»⁸⁵.

Βλέπεις ὅτι λέγεται πὼς ἦταν μαζί με τὸν Θεὸ ἐκεῖνος πού γεννήθηκε ἀπὸ τὴ Μαρία, εἴτε εἶναι κάποιος ἄλλος· γιὰ ν' ἀπαντήσω συνάμα καὶ στὸν Φωτεινό, γιατί δὲν διαφέρει αὐτὸ τώρα καθόλου, ἀφήνω λοιπὸν τὴ μάχη σ' ἐσᾶς. Ἐπειδὴ ὅμως λέγει, «μαζί με τὸν Θεό», καὶ «στὴν ἀρχή», αὐτὸ ἀρκεῖ νὰ τὸ ἐπικαλεσθοῦμε ὡς μαρτυρία. Πὼς λοιπὸν αὐτὰ συμφωνοῦν με ὅσα λέγει ὁ Μωυσῆς; Ἀλλὰ συμφωνοῦν, λέγει, με τὸν Ἡσαΐα. Γιατί ὁ Ἡσαΐας λέγει· «Νά, ἡ παρθένος θὰ συλλάβει, καὶ θὰ γεννήσει υἱό»⁸⁶. Ἄς δεχθοῦμε λοιπὸν ὅτι καὶ αὐτὸ λέγεται γιὰ τὸν Θεό, ἂν καὶ δὲν λέγεται καθόλου. Γιατί δὲν ἦταν Παρθένος ἔγγαμη, ἀφοῦ εἶχε πλαγιάσει καὶ πρὶν γεννήσει μετὸ σύζυγό της. Ἄς δεχθοῦμε ὅμως ὅτι λέγεται γι' αὐτόν. Μήπως λέγει ὅτι θὰ γεννηθεῖ Θεὸς ἀπὸ τὴν Παρθένο; Ἐσεῖς ὅμως δὲν παύετε νὰ λέτε τὴ Μαρία Θεοτόκο. Ἡ μήπως λέγει τὸν υἱὸ τῆς Παρθένου ὅτι εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μονογενῆς καὶ πρωτότοκος ὅλης τῆς κτίσεως; Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ πού λέγει ὁ Ἰωάννης, «Ὅλα ἔγιναν μέσω αὐτοῦ καὶ χωρὶς αὐτὸν δὲν ἔγινε τίποτε»⁸⁷, μπορεῖ νὰ τὸ δείξει κανεὶς στὰ λόγια τῶν προφητῶν; Αὐτὰ ὅμως πού ἐμεῖς παρουσιάζομε, ἀκοῦστε τα ἀμέσως ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἴδιους· «Κύριε, ὁ Θεός μας, κάνε μας δικούς σου, ἐκτὸς ἀπὸ ἐσένα δὲν γνωρίζομε ἄλλον»⁸⁸. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐζεκίας ὁ βασιλιάς παρουσιάζεται ἀπὸ αὐτοὺς νὰ λέγει εὐχόμενος· «Κύριε, ὁ Θεός τοῦ Ἰσραήλ, πού κάθεται ἐπάνω στὰ Χερουβίμ, ἐσὺ εἶσαι ὁ μόνος Θεός»⁸⁹. Μήπως ἀφήνει θέση γιὰ δεύτερο θεό;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Εἶναι ἀρκετὰ, νομίζω, ὅσα εἶπα προηγουμένως γιὰ τὸ ὅτι πρέπει νὰ νοοῦμε, ὅτι ἀρμόζει καὶ πρέπει πάρα πολὺ στὸν Χριστὸ τὸ, «Δὲν θὰ λείψει ἀρχοντας ἀπὸ τὸν Ἰούδα καὶ ἡγέτης ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους του, μέχρι πού νὰ ἔρθει αὐτὸς στὸν ὅποιο ἔχει ὀρισθεῖ»⁹⁰. Ἐπειδὴ ὅμως ἀναφέρει καὶ ἄλλη προφητεία πού εἰπώθηκε μετὰ τὸ στόμα τοῦ Βαλαάμ, «Θὰ ἀνατείλει ἄστρο ἀπὸ τὸν Ἰακώβ καὶ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν Ἰσραήλ, καὶ θὰ συντρίψει τοὺς ἀρχηγούς τοῦ Μωᾶβ, θὰ λεηλατήσει τοὺς υἱούς τοῦ Σὴθ καὶ θὰ κληρονομήσει τὸν

Ἐδώμ κληρονομία» καὶ δὴ καὶ ἐφαρμόζεσθαι δεῖν τὰ τοιάδε φησὶ τῷ Δαβίδ, ἡγουν τοῖς κατὰ καιροῦς δεδασιλευκόσι τοῦ Ἰσραήλ· ἴστω δὴ πάλιν, ὅτι τὰ πᾶσι δοκοῦντα καὶ εὖ ἔχειν ὑπειλημμένα τοῖς τὴν θεόπνευστον οὐκ ἡγνοηκόσι Γραφήν, παραλύειν ἐπιχειρεῖ. Οὐ
 5 γάρ τοι κεκρατήκασι τῶν ὀνομασμένων ἔθνῶν οἱ τοῦ Ἰσραήλ δεδασιλευκότες, διατετελέκασι δὲ μᾶλλον παιόμενοί τε καὶ παίοντες, καὶ ἀδιάλλακτον ἔχοντες τὴν ἀδελφότητα, ἀσύμβατοί τε ἀλλήλοις κατὰ πάντα καιρόν. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον. Εἰ, καθά φησι, τοῦ Δαβίδ, ἡγουν τῶν ἐτέρων βασιλέων εἰσεκόμιζε μνήμην τῆς
 10 προφητείας ἢ δύναμις, πῶς οὐκ ἔδει μᾶλλον εἰπεῖν, Ἀνατελοῦσιν ἄστρα ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἡγούμενοι ἐξ Ἰσραήλ; Ἐφ' ἓνα δὲ βλέπει τὸν ἐξειλεγμένον, καὶ οἶον ἐν ἄστροις ἐκπρεπῆ, δῆλον δὲ ὅτι Χριστόν, ὃς ἀνέτειλεν ἐξ Ἰακώβ, ἡγουν ἐξ Ἰσραήλ κατὰ σάρκα.

Πλεῖστα δὲ τούτοις ἕτερα προσεπανεγκεῖν χαλεπὸν μὲν οὐ
 15 δέν, παρήμι δὲ νυνί, καιρῷ φυλάττων τῷ πρόποντι τὴν τελεωτέραν ἀφήγησιν. Ἐπειδὴ δέ, ὡς γοῦν φθάσας ἔφην, ἀνατρέπειν εἰσάπαν ἀποτολμᾶ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀπόρρητον γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, καὶ δὴ καὶ φησιν, οὐδὲ ὑπάρχειν ὄλως αὐτόν, οὔτε μὴν εἶναι Θεόν, διαγελαῖ πρὸς τούτῳ καὶ τὸν τῆς ἐνανθρω
 20 πῆσεως τρόπον, ἀναγκαῖον εἶναι φημι τοῖς εὐσεβείας δόγμασι συνειπεῖν, καὶ τὸν ἀπ' ἀμφοῖν εὖ μάλα διαγυμνάσαι λόγον. Ἴτω γε μὴν ἢ θάσανος τέως ἐπ' ἐκεῖνο. Χρῆναι γὰρ οἶμαι προσηφῆναι σαφῶς Θεὸν ὄντα καὶ ἐκ Θεοῦ τὸν Λόγον. Εἴθ' οὕτως ἐν τάξει λοιπόν, καὶ ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος, οὐκ ἀπεμπολήσας τὸ
 25 εἶναι ὃ ἦν (ἄτρεπτος γὰρ καὶ ἀναλλοίωτος κατὰ φύσιν ἐστίν), ἀλλ' ἐν προσλήψει σαρκὸς καὶ αἵματος τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὑπελθὼν, ἐκ τῆς ἀγίας καὶ θεοπνεύστου παραστήσαι Γραφῆς

Πλεῖστα μὲν οὖν ὄσα ῥητὰ καὶ ἐκ τῆς Μωσέως συγγραφῆς καὶ ἐκ προφητικῶν κηρυγμάτων ἀπολέγδην συναγαγὼν, σωρηδὸν
 30 τοῖς ἰδίῳις ἐγκατέμιξε λόγοις, ἐνὸς καὶ μόνου μνήμην ἔχοντα Θεοῦ. Οἶεται δὲ ἴσως ταῖς τῶν ἀγίων ἡμᾶς ἀντιφέρεσθαι δόξαις, καὶ θεοὺς εἶναι τρεῖς ὁμολογεῖν, εἰ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ συνυπάρχειν αἰε

Ἐδώμ»⁹¹, καὶ μάλιστα λέγει ὅτι αὐτὰ πρέπει νὰ ἐφαρμόζονται στὸν Δαβίδ ἢ στοὺς κατὰ καιροὺς βασιλεῖς τοῦ Ἰσραήλ, ἄς ξέρει πάλι ὅτι αὐτὰ ποὺ πιστεύουν ὅλοι καὶ ποὺ ὅσοι δὲν ἀγνοοῦν τὴ θεόπνευστη Γραφή θεωροῦν ὅτι εἶναι ὀρθὰ, ἐπιχειρεῖ νὰ τὰ ἀνατρέψει. Γιατὶ βέβαια δὲν νίκησαν οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἰσραήλ τὰ ἔθνη ποὺ ἀναφέρθηκαν, ἀλλὰ ἔζησαν μᾶλλον δεχόμενοι πάντοτε καὶ καταφέροντας πλήγματα, ὄντας ἄσπονδοι ἀδελφοὶ καὶ πάντοτε διαφωνώντας μεταξύ τους. Ἄλλὰ καὶ καὶ μὲ ἄλλο τρόπο. Ἄν, ὅπως λέγει, ἀναφερόταν στὸν Δαβίδ ἢ στοὺς ἄλλους βασιλεῖς τὸ νόημα τῆς προφητείας, πῶς δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ πεῖ μᾶλλον, Θὰ ἀνατείλουν ἄστρα ἀπὸ τὸν Ἰακώβ καὶ ἀρχηγοὶ ἀπὸ τὸν Ἰσραήλ; Τὸ βλέμμα του ὅμως πέφτει σὲ ἓναν ἐπιλεγμένο καὶ σὰν ξεχωριστὸ ἀνάμεσα στὰ ἄστρα, δηλαδή τὸν Χριστὸ, ποὺ ἀνέτειλε ἀπὸ τὸν Ἰακώβ, δηλαδή ἀπὸ τὸν Ἰσραήλ κατὰ σὰρκα.

Καὶ βέβαια δὲν εἶναι καθόλου δύσκολο νὰ προσκομίσουμε σ' αὐτὰ πάρα πολλὰ ἄλλα, ἀλλὰ τὰ παραλείπω τώρα, ἐπιφυλάσσοντας γιὰ τὸν κατάλληλο καιρὸ τὴν πλήρη ἀφήγηση. Ἐπειδὴ ὅμως, ὅπως εἶπα προηγουμένως, ἀποτολμᾶ νὰ ἀνατρέψει ριζικὰ τὴν ἀπόρρητη γέννηση τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ Πατέρα, καὶ μάλιστα λέγει ὅτι αὐτὸς δὲν ὑπάρχει καθόλου, οὔτε καὶ εἶναι Θεὸς, καὶ μαζί μ' αὐτὸ εἰρωνεύεται καὶ τὸν τρόπο τῆς ἐνανθρώπησης, εἶναι, νομίζω, ἀνάγκη νὰ συμφωνήσουμε μὲ τὰ διδάγματα τῆς πίστεως καὶ ν' ἀναπτύξουμε τὸ λόγο μας πολὺ καλὰ καὶ γιὰ τὰ δύο. Τώρα ὅμως ἄς ἐξετάσουμε ἐκεῖνο. Γιατὶ πρέπει, νομίζω, νὰ δείξουμε πρῶτα μὲ σαφήνεια, ὅτι ὁ Λόγος εἶναι Θεὸς καὶ προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεό. Ἐπειτα μὲ τὴ σειρά νὰ παρουσιάσουμε ἀπὸ τὴ θεόπνευστη Γραφή καὶ ὅτι ἔγινε ἄνθρωπος, χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψει αὐτὸ ποὺ ἦταν, γιατί ὡς πρὸς τὴ φύση του εἶναι ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος, ἀλλὰ ἀποκτώντας τὴν ὁμοίωση μ' ἐμᾶς μὲ τὴν πρόσληψη σάρκας καὶ αἵματος.

Ἐπιλέγοντας καὶ συγκεντρώνοντας πάρα πολλὰ καὶ ἀπὸ τὴ συγγραφή τοῦ Μωυσῆ καὶ ἀπὸ τὰ προφητικὰ κηρύγματα, τὰ ἀνάμιξε ὅλα μαζί στοὺς δικούς του λόγους, τὰ ὁποῖα μιλοῦν γιὰ ἓνα καὶ μόνο Θεό. Νομίζει ἴσως ὅτι ἐμεῖς ἀντιφερόμαστε στίς γνῶμες τῶν ἁγίων καὶ ὁμολογοῦμε τρεῖς θεοὺς, ἐφόσον προσδιορίζουμε ὅτι συνυ-

διοριζόμεθα, φρονοῦντες ὀρθῶς, τὸν ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἴδιον αὐτοῦ μονογενῆ Θεὸν Λόγον, καὶ μὴν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ὁμοούσιον αὐτῷ. Ἡ γὰρ τοι μία τῆς Θεότητος φύσις ἐν ὑποστάσει μὲν νοεῖται τρισίν, ἐν τε τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ
 5 Πνεύματι, τέμνεται δὲ πρὸς ἡμῶν κατ' οὐδένα τρόπον εἰς ἑτερότητα φύσεων· οὔτε μὴν ἀλλήλων εἰς τὸ ὀθνεῖον οὐσιωδῶς ἀποφοιτᾷ τὰ ὀνομασμένα, εἷς δὲ καὶ ὁ αὐτὸς διὰ πάσης τῆς ἁγίας Τριάδος ἔρχεται λόγος, εἰς μίαν θεότητα συναγείρων φύσιν, κἂν εἰ ἕκαστον ἰδιοσυστάτως ὑφεστάναι νοοῖτο. Ὡστε, κἂν εἴ τις ἓνα λέγει Θεόν,
 10 ἀλλ' οὐ δίχα τοῦ ἰδίου γεννήματος ἐννοήσῃ ποτὲ τὸν Πατέρα, οὔτε μὴν τοῦ κατὰ φύσιν ἐξ αὐτοῦ προχέομένου Πνεύματος, ὃ καὶ ἐστὶν ἴδιον αὐτοῦ. Ὡσπερ γὰρ ὁ εἰπὼν ἄνθρωπον, πάντη τε καὶ πάντως διαμεμνήσεται καὶ τῶν ἐνότων οὐσιωδῶς αὐτῷ, ἃ προσπεφυκῶτα μὲν ἄνθρωπον ἀποτελεῖ, οὐκ ἐνότα δέ, οὐκέτι, κατὰ τὸν ἴσον,
 15 οἶμαι, τουτονὶ τρόπον καὶ τῶν ἐτέρων ὀνομάτων ἢ δήλωσις ἀναγκαίαν τοῖς πράγμασιν εἰσφέρει τὴν θεωρίαν.

Οὐκοῦν ὁ Πατέρα εἶναι λέγων τὸν Θεόν, συγκατεσήμηνεν αὐτῷ καὶ τὸν ἴδιον αὐτοῦ καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν Υἱόν. Εἰ γὰρ ἐστὶν οὐ κατεψευσμένον ὡς οὐκ ἐν χρόνῳ
 20 γέγονε Πατὴρ (συμβέβηκε γὰρ αὐτῷ παντελῶς οὐδέν, ἀλλ' ἐστὶν αὐτοτελής), πᾶσά πως ἀνάγκη συνυφεστάναι λέγειν αὐτῷ τὸ ἴδιον, ὧς ἐστὶ Πατὴρ. Καὶ εἴπερ ἐστὶ δημιουργὸς αἰεί, καὶ οὐκ ἐν χρόνῳ τὸ χρῆμα προσεκτήσατο, σύνεστί που πάντως ὁ δι' οὗ τὰ πάντα δημιουργεῖ, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ ὁ τῆς
 25 ὑποστάσεως χαρακτήρ. Ὡνόμασται γὰρ οὕτω διὰ τῆς τῶν θεηγόρων φωνῆς Πότε τοίνυν ἀπαυγάσματος δίχα νοεῖται τὸ φῶς; Πότε δὲ οὐκ ἦν ὁ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρός; Οὐκοῦν ἓνα μὲν καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν ὑπάρχειν τὸν τῶν ὄλων Δημιουργὸν καὶ Κύριον, ἴσμεν δὲ αὐτῷ συνυφεστηκῶτα τὸν ἴδιον
 30 αὐτοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἀπορρητῶς γεγεννημένον, καὶ οἷον φωτὸς ἀπαστραφθὲν φῶς, ἥγουν ὡς εἰς νοῦν τε

πάρχει πάντοτε μὲ τὸν Θεὸ Πατέρα, πιστεύοντας ὀρθά, ἐκεῖνος ποὺ προῆλθε ἀπὸ αὐτὸν καὶ βρίσκεται μέσα σ' αὐτὸν καὶ εἶναι δικὸς του, ὁ μονογενὴς Θεὸς καὶ Λόγος, καὶ βέβαια καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ποὺ εἶναι ὁμοούσιο μ' αὐτόν. Γιατὶ ἡ φύση τῆς θεότητος νοεῖται βέβαια σὲ τρεῖς ὑποστάσεις, τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὅμως δὲν διαιρεῖται ἀπὸ ἐμᾶς μὲ κανένα τρόπο σὲ διαφορετικὲς φύσεις, οὔτε φυσικᾶ αὐτὰ ποὺ ἀναφέραμε προχωροῦν ὡς πρὸς τὴν οὐσία σὲ διαφορετικότητα, ἀλλὰ ἀπὸ ὅλη τὴν ἁγία Τριάδα διέρχεται ὁ ἴδιος λόγος, συγκεντρώνοντας τὴ φύση σὲ μία θεότητα, ἔστω κι ἂν νοεῖται καθένα ὅτι ἔχει δική του ὑπόσταση. Ὡστε, κι ἂν ἀκόμα λέγει κάποιος ἓνα Θεό, δὲν θὰ ἐννοήσει ὅμως ποτὲ τὸν Πατέρα χωρὶς τὸ γέννημά του, οὔτε τὸ Πνεῦμα ποὺ ἐκπορεύεται ἀπὸ αὐτὸν κατὰ φύση, τὸ ὁποῖο καὶ εἶναι δικό του. Ὅπως δηλαδὴ αὐτὸς ποὺ θὰ πεῖ ἄνθρωπο, μὲ κάθε τρόπο κι ὅπωςδήποτε θὰ θυμηθεῖ καὶ ὅσα ὑπάρχουν στὴν οὐσία του, τὰ ὁποῖα συνδεδεμένα μ' αὐτὸν ἀποτελοῦν τὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ ἂν δὲν ὑπάρχουν δὲν τὸν ἀποτελοῦν, μὲ τὸν ἴδιο νομίζω αὐτὸ τρόπο ἢ δήλωση καὶ τῶν ἄλλων ὀνομάτων εἰσάγει ἀναγκαῖα τὴ θεωρία στὰ πράγματα.

Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ λέγει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πατέρας, δηλώνει μαζί καὶ τὸν δικό του Υἱὸ κατὰ φύση ποὺ προέρχεται ἀπὸ αὐτόν καὶ εἶναι μέσα σ' αὐτόν. Γιατί, ἂν δὲν διαψεύδεται ὅτι ὁ Πατέρας δὲν ἔγινε μέσα στὸ χρόνο (γιατὶ δὲν τοῦ συνέβη ἀπολύτως τίποτε, ἀλλ' εἶναι αὐτοτελής), εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ λέμε ὅτι ὑπάρχει μαζί του καὶ αὐτὸ ποὺ εἶναι δικό του, ἐκεῖνο τοῦ ὁποῖου εἶναι Πατέρας. Καὶ ἂν εἶναι δημιουργὸς πάντοτε καὶ δὲν ἀπέκτησε τὴν ιδιότητα αὐτὴ μέσα στὸ χρόνο, ὑπάρχει μαζί του ὅπωςδήποτε αὐτὸς διὰ τοῦ ὁποῖου δημιουργεῖ, ἡ ἀκτινοβολία τῆς δόξας του καὶ ἡ σφραγίδα τῆς ὑπόστασής του^{91α}. Γιατὶ ἔλαβε αὐτὸ τὸ ὄνομα ἀπὸ τοὺς ἐξηγητὲς τῶν θείων. Πότε δηλαδὴ τὸ φῶς νοεῖται χωρὶς ἀκτινοβολία; Πότε δὲν ἦταν ἡ σφραγίδα τῆς ὑπόστασης τοῦ Πατέρα; Γι' αὐτὸ κι ἐμεῖς ὁμολογοῦμε ὅτι ὑπάρχει ἓνας δημιουργὸς καὶ Κύριος τῶν ὅλων, καὶ γνωρίζομε ὅτι ὑπάρχει μαζί του ὁ δικός του Θεὸς Λόγος, αὐτὸς ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ αὐτόν κατὰ τὴ φύση μὲ τρόπο ἀπόρρητο καὶ σὰν φῶς ποὺ ἀστραψε ἀπὸ φῶς, ἢ ὅπως στὸ νοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο νοῦ προ-

καὶ ἐκ νοῦ λόγον. Ἰσχυρὴ γὰρ λίαν ἢ γέννησις καὶ θεοπρεπὴς καὶ
πέρα σωματικῆς φαντασίας

Ὁ τοίνυν ἀρνούμενος τὸν Υἱόν, ἀφαιρεῖ τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύ-
γασμα αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔχοντα λόγον διορίζεται νοῦν. Καὶ μικρὰ
5 μὲν λίαν τῶν παραδειγμάτων ἢ παράθεσις, ἱκανὴ δ' οὖν ὅμως
ἀναδιβάσαι τὸν νοῦν εἰς τὰ ἐπέκεινα λόγου τοῦ καθ' ἡμᾶς. Ἐπει-
δὴ γὰρ εἴ τι παρῆκται πρὸς γένεσιν τὴν τῆς ἀνωτάτω πασῶν
οὐσίας ὑποκάθηται δόξαν, καὶ οὐδέν ἐστιν ὀλοτρόπως προσε-
οικὸς αὐτῇ καὶ ἀπαραλλάκτως ἔχον, ταύτητοι, καὶ μάλα εἰκότως,
10 τὴν ἐκ τῶν παραδειγμάτων ἐραυζόμεθα χρεῖαν, ἐκ πολλῶν ἐν τι
καὶ μόλις βραχὺ συναγείροντες εἰς ἀμυδρὰν καὶ μετρίαν τῶν
ζητουμένων παράστασιν. Καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος Παῦλος, «Βλέ-
πομεν ἄρτι», φησὶν, «ἐν ἐσόπτρῳ καὶ ἐν αἰνίγματι». Ὅτι δέ ἐστιν
ἀνέφικτον παντελῶς δίχα τοῦ Υἱοῦ πρὸς ἡμῶν νοεῖσθαι τὸν Πα-
15 τέρα, καὶ αὐτὸς ἡμᾶς προσεμπεδοῖ λέγων ὁ Υἱός· «Ὁ ἀρνούμενος
τὸν Υἱόν, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει». Καὶ μὴν καὶ τοῖς Ἰουδαίων
δήμοις· «Οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν Πατέρα μου. Εἰ ἐμὲ ἤδειτε,
καὶ τὸν Πατέρα μου ἂν ἤδειτε». Νοηθεῖν γὰρ ἂν ἤκιστα γε Πα-
τὴρ ἀληθῶς, εἰ μὴ φύσεως ἰδίας καρπὸν ἔχη τὸν Υἱόν. Ὡσπερ
20 γὰρ κατὰ γε τὴν τῶν πρὸς τι λεγομένων δύναμιν, υἱὸς οὐκ ἂν εἶη
πῶποτε, μὴ οὐχὶ δήπου τοῦτον τρόπον οὐδ' ἂν νοοῖτο πατήρ, οὐκ
ὄντος υἱοῦ. Αἴρεται δὲ πάλιν ὑψοῦ καὶ τῶν τῆς κτίσεως ἐπέκεινα
μέτρων, ἢ θεία τε καὶ ἀπόρητος τοῦ λόγου γέννησις. Οὐδὲ γὰρ
ἦν χρόνος, καθ' ὃν οὐκ ὄντα νοοῦμεν, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἐστι τῶν
25 αἰῶνων ποιητής, καὶ χρόνου παντὸς ἀνγκισμένῃν ἔχει τὴν ὑπαρ-
ξιν. Καὶ γοῦν ἔφη πρὸς Μωσέα· «Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν τοῦτό μου ἐστιν
ὄνομα».

Οὐκοῦν ὁ ὢν Λόγος τῷ ὄντι Πατρὶ συνυφεστηκῶς νοοῖτ' ἂν
εἰκότως, ὡς ἐξ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ὁμοούσιος αὐτῷ. Οὐ γὰρ
30 ἂν γένοιτο καρπὸς τῆς τοῦ ὄντος οὐσίας τὸ οὐκ ὄν. Καίτοι τῶν κτι-
σμάτων τὰ ὅσα πάρεστι τὴν τοῦ δύνασθαι γεννηῶν λαχόντα δύνα-

92. Α' Κορ. 13, 12.

93. Α' Ἰω. 2, 23.

94. Ἰω. 8, 55.

95. *Εξ. 3, 14.

έρχεται ὁ λόγος. Γιατί εἶναι πολὺ λεπτή καὶ θεϊκὴ ἡ γέννηση καὶ πέρα ἀπὸ τὴ σωματικὴ φαντασία.

“Ὅποιος λοιπὸν ἀρνεῖται τὸν Υἱό, ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸ φῶς τὴ λάμψη του καὶ προσδιορίζει ἓνα νοῦ πού δὲν ἔχει λόγο. Καὶ εἶναι βέβαια πολὺ μικρὴ ἡ παράθεση τῶν παραδειγμάτων, εἶναι ὅμως ἱκανὴ νὰ ὑψώσει τὸ νοῦ στὰ πέρα ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο λογισμό. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἂν κάτι ἔφτασε στὴν ὑπαρξὴ εἶναι πολὺ κατώτερο ἀπὸ τὴ δόξα τῆς ἀνώτατης ἀπὸ ὅλα οὐσίας καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε ὅμοιο μὲ κάθε τρόπο μὲ αὐτήν, ἔτσι, καὶ πολὺ εὐλόγα, δανειζόμεστε τὴ χρῆση ἀπὸ τὰ παραδείγματα, συγκεντρώνοντας ἀπὸ τὰ πολλὰ ἓνα καὶ μόλις λίγο, γιὰ μὰ ἀμυδρὴ καὶ μέτρια παράσταση αὐτῶν πού ἀναζητοῦμε. Καὶ πράγματι ὁ πάνσοφος Παῦλος λέγει· «Τώρα βλέπομε σὰν μέσα σὲ καθρέπτη καὶ ὑπὸ μορφὴ αἰνίγματος»⁹². “Ὅτι βέβαια εἶναι τελείως ἀδύνατο χωρὶς τὸν Υἱὸ νὰ νοήσομε τὸν Πατέρα, μᾶς βεβαιώνει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς λέγοντας· «Ὅποιος ἀρνεῖται τὸν Υἱό, δὲν ἔχει οὔτε τὸν Πατέρα»⁹³. Ἄλλὰ καὶ στὸν Ἰουδαϊκὸ λαὸ λέγει· «Οὔτε ἐμένα γνωρίζετε, οὔτε τὸν Πατέρα μου. Ἄν γνωρίζατε ἐμένα, θὰ γνωρίζετε καὶ τὸν Πατέρα μου»⁹⁴. Γιατί δὲν μπορεῖ θὰ νοηθεῖ στ' ἀλήθεια καθόλου Πατέρας, ἂν δὲν ἔχει ὡς καρπὸ μὲ τὴν ἴδια φύση μ' αὐτὸν τὸν Υἱό. “Ὅπως δηλαδὴ σύμφωνα μὲ τὴν ἔννοια αὐτῶν πού λέγονται σὲ σχέση πρὸς κάτι, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει ποτὲ υἱός, ἂν φυσικὰ δὲν ἐννοηθεῖ ὁπωσδήποτε πατέρας, κατὰ τὸν ἴδιο μ' αὐτὸ τρόπο δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ νοηθεῖ Πατέρας, ἂν δὲν ὑπῆρχε Υἱός. Ἄνεβαίνει ὅμως πάλι ψηλὰ καὶ ξεπερνᾷ τὰ μέτρα τῆς κτίσεως ἡ θεία καὶ ἀπόρρητη γέννηση τοῦ Λόγου. Γιατί δὲν ὑπῆρχε χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖο μπορούμε νὰ σκεφθοῦμε ὅτι δὲν ὑπῆρχε, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν αἰώνων, καὶ ἔχει τὴν ὑπαρξὴ του ἐγκατεστημένη πάνω ἀπὸ κάθε χρόνο. Καὶ πράγματι εἶπε στὸν Μωυσῆ· «Ἐγὼ εἶμαι ὁ ὑπάρχων· αὐτὸ εἶναι τὸ ὄνομά μου»⁹⁵.

Ἐπομένως ὁ ὑπάρχων Λόγος εὐλόγα μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ὅτι συνυπάρχει μὲ τὸν ὑπάρχοντα Πατέρα, ἐπειδὴ προέρχεται ἀπὸ αὐτόν, καὶ ὑπάρχει μέσα σ' αὐτόν, καὶ εἶναι ὁμοούσιος μ' αὐτόν. Γιατί δὲν θὰ γινόταν καρπὸς τῆς οὐσίας τοῦ ὄντος τὸ μὴ ὄν. Καὶ βέβαια ἀπὸ τὰ κτίσματα ὅσα παρουσιάζονται νὰ τοὺς ἔχει λάχει ἡ δυνατότητα

μιν, οὐχ ἑτερούσια γεννᾶν εἰωθότων, εἰκότα δὲ μᾶλλον κατὰ πᾶν
 ὅτιοῦν τῶν ἐμπεφυκότων οὐσιωδῶς αὐτοῖς· εἶτα πῶς οὐκ ἂν εἶη
 τῶν ἐκτοπωτάτων τῶν ἰδίων ἠττιᾶσθαι κτισμάτων τὸν Δημιουργ-
 γόν; Γεγέννηκε τοίνυν ἐξ αὐτοῦ τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ, ὅς ἐστιν αὐτοῦ
 5 καὶ Λόγος, σοφία τε καὶ δύναμις Δημιουργεῖ μὲν δι' αὐτοῦ τὰ
 πάντα, καὶ παράγει πρὸς γένεσιν, σοφοῖ δὲ ὁμοίως τὰ σοφίας δε-
 κτικά καὶ τὰ δυνάμεως χρήζοντα δυναμοῖ. Ἡ γὰρ τοῦ Πατρὸς
 ἰδιότης εὖ μάλα καὶ σαφῶς ἐν Υἱῷ διαφαίνεται. Καὶ γράφει μὲν
 ὡσπερ αὐτὸς ἐν ἰδίᾳ φύσει τὸν τεκόντα αὐτόν, ἐνυπάρχει δὲ αὐτὸς
 10 τῷ Πατρὶ, καὶ ἐν ἐστὶ πρὸς αὐτόν τῇ ταυτότητι τῆς φύσεως, μόνῃ
 διαφέρων τῷ εἶναι Υἱός. Ἔστι τοίνυν ἐξ ὄντος ὁ ὄν, καὶ ὄνομα
 τοῦτο προσφυσέστατον αὐτῷ. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ καὶ
 κατὰ ταῦτα καὶ ὡσαύτως ἔχοντα διαδείκνυσι, λέγων «Οἱ οὐρανοὶ
 ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσον-
 15 ται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἐλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγῆσονται. Σὺ δὲ
 ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι».

Καὶ μήτοι θαυμάσεις, εἰ ταῦτα περὶ αὐτοῦ διακεκράγασιν οἱ
 Πνευματοφόροι. Φρονεῖν γὰρ ὡδε δοκεῖ καὶ τοῖς Ἑλλήνων λο-
 γάσι. Καὶ γοῦν ὁ Πλούταρχος ἐν ἰδίῳ λόγῳ προσρητέον φησὶ τὸ
 20 Θεῖον, λέγοντας αὐτῷ, “Εἶ καὶ Ἔν”. Ἐπιφέρει δὲ τούτοις “Οὔτε
 οὐδὲ ἀριθμὸν, οὔτε τάξιν, οὔτε σύνδεσμον, οὔτε ἄλλο τι τῶν ἐλ-
 λειπῶν μοριῶν οὐδὲν οἶμαι τὸ γράμμα σημαίνειν, ἀλλ’ ἔστιν αὐ-
 τοτελής τοῦ Θεοῦ προσαγόρευσις καὶ προσφώνησις, τῷ ῥήματι
 τὸν φθεγγόμενον εἰς ἔννοιαν καθιστάσα τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμε-
 25 ως”. Καὶ μεθ’ ἕτερα πάλιν “Ἄλλ’ ἔστιν ὁ Θεός, εἰ χρὴ φάναί, ἔστι
 κατ’ οὐδένα χρόνον, ἀλλὰ κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν ἀκίνητον καὶ
 ἄχρονον καὶ ἀνέκλειπτον, καὶ οὐ πρότερον οὐδὲν ἔστιν, οὐδὲ
 ὕστερον, οὐδὲ μέλλον, οὐδὲ παρωχημένον, οὐδὲ πρεσβύτερον,
 οὐδὲ νεώτερον, ἀλλ’ εἷς ὢν, ἐνὶ τῷ νῦν καὶ τὸ αἰεὶ πεπλήρωκε, καὶ
 30 μόνον ἐστὶ τὸ κατὰ ταῦτα ὄντως ὄν, οὔτε γεγονός, οὔτε ἐσόμενον,

96. Ψαλμ. 101, 27-28.
 μέ τίτλο “Περὶ τοῦ Ε (Εἶ) τοῦ ἐν Δελφοῖς, Ζαχαρόπουλος, Ἠθικά.

97. Ὁ Πλούταρχος ἔγραψε καὶ σχετικὸ ἔργο

νά μποροῦν νά γεννοῦν, δὲν γεννοῦν συνήθως γεννήματα ἄλλης οὐσίας, ἀλλὰ μᾶλλον ὅμοια ὡς πρὸς καθένα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς οὐσίας τους· ἔπειτα πῶς δὲν θὰ ἦταν ἀπὸ τὰ πλέον παράλογα νά ἤττᾶται ὁ Δημιουργὸς ἀπὸ τὰ ἴδια του τὰ δημιουργήματα; Γέννησε λοιπὸν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του ὁ Πατέρας τὸν Υἱό, ποῦ εἶναι καὶ Λόγος του καὶ σοφία καὶ δύναμη. Μέσω αὐτοῦ δημιουργεῖ τὰ πάντα καὶ τὰ φέρνει στὴ γένεση, ὀπλίζει μὲ σοφία ὅσα εἶναι δεκτικὰ σοφίας, καὶ δυναμώνει ὅσα ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ δύναμη. Ἡ ἰδιότητα δηλαδὴ τοῦ Πατέρα διαφαίνεται πολὺ καλὰ καὶ μὲ σαφήνεια στὸν Υἱό, καὶ ἐγγράφει βέβαια, ὅπως ἐκεῖνος, στὴ δική του φύση ἐκεῖνον ποῦ τὸν γέννησε, καὶ ὑπάρχει ὁ ἴδιος μέσα στὸν Πατέρα καὶ εἶναι ἓνα μαζί του μὲ τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως, μὲ μόνη διαφορὰ ὅτι εἶναι Υἱός. Ὁ ὦν λοιπὸν προέρχεται ἀπὸ τὸν ὄντα, καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα εἶναι ποῦ ταιριάζει καλύτερα στὴ φύση του. Γι’ αὐτὸ καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ τὸν παρουσιάζει νά παραμένει στὰ ἴδια καὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο λέγοντας· «Οἱ οὐρανοὶ θὰ χαθοῦν, ἐσὺ ὅμως παραμένεις· καὶ ὅλα σὰν φόρεμα θὰ παλιώσουν καὶ σὰν ἐπανωφόρι θὰ τὰ τυλίξεις καὶ θὰ ἀλλάξουν, ἐσὺ ὅμως εἶσαι ὁ ἴδιος καὶ τὰ ἔτη σου δὲν θὰ τελειώσουν»⁹⁶.

Καὶ μὴ θαυμάσεις ἂν ἔχουν διακηρύξει αὐτὰ γιὰ ἐκεῖνον οἱ Πνευματοφόροι ἄνδρες. Γιατὶ φαίνεται ὅτι τὰ ἴδια φρονοῦν καὶ οἱ πρῶτοι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Καὶ πράγματι ὁ Πλούταρχος⁹⁷ λέγει, ὅτι πρέπει μὲ ἰδιαίτερη λέξη νά προσφωνοῦμε τὴ θεότητα, ὀνομάζοντας αὐτὴ, “Ὑπάρχεις καὶ Ἐνα”. Προσθέτει ὅμως σ’ αὐτά· “Νομίζω ὅτι τὸ γράμμα δὲν σημαίνει οὔτε ἀριθμὸ οὔτε τάξη οὔτε σύνδεσμο οὔτε καμμιά ἄλλη ἔλλιπὴ λέξη, ἀλλ’ εἶναι αὐτοτελὴς ὀνομασία τοῦ Θεοῦ καὶ προσφώνηση, ποῦ μὲ τὸ λόγο κάνει αὐτὸν ποῦ τὸν προσφωνεῖ νά ἐννοήσῃ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ”. Καὶ ἔπειτα ἀπὸ λίγα λέγει· “Ἄλλ’ ὑπάρχει ὁ Θεός, ἂν πρέπει καὶ νά τὸ ποῦμε, καὶ ὑπάρχει ὅχι σὲ ὀρισμένο χρόνο, ἀλλὰ ὑπάρχει στὸν αἰῶνα τὸν ἀσάλευτο, τὸν ἄχρονο καὶ ποῦ δὲν ἐκλείπει, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν ὑπάρχει τίποτε, οὔτε ἀκόλουθο, οὔτε μελλοντικό, οὔτε παρωχημένο, οὔτε ἀρχαιότερο οὔτε νεώτερο, ἀλλὰ ἐνῶ εἶναι ἓνας μὲ τὸ ἓνα τοῦ παρόντος γέμισε καὶ τὸ πάντοτε, καὶ μόνο αὐτὸ εἶναι τὸ πάντοτε ἀμετά-

οὔτε ἀρξάμενον, οὔτε παυσόμενον. Οὕτως οὖν αὐτὸ δεῖ βουλομένους ἀσπάζεσθαι, Εἶ, καὶ ὡς ἔνιοι τῶν παλαιῶν, Εἶ ἓν. Οὐ γὰρ πολλὰ τὸ Θεῖόν ἐστιν, ὥσπερ ἡμῶν ἕκαστος, ἐκ μυριάων διαφορῶν, ἀλλ' ἐν εἶναι δεῖ τὸ ὄν ὥσπερ ὄν ἓν". Μία τοίνυν ἢ τῆς
5 Θεότητος φύσις, καὶ τὸ "Ὀν αὐτῇ πρόποι ἂν ὅτι μάλιστα γε.

Καὶ γοῦν ἐν τῷ Τιμαίῳ φησὶν ὁ Πλάτων· "Πότερον οὖν, ὀρθῶς ἓνα οὐρανὸν προειρήκαμεν, ἢ πολλοὺς ἢ ἀπείρους λέγειν ὀρθότερον ἦν; "Ἐνα, εἴπερ κατὰ τὸ παράδειγμα δεδημιουργημένος ἔσται. Τὸ γὰρ περιέχον ἅπαντα ὅποσα νοητὰ ζῶα μεθ' ἕτερον
10 οὐκ ἂν ποτε εἶη. Λόγος δέ ἐστιν εἰς ἓνα Θεὸν εἰδώς. Εἷς οὖν, ὡς ἔφην, Θεὸς καὶ οὐκ ἓν γε τοῖς πᾶσιν, ἀλλ' ἕτερος παρὰ πάντα, καὶ ἐν ὑπερτάτῃ φύσει νοεῖται καὶ ἔστιν. Εἶ γὰρ περιέχει τὰ πάντα, πῶς οὐκ ἔξω πάντων αὐτός;". Ἀνακροτήσῃ δὲ ἴσως ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ τὰς χεῖρας ὁ δι' ἐναντίας, καὶ δὴ καὶ ἔρεῖ· Πρὸς τὸν ἐμόν, ὧ
15 οὗτος, κεκατήνηκας λόγον. Ἔφην γάρ, ὅτι καὶ ὁ τῶν σῶν δογμάτων καθηγητῆς Μωσῆς, ὄν τεθαύμακας, ἐνὸς καὶ μόνου διαμνημονεύει Θεοῦ. Ἔφη γάρ· «Ἔμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος Θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται». Καὶ πάλιν· «Ἄκουε, Ἰσραήλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστιν», ἕτερά τε τούτοις τὰ
20 παραπλήσια. Τίνα δὴ οὖν, ὧ γενναῖε, φαμέν, οἶει τε καὶ λέγεις διὰ τουτωνὶ τῶν λόγων κατασημαίνεσθαι τοῖς εἰς ἀγίαν καὶ ὁμοούσιον πεπιστευκόσι Τριάδα; Ἀλλ' ἔρεῖ που πάντως τὸν Πατέρα. Ἀναιρεῖ γὰρ εἰσάπαξ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὁ τοῦ λόγου σκοπὸς αὐτῷ πρὸς αὐτὸ δὴ τουτὶ συντείνεται.

25 Οὐκοῦν ἐθεηγόρησε μὲν ὁ Μωσῆς ἐν ἀγίῳ Πνεύματι, καὶ μὴν οἱ μετ' αὐτὸν γεγονότες ἅγιοι προφηῆται, δεῖ δὲ καὶ πάντως τὰς τῶν ἀγίων φωνὰς οὐκ εἶναι κατεψευσμένας Μωσέως τοιγαροῦν ὡδὶ γεγραφότος «Ἄκουε, Ἰσραήλ, Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστιν»· ἕτερά τε πρὸς τούτοις ἐπενεγκόντος τὰ παραπλήσια.
30 Ἔφη τις καὶ ἕτερος τῶν ἀγίων προφητῶν περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτηρὸς Χριστοῦ· «Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν· οὐ λογισθήσεται ἕτερος

βλητο στήν οὐσία του, πού οὔτε ἔχει γίνει οὔτε θά γίνει, οὔτε ἄρχισε οὔτε θά σταματήσει. Ἔτσι λοιπόν πρέπει αὐτό νά συνηθίζομε νά τὸ ἀσπαζόμαστε μὲ σεβασμὸ καὶ νά τὸ προσφωνοῦμε Εἶ και ὅπως κάποιοι ἀπὸ τοὺς παλιοὺς Εἶ ἓν. Γιατὶ ἡ θεότητα δὲν εἶναι πολλὰ, ὅπως καθένας ἀπὸ ἐμᾶς ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄπειρες διαφορές, ἀλλὰ πρέπει τὸ ὄν νὰ εἶναι ἓνα, ἐπειδὴ ἓνα εἶναι τὸ ὄν". Μία λοιπόν εἶναι ἡ φύση τῆς θεότητας καὶ τὸ ὄνομα "Ὀν σ' αὐτὴν κατεξοχὴ ταιριάζει.

Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Πλάτων γράφει στὸν Τίμαιο: "Ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο λοιπὸν, ὀρθὰ εἶπαμε προηγουμένως ἓνα οὐρανὸ, ἢ θὰ ἦταν ὀρθότερο νά λέμε ὅτι εἶναι πολλοὶ ἢ ἄπειροι; Ἐνα ἂν, σύμφωνα μὲ τὸ παράδειγμά μας, εἶναι δημιουργημένος. Γιατὶ αὐτὸ πού περιέχει ὅλα ὅσα νοητὰ ζῶα ὑπάρχουν, δὲν θὰ μπορούσε ποτέ νὰ εἶναι ἐπόμενο ἑνὸς ἄλλου. Ὅμως ὁ λόγος γνωρίζει ἓνα Θεό. Ἐνας λοιπόν, ὅπως εἶπα, εἶναι ὁ Θεός, καὶ ὄχι μέσα σὲ ὅλα, ἀλλὰ νοεῖται καὶ εἶναι διάφορος ἀπὸ ὅλα καὶ ἡ φύση του εἶναι ὑπέρτατη. Γιατί, ἂν περιέχει τὰ πάντα, πῶς δὲν θὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ πάντα;" Ὁ ἀντίπαλός μας ὅμως ἴσως γι' αὐτὸ ἀκριβῶς θὰ χειροκροτήσῃ καὶ μάλιστα καὶ θὰ πεῖ: "Ἐ, ἐσύ· κατάντησες στὰ δικά μου λόγια. Γιατὶ εἶπα ὅτι καὶ ὁ καθηγητὴς τῶν δικῶν σου δογμάτων, ὁ Μωυσῆς, πού θαυμάζεις, ἀναφέρει ἓνα καὶ μόνο Θεό. Γιατὶ εἶπε: «Μπροστὰ ἀπὸ ἐμένα δὲν ὑπῆρξε ἄλλος Θεός, κι ἔπειτα ἀπὸ ἐμένα δὲν θὰ ὑπάρξει»⁹⁸. Καὶ τοῦτο: «Ἔκου, Ἰσραήλ, ὁ Κύριος ὁ Θεός σου εἶναι ἓνας Κύριος»⁹⁹, κι ἄλλα παραπλήσια μ' αὐτά. Ποιὸν λοιπόν, ὦ γενναῖε, θὰ ποῦμε, νομίζεις καὶ λέγεις ὅτι δηλώνουν αὐτοὶ οἱ λόγοι σ' αὐτοὺς πού πίστεψαν στήν ἀγία καὶ ὁμοούσια Τριάδα; Ἀλλὰ βέβαια θὰ πεῖ, τὸν Πατέρα. Γιατὶ διαγράφει μᾶ καὶ καλῆ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου του σ' αὐτὸ ἀκριβῶς στοχεῦει.

Μίλησε λοιπόν ὁ Μωυσῆς γιὰ τὸν Θεὸ μὲ τὴν ἔμπνευση τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ βέβαια καὶ οἱ ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὸν προφῆτες, καὶ πρέπει οἱ λόγοι τῶν ἁγίων νά μὴν εἶναι ὅπωςδὴποτε ψεύτικοι. Ἔτσι λοιπόν ὁ Μωυσῆς ἔχει γράψῃ, «Ἔκου, Ἰσραήλ, ὁ Κύριος ὁ Θεός σου εἶναι ἓνας Κύριος»¹, καὶ πρόσθεσε καὶ ἄλλα παραπλήσια: καὶ κάποιος ἄλλος ἀπὸ τοὺς ἁγίους προφῆτες εἶπε γιὰ τὸν Σωτῆρα ὅλων μας Χριστό: «Αὐτὸς εἶναι ὁ Θεός μας· δὲν θὰ θεωρηθεῖ ἄλλος

πρὸς αὐτόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ, τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραήλ, τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφη». Ἡ οὐχὶ συναναστρέφη τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς γεγονῶς ἀν-
 5 θρωπος ὁ Υἱός, καίτοι πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης ἐξευρηκῶς τοῖς πάλοι; Τεθεσμοθέτηκε γὰρ τὸν διὰ Μωσέως νόμον. Εἶτα πῶς τοῦτο ἀμφίλογον; Ἐπειδὴ δέ, ὡς προφήτης φησὶν, οὗτός ἐστιν ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν, τί δράσομεν, ὦ γενναῖε; Ἀρνησόμεθα τὸν Πατέρα, ἅτε δὴ καὶ ὄντος μόνου
 10 Θεοῦ τοῦ Υἱοῦ; Μὴ παραδεξόμεθα τὸν Υἱόν, ὡς ὄντος ἑνός καὶ μόνου Θεοῦ τοῦ Πατρός; Εἶτα ὅπη ποτὲ λοιπὸν οἰχήσεται τῶν κεκλημένων ἢ πίστις; Μία τοιγαροῦν θεότητος προσκυνεῖται φύσις, ἔν τε τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι.

Ἐπειδὴ δὲ Μωσέως ἡμᾶς περὶ γετούτων αὐτῶν δεῖν ἔφη
 15 κἂν γοῦν μίαν παρακομίσει χρῆσιν (οἶεται γὰρ ἴσως εὐπορήσειν οὐδεμιᾶς), δεχέσθω πολλάς, καὶ ἅς αὐτός, ὡς γε οἶμαι, τεθαύμακεν, ὡς τῇ τοῦ Υἱοῦ μαχομένας ὑπάρξει, συμβαινούσας μᾶλλον οἷς ἔφην ἀρτίως εὖ μάλα καταδεικνύομεν. Ἄθρει δὴ οὖν, ἄθρει τὸν ἱεροφάντην Μωσέα τῆς ἁγίας Τριάδος ἡμῖν τὸ πλήρωμα
 20 πλεισταχοῦ σημαίνοντα· εἰσκεκόμικε γὰρ τὸν τῶν ὅλων λέγοντα Θεόν· «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν». Ἐν μὲν οὖν τῷ, «Ποιήσωμεν», ἢ τοῦ συνυπάρχοντος Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰσφέρεται δήλωσις, ἐν δέ γε τῷ φάναι, «κατ' εἰκόνα τὴν ἡμετέραν», τὸ τῆς φυσικῆς ταυτότητος ἀπαράλ-
 25 λακτον ἐνορῶτο ἄν, καὶ μάλα ὀρθῶς Ἐν γὰρ τι καὶ μόνον, εἴπερ εἶη τὸ ὑποκείμενον, πῶς ἂν δύναιτο λαβεῖν ἑτεροφυῶν εἰκόνα; Ἄλλ' οὐδ' ἂν ἀγγέλοις, ἤγονι δυνάμεσι λογικαῖς ἔφη Θεός, «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν», εἴπερ ἐστὶ τῶν κτισμάτων οὐσιωδῶς καὶ ἀπαραλλάκτως κατὰ ταῦτόν οὐδέν. Ἐπεὶ τά-
 30 χα που τὸ καλύειν οὐδὲν κατασκέπτως εἰπεῖν, κατ' οὐδένα τρόπον εἰς ἑτερότητα φυσικὴν διατετιμῆσθαι Θεὸν καὶ κτίσιν. Καὶ μὴν καὶ ἐπὶ τοῦ πύργου κατασκευῆ ἀνόσιά ποτε τῶν τηνικάδε πεφρονηκότων, ἔφη πάλιν εἰπεῖν τὸν τῶν ὅλων Θεόν· «Δεῦτε,

μαζί μ' αὐτόν. Βρῆκε κάθε ὁδὸ γνώσης καὶ τὴν ἔδωσε στὸν Ἰακώβ, τὸ παιδί του, καὶ στὸν Ἰσραήλ τὸν ἀγαπημένο του. Κι ἔπειτα ἀπὸ αὐτὰ φανερώθηκε στὴ γῆ κι ἔζησε ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους»². Ἡ δὲν ἔζησε ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους ὁ Υἱὸς ὅταν ἔγινε ἄνθρωπος, μολονότι βρῆκε γιὰ τοὺς παλαιούς κάθε ὁδὸ ἐπιστήμης; Γιατὶ θεσμοθέτησε τὸ νόμο μέσω τοῦ Μωυσῆ. Καὶ πῶς γι' αὐτό μπορεῖ ν' ἀμφιβάλλει κανεὶς; Ἐπειδὴ ὅμως, ὡς προφήτης λέγει, αὐτὸς εἶναι ὁ Θεὸς μας καὶ δὲν θὰ πιστέψομε ἄλλον ἐκτὸς ἀπὸ αὐτόν, τί θὰ κάνομε, φίλε; Θ' ἀρνηθοῦμε τὸν Πατέρα, ἐπειδὴ ἓνας μόνος Θεὸς εἶναι ὁ Υἱὸς; Δὲν θὰ ἀποδεχθοῦμε τὸν Υἱό, ἐπειδὴ εἶναι ἓνας καὶ μόνος ὁ Θεός, ὁ Πατέρας; Μὰ τότε ποῦ θὰ πάει ἡ πίστη αὐτῶν ποὺ ἔχουν κληθεῖ; Μιὰ φύση λοιπὸν θεότητος προσκυνοῦμε στὸ πρόσωπο τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἐπειδὴ ὅμως εἶπε ὅτι πρέπει νὰ προσκομίσουμε γι' αὐτὰ ἔστω καὶ ἓνα χωρίο τοῦ Μωυσῆ (γιατὶ νομίζει ἴσως ὅτι δὲν θὰ ἔχομε οὔτε ἓνα), ἃς δεχθεῖ πολλὰ, καὶ αὐτὰ ποὺ αὐτὸς ἔχει θαυμάσει, ὅπως πιστεύω, ἐπειδὴ τάχα ἀμφισβητοῦν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Υἱοῦ, ἀποδεικνύομε ὅτι μᾶλλον συμφωνοῦν πολὺ καλὰ μὲ ὅσα εἶπα πρὶν ἀπὸ λίγο. Πρόσεχε λοιπὸν, πρόσεχε τὸν ἱεροφάντη Μωυσῆ, ποὺ σὲ πάρα πολλὰ σημεῖα δηλώνει ὅλη τὴν ἁγία Τριάδα. Πράγματι παρουσιάζει τὸν Θεὸ τῶν ὅλων νὰ λέγει· «Ἐὰς πλάσομε τὸν ἄνθρωπο σύμφωνα μὲ τὴ δική μας εἰκόνα καὶ νὰ μᾶς μοιάζει»³. Μὲ τὴ φράση, «ἃς πλάσομε» δηλώνεται ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ποὺ συνυπάρχουν, ἐνῶ μὲ τὸν λόγο, «σύμφωνα μὲ τὴ δική μας εἰκόνα», μπορούμε νὰ δοῦμε τὴν ἀπαράλλακτη φυσικὴ τους ταυτότητα, καὶ πολὺ ὀρθά. Γιατί, ἂν ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος εἶναι μόνος ἓνας, πῶς θὰ μπορούσε νὰ λάβει τὴν εἰκόνα διαφορετικῶν φύσεων; Ἄλλ' οὔτε στοὺς ἀγγέλους, δηλαδή στὶς λογικὲς δυνάμεις, εἶπε ὁ Θεός, «ἃς πλάσομε τὸν ἄνθρωπο σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα μας», ἀφοῦ ἀπολύτως μὲ τίποτε δὲν ταυτίζεται ὡς πρὸς τὴν οὐσία μὲ τὰ πλάσματά του. Γιατὶ δὲν ἐμποδίζει τίποτε νὰ ποῦμε χωρὶς πολλὴ σκέψη, ὅτι μὲ κανένα τρόπο δὲν ἔχει χωρισθεῖ σὲ φυσικὴ ἑτερότητα ὁ Θεὸς καὶ ἡ κτίσις. Καὶ βέβαια καὶ κατὰ τὴν οἰκοδομὴ τοῦ πύργου, ὅταν οἱ τότε ἄνθρωποι ἔκαναν ἀνόσιες ἀλαζονικὲς σκέψεις, εἶπε πάλι ὁ Θεὸς τῶν ὅλων· «Ἐὰς κατεβοῦ-

καταβάντες συγγέωμεν αὐτῶν ἐκεῖ τὰς γλώσσας». Διαμνημονεύ-
 σασ δὲ τῆς Σοδομιτῶν ἁμαρτίας ἔφη πάλιν· «Καὶ ἔβρεξε Κύριος
 παρὰ Κυρίου ἐπὶ Σόδομα πῦρ καὶ θεῖον». Ὡφθαι δὲ καὶ ποτέ
 φησι τῷ Ἀβραάμ καθημένῳ ἐπὶ τῇ δρυϊ τῇ Μαμβρῇ τρεῖς ἀνθρώ-
 5 πους, τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος ἐπέχοντας τύπον· εἶτα
 πρὸς αὐτοὺς εἶπεῖν τὸν θεσπέσιον Ἀβραάμ, οὐχὶ μᾶλλον, Κύριοι,
 «Κύριε» δέ, μοναδικῶς, «εἰ εὖρον χάριν ἐν ὀφθαλμοῖς σου».

Καὶ ταυτὶ μὲν ἡμῖν ἐν ἑτέρῳ τέθειται λόγῳ· ἐπιπροχάδην νῦν
 ἀναγκαίως αὐτῶν διεμνημονεύσαμεν. Οἶμαι δὲ δεῖν καὶ ὡς ἀπό γε
 10 τῶν παρ' αὐτοῦ παροισθέντων ῥητῶν ἐναργῆς καταστηῆσαι τῆς
 ἐνούσης αὐτῷ διανοίας τὸ ἀφεγγές Ἄρτι τοίνυν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ
 πλάνης ἐκκομισθέντα τὸν Ἰσραήλ (λελατρεύκασι γὰρ αὐτόθι τοῖς
 ψευδωνύμοις θεοῖς, οὓς αὐτὸς ἐθνάρχας καὶ πολιούχους ἀπο-
 καλεῖ) πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν ἀναδιβάζων Θεός, ἑαυτὸν
 15 αὐτοῖς ἐμφανῆ καθίστησι, λέγων· «Ἄκουε, Ἰσραήλ, Κύριος ὁ
 Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστι»· καὶ πάλιν· «Ὡστε εἰδέναι σε ὅτι ἐγὼ
 εἰμι ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι πλὴν ἐμοῦ»· καὶ μὴν καί· «Οὐκ ἔσονται
 σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ». Ταυτὶ δὲ φαμεν εἰρηῆσθαι σοφῶς, τῆς
 Ἑλληνικῆς ἀπάτης εἰς ἀναίρεσιν. Ἐνα γὰρ ἑαυτὸν ὀνομάζων Θε-
 20 ὸν πανταχῆ, τοὺς πολλοὺς εἶναι νομίζειν οὐκ ἔα Ἀλλ' εἰ καὶ ἓνα
 φησὶν ἑαυτόν, οὐκ ἔξω τίθησι τὸν Υἱὸν τοῦ εἶναί τε καὶ ὀνομάζε-
 σθαι Θεόν. Ἐν αὐτῷ γὰρ ἐστίν, ὡς ἔφην, καὶ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν,
 ὡς ἴδιος αὐτοῦ Λόγος, σοφία τε καὶ δύναμις, δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ κα-
 τεξουσιάζει τῶν ὄλων. Διεπύθου γὰρ λέγοντος πανταχῆ· «Κύριος
 25 Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστι»· καὶ πάλιν· «Ὡστε εἰδέναι σε, ὅτι Κύ-
 ριος ὁ Θεός σου αὐτὸς Θεός ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς». Γέγραφε
 δέ που καὶ Παῦλος ἡμῖν ὁ νομομαθὴς καὶ τῶν θείων μυστηρίων
 ἱερουργός· «Ἡμῖν γὰρ εἷς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς
 ἐξ αὐτοῦ, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς
 30 δι' αὐτοῦ». Σύνεσ οὖν ὅπως ἓνα μὲν Θεὸν ὀνομάζει τὸν Πατέρα,
 ἓνα δὲ Κύριον τὸν Υἱόν. Ἀλλ' ἐνὸς ὄντος Κυρίου τοῦ Υἱοῦ, Κύριος
 ἂν νοοῖτο καὶ αὐτὸς ὁ Πατήρ ὡς Θεός καὶ μὴν καὶ ἐνὸς Θεοῦ

4. Γέν. 11, 7.

5. Γέν. 19, 24.

6. Γέν. 18, 3.

7. Δευτ. 6, 4.

8. Δευτ. 4, 35.

9. Ἔξ. 20, 3.

10. Δευτ. 3, 24.

11. Α' Κορ. 8, 6.

με κι ἄς προκαλέσομε σύγχυση στίς γλῶσσες τους»⁴. Κι ὅταν ἀναφέρθηκε στήν ἁμαρτία τῶν Σοδομιτῶν εἶπε πάλι· «Καί ἔβρεξε ὁ Κύριος ἐκ μέρους τοῦ Κυρίου πάνω στὰ Σόδομα φωτιά καὶ θειᾶφι»⁵. Λέγει ἀκόμα ὅτι ἐμφανίσθηκαν στὸν Ἀβραάμ πού καθόταν στὴ δρῦ τοῦ Μαιμῶ τρεῖς ἄνθρωποι, πού ἀποτελοῦσαν τύπο τῆς ἁγίας Τριάδας, καὶ ὅτι ὁ θεσπέσιος Ἀβραάμ εἶπε σ' αὐτοὺς ὄχι, Κύριοι, ὅπως ἔπρεπε, ἀλλὰ στὸν ἐνικό, «Κύριε, ἂν βρῆκα χάρη ἐνώπιόν σου»⁶.

Αὐτὰ βέβαια τὰ ἔχω ἐκθέσει σὲ ἄλλο μου λόγο· τώρα ὅμως τὰ μνημόνευσα κατ' ἀνάγκην ἐπιτροχάδην. Νομίζω ὅμως ὅτι πρέπει καὶ ἀπὸ τὰ χωρία πού προσκόμισε ὁ ἴδιος νὰ κάνομε φανερό πόσο σκοτεινὴ εἶναι ἡ διάνοιά του. Μόλις λοιπὸν εἶχε βγεῖ ὁ Ἰσραήλ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτιακὴ πλάνη (Εἶχαν λατρεύσει ἐκεῖ τοὺς ψευδῶνυμους θεοὺς, πού αὐτὸς τοὺς ἀποκαλεῖ ἐθνάρχες καὶ πολυούχους) ὑψώνοντάς τους ὁ Θεὸς στὴν ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας, τοὺς φανερώνει τὸν ἑαυτό του λέγοντας «Ἔκουε, Ἰσραήλ, ὁ Κύριος ὁ Θεὸς σου, εἶναι ἓνας Κύριος»⁷. Καὶ πάλι· «Ὡστε νὰ μάθεις ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ Θεός, καὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλος ἐκτὸς ἀπὸ ἐμένα»⁸. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο· «Δὲν θὰ ἔχεις ἄλλους θεοὺς ἐκτὸς ἀπὸ ἐμένα»⁹. Αὐτὰ λέμε ὅτι εἰπώθηκαν με σοφία γιὰ νὰ ἀναιρεθεῖ ἡ Ἑλληνικὴ ἀπάτη. Γιατὶ ὀνομάζοντας παντοῦ τὸν ἑαυτό του ἓνα Θεό, δὲν ἀφήνει νὰ νομίζομε ὅτι ὑπάρχουν οἱ πολλοί. Ἀλλά, ἂν καὶ λέγει ἓνα τὸν ἑαυτό του, δὲν θέτει τὸν Υἱὸ ἔξω ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι καὶ νὰ ὀνομάζεται Θεός. Γιατὶ ὑπάρχει μέσα σ' αὐτόν, ὅπως εἶπα, καὶ προέρχεται ἀπὸ αὐτόν κατὰ φύση ὡς Λόγος δικός του καὶ σοφία καὶ δύναμη μέσω τοῦ ὁποίου κατεξουσιάζει τὰ πάντα. Καὶ μάθε ὅτι τὸ λέγει παντοῦ· «Ὁ Κύριος ὁ Θεός σου, εἶναι ἓνας Κύριος». Καὶ πάλι· «Ὡστε νὰ γνωρίζεις, ὅτι ὁ Κύριος ὁ Θεός σου αὐτὸς εἶναι ὁ Θεὸς στὸν οὐρανὸ καὶ ἐπάνω στὴ γῆ»¹⁰. Ἔχει γράψει βέβαια κάπου καὶ ὁ Παῦλος πού ἦταν γνώστης τοῦ νόμου καὶ λειτουργὸς τῶν θείων μυστηρίων· «Γιὰ μᾶς ὑπάρχει ἓνας Θεός, ὁ Πατέρας, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προῆλθαν τὰ πάντα, καθὼς καὶ ἐμεῖς, καὶ ἓνας Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, μέσω τοῦ ὁποίου ἐγίναν τὰ πάντα καὶ ἐμεῖς ἀπὸ αὐτόν»¹¹. Κατανόησε λοιπὸν, ὅτι ἓνα Θεὸ ὀνομάζει τὸν Πατέρα, ἐνῶ ἓνα Κύριο τὸν Υἱό. Ἀλλὰ ὄντας ἓνας Κύριος ὁ Υἱός, Κύριος μπορεῖ νὰ νοηθεῖ ὁ ἴδιος ὁ Πατέρας ὡς Θεός· καὶ βέβαια

λεγομένου τοῦ Πατρὸς, Θεὸς ἐστὶν ὁ Υἱός, ἅτε δὴ καὶ ὑπάρχων κατὰ φύσιν Κύριος. Ἐψεται γὰρ πάντως θεότητι μὲν τῇ κατὰ φύσιν ἢ κυριότης, κυριότητι δὲ τῇ κατὰ ἀλήθειαν ἢ τῆς θεότητος δόξα.

5 Οὐκοῦν ἐνδοιάσειεν ἂν οὐδεὶς, ὡς ὁ Λόγος ἦν ἐν ἀρχῇ Θεός τε καὶ πρὸς Θεὸν ἦν ὁ Λόγος. Καὶ τὸ μὲν, «ἦν ἐν ἀρχῇ», κατασημήνειεν ἂν τὸ ἀχρόνως. Ὅντος γάρ, ὡς ἔφην, Πατρὸς αἰεὶ τοῦ Πατρὸς (οὐ γὰρ ἐν χρόνῳ γέγονε), πᾶσά πως ἀνάγκη συνυφισταῖναι τὸν ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν. Τὸ δὲ γε, «πρὸς
10 Θεόν», οὐ τοπικῶς ἐκληπτέον, ὅτι καὶ πέρα πάσης σωματικῆς φαντασίας τὸ Θεῖον, ἀλλ' ὅτι μετὰ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν, ἐν τῇ τῆς θεότητος φύσει. Θεὸν γὰρ εἶναι δεῖ τὸν ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἀρρήτως γεγεννημένον. Ἀπιστοῦντι δὲ ταῖς τῶν ἁγίων φωναῖς, ἐπιπηδήσειεν ἂν αὐτῷ καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων, ὡδὶ γεγραφῶς περὶ
15 γε τῶν παρὰ σφίσι θεῶν. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἄλλων δαιμόνων εἰπεῖν ἢ γνῶναι τὴν γένεσιν αὐτῶν μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς Πιστευτέον δὲ τοῖς εἰρηκόσιν ἔμπροσθεν, ἐκγόνοις μὲν θεῶν οὖσιν, ὡς ἔφασαν, σαφῶς δὲ πως τοὺς ἑαυτῶν προγόνους εἰδόσιν. Ἀδύνατον οὖν παισι θεῶν ἀπιστεῖν, καίπερ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀπο-
20 δείξεων λέγουσιν, ἀλλ' ὡς οἰκεῖα φάσκουσιν ἀπαγγέλλειν, ἐπομένους τῷ νόμῳ πιστευτέον. Οὐκ ἔα τοὺς ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον, ἀνθρώπους ὄντας ἡμᾶς ἐπαρεῖναι τὴν βάσανον, ἀπολυπραγμόνητον δὲ τὴν πίστιν αὐτοῖς ἀπονέμεσθαι δεῖν ἔφη, καίτοι καὶ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων τὰ τοιάδε διηγορευκό-
25 σιν. Εἰ δὲ τοῖς τὴν πολύθεον πλάνην πρεσβεύουσι καὶ ἀπὸ καρδίας λαλοῦσι, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου, κατὰ τὸ γεγραμμένον, μᾶλλον δὲ διαβολικῷ πνεύματι πρὸς τοῦτο ἐνενηγμένοις ἀπιστεῖν οὐκ ἔα, καὶ τὸ ἀπειθὲς εἶναί φησιν οὐκ ἀζήμιον, τὸ ταῖς τῶν ἁγίων ἀντανίστασθαι φωναῖς καὶ ὡς οὐκ εὖ γεγονάσι λέγειν

12. Ἰω. 1, 1.

13. Ἰερ. 23, 16.

ὅταν λέγεται ἓνας Θεὸς ὁ Πατέρας, εἶναι Θεὸς καὶ ὁ Υἱός, ἐπειδὴ εἶναι Κύριος κατὰ φύσιν. Γιατὶ ὅπωςδήποτε θ' ἀκολουθήσει ἡ κυριότητα τὴν κατὰ φύσιν θεότητα, καὶ στὴν κυριότητα τὴν ἀληθινή, ἡ δόξα τῆς θεότητας.

Ἐπομένως κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφιβάλλει, ὅτι ὁ Λόγος ὑπῆρχε στὴν ἀρχή, καὶ ἦταν ὁ Λόγος Θεὸς καὶ μαζί μὲ τὸν Θεό, καὶ ἡ φράση, «ἦταν στὴν ἀρχή»¹², μπορεῖ νὰ ὑποδηλώσει τὸ ἄχρονο. Γιατὶ, ὅπως εἶπα, ὄντας ὁ Πατέρας πάντοτε Πατέρας (γιατὶ δὲν ἔγινε μέσα στὸ χρόνο Πατέρας), εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ συνυπάρχει αὐτὸς ποὺ εἶναι μέσα του καὶ προέρχεται κατὰ φύσιν ἀπὸ αὐτόν. Ἐνῶ ἡ φράση, «μαζί μὲ τὸν Θεό»¹², δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ τοπικὰ, γιατί τὸ Θεῖο εἶναι καὶ πέρα ἀπὸ κάθε σωματικὴ φαντασία, ἀλλ' ὅτι εἶναι μαζί μὲ τὸν Θεό, δηλαδή μέσα στὴ φύσιν τῆς θεότητας. Γιατὶ πρέπει νὰ εἶναι Θεὸς αὐτὸς ποὺ κατὰ τρόπο ἀνέκφραστο γεννήθηκε κατὰ φύσιν ἀπὸ τὸν Θεό. Ἄν ὅμως ἀπιστεῖ στὰ λεγόμενα τῶν ἁγίων, θὰ ἐπιτεθεῖ ἐναντίον του καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων, ποὺ γράφει τὰ ἐξῆς γιὰ τοὺς δικoὺς τοὺς θεοὺς: “Γιὰ τοὺς ἄλλους βέβαια δαίμονες νὰ ποῦμε ἢ νὰ μάθουμε τὴ γένεσή τους εἶναι πέρα ἀπὸ τίς δυνάμεις μας. Πρέπει νὰ πιστεύουμε ὅμως αὐτοὺς ποὺ μίλησαν πρὶν ἀπὸ ἡμᾶς, ποὺ ἦταν ἀπόγονοι θεῶν, ὅπως ἔλεγαν, καὶ γνώριζαν μὲ σαφήνεια τοὺς προγόνους τους. Εἶναι βέβαια ἀδύνατο νὰ μὴν πιστεύουμε τὰ παιδιὰ θεῶν, ἂν καὶ μιλοῦν χωρὶς πιστευτὲς καὶ ἀναγκαῖες ἀποδείξεις, ἀλλ' ἐπειδὴ μιλοῦν γιὰ δικά τους πράγματα, νὰ πιστεύουμε ὅτι τὰ λεγόμενά τους εἶναι σύμφωνα μὲ τὸ νόμο”. Δὲν ἐπιτρέπει σ' ἡμᾶς ποὺ εἴμαστε ἄνθρωποι νὰ προβοῦμε στὴν ἐξέταση ἐκείνων ποὺ βρίσκονται πάνω ἀπὸ νοῦ καὶ τὸ λόγο. Γιατὶ εἶπε ὅτι πρέπει ἡ πίστις σ' αὐτοὺς ν' ἀπονέμεται χωρὶς πολλὴ συζήτηση, μολονότι βέβαια τὰ εἶπαν αὐτὰ χωρὶς πιστευτὲς καὶ ἀναγκαῖες ἀποδείξεις. Καὶ ἂν σ' αὐτοὺς ποὺ πιστεύουν στὴν πολὺθεη πλάνη καὶ μιλοῦν ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους, καὶ ὄχι μὲ τὸ στόμα τοῦ Κυρίου¹³, ὅπως λέγει ἡ Γραφή, ἀλλὰ μάλλον ἔφτασαν σ' αὐτὸ κινούμενοι ἀπὸ δαιμονικὸ πνεῦμα, δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ δείχνουν ἀπιστία καὶ λέγει ὅτι ἡ ἀπειθεία δὲν εἶναι χωρὶς βλάβη, τὸ νὰ ἐξεγείρεται κανεὶς ἐναντίον τῶν λόγων τῶν ἁγίων καὶ νὰ λέγει ὅτι δὲν εἰπώθησαν σωστὰ καὶ νὰ ἀποδίδει τὸ ψεῦδος στὰ λόγια τοῦ

καὶ τῶν του Πνεύματος λόγων καθορίσαι τὸ ψεῦδος, ὅποιαν οὐκ ἔχοι μανίας ὑπερβολήν; Μεμαρτύρηνται γὰρ οἱ Πνευματοφόροι καὶ δι' αὐτῆς τῆς ἐνούσης εὐζωΐας αὐτοῖς, καὶ δι' ὧν πεπράχασι θεοσημειῶν, ὡς εἶέν τε σεπτοὶ καὶ ἐχέγγυοι καὶ ἀληθείας υἱοί.

5 Θεὸς οὖν ὁ Λόγος ἦν, καὶ μὲν τοι καὶ πρὸς Θεόν, ὡς ἔφην, ὑφεστηκῶς δηλονότι, ζῶν τε καὶ ἐνεργής, καὶ οὐχ ἕτερος παρὰ τὸν Πατέρα, κατὰ γε φημί τὸ εἶναι Θεός, εἰ καὶ ἔστιν Υἱός. Ἔστι ζῶν καὶ ζωοποιός, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πρὸς τὸ εἶναι κεκίνη-
10 ωτον, αὐτοτελῆ, παντέλειον, πέρα τε παντός καὶ νοῦ καὶ λόγου. Ἴσμεν δὲ καὶ τοὺς ὅτι μάλιστα κατοφρουμένους ὑπέροκομπά τε πεφρονηκότας ἐπὶ σοφία κοσμικῇ, πολυπραγμονήσαντας μὲν τὰ τοιάδε λεπτῶς, οὐ μὴν καὶ ἀνωμότηως εἰσάπαν, οὐ γάρ τοι τὸ τῆς ἀληθείας αὐτοῖς ἐνήστραιψε φῶς. Ἐφη γάρ που Χριστός: «Οὐ-
15 δεῖς γινώσκει τίς ἐστὶν ὁ Υἱός, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὔτε τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃ ἂν ὁ Υἱός ἀποκαλύψῃ». Εἶτα τίνα τρόπον συνεῖεν ἂν τὰ οὕτως ἰσχνὰ καὶ ἀπόρρητα τῶν θεωρημάτων, οὐκ ἀποκαλύψαντος αὐτοῖς τοῦ Υἱοῦ;

Πλὴν ὅτι τρεῖς ἀρχικὰς ὑποστάσεις ὑποτιθέμενοι καὶ αὐτοί,
20 καὶ μέχρι τριῶν ὑποστάσεων τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ προσήκειν ἰσχυρισάμενοι, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τὸ τῆς «Τριάδος» τιθέντες ὄνομα, ταῖς Χριστιανῶν συμφέρονται δόξαις, ἐλελοίπει δ' ἂν πρὸς τοῦτο αὐτοῖς οὐδέν, εἰ τὸν τῆς «ὁμοουσιότητος» λόγον ἐφαρμόττειν ἤθελον ὑποστάσει ταῖς τρισίν, ἵνα καὶ μία νοοῖτο τῆς θεότητος
25 φύσις, τὸ τρισχιδές οὐκ ἔχουσα πρὸς ἑτερότητα φυσικὴν, καὶ τό γε δὴ δεῖν ἀλλήλων ἐν μείοσιν ὄρασθαι τὰς ὑποστάσεις. Τὸ μὲν γὰρ πρῶτον αἷτιον ἀνωτάτω που καθίζουσιν, ἐστῶς, ἀκίνητον, ἀεργές εἰσάπαν. Τοῦτο δὲ εἶναί φασι "τ' Ἀγαθόν". Ἐξ αὐτοῦ γε μὴν γενέσθαι "Νοῦν", τῇ πρὸς αὐτὸν θεωρίᾳ τελειούμενον, ὃν δὴ
30 καὶ δευτέρον ὀνομάζουσι Θεὸν καὶ προσεχῆ τοῦ κόσμου δημιουργόν, καὶ τοῦτον ὑποβιδάζουσι καὶ ἐν δευτέρᾳ τάξει τοῦ πρώτου καταλογίζονται. Καὶ μὴν καὶ τρίτην λογοποιούσι τοῦ "κό-

ἀγίου Πνεύματος, ποιά ὑπερβολὴ μανίας θὰ μπορούσε νὰ μὴ ἔχει αὐτό; Γιατὶ ὅσοι ἔχουν τὸ ἅγιο Πνεῦμα μέσα τους, ἐπιβεβαιώνουν καὶ μὲ τὴν ἅγια ζωὴ τους, καὶ μὲ τὰ θαυμαστὰ ἔργα τους, ὅτι ἦταν σεβάσμιοι, ἀξιόπιστοι καὶ υἱοὶ τῆς ἀλήθειας.

Ὁ Λόγος λοιπὸν ἦταν Θεὸς καὶ βέβαια μαζί μὲ τὸν Θεό, ὅπως εἶπα, ὑπάρχοντας δηλαδὴ ζωντανὸς καὶ ἐνεργός, ὄχι ἄλλος δίπλα στὸν Πατέρα, ἐννοῶ ὡς πρὸς τὸ ὅτι εἶναι Θεός, ἂν καὶ εἶναι Υἱός· εἶναι ζωντανὸς καὶ ζωοποιὸς καὶ μέσω αὐτοῦ τὰ πάντα ἔχουν κινήθει στὴν ὑπαρξή. Δεχόμεστε ὅτι εἶναι ἀόρατος, ἀψηλάφητος, ἀφθαρτος, ἀναλλοίωτος, αὐτοτελής, παντέλειος, καὶ πέρα ἀπὸ κάθε νόηση καὶ λόγο. Γνωρίζουμε ὅμως καὶ ἐκείνους πού μὲ τὴ μεγάλη οἴηση καὶ τὴν ὑπερβολὴ τῆς ἀλαζονείας γιὰ τὴν κοσμικὴ σοφία τους, πού ἔκαναν βέβαια γι' αὐτὰ λεπτές ἀναλύσεις, ὄχι ὅμως καὶ χωρὶς κανένα ἀπολύτως λάθος· γιατί ἀσφαλῶς δὲν εἶχε ἀστράψει στὸ νοῦ τους τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας. Πράγματι εἶπε ὁ Χριστὸς κάπου «Κανένας δὲν γνωρίζει ποιὸς εἶναι ὁ Υἱός, παρὰ μόνον ὁ Υἱὸς καὶ αὐτὸς πού ὁ Υἱὸς θὰ τοῦ τὸν ἀποκαλύψει»¹⁴. Κι ἔπειτα μὲ ποιὸ τρόπο θὰ ἐννοήσει τις τόσο λεπτές καὶ ἀπόρητες θεωρίες, ἂν δὲν τοὺς τις ἀποκαλύψει ὁ Υἱός;

Πλὴν ὅμως, ὅτι καὶ αὐτοὶ κάνουν λόγο γιὰ τρεῖς ὑποστάσεις καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ φθάνει μέχρι τις τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ κάπου ἀποδίδουν σ' αὐτὲς καὶ τὸ ὄνομα τῆς Τριάδας, συμφωνώντας μὲ τὴν πίστη τῶν Χριστιανῶν, καὶ δὲν θὰ ὑπολείπονταν σὲ τίποτε ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτὸ ἂν ἤθελαν νὰ ἐφαρμόσουν τὸν ὀρισμὸ τῆς ὁμοουσιότητος στις τρεῖς ὑποστάσεις, ὥστε νὰ νοεῖται καὶ μία φύση τῆς θεότητος, δίχως τριπλῆ διαίρεση πρὸς φυσικὴ διαφορικότητα, καὶ δίχως νὰ παρουσιάζονται οἱ ὑποστάσεις μεταξύ τους ἢ μία σὲ κατώτερη θέση ἀπὸ τὴν ἄλλη. Γιατὶ τὸ πρῶτο αἷτιο τὸ ἐγκαθιστοῦν σὲ ἀνώτατη θέση, σταθερὸ, ἀκίνητο, τελείως ἀπρακτο, καὶ αὐτὸ λένε ὅτι εἶναι τὸ Ἄγαθόν. Ἀπὸ αὐτὸ ἐγίνε ὁ Νοῦς, πού μὲ τὴ θεωρία τοῦ Ἄγαθοῦ τελειοποιεῖται, καὶ τὸν ὁποῖο ὀνομάζουν καὶ δεῦτερο Θεὸ καὶ γειτονικὸ τοῦ κόσμου δημιουργό, καὶ αὐτὸν τὸν ὑποβιδάζουν καὶ τὸν τοποθετοῦν σὲ δεῦτερη μοῖρα ἔναντι τοῦ πρώτου. Ἀλλὰ κατονομάζουν καὶ τρίτη τὴν Ψυχὴ τοῦ κόσμου, πού δὲν

σμου ψυχὴν”, οἴκοθεν μὲν τὸ ἀρτίως ἔχειν λαχοῦσαν οὐδαμῶς, σχέσει γε μὴν τῇ πρὸς τὸν κρείττονα “Νοῦν” θειοτέραν ἀποτελουμένην, καὶ πρὸς γε τὸ δύνασθαι ζωοποιεῖν ἐρωμενεστέραν. Διαμεμνήσομαι δὲ καὶ αὐτῶν τῇ ῥήσεων καὶ εἰς μέσον οἴσω τὰ
 5 παρ’ αὐτῶν, ὡς ἂν εἶδειεν οἱ ἐντευξόμενοι τῆς Χριστιανῶν περὶ Θεοῦ δόξης τὸ ἀπεξεσμένον εἰς τὸ εὐθύ, καὶ ὅτι τῶν παρ’ ἐκείνοις οἱ πανάριστοί τε καὶ σοφοί, λαμπρόν τε καὶ διαβόητον ἐπ’ αὐτῶ δὴ τούτῳ λαχόντες ὄνομα, τῆς μὲν παρ’ ἡμῖν δογματικῆς ἀκριβείας κατόπιν ἰόντες ἀλοῖεν ἂν, οὐ μὴν ἔτι καὶ εἰσάπαν ἡμαρτηκότες
 10 τοῦ ταῖς ἡμετέραις ἔπεσθαι δόξαις.

Γράφει τοίνυν Πορφύριος ἐν διβλίῳ τετάρτῳ Φιλοσόφου ἱστορίας “Ἄχρι γὰρ τριῶν ὑποστάσεων ἔφη Πλάτων τὴν τοῦ Θεοῦ προελθεῖν οὐσίαν· εἶναι δὲ τὸν μὲν ἀνώτατον Θεὸν τ’ Ἀγαθόν, μετ’ αὐτὸν δὲ καὶ δεύτερον τὸν Δημιουργόν, τρίτην δὲ τὴν τοῦ κόσμου
 15 Ψυχὴν, ἄχρι γὰρ ψυχῆς τὴν θεότητα προελθεῖν. Λοιπὸν δὲ τὸ ἄθεον ἀπὸ τῆς σωματικῆς ἐνήρχθαι διαφορᾶς”. Ἄλλ’ οἷ γε προειρημένοι καὶ πρὸς τοῦτο ἀντιλέγουσι, φάσκοντες, μὴ δεῖν τ’ “Ἀγαθόν” συναριθμεῖν τοῖς ἀπ’ αὐτοῦ· ἐξηρηθῆναι γὰρ ἀπὸ πάσης κοινωνίας διὰ τὸ εἶναι ἀπλοῦν πάντῃ καὶ ἀδεκτόν τινος συμβάσεως,
 20 ἀπὸ δὲ τοῦ “Νοῦ” (ἀρχὴ γὰρ οὗτος), τὴν Τριάδα μίαν σωθῆναι. Οὐκοῦν τρεῖς μὲν ἦκιστα θεοὺς ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς, ἀρνούμεθα δὲ τὸ πολύθεον ὀλοτρόπως. Εἰς μίαν γε μὴν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα πεπιστεύκαμεν, τὴν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ μὴν καὶ εἰς μίαν θεότητος συναγείροντες φύσιν τὰ ὀνομασμένα, τὴν εἰς
 25 εὐθύ τε καὶ ἀπλανῆ διάττομεν τρίβον. Οὔτε δὴ τοῦ Πατρὸς ἐν μείροσι κατὰ τι γοῦν ὑπειλήφαμεν τὸν Υἱόν, οὔτε μὴν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἶναι δὲ μᾶλλον ἐν ἰσότητι τε καὶ ὁμοιότητι κατὰ πᾶν ὅτιοῦν αὐτά. Μία γὰρ φύσις πῶς ἂν εἰσδέξαιτο τὸ διάφορον ἐφ’ ἑαυτῇ; Ἡμῖν δὲ ἅπαξ ἀπόχρη τὸ ἀψευδεῖν, εἰ λέγοιμεν καὶ
 30 αὐτοὺς τῶν Ἑλλήνων λογάδας διακεῖσθαι καὶ φρονεῖν, ὡς μέχρι τριῶν ὑποστάσεων προδέβληκεν ἡ θεότης, ἥγουν ἡ θεία τε καὶ ἀπόρρητος φύσις, διαμέμνηται δὲ καὶ Τριάδος.

ἔχει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της καθόλου τὴν τελειότητα, ἀλλὰ μὲ τὴ σχέση της πρὸς τὸν ἀνώτερό της Νοῦ γίνεται θεϊκότερη κι ἀποκτᾶ περισσότερη δύναμη στὸ νὰ μπορεῖ νὰ ζωοποιεῖ. Θὰ μνημονεύσω καὶ αὐτὰ τὰ χωρία καὶ θὰ συζητήσω τὰ σχετικά μὲ αὐτὰ, γιὰ νὰ μάθουν ὅσοι τὰ διαβάσουν τὴν τελειότητα καὶ τὴν εὐθύτητα τῆς γνώμης τῶν Χριστιανῶν περὶ Θεοῦ, καὶ ὅτι οἱ δικοὶ τους πανάριστοι καὶ σοφοὶ ποὺ ἔλαβαν σχετικά μ’ αὐτὸ λαμπρὸ καὶ περιβόητο ὄνομα, θὰ συλληφθοῦν νὰ ἔρχονται πίσω ἀπὸ τὴ δική μας δογματικὴ ἀκρίβεια, χωρὶς βέβαια νὰ ἔχουν ἀστοχήσει τελείως στὸ ν’ ἀκολουθοῦν τὶς δι-
κὲς μας γνώμες.

Γράφει λοιπὸν ὁ Πορφύριος στὸ τέταρτο βιβλίο τῆς Φιλοσόφου Ἱστορίας του “Ὁ Πλάτων εἶπε ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ προχώρησε μέχρι τὶς τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ εἶναι ὁ ἀνώτατος Θεὸς τὸ Ἄγαθόν, ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν καὶ δεύτερος εἶναι ὁ Δημιουργός, καὶ τρίτη ἡ Ψυχὴ τοῦ κόσμου, γιὰ τὴ θεότητα προχώρησε μέχρι τὴν Ψυχὴ.” Ἀρα λοιπὸν ἡ ἀθεότητα ἔχει ἀρχίσει ἀπὸ τὴ σωματικὴ διαφορά”. Οἱ προηγούμενοι ὁμως ἀντιλέγουν καὶ σ’ αὐτό, καὶ προτείνουν νὰ μὴν συναριθμεῖται τὸ Ἄγαθὸ μὲ ὅσα προέρχονται ἀπὸ αὐτό, γιὰ τὴ ἔξαιρεῖται ἀπὸ κάθε σχέση, ἐπειδὴ εἶναι τελείως ἀπλὸ καὶ δὲν δέχεται καμμιά σύγκριση, ἀλλὰ ἡ μία Τριάδα διασώζεται ἀπὸ τὸν Νοῦ (γιὰ τὴ ὁ Νοῦς εἶναι ἡ ἀρχή).” Ἀρα ἐμεῖς καθόλου δὲν ὁμολογοῦμε τρεῖς θεοὺς, καὶ ἀρνούμαστε τὴν πολυθεΐα μὲ κάθε τρόπο. Ἐχομε πιστέψει σὲ μία καὶ μάλιστα καὶ ὁμοούσια Τριάδα, τὴν ἀποτελούμενη ἀπὸ τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, καὶ συγκεντρώνοντας ὅσα ὀνομάσαμε σὲ μία φύση θεότητας, βαδίζομε τὴν ὁδὸ ποὺ ὀδηγεῖ στὴν εὐθύτητα καὶ τὴν ἀλήθεια. Οὔτε βέβαια θεωρήσαμε κατὰ τι μειωμένο τὸν Υἱὸ ἀπὸ τὸν Πατέρα, οὔτε τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὰ βρίσκονται σὲ ἰσότητα καὶ ὁμοιότητα ἀπὸ ὅποιαδήποτε ἀποψη. Γιὰ τὴ ἡ μία φύση πῶς θὰ μπορούσε νὰ δεχθεῖ τὸν ἑαυτὸ της τὴ διαφορά; Ἐμεῖς ὁμως δὲν ὑπάρχει ὅπωςδήποτε ψεῦδος, ἂν ποῦμε ὅτι κι αὐτοὶ οἱ ἐξέχοντες Ἕλληνες δέχονται καὶ πιστεύουν ὅτι ἡ θεότητα προχώρησε μέχρι τὶς τρεῖς ὑποστάσεις, δηλαδὴ ἡ θεία καὶ ἀπόρρητη φύση, ἀλλὰ μνημονεύουν καὶ τὴν Τριάδα.

“Οτι δὲ καὶ Θεοῦ Λόγον εἶναι πεπιστεύκασι καὶ Πατέρα καλοῦσι τὸν Θεόν, εὖ δὴ μάλα καταθρήσομεν. Ἐφη γὰρ οὕτως ἐν τῇ Ἐπινομίδι Πλάτων· “Καὶ τιμὰς ἀποδιδῶμεν, μὴ τῷ μὲν ἐν-
 5 αὐτόν, τῷ δὲ μῆνα, τοῖς δὲ μὴ τινα μοῖραν τάττωμεν, μηδέ τινα
 χρόνον, ἐν ᾧ διεξέρχεται τὸν αὐτοῦ πόλον, συναποτελῶν κόσμον,
 ὃν ἔταξε Λόγος ὁ πάντων θεϊότατος ὄρατόν, “Ὁν ὁ μὲν εὐδαίμων
 πρῶτον μὲν ἐθαύμασεν, ἔπειτα ἔρωτα ἔσχε τοῦ καταμαθεῖν
 ὅποσα θνητῇ φύσει δυνατά”. Γέγραφε δὲ καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ
 πρὸς Ἑρμείαν καὶ Ἑραστον καὶ Κορίσκον· “Ταύτην τὴν ἐπι-
 10 στολὴν πάντας ὑμᾶς τρεῖς ὄντας ἀναγνῶναι χρή, μάλιστα μὲν
 ἀθρόους· εἰ δὲ μὴ, κατὰ δύο, κοινῇ κατὰ δύναμιν, ὡς οἶόν τε πλει-
 στάκις, καὶ χρῆσθαι συνθήκῃ καὶ νόμῳ κυρίῳ τούτῳ, ὃ ἐστι
 δίκαιον ἐπομνύντας σπουδῇ τε ἅμα μὴ ἀμούσῳ, καὶ τῆς σπουδῆς
 ἀδελφῇ παιδείᾳ, καὶ τὸν πάντων Θεὸν ἡγεμόνα, τῶν τε ὄντων,
 15 καὶ τῶν μελλόντων, τοῦ τε ἡγεμόνος καὶ αἰτίου πατέρα Κύριον,
 ὃν, εἰάν ὀρθῶς φιλοσοφῶμεν, εἰσόμεθα”.

Ἴδου δὴ σαφῶς τετάχθαι μὲν παρὰ τοῦ θείου Λόγου τὸν
 κόσμον φησί. Δημιουργεῖ γὰρ τὰ πάντα, τάξιν τε καὶ ἁρμονίαν
 ἐπιτίθησιν αὐτοῖς, δύνάμεις ἂν καὶ σοφία τοῦ Πατρός. Ἡγεμο-
 20 νεύει δὲ μετ’ αὐτοῦ τῶν δι’ αὐτοῦ γενομένων. Εὐδαίμονα δὲ καὶ
 μακάριον ὀνομάζει τὸν θαυμάζοντα αὐτόν, ἐρῶντα δὲ τοῦ μαθεῖν
 τίς δὴ ἄρα καὶ ὅποσος ἐστίν. “Οτι γε μὴν ἠττώτο ἂν τῆς ἀκριβοῦς
 ἐπ’ αὐτῷ θεωρίας ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ὑπέφηενεν εἰπών· “Ἐπειτα
 ἔρωτα ἔσχε τοῦ μαθεῖν ὅποσα θνητῇ φύσει δυνατά”. Βλέπομεν
 25 γὰρ ἐν ἐσόπτρῳ καὶ ἐν αἰνίγματι τὰ παρὰ Θεοῦ, κατὰ τὴν του
 μακαρίου Παύλου φωνήν. “Κύριον” δέ, καὶ μὴν “καὶ Πατέρα
 τοῦ Λόγου” διηγόρευκε σαφῶς, “ὃν δὴ καὶ εἰσόμεθα”, φησίν,
 “εἰάν ὀρθῶς φιλοσοφῶμεν”. Εἴ τις τοίνυν οὐκ οἶδεν αὐτόν, φι-
 λοσοφεῖ μὲν οὐκ ὀρθῶς, ἐξοφρουῦται δὲ μάτην, καὶ παραπαίων
 30 ἀγνοεῖ, καὶ ἀμαθίας εἰς ἄκρον διεληλακῶς οὐκ αἰσθάνεται. “Ὁ δὴ
 πεπονθέναι φαμὲν τὸν κράτιστον Ἰουλιανόν, ἀνελεῖν τολμήσαν-

“Οτι βέβαια ἔχουν πιστέψει ὅτι ὑπάρχει καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ καλοῦν Πατέρα τὸν Θεό, θὰ τὸ διαπιστώσωμε εὐκόλα. Γιατὶ ὁ Πλάτων γράφει τὰ ἑξῆς στὴν Ἐπινομίδα του· “Καὶ τιμὲς θὰ τοῦ ἀποδώσωμε, ὄχι ἀποδίδοντας σ’ αὐτὸν ἓνα χρόνο, στὸν ἄλλο ἓνα μῆνα, καὶ στοὺς ἄλλους οὔτε μία μοίραε, οὔτε κάποιο χρονικὸ διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖο διαγράφει τὴν τροχιά του, μετέχοντας στὴν ὀλοκλήρωση τοῦ ὄρατοῦ κόσμου ποὺ κατασκεύασε ὁ θεϊκώτατος ὄλων Λόγος. Αὐτὸν πρῶτον ὁ καλότυχος ἄνθρωπος θαύμασε, κι ἔπειτα ἐπιθύμησε νὰ μάθει πόσο κατορθωτὰ εἶναι ἀπὸ τὴ θνητὴ φύση”. Ἐγραψε ὁμως καὶ στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἑρμεία, τὸν Ἑραστο καὶ τὸν Κορίσκο· “Αὐτὴ τὴν ἐπιστολὴ ὄλοι ἐσεῖς, ποὺ εἶστε τρεῖς, πρέπει νὰ τὴ διαβάσετε, καὶ μάλιστα μαζί καὶ οἱ τρεῖς· ἄλλιῶς ἀνὰ δύο, ἀπὸ κοινοῦ ὅσο μπορεῖτε, καὶ ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερες φορές, κι αὐτὸ νὰ τὸ ἔχετε σὰν συμφωνία καὶ νόμο βασικὸ, ποὺ σημαίνει δικαιο, δίνοντας ὄρκο συνάμα μὲ ζῆλο ὄχι ἄμουσο καὶ στὴν ἀδελφὴ τοῦ ζήλου παιδεία, καὶ στὸν Θεὸ τὸν ἡγεμόνα ὄλων, ὄσων ὑπάρχουν καὶ ὄσων μέλλουν νὰ γίνουν, τὸν Κύριο τοῦ ἡγεμόνα καὶ αἰτίου Πατέρα, τὸν ὁποῖο θὰ γνωρίσωμε ἂν φιλοσοφοῦμε ὄρθα.”.

Νὰ λοιπὸν ποὺ λέγει μὲ σαφήνεια, ὅτι ὁ κόσμος ἔχει μπεῖ σὲ τάξη ἀπὸ τὸν θεῖο Λόγο. Γιατὶ δημιουργεῖ τὰ πάντα, ἐπιβάλλει σ’ αὐτὰ τάξη καὶ ἄρμονία, ἀφοῦ εἶναι δύναμη καὶ σοφία τοῦ Πατέρα¹⁵. Μαζί του ἡγεμονεύει σ’ αὐτὰ ποὺ ὁ ἴδιος ἔκανε. Κι αὐτὸν ποὺ τὸν θαυμάζει τὸν ὀνομάζει εὐδαίμονα καὶ μακάριο καὶ ἐπιθυμητὴ νὰ μάθει ποιὸς εἶναι καὶ πόσο μεγάλος εἶναι. “Οτι βέβαια ἀδυνατεῖ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς νὰ φτάσει στὴν ἀκριβῆ γνώση αὐτοῦ τὸ ὑποδήλωσε λέγοντας· “Ἐπειτα ἐπιθύμησε νὰ μάθει πόσο εἶναι κατορθωτὰ ἀπὸ τὴ θνητὴ ἀνθρώπινη φύση”. Γιατὶ, σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τοῦ μακαρίου Παύλου, βλέπομε τὰ πράγματα τοῦ Θεοῦ «σὰν μέσα σὲ καθρέπτη καὶ μὲ τρόπο αἰνιγματικὸ»¹⁶. Τὸν εἶπε μὲ σαφήνεια “Κύριο καὶ βέβαια καὶ Πατέρα, τὸν ὁποῖο καὶ θὰ γνωρίσωμε”, λέγει, “ἂν φιλοσοφοῦμε ὄρθα”. “Ὅποιος λοιπὸν δὲν τὸν γνωρίζει, καὶ δὲν φιλοσοφεῖ ὄρθα καὶ μάταια κομπάζει, καὶ ἄγνοεῖ παραπαίοντας καὶ δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἔχει φτάσει στὸ ἔπακρο τῆς ἀμάθειας. Αὐτὸ βέβαια λέμε ὅτι ἔπαθε ὁ κράτιστος Ἰουλιανός, ποὺ τόλμησε νὰ ἀναι-

τα, τό γε ἦκον ἐπ' αὐτῶ, τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν ὑπαρξιν. Λυπεῖ δὲ οὐδὲν ταῖς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημέναις καὶ ἑτέρας φιλοσόφων ἐπισωρεῦσαι χρήσεις, ταῖς τοῦ Πλάτωνος δόξαις κατ' οὐδένα τρόπον μεμαχημένας

5 Νουμήνιος τοίνυν ὠδί πού φησι· “Τὸν μέλλοντα δὲ συνήσειν Θεοῦ περὶ πρώτου καὶ δευτέρου, χρὴ πρότερον διελέσθαι ἕκαστον ἐν τάξει καὶ ἐν εὐθημοσύνη τινί· κἄπειτα, ἐπὰν δοκῇ ἤδη εὖ ἔχειν, τότε ἐπιχειρεῖν ἔχειν κοσμίως ἄλλως δέ, μὴ Θεὸν δὲ προσκαλεσάμενοι ἑαυτοῦ γνώμονα γενόμενον τῶ λόγῳ, δεῖξαι θη-
10 σαυρὸν φροντίδων, ἀρχόμεθα δὲ οὕτως· Ὁ Θεὸς ὁ μὲν πρῶτος ἐν ἑαυτῶ ὢν, ἐστὶν ἀπλοῦς διὰ τὸ ἑαυτῶ συγγινόμενος διόλου μηδέποτε εἶναι διαιρετός. Ὁ Θεὸς μὲν τοι ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος ἐστὶν ὁ εἷς”. Καὶ μεθ' ἕτερα· “Καὶ τοῦ δημιουργοῦντος δὲ Θεοῦ χρὴ εἶναι νομίζεσθαι Πατέρα τὸν πρῶτον Θεόν”. Ἴδου δὴ καὶ
15 οὗτος ἓνα μὲν καὶ ἀπλοῦν ὄντα τε καὶ εἶναι φησι τὸν Θεόν, καὶ πρὸς γε τούτῳ καὶ ἀδιαίρετον. Τόν γε μὴν δεύτερόν τε καὶ τρίτον εἶναι τὸν ἓνα, τάχα που συνενεγκῶν καθ' ἡμᾶς εἰς ἐνότητα φύσεως τὰ ὠνομασμένα, εἰ καὶ δεύτερον καὶ τρίτον ὀνομάζει Θεόν, οὐκ ὀρθῶς ἀλλ', ὡς γε οἶμαι, ταῖς ἰδίαις αὐτὸς ἐννοίαις ἀντανι-
20 στάμενος. Ἐνα γὰρ αὐτοὺς εἰπῶν, ἀποδιῖσθησι πάλιν εἰς τρεῖς, καὶ ἰδικῶς καθ' ἓνα· πλὴν ὅτι Πατέρα δεῖν ἔφη τοῦ Δημιουργοῦ τὸν Θεὸν ὀνομάζεσθαι.

Καὶ μὴν καὶ Πλωτῖνος, φιλοζητητῆς ὢν ἄγαν καὶ διὰ πάσης, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἰσχυρομυθίας ἐλληλακῶς, οὕτω πού φησι περὶ τ'
25 Ἀγαθοῦ· “Τί οὖν χρὴ περὶ τοῦ τελεωτάτου λέγειν; Μηδὲν ἀπ' αὐτοῦ, ἢ τὰ μέγιστα μετ' αὐτόν. Μέγιστον δὲ μετ' αὐτόν Νοῦς, καὶ δεύτερον. Καὶ γὰρ ὄρα ὁ Νοῦς ἐκεῖνον, καὶ δεῖται αὐτοῦ μόνου, ἐκεῖνος δὲ τούτου οὐδέν. Καὶ τὸ γεννώμενον ἀπὸ κρείττονος νοῦ, νοῦν εἶναι. Καὶ κρείττων ἀπάντων νοῦς, ὅτι τὰ ἄλλα μετ' αὐτόν
30 οἶον καὶ Ψυχὴ, λόγος νοῦ, καὶ ἐνέργειά τις ὥσπερ αὐτὸς ἐκεῖνον· ἀλλὰ ψυχῆς μὲν ἀμυδρὸς ὁ λόγος, ὡς εἶδωλον νοῦ, ταύτῃ καὶ εἰς νοῦν βλέπειν δεῖ. Νοῦς δὲ ὡσαύτως πρὸς ἐκεῖνον, ἵνα ἢ νοῦς

ρέσει, ὅσο μπορούσε, τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ Λόγου. Δὲν εἶναι βέβαια καθόλου κόπος σὰ χωρία πού μόλις ἀναφέραμε νὰ προσθέσουμε κι ἄλλα πολλὰ ἀποσπάσματα φιλοσόφων πού δὲν ἀντιμάχονται μὲ κανένα τρόπο τὶς γνῶμες τοῦ Πλάτωνα.

Ὁ Νουμήνιος λοιπὸν λέγει περίπου αὐτά: “Αὐτὸς πού ἐπιθυμεῖ νὰ κατανοήσῃ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν πρῶτο καὶ δεῦτερο Θεό, πρέπει πρῶτα νὰ χωρίσῃ τὸν καθένα μὲ τάξῃ καὶ μὲ κάποια γνώση, κι ἔπειτα, ὅταν πιά θεωρήσῃ ὅτι τὰ χώρισε καλά, τότε νὰ ἐπιχειρεῖ νὰ γνωρίσῃ αὐτόν, μὲ τρόπο κόσμιο· διαφορετικὰ νὰ μὴν ἐπιχειρεῖ. Κι ἀφοῦ ἐπικαλεσθοῦμε τὸν Θεὸ νὰ γίνῃ κανόνας σὸ λόγο μας πρὸς ἀποκάλυψη θησαυροῦ σκέψεων, ν' ἀρχίζομε ἔτσι· Ὁ Θεὸς ὁ πρῶτος, πού ὑπάρχει στὸν ἑαυτό του, εἶναι ἀπλὸς ἐπειδὴ ὑπάρχει ἀκέραιος στὸν ἑαυτό του καὶ ποτὲ δὲν διαιρεῖται. Ὁ θεὸς ὁμῶς ὁ δεῦτερος καὶ ὁ τρίτος εἶναι ὁ ἕνας”. Κι ἔπειτα ἀπὸ ἄλλα λέγει: “Καὶ τοῦ Θεοῦ πού δημιουργεῖ πρέπει νὰ θεωροῦμε Πατέρα τὸν πρῶτο Θεό”. Νὰ λοιπὸν πού κι αὐτὸς λέγει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἕνας καὶ ἀπλὸς καὶ συνάμα καὶ ἀδιαίρετος. Ὁ δεῦτερος καὶ τρίτος ὁμῶς εἶναι ὁ ἕνας, πού ἴσως κατὰ τὴν ἀποψή μας ἔχει συνάψει σὲ ἐνότητα φύσεως ὅσα προαναφέραμε, ἂν καὶ τὸν ὀνομάζει δεῦτερο καὶ τρίτο θεό, ὄχι ὀρθά, ἀλλὰ, ὅπως νομίζω, ἐρχόμενος σὲ ἀντίθεση σὲ τὶς ἴδιες του τὶς γνῶμες. Γιατί, ἀφοῦ τοὺς εἶπε ἕνα, τοὺς χωρίζει πάλι σὲ τρεῖς, χωριστὰ τὸν καθένα· πλὴν ὁμῶς εἶπε ὅτι πρέπει νὰ ὀνομάζεται ὁ Θεὸς Πατέρας τοῦ Δημιουργοῦ.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Πλωτῖνος, ὁ δεινὸς ἐρευνητής, πού ἔφτασε σὲ τόση, πού λέγει ὁ λόγος, λεπτολόγο ἐξέταση, αὐτὰ λέγει γιὰ τὸ Ἄγαθόν: “Τί πρέπει λοιπὸν νὰ ποῦμε γιὰ τὸν τελειότατο; Ὅτι δὲν προέκυψε τίποτε ἀπὸ αὐτὸν ἢ τὰ μέγιστα ἔπειτ' ἀπὸ αὐτόν. Μέγιστο ἔπειτ' ἀπὸ αὐτόν εἶναι ὁ Νοῦς καὶ δεῦτερο. Γιατί ὁ Νοῦς βλέπει ἐκεῖνον κι αὐτόν μόνο χρειάζεται, ἐνῶ ἐκεῖνος δὲν χρειάζεται τίποτε ἀπὸ αὐτόν. Καὶ ὅ,τι γεννιέται ἀπὸ ἀνώτερο Νοῦ, εἶναι νοῦς. Καὶ ἀνώτερο ἀπὸ ὅλα εἶναι ὁ Νοῦς, ἐπειδὴ τὰ ἄλλα εἶναι ἔπειτ' ἀπὸ αὐτόν, ὅπως εἶναι καὶ ἡ Ψυχὴ, Λόγος Νοῦ, καὶ κάποια ἐνέργεια ὅπως εἶναι αὐτὸς ἐνέργεια ἐκεῖνου. Ἄλλὰ ὁ λόγος βέβαια εἶναι ἀμυδρὸς τῆς ψυχῆς, ὡς εἶδωλο τοῦ νοῦ, γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ βλέπει σὸ νοῦ.

Ὁρᾶ δὲ αὐτὸν οὐ χωρισθείς, ἀλλ' ὅτι μετ' αὐτόν, καὶ μεταξὺ
 οὐδέν, ὡς οὐδὲ ψυχῆς καὶ νοῦ». Νοῦν μὲν γὰρ εἶναί φησι τὸν καθ'
 ἡμᾶς Θεὸν Λόγον, ἐπεὶ τοι καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ σοφίαν ὀνομάζομεν,
 πλὴν οὐκ ἐν μείοσιν, ἢ δευτέροις κατὰ τι γοῦν ὅλως, τῆς τοῦ Πα-
 5 τρὸς ὑπεροχῆς καὶ δόξης. Οὔτε μὴν ὡς οὐκ ἔχοντα τὸ αὐτοτελές
 φάμεν αὐτὸν τελειοῦσθαι ἐνορῶντα τῷ Πατρὶ, καθὰ δὴ τούτοις
 δοκεῖ, δεῖσθαι μὲν «αἰτίου τοῦ πρώτου τὸν Νοῦν», καὶ θεωρεῖν
 αὐτόν, ἵνα τὸ ἀριτίως ἔχειν ἐν γε τοῖς καθ' ἑαυτὸν εὖ μάλα κατα-
 πλουτῇ, ἀναλόγως δὲ καὶ τὴν ἐκ τοῦ πρώτου τρίτην λεγομένην
 10 «Ψυχὴν», τῆς τοῦ «Νοῦ» δεῖσθαι θεωρίας καὶ μετοχῆς, ὃ καὶ
 «δεύτερον αἶτιον» ὀνομάζουσιν, ἵν' ὠφελῆται καὶ αὐτῆ. Ἀλλ'
 ἐκεῖνοι μὲν ὧδέ τε δοξάζοντες καὶ εἰς ἀνομοιότητα φύσεων κατα-
 σύροντες τὰ παρά γε σφίσιν τεθαυμασμένα, ψυχραῖς καὶ μειρα-
 κιώδεσιν ἐπαυχουσίεν ἐννοίαις Ἡμεῖς δὲ παντέλειον εἶναί φάμεν
 15 τὸν Πατέρα, ὁμοίως δὲ τὸν Υἱόν, ὡς ἐκ τελείου τέλειον, καὶ μὴν
 καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Δεῖται γὰρ ὅλως οὐδενὸς τῶν εἰσκρινο-
 μένων ἢ θεία τε καὶ ἀπόρρητος φύσις, καταπλουτεῖ δὲ τὸ τέλειον,
 καὶ τοῦτο αὐτοφυῶς, πρὸς πᾶν ὅτιοῦν τῶν αὐτῆ καὶ μόνῃ πρεπόν-
 των ἀξιωμαίων.

20 Πλὴν καὶ αὐτοῖς ἐνοῦσαν εὐρήσομεν τοῖς Ἑλλήνων σοφοῖς
 τῆς ἁγίας Τριάδος τὴν γνῶσιν. Προσεχέστατα γάρ, καὶ μεσολα-
 βουήτος οὐδενός, ἀλλήλοις συνεῖναί φασιν αὐτά, καὶ ἦν ἂν ἔχοι
 τάξιν πρὸς γε τὸ πρῶτον ὃ «Νοῦς», ταύτῃ ὁμοίως καὶ τὴν τρίτην
 «Ψυχὴν» ἐσχηκέναι φασὶν πρὸς τὸν ἀπὸ τοῦ πρώτου δεύτερον
 25 «Νοῦν». Ὅτι δὲ καὶ γεννήματος καὶ μὴν καὶ τεκόντος εἰσδέχον-
 ται φαντασίας, εἰσόμεθα πάλιν ὧδὲ γεγραφότος αὐτοῦ. «Ποθεῖ
 δὲ πᾶν τὸ γεννηθῆσαν καὶ τοῦτο ἀγαπᾷ, καὶ μάλιστα ὅταν ἐν ὧσι τὸ
 γεννηθῆσαν καὶ τὸ γεννώμενον. Ὅταν δὲ καὶ τὸ ἀόριστον ἦ, τὸ γεν-
 νῆσαν ἐξ ἀνάγκης σύνεστιν αὐτῷ, ὡς τῇ ἑτερότητι μόνον κεχωρί-
 30 σθαι». Ἀκούεις ὅπως τὸ γεννηθὲν δεῖν ἔφη συνεῖναι πάντῃ τε καὶ
 πάντως τῷ γεγεννηκότι, διὰ τοι τάχα πού τὸ ἀδιόριστον, ἤγουν
 προσεχὲς φυσικῶς, καὶ τὸ διὰ μέσου κεῖσθαι μηδέν, κεχωρίσθαι

Καὶ ὁ Νοῦς ἐπίσης πρέπει νὰ βλέπει σ' ἐκεῖνον, γιὰ νὰ εἶναι Νοῦς. Καὶ βλέπει αὐτὸν ὄχι χωρισμένος ἀπὸ αὐτόν, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι ἔπειτ' ἀπὸ αὐτόν καὶ τίποτε δὲν ὑπάρχει ἀνάμεσα τους, ὅπως δὲν ὑπάρχει κι ἀνάμεσα στὴν υχὴ καὶ στὸ νοῦ". Νοῦς λέγει ὅτι εἶναι ὁ καθ' ἡμᾶς Θεὸς Λόγος, ἐπειδὴ καὶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τὸν ὀνομάζομε σοφία, καθόλου ὅμως μειωμένο κατὰ τι ἢ σὲ δευτέρα θέση ἔναντι τῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς δόξας τοῦ Πατέρα. Οὔτε ὅμως λέμε ὅτι δὲν ἔχει τὴν αὐτοτέλεια καὶ γίνεται τέλειος βλέποντας τὸν Πατέρα, ὅπως αὐτοὶ νομίζουν, ὅτι χρειάζεται ὡς αἴτιο πρῶτο τὸν Νοῦ καὶ τὸν θεωρεῖ, γιὰ νὰ καταπλουτεῖ ἔχοντας πολὺ καλὰ ὡς πρὸς τὰ δικὰ του. Ἀνάλογα βέβαια καὶ ἡ τρίτη λεγόμενη Ψυχὴ ἀπὸ τὸν πρῶτο, χρειάζεται τὴ θεωρία καὶ τὴ μετοχὴ τοῦ Νοῦ, ποῦ τὸν ὀνομάζουν καὶ δευτερο αἴτιο, γιὰ νὰ ὠφελεῖται κι αὐτὴ. Ἀλλὰ ἐκεῖνοι μὲ τέτοιες δοξασίες καὶ σὲ ἀνομοιότητα φύσεων κατεβάζοντας ὅσα αὐτοὶ θαυμάζουν, καυχῶνται γιὰ ψυχρὰ καὶ παιδιακίσια διανοήματα. Ἐμεῖς ὅμως διδάσκομε, ὅτι ὁ Πατέρας εἶναι παντέλειος, ὅμοια καὶ ὁ Υἱὸς τέλειος, ἐπειδὴ προέρχεται ἀπὸ τέλειο, καὶ βέβαια καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Γιατὶ δὲν χρειάζεται ἀπολύτως τίποτε ἀπὸ τὰ εἰσερχόμενα ἢ θεία καὶ ἀπόρρητη φύση, ἀλλὰ εἶναι καταπλημμυρισμένη ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῆς τελειότητος, καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἴδια τῆς τῆ φύση, καθενὸς ἀπὸ τὰ ἀξιώματα ποῦ πρέπει σ' αὐτὴ καὶ μόνη.

Πλὴν ὅμως θὰ βροῦμε καὶ στοὺς ἴδιους τοὺς Ἕλληνες σοφοὺς νὰ ὑπάρχει ἡ γνώση τῆς ἁγίας Τριάδας. Γιατὶ λένε, ὅτι πολὺ πλησίον καὶ χωρὶς νὰ μεσολαβεῖ τίποτε, συνυπάρχουν αὐτὰ μεταξύ τους, καὶ ὅποια θέση ἔχει πρὸς τὸ πρῶτο ὁ Νοῦς, ἔτσι ὅμοια λένε ὅτι ἔχει καὶ ἡ τρίτη, ἡ Ψυχὴ πρὸς τὸν Νοῦ τὸν δευτερο ἀπὸ τὸν πρῶτο. "Ὅτι ὅμως ἀποδέχονται καὶ ἔννοιες Υἱοῦ καὶ Πατέρα θὰ τὸ μάθομε πάλι ἀπὸ τὰ παρακάτω γραφόμενά του. "Ποθεῖ κάθε τι τὸν γεννήτορά του κι αὐτὸν ἀγαπᾷ, καὶ μάλιστα ὅταν εἶναι ἓνα ὁ γεννήτορας καὶ τὸ γέννημα. "Ὅταν ὅμως ὑπάρχει καὶ τὸ ἀχώριστο, ὁ γεννήτορας κατανάγκη συνυπάρχει μ' αὐτό, γιατί μπορεῖ νὰ τὰ χωρίζει μόνο ἢ ἑτερότητα". Ἀκοῦς πῶς λέγει, ὅτι αὐτὸ ποῦ γεννήθηκε πρέπει νὰ εἶναι ὅπωςδήποτε καὶ μὲ κάθε τρόπο μαζί μ' αὐτὸ ποῦ τὸ γέννησε, ἐπειδὴ τάχα τὸ ἀδιαίρετο, ἦτοι τὸ κατὰ φυσικὸ τρόπο γειτονικό, καὶ τὸ ὅτι

δὲ μόνη τῇ ἑτερότητι, καὶ οὐτι που τάχα τῇ κατὰ τὴν φύσιν, ἀλλ' ὅτι τὸ γεννησαν πρὸς τὸ γεννώμενον μίαν πως ἔχει διαφορὰν τὴν τοῦ, ὅτι τὸ μὲν γεγέννηκε, τὸ δὲ γεγέννηται; Ἔφη δὲ που καὶ ὁ Τρισμέγιστος παρ' αὐτοῖς Ἑρμῆς περὶ τοῦ πάντων ἀριστοτέχνου
 5 Θεοῦ. “Καὶ γὰρ ὡς τέλειος καὶ σοφὸς τάξιν καὶ ἀταξίαν ἐπέθηκε, ἵνα τὰ μὲν νοερὰ ὡς πρεσβύτερα καὶ κρείττονα προεστήκη καὶ τὸν πρῶτον τόπον ἔχη, τὰ δὲ αἰσθητά, ὡς δεύτερα, ἵνα τούτοις ὑποστήκη. Τὸ οὖν κατωφερέστερον τοῦ νοεροῦ καὶ βριθον, Λόγον ἐν ἑαυτῷ σοφὸν ἔχει δημιουργικόν”. Ὁ δὲ Λόγος αὐτοῦ
 10 οὗτος δημιουργικῆς ἔχεται φύσεως, γόνιμος ὑπάρχων καὶ ζωοποιός

“Ὅτι γὰρ ἐν πᾶσιν ἔστι τοῖς κεινημένοις ὡς ζωοποιός ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἰσχυρίζομεθα καὶ ἡμεῖς, πιστώσεται δὲ γεγραφῶς ὁ πάνσοφος Παῦλος «Εἰς Θεὸς ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν
 15 πᾶσιν». Οὐ γὰρ ἦν ἑτέρως δύνασθαι τὸ παρενεχθὲν εἰς γένεσιν, καὶ ἐξ οὐκ ὄντος κεινημένον τὴν εἰς τὸ εὖ εἶναι διαμοιῆν ἀκράδαντον ἔχειν, μὴ τοῦ ἀφθάρτου καὶ ὄντος ἀληθῶς μετεσχηκός Θεοῦ. Οἶδεν οὖν ἄρα δημιουργικῆς ὄντα φύσεως τὸν Υἱόν, γόνιμόν τε καὶ ζωοποιόν, καὶ ἑτέρας ὄντα φύσεως παρὰ πάντα τὰ τῆς παρ'
 20 αὐτοῦ ζωῆς δεκτικά. Ζωοποιεῖ δὲ πᾶν τὸ ζωῆς ἐπιδεῆς ἐν ἁγίῳ Πνεύματι. Ὡς γὰρ αὐτός που φησιν Υἱός, «Τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιούν», καὶ πᾶσα τῶν γεγονότων ἢ πῆξις τελεῖται παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι. Ψάλλει γοῦν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, ὅτι «Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ
 25 σώματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν».

Ἡμεῖς μὲν οὖν ἀκριβεῖ διανοίας ὄμματι τὰ τοιαύδε λεπτῶς περιθρεῖν εἰθίσμεθα, οἱ δὲ τῶν Ἑλλήνων λογάδες ἀντὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τρίτον, ὡς ἔφην, εἰσχομίζουσι “Ψυχὴν”, ὑφ' ἧς καὶ ἅπαν ψυχοῦνται ζῶον, ἐνείσης αὐτοῖς τὴν ζωὴν καὶ τὰς τοῦ ἁγίου
 30 Πνεύματος δυνάμεις τε καὶ ἐνεργείας προσενεμήκασιν αὐτῇ. Γράφει γοῦν ὁ Πλωτῖνος ὡδὶ περὶ αὐτῆς “Ἐνθυμείσθω τοίνυν

17. Ἐφ. 4, 6.

18. Ἰω. 6, 64.

19. Ψαλμ. 32, 6.

δὲν ὑπάρχει στή μέση τίποτε, ἀλλὰ χωρίζονται μὲ μόνη τὴν ἑτερότητα, καὶ ὄχι ἀσφαλῶς τὴ φυσικὴ ἑτερότητα, ἀλλὰ ἐπειδὴ ὁ γεννήτορας πρὸς τὸ γεννώμενο ἔχει μία διαφορὰ, ὅτι τὸ ἓνα ἔχει γεννήσει, καὶ τὸ ἄλλο ἔχει γεννηθεῖ. Εἶπε ὁμως κάπου καὶ τὸ τρισμέγιστος Ἑρμῆς αὐτῶν γιὰ τὸν ἀριστοτέχνη τῶν πάντων Θεοῦ. “Γιατὶ ὡς τέλειος καὶ σοφὸς ἐπέβαλε τάξη καὶ ἀταξία, ὥστε νὰ προῖστανται τὰ νοερὰ ὡς πιὸ σεβαστὰ καὶ ἀνώτερα, καὶ νὰ κατέχουν τὴν πρώτη θέση, ἐνῶ τὰ αἰσθητὰ, ὡς δεύτερα, νὰ εἶναι ὑφιστάμενα σ’ αὐτά. Τὸ κατώτερο λοιπὸν ἀπὸ τὸ νοερὸ καὶ βαρὺ ἔχει μέσα του Λόγο σοφὸ καὶ δημιουργικὸ”. Ἄλλ’ αὐτὸς ὁ Λόγος του ἔχει δημιουργικὴ φύση, ὄντας γόνιμος καὶ ζωοποιός.

“Ὅτι βέβαια σὲ ὅλα ὅσα κινοῦνται ὑπάρχει ὡς ζωοποιὸς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ τὸ ὑποστηρίζομε κι ἐμεῖς, καὶ θὰ τὸ ἐπιβεβαιώσῃ ὁ πάνσοφος Παῦλος ποὺ ἔγραψε· «Ἐνας Θεός, ποὺ βρίσκεται πάνω ἀπὸ ὅλα καὶ εἰσέρχεται μέσα ἀπὸ ὅλα, καὶ ὑπάρχει μέσα σὲ ὅλα»¹⁷. Γιατὶ δὲν θὰ μποροῦσε ἀλλιῶς αὐτὸ ποὺ ἦρθε στή γένεση καὶ ποὺ ἀπὸ τὸ μὴ ὄν ἔχει ἀρχίσει νὰ ἔχει ἀκράδαντη διαμονὴ μέσα στήν εὐδαίμονα ζωῆ, ἀν δὲν μετεῖχε στὸ ἀφθαρτο καὶ ἀληθινὸ ὄν, τὸν Θεό. Γνωρίζει λοιπὸν ὅτι ὁ Υἱὸς ἔχει δημιουργικὴ φύση, εἶναι γόνιμος καὶ ζωοποιός, καὶ ὅτι εἶναι διαφορετικῆς φύσης ἀπὸ ὅλα ὅσα δέχθηκαν ἀπὸ αὐτὸν τὴ ζωὴ. Ζωοποιεῖ κάθε ἓνα ποὺ στερεῖται τὴ ζωὴ μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Γιατί, ὅπως λέγει κάπου ὁ ἴδιος ὁ Υἱός, «Τὸ Πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ζωοποιεῖ»¹⁸, καὶ ἡ στερέωση ὅλων ὅσα ἔγιναν τελεῖται ἀπὸ τὸν Πατέρα μέσω τοῦ Υἱοῦ μὲ τὴν ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος. Ψάλλει λοιπὸν ὁ θεσπέσιος Δαβίδ· «Μὲ τὸ Λόγο τοῦ Κυρίου στερεώθηκαν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ στόματός του ἔχουν ὅλη τὴ δύναμῆ τους»¹⁹.

Ἐμεῖς λοιπὸν ἔχομε συνηθίσει νὰ ἐξετάζομε αὐτὰ μὲ λεπτομέρεια μὲ τὸ ἀκριβὲς μάτι τῆς διάνοιάς μας, οἱ ἐξαίρετοι ὁμως λόγιοι τῶν Ἑλλήνων ἀντὶ γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ὡς τρίτο, ὅπως εἶπα, εἰσάγουν τὴν ψυχὴ, ἢ ὁποῖα καὶ ἐμψυχώνει ὁλόκληρο τὸ ζῶο, ἐμβάλλοντας σ’ αὐτὸ τὴ ζωὴ, καὶ ἀπέδωσαν σ’ αὐτὴν τις δυνάμεις καὶ τις ἐνέργειες τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Γράφει λοιπὸν ὁ Πλωτῖνος γιὰ τὴν ψυχὴ τὰ ἐξῆς· “Νὰ θυμᾶται λοιπὸν ἐκεῖνο πρῶτα κάθε ψυχὴ, ὅτι

πρῶτον ἐκεῖνο πᾶσα ψυχὴ, ὡς αὐτὴ ζωὰ μὲν ἐποίησε πάντα,
 ἐμπνεύσασα αὐτοῖς ζωὴν, ἃ τε γῆ τρέφει, ἃ τε θάλασσα, ἃ τε ἐν
 ἀέρι, ἅτε ἐν οὐρανῷ ἄστρα θεῖα. Αὐτὴ δὲ ἥλιον, αὐτὴ δὲ τὸν μέγαν
 τοῦτον οὐρανόν, αὐτὴ δὲ ἐκόσμησεν, αὐτὴ δὲ ἐν τάξει περιάγει,
 5 φύσις οὓσα ἑτέρα ὧν κοσμεῖ καὶ ὧν κινεῖ καὶ ζῆν ποιεῖ. Καὶ τούτων
 ἀνάγκη εἶναι τιμιωτέραν, γινομένων μὲν τούτων καὶ φθειρομένων,
 ὅταν αὐτὰ ψυχὴ ἀπολείπη ἢ χορηγεῖ τὴν ζωὴν, αὕτη δὲ οὓσα ἀεὶ
 τῷ μὴ ἀπολείπειν ἑαυτήν». Ἐνεργεῖ γάρ, ὡς ἔφην, τὰ περὶ τὴν κτί-
 σιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι, καὶ κινεῖ μὲν εἰς γένε-
 10 σιν τὰ οὐκ ὄντα ποτέ, εὖ δὴ καὶ γεγονότα συνέχει, τάξιν τε αὐτοῖς
 τὴν παγκάλην, καὶ μὲν τοι καὶ εὐρυθμίαν, καὶ νόμους ὠρίσατο,
 καθ' οὓς ἂν εἶεν ἕκαστα. Καὶ γοῦν ἥλιον μὲν εἰς ἀρχὰς τέθεικε τῆς
 ἡμέρας, σελήνην δὲ τῆς νυκτός

Ἄραρε δὲ ὅτι καὶ ἑτέρα φύσις παρὰ πάντα ἐστὶ τὰ δι' αὐτοῦ
 15 κινούμενα, τὸ θεῖόν τε καὶ ζωοποιόν καὶ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ γάρ
 ἐστὶν ἀγενήτου Θεοῦ Πνεῦμα, ἴδιον αὐτοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ προϊόν,
 ἐνυπόστατόν τε καὶ ζῶν, καὶ ἀεὶ ὄν, ὅτι τοῦ “ὄντος” ἐστὶ καὶ
 αὐτὸ τὰ πάντα πληροῖ, καὶ τῶν ὄλων ἐστὶ περιεκτικόν, ἐπεὶ τοι
 καὶ ὁμοούσιον τῷ πληροῦντι τὰ πάντα, καὶ ἀμερίστως ὄντι παν-
 20 ταχοῦ. Πάντα γὰρ αὐτοῦ μεστά. Γέγραπται γάρ, ὅτι «Πνεῦμα
 Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην». Καὶ γοῦν ὁ Πλωτῖνος οὕτω
 πάλιν φησὶ περὶ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς, ἣν ἀντὶ τοῦ ἀγίου Πνεύ-
 ματος, οἶμαι, λέγειν αὐτόν “Γένοιτο δ' ἂν φανερωτέρα καὶ ἐναρ-
 γεστέρα αὐτῆς ἢ δύναμις καὶ ἢ φύσις, εἴ τις ἐνθυμηθεῖ ὅπως
 25 περιέχει ταῖς αὐτῆς βουλήσεσι τὸν οὐρανόν. Παντὶ μὲν γὰρ τῷ
 μεγέθει τούτῳ, ὅσος ἐστὶ, δέδωκεν ἑαυτήν. Καὶ πᾶν διάστημα καὶ
 μέγα καὶ μικρὸν ἐψύχεται, ἄλλην μὲν ἄλλου κινουμένου τοῦ
 σώματος, καὶ τοῦ μὲν ὠδί, τοῦ δὲ ὠδί ὄντος, καὶ τῶν μὲν ἐξ ἐναν-
 τίας, τῶν δὲ ἄλλην ἀπάρτησιν ἀπ' ἀλλήλων ἐχόντων. Ἄλλ' οὐχί
 30 οὕτως. Οὐδὲ μέρει ἑαυτῆς ἐκάστω κατακερματισθεῖναι μορίῳ
 ψυχῆς ζῆν ποιεῖ, ἀλλὰ πάντα ζῆ τῇ ὅλῃ, καὶ πάρεστι πανταχοῦ,

αὐτὴ ἔκανε ὅλα τὰ ζῶα, ἐμπνέοντας σ' αὐτὰ ζωὴ καὶ ὅσα τρέφει ἡ γῆ καὶ ὅσα ἡ θάλασσα καὶ ὅσα κινουῦνται στὸν ἀέρα καὶ στὸν οὐρανὸ τὰ θεῖα ἄστρα. Αὐτὴ ἔκανε τὸν ἥλιο, αὐτὴ τὸν ἀπέραντο τοῦτον οὐρανὸ, αὐτὴ τὸν διακόσμησε, αὐτὴ κατευθύνει αὐτὸν μὲ τάξη, ἐνῶ εἶναι διαφορετικὴ στὴ φύση ἀπὸ ὅσα κοσμεῖ καὶ ἀπὸ ὅσα κινεῖ καὶ κάνει νὰ ζοῦν. Καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι τιμιώτερη ἀπὸ αὐτά, ἐπειδὴ αὐτὰ γίνονται καὶ φθείρονται, ὅταν τὰ ἐγκαταλείψει ἡ ψυχὴ, ὅπως χορηγεῖ τὴ ζωὴ, ἐνῶ αὐτὴ ὑπάρχει πάντοτε μὲ τὸ νὰ μὴν ἐγκαταλείπει τὸν ἑαυτὸ της". Ἐνεργεῖ δηλαδή, ὅπως εἶπα, τὰ σχετικὰ μὲ τὴ δημιουργία ὁ Θεὸς καὶ Πατέρας μέσω τοῦ Υἱοῦ μὲ τὴ συνέργεια τοῦ Πνεύματος, καὶ ὁδηγεῖ στὴ γένεση αὐτὰ ποὺ κάποτε δὲν ὑπῆρχαν, καὶ γινόμενα καλὰ τὰ συγκρατεῖ στὴν ὑπαρξή, καὶ ὅρισε τὴν πανάριστη τάξη καὶ τὴν εὐρυθμία καὶ τοὺς νόμους, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους ὑπάρχει τὸ καθένα. Γι' αὐτὸ καὶ ὅρισε τὸν "Ἡλιο ὡς ἀρχὴ τῆς ἡμέρας, καὶ τὴ σελήνη τῆς νύχτας.

Κατὰ συνέπεια τὸ θεῖο καὶ ζωοποιὸ καὶ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι καὶ διαφορετικῆς φύσης ἀπὸ ὅλα ὅσα αὐτὸ κινεῖ. Γιατὶ εἶναι Πνεῦμα τοῦ ἀγέννητου Θεοῦ, εἶναι δικό του καὶ προέρχεται ἀπὸ αὐτόν, ἔχει δική του ὑπόσταση καὶ ζωὴ, ὑπάρχει πάντοτε, ἐπειδὴ εἶναι τοῦ "Οντος, καὶ αὐτὸ γεμίζει τὰ πάντα καὶ περιέχει τὰ πάντα, ἐπειδὴ εἶναι καὶ ὁμοούσιο μ' αὐτόν ποὺ γεμίζει τὰ πάντα καὶ εἶναι παντοῦ ὁλόκληρο. Γιατὶ ὅλα εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ αὐτό. Γιατὶ ἔχει γραφεῖ· «Τὸ Πνεῦμα Κυρίου ἔχει γεμίσει τὴν οἰκουμένη»²⁰. Καὶ ὁ Πλωτῖνος πάλι λέγει αὐτὰ γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ κόσμου, τὴν ὁποία αὐτός, νομίζω, ὀνομάζει ἀντὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· "Μπορεῖ νὰ γίνει φανερώτερη καὶ πιὸ ὀλοκάθαρη ἡ δύναμή της καὶ ἡ φύση της, ἂν κάποιος σκεφθεῖ μὲ ποιὸ τρόπο περιτυλίγει μὲ τὸ νεῦμα της τὸν οὐρανὸ. Γιατὶ σ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἀπεραντοσύνη, ὅση καὶ ἂν εἶναι, ἔδωσε τὸν ἑαυτὸ της. Καὶ κάθε ἔκταση, καὶ μεγάλη καὶ μικρὴ, κατακλύζεται ἀπὸ τὴν ψυχὴ, καὶ ἄλλο σῶμα κινεῖται ἄλλιῶς, καθὼς τὸ ἓνα εἶναι ἔτσι, καὶ τὸ ἄλλο διαφορετικὰ, καὶ ἄλλα κατευθύνονται ἀντίθετα, ἐνῶ ἄλλα ἔχουν διαφορετικὴ ἐξάρτηση μεταξύ τους. Μὲ τὴν ψυχὴ ὅμως δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο, οὔτε ζωοποιεῖ κατακερματισμένη σὲ κάθε μέρος μ' ἓνα μῦρο ψυχῆς, ἀλλὰ δίνει ζωὴ σὲ ὅλα μὲ τὸ σύνολό της καὶ παρευρεῖ-

τῷ γεννήσαντι πατρὶ ὁμοιοσημένη καὶ κατὰ τὸ ἓν κατὰ τὸ πᾶν ἡ".
 Ἄρ' οὖν οὐχὶ καὶ μάλ᾽ αἰαφῶς τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δημιουργικὴν τε καὶ ζωτικὴν ἐνέργειαν ἐν τούτοις ἡμῖν διαδεικνύουσι;
 Κινεῖ, γάρ, ὡς ἔφη, τὰ κινούμενα, καὶ σινέχει τὸ πᾶν, καὶ ψυχοῖ
 5 καὶ ζωοποιεῖ, καὶ οὐχ ἑτέρα φύσις ἐστὶ παρὰ γὰρ τὴν τοῦ Πατρὸς,
 ἤγουν τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὅλον αὐτὸς ἐν ἡμῖν, κατὰ γὰρ φημι τὸ ὁμο-
 φύες, ἦτοι τὸ ὁμοούσιον.

Διαμύθου δ' ἂν τις ὅ φημι καὶ ἐξ ὧν αὐτῷ τῷ Πλωτίνῳ δοκεῖ
 καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν. Γράφει γὰρ οὕτως: "Αἰμίδιαν τοίνον τοῦ
 10 Θεοῦ τούτου θεώτερον, τὸ ψυχῆς πρὸς τὸ ἄνω γειτόνημα, μεθ' ὃ
 καὶ ἀφ' οὗ ἡ ψυχὴ. Καίπερ ἐν οὔσι χρῆμα ὅλον ἔδειξεν ὁ λόγος,
 εἰκῶν τίς ἐστὶ νοῦ· ὅλον λόγος ἐν προφορᾷ λόγον τοῦ ἐν ψυχῇ.
 Οὕτω καὶ αὐτὴ λόγος νοῦ, καὶ ἡ πᾶσα ἐνέργεια ἢ προῖεται ζωὴν
 εἰς ἄλλον ὑπόστασιν. Ὅλον, πρὸς τὸ μὲν ἢ σινοῖσαι θερμότης, ἢ
 15 δὲ ἦν παρέχει". Ἴδου δὴ καὶ τούτοις εἰκόνα τε νοῦ φησιν αὐτήν,
 καὶ ἀφομοιοθῆν ἀξιοῖ τῷ κατὰ προφορὰν ἐκ νοῦ προκίπτοντι
 λόγῳ, ὡς καὶ εἰ ἑτέρων ὑπόστασιν προῖεσθαι ζωὴν, καθάπερ ἀμί-
 λει καὶ ἐκ πρὸς ἢ προῖοῖσαι θερμότης. Ἰσχυοῖς δὲ καὶ αὐτοὶ λίαν
 κέχρηται παραδείγμασιν, οὐχ ἑτέρως ἐνὸν εἰπεῖν τὰ περὶ Θεοῦ,
 20 καὶ γὰρ ἐστὶν ὑπὲρ λόγον καὶ πέρα παντὸς διαττει νοῦν.

Ἀνακομιστέον δὲ πρὸς τὸ ἐν ἀρχαῖς τὸν λόγον μακροτέρως
 γεγεννημένης ἐκβολῆς. Οὐκ ἐκπέμπει τοῦ εἶναι κατὰ φύσιν Θεὸν
 τὸν Υἱόν, ἓνα Θεὸν ὀνομάζεσθαι παρὰ ταῖς θεοπνεύστοις Γρα-
 φαῖς, μάχεται δὲ μᾶλλον τοῖς τὴν πολύθεον πρεσβεύουσι πλάνην.
 25 Οὐκ ἔα γὰρ ἡμᾶς τοῦ μὲν κατὰ φύσιν καὶ ὄντος ἀληθῶς ἀποκομι-
 ζεσθαι Θεοῦ, προσκυνεῖν δὲ τῇ κτίσει, καὶ οἴχεσθαι πού μακρὰν
 τῆς εἰς εὐθὴ καὶ ἀλήθειαν ἀποκομιζούσης ὁδοῦ. "Ὡστε, καὶ εἰ
 λέγῃ Θεός, «Ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἔστερέωσα τὴν
 γῆν», εἰδέναι καὶ τὸν φιλομαθῆ τὸν ἐκτείναντα τὸν οὐρανὸν καὶ

σκειται παντοῦ, ἔχοντας ὁμοιότητα μὲ τὸν Πατέρα πού τῆ γέννησε τόσο κατὰ τὴν ἐνότητά τους, ὅσο καὶ κατὰ τὸ ὅτι βρῖσκεται παντοῦ". Ἄρα λοιπὸν δὲν μᾶς κάνει μὲ αὐτὰ φανερὴ καὶ μὲ πολλή σαφήνεια τῆ δημιουργικῆ καὶ ζωτικῆ ἐνέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Κινεῖ ὅσα κινεῖνται, ὅπως εἶπα, καὶ συγκρατεῖ τὸ πᾶν καὶ ἐμνησχώνει καὶ ζωοποιεῖ αὐτό, καὶ δὲν ἔχει διαφορετικὴ φύση ἀπὸ τὸν Πατέρα ἢ τὸν Υἱό, ἀλλ' εἶναι ὅπως αὐτὸς σὲ σχέση σ' ἐμᾶς, ἐννοῶ ὡς πρὸς τὴν ἴδια φύση, ἦτοι τὸ ὁμοούσιο.

Θὰ μάθει ὁμως κανεὶς καλὰ αὐτὸ πού λέγω καὶ ἀπὸ αὐτὸ πού φαίνεται νὰ πιστεύει καὶ νὰ λέγει ὁ Πλωτῖνος. Γιατὶ γράφει τὰ ἑξῆς: "Σκέψου λοιπὸν κάτι θεϊκότερο ἀπὸ αὐτὸ τὸ θεϊκό, τὸ γειτόνεμα τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ οὐράνια, μαζί μὲ τὰ ὁποῖα καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχεται ἡ ψυχὴ." Ἄν καὶ εἶναι ἓνα, ὅπως ἔδειξε ὁ λόγος, εἶναι μία εἰκόνα αὐτοῦ, σὰν λόγος πού ἐκφέρει τὸ λόγο πού ὑπάρχει μέσα στὴν ψυχὴ. "Ἐτσι κι αὐτὴ εἶναι λόγος τοῦ νοῦ καὶ ἡ ὅλη ἐνέργεια ἡ ὁποῖα παρέχει ζωὴ σὲ ὑπόσταση ἄλλου, ὅπως ἡ φωτιά, ἀπὸ τὴν ὁποῖα προέρχεται ἡ θερμότητα πού ἔχει μέσα της, καὶ ἀπὸ τῆ θερμότητα ἡ ἀκτινοβολία". Νὰ λοιπὸν καὶ μ' αὐτὰ λέγει ὅτι αὐτὴ εἶναι εἰκόνα τοῦ νοῦ, καὶ θέλει νὰ τὴν ἐξομοιώνει μὲ τὸν προφορικὸ λόγο πού προέρχεται ἀπὸ τὸν νοῦ, ὥστε καὶ νὰ παρέχει τὴ ζωὰ σὲ ὑπόσταση ἄλλων, ὅπως ἀκριδῶς καὶ ἡ θερμότητα πού ἐκπέμπεται ἀπὸ τὴ φωτιά. Χρησιμοποιοῦν λοιπὸν κι αὐτοὶ πολὺ λεπτὰ παραδείγματα, ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ποῦν μὲ διαφορετικὸ τρόπο τὰ σχετικά μὲ τὸν Θεό, καθόσον εἶναι πάνω ἀπὸ λόγο καὶ φέρεται πέρα ἀπὸ κάθε νοῦ.

Πρέπει ὁμως νὰ ἐπαναφέρουμε τὸ λόγο στὴν ἀρχή, γιατί ἡ παρέκβαση ἐγίνε μεγάλη. Δὲν θ' ἀποκλείσει τὸν Υἱὸ ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι Θεὸς κατὰ φύση, μὲ τὸ νὰ ὀνομάζεται ἓνας Θεὸς σὶς θεόπνευστες Γραφές, ἀλλὰ μάλλον ἀντιμάχεται αὐτοὺς πού πρεσβεύουν τὴν πολύθεη πλάνη. Γιατὶ δὲν μᾶς ἀφήνει ν' ἀπομακρυνθοῦμε ἀπὸ τὸν κατὰ φύση καὶ ἀληθινὰ ὄντα Θεὸ καὶ νὰ προσκυνοῦμε τὴν κτίση, φεύγοντας κάπου μακριὰ ἀπὸ τὸ δρόμο πού ὀδηγεῖ στὴν εὐθύτητα καὶ στὴν ἀλήθεια. "Ὡστε, κι ἂν ἀκόμα λέγει ὁ Θεός, « Ἄπλωσα μόνος τὸν οὐρανὸ καὶ στερέωσα τὴ γῆ»²¹, πρέπει ὁ φιλομαθὴς νὰ γνωρίζει ἐκεῖνον πού ἄπλωσε τὸν οὐρανὸ καὶ στερέωσε τὴ γῆ. Ὅπως εἶπα προη-

στερεώσαντα τὴν γῆν. Ὡς ἔφην φθάσας, «Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν», καὶ αὐτὸς «Ἐθεμελίωσε τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς», κατὰ τὴν τοῦ Ψάλλοντος φωνήν.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

5 Ἄλλ' εἰ Θεός, φησὶν Ἰουλιανός, ἐκ Θεοῦ καθ' ὑμᾶς ὁ Λόγος ἐστὶ καὶ τῆς οὐσίας ἐξέφυ τοῦ Πατρὸς, Θεοτόκον ὑμεῖς ἀνθ' ὅτου τὴν Παρθένον εἶναί φατε; Πῶς γὰρ ἂν τέκοι Θεὸν ἄνθρωπος οὐσα καθ' ἡμᾶς; Καὶ πρὸς γε τούτῳ, φησί, λέγοντος ἐναργῶς Θεοῦ, «Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι πάρεξ ἐμοῦ σῶζων», Ὑμεῖς Σω-
10 τῆρα τὸν ἐξ αὐτῆς εἰπεῖν τετολμήκατε; Προσεπηνέγκατο γὰρ τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις καὶ ταῦτα.

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Δεῖ δὴ οὖν ἄρα βραχυλογουῦντας, ὡς ἔνι, τὸν περὶ γε τῆς ἐνανθρωπήσεως ἡμᾶς τοῦ Μονογενοῦς πολυπραγμονῆσαι τρό-
15 πον. Ἐπειδὴ δὲ ταῖς Ἑλλήνων ἀκοαῖς ἐνίεμεν τὸ μυστήριον, ἦτοι τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου τὴν ἀφήγησιν, τῶν μὲν ἀπορρητοτέρων τὴν θάσανον ἀποστήσομεν, ὀλίγα δὲ ἅττα διαλεξόμεθα πρὸς αὐτοὺς τὰ ἐξ εἰκότων ἀθροίσαντες λογισμῶν, συλλαμβανούσης εἰς τοῦτο τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς. Χρῆναι δέ, οἶμαι, καὶ
20 μάλα ἐμφρόνως, προαφηγήσασθαι τὰς αἰτίαις, ἐφ' αἷς ἀναγκαίως πεπράχθαι φαμέν τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸ μυστήριον. Οὐκοῦν οὐρανοῦ καὶ γῆς, συλλήβδην ἀπάντων τῶν ἐν αὐτοῖς παρενηνεγμένων εἰς γένεσιν, πεπλαστούργηται μὲν ἐκ γῆς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἀρρήτῳ γε μὴν εὐσθενείᾳ τοῦ πάντων Δημιουργοῦ ψυχού-
25 μενον, ζῶον ἦν εὐθύς λογικὸν καὶ θεοειδέστατον. Ἐνδοιάσειε δ' ἂν οὐδεὶς, ὡς ἐπέιπερ ἐστὶν ἀγαθοῦ τέχνημα Θεοῦ, οὐκ ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις τῶν ἔργων, ἀλλ' ἐφ' ἅπασιν τοῖς ἐπαινουμένοις παρήχθη πρὸς ὑπαρξιν. Πεποιήται γε μὴν αὐτοκρατῆς καὶ ἐλεύθερος, καὶ ταῖς τῶν ἰδίων θελημάτων ῥοπαῖς διάπτων ἐπ' ἐξουσίας ἐφ'
30 ὅπερ ἂν ἔλοιτο τυχόν, εἴτ' οὖν ἀγαθόν, εἴτε φαῦλον.

22. Ψαλμ. 32, 6.

23. Ψαλμ. 103, 5.

24. Δευτ. 32, 39.

γουμενως· «Μὲ τὸν Λόγο τοῦ Κυρίου στερεώθηκαν οἱ οὐρανοί»²², καὶ αὐτὸς «θεμελίωσε τὴ γῆ γιὰ νὰ εἶναι ἀσφαλής»²³, σύμφωνα μὲ τὸν λόγο τοῦ Ψαλμωδοῦ.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλὰ ἂν ὁ Λόγος, λέγει ὁ Ἰουλιανός, σύμφωνα μὲ τὴν πίστη σας εἶναι Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ προῆλθε ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Πατέρα, γιατί λέτε ὅτι ἡ Παρθένος εἶναι Θεοτόκος; Πῶς μπορεῖ νὰ γεννήσει Θεό, ἀφοῦ εἶναι ἄνθρωπος σὰν ἐμᾶς; Καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτό, λέγει, ἐνῶ ὁ Θεὸς λέγει καθαρά, «Ἐγὼ εἶμαι, καὶ δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς ἀπὸ ἐμένα ἄλλος πὺν σώζει»²⁴, ἔσεῖς τολμήσατε νὰ πεῖτε Σωτήρα αὐτὸν πὺν γεννήθηκε ἀπὸ αὐτήν; Γιατὶ πρόσθεσε στοὺς λόγους του κι αὐτὰ.

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Πρέπει λοιπὸν μιλώντας, ὅσο γίνεται, μὲ συντομία νὰ ἐξετάσουμε τὸν τρόπο τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς. Ἐπειδὴ ὅμως παραδίδομε στὶς ἀκοῆς τῶν Ἑλλήνων τὸ μυστήριον, δηλαδὴ τὴν ἀφήγηση τοῦ μυστηρίου σχετικὰ μὲ τὸν Χριστό, θ' ἀποφύγομε τὴν ἐξέταση τῶν πιὸ ἀπόρρητων σημείων, καὶ θὰ συζητήσουμε λίγα μαζί τους, συγκεντρώνοντάς τα ἀπὸ πιθανοὺς συλλογισμοὺς μὲ τὴ βοήθεια καὶ τῆς θεόπνευστης Γραφῆς. Πρέπει ὅμως, νομίζω, καὶ μὲ πολλὴ φρόνηση, νὰ προτάξομε στὴν ἀφήγησή μας τὶς αἰτίες, γιὰ τὶς ὁποῖες ὑποστηρίζομε ὅτι ἔγινε κατ' ἀνάγκη τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως. Μετὰ λοιπὸν τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ, καὶ γενικὰ μετὰ τὸν ἐρχομὸ στὴν ὑπαρξὴ ὄλων αὐτῶν πὺν ὑπάρχουν μέσα σ' αὐτὰ, πλάσθηκε ἀπὸ τὸ χῶμα τὸ ἀνθρώπινο σῶμα, παίρνοντας ψυχὴ μὲ τὴν ἀπερίγραπτη δύναμη τοῦ Δημιουργοῦ τῶν ὄλων, καὶ ἀμέσως ἦταν ὑπαρξὴ ζωντανή, λογικὴ, πανόμοια στὴ μορφὴ μὲ τὸν Θεό. Γιατὶ πλάσθηκε σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ πλαστοουργοῦ του. Καὶ κανένας δὲν θὰ ἀμφιβάλλει ὅτι, ἀφοῦ εἶναι τεχνούργημα ἀγαθοῦ Θεοῦ, δὲν ὀδηγήθηκε στὴν ὑπαρξὴ γιὰ τὰ αἰσχροτάτα ἔργα, ἀλλὰ γιὰ κάθε ἀξίεπαινο. Πλάσθηκε κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ἐλεύθερος καὶ μὲ τὶς ροπὲς τῶν θελημάτων του βιάδιζε αὐτεξούσια σ' αὐτὸ πὺν τυχὸν ἐπέλεγε, εἴτε ἀγαθὸ εἴτε φαῦλο.

Εἶτα γύμνασμά τι πρὸς εὐπείθειαν καὶ μελέτην ἀρετῆς παρὰ
 Θεοῦ δεξάμενος ἐντολήν, τὸ δὴ μὴ χρῆναι φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου
 τοῦ ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, ῥάθυμός τε καὶ εὐπαράφορος ἦν.
 Ἦλω γὰρ οὐ τετηρηκὼς τὸ κεκελευσμένον, καὶ τῆς οὕτω βραχεί-
 5 ας ἡδονῆς ἠττώμενος, καὶ τὸ ἀναλκι παθῶν εἰς ἐγκράτειαν. Οἰη-
 θείς δὲ πρὸς τούτῳ καὶ Θεὸς ἔσεσθαι· πεφενάκικε γὰρ τοῦτο
 λέγων ὁ Σατανᾶς ἐπάρατος ἦν, ἅτε δὴ καὶ θεῖον ἀδικήσας νόμον
 καὶ φρονήσας τὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν. Εἶτα θανάτῳ κατεδικάζετο, καὶ
 τίς κατὰ φύσιν ἐστὶν ἠλέγχετο· καίτοι γεγονὼς οὐχ ἵνα τοῖς τοῦ
 10 θανάτου δεσμοῖς ὑποκέοιτο καὶ ἀλώσιμος ἦ, ἀλλ' ἵνα καὶ παρὰ
 φύσιν ὑπερφέροιτο τοῦ κακοῦ. Ἀνήνυτον δὲ παντελῶς οὐδὲν τῶ
 πάντων Δημιουργῶ, οὐδ' ἂν γένοιτο χαλεπὸν αὐτῷ, καὶ τὸ φθορᾶ
 τυρανούμενον τό γε ἦκον εἰς τοὺς τῆς ἰδίας φύσεως λόγους
 κρεῖττον ἀποφῆναι φθορᾶς καὶ εἰς μακροαῖωνα τηρῆσαι βίον. Καὶ
 15 γὰρ ἐστὶν αὐτὸς ὁ καὶ αὐταῖς ταῖς φύσεσι διορισάμενος νόμους,
 καθ' οὓς ἂν εἶεν τοιαίδε τυχόν, ἢ μὴ, κατὰ γε τὸ αὐτῷ καὶ μόνῳ
 δοκοῦν. Ἄναντες δὲ καὶ ἀμήχανον αὐτῷ παντελῶς οὐδέν.

Ἄλόντος δὴ οὖν τοῦ πρώτου, τοῦτ' ἐστὶν Ἀδὰμ, τῇ τῆς ἀπει-
 θείας γραφῇ, καὶ τοῖς τοῦ θανάτου βρόχοις ἀδοκῆτως ἐνισχημέ-
 20 νου, καὶ μὴν καὶ πεσόντος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν ἐξ ἀνοσιῶν σκεμμιά-
 των τοῦ μιαινοῦ καὶ ἀρχεκάκου δράκοντος, φημί δὴ τοῦ Σατανᾶ·
 ὁ γὰρ τοι τὴν πάγην αὐτῷ συμπήξας ὄλην ἐκεῖνος ἦν, κατανεμη-
 θέντος δὲ τοῦ κακοῦ τῷ Ἀδὰμ σύμπαν γένος, βασιλεύοντός τε
 τοῦ θανάτου καὶ μέχρι Μωσέως, ἦτοι τῶν τοῦ νόμου καιρῶν,
 25 κατένευσεν ὁ Δημιουργὸς ὡς ἠδικημένοις ἡμῖν τὴν ἐπικουρίαν,
 κατηλέησε δὲ πεπραχότας ἀθλίως. Ἔδει γὰρ, ἔδει Θεὸν ὄντα καὶ
 ἀγαθὸν ἐπαμῦναι τοῖς διολωλόσι, καὶ ἄπρακτον μὲν ἀποφῆναι
 τοῦ διαβόλου τὸν φθόνον, μεταστοιχειῶσαι δὲ ὥσπερ καὶ ἀνα-
 χαλκεῦσαι πρὸς ἀφθαρσίαν κατηφανισμένον ἐπὶ γῆς τὸν ἄνθρω-
 30 πον, καὶ πέρα μὲν ἀποφῆναι παθῶν, τῶν πάλαι διεπταισμένων

Ἔπειτα, ἀφοῦ δέχθηκε ἐντολή ἀπὸ τὸν Θεὸ πρὸς ἄσκησιν ὑπακοῆς καὶ μελέτης ἀρετῆς, κατὰ τὴν ὁποία δὲν ἔπρεπε νὰ φάει ἀπὸ τὸ δένδρον ποῦ ἦταν στὸ μέσο τοῦ παραδείσου, ἔδειξε ἀδιαφορία καὶ εὐκόλα παρασύρθηκε. Γιατὶ βρέθηκε νὰ μὴ ἔχει τηρήσει τὴν ἐντολή, ἀφοῦ νικήθηκε ἀπὸ ἐκείνη τὴν τόσο μικρὴ ἡδονή, δείχνοντας ἔτσι ἀδυναμία γιὰ ἐγκράτεια. Φαντάσθηκε μαζὶ μὲ αὐτό, ὅτι θὰ γινόταν καὶ θεὸς· γιὰ αὐτὸ λέγοντάς του ὁ Σατανᾶς τὸν ἐξαπάτησε· ἔτσι δέχθηκε τὴν κατάρα, καὶ ἐπειδὴ παραβίασε τὸν θεῖο νόμο, καὶ ἐπειδὴ σκέφθηκε ὅτι ἦταν ἀνώτερος ἀπὸ τὴ φύση του. Στὴ συνέχεια καταδικάσθηκε σὲ θάνατο καὶ φανερώθηκε ποιὰ ἦταν ἡ φύση του, μολονότι βέβαια πλάσθηκε ὄχι γιὰ νὰ γίνῃ δεσμότης καὶ αἰχμάλωτος τοῦ θανάτου, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴ φύση του νὰ νικήσῃ τὸ κακὸ. Τίποτε ἀπολύτως ὁμως δὲν εἶναι ἀκατόρθωτο γιὰ τὸν Δημιουργὸ τῶν πάντων, οὔτε θὰ γινόταν γι’ αὐτὸν δύσκολο, καὶ αὐτὸ ποῦ δεχόταν τὴν τυραννικὴ ἐξουσία τῆς φθορᾶς, ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς λόγους τῆς φύσης του, νὰ τὸ ἀναδείξῃ ἀνώτερο ἀπὸ τὴ φθορὰ καὶ νὰ τὸ διατηρήσῃ σὲ ζωὴ αἰώνια. Γιατὶ εἶναι αὐτὸς ποῦ ὄρισε καὶ στίς φύσεις τίς ἴδιες τοὺς νόμους, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους θὰ ἦταν τυχὸν τέτοιες ἢ ὄχι, σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη ἐκείνου καὶ μόνου. Δύσκολο καὶ ἀκατόρθωτο δὲν εἶναι γι’ αὐτὸν ἀπολύτως τίποτε.

Ὅταν λοιπὸν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, δηλαδὴ ὁ Ἀδάμ, δέχθηκε τὴν κατηγορίαν τῆς ἀνυπακοῆς καὶ πιάσθηκε ἀπρόσμενα στὰ βρόχια τοῦ θανάτου, ἀλλὰ καὶ στὴν ἁμαρτία ἔπεσε ἀπὸ τίς ἀσεβεῖς σκέψεις τοῦ μικροῦ καὶ ἀρχέκακου δράκοντα, ἐννοῶ τὸν Σατανᾶ (γιατὶ αὐτὸς ποῦ τοῦ ἔστησε ὅλη αὐτὴ τὴν παγίδα ἦταν ἐκεῖνος), καὶ ἀφοῦ ὅλο τὸ ἀνθρώπινο γένος μοιράσθηκε τὸ ὀλίστημα τοῦ Ἀδάμ καὶ ὁ θάνατος βασίλευε καὶ μέχρι τὸν Μωυσῆ, τὸν καιρὸ τῆς παράδοσης τοῦ νόμου, ὁ Δημιουργὸς δέχθηκε νὰ μᾶς βοηθήσῃ, ἐπειδὴ ἡμᾶςταν ἀδικημένοι, καὶ μᾶς ἔδειξε τὸ ἔλεός του μέσα στὴν ἄθλια κατάστασίν μας. Γιατὶ ἔπρεπε, ἔπρεπε ὁ Θεός, ἀφοῦ ἦταν καὶ ἀγαθός, νὰ ὑπερασπισθεῖ τοὺς παραδομένους στὴν ἀπώλεια καὶ νὰ ἀποδείξῃ ἄπρακτο τὸ φθόνον τοῦ διαδόλου, μεταστοιχειώνοντας κατὰ κάποιον τρόπο καὶ νὰ ἀναχαλκεύοντας, μὲ στόχον τὴν ἀφθαρσίαν, τὸν ἄνθρωπον ποῦ εἶχε ἀφανισθεῖ στὴ γῆ, καὶ νὰ τὸν δείξῃ ἐλεύθερον ἀπὸ τὰ πάθη, ἔχο-

λαβόντα τὴν ἀμνηστίαν, ἀρετῆς δὲ καὶ ἀγαθουργίας ἀπάσης ἀποδείξει μελεδωνόν. «Οὐ γὰρ ἦν ὁ ποιῶν χρησιότητα, οὐκ ἦν ἕως ἑνός», κατὰ γε τὴν τοῦ Ψάλλοντος φωνήν. Ἑλλήνων μὲν γὰρ ἢ πληθὺς οὐκ εἰδότες ὅλως τὸν Δημιουργόν, καὶ Θεοῦ μὲν τοῦ
 5 κατὰ φύσιν ἡμαρτηκότες, τραπόμενοι δὲ καὶ τῆς εὐθείας ἀσυνέ-
 τως παρεκομίζοντο πρὸς γε τὸ δεῖν τοῖς οὐκ οὖσιν ὅλως λατρεύ-
 ειν θεοῖς, κτηνοπρεπεστέραν δὲ καὶ φιλήδονον διεδίουζον ζωήν.
 Ἰουδαῖοί γε μὴν τῶ κατακρίνοντι νόμῳ πεφορτισμένοι, καὶ τῆς
 διὰ Μωσέως ἐντολῆς οὐ μετρίως ὀλιγορήσαντες, ἔνοχοι μὲν ταῖς
 10 τῶν παραβάσεων ἦσαν δίκαις, ἀμείνους δὲ ἠκιστά γε τοῦ δύνα-
 σθαι πλημμελεῖν.

Ἄπάντων τοίνυν τῶν ἐπὶ γῆς ἐν ταῖς ἀπασῶν ἐσχάταις ἐνη-
 νεγμένων ταλαιπωρίαις, καὶ Μωσέως μὲν διαρρηδὴν ὠμολογη-
 κότες ὡς οὐκ ἀρκέσειε πρὸς σωτηρίαν αὐτοῖς, λέγοντός τε σα-
 15 φῶς «Δέομαι, Κύριε, προχειρίσαι ἄλλον δυνάμενον, ὃν ἀποστε-
 λεῖς»: ἀπειρηκότες δὲ καὶ αὐτῶν πρὸς τοῦτο τῶν ἁγίων προ-
 φητῶν, καὶ τοῦ μὲν θεσπεσίου Δαβὶδ ἀνακεκραγότες, «Ὁ καθή-
 μενος ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ, ἐμφάνηθι, ἐξέγειρον τὴν δυναστείαν
 σου, καὶ ἔλθέ εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς», Ἡσαΐου δὲ πάλιν, «Κύριε, τίς
 20 ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;», Ἱερεμίου γε μὴν ἀσχάλλοντος, ὅτι τῶν
 κηρυγμάτων ὁ σκοπὸς οὐ κατ' ἐλπίδα καὶ ῥοῦν ἐκδέβηκεν αὐτοῦ,
 μετανοῦντος οὐδενός ταύτητοι βοῶντος «Οἴμοι ἐγώ, μήτε, ὡς
 τίνα με τέτοκας ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ
 τῇ γῆ; Οὔτε ὠφέλησα, οὔτε ὠφέλησέ με οὐδεὶς». Τί δὴ ἄρα λοι-
 25 πὸν ἔδει δρᾶν τὸν τῶν ὅλων Δημιουργόν; Παραχωρῆσαι κρατεῖν
 τῶν ἐπὶ τῆς γῆς τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσι; κατισχυῖσαι τῶν αὐτοῦ
 θελημάτων τοῦ διαδόλου τὸν φθόνον; μὴ διασῶσαι τοὺς κινδυ-
 νεύσαντας; μὴ προτεῖναι τοῖς κεκλιμένοις χεῖρα σωτήριον; μὴ μετα-
 στῆσαι πρὸς τὰ βελτίω τοὺς τοῖς αἰσχίστοις ἐνελημμένους; μὴ
 30 καταφωτίσαι τῶν ἐν σκότῳ νοῦν; μὴ ἐπιστρέψαι τὸ πλανώμενον;
 Εἶτα πῶς ἦν ἀγαθός, εἰ, μετὸν ἀμογητὶ καὶ λίαν τοῦ ταῦτα δρᾶν,

25. Ψαλμ. 13, 3.

28. Ἡσ. 53, 1.

26. Ἔξ. 4, 13.

29. Ἱερ. 15, 10.

27. Ψαλμ. 79, 3.

ντας λάβει τὴν ἀμνηστία γιὰ τὰ παλαιὰ ἁμαρτήματά του, καὶ νὰ τὸν ἀποδείξει φροντιστὴ κάθε ἀγαθῆς πράξης. Γιατί, σύμφωνα μὲ τὸν λόγο τοῦ Ψαλμωδοῦ, «δὲν ὑπῆρχε κανένας νὰ κάνει τὸ καλὸ, δὲν ὑπῆρχε οὔτε ἓνας»²⁵. Οἱ περισσότεροι δηλαδὴ Ἕλληνες, ἐπειδὴ δὲν γνῶριζαν καθόλου τὸν Δημιουργὸ καὶ λάτρευαν λάθος θεὸ κατὰ φύση, εἶχαν βγεῖ ἀνόητα καὶ ἀπὸ τὴν εὐθεία, κι ἀφοῦ παρασύρθηκαν στὴ λατρεία ἀνύπαρκτων τελείως θεῶν, ζοῦσαν ζωὴ ἀρμόδια στὰ ζῶα καὶ φιλήδονη. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι καταπιεσμένοι ἀπὸ τὸν καταδικαστικὸ νόμο καὶ δείχνοντας ὄχι καὶ λίγη ἀδιαφορία στὶς ἐντολές τοῦ Θεοῦ μέσω τοῦ Μωυσῆ, ἦταν ἔνοχοι τιμωρίας γιὰ τὶς παραβάσεις τους, καὶ ἐλάχιστη δύναμη πρόβαλλαν πρὸς ἀντίσταση στὴν ἁμαρτία.

Ἐπειδὴ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶχαν περιπέσει στὶς χειρότερες ἀπὸ ὅλες τὶς ταλαιπωρίες καὶ ὁ Μωυσῆς ἀπερίφραστα εἶχε ὁμολογήσει ὅτι δὲν ἦταν ἐπαρκῆς γιὰ τὴ σωτηρία τους, λέγοντας μὲ σαφήνεια, «Παρακαλῶ, Κύριε, ὄρισε ἄλλον ἱκανό, καὶ στεῖλε αὐτόν»²⁶, καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἅγιοι προφῆτες εἶχαν ἀπογοητευθεῖ, γι' αὐτὸ καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ εἶχε κραυγάσει, «Ἐσὺ πού κάθεσαι ἐπάνω στὰ Χερουβίμ, φανερώσου, ξεσήκωσε τὴ δύναμή σου καὶ ἔλα νὰ μᾶς σώσεις»²⁷, καὶ ὁ Ἡσαΐας πάλι φώναζε, «Κύριε, ποιὸς πίστεψε σὲ ὅσα ἀκούσαμε;»²⁸, ἐνῶ ὁ Ἰερεμίας ἀγανακτοῦσε, ἐπειδὴ ὁ σκοπὸς τῶν κηρυγμάτων του δὲν εἶχε ἔκβαση σύμφωνα μὲ τὴν πορεία τῶν ἐλπίδων του, ἀφοῦ δὲν μετανουῶσε κανένας, γι' αὐτὸ καὶ φώναζε, « Ἀλλοίμονό μου, μητέρα, γιατί μὲ γέννησες ἄνδρα, πού καταδικάζεται καὶ κατακρίνεται σὲ ὅλη τὴ γῆ; Οὔτε ὠφέλησα οὔτε μ' ὠφέλησε κανένας»²⁹. Τί ἔπρεπε λοιπὸν νὰ κάνει ὁ Δημιουργὸς τῶν ὅλων; Νὰ ἐπιτρέψει στοὺς ἀκάθαρτους δαίμονες νὰ ἐξουσιάζουν τοὺς ἀνθρώπους; Νὰ νικῆσει τὰ θελήματά του ὁ φθόνος τοῦ διαβόλου; Νὰ μὴ διασώσει ἐκείνους πού κινδύνευαν; Νὰ μὴν ἀπλώσει στοὺς πεσμένους τὸ σωτήριο χέρι του; Νὰ μὴν ἀλλάξει τὴν κατάσταση πρὸς τὸ καλύτερο ἐκείνων πού εἶχαν αἰχμαλωτισθεῖ ἀπὸ τὰ χειρότερα; Νὰ μὴν καταφωτίσει τὸ νοῦ τῶν βυθισμένων σὶ σκοτάδι; Νὰ μὴ φέρει πίσω τὸ πλανημένο πρόβατο; Καὶ πῶς ἦταν ἀγαθός, ἂν, ἐνῶ τοῦ ἦταν πολὺ εὐκολο νὰ τὰ πράξει αὐτά, δὲν μᾶς ἔδινε καμμιά προσοχή; Γιατί

οὐδενὸς ἡμᾶς ἠξίωσε λόγου; Ἄνθ' ὅτου γὰρ δὴ καὶ ὄλως παρεκόμισεν ἐν ἀρχαῖς εἰς τὸ εἶναι καὶ ζῆν, εἰ μὴ κατοικτεῖρει παθόντας τὰ παρ' ἐλπίδα, καὶ πεπραχότας οὐ δεξιῶς;

Ἄπειρηκότος τοίνυν ἀγίου παντὸς πρὸς ἐπικουρίαν τῶν ἐπὶ
5 τῆς γῆς, καὶ μὴν καὶ εὐάφορμον ἐχόντων τὴν παραίτησιν ἣν γὰρ αὐτοῦ καὶ μόνου τὸ δυσάντητον τοῦ θανάτου κατασεῖσαι κράτος, καὶ ἀνεῖναι δίκης, καὶ ἀπαλλάξαι πλημμελημάτων, καὶ καταφαιδρύναι καρδίας, καὶ θῆρα δαμάσαι τὸν ἀλιτήριον, καὶ τὸ μυσαρὸν τῶν δαμόνων ἀπονευρῶσαι στίφος, καὶ ταῖς τῆς εὐζωΐας ἐπι-
10 στήσαι τρίβοις ἐκκεκλικότα τὸν ἄνθρωπον· πέπομφε χρειωδῶς ἐξ οὐρανοῦ τὸν ἴδιον Υἱὸν ὁ Πατήρ, ὃς δὴ καὶ ἀνθρωπεῖαν ὑπέδν μορφὴν, ἵν' ἡμῖν συνδιατρίψας ὡς ἄνθρωπος, καὶ τρισμακαρίους ἀποφήνη, καὶ παντὸς ἐπέκεινα γεγονότας κακοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἔστιν ἀτρεπτός τε καὶ ἀναλλοίωτος κατὰ φύσιν ὡς Θεός, ὁ ζῶν τε
15 καὶ ἐνυπόστατος τοῦ Πατρὸς Λόγος, οὐκ ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως τὸ ἐνωθὲν αὐτῷ πεπλαστούργηκε σῶμα, δέχεται δὲ μᾶλλον παρ' ἡμῶν αὐτό, καὶ οὐκ ἐξ ὕπνου καὶ ἡδονῆς ἀνδρὸς ἐνεργήσαντος, ἀλλ' ἐξ ἀγίας Παρθένου, καινοπρεπῶς τε καὶ ξένως, καὶ πέρα τῶν τῆς φύσεως νόμων. Ἔδει γὰρ, ἔδει τοιαύτην αὐτοῦ γενέσθαι τὴν
20 ἀπότεξιν, τὴν κατὰ σάρκα φημί καὶ ἐκ γυναικός, ἵν' ἔχη τὸ θεοπρεπὲς ἢ εἰς τὸν κόσμον αὐτοῦ πάροδος καὶ ἀνάδειξις Δυσκατόρθωτον δέ, ὡς ἔφην, παντελῶς οὐδὲν τῶ πάντα ἰσχύοντι, καὶ τὸ ἀπιστεῖν οὐκ ἀζήμιον, οἷς ἂν λέγοιτο δοῦν, κἂν εἴπερ τῷ δοκῆ μὴ εὐθύ φέρεσθαι τοῦ εἰκότος. Ἔχει γὰρ ὧδε τῶν παραδόξων τὸ χρῆμα.

25 Οὐκοῦν κἂν εἰ τῆς τῶν δρωμένων ὑπερβολῆς ἠττώτο τυχὸν τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας τὸ μέτριον, οὐκ ἀτμιαστέον διὰ τοῦτο τὴν ὑπερφυᾶ καὶ ἀπόρρητον φύσιν, τὸ ἀδρανὲς αὐτῆς καθορίζοντας πρόποι δ' ἂν μᾶλλον, ἅπερ ἂν λέγοιτο κατορθοῦν, ἀβασανίστοις τιμᾶσθαι ψήφοις ἢ τάχα που καὶ ἀποστεῖν τὸ ἀπεικὸς οὐδέν, ὅτι
30 καὶ ὄλως ἔστι τῶν ὄλων Δημιουργός. Τίς γὰρ ἐν ἡμῖν ὁ συνιέναι τε καὶ φράσαι δυνάμενος, κατὰ τίνα τρόπον ὁ παμμεγέθης οὗτος ἐγγήγερταί τε καὶ πέφηεν οὐρανός, καὶ ἥλιος δὲ ὅπως, καὶ σελή-

δηλαδή ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μᾶς ἔφερε στὴν ὑπαρξὴ καὶ στὴν ζωὴ, ἂν δὲν μᾶς δείχνει εὐσπλαχνία τώρα ποὺ πάθαμε τ' ἀνέλπιστα καὶ δὲν πράξαμε ὀρθά;

Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶχε ἀπαυδήσει κάθε ἅγιος νὰ βοηθήσει τοὺς ἀνθρώπους, καὶ εἶχαν εὐλόγα δικαιολογημένη τὴν παραίτησή τους, ἀπέμεινε σ' αὐτὸν πιὰ καὶ μόνο νὰ κατακλονίσει τὸ ἀδυσώπητο κράτος τοῦ θανάτου, ν' ἀναστείλει τὴν ποινὴ καὶ νὰ ἄθώώσει ἀπὸ τὰ πλημμελήματα, νὰ χαροποιήσει τὶς καρδιῆς καὶ νὰ δαμάσει τὸ πανούργο θηρίο, νὰ ἀποδυναμώσει τὸ ἀπαίσιο σίφος τῶν δαιμόνων καὶ νὰ βάλει τὸν ἄνθρωπο ποὺ εἶχε παρεκκλίνει στους δρόμους τῆς ὀρθῆς ζωῆς, ἔστειλε λοιπὸν κατ' ἀνάγκη ὁ Πατέρας ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τὸν ἴδιο του τὸ Υἱό, ὁ ὁποῖος καὶ ἔλαβε ἀνθρώπινη μορφή, ὥστε ζώντας μεταξύ μας σὰν ἄνθρωπος, καὶ τρισμακάριους νὰ μᾶς ἀποδείξει, καὶ ὅτι ἀπολλαχθήκαμε πιὰ ἀπὸ κάθε κακό. Ἐπειδὴ δηλαδή ὡς Θεὸς εἶναι ἀτρέπτos καὶ ἀναλλοίωτος ὡς πρὸς τὴ φύση, ὁ ζῶν καὶ ἐνυπόστατος Λόγος τοῦ Πατρὸς δὲν πλαστούργησε τὸ σῶμα ποὺ ἐνώθηκε μαζί του ἀπὸ τὴ δική του φύση, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ δέχεται ἀπὸ ἡμᾶς καὶ ὄχι μὲ τὴν ἐνέργεια ἄνδρα, ποὺ κοιμόταν καὶ ζητοῦσε ἡδονή, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἁγία Παρθένο μὲ καινὸ καὶ παράδοξο τρόπο καὶ πέρα ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Γιατὶ ἔπρεπε, ἔπρεπε ἔτσι νὰ γίνῃ ἡ γέννησή του, ἡ κατὰ σάρκα ἐννοῶ καὶ ἀπὸ γυναίκα, γιὰ νὰ ἔχει τὸ θεϊκὸ μεγαλεῖο ἢ εἴσοδος καὶ ἡ παρουσία του στὸν κόσμον. Γιατὶ, ὅπως εἶπα, τίποτε ἀπολύτως δὲν εἶναι δύσκολο γι' αὐτὸν ποὺ μπορεῖ τὰ πάντα, καὶ τὸ ν' ἀπιστεῖ κάποιος σὲ ὅ,τι λέγεται ὅτι ἔπραξε δὲν εἶναι χωρὶς ζημία του, ἀκόμα κι ἂν νομίζει ὅτι δὲν εἶναι τελείως εὐλόγο. Γιατὶ ἔτσι εἶναι τὰ παράδοξα.

Ἄρα λοιπὸν, κι ἂν ἀκόμα μὲ τὴν ὑπερβολὴ τῶν δρωμένων νικοῦσε τυχὸν τὴ μετριότητα τῆς διάνοίᾶς μας, δὲν πρέπει γι' αὐτὸ νὰ ὑποτιμήσομε τὴν ὑπερφυσικὴ καὶ ἀπόρρητη φύση, ἐπισημαίνοντας τὴν ἀδρανῆ ἀδυναμία της, ἀλλὰ μᾶλλον θὰ ἔπρεπε ὅσα λέγεται ὅτι κατορθώνει νὰ τὰ τιμοῦμε ἀνεπιφύλαχτα, ἢ ἴσως καὶ νὰ ἀπιστοῦμε δὲν εἶναι καθόλου ἀπίθανο, ἐπειδὴ εἶναι καὶ ὁ μόνος Δημιουργὸς τῶν ὄλων. Γιατὶ ποῖος ἀπὸ ἡμᾶς μπορεῖ νὰ καταλάβει καὶ νὰ πεῖ μὲ ποιὸ τρόπο ὑψώθηκε καὶ ἐμφανίσθηκε αὐτὸς ὁ πελώριος οὐρανός,

νη, καὶ τὰ λοιπά; Οὐκοῦν ἐξ ἀγίας Παρθένου τὸ πάναγνον σῶμα λαβῶν, ψυχωθὲν ψυχῇ νοερᾷ, προῆλθεν, ἄνθρωπος, οὐκ ἀπολέσας τὸ εἶναι Θεός, οὔτε μὴν τὸ τῆς ἰδίας ὑπεροχῆς ἀποβαλὼν ἀξίωμα· καὶ γὰρ ἔστιν, ὡς ἔφην, τροπὴν οὐκ εἰδώς. Ὡς γὰρ Πλω-
 5 τῖνός φησι· “Τί γὰρ ζητεῖται λαβεῖν εὖ ἔχων; πού δέ μετελθεῖν πάντα παρ’ ἑαυτῷ ἔχων; ἀλλ’ οὐδὲ αὖξην ζητεῖ τελειότατος ὢν. Διὸ τὰ παρ’ αὐτῷ πάντα τέλεια, ἵνα πάντῃ ἦν τέλειος, οὐδὲν ἔχων, ὃ μὴ τοιοῦτον· οὐδὲν ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὃ μὴ νοεῖ. Νοεῖ δὲ οὐ ζητῶν, ἀλλ’ ἔχων· καὶ τὸ μακάριον οὐκ ἐπίκτητον, ἀλλ’ αἰῶνι παντί”.

10 Ἐνηνθρώπησε τοίνυν ὁ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλ’ εἶναι Θεὸς οὐ μεθεῖς. Παράδοξος δὲ καὶ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ὁ τρόπος. Καὶ τὸ μέγα τοῦτο καὶ σεπτὸν ἀληθῶς μυστήριον, οὐκ ἀρτιφανές, οὐ νέον, οὔτε μὴν ἐκ φιλονείκου γνώμης ἐξευρημένον, ἀρχαιότατον δὲ καὶ πρὸ τῆς τοῦ κό-
 15 σμου καταβολῆς, ἐν Θεῷ κατὰ πρόγνωσιν.

Καταιρήσαμεν ἂν αὐτὸ διὰ γε τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς. Οὐ γάρτοι φαμέν οὐκ εἰδέναί τὸν θεῖόν τε καὶ ἀκήρατον νοῦν, «Ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοί», καθὰ γέγραπται, ὡς ἔσται μὲν ὑπὸ δίκην καὶ ἀρὰν τὸ ἀν-
 20 θρώπινον γένος διολισθὲν εἰς τὸ πλημμελές, ὑπενεχθήσεται δὲ θανάτῳ καὶ φθορᾷ, οὐ μὴν ἀναπότρωπτον καὶ ἀτελευτήτως ἐμπεφυκὸς τὸ ἐπ’ αὐτῷ δὴ τούτῳ φορέσει βλάβος, συναποδύσεται δὲ τῷ θανάτῳ τὴν ἁμαρτίαν, ἐν Χριστῷ διὰ πίστεως, καὶ παλινδρομήσει πρὸς τὸ ἐν ἀρχαῖς, καὶ πρὸς ἀβέβηλόν τε καὶ καθαρὰν ὑπονοστή-
 25 σει ζωὴν. Δεδόσθαι τοίνυν φαμέν τοῦ μυστηρίου τὴν γνῶσιν καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τῷ Ἀβραάμ. Προσπεφώνηκε γοῦν αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῖς Ἰουδαίων δήμοις «Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη». Οἱ γε μὴν ἐξ αὐτοῦ γεγονότες, Ἰσαάκ τέ φημι καὶ Ἰακώβ, καὶ οἱ μετ’ αὐτοὺς ἔτι καὶ
 30 μέχρι τοῦ πανσόφου Μωσέως, πολυμερῶς τε καὶ πολυτρόπως τὴν τοῦ μυστηρίου δύναμιν αἰνιγματωδῶς διεμάνθανον. Προανετύπου

ὅπως καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ τὰ λοιπά; Ἄφοῦ λοιπὸν ἔλαβε τὸ πάναγνο σῶμα ἀπὸ τὴν ἁγία Παρθένο, ἐμψυχωμένο μὲ ψυχὴ νοερή, ἔγινε ἄνθρωπος χωρὶς νὰ χάσει τὴ θεότητά του, οὔτε ν' ἀποβάλλει τὸ ἀξίωμα τῆς ὑπεροχῆς του. Καθόσον, ὅπως εἶπα, δὲν γνωρίζει τροπὴ καὶ μεταβολή. Γιατί, ὅπως λέγει ὁ Πλωτῖνος· “Τί θέλει λοιπὸν νὰ λάβει ἀφοῦ τὰ ἔχει καλῶς; ποῦ νὰ πάει ἀφοῦ τὰ ἔχει ὅλα στὸν ἑαυτὸ του; ἀλλ' οὔτε αὐξηση ζητεῖ ἀφοῦ εἶναι παντέλειος. Γι' αὐτὸ ὅσα ἔχει στὸν ἑαυτὸ του εἶναι τέλεια, γιὰ νὰ εἶναι σὲ ὅλα τέλειος, καὶ δὲν ἔχει τίποτε μὴ τέλειο. Δὲν ἔχει τίποτε ποῦ νὰ μὴ νοεῖ. Καὶ νοεῖ ὄχι ζητώ- ντας, ἀλλὰ ἔχοντας. Καὶ ἡ μακαριότητά του δὲν εἶναι ἐπίκτητη, ἀλλὰ αἰώνια”. Ἔγινε λοιπὸν ὁ μονογενῆς Λόγος τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, ἀλλὰ δὲν ἔπαψε νὰ εἶναι Θεός. Εἶναι ὅμως παράδοξα καὶ πέρα ἀπὸ κάθε νοῦ καὶ λόγο ὁ τρόπος τῆς οἰκονομίας μὲ σάρκα. Καὶ τὸ μεγά- λο αὐτὸ καὶ ἀληθινὰ σεπτὸ μυστήριον δὲν εἶναι νεοφανές, οὔτε νέο, οὔτε ἐφεύρεμα φιλόνεικης διάθεσης, ἀλλ' εἶναι πανάρχαιο καὶ ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὴν καταβολὴ τοῦ κόσμου μέσα στὸ νοῦ τοῦ Θεοῦ κατὰ πρόγνωση.

Θὰ μπορούσαμε βέβαια νὰ τὸ δοῦμε μέσω τῆς θεόπνευστης Γραφῆς. Δὲν λέμε δηλαδὴ ὅτι δὲν ἤξερε ὁ θεῖος καὶ ἀφθαρτος Νοῦς, «στὸν ὁποῖο βρῖσκονται κρυμμένοι ὅλοι οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως»³⁰, ὅπως ἔχει γραφεῖ, ὅτι θὰ εἶναι βέβαια τὸ ἀνθρώπινο γένος ὑπόδικον καὶ ὑπὸ κατάρα, ἐπειδὴ ὀλίσθησε στὴν παράβαση καὶ θὰ ὑποταχθεῖ στὸ θάνατον καὶ τὴ φθορά, ἀλλὰ δὲν θὰ τοὺς βα- ραίνει κατὰ τρόπο ἄσθεστο καὶ ἀτελεῦτητο κολλημένη ἐπάνω του ἡ ζημία ἀπὸ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ μαζὶ μὲ τὸ θάνατον θὰ ἀπεκδυθεῖ τὴν ἁμαρτία μὲ τὴν πίστη στὸν Χριστὸ καὶ θὰ ἐπανέλθει στὴν ἀρ- χικὴ κατάστασιν καὶ θὰ ἐπιστρέψει στὴν ἱερὴ καὶ καθαρὴ ζωὴ. Λέμε λοιπὸν ὅτι ἡ γνώση τοῦ μυστηρίου δόθηκε πρὶν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους στὸν Ἀβραάμ. Πράγματι ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς εἶπε στὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων. «Ὁ Ἀβραάμ ὁ πατέρας σας ἔνοιωσε ἀγαλλίαση, ἐπειδὴ ἐπρόκειτο νὰ δεῖ τὴν ἡμέρα μου, καὶ τὴν εἶδε καὶ χάρηκε»³¹. Αὐτοὶ λοιπὸν ποὺ προῆλθαν ἀπὸ αὐτόν, ὁ Ἰσαὰκ καὶ ὁ Ἰακώβ καὶ οἱ ἀπό- γονοὶ τοὺς μέχρι τὸν πάνσοφο Μωυσῆ, μὲ πολλοὺς καὶ ποικίλους τρόπους μάθαιναν σὰν μὲ αἶνιγμα τὴ δύναμιν τοῦ μυστηρίου. Αὐτὸ

γοῦν ὁ Μωσῆς αὐτό, προστεταχῶς ἐν Αἰγύπτῳ τοῖς ἐξ αἵματος
 Ἰσραήλ, καταθύειν μὲν τὸν ἄμνον εἰς τύπον Χριστοῦ, καταχρίε-
 σθαι δὲ τῷ αἵματι, καὶ διὰ μόνης τῆς σκιάς δυσωπεῖν ἀναπειθῶν
 τὸν ὀλοθρευτήν, ὃ δὴ καὶ πέπρακται. Διεσώζοντο γὰρ καὶ τοῦ
 5 καταφθείρεσθαι δεῖν ἀπετέλει κρείττονας Καὶ ψιλὸς ἔτι τῆς ἀλη-
 θείας ὁ τύπος ναὶ μὴν καὶ ὁ τοῦ Ναυῆ παῖς Ἰησοῦς, ὁμώνυμος τῷ
 ἀληθινῷ. Διεβίβασε γὰρ τὸν Ἰορδάνην τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ, καὶ
 περιέτεμε μαχαίραις πετρίναις, εἰσκεκόμικε δὲ καὶ εἰς τὴν γῆν τῆς
 ἑπαγγελίας. Ὡσει μετὰ τοῦτον καὶ τὸν πανάριστον ἐν προφητίαις
 10 Σαμουήλ, ἄρνα μὲν θύοντα καὶ εἰς ὄσμὴν εὐωδίας καθιεροῦντα τῷ
 Θεῷ, καὶ μὴν καὶ ὕδωρ τοῖς θύμασιν ἐπαντλήσαντα. Εἶτα πολέμων
 ἐπηροτημένων καὶ ἀναριθμητοῦ φάλαγγος ἀλλοφύλων καταδηού-
 σης τὴν Ἰουδαίαν, ἀμαχεὶ νικήσαντα καὶ σεσωκότα τοὺς κινδυνεύ-
 οντας.

15 Σωτήριον γὰρ τὸ Χριστοῦ μυστήριον τοῖς πιστεύουσιν εἰς
 αὐτόν, καὶ ἅπας δὲ ὁ λοιπὸς τῶν ἁγίων προφητῶν προανακεκρά-
 γει χορός. Καὶ γοῦν ὁ μὲν θεσπέσιος Δαβὶδ, ὑπισχνουμένου Θεοῦ
 καὶ λέγοντος, «Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρό-
 νου σου», ὅτι πάντη τε καὶ πάντως εἰς πέρας ἐκδήσεται τὸ ἐπηγ-
 20 γελμένον, εὗ μάλα τεθαρρηκῶς, τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως τρόπον
 περιαγγέλλει λέγων, ποτὲ μὲν, ὅτι «Θεὸς ἐμφανῶς ἦξει, καὶ οὐ πα-
 ραισιωπήσεται», ποτὲ δὲ αὖ δὴ πρὸς αὐτόν «Ὁ θρόνος σου, ὁ Θε-
 ὅς, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος εὐθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βα-
 σιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν· διὰ
 25 τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετό-
 χους σου». Ὁρᾶς ὁ Θεὸς χρίεται παρὰ Θεοῦ. Εἶτα πῶς τοῦτο
 πεπραχθαί φαμεν; Ὅτε γὰρ γέγονεν ἄνθρωπος, μεμενηκῶς ὅπερ
 ἦν, τότε καὶ καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπίνως χρίεται παρὰ Θεοῦ πρὸς ἀπο-
 στολήν. «Γέγονεν ἀρχιερεὺς καὶ ἀπόστολος τῆς ὁμολογίας ἡμῶν»,
 30 κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἦν μὲν γὰρ αἰεὶ καὶ ἔστιν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν
 τῷδε τῷ κόσμῳ, καὶ τόπος αὐτοῦ κενὸς τὸ σύμπαν οὐδεὶς Πληροῖ

λοιπὸν τὸ προτύπωνε ὁ Μωυσῆς, διατάζοντας στὴν Αἴγυπτο τοὺς Ἰσραηλίτες ἐξ αἵματος νὰ θυσιάζουν τὸν ἄμνὸ ὡς τύπο τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ ἀλείφονται μὲ τὸ αἷμα, καὶ μὲ μόνη τῇ σκιά πείθοντας τὸν ἐξολοθρευτὴ νὰ παύσει τὴν ὀργή του, πρᾶγμα ποὺ ἔγινε. Γιατὶ βρῆκαν τὴ σωτηρία τους, καὶ ἐνῶ ἐπρόκειτο νὰ ἐξολοθρευθοῦν, τοὺς ἔβγαλε ἀσφαλεῖς. Καὶ ἦταν σκιώδης ἀκόμα ὁ τύπος τῆς ἀλήθειας καὶ βέβαια καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ναυῆ ὁ Ἰησοῦς ὁμώνυμος μὲ τὸν ἀληθινὸ. Γιατὶ πέρασε ἀπὸ τὸν Ἰορδάνη τοὺς Ἰσραηλίτες, τοὺς ἔκανε περιτομὴ μὲ μαχαίρια πέτρινα καὶ τοὺς εἰσήγαγε στὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας. Ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὸν θὰ δεῖς καὶ τὸν πανάριστο στὶς προφητεῖες Σαμουὴλ νὰ θυσιάζει ἄρνι καὶ νὰ τὸ ἀφιερώνει στὸν Θεὸ εἰς ὁσμὴ εὐωδίας, ἀλλὰ καὶ ράντισε τὰ θύματα μὲ νερό. Ἔπειτα ὅταν ἐνέσκηψαν πόλεμοι καὶ ἀναρίθμητη φάλαγγα ἀλλοφύλων ἐρήμωνε τὴν Ἰουδαία, νίκησε χωρὶς μάχη καὶ ἔσωσε ἐκείνους ποὺ κινδύνευαν

Τὸ μυστήριον λοιπὸν τοῦ Χριστοῦ εἶναι σωτήριο γιὰ ὅσους πιστεύουν σ' αὐτόν, καὶ τὸ εἶχε διακηρύξει ἀπὸ πρὶν ὅλος ὁ λοιπὸς χορὸς τῶν ἁγίων προφητῶν. Καὶ πράγματι ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ὅταν ὁ Θεὸς ὑποσχόταν καὶ ἔλεγε, «Ἀπὸ τὸν καρπὸ τῆς κοιλιᾶς σου θ' ἀνεβάσω στὸ θρόνον σου»³², ἔχοντας μεγάλο θάρρος ὅτι ὅπωςδήποτε καὶ μὲ κάθε βεβαιότητα θὰ ἐκπληρωθεῖ ἡ ὑπόσχεση, διαλαλεῖ τὸν τρόπο τῆς ἐνανθρωπήσεως λέγοντας, ἄλλοτε, «Ὁ Θεὸς θὰ ἔρθει φανερὰ καὶ δὲν θὰ μείνει στὴ σιωπῇ»³³, καὶ ἄλλοτε πάλι πρὸς τὸν ἴδιο τὸν Θεό· «Ὁ θρόνος σου, Θεέ μου, θὰ διαρκέσει στὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνα, τὸ σκῆπτρο τῆς βασιλείας σου εἶναι σκῆπτρο ποὺ κατευθύνει στὸ ὄρθό. Ἀγάπησες τὴ δικαιοσύνη καὶ μίσησες τὴν ἀδικία· γι' αὐτὸ σὲ ἔχρισε ὁ Θεὸς σου μὲ λάδι ἀγαλλίασης γιὰ ὅλους ἐκείνους ποὺ μετέχουν στὴ χρίσμα σου»³⁴. Βλέπεις ὅτι ὁ Θεὸς παίρνει χρίσμα ἀπὸ τὸν Θεό. Καὶ πῶς λέμε ὅτι ἔχει γίνε αὐτό; Ὅταν δηλαδὴ ἔγινε ἄνθρωπος, παραμένοντας αὐτὸ ποὺ ἦταν, τότε, ὅπως καὶ ἐμεῖς, χριεῖται κατ' ἀνθρώπινο τρόπο ἀπὸ τὸν Θεὸ γιὰ ν' ἀποσταλεῖ. Γιατί, σύμφωνα μὲ αὐτὸ ποὺ ἔχει γραφεῖ, «Ἐγινε ἀρχιερέας καὶ ἀπόστολος τῆς πίστεώς μας»³⁵. Ἦταν βέβαια πάντοτε καὶ εἶναι στὸν οὐρανὸ καὶ σ' αὐτὸν τὸν κόσμον, καὶ κανένας τόπος δὲν εἶναι κενὸς ἀπὸ αὐτόν,

34. Ψαλμ. 45, 6-8.

35. Ἑβρ. 3, 1.

γὰρ τὰ πάντα τῇ τῆς θεότητος φύσει. Ἀφίκται δὲ πρὸς ἡμᾶς ἐμφανῶς ὁ ἀόρατος, ὅτε τὴν καθ' ἡμᾶς ὑπέδου μορφήν.

Ἔτι δὲ κατακρατήσῃν ἔμελλε τῆς ὑπ' οὐρανὸν καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ σκῆπτροις ἅπαν ἀνθρώπων ὑποθεῖναι γένος, αὐτὸς ὁ Δαβὶδ 5 πάλιν πληροφορήσει, ὡδὶ πρὸς αὐτὸν εἰπὼν· «Πάντα τὰ ἔθνη, ὅσα ἐποίησας, ἤξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε». Καὶ πάλιν· «Καὶ προσκυνησάτωσάν σοι πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς· πάντα τὰ ἔθνη δουλεύσουσιν αὐτῷ». Καὶ πάλιν· «Πάντα τὰ ἔθνη κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως, ὅτι 10 Κύριος ὑψιστος, φοβερὸς, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν».

Ὁραῖς ὅπως Θεὸν καὶ Κύριον ὑψιστόν τε καὶ βασιλέα τὸν ἐν σαρκὶ πεφηνότα καλεῖ; Ὁ γε μὴν ἐξ αὐτοῦ γεγονὼς υἱὸς Σολομῶν, τὴν παρὰ Θεοῦ δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν οὐκ ἠγνοηκώς, οὕτω πού φησι τὰς πρὸς Θεὸν ἱκετηρίας ἀνατείνων· «Καὶ νῦν, Κύριε ὁ Θεὸς 15 Ἰσραὴλ, πιστωθήτω δὴ τὸ ῥῆμά σου τῷ Δαβὶδ πατρί μου, εἰ ἀληθῶς κατοικήσει ὁ Θεὸς μετὰ ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς». Τοῦτο καὶ ὁ Βαρουὺχ κατεσήμνηνε, λέγων· «Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' 20 αὐτοῦ. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη».

Ἴδου δὴ καὶ οὗτος εὖ μάλα καὶ σαφῶς Θεὸν ἐπὶ γῆς ὤφθαί φησι, συναναστραφῆναί τε τοῖς ἐν αὐτῇ. Ἡσαΐας γε μὴν τὴν παράδοξον αὐτοῦ κατὰ σάρκα γέννησιν εὐηγγελίσατο, λέγων· 25 «Ἴδου ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, τουτέστι, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός». Καὶ πάλιν· «Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνειμένα, καὶ γόνατα παραλελυμένα, παρακαλέσατε, οἱ ὀλιγόψυχοι τῇ διανοίᾳ ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ἴδου ὁ Θεὸς ἡμῶν ἰδὺν Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βρα- 30 χείων μετὰ κυρίας». Καὶ πάλιν· «Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὄτα κωφῶν ἀκούσονται· τότε ἀλείται ὡς ἔλαφος ὁ χωλός, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάων». Καὶ πάλιν· «Φωνὴ

36. Ψαλμ. 85, 9.

39. Β' Παρ. 6, 17-18.

37. Ψαλμ. 71, 11.

40. Βαρουὺχ 3, 36-38.

38. Ψαλμ. 46, 2-3.

41. Βαρουὺχ. 3, 38.

γιατι γεμίξει τὰ πάντα με τῆ φύση τῆς θεότητος, ἦρθε ὁμως σ' ἐμᾶς φανερά ὁ ἀόρατος, ὅταν φόρεσε τὴν ἀνθρώπινη μορφή.

Ἔτι βέβαια ἐμελλε νὰ γίνει κυρίαρχος τῆς ὑψηλίου καὶ νὰ ὑποτάξει στὴν ἐξουσία του ὅλο τὸ ἀνθρώπινο γένος, ὁ ἴδιος ὁ Δαβὶδ θὰ μᾶς τὸ πληροφορήσει πάλι λέγοντας σ' αὐτὸν τὰ ἐξῆς· «Ἔθνη ὅσα ἔκανες θὰ ρθοῦν καὶ θὰ σοῦ προσφέρουν τὴν προσκύνησίν τους, Κύριε»³⁶, καί, «ἄς σέ προσκυνήσουν ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς· ὅλα τὰ ἔθνη θὰ τὸν ὑπηρετήσουν»³⁷· καὶ πάλι· «Χειροκροτήστε ὅλα τὰ ἔθνη· ὑψώστε στὸν Κύριο ἀλαλαγμὸ χαρᾶς καὶ ἀγαλλίασης, γιατί ὁ Κύριος εἶναι ὑψιστος, φοβερός, βασιλιάς μέγας σ' ὁλόκληρη τὴ γῆ»³⁸. Βλέπεις πῶς ὀνομάζει Θεὸ καὶ Κύριο ὑψιστο καὶ βασιλέα ἐκεῖνον ποῦ φάνηκε με τῆ σάρκα; Αὐτὸς πάλι ὁ Σολομών, ὁ υἱὸς του, ποῦ γεννήθηκε ἀπὸ αὐτὸν, ποῦ δὲν ἀγνοοῦσε τὴν ὑπόσχεση ποῦ ἔδωσε ὁ Θεός, ὑψώνοντας τὶς ἱκεσίες του πρὸς τὸν Θεό, λέγει τὰ ἐξῆς· «Καὶ τώρα, Κύριε, ἐσὺ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ἄς βεβαιωθεῖ ὁ λόγος ποῦ εἶπες στὸν Δαβὶδ τὸν πατέρα μου, ἂν ἀληθινὰ θὰ κατοικήσει ὁ Θεὸς μαζί με τοὺς ἀνθρώπους πάνω στὴ γῆ»³⁹. Αὐτὸ ὑποδήλωσε καὶ ὁ Βαρούχ, λέγοντας· «Αὐτὸς εἶναι ὁ Θεὸς μας· κανένας ἄλλος δὲν μπορεῖ ν' ἀντιμετρηθεῖ μ' αὐτὸν. Βρῆκε κάθε ὁδὸ ἐπιστήμης καὶ τὴν ἔδωσε στὸν υἱὸ του τὸν Ἰακώβ, καὶ στὸν Ἰσραὴλ τὸν ἀγαπημένο του. Κι ἔπειτα ἀπὸ αὐτὰ φανερώθηκε ἐπάνω στὴ γῆ καὶ ἔζησε ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους»⁴⁰.

Νὰ λοιπὸν κι αὐτὸς πολὺ καλὰ καὶ με σαφήνεια λέγει ὅτι ὁ Θεὸς ἔγινε ὁρατὸς στὴ γῆ καὶ συναναστράφηκε τοὺς ἀνθρώπους»⁴¹. Ὁ Ἰσαΐας πάλι εὐαγγελίσθηκε τὴν παράδοξη κατὰ σάρκα γέννησή του λέγοντας· «Νά, ἡ Παρθένος θὰ συλλάβει καὶ θὰ γεννήσει υἱό, καὶ θὰ τὸν ὀνομάσουν Ἐμμανουήλ, δηλαδή, ὁ Θεὸς εἶναι μαζί μας»⁴². Καὶ ἄλλου· «Δυναμῶστε, χέρια ἀδύναμα, καὶ γόνατα παράλυτα, παρακαλέστε, οἱ ὀλιγόψυχοι πάρτε δύναμη, μὴ φοβᾶστε. Νὰ ὁ Θεὸς μας. Νὰ ὁ Κύριος ἔρχεται με δύναμη καὶ ὁ Βραχίονας του με ἰσχύ»⁴³. Καὶ πάλι λέγει· «Τότε θ' ἀνοίξουν οἱ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν καὶ τ' αὐτιά τῶν κουφῶν θ' ἀκούσουν. Τότε ὁ χωλὸς θὰ πηδήσει σὰν τὸ ἐλάφι καὶ οἱ μουγγοὶ θὰ βγάλουν μεγάλη φωνή»⁴⁴. Καὶ ἄλλου· «Ἡ

42. Ἰσ. 7, 14 Ματθ. 1, 23.

43. Ἰσ. 35, 3-4.

44. Ἰσ. 5, 6.

βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν», ὃ δὴ καὶ πέπραχεν ὁ θεσπέσιος Βαπτιστὴς Ἰωάννης Ἐρομένων οὖν τῶν Ἰουδαίων αὐτόν, τίς ἂν εἶη καὶ ἐπὶ τίσιν ἀπεστάλη, διαμεμήνυκεν ἑναργῶς, οὕτω
5 λέγων· «Ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου».

Ὅτι δὲ ἔμελλεν, ἐνανθρωπήσαντος τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἡ τῶν ἐθνῶν κατορθοῦσθαι κλῆσις, πεπληροφόρηκεν, εἰπὼν· «Ἐθνη ἃ οὐκ οἶδασιν, ἐπικαλέσονται σε· καὶ λαοί, οἳ οὐκ ἐπίστανται
10 ἐπὶ σέ καταφεύξονται». Ἐτερός γε μὴν τῶν ἁγίων προφητῶν· «Τέρπου καὶ εὐφραίνου», φησί, «θύγατερ Σιών, ὅτι ἰδοὺ ἔρχομαι, καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος καὶ καταφεύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἔσονται αὐτῷ εἰς λαόν». Καὶ αὐτὸς δὲ πού φησιν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἁγίοις προ-
15 φήταις· «Εἶπατε τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι δίκαιος καὶ σώζων· αὐτὸς πραῦς καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ζύγιον καὶ πῶλον νέον». Ἀνέβη γὰρ οὕτως εἰς Ἱεροσόλυμα Χριστός, ἐφιζήσας τῷ πῶλῳ. Δανιήλ γε μὴν ὁ σοφώτατος· «Καὶ εἶδον», φησὶν, «ἐν ὁράματι τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς
20 Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος, καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε, καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη, καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἀρχή, καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πᾶσαι φυλαὶ καὶ γλῶσσαι αὐτῷ δουλεύσουσι». Πλείστας δ' ἂν καὶ ἑτέρας, ὡς ἔφην, ἐπεσῶρευσα φωνὰς ἀνδρῶν ἁγίων (μεμέστωται γὰρ τῶν τοιούτων ἡ θεόπνευστος
25 Γραφή), εἰ μὴ ἐνενόουν, ὅτι παντί τῳ γένοιτ' ἂν τὸ πέρα μέτρον προσκορές. Ἀπόχρη δέ οἶμαι, καὶ ταῦτα τοῖς τῆς ἀληθείας φιλοθεάμοσιν.

Ὅτι δὲ καὶ τῶν παρ' Ἑλλησι φιλοσόφων τινὲς οὐκ ἄσημοι γεγονότες, ἀξιοζήλωτον δὲ παρ' αὐτοῖς τὴν δόξαν ἀράμενοι, τε-
30 θανμάκασιν τὸ μυστήριον, κἀντεῦθεν εἰσόμεθα. Ἀμέλιος γοῦν ὁ Πλατωνικός, Πλωτίνῳ τε καὶ Γεντιλιανῷ συνακμάσας κατὰ τὴν

45. Ἦσ. 40, 3.

46. Ἰω. 1, 23.

47. Ἦσ. 55, 5.

48. Ζαχ. 2, 14-15.

49. Ζαχ. 9, 9. Πρβλ. Ἦσ. 62, 11.

50. Δαν. 7, 13-14.

φωνή ἐκείνου πὺ φωνάζει στὴν ἔρημο· Ἐτοιμᾶστε τὸ δρόμο τοῦ Κυρίου, κάνετε εὐθεῖς τοὺς δρόμους τοῦ Θεοῦ μας»⁴⁵, πρᾶγμα βέβαια πὺ τὸ ἔκανε ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής. Ὅταν δηλαδὴ τὸν ρώτησαν οἱ Ἰουδαῖοι, ποιὸς μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ γιὰ ποιὸ πρᾶγμα εἶχε σταλεῖ, τοὺς διαβεβαίωσε καθαρὰ, λέγοντας τὰ ἑξῆς· «Ἐγὼ εἶμαι ἡ φωνὴ ἐκείνου πὺ φωνάζει στὴν ἔρημο Ἐτοιμᾶστε τὸ δρόμο του Κυρίου»⁴⁶.

Ὅτι πάλι ἔμελλε νὰ πραγματοποιηθεῖ καὶ ἡ κλήση τῶν ἐθνῶν ὅταν ἐνανθρώπησε ὁ Μονογενής, μᾶς τὸ πληροφοροῦσε λέγοντας· «Ἐθνη πὺ δὲν σὲ γνωρίζουν θὰ σὲ ἐπικαλεσθοῦν, καὶ λαοὶ πὺ δὲν σὲ ξέρουν θὰ καταφύγουν σὲ σένα»⁴⁷. Ἐνας ἄλλος ἐπίσης ἀπὸ τοὺς ἁγίους προφῆτες λέγει· «Νοιῶσε χαρὰ καὶ εὐφροσύνη, κόρη Σιών, γιὰτὶ νὰ ἔρχομαι, καὶ θὰ κατασκηνώσω ἀνάμεσά σου, λέγει ὁ Κύριος, καὶ πολλὰ ἔθνη ἐκείνη τὴν ἡμέρα θὰ καταφύγουν στὸν Κύριο καὶ θὰ γίνουν λαὸς του»⁴⁸. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς τῶν ὅλων λέγει μέσω τῶν ἁγίων προφητῶν του· «Πέστε στὴν κόρη μου τῆ Σιών· Νὰ ἔρχεται ὁ βασιλιάς σου, πὺ εἶναι δίκαιος καὶ σώζει· εἶναι πρᾶος καὶ κάθεται πάνω σὲ ὑποζύγιο, σ' ἓνα νέο πουλάρι»⁴⁹. Ἐτσι πρᾶγματι ἀνέβηκε στὰ Ἱεροσόλυμα ὁ Χριστὸς καθισμένος πάνω σὲ πουλάρι. Ὁ Δανιὴλ ἐξάλλου ὁ σοφώτατος λέγει· «Καὶ εἶδα σὲ νυχτερινὸ ὄραμα, καὶ νὰ, μὲ τὰ νέφη τοῦ οὐρανοῦ κάποιος ἐρχόταν σάν Υἱὸς ἀνθρώπου καὶ ἔφτασε μέχρι τὸν Παλαιὸ τῶν ἡμερῶν, ὁδηγήθηκε ἐνώπιόν του καὶ τοῦ δόθηκε ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ βασιλεία. Ὅλες οἱ φυλὲς καὶ οἱ γλῶσσες θὰ τὸν ὑπηρετήσουν»⁵⁰. Καὶ πάμπολλους ἄλλους λόγους, ὅπως εἶπα, ἁγίων ἀνδρῶν θὰ μπορούσα νὰ συγκεντρώσω (γιατὶ εἶναι γεμάτη ἀπὸ αὐτοὺς ἡ θεόπνευστη Γραφή), ἀν δὲν ἐλάμβανα ὑπόψη μου ὅτι στὸν καθένα τὸ πέρα ἀπὸ τὸ μέτρο μπορεῖ νὰ προκαλέσει κόρο. Εἶναι ὅμως κι αὐτὰ ἀρκετὰ, νομίζω, γιὰ τοὺς φίλους τῆς ἀλήθειας.

Ὅτι ὅμως καὶ κάποιοι ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους τῶν Ἑλλήνων, πὺ εἶναι ὀνομαστοὶ καὶ ἡ δόξα τους ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς εἶναι ἀξιοζήλητη, ἔχουν θαυμάσει τὸ μυστήριο, μπορούμε νὰ τὸ μάθομε κι ἀπὸ αὐτούς. Ὁ Αἰμίλιος λοιπὸν ὁ πλατωνικὸς, σύγχρονος τοῦ Πλωτίνου καὶ τοῦ Γεντιλιανοῦ, πὺ ἤγκμασε στὴ Ρώμη (γιατὶ ἔτσι λέγει ὁ Πορ-

Ῥώμην (φησὶ γὰρ οὕτω Πορφύριος περὶ αὐτῶν), ὡδὶ γεγραφέ-
 ναι λέγεται: “Καὶ οὗτος ἄρα ἦν ὁ Λόγος, καθ’ ὃν αἰεὶ τὰ ὄντα γε-
 νόμενα ἐγένετο, ὡς ἂν καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἀξιώσειεν εἶναι, καὶ νῆ
 Δία ὁ Βάρβαρος ἀξιοῖ ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξία καθεστη-
 5 κότα πρὸς Θεὸν εἶναι, δι’ οὗ τὰ πάντα ἀπλῶς γεγενῆσθαι· ἐν ᾧ τὸ
 γενόμενον ζῶον καὶ ζωὴν εἶναι καὶ ὃν πεφυκέναι. Εἶτα εἰς τὰ
 σώματα πίπτειν καὶ σάρκα ἐνδυσάμενον, φαντάζεσθαι ἄνθρω-
 πον, μετὰ τοῦ τηνικαῦτα δεικνύειν τῆς φύσεως τὸ μεγαλεῖον· ἀμέ-
 λει καὶ ἀναλυθέντα πάλιν ἀποθεοῦσθαι, καὶ Θεὸν εἶναι, οἷος ἦν
 10 πρὸ τοῦ εἰς τὸ σῶμα, καὶ τὴν σάρκα καὶ τὸν ἄνθρωπον κατε-
 νεχθῆναι”. Βάρβαρον οὖν, ὡς γε οἶμαι, τὸν θεσπέσιον Ἰωάννην
 ἀποκαλεῖ, διὰ τοι τῆς γλώττης τάχα που τὸ ἑτερόθρονον. Ἑβραῖος
 γὰρ ἦν ἐξ Ἑβραίων, καὶ οὐκ ἀπὸ γε τῆς Ἑλλήνων χώρας τε καὶ
 γῆς. Πλὴν οἶδεν ἐνανθρωπήσαντα Λόγον, καὶ τοῦτο ὁμολογεῖ,
 15 καὶ οὐκ ἀπόβλητον ποιεῖται τὸν τοῦ θείου κηρύγματος λόγον.
 Προκεχρησμάδηται τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ πληθὺς ἀγί-
 ων ἐποιεῖτο τὴν προανάρρησιν, καὶ οὐ καθ’ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν
 γεγονότων καιρόν.

Συμβεδηκότων δὴ οὖν τῶν πραγμάτων ταῖς ἀπάντων φω-
 20 ναῖς, καὶ αὐτῆς δὲ τοῦτο βωώσης τῆς πείρας, ἀπίθανον, ὡς γε
 οἶμαι, παντελῶς τὸ ἀπειθεῖν ἐλέσθαι τινάς, καὶ τοῖς ἀληθέσιν
 ἀντεγειρομένους, τοῖς τὴν φρένα παρακεκομμένοις ὀλίγα παρα-
 χωρεῖν, καίτοι καὶ αὐτοῖς τοῖς Ἑλλήνων λογάσιν ἀπίθανον εἶναί
 πως τὸ χρῆμα δοκεῖ. Καὶ γοῦν ἔφη Πλάτων περὶ γε τῶν παρὰ
 25 σφίσι θεῶν: “Περὶ δὲ τῶν ἄλλων δαμονίων εἰπεῖν ἢ γνῶναι τὴν
 γένεσιν, μεῖζον ἢ καθ’ ἡμᾶς. Πιστευτέον δὲ τοῖς εἰρηκόσιν ἔμπρο-
 σθεν, ἐγγόνοις μὲν οὖσι θεῶν, ὡς ἔφασαν, ὡς τοὺς ἑαυτῶν προγό-
 νους εἰδόσιν. Ἀδύνατον οὖν θεῶν παισὶν ἀπιστεῖν, καίπερ ἄνευ
 εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέγουσιν· ἀλλ’ ὡς οἰκεῖα
 30 φασκόντων ἀπαγγέλλειν ἐπομένους τῷ νόμῳ πιστευτέον”. Εἶτα,
 ὧ βέλτιστοι, τεθναυμάκατε μὲν τὸν Ἀρίστωνος, καὶ περ ἄνευ εἰκό-
 των καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων χρῆναι λέγοντα στεφανοῦν τῇ πί-
 στει τοὺς τῶν θεῶν ἐγγόνους ἀπαγγέλλοντας τὰ περὶ αὐτῶν, ἐν

φύριος γι' αὐτούς), λέγεται ὅτι ἔγραψε τὰ ἑξῆς: “Καὶ αὐτὸς ἐπομέ-
 νως ἦταν ὁ Λόγος σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἔγιναν πάντοτε τὰ ὄντα
 πὺ ἔγιναν, ὅπως καὶ ὁ Ἡράκλειτος θὰ ἀποφαινόταν ὅτι εἶναι, καὶ
 μὰ τὸν Δία, καὶ ὁ Βάρβαρος θέλει νὰ εἶναι ἐγκατεστημένος στὴ θέση
 τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ἀξιώματος κοντὰ στὸν Θεό, καὶ μέσω τοῦ ὁποῖου
 ἔγιναν γενικὰ τὰ πάντα, καὶ μέσα στὸν ὁποῖο ὅ,τι ἔγινε καὶ ζωντανὸ
 εἶναι καὶ ζωὴ καὶ ὄν κατὰ φύση. Ἐπειτα πέφτει στὰ σώματα καὶ
 ντυμένος τῇ σάρκα δείχνει ἄνθρωπος, καὶ μ' αὐτὸν δείχνει τὸ με-
 γαλεῖο τῆς φύσης του, καὶ βέβαια ἀφοῦ διαλυθεῖ τὸ σῶμα του, πάλι
 ἀποθεώνεται καὶ εἶναι Θεός, ὅπως ἦταν πρὶν κατεβεῖ στὸ σῶμα καὶ
 στὴ σάρκα καὶ στὸν ἄνθρωπο”. Βάρβαρο βέβαια καλεῖ, νομίζω, τὸν
 θεοπέσιο Ἰωάννη (τὸν Εὐαγγελιστὴ), ἴσως λόγῳ τῆς γλώσσας του
 μὲ τὴν ξενικὴ προφορὰ. Γιατὶ ἦταν Ἑβραῖος ἀπὸ Ἑβραίους, καὶ δὲν
 καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ χώρα καὶ γῆ. Πλὴν ὁμως γνωρίζει ὅτι
 ἐνανθρώπησε ὁ Λόγος καὶ τὸ ὁμολογεῖ αὐτό, καὶ δὲν ἀπορρίπτει τὸν
 λόγο τοῦ θείου κηρύγματος. Εἶχε προφητευθεῖ ἀπὸ πρὶν τὸ μυστή-
 ριο τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν προαναγγελία τὴν ἔκανε πλῆθος ἁγίων, καὶ
 πὺ δὲν εἶχαν ζήσει σὲ μία καὶ τὴν αὐτὴ ἐποχὴ.

Ἄφοῦ λοιπὸν συμφωνοῦν τὰ πράγματα μὲ τοὺς λόγους ὄλων
 καὶ ἡ ἴδια ἡ πείρα τὸ βροντοφωνάζει, εἶναι, νομίζω, τελείως ἀπίθα-
 νο νὰ θέλουν κάποιοι νὰ μὴν πιστεύουν καὶ νὰ ἀντιτίθενται στὴν
 ἀλήθεια, ἀπέχοντας λίγο ἀπὸ τοὺς βλαμμένους στὸ νοῦ, μολονότι
 βέβαια καὶ στοὺς ἴδιους τοὺς ἐπιφανεῖς λόγιους Ἕλληνες τὸ πρᾶγμα
 φαίνεται ἀπίθανο. Πράγματι εἶπε ὁ Πλάτων γιὰ τοὺς δικούς τους
 θεοὺς: «Τὸ νὰ μιλήσομε γιὰ τὰ ἄλλα δαιμόνια ἢ νὰ μάθομε τὴ γένη-
 σὴ τους, ξεπερνᾶ τις δυνάμεις μας. Πρέπει ὁμως νὰ πιστέψομε σ'
 αὐτοὺς πὺ ἔχουν μιλήσει παλαιά, ἐπειδὴ κατάγονταν ἀπὸ τοὺς
 θεοὺς, ὅπως εἶπαν, κι ἐπειδὴ γνωρίζουν τοὺς προγόνους τους. Εἶναι
 ἀδύνατο λοιπὸν ν' ἀπιστεῖς σὲ τέτοιους θεοὺς, παρόλο πὺ μιλοῦν
 χωρὶς πιθανὲς καὶ ἀναγκαῖες ἀποδείξεις. Ἄλλ' ἐπειδὴ λένε ὅτι μι-
 λοῦν γιὰ δικὰ τους πράγματα, ἀκολουθώντας τοὺς νόμους, πρέπει
 νὰ τοὺς πιστεύομε” Ἐπειτα, ὦ ἄριστε, ἔχετε βέβαια θαυμάσει τὸν
 υἱὸ τοῦ Ἀρίστωνα, ἂν καὶ χωρὶς πιθανὲς καὶ ἀναγκαῖες ἀποδείξεις
 λέγει ὅτι πρέπει νὰ στεφανώσομε μὲ τὴν πίστη μας τοὺς ἀπογόνους

δίκη δὲ τῶν ἁγίων προφητῶν παραγράφεσθαι τὰς φωνάς, καὶ κατεψευσμένους εἶναί φατε τοὺς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γεγονότας λόγους; Καίτοι τοῖς μὲν τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἐγκόνοις κατ' οὐδένα τρόπον ἔποιτ' ἂν εἰκότως τὸ ἀξιόπιστον (πεπράχασι 5 γὰρ τῶν παραδόξων οὐδέν), τοῖς γε μὴν ἁγίοις προφήταις προσμαρτύρηκεν αὐτὸ τῆς εὐζωΐας τὸ κάλλος, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος τὸ περιφανές, καὶ μὴν ὅτι τῆς παρ' αὐτοῦ δυνάμεως ἀμφιλαφεστάτην ἔχοντες χορηγίαν, τῶν ὑπὲρ χεῖρα τὴν καθ' ἡμᾶς γεγόνασιν ἀποτελεσταί.

10 Ἄλλ' ἴσως ἐροῦσιν οἱ δι' ἐναντίας· Ἄνθ' ὅτου γὰρ δὴ καὶ ἐνηνθρώπησεν ὄλωσ, καὶ σαρκὸς καὶ ῥύπου τοῦ ἐν ἡμῖν ἠνέσχετο, καίτοι μετὸν αὐτῶ, καὶ μάλα ῥαδίως, εἴπερ ἐστὶ Θεὸς ἀληθῶς, καθὰ διατείνεσθε, κατενεῦσαι μόνον καὶ ἀρρήτῳ δυνάμει τὰς τῶν ἐπὶ γῆς μεταστῆσαι καρδίας εἰς γε τὸ ἐλέσθαι δοῶν, καὶ μὴν 15 καὶ φρονεῖν τὸ ἀνδάνον αὐτῶ, καὶ τό γε δὴ δεῖν διαδιῶναι θεοφιλῶς; Ἐγὼ δὲ πρὸς αὐτὰ φαίην ἂν· Δημάρτηκεν οὖν ἄρα σκοποῦ, καὶ ἔξω που φέρεται τοῦ εἰκότος ὁ θεῖός τε καὶ ἀκήρατος νοῦς, καὶ οὐκ εὐθὺν τοῦ πρέποντος ἀπενηνέχθαι φαιμέν αὐτόν; Ἄρ' οὖν ἐσμεν ἀμείνους ἡμεῖς εἰς σύνεσιν τῆς ὅλης σοφίας; Καὶ 20 ἀμιλλήσεται μὲν ἡλίῳ λύχνος, ἰσοστατήσῃ δὲ μία σταγὼν πρὸς ὄλην ταυτηνὶ τὴν εὐρεΐαν καὶ ἀμέτρητον θάλασσαν; Καίτοι πῶς οὐκ ἂν ἀγάσαιτό τις τὸν θεσπέσιον προφήτην Ἡσαΐαν, ἀνακεκραγότα σαφῶς καὶ μάλα ἐμφρόνως, «Τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; Τίς 25 ἔστησε τὰ ὄρη σταθμῶ καὶ τὰς νάπας ζυγῶ; Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου»; Ὡσπερ γὰρ ἐστὶ τῶν ἀμηχάνων σπιθαμῇ μετροῦσαι τὸν οὐρανὸν καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί, ὄρη τε καὶ νάπας ἐπιθεῖναι ζυγοῖς, οὕτως ἀνέφικτον ἀνθρώπῳ παντί, μᾶλλον δὲ ἀπάσῃ κτίσει λογικῇ, τὸν ὑπερφυᾶ καὶ ὑπέριστατον διειδέναι τε καὶ ἀνα- 30 μετροῦσαι νοῦν. Εἰ μὲν οὖν ἐστὶ τις ὁ φάναι τολμῶν τὰ ἀμείνω δύνασθαι σκοπεῖν τῆς ὅλης σοφίας, ἐπιτιμάσθω Θεὸς πλὴν ἴστω λεληρηκῶς. Μανία γὰρ τοῦτό γε καὶ ἀνδρὸς ἐξεστηκότος καὶ πα-

τῶν θεῶν πού ἐκθέτουν τὰ δικά τους, καὶ θεωρεῖτε ὀρθὸ νὰ παραγράφετε τοὺς λόγους τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ νὰ διαψεύδετε τοὺς λόγους πού διατυπώθηκαν ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα; Μολονότι βέβαια τοὺς ἀπογόνους τῶν ψευδωνύμων θεῶν κατὰ κανένα τρόπο δὲν θὰ τοὺς συνόδευε κατὰ φυσικὸ λόγο ἢ ἀξιοπιστία, γιατί δὲν ἔπραξαν τίποτε τὸ παράδοξο, ἐνῶ γιὰ τοὺς ἁγίους προφήτες ὑπάρχει ὡς ἐπιβεβαίωση ἢ ὁμορφιὰ τῆς ὀρθῆς ζωῆς καὶ ἡ περιλάμπρη οἰκειότητά τους μὲ τὸν Θεό, κι ἀκόμα τὸ ὅτι, ἔχοντας πλουσιοπάροχη τὴ χορηγία ἀπὸ τὴ δύναμή του, ἔγιναν ἐκτελεστὲς ἐκείνων πού εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ τὴ δική μας δύναμη.

Ἴσως ὅμως θὰ ποῦν οἱ ἀντίθετοι· Καὶ γιατί τέλος πάντων ἐνανθρώπησε καὶ ἀνέχθηκε τὴ σάρκα καὶ κάθε ρῦπο δικὸ μας, ἐνῶ μπορούσε, καὶ πολὺ εὐκόλα, ἀφοῦ εἶναι Θεὸς ἀληθινός, ὅπως ἰσχυρίζεσθε, νὰ κάνει ἓνα νεῦμα μόνο καὶ μὲ τὴν ἄρρητη δύναμή του νὰ μεταβάλλει τὶς καρδιές τῶν ἀνθρώπων στὸ νὰ προσιμῆσουν νὰ πράξουν ἀλλὰ καὶ νὰ πιστεύουν αὐτὸ πού ἀρέσει σ' αὐτόν, καὶ βέβαια τὸ ὅτι πρέπει νὰ ζοῦν μὲ τρόπο ἀρεστὸ στὸν Θεό; Σ' αὐτὰ ἐγὼ θὰ ἔλεγα· Ἄρα δὲν πέτυχε τὸ σκοπὸ του, καὶ ὁ θεῖος καὶ ἀφθαρτος νοῦς θγαίνει ἔξω ἀπὸ τὸ σωστὸ καὶ λέμε ὅτι αὐτὸς δὲν βιάδισε κατ' εὐθείαν στὸ πρέπον; Ἄρα λοιπὸν ἐμεῖς εἴμαστε ἀνώτεροι στὴ σύνεση ἀπὸ τὴν ὅλη Σοφία, τὸ λυχνάρι θὰ συναγωνισθεῖ τὸν ἥλιο, καὶ μιὰ σταγόνα θὰ σταθεῖ ἰσόμετρη μὲ ὅλη αὐτὴ τὴν πλατεία κι ἀμέτρητη θάλασσα; Καὶ πῶς δὲν θὰ θαυμάσει κανεὶς τὸν θεσπέσιο προφήτη Ἡσαΐα ποῦ διακήρυξε καθαρὰ καὶ γνωστικὰ, «Ποιὸς μέτρησε μὲ τὴ χούφτα του τὸ νερὸ, μὲ τὴ σπιθαμὴ του τὸν οὐρανὸ, καὶ μὲ τὴν παλάμη του ὅλη τὴ γῆ; Ποιὸς ἔβαλε στὴ ζυγαριὰ τὰ βουνὰ καὶ τὶς κοιλάδες στὴν πλαστιγῆ; Ποιὸς κατανόησε τὴ σκέψη τοῦ Κυρίου;»⁵¹. Ὅπως δηλαδὴ εἶναι ἀπὸ τὰ ἀδύνατα νὰ μετρήσει κανεὶς μὲ τὴ σπιθαμὴ του τὸν οὐρανὸ καὶ ὅλη τὴ γῆ μὲ τὴ χούφτα σου, νὰ βάλει στὴ ζυγαριὰ τὰ ὄρη καὶ τὶς κοιλάδες, ἔτσι εἶναι ἀκατόρθωτο στὸν κάθε ἄνθρωπο, ἢ μᾶλλον σ' ὅλη τὴ λογικὴ κτίση, νὰ γνωρίσει καὶ νὰ ἀναμετρήσει τὸν ὑπερφυῆ καὶ ὑπέρτατο νοῦ. Ἄν ὑπάρχει λοιπὸν κάποιος πού τολμᾷ νὰ πεῖ ὅτι μπορεῖ νὰ σκεφθεῖ τὰ καλύτερα ἀπὸ τὴν ὅλη σοφία, ὡς τιμηθεῖ ὡς θεός· πλὴν ὅμως ὡς γνωρίζει ὅτι φλυαρεῖ. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι μανία

ραπαίοντος λόγοι. Εἰ δὲ ἀπλαστισοῦν συμφήσειεν ἄν, τοσοῦτον ἠττηῆσθαι τῆς ὅλης σοφίας τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, ὅσονπερ ἄν αὐτῆς καὶ κατὰ φύσιν ὀρῶτο μειονεκτούμενος, πῶς οὐκ ἄν εἴη σοφὸν τὸ αὐτῇ δὴ καὶ μόνη παραχωρεῖν εἰδέναι τὸ ὅτι μάλιστα 5 πρέπον αὐτῇ; Οὐ γὰρ ἄν τι δράσειεν, ὃ μὴ χρῆν δὴ πού μόνως τε καὶ οὕτως ἔχειν ὡς γέγονε. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον χρῆναι γὰρ οἶμαι κἀκεῖνο ἰδεῖν καὶ μὴν καὶ φράσαι. Πᾶσα μὲν γὰρ ἢ ἐν τοῖς οὐρανοῖς λογικὴ καὶ νοερὰ κτίσις αὐθαίρετον ἔχει τὴν ἐφ' ὅπερ ἄν ἔλοιτο τῶν πρακτέων ὀρμήν, καὶ ἀνάγκης ἐλευθέραν τὴν 10 ἐφ' ἐκάστω ῥοπῇ. Ἦν γὰρ οὕτω καὶ οὐχ ἑτέρως, εὐφημίας μὲν καὶ γερῶν ἀξιουῖσθαι τοὺς ἀγαθοὺς ἐν δίκη, καθορίζεσθαι δὲ τῶν φαύλων τὸ κατεψέχθαι δεῖν.

Ἴνα τοίνυν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ πρὸς πᾶν ὄτιοῦν τῶν ἀγαθῶν ἐθελοντὶ διαστείχωμεν, ἀκαταδιάστω γνώμη διαβιοῦν ἐπὶ γῆς τὸν ἄν- 15 θρωπον ἐφῆκε Θεός. Καὶ οὕτω γέγονεν ἐν ἀρχαῖς. Ἀνῆπται γὰρ αὐτὸς τὰς τῶν ἑαυτοῦ θελημάτων ἡνίας, καὶ αὐτοκελεύστοις ἐπ' ἄμφω φέρεται ῥοπαῖς, εἰς γε τὸ ἀγαθὸν φημι, καὶ τὸ μὴ οὕτως ἔχον. Οὐκοῦν, εἰ ἀρρήτῳ τινὶ καὶ θεοπρεπεστάτῳ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ χρώμενος, μετεκόμισε τὸν ἐκάστου νοῦν εἰς ἀγαθοουργίας, καὶ 20 δυσεξίτητον αὐτῷ καὶ οὐχ ἔκοντι λοιπὸν ἐτίθει τὸ ἀγαθόν, γνώμης μὲν οὖν οὐκέτι τὸ χρῆμα καρπός, οὔτε μὴν ἐπαίνων ἄξιον, ἀνάγκης δὲ μᾶλλον καὶ ἀβουλήτου πλεονεξίας. Εἶτα τίνα τρόπον μῶμου καὶ γραφῆς ἀπαλλάξομεν τὸν Δημιουργόν, ἐφέντα μὲν ἐν ἀρχαῖς ταῖς τῶν ἰδίων θελημάτων ὀρμαῖς ἠνιοχεῖσθαι τὸν ἀνθρωπον, ὑποξεύ- 25 ξαντα δὲ μετὰ τοῦτο περιτροπαῖς ἀναγκαίαις, καὶ οἷόν τισι πλεονεξίας ἀφύκτοις ἐγκαταδέοντα πρὸς γε τὸ δεῖν ἀποπεραίνειν εὐ μάλα τὸ ἀρέσκον αὐτῷ; Εἰ δὲ ἦν ἄμεινον εἶπερ οὕτως ἔχοι, τί μὴ γέγονεν ἐν ἀρχαῖς, ὑστεροβουλήσας δὲ ὡσπερ ἀνεκόμιζε μόλις ἐπὶ τὸ σώζειν εἰδός, καὶ μεθίστησιν οὐκ ἐλευθέρως, ἠναγκασμένως δὲ 30 μᾶλλον ἐπὶ τὸ δεῖν ὀραῖσθαι πιστούς; Ἄρ' οὖν ἐνδοιαστον ἔτι, μᾶλλον δὲ οὐχ ἅπασιν ἐναργές, ὡς τῆς θείας τε καὶ ἀπορρήτου βουλῆς πάντῃ τε καὶ πάντως καταγορεύσομεν, ὡς οὐκ εὐ τιθείσης τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἔξω πού εἰκότος οἴονεὶ πως ἐκκεκομισμένης, καὶ τὸ

καὶ λόγια ἀνθρώπου παρὰφρονα καὶ μεθυσμένου. Ἐάν ὅμως ὅποιος-δήποτε θὰ συμφωνήσῃ, ὅτι τόσο πολὺ ὑπολείπεται ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἀπὸ τὴν ὅλη Σοφία, ὅσο φαίνεται ὅτι μειονεκτεῖ ἀπὸ αὐτὴν καὶ ὡς πρὸς τὴ φύση, πῶς δὲν θὰ ἦταν σοφὸ νὰ παραχωρηθεῖ σ' αὐτὴν καὶ μόνη ὅτι γνωρίζει αὐτὸ πού κατεξοχὴν πρέπει σ' αὐτὴν; Γιατί δὲν θὰ ἔκανε κάτι πού δὲν θὰ ἔπρεπε ἔτσι καὶ μόνο νὰ γίνῃ, ἔτσι ὅπως ἔγινε. Ἀλλὰ καὶ μ' ἄλλο τρόπο· γιατί πρέπει, νομίζω, νὰ δοῦμε καὶ ἐκεῖνο, καὶ βέβαια καὶ νὰ τὸ ποῦμε. Ὁλη δηλαδὴ ἡ λογικὴ καὶ νοερὴ φύση στοὺς οὐρανοὺς ἔχει αὐτεξούσια τὴν ὁρμὴν γιὰ ὅτιδήποτε θὰ ἐπέλεγε νὰ πράξῃ, καὶ ἐλεύθερη ἀπὸ ἀνάγκη τὴ ροπὴν γιὰ τὸ καθένα. Γιατί πρέπει ἔτσι, καὶ ὄχι ἀλλιῶς, οἱ ἀγαθοὶ νὰ κρίνονται δίκαια ἀξιοὶ ἐπαίνου καὶ τιμῶν, ἐνῶ οἱ φαῦλοι νὰ δέχονται τὴ μομφή.

Γιὰ νὰ βαδίζομε λοιπὸν καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἐκούσια πρὸς κάθε ἀγαθόν, ὁ Θεὸς ἄφησε τὸν ἄνθρωπον νὰ ζεῖ ἐπάνω στὴ γῆ μὲ ἐλεύθερη γνώμη. Καὶ ἔτσι ἔγινε στὴν ἀρχή. Πῆρε λοιπὸν ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος τὰ ἡνία τῆς θέλησός του καὶ προχωρεῖ μὲ αὐτοκέλευστες ροπές καὶ πρὸς τὰ δύο, ἐννοῶ πρὸς τὸ ἀγαθὸ καὶ πρὸς τὸ ἀντίθετο. Ἐάν λοιπὸν μὲ μιὰ ἀνείπωτη καὶ θεϊκώτατη δύναμη καὶ ἐνέργεια μετέφερε τὸ νοῦ τοῦ καθενὸς στὶς ἀγαθὰς πράξεις, καὶ ἀναγκαστικὸ καὶ ὄχι ἐθελούσιο ἔκανε γι' αὐτὸν τὸ ἀγαθόν, τότε τὸ ἀγαθὸ δὲν θὰ ἦταν καρπὸς τῆς γνώμης, οὔτε ἀξιοὶ ἐπαίνου, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποτέλεσμα ἀνάγκης καὶ ἀθέλητης ἀπληστίας. Καὶ ἔπειτα μὲ ποῖο τρόπο θ' ἀπαλλάξομε τὸν Δημιουργὸν ἀπὸ τὴ μομφὴ καὶ τὴ κατηγορία, πού ἄφησε βέβαια ἀρχικὰ τὸν ἄνθρωπον νὰ καθοδηγεῖται ἀπὸ τὶς ὁρμὰς τῶν θελημάτων του, ἀλλ' ἔπειτα τὸν ἔδωσε σὲ ὑποχρεωτικὴ ἀνατροπὴ, καὶ κατὰ κάποιον τρόπο σὲ ἀξεπέραστη πλεονεξία ἀπὸ ἀνάγκη νὰ ἐκπληρώνεται στὸ ἀκέραιο ὅ,τι ἀρέσει σ' ἐκεῖνον; Ἐάν αὐτὸ ἦταν τὸ καλύτερον, γιατί δὲν ἔγινε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀλλὰ σὰν μὲ μιὰ ὑστερη γνώμη ἀποφάσισε μόλις τότε νὰ τοὺς σώσει, καὶ μετέφερε ὄχι ἐλεύθερα, ἀλλὰ ὑποχρεωτικὰ μᾶλλον τὴν ἀνάγκη νὰ φαίνονται πιστοί; Ἄρα λοιπὸν πρέπει νὰ ἔχομε ἐνδοιασμούς ἀκόμα, ἢ μᾶλλον δὲν εἶναι φανερὸν σὲ ὅλους, ὅτι θὰ κατηγορήσομε ὅπωςδήποτε τὴ θεῖα καὶ ἀπόρρητη βουλή, ὅτι δὲν ρύθμισε καλὰ τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ σὰ νὰ βγῆκε ἔξω ἀπὸ τὸ πρέπον καὶ δὲν ἔβλεπε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ ἄμεμπτον; Μακριὰ ἢ κακὴ αὐτὴ

ἀμωμήτως ἔχον οὐχ ὀρώσης ἐν ἀρχαῖς; Ἐπαγε τῆς δυσδουλίας.
Ὅκνεῖν γὰρ εἰς λόγους τοὺς ἐπί γε τούτοις εὐσεβές.

Ἐδει δὴ οὖν οὐκ ἠναγκασμένως, πειθοῖ δὲ μᾶλλον, μεταδιδά-
σαι πρὸς τὸ εὐήνιον τοὺς τῶν ἱερῶν σπουδασμάτων ὀλιγορήσαν-
5 τας, καὶ μονονουχὶ σκληρὸν καὶ ἀγέρωχον ἀντανιστάντας Θεῷ τὸν
τῆς ἑαυτῶν διανοίας ἀνχένα. Ταύτη τοι προῆλθεν ἄνθρωπος
παραδόξως καὶ ὑπὲρ νοῦν ἀνθρώπινον, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ
Λόγος, καὶ συνεστράφη τοῖς ἐπὶ γῆς, τοῦτο μὲν σημείους τε καὶ
τέρασι τοῖς ὑπὲρ ἀνθρώπου φύσιν τε καὶ δύναμιν, ἀναπειθῶν
10 ἐννοεῖν ὅτι Θεὸς ἦν, ἐν εἶδει τῷ καθ' ἡμᾶς χρειωδέστατα γεγονώς,
ὡς ἔφην, τοῦτο δὲ ταῖς ὑπὲρ νόμον εἰσηγήσει τῆς ἀληθοῦς εὐζωΐ-
ας ὑποφαίνων τρόπους, καὶ τερθρείας Ἰουδαϊκῆς ἐπέκεινα τιθεῖς,
καὶ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ταῖς τῶν πιστευόντων καρδίαις ἐπα-
ναστράπτων τὴν γνῶσιν. Ἔστι γὰρ αὐτὸς ἡ ἀλήθεια, τὸ τοῦ Θεοῦ
15 καὶ Πατρὸς γνήσιον γέννημα. Εἰ μὲν οὖν ἄνθρωπον ὄντα κοινὸν
τεθεοποιῆσθαί φαμεν, καὶ τῇ ἀγία τε καὶ ὁμοουσίῳ Τριάδι ἕτερον
Θεὸν ἐπεισκρίνομεν, ἀνθρωπολατρεία τὸ χρῆμα, καὶ ἕτερον οὐδέν.
Εἰ δὲ φύσει τε καὶ ἀληθῶς Υἱόν, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς ἀναλάμπσαντα Λόγον, τὸν τῶν ὅλων γενεσιουργὸν καὶ
20 τεχνίτην, ὄρατῶν τε καὶ ἀοράτων, αἰσθητῶν τε καὶ ἐπιστητῶν, τὴν
πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὑπελθεῖν ἀρρήτως τε καὶ ὑπὲρ νοῦν αἱ θεό-
πνευστοι χρησμοφδοῦσι Γραφαί, μεμενηκέναι γε μὴν καὶ οὕτω
Θεὸν (ἄτρεπτος γὰρ κατὰ φύσιν ἐστί), τί τὸ ἀπίθανον, ἢ κατεψε-
γμένον ἢ καὶ ἀνέφικτον ὅλως ἐν τοῖς παρ' ἡμῖν ὄραται δόγμασιν;
25 Ἄλλὰ γὰρ βραχὺ φασι τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον καὶ ῥύπου
μεστόν. Ἀληθές τοῦτο, καὶ οὐκ ἀρνήσομαι. Πλὴν ἐκεῖνο ἄθρει.
Γέγονε μὲν γάρ, ὡς ἔφην, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων, κατὰ τὸ γε-
γραμμένον, καὶ ἐν εἶδει τῷ καθ' ἡμᾶς ἀληθῶς. Πλὴν οὐ συνεστάλ-
θαι φαμέν τὸν ἀχώρητον, οὔτε μὴν τῷ τοῦ σώματος ἐμπεριειλη-
30 φθαι μέτρῳ. Κομιδῇ γὰρ εὐήθες καὶ ἀσύνετον ὀλοτρόπως τοιοῦ-
τόν τι φάναι περὶ Θεοῦ καὶ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς. Εἷς μὲν γὰρ
ὢν καὶ μόνος Υἱὸς καὶ σωματικῆς φαντασίας ἐπέκεινα παντελῶς

σκέψη. Γιατί εἶναι εὐσέβεια τὸ νὰ ἀποφεύγει κανεὶς αὐτοὺς τοὺς λόγους.

Ἔπρεπε λοιπὸν ὄχι ἀναγκαστικά, ἀλλὰ μὲ τὴν πειθῶ μᾶλλον νὰ μεταφέρει στὴν ὑπακοή ἐκείνους ποὺ ἔδειξαν ἀδιαφορία γιὰ τὰ ἱερὰ σπουδάσματα καὶ κατὰ κάποιον τρόπο σήκωσαν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ σκληρὸ καὶ ἀγέρωχο τὸν αὐχένα τῆς διάνοιάς τους. Γι' αὐτὸ ὁ μονογενὴς Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔγινε ἄνθρωπος κατὰ τρόπο παράδοξο καὶ πέρα ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο νοῦ καὶ συναναστράφηκε τοὺς ἀνθρώπους, ἀπὸ τῆ μιᾶ μὲ θαύματα καὶ καταπληκτικὰ ἔργα ποὺ ξεπερνοῦν τὴ φύση καὶ τὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου πείθοντάς τους νὰ καταλάβουν ὅτι ἦταν Θεὸς ποὺ ἔλαβε ὠφελιμότατα τὴ δική μας μορφή, ὅπως εἶπα, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τὶς ἐντολὲς τὶς πάνω ἀπὸ τὸ νόμο ὑποδηλώνοντας τοὺς τρόπους τῆς ἀληθινᾶ ἀριστῆς ζωῆς καὶ μεταφέροντας πέρα ἀπὸ τὰ Ἰουδαϊκὰ ψελλίσματα, νὰ ἐπαναφέρει στὶς καρδιὰς τῶν πιστῶν λαμπερὴ τὴ γνώση τῆς ἀληθινῆς θεογνωσίας. Γιατί αὐτὸς εἶναι ἡ ἀλήθεια, τὸ γνήσιο γέννημα τοῦ Θεοῦ Πατέρα. Ἄν λοιπὸν λέμε ὅτι ἦταν κοινὸς ἄνθρωπος καὶ θεοποιήθηκε, καὶ προσθέτομε στὴν ἀγία καὶ ὁμοούσια Τριάδα ἓνα ἄλλο θεό, τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀνθρωπολατρεία καὶ τίποτε ἄλλο. Ἄν ὅμως τόσο κατὰ τὴ φύση ὅσο καὶ κατ' ἀλήθεια λένε Υἱὸ τὸν Λόγον ποὺ ἀνέλαμψε ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρα, τὸν Δημιουργὸ καὶ τεχνίτη ὅλων, τῶν ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν, τῶν αἰσθητῶν καὶ νοητῶν, καὶ χρησιμοδοτοῦν οἱ θεόπνευστες Γραφεὲς ὅτι μὲ τρόπο ἀνείπωτο ἔλαβε τὴν ὁμοίωσιν μ' ἐμᾶς, καὶ ἔμεινε βέβαια καὶ ἔτσι Θεὸς (γιατί εἶναι ἀμετάβλητος ὡς πρὸς τὴ φύση), τί τὸ ἀπίστευτο ἢ ἀξιοκατάκριτο ἢ καὶ ἀνέφικτο γενικὰ ὑπάρχει στὴ διδασκαλία τῆ δικῆ μας;

Ἄλλ' ὅμως εἶναι μικρὸ καὶ ἀσήμαντο, λένε, τὸ ἀνθρώπινο σῶμα καὶ γεμᾶτο ἀκαθαρσία. Αὐτὸ εἶναι ἀληθινὸ καὶ δὲν θὰ τὸ ἀρνηθῶ. Πλὴν ὅμως πρόσεχε ἐκεῖνο. Γιατί ἔγινε, ὅπως εἶπα, ὅμοιος μὲ τοὺς ἀνθρώπους, σύμφωνα μὲ τὴ Γραφή⁵², καὶ ἀληθινὰ μὲ τὴ μορφή τῆ δικῆ μας. Ἄλλ' ὅμως ὑποστηρίζομε ὅτι δὲν περιορίσθηκε ὁ ἀχώρητος οὔτε βέβαια καὶ περιελήφθη στὶς διασάσεις τοῦ σώματος. Εἶναι πολὺ ἀνόητο καὶ ἀπερίσκεπτο ἀπὸ κάθε ἀποψη νὰ ποῦμε κάτι τέτοιο γιὰ τὸν Θεὸ τὸν κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινό. Γιατί ἓνας καὶ μόνος εἶναι ὁ

ὅλος ἐστὶ κατὰ μέθεξιν ἐν παντί τε καὶ πανταχῇ, καὶ ἐν τοῖς καθ' ἓνα σχετικῶς, μὴ μεριζόμενος, μὴ τεμνόμενος, ἀλλ' ἔξω πάντων τῆ φύσει καὶ ἐν πᾶσιν ὁ Θεός. Ἐν ἐκείνῳ δὲ τῷ πανάγκῳ καὶ ἀγίῳ σώματι κατώκηκε μὲν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, καθά 5 γέγραπται, καὶ ἦν ὡς ἐν ἰδίᾳ σαρκί, πλήν ἐπλήρου καὶ οὕτω τὰ πάντα. Ὡσπερ δὲ τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος ἢ τέλμασιν ἐμβαλούσης, ἤγουν ἐτέραις ἀκαθαρσίαις, περὶ αὐτὴν ἔσται τὸ βλάβος οὐδέν, οὕτω καὶ ἡ ἄχραντος καὶ ἡ ἀκήρατος φύσις, κἂν εἰ ὠμίλησε τυχόν τοῖς ἀπὸ γῆς σώμασιν, ὀνίνησι μᾶλλον αὐτὰ καὶ τῶν ἀδικεῖν πεφυ- 10 κότων οὐδέν εἰς ἑαυτὴν ἀναμάζεται. Προσεπειπεῖν δέ, οἶμαι, κἀκεῖνο πρόεπει. Τὰ μὲν γὰρ ἡμέτερα σώματα καὶ παθῶν ἠττάται καὶ πίπτει ραδίως εἰς τὸ φιλήδονον, καὶ τὸν γε τῆς ἁμαρτίας ἐν σφίσιν αὐτοῖς ἠρρωστήκασι νόμον. Ἀλλ' οὐκ ἐν τε τῷ θεῷ καὶ ἀγίῳ τοῦ Χριστοῦ σώματι τοιοῦτόν τι κεκινήσθαι φαμεν, ἀλλ' ἦν ἅπαντα 15 φροῦδα καὶ ἐκποπώτατα τῶν παθῶν, καὶ ὡς ἴδιον γεγονός τοῦ ἐνωθέντος αὐτῷ καὶ ἐνοικοῦντος Λόγου, κατεπλούτει τὸν ἁγιασμόν. Ναός γὰρ ἦν ἅγιος τοῦ καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀγιάζοντος κτίσιν.

Κατατέθηκα δέ, ὅτι τῶν μὲν Πορφυρίου τε καὶ Ἰουλιανοῦ δογμάτων τε καὶ λόγων πολὺ τὸ θαῦμά ἐστι παρὰ τοῖς Ἑλλήνων 20 παισὶ, γελῶσι δὲ τὰ Χριστιανῶν, καίτοι τὸ ἐφ' ἅπασιν ἀληθές ἐν γε δὴ σφίσιν αὐτοῖς ὠδίνοντα. Ἡμεῖς μὲν γάρ, καθὰ φθάσαντες εἶπομεν, τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐνανθρωπήσαι πιστεύομεν, ὑπὲρ γε τοῦ σῶσαι τὴν ὑπ' οὐρανόν. Πορφύριος δὲ γένος εἶναι τι θεῶν διατείνεται, οὓς δὴ καὶ τρέπεσθαι κατὰ καιροὺς εἰς ἀνθρώ- 25 πους φησίν, οἷονεὶ τὸν καθ' ἡμᾶς ἀθύροντας βίον. Ἰουλιανός γε μὴν περὶ Ἀσκληπιοῦ φησιν οὐκ οἶδ' ὅ τι διενθυμούμενος “Ἐλαθέ με μικροῦ τὸ μέγιστον τῶν Ἥλιου καὶ Διὸς δώρων. Εἰκότως δὲ αὐτὸ ἐφύλαξα ἐν τῷ τέλει. Καὶ γὰρ οὐκ ἴδιόν ἐστιν ἡμῶν μόνον, ἀλλ', οἶμαι, κοινὸν πρὸς Ἑλληνας τοὺς ἡμετέρους συγγενεῖς. Ὁ 30 γὰρ τοι Ζεὺς ἐν μὲν τοῖς νοητοῖς ἐξ αὐτοῦ τὸν Ἀσκληπιὸν ἐγέννησεν, εἰς δὲ τὴν διὰ τῆς ἡλίου γονίμου ζωῆς ἐξέφηεν. Οὗτος ἐπὶ γῆς ἐξ οὐρανοῦ ποιησάμενος τὴν πρόοδον, ἐνοειδῶς μὲν ἐν ἀνθρώπου μορφῇ περὶ τὴν Ἐπίδαυρον ἐνεφάνη. Πληθυνόμενος δὲ ἔνθεν

Υἱὸς καὶ τελείως πέρα ἀπὸ τῆ σωματικῆ φαντασία, καὶ ὅλος κατὰ μετοχὴ ὑπάρχει σὲ καθέ τι καὶ παντοῦ καὶ στὸ καθένα σχετικῶς, χωρὶς νὰ χωρίζεται, οὔτε νὰ τέμνεται, ἀλλὰ ἀπὸ τῆ φύση του εἶναι ἕξω ἀπὸ ὅλα καὶ μέσα σὲ ὅλα ὡς Θεός. Ἀλλὰ σ’ ἐκεῖνο τὸ πάναγνο καὶ ἅγιο σῶμα κατοίκησε τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικά, ὅπως ἔχει γραφεῖ^{52α}, καὶ ἦταν σὰν μέσα στὴ δική του σάρκα, ὥσπoσο καὶ ἔτσι γέμιζε τὰ πάντα. Ὅπως ὅμως ἂν ἡ ἡλιακὴ ἀκτῖνα πέσει ἢ σὲ κάποιο τέλμα ἢ σὲ ἄλλες ἀκαθαρσίες δὲν παθαίνει καμμιά βλάβη, ἔτσι καὶ ἡ ἀχραντὴ καὶ ἀφθαρτὴ φύση, καὶ ἂν ἀκόμα τυχὸν ἦρθε σὲ σχέση μὲ τὰ γήινα σώματα, αὐτὰ μᾶλλον ὠφέλησε, χωρὶς νὰ ἀποτυπώθηκε σ’ αὐτὴν κάτι ἀπὸ αὐτὰ ποὺ βλάπτουν. Πρέπει ὅμως, νομίζω, νὰ προσθέσω καὶ ἐκεῖνο. Τὰ δικὰ μας δηλαδὴ σώματα καὶ ἀπὸ τὰ πάθη νικοῦνται, καὶ εὐκόλα πέφτουν στὴ φιληδονία, καὶ ἔχουν δεχθεῖ ὡς ἀρρώστια τὸν νόμο τῆς ἁμαρτίας. Δὲν λέμε ὅμως ὅτι συμβαίνει στὸ θεῖο καὶ ἅγιο σῶμα τοῦ Χριστοῦ κάτι τέτοιο, ἀλλ’ ἐξαφανίσθηκαν ὅλα καὶ τὰ πιὸ παράνομα πάθη καὶ σὰν ἴδιο γεγονὸς τοῦ Λόγου ποὺ ἐνώθηκε μ’ αὐτὸ καὶ κατοικεῖ μέσα του ἦταν κατάπλουτο ἀπὸ τὸν ἁγιασμό. Γιατὶ ἦταν ναὸς ἅγιος ἐκείνου ποὺ ἁγίαζε καὶ ὅλη τὴν ἄλλη κτίση.

Ἐκπλήσσομαι ὅμως ποὺ θαυμάζουν πολὺ οἱ Ἕλληνες τὶς διδασκαλίες καὶ τοὺς λόγους τοῦ Πορφυρίου καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀλλὰ περιγελοῦν τὰ τῶν Χριστιανῶν, μολονότι κυοφοροῦν μέσα τους τὴν ἀλήθεια γιὰ ὅλα. Γιατὶ ἐμεῖς, ὅπως εἶπα πρὶν ἀπὸ λίγο, πιστεύομε ὅτι ὁ Μονογενὴς Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησε γιὰ νὰ σώσει τὴν οἰκουμένη, ἐνῶ ὁ Πορφύριος διατείνεται ὅτι εἶναι ἓνα γένος θεῶν, οἱ ὁποῖοι, λέγει, κατὰ καιροὺς μετατρέπονται σὲ ἀνθρώπους, εὐχαριστοῦμενοι τάχα ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ. Ὁ Ἰουλιανὸς πάλι δὲν ξέρω τί θυμᾶται καὶ λέγει γιὰ τὸν Ἀσκληπιό: “Παραλίγο θὰ μοῦ διέφευγε τὸ μέγιστο δῶρο τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ Δία, ποὺ εὐλόγα τὸ φύλαξα γιὰ τὸ τέλος. Γιατὶ δὲν εἶναι δικό μας μόνο, ἀλλὰ νομίζω κοινὸ πρὸς τοὺς Ἕλληνες τοὺς ὁμοεθνεῖς μας. Ὁ Ζεὺς δηλαδὴ στὰ νοητὰ γέννησε ἀπὸ τὸν ἑαυτό του τὸν Ἀσκληπιό καὶ τὸν ἔβγαλε στὴ γῆ ἀπὸ τὴ γονομοποιούμενη ἀπὸ τὸν ἡλιο ζωὴ. Αὐτὸς προχωρώντας στὴ γῆ ἀπὸ τὸν οὐρανό, ἐμφανίσθηκε στὴν Ἐπίδαυρο μὲ ἀνθρώπινη μορφὴ· προσκόβοντας ἐδῶ μὲ τὰ χρόνια ἄπλωσε σ’ ὅλη τὴ γῆ τὸ σωτήριο χέρι

ταῖς περιόδοις ἐπὶ πᾶσαν ὥρεξε τὴν γῆν τὴν σωτήριον ἑαυτοῦ δεξιάν». Καίτοι τίς ἠγνόηκεν, ὅτι τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην εὖ μάλα κατωρθώκως, καὶ ταῦτὸ δὴ τοῦτο καὶ μόνον, παρὰ γε τοῖς εἰδόσιν αὐτὸν ἐθαυμάζετο, πέπραχε δὲ τῶν ἀξιαγάστων οὐδέν; Τί γὰρ τῶν 5 Ἀσκληπιοῦ γέγονεν ἀξιάκουστον; μᾶλλον δὲ τίς οὕτω διόλωλεν οἰκτρῶς; κατεπρήσθη γὰρ κεραυνῶ, καὶ μὴν καὶ εἰς δεῦρο κεῖται νεκρός, οὐδὲ ὅποι ποτὲ γῆς ἐστὶν εἰδότην τῶν προσκυνούντων αὐτῶ.

Ὅτι δὲ ψευδοεπεῖ, προελθεῖν μὲν ἐξ οὐρανοῦ λέγων, ὀρέξαι δὲ καὶ πάσῃ τῇ γῇ τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα σωτήριον, κἂν εἰ μὴ τις λέγοι 10 τῶν καθ' ἡμᾶς, αὐτὰ βοήσῃ τὰ πράγματα. Ποῦ γὰρ ἐστὶ τὰ ἐκείνου, καὶ ποίας ἠξιάται μνήμης; Γενεαλογεῖται μὲν γὰρ παρὰ τοῖς ἰατρῶν παισίν, ἅτε δὴ διαπρέψας ἐν ταύτῃ τῇ τέχνῃ· Κορωνιδὸς γε μὴν ἐπεφυκέναι φασὶν αὐτόν, ἀθλίας που καὶ ἀσήμου γυναικός. Ἄρ' οὖν ἐξέσται μὲν Ἰουλιανῶ μυθοπλαστεῖν ἃ βούλεται, 15 καὶ τοῦτο ἀνεπιπλήκτως, καὶ ὕθλους ἡμῖν ἀναγράφειν πολὺ νοσοῦντας τὸ ἀκαλλές, καὶ ἀπιθάνως ἐσκευασμένους, καὶ γυμνοὺς ἀποδείξεων τῶν ἐξ ἀληθείας καὶ πραγμάτων ὁμολογημένων, ἀθυροστομίας δὲ ποιεῖσθαι πρόφασιν τὸ οὕτως ἐξαίρετον καὶ σεπτὸν ἀληθῶς μυστήριον, ὃ προεῖρηται μὲν διὰ τε τοῦ νόμου 20 καὶ προφητῶν ἁγίων, ἤχθη γε μὴν εἰς πέρας, ἐνανθρωπήσαντος τοῦ Μονογενοῦς; Εἰ μὲν οὖν τοῖς προηγγελμένοις οὐ προσμεμαρτύρηκεν αὐτὸ τῶν πραγμάτων τὸ πέρας, εὐάφορμον αὐτοῖς τῆς ἀπιστίας τὸ χρῆμα· εἰ δὲ ἐξ αὐτῶν ἔνεστιν τῶν εἰκότων ἰδεῖν, ὡς βέβηκεν εἰς πέρας ἅπαντα τὰ πάλαι προηγγελμένα, καὶ ἀπώλι- 25 σθε μὲν τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος, ὡς κυριοκτόνος ὁ Ἰσραήλ, προσελήφθη δὲ διὰ πίστεως τῶν ἔθνῶν ἢ πληθύς, τί τὸ ἀπιστεῖν ἀναπεῖθον αὐτούς, οὐκ ἔχω νοεῖν. Μᾶλλον δέ, ὡς ὁ θεσπέσιος γράφει Παῦλος, «ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου», τοῦτ' ἐστὶν, ὁ νομισθεὶς εἶναι Θεὸς ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, «ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν 30 ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔλαμψε ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως αὐτοῦ», δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

του”. Και ὅμως ποιὸς ἀγνοεῖ ὅτι ἀσκώντας τὴν ἰατρικὴ ἐπιστήμη πολὺ καλὰ καὶ γι’ αὐτὸ καὶ μόνο θαυμαζόταν ἀπὸ ἐκείνους πού τὸν γνώριζαν, ἀπὸ τὰ ἀξιοθαύμαστα ὅμως δὲν ἔπραξε τίποτε; Ποιὸ δηλαδὴ ἀπὸ ὅσα ἔπραξε ὁ Ἀσκληπιὸς ἐγίνε ἀξιο ὦ ἀκουσθεῖ; Ἡ καλύτερα ποιὸς χάθηκε μὲ τόσο οἰκτρὸ τρόπο; Γιατὶ κατακάηκε ἀπὸ κεραυνὸ καὶ κείτεται νεκρὸς, χωρὶς νὰ γνωρίζουν ἐκεῖνοι πού τὸν προσκυνοῦν σὲ ποιὸ μέρος τῆς γῆς .

“Ὅτι ὅμως ψεύδεται λέγοντας ὅτι προῆλθε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ ὅτι ἄπλωσε σ’ ὅλη τὴ γῆ τὸ σωτήριον χέρι του, κι ἂν δὲν τὸ λέγει κανένας ἀπὸ ἐμᾶς, θὰ τὸ φωνάξουν τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Ποῦ δηλαδὴ εἶναι ὅσα ἔπραξε ἐκεῖνος καὶ ποιᾶς μνήμης εἶναι ἀξία; Γιατὶ διηγοῦνται οἱ γιατροί, ὅτι διέπρεψε σ’ αὐτὴ τὴν τέχνη. Λένε ὅτι τὸν γέννησε ἡ Κορωνίδα, μιὰ φτωχὴ κι ἀσήμαντη γυναίκα. Ἄρα λοιπὸν ἐπιτρέπεται στὸν Ἰουλιανὸ νὰ πλάθει τὰ παραμῦθια πού θέλει καὶ μάλιστα χωρὶς τιμωρία, καὶ νὰ γράφει μύθους γεμάτους ἀπὸ ἀπρέπεια, ἀπαρτισμένους ἀπὸ ἀπίστευτα πράγματα, καὶ γυμνοὺς ἀπὸ ἀποδείξεις πού συμφωνοῦν μὲ τὴν ἀλήθεια καὶ πράγματα ὁμολογημένα, ἀλλὰ κάνει πρόφαση ἀθυροστομίας αὐτὸ τὸ τόσο ἐξαιρετικὸ καὶ ἀληθινὰ σεπτὸ μυστήριον, πού προαναγγέλθηκε ἀπὸ τὸ νόμον καὶ τοὺς ἀγίους προφῆτες καὶ ὁλοκληρώθηκε μὲ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Μονογενοῦς; Ἄν λοιπὸν τὰ προαναγγελλόμενα δὲν τὰ ἐπιβεβαίωσε ἡ ἴδια ἡ ἐκβασις τῶν πραγμάτων, τὸ πρᾶγμα θὰ ἔδινε σ’ αὐτὰ καλὴ ἀφορμὴ γιὰ ἀπιστία, ἂν ὅμως μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, ὅτι πραγματοποιήθηκαν ὅλα ὅσα προαναγγέλθηκαν παλαιὰ καὶ ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν οἰκειότητα μὲ τὸν Θεὸ, ὡς φονιάς τοῦ Κυρίου, ὁ Ἰσραήλ, καὶ κλήθηκε μὲ τὴν πίστη τὸ πλῆθος τῶν ἐθνῶν, ποιὸ εἶναι αὐτὸ πού τοὺς ἔπεισε νὰ δείξουν ἀπιστία, δὲν μπορῶ νὰ τὸ καταλάβω. Μᾶλλον ὅμως, ὅπως γράφει ὁ θεσπέσιος Παῦλος, «ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ», δηλαδὴ αὐτὸς πού θεωρήθηκε ὅτι εἶναι θεὸς στὸν αἰῶνα αὐτό, «τύφλωσε τὸν νοῦ τῶν ἀπίστων, γιὰ νὰ μὴν τοὺς φωτίσει ἡ λάμψη τῆς δόξας τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ, πού ἔλαμψε σὲς καρδιές μας, γιὰ νὰ φωτισθεῖ ἡ γνώση μας γι’ αὐτόν»⁵³, μέσω τοῦ ὁποίου καὶ μαζὶ μὲ τὸν ὅποιο στὸν Θεὸ Πατέρα ἀνήκει ἡ δόξα μαζὶ καὶ μὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα σὺς αἰῶνες. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΥΠΕΡ
ΤΗΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΕΥΑΓΟΥΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ
ΠΡΟΣ ΤΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΕΟΙΣ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

Διαρκέστατα μὲν, ὡς γέ μοι φαίνεται, τοῖς τῆς ἀληθείας συνα-
σπίζοντες δόγμασι, ταῖς τῶν διασύρειν εἰδότην αὐτὰ φλυαρίαις
ἀντενηνέμεθα. Ἐπειδὴ δὲ ὅλοις ὥσπερ ἰστίοις κατὰ τῆς ἀρρήτου
φέρεται δόξης ὁ δι' ἐναντίας, καὶ οἷον ἀφορήτοις τισὶν ἐκβολαῖς
5 ἀνοσίων ἐννοιῶν ἀντεξάγειν ἀποτολμᾶ, καὶ σπουδῆς ἀξιοῖ τῆς
προοργιαιότητος τὸ χρῆναι δὴ πάντως, ἄγονον μὲν τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς ἀποφῆναι φύσιν, ἀνυπόστατον δὲ τὸν ἐξ αὐτοῦ πεφηνότα
κατὰ ἀλήθειαν Υἱὸν (ἀναιρεῖ γὰρ αὐτοῦ τὴν ὑπαρξιν, καὶ τῶν
οὕτω σφαλρωτάτων ἐγχειρημάτων ἄπτεται), φέρε δὴ πάλιν ἐνδυ-
10 σάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, ἀνατείνοντες δὲ τὸν θυ-
ρεὸν τῆς πίστεως καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος ἐπ' αὐτῶ κατα-
θήγοντες, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, ψευδηγοροῦντα δεικνύωμεν, καὶ ἐκ
πολλῆς ἄγαν ἀγερωχίας μονονουχὶ πρὸς κέντρα λακτίζοντα, καὶ
εἰς τὸ βαθὺ τῆς ἀπωλείας καταπηδῶντα βάραθρον. Ἦδη μὲν οὖν,
15 ὡς ἔφην, οὐκ ἀγεννῆ πρὸς αὐτὸν ἐξυφήναντες λόγον, συνυφε-
σιῶτά τε καὶ αἰὶ συνυπάρχοντα τῷ Πατρὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν
καὶ ἐν αὐτῶ, καθ' ἑνωσιν καὶ οὐσιώδη ταυτότητα δειδείξαμεν Λό-
γον, τὸν δι' οὗ τὰ πάντα παρήχθη πρὸς γένεσιν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΜΑΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ ΤΟΥ ΑΘΕΟΥ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

Συμμαχώντας, ὅπως μοῦ φαίνεται, ἐπὶ μακρὸν μὲ τὰ δόγματα τῆς ἀλήθειας, ἀντιπαρατεθήκαμε σὶς φλυαρίες ἐκείνων ποὺ συνηθίζουν νὰ διασύρουν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἀντίπαλος ἐπιτίθεται μὲ ὀλοφούσκωτα ὅλα τὰ πανιὰ στὴν ἀνέκφραστη δόξα καὶ ἀποτολμᾷ μὲ ἀνυπόφορες βολές ἀνόσιων ἐννοιῶν νὰ δίνει τὴ μάχη καὶ θέλει νὰ χρησιμοποιεῖ ὅπωςδήποτε τὸν ὠφελιμότετο ζῆλο καὶ νὰ δείξει ἄγωνα τῆ φύση τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρα καὶ χωρὶς ὑπόστασι τὸν Υἱό, ποὺ ἀληθινὰ προῆλθε ἀπὸ αὐτὸν (γιατὶ ἀναιρεῖ τὴν ὑπαρξή του καὶ χρησιμοποιεῖ τίς τόσο σφαλερὲς πλάνες), ἐμπρὸς λοιπὸν πάλι, ἀφοῦ ντυθοῦμε τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, προβάλλοντας τὴν ἀσπίδα τῆς πίστεως καὶ ἀκονίζοντας τὸ ξίφος τοῦ Πνεύματος ἐναντίον του, ποὺ εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ^{53α}, ἃς ἀποδείξομε ὅτι ψευδολογεῖ, καὶ ἀπὸ τὴν πολλὴ ἀγερωχία του λακτίζει κατὰ κάποιον τρόπο σὲ καρφιά καὶ καταπηδᾷ σὶς βαθὺ βάραθρο τῆς ἀπώλειας. Ἦδη λοιπὸν, ὅπως εἶπα, συνθέτοντας γι' αὐτὸν ὄχι ἀπρεπῆ λόγο, δείξαμε ὅτι συνυπάρχει πάντοτε μὲ τὸν Πατέρα ἐκεῖνος ποὺ προῆλθε ἀπὸ αὐτὸν κατὰ φύση καὶ ὑπάρχει μέσα σ' αὐτὸν μὲ ἔνωση καὶ ταυτότητα οὐσίας, ὁ Λόγος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἤρθαν στὴν ὑπαρξὴ τὰ πάντα. Ἐπειδὴ ὅμως ἐξυφάνθηκε ἀπὸ τὸν Ἰουλιανὸ κι ἄλλος ψυχρὸς καὶ ἀδύναμος λό-

ἕτερος Ἰουλιανῶ ψυχρός τε καὶ ἀναλκίς ἐκμεμηχάνηται λόγος, πλὴν, ὡς οἶεται, δεινὸς εἰς κατάρρησιν, τὴν ἐπὶ γέ φημι τῷ Μο-
νογενεῖ, πᾶσα πῶς ἀνάγκη καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς οἷς ἂν θούλοιτο λέ-
γειν ἀντιφέρεσθαι νεανικῶς, μαινομένην ὥσπερ ἀνασειράζοντας
5 τῆς κατὰ Χριστοῦ γλωσσαλγίας τὴν ἔφοδον. Γράφει δὲ πάλιν ὡδί.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

“Οτι δὲ Μωσῆς ὀνομάζει θεοὺς τοὺς ἀγγέλους, ἐκ τῶν ἐκείνου
λόγων ἀκούσατε· «Ἰδόντες δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν
ἀνθρώπων, ὅτι καλαί εἰσιν, ἔλαβον ἐαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν
10 ὧν ἐξελέξαντο». Καὶ μικρὸν ὑποβάς· «Καὶ μετ’ ἐκεῖνο, ὡς ἂν εἴσε-
πορεύοντο οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων
καὶ ἐγεννῶσαν αὐτοῖς Ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ γίγαντες οἱ ἀπ’ αἰῶνος, οἱ
ὀνομαστοί». “Οτι τοίνυν τοὺς ἀγγέλους φησὶν, εὐδηλὸν ἔστι· καὶ
ἔξωθεν οὐ προσπαρακείμενον, ἀλλὰ καὶ δῆλον ἐκ τοῦ φάναι οὐκ
15 ἀνθρώπους, ἀλλὰ γίγαντας γεγονέναι παρ’ ἐκείνων. Δῆλον γὰρ
ὡς, εἴπερ ἀνθρώπους ἐνόμιζεν αὐτῶν εἶναι τοὺς πατέρας, ἀλλὰ μὴ
κρείττονος καὶ ἰσχυρωτέρας τινὸς φύσεως, οὐκ ἂν ἀπ’ αὐτῶν εἴπε
γεννηθῆναι τοὺς γίγαντας· ἐκ γὰρ θνητοῦ καὶ ἀθανάτου μίξεως
ἀποφύνασθαι μοι δοκεῖ τὸ τῶν γιγάντων ὑποστῆναι γένος· Ὁ δὲ
20 πολλοὺς υἱοὺς ὀνομάζων Θεοῦ, καὶ τούτους οὐκ ἀνθρώπους, ἀγ-
γέλους δέ, τὸν μονογενῆ Λόγον, ἢ Υἱὸν Θεοῦ, ἢ ὅπως ἂν αὐτὸν
καλεῖτε, εἴπερ ἐγίνωσκεν, οὐκ ἂν εἰς ἀνθρώπους ἐμήνυσεν; “Οτι δὲ
μέγα τοῦτο ἐνόμιζεν, ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ φησιν· «Υἱὸς πρωτότοκός
μου Ἰσραὴλ»· τί οὐχὶ καὶ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ταῦτ’ ἔφη Μωσῆς; “Ενα
25 καὶ μόνον ἐδίδασκε Θεόν, υἱοὺς δὲ αὐτοῦ πολλοὺς τοὺς κατανει-
μαμένους τὰ ἔθνη· πρωτότοκον δὲ Υἱόν, ἢ Θεὸν Λόγον, ἢ τι τῶν
ἀφ’ ὑμῶν ὕστερον ψευδῶς συντεθέντων δέ, οὔτε ἦδει κατ’ ἀρχὴν,
οὔτε ἐδίδασκε φανερῶς. Αὐτοῦ τε Μωσέως καὶ τῶν ἄλλων ἐπα-
κούσατε προφητῶν. Ὁ οὖν Μωσῆς πολλὰ τοιαῦτα καὶ πάντη λέ-
30 γει· «Κύριον τὸν Θεόν σου φοβηθήσῃ, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις». Πῶς οὖν ὁ Ἰησοῦς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις παραδέδοται, προστάτων,
«Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς

γος, πλὴν ὅμως, ὅπως νομίζει, εἶναι φοβερός σὲ κατηγορίες, ἐννοῶ ἐναντίον τοῦ Μονογενοῦς, εἶναι ἀνάγκη κι ἐμεῖς ν' ἀντεπιτεθοῦμε γενναῖα σ' αὐτὰ πού θὰ ἤθελε νὰ πεῖ, ἀναχαιτίζοντας κατὰ κάποιον τρόπο τὴν μαινόμενη ἐπίθεση τῆς γλωσσαλγίας του ἐναντίον τοῦ Χριστοῦ. Γιατὶ γράφει πάλι τὰ ἑξῆς:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

“Ὅτι ὁ Μωυσῆς ὀνομάζει θεοὺς τοὺς ἀγγέλους ἀκοῦστε το ἀπὸ τὰ λόγια ἐκείνου· «Ὅταν εἶδαν οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὶς θυγατέρες τῶν ἀνθρώπων ὅτι ἦταν ὡραῖες, διάλεξαν ἀπὸ ὅλες καὶ ἔλαβαν γυναῖκες»⁵⁴. Καὶ λίγο παρακάτω· «Καὶ μετὰ ἀπὸ ἐκεῖνο, ὅταν ἔρχονταν οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ σὲ σχέση μὲ τὶς θυγατέρες τῶν ἀνθρώπων, τοὺς ἔκαναν παιδιὰ. Ἐκεῖνοι ἦταν οἱ γίγαντες οἱ ξακουστοὶ προερχόμενοι ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων»^{54α}. “Ὅτι βέβαια ἐννοεῖ τοὺς ἀγγέλους, εἶναι ὀλοφάνερο. Καὶ δὲν παραδίδεται αὐτὸ ἀπ' ἔξω, ἀλλὰ γίνεται φανερὸ καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι λέγει δὲν ἔγιναν ἀνθρώποι ἀπὸ ἐκείνους, ἀλλὰ γίγαντες. Γιατὶ εἶναι φανερὸ ὅτι, ἂν νόμιζε ὅτι οἱ πατέρες τους εἶναι ἀνθρώποι, καὶ ὄχι μᾶς ἀνώτερης καὶ ἰσχυρότερης φύσεως, δὲν θὰ ἔλεγε ὅτι ἀπὸ αὐτοὺς γεννήθηκαν οἱ γίγαντες· γιατί μου φαίνεται ἔδειξε ὅτι τὸ γένος τῶν γιγάντων ἔλαβε ὑπαρξὴ ἀπὸ τὴν ἀνάμιξη θνητοῦ κι ἀθάνατου. Αὐτὸς λοιπὸν πού ὀνόμασε πολλοὺς υἱοὺς τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτοὺς ὄχι ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἀγγέλους, ἂν γνώριζε τὸν μονογενῆ Λόγο ἢ Υἱὸ τοῦ Θεοῦ ἢ ὅπως τὸν καλεῖτε, δὲν θὰ τὸ ἀνήγγελλε στοὺς ἀνθρώπους; “Ὅτι αὐτὸ τὸ θεωροῦσε μεγάλο, λέγει γιὰ τὸν Ἰσραήλ· «Ὁ πρωτότοκος υἱός μου ὁ Ἰσραήλ»⁵⁵. γιατί αὐτὰ δὲν τὰ εἶπε ὁ Μωυσῆς καὶ γιὰ τὸν Ἰησοῦ; Δίδασκε ἓνα καὶ μόνο Θεό, ἀλλὰ πολλοὺς υἱοὺς πού μοιράσθηκαν τὰ ἔθνη. Πρωτότοκο ὅμως Υἱὸ ἢ Θεὸ Λόγο ἢ κάτι ἀπὸ ὅσα ἐσεῖς ὕστερα πλάσατε ψευδῶς, οὔτε γνώριζε κατ' ἀρχὴν οὔτε δίδασκε φανερά. Ἀκοῦστε τὸν ἴδιο τὸν Μωυσῆ καὶ τοὺς ἄλλους προφῆτες. Ὁ Μωυσῆς λοιπὸν λέγει πολλὰ τέτοια παντοῦ. «Θὰ δείξεις εὐλάβεια πρὸς τὸν Κύριο τὸν Θεό σου, κι αὐτὸν μόνο θὰ προσκυνήσεις»⁵⁶. Πῶς λοιπὸν ὁ Ἰησοῦς παραδίδεται στὰ Εὐαγγέλια νὰ προστάζει, «Πηγαίνετε καὶ διδάξτε ὅλα τὰ ἔθνη,

54. Γέν. 6, 2. 54α. Ὀπ. π. 4. 55. Ἔξ. 4, 22. 56. Δευτ. 6, 13. Ματθ. 4, 10.

εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος», εἴπερ καὶ αὐτῶ λατρεύειν ἔμελλον; Ἀκόλουθα δὲ τούτοις καὶ ὑμεῖς διανοούμενοι, μετὰ τοῦ Πατρὸς θεολογεῖτε τὸν Υἱόν.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

5 Θηραῖται μὲν οὖν καὶ ἐν σουδιῇ ποιεῖται, τὸ πολυμαθῆς εἶναι δοκεῖν, καὶ τότε τῶν παρ' ἡμῖν δογμάτων ἀληθῆ καὶ ἐξητασμένην συνειλοχέναι τὴν γνῶσιν. Ἀμαθαίνοντα δὲ καὶ νῦν οὐ μετρίως καὶ τὸν ἐν τοῖς ἱεροῖς Γράμμασιν ἠγνοηκότα νοῦν ἀκονιτὶ διαδείξομεν. Σκοπὸς μὲν οὖν, ὡς ἔφην, αὐτῶ θεοὺς ἀποφῆναι πολλούς. Οἶεται
10 δὲ ἴσως, ἐπικουρημάτων ἄριστον αὐτῶ τὸ χρῆμα γενήσεσθαι, καὶ μὴν καὶ ἐλπίδος οὐ μακράν, τὸ ἀπελέγχειν δύνασθαι, καὶ μάλα σαφῶς, ἓνα μὲν καὶ μόνον ὠνομάσθαι Θεὸν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως, ἥκιστα γὰρ μὴν τὸν περὶ γε τοῦ Υἱοῦ συνεισκεκομίσθαι λόγον. Καὶ ὁ σύμπας αὐτὸς τῆς δυστροπίας σκοπὸς πρὸς αὐτὸ δὴ
15 τουτὶ συντείνεται. Καὶ διὰ μακροῦ μὲν ἤδη δέδεικται λόγου τοῦ πρὸς ἡμῶν γεγονότος, ὡς καὶ συνυφέστηκεν ὁ Υἱὸς τῷ Θεῷ καὶ Πατρί, καὶ οὐκ ἂν δίχα ποτὲ τοῦ ἰδίου νοοῖτο Λόγου, δειχθήσεται δὲ καὶ νῦν καὶ δι' ὧν αὐτὸς ἔφη Μωσῆς. Ἰσχυρίζεται μὲν γὰρ ἀμνημονῆσαι τοῦ Λόγου πανελῶς αὐτόν, καὶ οὐκ εἰδέναι τῷ Θεῷ
20 καὶ Πατρὶ συνυπάρχοντα τὸν Υἱόν, διαμεμνησθαι δὲ μᾶλλον πολλῶν ἐτέρων θεῶν, ἧτοι πολιούχων ἀγγέλων τῶν τὰ ἔθνη κατανειμαμένων, καθά φησιν αὐτός. "Όταν τοίνυν, ὦ κράτιστε, τῶν ἱερῶν ἀκούσης Γραμμάτων θεοὺς ὀνομαζόντων τῶν ἐν γεννητοῖς τελούντων τινάς, μὴ ἀγνοήσης, ὅτι τὴν λογικὴν ἅπασαν κτίσιν τῇ τοιαύδε
25 κλήσει τετίμηκεν ὁ φύσει τε καὶ ἀληθῶς Θεός. Καὶ γοῦν ὁ θεοσπέσιος Παῦλος εἰδέναι φησὶν, «ὅτι πολλοὶ μὲν θεοὶ καὶ κύριοι ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς οὐκ εἰσι μᾶλλον, ἀλλ' ὀνομάζονται», πλὴν ἓνα τὸν φύσει τε καὶ ἐπὶ πάντας τὸν Πατέρα καὶ Θεόν, σὺν αὐτῶ τὸν ἴδιον αὐτοῦ καὶ ἀμεριόστως ἐμπεφυκότα τε καὶ συνυπάρχοντα Λόγον, ὃν δὴ καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως ὠνομάσθαι φασί, ὡς λαβόντα πρὸς ἀδελφότητα τὴν ἐν χάριτι νοουμένην, τὴν λογικὴν κτίσιν, ὡς καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ καὶ εἰκόνα γεγενημένην. Ὡς οὖν

βαπτίζοντας αὐτοὺς στὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»⁵⁷, ἂν ἦταν νὰ λατρεύουν κι αὐτόν; Σκεπτόμενοι καὶ ἐσεῖς σύμφωνα μ' αὐτά, θεολογεῖτε τὸν Υἱὸ μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα.

ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ

Ἐπιδιώκει λοιπὸν καὶ φροντίζει τὸ νὰ φαίνεται ὅτι εἶναι πολυμαθὴς καὶ ὅτι συνέλεξε ἀπὸ τῆ διδασκαλία μας τὴν ἀληθινὴ καὶ ἐξακριβωμένη γνώση. Ὅτι ὅμως ἔχει καὶ τώρα ὄχι μέτρια ἀμάθεια καὶ ἀγνοεῖ καὶ τὸ νόημα τῶν ἱερῶν Γραφῶν, θὰ τὸ δείξομε πολὺ εὐκόλα. Ὁ σκοπὸς του λοιπὸν εἶναι, ὅπως εἶπα, νὰ ἀποδείξει πολλοὺς θεοὺς. Νομίζει ὅμως ἴσως, ὅτι τὸ πράγμα θὰ τοῦ ἀποβεῖ ἀριστο βοήθημα, καὶ βέβαια δὲν εἶναι καὶ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐλπίδα, ὅτι μπορεῖ νὰ ἀποδείξει, καὶ μάλιστα μὲ μεγάλη σαφήνεια, ὅτι ὁ πάνσοφος Μωυσῆς ὀνόμασε ἓνα μόνον Θεὸ, καὶ καθόλου δὲν ἔκανε λόγο γιὰ τὸν Υἱό. Καὶ ὅλος αὐτὸς ὁ σκοπὸς τῆς κακοβουλίας του στοχεύει σ' αὐτὸ ἀκριβῶς. Βέβαια καὶ μὲ μακρὸ λόγο ποὺ ἔχει γίνε ἀπὸ ἐμένα ἀποδείχθηκε ἤδη ὅτι καὶ συνυπάρχει ὁ Υἱὸς μὲ τὸν Θεὸ καὶ Πατέρα, καὶ ποτε δὲν θὰ μποροῦσε νὰ νοηθεῖ χωρὶς τὸν δικό του Λόγο, θὰ δεῖχθεῖ ὅμως καὶ τώρα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ εἶπε ὁ ἴδιος ὁ Μωυσῆς. Γιατὶ ἰσχυρίζεται ὅτι λησμόνησε ἐντελῶς τὸν Λόγο, καὶ δὲν γνωρίζει ὅτι ὁ Υἱὸς συνυπάρχει μὲ τὸν Θεὸ καὶ Πατέρα, ἀλλὰ θυμᾶται πολλοὺς ἄλλους θεοὺς ἢ πολιοῦχους ἀγγέλους ποὺ μοιράσθηκαν τὰ ἔθνη, ὅπως αὐτὸς λέγει. Ὅταν λοιπὸν, ὦ ἄριστε, ἀκούσεις τὴν ἁγία Γραφή νὰ ὀνομάζει θεοὺς κάποιους ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, νὰ μὴ λησμονήσεις ὅτι ὅλη τὴ λογικὴ κτίση ὁ ἀπὸ τὴ φύση του καὶ ἀληθινὸς Θεὸς τὴν τίμησε μὲ αὐτὴ τὴν ὀνομασίᾳ. Καὶ πράγματι ὁ θεσπέσιος Παῦλος λέγει πῶς γνωρίζει, «ὅτι πολλοὶ θεοὶ καὶ κύριοι στὸν οὐρανὸ καὶ στὴ γῆ», δὲν ὑπάρχουν, ἀλλὰ μᾶλλον «ὀνομάζονται»⁵⁸, πλὴν ὅμως ὀνομάζει ἓναν, τὸν ἀπὸ τὴ φύση του καὶ τῶν ὅλων Πατέρα καὶ Θεό, μαζὶ μ' αὐτὸν τὸν ἴδιο του τὸν Λόγο, ποὺ προέρχεται ἀμέριστα ἀπὸ τὴν ἴδια φύση καὶ συνυπάρχει μ' αὐτόν, ὁ ὁποῖος λέμε ὅτι ὀνομάσθηκε καὶ πρωτότοκος ὅλης τῆς κτίσεως⁵⁹, γιατί ἔλαβε γιὰ ἀδελφότητα τὴ νοούμενη κατὰ χάρη λογικὴ κτίση, ἐπειδὴ ἔγινε κατὰ τὴν ὁμοίωση καὶ

57. Ματθ. 28, 19.

58. Α' Κορ. 8, 5.

59. Κολ. 1, 15.

εἰκόνες τοῦ κατὰ ἀλήθειαν ὄντες Υἱοῦ καὶ Θεοῦ, θεοὶ καὶ υἱοὶ χρηματίζουσιν, οὐκ ἄγγελοι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς αὐτοί. «Ἐγὼ εἶπα», φησὶ γάρ· «Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες».

Οὐκοῦν κὰν ἐπιφημίζηται τισι τῶν εἰς γένεσιν παρενηνεγμένων τῆς υἰότητος ὄνομα, ἀλλ' εἰς ὃ φύσει καὶ ἀληθῶς, πρὸς ὃν μεμορφώμεθα, τὴν οὕτως εὐκλεᾶ καὶ περιφανεστάτην ἐπωνυμίαν ἐν χάριτος μοῖρα παρ' αὐτοῦ κερδαίνοντες. Ὅτι δὲ Μωσῆς οὐκ ἄγονον οἶδε τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεόν, διαμνημονεύει δὲ πανταχοῦ καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ φύντος Λόγου, καὶ διαφόροις αὐτὸν ὀνόμασι καλεῖ, καὶ οἱ μετ' αὐτὸν γεγονότες ἅγιοι προφηταί, καταδειξάσαι πειράσομαι. Εἰκόνα τοίνυν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἠπίστατο, καὶ, καθά φησιν ὁ ἱερώτατος Παῦλος, «Χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ». Γέγραφε γὰρ ἐναργῶς ἐν τῇ τῆς Γενέσεως διβλίῳ· «Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν». Ἀκούεις ἐν τούτοις εὖ μάλα διειρηκότος ὅτιπερ Θεὸς κατ' εἰκόνα Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον ἐτεκτῆνατο. Μεμορφώμεθα γάρ, ὡς ἔφην, πρὸς τὸν Υἱόν, ἐνσημαινομένου τοῦ Πνεύματος δι' ἁγιασμοῦ τὸ θεοειδὲς ἡμῖν καὶ ἐξαίρετον κάλλος, νοητῶς δηλονότι καὶ πνευματικῶς. Ὅτι δὲ εἰκὼν ἐστὶ καὶ ὁμοίωσις τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱός, κατίδοι τις ἂν καὶ δι' ὧν αὐτὸς οὕτω πού φησι· «Καὶ πᾶς ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται, ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον». Ὡς γὰρ εἰς θείαν εἰκόνα πλημμελῶν ὁ μαιφονῆσαι τολμήσας, εἰσπράττειτο ἂν εἰκότως τὴν ἰσόρροπον τῷ πλημμελήματι δίκην.

Ὅτι δὲ καὶ Λόγον αὐτὸν ὠνομασμένον ἠπίστατο Μωσῆς, διὰ φωνῆς τοῦ Πατρὸς εἶση τοι κἀντεῦθεν. Ἡυλίζετο μὲν γὰρ κατὰ τὴν ἔρημον ὁ Ἰσραήλ, ταῖς τοῦ μάννα χορηγίαις ἐντροφῶν ἐπειδὴ δὲ κρεῶν αὐτὸν εἰσέδν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ πόθος, κατακεκράγειςαν μὲν αὐτοὶ τοῦ παναρίστου Μωσέως ὁ δὲ προσήει Θεῷ, λέγων· «Πόθεν μοι κρέα δοῦναι τῷ λαῷ τούτῳ φαγεῖν;», ὑπισχνουμένου δὲ καὶ τοῦτο Θεοῦ, καὶ δὴ καὶ ἀρκέσειν λέγοντος, ἄθυμος ἦν ἔτι καὶ οὕτω Μωσῆς. Εἶτα πρὸς αὐτὸν ὁ τῶν ὄλων ἔφη

εἰκόνα αὐτοῦ. Σάν εἰκόνες λοιπὸν τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ, θεοὶ καὶ υἱοὶ χρηματίζουν ὄχι οἱ ἄγγελοι μόνο, ἀλλὰ καὶ ἔμεῖς οἱ ἴδιοι· γιατί λέγει· «Ἐγὼ εἶπα· ὅλοι εἴσαστε θεοὶ καὶ υἱοὶ τοῦ Ὑψίστου»⁶⁰.

Ἔστω λοιπὸν κι ἂν κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ γεννήθηκαν παίρνουν τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ’ ἓνας εἶναι ὁ κατὰ φύση καὶ ἀληθινός, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἐλάβαμε τὴ μορφή, κερδίζοντας σάν χάρη ἀπὸ αὐτὸν τὴν ἔνδοξη καὶ περιλαμπρὴ ἐπωνυμία. Ὅτι πάλι ὁ Μωυσῆς δὲν θεωρεῖ ἄγονο τὸν Πατέρα καὶ Θεὸ στὸν οὐρανό, ἀλλὰ μνημονεύει παντοῦ καὶ τὸν Λόγο ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ αὐτὸν καὶ τὸν καλεῖ μὲ διάφορα ὀνόματα, ὅπως καὶ οἱ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν ἅγιοι προφῆτες, θὰ ἐπιχειρήσω νὰ τὸ δείξω. Τὸν γνώριζε λοιπὸν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καί, ὅπως λέγει ὁ ἱερώτατος Παῦλος, «σφραγίδα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ»⁶¹. Ἀκοῦς πῶς διαβεβαιώνει αὐτὸς μ’ αὐτὰ τὰ λόγια, ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπο σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ⁶²; Γιατί, ὅπως εἶπα, μορφωνόμαστε σύμφωνα μὲ τὸν Υἱό, βάζοντας σ’ ἐμᾶς τὸ ἅγιο Πνεῦμα μὲ τὸν ἁγιασμό, σάν μὲ σφραγίδα, τὴ θεία ὁμοίωση καὶ τὸ ἐξαίρετο κάλλος, νοερὰ δηλαδὴ καὶ πνευματικᾶ. Ὅτι ὅμως ὁ Υἱὸς εἶναι εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τοῦ Πατέρα καὶ Θεοῦ θὰ τὸ διαπιστώσει κανεὶς κι ἀπ’ αὐτὰ ποὺ ὁ ἴδιος λέγει κάπου· «Καὶ καθένας ποὺ χύνει αἷμα ἀνθρώπου, θὰ χυθεῖ τὸ δικό του αἷμα, γιατί ἔπλασα τὸν ἄνθρωπο σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ»⁶³. Αὐτὸς δηλαδὴ ποὺ τόλμησε νὰ διαπράξει φόνο, ἁμαρτάνοντας κατὰ κάποιο τρόπο στὴ θεία εἰκόνα, εὐλόγα θὰ δεχόταν τὴν ἀντίστοιχη τιμωρία γιὰ τὸ ἀδίκημά του.

Ὅτι ὅμως ὁ Μωυσῆς τὸν γνωρίζει καὶ μὲ τὸ ὄνομα Λόγος, θὰ τὸ μάθεις ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ Πατέρα κι ἀπ’ αὐτό. Εἶχε δηλαδὴ στρατοπεδεύσει στὴν ἔρημο ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς ἀπολαμβάνοντας τὶς χορηγίες τοῦ μάννα. Ἐπειδὴ ὅμως τοὺς κυρίευσε ὁ πόθος γιὰ τὰ κρέατα τῆς Αἰγύπτου, ἄρχισαν νὰ διαμαρτύρονται φωνάζοντας ἐναντίον τοῦ πανάριστου Μωυσῆ, καὶ ἐκεῖνος κατέφυγε στὸν Θεὸ καὶ τοῦ εἶπε· «Ἀπὸ ποῦ νὰ δώσω κρέατα νὰ φάει αὐτὸς ὁ λαός;»⁶⁴. Δίνοντας ὁ Θεὸς τὴν ὑπόσχεσή του καὶ γι’ αὐτό καὶ λέγοντας ὅτι θὰ εἶναι ἄρκετὰ, ὅμως καὶ ἔτσι ὁ Μωυσῆς ἦταν ἀκόμα λυπημένος. Ἐπειτα τοῦ εἶπε

63. Γέν. 9, 6.

64. Ἀριθμ. 11, 13.

Θεός· «Μὴ ἡ χεὶρ Κυρίου οὐκ ἀρκέσει; Ἦδη γνώση εἰ ἐπικαταλήψεται σε ὁ λόγος μου, ἢ οὐ». Δι' αὐτοῦ γάρ, ὡς ἔφην, ἡ παῖσα ἐστὶν ἐνέργεια τοῦ Πατρὸς· τοιγάρτοι καὶ δύναμις αὐτοῦ, καὶ χεὶρ δεξιᾶ, βραχείων τε κατονομάζεται. Μέννηται γοῦν ὁ Μωσῆς Θεοῦ λέγοντος ἐν τῷ Δευτερονομίῳ, ὅτι «Ἀρῶ εἰς τὸν οὐρανὸν τὴν χειρᾶ μου, καὶ ὁμοῦμαι τῇ δεξιᾷ μου». Χεῖρα γὰρ ἐν τούτοις, καὶ μέντοι καὶ δεξιάν, τὸν Υἱὸν εἶναί φησι, τὸν δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα. Ὅτι δὲ οὐχ ἕτερος παρ' αὐτὸν ὁ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν Υἱός, πιστώσεται λέγων ἐτέρωθί που πάλιν· «Κατ' ἔμαντοῦ ᾧμοσα, λέγει Κύριος». Ὅμνυς γὰρ κατὰ τῆς ἑαυτοῦ δεξιᾶς, ἣτις ἐστὶν ὁ Υἱός, ὁμνυσί που πάντως καθ' ἑαυτοῦ. Μεσολαβεῖ γὰρ ὅλως τὸ σύμπαν οὐδέν, τὸ ἦκον εἰς ἐνόητά φημι καὶ ταυτότητα φυσικὴν τὴν ἐπ' ἀμφοῖν νοουμένην, πλὴν ὅτι μόνον ὁ μὲν ἔστι Πατὴρ καὶ γεγέννηκεν, ὁ δὲ πέφηεν ἐξ αὐτοῦ γεννητῶς, καὶ ἔστιν αὐτῷ συναΐδιος, ὡς ὄντος αἰεὶ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἔν γε χρόνῳ πρὸς τοῦτο ἡγμένου.

Δεξιᾶν δὲ τοῦ Πατρὸς ὄντα τὸν Υἱὸν καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ἠπίστατο, λέγων· «Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν, δεξιὰ Κυρίου ὑψώσε με». Καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Μωσῆς· «Ἡ δεξιὰ σου, Κύριε, 20 δεδόξασται ἐν ἰσχύϊ, ἡ δεξιὰ σου χεὶρ, Κύριε, ἔθραυσεν ἐχθρούς». Καὶ πάλιν· «Ἐπιπέσοι ἐπ' αὐτοὺς φόβος καὶ τρόμος, μεγέθει βραχίονός σου ἀπολιθωθήτωσαν, ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ λαός σου». Προσπεφώνηκε δέ που καὶ ἐν τοῖς Ἰουδαίων δήμοις· «Καθάπερ γὰρ ἐποίησε Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἣν 25 ἀπεξήρανε Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἕως ἂν παρέλθωμεν, ὅπως γνῶσι πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, ὅτι ἡ δύναμις Κυρίου ἰσχυρά ἐστι». Καὶ μὴν καὶ ἕτερος τῶν ἁγίων προφητῶν πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα φησὶν· «Ὑψώθητι, Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου· δυναμώσον, ὁ Θεός, τοῦτο ὁ κατηρτίσω ἐν ἡμῖν». Δυναμούμεθα γὰρ 30 ἐν τῷ Υἱῷ. Καὶ μὴν καὶ αὐτὸς τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις προστέταχεν ὁ Υἱός ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἕως ἂν ἐνδύσωνται

65. Ἀριθμ. 11, 23.

66. Δευτ. 32, 40.

67. Γέν. 22, 16.

68. Ψαλμ. 117, 16.

ὁ Θεὸς τῶν ὅλων· «Μήπως δὲν θὰ σταθεῖ ἄρκετὸ τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ; Τώρα θὰ μάθεις ἂν θὰ πραγματοποιηθεῖ ὁ λόγος μου ἢ ὄχι»⁶⁵. Μὲ αὐτό, ὅπως εἶπα, ἐκδηλώνεται ὅλη ἡ ἐνέργεια τοῦ Πατέρα· γιατί αὐτὸ ὀνομάζεται καὶ δύναμη, καὶ δεξιὸ χέρι, καὶ βραχίων. Μνημονεύει λοιπὸν ὁ Μωυσῆς τὸν Θεὸ πού λέγει στὸ Δευτερονόμιο· «Θὰ ὑψώσω τὸ χέρι μου στὸν οὐρανὸ καὶ θὰ ὀρκισθῶ στὸ δεξιὸ μου χέρι»⁶⁶. Χέρι λοιπὸν ἐδῶ, καὶ μάλιστα δεξιὸ, λέγει ὅτι εἶναι ὁ Υἱός, διὰ τοῦ ὁποίου ἔγιναν τὰ πάντα καὶ μέσα στὸν ὁποῖο βρίσκονται τὰ πάντα. Ὅτι ἐπίσης δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ αὐτὸν ὁ Υἱός πού προῆλθε ἀπὸ αὐτὸν καὶ ὑπάρχει μέσα σ' αὐτόν, θὰ τὸ ἐπιβεβαιώσῃ λέγοντας πάλι ἄλλου· «Ὁρκίσθηκα στὸν ἑαυτό μου, λέγει ὁ Κύριος»⁶⁷. Ὁρκιζόμενος δηλαδή στὸ δεξιὸ του χέρι, πού εἶναι ὁ Υἱός, ὀρκίζεται ὅπωςδήποτε στὸν ἑαυτό του. Γιατί ἐνδιάμεσο δὲν ὑπάρχει τίποτε ἀπολύτως, ἐννοῶ ὡς πρὸς τὴν ἐνότητα καὶ τὴν κατὰ φύσιν ταυτότητα τῶν δύο, ἐκτὸς μόνον ὅτι ὁ ἕνας εἶναι Πατέρας καὶ γέννησε, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἔλαμψε ἀπὸ αὐτὸν μὲ γέννηση, καὶ εἶναι συναιώνιος μ' ἐκεῖνον, ἐπειδὴ εἶναι πάντα Πατέρας καὶ δὲν ἔγινε Πατέρας μέσα στὸ χρόνο.

Ὅτι ὅμως ὁ Υἱός εἶναι δεξιὸ χέρι τοῦ Πατέρα τὸ γνώριζε καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ λέγοντας· «Τὸ δεξιὸ χέρι τοῦ Πατέρα ἔδειξε τὴ δύναμή του, τὸ δεξιὸ χέρι τοῦ Κυρίου μὲ σήκωσε ψηλά»⁶⁸. Καὶ ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Μωυσῆς λέγει· «Τὸ δεξιὸ σου χέρι, Κύριε, δοξάσθηκε γιὰ τὴ δύναμή του, τὸ δεξιὸ σου χέρι, Κύριε, συνέτριψε τοὺς ἐχθρούς μας»⁶⁹. Καὶ ἄλλου· «Θὰ πέσει σ' αὐτοὺς φόβος καὶ τρόμος, ἡ μεγαλοπρεπὴς δύναμη τοῦ χεριοῦ σου θὰ τοὺς ἀπολιθώσει, ὥσπου νὰ περάσει ὁ λαός σου»⁷⁰. Μίλησε κάπου καὶ στὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων καὶ εἶπε· «Ὅπως ἔκανε ὁ Κύριος ὁ Θεός μας στὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα, τὴν ὁποία ἀποξήρανε ὁ Κύριος ὁ Θεός μας ὥσπου νὰ περάσομε, γιὰ νὰ γνωρίσουν ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς ὅτι ἡ δύναμη τοῦ Κυρίου εἶναι πανίσχυρη»⁷¹. Κι ἕνας ἄλλος ἀπὸ τοὺς ἁγίους προφῆτες λέγει στὸν οὐράνιο Πατέρα· «Ὑψώσου, Κύριε, μὲ τὴ δύναμη πού ἔχεις, ἐνίσχυσε, Κύριε, αὐτὸ πού ἔκανες ἀνάμεσά μας»⁷². Μᾶς δίνει βέβαια δύναμη ὁ Υἱός. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Υἱός πρόσταξε τοὺς ἁγίους ἀποστόλους νὰ μὴν ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα, μέχρι πού νὰ

69. Ἔξ. 15, 6.

70. Ἔξ. 15, 16.

71. Ἰησ. Ναυῆ 4, 24-25.

72. Ψαλμ. 67, 29.

ἐξ ὕψους δύναμιν. Καὶ τίς ἂν νοοῖτο πάλιν ἢ ἐξ ὕψους δύναμις, σαφηνιεῖ λέγων ὁ Παῦλος· «Ἐνδύσασθε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν». Ἀκούω δὲ πάλιν γεγραφότος ὡδὶ τοῦ Μωσέως· «Οὐ φοβηθήσεσθε θεοὺς ἑτέρους, καὶ οὐ προσκυνήσετε 5 αὐτοῖς, καὶ οὐ λατρεύσετε αὐτοῖς ἔτι, ἀλλ' ἢ τῷ Κυρίῳ, ὃς ἀνήγαγεν ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ τῇ μεγάλῃ, καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ». Οἷς δὲ ἔφη Μωσῆς, συμβαίνοντα καὶ πεφρονηκῶς καὶ λαλῶν, ὁ θεῖος ψάλλει Δαβίδ· «Ἐξαπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτούς». Οὐκοῦν διὰ τοῦ θείου λελύτρωται Λόγου, καὶ 10 ἀρρωστημάτων ἀπήλλακται ψυχικῶν ὁ ἀρχαῖος Ἰσραήλ.

Ὅτι δὲ καὶ Κύριον ὀνομάζει τὸν Υἱὸν ὁ Μωσῆς, Κύριον εἰδὼς ὑπάρχειν καὶ αὐτὸν τὸν Πατέρα, καταθρήσαι τις ἂν ἀπὸ γε τῶν γεγραμμένων ἐν τῇ Ἐξόδῳ. Ἔχει γὰρ οὕτως «Καὶ ὀρθρίσας Μωϋσῆς, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ, καθότι συνέταξεν αὐτῷ· καὶ 15 ἔλαβε Μωϋσῆς τὰς πλάκας τὰς λιθίνας. Καὶ κατέβη Κύριος ἐν νεφέλῃ, καὶ παρέστη ἐκεῖ, καὶ ἐλάλησε τῷ ὀνόματι Κυρίου καὶ παρῆλθε Κύριος ἀπὸ προσώπου Κυρίου». Ποῖος οὖν ἄρα λελάληκε Κύριος ἐν ὀνόματι Κυρίου, καὶ ποῖος οὖν ἄρα λελάληκε Κύριος ἐν ὀνόματι Κυρίου, καὶ ποῖος παρῆλθε Κύριος ἀπὸ προσώπου 20 Κυρίου; Ἡ δὴ ἄρα ὅτι πάντως που πιστεύσομεν ἐν Υἱῷ φαίνεσθαί τε καὶ λαλεῖν τὸν Πατέρα; Ἄρ' οὖν δύο Κύριοι, καὶ τοῦτο δηρημένως, ὡς ἂν νοηθεῖεν καὶ ἄνθρωποι δύο; Ἡκιστά γε. Κυριότης γὰρ καὶ θεότης μία Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος πλήν ὅτι τῶν ὀνομασμένων ἕκαστον ἐν ὑποστάσει νοεῖται τῇ καθ' ἑαυτό, 25 καταδείκνυσι πανταχοῦ τὸ Γράμμα τὸ ἱερόν, τὰ τῆς μιᾶς φύσεως ἴδια καὶ ἐξαίρετα, καὶ ἐκάστῳ τελείως προσπεφυκέναι διδάσκον. Καὶ γοῦν ὁ Υἱὸς ὡς ὄλην ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὴν τοῦ Πατρὸς ιδιότητα φυσικὴν, καὶ αὐτὸς δὲ ὑπάρχων ἐν Πατρὶ μεθ' ὧν ἔχει νοεῖται, φησὶν ἐναργῶς πρὸς αὐτόν, ὅτι «Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστί, καὶ τὰ σὰ 30 ἐμὰ». Καὶ πάλιν «Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστί».

73. Λουκᾶ 24, 49.

76. Ψαλμ. 106, 20.

74. Ρωμ. 13, 14.

77. Ἐξ. 34, 4-5.

75. Δευτ. 6, 13-14.

78. Ἰω. 17, 10.

79. Ἰω. 16, 15.

περιβληθῶν με δύναμη ψηλά ἀπὸ τὸν οὐρανὸ»⁷³. Καὶ ποιά θὰ μπορούσε νὰ νοηθεῖ πάλι αὐτὴ ἢ δύναμη ἀπὸ τὸν οὐρανὸ θὰ τὸ διασαφηνίσει ὁ Παῦλος λέγοντας· «Ντυθεῖτε τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό»⁷⁴. Ἀκούω πάλι τὸν Μωυσῆ νὰ ἔχει γράψει τὸ ἕξῃς· «Δὲν θὰ σεβασθεῖτε ἄλλους θεοὺς καὶ δὲν θὰ τοὺς προσκυνήσετε καὶ δὲν θὰ τοὺς πιστέψετε πιά, παρὰ μόνο τὸν Κύριο, πὺ σᾶς ἔβγαλε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο μὲ τὴ μεγάλη δύναμή του καὶ μὲ τὸν βραχίονά του τὸν ὑψηλό»⁷⁵. Ἀλλὰ καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβίδ, συμφωνώντας μὲ ὅσα εἶπε ὁ Μωυσῆς καὶ φρονώντας καὶ ἐκφράζοντας αὐτά, ψάλλει· «Ἀπέστειλε τὸν Λόγο του καὶ τοὺς θεράπευσε»⁷⁶. Μὲ τὸν θεῖο Λόγο λοιπὸν ἐλευθερώθηκε ὁ ἀρχαῖος Ἰσραήλ καὶ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὰ ἀρρωστήματα τῆς ψυχῆς.

Ὅτι πάλι ὁ Μωυσῆς ὀνομάζει τὸν Υἱὸ καὶ Κύριο, γνωρίζοντας ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πατέρας εἶναι Κύριος, μπορεῖ νὰ τὸ διαπιστώσει κανεὶς καὶ ἀπὸ ὅσα γράφονται στὴν Ἔξοδο. Γιατὶ λέγει τὰ ἕξῃς· «Ἐυπνώντας τὴν αὐγὴ ὁ Μωυσῆς, ἀνέβηκε στὸ ὄρος Σινᾶ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁδηγία πὺ τοῦ εἶχε δώσει, καὶ πῆρε ὁ Μωυσῆς τὶς πλάκες τὶς λίθινες. Κατέβηκε τότε ὁ Κύριος μέσα στὸ νέφος καὶ στάθηκε ἐκεῖ καὶ μίλησε στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, καὶ πέρασε ὁ Κύριος μπροστὰ ἀπὸ τὸν Κύριο»⁷⁷. Ἄρα λοιπὸν ποῖος Κύριος μίλησε στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, καὶ ποῖος Κύριος πέρασε μπροστὰ ἀπὸ τὸν Κύριο; Ἡ εἶναι φανερό ὅτι ὅπωςδήποτε θὰ πιστέψουμε πῶς μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ φαίνεται καὶ μιᾶ ὁ Πατέρας; Ἄρα λοιπὸν εἶναι δύο Κύριοι, καὶ μάλιστα χωριστὰ ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο, ὅπως θὰ μπορούσαν νὰ νοηθῶν καὶ δύο ἄνθρωποι; Καθόλου βέβαια. Γιατὶ εἶναι μία ἡ κυριότητα καὶ ἡ θεότητα τοῦ Πατέρα, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Πλὴν ὅμως ὅτι τὸ κάθε πρόσωπο πὺ ἀναφέραμε νοεῖται μὲ τὴ δική του ὑπόσταση, τὸ δείχνει παντοῦ ἡ ἁγία Γραφή, διδάσκοντας ὅτι τὰ ἴδια καὶ ἐξαιρέτα τῆς μιᾶς φύσεως ἀνήκουν τελείως καὶ στὸ κάθε πρόσωπο. Ὁ Υἱὸς λοιπὸν, ἐπειδὴ ἔχει στὸν ἑαυτό του ὅλη τὴν ιδιότητα τοῦ Πατέρα κατὰ φύση, καὶ ὁ ἴδιος ἐπειδὴ ὑπάρχει μέσα στὸν Πατέρα καὶ νοεῖται μὲ αὐτὰ πὺ ἔχει, λέγει καθαρὰ σ' αὐτόν· «Ὅλα τὰ δικά μου εἶναι δικά σου, καὶ τὰ δικά σου εἶναι δικά μου»⁷⁸. Καὶ πάλι· «Ὅλα ὅσα ἔχει ὁ Πατέρας εἶναι δικά μου»⁷⁹.

Πλεισταχοῦ τοιγαροῦν, καὶ οὐ καθ' ἓνα τρόπον, τοῦ πανσόφου Μωσέως κατασημαίνοντος τὸν Υἱόν, πανσάσθω λέγων· “Ο δὴ υἱοὺς πολλοὺς ὀνομάζων Θεοῦ, καὶ τούτους οὐκ ἀνθρώπους, ἀγγέλους δέ, τὸν Μονογενῆ λέγων Θεοῦ, ἢ Υἱὸν Θεοῦ, ἢ ὅπως καλεῖται, 5 εἴπερ ἐγίνωσκεν, οὐκ ἂν εἰς ἀνθρώπους ἐμήνυσε;». Διαμεμήνυκεν, ὡ σοφέ, καὶ μάλα πλειστάκις, καὶ σαφῶς συνίης γε μὴν αὐτός. ἤκιστά γε, καί τοι γεγραφότος καὶ μάλα ὀρθῶς «Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις», καὶ ὅσα τούτοις ἐστὶ συμβαίνοντα. Εἶτα πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐχὶ δὴ 10 μᾶλλον πρὸς ἀνατροπὴν τῶν σῶν εἰρησθαι θεῶν τὰ τοιαῦτα νομίσας, οὐ κατέδεισας εἰπεῖν· Ὁ οὖν Μωσῆς πολλά τοιαῦτα καὶ πολλαχοῦ λέγει· «Κύριον τὸν Θεόν σου φοβηθήση, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις». Πῶς οὖν ὁ Ἰησοῦς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις παραδέδοται προστάτων, «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτί- 15 ζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος». Πεύση τοίνυν καὶ πρὸς γε ἡμῶν αὐτός. Πῶς, εἰπέ μοι, Μωσέως καὶ προφητῶν τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον ὁμολογούντων Τριάδα, καὶ τῶν σῶν λογάδων οὐκ ἠγνωσκότων τὸ χρεῖμα, σκληρὰν τε καὶ ἀνουθέτητον τὴν ἀγερωχίαν οὐκ οἶσθα παθῶν; Ἀρχι- 20 κὰς γὰρ καὶ αὐτοὶ τρεῖς δεδώκασιν ὑποστάσεις, ἀποδιστάντες μὲν αὐτὰς ἀλλήλων, καὶ εἰς τὸ μείον ὑποβιδάζοντες· οὐ γὰρ ἤδεσάν που τὸν ἀκραιφνῶς ἔχοντα περὶ Θεοῦ λόγον, πλὴν οὐκ εἰσάπαν ἠμοιορηκότες τοῦ τῆς ἀληθείας ἐξῆφθαι δοκεῖν. Ἀλλὰ γὰρ αἰσθάνομαι πάλιν ὡς τάχα πού τινες τῶν τὰ ἴσα πεφρονηκότων αὐτῷ, 25 φαῖεν ἂν ἴσως καὶ πρὸς γε ταυτί· Ναὶ Λόγον, ὡ τᾶν, καὶ μέντοι καὶ δύναμιν, βραχίονά τε καὶ δεξιὰν τοῦ Πατρὸς ἠνόμακε τὸν Υἱὸν ὁ Μωϋσῆς, τὸν γε μὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἠγγνόηκε τρόπον.

Ἄθρει δὴ οὖν, ἄθρει τὸν πάνσοφον ἀληθῶς καὶ περὶ γε τούτων αὐτῶν ὠδὶ γεγραφότα. Ἐφη μὲν γὰρ τῆς τοῦ Λάβαν ἐστίας 30 ἀποφοιτῆσαι τὸν Ἰακώβ καὶ τῆς ἐνεγκούσης ἐραῖν. «Ἐπειδὴ δὲ γέγονε πρὸς τῷ Ἰαβὸκ (χειμάρρους δὲ οὗτος), διεδίβασε, φησί,

80. Δευτ. 6, 13. Ματθ. 4, 10.

81. Δευτ. 10, 20.

82. Ματθ. 28, 29.

Ἐφοῦ λοιπὸν ὁ πάνσοφος Μωσῆς σὲ πολλὰ σημεῖα, καὶ ὄχι μὲν ἓνα τρόπο, κατασημαίνει τὸν Υἱὸν, ὃς παύσει νὰ λέγει· “Αὐτὸς λοιπὸν ποῦ ὀνομάζει πολλοὺς υἱοὺς τοῦ Θεοῦ, καὶ μάλιστα ὄχι ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἀγγέλους, λέγοντας τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ ἢ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, ἢ ὅπως ἄλλιῶς καλεῖται, ἂν τὸν γνῶριζε, δὲν θὰ τὸ ἔκανε γνωστὸ στοὺς ἀνθρώπους;” Τὸ εἶχε ἀναγγεῖλει, σοφῆ μου, καὶ πολλές φορὲς μάλιστα καὶ μὲ πολλή σαφήνεια. Ἀλλὰ ἐσὺ δὲν τὸ ἀντιλαμβάνεσαι καθόλου, ἂν καὶ ἔχει γράψει, καὶ πολὺ σωστά· «Θὰ προσκυνήσεις τὸν Κύριο τὸν Θεὸ σου, κι αὐτὸν μόνο θὰ λατρεύσεις»⁸⁰, καὶ ὅσα εἶναι σύμφωνα μ’ αὐτὰ. Ἐπειτα, νομίζοντας ὅτι εἰπώθησαν αὐτὰ πρὸς ἀναίρεση τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὄχι μᾶλλον πρὸς ἀνατροπὴ τῶν δικῶν σου θεῶν, δὲν φοβήθηκες νὰ πεῖς· Ὁ Μωσῆς λοιπὸν λέγει πολλὰ τέτοια καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα, «Θὰ σεβασθεῖς τὸν Κύριο τὸν Θεὸ σου, κι αὐτὸν μόνο θὰ λατρεύσεις»⁸¹, πῶς λοιπὸν ἔχει παραδοθεῖ σταῖς Εὐαγγέλια νὰ προστάζει ὁ Ἰησοῦς, «Πηγαίνατε καὶ κηρύξατε σὲ ὅλα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντας αὐτοὺς στὸ ὄνομα τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»⁸²; Θὰ δεχθεῖς λοιπὸν καὶ σὺ τὴν ἐρώτησιν ἀπὸ ἐμᾶς. Πές μου, πῶς, ἐνῶ ὁ Μωσῆς καὶ οἱ προφῆτες ὁμολογοῦν τὴν ἁγία καὶ ὁμοούσια τριάδα, καὶ οἱ δικοὶ σου οἱ ἐκλεκτοὶ λόγιοι δὲν ἀγνοοῦν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, δὲν ἀντιλαμβάνεσαι ὅτι πάσχεις ἀπὸ σκληρῆ ἀγερωχία ποῦ δὲν δέχεται συμβολές; Γιατὶ κι αὐτοὶ ἔχουν παραδώσει τρεῖς ἀρχικὲς ὑποστάσεις, διαχωρίζοντας τὴν μίαν ἀπὸ τὴν ἄλλαν καὶ ὑποβιβάζοντας τὴν μίαν σὲ σχέση μὲ τὴν ἄλλη· καθόσον δὲν γνῶριζαν κατὰ φυσικὸν λόγον τὸν ὀλοκάθαρον λόγον περὶ Θεοῦ, πλὴν ὅμως δὲν ἦταν τελείως ἄμοιροι τῆς γνώμης ὅτι κρατοῦσαν τὴν ἀλήθειαν. Ἐχω ὅμως πάλιν τὴν αἴσθησιν, ὅτι κάποιοι, ποῦ ἔχουν τὰ ἴδια φρονήματα μ’ αὐτόν, θὰ ἔλεγον ἴσως καὶ γι’ αὐτὰ· Ναί, φίλε, ὁ Μωσῆς ὀνόμασε τὸν Υἱὸν Λόγον, καὶ βέβαια καὶ δύναμιν καὶ βραχίονα καὶ δεξιὸν χεῖρα τοῦ Πατέρα, ἀγνόησε ὅμως τὸν τρόπο τῆς ἐνανθρωπήσεως.

Πρόσεχε λοιπὸν, πρόσεχε ὅτι ὁ πάνσοφος ἀληθινὰ ἔχει γράψει καὶ γι’ αὐτὰ τὰ ἑξῆς. Γιατὶ εἶπε ὅτι ὁ Ἰακώβ θὰ ἔφευγε ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Λάβαν καὶ ὅτι ποθοῦσε τὸν τόπον τῆς γέννησός του. «Ὅταν ἔφθασε πρὸς τὸν Ἰαβὸν (αὐτὸς ἦταν χεῖμαρρος), πέρασε», λέγει, «τὰ

παιδιά αὐτοῦ, ὑπελείφθη δὲ Ἰακώβ, μόνος καὶ ἐπόλαιεν ἄνθρωπος μετ' αὐτοῦ ἕως πρῶί». Καὶ μεθ' ἕτερα· «Ἠρώτησε δὲ Ἰακώβ, καὶ εἶπεν· Ἀνάγγελόν μοι τὸ ὄνομά σου. Καὶ εἶπεν· Ἰνατί σὺ τοῦτο ἐρωτᾷς τὸ ὄνομά μου; Καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν ἐκεῖ. Καὶ ἐκάλεσεν 5 Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου, Εἶδος Θεοῦ. Εἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη ἡ ψυχὴ». Προσεπάγει δὲ τούτοις ὁ θεσπέσιος Μωϋσῆς· «Ἀνέτειλε δὲ αὐτῷ ὁ ἥλιος, ἡνίκα παρῆλθε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ». Ὡ μεγάλου θαύματος, καὶ ἀκραιφνοῦς διανοίας, καὶ νοῦ κατερρηνημένου, καὶ συνιέντος ἰσχνῶς 10 τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου τὴν δύναμιν! Προσπαλαίοντος ἀνθρώπου πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ἐωρακέναι φησὶ τὸν Θεόν, καὶ «εἶδος» αὐτὸν ὀνομάζει «Θεοῦ». Θεὸς γὰρ ἦν ἀληθῶς καὶ ἔστιν ὁ Λόγος, καὶ εἰ γέγονε σὰρξ, κατὰ τὰς Γραφὰς Μεμένηκε δὲ καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς, καίτοι τὴν τοῦ δούλου 15 μορφήν ὑποδύς οἰκονομικῶς ἄτρεπτος γὰρ καὶ ἀναλλοίωτος κατὰ φύσιν ἐστίν. Ὅτι δὲ ὁ προσπαλαίων τῷ Ἰακώβ ἄνθρωπος, ὁ μονογενῆς ἐστὶ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὃς ἔσται κατὰ καιροῦς ἐν εἶδει τῷ καθ' ἡμᾶς προαναδεικνύς τοῖς ἀγίοις πατράσιν, ἐξ ὧν γέγραφεν ὁ Μωϋσῆς κατίδοι τις ἄν, καὶ μάλα ῥαδίως Ἔφη γάρ, ὅτι «Εἶπε δὲ 20 Κύριος πρὸς Ἰακώβ· Ἀναστὰς πορεύθητι εἰς τὸν τόπον Βαιθήλ, καὶ οἴκει ἐκεῖ, καὶ ποιήσον ἐκεῖ θυσιαστήριον Κυρίῳ τῷ ὀφθέντι σοι, ἐν τῷ δὲ ἀποδιδράσκῃ ἀπὸ προσώπου Ἡσαῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου». Ἄρ' οὖν ἔτι καὶ κατὰ τοῦτο ἐρεῖ τις ἠγνοηκέναι Μωσέα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς τὸν τρόπον;

25 Ἐπειδὴ δὲ διαμέμνηται καὶ ἀγγέλων ὁ κράτιστος Ἰουλιανός, καὶ ἀκρασίας εἰς τοῦτο καθικέσθαι φησὶν αὐτούς, ὡς καὶ γυναιῶν ὄραις οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπιτηδᾶν, καὶ ταῖς τῶν σωμάτων ἐπιθυμίαις πρὸς τὰς παρὰ φύσιν αὐτοῖς ἡδονὰς σεσαγηνεῦσθαι δεινῶς, ἔξω δὴ παντὸς ἰόντα σκοποῦ, φέρε, κἂν τούτῳ δεικνύωμεν. Καὶ ἐξαγω- 30 νίοις μὲν οἶδ' ὅτι κεχρήμεθα λόγοις παροισθέντος δὲ ἅπαξ εἰς μέσον τοῦ διηγήματος, τὸ λυποῦν οὐδὲν συκοφαντουμένη καὶ αὐτῇ τῇ τῶν ἀγίων ἀγγέλων συναγορευσαί φύσει, μάλισθ' ὅτι γένοιτ' ἂν τοῖς ἀκρωμένοις οὐκ ἀζήμιον, τὸ καὶ αὐτούς τοὺς ἀγί-

παιδιά του και ἔμεινε ὁ Ἰακώβ μόνος, καὶ ἓνας ἄνθρωπος πάλευε μαζί του μέχρι τὸ πρωί»⁸³. Κι ἔπειτα ἀπὸ λίγα· «Ρώτησε ὁ Ἰακώβ καὶ εἶπε· Πές μου τὸ ὄνομά σου. Καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶπε· Γιατί ἐρωτᾷς γιὰ τὸ ὄνομά μου; Τὸν εὐλόγησε τότε ἐκεῖ, καὶ κάλεσε ἐκεῖνο τὸ μέρος ὁ Ἰακώβ, “Εἶδος Θεοῦ”. Γιατί εἶδα τὸν Θεὸ πρόσωπο μὲ πρόσωπο καὶ ὅμως δὲν ἔχασα τὴ ζωὴ μου»⁸⁴. Σ’ αὐτὰ προσθέτει ὁ θεσπέσιος Μωυσῆς· «Καὶ ὅταν πέρασε ἡ ὄψη τοῦ Θεοῦ, ἀνέτειλε ὁ ἥλιος»⁸⁵. Πόσο ἀλήθεια μεγάλο θαῦμα καὶ διάνοια ἀληθινὴ καὶ νοῦς ὀξύς, πὺ κατανοεῖ μὲ τρόπο λεπτὸ τὴ δύναμη τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστου! Παλεύοντας ὁ ἄνθρωπος πρόσωπο μὲ πρόσωπο, λέγει ὅτι εἶδε τὸν Θεὸ, καὶ ὀνομάζει τὸ μέρος «εἶδος Θεοῦ». Γιατί ἦταν Θεὸς ἀληθινά, καὶ εἶναι ὁ Λόγος, ἔστω κι ἂν ἔγινε σάρκα^{85α}, σύμφωνα μὲ τὴ Γραφή. Παρέμεινε ὅμως καὶ χαρακτήρας τῆς ὑπόστασης τοῦ Πατέρα, μολονότι κατ’ οἰκονομία ἔλαβε τὴ μορφή τοῦ δούλου· γιατί ἦταν κατὰ τὴ φύση ἀτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος. “Ὅτι ὅμως ὁ ἄνθρωπος πὺ πάλευε μὲ τὸν Ἰακώβ ἦταν ὁ Μονογενὴς Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἔδειχνε ἀπὸ πρὶν στοὺς ἀγίους Πατέρες ὅτι ἐπρόκειτο νὰ ἐμφανισθεῖ κάποιο καιρὸ μὲ τὴ δική μας μορφή, μπορεῖ νὰ τὸ διαπιστώσει κανεὶς ἀπὸ ὅσα ἔγραψε ὁ Μωυσῆς, καὶ πολὺ εὐκόλα. Γιατί εἶπε· «Εἶπε ὁ Κύριος στὸν Ἰακώβ· Σήκω καὶ πήγαινε στὰ μέρη Βαιθήλ καὶ κατοίκησε ἐκεῖ. Κάνε ἐκεῖ θυσιαστήριο στὸν Κύριο πὺ σου φανερώθηκε, ὅταν προσπαθοῦσες ν’ ἀποφύγεις τὸν ἀδελφὸ σου Ἡσαῦ»⁸⁶.” Ἀραγε ἀκόμα καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὸ θὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ὁ Μωυσῆς ἀγνοοῦσε τὸν τρόπο τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς;

Ἐπειδὴ ὅμως μνημονεύει καὶ ἀγγέλους ὁ ἄριστος Ἰουλιανὸς καὶ λέγει ὅτι αὐτοὶ ἔφτασαν σὲ τέτοιο σημεῖο ἀκράτιας, ὥστε νὰ ὀρμοῦν, δὲν ξέρω πῶς, καὶ στὶς ὥραιες γυναῖκες καὶ νὰ αἰχμαλωτίζονται φοβερὰ ἀπὸ τὶς σωματικὲς ἐπιθυμίες γιὰ τὶς παρὰ φύση ἡδονές, ἐμπρὸς ἃς δεῖξομε ὅτι καὶ σ’ αὐτὸ ἡ πλάνη του προχωρεῖ πέρα ἀπὸ κάθε ὄριο. Καὶ γνωρίζω ὅτι χρησιμοποίησαμε ἄσχετους λόγους, ἀλλὰ ἀφοῦ ἦρθε ἡ διήγηση στὸ μέσο, δὲν εἶναι καθόλου δυσάρεστο νὰ ὑπερασπισθοῦμε συκοφαντούμενη καὶ τὴν ἴδια τὴ φύση τῶν ἀγγέλων, καὶ μάλιστα ὅταν μπορεῖ νὰ βλάψει τοὺς ἀκροατές, τὸ νὰ

85α. Ἰω. 1, 14.

86. Γέν. 35, 1.

ους ἀγγέλους ταῖς τῶν σαμάτων ὥραις ἐπιτετῆχθαι λέγειν, ἤγουν ἐπιγάννυσθαι ταῖς οὕτω θεβήλοις καὶ ἐκποπωτάταις ἡδοναῖς. Ἡ γὰρ οὐκ εἰκὸς ἐντεῦθεν ὀκλάσαι πολλούς, καὶ τῶν ἀμεινόνων ὀλιγωρήσαντας ἀνθελέσθαι τὸ φιλήδονον, ἐννενοηκότας ὅτι δύσοιστον καὶ ἄναντες αὐτοῖς ἔσται πῶς τὸ ἀντιτετάχθαι φιλεῖν τοῖς τῆς σαρκὸς κινήμασιν, εἰ κατόπιν καὶ αὐτοὺς τοῦ πάθους ἐρρίφθαι πιστεύσομεν τοὺς ἀγίους ἀγγέλους;

Ὅτι τοίνυν ἠγνόηκε τῶν γεγραμμένων τὴν δύναμιν, ἀκονιτὶ διαδείξομεν. Γέγραφε τοίνυν ὁ θεῖος ἡμῖν Μωσῆς· «Καὶ ἐγένετο, 10 ἠνίκα ἤρξαντο οἱ ἄνθρωποι πολλοὶ γενέσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ θυγατέρες ἐγεννήθησαν αὐτοῖς. Ἰδόντες δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καλαὶ εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν, ἧν ἐξελέξαντο». Καὶ δὴ καὶ τετόκασιν, φησὶ, τοὺς γίγαντας. Ἐξωθέν γε μὴν καὶ αὐτὸς προσγεγραφθαι δισχυ- 15 ρίσασατο, «οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ», καίτοι τῆς ἐν μέσῳ καὶ ἀληθεστέρως Γραφῆς ἐχούσης, «οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ». Ἰστέον δὲ ὅτι μετὰ γε τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα τῆς ἐρμηνείας ἀπόδοσιν, αὐτὸ δὴ τοῦτο διερμηνεύοντες οἱ ἕτεροι, φασὶν ἀντὶ τοῦ, «υἱοὶ τοῦ Θεοῦ», «οἱ υἱοὶ τῶν δυναστευόντων». Τίς οὖν ἄρα τῶν γεγραμμένων ὁ σκο- 20 πός, εὖ μάλα διειπεῖν πειράσομαι. Δύο μὲν γὰρ ἐγενέσθην υἱοὶ τῶν Ἀδάμ, Κάϊν τε καὶ Ἄβελ· ἀλλ' ὁ μὲν Ἄβελ τῆς τοῦ Κάϊν ἀπονοίας ἔργον γεγονώς, ἅπαις ὧν ἔτι, τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ἀπηλλάττετο. Πεφόνευτο γάρ, κατὰ γε τὴν πίστιν τῶν ἱερῶν Γραμμά- των τό γε μὴν ἐκ τοῦ Κάϊν ἐξετείνετο γένος καὶ μέχρι Λάμεχ, ὃς 25 ἦν ἀνδροκτόνος. Ὡμολόγει γάρ, ὅτι «Ἄνδρα ἀπέκτεινα εἰς τραῦμα ἐμοί, καὶ νεανίσκον εἰς μάλωπα ἐμοί». Εἶτα τέτοκεν ἡ Εὐὰ τὸν Σήθ, ἐξ οὗ γέγονεν Ἐνώς, περὶ οὗ γέγραπται· «Οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ». Ἐπειδὴ γὰρ εἰς λῆξιν ἀπάσης ἀγαθουργίας διεληλακῶς εἰκότως κατεθαυμάζετο, τῆ 30 τοῦ «θεοῦ» κλήσει τετίμηται παρὰ γε τῶν τὸ τηνικάδε· θεὸς γὰρ ἰσχύει, δίκαιοσύνης καὶ ἀρετῆς ἀπάσης ὑπάρχων μελεδωνός. Ἐξετείνετο δὲ καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ γένος ἄχρι τῶν Νῶε καιρῶν,

λέγει, ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ ἅγιοι ἄγγελοι καταλειώνουν ἀπὸ τὸν πόθο γιὰ τὴν ὠραιότητα τῶν σωμάτων, ἢ ὅτι νοιώθουν εὐφροσύνη μ' αὐτὲς τὶς τόσο ἀνίερες καὶ παράνομα ἡδονές. Ἡ μήπως δὲν εἶναι εὐλόγο νὰ κλονισθοῦν πολλοί, καὶ ἀδιαφερόντας γιὰ τὰ καλῦτερα, νὰ προτιμήσουν τὴ φιληδονία, ἔχοντας ἐννοήσει, ὅτι θὰ εἶναι ὅπωςδήποτε γι' αὐτοὺς βαρὺ καὶ δύσκολο τὸ νὰ θέλουν ν' ἀντιταχθοῦν στὶς ὁρμές τῆς σαρκας, ἂν πιστέψομε ὅτι παρασύρθηκαν ἀπὸ τὸ πάθος καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἅγιοι ἄγγελοι;

Ἔτι λοιπὸν ἀγνόησε τὸ νόημα τῆς Γραφῆς θὰ τὸ δείξομε πολὺ εὐκόλα. Ἐγραψε λοιπὸν ὁ θεῖος Μωυσῆς: «Καὶ ὅταν ἄρχισαν οἱ ἄνθρωποι νὰ πληθύνουν ἐπάνω στὴ γῆ, ἀπέκτησαν φυσικὰ καὶ θυγατέρες. Βλέποντας ὅμως οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὶς θυγατέρες τῶν ἀνθρώπων, ὅτι ἦταν ὠραῖες, διάλεξαν ἀπὸ αὐτὲς καὶ πῆραν γυναῖκες»^{86α}. Καὶ γέννησαν λοιπὸν, λέγει, τοὺς γίγαντες. Ἰσχυρίσθηκε λοιπὸν κι αὐτὸς ὅτι ἦρθαν ἀπ' ἔξω «οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ», μολονότι βέβαια ἡ ἐνδιάμεση καὶ ἀληθέστερη γραφὴ ἔχει, «οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ». Πρέπει ὅμως νὰ γνωρίζομε, ὅτι μετὰ τὴν ἀπόδοση τῆς ἐρμηνείας τῶν ἑβδομήκοντα, αὐτὸ ἀκριβῶς ἐξηγώντας οἱ ἄλλοι, λένε, ἀντὶ τοῦ «υἱοὶ τοῦ Θεοῦ», «οἱ υἱοὶ τῶν δυναστῶν». Ποιὸ λοιπὸν εἶναι ἄραγε τὸ νόημα τῆς Γραφῆς, θὰ προσπαθήσω νὰ τὸ διευκρινίσω πολὺ καλά. Ὁ Ἀδὰμ δηλαδὴ ἀπέκτησε δύο υἱοὺς, τὸν Κάιν καὶ τὸν Ἄβελ, ἀλλὰ ὁ Ἄβελ ὅταν ἔγινε θύμα τῆς σκληρότητας τοῦ Κάιν, ἄτεκνος ἀκόμα ἐγκατέλειψε τὴ δική μας ζωὴ. Γιατὶ σύμφωνα μὲ τὴν πίστη τῶν ἱερῶν Γραμμάτων εἶχε φονευθεῖ. Τὸ γένος ὅμως τοῦ Κάιν προχωροῦσε καὶ μέχρι τὸν Λάμεχ ποῦ ἦταν ἀνθρωποκτόνος. Γιατὶ ὁμολογοῦσε, «Σκότωσα ἓνα ἄνθρωπο ποῦ μὲ τραυμάτισε καὶ ἓνα νεαρὸ ποῦ μοῦ προξένησε μάλωπες»⁸⁷. Ἐπειτα ἡ Εὐὰ γέννησε τὸν Σήθ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο γεννήθηκε ὁ Ἐνῶς, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔχει γραφεῖ: «Αὐτὸς ἤλπισε ὅτι θὰ ἀποικαλεῖται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ»⁸⁸. Ἐπειδὴ λοιπὸν πέρασε ὅλα τὰ ὅρια τῆς ἀγαθοεργίας, κέρδισε εὐλόγα τὸ θαυμασμὸ καὶ τιμήθηκε μὲ τὴν ὀνομασία τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του· γιὰ τὴν ὀνομάσθηκε θεός, ἀφοῦ ἡ φροντίδα του ἦταν ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ σύνολο τῆς ἀρετῆς. Τὸ γέ-

86α. Γέν. 6, 1-2.

87. Γέν. 4, 23.

88. Γέν. 4, 26.

ὅς ἦν δίκαιος· «Εὐηρέστησε γὰρ τῷ Θεῷ», καθὰ γέγραπται περὶ αὐτοῦ.

Οὐκοῦν τὸ μὲν ἐκ τοῦ Κάϊν γένος, τοῖς τοῦ προπάτορος ἐπόμενον τρόποις, ἀνόσιόν τε καὶ βδελυρὸν ἐπετήδευσε βίον. Οἷ γε 5 μὴν Ἐνώς «τοῦ ἐπὶ κλήσιν θεοῦ» καὶ μέχρι τοῦ Νῶε τῆς προγονικῆς ἐπιεικειᾶς ἰόντες κατ' ἴχνος ἀγαθοὶ καὶ δίκαιοι, καὶ τί γὰρ οὐχὶ τῶν τοιούτων ὄντες ἐφαίνοντο; Ἐμικτα δὲ ἦν ἀλλήλοις τὰ γένη, καὶ ἀπενοσφίζοντο τῶν βεβήλων οἱ καθαροί· οὓς δὴ καὶ «υἱούς» ἐκάλουν «τοῦ Θεοῦ» ἔν γε τοῖς τοῦ Νῶε καιροῖς». «Οἱ 10 υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' ἔστιν, οἱ ἐξ αἵματος τοῦ Ἐνώς, τὰς θυγατέρας ἑώρακότες ὅτι καλαί εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν ὧν ἐξελέξαντο». Ὡς τοίνυν ἀλλήλοις συμβεβηκότων τῶν γενῶν, καὶ τῇ τοῦ χεῖρονος ἐπιπλοκῇ κατηφανισμένου τοῦ ἀγαθοῦ, δικαιοσύνης τε καὶ εὐζωΐας οὐκ οὔσης ἔτι παρὰ γε τοῖς κατοι- 15 κοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπαφῆκε τὸν κατακλυσμὸν ὁ τῶν ὅλων Θεός, ἕνα πάντων ἐν ἴσῳ καθορίσας θάνατον. Ταλαντεύει γὰρ ὁσίως τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ ἀφόρητον ποιεῖται τὴν ἀσέβειαν.

Ἐτικτον δέ», φησὶν, «αἱ γυναῖκες τοὺς γίγαντας», τῆς θείας ὀργῆς δηλονότι παραχαραπτούσης λωιτὸν καὶ αὐτὰ τῶν σωμάτων 20 τὰ κάλλη, διὰ τοι τὸ πεπατηῆσθαι δικαιοσύνην, αἰσχροῦν ἔνεκα παθῶν καὶ βδελυρωτάτης ἡδονῆς. Ἦσαν δὲ οἱ γίγαντες ἄδροι μὲν τάχα πον καὶ ἀλκιμώτατοι, πολὺ δὲ νοσοῦντες τὸ εἰδεχθές. Ἔθος δὲ τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ «γίγαντας» ἀποκαλεῖν τοὺς ἀγριόφρονες καὶ εὐσθενεστάτους. Ἐφη γοῦν ὁ τῶν ὅλων Θεός περὶ τε 25 Περσῶν καὶ Μήδων μελλόντων αἰρῆσειν τῶν Ἰουδαίων· «Γίγαντες ἔρχονται πληρῶσαι τὸν θυμὸν μου, χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες». Οὐ γάρ τοι, κατὰ τοὺς Ἑλλήνων ποιητάς, ὑπερμεγέθεις αὐτούς καὶ ἡμεῖς γενέσθαι φαμέν, ὑψοῦ τε ἠρμένους τοσοῦτον τοῖς σώμασιν, ὥστε καὶ νήσους ἀρπάζοντας ἐκ μέσης θαλάττης ἀναρ- 30 ρωπτεῖν εἰς τὸν οὐρανόν, ἀλλ' αἰσχροὺς μὲν τὴν ὄψιν καὶ τερατώδεις καὶ νεανικούς, οὐ μὴν ἔτι καὶ πέρα τοσοῦτον τῶν τῆς ἀνθρωπότητος μέτρων, ὅσον περ ἐδόκει ψευδοεποῦσι λέγειν τοῖς Ἑλλή-

νος του ἔφτασε μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Νῶε, πού ἦταν δίκαιος. Γιατί, ὅπως ἔχει γραφεῖ γι' αὐτόν, «Ἐγινε εὐάρεστος στὸν Θεό»^{88α}.

Ἡ γενιὰ λοιπὸν τοῦ Κάιν, βαδίζοντας στὰ ἴχνη τοῦ προπάτορά του, ἔζησε ζωὴ ἀσεβῆ καὶ μιαρῆ, ἐνῶ τοῦ Ἐνώσ, πού ὀνομάσθηκε θεός, οἱ ἀπόγονοί του, καὶ μέχρι τὸν Νῶε, βαδίζοντας στὰ ἴχνη τῆς ἀγαθότητος τοῦ προγόνου τους ἀγαθοὶ καὶ δίκαιοι, καὶ ποιά παρόμοια ἀρετὴ δὲν φαίνονταν ὅτι κατεῖχαν. Τὰ γένη δὲν εἶχαν σχέση μεταξύ τους κι ἀπομακρύνονταν ἀπὸ τοὺς βρώμικους οἱ καθαροί, πού τοὺς καλοῦσαν καὶ «υἱοὺς τοῦ Θεοῦ» στὰ χρόνια τοῦ Νῶε. «Οἱ οἰοί τοῦ Θεοῦ», δηλαδή ἐκεῖνοι πού κατάγονταν ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ Ἐνώσ, «ὅταν εἶδαν ὅτι οἱ κοπέλλες ἦταν ὠραῖες, διάλεξαν καὶ ἔλαβαν γυναῖκες ἀπὸ ὅλες αὐτές»⁸⁹. Καθὼς λοιπὸν τὰ γένη σχετίσθηκαν μεταξύ τους καὶ μὲ τὴν ἐμπλοκὴ τους μὲ τὸ χειρότερο ἐξαφανίσθηκε τὸ ἀγαθό, ἀφοῦ πιά δὲν ὑπῆρχε δικαιοσύνη καὶ ζωὴ ἀγαθὴ στοὺς κατοίκους τῆς γῆς, ἔστειλε τὸν κατακλυσμὸ ὁ Θεὸς τῶν ὅλων, ἐπιβάλλοντας γιὰ ὅλους ἓνα καὶ τὸν αὐτὸ θάνατο. Γιατί ζυγίζει τὰ ἀνθρώπινα μὲ ἀγαθότητα καὶ κάνει ἀνυπόφορη τὴν ἀσέβεια.

«Γέννησαν λοιπὸν», λέγει, «οἱ γυναῖκες τοὺς γίγαντες»⁹⁰, δηλαδή παραμόρφωνε ἡ θεία ὀργὴ καὶ αὐτὴ ἀκόμα τὴ σωματικὴ ὠραιότητα ἐξαιτίας τῆς καταπάτησης τῆς δικαιοσύνης μὲ τὰ αἰσχρὰ πάθη καὶ τὴ βδελυρώτατη ἡδονή. Οἱ γίγαντες ἦταν μεγαλόσωμοι καὶ ἴσως πολὺ δυνατοὶ καὶ εἶχαν ἀπαίσια μορφή. Ἡ θεόπνευστη Γραφή ἔχει τὴ συνήθεια ν' ἀποκαλεῖ γίγαντες τοὺς ἀγριάνθρωπους καὶ πολὺ δυνατούς. Εἶπε λοιπὸν ὁ Θεὸς τῶν ὅλων γιὰ τοὺς Πέρσες καὶ τοὺς Μήδους πού ἐπρόκειτο νὰ κυριεύσουν τὴ γῆ τῶν Ἰουδαίων «Ἐρχονται γίγαντες νὰ ἱκανοποιῆσουν τὸ θυμὸ μου γεμᾶτοι χαρὰ καὶ βρίζοντάς σας»⁹¹. Ἐμεῖς βέβαια δὲν λέμε, ἀκολουθώντας τοὺς Ἕλληνες ποιητές, ὅτι ἦταν ὑπερφυσικοὶ στὸ μέγεθος καὶ εἶχαν τόσο ὑψηλὸ σῶμα, ὥστε καὶ νησιὰ ν' ἀρπάζουν ἀπὸ τὴ μέση τῆς θάλασσας καὶ νὰ τὰ ἐκσφενδονίζουν ψηλὰ στὸν οὐρανό, ἀλλ' ἦταν ἄσχημοι στὴν ὄψη καὶ τερατώδεις καὶ πολὺ δυνατοί, ἀλλ' ὄχι ἀκόμα καὶ τόσο πολὺ πέρα ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα μέτρα, ὅσο φαίνονταν νὰ λένε ψευδολογώντας οἱ ἐπιφα-

90. Γέν. 6, 4.

91. Ἦσ. 13, 3.

νων λογάσιν. Ἀπέστω δὴ οὖν καὶ γραφὴ καὶ μῶμος καὶ τὰ ἐπ' αἰσχροαῖς ἡδοναῖς ἐγκλήματα τῶν ἁγίων ἀγγέλων.

Ἔστι δὲ τοῖς τοῦ πανσόφου Μωσέως δόγμασιν οὐ διάφοροι καθεστήκαμεν, συμβαίνουσαν δὲ καὶ οἶον εὖ μάλα συνηρμοσμένην 5 τὴν ἀφ' ἅπασιν δόξαν εἰσπεποιήμεθα, σαφῆς καὶ ἀποχρῶν ἡμῖν διέδειξε λόγος. Οἴεται γε μὴν κατ' οὐδένα τρόπον αὐτῷ συνηνεγμένους, ἤγουν τὰ ἴσα φρονεῖν ἐθέλοντας, διελέγξαι εὐνάσθαι, καίτοι πεφλυαρηκῶς εἰσῆ, πλείστους τε ὅσους ἡμῶν καταχέας λόγους οὐ γὰρ φησι τοῖς Μωσέως νόμοις ὁμολογεῖν τὰ Χριστιανῶν, οὔτε μὴν 10 τοῖς Ἰουδαίων ἔθεσι διαζῆν ἀξιῶν, καίτοι τῶν παρ' Ἑλλήσιν αὐτοῖς συμπεφωνηκότων. Ἔθεσι γὰρ καὶ νόμοις οὐχ ἑτέροις μᾶλλον, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς κεχρησθαι φησι τούτους τε κἀκείνους, πλὴν δύο που μόλις ἢ τριῶν, τοῦ μὴ εἰδέναί θεοὺς ἑτέρους, καὶ τῆς παρ' αὐτοῖς ἡπατοσκοπικῆς ὀνομασμένης θυσίας τὸ χρῆμα· ἐπεὶ τὰ γε 15 ἕτερα κοινὰ καὶ ἀπαράλλάκτως ἔχειν ἀμφοῖν διατείνεται. Παρὰ μὲν γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις ἄριστον ἢ περιτομή, Αἰγυπτίων δὲ τοὺς ἱερωτέρους τῶν τεμενιτῶν, καὶ πρὸς γε τούτοις Χαλδαίους καὶ Σαρακηνοὺς, οὐκ ἀπαράδεκτον ποιεῖσθαι φησιν αὐτήν. Τετμησθαι δὲ καὶ τῶν θυσιῶν τοὺς τρόπους ἐν ἴσῳ φησὶν, οἶον ἀπαρχάς, ὄλο- 20 καντισμούς, ὁμολογίας, χαριστήρια, καὶ κατὰ γε τὸ αὐτῷ δοκοῦν, τμητήρια, καθαρισμοὺς καὶ ὑπὲρ ἀγνοίας

Ἀπολεξάμενος γὰρ τῶν Μωσέως γραμμιάτων τὰ τῶν θυσιῶν ὀνόματα, τοῖς ἰδίοις ἐνήσει λόγοις, ὑπὲρ γε τοῦ δοκεῖν ἴσως ἀπολυπραγμόνητον αὐτῷ τῶν καθ' ἡμᾶς μὴ μεῖναι μηδέν. Ἐφίεται γὰρ 25 ὅτι μάλιστα γε τῆς δοκησισόφου δόξης καὶ πολυμαθίας ὑπόληψιν θηροᾶται δεινῶς, ἠγνόηκε δέ, κατὰ τὸ εἶκός, ὡς τοῖς μὲν τοῦ νόμου γράμμασιν ὁμιλεῖν χαλεπὸν οὐδέν, ἀπρόσβλητος δὲ παντελῶς αὐτῷ τε καὶ τοῖς κατ' αὐτὸν τῶν ἐν αὐτοῖς ἐννοιῶν ἢ δύναμις. Καί γοῦν ἔφη που Θεὸς δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν «Τίς σοφός, καὶ 30 συνήσει ταῦτα, καὶ συνετός, καὶ ἐπιγνώσεται αὐτά; διότι εὐθεῖαι αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς, οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἀσθενήσουσιν. ἐν αὐταῖς». Οὐκοῦν καὶ εἰ πλείστας ἡμῖν τὰς χρή-

92. Τεμενίτης· προσωνυμία τοῦ Ἀπόλλωνα, τοῦ Ποσειδώνα καὶ τοῦ Δία, ἀπὸ τὸ τέμενος = ἱερὸς χώρος.

93. Ὠσηὲ 14, 10.

νεῖς λόγιοι Ἕλληνες. Μακριὰ λοιπὸν καὶ ἡ καταγγελία, καὶ ἡ μομφή, καὶ οἱ κατηγορίες γιὰ αἰσchrές ἡδονές εἰς βάρος τῶν ἁγίων ἀγγέλων.

Ὅτι ὅμως αὐτὰ ποῦ πιστεύομε δὲν διαφέρουν ἀπὸ τῆ διδασκαλία τοῦ πάνσοφου Μωυσῆ, ἀλλὰ ἡ πίστη μας συμφωνεῖ μὲ ὅλα καὶ κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι συναρμοσμένη πολὺ καλὰ μ' αὐτά, μᾶς τὸ ἔδειξε σαφῆς καὶ ἐπαρκῆς λόγος. Ἐκεῖνος βέβαια νόμιζε ὅτι ἀπέδειξε, ὅτι δὲν συμφωνοῦμε μὲ τὸν Μωυσῆ μὲ κανένα τρόπο, ἢ δὲν θέλομε νὰ πιστεύομε τὰ ἴδια, ἂν καὶ φλυᾶρησε ἄσκοπα καὶ μᾶς περιέλουσε μὲ πάρα πολλοὺς λόγους. Γιατὶ λέγει, ὅτι ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία δὲν συμφωνεῖ μὲ τοὺς νόμους τοῦ Μωυσῆ, οὔτε θέλει νὰ ζοῦμε σύμφωνα μὲ τὰ Ἰουδαϊκὰ ἥθη, μολονότι τὰ τῶν Ἑλλήνων συμφωνοῦν μ' αὐτά. Γιατὶ λέγει ὅτι ἔχουν αὐτοὶ καὶ ἐκεῖνοι συνήθειες καὶ νόμους ὄχι διαφορετικοὺς, ἀλλὰ μᾶλλον τοὺς ἴδιους, ἐκτὸς ἀπὸ δύο ἴσως πόλεις ἢ τρεῖς, ποῦ δὲν ἀναγνωρίζουν ἄλλους θεοὺς καὶ τὴν σπλαχνοσκοπικὴ λεγόμενὴ ἀπὸ αὐτοὺς θυσία· γιατί τὰ ἄλλα διατείνεται ὅτι τὰ ἔχουν καὶ οἱ δύο κοινὰ καὶ ἀπαράλλαχτα. Στους Ἰουδαίους δηλαδὴ ἄριστο πρᾶγμα εἶναι ἡ περιτομή, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς Αἰγύπτιους οἱ πιὸ ἅγιοι ἐκκλησιαστικοί⁹², καὶ πιὸ πολὺ οἱ Χαλδαῖοι καὶ οἱ Σαρακηνοί, δὲν τὴν ἔχουν ἀπαράδεκτη. Τιμοῦν λέγει ἐξίσου καὶ τοὺς τρόπους τῶν θυσιῶν, ὅπως εἶναι οἱ ἀπαρχές, οἱ ὀλοκαυτώσεις, οἱ ὁμολογίες, τὰ εὐχαριστήρια, καὶ σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη του καὶ θυσίες τιμῆς καὶ καθαρισμοῦ, καὶ ὅσα σχετικὰ μὲ τὴν ἄγνοια.

Ἄφοῦ λοιπὸν συνέλεξε ἀπὸ συγγράμματα τοῦ Μωυσῆ τὰ ὀνόματα τῶν θυσιῶν, τὰ κατέταξε ἀνάμεσα στοὺς δικοὺς του λόγους, μὲ τὴ γνώμη νὰ μὴ μείνει κανένα ἀνεξέταστο ἀπὸ τὰ δικά μας. Γιατὶ ἐπιθυμεῖ πάρα πολὺ τὴ δόξα τοῦ φαινομενικὰ σοφοῦ, καὶ ἐπιδιώκει φοβερὰ νὰ θεωρεῖται ὡς πολυμαθής. Ὅπως ὅμως εἶναι φυσικὸ ἀγνόησε ὅτι δὲν εἶναι βέβαια καθόλου δύσκολο νὰ μελετᾶ κανεὶς τὰ συγγράμματα τοῦ νόμου, ὅμως εἶναι τελείως ἀπλησίαστο σ' αὐτὸν καὶ τοὺς δικοὺς του τὸ νόημά τους. Καὶ πράγματι ἔχει πεῖ ὁ Θεὸς κάπου μέσω ἑνὸς ἀπὸ τοὺς προφήτες του· «Ποιὸς σοφὸς θὰ τὰ καταλάβει αὐτά, καὶ ποιὸς γνωστικὸς θὰ τὰ κατανοήσῃ; γιατί οἱ δρόμοι τοῦ Κυρίου εἶναι εὐθεῖς καὶ θὰ τοὺς περπατήσουν οἱ δίκαιοι, ἐνῶ οἱ ἄσεβεῖς δὲν θὰ καταφέρουν νὰ βαδίσουν σ' αὐτοὺς»⁹³. Κι ἂν ἀκόμα

σεις ἐκτῆς θεοπνεύστου Γραφῆς παρατίθῃσιν, ἀλλ' οὖν ἴστω
 συνιείς οὐδέν. Καὶ γοῦν τὸν ἱεροφάντην ὠήθη Μωσέα μιαιοῖς καὶ
 ἀποτροπαίοις δαίμοσι θυσίας ἐπιτελεῖν, καὶ τὸ ἔτι τούτου ἀφορη-
 τότερον, αὐτὸν ἔφη τὸν νομοθέτην ἐφεῖναί οἱ τοῦτο δοῦν, ἵν' αὐτὸς
 5 ἑαυτῷ τὰναντία θεσμοθετῶν ἀλίσηται πρὸς ἡμῶν. Ἔφη μὲν γάρ·
 «Ὁ θυσιάζων θεοῖς ἐτέροις ἐξολοθρευθήσεται, πλήν Κυρίῳ μό-
 κῳ». Εἰ δέ, καθά φησιν αὐτός, ὁράται προσταταχῶς καὶ ἀποτρο-
 παίοις δαίμοσι καθιεροῦν τὰ νενομισμένα, τίνα τρόπον ἡμᾶς ἐξί-
 στησι τοῦ κακοῦ, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον αὐτὸς ταῖς εἰς τοῦτο σαφῶς
 10 ἐφίστησι τρίβοις; Ὅποιος δὲ πάλιν αὐτῷ τῆς κατὰ Θεοῦ συκοφαν-
 τίας πεποίηται λόγος, ἰδεῖν ἀναγκαῖον. Ἔφη γὰρ τοὺς τῶν θυσιῶν
 ἀναμετροῦσαι τρόπους

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἐπεὶ δὲ ἀποτροπαίων ἐπάκουσον πάλιν ὅσα λέγει· «Καὶ
 15 λήψεται δύο τράγους ἐξ αἰγῶν, περὶ ἁμαρτίας, καὶ κριὸν ἓνα εἰς
 ὀλοκαύτωμα, καὶ προσάξει ὁ Ἄαρὼν τὸν μόσχον τὸν περὶ τῆς
 ἁμαρτίας, τὸν περὶ ἑαυτοῦ, καὶ ἐξιλάσεται περὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ
 οἴκου αὐτοῦ. Καὶ λήψεται δύο τράγους, καὶ στήσει αὐτοὺς ἔναν-
 τι Κυρίου παρὰ τὴν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου. Καὶ ἐπι-
 20 θήσει Ἄαρὼν ἐπὶ τοὺς δύο τράγους κλήρους, κλήρον ἓνα τῷ
 Κυρίῳ, καὶ κλήρον ἓνα τῷ ἀποπομπαίῳ, ὥστε ἐκπέμψαι αὐτόν»,
 φησὶν, «ἀποπομπήν, καὶ ἀφεῖναι αὐτὸν εἰς τὴν ἔρημον». Ὁ μὲν
 οὖν τῷ ἀποπομπαίῳ πεμπόμενος οὕτως ἐκπέμπεται· «Τὸν δέ γε
 ἕτερον τράγον», φησὶ, «καὶ σφάξει τὸν τράγον τὸν περὶ τῆς ἁμαρ-
 25 τίας τοῦ λαοῦ ἔναντι Κυρίου, καὶ εἰσοίσει τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐσώ-
 τερον τοῦ καταπετάσματος, καὶ ῥανεῖ τὸ αἷμα ἐπὶ τὴν θάσιν τοῦ
 θυσιαστηρίου, καὶ ἐξιλάσεται ἐπὶ τῶν ἁγίων τῶν ἀδικημάτων αὐ-
 τῶν περὶ πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν».

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

30 Ἀποτρόπαιον μὲν οὖν τὸν ἀποπομπαῖον ἀποκαλεῖ, καινοτο-

94. Ἔξ. 22, 20.

95. Λευϊτ. 16, 5-10.

96. Λευϊτ. 16, 15-16.

λοιπὸν μᾶς παραθέτει πάρα πολλὰ χωρία ἀπὸ τῆ θεόπνευστη Γραφή, νὰ γνωρίζει ὅμως ὅτι δὲν καταλαβαίνει τίποτε. Γιατὶ πίστεψε ὅτι ὁ ἱεροφάντης Μωυσῆς προσφέρει θυσίες σὲ μαρούς καὶ ἀποτρόπαιους δαίμονες, καὶ τὸ ἀκόμα βαρύτερο ἀπὸ αὐτό, εἶπε, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ νομοθέτης τοὺς ἐπέτρεψε νὰ τὸ κάνουν αὐτό, ὥστε νὰ συλλαμβάνεται ἀπὸ ἐμᾶς ὅτι θεσμοθετεῖ ὁ ἴδιος τ' ἀντίθετα μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Γιατὶ εἶπε· «Ὅποιος θυσιάζει σὲ ἄλλους θεοὺς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Κύριο, θὰ ἐξολοθρευθεῖ»⁹⁴. Ἐν ὅμως, ὅπως λέγει αὐτός, φαίνεται νὰ ἔχει προστάξει νὰ ἀποδίδονται καὶ στοὺς ἀποτρόπαιους δαίμονες οἱ καθιερωμένες ἱερὲς πράξεις, μὲ ποιὸ τρόπο μᾶς βγάζει ἀπὸ τὸ κακὸ, καὶ μᾶλλον δὲν μᾶς βάζει ὀλοφάνερα στοὺς δρόμους πού ὀδηγοῦν σ' αὐτό; Ποιὸς πάλι εἶναι ὁ λόγος πού τὸν ἔκανε νὰ στραφεῖ στὴ συγκοφαντία ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ δοῦμε. Γιατὶ εἶπε, ὅτι ἔχει μετρήσει τοὺς τρόπους τῶν θυσιῶν.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἦκουσε τί λέγει πάλι γιὰ τὶς ἀποτρόπαιες θυσίες· «Καὶ θὰ πάρει δύο τράγους γιὰ τὸ ἀμάρτημα, καὶ ἓνα κριάρι γιὰ ὀλοκαύτωμα. Καὶ θὰ φέρει ὁ Ἄαρὼν τὸ μοσχάρι πού εἶναι γιὰ τὴν ἁμαρτία καὶ προορίζεται γιὰ τὸν ἴδιο, καὶ θὰ κάνει θυσία ἐξιλαστήρια γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὴν οἰκογένειά του. Θὰ πάρει δυὸ τράγους καὶ θὰ τοὺς βάλλει ἀπέναντι στὸν Κύριο στὴν πόρτα τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου. Στὸς δύο αὐτοὺς τράγους θὰ βάλλει ὁ Ἄαρὼν κλήρους, ἓνα κλῆρο γιὰ τὸν Κύριο, καὶ ἓνα γιὰ τὸν ἀποπομπαῖο, γιὰ νὰ τὸν ἀποπέμψει», λέγει, «μακριὰ καὶ νὰ τὸν ἀφήσει στὴν ἔρημο»⁹⁵. Ἐτσι λοιπὸν ἀποπέμπεται ὁ ἀποπομπαῖος. «Τὸν ἄλλο τράγο», λέγει, «πού προορίζεται γιὰ τὴν ἁμαρτία τοῦ λαοῦ, θὰ τὸν σφάξει μπροστὰ στὸν Κύριο. Θὰ φέρει τὸ αἷμα του μέσα στὸ ἐσώτερο τοῦ καταπετάσματος καὶ θὰ ραντίσει μὲ τὸ αἷμα τὴ βάση τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ θὰ κάνει πάνω στὰ ἅγια τὸν ἐξιλασμὸ ἀπὸ τὶς ἀκαθαρσίες τῶν υἱῶν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἀπὸ τὰ ἀδικήματά τους γιὰ ὅλες τὶς ἁμαρτίες τους»⁹⁶.

ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ

Ἄποτρόπαιο λοιπὸν ἀποκαλεῖ τὸν ἀποπομπαῖο, ὀρίζοντας νέο

μήσας ὄνομα τοῖς μὲν ἱεροῖς νόμοις οὐκ ἐγνωσμένον, ἐντριβὲς δὲ ἴσως ἑαυτῷ. Καί μοι θαυμάζειν ἐκεῖνο περίεστι. Τὸν γάρ τοι νόμον τὸν ἐν σκιαῖς ὄντα καὶ ἐν αἰνίγμασι, μέχρι δὴ μόνων ἰστάς τῶν ἐμφανεστέρων, οὐδὲν ἔχειν οἴεται τὸ κεκρυμμένον. Καίτοι 5 παντί που δῆλον ἂν εἶη δῆπουθεν ὡς παραβολὴ καὶ αἰνίγμα πραγμάτων ἂν εἶεν ἐμφάσεις ἐτέρων μᾶλλον, ἢ ὅπερ ἂν εἶναι δοκοῖεν αὐτά. Οἷον δὲ τί φημι· ἰτέον γὰρ δὴ καὶ διὰ πραγμάτων οὐκ ἀθαύμαστον παρ' αὐτῷ λαχόντων τὴν δόξαν· φασὶ γενέσθαι τῶν τοῖς εἰδώλοις λελατρευκότων αἰνιγμάτων τεχνίτας, καὶ πρὸς 10 γε τοῦτο δεινῶς καὶ ἐντεχνῶς ἐξησηκημένους, οὓς δὴ καὶ ἱερογλύφους ὀνομάζειν ἔθος αὐτοῖς. Οὗτοι τοῖς τεμένεσι καὶ τοῖς ὀβελοῖς γραφᾶς ἐνορῦττοντες, οὐ γράμμασι χρῆσθαι τοῖς καθ' ἡμᾶς ἤξιουν, ἀλλ' ἐτέροις σχήμασι τὰς τῶν πραγμάτων εἰδοποιοιῦντες φύσεις, ἀπόθετόν τινα τοῖς νουνεχεστέροις ἐνεσώρευον γνῶσιν. 15 Τὸ γάρ τοι Θεῖον ἦτοι τὴν ἀνωτάτω καὶ ὑπὲρ πάντα φύσιν καταδηλοῦν ἐθέλοντες γράφουσιν ὀφθαλμόν, ὀρθὴν αὐτῷ ῥάβδον ὑποστήσαντες, ἵν' ἐν ταύτῳ νοῆται καὶ τὸ πανδερεκὲς αὐτῆς, καὶ μὴν τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Ἄει γὰρ πως τὸ σκῆπτρον βασιλείας νοεῖται σύμβολον, καὶ μὴν καὶ τὸ ἐστηκὸς τῆς ῥάβδου καταση- 20 μαίνειν ἠθέλον τὸ κατ' οὐδένα τρόπον τὴν θεῖαν ὀκλάσθαι δύνασθαι φύσιν, ἐστάναι δὲ ὡςπερ αἰεὶ, καὶ οἷον ἀνέχειν τε καὶ ἀνερείδειν τὰ πάντα. Ἐχει δὲ ὁ λόγος ἀναγράφειν αὐτοῦς ἀσπίδα μὲν εἰς οὐρανοῦ τύπον, διὰ τοι τὸ κυκλοφερές. Ὅφιν γε μὴν εἰς χρόνον, ὡς μακρόν τε καὶ πολυέλικτον, διέρποντα δὲ ἀψοφητί. Καὶ 25 μὴν καὶ θυμὸν αἰνιγματωδῶς ὑποφαίνοντες ἐνεκόλαπτον ἐσχάραν, ἐναυσθέντος αὐτῆ καὶ πυρός, εἶτα καρδίας ἐπιρρημένης

Πυθαγόρας δὲ τὴν αἰνιγματώδη δήλωσιν οὐκ ἀτιμάσας ἔχει, ἀλλ' ἦν ἐν λόγῳ τὸ χρῆμα αὐτῷ. Γέγραφε γὰρ ὠδί περὶ αὐτοῦ Πορφύριος ἐν βιβλίῳ πρώτῳ Φιλοσόφου ἱστορίας “Ἦν δὲ καὶ ἄλλο 30 εἶδος τῶν συμβόλων τοιοῦτον καὶ τὰ περὶ Πυθαγορικῶν αἰνιγμάτων· ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν, τουτέστι, μὴ πλεονεκτεῖν μὴ τὸ

ὄνομα ἄγνωστο στοὺς ἱεροὺς νόμους, οἰκείο ὅμως ἴσως στὸν ἑαυτό του, καὶ μὲ κάνει νὰ θαυμάζω ἐκεῖνο. Γιατὶ ὁ νόμος τῆς σκιᾶς καὶ τῶν αἰνιγμάτων, προχωρώντας μόνο μέχρι τὰ ἐμφανέστερα, νομίζει ὅτι δὲν ἔχει τίποτα τὸ κρυμμένο, μολονότι βέβαια εἶναι φανερό σὲ ὅλους, ὅτι ἡ παραβολὴ καὶ τὸ αἶνιγμα τῶν πραγμάτων θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι ἐμφανίσεις μᾶλλον ἄλλων, παρὰ αὐτὸ πού θὰ φαίνονταν ὅτι εἶναι αὐτά. Ἐννοῶ τὸ ἐξῆς μ' αὐτὸ πού λέγω· γιατί πρέπει νὰ προχωρήσομε καὶ μέσω πραγμάτων πού ἔτυχαν ἀπὸ αὐτὸν θαυμαστή δόξα. Λένε ὅτι ἀνάμεσα στοὺς λάτρεις τῶν εἰδώλων ὑπῆρξαν τεχνίτες αἰνιγμάτων, πού ἦταν φοβερὰ ἐξησηκήμενοι σ' αὐτὸ τὸ ἔργο καὶ μὲ πολλή τεχνικὴ γνώση, τοὺς ὁποίους συνηθίζουν νὰ τοὺς ὀνομάζουν ἱερογλύφους. Αὐτοὶ χαράζοντας στὰ τεμένη καὶ στὶς σοῦβλες ἐπιγραφές, δὲν ἤθελαν νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ δικά μας συνηθισμένα γράμματα, ἀλλὰ μορφοποιώντας μὲ ἄλλα σχήματα τὶς φύσεις τῶν πραγμάτων, συνάθροιζαν γνώσεις πού δὲν ἦταν ἀποδεκτὲς ἀπὸ τοὺς σωφρονέστερους. Θέλοντας δηλαδή νὰ δηλώσουν τὸ Θεῖο, ἦτοι τὴν ἀνώτατη καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα φύση, σχεδιάζουν ἓνα ὀφθαλμὸ καὶ τοποθετοῦν κάτω ἀπὸ αὐτὸν μιὰ ὀρθή ράβδο, γιὰ νὰ γίνεται ταυτόχρονα ἀντιληπτό καὶ τὸ ὅτι βλέπει τὰ πάντα, ἀλλὰ καὶ τὸ βασιλικό του ἀξίωμα. Γιατὶ πάντοτε τὸ σκῆπτρο θεωρεῖται σύμβολο τῆς βασιλείας, καὶ μὲ τὴν ὀρθή τοποθέτηση τῆς ράβδου ἤθελαν νὰ δείξουν, ὅτι μὲ κανένα τρόπο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λυγίσει ἡ θεία φύση, ἀλλ' εἶναι σὰ νὰ στέκεται πάντοτε καὶ συγκρατεῖ καὶ ὑποδαστάζει τὰ πάντα. Λέγεται ἀκόμα ὅτι σχεδιάζουν ἀσπίδα ὡς τύπο τοῦ οὐρανοῦ, ἐπειδὴ εἶναι κυκλικὸς. Σχεδιάζουν ἐπίσης καὶ φίδι, γιὰ νὰ δηλώσουν τὸ χρόνο, πού εἶναι μακρὸ, μὲ πολλοὺς ἐλιγμούς καὶ ἔρπει ἀθόρυβα. Ὑποδηλώνοντας ὅμως αἰνιγματικὰ καὶ τὸν θυμὸ, σκάλιζαν ἑσχάρα, ἔχοντας καὶ φωτιὰ ἀναμμένη, καὶ ἔπειτα ἔβαζαν ἐπάνω καὶ μία καρδιά.

Ὁ Πυθαγόρας δὲν περιφρόνησε τὴν αἰνιγματικὴ δήλωση, ἀλλὰ τιμοῦσε αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Γιατὶ γράφει ὁ Πορφύριος γι' αὐτὸν στὸ πρῶτο βιβλίον τῆς Φιλοσόφου Ἱστορίας· “Ἦταν καὶ ἄλλο εἶδος τέτοιων συμβόλων τὰ Πυθαγορικὰ αἰνίγματα· Νὰ μὴν ξεπερνᾶς τὴ ζυγαριά, δηλαδή νὰ μὴν εἶσαι πλεονέκτης· νὰ μὴν ἀνασκαλεύεις τὴ

πῦρ τῆ μαχαίρα σαλεύειν, ὅπερ ἦν, μὴ τὸν ἀνοιδοῦντα καὶ τὸν
 ὀργιζόμενον θυμὸν κινεῖν λόγοις παρατεθηγμένοις· στέφανόν τε
 μὴ τίλλειν, τουτέστι, τοὺς νόμους μὴ λυμαίνεσθαι· στέφανοι γὰρ
 πόλεων οὔτοι. Ἄλλα τε πρὸς τούτοις ἕτερα· μὴ καρδίαν ἐσθίειν,
 5 οἶον, μὴ λυπεῖν ἑαυτὸν ἀνίαις· μηδὲ ἐπὶ χοίνικος καθέζεσθαι,
 οἶον, μὴ ἀργὸν ζῆν, μηδὲ χελιδόνας οἰκίαις δέχεσθαι, τουτέστι,
 λάλους ἀνθρώπους καὶ γλῶτταν ἀκρατεῖς ὁμοροφίους μὴ ποι-
 εῖσθαι· φορτίον δὲ συνανατιθέναι μὲν τοῖς βαστάζουσι, συγκα-
 θαιρεῖν δὲ μὴ, δι' οὗ παρήγει, μηδενὶ πρὸς ῥαστώνην, ἀλλὰ πρὸς
 10 ἀρετὴν καὶ πόνους συμπράττειν. Θεῶν τε εἰκόνας ἐν δακτυλίοις
 μὴ φορεῖν, τουτέστι, τὴν περὶ θεῶν δόξαν καὶ λόγον μὴ πρόχει-
 ρον, μηδὲ φανερόν ἔχειν, μηδὲ εἰς πολλοὺς περιφέρειν». Ἄρ' οὖν
 εἰ τοῖς ἱερογλυφικοῖς ἐνορώη τις γραμμασιν, ἤγουν τοῖς Πυ-
 θαγορείοις αἰνίγμασιν, εἶτα τῶν ἐμφανεστέρων οὐδὲν εἶναι λέγοι
 15 τὸ περιττὸν ἐν αὐτοῖς, οὐκ ἂν ἔφη πρὸς τοῦτο ἀσχάλλων εὐθύς ὁ
 τὸν Μωσέως νόμον μέχρι δὴ μόνων ἡμῖν γραμμαίων ἰστάς· Τί
 δοῶς, ὦ οὔτος; Μὴ γάρ τοι μόνοις ἐνίης τοῖς ἐμφανεστέροις τὸν
 νοῦν, μηδὲ τὴν τῶν αἰνιγμάτων ἀδικήσεις χρεῖαν ἀναγκαιοτάτην
 οὔσαν τοῖς τοῦ θείου πράγμασι, πολυπραγμόνει δὲ μᾶλλον τὰ κε-
 20 κρυμμένα καὶ τὰ δι' αὐτῶν εὖ μάλα πλαγίως ὑποδηλούμενα.
 Ἴστω δὴ οὖν ἀδικῶν τὸν νόμον, εἰ μὴ τὰ ἴσα φρονεῖν ἐσπούδακεν
 ἐπ' αὐτῶ.

Τὸ γάρ τοι τῆς ἱστορίας πάχος κατισχνουῦντες ἡμεῖς καὶ τὴν
 ἀπόρρητον τῶν ἐννοιῶν περιεργαζόμενοι δύναμιν, ἐντετυπῶσθαί
 25 φαμεν τοῖς γραμμασιν αἰνιγματωδῶς τὸ Χριστοῦ μυστήριον. Ὁ
 δὴ καὶ μάλα σαφῶς ὁ Παῦλος παρίστησι λέγων «Τοῦτο φρονεῖτε
 ἕκαστος ἐν ὑμῖν αὐτοῖς, ὁ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ
 ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν
 ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμε-
 30 νος, καὶ σχήματι εὐρεθεῖς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπεινώσεν ἑαυτόν, γε-
 νόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ». Καίτοι

φωτιά μὲ τὸ μαχαίρι, ποὺ σήμαινε νὰ μὴν ταράξεις τὴν ψυχὴ ποὺ εἶναι φουσκωμένη καὶ ὀργισμένη μὲ λόγους ἐρεθιστικούς· νὰ μὴ μαδᾷς τὸ στεφάνι, δηλαδή νὰ μὴν παραβιάζεις τοὺς νόμους, γιατί αὐτὰ εἶναι τὰ στεφάνια τῶν πόλεων. Καὶ διάφορα ἄλλα μαζί μ' αὐτὰ· νὰ μὴν τρώς τὴν καρδιά σου, δηλαδή νὰ μὴν προκαλεῖς λύπη στὴν καρδιά σου μὲ τὶς στενοχώριες σου· νὰ μὴν κάθῃσαι ἐπάνω στὸ μέτρο τοῦ σιταριοῦ, δηλαδή νὰ μὴ ζεῖς ἀργός· οὔτε νὰ δέχεσαι στὸ σπίτι σου χελιδόνια, δηλαδή φλύαρους ἀνθρώπους ποὺ δὲν κρατοῦν τὴ γλῶσσα τους νὰ μὴν τοὺς κάνεις συγκατοίκους σου· νὰ βοηθᾷς τοὺς ἄλλους νὰ σηκώνουν τὸ φορτίο τους, ὄχι νὰ τὸ ρίχνεις κάτω, μὲ τὸ ὅποιο δήλωνε, ἢ βοήθεια σὲ κάποιον νὰ μὴν εἶναι πρὸς ὀκνηρία, ἀλλὰ πρὸς βοήθεια γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τοὺς κόπους τῆς. Νὰ μὴ βάζεις στὰ δαχτυλίδια σου εἰκόνες τῶν θεῶν, δηλαδή τὴ γνώμη σου γιὰ τοὺς θεοὺς καὶ τὸν λόγο σου γι' αὐτοὺς νὰ μὴν τὰ ἔχεις πρόχειρα οὔτε φανερά, οὔτε νὰ τὰ περιφέρεις σὲ πολλοὺς". " Ἄρα λοιπὸν, ἂν κάποιος παρατηρήσει τὰ ἱερογλυφικὰ γράμματα, ἦτοι τὰ Πυθαγορικὰ αἰνίγματα, καὶ πεῖ ὅτι ἀπὸ τὰ ἐμφανεστερα τίποτε δὲν εἶναι περιττὸ, δὲν θὰ ἔλεγε ἀμέσως δυσανασχετώντας αὐτὸς ποὺ βλέπει τὸν Μωσαϊκὸ νόμο μὲχρι τὰ γράμματα μόνο· Τί κάνεις, φίλε; Μὴν προσέχεις μόνο ὅσα εἶναι φανερά, οὔτε νὰ ἀδικήσεις τὴ χρῆση τῶν αἰνιγμάτων ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα στὰ πράγματα τῆς ζωῆς, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ ἐρευνᾷς μὲ προσοχὴ τὰ κρυμμένα καὶ ὅσα πλαγίως ἀπὸ αὐτὰ ὑποδηλώνονται. " Ἄς γνωρίζει λοιπὸν ὅτι ἀδικεῖ τὸν νόμο, ἂν δὲν θέλει νὰ ἐφαρμόσει καὶ σ' αὐτὸν τὰ ἴσα.

Ἐμεῖς καταλεπτύνοντας τὴν παχύτητα τῆς ἱστορίας καὶ ἐξετάζοντας μὲ λεπτομέρεια τὸ ἀπόρρητο νόημα τῶν πραγμάτων, λέμε ὅτι ἀποτυπώνεται στὰ γράμματα μὲ τρόπο αἰνιγματικὸ τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, πρᾶγμα ποὺ τὸ παρουσιάζει, καὶ μὲ πολλὴ μάλιστα σαφήνεια, ὁ Παῦλος λέγοντας· «Αὐτὸ νὰ πιστεῦετε καθέννας ἀπὸ σᾶς, αὐτὸ ποὺ συνέβη καὶ μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστό, ὁ ὅποιος, ἂν καὶ ὑπῆρχε μὲ τὴ μορφή τοῦ Θεοῦ, δὲν θεώρησε ὡς ἀρπαγὴ τὴν ἰσότητά του μὲ τὸν Θεό, ἀλλὰ ταπείνωσε τὸν ἑαυτὸ του παίρνοντας μορφή δούλου, καὶ ἔγινε ὅμοιος μὲ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ παίρνοντας τὴν ἐξωτερικὴ μορφή τοῦ ἀνθρώπου, ταπείνωσε τὸν ἑαυτὸ του, δείχνοντας ὑπακοή

γὰρ ἐνὸν αὐτῷ τοῖς τῆς ἰδίας φύσεως ἀξιώμασιν ἐντροφᾶν καὶ ταῖς
κατὰ πάντων ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς θεοπρεπῶς ἐναδρύνεσθαι
(τοῦτο γὰρ εἶναί φαμεν τὴν προκειμένην αὐτῷ χαράν), κεκένωκεν
ἐαυτὸν, καθείς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, ἴν', ὑπὲρ πάντων τὸν κατὰ σάρκα
5 θάνατον ἀνατλάς, εἶτα πατήσας αὐτὸν διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστά-
σεως, θάσιμον καὶ εὐήλατον καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἀποφήνη τὸ παλιν-
δρομεῖν δύνασθαι πρὸς ζωὴν. Ὡς γὰρ αὐτός που πάλιν φησὶν ὁ
τῶν αὐτοῦ μυστηρίων ἱερουργός· «Ὡσπερ γὰρ δι' ἀνθρώπου θά-
νατος, οὕτω καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν καὶ καθὼς ἐφο-
10 ρέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ
ἐπουρανίου». Πλὴν ἐγηνεργημένος ἐκ νεκρῶν, ταῖς τῶν ἐθνῶν ἀγέ-
λαις ἐαυτὸν ἐχαρίζετο, διὰ τοι τὸ ἐμπαροινῆσαι τὸν Ἰσραὴλ αὐτῷ
καὶ εἰς τὸ βαθὺ τῆς δυσβουλίας ἐλάσαι βάραθρον. «Ἀπελάκτισε
γὰρ ὁ ἡγαπημένος», καθὰ γέγραφεν ὁ Μωσῆς, τουτέστιν, ἀπεπή-
15 δησε τρόπον τινά, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγαπήσεως ὀλοτρόπως ἀπο-
δραμών, ἀμέτοχος τῶν θείων ἀπομεμένηκεν ἀγαθῶν.

Ἄθρει δὴ οὖν, ἄθρει τὸ μυστήριον, καὶ ὡς ἐν τράγοις δυσὶν
εὖ μάλα σκιαγραφούμενον. Χίμαρος μὲν γάρ, ἦτοι τράγος, ὑπὲρ
ἀμαρτιῶν ἱερέως καὶ λαῶν ἐσφάζετο τὸ κατὰ τὸ τῷ νόμῳ δοκοῦν.
20 Ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν ἐτύθη Χριστός, τράγω
παρεικάζεται. Ὡς γὰρ φησὶν ὁ προφήτης Ἡσαΐας· «Πάντες ὡς
πρόβατα ἐπλανήθημεν, ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη, καὶ
Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν». Δύο μὲν γὰρ οἱ
τράγοι λαμβάνονται, καὶ οὐχ ὡς ὄντων δύο Χριστῶν, ἢ δύο, κατὰ
25 τινὰς, υἱῶν, ἀλλ' ὅτι μᾶλλον ἐχρῆν τὸν αὐτὸν ὁρᾶσθαι καὶ σφαζό-
μενον ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀποθνήσκοντα μὲν κατὰ σάρκα, ζῶντα δὲ
κατὰ πνεῦμα. Κληροὶ δὲ καὶ ὀνόματα τοῖς τράγοις, ἐνὶ μὲν «ὁ
κύριος», θατέρῳ γε μὴν «ὁ ἀποπομπαῖος». Οὐ γὰρ τοι, καθὰ
φησὶν ὁ κράτιστος Ἰουλιανός, Ἀποπομαίῳ τινὶ καὶ ἀποτροπαίῳ
30 δαίμονι, τὸν ἔξω μεμενηκότα τῆς σφαγῆς ἀνεῖσθαι προστέταχεν,

96. Φιλ. 2, 5-8.

99. Δευτ. 32, 15.

97. Ἐβρ. 12, 2.

1. Ἦσ. 53, 6.

98. Α' Κορ. 15, 21, 49.

μέχρι θανάτου καὶ μάλιστα θανάτου σταυρικοῦ»⁹⁶. Γιατί, μολονότι μποροῦσε νὰ χαίρεται τὶς τιμὲς τῆς ἴδιας μὲ τὸν Θεὸ φύσεως καὶ νὰ καμαρώνει κατὰ τρόπο θεϊκὸ γιὰ τὶς ἀσύγκριτες ὑπεροχὲς τοῦ ἑναντι ὄλων (γιατὶ αὐτὴ λέμε ὅτι εἶναι ἡ προκείμενη χαρὰ του⁹⁷), αὐτὸς ταπεινώσε τὸν ἑαυτό του κατεβαίνοντας στὰ δικά μας, γιὰ νὰ ὑπομείνει τὸν κατὰ σάρκα θάνατο γιὰ χάρη ὄλων, κι ἔπειτα, καταπατώντας τὸν μὲ τὴν ἀνάστασή του ἀπὸ τοὺς νεκροὺς, νὰ κάνει σίγουρη κι εὐκόλη καὶ σ' ἐμᾶς τὴ δυνατότητα ἐπιστροφῆς στὴ ζωὴ. Γιατὶ ὅπως ὁ ἴδιος ὁ ἱερουργὸς τῶν μυστηρίων του λέγει πάλι κάπου: «Ὅπως δηλαδὴ μέσω ἀνθρώπου ἦρθε ὁ θάνατος, ἔτσι καὶ μέσω ἀνθρώπου ἦρθε ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν· καὶ καθὼς φορέσαμε τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ ἀνθρώπου, θὰ φορέσομε καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου»⁹⁸. Ὡστόσο ἀναστημένος ἀπὸ τοὺς νεκροὺς χάρισε τὸν ἑαυτό του στὰ πλήθη τῶν ἐθνῶν, ἐπειδὴ ὁ Ἰσραὴλ φέρθηκε μὲ παραφροσύνη ἀπέναντί του καὶ ἔπεσε στὸ βαθὺ βάραθρο τῆς κακότητος. Γιατί, ὅπως ἔχει γράψει ὁ Μωυσῆς, «Ἐδωσε λάκτισμα ὁ ἀγαπημένος»⁹⁹, δηλαδὴ ἀποσκίρτησε κατὰ κάποιον τρόπο, κι ἀφοῦ ἀπομακρύνθηκε τελείως ἀπὸ τὴν ἀγάπησή του, ἔμεινε γυμνὸς ἀπὸ τὰ θεῖα ἀγαθὰ.

Πρόσεχε λοιπὸν, πρόσεχε τὸ μυστήριον, καὶ πόσο καλὰ τὸ σκιαγραφοῦν οἱ δύο τράγοι. Γιατὶ χίμαρος, ἦτοι τράγος, θυσιαζόταν γιὰ τὶς ἁμαρτίες τοῦ ἱερέα καὶ τοῦ κόσμου σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολὴ τοῦ νόμου. Ἐπειδὴ ὅμως γιὰ τὶς ἁμαρτίες μας θυσιάσθηκε ὁ Χριστός, παρομοιάζεται μὲ τράγο. Γιατί, ὅπως λέγει ὁ προφήτης Ἡσαΐας: «Ὅλοι σὰν πρόβατα χάσαμε τὸν δρόμον μας, ὁ ἀνθρώπος πλανήθηκε στὴν πορεία του καὶ ὁ Κύριος τὸν παρέδωσε γιὰ τὶς ἁμαρτίες μας»¹. Λαμβάνονται λοιπὸν δύο τράγοι, ὄχι γιατί εἶναι δύο Χριστοί, ἢ σύμφωνα μὲ κάποιους δύο υἱοί, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπειδὴ ἔπρεπε τὸν ἴδιον νὰ τὸν βλέπομε νὰ θυσιάζεται γιὰ μᾶς, καὶ νὰ πεθαίνει βέβαια κατὰ σάρκα, ἀλλὰ νὰ ζεῖ κατὰ πνεῦμα. Ρίχνονται κληροὶ καὶ δίνονται ὀνόματα στοὺς τράγους· γιὰ τὸν ἕνα «ὁ Κύριος», καὶ γιὰ τὸν ἄλλο «ὁ ἀποπομπᾶϊος». Ὅχι βέβαια, ὅπως λέγει ὁ ἄριστος Ἰουλιανός, ὅτι πρόσταξε νὰ σταλεῖ ὁ τράγος ποὺ ἀπέφυγε τὴ σφαγὴ σὲ κάποιον ἀποπομπᾶϊο καὶ ἀποτρόπαιο δαίμονα, ἀλλὰ αὐτὸς μᾶλλον ὀνομαζό-

ἐκαλεῖτο δὲ μᾶλλον αὐτὸς «ὁ ἀποπομπαῖος», ἅτε δὴ καὶ ἀποπεμπόμενος τῆς σφαγῆς, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ σφαζόμενος, «κύριος». Ἐγράφετο δὲ δι' ἀμφοῖν, ὡς ἔφην, εἷς ὁ Χριστός, καὶ ἀποθνήσκων ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ σάρκα, καὶ θανάτου κρείττων ἀναδεικνύμενος
 5 κατὰ γε, φημί, τὴν τῆς θεότητος φύσιν. Ἐξεπέμπετο δὲ εἰς τὴν ἔρημον, ἀνατυπούσης ἐφ' ἑαυτῇ τὴν τῶν ἐθνῶν ἀκαρπλίαν τῆς ἐρήμου καὶ ἀνηρότου γῆς. Ὠνομασμένην γὰρ οὕτως αὐτὴν καὶ διὰ τῶν ἀγίων προφητῶν εὐρήσομεν. Γέγραπται γοῦν· «Εὐφράνθητι, ἔρημος ἢ διψῶσα, ἀγαλλιᾶσθω ἔρημος καὶ ἀνθείτω ὡς κρίνον». Καὶ
 10 πάλιν· «Εὐφράνθητι, στείρα ἢ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἢ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα». Καὶ αὖ ἐπὶ τούτοις· «Καὶ ποιήσω ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμούς ποιήσω τὴν ἔρημον εἰς ἔλη, καὶ τὴν διψῶσαν γῆν ἐν ὑδραγωγοῖς. Θήσω εἰς τὴν ἀνυδρον γῆν κέ-
 15 δρον καὶ πύξον καὶ μυρσίνην καὶ κυτάρισσον καὶ λεύκην».

Ἡ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴ μονονουχὶ κατεξευγμένη καθάπερ ἀνδρὶ τῷ νόμῳ κεκαρποφόρηκε τὰ αὐτοῦ, καὶ πολυπαις μὲν ἦν, πλήν, καθά φησι τὸ Γράμμα τὸ ἱερόν, «πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα». Πολυπλάσιοι
 20 γὰρ οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες, ἢ γοῦν οἱ ἐκ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς. Ἐρημος δὲ οὖσα καὶ ἀνυδρος, ὑψηλὰς ἀγίων κεκαρποφόρηκε κεφαλὰς, κέδρω καὶ πύξῳ καὶ τοῖς ἑτέροις τῶν ξύλων εὖ μάλα παρεικασμένας. Πεφήνασι δὲ καὶ ποταμοὶ καὶ διώρυγες ἐν αὐτῇ, τουτέστιν, ἀπόστολοί τε καὶ εὐαγγελισταί, καὶ τῶν ἱερῶν
 25 δογμάτων ἐξηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι, τὸν ἐξ οὐρανοῦ τε καὶ θεῖον ταῖς μυσταγωγουμέναις ψυχαῖς ἐνιέντες λόγον, καὶ οἷον ὕδασι κατάρδοντες νοητοῖς τὰς τῶν πιστευόντων καρδίας. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τὸ ἐπὶ γε τοῖς τράγοις αἰνιγμα πρέποι ἂν νοεῖσθαι πρὸς ἡμῶν. Ὁμολογουμένως μὲν γὰρ τι τῆς αἰγὸς χρῆμα
 30 λαμβάνεται μὲν ὑπὲρ ἁμαρτίας, καθιεροῦται δὲ τῷ Θεῷ κατὰ τὸν νόμον· πλήν ἔσθ' ὅτε καὶ αὐτοὺς τοὺς ὄντας ἐν ἁμαρτίαις ὑπεμφή-

2. Ἦσ. 35, 1.

3. Ἦσ. 54, 1.

4. Ἦσ. 41, 18-19.

ταν «ὁ ἀποπομπαῖος», καὶ γι' αὐτὸ καὶ ἀποπεμπόταν στὴν ἔρημο ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τῆ σφαγῆ, ὅπως βέβαια κι αὐτὸς ποὺ θυσιαζόταν ὀνομαζόταν «κύριος». Καὶ μετὰ δύο διαγραφόταν, ὅπως εἶπα, ἓνας ὁ Χριστός, καὶ ὅταν πέθαινε γιὰ μᾶς κατὰ σάρκα καὶ ὅταν φανερονόταν ἰσχυρότερος, ἐννοῶ ἀπὸ τὸ θάνατο, ὡς πρὸς τὴ φύση τῆς θεότητος. Ἀποπεμπόταν στὴν ἔρημο, ποὺ ὑποδήλωνε μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς τὴν ἀκαρπία τῶν ἐθνῶν τῆς ἔρημης καὶ χέρσας γῆς. Γιατὶ μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα «ἔρημος» θὰ βροῦμε καὶ στοὺς ἁγίους προφῆτες νὰ τὴν ὀνομάζουν. Πράγματι ἔχει γραφεῖ· «Γέμισε ἀπὸ εὐφροσύνη, σὺ ἡ διψασμένη ἔρημος, γέμισε ἀπὸ ἀγαλλίαση, σὺ ἡ ἔρημος, κι ἄνθισε σὰν τὸ κρίνο»². Καὶ πάλι· «Γέμισε ἀπὸ εὐφροσύνη, σὺ ἡ στεῖρα ποὺ δὲν γενᾶς, θγάλε φωνὴ καὶ φώναξε, ἐσὺ ποὺ δὲν ἔχεις ὠδίνες τοκετοῦ, γιατί εἶναι πολλὰ τὰ παιδιά τῆς ἐρήμου μᾶλλον, παρὰ ἐκείνης ποὺ ἔχει τὸν ἄνδρα»³. Καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτά· «Θὰ θγάλω νερὸ στὴν ἔρημο καὶ ποταμοὺς στὴν ἄνυδρη γῆ, θὰ γεμίσω τὴν ἔρημο μὲ λίμνες, καὶ τὴ διψασμένη γῆ θὰ κάνω νὰ τὴν διαρρέουν ποτάμια. Θὰ κάνω στὴν ἄνυδρη γῆ νὰ φυτρώσει κέδρο καὶ πυξάρι καὶ μυρσίνη καὶ κυπαρίσσι καὶ λεῦκα»⁴.

Ἡ Συναγωγὴ δηλαδὴ τῶν Ἰουδαίων, σὰ νὰ ἦταν συζευγμένη μὲ ἄνδρα τὸ νόμο, καρποφόρησε τὰ παιδιά του, καὶ εἶχε πολλὰ παιδιά, πλὴν ὅμως, ὅπως λέγει ἡ ἁγία Γραφή, «Εἶναι πολλὰ τὰ παιδιά τῆς ἐρήμου, παρὰ ἐκείνης ποὺ ἔχει τὸν ἄνδρα». Πράγματι ἦταν πολλαπλάσιοι ἐκεῖνοι ποὺ πίστευαν προερχόμενοι ἀπὸ τοὺς ἐθνικούς, παρὰ οἱ προερχόμενοι ἀπὸ τὴ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων. Κι ἐνῶ ἦταν ἔρημος καὶ ἄνυδρος, καρποφόρησε ὑψηλὰ πνεύματα ἁγίων, ποὺ πολὺ καλὰ παρομοιάζονται μὲ κέδρα καὶ πυξάρια καὶ τὰ ἄλλα δένδρα. Ἐρρευσαν καὶ ποταμοὶ καὶ διώρυγες σ' αὐτήν, δηλαδὴ ἀπόστολοι καὶ εὐαγγελιστὲς καὶ τῶν ἱερῶν δογμάτων ἐξηγητὲς καὶ διδάσκαλοι, σπέρνοντας στίς διδασκόμενες ψυχὲς τὸν οὐράνιο καὶ θεῖο λόγο, καὶ ἄρδεύοντας κατὰ κάποιον τρόπο μὲ νοητὸ νερὸ τὶς καρδιὰς ἐκείνων ποὺ πίστευαν. Ὅμως τὸ αἶνιγμα τῶν τράγων πρέπει νὰ τὸ ἐννοήσομε καὶ μὲ ἄλλο τρόπο. Κατὰ κοινὴ ὁμολογία ἡ αἷγα λαμβάνεται βέβαια γιὰ τὶς ἁμαρτίες καὶ καθιερῶνεται στὸν Θεὸ σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, πλὴν ὅμως μερικὲς φορὲς μπορεῖ νὰ

νειεν ἄν. Ἡ μὲν γὰρ οἷς, ὡς εὐερός τε καὶ ἔγκαρπος, τὸ τῶν ἁγίων ἐφ' ἑαυτῇ πρόσωπον ἀνατυποῖ. Ἐπειδὴ δὲ τούτων ἐν αἰξίν οὐδέν, τοὺς ἐν ἀκαρπιάις ὄντας ταῖς νοηταῖς πλειστάκις κατασημαίνουνσι. Καὶ πρὸς γε τοῦτο ἡμᾶς ἐνδοιάζειν οὐκ ἐὰν φάσκων ὁ Υἱός, ὡς ἀφί-
5 ξεται μὲν ἐξ οὐρανῶν κριτής, «ἐνιζήσας δὲ τῷ θρόνῳ τῆς δόξης αὐτοῦ, στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν, τὰ ἐρίφια δὲ ἐξ εὐωνύμων». Ὅτι δὲ προβάτοις μὲν τοὺς δικαίους ἀφομοιοῖ, τοὺς γε μὴν ἑτέρους αἰξί, διαδείξει λέγων τοῖς μὲν ἑστηκόσιν ἐξ δεξιῶν, «Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμέ-
10 νην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου», τοῖς γε μὴν ἐξ εὐωνύμων, «Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον». Ἐχοντος τοίνυν ὡδὶ τοῦ περὶ τούτων λόγου, φέρε τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸν τρόπον ἐπιδρομάδην ἀφηγησώμεθα.

«Οὐκοῦν ὁ ποιῶν χρησιμότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός», κατὰ τὴν
15 τοῦ Ψάλλοντος φωνήν. Ἄπαντες δὲ ἡμεῖς ἐν ἁμαρτίαις, οὔτε τοῦ νόμου δικαιοῦν ἰσχύοντος τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ τῆς Ἑλλήνων πληθύος τῆς ἀνωμότητος ζωῆς ἀγνοοῦσης τὴν ὁδόν. Ὅντων τοίνυν ἀπάντων ἁμαρτωλῶν, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀτρέπτως τε καὶ ἀναλλοιώτως γέγονε σὰρξ, τοῦτ' ἔστιν ἄνθρω-
20 πος. Καὶ οὐκ ἐποίησε μὲν ἁμαρτίαν, πλην «ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας» ἐπέφανεν ἡμῖν, «καὶ μετὰ τῶν ἀνόμων ἐλογίσθη», καθὸ γέγονε σὰρξ καὶ κεχηρημάτικεν ἄνθρωπος. Καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος Παῦλος γέγραφέ που περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· «Τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν
25 ἐποίησε». Θῦμα γὰρ γέγονεν ὑπὲρ ἁμαρτίας. Ὠνομάζοντο δὲ «αἱ ἁμαρτίαι» τὰ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν σφαζόμενα, μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων χίμαροί τε καὶ τράγοι. Καὶ γοῦν περὶ τῶν θείων ἱερουργῶν, οἷς τὰ ἐκ θυσιῶν ἀπενεμήθη γέρα, δι' ἐνός τῶν προφητῶν ἔφη που Θεός· «Ἀμαρτίας λαοῦ μου φάγονται», τουτέστι, τὰ ὑπὲρ ἁμαρ-
30 τιῶν προσκομιζόμενα τῶν θυμάτων. Ἐπέφανε τοίνυν ἡμῖν ὁ

5. Ματθ. 25, 31 καὶ 35. 6. Ματθ. 25, 34. 7. Ματθ. 25, 41. 8. Ψαλμ. 13, 3.
8α. Α' Πέτρ. 2, 22. 9. Ρωμ. 8, 3. 10. Ἦσ. 53, 12. 11. Β' Κορ. 5, 21.

δηλώσει και τοὺς ἴδιους πού εἶναι αἰχμάλωτοι τῆς ἁμαρτίας. Γιατί τὸ πρόβατο ὡς καλλίμαλο καὶ γόνιμο ὑποδηλώνει μὲ τὸν ἑαυτὸ του τὸ πρόσωπο τῶν ἁγίων. Ἐπειδὴ ὅμως κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν διαθέτει ἡ αἴγα, δηλώνει πολλές φορές αὐτοὺς πού παρουσιάζουν πνευματικὴ ἀκαρπία. Καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ δὲν μᾶς ἀφήνει ἐνδοιασμὸ ὁ Υἱὸς λέγοντας, ὅτι θὰ ἔρθει κριτὴς ἀπὸ τὸν οὐρανὸ «κι ἀφοῦ καθίσει στὸ θρόνο τῆς δόξας του, θὰ βάλει τὰ πρόβατα ἀπὸ τὰ δεξιὰ, καὶ τὰ ἐρίδια ἀπὸ ἀριστερά»⁵. Ὅτι ὅμως παρομοιάζει μὲ τὰ πρόβατα τοὺς δίκαιους καὶ τοὺς ἄλλους μὲ τὰ γίδια, θὰ τὸ κάνει ὀλοφάνερο λέγοντας σὲ ἐκείνους πού στέκονται στὰ δεξιὰ, «Ἐλᾶτε, ἐσεῖς οἱ εὐλογημένοι ἀπὸ τὸν Πατέρα μου, καὶ κληρονομηστε τὴ βασιλεία πού σᾶς ἔχει ἐτοιμαστῆ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου»⁶, καὶ σὲ ἐκείνους πού στέκονται στ' ἀριστερά: «Φύγετε ἀπὸ ἐμένα σεῖς οἱ καταραμένοι καὶ πηγαίνετε στὸ αἰώνιο πῦρ»⁷. Ἀφοῦ λοιπὸν ἔχει ἔτσι τὸ θέμα γι' αὐτὰ, ἃς ἐκθέσουμε ἐπιτροχάδην τὸν τρόπο τῆς ἔνσαρκης οἰκονομίας.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ λεγόμενα τοῦ Ψαλμωδοῦ, «Δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνας πού νὰ κάνει πράξεις ἀγαθές»⁸. Ὅλοι ζούσαμε στὴν ἁμαρτία, καὶ οὔτε ὁ νόμος μποροῦσε νὰ δικαιώσει τοὺς ἔξ αἵματος Ἰσραηλίτες, καὶ τὸ πλῆθος τῶν Ἑλλήνων ἀγνοοῦσε τὸ δρόμο τῆς ἀναμάρτητης ζωῆς. Ἀφοῦ λοιπὸν ὅλοι ἦταν ἁμαρτωλοί, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος ἔγινε σὰρκα κατὰ τρόπο ἄτρεπτο καὶ ἀναλλοίωτο, δηλαδή ἄνθρωπος. Καὶ «ἁμαρτία βέβαια δὲν ἔπραξε»^{8α}, ὥσπὸσο φάνηκε σ' ἐμᾶς «ὡς ὁμοίωμα ἁμαρτωλῆς σάρκας»⁹, καὶ «ὑπολογίσθηκε μαζὶ μὲ τοὺς ἄνομους»¹⁰, ἀφοῦ ἔγινε σὰρκα καὶ χρημάτισε ἄνθρωπος. Καὶ πράγματι ὁ πάνσοφος Παῦλος ἔγραψε κάπου γιὰ τὸν Θεὸ Πατέρα καὶ τὸν ἴδιο τὸν Υἱὸ· «Αὐτὸν πού δὲν γνῶρισε τὴν ἁμαρτία, τὸν ἔκανε γιὰ χάρη μας ἁμαρτία»¹¹. Γιατί ἔγινε θύμα γιὰ χάρη τῆς ἁμαρτίας. «Ἀμαρτίες» ὀνομάζονταν τὰ σφάγια πού σφαγιάζονταν γιὰ τὴν ἐξάλειψη τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ περισσότερο ἀπὸ ὅλα τὰ ἐρίφια καὶ οἱ τράγοι. Γιὰ τοὺς θεῖους λοιπὸν ἱερουργούς, πού ἀπονεμήθηκαν οἱ τιμές ἀπὸ τίς θυσίες, εἶπε ὁ Θεὸς μέσω κάποιου προφήτη· «Θά φᾶνε τίς ἁμαρτίες τοῦ λαοῦ μου»¹², δηλαδή τὰ προσφερόμενα θύματα γιὰ τὴν ἀπόσβεση τῶν ἁμαρτιῶν. Ἦρθε λοιπὸν σ' ἐμᾶς ὁ Μονογενὴς

12. Ὡσηὲ 4, 8.

Μονογενῆς ἐν εἴδει τῷ καθ' ἡμᾶς, ὡς ἔφην, καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη, καὶ κατὰ γε τὴν τῶν νομικῶν αἰνιγμάτων δύναμιν ἔριφος ἐν ἐρίφοις, ἤγουν τράγος γέγονεν ἐν τράγοις.

Προστέταχε τοίνυν ὁ νόμος ἐρίφους, ἤτοι τράγους, λαμβάνε-
 5 σθαι δύο, ἵνα τὸ ἐνταῦθεν νοοῖτο Χριστὸς ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, κατὰ γε τὸ ὁμοφυές τε καὶ ὁμοειδές ἀνθρώπῳ πρὸς ἄνθρωπον, καθάπερ, ἀμέλει καὶ αἰγί πρὸς αἶγα. Γεγονῶς δὲ καθ' ἡμᾶς τὸν ἡμῖν ἐπηρητη-
 μένον ὑπέστη θάνατον, τουτέστι τὸν κατὰ σάρκα, ἵνα ἡμᾶς ἀπο-
 πέμψη θανάτου καὶ φθορᾶς. Ἴδοι δ' ἂν τις αὐτὸ δὴ τουτὶ πληρού-
 10 μενον καὶ ἐν τῇ τῶν τράγων δυνάδι, ὧν ὁ μὲν εἷς ἐσφάζετο καὶ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας ἀνεκομίζετο τῷ Θεῷ, ἕτερός γε μὴν ἐξεπέμπετο τῆς σφαγῆς. Ἀπέθανε γὰρ ὑπὲρ πάντων εἷς ὁ πάντων ἀξιώτερος, καὶ θανάτου λύσις ὁ Χριστοῦ θάνατος ἦν. Καὶ ταυτὶ μὲν ἡμῖν ἢ τῶν νομικῶν αἰνιγμάτων ὑποφαίνει δύναμις. Οἱ δὲ ψιλῷ τῷ γράμματι
 15 τὸν ἑαυτῶν ἐνδέοντες νοῦν καὶ τῶν ἔσω κεκρυμμένων συνιέντες οὐδέν, ὅτι καὶ τῆς ἀληθείας ἀφεστήκασι μακράν, καὶ γέλωτος ἀξίαν ποιοῦνται τὴν ἔνστασιν, ἀκονιτὶ διαδείξομεν, ἐξ αὐτῶν ἐλόν-
 τες τῶν ἐν χερσὶν ἐννοιῶν τοῦ λόγου τὰς ἀφορμὰς. Αὐτὸς γὰρ φησιν Ἰουλιανός: “Ὁ μὲν τῷ ἀποπομπαίῳ πεμπόμενος, οὕτως
 20 ἐκπέμπεται. Τὸν δὲ γε ἕτερον τράγον”, φησί, “καὶ σφάζει τοι περὶ ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ ἔναντι Κυρίου, καὶ εἰσοίσει τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, καὶ ῥανεῖ τὸ αἷμα ἐπὶ τὴν θάσιν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἐξιλάσεται ἐπὶ τῶν ἀγίων, ἀπὸ τῶν ἀκα-
 θαρσιῶν τῶν νιῶν Ἰσραήλ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀδικημάτων αὐτῶν καὶ
 25 πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν”.

Οὐκοῦν, εἰ τοσαύτην οἶεται τὴν ἐνέργειαν ἐνεῖναι τοῖς αἵμασι τῶν σφαζομένων τράγων, ὡς καὶ ἀπάσης ἀκαθαρσίας, καὶ μέντοι καὶ ἀδικίας ἐλευθεροῦν δύνασθαι τοὺς ὑπὲρ ὧν ἐσφάζοντο, ἀνθ' ὅτου ποινὰ καὶ κολάσεις διὰ τοῦ νόμου τοῖς πλημμελοῦσιν ἐγρά-
 30 φοντο; Μοιχοὺς γὰρ δὴ καὶ φονευτάς, καὶ πρὸς γε τούτοις τοὺς παιδοφίλους, γόητάς τε καὶ ἐπιδούς, καὶ μέντοι τοὺς ἀποστάτας, τὴν εἰς αἷμα πράττεσθαι δίκην χωρὶς οἰκτιρμῶν προστέταχεν. Εἶτα

μέ τῆ δική μας μορφή, ὅπως εἶπα, λογαριάσθηκε μαζί με τοὺς ἀνόμους, καὶ σύμφωνα με τὸ νόημα τῶν νομικῶν αἰνιγμάτων, ἐρίφιο μέσα στὰ ἐρίφια, δηλαδή ἐγινε τράγος ἀνάμεσα στοὺς τράγους.

Ὁ νόμος λοιπὸν εἶχε προστάξει νὰ παίρνουν δύο ἐρίφια, ἤτοι τράγους, ὥστε ἀπὸ αὐτὸ νὰ νοεῖται ὁ Χριστὸς σὰν ἓνας ἀπὸ ἐμᾶς με τὴν ἴδια φύση καὶ τὸ ἴδιο εἶδος ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπο, ὅπως καὶ γίδα πρὸς γίδα. Κι ἀφοῦ ἐγινε ὅπως ἐμεῖς, ὑπέστη τὸ θάνατο ποὺ ἔχει ἐπιβληθεῖ σ' ἐμᾶς, δηλαδή τὸ θάνατο τῆς σάρκας, γιὰ νὰ μᾶς ἐλευθερώσει ἀπὸ τὸ θάνατο καὶ τὴ φθορά. Καὶ αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸ δεῖ κανεὶς νὰ ἐκπληρώνεται καὶ στὴ δυάδα τῶν τράγων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἓνας σφαζόταν καὶ ὡς ὁσμὴ εὐωδίας ἀνέβαινε στὸν Θεό, ἐνῶ ὁ ἄλλος γλύτωνε τὴ σφαγή. Πέθανε γιὰ χάρη ὅλων ἓνας, ὁ πιὸ ἄξιος ἀπὸ ὅλους, καὶ ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ ἐγινε κατάργηση τοῦ θανάτου. Καὶ αὐτὰ βέβαια μᾶς ὑποδηλώνουν τὰ νομικὰ αἰνίγματα. Αὐτοὶ ὅμως ποὺ προσηλώνουν τὸ νοῦ τους στὸ ἀπλὸ γράμμα καὶ δὲν καταλαβαίνουν τίποτε ἀπὸ ὅσα κρύβει, εὐκόλα θὰ δείξουμε ὅτι καὶ βρίσκονται σὲ μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, καὶ κάνουν τὴν ἀντίρρηση τους ἄξια γιὰ γέλοια, πάρνοντας τὶς ἀφορμὲς γιὰ τὴν ἀνάπτυξή μας ἀπὸ τὶς ἴδιες τὶς ἐννοίες ποὺ ἀσχολοῦμαστε. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰουλιανὸς λέγει: “Ὁ ἀποπομπαιὸς λοιπὸν ποὺ ἀποπέμπεται, ἀποπέμπεται ἔτσι· Τὸν ἄλλο ὅμως τράγο”, λέγει, “θὰ τὸν σφάξει γιὰ τὴν ἁμαρτία τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Κύριο, καὶ θὰ μεταφέρει τὸ αἷμα του στὸ ἐσώτερο μέρος τοῦ καταπετάσματος καὶ ἀφοῦ ραντίσει τὸ αἷμα στὴ βάση τοῦ θυσιαστηρίου, θὰ κάνει ἐξαγνισμό ἐπάνω στὰ ἅγια ἀπὸ τὶς ἀκαθαρσίες τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ ἀπὸ τὶς ἀδικίες τους, καὶ γενικὰ ἀπὸ ὅλες τὶς ἁμαρτίες τους»^{12α}.

Ἄν λοιπὸν νομίζει ὅτι εἶναι τόσο μεγάλη ἡ δύναμη τῶν τράγων ποὺ θυσιάζονται, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἐλευθερώνουν ἀπὸ κάθε ἀκαθαρσία καὶ κάθε ἀδικία ἐκείνους γιὰ τοὺς ὁποίους θυσιάζονταν, γιατί καταγράφονταν ποινὲς καὶ τιμωρίες ἀπὸ τὸ νόμο γιὰ ἐκείνους ποὺ διέπρατταν πλημμελήματα; Γιατὶ οἱ μοιχοὶ καὶ οἱ ἀνθρωποκτόνοι, οἱ παιδεραστὲς, οἱ μάγοι καὶ οἱ γητευτὲς, καὶ βέβαια καὶ οἱ ἀποστάτες, πρόταξε νὰ τιμωροῦνται με ἀποκεφαλισμό. Καὶ πῶς ἔπρεπε νὰ κινδυνεύουν ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἁμαρτήσῃ, μολονότι ἦταν ἀρκετὴ

πῶς κινδυνεύειν ἐχρῆν τοὺς ἡμαρτηκότας, καίτοι πρὸς ἀπόνιψιν ἀπάσης ἀκαθαρσίας ἀποχρώσης αὐτῆς τῆς τοῦ τράγου σφγῆς, ἤγουν τοῦ αἵματος; Οὐ γάρ που φαίη τις ἂν ὡς ἦσαν ἐν σπάνει τράγων οἱ κινδυνεύοντες, ἀλλ', ὡς φησιν ὁ σοφώτατος Παῦλος, καί-
 5 τοι Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, ὅς ἐστιν ἡ ἀλήθεια, «Ἀδύνατον αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας». Καθοριοῦμεν οὖν ἄρα τοῦ νόμου τὸ ψεῦδος. Εἰ μὴ γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀρκέσει-
 εν εἰς ἀπόνιψιν ἁμαρτίας, ἀνθ' ὅτου φησὶν ὁ θεσμοθετήσας, αὐτὸν ἐξιλάσασθαι ἀπὸ τῶν ἀγίων ἀπὸ τῶν ἀκαθαρσιῶν τῶν υἱῶν ἐπὶ
 10 Ἰσραὴλ καὶ ἀπὸ τῶν ἀδικημάτων αὐτῶν; Ἐὰρ οὖν γέγονεν ἁμαρ-
 τοεπής; Μὴ γένοιτο.

Ἐποῖον ἦν ἄρα τῶν ἐννοιῶν τὸ χρῆμα; Πρόδηλον δὴ που καὶ ἅπασιν ἐναργές, ὡς οὐκ ἐν τοῖς αἰνίγμασι μᾶλλον, ἀλλ' ἐν τοῖς δι' αὐτῶν σημαινομένοις τὸ ἀληθές ἐκφαίνεται. Χριστὸς γάρ ἐστιν τὸ
 15 ἄμωμον θῦμα, τὸ ἀδέβηλον ἱερεῖον, οὗ τεθνεῶτος ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ σάρκα, γεγόναμεν ἡμεῖς ἀποπομπᾶιοι, τοῦτ' ἐστίν, ἀπεφοιτήσαμεν θανάτου καὶ φθορᾶς. Ἐκλελυτρῶμεθα γὰρ τῷ αἵματι αὐτοῦ, καὶ ἀπάσης ἀκαθαρσίας ἀπηλλάγμεθα, δικαιούμενοι δωρεὰν τῆ αὐτοῦ χάριτι, καὶ τῆς ἀμνηστίας τὴν χάριν ἐλέω
 20 Θεοῦ κερδαίνοντες. Ὁ δὲ τῶν οὕτως σεπτῶν μυστηρίων συνιεὶς οὐδέν, ὠήθη Χριστιανούς ἀλογῆσαι μὲν εἰς ἅπαν τῶν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως τεθεσπισμένων, ἐλέσθαι δὲ καὶ ἀποφοιτᾶν αὐτῶν ὡς καταρρυποῦν εἰωθότων, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ νοσοῦντων διαβολήν, καίτοι Παύλου μὲν γράφοντος ἐναργῶς «Ὡστε ὁ μὲν
 25 νόμος ἅγιος καὶ ἡ ἐντολὴ ἀγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή», καὶ αὐτοῦ δὲ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· «Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι». Ὁ δέ, ὡς ἔφην, συνιεὶς οὐδέν.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

30 Ὡς μὲν οὖν, φησί, τοὺς τῶν θυσιῶν ἠπίστατο τρόπους Μω-

13. Ἐβρ. 10, 4.

13α. Ρωμ. 3, 24.

πρὸς ἐξάλειψη κάθε ἀκαθαρσίας ἢ σφαγῆ τοῦ τράγου, δηλαδή τὸ αἷμα; Γιατὶ δὲν θὰ μπορούσε νὰ πει κανεὶς ὅτι σπάνιζαν οἱ τράγοι γιὰ ὅσους κινδύνευαν, ἀλλὰ, ὅπως λέγει ὁ σοφώτατος Παῦλος, μολονότι εἶχε μέσα του τὸν Χριστό, πὺ εἶναι ἡ ἀλήθεια· «Εἶναι ἀδύνατο τὸ αἷμα τῶν ταύρων καὶ τῶν τράγων νὰ ἐξαλείφει ἁμαρτίες»¹³. Θὰ διευκρινίσουμε λοιπὸν τὸ ψεῦδος τοῦ νόμου. "Ἄν δηλαδή τὸ αἷμα τῶν ταύρων καὶ τῶν τράγων δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ τὴν ἐξάλειψη τῶν ἁμαρτιῶν, γιατί ὁ νομοθέτης λέγει, ὅτι θὰ τὸν ἐξαγνίσει ἐπάνω στὰ ἅγια ἀπὸ τὶς ἀκαθαρσίες τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ ἀπὸ τὰ ἀδικήματά τους, καὶ γενικᾶ ἀπὸ ὅλες τὶς ἁμαρτίες τους;" Ἄραγε ἔχει κάνει λάθος στὰ λεγόμενά του; Μὴ γένοιτο!

Ποιὸ λοιπὸν ἦταν τὸ περιεχόμενο τῶν ἐννοιῶν; Εἶναι λοιπὸν ὀλοφάνερο καὶ ὀφθαλμοφανές σὲ ὅλους, ὅτι ἡ ἀλήθεια τους δὲν φαίνεται στὰ αἰνίγματα, ἀλλὰ μᾶλλον σὲ ὅσα αὐτὰ ὑποδηλώνουν. Γιατὶ τὸ ἄμωμο θύμα εἶναι ὁ Χριστός, τὸ καθαρὸ σφάγιο, καὶ πεθαίνοντας ἐκεῖνος γιὰ μᾶς ὡς πρὸς τὴ σάρκα, ἐμεῖς γίναμε ἀποδιοπομπαῖοι, δηλαδή ἀποφύγαμε τὸν θάνατο καὶ τὴ φθορά. Γιατὶ ἔχομε λυτρωθεῖ μὲ τὸ αἷμα του καὶ ἔχομε ἀπαλλαγῆ ἀπὸ κάθε ἀκαθαρσία, δικαιωμένοι δωρεάν μὲ τὴ χάρη του^{13α}, ὅπως ἔχει γραφεῖ, καὶ κερδίζοντας τὴ χάρη τῆς ἀκαθαρσίας μὲ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς ὅμως, ἐπειδὴ δὲν κατάλαβε τίποτε ἀπὸ τὰ τόσο σεπτὰ μυστήρια, νόμισε ὅτι οἱ Χριστιανοὶ περιφρόνησαν τελείως ὅσα νομοθέτησε ὁ πάνσοφος Μωυσῆς, καὶ θέλησαν νὰ τὰ ἐγκαταλείψουν, γιατί συνηθίζουν νὰ καταρροπαίνουν καὶ βαρύνονται μ' αὐτὴ τὴν κατηγορία, μολονότι ὁ Παῦλος γράφει ὀλοκάθαρα· «Ὡστε ὁ νόμος εἶναι ἅγιος καὶ ἡ ἐντολὴ εἶναι ἅγια καὶ δίκαια καὶ ἀγαθὴ»¹⁴, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σωτῆρας ὅλων μας Χριστὸς λέγει· «Μὴ νομίζετε ὅτι ἦρθα γιὰ νὰ καταργήσω τὸ νόμο ἢ τοὺς προφῆτες· δὲν ἦρθα νὰ τὸν καταργήσω, ἀλλὰ νὰ τὸν συμπληρώσω»^{14α}. Αὐτὸς ὅμως μὴν κατανοώντας τίποτε, ὅπως εἶπα, λέγει·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

"Ὅτι λοιπὸν ὁ Μωυσῆς γνώριζε, λέγει, τοὺς τρόπους τῶν θυ-

14. Ρωμ. 7, 12.

14α. Ματθ. 5, 17.

σῆς, εὐδηλόν ἐστί που διὰ τῶν ῥηθέντων. Ὅτι δὲ οὐχ ὡς ὑμεῖς ἀκάθαρτα αὐτὰ ἐνόμισεν εἶναι, πάλιν ἐκ τῶν ῥημάτων ἐκείνου ἐπακούσατε· «Ἡ δὲ ψυχὴ, ἣτις ἐὰν φάγη ἀπὸ τῶν κρεῶν τῆς θυσίας τοῦ σωτηρίου, ὃ ἐστὶ Κυρίου, καὶ ἡ ἀκαθαρσία αὐτοῦ ἐπ' αὐτῷ, ἀπολεῖται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς». Αὐτὸς ὄντως εὐλαβῆς ὁ Μωσῆς περὶ τὴν τῶν ἱερῶν ἐδωδὴν.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Πεύσεται δὴ οὖν καὶ πρὸς γε ἡμῶν αὐτῶν ὁ τοῖς οὕτω ψυχροῖς αἰτιάμασιν ἐνιείς τοὺς πιστεύοντας Χριστῷ. Οὐχ ὡς ἀκα-
10 θάρτων ἀπεσχήμεθα τῶν κατὰ νόμον, ἕμεν δὲ μᾶλλον ὡς ἐκ τύπων ἐπὶ τὸ ἀληθές. Εἴη δ' ἄν, ὡς γε οἶμαι, παντί τῳ σαφές, ὡς τὸ εἰς τύπον ἑτέρου παραληφθέν, οὐ δι' αὐτὸ γένοιτ' ἄν, ἀλλ' ἵνα εἰσκομίζειέν τινα τοῖς θεωμένοις αὐτὸ τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι προανάδειξιν. Ὁρωμένης δὲ τῆς ἀληθείας, περιττὸς ἤδη πως ὁ
15 τύπος, καὶ ἀνόνητον ἔτι τὸ προαναφῆναι αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ τῆς ἀληθείας ὠδίνει τὴν μόρφωσιν ὁ διὰ Μωσέως νόμος, ἅγιος καὶ αὐτός· ἅγια γὰρ ἡ ἀλήθεια, τουτέστιν ὁ Χριστός, ἥγουν τὸ αὐτοῦ μυστήριον. Ὅτι δὲ τῆς ἐν πνεύματί τε καὶ ἀληθοῦς λατρείας τὴν ἐν σκιαῖς καὶ τύποις οὐ προὑργιαιτέραν ἡμεῖς καὶ ἀμείνω πεποι-
20 ἡμεθα, γράφεται πάλιν, καὶ φησι·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Προσῆκει δὴ λοιπὸν ἀναμνησθῆναι τῶν ἔμπροσθεν, ὧν ἔνεκεν ἐρρέθη καὶ ταῦτα. Διὰ τί γὰρ ἀποστάντες ἡμῶν, οὐχὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων ἀγαπᾶτε νόμον, οὐδὲ ἐμμένετε τοῖς ὑπ' ἐκείνου λεγομέ-
25 νοις; Ἐρεῖ πάντως τις ὁξὺ βλέπων· Οὐδὲ γὰρ Ἰουδαῖοι θύουσιν. Ἄλλ' ἔγωγε αὐτὸν ἀμβλυώπτοντα δεινῶς ἀπελέγξω, πρῶτον μὲν, ὅτι μηδὲ τῶν ἄλλων τι τῶν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις νενομισμένων ἐστί καὶ ὑμῖν ἐν φυλακῇ, δεύτερον δέ, ὅτι θύουσιν μὲν ἐν ἀδράκτοις Ἰουδαῖοι, καὶ νῦν ἔτι πάντα ἐσθίουσιν ἱερὰ καὶ κατεύχονται πρὸ
30 τοῦ θῦσαι, καὶ τὸν δεξιὸν ὦμον διδόασιν ἀπαρχὰς τοῖς ἱερεῦσιν,

σιῶν εἶναι φανερό ἀπὸ ὅσα εἶπαμε, ὅτι ὅμως δὲν νόμισε, ὅπως ἔσεις, ὅτι αὐτὰ εἶναι ἀκάθαρτα, ἀκούστε το πάλι ἀπὸ ὅσα λέγει ἐκεῖνος· «Ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ φάει ἀπὸ τὰ κρέατα τῆς θυσίας τοῦ σωτηρίου, δηλαδή τοῦ Κυρίου, καὶ ἡ ἀκαθαρσία του δὲν ἐξαγνισθεῖ, ἀλλὰ θὰ μείνει ἐπάνω του, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος θὰ χαθεῖ ἀπὸ τὸν λαό του»¹⁵. Ὁ Μωυσῆς εἶναι πράγματι εὐλαβῆς σχετικὰ μὲ τὴ βρώση τῶν ἱερῶν.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Θὰ πληροφορηθεῖ λοιπὸν ἀπὸ ἐμᾶς αὐτὸς ποὺ τόσο ψυχρὲς κατηγορίες ἐξφενδόνισε ἐναντίον τῶν πιστῶν τοῦ Χριστοῦ. Δὲν ἀπέχομε ἀπὸ ὅσα ζητεῖ ὁ νόμος ἐπειδὴ εἶναι ἀκάθαρτα, ἀλλὰ προχωροῦμε μᾶλλον ἀπὸ τοὺς τύπους στὴν ἀλήθεια. Καὶ νομίζω θὰ μποροῦσε νὰ γίνεи σαφὲς στὸν καθένα, ὅτι αὐτὸ ποὺ χρησιμοποιεῖται ὡς τύπος κάποιου ἄλλου, δὲν γίνεται γι' αὐτὸ, ἀλλὰ γιὰ νὰ φέρει στοὺς θεατὲς του κάποια προαγγελία ἐκείνου ποὺ προῖκεται νὰ συμβεῖ. Ὅταν ὅμως γίνεи ὄρατὴ ἡ ἀλήθεια, ὁ τύπος εἶναι πιά περιττὸς καὶ ἀνώφελη ἡ προαγγελία τῆς. Κι ἐπειδὴ ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἐγκυμονεῖ τίς ὠδίνες τῆς μόρφωσης τῆς ἀλήθειας, γι' αὐτὸ εἶναι κι αὐτὸς ἅγιος. Γιατί ἡ ἀλήθεια εἶναι ἅγια, δηλαδή ὁ Χριστὸς, ἦτοι τὸ μυστήριό του. Ἐπειδὴ ὅμως ἐμεῖς δὲν θεωροῦμε τὴ λατρεία τῶν σκιῶν καὶ τῶν τύπων ὠφελιμότερη καὶ ἀνώτερη ἀπὸ τὴν πνευματικὴ λατρεία, μᾶς κατηγορεῖ πάλι καὶ λέγει·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Πρέπει λοιπὸν νὰ θυμηθοῦμε τὰ προηγούμενα, ἐξαιτίας τῶν ὁποίων εἰπώθησαν καὶ αὐτά. Γιατί, ἀφοῦ ἀπομακρυνθήκατε ἀπὸ ἐμᾶς, δὲν ἀγαπᾶτε τὸ νόμο τῶν Ἰουδαίων, οὔτε παραμένετε στὰ λεγόμενα ἐκείνου; Θὰ πεῖ ὅπωςδὴποτε κάποιος ποὺ βλέπει μὲ ὀξύνοια: Μὰ οὔτε οἱ Ἰουδαῖοι κάνουν θυσίες. Ἀλλὰ ἐγὼ θὰ ἀποδείξω ὅτι αὐτὸς πάσχει ἀπὸ φοβερὴ ἀμβλυωπία, πρῶτον, γιατί οὔτε ἀπὸ τὰ ἄλλα τὰ καθιερωμένα στοὺς Ἑβραίους φυλάγομε κάτι, καὶ δεύτερον, οἱ Ἰουδαῖοι θυσιάζουν μέσα στὰ σπίτια τους, καὶ ἀκόμα καὶ τώρα τρῶνε ὅλα τὰ ἱερά, καὶ κάνουν εὐχὲς προτοῦ θυσιάσουν, καὶ

ἀπεστερημένοι δὲ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ἢ, ὡς αὐτοῖς ἔθος λέγειν, τοῦ ἀγιάσματος, ἀπαρχὰς τῷ Θεῷ τῶν ἱερείων εἴρονται προσφέρειν. Ὑμεῖς δὲ οἱ τὴν καινὴν θυσίαν εὐρόντες, οὐδὲν δεόμενοι τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀντὶ τίνος οὐ θύετε; Καίτοι τοῦτο μὲν 5 ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς ἐκ περιουσίας εἶπον, ἐπεὶ μοι τὴν ἀρχὴν ἐρρέθη βουλομένῳ δεῖξαι τοῖς ἔθνεσιν ὁμολογοῦντας Ἰουδαίους, ἔξω τοῦ νομίζειν ἓνα Θεὸν μόνον. Ἐκεῖνο γὰρ αὐτῶν μὲν ἴδιον, ἡμῶν δὲ ἀλλότριον. Ἐπεὶ τὰ γε ἄλλα κοινὰ πως ἡμῖν ἐστι, ναοί, τεμένη, θυσιαστήρια, ἀγνεῖαι, φυλάγματα τινά, περὶ ὧν ἢ τὸ παράπαν οὐδα- 10 μῶς, ἢ μικρὰ διαφερόμεθα πρὸς ἀλλήλους

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Οὐκοῦν, εἰ μὲν τῆς Ἰουδαίων ἐλαφρίας κοινωνὸς βεβούληται, καὶ λόγου παντὸς ἀξιοῖ τὸ τῶν ἀναγκαίων εἰς ὄνησιν εἰδέναι μηδέν, ἐχέτω τὸ θήραμα, φθονεῖτω μηδεὶς. Βαδιούμεθα δὲ τὴν 15 ἀμαξιτὸν ἡμεῖς, καὶ εὐθὺ τῆς ἀληθείας ἤξομεν, ταῖς ἀμφοῖν εἰκαιοβουλίαις χαίρειν φράσαντες Ἐπειδὴ δὲ διαπνθάνεται λέγων, «Διὰ τί γὰρ ἀποστάντες ἡμῶν οὐχὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων ἀγαπᾶτε νόμον, οὐδὲ ἐμμένετε τοῖς ὑπ' ἐκείνου λεγομένοις, καὶ ἀντὶ τίνος οὐ θύετε»; φαμὲν ὅτι πῶ τῆς ἀληθείας φωτὶ μὴ καταλαμ- 20 πόμενος, ὡήθη παρανομεῖν τοὺς ἀκριθεῖς νομοφύλακας, καὶ ταῖς ἀνδανούσαις θυσίαις τῷ Θεῷ κεχρημένους, καὶ οὐχὶ τὴν ἀδούλητον αὐτῷ τελοῦντας λατρείαν, τὴν διὰ γε φημι σαρκῶν καὶ αἱμάτων ἢ τάχα που νενόμικεν ταῖς τῶν ζώων σφαγαῖς ἐπιγάννησθαι τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν, καίτοι ταῖς ἴσαις αὐτῷ δεισι- 25 δαιμονίαις ἐνισχημένοι τινες τῶν πρὸ αὐτοῦ γεγονότων, ἐναργέστατά φασιν, ὡς καὶ τοῖς παρὰ σφίσι θεοῖς ἀπηχθημένη πῶς ἐστὶν ἢ δι' αἱμάτων πρόσσδος Πορφύριος γοῦν ᾧ δὲ πῆ φησιν ἐν δευτέρῳ λόγῳ τοῦ Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. ““Οτι δὲ οὐ θεοῖς, ἀλλὰ δαίμοσι τὰς θυσίας τὰς διὰ τῶν αἱμάτων προσῆγον οἱ τὰς

δίνουν τὸν δεξιὸ ὦμο τοῦ θύματος ὡς ἀπαρχὲς στοὺς ἱερεῖς. Ἐχοντας ὅμως στερηθεῖ τὸν ναὸ καὶ τὸ θυσιαστήριον ἢ, ὅπως αὐτοὶ συνηθίζουσι νὰ λένε, τὸ ἁγίασμα, ἐμποδίζονται νὰ προσφέρουν στὸν Θεὸ ἀπαρχὲς ἀπὸ τὰ σφάγια. Ἔσεῖς ποὺ βρήκατε τὴν νέα θρησκεία, ἐπειδὴ δὲν ἔχετε ἀνάγκη ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ, γιὰ ποιὸ λόγον δὲν θυσιάζετε; Μολονότι βέβαια αὐτὸ ἐγὼ σᾶς τὸ εἶπα ἐκ περισσοῦ, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ εἶπα, ὅτι θέλω νὰ δείξω, πὼς οἱ Ἰουδαῖοι συμφωνοῦν μὲ τοὺς ἔθνικοὺς, ἐκτὸς μόνο ἀπὸ τὸ ὅτι πιστεύουσι ἕνα Θεό. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι γνώρισμα δικό τους, ἐνῶ γιὰ μᾶς εἶναι ξένο. Καθόσον τὰ ἄλλα εἶναι κοινὰ μ' ἐμᾶς, ναοί, ἱεροὶ τόποι, θυσιαστήρια, ἑξαγνισμοί, κάποιοι προφυλάγματα, γιὰ τὰ ὅποια καθόλου ἢ λίγο μόνο διαφέρομε μεταξὺ μας.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἄν θέλει λοιπὸν νὰ γίνῃ κοινωνὸς τῆς ἐλαφρότητας τῶν Ἰουδαίων καὶ θεωρεῖ ἄξιον καθὲ λόγον νὰ μὴ γνωρίζῃ καθόλου τὴν ὠφέλεια τῶν ἀναγκαίων, ἃς κρατεῖ τὸ εὖρημά του, καὶ ἃς μὴ τὸν φθονεῖ κανεὶς. Ἐμεῖς θὰ βαδίσωμε τὸν ἀμαξιτὸν καὶ θὰ φτάσωμε κατ' εὐθείαν εἰς τὴν ἀλήθεια, ἀποχαιρετώντας τὶς ματαιολογίας καὶ τῶν δύο. Ἐπειδὴ ὅμως θέλει νὰ μάθῃ καὶ ρωτᾷ, “Γιατί, ἀφοῦ ἀπομακρυνθήκατε ἀπὸ ἐμᾶς, δὲν ἀγαπᾶτε τὸν νόμον τῶν Ἰουδαίων, οὔτε μένετε πιστοὶ εἰς τὰ λεγόμενά του, καὶ γιὰ ποιὸ λόγον δὲν θυσιάζετε;” τοῦ λέμε ὅτι, ἐπειδὴ δὲν καταφωτίζεται ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, νόμισε ὅτι παρανομοῦν ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι αὐστηροὶ φύλακες τοῦ νόμου καὶ προσφέρουσι τὶς θυσίας ποὺ εἶναι εὐάρεστες στὸν Θεόν, καὶ ὄχι ἐκεῖνοι ποὺ τελοῦν τὴν λατρεία ποὺ δὲν ἐπιθυμεῖ, τὴν λατρεία μὲ σάρκες καὶ αἷματα. Ἡ μήπως νόμισε ὅτι εὐχαριστεῖται μὲ τὴν σφαγὴ τῶν ζώων ὃ ἀπὸ τὴν φύσιν του καὶ ἀληθινὸς Θεός; Μολονότι βέβαια κάποιοι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἔζησαν πρὶν ἀπὸ αὐτόν, αἰχμαλωτισμένοι ἀπὸ τὶς ἴδιες μ' αὐτόν δεισιδαιμονίες, λένε ὀλοκάθαρα ὅτι καὶ γιὰ τοὺς δικούς τους θεοὺς εἶναι μισητὲς κατὰ κάποιον τρόπο οἱ αἱματηρὲς προσφορὲς θυσιῶν. Ὁ Πορφύριος λοιπὸν αὐτὰ περίπου λέγει εἰς τὸ δεύτερον λόγον του Περί ἀποχῆς ἐμψύχων. “Ὅτι ὅμως ἐκεῖνοι ποὺ ἀσχολήθησαν μὲ τὶς δυνάμεις ποὺ κινοῦνται μέσα εἰς τὸ σύμπαν.

ἐν τῷ παντὶ δυνάμεις καταμαθόντες, καὶ τοῦτο πεπίστωται παρὰ τῶν θεολόγων”. Προσεπάγει δὲ καὶ ποιητοῦ τινὰ χρῆσιν ἔχουσαν ὡδί:

Τίς ὦδε μωρός καὶ λίαν ἀνειμένος

- 5 Εὐπίστος ἀνδρῶν, ὅστις ἐλπίζει θεοὺς
 Ὅστων ἀσάρκων καὶ χολῆς πυρουμένης,
 Ἄ καὶ κυσὶν πεινῶσιν οὐχὶ βρώσιμα,
 Χαίρειν ἅπαντας καὶ γέρας λαχεῖν τόδε;

Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι τὰς δι' αἱμάτων θυσίας στυγητὰς τοῖς θεοῖς
 10 εἶναι λέγων, γράφει πάλιν ὡδί: “Καίπερ τὸ ἀρχαῖον οὐχ οὔτω
 τῆς ὀσίας ταῦτα βραβευσάσης, ἀλλ' ἐκ τῶν καρπῶν ἕκαστον τῶν
 θείων τιμῶντες. Τούτοις μὲν γὰρ ἢ τε φύσις καὶ πᾶσα τῶν ἀνθρώ-
 πων ἢ τῆς ψυχῆς αἴσθησις δρωμένοις συνηρέσκετο”. Παραξεν-
 γνύει δὲ τουτοισὶ καὶ ποιητοῦ ῥησίδιον

- 15 Ταύρων δ' ἀκρίτοισι φόνους οὐ δεύετο βωμός,
 Ἄλλὰ μῦσος τοῦτ' ἔσχον ἐν ἀνθρώποισι μέγιστον,
 Θυμὸν ἀπορραΐσαντας ἐέδμεναι ἦϊα γυῖα.

“Θεωρῆσαι δὲ ἔστιν ἐκ τοῦ περὶ Δῆλρον ἔτι σωζομένου βωμοῦ,
 πρὸς ὃν οὐδενὸς προσαγομένου παρ' αὐτοῖς, οὐδὲ θνομένου ἐπ'
 20 αὐτοῦ ζώου, εὐσεβῶν κέκληται Βωμός. Οὕτως οὐ μόνον ἀπείχον-
 τι τῶν ζώων θύοντες, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἰδρυσάμενοις τοῦτον, ὁμοίως
 καὶ τοῖς χρωμένοις αὐτῷ μετέδοσαν τῆς εὐσεβείας”. “Οτε τοίνυν
 “Βωμός εὐσεβῶν” ὁ παρὰ γε τοῖς Δηλίοις ὠνόμασται, σφαζομέ-
 νου τῶν ζώων ἐν αὐτῷ μηδενός, ταῖς ὑπὲρ νόμον ἐπιεικείαις, ἀνθ'
 25 ὄτου μάτην ἐπιτιμᾶ καὶ καταιτιᾶται λέγοντας οὐ ταῖς δι' αἱμάτων
 θυσίαις ἐπιγάννησθαι Θεόν, ἐφεῖσθαι δὲ μᾶλλον τῆς ἐν πνεύματι
 τε καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως καὶ λατρείας;

Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ. Πῶς οὖν ὁράται τὰ τοιάδε τεθεσπικῶς; Ἡ
 τάχα που πεφενάκικεν ὁ Μωσῆς τοὺς ἀρχαιοτέρους, ἐφ' ἐκάστῳ
 30 τῶν νόμων τιθεὶς τό, «Τάδε λέγει Κύριος»; Καὶ πρὸς γε τοῦτο
 ἐροῦμεν ἡμεῖς Οὐ ψευδηγόρος ἦν ὁ Μωσῆς, γνήσιος δὲ μᾶλλον
 τῶν παρὰ Θεοῦ λόγων διακονητῆς ὃ γε μὴν ἐν γράμμασι νόμος,

δὲν πρόσφεραν τὶς αἱματηρῆς θυσίαις τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ τοὺς δαίμονες, καὶ αὐτὸ ἔχει βεβαιωθεῖ ἀπὸ τοὺς θεολόγους". Προσκομίζει μάλιστα καὶ ἓνα ἀπόσπασμα κάποιου ποιητῆ·

Ποιὸς εἶναι τόσο ἀνόητος καὶ τόσο ἀφελῆς
καὶ εὐκολόπιστος ἄνδρας, ὥστε νὰ πιστεύει θεοὺς
ποὺ προσδοκοῦν ὅσα χωρὶς σάρκα καὶ χολὴ πυρουμενῆ,
τὰ ὅποια οὔτε τὰ πεινασμένα σκυλιὰ τρῶνε,
καὶ ὅλοι χαίρονται μ' αὐτὰ καὶ δέχονται τὰ δῶρα αὐτά;

Καὶ ἄλλοῦ ὅμως, λέγοντας ὅτι οἱ αἱματηρῆς θυσίαις εἶναι μισητὲς τοὺς θεοὺς, γράφει πάλι τὰ ἑξῆς· "Μολονότι παλαιὰ ἡ ἀγιότητα δὲν ἀπαιτοῦσε αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀλλὰ τιμοῦσαν κάθε θεὸ ἀπὸ τοὺς καρπούς τους. Γιατί μ' αὐτὰ, ὅταν γίνονταν, συνευφραίνονταν καὶ ἡ φύση καὶ ὅλη ἡ αἴσθησις τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Αὐτὰ βέβαια τὰ συνοδεύει καὶ μὲ ἓνα τρίστιχο τοῦ ποιητῆ·

Μὲ ἀλόγιστους φόνους ταύρων δὲν βρεχόταν ὁ βωμὸς,
ἀλλ' αὐτὸ τὸ θεωροῦσαν βδέλυγμα μέγιστο τῶν ἀνθρώπων,
ν' ἀφαιροῦν τὴ ζωὴ τους καὶ νὰ τρῶνε τὰ μέλη τους.

Μποροῦμε ὅμως νὰ διαπιστώσομε αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὸν βωμὸ ποὺ σώζεται ἀκόμα στὴ Δῆλο, στὸν ὅποιο δὲν ὀδηγοῦσαν, οὔτε θυσιάζαν σ' αὐτὸν κανένα ζῶο, καὶ καλεῖται Βωμὸς τῶν εὐσεβῶν. Ἔτσι ὄχι μόνο ἀπέφευγαν νὰ θυσιάζουν κάποιο ζῶο, ἀλλὰ καὶ σέ ἐκείνους ποὺ τὸν ἴδρυσαν μετέδωσαν τὴν εὐσέβεια ὅμοια ὅπως καὶ σέ ἐκείνους ποὺ τὸν χρησιμοποιοῦσαν". Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ βωμὸς τῶν Δηλίων ὀνομάσθηκε Βωμὸς τῶν εὐσεβῶν, ἐπειδὴ δὲν θυσιαζόταν σ' αὐτὸν κανένα ζῶο, γιατί ἐπιτιμᾶ ἄσκοπα τὶς ἐπιείκειες ποὺ ὑπερβαίνουν τὸ νόμο, καὶ τοὺς κατηγορεῖ ποὺ λένε ὅτι ὁ Θεὸς δὲν χαίρεται μὲ τὶς αἱματηρῆς θυσίαις, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπιθυμεῖ τὴν πνευματικὴ καὶ ἀληθινὴ προσκύνησι καὶ λατρεία;

"Ἴσως ὅμως πεῖ· Πῶς τότε φαίνεται νὰ τὰ ἔχει νομοθετήσῃ ὅλα αὐτὰ; Ἡ μήπως ἐξαπάτησε ὁ Μωυσῆς τοὺς παλαιότερους, προτάσσοντας σέ κάθε νόμο τὴ φράσι, «Αὐτὰ λέγει ὁ Κύριος»; Σ' αὐτὰ θ' ἀπαντήσομε ἐμεῖς· Ὁ Μωυσῆς δὲν ἦταν ψευδολόγος, ἀλλὰ μᾶλλον ἦταν γνήσιος ὑπηρέτης τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ νόμος ποὺ περιεῖχε τὰ γραπτὰ παραγγέλματα ἦταν παιδαγωγὸς ἀνόητων καὶ

παιδευτῆς ἦν ἀφρόνων καὶ διδάσκαλος νηπίων· ἔφη γὰρ ὧδε νομομαθῆς ὢν ὁ Παῦλος, καὶ οἷόν τισι στοιχείοις καὶ μαθημάτων ἀρχαῖς τοῖς ἐμφανεστέροις κεχρηῆσθαι λέγων, ἐμμελετᾶν ἠφίει τοῖς τύποις τὴν ἀλήθειαν, καὶ γυμνάσμασιν νηπιοπρεπέσιν ἐντροῖδεσθαι
 5 τέως Ἦν γὰρ πῶς ἀνέφικτον νεοπαγῇ πρὸς εὐσέβειαν τὴν διάνοιαν ἔχοντας τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, τὴν ἐν πνεύματί τε καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησιν καὶ λατρείαν ἰσχύσαι πληροῦν, καὶ τῆς οὕτως εὐαγοῦς καὶ καθαρωτάτης ζωῆς, φημί δὴ τῆς εὐαγγελικῆς, τὸν ἰδρωῖτα διενεγκεῖν. Δυσκατόρθωτος γὰρ ἡ ἀρετὴ, καὶ οὐ μικροῖς ἀλίσκεται πό-
 10 νοις. Ἄριστα δέ μοι δοκεῖ φάναι τις τῶν παρ' Ἑλλησι ποιητῶν

Σμικροῖς δὲ τὰ μεγάλα πῶς ἔλοι τις ἂν

Πόνοισιν; ἀμαθὲς καὶ τὸ βούλεσθαι τάδε.

Ὅτι δὲ τὸ λίαν ἀκριβὲς εἰς εὐζωΐας δύναμιν καὶ εἰς ἰσχύνητα τὴν δογματικὴν, μονονουχί καὶ δυσδιακόμιστον ἄχθος ταῖς
 15 Ἰουδαίων διανοίαις ἦν, ἀποφῆνειεν ἂν αὐτὸς που λέγων ὁ νομοθέτης διὰ φωνῆς Ἡσαΐου· «Οὔτε ἔγνωσ, οὔτε ἠπίστασο, οὔτε ἀπ' ἀρχῆς ἠνοιξά σου τὰ ὦτα. Ἦδειν γὰρ ὅτι ἀπειθῶς ἀπειθήσεις». Κατηρώστησε γὰρ οὕτω τὸ ἀμαθὲς καὶ δυσήκοον καὶ πολὺ λίαν εὐπαρακόμιστον ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος Ἰσραὴλ, ὥστε Μωσέως τὸν
 20 παρὰ Θεοῦ νόμον ἐκδεχομένον καὶ διατρίβοντος ἐν τῷ ὄρει, τραπέσθαι πρὸς ἀπόστασιν, καὶ μόσχῳ τὸ σέβας ἀνάπτειν ἀποτολμᾶν, καὶ μὴν καὶ πανευφημῆσαι λέγοντας· «Οὔτοι οἱ θεοὶ σου Ἰσραὴλ, οἵτινες ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου». Ἀδρανῆ δὲ οὕτω καὶ εὐδιάθρυπτον εἰς τὰ χεῖρω τὴν διάνοιαν ἔχοντες, πῶς ἂν ἠνέ-
 25 σχοντο μαθημάτων εὐαγγελικῶν, ὥστε καὶ ἐν τάξει θυσίας πνευματικῆς τὴν νοερὰν τῷ Θεῷ καθιεροῦν λατρείαν, καὶ ἀντὶ τῆς τῶν ζώων σφαγῆς, τὴν ἐξ ἀρετῶν εὐοσμίαν; Ἔθνον τοίνυν ὅις τε καὶ βουῖς καὶ τράγους, τρυγόνας τε καὶ περιστεράς

Ἄλλ' ἔστιν ἰδεῖν καὶ τοῦ παντὸς ἀξιῶσαι θαύματος τῆς θείας
 30 οἰκονομίας καὶ τὸ ἔν γε δὴ τούτοις ἔντεχνον. Ἐφιεῖς γὰρ ἱεροουργεῖν, διὰ τοι τὸ ἐν Αἰγύπτῳ ταυτὶ κατειθίσθαι δορᾶν, καὶ οἷον ἀνα-

δάσκαλος νηπίων¹⁶. Γιατι αὐτὰ εἶπε νομομαθῆς Παῦλος, καὶ λέγοντας νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ πιὸ φανερά σὰν κάποια στοιχεῖα καὶ ἀρχές μαθημάτων, πρόσταξε νὰ μελετοῦν μὲ τοὺς τύπους τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ προγυμνάζονται μὲ ἀσκήσεις ποὺ ταιριάζουν στὰ νήπια. Γιατι ἦταν κάπως δύσκολο, ἐπειδὴ οἱ Ἰσραηλίτες εἶχαν νεοπαγῆ διάνοια στὴν εὐσέβεια, νὰ μπορέσουν νὰ ἐκπληρώσουν τὴν πνευματική καὶ ἀληθινὴ προσκύνηση καὶ λατρεία καὶ νὰ ὑποφέρουν τὸν ἰδρώτα τῆς τόσο ἁγίας καὶ τόσο καθαρῆς ζωῆς, ἐννοῶ τῆς εὐαγγελικῆς ζωῆς. Γιατι ἡ ἀρετὴ εἶναι δυσκολοκατόρθωτη καὶ δὲν κατορθώνεται μὲ μικροὺς κόπους. " Ἀριστα νομίζω τὸ εἶπε κάποιος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ποιητῆς:

Μὲ μικροὺς πῶς τὰ μεγάλα θὰ πετύχει κάποιος
κόπους; Δείχνει ἀμάθεια καὶ νὰ τὰ θέλεις μόνο αὐτὰ.

" Ὅτι ὅμως ἡ μεγάλη ἀκρίβεια στὸ νόημα τῆς ἁγίας ζωῆς καὶ στὴ δογματικὴ λεπτότητα ἦταν σχεδὸν δυσβάσταχτο φορτίο γιὰ τὴ σκέψη τῶν Ἰουδαίων, θὰ τὸ ἐπιβεβαιώσει ὁ ἴδιος ὁ νομοθέτης μιλώντας κάπου μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ Ἡσαΐα: « Δὲν τὸ ἔμαθες, οὔτε τὸ γνώριζες, οὔτε σοῦ ἀνοιξα τ' αὐτιὰ ἀπὸ τὴν ἀρχή. Γιατι γνώριζα ὅτι θὰ δείξεις ἀνυπακοὴ καὶ ἀπειθεία »¹⁷. " Ἐπασχαν δηλαδὴ ἀπὸ τόση ἀμάθεια καὶ ἀνυπακοὴ καὶ ἐλαφρότητα οἱ ἀρχαῖοι ἐκεῖνοι Ἰσραηλίτες, ὥστε, ἐνῶ ὁ Μωυσῆς ἔπαιρνε τὸ νόμο ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐπάνω στὸ ὄρος, ἔφτασαν ἐκεῖνοι νὰ τραποῦν σὲ ἀποστασία καὶ νὰ ἀποτολμήσουν ν' ἀποδώσουν τὸν σεβασμὸ στὸν μόσχο, καὶ μάλιστα νὰ τὸ διακηρύξουν πανηγυρικὰ λέγοντας: « Αὐτοὶ εἶναι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραήλ, ποὺ σὲ ἀνέβασαν καὶ σὲ ἔφεραν ἐδῶ ἀπὸ τὴ γῆ τῆς Αἰγύπτου »¹⁸. " Ἐχοντας λοιπὸν τόσο ἀδρανῆ καὶ εὐκολομετάβλητη τὴ σκέψη πρὸς τὸ χειρότερο, πῶς μποροῦσαν ν' ἀντέξουν τὰ Εὐαγγελικὰ μαθήματα, ὥστε καὶ νὰ καθιερώσουν τὴ νοερὴ λατρεία στὸν Θεὸ σὰν θυσία πνευματικὴ, καὶ ἀντὶ γιὰ σφαγὴ ζώων νὰ προσφέρουν τὴν εὐωδία τῶν ἀρετῶν; Θυσίαζαν λοιπὸν πρόβατα καὶ μοσχάρια καὶ τράγους καὶ τρυγόνια καὶ περιστέρια.

Ἄλλὰ μποροῦμε νὰ δοῦμε καὶ νὰ θεωρήσομε ἄξια τοῦ μεγαλύτερου θαυμασμοῦ τὴ θεία οἰκονομία καὶ τὸ ἔντεχνο σχέδιο τοῦ Θεοῦ. Ἐπιτρέποντας τις ἱερουργίες, ἐπειδὴ εἶχαν συνηθίσει νὰ τὰ

διδάζων κατὰ βραχὺ πρὸς τὸ ἀνωμότηως ἔχον, τοὺς τῶν θυσιῶν
 διετύπου τρόπους, οὐ κατὰ γε τὸ εἰωθὸς αὐτοῖς, ἀλλ' οὕτως ἐσκευ-
 ασμένους ἐντέχνως τε καὶ σοφῶς, ὡς καὶ νοεραῖς λατρείας ὠδίνειν
 ἐφ' ἑαυτοῖς τὴν μόρφωσιν. Οἷόν τι φημι· Τέθνται μὲν γὰρ ὁ
 5 ἀμνὸς ἐν Αἰγύπτῳ τὴν ἐπὶ τὸ Πάσχα πανήγυριν ἀποπεραινόν-
 των εὖ μάλα τῶν ἐξ Ἰσραήλ, τέθνται δὲ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐνσόφως,
 ὡς ἔφην. Ἐλαμβάνετο μὲν γὰρ ἀπὸ δεκάτης τοῦ πρώτου μηνός,
 ἐσφάζετο δὲ τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ πρὸς ἑσπέραν ὑπὸ λύχνοις.
 Καὶ αὐτὸ δὲ τῶν δαιτυμόνων τὸ σχῆμα κατὰ τὸ τῶ νόμῳ δοκοῦν.
 10 «Οὕτω» γάρ, φησὶν, «φάγεσθε αὐτό· Ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύεις
 περιεζωσμένοι, καὶ τὰ ὑποδήματα ἐν τοῖς ποσὶν ὑμῶν, καὶ αἱ βα-
 κτηρίαὶ ἐν ταῖς χερσὶ, καὶ φάγεσθε αὐτὸ μετὰ σπουδῆς· Πάσχα
 ἐστὶ Κυρίου».

Καὶ ἐφ' ἑκάστη τῶν θυσιῶν τρόπος τις ἦν οὐκ ἀτέχνως διατε-
 15 ταγμένος, ἀλλὰ τι τῶν ἀπορρητῶν ἐφ' ἑαυτῷ γραφόμενον ἔχων.
 Καὶ μακρὸς ἂν γένοιτο περὶ αὐτῶν ὁ λόγος ἐλομένοις ἕκαστα
 διειπεῖν ὡς ἔχει, ἐπ' ἐκεῖνο δὲ νῦν ἰτέον. Χρηῖται γὰρ οἷμαι πληρο-
 φορεῖν, ὡς ἀδούλητον ἦν τῷ Θεῷ τῆς ἐν νόμῳ λατρείας τὸ χρῆμα,
 τό γε ἦκον εἰς γράμμα, φημί, καὶ τύπους. Πλεισταχοῦ γὰρ λέγον-
 20 τος ἐπαῖοι τις ἂν διὰ φωνῆς προφητῶν τὰ τοιάδε σαφῶς· «Τίς
 γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Πατεῖν τὴν αὐλήν μου
 οὐ προσθήσεσθε. Ἐὰν φέρητε σεμίδαλιν, μάταιον, θυμίαμα, βδέ-
 λυγμά μοί ἐστι. Τὰς νουμηνίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα ὑμῶν μισεῖ
 ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. Νηστείαν καὶ
 25 ἀργίαν καὶ τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου». Καὶ πάλιν «Τὰ
 ὀλοκαντώματα ὑμῶν οὐκ εἰσι δεκτά, καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐχ
 ἠδυνάν με». Διὰ δέ γε τοῦ θεσπεσίου Δαβίδ· «Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ
 οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους. Μὴ φά-
 γομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίομαι; Θῦσον τῷ Θεῷ θυ-
 30 σίαν αἰνέσεως». Καὶ πάλιν «Ὅτι ἔλεον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν, καὶ
 ἐπίγνωσιν Θεοῦ, ἢ ὀλοκαντώματα». Καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς

κάνουν αὐτὰ στήν Αἴγυπτο, καί ἀνεβάζοντάς τους λίγο-λίγο πρὸς τὸ τέλειο, διετύπωσε τοὺς τρόπους τῶν θυσιῶν, ὄχι ὅπως εἶχαν συνηθίσει, ἀλλὰ διασκευασμένους τόσο ἔντεχνα καὶ μὲ σαφία, ὥστε νὰ κυφορεῖται μέσα σ' αὐτὲς καὶ ἡ διαμόρφωση τῆς πνευματικῆς λατρείας. Ἐννοῶ τὸ ἕξις μ' αὐτὸ πού λέγω· Θυσιάσθηκε πολὺ ὥραϊα ὁ ἄμνος στήν Αἴγυπτο, ὅταν οἱ Ἰσραηλίτες τελοῦσαν τὴν ἑορτὴ γιὰ τὸ Πάσχα, καὶ θυσιάσθηκε ὄχι ἔτσι ἀπλᾶ, ἀλλὰ, ὅπως εἶπα, μὲ πολλή σοφία. Γιατὶ τὸν ἔπαιρναν ἀπὸ τὴ δεκάτῃ τοῦ πρώτου μήνα, τὸν θυσίαζαν τὴ δέκατῃ τέταρτῃ ἡμέρα πρὸς τὸ βράδυ, κάτω ἀπὸ τὸ φῶς λυχναριῶν. Καὶ ἡ ἔνδυμασία ἐκείνων πού μετεῖχαν στὸ φαγητὸ ἦταν σύμφωνη μὲ τὴν ἀπαίτηση τοῦ νόμου· γιατί λέγει· «Θὰ φᾶτε τὸ φαγητὸ ἔτσι· Θὰ ἔχετε ζωσμένη τὴ μέση σας, θὰ φορᾶτε ὑποδήματα στὰ πόδια σας, θὰ κρατᾶτε τὰ ραβδιὰ σας στὰ χέρια σας, καὶ θὰ φᾶτε αὐτὸ διαστικὰ· εἶναι Πάσχα Κυρίου»¹⁹.

Ἡ κάθε θυσία ἀκολουθοῦσε μιὰ ὄχι ἄτεχνη διαδικασία, ἀλλὰ διαγραφόταν σ' αὐτὴ κάτι ἀπὸ τὰ ἀπόρρητα. Θὰ πηγαινε βέβαια σὲ μάκρος ὁ λόγος γι' αὐτὰ, ἂν θέλαμε νὰ ποῦμε τὸ πῶς ἔχουν ἓνα πρὸς ἓνα. Ἄς περάσομε ὅμως τώρα σ' ἐκεῖνο. Γιατὶ πρέπει, νομίζω, νὰ πληροφορήσομε, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἤθελε τὴν λατρεία τοῦ νόμου, ἔννοῶ ὅσον ἀφορᾶ τὸ γράμμα καὶ τοὺς τύπους. Γιατὶ σὲ πολλὲς περιπτώσεις θὰ μπορούσε νὰ δεῖ κανεὶς νὰ λέγει μὲ σαφήνεια μὲ τὸ στόμα τῶν προφητῶν τὰ ἕξις· «Ποιὸς τὰ ζήτησε αὐτὰ ἀπὸ τὰ χέρια σας; Δὲν θὰ σᾶς ἐπιτραπῆ στὸ ἕξις νὰ πατήσετε στήν αὐλή μου. Ἄν μοῦ προσφέρετε ὡς θυσία σεμιγδάλι θὰ εἶναι μάταιο, τὸ θυμίαμα μοῦ εἶναι σιχαμερό. Τὶς ἑορτές σας κατὰ τὶς νεομηνίες καὶ τὰ Σάββατά σας τὰ μισεῖ ἡ ψυχὴ μου, καὶ τὴ μεγάλη ἡμέρα (τοῦ ἕξιλασμοῦ) δὲν τὴν ἀνέχομαι. Τὴ νηστεία, τὴν ἀργία καὶ τὶς ἑορτές σας τὰ μισεῖ ἡ ψυχὴ μου»²⁰. Καὶ ἄλλοῦ· «Τὰ ὀλοκαυτώματά σας δὲν εἶναι δεκτά, καὶ οἱ θυσίαι σας δὲν μὲ εὐχαρίστησαν»²¹. Καὶ μέσω τοῦ θεσπέσιου Δαβὶδ λέγει· «Δὲν θὰ δεχθῶ μοσχάρια ἀπὸ τὴν οἰκογένειά σου, οὔτε γίδια ἀπὸ τὰ κοπάδια σου. Μήπως θὰ φάγω κρέατα ταύρων ἢ θὰ πιῶ αἷμα τράγων; Πρόσφερε στὸν Θεὸ θυσία δοξολογίας»²². Καὶ πάλι· «Θέλω εὐσπλαχνία καὶ ὄχι θυσία, τὴν ἀληθινὴ γνώση τοῦ Θεοῦ, καὶ ὄχι ὀλοκαυτώματα»²³. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς παρουσιάζε-

εἰσκεκόμισται λέγων πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεόν· «Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. Τότ' εἶπον· Ἴδου ἤκω, τοῦ ποιῆσαι, ὁ Θεός, τὸ θέλημά σου».

5 Φαίη δ' ἂν ἴσως ὁ δι' ἐναντίας· Καίτοι χρηὴ δῆπου Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν ὑστεροβουλίας ὁραῖσθαι κρείττονα καὶ ἐν ἀρχαῖς ἐλέσθαι τὸ ἄμεινον, καὶ ἦν νῦν ἀπόβλητον ποιεῖται θυσίαν, μῆδ' εἰς νοῦν ἐνεῖναι τοῖς ὑπὸ τὸν νόμον. Ἀλλ', ὧ κράτιστε, πρὸς ἡμῶν εἰρήσεται, νενομοθέτηκε μὲν, ὡς ἔφην, τὰ ἐν σκιαῖς καὶ τύποις διὰ
10 τοῦ πανσόφου Μωσέως ταῖς τῶν παιδαγωγουμένων διανοίαις κατάλληλον μάθημα τὰ ἐν τύποις εἰδώς, οὐ μὴν ἵνα τοῖς οὕτω παχέσιν ἐμφιλοχωροῦντες ἀεὶ, τῆς ἐν πνεύματι καὶ νοεραῖς λατρείας ἀπολισθήσειαν, ἀλλ' ἵνα, ἐν σκιαῖς λαβόντες τῶν ἀληθεστέρων τὴν προανάδειξιν, εἶδειεν εὖ μάλα τῆς προσόδου τὸν τρόπον,
15 ἐντεχνέστατα καὶ ἐπιστημόνως πρὸς τὴν τῆς ἀληθοῦς εὐζωΐας διάττοντες τρίβον. Ὡσπερ γὰρ οἱ χαλκουργικῆς ἐπιστήμης ἐν καλῶ γεγονότες καὶ οὐκ ἀθαύμαστον ἐπ' αὐτῇ λαχόντες τὴν δόξαν, τὰ τῶν ἐσομένων σχήματα κηρὸν διατήξαντες χρησίμως προαναφαίνουσιν, οὐχ ἵνα μέχρι τούτου προῖκωνται ἀπὸ τῆς τέχνης,
20 ἀλλ' ἵν' ἐν αὐτοῖς, ὡς ἔφην, τῶν ὄσων οὐδέπω ποιηθησομένων προαναλάμπῃ τὸ κάλλος (ἀφιγμένων γε μὴν εἰς πέρας αὐτοῖς τῶν ἐσπουδασμένων, οὐκέτ' ἐν δίκη τὸν τεχνίτην αἰτιασόμεθα ὑπερορῶντα τῶν τύπων), κατὰ τὸν ἴσον, οἶμαι, τουτονὶ τρόπον τε καὶ λόγον, ἀναλάμπαντος τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν ἀλήθεια, καὶ τῆς δι'
25 αὐτοῦ λατρείας εἰσκεκομισμένης, καθοριουμένῃ εἰκότως τὸ ἀδρανὲς τῶν τύπων· εἰκόνες γὰρ ἦσαν τῶν νοητῶν.

Φέρε γὰρ ἐκεῖνο κατασκευώμεθα, ἐπὶ τίσιν ἂν ἦσθεῖν Θεός, καὶ τί ἂν γένοιτο τὸ ἀνδάνον αὐτῶ· πότερα δὴ, μόσχος ὀκλάσας εἰς σφαγὴν, ὅις ἄρα πρὸς τοῦτο ἠγγμένη, καὶ λιθανωτοῦ καπνοὶ
30 τῆς ἐσχάρας ἐξελιπτόμενοι, ἢ πολυειδέσιν ἀρεταῖς ἐμπρέπουσα ψυχῇ; Ὑποκείσθω γάρ τις, εἰ δοκεῖ, τῶν τελούντων ἐν Ἰουδαίῳ

ται νὰ λέγει πρὸς τὸν οὐράνιο Πατέρα καὶ Θεό· «Δὲν θέλησες θυσία καὶ προσφορὰ, μοῦ ἔδωσες ὅμως τὸ σῶμα μου (γιὰ νὰ ἐκτελῶ τὸ θέλημά σου). Τότε εἶπα· Νὰ, ἔρχομαι, Θεέ μου, γιὰ νὰ κάνω τὸ θέλημά σου»²⁴.

Θὰ ἔλεγε ὅμως ἴσως ὁ ἀντίπαλος· Καὶ βέβαια πρέπει, ἀφοῦ εἶναι Θεὸς κατὰ φύσιν νὰ εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε ὑστεροβουλία καὶ ἐκλέγει τὸ καλύτερο ἀπὸ τὴν ἀρχή, καὶ αὐτὴ τὴ θυσία ποὺ τώρα τὴν ἀπορρίπτει, νὰ μὴ τὴ βάλει οὔτε κἂν στὸ νοῦ ἐκείνων ποὺ ζοῦσαν κάτω ἀπὸ τὸ νόμο. Ἀλλά, ὦ ἄριστε, θὰ σοῦ ποῦμε ἐμεῖς, νομοθέτησε βέβαια, ὅπως εἶπα, μέσω τοῦ πάνσοφου Μωυσῆ ἐκεῖνα ποὺ καλύπτονταν ἀπὸ σκιές καὶ τύπους, γνωρίζοντας ὅτι εἶναι κατάλληλο μάθημα γιὰ τὸ νοῦ τῶν παιδαγωγουμένων ἐκεῖνα ποὺ δείχνουν οἱ τύποι, ὅχι ὅμως γιὰ νὰ ἀσχολοῦνται συνεχῶς μὲ αὐτὰ τὰ τόσο θολὰ πράγματα καὶ νὰ ἀπολισθῆσουν ἀπὸ τὴ νοερὴ λατρεία, ἀλλὰ παίρνοντας ἀπὸ τὰ σκιώδη τὴν προαγγελία τῶν ἀληθινῶν, νὰ γνωρίσουν πολὺ καλὰ τὸν τρόπο τῆς παρουσίας στὸν κόσμον, βαδίζοντας μὲ πολλὴ τέχνη καὶ πολλὴ γνώση τὸ δρόμον τῆς ἀληθινῆς ἁγίας ζωῆς. Ὅπως δηλαδὴ οἱ καλοὶ τεχνίτες τῆς χαλκουργικῆς, ποὺ ἔχουν κερδίσει ἕξαιτίας τῆς τέχνης τους θαυμαστὴ δόξα, κατασκευάζουν πρῶτα τὰ προπλάσματα ἐκείνων ποὺ θέλουν νὰ κατασκευάσουν, λειώνοντας κερὶ γιὰ τὴ χρῆση τους, ὅχι γιὰ νὰ προχωρήσουν μέχρι ἐδῶ τὴ τέχνη τους, ἀλλὰ γιὰ σχηματισθεῖ μ' αὐτὰ, ὅπως εἶπα, μιὰ πρώτη ἰδέα τοῦ κάλλους ἐκείνων ποὺ δὲν ἔχουν ἀκόμα χαλκευθεῖ, κι ὅταν φτάσουν στὸ τέλος αὐτὲς οἱ προσπάθειες, δὲν θα κατηγορήσομε φυσικὰ τὸν τεχνίτη ποὺ παραβλέπει τὰ προπλάσματα, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, νομίζω, καὶ λόγο, ἀφοῦ ἀνέλαμψε ὁ Χριστὸς, ποὺ εἶναι ἡ ἀλήθεια, καὶ εἶχε εἰσαχθεῖ ἡ λατρεία ποὺ μᾶς δόθηκε ἀπὸ αὐτόν, θὰ θεωρήσομε εὐλογα ὅτι οἱ τύποι ἀδρανοποιήθηκαν· γιατί ἦταν εἰκόνες τῶν νοητῶν.

Ἐμπρὸς λοιπὸν ἅς ἐξετάσομε τώρα ἐκεῖνο· Μὲ ποιά πράγματα θὰ μπορούσε νὰ εὐαρεστηθεῖ ὁ Θεὸς καὶ ποιὸ θὰ μπορούσε νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ. Ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο, τὸ μοσχάρι ποὺ γονατίζει γιὰ τὴ σφαγή, τὸ πρόβατο ποὺ ἔρχεται γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ, καὶ οἱ καρνοὶ τοῦ λιβανιοῦ ποὺ ἀνεβαίνουν ἀπὸ τὴν ἐσχάρα τοῦ βωμοῦ, ἢ μήπως ἡ ψυχὴ ποὺ λάμπει μὲ πολλῶν εἰδῶν ἀρετές; Ἄς ὑποθέσομε, ἂν θέλεις,

ἐμπερίτομός τε καὶ φιλοθύτης, οὐ μὴν ἔτι καὶ ἀγαθὸς τοὺς τρό-
 πους, οὐκ ἐπιεικεία σύντροφος, ἀσελγής δὲ μᾶλλον, αἰσχροποιός,
 ἀκρατής εἰς λόγους, καὶ τῶν διαβεβλημένων οὐδὲν ἀνεπιτήδευ-
 τον ἔχων. Ἔτερος δέ τις οὐ τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραήλ, ἀπερίτμητος
 5 κατὰ σάρκα, καὶ ταῖς μὲν δι' αἱμάτων θυσίαις οὐ κεχρημένος, οὐκ
 ἀθαύμαστος δὲ τοὺς τρόπους, σώφρων, ἐπιεικῆς, φιλοκερδίας
 ἀμείνων, οὐδενὸς ἠττώμενος τῶν ἐκ νόμου κατεψηφισμένων, καὶ
 ἀπαξαιπλῶς ἀπάσης ἔμπλεως ἀρετῆς. Τίς οὖν ἐν ἀμφοῖν θατέρου
 διοίσει, καὶ τὴν νικῶσαν ἀποίσειται ταῖς ἄνω ψήφοις στεφανού-
 10 μενος; Ὁ δεύτερος, ὡς γε οἶμαι, καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ δὲ οἶεται
 καὶ φησιν οὐχ ὧδε ταῦτα ἔχειν, ἴστω τοῖς ἑαυτοῦ προγόνοις ἀντι-
 στάμενος, καὶ κακύνειν ἐπιχειρῶν, ἃ τοῦ παντός ἀξιούσιν ἐκεῖνοι
 θαύματος. Πορφύριος γοῦν ταῖς τῶν παλαιῶν ἐπόμενος δόξαις
 οὕτω πού φησιν· “Δεῖ τοίνυν καθηραμένους τὸ ἦθος, ἰέναι θύσον-
 15 τας τῷ Θεῷ, θεοφιλεῖς τὰς θυσίας προσάγοντας, ἀλλὰ μὴ πο-
 λυτελεῖς. Νῦν δὲ ἐσθῆτα μὲν λαμπρὰν ἀφιεσμένοις, οὐκ ἀρκεῖν
 νομίζεται πρὸς τὸ τῶν θυσιῶν ἀγνόν· ὅταν δὲ τὸ σῶμα μετὰ τῆς
 ἐσθῆτος τινὲς λαμπρυνόμενοι, ἢ καθαρὰν κακῶν τὴν ψυχὴν ἔχον-
 τες ἴωσι πρὸς τὰς θυσίας, οὐδὲν διαφέρειν νομίζουσιν· ὥσπερ οὐ
 20 τῷ θειοτάτῳ γε τῶν ἐν ἡμῖν χαίροντα μᾶλλον τὸν Θεὸν διακειμέ-
 νων καθαρῶς, ἅτε συγγενεῖ προσπεφυκότη”. Ἐν γοῦν Ἐπιδαύρῳ
 προσεγέγραπτο.

Ἄγνὸν χρὴ ναοῖο θυώδεος ἐντὸς ἰόντα

Ἐμμεναι· ἀγνεῖή δ' ἐστὶ φρονεῖν ὅσια

25 Συνίης οὖν ὅπως τὴν τῶν ἡθῶν καθαρότητα φιλαιτάτην ὅτι
 μάλιστα φησιν τῷ πανάγκῳ Θεῷ. Πιστοῦται δὲ τοῦτο καὶ δι' ἐτέ-
 ρων. Ἐφη γὰρ πάλιν· “Οὐ γὰρ δὴ ἐν μὲν ἱεροῖς ἀπὸ ἀνθρώπων θε-
 οῖς ἀφωρισμένοις καὶ τὰ ἐν ποσὶ καθαρά δεῖ εἶναι καὶ ἀκηλίδωτα
 πέδιλα, ἐν δὲ τῷ ναῷ τοῦ Πατρὸς τῷ κόσμῳ τούτῳ τὸν ἔσχατον
 30 καὶ ἐκτὸς ἡμῶν χιτῶνα τὸν δερμάτινον οὐχ ἄγνὸν προσήκει δια-
 τηρεῖν καὶ μετὰ ἀγνοῦ διατρίβειν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Πατρὸς; Εἰ μὲν
 γὰρ ἐν τῷ μεμολύνθαι αὐτὸν μόνον ὁ κίνδυνος ἔκειτο, ἐνῆν καὶ

ὅτι κάποιος Ἰουδαῖος μὲ περιτομὴ καὶ τῶν θυσιῶν φίλος, ἀλλὰ ὄχι καὶ καλὸς στοὺς τρόπους, οὔτε καὶ ἀκόλουθος τῆς καλωσύνης, ἀλλὰ μᾶλλον εἶναι ἀνήθικος, αἰσχροῦς, ἀκρατῆς στοὺς λόγους, καὶ ποὺ δὲν ἔχει ἀφήσει κανένα μεμπτὸ ποὺ νὰ μὴν τὸ κάνει. Κάποιος ἄλλος ὅμως ὄχι Ἰσραηλίτης ἐξ αἵματος, ἀπερίτμητος κατὰ σάρκα, ποὺ δὲν θέλει τις αἱματηρῆς θυσίης, μὲ ἀξιοθαύμαστους ὅμως τρόπους, φρόνιμος, δίκαιος, ἀνώτερος ἀπὸ τὴ φιλοκέρδεια, καὶ μὴ νικώμενος ἀπὸ κανένα ἀπὸ ὅσα ἀπαγορεύει ὁ νόμος, καὶ μ' ἓνα λόγο, γεμᾶτος ἀπὸ κάθε ἀρετῆ. Ποιὸς λοιπὸν ἀπὸ τοὺς δύο θὰ θεωρηθεῖ ἀνώτερος ἀπὸ τὸν ἄλλο καὶ θὰ βγεῖ νικητῆς στεφανωμένος μὲ τις οὐράνιες ψήφους; Ὁ δεύτερος, ὅπως βέβαια ἐγὼ νομίζω, καὶ πολὺ εὐλόγα. Ἄν ὅμως νομίζει καὶ λέγει ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι ἔτσι, νὰ γνωρίζει ὅτι εἶναι ἀντίθετος στοὺς προγόνους του καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξευτελίσει αὐτὰ ποὺ ἐκεῖνοι θεωροῦν θαυμαστὰ. Ὁ Πορφύριος λοιπὸν ἀκολουθώντας τις ἀντιλήψεις τῶν παλαιῶν, λέγει τὰ ἑξῆς: “Πρέπει λοιπὸν, ἀφοῦ καθάρουμε τὸ ἦθος μας, νὰ βαδίσουμε γιὰ νὰ θυσιάσουμε στὸν θεό, προσφέροντας εὐάρεστες σ' αὐτὸν τις θυσίης μας, καὶ ὄχι πολυτελεῖς. Τώρα ὅμως, φορώντας λαμπρὴ ἐνδυμασία, θεωρεῖται ὅτι δὲν ἀρκεῖ γιὰ τὴν ἀγνότητα τῶν θυσιῶν, ὅταν ὅμως κάποιος καθιστοῦν μαζί μὲ τὰ ἐνδύματα λαμπρὰ καὶ τὸ σῶμα τους, ἢ βαδίζουν σὲς θυσίης ἔχοντας καθαρὴ ἀπὸ κακίης τὴν ψυχὴ τους, νομίζουν ὅτι δὲν διαφέρουν σὲ τίποτα, σὰ νὰ μὴ χαίρεται ὁ Θεὸς μὲ τὸ θεϊκότερο μᾶλλον αὐτῶν ποὺ ἔχομε μέσα μας καθαρὰ, ἐπειδὴ εἶναι συγγενῆ μὲ τὴ φύση του”. Στὴν Ἐπίδαυρο πάλι εἶχε ἀναγραφεῖ:

Ἄγνός πρέπει μπαίνοντας στὸ λιθαισμένο ναὸ
νὰ εἶσαι· καὶ ἀγνεῖα εἶναι νὰ φρονεῖς τὰ εὐσεβῆ.

Ἀντιλαμβάνεσαι λοιπὸν ὅτι ἡ καθαρὴ τῶν ἠθῶν εἶναι ἡ κατεξοχὴν ἀγαπητὴ στὸν πάναγνο θεό. Αὐτὸ βέβαια ἐπιβεβαιώνεται καὶ μὲ ἄλλα. Γιατὶ λέγει πάλι: “Μπαίνοντας λοιπὸν σὲ ἱερὰ ἀφιερωμένα ἀπὸ ἀνθρώπους στοὺς θεοὺς πρέπει νὰ εἶναι καθαρὰ καὶ ἀκηλίδωτα τὰ πέδιλα ποὺ φοροῦν σὰ πόδια, καὶ μπαίνοντας στὸν κόσμον αὐτόν, τὸν ναὸ τοῦ Πατέρα, τὸν ἔσχατο καὶ ἐξωτερικὸ μας δερμάτινο χιτῶνα, δὲν πρέπει νὰ τὸν διατηροῦμε καθαρὸ καὶ ἔτσι μὲ καθαρὸ αὐτόν νὰ διαμένουμε στὸ ναὸ τοῦ Πατέρα; Γιατί, ἂν ὁ κίνδυ-

παριδεῖν καὶ καταρραθυμῆσαι· νῦν δὲ παντὸς τοῦ αἰσθητοῦ σώματος ἀπορροίας φέροντος δαμονίων ὑλικῶν, ἅμα τῇ ἀκαθαρσία τῇ ἐκ σαρκῶν καὶ αἱμάτων πάρεστιν ἢ ταύτῃ φίλη καὶ προσήγορος δύναμις, δι' ὁμοιότητα καὶ οἰκειότητα". Καὶ πάλιν
 5 "Ἄ δ' οὖν τῶν Πλατωνικῶν τινες ἐδημοσίευσαν, ταῦτα ἀναμέσητον παρατιθέντα τοῖς εὐξυνέτοις, μηνύειν τὰ προκείμενα. Λέγουσι δὲ ἄλλοι· Ὁ μὲν πρῶτος Θεός, ἀσώματός τε ὢν καὶ ἀκίνητος καὶ ἀμέριστος, καὶ οὐδὲ ἐν τινι ὢν, οὔτε ἐνδεδεμένος εἰς ἑαυτόν, χηρίζει οὐδενὸς τῶν ἔξωθεν, ὥσπερ εἴρηται. Τοῖς δὲ λοιποῖς θεοῖς, τῶ
 10 τε κόσμῳ καὶ τοῖς ἀπλανέσι καὶ πλανωμένοις, ἐκ τε ψυχῆς καὶ σώματος οὖσιν ὄρατοῖς θεοῖς, ἀντευχαραριστέον τὸν εἰρημένον τρόπον διὰ τῶν θυσιῶν τῶν ἀψύχων".

Ὅτε τοίνυν τῷ ἀσωμάτῳ Θεῷ προσδεῖ μὲν ὅλως τῶν ἔξωθεν οὐδενός, διαδέβληται δὲ καὶ παρὰ τοῖς αὐτοῦ γεγονόσι καθη-
 15 γηταῖς ἢ δι' αἱμάτων πρόσσδος, ἀνθ' ὅτου λοιπὸν ἐν αἰτία ποιεῖται καὶ γραφῇ τοὺς θύειν εἰδότας οὐκ ἀπαρόντως Θεῷ; Γέγραπται γάρ, ὅτι «Τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων, καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης». Ἐφη δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· «Θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπύσατε ἐπὶ
 20 Κυρίου». Καὶ πάλιν· «Ἐκύκλωσα, καὶ ἔθυσσα ἐν τῇ σκηνηῇ αὐτοῦ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀλαλαγμοῦ». Ὅτι δὲ τῆς ἐκ πράξεων ἀγαθῶν λαμπρότητος οὐκ ἐνούσης τισίν, ἀνόνητος παντελῶς εἶη ἂν τῆς δι' αἱμάτων θυσίας ἢ δύναμις, αὐτὸς τε πιστώσεται λέγων ὁ νομοθέτης πρὸς τὸν προφήτην Ἰερεμίαν προσκεκρουκότος τοῦ
 25 Ἰσραήλ· «Καὶ σὺ μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου εἰς ἀγαθόν, ὅτι ἐὰν νηστεύσωσιν, οὐκ εἰσακούσομαι τῆς δεήσεως αὐτῶν καὶ ἐὰν προσενέγκωσιν ὀλοκαυτώματα καὶ θυσίας, οὐκ εὐδοκῶ ἐν αὐτοῖς». Καὶ πάλιν· «Καὶ ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν προῶν καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; Ὁ δὲ ἄνομος

25. Παροιμ. 3, 9.

27. Ψαλμ. 26, 6.

26. Ψαλμ. 4, 6.

28. Ἰερ. 14, 11-12.

νος περιοριζόταν στὸ νὰ μολυνθεῖ αὐτὸς μόνο, θὰ μπορούσαμε καὶ νὰ τὸ παραβλέψουμε αὐτὸ καὶ νὰ ἀδιαφορήσουμε τελείως, τῶρα ὅμως πού ἀπὸ ὅλο τὸ αἰσθητὸ μας σῶμα ἐκπηγάζουν ἀκαθαρσίες ὑλικῶν δαιμονίων, μαζὶ μὲ τὴν ἀκαθαρσία ἀπὸ τὶς σὰρκες καὶ τὰ αἷματα, εἶναι παρούσα καὶ ἡ ἀγαπητὴ σ' αὐτὴ καὶ συνώνυμη δύναμη χάρη στὴν ὁμοιότητα καὶ τὴν οἰκειότητα". Καὶ πάλι· "Αὐτὰ λοιπὸν πού κάποιοι Πλατωνικοὶ δημοσίευσαν, αὐτὰ δὲν εἶναι ἀξιόποινον νὰ τὰ παραθέσουμε στοὺς συνετοὺς καὶ νὰ ἐξηγήσουμε τὰ προκείμενα. Λένε λοιπὸν τὰ ἑξῆς· Ὁ πρῶτος θεός, καθὼς εἶναι ἀσώματος καὶ ἀκίνητος καὶ ἀδιαίρετος καὶ μὴ ὑπάρχοντας μέσα σὲ κανένα, οὔτε ὄντας κλεισμένος στὸν ἑαυτὸ του, δὲν χρειάζεται τίποτε ἀπὸ τὰ ἔξω, ὅπως ἔχει λεχθεῖ. Στους ὑπόλοιπους ὅμως θεοὺς, πού ὑπάρχουν στὸν κόσμον, τοὺς ἀκίνητους καὶ κινούμενους, τοὺς ὄρατοὺς θεοὺς πού ἀποτελοῦνται ἀπὸ ψυχὴ καὶ σῶμα, πρέπει νὰ τοὺς ἀποδίδομε εὐχαριστίες μὲ τὸν τρόπο πού εἶπαμε, μὲ τὶς θυσίες τὶς ἄψυχες".

"Ὅταν λοιπὸν ὁ ἀσώματος Θεὸς δὲν ἔχει ἀνάγκη καθόλου ἀπὸ κανένα ἀπὸ τὰ ἐξωτερικά, καὶ ἔχουν κατηγορηθεῖ καὶ ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς του (τοῦ Ἰουλιανοῦ) οἱ αἱματηρῆς θυσίες, γιατί λοιπὸν καταγγέλλει καὶ κατηγορεῖ αὐτοὺς πού γνωρίζουν νὰ θυσιάζουν ἔτσι ὅπως θέλει ὁ Θεός; Γιατὶ ἔχει γραφεῖ· «Νὰ τιμᾶς τὸν Κύριο ἀπὸ τοὺς δίκαιους κόπους σου καὶ νὰ τοῦ προσφέρεις ἀπαρχές ἀπὸ τοὺς καρπούς τῆς ἐνάρετης ζωῆς σου»²⁵. Καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ εἶπε· «Προσφέρατε στὸν Κύριο θυσία ἀπὸ τοὺς καρπούς τῆς δίκαιας ζωῆς σας, καὶ στηρίξτε τὶς ἐλπίδες σας στὸν Κύριο»²⁶. Καὶ ἀλλοῦ· «Περικύκλωσα τὸ θυσιαστήριον καὶ πρόσφερα ὡς θυσία στὴ σκηνὴ τοῦ θυσία εὐχαριστίας μὲ ἀλαλαγμούς»²⁷. "Ὅτι ὅμως σὲ κάποιους πού δὲν ὑπάρχει ἡ λαμπρότητα ἀπὸ τὶς ἀγαθὲς πράξεις τους, ἡ δύναμη τῆς αἱματηρῆς θυσίας εἶναι τελείως ἀνώφελη, θὰ τὸ βεβαιώσει ὁ ἴδιος ὁ νομοθέτης λέγοντας στὸν Ἰερεμία ὅταν ἀμάρτησε ὁ Ἰσραήλ· «Καὶ ἐσὺ μὴν προσεύχεσαι γι' αὐτὸν τὸ λαὸ ζητώντας ἀγαθὰ γι' αὐτόν· γιατί, ἂν νηστεύσουν, δὲν θὰ ἀκούσω τὴν δέησή τους· κι ἂν προσφέρουν ὀλοκαυτώματα καὶ θυσίες, δὲν εὐχαριστοῦμαι μὲ ὅλα αὐτὰ»²⁸. Καὶ πάλι· «Σὲ ποιὸν νὰ ρίξω τὸ βλέμμα μου, ἂν ὄχι στὸν πρῶτον καὶ τὸν ἡσυχον καὶ πού τρέμει τὰ λόγια μου; Ὁ ἄνομος πού μου

ὁ θύων μοι μόσχον, ὡς ἀποκτείνων κύναι, ὁ δὲ ἀναφέρων σεμίδα-
 λιν ὡς αἷμα ὕειον». Καὶ μὴν ὁ τληπαθέστατος Ἰώβ· «Ὁ γὰρ
 Κύριος», φησὶν, «οὐ μὴ ἀποποιήσεται τὸν ἄκακον, πᾶν δὲ δῶρον
 ἀσεβοῦς οὐ δέξεται». Ἔφη δὲ πού καὶ ἕτερος τῶν σοφῶν «Θυσία
 5 ἐξ ἀδίκου, προσφορά μεμωκημένη». Καὶ πάλιν· «Οὐκ εὐδοκεῖ ὁ
 ὕψιστος ἐν προσφοραῖς ἀσεβῶν». Ἡ γὰρ τοι τοῦ θίου σεμνότης,
 καὶ πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἀρίστων ἐπιτηδείως ἔχειν, καὶ προσνε-
 νευκέναι μὲν τοῖς βελτίοσιν, ἀποσπουνδάξιν δὲ πειραῖσθαι τὰ χεί-
 ρω, γένοιτ' ἂν τῷ παναγίῳ Θεῷ θυσία τις ὥσπερ εὐοσμοτάτη,
 10 καθά φησιν ὁ μακάριος Δαβὶδ· «Ἀρέσει τῷ Θεῷ ὑπὲρ μόσχον
 νέον, κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὀπλάς». Καὶ πρὸς γε τοῦτο ἡμᾶς
 καταθήγει λέγων ὁ πάνσοφος Παῦλος· «Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς,
 παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον
 τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν». Οὐκοῦν, ἐπεὶ τοι πέπαιται
 15 τοῦ θύειν ὁ Ἰσραήλ, τοῦ θύειν ἡμεῖς ἀπεσχήμεθα, ἀλλὰ κἂν εἰ
 θύσειαν αὐτοί, κἂν εἰ ἔλοιτο πληροῦν τὰ ὡς ἐν σκιαῖς τοῖς πάλαι
 τεθεσπισμένα, τὴν ἀμαξιτὸν ἰόντες ἡμεῖς, εὐθὺ τοῦ εἰκότος ἤξομεν,
 τὴν ἐν πνεύματί τε καὶ νοερὰν λατρείαν εὖ μάλα διαπεραίνοντες.

Ἐπειδὴ δὲ φησι τῶν κατὰ τὸν νόμον ἱερουργιῶν καταλήξει
 20 τὸν Ἰσραήλ, ὡς οὐκ ἐξὸν αὐτῷ τοῦτο δοῦναι, εἰ τῶν Ἱεροσολύμων
 ἀπονοσφίζοιτο, μανθανέτω πρὸς ἡμῶν τὴν ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ
 γεγενημένην οἰκονομίαν. Ἄνθ' ὅτου γὰρ δὴ, φαίη τις ἂν, αὐτῷ
 τελεῖσθαι προστέταχε τὰς ἱερουργίας, οὐκ ἐν ἀπάσῃ μᾶλλον τῇ
 ὑπ' οὐρανόν, ἢ καὶ ἐνθάπερ ἂν εἶεν τῷ νόμῳ κατεξενυγμένοι, ἀλλ'
 25 ὡς τι μέγα καὶ ἀναγκαῖον ἐν μόνοις τοῖς Ἱεροσολύμοις; Ἄρ' ὡς
 ὄντος ἐπ' αὐτῇ μόνη τοῦ ἐπὶ πάντας Θεοῦ, ἤγουν οὐκ ἐθέλοντος
 τιμᾶσθαι πανταχῇ; Ἄλλ' ὅτι μὲν δὴ τὸ πρῶτον λήρου μεστόν,
 ἐνδοιάσειεν ἂν οὐδεὶς Ἀπεριόριστον γὰρ τὸ Θεῖον, καὶ οὐκ ἐγέ-
 νετό πού τὸ ἀσώματον, κατευρύνεται δὲ πανταχῇ, καὶ πάντα αὐ-
 30 τοῦ μεστά. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, τὸ μὴ ἐν τόπῳ παντὶ τιμᾶ-
 σθαι θέλειν αὐτόν, οὐκ ἀγεννῆ τὸν μῶμον τοῖς ἐνεστηκόσιν ἐνή-
 σει πράγμασιν. Προσκυνεῖται γὰρ πρὸς ἡμῶν πανταχῇ, καὶ καθά

29. Ἦσ. 66, 2-3.

32. Ὅπ. π. 19.

30. Ἰώβ 8, 20.

33. Ψαλμ. 68, 32.

31. Σοφ. Σειρ. 34, 18.

34. Ρωμ. 12, 1.

προσφέρει ὡς θυσία μοσχάρι, εἶναι σὰ ἐκεῖνον πού θυσιάζει σκυλί, κι αὐτός πού μοῦ προσφέρει σεμιγδάλι, εἶναι σάν ἐκεῖνον πού μοῦ προσφέρει αἷμα χοίρου»²⁹. Καί ὁ πολυπαθῆς Ἰὼβ λέγει· «Ὁ Κύριος δέν θά ἀρνηθεῖ τόν ἄκακο, δέν θά δεχθεῖ ὅμως κανένα δῶρο ἀπό ἀσεβῆ»³⁰. Λέγει κάπου κι ἓνας ἄλλος σοφός· «Ἡ θυσία ἀπό ἄδικο ἀπόκτημα εἶναι προσφορά χλευαστική»³¹. Καί πάλι λέγει· «Δέν εὐχαριστεῖται ὁ Ὑψιστος μέ προσφορές ἀσεβῶν»³². Γιατί ἡ σεμνότητα τοῦ βίου καί ἡ συμπόρευση μέ κάθε ἄριστο καί, ἡ συγκατάθεση ἀπό τή μιὰ στή καλά, καί ἡ προσπάθεια ἀπό τήν ἄλλη πρὸς ἀποστροφή τῶν κακῶν μπορεῖ νά γίνει στόν πανάγιο Θεό σάν θυσία πολὺ εὐοση, ὅπως λέγει ὁ μακάριος Δαβίδ· «Ἀρέσει στόν Θεό πιό πολὺ ἀπό ὅ,τι τὸ νέο μοσχάρι πού μόλις θγάξει κέρατα καί σχηματίζει ὀπλές»³³. Σ' αὐτὸ βέβαια μᾶς προτρέπει καί ὁ πάνσοφος Παῦλος λέγοντας· «Σᾶς παρακαλῶ λοιπόν, κάνετε τὰ σώματά σας θυσία ζῶσα, ἁγία, εὐάρεστη στόν Θεό, αὐτὸ πού εἶναι ἡ λογική σας λατρεία»³⁴. Ἐπειδὴ λοιπόν ἔπαυσε νὰ θυσιάζει ὁ Ἰσραήλ, σταματήσαμε καί ἐμεῖς νὰ θυσιάζομε. Ἀλλὰ κι ἂν αὐτοὶ θυσιάσουν, κι ἂν θελήσουν νὰ ἐκπληρώσουν ἐκεῖνα τὰ νομοθετήματα πού εἶχαν δοθεῖ στοὺς παλαιούς ὑπὸ μορφή σκιῶν, ἐμεῖς, βαδίζοντας τὸν ἀμαξιτὸ δρόμο, θά φτάσομε κατ' εὐθείαν στὸ ὀρθό, ἐκτελώντας στήν ἔντελεια τὴν πνευματικὴ καί νοερὴ λατρεία.

Ἐπειδὴ ὁμως λέγει, ὅτι οἱ Ἰσραηλίτες ἔπαυσαν τίς νομικὲς ἱερουργίες, ἐπειδὴ δέν μποροῦσαν νὰ τὸ κάμνουν αὐτὸ ἂν ἔφευγαν ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἄς μάθει ἀπὸ ἐμᾶς τὴν οἰκονομία πού ἔγινε γι' αὐτὸ. Γιατί λοιπόν, θά ἔλεγε κανεῖς, πρόσταξε τοὺς Ἰσραηλίτες νὰ τελοῦν τίς ἱερουργίες ὄχι μᾶλλον σ' ὅλη τὴν ὑφήλιο ἢ καί ὅπου θά ἦταν δεσμευμένοι ἀπὸ τὸ νόμο, ἀλλὰ σάν κάτι τὸ μεγάλο καί ἀναγκαῖο μόνο στὰ Ἱεροσόλυμα; Ἐπειδὴ τάχα σ' αὐτὰ μόνο ἦταν ὁ Θεός τῶν ὅλων, ἢ δέν ἤθελε νὰ τὸν τιμοῦν παντοῦ; Ὅτι βέβαια τὸ πρῶτο εἶναι γεμᾶτο ἀπὸ ἀνοησία δέν θά ἀμφιδάλει κανεῖς. Γιατί τὸ Θεῖο εἶναι ἀπεριόριστο καί δέν μένει σὲ κάποιο τόπο τὸ ἀσώματο, ἀλλὰ ἀπλώνεται παντοῦ καί ὅλα εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ αὐτό. Καί κατ' ἄλλο τρόπο, τὸ νὰ μὴ θέλει αὐτός νὰ τιμᾶται σὲ κάθε τόπο, δέν θά προσάψει ταπεινὴ μομφὴ στὰ καθορισμένα πράγματα. Γιατί ἐμεῖς

φησιν ὁ Προφήτης· «Μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσφέρεται τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ θυσία καθαρὰ». Γέγραπται δὲ καὶ περὶ ἡμῶν, ὅτι «Προσκυνήσουσι τῷ Κυρίῳ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ». Ὅτε τοίνυν ἐν παντὶ τόπῳ 5 δοξολογεῖται Θεός, καὶ οὐκ ἀπόβλητον ποιεῖται τὸ χρῆμα, μᾶλλον δὲ καὶ τὸ ῥάθυμον ἐν τούτοις οὐκ ἔξω δίκης, τί μὴ καὶ αὐτοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ὁρᾶται μετὸν ἐλευθέρως τό, εἶπερ ἐλοιντο, πανταχοῦ καθιεροῦν τῷ Θεῷ τὰ νενομισμένα; Προμηθέστατα τοίνυν ὁ νομοθέτης, ἅτε δὴ καὶ προαναθρήσας τὰ ἐσόμενα, ἐν μό- 10 νοις δὴ χρῆναι τοῖς Ἱεροσολύμοις προστέταχεν καταθύειν αὐτούς, ἵν', ὡς ἐξ ἀνάγκης τῶν ἀρχαίων ἀποφοιτῶντες ἔθῶν, μεταθιοιτο πρὸς τὰ βελτίω. Ἐμελλον μὲν γάρ, γεγονότες Κυριοκτόνοι, τῆς ἐνεγκούσης ἐκπέμπεσθαι καὶ ταῖς τῶν ἔθνῶν ἐνδικοιτασθαι χώραις Ἄλλ' ἦν πως ἀπίθανον, μᾶλλον δὲ τάχα που καὶ 15 τοῖς ἐξ ἔθνῶν ἐπιστρέφουσι πρὸς κακοῦ, τὸ ἐν παντὶ τόπῳ γεγονότας ἱερουργεῖν αὐτούς. Εἰ γὰρ οἱ μὲν καλούμενοι διὰ πίστεως, τῶν ἀρχαίων ἔθῶν καταλήγειν ἔμελλον, οἱ δὲ ὡς Θεῷ φιλαιτάτας τὰς δι' αἱμάτων ποιεῖσθαι προσαγωγάς, ἠδίκησαν ἂν οὐ μετρίως αὐτούς ἄρτι σεσαγηνευμένους εἰς ἀλήθειαν καὶ μαθήμασιν εὐα- 20 γελικοῖς εἰς νοερὰν τε καὶ ἄνυλον παιδαγωγουμένους λατρείαν.

Μετερρηκότων δὴ οὖν εἰς ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἐν τύποις καὶ αἰνίγμασι τὴν εἰς τὰ ἀμείνω λαβόντων μεταβολήν, οὐ καταλελύσθαι φαμέν τὸν νόμον, ἐκπεπεράνθαι δὲ μᾶλλον ἐπὶ καιροῦ, καθ' ὃν ἡμῖν ἐπέλαμψεν ἡ ἀλήθεια, τουτέστι Χρι- 25 στός. Εἰ δὲ ὅτι τῶν τύπων ἀπεχόμεθα καὶ ἰσχυροῖς διανοίας ὄμμασι τὸ τῆς ἀληθείας καταθρήσαντες φῶς, τὴν τοῖς Ἰουδαίοις ἀνεπιτήδευτον πολιτείαν κατορθοῦν ἠρήμεθα, τὴν πνευματικὴν τιμῶντες λατρείαν, ἐν αἰτία ποιεῖται τὰ καθ' ἡμᾶς, ἐπιπληττέτω καὶ ταῖς ἑτέραις τῶν ἐπιστημῶν, καὶ τοῖς δ' αὐτῶν ἰέναι σπουδάξου- 30 σιν, ἐπεὶ τοι μεθεῖσι τὰ ἐν ἀρχαῖς, καὶ τὰ τῶν μαθημάτων εἰσαγωγικά, τὸ ἐν καλῷ γενέσθαι τῶν ἐσπουδασμένων διὰ πολλῆς γέγονεν αὐτοῖς φροντίδος. Ἴδοι δ' ἂν τις καὶ ἐν ταῖς βανασικαῖς τῶν

35. Ματ. 1, 11.

36. Σοφον. 2, 11.

τὸν προσκυνοῦμε παντοῦ, καὶ ὅπως λέγει ὁ προφήτης· «Εἶναι μέγα τὸ ὄνομά του στὰ ἔθνη καὶ σὲ κάθε τόπο προσφέρεται θυμίαμα στὸ ὄνομά του καὶ θυσία καθαρὴ»³⁵. Ἐξάλλου ἔχει γραφεῖ καὶ γιὰ μᾶς· «Θὰ προσκυνήσει καθένας τὸν Κύριο ἀπὸ τὸν τόπο του»³⁶. Ὅταν λοιπὸν ὁ Θεὸς δοξολογεῖται σὲ κάθε τόπο καὶ δὲν ἀπορρίπτει αὐτὸ τὸ γεγονός, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τῇ ραθυμίας γι' αὐτὸ δὲν τὴν ἀφήνει ἀτιμώρητη, γιατί καὶ οἱ ἕξ αἵματος Ἰσραηλίτες νὰ μὴν ἔχουν τὴν ἐλευθερία, ἂν θέλουν, νὰ τελοῦν παντοῦ τὰ καθορισμένα ἀπὸ τὸ νόμο γιὰ τὸν Θεό; Προνοητικότερα λοιπὸν ὁ νομοθέτης, ἐπειδὴ προέβλεψε καὶ ἐκεῖνα ποὺ ἐπρόκειτο νὰ γίνουν, πρόσταξε ὅτι ἔπρεπε μόνο στὰ Ἱεροσόλυμα νὰ κάνουν τὶς θυσίες, ὥστε, ἐγκαταλείποντας ἀναγκαστικὰ τὶς παλαιῆς συνήθειες, νὰ μετατεθοῦν στὸ καλύτερο. Γιατὶ γενόμενοι στὸ μέλλον φονιάδες τοῦ Κυρίου, ἐπρόκειτο νὰ ἐκδιωθοῦν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους καὶ νὰ ζοῦν στὶς χῶρες τῶν ἐθνικῶν. Ἄλλ' ἦταν κάπως ἀπίθανο καὶ ἴσως πρὸς βλάβη μᾶλλον ἐκείνων ποὺ ἐπέστρεφαν ἀπὸ τὰ ἔθνη, τὸ νὰ ἱεουργοῦν σὲ ὅποιο τόπο βρίσκονταν. Γιατί, ἂν ἐκεῖνοι ποὺ καλοῦνταν στὴν πίστη ἔμελλαν νὰ σταματήσουν τὶς ἀρχαῖες συνήθειες, ἐνῶ αὐτοὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ προσφέρουν ὡς πολὺ ἀγαπητὲς στὸν Θεὸ τὶς αἱματηρὲς θυσίες, θὰ ἔβλαπταν ὄχι καὶ λίγο ἐκείνους ποὺ μόλις εἶχαν σαγηνευθεῖ στὴν ἀλήθεια καὶ παιδαγωγοῦνταν μὲ τὴν εὐαγγελικὴ διδασκαλία στὴ νοερῇ καὶ ἄυλη λατρεία.

Ἄφοῦ λοιπὸν μετακύλησαν τὰ πράγματα στὴν ἀλήθεια καὶ τὰ παρεχόμενα μέσω τῶν τύπων καὶ τῶν αἰνιγμάτων ἔλαβαν μεταβολὴ πρὸς τὸ καλύτερο, δὲν ὑποστηρίζομε ὅτι καταλύθηκε ὁ νόμος, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι ἐκπληρώθηκε τὸν καιρὸ ἐκεῖνο ποὺ ἔλαμψε καὶ μᾶς φώτισε ἡ ἀλήθεια, δηλαδὴ ὁ Χριστός. Ἄν ὅμως, ἐπειδὴ ἀπέχομε ἀπὸ τοὺς τύπους καὶ βλέποντας μὲ τὰ ἐκλεπτιζόμενα μάτια τῆς διάνοιας τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας, προτιμήσαμε νὰ ἀσκήσομε τὸν τρόπο ζωῆς ποὺ δὲν ἀσκησαν οἱ Ἰουδαῖοι, τιμώντας τὴν πνευματικὴ λατρεία, γι' αὐτὸ κατηγορεῖ τὰ δικά μας, νὰ ἐπιπλήττει καὶ τὶς ἄλλες ἐπιστῆμες καὶ ἐκείνους ποὺ τὶς σπουδάζουν, ἐπειδὴ, ἀφήνοντας τὰ ἀρχικὰ τους καὶ τὰ εἰσαγωγικὰ τῶν μαθημάτων, κατέβαλαν μεγάλες φροντίδες γιὰ νὰ τελειποιηθοῦν οἱ ἐπιστῆμες. Καὶ μπορεῖ νὰ δεῖ

τεχνῶν, ὡς πλείστη μὲν ὄση γέγονεν ἢ ἐπίδοσις ἀποφέρουσα
 πρὸς τὰ βελτίω, γράφεται δὲ τὸ χρῆμα οὐδεὶς. Ἀνετύπουν ἐτέ-
 ρως οἱ πρῶτοι τὰς ἐν πίναξι γραφᾶς ἐντεχνέστεροι δὲ τῶν ἀρχαι-
 οτέρων οἱ μετ' αὐτούς τὰ τῶν ἀνδριάντων ἔπλαττον σχήματα, καὶ
 5 τὸ λίαν ἀκριβῆς τοῖς ταῦτα τεχνίταις οὐκ ἐνῆν πάποτε, προσγέ-
 γονε δὲ τοῖς ὑστέροις. Τί δ' ἂν λέγοιμι τὴν ὑφαντικὴν, τὴν λατυ-
 πικὴν, τὰς τῶν τεκτόνων εὐρέσεις; Οὐ παρὰ πολὺ τῶν πρώτων
 ἀμείνους κατίδοι τις ἂν αὐτάς;

Εἰ μὲν οὖν ἐπὶ τὸ χειρόν τὸν τοῦ πανσόφου Μωσέως κατακε-
 10 κομίσθαι νόμον πρὸς ἡμῶν ἰσχυρίζεται, γραφέσθω παρανομήσαν-
 τας καὶ τῶν θείων ἐνταλμάτων ὀλιγωρεῖν ἡρημένους, καὶ ἐν
 οὐδενὶ θέντας λόγῳ τὰ πρώτων ἐξαίρετα. Εἰ δὲ τῆς ἐν νόμῳ σκιᾶς
 τὸ πάχος καταλεπτύνοντες, ἐπὶ τὸ τῆς ἀληθείας αὐτὴν μετατάτ-
 τομεν κάλλος, καὶ τὸ ἀμυδροῶς ἐν αἰνίγμασι τοῖς πάλαι διηγγελ-
 15 μένον, νυνὶ δὴ μᾶλλον ἐκφανεστέραν ἔχει τὴν θεωρίαν, ἀκουέτω
 πρὸς ἡμῶν ὁ δι' ἐναντίας. Μὴ φιλαίτιος, βαρὺ γάρ· μήτε μὴν
 φιλεπιτιμητής, παροξυντικὸν γάρ. Ἦκει γε μὴν οὐ μέχρι τούτων
 ὁ καθ' ἡμῶν αὐτῷ λόγος, συμφέρεσθαι τὰ Ἑλλήνων τοῖς Ἰουδαί-
 ων ἔθεσιν ἄνω τε καὶ κάτω διατεινόμενος, πλήν ἐνός. Οἱ μὲν γάρ,
 20 φησὶν, ἐνὶ μόνῳ λατρεύουσι Θεῷ, οἱ δὲ καὶ πλείους εἶναι φασιν.
 Τῆς ἐν ἀμφοῖν δόξης ἡμαρτηκέναι νομίζει τὰ καθ' ἡμᾶς, διὰ τοι
 τὸ μήτε θεοὺς προσίεσθαι πολλοὺς, μήτε μὴν ἓνα κατὰ τὸν νόμον,
 τρεῖς δέ γε μὴν ἀνθ' ἐνός ὁμολογεῖν. Ἐρήθη γάρ ἴσως τὴν ἁγίαν τε
 καὶ ὁμοούσιον Τριάδα, ἥτοι τὴν τῆς μιᾶς θεότητος φύσιν, εἰς
 25 τρεῖς πρὸς ἡμῶν διατέμνεσθαι θεοὺς. Ὅτι δὲ ὀρθὴν καὶ ἀνεπί-
 πληκτον παντελῶς τὴν ἐν γε τούτοις εἰς νοῦν καὶ καρδίαν εἰσκο-
 μισάμενοι δόξαν, τῆς τε οὐσῆς ἐν ἀμφοῖν ἀβελτηρίας ἀπηλλάγμε-
 θα, καὶ μὴν καὶ εὐθὺ σκοποῦ τῶν ἱερῶν Γραμμιάτων ἐνεσπουδά-
 ζομεν, οὐκ ἀγεννῆς ἡμῖν, ὡς γε οἶμαι, προσαπέφηνε λόγος. Ἄ δέ
 30 γε πρὸς τοῖς ἤδη φθάσασιν ἐγκαλεῖ, τούτων εἰκότως διαμεμνήσο-
 μαί. Φησὶ γάρ πάλιν ἐπὶ τούτοις

κάνεις και στις χειρωνακτικές τέχνες, ότι έγινε πολύ μεγάλη πρόοδος, που οδηγεί στο καλύτερο, και κανένας δεν κατηγορεί το πράγμα. Οί πρώτοι ζωγράφοι σχεδίαζαν διαφορετικά τις ζωγραφιές πάνω στους πίνακες, οί μεταγενέστεροί τους όμως, όντας πιό έντεχνοι από τους αρχαιότερους, έπλαθαν τὰ σχήματα τών ανδριάντων, και ή μεγάλη ακρίβεια σ' αυτά δεν υπήρχε στους τεχνίτες μέχρι τότε, αλλά τήν απέκτησαν οί μεταγενέστεροι. Τί θα μπορούσαμε να πούμε για τήν ύφαντική, τή γλυπτική, τις έπινοήσεις τών επιδέξιων τεχνιτών; Δεν θα δει κανείς ότι αυτές είναι πάρα πολύ καλύτερες από τις πρώτες;

“Αν λοιπόν ισχυρίζεται ότι έμεις κατεβάσαμε τὸ νόμο τοῦ πάνσοφου Μωυσή προς τὸ χειρότερο, ἄς μᾶς κατηγορήσει ὅτι παρανομήσαμε και ὅτι δείχνουμε ἄδιαφορία για τις θείες εντολές και δεν υπολογίζουμε καθόλου τὰ ἔξαιρετικά από τὰ πρώτα.” Αν όμως έκλεπτόντας τὸ πάχος τῆς σκιᾶς τοῦ νόμου, τὴ μεταθέτομε στο κάλλος τῆς ἀλήθειας, κι αὐτὸ που στους παλαιούς παραδιδόταν με τρόπο ἀμυδρὸ και αἰνιγματικό, τώρα φαίνεται πιό φανερά, ἄς ἀκούσει ὁ ἀντίπαλός μας αὐτὸ που θα τοῦ πούμε· Μὴν ἀγαπᾶς νὰ κατηγορεῖς· γιατί εἶναι βαρὺ· οὔτε νὰ ἀγαπᾶς νὰ ἐπιτιμᾶς, γιατί ἔξοργίζει. Δεν φτάνει ὅμως ὡς ἐδῶ ὁ λόγος του ἐναντίον μας, ισχυριζόμενος διαρκῶς ὅτι συμφωνοῦν τὰ τών Ἑλλήνων με τὰ ἔθνη τών Ἰουδαίων, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα· γιατί οἱ Ἰουδαῖοι, λέγει, λατρεύουν ἓνα μόνο Θεό, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες λένε ὅτι ὑπάρχουν πολλοί. Ἀπὸ τις δύο ἀπόψεις νομίζει ὅτι ἔσφαλμένη εἶναι ἡ δική μας, ἐπειδὴ οὔτε πολλούς θεούς δεχόμαστε, ἀλλ' οὔτε κι ἓναν σύμφωνα με τὸν νόμο, ἀλλὰ ὁμολογοῦμε τρεῖς ἀντὶ ἓνα. Γιατί νόμισε ἴσως ὅτι τὴν ἁγία και ὁμοούσιο Τριάδα, δηλαδή τὴν φύση τῆς μᾶς θεότητας, ἔμεις τὴ χωρίζομε σὲ τρεῖς θεούς. “Ὅτι ὅμως τὴ γνώμη αὐτὴ που τὴ εἰσαγάγαμε στο νοῦ και τὴν καρδιά μας ὀρθὴ και τελείως ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κατηγορίες, και ἔχομε ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν ἀνοησία τών δύο και βαδίζομε κατ' εὐθείαν στο σκοπὸ τών ἱερῶν Γραμμάτων, τὸ ἀπέδειξε ὄχι ἀδέξια, ὅπως νομίζω, ἡ προηγούμενη ἀνάπτυξη. “Ὅσα ὅμως ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ μᾶς κατηγορεῖ, σ' αὐτὰ εὐλογα θα ἀναφερθῶ. Γιατί προσθέτει πάλι σ' αὐτὰ και λέγει.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄνθ' ὅτου περὶ τὴν δίαιταν οὐχὶ Ἰουδαίοις ὁμοίως ἔστε καθαροί, πάντα δὲ ἐσθίειν ὡς λάχανα χόρτου δεῖν φατε, Πέτρω πιστεύσαντες, ὅτι, φησὶν, εἶπεν ἐκεῖνος· «Ἄ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ 5 κοίνου»; Τί τοῦτο τεκμήριον, ὅτι πάλαι μὲν αὐτὰ ἐνόμιζεν ὁ Θεὸς μιαιρά, νυνὶ δὲ καθαρὰ πεποίηκεν αὐτά; Μωσῆς μὲν γὰρ ἐπὶ τῶν τετραπόδων ἐπισημαινόμενος, πᾶν τὸ διχηλοῦν φησιν ὀπλήν καὶ ἀναμαρνηκίζον καθαρὸν εἶναι, τὸ δὲ μὴ τοιοῦτον, ἀκάθαρτον εἶναι. Εἰ μὲν οὖν ὁ χοῖρος ἀπὸ τῆς φαντασίας Πέτρου νῦν προσέλαβε τὸ 10 μαρνηκᾶσθαι, πεισθῶμεν αὐτῷ· τεράστιον γὰρ ὡς ἀληθῶς, εἰ μετὰ τὴν φαντασίαν Πέτρου προσέλαβεν αὐτό· εἰ δὲ ἐκεῖνος ἐψεύσατο ταύτην ἑωρακέναι, ἴν' εἶπω καθ' ὑμᾶς, τὴν ἀποκάλυψιν ἐπὶ τοῦ θυροσοδεψίου, τί ἐπὶ τηλικούτων οὕτω ταχέως πιστεύσομεν; Τί γὰρ ὑμῖν ἐπέταξε τῶν χαλεπῶν, εἰ ἀπηγόρευσεν ἐσθίειν πρὸς τοῖς ὑεί- 15 οῖς τὰ τε πτηνὰ καὶ τὰ θαλάττια, ἀποφηνάμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ ταῦτα πρὸς ἐκεῖνοις ἐκδεβλήσθαι καὶ ἀκάθαρτα πεφηνέναι;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Τεθαύμακας οὖν, εἰπέ μοι, τὰ Ἰουδαίων, καὶ καθαρῶς αὐτοῖς τὰ περὶ τὴν δίαιταν ἠσκηθῆναι φῆς, καὶ τῆς παρ' αὐτοῖς εὐσιτίας 20 ἠττηθῆναι Χριστιανούς; Οὐκοῦν καταθρῶμεν, εἰ δοκεῖ, ὁποίων μὲν ὄψων αὐτοὺς ὁ τοῦ πανσόφου Μωσέως νόμος ἀπεσόδησε, καὶ τί τὸ ἐδώδιμον ποιῆσθαι προστάταχε. Γέγραπται τοίνυν ἐν τῷ Λευιτικῷ· «Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν καὶ Ἀαρὼν λέγων· Λαλήσατε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, λέγοντες· Ταῦτα τὰ κτήνη φάγεσθε ἀπὸ 25 πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Πᾶν κτήνος διχηλοῦν ὀπλήν καὶ ὄνυχιστῆρας ὄνυχίζον ἄλλο δύο χηλῶν καὶ ἀνάγον μηρυκισμὸν ἐν τοῖς κτήνεσι, ταῦτα φάγεσθε. Πλὴν ἀπὸ τούτων οὐ φάγεσθε, ἀπὸ τῶν ἀναγόντων μηρυκισμὸν, καὶ ἀπὸ τῶν διχηλούντων τὰς ὀπλάς, καὶ ὄνυχίζόντων ὄνυχιστῆρας τὸν κάμηλον, ὅτι ἀνάγει μηρυκισμὸν τοῦτο, 30 ὀπλήν δὲ οὐ διχηλεῖ, ἀκάθαρτον τοῦτο ὑμῖν. Καὶ τὸν δασύποδα καὶ τὸν χοιρογρούλλιον καὶ τὸν ὄν, ὅτι διχηλεῖ ὀπλήν τοῦτο, καὶ

37. Πράξ. 10, 15.

38. Λευϊτ. 11, 3 ἔ. Δευτ. 14, 3 ἔ.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Γιατί ὡς πρὸς τὰ φαγητὰ δὲν εἶστε καθαροὶ παρῶμοια μὲ τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ λέτε ὅτι πρέπει νὰ τὰ τρῶτε ὅλα σὰν λάχανα καὶ χόρτα, πιστεύοντας τὸν Πέτρο, ὁ ὁποῖος, λέγει, εἶπε· «Αὐτὰ ποὺ καθάρισα, ἐσεῖς μὴν τὰ κάνετε ἀκάθαρτα»³⁷. Τί ἀποδεικνύει αὐτό; Ὅτι πρῶτα ὁ Θεὸς αὐτὰ τὰ θεωροῦσε μιαρά, κι ἔπειτα τὰ ἔκανε καθαρὰ; Γιατὶ ὁ Μωυσῆς, μιλώντας γιὰ τὰ τετράποδα, λέγει, ὅτι κάθε ζῶο μὲ μὲ δύο ὄπλεις καὶ ποὺ ἀναμασᾷ τὴν τροφή του εἶναι καθαρὸ, ἐνῶ ὅποιο δὲν εἶναι τέτοιο, εἶναι ἀκάθαρτο³⁸. Ἄν λοιπὸν ὁ χοῖρος ἀπέκτησε τώρα τὸν μηρυκασμὸ ἀπὸ τὴ φαντασία τοῦ Πέτρου, ἄς πειθοῦμε σ' αὐτόν· γιατί εἶναι πράγματι τερατῶδες, ἂν ἔλαβε αὐτὸ τὸ γνῶρισμα μετὰ τὴ φαντασία τοῦ Πέτρου. Ἄν ὅμως ἐκεῖνος εἶπε ψέματα, γιὰ νὰ μιλήσω σύμφωνα μ' ἐσᾶς, ὅτι εἶδε αὐτὸ τὸ ἀποκαλυπτικὸ ὄραμα στὸ θυροδοψεῖο, γιατί νὰ πιστέψομε τόσο γρήγορα τὰ τόσο σπουδαῖα πράγματα; Γιατὶ τί ἀπὸ τὰ δύσκολα σᾶς διέταξε, ἂν σᾶς ἀπαγόρευσε νὰ τρῶτε ἐκτὸς ἀπὸ χοιρινὰ καὶ τὰ πτηνὰ καὶ τὰ θαλασσινὰ, βεβαιώνοντας ὅτι ἀπὸ τὸν Θεὸ ἀποβάλλονται κι αὐτὰ ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνα, καὶ ὀνομάζοντάς τα ἀκάθαρτα;

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Θαύμασες λοιπὸν, πές μου, τὴ ζωὴ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἰσχυρίζεσαι ὅτι αὐτοὶ τήρησαν καθαρὴ τὴ διατροφή, καὶ ὡς πρὸς τὴν καλὴ διατροφή τους οἱ νικημένοι εἶναι οἱ Χριστιανοί; Ἄς ἐξετάσομε λοιπὸν, ἂν θέλεις, ποιὲς τροφὲς ἀπαγόρευσε σ' αὐτοὺς ὁ νόμος τοῦ πάνσοφου Μωυσῆ, καὶ ποιὸ ὄρισε νὰ τὸ θεωροῦν φαγώσιμο. Ἐχει γράψει λοιπὸν στὸ Λευιτικὸ· «Μίλησε ὁ Θεὸς στὸν Μωυσῆ καὶ στὸν Ἄαρὼν καὶ τοὺς εἶπε· Μιλήστε στοὺς Ἰσραηλίτες καὶ πέστε τους· Αὐτὰ τὰ ζῶα θὰ φᾶνε ἀπὸ ὅλα ὅσα ὑπάρχουν στὴ γῆ· κάθε ζῶο ποὺ ἔχει σχισμένη σὲ δύο χηλὲς τὴν ὄπλῃ, καὶ νύχια στὶς δύο χηλὲς, καὶ ποὺ ἀναμασᾷ τὴν τροφή του ἀνάμεσα στὰ ζῶα, αὐτὰ θὰ φᾶτε. Ὅσοσο δὲν θὰ φᾶτε ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ μηρυκάζουν καὶ ποὺ ἔχουν δίχηλες ὄπλεις καὶ ἔχουν νύχια, τὴν καμήλα ποὺ ἀναμασᾷ τὴν τροφή της, δὲν ἔχει ὅμως δίχηλη ὄπλῃ· αὐτὸ εἶναι ἀκάθαρτο γιὰ σᾶς. Καὶ τὸ λαγὸ καὶ τὸν ἀκανθόχοιρο καὶ τὸν χοῖρο· αὐτὸ ἔχει ὄπλῃ δίχηλη,

ὄνυχίζει ὄνυχιστῆρας ὄπλῆς, καὶ τοῦτο οὐκ ἀνάγει μηρυνκισμόν, ἀκάθαρτον τοῦτο ὑμῖν». Καὶ ταυτὶ μὲν περὶ τούτων

Μεθιστὰς δὲ τὸν λόγον ἐπὶ τε τὰ τῶν ἐνύδρων καὶ τὰ τῶν πτηνῶν, καὶ μὴν καὶ ἐτέρων τινῶν γένη τε καὶ εἶδη, πάλιν ᾧδέ φη-
5 σιν «Καὶ ταῦτα φάγεσθε ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς ὕδασι. Πάντα ὅσα ἐστὶν αὐτοῖς περὺγια καὶ λεπίδες ἐν τοῖς ὕδασι καὶ ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν τοῖς χεμιάρροις, ταῦτα φάγεσθε. Καὶ πάντα ὅσα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς περὺγια καὶ λεπίδες, βδέλυγμα ὑμῖν ἐστὶ, καὶ βδελυκτὰ ἔσονται ὑμῖν». Καὶ μεθ' ἕτερα: «Καὶ ταῦτα βδελύξεσθε ἀπὸ τῶν
10 πετεινῶν, καὶ οὐ βρωθήσεται· τὸν ἀετόν, τὸν γρῦπα, τὸν ἀλιαίετον, τὸν γῦπα καὶ ἰκτῖνα, καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶν καὶ στρουθὸν καὶ λάρων καὶ κόρακα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶν καὶ ἰέρακα καὶ νυκτικόρακα καὶ καταράκτην καὶ ἴβιν καὶ πορφυρίωνα καὶ πελεκᾶνα καὶ κύκνον καὶ γλαῦκα καὶ ἐρωδιὸν καὶ χαράδριον». Καὶ μεθ' ἕτερα πάλιν
15 «Καὶ ταῦτα ὑμῖν ἀκάθαρτα ἀπὸ τῶν ἐρπετῶν, τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς ἢ γαλῆ καὶ ὁ μῦς καὶ ὁ κροκόδειλος ὁ χερσαῖος, μυγάλη καὶ χαμαιλέον καὶ χαλαβώτης καὶ σαῦρα καὶ ἀσπάλαξ». Ὡς πολὺ τὸ θαῦμα Ἰουδαίων καθαριότητος, καὶ μέντοι καὶ εὐσιτίας! ἐδώδιμα γὰρ οὐκ ἀξιούσιν ἔχειν τὸν κάμηλον, τὸ χοιρογρούλλιον, τὸν
20 ἀετόν, τὸν γῦπα, τὸν καταράκτην, τὸν ἔποπα, τὴν γλαῦκα· παραιτοῦνται δὲ πρὸς τούτοις κόρακάς τε καὶ ἴβεις καὶ νυκτερίδας καὶ ἐρωδιὸν καὶ μῦν τὸν ψοφοδεᾶ, γαλῆν τε καὶ μυγάλην καὶ ἀσκαλαβώτην καὶ ἀσπάλακα. Καὶ τί γὰρ οὐχὶ τῶν τοιούτων πεποιήνται παρ' οὐδὲν αἰδοῖ τῆ παρὰ τὸν νόμον;

25 Βαβαὶ τῆς ἐπιεικειᾶς! οὐδὲν, ὡς ἔοικεν, αὐτοῖς τὸ κατευμεγεθῆσαι γαστρός, καὶ τῆς οὕτως ἀρίστης ὀψοφαγίας ἀλλάξασθαι τὴν κακοσιτίαν, ἵνα μὴ τῷ νομοθέτῃ προσκρούσειαν. Ἐπιτιμῶτο δ' ἂν, κατὰ τὸ εἶκός, ἐν δύκη τὰ Χριστιανῶν χαίρειν γὰρ ὥσπερ τῷ νόμῳ φράσαντες, οὐδενὸς μὲν τῶν ὀνομασμένων ἀποσχέσθαι
30 βεβούληνται, βρώσιμα δὲ πάντα αὐτοῖς ὡς λάχανα χόρτου, καὶ τὰ ἐν τραπέζαις τίμια, κόρακάς τε καὶ ἴβεις καὶ τὰ λοιπά. Ἐπαινώμεν δὴ οὖν τὸν νόμον, ὅτι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὰ εἰς δίαιταν τὴν ἐξηρη-

καὶ δύο σχιστὰ νύχια στήν ὀπλή, δὲν εἶναι ὅμως αὐτὸ μηρυκαστικό· αὐτὸ εἶναι γιὰ σᾶς ἀκάθαρτο»³⁹. Κι αὐτὰ βέβαια γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

Μεταφέροντας ὅμως τὸ λόγο στὰ ὑδροῦδια καὶ στὰ πτηνὰ, καθὼς καὶ σὲ μερικῶν ἄλλων ζώων γένη καὶ εἶδη, πάλι λέγει τὰ ἐξῆς: «Κι ἀπὸ τὰ ὑδροῦδια θὰ φᾶτε αὐτὰ: Ὅλα ὅσα ἔχουν πτερύγια καὶ λέπια στὰ νερὰ καὶ τὴ θάλασσα καὶ τοὺς ποταμούς, αὐτὰ θὰ φᾶτε. Καὶ ὅλα ὅσα δὲν ἔχουν πτερύγια καὶ λέπια, θὰ εἶναι μιὰρὰ γιὰ σᾶς»⁴⁰. Κι ἔπειτα ἀπὸ ἄλλα: «Κι αὐτὰ θὰ θεωρήσετε μιὰρὰ ἀπὸ τὰ πτηνὰ καὶ δὲν θὰ φᾶτε ἀπὸ αὐτὰ: τὸν ἀετὸ, τὸν γρῦπα, τὸν θαλασσαετό, τὸν γῦπα καὶ τὸ γεράκι καὶ τὰ ὅμοια μ' αὐτὰ· καὶ τὴν στρουθοκάμηλο καὶ τὸν γλάρο καὶ τὸν κόρακα καὶ τὰ ὅμοια του· καὶ τὸ γεράκι καὶ τὸν νυχτοκόρακα καὶ τὸν καταράκτη καὶ τὴν ἴβη καὶ τὸν πορφυρίωνα καὶ τὸν πελικάνο καὶ τὸν κύκνο καὶ τὴ γλαῦκα καὶ τὸν ἐρωδιό καὶ τὸν χαραδριό»⁴¹. Καὶ λίγο πῶ κατω: «Κι ἀπὸ τὰ ἐρπετὰ ὅσα εἶναι τετραπόδα καὶ περπατοῦν στὴ γῆ, αὐτὰ εἶναι ἀκάθαρτα· ἡ γάτα καὶ τὸ ποντίκι, ὁ κροκόδειλος ὁ χερσαῖος, ὁ ἀρουραῖος, ὁ χαμαιλέων, ἡ παρδαλὴ σαύρα, ἡ σαύρα καὶ ὁ τυφλοπόντικας»⁴². Πόσο θαυμαστὴ ἀλήθεια ἡ καθαριότητα τῶν Ἰουδαίων καὶ βέβαια καὶ ἡ καλὴ διατροφή. Γιατὶ δὲν θεωροῦν φαγώσιμα τὴν καμήλα, τὸν ἀκανθόχοιρο, τὸν ἀετὸ, τὸ γῦπα, τὸν καταράκτη, τὸν τσαλαπετεινό, τὴ γλαῦκα· ἐπίσης ἀρνοῦνται νὰ φᾶνε τὰ κοράκια, τὶς ἴβεις, τὶς νυχτερίδες, τὸν ἐρωδιό, τὸν φοβιτσιάρη ποντικό, τὴ γάτα καὶ τὸν ἀρουραῖο, τὴν παρδαλὴ σαύρα καὶ τὸν τσαλαπετεινό. Καὶ ποιὸ ἀπὸ αὐτὰ δὲν τὸ περιφρόνησαν τελείως ἀπὸ σεβασμὸ πρὸς τὸ νόμο;

Πῶ πῶ πόσο μεγάλῃ τελειότητα! Τίποτε, ὅπως φαίνεται, δὲν ἦταν γι' αὐτοὺς νὰ νικήσουν τὴ γαστέρα καὶ μὲ τὴν τέτοια ἄριστη διατροφή νὰ ἀνταλλάξουν τὴν κακὴ διατροφή τους, γιὰ νὰ μὴν προσκρούσουν στὸ νομοθέτη. Θὰ κατηγοροῦνταν λοιπόν, ὅπως εἶναι εὐλόγο, δίκαια τὰ τῶν Χριστιανῶν. Γιατί, ἀφοῦ ἀποχαιρέτησαν κατὰ κάποιον τρόπο τὰ τοῦ νόμου, ἀπὸ κανέναν ἀπὸ ὅσα ὀνομάσαμε δὲν θέλησαν ν' ἀπόσχουν, καὶ ἦταν ὅλα φαγώσιμα γι' αὐτοὺς σὰν χόρτα καὶ λάχανα, καὶ καθαρὰ στὸ τραπέζι τὰ κοράκια καὶ οἱ ἴβεις καὶ τὰ λοιπά. Ἄς ἐπαινοῦμε λοιπόν τὸ νόμο, γιατί θεσμοθετώ-

41. Λευϊτ. 11, 13, 19.

42. Λευϊτ. 11, 29-30.

μένην εὖ μάλα θεσμοθετῶν, ἀποφοιτῶν ἐκέλευσεν, ὧν οὐκ ἂν τις γένοιτο παρ' οὐδενὶ λόγος, μᾶλλον δὲ τῶν οὕτως ἀπηχθημένων ἀγκῶ παντί, ὡς εἶναί τι τῶν βδελυρωτάτων καὶ μόνην αὐτὴν θέσιν. Ἄλλὰ ταυτὶ μάλα αἰσχρὰ καὶ ἀπόβλητα παντὶ γένοιτ' ἂν, καὶ σφόδρα εἰκότως. Πλὴν τοὺς ὑπὸ νόμον ἐπαινέσαι τις ἂν, καὶ τῆς ἐγκρατείας ἀγάσαιτο. Καὶ γὰρ καὶ ὑείων ἀπέσχηνται κρεῶν, πλείστον τε ὄσων ἐτέρων πτηνῶν τε καὶ ἐναλίων· οἷον στρουθοῦ καὶ τῶν ἐν λεπίσι καὶ πτερυγίοις οὐκ ὄντων· ἀπέφησε γὰρ ὁ νόμος τὸ ἐδώδιμα ποιεῖσθαι ταυτὶ. Οὐκοῦν, εἰ μὲν οἶδεν αὐτὰ μὴ καλῶς ἔχοντα κατὰ φύσιν, ἢ τῶν πολλῶν καὶ ἐντιμοτέρων χρῆσις, εἰ μὴ τῶν ἄλλων ἀπάντων παρὰ γε τοῖς εὖ εἰδόσιν ὀψοφαγεῖν προτετὶμνηται, τὴν αἰσχίῳ ψῆφον μετὰ τῶν ἄλλων ἐχέτω· εἰ δὲ καλὰ μὲν ἐν χρήσει, κεκιδδήλευται δὲ τῷ νόμῳ, πολυπραγμονῶμεν παρ' αὐτοῦ τὰ ἐγκλήματα τῶν οὐκ ὄντων αἰσχροῶν.

15 Ἄπόβλητον τοίνυν ποιεῖται τὸν ὕν, ὅτι ὀνυχίζει, φησὶν, ὀνυχοστῆρας ὄπλης, καὶ μηρυκισμὸν οὐκ ἀνάγει. Κατέψεκται δὲ παρ' αὐτῷ καὶ τῶν ἐνύδρων τινά, ὅτι μὴ εἰσὶν ἐν λεπίσι, μήτε μὴν ἐν πτερυγίων ἐκβολαῖς. Ἄρ' οὖν ἀπόχρη τοῖς ὀνομασμένοις πρὸς τὸ κακύνεσθαι δεῖν τὰ κατὰ φύσιν ἐνόητα αὐτοῖς; Τί γὰρ ὄλως εἰ 20 σχίζοι μὲν ὕς τὴν ὄπλην εἰς ὀνυχας δύο, μαρυκᾶται γε μὴν οὐκέτι; Τί δὲ δὴ τὸ πτερυγίων καὶ μὴν καὶ λεπίδων ἐστερηθῆσθαι τινὰ τῶν τοῖς ὕδασι ἐκβιοῦν εἰωθότων; Ἄρ' οὖν ἁμαρτοεπῆς ὁ νόμος, κατηγόρευσε δὲ τὸ βέβηλον εἰκῆ τῶν οὐκ ὄντων αἰσχροῶν; Οὐ τοῦτό φαμεν· ὀνύνησι γὰρ οὐ μετρίως τοὺς ἰσχυρῆς διανοία τῶν ἐν 25 αὐτῷ κεκρυμμένων ἐννοιῶν τὸ βάθος καταθρεῖν ἰσχύοντας. Ἐπειδὴ γὰρ γέγονε τῷ νομοθέτῃ σκοπὸς εἰσηγήσασθαι τοῖς παιδαγωγουμένοις, τίσιν ἂν μάλιστα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς προσοικειοῦσθαι πρέποι, καὶ τίνων ἀποφοιτῶν, δέχεται τῶν ὀνομασμένων ἕκαστον εἰς παράδειγμα τῶν εἰκότων αὐτοῖς, κατὰ γε, φημί, τὴν ποιότητα τῶν ἡθῶν. Ποιήσομαι δὲ σαφῆ τῶν ἐννοιῶν τὴν δύναμιν. Ἀποφάσκει μὲν γὰρ εἰς βρωσὶν κάμηλόν τε καὶ τὸν ὕν· τὴν μὲν, ὅτι μαρυκάζει, τέμνει δὲ οὐχὶ πρὸς διχηλίαν τὸν πόδα· τὸν δέ, ὅτι κατασχίζει μὲν εἰς ὀνυχας δύο τὴν ὄπλην, μαρυκάζει δὲ οὐδαμῶς.

ντας ἄριστα στοὺς Ἰσραηλίτες τὴν ἰδιαίτερη διατροφή τους, τοὺς διέταξε νὰ ἀπέχουν ἀπὸ ὅσα κανένας δὲν θὰ ὑπολόγιζε, καὶ μᾶλλον εἶναι ἀπὸ αὐτὰ πού τόσο ἀπεχθάνεται κάθε ἄγνός, γιατί εἶναι κάτι ἀπὸ τὰ πιὸ σιχαμερὰ καὶ μόνο νὰ μποῦν στοὺ τραπέζι. Ἐλλ' αὐτὰ θὰ ἦταν πάρα πολὺ αἰσχροὺ καὶ ἀπόβλητα γιὰ τὸν καθένα, καὶ πάρα πολὺ εὐλογα. Πλὴν ὅμως θὰ ἐπαινοῦσε κανεὶς ἐκείνους πού ἦταν κάτω ἀπὸ τὸ νόμο καὶ θὰ τοὺς θαύμαζε γιὰ τὴν ἐγκράτεια τους. Γιατί καὶ ἀπὸ τὸ χοιρινὸ κρέας ἀπέχουν καὶ ἀπὸ πάρα πολλὰ ἄλλα πτηνὰ καὶ θαλασσινὰ, ὅπως τὴ στρουθοκάμηλο καὶ ὅσα δὲν ἔχουν λέπια καὶ πτερύγια· γιατί ὁ νόμος ἀπαγόρευσε αὐτὰ νὰ τὰ τρῶνε. Ἐν λοιπὸν γνωρίζει καλὰ ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι καλὰ κατὰ φύση, ἢ χρῆση τῶν πολλῶν καὶ πιὸ ἐκλεκτῶν, ἂν δὲν προτιμῶνται ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ἀπὸ ἐκείνους πού γνωρίζουν νὰ τρῶνε, ἄς λάβουν τὴν καταδικαστικὴ ψῆφο μαζί μὲ τὰ ἄλλα, ἂν ὅμως ἦταν καλὰ στὴ χρῆση, ἄλλ' ἔχουν θεωρηθεῖ μὴ καθαρὰ ἀπὸ τὸ νόμο, ἄς ζητήσομε ἀπὸ αὐτὸν νὰ μᾶς πεῖ τί κακὸ ἔχουν ὅσα δὲν εἶναι αἰσχροὺ.

Ἐπαγορεύει λοιπὸν τὸν χοῖρο, ἐπειδὴ, λέγει, ἔχει στίς ὀπλές νύχια, ἄλλα δὲν εἶναι μηρυκαστικὸ. Κατηγοροῦνται ἀπὸ αὐτὸν καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ ὑδρόβια, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν λέπια οὔτε πτερύγια. Ἐραγε λοιπὸν ἀρκεῖ γιὰ ὅσα ἀναφέραμε νὰ τὰ κατηγορήσομε γι' αὐτὰ πού ἔχουν ἀπὸ τὴ φύση; Τί σημασία δηλαδὴ ἔχει ἂν ὁ χοῖρος ἔχει σχιστὴ ὀπλή μὲ δύο νύχια, ἄλλα δὲν εἶναι μηρυκαστικὸ; Τί καὶ ἂν στεροῦνται πτερύγια καὶ λέπια κάποια ἀπὸ ὅσα ζοῦν στὰ νερὰ; Ἐρα λοιπὸν ὁ νόμος ἔκανε λάθος καὶ κατηγορήσε γιὰ βέβηλα αὐτὰ πού δὲν εἶναι αἰσχροὺ; Δὲν λέμε αὐτό· γιατί δὲν ὠφελεῖ λίγο αὐτοὺς πού ἔχουν τὴ δύναμη μὲ σκέψη λεπτὴ νὰ ἐρευνοῦν τίς ἔννοιες πού κρύβονται στοὺ βάθος. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ σκοπὸς τοῦ νομοθέτη ἦταν νὰ διδάξει τοὺς παιδαγωγούμενους ποιά προπάντων ἀπὸ τὰ ἐπίγεια νὰ προσοικειωθοῦν, καὶ ἀπὸ ποιά νὰ ἀπέχουν, δέχεται καθένα ἀπὸ ὅσα ἀναφέραμε ὡς παράδειγμα ὅσων μοιάζουν μαζί τους, ἐννοῶ ὡς πρὸς τὴν ποιότητα τῶν ἡθῶν. Θὰ κάνω σαφὲς τὸ βαθύτερο νόημα τῶν ἐννοιῶν. Ἐπαγορεύει δηλαδὴ νὰ τρῶνε τὴν καμήλα καὶ τὸν χοῖρο, τὴ μία γιατί εἶναι μηρυκαστικὸ, δὲν ἔχει ὅμως δίχληλη ὀπλή, ἐνῶ τὸν χοῖρο, ἐπειδὴ ἔχει σχιστὴ σὲ δύο νύχια τὴν ὀπλή, δὲν μηρυκάζει

Καίτοι φαίη τις ἂν ὡς ἔστιν ἐν ἀμφοῖν τὸ ἐλλειπὲς ἑκατέρω. Ὁ μὲν γὰρ ὕς, ὡς ἔφην, διηλεῖ μὲν ὀπλήν, οὐ μαρυνκάζει δέ. Ἐνεστι δὲ τῇ καμήλῳ τὸ ἔμπαλιν. Ἐρ' οὖν συνεμέτρησεν ὁ νόμος τὴν βδελυρίαν αὐτοῖς, ὡς ἐξ ἡμισείας εἶναι πονηρὰ καὶ βέβηλα;
5 Καίτοι πῶς τοῦτό γε ἀληθές; Τί τὸ χρῆμα, ὦ τᾶν, τί τὸ αἰνιγμα, καταθρῶμεν, εἰ δοκεῖ.

Ἔθος τοιγαροῦν τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ τὴν τοῦ ποδὸς θάσιν καὶ ὄλον ἔσθ' ὅτε τὸν πόδα δέχεσθαι πρὸς ἀπόδειξιν αἰνιγμα-
τωδῶς τῆς ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πρακτέων ὁδοῦ· ὁποῖόν ἐστι τὸ ἐν
10 βιβλίῳ Παροιμιῶν· «Ὁρθὰς τροχιάς ποίει σοῖς ποσί, καὶ τὰς ὁδοὺς σου κατεύθυνε». Καὶ μὴν καὶ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβίδ· «Καὶ ἐπέστρεψα τοὺς πόδας μου εἰς τὰ μαρτύριά σου». Ἴδου τοιγαροῦν τῆς ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πραγμάτων ὁδοῦ εἰς τύπον ὁ ποῦς. Διττὴ δέ πως αὕτη παρ' ἡμῖν ἐστι· ἢ γὰρ ἑαυτοὺς ταῖς ἐπιεικειαῖς ὠφε-
15 λεῖν εἰθίσμεθα, αἰεὶ τι τῶν ἀμεινόνων προσκτώμενοι καὶ τοῖς τῆς καρδίας ἐναποκλείοντες θησαυροῖς τὴν ἀκραιφνῆ ποιούμεθα, διὰ πλείτων ὄσων ἰόντες τρόπων. Οὐκοῦν τὸ διττὸν εἰς θάσιν τοῦ πο-
δός, τὸ ἐπ' ἄμφω θαίνειν δύνασθαι κατασημῆνειεν ἄν. Τό γε μὴν μαρυνκάζειν, ἐλλογμιότητος ἂν εἴη σύμβολον. Χρῆναι γάρ, ἔγωγέ
20 φημι, τοὺς οἵπερ ἂν εἶεν σεπτοὶ καὶ σεσοφισμένοι, καὶ τῶν ἀλη-
θῶν δογμάτων ἐρευνηταί, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πλειστάκις ἄνω τε καὶ κάτω στρέφειν τὰς ἐφ' ἑκάστῳ τῶν ἀπορουμένων ἐννοίας, καὶ οἷον ἀναμασᾶσθαι συχνῶς, καὶ οἷον ἀκαταλήκτοις ἀκριβείαις κατισχνουῖν ἐπιείγεσθαι τὰ δυσέφικτα τῶν θεωρημάτων. Τὸ γάρ
25 τοι παραδεχθὲν ἀπλῶς καὶ ἀβασανίστως καὶ ταῖς ἐρεῦναις οὐ τετριμμένον, γένοιτ' ἂν ἔσθ' ὅτε καὶ ἐπιζήμιον. Κατακιβδηλεύει τοίνυν ὁ νόμος τὸν ὠφελεῖν μὲν εἰδότα πρακτικῶς ἑαυτὸν καὶ ἑτέ-
ρους, οὐ μὴ ἔχοντα πρὸς τούτῳ καὶ τὸ ἐλλόγιμον. Ἐξ ἀντιστρόφου δέ, ὡσπερ ἀποφαίνει μεμολυμένον τὸν ἐλλογμιότητι μὲν ὅτι μάλι-
30 στα φίλον, οὐ μὴν ἔτι καὶ πρακτικῶς εὐδοκιμεῖν εἰώθότα. «Ὅς γὰρ ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ», φησὶν ὁ Σωτῆρ, «οὗτος μέγας κληθήσεται

43. Παροιμ. 4, 26.

44. Ψαλμ. 118, 59.

ὅμως καθόλου. Καὶ βέβαια θά ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὑπάρχει στὸ ἓνα αὐτὸ πὺν λείπει ἀπὸ τὸ ἄλλο. Γιατὶ ὁ χοῖρος, ὅπως εἶπα, ἔχει σχιστὴ σὲ δύο τὴν ὄπλῃ, ὅμως δὲν μηρυκάζει, ἐνῶ στὴν καμῆλα συμβαίνει τὸ ἀντίθετο. "Ἄρα λοιπὸν ὁ νόμος ἔφερε σὲ συμμετρία τὴ βδελυρία τους, ὥστε νὰ εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ κακὰ καὶ μαρὰ; Καὶ πῶς αὐτὸ εἶναι ἀληθές;" Ἄν θέλεις, φίλε, ἄς δοῦμε τί σημαίνει αὐτὸ πρᾶγμα, τί σημαίνει αὐτὸ τὸ αἶνιγμα.

Εἶναι συνήθεια λοιπὸν τῆς θεόπνευστης Γραφῆς νὰ δέχεται τὴ βάση τοῦ ποδιοῦ καὶ πολλὰς φορές καὶ ὅλο τὸ πόδι γιὰ νὰ δηλώσει αἰνιγματικὰ τὸ δρόμο πρὸς κάθε τι ἀπὸ τὰ πρακτέα, ὅπως γιὰ παραδειγμα αὐτὸ πὺν λέγει στὸ βιβλίο τῶν Παροιμιῶν «Βάλε ὀρθὴ πορεία στὰ πόδια σου καὶ κατεύθυνέ τα ὀρθὰ στὸ δρόμο τῆς ζωῆς»⁴³. Ἄλλὰ καὶ αὐτὰ πὺν λέγονται μὲ τὸ στόμα τοῦ Δαβὶδ· «Καὶ ἐπανέφερε τὰ πόδια μου ἐκεῖ πὺν μοῦ ὑπέδειξες»⁴⁴. Νὰ λοιπὸν πὺν τὸ πόδι εἶναι τύπος τοῦ δρόμου γιὰ κάθε πρᾶγμα. Καὶ εἶναι αὐτὸς κατὰ κάποιο τρόπο γιὰ μᾶς διπλός. Ἡ δηλαδὴ συνηθίσαμε νὰ ὠφελούμαστε μὲ τὶς ἀρετὲς, κατακτώντας πάντοτε κάτι καλὸ, καὶ κλείνοντάς το στοὺς θησαυροὺς τῆς καρδιάς βαδίζομε τὸν ἀληθινὸ δρόμο προχωρώντας μὲ πολλοὺς καὶ διάφορους τρόπους. Τὸ διπλὸ λοιπὸν στὴ βάση τοῦ ποδιοῦ ἐνδεχομένως ὑποδηλώνει τὸ ὅτι μποροῦμε νὰ βαδίσσομε πρὸς δυὸ κατευθύνσεις. Ὁ μηρυκασμὸς μπορεῖ νὰ εἶναι σύμβολο τῆς μόρφωσης. Πρέπει λοιπὸν, λέγω ἐγὼ, ὅσοι εἶναι σεβαστοὶ καὶ μορφωμένοι καὶ ἐρευνητὲς τῶν ἀληθινῶν δογμάτων, ὄχι μία φορά, ἀλλὰ πολλὰς νὰ στρέφομε πάνω καὶ κάτω τὰ νοήματα κάθε ἀπορίας μας καὶ κατὰ κάποιο τρόπο νὰ ἀναμασσοῦμε συχνὰ καὶ μὲ ἀκατάπαυστη προθυμία νὰ θέλομε νὰ λεπτολογοῦμε τὰ δυσκολονόητα θεωρήματα. Γιατὶ αὐτὸ πὺν τὸ ἀποδεχθήκαμε πρόχειρα καὶ ἀβασάνιστα, καὶ ὄχι μὲ λεπτολογημένη ἐρευνα, μπορεῖ νὰ γίνεῖ κάποτε καὶ ἐπιζήμιο. Θεωρεῖ λοιπὸν ὁ νόμος ἀπατηλὸν αὐτὸν πὺν ξέρει βέβαια νὰ ὠφελεῖ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τοὺς ἄλλους στὴν πράξη, δὲν ἔχει ὅμως ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ καὶ τὴ μόρφωση. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἀντίθετο· δείχνει μολυσμένον ἐκεῖνον πὺν εἶναι ὑπερβολικὰ φίλος τῆς μόρφωσης, δὲν εὐδοκίμεῖ ὅμως συνήθως καὶ μὲ τὶς πράξεις του. Γιατὶ λέγει ὁ Σωτῆρας· «Ὁποῖος πράξει καὶ διδάξει, αὐτὸς θ' ἀποκτήσει μεγάλο

ἐν βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν». Δεῖ γὰρ εἶναι κατ' ἄμφω δεξιὸν τὸν ἐν σπουδῇ καὶ λόγῳ ποιεῖσθαι προθυμούμενον τὸ χρῆναι θαυμάζεσθαι.

Τὰ δέ γε τοῖς ὕδασι ἐμβεδιωκότα, οἷς οὔτε λεπίδες εἰσίν, 5 οὔτε μὴν πτερυγίων ἐκφύσεις, αἰεί πω τοῖς κατωτάτω τέλμασι ἐγκαλινδεῖσθαι φιλεῖ καὶ τὸ ἀνανήχεσθαι μισεῖ, νωθρά τέ ἐστι, καὶ δυσκίνητα. Τύποι δ' ἂν εἶεν καὶ ταῦτα τῶν τοῖς τῆς ἀσελγείας βορβόροις ἐγκεκυλισμένων καὶ τοῖς τῆς φιληδονίας ἐγκεχωσμένων τέλμασι, καὶ πάντα δρᾶν εἰωθότων μονονουχὶ γυμνῶς καὶ 10 ἀναμφιέστως. Τουτὶ γὰρ ἡμῖν ὑπεμφαίνοι ἂν τὸ μὴ ἐν λεπίσιν εἶναι καὶ φυσικοῖς περιβλήμασι τὰ τῷ νόμῳ διαβεβλημένα. Τό γε μὴν ἐστερηῆσθαι καὶ πτερυγίων, πάλιν ὑπεμφαίνει τὸ ἀνεπιτήδειον πρὸς γε τὸ δεῖν ἀνανήχεσθαι θέλειν καὶ ἀνακύψαι βραχὺ τῶν ἐν οἷς εἰσι κακῶν. Ἄνθρωποι δὲ οὗτοι φθοροὶ καὶ ἀπεγνωσμένοι 15 καὶ γαστροῦς ἡδοναῖς δουλεύοντες, πορνεία τε, ὡς ἔφην, καὶ ἀσελγεία σύντροφοι, μαλακοὶ καὶ βέβηλοι, καὶ τὰ πᾶσι στυγητὰ τῶν θηλυδοιῶν γένη, καὶ ὅσοι δυσέκπλυντον τὸν ἐφ' ἅπασιν τοῖς αἰσχροῖς ἔχουσι μῶμον. Τῶν οὕτως ζῆν εἰωθότων ἀμετόχους εἰσάπαν εἶναι θούλγεται τοὺς σεβομένους αὐτόν, καὶ μὴν καὶ ἐτέρων 20 οἷς ἅπας ὁ θίος ἐν ἀρπαγαῖς ἐστι καὶ πλεονεξίαις καὶ ἐν ἐκτόποις φιλοκερδεΐαις, οὓς εὖ δὴ μάλα κατασημήνειαν ἀετοὶ καὶ ἰέρακες, καὶ μέντοι καὶ καταράκται, γρυπές τε καὶ γῦπες. Τύποι δὲ ὁμοίως τῶν ἐν πανουργίαις κόραξ τε καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ. Καὶ μὴν τῶν ἐν ἀμαθίαις καὶ οἷον ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ καὶ τὸ τῆς συνέσεως φῶς 25 κατεστνηγῆκότων, ἔποψ τε καὶ γλαύξ, καὶ προσέτι νυκτερίς, καὶ ὅσα πρὸς τούτοις τὰς ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ ποιεῖται πτήσεις. Γαλιῆ δὲ καὶ μῦς γράφουσί πως ἐφ' ἑαυτοῖς τὰ δειλὰ καὶ ἄνανδρα καὶ ψοφώδη τῶν κλεπτῶν γένη· καὶ ἀπαξαπλῶς ἐκάστῳ τῶν ὀνομασμένων διὰ τοῦ νόμου χαλεπὸν οὐδὲν ἐφαρμόσαι λόγους ἀληθεῖς 30 τε καὶ ἀναγκαίους.

Πνευματικὸς δὲ ὁ νόμος, καὶ οὐ μέχρι τῶν ἐμφανεστέρων ἰστάς τῶν ἐννοιῶν τὴν ἀπόδοσιν. Ἐπι τοίνυν τοῦ θεσπεσίου Πέτρου τοῖς

ὄνομα στή βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁴⁵. Γιατί πρέπει νὰ εἶναι ἱκανὸς καὶ στὰ δύο αὐτὸς ποὺ θέλει νὰ τὸν θαυμάζουν γιὰ τὴ σπουδὴ καὶ τὸν λόγο του.

“Ὅσα ζῶα ζοῦν στὰ νερά καὶ δὲν ἔχουν οὔτε λέπια οὔτε ἐκφύσεις πτερυγίων, ἀγαποῦν νὰ κυλιοῦται πάντοτε στὰ βάθη τῶν τελμάτων, καὶ ποτὲ δὲν κολυμποῦν στὴν ἐπιφάνεια, εἶναι νωθρὰ καὶ δυσκίνητα. Αὐτὰ μπορεῖ νὰ εἶναι τύποι ἐκείνων ποὺ κυλίσθησαν στὸν βόρβορο τῆς ἀσέλγειας καὶ ἔχουν βυθισθεῖ στὰ τέλματα τῆς φιληδονίας, καὶ συνηθίζουν ὅλα νὰ τὰ πράττουν γυμνὰ σχεδὸν καὶ ἀπροκάλυπτα. Γιατί αὐτὸ μπορεῖ νὰ μᾶς ὑποδηλώσει τὸ ὅτι δὲν ἔχουν λέπια καὶ φυσικὰ περιβλήματα ὅσα καταδικάζει ὁ νόμος. Τὸ ὅτι ἐξάλλου στεροῦνται πτερυγία, ὑποδηλώνει πάλι τὴν ἔλλειψη θέλησης ν’ ἀνεβοῦν στὴν ἐπιφάνεια καὶ νὰ ξεφύγουν λίγο ἀπὸ τὰ κακὰ στὰ ὁποῖα βρῖσκονται. Αὐτοὶ εἶναι ἄνθρωποι διεφθαρμένοι καὶ ἀπελπισμένοι καὶ δοῦλοι τῶν ἡδονῶν τῆς κοιλιᾶς, σύντροφοι τῆς πορνείας, ὅπως εἶπα, καὶ τῆς ἀσέλγειας, μαλθακοὶ καὶ ἀνήθικοι καὶ ὅλα τὰ μισητὰ θηλυπρεπῆ εἶδη, ἀλλὰ καὶ ὅσοι κατηγοροῦνται μὲ ἄσβεστες κατηγορίες γιὰ ὅλα τὰ αἰσχρὰ. Μ’ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν συνηθίσει νὰ ζοῦν μ’ αὐτὸν τὸν τρόπο θέλει νὰ μὴ σχετίζονται καθόλου ὅσοι τὸν σέβονται, ἀλλὰ καὶ μὲ ἄλλους ποὺ ὁ βίος τους εἶναι ὅλο ἀρπαγὲς καὶ φιλαργυρίες καὶ παράνομη κερδοσκοπία, τοὺς ὁποίους πολὺ εὐκόλα θὰ τοὺς ὑποδηλώσουν οἱ ἀετοί, τὰ γεράκια, καὶ βέβαια καὶ οἱ καταράκτες, οἱ γρῦπες καὶ οἱ γῦπες. Ὅμοια τύποι τῶν πανούργων εἶναι ὁ κόρακας καὶ τὰ ὅμοια μ’ αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ποὺ ζοῦν στὴν ἀμάθεια, σὰν στὸ σκοτάδι καὶ τὴ νύχτα καὶ ποὺ μισοῦν τὸ φῶς τῆς γνώσεως, τύπος εἶναι ὁ τσαλαπετεινὸς καὶ ἡ κουκουβάγια, καὶ μαζὶ καὶ ἡ νυχτερίδα καὶ ὅσα ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ πετοῦν τὴ νύχτα καὶ στὸ σκοτάδι. Ἡ γάτα καὶ ὁ ποντικὸς ὑποδηλώνουν μὲ τὸν ἑαυτό τους τὰ δειλὰ καὶ ἄνανδρα καὶ φοβιτσιάρικα γένη τῶν κλεφτῶν καὶ γενικὰ γιὰ καθένα ἀπὸ ὅσα ἀναφέρει ὁ νόμος δὲν εἶναι δύσκολο νὰ ἐφαρμόσομε ἐξηγήσεις ἀληθινὲς καὶ λογικές.

Ὁ νόμος εἶναι πνευματικὸς καὶ δὲν σταματᾷ τὴν ἀπόδοση τῶν ἐννοιῶν μέχρι τὰ πιὸ φανερά. Θέλοντας λοιπὸν ὁ θεσπέσιος Πέτρος

45. Ματθ. 5, 19.

Ἰουδαίων ἔθεσιν ἐμφιλοχωρεῖν ἐθέλοντος καὶ οἶον ὀκνοῦντος
 ἵεναι πρὸς τὰ βελτίω, διὰ τοι τὸ ἠπτάσθαι δεινῶς τῇ περὶ τοὺς τύ-
 πους αἰδοῖ, καθήμισι τὴν ὀθόνην ἐξ οὐρανοῦ Θεὸς ἐγγεγραμμένων
 αὐτῇ τῶν ζώων, ἃ ταῖς τοῦ νόμου ψήφοις αἰνιγματωδῶς μὲν, ὡς
 5 ἔφην, πλὴν ὡς βέβηλα κατεκρίνετο· καὶ δὴ σφάττειν ἐκέλευε, καὶ
 εἴτερ ἔλοιτο ποιεῖσθαι τροφήν. Ἀλύοντος δὲ καὶ οὕτω τοῦ μαθη-
 τοῦ, καὶ δὴ καὶ λέγοντος Ἰουδαϊκῶς, «Μηδαμῶς, Κύριε, ὅτι οὐδέ-
 ποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον, οὐδὲ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα
 μου πᾶν κρέας βέβηλον»· φωνὴ Κυρίου κατεδόθη, μονονουχὶ καὶ
 10 ἐπιπλήττοντος αὐτῷ τοῦ Θεοῦ, λέγοντός τε σαφῶς· «Ἄ ὁ Θεὸς
 ἐκαθάρισεν, σὺ μὴ κοίνου». Εἶτα συνῆκεν εὐθύς ὅτι ἐνειστήκει
 καιρὸς τοῦ μεταπλάττεσθαι δεῖν πρὸς ἀλήθειαν τὰς σκιάς· Ἡ δέ γε
 τῶν τύπων εἰς ἀλήθειαν μεταφοίτησις ἀποπεραίνει μᾶλλον αὐ-
 τούς, καὶ οὐ, καθάπερ οἶονται τινες, εἰσῆ τεθειμένους ἀποφήνειεν
 15 ἄν. Οὐκοῦν, οὐ ποτὲ μὲν ὁ νομοθέτης καθαρὸν οἶδε τὸν ὕν, ἤγουν
 τὰ ἕτερα, ποτὲ δὲ οὐχί, ἀλλὰ οἶδεν εὖ γεγονότα. Γέγραπται γάρ,
 ὅτι «Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ πάντα καλὰ
 λίαν, καὶ εὐλόγησεν αὐτά». Καθὸ γὰρ εἶναι πέφυκε καὶ καθὸ
 γέγονεν ἕκαστον τῶν γεγονότων, ἔξει που πάντως ἐφ' ἑαυτῷ τὸ
 20 εἶναι καλόν. Οὐκοῦν εἰ καὶ μὴ πρόσσεστιν ὑἱὸ τὸ μαρναῖσθαι τυχόν,
 ἀλλ' οὐκ ἀκάθαρτον, ἐδώδιμον δὲ μᾶλλον ἔστι τὸ ζῶον καταμιανεῖ
 δέ τινος κατ' οὐδένα τρόπον, τό γε ἦκον εἰς ἰδίαν φύσιν. Τύποι
 γάρ, ὡς ἔφην, ὁ νόμος καὶ σκιά, «μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπικεί-
 μενα». Γέγραφε γὰρ ὧδέ τισιν ὁ ἱερώτατος Παῦλος. Ἄλλ' ἡμᾶς μὲν
 25 ἴσως ᾤθηθη ληρεῖν, ταυτὶ φρονοῦντας καὶ λέγοντας Περιαντίζεται
 δὲ πάλιν αὐτὸς καὶ τοῖς ἱεροῖς Γράμμασιν ἀσυνέτως ἐπιπηδᾷ, καί
 φησιν·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλὰ τί ταῦτα ἐγὼ μακρολογῶ λεγόμενα παρ' αὐτῶν, ἐξὸν
 30 ἰδεῖν εἴ τινα ἰσχὺν ἔχει; Λέγουσι γάρ, τὸν Θεὸν ἐπὶ τῷ προτέρῳ

νά εἰσχωρήσει στὰ ἔθιμα τῶν Ἰουδαίων καὶ διστάζοντας κατὰ κά-
ποιο τρόπο νά προχωρήσει στὰ καλύτερα, ἐπειδὴ διακατεχόταν ἀπὸ
φοβερὸ σεβασμὸ στοὺς τύπους, τοῦ κατεβάζει ὁ Θεὸς ἀπὸ τὸν
οὐρανὸ τὸ σενδόνι μὲ ζωγραφισμένα τὰ ζῶα σ' αὐτὸ, τὰ ὁποῖα μὲ
ἀπόφαση τοῦ νόμου μὲ τρόπο αἰνιγματικὸ, ὅπως εἶπα, πλὴν ὅμως
καταδικάζονταν ὡς βέβηλα, καὶ μάλιστα πρόσταζε νὰ τὰ σφάζουν
κι ἂν ἤθελαν νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν ὡς τροφή. Κι ἔτσι ὅμως ἐπειδὴ
ἔτρεμε ἀπὸ τὸ φόβο ὁ μαθητὴς καὶ εἶπε μιλώντας Ἰουδαϊκά, «Κα-
θόλου, Κύριε, γιατί οὐδέποτε ἔφαγα κάτι κοινὸ ἢ ἀκάθαρτο, οὔτε
ἔβαλα στὸ στόμα μου κρέας βέβηλο»⁴⁶, τοῦ ἀπηύθυνε λόγο ὁ Θεὸς
καὶ ἐπιπλήττοντάς τον κατὰ κάποιο τρόπο τοῦ εἶπε καθαρὰ: «Αὐτὰ
ποὺ ὁ Θεὸς τὰ ἔκανε καθαρὰ, ἐσὺ μὴν τὰ θεωρεῖς ἀκάθαρτα»⁴⁷. Τότε
κατάλαβε ἀμέσως ὅτι ἔφτασε ὁ καιρὸς νὰ μετατραποῦν οἱ σκιές σὲ
ἀλήθεια. Ἡ μεταφορὰ ὅμως τῶν τύπων σὲ ἀλήθεια ὁλοκληρώνει
μᾶλλον αὐτοὺς καὶ δὲν δείχνει, ὅπως νομίζουν κάποιοι, ὅτι νομοθε-
τήθηκαν ἔτσι στὴν τύχη. Δὲν θεώρησε λοιπὸν ὁ νομοθέτης ἄλλοτε
καθαρὸ τὸν χοῖρο ἢ τὰ ἄλλα ζῶα, καὶ ἄλλοτε ὄχι, ἀλλὰ τὰ εἶδε ὅτι
εἶχαν γίνεи ὅλα καλά. Γιατὶ ἔχει γραφεῖ: «Καὶ εἶδε ὁ Θεὸς ὅλα ὅσα
ἔκανε, καὶ νὰ ἦταν ὅλα πολὺ καλά, καὶ τὰ εὐλόγησε»⁴⁸. Ὅπως λοι-
πὸν εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του καὶ ὅπως ἔγινε καθένα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἔγι-
ναν εἶναι ὅπως οἴηται καλῶς καμωμένο. Ἐπομένως κι ἂν ἀκόμα ὁ
χοῖρος δὲν μηρυκάζει τυχόν, δὲν εἶναι ἀκάθαρτος, ἀλλὰ μᾶλλον
εἶναι φαγώσιμο τὸ ζῶο, καὶ δὲν θὰ μάνει μὲ κανένα τρόπο κάποιον,
ὅσον ἐξαρτᾶται βέβαια ἀπὸ τὴ φύση του. Γιατί, ὅπως εἶπα, ὁ νόμος
εἶναι τύπος καὶ σκιά, «ποὺ ἡ ἰσχὺς του διαρκεῖ μέχρι τὸν καιρὸ τῆς
διόρθωσής του»⁴⁹. Αὐτὸ πράγματι ἔγραψε σὲ κάποιους ὁ ἱερώτατος
Παῦλος. Ἄλλ' ἴσως φαντάσθηκε ὅτι ἐμεῖς φλυαροῦμε πιστεύοντας
καὶ διδάσκοντας αὐτὰ τὰ πράγματα. Περιαντολογεῖ ὅμως αὐτὸς
πάλλ και ἐφορμᾶ ἀπερίσκεπτα στὴν ἱερὴ Γραφή καὶ λέγει:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλὰ γιατί ἐγὼ μακρολογῶ γι' αὐτὰ ποὺ λέγονται ἀπὸ αὐτούς,
ἐνῶ μπορῶ νὰ δῶ ἂν ἔχουν κάποια ἰσχὺ; Γιατὶ λένε ὅτι ὁ Θεὸς ἔθεσε

48. Γέν. 1, 31.

49. Ἐβρ. 9, 10.

νόμῳ θεῖναι τὸν δεύτερον· ἐκεῖνον μὲν γὰρ γενέσθαι πρὸς καιρὸν περιγεγραμμένον χρόνοις ὠρισμένοις, ὕστερον δὲ τοῦτον ἀναφανῆναι διὰ τὸ τῷ Μωσέως χρόνῳ τε καὶ τύπῳ περιγεγραφθῆναι. Τοῦτο ὅτι ψευδῶς λέγουσιν, ἀποδείξω σαφῶς, ἐκ μὲν τοῦ Μωσέως οὐδέκα μόνας, ἀλλὰ μυρίας παρεχόμενος μαρτυρίας, ὅπου τὸν νόμον αἰώνιον φησιν. Ἀκούετε δὲ νῦν ἀπὸ τῆς Ἐξόδου· «Καὶ ἔσται ἡ ἡμέρα αὕτη ὑμῖν μνημόσυνον, καὶ ἐορτάσατε αὐτὴν ἐορτὴν Κυρίῳ εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν· νόμιμον αἰώνιον ἐορτάσατε αὐτήν. Ἐπτά ἡμέρας ἄζυμα ἔδεσθε, ἀπὸ δὲ τῆς ἡμέρας τῆς πρώτης 10 ἀφανιεῖτε ζύμην ἐκ τῶν οἰκιῶν ὑμῶν».

Χρήσεις δὲ τούτοις ἐπισωρεύσας ἐτέρας, αἰώνιον τε τὸν νόμον διὰ πασῶν ἐπιδείξας ὀνομασμένον (χρῆναι γὰρ οἷμαι μακροτέρας τὸν λόγον ἀπαλλάξαι περιόδου), ἐπιφέρει πάλιν.

Πολλῶν ἔτι τοιούτων παραλελειμμένων, ἀφ' ὧν τὸν νόμον τοῦ 15 Μωσέως αἰώνιον ἐγὼ μὲν εἶπεῖν διὰ τὸ πλῆθος παρητησάμην, ὑμεῖς δὲ ἐπιδείξατε ποῦ εἴρηται τὸ παρὰ τοῦ Παύλου μετὰ τοῦτο τολμηθέν, ὅτι δὴ «Τέλος νόμου Χριστός». Ποῦ τοῖς Ἑβραίοις ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο νόμον ἕτερον παρὰ τὸν κείμενον; Οὐκ ἔστιν οὐδαμοῦ, οὐδὲ τοῦ κειμένου διόρθωσιν. Ἀκουε γὰρ τοῦ Μωσέως 20 πάλιν· «Οὐ προσθήσετε ἐπὶ τὸ ῥῆμα ὃ ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν, καὶ οὐκ ἀφελεῖτε ἀπ' αὐτοῦ. Φυλάξασθε ἐντολὰς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν σήμερον, καὶ ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσιν». Ὑμεῖς δὲ τὸ μὲν ἀφελεῖν καὶ προσθεῖναι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ νόμῳ μικρὸν ἐνομίσατε, τὸ δὲ παραβῆναι 25 τελείως αὐτόν, ἀνδρειότερον τῷ παντὶ καὶ μεγαλοψυχότερον, οὐ πρὸς ἀλήθειαν, ἀλλ' εἰς τὸ πᾶσι πιθανὸν βλέποντες

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ῥηθῆναι μὲν οὖν, ὡς ἔφην, ἡμᾶς καίτοι πρεσβεύοντας τὰληθῆ βατταρίζειν εἰσῆ, ἢ τάχα που καὶ πανούργοις κεχρηῆσθαι κομπο- 30 πείαις, οὐκ ὄντος πνευματικοῦ τοῦ νόμου· πειρᾶσθαι δὲ μεθιστᾶν ἐφ' ἕτερα τῶν ἐν αὐτῷ γεγραμμένων τὸν νοῦν, ἵνα τὴν ἐπὶ ταῖς πα-

πάνω στὸν πρώτο νόμο τὸν δεύτερο. "Ὅτι ἐκεῖνος ἔγινε γιὰ ἓνα διάστημα καὶ ὀρισμένους χρόνους, κι ὕστερα παρουσιάσθηκε ὁ δεύτερος, γιατί ὁ Μωσαϊκὸς εἶχε ἐπισκιασθεῖ ἀπὸ τὸν χρόνο καὶ τὸν τύπο. "Ὅτι αὐτὸς ὁ ἰσχυρισμὸς εἶναι ψευδής, θὰ τὸ ἀποδείξω καθαρὰ ἀπὸ μαρτυρίες τοῦ Μωυσῆ, πού δὲν εἶναι μόνο δέκα, ἀλλὰ μύριες, ὅπου λέγει ὅτι ὁ νόμος εἶναι αἰώνιος. Ἄκουστε λοιπὸν ἀπὸ τὴν "Ἐξοδο· «Αὐτὴ ἡ ἡμέρα θὰ εἶναι γιὰ σᾶς μνημόσυνο· ἐορτάστε τὴν σὰν ἐορτὴ τοῦ Κυρίου σ' ὅλες τὶς γενεές σας. Θὰ φᾶτε ἄζυμα ἑπτὰ ἡμέρες, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα ἀφανίσετε τὸ προζύμι ἀπὸ τὰ σπίτια σας»⁵⁰.

Σ' αὐτὰ ἀφοῦ ὁ Ἰουλιανὸς ἐπισώρευσε ἄλλα χωρία καὶ ἔδειξε μὲ ὅλα ὅτι ὁ νόμος ὀνομάζεται αἰώνιος (γιατί πρέπει νὰ ἀπαλλάξω τὸ λόγο μου ἀπὸ μιὰ μακρὰ ἀφήγηση), προσθέτει πάλι·

"Ἐχοντας παραλείψει πολλὰ τέτοια, ἀπὸ τὰ ὅποια ἐγὼ παραιτήθηκα ἕξαιτίας τοῦ πλήθους τους, γιὰ νὰ πῶ ὅτι ὁ νόμος τοῦ Μωυσῆ εἶναι αἰώνιος, ἐσεῖς δεῖξτε μου ποῦ ἔχει λεχθεῖ αὐτὸ πὺν τόλμησε νὰ πεῖ ὁ Παῦλος ἔπειτα ἀπὸ αὐτά, ὅτι «τέλος τοῦ νόμου εἶναι ὁ Χριστός»⁵¹; Σὲ ποιὸ βιβλίον ὁ Θεὸς ὑποσχέθηκε ἄλλο νόμο ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸν πὺν ἔχουν; Δὲν ὑπάρχει πουθενά, οὔτε ὑποσχέθηκε διόρθωση τοῦ νόμου πὺν ὑπῆρχε. Γιατί ἄκουε πάλι τὸν Μωυσῆ· «Σ' αὐτὰ πὺν σᾶς εἶπα ὡς ἐντολές, δὲν θὰ προσθέσετε οὔτε θ' ἀφαιρέσετε ἀπὸ αὐτά. Φυλάξτε τὶς ἐντολές τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σας, ὅσα ἐγὼ σᾶς παραγγέλω σήμερα»⁵², «καὶ θὰ εἶναι καταραμένος ὅποιος δὲν τὰ τηρεῖ ὅλα»^{52α}. Ἐσεῖς ὅμως τὸ ν' ἀφαιρέσετε καὶ νὰ προσθέσετε σὲ ὅσα γράφει ὁ νόμος τὸ θεωρήσατε μικρὸ πρᾶγμα, τὸ νὰ τὸν παραβεῖτε ὅμως τελείως, εἶναι ἡ μεγαλῦτερη ἀνδρεία καὶ γενναιοψυχία, ἀποβλέποντας ὄχι στὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ σ' αὐτὸ πὺν πιστεύουν ὅλοι.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Φαντάσθηκε λοιπὸν, ὅπως εἶπα, ὅτι ἐμεῖς, μολονότι πρεσβεύομε τὰ ἀληθινά, φλυαροῦμε μάταια, ἢ ἴσως ὅτι χρησιμοποιοῦμε καὶ πανοῦργες κομπῆς διατυπώσεις, ἐπειδὴ τάχα ὁ νόμος δὲν εἶναι πνευματικός, καὶ ὅτι προσπαθοῦμε νὰ μεταφέρομε σὲ ἄλλα τὸ νόημα ὅσων γράφονται σ' αὐτόν, γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὴν κατηγορία τῶν

50. Ἐξ. 12, 14-15.

51. Ρωμ. 10, 4.

52. Δευτ. 4, 2.

52α. Δευτ. 27, 26.

ραδάσεσιν ἀποσκευασώμεθα γραφήν· ἔχει δὲ οὐχ ὧδε τὸ χρῆμά
 ποθεν. Οὐ γάρ τοι χρῆναι πρὸς ἡμῶν τὸν θεῖον εἰσάπαν διωθει-
 σθαι νόμον, ὡς οὐδὲν ἔχοντα τὸ τελοῦν εἰς ὄνησιν, ἀσυνετοῦντές
 φαμεν, προεισκεκομίσθαι δὲ μᾶλλον ἐσόμενον τοῖς ἀρχαιοτέροις
 5 παιδαγωγὸν ἐπὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ δι' αἰνιγμάτων αὐ-
 τοῖς ὑποφαίνοντα τὴν ἀλήθειαν. Οὕτω γὰρ εἶναι διοριζόμεθα πλή-
 ρωμα νόμου καὶ προφητῶν τὸν Χριστόν, καὶ μάλα ὀρθῶς ἢ γὰρ
 οὐχὶ παντὸς αἰνίγματος ἀσαφοῦς νοοῖτ' ἂν εἰκότως πλήρωμα
 ὑπάρχειν τὸ ἀληθές; Καίτοι πῶς ἂν ἐνδοιάσειέ τις; Οὐκοῦν οὐκ
 10 ἀναίρεσιν τῶν διὰ Μωσέως ποιεῖται νόμων ἢ πρὸς γε τὸ ἀληθές
 τῶν ἐν σκιαῖς μεταφοίτησις, ἀλλ' ἐκφανεστέραν αὐτοῦ καθίστησι
 τὴν διάνοιαν. Οὕτως αἰώνιον ὠνομάσθαι φαμὲν τὸν νόμον· πέπαν-
 ται γὰρ ἠκιστά γε, πρὸς ἡμῶν πληρούμενος κατὰ γε τῆς νοητῆς
 λατρείας τοὺς τρόπους. Ἀφῖκται γὰρ ὁ Χριστός, οὐ καταλύσων
 15 τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας, ἀποπεραίνων δὲ μᾶλλον, καθά φησιν
 αὐτός.

Καὶ ἵνα τὸν ἐν χερσὶ καὶ παροισθέντα παρ' αὐτοῦ διερμηνεύ-
 σασ νόμον, σαφεστέραν, ὡς ἔφην, ποιήσωμαι τὴν ἀπόδειξιν, ἀναγ-
 καίως ἐρῶ· Γέγραπται τοίνυν περὶ τῆς τῶν ἀζύμων· «Καὶ ἔσται ἡ
 20 ἡμέρα αὕτη ὑμῖν μνημόσυνον καὶ ἐορτάσατε αὐτὴν ἐορτὴν Κυρίῳ
 εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν νόμιμον αἰώνιον ἐορτάσατε αὐτήν. Ἑπτὰ ἡμέ-
 ρας ἄζυμα ἔδεσθε». Καὶ ταυτὶ μὲν διὰ Μωσέως ἐθεσμοθέτει Θεός.
 Διὰ δέ γε φωνῆς Ἡσαΐου τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ διαλέγεται καὶ
 φησιν· «Τὰς Νεομηνίας ὑμῶν, τὰ Σάββατα καὶ τὰς ἐορτάς ὑμῶν
 25 μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. Ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν». Εἶτα πῶς, εἰπέ
 μοι, διηνεκεῖς καὶ ἀκαταλήκτους τὰς τῷ Θεῷ κατεστυγημένας
 ὑπάρχειν ἐορτάς; Ἄρ' οὖν ἐροῦμεν ἑτερογνωμονῆσαι Θεῷ, καὶ τὰ
 ἐν ἀρχαῖς εὖ ἔχειν ὑπειλημμένα, καὶ ὀρισθέντα διὰ Μωσέως, κατα-
 σκῶψαι διὰ τῶν προφητῶν, καὶ ἀφασμαρτῆσαι τοῦ δέοντος, καί τι
 30 τῶν καθ' ἡμᾶς ὑπομεῖναι παθῶν; Τὸ γὰρ ἐλέσθαι μισεῖν ἅπερ ἂν
 ἐπαιnéσειέ τις, τὸν ἐπ' ἐλαφρία μῶμον αὐτῷ προστρίψεται.

Τί οὖν ἐροῦμεν τῶν οὕτω κατεψεγμένων ἀπαλλάττοντες Θεόν;

παραβάσεων. Ἡ πραγματικότητα ὅμως δὲν εἶναι αὕτη. Γιατί δὲν εἶμαστε ἀνόητοι νὰ λέμε, ὅτι πρέπει νὰ ἀποβάλουμε γενικὰ ὅλον τὸν θεῖο νόμο, ἐπειδὴ τάχα δὲν περιέχει τίποτε τὸ ὠφέλιμο, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι δόθηκε γιὰ νὰ εἶναι γιὰ τοὺς παλαιότερους παιδαγωγὸς στὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, καὶ μὲ αἰνίγματα νὰ ὑποδηλώνει σ' αὐτοὺς τὴν ἀλήθεια. Μ' αὐτὸ τὸ νόημα ὀρίζομε ὅτι εἶναι πλήρωμα τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ὁ Χριστὸς, καὶ πολὺ ὀρθά. "Ἡ μήπως σὲ κᾶθε σκοτεινὸ αἰνίγμα δὲν μπορεῖ νὰ ἐννοηθεῖ εὐλόγα, ὅτι πλήρωμα εἶναι ἡ ἀλήθεια; Καὶ πῶς θὰ μπορούσε ν' ἀμφιβάλλει κανεὶς γι' αὐτό; Ἐπομένως δὲν κάνει ἀναίρεση τῶν νόμων τοῦ Μωυσῆ ἢ μεταφορὰ τῶν σκιωδῶν στὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ κάνει πιὸ φανερὴ τὴν ἐννοιά τους. "Ἐτσι λέμε ὅτι ὀνομάσθηκε αἰώνιος ὁ νόμος· γιατί δὲν σταμάτησε καθόλου νὰ ἐκπληρώνεται σύμφωνα μὲ τοὺς τρόπους τῆς πνευματικῆς λατρείας. Καθόσον ὁ Χριστὸς ἦρθε ὄχι γιὰ νὰ καταργήσῃ τὸν νόμο ἢ τοὺς προφήτες, ἀλλὰ μᾶλλον γιὰ νὰ τὸν ὀλοκληρώσῃ, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος⁵³.

Μὲ σκοπὸ λοιπὸν νὰ διερμηνεύσω τὸν νόμο πού μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ πού αὐτὸς μᾶς προσκόμισε καὶ νὰ κάνω, ὅπως εἶπα, σαφέστερη τὴν ἀπόδειξη, θὰ πῶ κατ' ἀνάγκη· Ἐχει γραφεῖ λοιπὸν γιὰ τὴν ἑορτὴ τῶν ἄζύμων· «Καὶ θὰ σᾶς εἶναι ἡ ἡμέρα αὕτη μνημόσυνο· θὰ τὴν ἑορτάζετε ὡς ἑορτὴ τοῦ Κυρίου σὲ ὅλες τὶς γενιές σας. Θὰ τὴν ἑορτάζετε σύμφωνα μὲ τὸν νόμο αἰώνια. Ἐπτὰ ἡμέρες θὰ τρώτε ἄζυμα»⁵⁴. Αὐτὰ νομοθετοῦσε ὁ Θεὸς μέσω τοῦ Μωυσῆ. Μὲ τὰ λόγια ὅμως τοῦ Ἡσαΐα μιᾶ στοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραηλίτες καὶ λέγει· «Τὶς πρωτομηνιές σας, τὰ Σάββατα καὶ τὶς ἑορτές σας τὶς μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. Σᾶς ἔχω χορτάσει πιά»⁵⁵. Ἐπειτα, πές μου, πῶς εἶναι διαρκεῖς καὶ χωρὶς τέλος οἱ μισητὲς στὸν Θεὸ ἑορτές; Θὰ ποῦμε ἄραγε ὅτι ὁ Θεὸς ἄλλαξε γνώμη, καὶ ἐκεῖνα πού θεωροῦσε στὴν ἀρχὴ ὀρθὰ καὶ ὀρισε μέσω τοῦ Μωυσῆ, ὕστερα τὰ κατηγόρησε μέσω τῶν προφητῶν καὶ ἔσφαλε στὸ ὀρθό, καὶ ἔτσι ἔπαθε κᾶτι πού παθαίνομε καὶ ἐμεῖς; Γιατί τὸ νὰ μισεῖ αὐτὰ πού κάποιος θὰ ἐπαινοῦσε, θὰ τοῦ ἀποδώσῃ τὴν κατηγορία γιὰ ἐλαφρότητα.

Τί θὰ ποῦμε λοιπὸν, γιὰ ν' ἀπαλλάξομε τὸν Θεὸ ἀπὸ τὶς τόσες

53. Ματθ. 5, 17.

54. Ἔξ. 12, 14-15.

55. Ἡσ. 1, 13, 14.

Τεθεσμοθέτηκεν ὀρθῶς διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως, τὸ χρῆναι
 πληροῦν τὰς ἐν τύποις ἑορτάς, μισεῖ δὲ μελλούσας καὶ [εἶναι] κτη-
 νουμένας, ὅτι μὴ τοῖς τύποις ἐνδεδέσθαι φιλεῖν, πρὸς καλοῦ τοῖς
 ἀρχαιοτέροις ἦν, ἤθελε δὲ μᾶλλον ὡς ἐκ τύπου καὶ σκιᾶς ἐπὶ τὸ τῆς
 5 ἀληθείας διάπτοντας κάλλος, τὴν θυμηρεστάτην αὐτῷ περαίνειν
 λατρείαν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν νοερὰν καὶ ἐν πνεύματι. Προστέταχε
 μὲν γὰρ ἑορτάζοντας ἀρτοποιεῖν αὐτούς, ζύμης δὲ δίχα. Τοῦτο
 δρῶντες οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πλέον οὐδέν, ἀποπεραίνειν ᾤοντο τὸν
 νόμον. Ποία τοίνυν ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἡ ὄνησις; Ἡσθεῖη δ' ἂν τίνα
 10 τρόπον ἐπὶ τούτῳ Θεός; Ἄλλ' ἔρεῖς, ὅτι χρῆν δῆπου κεκαθαρομέ-
 νους ἑορτάζειν αὐτούς. Καίτοι πῶς, εἰ καταμιαίνειν οἶδεν ἡ ζύμη
 τοὺς ἐδηδοκότας, οὐκ εἰσάπαν αὐτούς ἀπαλλάττεσθαι χρῆν, καὶ
 οὐκ εἰς μόνας ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν ἡμέρας, εἴπερ τινὲς ἦσαν ὡς Θεῷ
 προσκεείμενοι τῆς ἀνδανούσης αὐτῷ πολιτείας ἐπιμεληταί; Ἄλλ' ὡς
 15 ἤδη προεῖπον, κὰν τῷδε τῷ νόμῳ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐν τοῖς ἐτέ-
 ροις, νοητοῦ πράγματος δῆλωσις αἰνιγματωδῶς εἰσκεκόμισται
 τοῖς ὀξὺ καὶ κεκαθαρομένῳ καὶ τὰ τοιάδε τῶν θεωρημάτων κατα-
 θρεῖν δυναμένοις. Πληροῦνται γε μὴν ὁ ἐπὶ τοῖς ἀζύμοις νόμος πρὸς
 ἡμῶν μάλιστα, τῶν ἐν πίστει δεδικαιωμένων καὶ ἡγιασμένων ἐν
 20 Πνεύματι, καὶ τὴν νοητὴν τελούντων λατρείαν. Κατὰ τοιόνδε τινὰ
 τρόπον εἰς τύπον φαυλότητος ἢ θεόπνευστος Γραφή τὴν ζύμην
 ἔσθ' ὅτε δέχεσθαι φιλεῖ.

Χρῆναι δὴ οὖν ἑορτάζειν αὐτούς προστέταχε, διεσμηγμέ-
 νους εὖ μάλα καὶ κεκαθαρομένους καὶ ἀπάσης φαυλότητος ἰόντας
 25 ὡς ἀποτάτω, ζύμην οὐκ ἔχοντας σαρκικῆς ἀκαθαρσίας καὶ πε-
 ρισπασμοῦ εἰκαίου, τῶν ἐπ' ἀνοήτοις πράγμασι, φημί. Θιασώτης
 γὰρ ὁ τοιοῦτος ἔσται λαμπρός. Γράφει γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος
 «Ὡστε ἑορτάζωμεν, μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ
 πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας». Αἰώνιος
 30 τοίνυν ὁ νόμος ὁ πάλαι μὲν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις αἰνιγματωδῶς,
 ὁ αὐτὸς δὲ νυνὶ παρ' ἡμῖν νοητῶς καὶ πνευματικῶς, καὶ κατὰ γε
 τὸ ἀληθές. Καὶ καιρὸς μὲν τοῖς αἰνίγμασι πρόπων ὁ πρὸ τῆς τοῦ

κατηγορίες; Νομοθέτησε ὀρθὰ μέσω τοῦ πάνσοφου Μωυσῆ, ὅτι πρέπει νὰ ἐορτάζουν τὶς τυπικὲς ἐορτές, ἀλλὰ μισεῖ τὶς μέλλουσες καὶ ἐκφυλισμένες· τὸ ὅτι δὲν θέλει νὰ εἶναι δεμένες μὲ τοὺς τύπους, ἦταν γιὰ καλὸ τῶν ἀρχαιότερων· ἤθελε μᾶλλον, μεταβαίνοντας ἀπὸ τὸν τύπο καὶ τὴ σκιά στὸ κάλλος τῆς ἀλήθειας, νὰ ὀλοκληρώσουν τὴν ἐπιθυμητὴ λατρεία σ' αὐτόν, δηλαδή τὴ νοερὴ καὶ πνευματικὴ. Γιατὶ πρόσταξε ὅταν ἐορτάζουν νὰ κάνουν ψωμί, ἀλλὰ χωρὶς προζύμι. Κάνοντας αὐτὸ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ τίποτ' ἄλλο, νόμιζαν ὅτι ἐκπλήρωναν τὸν νόμο. Ποιὰ ὠφέλεια λοιπὸν εἶχαν ἀπὸ αὐτό; Καὶ πῶς θὰ εὐχαριστιόταν μ' αὐτὸ ὁ Θεός; Ἀλλὰ θὰ πεῖς, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐορτάζουν καθαροί. Πῶς ὅμως, ἂν τὸ προζύμι μόλυνε ἐκείνους ποὺ ἔτρωγαν ψωμί, δὲν ἔπρεπε ν' ἀπαλλαγοῦν μὴ καὶ καλὴ ἀπὸ αὐτό, καὶ ὄχι μόνο γιὰ ἑπτὰ ἡμέρες, ἂν κάποιοι ἦταν, ὡς προσκείμενοι στὸν Θεό, ἐπιμελητὲς τοῦ τρόπου ζωῆς ποὺ ἄρεσε σ' αὐτόν; Ἀλλ', ὅπως ἤδη ἔχω πεῖ, καὶ σ' αὐτὸ τὸ νόμο, ὅπως βέβαια καὶ στοὺς ἄλλους, ἔχει εἰσαχθεῖ αἰνιγματικὰ δήλωση κάποιου πνευματικοῦ πράγματος σ' ἐκείνους ποὺ μποροῦν ν' ἀντικρύσουν μὲ ὀξύ καὶ καθαρὸ νοῦ τὶς θεωρίες αὐτές. Ἐκπληρῶνεται λοιπὸν ὁ νόμος γιὰ τὰ ἄζυμα κατεξοχὴν ἀπὸ ἐμᾶς ποὺ ἔχομε δικαιοθεῖ μὲ τὴν πίστη καὶ ἔχομε ἁγιασθεῖ ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ τελοῦμε τὴν πνευματικὴ λατρεία. Μ' αὐτόν τὸν τρόπο ἡ θεόπνευστη Γραφὴ συνηθίζει νὰ δέχεται τὸ προζύμι ὡς τύπο φαυλότητος.

Πρόσταξε λοιπὸν ὅτι πρέπει νὰ ἐορτάζουν ἀπαλλαγμένοι πολὺ καλὰ καὶ καθαροὶ ἀπὸ τὰ φαῦλα ἔργα καὶ νὰ κρατοῦν ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλύτερη ἀπόσταση ἀπὸ κάθε φαυλότητα, καὶ νὰ μὴν ἔχουν προζύμι σαρκικῆς ἀκαθαρσίας καὶ μάταιου περισπασμοῦ, ἐννοῶ γι' ἀνόητα πράγματα. Γιατὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐορταστῆς λαμπρός. Γράφει λοιπὸν ὁ θεσπέσιος Παῦλος· «Ἄς ἐορτάζομε λοιπὸν, ὄχι μὲ παλαιὰ ζύμη, οὔτε μὲ ζύμη κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλὰ μὲ ἄζυμα εἰλικρίνειας καὶ ἀλήθειας»⁵⁶. Ὁ νόμος λοιπὸν εἶναι αἰώνιος· ὁ παλαιὸς βέβαια τῶν Ἰουδαίων ἐκφραζόταν μὲ αἰνίγματα, ὁ ἴδιος ὅμως καὶ σ' ἐμᾶς ἀσκειῖται νοητὰ καὶ πνευματικὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀλήθεια. Καὶ ὁ καιρὸς ποὺ ἀρμόζει στὰ αἰνίγματα εἶναι ὁ

56. Α' Κορ. 5, 8.

Σωτῆρος ἐπιδημίας τοῖς γε μὴν ἀληθεστέροις ὁ μετ' ἐκείνον εἰσ-
 βεβηκώς, καθ' ὃν ἐπέλαμψεν ἡ ἀλήθεια. Ἔδει γάρ, ἔδει διὰ μὲν
 τοῦ πανσόφου Μωσέως παιδοκομεῖσθαι τὸν Ἰσραήλ, νηπιοπρε-
 πῆ καὶ ἀμαθεστέραν ἔχοντα τὴν διάνοιαν, διὰ δὲ τοῦ πάντων
 5 Δεσπότης Χριστοῦ, «Ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς γνώσε-
 ως καὶ σοφίας ἀπόκρυφοι», κατὰ τὸ γεγραμμένον, τὴν ἀληθῆ καὶ
 τελεωτάτην ἡμῖν εἰσκομίζεσθαι γνῶσιν, οὐκ ἀνατρέπουσαν τὰ
 Μωσέως, μεθιστῶσαν δὲ μᾶλλον αὐτὰ πρὸς ἐννοίας πραγμάτων
 ἐναργεστέρας. Καὶ γοῦν ὁ Μωσῆς τὰς πρὸς γε τοὺς Ἰουδαίους
 10 διαλέξεις ποιούμενος, κάλυμμα ἐτίθει ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ,
 μονονουχί βῶων δι' αὐτοῦ τοῦ πράγματος, ὡς τὸ ἀληθές τοῦ
 νόμου πρόσωπον ἀποπτον ἦν αὐτοῖς. Εἰ δὲ φαῖεν οἱ δι' ἐναντίας
 Εἰ τὰ δεύτερα τῶν πρώτων ἦν αἰρετώτερα, καὶ δὴ καὶ ἀμείνω
 παρὰ πολὺ, τί μὴ μᾶλλον αὐτὰ τοῖς πρώτοις καὶ ἐν ἀρχαῖς ὁ
 15 νομοθέτης διωρίσατο; ἃ πλειστάκις ἔφην, εἰς μέσον οἶσω καὶ νῦν.
 Οὕτω τὸν νοῦν ἔχοντες ἀσφαλῆ πρὸς θεογνωσίαν οἱ ἐξ Ἰσραήλ,
 εὐτρεπέστατα μὲν ἀπεφέροντο τῶν σφίσι προπεωδεστάτων, εὐκο-
 λοι δὲ ἦσαν εἰς ἀπόστασιν τὴν ἀπὸ Θεοῦ καὶ παροτρύνοντες οὐ
 διαλελοίπασιν μεμοσχοποιήκασι γὰρ καὶ φάναι τετολμήκασιν
 20 «Οὗτοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραήλ, οἵτινες ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύ-
 πτου».

Οὐκοῦν ὡς ἀμαθεστέραν καὶ εὐπαρακόμιστον ἔχουσι τὴν
 καρδίαν, ἀμυδρός αὐτοῖς δέδοται νόμος, διὰ τύπου μόλις εἰς τὰς
 τῶν ἀληθεστέρων ἐννοίας ἀναβιδάζειν εἰδώς, οὕτω γε μὴν τὴν τῆς
 25 εὐαγοῦς πολιτείας ὁδὸν ἀναφανδὸν εἰσφέρων. Ὅτι δὲ προσ-
 κερουκότη τε καὶ ἀφραίνοντι τῷ Ἰσραήλ καὶ ὀρθοποιεῖν οὐκ ἔχον-
 τι τὸν ἐν σκιαῖς καὶ γραμμασι νόμον, ὡς ἔτι νηπίοις ἐθεσμοθέτει
 Θεός, ἀναμάθοι τις ἂν, ὡδὶ λέγοντος διὰ φωνῆς Ἡσαΐου. «Καὶ
 ἐξῆρα τὴν χειρὰ μου ἐπ' αὐτούς ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ διασκορπίσαι
 30 αὐτούς ἐν ταῖς χώραις, ἀνθ' ὧν τὰ δικαιώματά μου οὐκ ἐποίησαν,
 καὶ τὰ προστάγματά μου ἀπώσαντο, καὶ τὰ Σάββατά μου ἐβεβή-
 λουν, καὶ ὀπίσω τῶν ἐνθυμημάτων τῶν πατέρων αὐτῶν ἦσαν οἱ

πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιδημία τοῦ Σωτήρα, ἐνῶ γιὰ τὰ ἀληθέστερα εἶναι ἢ ἔπειτα ἀπὸ ἐκεῖνον ἐποχή, ὁπότε ἔλαμψε ἡ ἀλήθεια. Γιατὶ ἔπρεπε, ἔπρεπε νὰ ἀνατραφεῖ σὰν παιδί ὁ Ἰσραὴλ ἀπὸ τὸν πάνσοφο Μωυσῆ, ὅταν εἶχε νοῦ νηπίου καὶ ἔλλιπῆ γνώση, ἐνῶ μέσω τοῦ Κυρίου ὄλων Χριστοῦ, «Στὸν ὁποῖο ὑπάρχουν κρυμμένοι ὄλοι οἱ θησαυροὶ τῆς γνώσης καὶ τῆς σοφίας»⁵⁷, σύμφωνα μ' αὐτὸ πού ἔχει γραφεῖ, μᾶς παραδίδει ἀληθινὴ καὶ τελειότατη γνώση, πού δὲν ἀνατρέπει τὰ Μωσικὰ νομοθετήματα, ἀλλὰ τὰ μεταφέρει σὲ ἔννοιες πραγμάτων φανερώτερες. Καὶ ὁ Μωυσῆς βέβαια μιλώντας πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔβαζε κάλυμμα στὸ πρόσωπό του, διαλαλώντας κατὰ κάποιον τρόπο μ' αὐτὸ τὸ πρῶγμα, ὅτι ἦταν ἀθέατο σ' αὐτοὺς τὸ ἀληθινὸ πρόσωπο τοῦ νόμου. "Ἄν ὅμως οἱ ἀντίπαλοί μας ἀντιτείνουν" Ἄν τὰ δεύτερα εἶναι προτιμότερα ἀπὸ τὰ πρῶτα καὶ βέβαια πάρα πολὺ καλύτερα, γιατί δὲν νομοθέτησε αὐτὰ ὁ νομοθέτης πρῶτα καὶ στὴν ἀρχή; "Ὅσα εἶπα πολλὰς φορές θὰ τὰ φέρω καὶ πάλι στὴ μέση· Δὲν εἶχαν ἀκόμα οἱ Ἰσραηλίτες ἀσφαλῆ τὸ νοῦ τους γιὰ τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ, καὶ μ' εὐκολὴ ἀλλαγὴ ἄφηναν ἐκεῖνα πού τοὺς ἔπρεπαν, καὶ ἦταν ἔτοιμοι ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸν Θεό, καὶ δὲν ἔπαυαν νὰ τὸν ἔξοργίζουν. "Ἔστησαν τὸ μοσχάρι καὶ τόλμησαν νὰ ποῦν· «Αὐτοὶ εἶναι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, πού σὲ ἔβγαλαν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο»⁵⁸.

Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶχαν ἀμαθῆ νοῦ καὶ εὐμετάβολο, δόθηκε σ' αὐτοὺς νόμος ἀσαφῆς, ἔχοντας τὴ δυνατότητα μόνις καὶ μὲ δυσκολία νὰ τοὺς ἀνεβάσει μὲ τύπους στὶς ἀληθέστερες ἔννοιες, χωρὶς νὰ διδάσκει ἀκόμα ὀλοφάνερα τὸ δρόμο τῆς ἀγίας πολιτείας. "Ὅτι ὅμως ὁ Θεός, ἐπειδὴ ὁ Ἰσραὴλ προσέκρουε σ' αὐτὸν καὶ φερόταν ἀνόητα, τοὺς νομοθέτησε τὸν νόμο μὲ τὶς σκιές καὶ τοὺς τύπους πού δὲν μπορούσε νὰ τοὺς ὀδηγήσει στὰ ὀρθὰ ἔργα, ἐπειδὴ ἦταν ἀκόμα νήπια, μπορεῖ νὰ τὸ μάθει κανεὶς ἀπὸ τὸν Ἡσαΐα πού λέγει τὰ ἑξῆς· «Καὶ ὑψῶσα τὸ χέρι μου καὶ ὀρκίσθηκα ἐναντίον τους ἐκεῖ στὴν ἔρημο, ὅτι θὰ τοὺς διασκορπίσω σὲ διάφορες χῶρες, ἐπειδὴ δὲν ἐκτέλεσαν τὶς δίκαιες ἀποφάσεις μου καὶ ἀπέκρουσαν τὰ προστάγματά μου, ἐπειδὴ βεβήλωναν τὰ Σάββατά μου καὶ τὰ μάτια τους ἦταν στραμμένα πίσω στὶς ἀναμνήσεις τῶν πατέρων τους. Τοὺς ἔδωσα

57. Κολ. 2, 3.

58. Ἔξ. 32, 4

ὄφθαλμοὶ αὐτῶν. Καὶ ἐγὼ ἔδωκα αὐτοῖς προστάγματα οὐ καλὰ, καὶ δικαιώματα, ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς». Ἔδει γάρ, ἔδει τοὺς τῆς πρὸς Θεοῦ εὐνοίας ἀποσκιοτήσαντας καὶ τοῖς τῆς μοσχοποιίας ἀλόντας ἐγκλήμασι (τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν τό, «Ὅπισω 5 τῶν ἐνθυμημάτων τῶν πατέρων αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχειν»), τῆς πρὸς Θεοῦ οἰκειότητος ἀπολισθεῖν ὀλοτρόπως, καὶ ἐν ταῖς τῶν ἐθνῶν ἀλᾶσθαι χώραις φειδοῦς ἀπάσης ἐστερημένους. Ἐπειδὴ δέ ἐστὶν ἀγαθὸς καὶ τὴν τοῦ πανσόφου Μωσέως ἐτίμα λιτήν, νόμιμα μὲν αὐτοῖς ἐδίδου παιδαγωγικά, πλὴν οὐ καλὰ, καθά φησιν αὐτός, 10 οὔτε μὴν ἐνιέναι τὴν ζωὴν τοῖς αὐτὰ πληροῦσιν ἰσχύοντα. Οὐ καλὰ δὲ τὰ νόμιμα, τίνα τρόπον; Ὡς πρὸς γε, φημί, τῆς ἀληθείας κάλλος προφερεστέρα γὰρ ἀσυγκρίτως τῶν αἰνιγμάτων ἀλήθεια. Εἴπερ ἐστὶν οὐ κατεψευσμένον ὡς τοῖς μὲν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ οὐδεμία παντελῶς ὄνησις ἦν, ὡς ἀπὸ γε τοῦ δεῖν ἄρτους ἐσθίειν οὐκ 15 ἐξυμωμένους, τοῖς γε μὴν τῆς φαυλότητος ζύμην ἐξωθουμένοις καὶ διεσμηγμένην ἔχουσι τὴν καρδίαν, καὶ μιαρὸν ἢ βέδηλον ἀγαπῶσιν οὐδέν, γέρας ὥσπερ ἐξαίρετον ἐκνενόμικε Θεὸς τὸ χρῆναι μεταλαχεῖν τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς.

Ἵτι δὲ διὰ τῆς ἐν νόμῳ σκιᾶς οὐκ ἦν ἐφικέσθαι τῆς ἀληθοῦς 20 εὐζωΐας, οὔτε μὴν δι' εὐθείας ὥσπερ ἰέναι πρὸς Θεόν, καταθρησαί τις ἂν Ἡσαΐου μὲν λέγοντος ἐκ προσώπου τῶν ἐξ Ἰσραὴλ πρὸς Θεόν, ὅτι «Ἐπλάνησας ἡμᾶς, Κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου», τοῦ δὲ μακαρίου Δαβίδ· «Ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου» Τρίβος γὰρ ὥσπερ ψιλὴ καὶ εὐήλατος ἀποκομίζουσα 25 πρὸς Θεόν, ὡς ἔφην, οὐχ ὁ τύπος, ὃ τᾶν, ἀλλ' ἢ ἐν αὐτῷ γραφομένη μᾶλλον ἀλήθεια. Ἐπειδὴ δὲ φησιν ὁ τῶν ἱερῶν γραμμάτων κατήγορος, μήτε νόμον ἕτερον ἐπαγγείλασθαι πού τοῖς ἐξ Ἰσραήλ τὸν τῶν ὄλων Θεόν, μήτε μὴν ἐπανόρθωσίν τινα τοῖς διὰ Μωσέως τεθεσπισμένοις ἐπανεγκεῖν, ψευδηγοροῦντα κατ' ἄμφω 30 διαδεῖξαι πειράσσομαι, προφήτου φωνὴν παραθείς ἔχουσιν ὠδί· «Ἴδου ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ

ἐντολὲς ὄχι καλές, καὶ ἔβγαλα ἀποφάσεις δίκαιες σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες δὲν θὰ ζήσουν στὴ χώρα τους»⁵⁹. Γι' αὐτὸ ἔπρεπε, ἔπρεπε ἐκεῖνοι ποὺ ἀποσκίρτησαν ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ περιέπεσαν στὰ ἐγκλήματα τῆς κατασκευῆς τοῦ μόσχου (γιατὶ αὐτὸ νομίζω σημαίνει τὸ, «ἔχουν στραμμένα τὰ μάτια τους πίσω στοὺς πῶθους τῶν πατέρων τους»), ἔπρεπε ν' ἀπολισθῆσουν μὲ ὅλους τοὺς τρόπους ἀπὸ τὴν οἰκειότητα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ περιπλανοῦνται στὶς χῶρες τῶν ἐθνικῶν στερημένοι ἀπὸ κάθε φροντίδα. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι ἀγαθὸς καὶ τιμοῦσε τὴν παρὰκλήση τοῦ πάνσοφου Μωυσῆ, τοὺς ἔδωσε νόμους παιδαγωγοῦς, ἀλλ' ὄχι καλοῦς, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος, καὶ ποὺ δὲν εἶχαν τὴ δύναμη νὰ προσφέρουν τὴ ζωὴ σὲ ἐκείνους ποὺ τοὺς ἐκπλήρωναν. Καὶ δὲν ἦταν καλοί, μὲ ποιὸ τρόπο; Ὡς πρὸς τὸ κάλλος τῆς ἀλήθειας. Γιατὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀσύγκριτα πιὸ ἐπικοδομητικὴ ἀπὸ τὰ αἰνίγματα, ἀφοῦ δὲν εἶναι ψεῦδος, ὅτι οἱ ἔξ αἵματος Ἰσραηλίτες δὲν ὠφελήθησαν καθόλου ἀπὸ τὸ ὅτι ἔπρεπε νὰ τρώνε ψωμὶ χωρὶς προζύμι, ἐνῶ σὲ ἐκείνους ποὺ ἀπέκρουαν τὴ ζύμη τῆς φαυλότητος καὶ εἶχαν καρδιὰ καθαρμένη καὶ δὲν ἀγαποῦσαν κανένα μαρὸ ἢ βέβηλο, σὰν μιὰ ἐξαιρετὴ ἐπιβράβευση τοὺς παραχώρησε νὰ γίνουν μέτοχοι τῆς αἰώνιας ζωῆς.

Ὅτι ὅμως μὲ τὸ νόμο τῆς σκιᾶς δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἀληθινὰ καλὴ ζωὴ, οὔτε νὰ βαδίσουν κατὰ κάποιο τρόπο κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν Θεό, θὰ τὸ διαπιστώσει κανεὶς ἀπὸ τὸν Ἡσαΐα ποὺ λέγει σὰν ἐκπρόσωπος τῶν Ἰσραηλιτῶν πρὸς τὸν Θεό, «Μᾶς παραπλάνησες, Κύριε, ἀπὸ τὸ δρόμο σου»⁶⁰, καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ μακάριου Δαβίδ· «Ἐβγαλες τὴν πορεία μας ἀπὸ τὸ δρόμο σου»⁶¹. Πορεία βέβαια σύντομη καὶ εὐκόλη, ποὺ ὁδηγεῖ στὸν Θεό, ὅπως εἶπα, δὲν εἶναι ὁ τύπος, φίλε, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἀλήθεια ποὺ ὑποδηλώνεται μ' αὐτόν. Κι ἐπειδὴ ὁ κατήγορος τῶν ἱερῶν Γραφῶν λέγει ὅτι οὔτε ἄλλο νόμο ὑποσχέθηκε στοὺς Ἰσραηλίτες ὁ Θεὸς τῶν ὅλων, οὔτε ὅτι θὰ ἐπέφερε κάποια διόρθωση σὲ ὅσα εἶχε θεσπίσει μέσω τοῦ Μωυσῆ, θὰ ἐπιχειρήσω νὰ δείξω, ὅτι ψεύδεται καὶ στὰ δύο, παραθέτοντας προφητικὸ λόγο ποὺ ἔχει ὡς ἑξῆς· «Νὰ, ἔρχονται ἡμέρες, λέγει ὁ Κύριος, καὶ θὰ συνάψω διαθήκη μὲ τὸν οἶκο τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὸν

59. Ἰεζ. 20, 23-25.

60. Ἡσ. 73, 17.

61. Ψαλμ. 43, 19.

τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλα-
 βομένου τῆς χειρὸς αὐτῶν τοῦ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύ-
 πτου, ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσομαι αὐτοῖς ἐν ταῖς ἡμέραις
 ἐκείναις, λέγει Κύριος, διδούς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐ-
 5 τῶν, καὶ εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς». Ὅπερ, οἶμαι,
 συνιείς εὖ μάλα καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος, ἐπιστέλλει τισὶ καὶ φη-
 σιν· «Ἡ Ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, γινωσκομένη ὑπὸ πάντων
 ἀνθρώπων, φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ, διακονη-
 θεῖσα ὑφ' ἡμῶν, καὶ γεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι τοῦ
 10 Θεοῦ ζῶντος». Ἐνιέντος γὰρ ἡμῖν Θεοῦ τῶν ἐαυτοῦ θελημάτων
 τὴν γνῶσιν, ἐγγράφοντος δὲ διὰ τὴν γνῶσιν ταῖς τῶν πεπιστευ-
 κότων καρδίαις τὰ δι' ὧν ἂν εἶεν ὅτι μάλιστα σεπτοί, πῶς οὐκ
 ἀνόνητος ἡ σκιά; Πάθοι δ' ἂν ὁ νόμος οὐ προσθήκη, οὐχ ὑφαί-
 ρεσιν, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἔσται πληρούμενος, οὐ κατὰ γε τὸ ἐμφανὲς
 15 ἔτι, νοητῶς δὲ μᾶλλον καὶ πνευματικῶς

Καὶ ταυτὶ μὲν, ὡς γε οἶμαι, φαίη τις ἂν τὰ πρὸς ἡμῶν καὶ
 ἐννενοῆσθαι καλῶς. Ὁ δέ, οὐκ οἶδ' ὅ τι παθῶν, ἀποδέχεται τὰ
 Ἰουδαίων, καταψέγει δὲ πάλιν αὐτούς, ὡς τῶν μὲν ἄλλων ἀπάν-
 των ἀπηρητημένους, ἀλογώτατα δὲ τὸ θύειν ὀκνοῦντας, καίτοι,
 20 φησίν, Ἡλιοῦ τεθυκότος ἐν τῷ Καρμήλῳ, καὶ οὐκ ἐν τῇ ἁγίᾳ
 πόλει, φημι δὴ τῇ Ἱερουσαλήμ. Ἐγὼ προσθήσομαι καὶ τὸν
 θεσπέσιον Δαβὶδ ἐν τῇ ἄλλῳ τεθυκότα τῇ ἐπίκλῃν Ὁρνᾶ, καίτοι
 τοῦ νόμου λέγοντος ἐναργῶς «Ὅς ἐὰν θύσῃ μόσχον ἢ πρόβατον
 ἐν τῇ παρεμβολῇ καὶ ἐπὶ τὰς θύρας τῆς σκηνῆς, ἐξολοθρευθήσεται
 25 ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς». Ἀλλ', ὡ γενναῖε, φαίη ἂν,
 οἶμαι, τίς, Ἡλιοῦ μὲν θύοντος ὁ ναὸς ἦν· οὐκέτι γε μὴν καὶ τοῦ
 θεσπεσίου Δαβὶδ. Εἶτα τί κωλύον ἦν ὁμολογοῦντα τῷ νόμῳ κα-
 ταθύειν ἐν τῇ σκηνῇ; πλὴν ἐκεῖνό φημι. Ἴδου γάρ, ἰδου δέδεικται
 σαφῶς καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις ἀνυπαίτιον τὸ τοῖς ἐν γράμμα-
 30 σιν νόμοις οὐ σφόδρα λεπτὸν ἐνιέναι τὸν ὀφθαλμόν, οὔτε μὴν
 ἀκριβεστάτην αὐτῶν ποιεῖσθαι τὴν πλήρωσιν.

62. Ἱερ. 38 (Μασ. 31), 31-33.

63. Β' Κορ. 3, 2-3.

64. Γ Βασ. 18, 20-40.

οἶκο τοῦ Ἰούδα διαθήκη νέα, ὄχι ὅπως ἐκείνη πού ἔκανα μέ τούς πατέρες αὐτῶν τήν ἡμέρα ἐκείνη πού τούς ἔπιασα ἀπό τό χέρι γιά νά τούς βγάλω ἀπό τή χώρα τῆς Αἰγύπτου, γιατί αὐτή εἶναι ἡ διαθήκη πού θά κάνω μέ αὐτούς ἐκεῖνες τίς ἡμέρες, λέγει ὁ Κύριος· θά τούς δώσω νόμους, πού θά τούς γράψω στό νοῦ καί στήν καρδιά τους»⁶². Αὐτό κατανοώντας το, νομίζω, πολύ καλά ὁ πάνσοφος Παῦλος, στέλνει ἐπιστολή σέ κάποιους καί λέγει· «Ἡ δική μου ἐπιστολή εἴσατε ἐσεῖς πού διαβάζεται ἀπό ὅλους τούς ἀνθρώπους, καί φανερώνετε ὅτι εἴσατε ἐπιστολή τοῦ Χριστοῦ, πού τήν ὑπηρετήσαμε ἐμεῖς, καί εἶναι γραμμένη ὄχι μέ μελάνι, ἀλλά μέ τὸ Πνεῦμα τοῦ ζῶντος Θεοῦ»⁶³. Δίνοντάς μας δηλαδή ὁ Θεός τή γνώση τῶν θελημάτων του, καί γράφοντας γιά νά τὰ γνωρίζουν στίς καρδιές τῶν πιστῶν αὐτά πού θά τούς κάνουν κατεξοχήν σεβαστούς, πῶς δέν εἶναι ἀνώφελη ἡ σκιά; Ὁ νόμος δέν εἶναι δυνατὸν νά δεχθεῖ οὔτε προσθήκη οὔτε ἀφαίρεση, ἀλλά θά μείνει ὁ ἴδιος, κι ἔτσι θά ἐκπληρώνεται, ὄχι πιά σύμφωνα μέ τὸ φανερό νόημα τῶν γραφομένων, ἀλλά νοητὰ μᾶλλον καί πνευματικά.

Καί αὐτὰ βέβαια, ὅπως νομίζω, θά ἔλεγε κανεῖς, αὐτά πού λέμε ἐμεῖς καί εἶναι καλά κατανοητά. Αὐτὸς ὅμως, δέν ξέρω τί ἔπαθε, ἀποδέχεται τήν λατρεία τῶν Ἰουδαίων, τούς ψέγει ὅμως πάλι, ἐπειδὴ τάχα εἶναι ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα χωρισμένοι, ἀδιαφοροῦν ὅμως τελείως παράλογα γιά τίς θυσίες, μολονότι βέβαια λέγει ὁ Ἡλίας θυσίασε στό ὄρος Κάρμηλος, καί ὄχι στήν ἀγία πόλη, τήν Ἱερουσαλήμ. Ἐγὼ θά προσθέσω καί τὸν θεσπέσιο Δαβίδ πού θυσίασε στό ἀλώνι τὸ λεγόμενον τοῦ Ὁρνᾶ, παρόλο πού ὁ νόμος δηλώνει μέ σαφήνεια· «Ἐκεῖνος πού θά θυσιάσει μοσχάρι καί πρόβατο σὲ στρατόπεδο καί μπροστὰ στίς πόρτες τῆς σκηνῆς, θά ἐξολοθρευθεῖ ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ λαό του ὁ ἄνθρωπος αὐτός»⁶⁴. Ἀλλά, ὦ γενναῖε, θά τοῦ ἔλεγε, νομίζω, κάποιος, ὁ ναὸς ὑπῆρχε ὅταν θυσίαζε ὁ Ἡλίας, ὄχι ὅμως καί ὅταν θυσίασε ὁ θεσπέσιος Δαβίδ. Καί τί τὸν ἐμπόδιζε νά θυσιάσει στή σκηνή σύμφωνα μέ τὸ νόμο; Πλὴν ὅμως ἐκεῖνο λέγω. Νά λοιπόν, νά, ἀποδείχθηκε μέ σαφήνεια, ὅτι καί ἀπὸ τούς ἴδιους τούς ἀγίους δέν κατηγορεῖται τὸ ὅτι δέν ἐξετάζεται μέ πολύ λεπτὸ βλέμμα τὸ γράμμα τῶν νόμων, οὔτε βέβαια γίνεται ἡ ἐκπλήρωσή τους μέ ἀπόλυτη ἀκρίβεια.

Διαμέμνηται δὲ καὶ τῆς τῶν ἁγίων ἀποστόλων Ἐπιστολῆς, ἣν γεγράφασιν οἰκονομικῶς μονονουχί καὶ ἄρτιθαλή τὴν διάνοιαν ἔχουσι τοῖς ἐξ ἔθνῶν κεκλημένοις. «Ἔδοξε», γάρ, ἔφασκον, «τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρους, πλὴν τῶν ἐπάναγκες, ἀποσχέσθαι ὑμᾶς εἰδωλοθύτου καὶ πορνείας καὶ πνικτοῦ καὶ αἵματος». Ἐπισημαίνεται δέ, φησίν, ὡς οὐκ ἔδοξεν ἐν τούτοις τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, τὸν Μωσέως χρῆναι παραλύεσθαι νόμον. Ἔδοξε γάρ, εἶπέ μοι, τὸ χρῆναι τηρεῖν, καὶ τοῦτο προστέταχε; Καίτοι πῶς οὐκ ἀληθὲς εἶπεῖν, ὅτι τὸ χρῆναι
 10 λοιπὸν τῆς τοῦ νόμου σκιαῆς ὀλιγωρεῖν ἐκέλευσε τοῖς διὰ τῆς πίστεως κεκλημένοις εἰς ἀλήθειαν; Ἄ γὰρ ἦν εἰκὸς ἀποπεραίνειν δύνασθαι τοὺς ἔτι νηπίους, διὰ τῆς τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐθεσμοθέτει φωνῆς. Φάσκοντες δὲ τό, «Μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρους», ἐδίδασκον ἐν αὐτῷ διαβριθῆ τὸν νόμον καὶ δυσδια-
 15 κόμιστον παντελῶς καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐξ Ἰσραήλ, ὃν οὐκ ἂν ἐκθειῖεν αὐτοῖς. Ἐδόκει δὴ οὖν τῷ Πνεύματι φυλάττεσθαι παρ' αὐτῶν ἥκιστα μὲν τὸν νόμον, τὰ δὲ οἰστὰ καὶ εὐδιακόμιστα πειραῖσθαι πληροῦν, τοὺς ὑπὲρ τῶν ἔτι μειζόνων ἰδρωῶτας οὕτω διενεγκεῖν ἰσχύοντας ὀκλάζοντι κῶ ἄρτι τε καὶ μόλις ἀδρυνομένῳ πρὸς τὴν
 20 ἐν Χριστῷ πολιτείαν καὶ ζωήν.

Κατασκώπτει δὲ πρὸς τούτοις τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἔκκριτον Πέτρον ὁ γενάδας καὶ ὑποκριτὴν εἶναί φησι, καὶ ἐληλέχθαι διὰ τοῦ Παύλου, ὡς ποτε μὲν τοῖς Ἑλλήνων ἔθεσι διαζῆν σπουδάξοντα, ποτὲ δὲ τοῖς Ἰουδαίων, ἠγνοηκῶς εἰσάπαν τὴν ἐν γε
 25 τούτοις εὐτεχνεστάτην οἰκονομίαν. Οὐ γὰρ ἦν ἕτερογενῶμων ὁ μαθητής, ἀλλ' ἐπὶ καιροῦ ταῖς καθηκούσαις οἰκονομίαις χρώμενος, διὰ τρόπον παντὸς ὠφελεῖν ἐσπούδαζε τοὺς προσιόντας αὐτῷ. Ἐπειδὴ δὲ μονότροπος ἦν ὁ μακάριος Παῦλος, ὑπέμνησε προσιών. Ἐδεδίει γὰρ μὴ ἄρα πως ἡ σκέψις ἀγνοηθῆ, καὶ ὁ τῆς
 30 οἰκονομίας τρόπος ἀδικήση τινάς.

Μνημονεύει επίσης και την Ἐπιστολή τῶν ἁγίων ἀποστόλων, πού τήν ἔγραψαν κατ' οἰκονομία σέ ἐκείνους πού κλήθηκαν ἀπό τὰ ἔθνη και εἶχαν κατὰ κάποιο τρόπο νεοβλάστητη τή διάνοια. Γιατί ἔλεγαν· «Ἀποφασίσαμε τὸ ἅγιο Πνεῦμα και ἐμεῖς νά μὴ σᾶς βάλομε ἐπὶ πλέον βάρος, ἐκτός ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα, νά ἀπέχετε δηλαδή ἀπὸ τὰ εἰδωλόθυτα, τὴν πορνεία, και ἀπὸ πνιγμένο ζῶο και αἷμα»⁶⁵. Ἐπισημαίνεται ὅμως, λέγει, ὅτι δὲν θεώρησε καλὸ σ' αὐτὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ὅτι ἔπρεπε νά διαλυθεῖ ὁ νόμος τοῦ Μωυσῆ. Τοὺς φάνηκε καλὸ, πές μου, τὸ ὅτι ἔπρεπε νά τηροῦν τὸ νόμο; Και πῶς δὲν εἶναι ἀλήθεια νά ποῦμε, ὅτι διέταξε νά δίνουν στοῦ ἕξης λίγη προσοχή στη σκιά τοῦ νόμου ὅσοι κλήθηκαν στὴν ἀλήθεια μέσω τῆς πίστεως; Γιατί αὐτὰ πού μπορούσαν νά ἐκπληρώσουν ἐκεῖνοι πού ἦταν ἀκόμα νήπια, τὰ νομοθετοῦσε μὲ τὶς ἀποφάσεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων. Λέγοντας ὅμως τὸ, «Δὲν θὰ σᾶς ἐπιβάλομε κανένα ἐπιπλέον βάρος», ἔδειχναν κατάφορτο τὸ νόμο και τελείως ἀσήκωτο και στοὺς ἴδιους τοὺς Ἰσραηλίτες και δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ νά τὸν ἐπιβαρύνουν ἐπιπλέον. Φαινόταν λοιπὸν καλὸ στοῦ Πνεῦμα νά μὴ φυλάγεται ἀπὸ αὐτοὺς ὁ νόμος και νά προσπαθοῦν νά ἐκπληρώνουν τὰ ἀνεκτὰ και εὐκόλα, ἐπειδὴ δὲν μπορούσαν νά ὑποφέρουν τοὺς μεγαλύτερους κόπους, γιατί λύγιζε ὁ νοῦς πού μόλις ἄρχιζε νά δυναμώνει γιὰ τὴν πολιτεία και τὴ ζωὴ στοῦ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ.

Καταχλευάζει ὁ θρασὺς, ἐκτός ἀπὸ αὐτὰ, τὸν διακεκριμένο ἀπὸ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους Πέτρο, και λέγει ὅτι εἶναι ὑποκριτῆς και ἔχει ἐλεχθεῖ ἀπὸ τὸν Παῦλο, ὅτι ἄλλοτε θέλει μὲ ζῆλο νά ζεῖ σύμφωνα μὲ τὶς συνήθειες τῶν Ἑλλήνων, κι ἄλλοτε μὲ τῶν Ἰουδαίων, ἀγνοώντας τελείως τὴν καλομελετημένη γι' αὐτὰ οἰκονομία. Δὲν εἶχε βέβαια ἄλλη γνώμη ὁ μαθητῆς, ἀλλὰ κατὰ περίσταση χρησιμοποιοῦντας τὴν οἰκονομία πού ἔπρεπε, φρόντιζε νά ὠφελεῖ μὲ κάθε τρόπο ἐκείνους πού τὸν πλησίαζαν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ μακάριος Παῦλος ἦταν προσκολλημένος σὲ μία γνώμη, τοῦ τὸ ὑπενθύμισε ὅταν πῆγε⁶⁶. Γιατί φοβόταν μήπως ἡ σκέψη περάσει ἀπαρατήρητη, και ὁ τρόπος οἰκονομίας τοῦ ζητήματος ἀδικήσει κάποιους.

65. Πράξ. 15, 28-29.

66. Γαλ. 2, 11-14.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΥΠΕΡ
ΤΗΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΕΥΑΓΟΥΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ
ΠΡΟΣ ΤΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΕΟΙΣ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ

Ἀκριβῆ μὲν, ὡς γε οἶμαι, τὸν περί γε τῆς κατὰ νόμον σκιαῶς
πεποιήμεθα λόγον, διώκειν ἡμᾶς οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπιχειρήσαντος
τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ, καὶ παρανομίας γραφὴν ἀλλοκότως
ἐπάγοντος τοῖς ὅτι μάλιστα τοὺς θεῖους ἀποπεραίνειν νόμους εὖ
5 μάλᾳ διεγνωκόσι, λογικώτερόν τε καὶ ἀκριβέστερον, ἢ περ οἱ ψι-
λοῖς καὶ μόνους ἐνομιλοῦντες τοῖς τύποις Ἐπειδὴ δὲ τῶν καθ' ἡμᾶς
ἀκατάψεκτον παρ' αὐτῶ παντελῶς οὐδέν, ἰδοὺ δὴ καὶ ἑτέροις ὡς-
περ ἡμᾶς αἰτιάμασιν ἐνιείς, καὶ αὐτοῖς ἀντεπενηνέχθαι φησὶ τοῖς
ἀγίοις μυσταγωγοῖς, καὶ πεποιῆσθαι μὲν παρ' οὐδέν τὴν ἀποστο-
10 λικὴν παράδοσιν, τραπέσθαι δὲ μᾶλλον, καὶ τοῦτο ἀκαταψέκτως,
ἢ περ ἂν ἡμᾶς ἀποφέροιτο δοκοῦν. Γράφει δὲ οὕτω πάλιν

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Οὕτω δὲ ἔστε δυστυχεῖς, ὥστε οὐδὲ τοῖς ὑπὸ τῶν ἀποστόλων
ὑμῖν παραδεδομένοις ἐκμεμενήκατε, καὶ ταῦτα δὲ ἐπὶ τὸ χεῖρον
15 καὶ δυσσεβέστερον ὑπὸ τῶν ἐπιγινομένων ἐξειργάσθη. Τὸν γοῦν
Ἰησοῦν οὔτε Παῦλος ἐτόλμησεν εἰπεῖν Θεόν, οὔτε Ματθαῖος,
οὔτε Λουκᾶς, οὔτε Μάρκος, ἀλλ' ὁ χρηστός Ἰωάννης, αἰσθόμενος

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΜΑΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ ΤΟΥ ΑΘΕΟΥ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ

Κάναμε, νομίζω, ἀκριβῆ λόγο γιὰ τὸ θέμα ὅτι ὁ νόμος τοῦ Μωυ-
σῆ εἶναι σκιά, ὅταν ἐπιχείρησε, δὲν ξέρω πῶς, νὰ μᾶς κατηγορήσει ὁ
ἐχθρὸς τῆς ἀλήθειας, ἀπευθύνοντας ἀνόητα εἰς βάρος μας κατηγο-
ρία, ἐμᾶς ποὺ ἀποφασίσαμε σταθερὰ νὰ ἐφαρμόζομε τοὺς θείους νό-
μους μὲ πρῖσσότερη λογικὴ καὶ ἀκρίβεια, ἀπὸ ὅ,τι ἐκεῖνοι ποὺ
ἀσχολοῦνται μόνο μὲ τοὺς ἀπλοὺς τύπους. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸς δὲν
ἀφήνει χωρὶς νὰ κατηγορήσει τίποτε ἀπὸ τὰ δικά μας, νὰ λοιπὸν, σὰ
νὰ μᾶς ρίχνει πάλι νέες κατηγορίες, λέγει ὅτι ἐναντιωνόμαστε καὶ
στοὺς ἴδιους τοὺς ἁγίους διδασκάλους καὶ δὲν ὑπολογίζομε καθό-
λου τὴν ἀποστολικὴν παράδοση, ἀλλ' ἔχομε στραφεῖ μᾶλλον, κι αὐτὸ
χωρὶς καμμιά κατηγορία, ὅπου μᾶς ὀδηγεῖ ἡ γνώμη μας. Γράφει
λοιπὸν πάλι τὰ ἑξῆς:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Εἴσαστε τόσο δυστυχησμένοι, ὥστε οὔτε σ' αὐτὰ ποὺ σᾶς παρέ-
δωσαν οἱ ἀπόστολοί σας δὲν μείνατε πιστοί, ἀλλὰ κι αὐτὰ τροποποι-
ήθηκαν πρὸς τὸ χειρότερο καὶ ἀσεβὲς ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους.
Τὸν Ἰησοῦ λοιπὸν οὔτε ὁ Παῦλος τόλμησε νὰ τὸν πεῖ Θεὸς, οὔτε ὁ
Ματθαῖος, οὔτε ὁ Λουκᾶς, οὔτε ὁ Μάρκος, ἀλλὰ μόνο ὁ καλὸς Ἰω-

ἤδη πολὺ πλῆθος ἐαλωκὸς ἐν πολλαῖς τῶν Ἑλληνίδων καὶ Ἰταλιωτίδων πόλεων ὑπὸ ταύτης τῆς νόσου· ἀκούων δέ, οἶμαι, καὶ τὰ μνήματα Πέτρου καὶ Παύλου, λάθρα μὲν, ἀκούων δὲ ὁμῶς αὐτὰ θεραπευόμενα, πρῶτος ἐτόλμησεν εἰπεῖν.

5 Μικρὰ δὲ εἰπὼν περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, πάλιν ἐπανάγων ἐπὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ κηρυττόμενον Λόγον· «Καὶ ὁ Λόγος», φησί, σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν»· τὸ δὲ ὅπως λέγειν αἰσχυρόμενος· οὐδαμοῦ δὲ αὐτὸν οὔτε Ἰησοῦν, οὔτε Χριστόν, ἄχρις οὔ Θεὸν καὶ Λόγον ἀποκαλεῖ, κλέπτων δὲ ὥσπερ ἡρέμα καὶ λάθρα
10 τὰς ἀκοὰς ἡμῶν, Ἰωάννην φησί τὸν Βαπτιστὴν ὑπὲρ Χριστοῦ Ἰησοῦ ταύτην ἐκθέσθαι τὴν μαρτυρίαν, ὅτι ἄρα οὗτός ἐστιν ὃν χρὴ πεπιστευκέναι Θεὸν εἶναι Λόγον.

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Καὶ ποῖον, εἰπέ μοι, τῶν ἀποστολικῶν ἐνταλμάτων ἢ μικρὸν ἢ
15 μέγα πρὸς ἡμῶν οὐ τετήρηται; Τί πρὸς τὸ χεῖρον παρεβιδιάσθη παρὰ γε τῶν μετ' ἐκείνους τὴν τοῦ λόγου χρεῖαν ἐγκεχειρισμένων παρὰ Θεοῦ, καὶ τοῖς ἱεροῖς δόγμασιν οὐκ ἀγεννῶς συναγηγερότων; Εἰ μὲν γὰρ τοῖς ἐθέλουσι διαλοιδορεῖσθαι μάτην τοῖς ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀτόπων ἐαλωκόσιν ἀνεπιπλήκτως ἐξέσται τοῦτο δοῦν,
20 καὶ τὸ χρῆμα αὐτοῖς ἀζήμιον, ἐναδρυνέσθω τοῖς καθ' ἡμῶν, ὡς οὐδὲν γε δοῦν τοῦ ψεύδεσθαι καὶ καταγορεύειν εἰσῆ, τῷ παρ' οὐδὲν ἡγουμένῳ τὸ φιλοσκώμιον εἶναι δοκεῖν. Εἰ δὲ δεῖν οἶεται τοὺς ἐλέγχους ἀκολουθεῖν οἷς ἂν τις ποιοῖτο, ἢ καθ' ὧν ἂν ἔλοιτο λόγους, μὴ φιλοψογεῖτω μάτην, ἐξελεγχέτω δὲ μᾶλλον. Ἐψεται γὰρ
25 οὕτω τοῖς παρ' αὐτοῦ λόγοις ἢ πίστις. Θαυμάζω δὲ ὅτι, καίτοι πλεισταχοῦ τὰ ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἄνω τε καὶ κάτω στρέφων καὶ φιλομαθείας δόκησιν οὐκ ἀγεννῆ θηρώμενος, διημάρτηκε τὰληθοῦς, καὶ τοῦτο εἰσάπαν· οὐ γὰρ δὴ φάναι ὡς εἶη Θεὸς ὁ Χριστός, οὔτε Παῦλον, οὔτε Μάρκον, οὔτε Ματθαῖον, οὔτε Λουκᾶν.

30 Ἐνεστι δὲ τοῖς ἐθέλουσι τοὺς πρὸς αὐτὸν γεγονότας βασανί-

άννης, αντιλαμβανόμενος ὅτι ἤδη πολὺ πλῆθος εἶχε καταληφθεῖ σὲ πολλές Ἑλληνικὲς καὶ Ἰταλικὲς πόλεις ἀπὸ αὐτῆ τῆ νόσο. Κι ἀκούοντας, νομίζω, καὶ τὰ μνήματα τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου, κρυφὰ βέβαια, ἀκούοντας ὅμως, νὰ τὰ τιμοῦν, πρῶτος τόλμησε νὰ τὸ πει.

Κι ἀφοῦ εἶπε λίγα γιὰ τὸν Ἰωάννη τὸν Βαπτιστή, ἐπιστρέφοντας πάλι σ' αὐτὸν ποὺ κήρυττε ὁ Ἰωάννης λέγει· «Καὶ ὁ Λόγος ἐγινε σὰρκα καὶ ἐζήσε ἀνάμεσά μας»⁶⁷. Ἀλλὰ νὰ πει καὶ τὸ πῶς, διατάζει. Πουθενὰ ὅμως δὲν τὸν ἀποκαλεῖ οὔτε Ἰησοῦ οὔτε Χριστοῦ, φτάνει μόνο μέχρι Θεοῦ καὶ Λόγου, καὶ ὑποκλέπτοντας κατὰ κάποιον τρόπο ἤσυχχα καὶ κρυφὰ τὴν ἀκοή μας, λέγει ὅτι ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς παρέχει αὐτῆ τῆ μαρτυρία γιὰ τὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ πρέπει νὰ πιστέψομε ὅτι εἶναι ὁ Θεὸς Λόγος.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Καὶ ποιὰ, πές μου, ἀπὸ τίς ἀποστολικὲς ἐντολές, μικρὲς ἢ μεγάλες, δὲν τηρήσαμε ἐμεῖς; Τί μεταβίβασαν στὸ χειρότερο οἱ μεταγενέστεροί τους ποὺ τοὺς εἶχε ἀνατεθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου καὶ μὲ γενναιότητα ὑπερασπίσθηκαν τὰ ἱερὰ δόγματα; Γιατί, ἂν σ' αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ κατηγοροῦν μάταια ἐκείνους ποὺ δὲν πιάσθηκαν γιὰ καμμιά παρανομία ἐπιτρέπεται νὰ τὸ κάνουν αὐτὸ ἀτιμώρητοι, καὶ ἡ πράξη αὐτῆ δὲν τοὺς ζημιώνει, ἄς θριαμβολογοῦν γιὰ τίς κατηγορίες τους εἰς βάρος μας, γιατί δὲν εἶναι τίποτα πιὸ εὔκολο ἀπὸ τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀβάσιμη κατηγορία γι' αὐτὸν ποὺ δὲν θεωρεῖ τίποτε τὸ νὰ ἔχει τὴν τάση γιὰ κατηγορία. Ἄν ὅμως νομίζει ὅτι πρέπει οἱ ἔλεγχοι ν' ἀκολουθοῦν τίς πράξεις καθενός, ἢ τοὺς λόγους ποὺ διάλεξε νὰ πει ἐναντίον κάποιων, ἄς μὴν κατηγορεῖ μάταια, ἀλλὰ μᾶλλον ἄς ἀποδεικνύει τὴν ἐνοχή. Γιατί θ' ἀκολουθήσει ἔτσι τὰ λόγια του ἢ πίστη. Θαυμάζω ὅμως ὅτι, μολονότι σὲ πάρα πολλὰ μέρη ἀναφέροντας διαρκῶς τὰ λόγια τῆς ἁγίας Γραφῆς, κι ἐπιδιώκοντας νὰ ἀποσπάσει ὄχι ἀπρεπῆ ἐντύπωση φιλομάθειας, ἀστόχησε στὴν ἀλήθεια, καὶ μάλιστα ἀπέραντα. Γιατί οὔτε ὁ Παῦλος οὔτε ὁ Μάρκος οὔτε ὁ Ματθαῖος οὔτε ὁ Λουκάς εἶπαν ὅτι εἶναι Θεὸς ὁ Χριστός.

Ἄλλ' ὅμως μποροῦν ὅσοι θέλουν νὰ ἐξετάσουν βασανιστικὰ

ξιν λόγους, έναργέστατα ἰδεῖν, ἐν τοῖς τῆς θεότητος ἀξιώμασι
 στεφανοῦντας αὐτόν, καὶ ἅπερ ἂν πρέπει μόνῃ τῇ πασῶν ἐπέκεινα
 καὶ ὑπερτάτῃ φύσει, ταῦτα καὶ αὐτῷ προσνέμοντας πανταχοῦ, καὶ
 μὴν καὶ Θεὸν ὀνομάζοντας αὐτόν. Καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος Παῦλος
 5 «Ἡὐχόμεν γὰρ αὐτός», φησὶν, «ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ Χριστοῦ ὑπὲρ
 τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν κατὰ σάρκα, οἵτινές εἰσιν Ἰσρα-
 ηλῖται, ὧν ἡ υἰοθεσία καὶ ἡ νομοθεσία καὶ ἡ διαθήκη καὶ αἱ ἐπαγ-
 γελίαι, ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν τὸ κατὰ σάρκα Χριστός, ὁ ὧν ἐπὶ
 πάντας Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας Ἀμήν». Εἶτα ποίαν ἐπὶ
 10 ταύτῃ φωνὴν ἐπιζητήσεις ἑτέραν; Ἴδου γάρ, ἰδου τὸν κατὰ σάρκα
 ἐξ Ἰουδαίων, τουτέστι Χριστόν, καὶ Θεὸν ἐπὶ πάντας καὶ μὴν καὶ
 εὐλογητὸν εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν, εἶναί φησιν Ἐφη δὲ καὶ ἑτέρω-
 θί που· «Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῶ ἀρέσαι οὐ δύνανται. Ὑμεῖς δὲ
 οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἴκει ἐν
 15 ὑμῖν. Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ».
 Καὶ πάλιν «Ἀναμνησῶ», φησὶν, «ὑμᾶς διὰ τὴν χάριν τὴν δο-
 θεϊσάν μοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Χριστοῦ Ἰη-
 σοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ».

Ὅτε τοίνυν οἱ τὸ τοῦ Χριστοῦ Πνεῦμα πλουτήσαντες «θεῖον»
 20 ἔχουσι «Πνεῦμα», καὶ μὴν καὶ ἱερουργὸν ἑαυτὸν τετάχθαι φησὶν
 ἐν τοῖς Ἐθνεσιν ὡς «Θεοῦ τοῦ Χριστοῦ», καὶ «εὐαγγέλιον Θεοῦ»
 τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ κήρυγμα καλεῖ, ὀνομάζει δὲ αὐτόν καὶ τῆς «δόξης
 Κύριον» («Εἰ γὰρ ἔγνωσαν», φησὶν, «οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης
 ἐσταύρωσαν»), πῶς οὐκ έναργῶς σεσυκοφάντηκεν ὁ δι' ἐναντίας
 25 καὶ τοῖς τῆς ψευδοεπείας ἐγκλήμασιν οὐ μετρίως ἐνισχημένος
 ὄρατο ἂν εἰκότως; Καίτοι σπουδῇ ἢ σκοπὸς τοῖς θεηγόροις ἦν,
 καίπερ εἰδόσιν ὡς ἔστι Θεὸς κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς, «Υἱὸν»
 αὐτὸν ὀνομάζειν Θεοῦ καὶ τῆς τοῦ τεκόντος οὐσίας γνήσιον γέν-
 νημα, ὡς αἰεὶ συνόντα καὶ συνυπάρχοντα τῷ γεννήσαντι, καὶ ἐν τῇ
 30 μιᾷ τῆς θεότητος φύσει νοούμενον ὄντα καὶ ἐνυπόστατον. Ταύτη
 τοι καὶ ὁ σοφὸς Ἰωάννης ἐν ἀρχῇ τὸν Λόγον εἶναί φησιν, καὶ Θεὸν

68. Ρωμ. 9, 3-5.

69. Ρωμ. 8, 8-9.

70. Ρωμ. 15, 15-16.

71. Α' Κορ. 2, 8.

αὐτὰ ποὺ λέγονται γι' αὐτόν, νὰ ἴδουῖν πολὺ καθαρά, ὅτι τὸν στεφανώνουν μὲ τὶς τιμὲς τὶς θεότητος, καὶ ὅσα ἀρμόζουσιν στὴ μόνῃ πέρα ἀπ' ὅλα καὶ ὑπέριστα φύσῃ, αὐτὰ τὰ ἀπονέμουν παντοῦ καὶ στὸν ἴδιο, ὀνομάζοντάς τον ἀκόμα καὶ Θεό. Καὶ πράγματι ὁ πάνσοφος Παῦλος λέγει· «Θὰ εὐχόμεον ἐγὼ νὰ ἀποκοπῶ ἀπὸ τὸν Χριστὸ γιὰ χάρη τῶν ἀδελφῶν μου καὶ τῶν συγγενῶν μου κατὰ σὰρκα, ποὺ εἶναι οἱ Ἰσραηλιῖτες, καὶ στοὺς ὁποίους ἀνήκει ἡ υἱοθεσία, ἡ νομοθεσία, ἡ διαθήκη καὶ οἱ ἐπαγγελίες, ὅπως καὶ δικοὶ τοὺς εἶναι οἱ πατέρες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προῆλθε κατὰ σὰρκα ὁ Χριστὸς, ποὺ εἶναι ὁ Θεὸς ὅλων, εὐλογητὸς στοὺς αἰῶνες· ἀμήν»⁶⁸. Ἔπειτα σ' αὐτὰ τί ἄλλο θὰ ζητήσεις; Γιατὶ νὰ, λέγει ὅτι ὁ καταγόμενος κατὰ σὰρκα ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, δηλαδὴ ὁ Χριστὸς, εἶναι καὶ Θεὸς ὅλων, καὶ μάλιστα εὐλογητὸς στοὺς αἰῶνες· ἀμήν. Εἶπε ὅμως καὶ κάποιου ἄλλου· «Αὐτοὶ ποὺ εἶναι σαρκικοὶ δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ἀρεστοὶ στὸν Θεό. Ἔσεῖς ὅμως δὲν εἴσαστε σαρκικοί, ἀλλὰ πνευματικοί, ἐφόσον τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικεῖ μέσα σας. Ἄν ὅμως κάποιος δὲν ἔχει Πνεῦμα Χριστοῦ, αὐτὸς δὲν εἶναι τοῦ Χριστοῦ»⁶⁹. Καὶ πάλι λέγει· «Σᾶς ὑπενθυμίζω, ἐξαιτίας τῆς χάριτος ποὺ μοῦ δόθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ εἶμαι λειτουργὸς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στὰ ἔθνη καὶ νὰ κηρύττω τὸ ἱερὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ»⁷⁰.

Ἢ ὅταν λοιπὸν ὅσοι ἀπέκτησαν τὸν πλοῦτο τοῦ Πνεύματος τοῦ Χριστοῦ ἔχουν θεῖο Πνεῦμα, καὶ μάλιστα λέγει ὅτι τάχθηκε ἱερούργος τοῦ Χριστοῦ ὡς Θεοῦ στὰ ἔθνη καὶ καλεῖ εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ τὸ κήρυγμα στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀκόμα τὸν ὀνομάζει καὶ Κύριο τῆς δόξας (γιατὶ λέγει, «Ἄν τὸν εἶχαν καταλάβει, δὲν θὰ σταύρωναν τὸν Κύριο τῆς δόξας»⁷¹), πῶς ὁ ἀντίπαλός μας δὲν μᾶς ἔχει συκοφαντήσει ὀλοκάθαρα καὶ δὲν θὰ φαινόταν εὐλόγα πιασμένος καὶ στὰ ἐγκλήματα ψευδολογίας, μολονότι φροντίδα ἢ σκοπὸς γιὰ τοὺς κήρυκες τοῦ θείου λόγου, ἂν καὶ γνώριζαν ὅτι εἶναι ἀπὸ τὴ φύσῃ του καὶ ἀληθινὰ Θεός, νὰ τὸν ὀνομάζουν Υἱὸ Θεοῦ καὶ γνήσιο γέννημα τῆς οὐσίας τοῦ Πατέρα του, γιατί ἦταν πάντα μαζί καὶ συνυπῆρχε μὲ τὸν γεννήτορά του, καὶ νοεῖται ὅτι ὑπάρχει μέσα στὴ μία φύσῃ τῆς θεότητος καὶ ἔχει δική του ὑπόστασις. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ σοφὸς Ἰωάννης λέγει, ὅτι ὁ Λόγος ὑπῆρχε στὴν ἀρχὴ καὶ ὅτι ἦταν Θεός

εἶναι πρὸς τὸν Θεόν. Εἶτα μετὰ τοῦτο, γενέσθαι καὶ σάρκα, τοῦτ' ἔστιν ἄνθρωπον. Εἰς οὖν ἄρα, καὶ οὐκ ἄσοφός γε τοῖς θεηγόροις ὁ σκοπός, τὸ χρῆναι λέγειν Υἱὸν εἶναι κατὰ φύσιν Θεοῦ, ὡς ἔν γε δὴ τούτῳ πάντῃ τε καὶ πάντως ἐνὸν τὸν Θεὸν εἶναι κατ' ἀλήθειαν τὸν
5 ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν Φωνὰς μὲν οὖν ἤδη παρηγόρομεν τοῦ θεσπεσίου Παύλου, σαφῶς καὶ ἀναμφισβητήτως Θεὸν ὀνομάζοντος τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα Χριστόν. Δεῖν δὲ οἶμαι καὶ τὰς τῶν ἐτέρων παραθέσθαι χρήσεις, δι' ὧν ὡς Θεοῦ διαμέμνηνται τοῦ Χριστοῦ

Ἔφη τοίνυν ὁ Ματθαῖος περὶ τοῦ Ἰωσήφ· «Ταῦτα δὲ αὐτοῦ
10 ἐνθυμηθέντος, ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ ἐφάνη αὐτῷ, λέγων· «Ἰωσήφ υἱὸς Δαβίδ, μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθέν, ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου. Τέξεται δὲ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν». Ἔφη δὲ καὶ τὸν
15 ἀξιόγαστον Ἰωάννην εἰπεῖν· «Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς ἐν ὕδατι βαπτίζω εἰς μετάνοιαν, ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἐστίν, οὗ οὐκ εἰμι ἰκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι· αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἄλωνα αὐτοῦ». Καὶ μὴν καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον φάναι
20 πού πρὸς ἡμᾶς ἰσχυρίζεται· «Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς Ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς»· καὶ τὰ περὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου προαναγγέλλων πάλιν εἰπεῖν· «Ὡσπερ οὖν συλλέγεται τὰ ζιζάνια καὶ πυρὶ κατακαίεται, οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἀποστελεῖ ὁ
25 Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ».

Ἄρ' οὖν, ὃ κράτιστε, τὸ ἐλευθεροῦν ἁμαρτιῶν δύνασθαί τινας, πρόπει ἂν ἐτέρῳ μᾶλλον, πλὴν ὅτι καὶ μόνῳ τῷ κατ' ἀλήθειαν ὄντι Θεῷ; Κύριοι γὰρ τῶν νόμων εἶεν ἂν οἱ θέντες αὐτούς, καὶ οὐχ ἕτεροι παρ' αὐτούς. Τίνα δὲ τρόπον καὶ τὸν ἑαυτοῦ λαὸν
30 σώζειν λέγεται, καίτοι μόνου κατεξουσιάζοντος Θεοῦ τῶν ἐπὶ γῆς; Εἶναι δὲ φημι καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπου μέτρον τε καὶ χεῖρα, τὸ ἐν ἁγίῳ

72. Ἰω. 1, 2.

75. Ματθ. 3, 11-12.

73. Ἰω. 1, 14.

76. Ματθ. 11, 29-30.

74. Ματθ. 1, 20-21.

77. Ματθ. 13, 40-41.

καὶ μαζί με τὸν Θεό⁷². Κι ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὸ ἐγινε καὶ σάρκα, δηλαδὴ ἄνθρωπος⁷³. Ἐνας λοιπὸν ἦταν ὁ σκοπὸς γιὰ τοὺς ἐξηγητὲς τοῦ Θεοῦ λόγου, καὶ δὲν ἦταν ἄσοφος, ὅτι ἔπρεπε νὰ κηρῦτουν πὼς εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ κατὰ φύση, ἐπειδὴ σ' αὐτὸν ὅπωςδήποτε ἦταν δυνατὸ νὰ εἶναι Θεὸς ἀληθινὰ αὐτὸς ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὸν Θεὸ κατὰ φύση. Προσκομίσαμε λοιπὸν ἤδη ρήσεις τοῦ θεσπέσιου Παύλου, μὲ τίς ὅποιες ὀνομάζει μὲ σαφήνεια καὶ ἀναμφισβήτητα Θεὸ τὸν Σωτῆρα τῶν ὅλων Χριστό. Πρέπει ὅμως, νομίζω, νὰ παραθέσουμε καὶ τίς ρήσεις τῶν ἄλλων, μὲ τίς ὅποιες ἀναφέρουν τὸν Χριστὸ ὡς Θεό.

Εἶπε λοιπὸν ὁ Ματθαῖος γιὰ τὸν Ἰωσήφ· «Ἐνῶ σκεφτόταν αὐτά, νὰ ἄγγελος Κυρίου φάνηκε στ' ὄνειρό του καὶ τοῦ εἶπε· Ἰωσήφ, υἱὲ τοῦ Δαβὶδ, μὴ φοβηθεῖς νὰ πάρεις μαζί σου τὴ Μαριάμ τὴ γυναῖκα σου· γιὰ αὐτὸ ποὺ συνέλαβε προέρχεται ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Θὰ γεννήσει υἱὸ καὶ θὰ τοῦ δώσεις τὸ ὄνομα Ἰησοῦς. Γιὰ αὐτὸς θὰ σώσει τὸν λαὸ του ἀπὸ τίς ἁμαρτίες του»⁷⁴. Ἐγραψε ἐπίσης ὅτι καὶ ὁ ἀξιοθαύμαστος Ἰωάννης εἶπε· Ἐγὼ σᾶς βαπτίζω μὲ νερὸ πρὸς μετάνοια. Αὐτὸς ποὺ ἔρχεται πίσω μου εἶναι πιὸ ἰσχυρὸς ἀπὸ ἐμένα, τοῦ ὁποῖου δὲν εἶμαι ἱκανὸς νὰ τοῦ κρατήσω τὰ ὑποδήματα. Αὐτὸς θὰ σᾶς βαπτίσει μὲ ἅγιο Πνεῦμα καὶ φωτιά. Στὰ χέρια του κρατᾶει τὸ φτυὰρι καὶ θὰ καθαρίσει τὸ ἄλώνι του»⁷⁵. Ἰσχυρίζεται ἀκόμα ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Κύριος εἶπε κάπου σ' ἐμᾶς· «Ἐλᾶτε σ' ἐμένα ὅλοι ἐσεῖς ποὺ κοπιᾶζετε καὶ εἴσαστε φορτωμένοι μὲ βαριὰ φορτία, κι ἐγὼ θὰ σᾶς ἀναπάυσω. Σηκῶστε ἐπάνω σας τὸ ζυγὸ μου»⁷⁶. Καὶ προαγγέλλοντας τὰ σχετικὰ μὲ τὴ συντέλεια τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ εἶπε πάλι· «Ὅπως μαζεῦουν τὰ ζιζάνια καὶ τὰ καῖνε στὴ φωτιά, ἔτσι θὰ γίνεῖ καὶ στὴ συντέλεια τοῦ αἰῶνα· θὰ στείλει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους του»⁷⁷.

Ἄραγε, ὦ ἄριστε, τὸ νὰ μπορεῖ νὰ ἀπαλλάσσει κάποιους ἀπὸ τίς ἁμαρτίες ἀρμόζει σὲ ἄλλον μᾶλλον, ἢ σ' αὐτὸν καὶ μόνο ποὺ εἶναι ὁ ἀληθινὸς Θεός; Γιὰ κῦριοι τῶν νόμων εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς θέσπισαν, καὶ ὄχι ἄλλοι ἀπὸ αὐτοὺς. Καὶ μὲ ποιὸ τρόπο λέγεται ὅτι σώζει τὸν λαὸ του, μολονότι ὁ μόνος ποὺ ἐξουσιάζει τοὺς ἀνθρώπους εἶναι ὁ Θεός; Καὶ νομίζω ὅτι εἶναι καὶ πέρα ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο

Πνεύματι βαπτίζειν δύνασθαι τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας· καὶ μὴν καὶ τὸ ἴδιον ἔχειν τὴν ἄλω, τουτέστι, τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ἐν ἀσπάχεσιν νοουμένους, ἀνάρμοστον μὲν ἀνθρώπῳ παντί, πρόποι δ' ἂν μόνῳ Χριστῷ. Θεὸς γὰρ ἦν γενόμενος σὰρξ, τουτέστιν ἀνθρω-
 5 πος. Τίνος δέ, εἶπέ μοι, τὸν ζυγὸν ἔχοιεν ἂν οἱ ἐπὶ τῆς γῆς; ἄρ' οὐχὶ μόνῳ κατεξευχθαι Θεῷ φαίη τις ἂν εἰκότως αὐτούς; Εἶτα πῶς προστέταχεν ὁ Χριστὸς αἶρειν ἡμᾶς ἐφ' ἑαυτούς τὸν αὐτοῦ ζυγόν, εἰ μὴ Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἐστὶ; Πῶς δ' ἂν εἶεν αὐτοῦ οἱ κατὰ τὸν οὐρανὸν ὄντες ἄγγελοι; «Ἀποστελεῖ», γάρ φησι, «τοὺς
 10 ἀγγέλους αὐτοῦ». Καὶ ταυτὶ μὲν ἡμῖν ὁ Ματθαῖος, πλείστων ὄσων ἐτέρων σεσιγημένων, διὰ τοι τὸ μὴ δοκεῖν ἐνσεσωρευθαι τοῖς λόγοις μαρτύρων ὄχλον ἔξω βαίνοντα χοροῦ.

Μάρκος γε μὴν διὰ τῶν αὐτῶν ἐννοιῶν εἴσι πανταχοῦ, καὶ τοῖς τοῦ Ματθαίου συμφέρεται λόγοις Γράφει γοῦν «Ἀρχὴ τοῦ Εὐ-
 15 αγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ». Ὁ δὲ Θεοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς Υἱός, ὅτι πάντως πῶς καὶ Θεὸς ἐστὶ, πῶς οὐχ ἅπασιν ἐναργές; Ἔφη δὲ πάλιν τὸν μὲν Κύριον τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις εἰπεῖν, ὅτι «Παραδοθήσεται εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν, καὶ ἐμπαίξουσιν αὐτῷ, καὶ σταυρώσουσιν αὐτόν»· τὸν γε μὴν θεσπέ-
 20 σιον Πέτρον ἀναφωνῆσαί οἱ, τό· «Ἰλεῶς σοι, Κύριε· οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο»· καὶ πρὸς γε τοῦτο φάναι Χριστόν· «Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων». Οὐ γὰρ πεφρόνηκε τὰ τοῦ Χριστοῦ ὁ τᾶναντία λέγων ὁ Πέτρος. Θεὸν οὖν ἄρα Χριστὸν ὠνόμασε καὶ αὐτός, φρο-
 25 νῆσαι ὡσπερ ἔφη τὸν Πέτρον οὐ τὰ αὐτοῦ μᾶλλον ὡς Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἔφη δὲ πάλιν εἰπεῖν· «Ὅς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῆ με καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτον ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου αἰσχυνθήσεται, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων». Ἄλλ' εἰ μὴ Θεὸν οἶδε, πῶς ἐν δόξῃ τοῦ Πατρὸς ἀφίξε-
 30 θαι λέγει, δορυφοροῦντας ἔχοντα τοὺς ἁγίους ἀγγέλους; πῶς ἐν

71α. Μάρκ. 13, 27.

80. Ματθ. 16, 22.

78. Μάρκ. 1, 1.

81. Ματθ. 16, 23.

79. Μάρκ. 10, 33 ἔ.

82. Λουκᾶ 9, 26.

μέτρο καὶ τὴ δύναμη, τὸ νὰ μπορεῖ νὰ βαπτίζει στὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκείνους ποὺ πιστεύουν σ' αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ ἔχει δικό του τὸ ἄλῶνι, δηλαδή τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴν ἔννοια τῶν σταχιῶν, δὲν ἀρμόζει σὲ κανέναν ἀνθρώπο, παρὰ μόνο στὸν Χριστό. Γιατὶ ἦταν Θεὸς ποὺ ἔγινε σὰρκα, δηλαδή ἀνθρώπος. Τίνος, πές μου, τὸν ζυγὸ θὰ σήκωναν οἱ ἀνθρώποι; Δὲν θάλεγε ἄραγε κάποιος εὐλόγα ὅτι αὐτοὶ θὰ ἔμπαιναν μονάχα κάτω ἀπὸ τὸν ζυγὸ τοῦ Θεοῦ; Κι ἔπειτα πῶς πρόσταξε ὁ Χριστὸς νὰ σηκώνομε τὸ σταυρό του, ἂν δὲν εἶναι κατὰ φύση Θεὸς καὶ προερχόμενος ἀπὸ τὸν Θεό; Πῶς ἐπίσης μπορεῖ νὰ εἶναι δικοὶ του οἱ ἄγγελοι ποὺ βρίσκονται στὸν οὐρανό; Γιατὶ λέγει· «Θὰ στείλει τοὺς ἀγγέλους του»^{77α}. Καὶ αὐτὰ βέβαια μᾶς λέγει ὁ Ματθαῖος, καὶ ἄλλα ποὺ τὰ ἀποσιωποῦμε, γιὰ νὰ μὴ φανοῦμε ὅτι συσσωρεύομε στὴ συζήτησή μας πλῆθος μαρτυριῶν ποὺ ξεπερνοῦν τὸ μέτρο.

Ὁ Μάρκος πάλι προχωρεῖ πάντα μὲ τὶς ἴδιες ἔννοιες καὶ συμβαδίζει μὲ τοὺς λόγους τοῦ Ματθαίου. Γράφει λοιπὸν· «Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ»⁷⁸. Ὁ κατὰ φύση καὶ ἀληθινὰ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅτι ὅπωςδήποτε εἶναι καὶ Θεὸς, πῶς δὲν εἶναι φανερό σὲ ὅλους; Κι ἄλλοῦ ἔγραψε ὅτι ὁ Κύριος εἶπε στοὺς ἁγίους ἀποστόλους του· «Θὰ παραδοθεῖ στὰ χέρια ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων, ποὺ θὰ τὸν ἐμπαίξουν καὶ θὰ τὸν σταυρώσουν»⁷⁹. Καὶ ὅταν ὁ θεσπέσιος Πέτρος φώναξε καὶ τοῦ εἶπε, «Ὁ Θεὸς νὰ σὲ εὐσπλαγχνισθεῖ, Κύριε, ὥστε νὰ μὴν τὸ πάθεις αὐτό»⁸⁰, σ' αὐτὸ ἀπάντησε ὁ Χριστὸς· «Πίσω μου σ' ἔχω, Σατανᾶ· ἀποτελεῖς σκάνδαλο γιὰ μένα, γιατί δὲν σκέφτεσαι ἐκεῖνα ποὺ θέλει ὁ Θεός, ἀλλὰ αὐτὰ ποὺ θέλουν οἱ ἀνθρώποι»⁸¹. Γιατὶ δὲν σκεφτόταν ὅπως ὁ Χριστὸς ὁ Πέτρος ποὺ ἐκφραζόταν ἀντίθετα. Ἄρα λοιπὸν κι αὐτὸς Θεὸ ὀνόμασε τὸν Χριστό, ἐπειδὴ, ὅπως εἶπε, ὁ Πέτρος δὲν σκέφθηκε γι' αὐτόν ὡς Θεό, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἀνθρώπο. Λέγει ἐπίσης πάλι ὅτι εἶπε· «Ὅποιος ντραπεῖ γιὰ μένα καὶ τοὺς λόγους μου, γι' αὐτόν θὰ κοκκινίσει ἀπὸ ντροπὴ καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν θὰ ἔρθει μὲ τὴ δόξα τοῦ Πατέρα του μαζί μὲ τοὺς ἁγίους ἀγγέλους»⁸². Ἄν ὅμως δὲν τὸν ἀναγνώριζε ὡς Θεό, πῶς λέγει ὅτι θὰ ρθεῖ μὲ τὴ δόξα τοῦ Πατέρα καὶ μὲ δορυφόρους του τοὺς ἁγίους ἀγγέλους; Πῶς θὰ ρθεῖ μὲ

εὐκλεία θεότητος Υἱὸς ἀνθρώπου; πῶς ἐν ταῖς ἀνωτάτω καὶ ταῖς κατὰ πάσης κτίσεως ὑπεροχαῖς Ἰησοῦς ὁ Χριστός, τοῦτ' ἔστιν, ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα; Ἐὰρ οὖν ἐνδοκίμαστον τοῖς γε ὅλως ἐθέλουσι φιλοθηρεῖν εὖ μάλα τὸ ἀληθές, ὅτι Θεὸν ὄντα κατὰ ἀλήθειαν εἰδόμενους τὸν Κύριον, τοῖς τῆς θεότητος ἀξιώμασιν ἐναβρύνεσθαι φασιν αὐτόν, παρελάσαντος τοῦ καιροῦ τῆς οἰκονομίας, καθ' ὃν ἦν ἀκόλουθον ἐν ὁμοιώσει τῇ καθ' ἡμᾶς γενόμενον, ἅπαξ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον οὐκ ἀτιμάσαντα ἔχειν;

Ὅτι δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος ὁ Λουκᾶς πεφρόνηκεν οὕτω περὶ 10 αὐτοῦ, σαφές ἂν γένοιτο καὶ μάλα ῥαδίως ἀπὸ γε τῶν παρ' αὐτοῦ γεγραμμένων. Ἐγγεγονῆσιν γὰρ ἔφη Θεοῦ πρὸς τὸν Ζαχαρίαν εἰπεῖν, ὃς ἦν Ἰωάννου πατήρ· «Καὶ ἔσται χαρὰ σοὶ καὶ ἀγαλλίασις, καὶ πολλοὶ ἐπὶ τῇ γενέσει αὐτοῦ χαρήσονται»· καὶ μεθ' ἕτερα· «Καὶ πολλοὺς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπιστρέψει ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐ- 15 τοῦ». Τίνα τοίνυν εὐηγγελίζετο ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν ὁ θεσπέσιος Βαπτιστής; Ἐὰρ οὐχὶ τὸν Ἰησοῦν, ὃν διεδείκνυ λέγων· «Ἴδε ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου»; Τίνας ἐπέστρεφεν ὡς πρὸς Κύριον τὸν Θεόν; Ἐὰρ οὐχὶ πρὸς αὐτόν λέγων ὅτι «Ἐγὼ ἐώρακα καὶ μεμαρτύρηκα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ 20 Θεοῦ»; Καὶ μὴν καὶ αὐτὸν τὸν Ζαχαρίαν προφητεύοντά φησιν ἐπὶ τῷ ἰδίῳ παιδί· «Καὶ σὺ, παιδίον, προφήτης Ὑψίστου κληθήσῃ· προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου Κυρίου, ἐτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ τοῦ δοῦναι γνῶσιν σωτηρίας τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν αὐτῶν». Ἐφη δὲ πάλιν, ἅγιον ἄγγελον πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον 25 εἰπεῖν περὶ τοῦ Χριστοῦ· «Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται». Προφητεύων ὁ πατήρ, «Ὑψιστον» λέγων εἶναι τὸν Ἰησοῦν, Ὑψίστου δὲ αὐτὸν Υἱὸν καὶ ὁ θεσπέσιος ἄγγελος ὀνομάζει. Ἰσοκλεῆς γὰρ τῷ φύσαντι, καὶ κατὰ πᾶν ὀτιοῦν ἰσομέτρως ἔχων ὁ ἐξ αὐτοῦ πεφηνῶς Υἱὸς νοοῖτ' ἂν εἰκότως Οὐ γὰρ ὅτι γέγο- 30 νεν ἄνθρωπος οἰκονομικῶς, μειονεκτοῖτο ἂν κατὰ τι γοῦν ὅλως αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ μὲν τῆς οἰκονομίας τρόπος ἐν ἰδίῳις ἔσται λόγοις Ἐπεὶ δὲ καὶ ἀπαράλλακτός τε καὶ ἀτρεπτός κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ ἐκ Θεοῦ

δόξα θεότητας ὁ Υἱὸς ἀνθρώπου; Πῶς μὲ τις ἀνώτατες καὶ τὶς πέρα ἀπὸ ὅλη τὴν κτίση τιμὲς ὑπεροχῆς ὁ Ἰησοῦς Χριστός, δηλαδή αὐτὸς ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ γυναίκα κατὰ σὰρκα; Ἐπειδὴ ὑπάρχει ἀμφιβολία, γι' αὐτοὺς ποὺ θέλουν νὰ ἐρευνήσουν μὲ ἀκρίβεια τὴν ἀλήθεια, ὅτι, ἐπειδὴ ἀναγνώριζαν πῶς ἦταν ἀληθινὰ Θεὸς ὁ Κύριος, διακηρύττουν ὅτι χαιρόταν μὲ τὶς τιμὲς τῆς θεότητας, καὶ ὅταν ἦρθε ὁ καιρὸς τῆς οἰκονομίας, κατὰ τὸν ὁποῖο ἔπρεπε νὰ γίνῃ κατ' ἀκολουθία ὅμοιος μ' ἐμᾶς, δὲν περιφρόνησε νὰ ἀναλάβῃ μιὰ γιὰ πάντα τὸ μέτρο τῆς ἀνθρωπότητας;

“Ὅτι βέβαια καὶ ὁ θεσπέσιος Λουκᾶς ἔχει τὴν ἴδια γνώμη γι' αὐτόν, θὰ γίνῃ σαφές, καὶ πολὺ εὐκόλα, ἀπὸ ὅσα γράφει. Γιατὶ εἶπε ὅτι ἄγγελος Θεοῦ ἔφερε ἀγγελία στὸν Ζαχαρία, ποὺ ἦταν πατέρας τοῦ Ἰωάννη· «Θὰ πλημμυρίσεις ἀπὸ χαρὰ καὶ ἀγαλλίαση καὶ πολλοὶ θὰ χαροῦν ὅταν γεννηθεῖ»⁸³. Κι εἶπει' ἀπὸ ἄλλα· «Καὶ πολλοὺς Ἰσραηλίτες θὰ τοὺς κάνει νὰ ἐπιστρέψουν στὸν Κύριο τὸν Θεό του»⁸⁴. Ποιὸν λοιπὸν εὐαγγελιζόταν σὲ ὅλη τὴν Ἰουδαία ὁ θεσπέσιος Βαπτιστής; Ἐπειδὴ ὄχι τὸν Ἰησοῦ, ποὺ τὸν ἔδειχνε σ' ὅλους λέγοντας, «Νὰ ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ ποὺ σηκώνει τὴν ἁμαρτία τοῦ κόσμου»⁸⁵; Ποιοὺς ἐπέστρεφε καὶ πρὸς ποιὸν σὰν πρὸς Κύριο τὸν Θεό; Ἐπειδὴ ὄχι πρὸς αὐτόν λέγοντας, «Ἐγὼ τὸν ἔχω δεῖ καὶ διαβεβαιώνω, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ»⁸⁶; Ἄλλὰ λέγει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ζαχαρίας προφήτεψε γιὰ τὸν υἱό του· «Κι ἐσύ, παιδί μου, θὰ ὀνομασθεῖς προφήτης τοῦ Ὑψίστου· θὰ προσηγηθεῖς ἀπὸ τὸν Κύριο, γιὰ νὰ ἐτοιμάσεις τὸ δρόμο του, γιὰ νὰ κάνεις γνώση τῆ σωτηρία στὸ λαό του μὲ τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν τους»⁸⁷. Ἐγραψε πάλι ὅτι ἅγιος ἄγγελος εἶπε γιὰ τὸν Χριστὸ στὴν ἀγία Παρθένο· «Αὐτὸς θὰ γίνῃ μέγας καὶ θὰ ὀνομασθεῖ Υἱὸς τοῦ Ὑψίστου»⁸⁸. Προφητεύοντας ὁ Πατέρας, λέγει ὅτι εἶναι Ὑψιστος ὁ Ἰησοῦς, ἀλλὰ καὶ ὁ θεσπέσιος ἄγγελος τὸν ὀνομάζει Υἱὸ τοῦ Ὑψίστου. Ἰσότημος λοιπὸν μὲ τὸ γεννήτορά του καὶ ποὺ ὅλα τὰ ἔχει μὲ ἴσο μέτρο μ' ἐκεῖνον θὰ ἐννοηθεῖ εὐλόγα ὁ Υἱὸς ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ αὐτόν. Δὲν θὰ θεωρηθεῖ βέβαια ὅτι μειονεκτεῖ σὲ κάτι ἀπὸ τὸν Πατέρα ἐπειδὴ ἔγινε κατ' οἰκονομίαν ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὁ τρόπος τῆς οἰκονομίας θ' ἀναπτυχθεῖ σὲ ἰδιαίτερους λόγους. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι

86. Ἰω. 1, 34.

87. Λουκᾶ 1, 76-77.

88. Λουκᾶ 1, 32.

Πατρὸς Λόγος, οὐδὲν εἰς ἰδίαν ἡδίκηθη φύσιν ἀπὸ γε τοῦ καθ' ἡμᾶς γενέσθαι δι' ἡμᾶς, ἀλλ' ὡς ὁ Παῦλός φησιν, «Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτός, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας».

Οἶμαι δὲ δεῖν καὶ ταῖς Ἰωάννου φωναῖς οὐχ ὀσίως μεμαχημένον ἀπελέγχειν αὐτόν. Οὐ γάρ τοι, καθά φησιν αὐτός, θεραπεύοντάς τινὰς τὰ τῶν ἁγίων μνήματα τεθεαμένος, Παύλου τέ φημι καὶ Πέτρου, προήχθη λέγειν ὡς εἶη Θεὸς Ἰησοῦς Χριστός. Ἀπίθανον γὰρ τὸ ταύτης ἔνεκα τῆς αἰτίας παρωρομῆσθαι νομίζειν αὐτὸν ἐπὶ τὸ χρῆναι θεηγορεῖν, διανιστάντος δὲ αὐτὸν τοῦ ἁγίου
 10 Πνεύματος. Ἔφη γάρ που Χριστὸς τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς· «Οὐχ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν». Ἄλλ' οὐδὲ πρῶτος ἔφη Θεὸν εἶναι τὸν Ἰησοῦν. Ἀλλὰ γὰρ οἱ πρὸ αὐτοῦ γεγραφότες, Λουκᾶς τε, φημί, καὶ Ματθαῖος, καὶ μὲν τοι καὶ Μάρκος, Κύριόν τε καὶ Θεὸν ὠνόμα-
 15 ζον αὐτόν, τὴν ὑπερτάτην δόξαν ἀπονέμοντες πανταχοῦ· Ὁ δὲ τὸ χρῆναι ψευδοπεῖν ἐν ἴσῳ τάχα που τιθεῖς τοῖς ἐξαιρέτοις τῶν ἀνδραγαθημάτων, διατείνεται μὲν εἰπεῖν τὸν θεσπέσιον εὐαγγελιστήν· «Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο»· οὐ μὴν ἔτι καὶ ὅπως, αἰσχυρόμενον, οἶμαί που· οὐδαμοῦ δὲ φησιν αὐτὸν οὔτε Ἰησοῦν, οὔτε
 20 Χριστόν, ἄχρισ οὐ Θεὸν Λόγον ἀποκαλεῖ. Καί τοι πῶς οὐ λίαν λεπτός καὶ ἰσχνός ἄγαν ἀπεξεσμένος εἰς ἀλήθειαν ὁ περὶ γε τούτων αὐτῶ πεποίηται λόγος; Ἴνα γὰρ μὴ τῆς σαρκὸς γενέσει σύγχρονον εἶναί τις ὑποτοπήσειε τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγον, ἢ ἀρτιφανῆ καὶ πρόσφατον, εἶναι λέγοι Θεόν, προδιέξεισιν ἀναγ-
 25 καίως, ὡς καὶ «ἦν ἐν ἀρχῇ Θεὸς ὢν ὁ Λόγος», καὶ ὅτι συναῖδιος τῷ Πατρί, καὶ «πρὸς Θεὸν ἦν». Ἐν γὰρ ἐστὶ πρὸς τὸν αὐτοῦ Γεννῆτορα ταυτότητι φυσικῇ, καί τοι καθ' ὑπόστασιν ἰδίαν ὑπάρχων καὶ νοούμενος. «Γέγονε δὲ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ»· ταυτὶ σύμπαντα προειπὼν ἀτέχνως, καθῆκεν οὕτω τὸν ἑαυτοῦ λόγον ἐπὶ γε τὸ
 30 δεῖν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ἀφηγήσασθαι τὸ μυστήριον. Ἔφη γὰρ «σάρκα γενέσθαι τὸν Λόγον», τοῦτ' ἐστὶν, ἄνθρωπον, οὐ τὴν εἰς ὅπερ οὐκ ἦν ἀλλοίωσιν ὑπομείναντα· τροπῆς γὰρ ἐλεύ-

89. Ἐβρ. 13, 8.

90. Ματθ. 10, 20.

91. Ἰω. 1, 14.

ἀμετάβλητος καὶ ἀμετάτρεπτος ὡς πρὸς τὴ φύση ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ Πατέρα, δὲν ἐπηρεάσθηκε καθόλου ἢ φύση του ἀπὸ τὸ ὅτι ἔγινε ὁμοιος μ' ἐμᾶς γιὰ χάρη μας, ἀλλὰ, ὅπως λέγει ὁ Παῦλος, «Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι χθὲς καὶ σήμερα ὁ ἴδιος, καὶ στοὺς αἰῶνες»⁸⁹.

Πρέπει ὅμως, νομίζω, νὰ τὸν ἐλέγξουμε, ὅτι δὲν ἐπιτίθεται νόμιμα καὶ στὰ λεγόμενα τοῦ Ἰωάννη. Γιατὶ δὲν ἔφτασε νὰ πεῖ, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι Θεός, ὅταν εἶδε κάποιους νὰ τιμοῦν τὰ μνήματα τῶν ἁγίων, δηλαδὴ τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου, ὅπως λέγει αὐτός. Γιατὶ εἶναι ἀπίθανο ἀπὸ μιὰ τέτοια αἰτία νὰ νομίζει ὅτι ξεκίνησε νὰ τὸν ὀνομάζει Θεῶ, ἐνῶ τὸν εἶχε ὠθήσει τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Γιατὶ εἶπε ὁ Χριστὸς κάπου στοὺς ἁγίους μαθητές του· «Δὲν εἴσαστε ἐσεῖς πὺ μιλάτε, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατέρα σας μιλάει μέσα σας»⁹⁰. Οὔτε ὅμως εἶπε πρῶτος ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶναι Θεός, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνοι πὺ ἔγραψαν πρῖν ἀπὸ αὐτὸν, ἐννοῶ ὁ Λουκᾶς καὶ ὁ Ματθαῖος καὶ βέβαια καὶ ὁ Μάρκος, ὀνόμαζαν αὐτὸν Κύριο καὶ Θεό, ἀπονέμοντάς του σὲ κάθε περίπτωση τὴν ὑπέρτατη δόξα Αὐτὸς ὅμως, βάζοντας τὴν ψευδολογία στὴ ἴδια μοῖρα μὲ τὰ ἐξαιρέτα ἀνδραγαθήματα, διατείνεται βέβαια ὅτι ὁ θεσπέσιος εὐαγγελιστὴς εἶπε, «Καὶ ὁ Λόγος ἔγινε σάρκα»⁹¹, ὄχι ὅμως, νομίζω, ἀκόμα καὶ ὅτι ἔνοιωθε ντροπὴ. Γιατὶ πουθενὰ δὲν τὸν λέγει οὔτε Ἰησοῦ οὔτε Χριστό, μέχρι πὺ τὸν ἀποκαλεῖ Λόγο τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς δὲν εἶναι βέβαια πολὺ λεπτὸς καὶ διατυπωμένος ἀπὸ αὐτὸν μὲ ἐξαιρετικὴ ἀκρίβεια ὁ λόγος γι' αὐτά; Γιὰ νὰ μὴν ὑποπτευθεῖ δηλαδὴ κανεὶς ὅτι ὁ Λόγος πὺ ἔγινε ἄνθρωπος εἶναι σύγχρονος μὲ τὴν ἐνσάρκωσή του, ἢ ὅτι εἶναι νέος καὶ πρόσφατος Θεός, γι' αὐτὸ κατ' ἀνάγκη λέγει πρῶτα, ὅτι καὶ «ὑπῆρχε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὁ Λόγος ὄντας Θεός», καὶ ὅτι ἦταν συναιώνιος μὲ τὸν Πατέρα, καὶ «ἦταν μαζί μὲ τὸν Θεό»⁹². Γιατὶ εἶναι ἓνα μὲ τὸ γεννήτορά του μὲ φυσικὴ ταυτότητα, ἂν καὶ ὑπάρχει καὶ νοεῖται μὲ χωριστὴ δική του ὑπόσταση, καὶ ἀκόμα ὅτι «ὅλα ἔγιναν ἀπὸ αὐτόν»^{92α}. Καὶ ἀφοῦ προηγουμένως εἶπε ἔτσι γενικὰ «τὰ σύμπαντα», ἔφερε τὸ λόγο του στὸ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξηγήσει τὸ μυστήριον τῆς ἐνσαρκῆς οἰκονομίας. Γιατὶ εἶπε ὅτι ὁ Λόγος ἔγινε σάρκα, δηλαδὴ ἄνθρωπος, χωρὶς νὰ ὑποστῆ ἀλλοίωση σ' αὐτὸ πὺ δὲν ἦταν· γιατί τὸ Θεῖο εἶναι ἐλεύ-

92α. Ἰω. 1, 3.

θερον τὸ Θεῖον, καὶ τὸ ἀκλόνητον ἐν τούτοις οὐ θύραθεν αὐτῶ,
ἐμπεφυκὸς δὲ μᾶλλον οὐσιωδῶς

“Οτι δὲ τὴν ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου πάναγνον σάρκα λαβὼν
προῆλθεν ἄνθρωπος, καὶ μεμένηκεν ὅπερ ἦν, πεπληροφόρηκεν,
5 εἰπὼν· «Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν»· οὐκ ἐξ ἀλλοιώσεως καὶ τροπῆς
τῆς σαρκὸς μεταφοιτήσαντα φύσιν ὑπεμφήνειεν ἂν αὐτόν, ἀλλ’ ὅτι
κατώκηκεν, ἦτοι γεγονὼς ὡς ἐν ἀγίῳ ναῶ τῷ ἰδίῳ σώματι. Ὁ δὲ
συνιεὶς τῶν εἰρημένων οὐδέν, προαλεστάτην τοῦ θεηγόρου ποι-
εῖται τὴν κατάρρησιν, καὶ πρὸς γε τούτῳ φησὶν, ταῖς Ἰωάννου
10 φωναῖς ἀβασανίστως ἐπιθαυρήσαντα, τὸν ἐπὶ γε τοῦ Μονογενοῦς
ποιήσασθαι λόγον, οὐ μὴν ἔτι καὶ Χριστὸν αὐτόν, ἤγουν Ἰησοῦν
ὠνόμασε. Βατταρίζει δὲ ὅτι καὶ νῦν εἰκῆ καὶ ἀκατάσκεπτον παν-
τελῶς ποιεῖται τὴν κατηγορίαν, ἐξ αὐτῶν ἔνεστι τῶν ἱερῶν Γραμ-
μάτων ἰδεῖν. Δέχεται μὲν γὰρ ὡς ἀληθῶς τὰς τοῦ ἀγίου Βαπτιστοῦ
15 φωνάς, αἱ γεγόνασιν αὐτῶ περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος
Χριστοῦ, «Σάρκα γε μὴν γενέσθαι τὸν Λόγον» εἰπὼν, τότε δὴ, τότε
καὶ λίαν ἐπὶ καιροῦ καὶ Χριστὸν ὀνομάζει καὶ Ἰησοῦν, καὶ ἐν τοῖς
τῆς θεότητος ἀξιώμασιν εἶναί φησιν, καίτοι καθ’ ἡμᾶς γεγονότα
οἰκονομικῶς Γέγραπται τοίνυν ὡδὶ καὶ αὐτός· «Ὡς δὲ ἦν τοῖς
20 Ἱεροσολύμοις ἐν τῷ Πάσχα ἐν τῇ ἑορτῇ, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ
ὄνομα αὐτοῦ, θεωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθε-
νοῦντων. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευσεν ἑαυτὸν αὐτοῖς διὰ τὸ
αὐτὸν γινώσκειν πᾶν». Καὶ πάλιν· «Οὔσης οὖν ὀψίας τῆς ἡμέρας
ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, οὗ
25 ἦσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων,
ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς· Εἰρήνη
ἡμῖν». Ἐφη δὲ πού καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐ-
ρανοῖς Πατέρα καὶ Θεὸν εἰπεῖν· «Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα
γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰη-
30 σοῦν Χριστόν». “Οτι δὲ καὶ καθ’ ἡμᾶς γεγονότι τετήρηκε τὰ θεο-
πρεπῆ, διὰ τῶν αὐτοῦ διδαχθήσεται λόγων. Πλεισταχοῦ γὰρ αὐ-
τὸν καὶ Ζωὴν καὶ Φῶς ὀνομάζει, καὶ μέντοι καὶ ἰσουργὸν καὶ

θερο ἀπό τροπή, καὶ τὸ ἀμετάβλητο σ' αὐτὰ δὲν τὸ ἔχει λάβει ἀπ' ἔξω, ἀλλὰ τὸ ἔχει μᾶλλον ἀπὸ τῆ φύση του μέσα στὴν οὐσία του.

“Ὅτι ὅμως παίρνοντας τὴν πάναγνη σάρκα ἀπὸ τὴν ἁγία Παρθένο φάνηκε ἄνθρωπος κι ἔμεινε κι αὐτὸ πού ἦταν, μᾶς πληροφοροφόρησε λέγοντας· «Καὶ κατοίκησε ἀνάμεσά μας»⁹³, πράγμα πού σημαίνει ὅτι δὲν μετακόμισε στὴ φύση τῆς σάρκας ἀπὸ ἀλλοίωση καὶ τροπή, ἀλλὰ κατοίκησε, δηλαδή εἰσῆλθε σὰν σὲ ἅγιο ναὸ στὸ ἴδιο του τὸ σῶμα. Αὐτὸς ὅμως μὴ κατανοώντας τίποτε ἀπὸ ὅσα εἰπώθηκαν, ἔξαπολύει θρασύτατη τὴν κατηγορία ἐναντίον τοῦ θεολόγου, καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ λέγει, παίρνοντας χωρὶς πολυεξέταση θάρρος ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Ἰωάννη, ὅτι μίλησε γιὰ τὸν Μονογενῆ, ἀλλὰ δὲν τὸν ὀνόμασε Χριστὸν ἢ Ἰησοῦ. “Ὅτι ὅμως φλυαρεῖ καὶ τώρα μάταια καὶ ἔξαπολύει τελείως ἀπερίσκεπτα τὴν κατηγορία, μπορούμε νὰ τὸ δοῦμε ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ἱερὰ Γράμματα. Γιατὶ δέχεται ὡς ἀληθινὰ τὰ λόγια τοῦ ἁγίου Βαπτιστῆ πού εἶπε γιὰ τὸν Σωτήρα ὅλων μας Χριστό, λέγοντας «ὁ Λόγος ἔγινε σάρκα», καὶ τότε ἀκριβῶς, καὶ πολὺ ἐπίκαιρα, τὸν ὀνομάζει καὶ Χριστὸ καὶ Ἰησοῦ, καὶ λέγει ὅτι μετέχει στὶς τιμὲς τῆς θεότητος, ἂν καὶ ἔγινε κατ' οἰκονομία ἄνθρωπος. Ἐχει γράψει λοιπὸν κι αὐτὸς τὰ ἑξῆς· «Ὅταν ἦταν στὰ Ἱεροσόλυμα κατὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ Πάσχα, πολλοὶ πίστεψαν στὸ ὄνομά του, βλέποντας τὰ θαῦματα πού ἔκανε στους ἀσθενεῖς. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Ἰησοῦς δὲν ἐμπιστεύθηκε τὸν ἑαυτὸ του σ' αὐτούς, ἐπειδὴ αὐτὸς γνώριζε τὰ πάντα»⁹⁴. Καὶ ἄλλου· «Τὸ βράδυ λοιπὸν τὴν ἡμέρα ἐκείνη τὴν πρώτη τῆς ἑβδομάδας κι ἐνῶ ἦταν κλειστὲς οἱ πόρτες, ἦρθε ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖ ὅπου εἶχαν μαζευθεῖ οἱ μαθητὲς ἐξαιτίας τοῦ φόβου τῶν Ἰουδαίων, καὶ στάθηκε στὴ μέση καὶ τοὺς λέγει· Εἰρήνη σ' ἐσᾶς»⁹⁴. Εἶπε ἀκόμα ὅτι κάπου καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος εἶπε πρὸς τὸν Πατέρα του καὶ Θεὸ στους οὐρανοὺς· «Αὐτὴ εἶναι ἡ αἰώνια ζωὴ, νὰ γνωρίζουν ἐσένα τὸ μόνο ἀληθινὸ Θεό, καὶ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ πού ἀπέστειλες»⁹⁵. “Ὅτι ὅμως κι ὅταν ἔγινε ἄνθρωπος φύλαξε ὅσα ἀρμόζουν στὸν Θεό, θ' ἀποδειχθεῖ καὶ μὲ τὰ λόγια τοῦ ἴδιου. Γιατὶ σὲ πάρα πολλὰ σημεῖα ὀνομάζει τὸν ἑαυτὸ του Ζωὴ καὶ Φῶς, καὶ βέβαια ἴσο καὶ στὰ ἔργα καὶ στὴν τιμὴ μὲ τὸν Πατέρα, καὶ στεφανωμένο μὲ τὶς ὑπεροχὲς

95. Ἰω. 17, 3.

ἰσοκλεᾶ τῷ Πατρὶ, καὶ ταῖς κατὰ πάντων ἀσυγκρίτοις εὖ μάλα ὑπεροχαῖς κατεστεμμένον. Ὁ δὲ φιλαίτιος οὕτως καὶ διὰ πάσης ἰὼν ἐννοίας οὐκ ἀγαθῆς, ἀεὶ δέ τι θηρώμενος καὶ εὐρίσκειν ἐπιχειρῶν δι' οὐπερ ἂν δύναίτο κακοῦν, ὡς οἶεται, τὰ Χριστιανῶν, δι' 5 ἑτέρας ὡσπερ ἴεται τρίβου, καὶ φησιν

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλ' ὅτι μὲν τοῦτο περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ φησιν Ἰωάννης, οὐδὲ αὐτὸς ἀντιλέγω. Καίτοι δοκεῖ τισι τῶν δυσσεβῶν ἄλλον μὲν Ἰησοῦν εἶναι Χριστόν, ἄλλον δὲ τὸν ὑπὸ Ἰωάννου κηρυττόμενον 10 Λόγον. Οὐ μὴν οὕτως ἔχει. Ὅν γὰρ αὐτὸς εἶναί φησιν Θεὸν Λόγον, τοῦτον ὑπὸ Ἰωάννου φησὶν ἐπιγνωσθῆναι τοῦ Βαπτιστοῦ, Χριστὸν Ἰησοῦν ὄντα. Σκοπεῖτε οὖν ὅπως εὐλαβῶς, ἠρέμα καὶ λεληθότως, ἐπεισάγει τῷ δράματι τὸν κολοφῶνα τῆς ἀσεβείας, οὕτω τε ἐστὶ πανοῦργος καὶ ἀπατεῶν, ὥστε αὐθις ἀναδύεται 15 προστιθείς «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. Ὁ Μονογενὴς Υἱός, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο». Πότερον οὖν οὗτός ἐστιν ὁ Θεὸς Λόγος σὰρξ γενόμενος, ὁ μονογενὴς Υἱός, «ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς»; Καὶ εἰ μὲν αὐτός, ὄνπερ, οἶμαι, ἐθεάσασθε δήπουθεν καὶ ὑμεῖς Θεόν, «Ἐσκήνωσε γὰρ ἐν ὑμῖν, 20 καὶ ἐθεάσασθε τὴν δόξαν αὐτοῦ», τί οὖν ἐπιλέγεις, ὅτι Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε; Ἐθεάσασθε γὰρ ὑμεῖς, εἰ καὶ μὴ τὸν Πατέρα Θεόν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν Λόγον. Εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶν ὁ μονογενὴς Θεός, ἕτερος δὲ ὁ Θεὸς Λόγος, ὡς ἐγὼ τινῶν ἀκήκοα τῆς ἡμετέρας αἰρέσεως, ἔοικεν οὐδὲ Ἰωάννης αὐτὸ τολμᾶν ἔτι.

25

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἴσως μὲν οὖν οἰήσαιτ' ἂν τις αὐτὸν ἐξ εὐμαθοῦς διανοίας τοῖς ἐξ ὀρθότητος συμφέρεσθαι λογισμοῖς, ὡς αὐτὸν εἶναι λέγειν Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν ἐνανθρωπήσαντα τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ὅτι δὲ πανοῦργον αὐτὸ καὶ νῦν τὸ ἐγχείρημα, δι' αὐτῶν ἔστιν ἰδεῖν ὧν ἔφην. 30 Ῥήθη γὰρ διαδείξειν δύνασθαι τὸν πανάριστον εὐαγγελιστὴν

πού δὲν συγκρίνονται μὲ κανενός. Ὁ φιλοκατήγορος ὅμως αὐτὸς καὶ πού δὲν ἀφήνει καμμιά κακὴ σκέψη νὰ μὴν κάνει, ἐπιδιώκοντας καὶ ἐπιχειρῶντας πάντοτε νὰ βρεῖ κάτι, μὲ τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ προκαλέσει κακὸ, ὅπως νομίζει, στοὺς Χριστιανούς, προχωρεῖ κατὰ κάποιον τρόπο ἀπὸ ἄλλο δρόμο καὶ λέγει·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλ' ὅτι αὐτὸ λέγει ὁ Ἰωάννης γιὰ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ, οὔτε ἐγὼ δὲν ἔχω ἀντίρρηση, ἂν καὶ βέβαια νομίζουν μερικοὶ ἄσεβεῖς ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ἄλλος ὁ Λόγος πού κηρύττει ὁ Ἰωάννης. Δὲν εἶναι ὅμως ἔτσι. Γιατὶ αὐτὸν πού λέγει αὐτὸς ὅτι εἶναι Θεὸς Λόγος, αὐτὸς ἀναγνωρίσθηκε λέγει ἀπὸ τὸν Ἰωάννη τὸν Βαπτιστὴ ὅτι εἶναι ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς. Προσέχετε λοιπὸν μὲ πόση εὐλάβεια, ἡρεμία καὶ καλυμμένο τρόπο εἰσάγει στὸ δράμα τὸ ἀποκορύφωμα τῆς ἀσέβειας· τόσο πανουῆργος εἶναι καὶ ἀπατεώνας, ὥστε ἀμέσως παρουσιάζεται νὰ προσθέτει· «Κανένας ποτὲ μέχρι τώρα δὲν εἶδε τὸν Θεό. Ὁ Μονογενὴς Υἱός, πού βρίσκεται στοὺς κόλπους τοῦ Πατέρα, ἐκεῖνος μᾶς μίλησε γι' αὐτόν»⁹⁶. Τί λοιπόν; αὐτὸς εἶναι ὁ Θεὸς Λόγος πού ἔγινε σὰρκα, ὁ Μονογενὴς Υἱός «πού βρίσκεται στοὺς κόλπους τοῦ Πατέρα»; Κι ἂν εἶναι αὐτός, τὸν ὁποῖο Θεὸ βέβαια, νομίζω, εἶδατε καὶ σεῖς, γιατί «κατοίκησε ἀνάμεσά σας καὶ εἶδατε τὴ δόξα του»⁹⁷, γιατί τότε προσθέτετε, ὅτι «κανένας ποτὲ δὲν εἶδε τὸν Θεό»; Γιατὶ τὸν εἶδατε ἐσεῖς, ἂν καὶ δὲν εἶδατε τὸν Πατέρα, ἀλλὰ τὸν Θεὸ Λόγο. Ἄν ὅμως εἶναι ἄλλος ὁ Μονογενὴς Θεός, καὶ ἄλλος ὁ Θεὸς Λόγος, ὅπως ἄκουσα ἐγὼ ἀπὸ κάποιους ἀπὸ τὴ δική σας αἴρεση, φαίνεται ὅτι οὔτε ὁ Ἰωάννης πιά τὸ τολμᾷ αὐτό.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἴσως θὰ νόμιζε κανεὶς, ὅτι ἀπὸ εὐμαθῆ διάνοια συμβαδίζει μὲ τοὺς ὀρθοὺς συλλογισμούς, ὥστε νὰ λέγει, ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, πού ἔγινε ἄνθρωπος, εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ὅτι ὅμως κι αὐτὸ τὸ ἐπιχειρημα τὴν ὥρα εἶναι γεμᾶτο πανουργία, μπορούμε νὰ τὸ διαπιστώσουμε ἀπὸ αὐτὰ πού εἶπε. Γιατὶ φαντάσθηκε ὅτι μπορεῖ ν' ἀποδεί-

97. Ἰω. 1, 14.

ταῖς ἑαυτοῦ φωναῖς ἀντεξάγοντα, καὶ οἷς αὐτὸς ἔφη μεμαχημένον. «Ἄλλ' οὐκ ἐπιτεύξεται δόλιος θήρας», κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἔφη γάρ, καὶ μάλα ἐμφρόνως, ὅτι «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε». Ἀποπτον γὰρ ὁμολογουμένως τὸ Θεῖόν ἐστι· τεθεάμεθα δὲ τὸν Υἱὸν
 5 τοῖς τῆς διανοίας ὄμμασι, τῇ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐμπρέποντα δόξῃ, καὶ τὸ τοῦ τεκόντος αὐτὸν ἀπαστραπτόντα κάλλος. Καὶ δι' αὐτῶν τοῦτο δέδεικται ἀποτελεσμάτων· ἔστι μὲν γὰρ χαρακτήρ καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ οὐ κατὰ γε τὴν καθ' ἡμᾶς εἰκόνα προσεικῶς αὐτῷ (τὸ γὰρ τοι Θεῖον, ὡς ἔφην, ἀσώματον, ἀνείδεόν
 10 τε καὶ ἄποσον καὶ ἀμέγεθες καὶ ἀπαξαπλῶς, ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον), ἀλλὰ καθὸ νοεῖται Θεός, πάντα ὑπάρχων ὅσα ὁ Πατήρ, δίχα μόνου τοῦ εἶναι Πατήρ. Καὶ γοῦν ἐνός που λέγοντος τῶν ἁγίων ἀποστόλων, «Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν», ἀπεκρίνατο λέγων· «Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με,
 15 Φίλιππε; Ὁ ἑώρακώς με, ἑώρακε τὸν Πατέρα». Καίτοι πῶς οὐκ ἂν, οἶμαι, τίς εὖ μάλα διατεκμήραιτο, ὡς εἴπερ ἦν ὁ σκοπὸς αὐτῷ τῷ τοῦ σώματος εἶδει προσεικέναι λέγειν τὸν φύσαντα, τί μᾶλλον ἔφασκεν, «Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε»; Ὡν
 20 γὰρ εἶη τὸ ἐνεργὲς ἔχων ἀπαρράλλακτως ἴσον, τούτοις ἂν εἶη δῆπουθεν ἴσον καὶ αὐτὸς ὁ τῆς φύσεως λόγος.

Οὐκοῦν, ὧ κράτιστε, φαίην ἂν, οὐ ταῖς ἑαυτοῦ φωναῖς ἀντενηνεργημένον εὐρήσομεν τὸν θεσπέσιον εὐαγγελιστήν, κἂν εἰ λέγει, «Θεὸν μὴ ἑωρᾶσθαι πώποτε», οὐδὲ ἐπεῖπερ τεθεάμεθα τὸν
 25 Ἰησοῦν, κατὰ γε τοὺς ἤδη προαποδοθέντας τρόπους, ψευδοεπῆς οὐκ ἂν εἶη ὁ τῆς ἀληθείας ὑπασπιστής· ἀληθὲς δὲ μᾶλλον ἐστι κατ' ἄμφω τὸ χρῆμα. Φύσει μὲν γὰρ θεότητος ἀόρατος Υἱός, ὁρατός· γε μὴν ἐν δόξῃ θεοπρεπεῖ, καὶ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος. «Τὸ γὰρ καὶ αὐτὸν τεθεάμεθα, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονο-
 30 γενοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας». Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸ μυστήριον προανακε-

98. Παροιμ. 12, 27.

99. Ἐβρ. 1, 3.

ξει τὸν πανάριστο εὐαγγελιστὴ ὅτι ἐναντιώνεται στὰ ἴδια του λόγια καὶ μάχεται αὐτὰ πού ὁ ἴδιος εἶπε. Ἐνῶς, σύμφωνα μ' αὐτό πού ἔχει γραφεῖ, «Ὁ δόλιος ἄνθρωπος δὲν θὰ πιάσει τὸ θήραμά του»⁸. Γιατὶ εἶπε, καὶ μάλιστα πολὺ συνετὰ, ὅτι «Ποτὲ κανένας δὲν εἶδε τὸν Θεό». Ὁμολογουμένως τὸ Θεῖο εἶναι ἀόρατο, ἔχομε ὅμως δεῖ τὸν Υἱὸ νὰ λάμπει μὲ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ Πατέρα καὶ νὰ ἀκτινοβολεῖ τὸ κάλλος ἐκείνου πού τὸν γέννησε. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἴδια τ' ἀποτελέσματα. Γιατὶ εἶναι ἡ σφραγίδα καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξας του⁹, καὶ δὲν μοιάζει μ' αὐτὸν σύμφωνα μὲ τὴν ἀνθρώπινή του εἰκόνα (γιατὶ τὸ Θεῖο, ὅπως εἶπα, εἶναι ἀσώματο, ἄμορφο, καὶ χωρὶς ποσότητα καὶ μέγεθος, καὶ γενικὰ βρῖσκεται πάνω ἀπὸ τὸ νοῦ καὶ τὸν λόγο), ἀλλὰ μὲ τὸν τρόπο πού νοεῖται Θεός, καὶ εἶναι ὅσα εἶναι ὁ Πατέρας, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι Πατέρας. Καὶ πράγματι, ὅταν κάποτε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους τοῦ εἶπε, «Κύριε, δεῖξε μας τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ», ἀπικριθῆκε· «Τόσον καιρὸ εἶμαι μαζί σας καὶ δὲν μὲ γνώρωσες, Φίλιππε; Ὅποιος εἶδε ἐμένα, ἔχει δεῖ τὸν Πατέρα»¹. Καὶ πῶς κάποιος, νομίζω, δὲν θὰ συμπεράνε ὅτι, ἂν σκοπὸς του ἦταν νὰ πεῖ ὅτι ἔμοιαζε μὲ τὸν Πατέρα του μὲ τὴ μορφή τοῦ σώματός του, γιατί ἔλεγε, «Ἄν δὲν πράττω τὰ ἔργα τοῦ Πατέρα μου, μὴν πιστεύετε σ' ἐμένα· ἂν ὅμως τὰ πράττω, καὶ ἂν ἀκόμα δὲν πιστεύετε σ' ἐμένα, πιστέψετε στὰ ἔργα μου»^{1α}; Γιατὶ, ὅποιοι ἔχουν ἀπαράλλακτη ἰσότητα στὶς ἐνέργειες, αὐτοὶ ἔχουν ὅπωςδήποτε ἰσότητα καὶ στὸ λόγο τῆς φύσης.

Ἄρα λοιπόν, θὰ τοῦ ἔλεγα, ὦ ἄριστε, δὲν θὰ βροῦμε τὸν θεωρήμονα εὐαγγελιστὴ νὰ καταφέρεται στὰ δικά του λόγια, ἀκόμα καὶ ἂν λέγει, ὅτι «τὸν Θεὸ δὲν τοῦ εἶδε κανένας ποτέ», οὔτε ἐπειδὴ εἶδαμε τὸν Ἰησοῦ, σύμφωνα μὲ τοὺς τρόπους πού εἶπαμε, θὰ ἦταν ψευδολόγος ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα εἶναι μᾶλλον ἀληθὲς καὶ ἀπὸ τὶς δύο ἀπόψεις. Γιατὶ ὁ Υἱὸς ὡς πρὸς τὴ φύση τῆς θεότητος εἶναι ἀόρατος, εἶναι ὄρατος ὅμως μὲ τὴ θεοπρεπὴ δόξα του καὶ ὅταν ἔγινε ἄνθρωπος· γιατί λέγει, «Ἐχομε δεῖ καὶ τὸν ἴδιο καὶ τὴ δόξα του, δόξα σὰν Μονογενῆ τοῦ Πατέρα του, γεμᾶτο χάρις καὶ ἀλήθεια»². Ἐνῶς καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ἔχει προανακηρύξει τὸ

1. Ἰω. 14, 8-9.

1α. Ἰω. 10, 37-38.

2. Ἰω. 1, 14.

κράγει λέγων· «Ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἦξει, ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ πα-
 ρασιωπήσεται». Καὶ μὴν καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας μονονουχὶ καὶ
 χεῖρα προτείνων, καταδείκνυσιν ὡς σεσαρκωμένον, καὶ φησιν·
 «Ἴδου ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἴδου Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βρα-
 5 χίων μετὰ κυρίας». Προσεποιήσω δὲ ὁμοίως καὶ τὸν μακάριον
 Βαροῦχ τοῖς Ἡσαΐου συμβαίνοντα λόγοις. Ἔφη γάρ που καὶ
 αὐτός· «Οὗτος ὁ Θεός, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξ-
 εὔρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί
 αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ
 10 τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη». Οὐκοῦν ὡς
 ἄνθρωπον ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις συνδιαιτώμενον τεθεάμεθα τὸν
 Υἱόν, ἀόρατον μὲν ὄντα μετὰ τοῦ Πατρὸς κατὰ γε τὴν τῆς θεότη-
 τος φύσιν, ὁρώμενον δὲ νοητῶς καὶ μετὰ Πατρὸς ὑπεροχῇ θεότη-
 τος καὶ μεγαλοουργίας. Ἐπλήρου γὰρ τὰς θεσημείας κατανεύσας
 15 μόνον. Ὁ δὲ πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἰδίων εὐρημάτων ἀπεριμερί-
 μως ἰών, καὶ παντὸς ἀγίου κατήγορος, ὅτι τῆς εἰς ἀγίους μάρτυ-
 ρας αἰδοῦς ἀπηρητήμεθα, καταϊτιᾶται, καὶ φησιν·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλὰ τοῦτο μὲν τὸ κακὸν ἔλαβεν παρὰ Ἰωάννου τὴν ἀρχὴν.
 20 Ὅσα δὲ ὑμεῖς ἐξῆς προσευρήκατε, πολλοὺς ἐπεισάγοντες τῷ
 πάλαι νεκρῷ τοὺς προσφάτους νεκρούς, τίς ἂν πρὸς ἀξίαν βδελύ-
 ξηται; Πάντα ἐπληρώσατε τάφων καὶ μνημάτων, καίτοι οὐκ
 εἴρηται παρ' ὑμῖν οὐδαμοῦ τοῖς τάφοις προσκυλινδεῖσθαι καὶ
 περιέπειν αὐτούς. Εἰς τοῦτο δὲ προεληλύθατε μοχθηρίας, ὥστε
 25 οἶεσθαι δεῖν ὑπὲρ τούτου μηδὲ τῶν γε Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου
 ῥημάτων ἀκούειν. Ἀκούετε οὖν ἃ φησιν ἐκεῖνος περὶ τῶν μνη-
 μάτων· «Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι
 παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις· ἔξωθεν ὁ τάφος φαίνεται
 ὡραῖος, ἔσωθεν δὲ γέμει ὀστέων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας».
 30 Εἰ τοίνυν ἀκαθαρσίας Ἰησοῦς ἔφη εἶναι πλήρεις τοὺς τάφους,
 πῶς ὑμεῖς ἐπ' αὐτῶν ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν;

3. Ψαλμ. 49, 3.

4. Ἡσ. 40, 10.

5. Βαροῦχ 3, 36-38.

μυστήριο τῆς ἐνανθρώπησης λέγοντας· «Ὁ Θεός θὰ ἔρθει ὀλαφάνερα, ὁ Θεός μας, καὶ δὲν θὰ περάσει ἀπαρατήρητος»³. Ἐπίσης καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας, ἀπλώνοντας κατὰ κάποιον τρόπο καὶ τὸ χέρι του, τὸν δείχνει ἔνσαρκο καὶ λέγει· «Νὰ ὁ Θεός μας, νὰ ὁ Κύριος ἔρχεται γεμᾶτος δύναμη, καὶ τὸ χέρι του κυριαρχικό»⁴. Θὰ προσκομίσω ἐπίσης καὶ τὸν μακάριο Βαρούχ πὸν συμφωνεῖ μὲ τοὺς λόγους τοῦ Ἡσαΐα. Γιατὶ εἶπε κι αὐτὸς κάπου· «Αὐτὸς εἶναι ὁ Θεός· δὲν θὰ θεωρηθεῖ ἄλλος θεὸς ἐκτὸς ἀπὸ αὐτόν. Ἀνακάλυψε κάθε τρόπο γνώσης καὶ τὸν περέδωσε στὸν Ἰακώβ, τὸν υἱὸ του, καὶ στὸν Ἰσραὴλ τὸν ἀγαπημένο μου. Κι ἔπειτα τὸν εἶδαμε ἐπάνω στὴ γῆ καὶ συναναστράφηκε μὲ τοὺς ἀνθρώπους»⁵. Εἶδαμε λοιπὸν τὸν Υἱὸ ὡς ἄνθρωπο νὰ συναναστρέφεται τοὺς ἀνθρώπους, ἀόρατο βέβαια μαζί μὲ τὸν Πατέρα του ὡς πρὸς τὴ φύση τῆς θεότητος, ὄρατὸ ὅμως νοερὰ καὶ μαζί μὲ τὸν Πατέρα του μὲ τὴν ὑπεροχὴ τῆς θεότητος καὶ τῆς μεγαλουργίας. Γιατὶ πραγματοποιοῦσε τὰ θαῦματα μὲ ἓνα μόνο νεῦμα του. Αὐτὸς ὅμως πὸν προχωρεῖ ἀπερίσκεπτα σὲ ὅποιοδήποτε ἐπινοήμα του καὶ εἶναι κατήγορος κάθε ἀγίου, μᾶς κατηγορεῖ ὅτι ἐμεῖς στηρίζομε τὸν σέβας μας στοὺς ἀγίους μάρτυρες, καὶ λέγει·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄλλ' αὐτὸ βέβαια τὸ κακὸ ἔλαβε ἀρχὴ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη, ὅσα ὅμως ἐπιπλέον ἐσεῖς ἐπινοήσατε στὸ ἐξῆς, προσθέτοντας πολλοὺς πρόσφατους νεκροὺς στὸν παλαιό, ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ βδελυχθεῖ αὐτὰ ὅπως ἀξίζει; Ὅλα τὰ γεμίσατε ἀπὸ τάφους καὶ μνήματα, μολονότι δὲν εἰπώθηκε πουθενὰ σ' ἐσᾶς νὰ κυλιέστε στοὺς τάφους καὶ νὰ τοὺς περιποιεῖστε. Σὲ τέτοιο βαθμὸ κακίας προχωρήσατε, ὥστε νομίζετε ὅτι δὲν πρέπει γι' αὐτὸ ν' ἀκοῦτε οὔτε τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου. Ἀκοῦστε λοιπὸν αὐτὰ πὸν λέγει ἐκεῖνος γιὰ τὰ μνήματα· «Ἀλλοίμονό σας, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριτές, γιατί μοιάζετε μὲ τάφους ἀσβεστωμένους· ἀπὸ ἔξω ὁ τάφος φαίνεται ὡραῖος, μέσα ὅμως εἶναι γεμᾶτος ἀπὸ νεκρὰ ὅσα καὶ κάθε ἀκαθαρσία»⁶. Ἄν λοιπὸν ὁ Ἰησοῦς εἶπε ὅτι οἱ τάφοι εἶναι γεμᾶτοι ἀκαθαρσία, πῶς ἐσεῖς ἐπάνω τους ἐπικαλεῖσθε τὸν Θεό;

6. Ματθ. 23, 27.

Προσεπάγει δὲ τούτοις, ὅτι καὶ μαθητοῦ τινος λέγοντος· «Κύριε, ἐπίτρεψόν μοι πρῶτον ἀπελθεῖν καὶ θάψαι τὸν πατέρα μου», αὐτὸς ἔφη· «Ἀκολούθει μοι, καὶ ἄφες τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς».

5

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Πλεῖστα μὲν οὖν ὅσα περὶ τούτων αὐτῷ προσδιειλέγμεθα, καὶ μακρὸς ἡμῖν ἐν τούτοις προλαβοῦσι δεδαπάνηται λόγος. Χρῆναι δὲ οἶμαι καὶ νῦν ὀλίγα ἄττα πρὸς αὐτὸν εἰπεῖν. Τὰς μὲν οὖν τῶν σωμάτων θήκας οὐκ ἀπηλλάχθαι φαμὲν ἀκαθαρσίας· πλὴν οὐχὶ
10 ταύτης ἔνεκα τῆς αἰτίας ἀμνημονεῖν ἄξιον τῆς τῶν τεθνεώτων ἀρετῆς. Ἄλλ' οὐδὲ ὅτι νόμῳ φύσεως τὸ ἐκ γῆς εἰς γῆν λέλυται σῶμα τῶν τὴν ἀξιάγαστον ἐξησηκότων ζωὴν, ποιησόμεθα παρ' οὐδὲν τὸ χρῆναι τιμᾶν αὐτούς, ἐπεὶ τινα τρόπον ἐπαινέσαι τις ἂν αὐτούς, ἄριστα τε καὶ εὐκλεέστατα διαβιοῦν ἡρημένους, καὶ αὐ-
15 τοῦ δὲ τοῦ τεθνάναι πολλάκις ἠφειδηκότας, ἵνα ταῖς τῶν ἔσομένων μνήμας ἀξιάκουστόν τι περὶ αὐτῶν ἐγγράφηται. Ἐπυθόμην γὰρ λέγοντός τινος ἐν τοῖς Ὀμήρου ποιήμασι·

Μῆ κ' ἂν ἀσπουδεῖ τε καὶ ἀκλειῶς ἀπολοίμην,

Ἄλλὰ μέγα ῥέξας τι καὶ ὀψιγόνοισι πυθέσθαι.

20 Ἐρ' οὖν τὸν οὐκ ἀσπουδεῖ τε καὶ ἀκλειῶς τῶν ἀνθρωπίνων ἀποδημήσαντα, κατωρθωκότα δὲ τι μέγα, ἐφ' ᾧπερ ἂν τις εὖ μάλα κατασεμνύνοιτο, σιγῇ καὶ λήθῃ καταλιπεῖν ἄξιον, ἢ τῷ παγκάλῳ θαύματι στεφανοῦν, μακροῦ καὶ ἀτελευτήτῳ κατευφραῖναι τιμῇ, ὡς μονονουχὶ καὶ συνηθληκότας καὶ τῆς ἀνδρείας αὐτοῖς κεκοινωνη-
25 κότας; Οἱ γὰρ ὅτι τὴν ἐξαίρετον τοῦ βίου διελάσαντες τρίβον, δι' οὐδενὸς πεποιήκασιν τὸ παθεῖν ἐπαινεῖν ἐγνωκότες, πῶς οὐκ ἐν δί-
κη καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτοῖς ἔσσονται κοινωνοί; Ὁ δὲ ἤδη φθάσας ἔφην, καὶ εἰσαῦθις ἐρῶ. Ἀθήνησι γοῦν τοῖς ὅτι μάλιστα κατεγλωττισμένοι καὶ εὐηγορεῖν εἰωθόσιν ἐτησίους ἀγῶνας προ-
30 τεθεῖσθαι φασιν ἐπὶ τοῖς τῆς Ἑλλάδος προκινδυνεύσασιν, οἱ ταῖς τῶν Βαρβάρων ἀλαξονείαις ἀντανιστάμενοι, καίπερ ὄντες ἀριθμῷ

Προσθέτει σ' αὐτὰ καὶ τὸ ὅτι, ὅταν κάποιος μαθητὴς εἶπε, «Κυριέ μου, ἐπίτρεψέ με νὰ πάω πρῶτα νὰ θάψω τὸν πατέρα μου», ἐκεῖνος τοῦ εἶπε· Ἀκολούθησέ με καὶ ἄφησε τοὺς νεκροὺς νὰ θάβουν τοὺς νεκροὺς τους»⁷.

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Πάρα πολλὰ βέβαια συζητήσαμε γι' αὐτὰ μαζί του καὶ δαπανήσαμε πολὺ λόγο γι' αὐτὰ προηγουμένως, νομίζω ὅμως ὅτι πρέπει νὰ πῶ σ' αὐτὸν καὶ τώρα λίγα ἀκόμη. Οἱ θῆκες τῶν σωμάτων δεχόμεστε ὅτι δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένες ἀπὸ ἀκαθαρσία, πλὴν ὅμως δὲν πρέπει γι' αὐτὴ τὴν αἰτία νὰ μὴ μνημονεύομε τὴν ἀρετὴ τῶν νεκρῶν. Οὔτε κι ἐπειδὴ σύμφωνα μὲ τὸ νόμο τῆς φύσης διαλύθηκε στὴ γῆ τὸ πλασμένο ἀπὸ τὸ χῶμα σῶμα ἐκείνων ποὺ ἄσκησαν τὴν ἀξιέραστη ζωὴ, θὰ θεωρήσομε περιττὸ νὰ τοὺς τιμοῦμε· γιατί μὲ ποιὸν τρόπο θὰ ἐπαινέσει κανεὶς ἐκείνους ποὺ ἐπέλεξαν νὰ ζήσουν ἄριστα καὶ τιμημένα καὶ πολλὰς φορὰς ἀψήφησαν καὶ τὸν ἴδιο τὸ θάνατο, γιὰ νὰ γράφεται στίς μνῆμες ἐκείνων ποὺ θαρθοῦν κάτι ἀξιάκουστο γι' αὐτούς; Γιατί ἄκουσα κάποιον νὰ λέγει στὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου

Νὰ μὴν πεθάνω χωρὶς κάτι σπουδαῖο κι ἔνδοξο νὰ πράξω,
ἀλλὰ νὰ κάνω κάτι μεγάλο καὶ νὰ τὸ μάθουν οἱ μελλοντικοί⁸.

Ἔρα λοιπὸν αὐτὸν ποὺ ἔφυγε ἀπὸ τ' ἀνθρώπινα ὄχι χωρὶς ν' ἀγωνισθεῖ καὶ χωρὶς νὰ δοξασθεῖ, ἀλλὰ ἔχοντας κατορθώσει κάτι μεγάλο, γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ ἦταν κανεὶς πολὺ ὑπερήφανος, ἀξίζει νὰ τὸν παραδώσομε στὴ σιγὴ καὶ στὴ λήθη, ἢ νὰ τὸν στεφανώσομε μὲ τὸν πᾶγκαλο θαυμασμό, νὰ τὸν εὐφράνομε μὲ μακρὰ καὶ ἀτελεύτητη τιμὴ, σὰν κατὰ κάποιον τρόπο νὰ ἀγωνισθήκαμε μαζί του καὶ γίναμε κοινωνοὶ στὴν ἀνδρεία του; Γιατί ἐκεῖνοι ποὺ βιάδισαν τὸν ἐξαιρετο δρόμο τοῦ βίου καὶ δὲν ὑπελόγισαν καθόλου τὰ παθήματα γνωρίζοντας ὅτι ἐπιφέρουν ἔπαινο, πῶς δὲν θὰ γίνουν δίκαια κοινωνοὶ καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων τους; Αὐτὸ ποὺ εἶπα πρὶν ἀπὸ λίγο, θὰ τὸ πῶ πάλι. Στὴν Ἀθήνα λοιπὸν γιὰ ἐκείνους ποὺ εἶναι κατεξοχὴν ἱκανοὶ στὴ γλώσσα καὶ εἶναι συνηθισμένοι νὰ ἀγορεύουν, λένε ὅτι γίνονταν ἐτήσιοι ἀγῶνες γιὰ ἐκείνους ποὺ προμάχησαν γιὰ τὴν Ἑλλάδα, οἱ ὁποῖοι πολεμώντας ἐναντίον τῆς βαρβαρικῆς ἀλαζονείας, ἂν καὶ

βραχεῖς, ἥττους μὲν ἦσαν τῆς τῶν πολεμίων ἀναριθμήτου φά-
 λαγγος· ἐπειδὴ δὲ νικᾶν οὐκ ἐξῆν, ἀντὶ τοῦ νικῆσαι τὸ μὴ ἀνάν-
 δρως ἀποθανεῖν ἀρπάσαντες, μνήμης τε καὶ ἐγκωμίων παρ' ἐκεί-
 νοις ἠξίωvται, ὥστε καὶ ὄρκιον γενέσθαι τὸ χρῆμά τισιν. Οὐ γάρ,
 5 ἔφασκον, μὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας τῶν προγό-
 νων, οὐδὲ τοὺς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχήσαντας, οὐδὲ τοὺς ἐπ' Ἀρτε-
 μισίᾳ, οὐδὲ τοὺς ἐν Πλατειαῖς παραταξαμένους, οὐδὲ πολλοὺς ἄλ-
 λους τοὺς ἐν τοῖς δημοσίοις μνήμασι κεμένους.

“Ὅτε τοίνυν καὶ τοῖς Ἀθήνησιν εὐστομωτάτοις λογάσι, καίπερ
 10 οὔσιν εἰδωλολάτραις, εὖ ἔχειν ἐδόκει τὸ χρῆναι τιμῆς καὶ γερῶν
 ἀξιούv τοὺς τὸν εὐκλεᾶ μὴ φυγόντας θάνατον, καὶ ἐπ' αὐτὰς ἰέναι
 τὰς τῶν σωμάτων θήκας (ἐπ' αὐτοῖς γάρ τοῖς τῶν ἀνδραγαθημά-
 των λειψάνοις ἐποιοῦvτο τοὺς λόγους), ἀνθ' ὅτου λοιπὸν ὁ κράτι-
 στος Ἰουλιανὸς κατακέκραγεν οὐκ ὀρθῶς τῆς Χριστιανῶν ἐπιει-
 15 κείας, εἰ περὶ πολλοῦ πεποίηvται τὴν εἰς τοὺς ἀγίους μάρτυρας
 αἰδῶ καὶ τιμῆν, οἱ πάντες γεγονότες, δι' αἵματος τῆς προσκαίρου
 ζωῆς ἠλλάξαντο τὸ ἰδρυμένον ἐν πίστει, καὶ τῆς εἰς Χριστὸν εὐσε-
 βείας τὰ ἀντήματα; Ἡ τάχα που κατασκώπτειν οἶεται δεῖν αὐ-
 τοὺς, καὶ δεδυσφόρηκεν οὐ μετρίως, ὅτι μὴ καὶ αὐτοὶ γεγονάσιν
 20 ἀποστάται, δειλοὶ καὶ ῥιψάσπιδες, ῥάθυμοί τε καὶ ἀναπεπτωκότες,
 καὶ τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας καταφρονηταί, καθάπερ ἀμέλει καὶ
 αὐτὸς ὁ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς εὐανδρίας κατήγορος;

Ἄλλὰ γὰρ ναί, φησίν, φευκτέον τοὺς τάφους, οὖς καὶ αὐτὸς
 ὁ Χριστὸς ἀκαθαρσίας ἔφη μεστούς. Ἦδει δὲ οὕτω τὸν τεθνεῶτα
 25 βδελυρόν, ὥστε οὐδὲ ἐφῆκε τῷ μαθητῇ θάπτειν τὸν πατέρα. Μά-
 λιστα μὲν οὖν ἠγγοηκότα παντελῶς τῶν τοῦ Σωτῆρος ῥημάτων
 τὴν δύναμιν, ἀμογητὶ κατοψόμεθα. Οὐ γάρ τοι τάφων ἀποφοι-
 τῶν προστέταχεν, καίπερ εἰδὼς αὐτοὺς ὀστέων νεκρῶν μεστούς
 καὶ πάσης ἀκαθαρσίας, τάφοις δὲ μᾶλλον κεκονιαμένοις ἀφο-
 30 μοιοῦv ἐδόκει τὸν εἴρωνα καὶ ὑποκριτὴν τῶν Φαρισαίων δῆμον,
 ἐπιεικείας μὲν δόκησιν ἐμφανῆ παρακλέπτοντα, φανλότητος δὲ
 καὶ ἀπάσης ἀκαθαρσίας, νοητῆς δηλονότι, πεπληρωμένην ἔχον-
 τα τὴν καρδίαν. Τῷ γε μὴν τῷ μαθητῇ τὸ χρῆναι δὴ μᾶλλον κατα-

ἦταν λίγοι σὸ πλῆθος καὶ ὑστεροῦσαν ἐμπρὸς στίς ἀναρίθμητες φάλαγγες τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ νικῆσουν, ἀρπάζοντας ἀντὶ τῆ νίκη τὸν μὴν ἀνανδρο θάνατο, ἔγιναν ἄξιοι νὰ τοὺς θυμοῦνται καὶ νὰ τὶς ἐγκωμιάζουν, ὥστε τὸ γεγονός νὰ γίνῃ καὶ ὄρκος γιὰ κάποιους. Δὲν ἔλεγαν δηλαδὴ, μὰ (ὀρκιζόμεστε σ) τοὺς ἀγωνιστὲς προγόνους μας στὸν Μαραθῶνα, ἢ μὰ σὲ ἐκείνους ποὺ ναυμάχησαν στὴ Σαλαμίνα, ἢ στὸ Ἀρτεμίσιο, ἢ σὲ ἐκείνους ποὺ παρατάχθηκαν στίς Πλαταιές, ἢ σὲ πολλοὺς ἄλλους ποὺ βρίσκονται θαμμένοι στὰ δημόσια μνήματα;

Ὅταν λοιπὸν καὶ στὴν Ἀθήνα στοὺς πιὸ εὐγλωττους λόγιους, μολονὶ ἦταν εἰδωλολάτρες, φαινόταν σωστὸ ν' ἀποδίδουν τιμὴ καὶ βραβεῖα σὲ ἐκείνους ποὺ δὲν ἀπέφυγαν τὸν ἐνδοξο θάνατο, καὶ πηγαινῃ καὶ στοὺς ἴδιους τοὺς τάφους τοὺς (γιατὶ ἐκφωνοῦσαν τοὺς λόγους ἐπάνω στὰ λείψανα ἐκείνων ποὺ ἀνδραγάθησαν), γιατί λοιπὸν ὁ ἄριστος Ἰουλιανὸς κατηγόρησε ἄδικα τὴν ἀξιοπρέπεια τῶν Χριστιανῶν, ἂν περιβάλλουν μὲ τόσο σεβασμὸ καὶ τιμὴ τοὺς ἁγίους μάρτυρες ποὺ ὅλοι πεθαίνοντας, ἀντάλλαξαν μὲ τὸ αἷμα τοὺς τὴν πρόσκαιρη ζωὴ μὲ τὸ ἀσάλευτο τῆς πίστεως καὶ τὶς τιμὲς τῆς εὐσέβειας στὸν Χριστό; Ἡ μήπως νομίζει ὅτι πρέπει νὰ τοὺς κατηγοροῦμε αὐτοὺς καὶ δυσφόρησε πέρα ἀπὸ τὸ μέτρο, ποὺ δὲν ἔγιναν καὶ αὐτοὶ ἀποστάτες, δειλοὶ καὶ ριψᾶσπιδες, ὀκνηροὶ καὶ ἀδιάφοροι καὶ καταφρονητὲς τῆς εὐσέβειας πρὸς τὸν Θεό, ὅπως βέβαια καὶ αὐτὸς ὁ κατήγορος τῆς ἐξαιρέτης ἀνδρείας ποὺ τοὺς διακρίνει;

Ἀλλὰ ναί, λέγει, πρέπει ν' ἀποφεύγομε τοὺς τάφους, γιὰ τοὺς ὁποίους καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς λέγει ὅτι εἶναι γεμᾶτοι ἀπὸ ἀκαθαρσία, καὶ γνώριζε ὅτι ὁ νεκρὸς εἶναι τόσο ἀηδιαστικός, ὥστε οὔτε κἂν ἄφησε τὸν μαθητὴ νὰ θάψῃ τὸν πατέρα του. Ὅτι βέβαια ἀγνοεῖ τελείως τὸ βαθύτερο νόημα τῶν λόγων τοῦ Σωτήρα θὰ τὸ διαπιστώσομε πολὺ εὐκόλα. Γιατὶ δὲν εἶπε ν' ἀποφεύγομε τοὺς τάφους, ἂν καὶ γνώριζε ὅτι ἦταν γεμᾶτοι ἀπὸ ὁστᾶ νεκρῶν καὶ κάθε βρωμιά, ἀλλὰ μᾶλλον ἤθελε νὰ παρομοιάσῃ μὲ τάφους ἀσβεστωμένους τὸ γεμᾶτο εἰρωνεία καὶ ὑποκρισία πλῆθος τῶν Φαρισαίων ποὺ παρουσίαζαν βέβαια φαινομενικὴ εἰκόνα ἀνθρωπιᾶς, εἶχαν ὅμως τὴν καρδιά τους γεμάτη ἀπὸ φαυλότητα καὶ κάθε ἀκαθαρσία, νοσητὴ βέβαια. Τὸ ὅτι

κολουθεῖν εἰπεῖν, ἐφεῖναι δὲ θάπτειν τοὺς τεθνεῶτας ἑτέροις, ἐδί-
 दाξεν ὅτι τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης κατόπιν ἐρριῖφθαι τὰ καθ' ἡμᾶς
 πρέποι ἂν εἰκότως, ὅτι καὶ τῆς εἰς γονέας αἰδοῦς τὰ Θεοῦ μείζο-
 να. Γενεσιουργὸς γὰρ καὶ ποιητῆς τῶν ὄλων αὐτός. Ὅτι δὲ τοὺς
 5 τάφους, ἧτοι τοὺς νεκρούς, ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς μολυσμὸν
 οὐδένα δυναμένους ἐμποιεῖν ἠπίστατο, διέξεισιν ἑναργῶς, ἐπι-
 φοιτᾶν τοῖς τεθνεῶσιν ἀξιῶν καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς μνήμασιν. Οὕτω
 τὸν Λάζαρον ἴσως παλινάγρετον ποιεῖσθαι τὴν ζωὴν καὶ ὀδωδό-
 τα προστέταχεν. Οὕτω τὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου παραδόξως ἀνε-
 10 βίω κόριον. «Ἡψατο», γὰρ φησιν, «τῆς χειρὸς αὐτῆς, λέγων Ἑ-
 παῖς, ἔχειραι». Καὶ μὴν καὶ ἐν Ναῖν (μία δὲ αὕτη τῶν κατὰ τὴν
 Ἰουδαίαν πόλις) τὸν τῆς χήρας ἀνέστησεν υἱόν, ἀψάμενος τῆς
 σοροῦ, καὶ δὴ καὶ ἐπιφωνῶν «Νεανίσκε, σοὶ λέγω, ἐγέρθητι».

Τίνα γὰρ δὴ ταῖς ἡμετέραις διανοίαις ἐνεργάσεται μολυσμὸν
 15 ἀνδρὸς τεθνεῶτος λείψανον; Ἐὰρ καταμιανεῖ τὸν ἐν ἡμῖν ὄντα
 νοῦν, ἧ καὶ παρατρέψει πρὸς ἃ μὴ θέμις, τὸ δυσῶδες αἰσθητῶς;
 Καίτοι πῶς οὐκ εὐηθείας ἐμπλεως ἂν εἴη ὁ τοιόσδε λόγος; ἄλλως
 τε τῶν κατοικομένων τὰ λείψανα κατίδοι τις ἂν οὐ γυμνά, καὶ
 ἀτημελῶς εἰς γῆν κατερομμμένα, ἀλλ' εὖ περιεσταλμένα· κέκρου-
 20 πται γὰρ καθάπερ ἐν κόλπῳ μητρὸς, ἐν κευθμῶνι τῆς γῆς Φαίη
 δ' ἂν, εἴπερ τις ἔλοιτο τοῖς τεθνεῶσι συνειπεῖν· Βδελυροῦς ἠγεῖ-
 σθαι τοὺς τάφους, ἧγουν τοὺς νεκρούς, ἀνθ' ὅτου; Τί τοῖς ἰοῦσιν
 ἐγγὺς ἐνήσει τὸ βλάβος, ἧ σῶμα τυχὸν ἧ τάφος; Ἐὰρ γὰρ ἄδικον
 ἀποφαίνει τὸν δικαιοσύνης ἐραστήν, ἀσελγῆ καὶ ἀκόλαστον τὸν
 25 ἐπιεικῆ καὶ σώφρονα, ἧττονα χρημάτων τὸν φιλοκερδίας ἀμείνω,
 ὤμιον καὶ ἀνήμερον τὸν εὐπρόσιτόν τε καὶ πρᾶον, δυσσεβῆ τὸν
 φιλόθεον; Οὐ μὲν οὖν διαλυμανεῖται γὰρ, οἶμαι, τοῖς τῆς ψυχῆς
 ἀγαθοῖς ἧκιστα μὲν τῶν οἰχομένων τὰ λείψανα, θελημάτων δὲ
 μᾶλλον τῶν ἐπ' αἰσχίστοις ῥοπαί. Ὅρας τουτουσὶ τοὺς νόμους
 30 καθ' οὓς ἐπευθύνεται πρὸς τὸ εὖ ἔχειν τὰ καθ' ἡμᾶς; Οὗτοι κολά-
 ζουσι μὲν μοιχοῦς, ἀδίκους, ἄρπαγες, καὶ τοὺς τοῖς ἑτέροις ἐνει-
 λημμένους αἰτιάμασιν· οὐδὲν γε μὴν τῶν ἀπιόντων εἰς τάφους, ἧ

9. Ἰω. 11, 43.

10. Μάρκ. 5, 41.

11. Λουκᾶ 7, 14.

εἶπε σὸ μαθητὴ ὅτι ἔπρεπε μᾶλλον νὰ τὸν ἀκολουθήσει καὶ ν' ἀφήσει σὲ ἄλλους νὰ θάψουν τοὺς νεκρούς, δίδαξε ὅτι πρέπει εὐλόγα τὰ ἀνθρώπινα νὰ πεταχτοῦν πίσω ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν Θεὸ εἶναι ἀνώτερος καὶ ἀπὸ τὸ σεβασμὸ πρὸς τοὺς γονεῖς. Γιατὶ αὐτὸς εἶναι δημιουργὸς καὶ ποιητὴς ὅλων. "Ὅτι οἱ τάφοι ἢ οἱ νεκροὶ δὲν μποροῦν νὰ προκαλέσουν κανενὸς εἶδους μολυσμὸ στὶς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, τὸ διδάσκει καθαρὰ κρίνοντας ἄξιο νὰ πηγαίνει στοὺς νεκρούς καὶ στὰ ἴδια τὰ μνήματα." Ἐτσι ἴσως διέταξε τὸν Λάζαρο νὰ ἐπανέλθει στὴ ζωὴ, καὶ ἃς μύριζε ἤδη⁹. Ἐτσι μὲ τρόπο παράδοξο ἐπανεφέρε στὴ ζωὴ τὴν κόρη τοῦ ἀρχισυνάγωγου· γιατί λέγει· «Ἄγγιξε τὸ χέρι τῆς καὶ τῆς εἶπε· Κόρη, σήκω»¹⁰. Ἄλλὰ καὶ στὴ Ναϊν (μιά πόλη αὐτὴ στὴν Ἰουδαία) ἀνέστησε τὸν υἱὸ τῆς χήρας ἀγγίζοντας τὴ σορὸ καὶ φωνάζοντας «Νέε, σοῦ λέγω, σήκω ἐπάνω»¹¹.

Ποιὸ μολυσμὸ λοιπὸν μπορεῖ νὰ προκαλέσει στὴ σκέψη μας τὸ λείψανο ἑνὸς πεθαμένου; Ἄραγε θὰ μᾶνει τὸ νοῦ μας μέσα μας, ἢ καὶ θὰ ἐκτρέψει πρὸς ἀθέμιτα ἢ αἰσθητὴ δυσωδία; Καὶ πῶς δὲν εἶναι γεμάτος ἀπὸ ἀνοησία ὁ λόγος αὐτός; Ἐξάλλου τὰ λείψανα τῶν πεθαμένων δὲν θὰ τὰ ἀντικρῶσει κανεὶς γυμνά καὶ ἀτιμέλητα ριγμένα στὴ γῆ, ἀλλὰ περιποιημένα καλά. Γιατὶ εἶναι κρυμμένα, σὰν στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μητέρας τους, στὴν κρυψώνα τῆς γῆς. Καὶ θὰ ἔλεγε κανεὶς, ἂν ἤθελε νὰ ὑπερασπισθεῖ τοὺς νεκρούς· Για ποιοὺ λόγους νὰ θεωροῦμε ἀηδεῖς τοὺς τάφους ἢ τοὺς νεκρούς; Ποιὰ βλάβη θὰ προκαλέσει σ' αὐτοὺς ποὺ πλησιάζουν ἢ σῶμα τυχὸν ἢ τάφους; Ἄραγε ἀποδεικνύει ἄδικο τὸν ἔραστή τῆς δικαιοσύνης; Ἀσελγῆ καὶ ἀκόλαστο τὸν φιλάγαθο καὶ φρόνιμο; Κατανικημένο ἀπὸ τὰ χρήματα τὸν ἀνώτερο ἀπὸ τὴ φιλοκερδία; Ἀπάνθρωπο καὶ ἀνήμερο, τὸν καταδεκτικὸ καὶ πρᾶο; Δυσσεβῆ τὸν φίλο τοῦ Θεοῦ; Ὅχι βέβαια· γιατί, νομίζω, τὶς ἀρετὲς τῆς ψυχῆς δὲν θὰ τὶς καταστρέψουν τὰ λείψανα τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ οἱ ροπὲς μᾶλλον τῶν θελημάτων μας πρὸς τὰ αἰσχιστα. Βλέπεις αὐτοὺς ἐδῶ τοὺς νόμους σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους τὰ τῆς ζωῆς μας προχωροῦν πρὸς τὴν εὐτυχία; Αὐτοὶ τιμωροῦν τοὺς μοιχοὺς, τοὺς ἄδικους, τοὺς ἄρπαγες, καὶ ἐκείνους ποὺ ἔχουν πιαστῆ σὲ ἄλλες αἰτίες. Κανένα ὅμως ἀπὸ ὅσους πηγαίνουν στοὺς τάφους ἢ

ἐπιφοιτώντων νεκροῖς δίκης ἄξιον ὀρώνται λέγοντες. Ἀλλὰ μι-
 αρούς τινὰς ἀποτελοῦσιν οἱ τάφοι, καὶ ἐφ' ᾧ μὴ προσῆκεν, εἰσὶ
 παρακομίζειν ἱκανοί, καὶ ψυχικῆς πιμπλῶσιν ἀκαθαρσίας διὰ
 τῆς ἐνούσης κακοσμίας αὐτοῖς.

5 Οὐκοῦν ὠφελείτωσαν πονηρούς, καὶ πονηρῶν ἐπιτηδευμά-
 των ἀπαλλαπέτωσαν μυροπώλιά τε καὶ τὸ θαμίζειν ἐν αὐτοῖς· καὶ
 μοιχείας ἀλούς τις γραφῆ στεφανούσθω ῥόδοις, καταμιριζέσθω
 τὸ σῶμα, ἐλεύθερος ἔστω παντὸς αἰτιάματος. Εἰ γὰρ ἀποφαίνει
 φαύλους ἢ τῶν τάφων ἀκαθαρσία, καὶ καθαρίζετω φαυλότητος τὰ
 10 εὐσομότατα τῶν χωρίων, καὶ μὴν καὶ ἀνθέων. Ἀλλὰ γὰρ ἴσως
 ἐκεῖνο συμπλάσαντες κατὰ σφᾶς αὐτούς, οἰήσονται τι τῶν ἀναγ-
 καίων ἐντεθυμηῆσθαι καὶ λέγειν. Τὸ γάρτοι νεκρὸν ἅπαν, ἡῆγον
 καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος, τῶν ὅτι μάλιστα κατεστυγημένων ἐστὶ τοῖς
 θεοῖς. Σύμφρονες δὲ τούτοις ἡμεῖς, καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς ὁμοθηείας
 15 ἐξήμμεθα. Μάλιστα μὲν οὖν ἓνα τε καὶ φύσει καὶ κατὰ ἀλήθειαν
 ὄντα Θεόν, ἢ θεόπνευστος ἡμῖν διηγόρευσε Γραφή, ἕτερον δὲ πρὸς
 αὐτὸν παντελῶς οὐδένα προσκυνεῖν εἰθίσμεθα. Πλὴν οἱ θεοὶ καθ'
 ἡμᾶς εἰσιν, οἷς καὶ ἀπηχθῆσθαί φατε τὸν θάνατον, συγκαθίσταν-
 ται τάχα πού καὶ συνηλγήκασι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ὑπὸ φθορὰν
 20 πεσοῦσι καὶ θάνατον. Ἀλλ' εἶπερ εἰσὶ θεοί, καὶ συνηλγήκασιν
 ἀληθῶς τοῖς ὑπὸ φθορὰν, ἀνθ' ὅτου δὴ μᾶλλον μὴ ἀφιστᾶσιν αὐ-
 τῆς τοὺς ἐαλωκότας, καὶ πεπραχότας ἀθλίως, εἰ καὶ μὴ πάντας
 τυχόν. Ἀλλ' οἶδεν αὐτοὺς δεδιότας τὸν ἄδην ὁ προὔχων ἐν ποιη-
 ταῖς, ὥστε καὶ ἀπώμοτον ποιεῖσθαι τὸν χῶρον· εἰσκεκόμικε γὰρ
 25 ὀμνύντα τινὰ τῶν θεῶν καὶ λέγοντα·

Ἴστω νῦν τόδε γαῖα, καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὑπερθεν,
 Καὶ τὸ κατειδόμενον Στυγὸς ὕδωρ, ὅστε μέγιστος
 Ὅρκος δεινότατος πέλεται μακάρεσσι θεοῖσι».

Φάναι δέ φησι τάχα πού τὴν Ἥραν πρὸς τὸν ὀμαίμονά τε καὶ
 30 σύνευνον Δία·

Αἰνότατε Κρονίδη, ποῖον τὸν μῦθον ἔειπες;

Ἄνδρα θνητὸν ἔόντα, πάλαι πεπρωμένον αἴσῃ,

πηγαίνουν σὲ νεκρούς δὲν φαίνονται νὰ τὸν θεωροῦν ἄξιο τιμωρίας. Ἄλλὰ οἱ τάφοι κἀνουν κάποιους μαρούς καὶ εἶναι ἱκανοὶ νὰ τοὺς μεταφέρουν σὲ πράγματα ἀπρεπῆ καὶ γεμίζουν ἀπὸ ψυχικὴ ἀκαθαρσία ἕξαιτίας τῆς κακοσμίας ποὺ ἀναδίδουν.

Ἄς ὠφελοῦν λοιπὸν τοὺς κακοὺς, κι ἄς ἀπαλλάσσουν ἀπὸ πονηρὲς πράξεις τὰ μυροπωλεῖα καὶ ὅσους συχνάζουν σ' αὐτά, καὶ κάποιος ποὺ ἔχει κατηγορηθεῖ γιὰ παράπτωμα μοιχείας ἄς στεφανωθεῖ μὲ ρόδα, ἄς καταραντίζεται τὸ σῶμα του μὲ μύρο, ἄς εἶναι ἐλεύθερος ἀπὸ κάθε κατηγορία. Γιατί, ἂν καθιστᾶ φαύλους ἢ ἀκαθαρσία τῶν τάφων, τότε ἄς καθαρίζουν ἀπὸ τῆ φαυλότητα καὶ τὰ πολὺ εὖοσμα μέρη καὶ βέβαια καὶ τὰ λουλούδια. Ἄλλ' ἀφοῦ ἔπλασαν ἐκεῖνο ὅπως αὐτοὶ ἤθελαν, θὰ νομίσουν ὅτι εἶχαν στὸ νοῦ καὶ λένε κάτι ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα. Γιατί τὸ κάθε νεκρὸ ἢ καὶ ὁ ἴδιος ὁ θάνατος, εἶναι τὸ πιὸ μισητὸ πρᾶγμα στοὺς θεοὺς. Σ' αὐτὸ εἴμαστε σύμφωνοι κι ἐμεῖς καὶ μοιραζόμαστε κοινὰ μὲ αὐτοὺς ἦθη. Ἡ θεόπνευστη λοιπὸν Γραφή μᾶς δίδαξε ὅτι ὑπάρχει ἓνας καὶ μόνο καὶ ἀπὸ τῆ φύση του καὶ ἀληθινὰ Θεός, καὶ δὲν συνηθίσαμε καθόλου νὰ προσκυνοῦμε κανέναν ἄλλον ἐκτὸς ἀπὸ αὐτόν. Ἄλλὰ οἱ θεοί, ποὺ εἶναι πλασμένοι σύμφωνα μ' ἐμᾶς, καὶ οἱ ὅποιοι, ὅπως λέτε, ἀπεχθάνονται τὸ θάνατο, συγκεντρώθηκαν τάχα σ' ἓνα μέρος καὶ συμεμερίσθηκαν τὸν πόνο τῶν ἀνθρώπων ἐπειδὴ ἔπесαν στὴ φθορὰ καὶ στὸ θάνατο. Ἄλλὰ ἂν εἶναι θεοὶ καὶ μοιράσθηκαν ἀληθινὰ τὸν πόνο ἐκείνων ποὺ βρίσκονται στὴ φθορὰ, γιὰ ποιὸ λόγο δὲν ἀπομακρύνουν ἀπὸ αὐτὴν τοὺς αἰχμαλώτους της καὶ ὅσους ἔχουν πρᾶξι ἄθλια, ἂν ὄχι ἐνδεχομένως καὶ ὄλους; Ἄλλὰ γνωρίζει ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ποιητές, ὅτι αὐτοὶ φοβοῦνται τὸν ἄδη, ὥστε καὶ νὰ ξορκίζουν τὸ χῶρο· γιὰτί ἔχει παρουσιάζει κάποιον ἀπὸ τοὺς θεοὺς νὰ λέγει:

Ἄς τὸ ξέρει αὐτὸ ἢ γῆ καὶ ὁ ἀπέραντος οὐρανὸς ἐπάνω,
καὶ τὸ νερὸ τῆς Στυγὸς ποὺ κυλάει στὸν ἄδη, ποὺ εἶν' ὁ μέγιστος
καὶ φοβερώτατος γιὰ τοὺς μακάριους θεοὺς ὄρκος¹².

Λέγει ἐπίσης ὅτι ἢ Ἡρα εἶπε στὸν ἀδελφὸ καὶ σύζυγό της Δία:

Γιὲ τρομερὲ τοῦ Κρόνου, τί λόγος εἶναι ποὺ εἶπες;
ἄνδρα θνητὸ ποὺ ἀπ' τὴν ἀρχὴ ἢ μοῖρα τὸν ἔχει δέσει

12. Ὅμηρου, Ἰλιάς Ο 36-38.

Πῶς ἐθέλεις θανάτιο δυσηχέος ἐξαναλύσαι;

Ἔρδ', ἀτὰρ οὐ τοι πάντες ἐπαινέομεν θεοὶ ἄλλοι».

Ἄνθ' ὅτου γάρ, φησὶν, εἰκῆ πονῶν οὐκ αἰσθάνη, καὶ τὰ ἀνέφικτα ζητῶν; Εἶτα οἶει μὴ πάντη τε καὶ πάντως ἀφαρματεῖν τοῦ 5 καθήκοντος λογισμοῦ, καὶ μὴν καὶ ἐπαίνου παντός ἐν δίκῃ διαπεσεῖν; Ὅτε τοίνυν οἱ παρ' αὐτοῖς μουσόληπτοι, καὶ τὴν τοῦ θεοκλυτεῖν ἀράμενοι δόξαν, καὶ εὖ εἰδότες τὰ τῶν Θεῶν, ἠττησθαί φασιν αὐτούς καὶ θανάτου καὶ μοιρῶν, ἀνθ' ὅτου νεκρὸν ὀνομάζει Χριστὸν τοῦ θανάτου κρείττονα καὶ ὀλετήρα φθορᾶς; Ἀπεσό- 10 θησε μὲν γάρ ἐτέρων αὐτὸν ἀρρήτοις τε καὶ θεοπρεπέσι νεύμασι, καὶ δυνάμει ζωοποιῶ, ἐφῆκε δὲ καὶ αὐτὸς ἐκὼν τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ τῷ θανάτῳ προσβαλεῖν, οὐκ ἐπὶ νεκρότητος βεβαιώσει μᾶλλον, ἀλλ' ἐπὶ λύσει φθορᾶς καὶ ἀναιρέσει θανάτου. Ἐπειδὴ γὰρ ἦν σῶμα ζωῆς τὸ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ ζωογονοῦντος τὰ πάντα, ταύτη τοι καὶ 15 μᾶλα εἰκότως ζῶν τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν οὐκ ἠνέσχετο. Πῶς οὖν ἐστὶ νεκρὸς ὁ ζῶν καὶ ζωοποιὸς καὶ ἄπρακτον ἀποφήνας τοῦ θανάτου τὴν δύναμιν; Οὐδὲν δὲ ἦττον πλημμελεῖ νεκροὺς ὀνομάζων τοὺς ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς τὸν πρόσκαιρον τῆς σαρκὸς ἀνατλάντας θάνατον, φημὶ δὴ τοὺς ἁγίους μάρτυρας, περὶ ὧν γέγραπται, καὶ 20 μᾶλα σαφῶς. «Ἔδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀνθρώπων τεθάναι, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἔξοδος αὐτῶν· καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία, σύντριμμα Οἱ δὲ εἰσιν ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἡ ἐλπίς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης». Ὡς γὰρ αὐτὸς πού φησιν ὁ Σωτὴρ, «Ζῶσι τῷ Θεῷ, ζήσιν μέλλοντες οὐ γὰρ ἐστὶ Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων», ὁ δὲ ὄν τῆς οὔτω 25 λαμπρᾶς ἐπέβησαν εὐανδρίας Οἶμαι μὲν οὖν πρὸς ἡμῶν εἰρησθαι ταυτὶ καὶ μᾶλα ἐμφρόνως. Ὁ δὲ τὰ οὔτως ἐξαιρέτα τῶν πραγμάτων ἢ μὴ συνιείς, ἢ καὶ θαυμάζειν οὐκ ἀξιῶν, ψευδηγορεῖ πάλιν, καὶ φησι·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

30 Τούτων οὖν οὔτως ἐχόντων, ὑμεῖς ὑπὲρ τίνος προσκυλινδεῖ-

13. Ὅμηρου, Ἰλιάς Π 440-443.

14. Σοφ. Σολ. 3, 3-4.

15. Λουκᾶ 20, 38.

πῶς θέλεις ἀπὸ τὸν θλιβερὸ θάνατο νὰ τόνε ἀπολύσεις;
Κάντο, ἀλλὰ δὲν σ' ἐπαινοῦμε ὅλοι οἱ ἄλλοι θεοί¹³.

Γιὰ ποιὸ λόγο, λέγει, δὲν νιώθεις ὅτι κοπιάζεις ἀδίκῃ καὶ ζητεῖς τὰ ἀκατόρθωτα; Ἐπειτα νομίζεις μήπως μὲ κάθε τρόπο ἀστοχήσεις ἀπὸ τὸ λογισμὸ πού πρέπει καὶ χάσεις δίκαια κάθε ἔπαινο; Ὅταν λοιπὸν οἱ μουσόληπτοι ποιητές τους, πού δοξάσθηκαν ἐπειδὴ ἄκουσαν νὰ τοὺς μιλῶν οἱ θεοὶ καὶ πού γνωρίζουν καλὰ τὰ τῶν θεῶν, λένε ὅτι αὐτοὶ εἶναι στὴ διάθεση τοῦ θανάτου καὶ τῶν μοιρῶν, γιὰ ποιὸ λόγο ὀνομάζει νεκρὸ τὸν Χριστὸ πού εἶναι νικητὴς τοῦ θανάτου καὶ ἐξολοθρευτὴς τῆς φθορᾶς; Γιατὶ τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ ἄλλους μὲ ἄρρητα καὶ θεϊκὰ νεύματα καὶ δύναμη ζωοποιό, κι ἐπέτρεψε καὶ ὁ ἴδιος μὲ τὴ θέλησή του στὸ θάνατο νὰ προσβάλλει τὴ σάρκα του, ὄχι γιὰ ἐπιβεβαίωση τῆς νεκρότητας, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς κατάλυση τῆς φθορᾶς καὶ ἀναίρεση τοῦ θανάτου. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἦταν σῶμα ζωῆς, τοῦ ἴδιου τοῦ Υἱοῦ πού ζωογονεῖ τὰ πάντα, γι' αὐτό, καὶ πολὺ εὐλογοῦν, ὡς ζωὴ πού ἦταν δὲν ἀνεχόταν τὰ δεσμὰ τοῦ θανάτου. Πῶς λοιπὸν εἶναι νεκρὸς αὐτὸς πού ζεῖ καὶ ζωοποιεῖ καὶ πού ἀπέδειξε ἄπρακτῇ τὴ δύναμη τοῦ θανάτου; Δὲν κάνει ἐπίσης μικρότερο πλημμέλημα ὀνομάζοντας νεκροὺς αὐτοὺς πού μὲ τὴν ἐλπίδα ζωῆς ὑπέμειναν τὸν πρόσκαιρο θάνατο τῆς σάρκας, ἐννοῶ τοὺς ἁγίους μάρτυρες, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔχει γραφεῖ καὶ πολὺ καθαρὰ: «Στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων φάνηκαν ὅτι πέθαναν καὶ ἡ ἔξοδός τους θεωρήθηκε θλίψη, ὅπως καὶ ἡ πορεία τους μακριὰ τους συντριβῆ. Αὐτοὶ ὅμως ζοῦν μέσα στὴν εἰρήνη καὶ ἡ ἐλπίδα τους εἶναι γεμάτῃ ἀθανασία»¹⁴. Γιατὶ, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος ὁ Σωτήρας κάπου: «Ζοῦν γιὰ τὸν Θεό», μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ζήσουν: «γιατὶ δὲν εἶναι Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζωντανῶν»¹⁵, αὐτὸς πού ἐξαιτίας του ἐπιθύμησαν τὴν τόσο λαμπρὴ γενναιότητα. Νομίζω λοιπὸν ὅτι αὐτὰ ἔχουν λεχθεῖ γιὰ ἡμᾶς, καὶ πολὺ συνετά. Αὐτὸς ὅμως αὐτὰ τὰ ἐξαιρετικὰ πράγματα ἢ ἐπειδὴ δὲν τὰ κατάλαβε, ἢ καὶ ἐπειδὴ δὲν τὰ κρίνει ἄξια θαυμασμοῦ, ψευδολογεῖ πάλι καὶ λέγει:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἄφου ἔτσι εἶναι τὰ πράγματα, ἐσεῖς γιατί κυλιέστε στὰ μνήμα-

σθε τοῖς μνήμασι; Ἀκοῦσαι θούλεσθε τὴν αἰτίαν; Οὐκ ἐγὼ φαίην ἄν, ἀλλ' Ἡσαΐας ὁ προφήτης· «Ἐν τοῖς μνήμασι καὶ ἐν τοῖς σπηλαίοις κοιμῶνται δι' ἐνύπνια». Σκοπεῖτε οὖν, ὅπως παλαιὸν ἦν τοῦτο τοῖς Ἰουδαίοις τῆς μαγγανείας τὸ ἔργον, ἐγκαθεύδειν τοῖς
 5 μνήμασιν, ἐνυπνίων χάριν. Ὁ δὴ καὶ τοὺς ἀποστόλους ὑμῶν εἰκός ἐστιν μετὰ τὴν τοῦ διδασκάλου τελευταίαν ἐπιτηδεύσαντας, ὑμῖν τε ἐξ ἀρχῆς παραδοῦναι τοῖς πρώτοις πεπιστευκόσι, καὶ τεχνικώτερον ὑμῖν αὐτοὶ μαγγανεῦσαι, τοῖς δὲ μετ' αὐτοὺς ἀποδειῖξαι δημοσία τῆς μαγγανείας ταύτης καὶ βδελυρίας τὰ ἐργαστήρια.

10

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἀνεβίω μὲν οὖν ὁ Χριστὸς οἰκονομικῶς, ὡς ἔφην, ἐφείς τῷ ἰδίῳ σώματι τὸ γεύσασθαι θανάτου. Κατήργηται γὰρ διὰ τούτου θάνατον. Οἷ γε μὴν θεσπέσιοι μαθηταὶ ποῦ παρέδωκαν ἡμῖν, ἐλεγχέτω παρελθόν, ὅτι καὶ μνήμασιν ἐγκαλινδεῖσθαι χρή, καὶ τὰς
 15 περὶ τῶν τεθνεώτων ὁράσεις αἰτεῖν, ἤγουν τὰ ἐνύπνια; Ἄλλ' οὐκ ἄν ἔχοι ποθέν. Πεφενάκικεν δὲ κὰν τούτῳ. Πλήν ἠγνόησεν ὁ Χριστὸς οὐχ ἡμῶν μᾶλλον, ἀλλὰ τῆς Ἑλλήνων δεισιδαιμονίας τὰ ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ καταχέων ἐγκλήματα, καὶ τὰ αὐτῷ θυμῆρη καὶ ἐν σπουδῇ κατασκώπτειν ἐπιχειρῶν. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ καὶ μετ' ἐκεί-
 20 νους ἡμεῖς ἱεροῖς καὶ θείοις νόμοις ἐπόμενοι, οὐ τὰς δι' ὄνειρων ὄψεις ἐπιζητεῖν εἰθίσμεθα, οὔτε μὴν ἐώλοισ φαντασίαις ἐπιγάννουσθαι μειρακιωδῶς, ποιεῖσθαι δὲ κατεστηνημένους τοὺς τῶν τοιούτων εἰσηγητάς. Ἐχει δὲ οὕτως ὁ περὶ τούτων νόμος ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· «Ἐὰν δὲ ἀναστῆ ἐν σοὶ προφήτης ἢ ἐνυπνιαζόμενος ἐνύ-
 25 πνιον, καὶ δῶ σοι σημεῖον, ἢ τέρας, καὶ ἔλθῃ τὸ σημεῖον ἢ τὸ τέρας, ὃ ἐλάλησε πρὸς σέ, λέγων· Πορευθῶμεν καὶ λατρεύσωμεν θεοῖς ἑτέροις οὓς οὐκ οἴδατε, οὐκ ἀκούσεσθε τῶν λόγων τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἢ τοῦ ἐνυπνιαζομένου τὸ ἐνύπνιον ἐκεῖνο».

Οὐκοῦν ἀποφοιτᾶν μὲν ἡμεῖς τῶν ἀμενηνῶν ὄνειρων προσ-
 30 τετάγμεθα, τοῖς τε μὴν τῶν δαιμονίων θεραπευταῖς ταυτὶ καὶ φίλα καὶ ἐν σπουδῇ καὶ τοῦ παντός ἠξίωται λόγου. Καὶ γοῦν ὁ Πορφύ-

τα; Θέλετε ν' ἀκούσετε τὴν αἰτία; Δὲν θὰ τὸ πῶ ἐγώ, ἀλλὰ ὁ προφήτης Ἡσαΐας· «Κοιμοῦνται στὰ μνήματα καὶ στὰ σπήλαια γιὰ νὰ δοῦν ἐνύπνια»¹⁶. Προσέχετε λοιπόν, πόσο παλιὸ εἶναι στοὺς Ἰουδαίους αὐτὸ τὸ ἔργο τῆς μαγείας, νὰ κοιμοῦνται στὰ μνήματα γιὰ νὰ δοῦν ἐνύπνια. Αὐτὸ ἦταν εὐλόγο νὰ τὸ κάνουν καὶ οἱ ἀπόστολοί σας μετὰ τὸ θάνατο τοῦ δασκάλου σας, καὶ νὰ τὸ παραδώσουν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σὲ ἐσᾶς πὺν πρῶτοι πιστέψατε, καὶ νὰ σᾶς δείξουν πιὸ τεχνικὲς μαγγανεῖες, καὶ στοὺς ἔπειτ' ἀπὸ αὐτοὺς νὰ ἐπιδείξουν δημοσίᾳ τὰ ἐργαστήρια αὐτῆς τῆς μαγείας καὶ τῆς ἀηδίας.

ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ

Ἐπανῆλθε στὴ ζωὴ λοιπόν ὁ Χριστὸς κατ' οἰκονομία, ὅπως εἶπα, ἐπιτρέποντας στὸ σῶμα του νὰ γευθεῖ τὸ θάνατο. Γιατὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο κατάργησε τὸν θάνατο. Οἱ θεσπέσιοι ὅμως μαθητές, ἄς ἔρθει κι ἄς μᾶς δείξει ποῦ μᾶς παρέδωσαν, ὅτι πρέπει καὶ στὰ μνήματα νὰ κυλιόμαστε καὶ νὰ ἐπιζητοῦμε τὶς ὁράσεις γιὰ τοὺς νεκροὺς, ἦτοι τὰ ἐνύπνια;. Ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ βρεῖ πουθενά. Ἐξαπατήθηκε λοιπόν καὶ σ' αὐτό. Ἀλλὰ ὁ Χριστὸς δὲν ἔλαβε ὑπόψη ἐμᾶς, ἀλλὰ μᾶλλον στὴ δεισιδαιμονία τῶν Ἑλλήνων ἐξαπέλυε τὶς σχετικὲς κατηγορίες κι ἐπιχειροῦσε νὰ χλευάσει ὅσα τοὺς εὐχαριστοῦσαν καὶ τοὺς ἀπασχολοῦσαν. Γιατὶ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἔπειτ' ἀπὸ αὐτοὺς ἐμεῖς, ἀκολουθώντας τοὺς ἱεροὺς καὶ θείους νόμους, δὲν συνηθίσαμε νὰ ἐπιζητοῦμε νὰ δοῦμε ὄνειρα, οὔτε νὰ χαιρόμαστε σὰν παιδιὰ μὲ ἀψυχες εἰκόνες, ἀλλὰ θεωροῦμε μισητοὺς τοὺς δασκάλους αὐτοὺς τῶν ὀνειρῶν. Ὁ νόμος γι' αὐτοὺς στὸ Δευτερονόμιο ἔχει ὡς ἐξῆς· «Ἄν παρουσιασθεῖ σ' ἐσένα προφήτης ἢ κάποιος πὺν βλέπει ὄνειρα, καὶ σοῦ δώσει κάποιον σημάδι ἢ κάνει κάποιον θαυμαστὸ ἔργο, καὶ πραγματοποιήσῃ τὸ σημάδι ἢ τὸ θαυμαστὸ ἔργο, πὺν εἶπε σ' ἐσένα, καὶ σοῦ πεῖ μετὰ, Ἄς πᾶμε νὰ λατρέψουμε ἄλλους θεοὺς πὺν δὲν γνωρίζετε, δὲν θ' ἀκούσετε τοὺς λόγους ἐκείνου τοῦ προφήτη ἢ ἐκείνου πὺν βλέπει αὐτὸ τὸ ὄνειρο»¹⁷.

Ἐμεῖς λοιπόν ἔχομε ἐντολὴ ν' ἀποφεύγομε τὰ ἀψυχα ὄνειρα, στοὺς ὑπηρέτες ὅμως τῶν δαιμονίων αὐτὰ εἶναι καὶ ἀγαπητὰ καὶ ἐνδιαφέροντα καὶ πολὺ ἀξιόλογα. Καὶ πράγματι ὁ Πορφύριος πα-

ριος τὸν Πυθαγόρου βίον ἐναργῆ καθιστὰς ὧδέ πῃ φησι. “Ἀντι-
 φῶν δὲ ἐν τῷ περὶ τοῦ βίου τῶν ἐν ἀρετῇ πρωτευσάντων, καὶ τὴν
 καρτερίαν τὴν ἐν Αἰγύπτῳ αὐτοῦ διηγεῖται, λέγων, Πυθαγόραν
 ἀποδεξάμενον τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων τὴν ἀγωγὴν, σπουδάσαντα
 5 μετασχεῖν ταύτης, δεηθῆναι Πολυκράτους τοῦ τυράννου γράψαι
 πρὸς Ἄμασιν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, φίλον ὄντα καὶ ξένον, ἵνα
 κοινωνήσῃ τῆς τῶν προειρημένων παιδείας”. Ποία δὲ αὐτῇ διεσά-
 φησε προστιθείς. “Ἀφίκετο δὲ καὶ πρὸς Αἰγυπτίους”, φησὶν, “ὁ
 Πυθαγόρας καὶ πρὸς Ἀραβας καὶ Χαλδαίους, παρ’ ὧν καὶ τὴν
 10 περὶ ὀνείρων γνῶσιν ἠκριδώσατο, καὶ τῇ διὰ λιθανωτοῦ μαντεία
 πρῶτος ἐχρήσατο. Καὶ ἐν Αἰγύπτῳ τοῖς ἱερεῦσι συνῆν καὶ τὴν
 σοφίαν ἐξέμαθε καὶ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ φωνήν”. Οὐκοῦν οὐ πάρερ-
 γον τοῖς αὐτοῦ προγόνοις τὸ μαγγανεύειν ἦν, κατεσπουδασμένον
 δὲ μᾶλλον καὶ τοῖς εἰς λῆξιν ἠκούσι θαύματος ἐναρίθμιον, ὥστε
 15 καὶ ὑπερορίους ἀποδημίας ταύτης τῆς γοητείας ἔνεκα ποιεῖσθαι
 πολλούς. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς βεβαίωσιν ὧν ψεύδεται τὰς Ἡσαίου
 προτείνει φωνάς ᾧήθη δὲ δι’ αὐτῶν ἀπελέγχειν δύνασθαι τοὺς τῷ
 θεῷ νόμῳ παιδαγωγουμένους, ὡς εἶη φίλον αὐτοῖς τὸ προσκαλι-
 δεῖσθαι μνήμασι, καὶ ὀνείρων ἐπιθυμεῖν ἀκουέτω πρὸς ἡμῶν, ὡς
 20 ἡνίκα μὲν τοῖς ἱεροῖς νόμοις ὑπείχοντο τὸν ἀνύχνα, καὶ τὸν ἕνα καὶ
 φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν, καὶ τῶν ὅλων Γενεσιουργὸν καὶ
 Κύριον θεραπεύειν ἠθέλον, ἡμοιορηκότες εἰς ἅπαν τῆς ἐν γε τούτῳ
 γραφῆς ἄλοϊεν ἄν.

Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ψευδωνύμοις λελατρεύκασιν θεοῖς, τότε δὴ, τότε
 25 καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις μνήμασιν ἐνδιδαιτωμένους, καὶ τῆς δι’ ὀνείρων
 μαντείας γεγονότας ἐραστάς κατίδοι τις ἂν αὐτούς. Κεχρήσομαι
 πρὸς ἀπόδειξιν, ὡς ἔφην, ταῖς τοῦ προφήτου φωναῖς ἔφη γὰρ ὡς
 ἐκ προσώπου Θεοῦ. «Ὁ λαὸς οὗτος ὁ παροξύνων με ἐνώπιόν μου
 διὰ παντός· αὐτοὶ θυμιᾶζουσιν ἐπὶ τοῖς κήποις, καὶ θυμιῶσιν ἐπὶ
 30 ταῖς πλίνθοις τοῖς δαμιονίοις, ἃ οὐκ ἔστι, καὶ ἐν τοῖς μνήμασι καὶ ἐν
 τοῖς σπηλαίοις κοιμῶνται δι’ ἐνύπνια». Οὐκοῦν ὅτε μεθέντες τῷ
 Θεῷ τῷ κατὰ φύσιν προσεηρηεῖσθαι δεῖν, τεθύκασί τε καὶ λελα-

ρουσιάζοντας καθαρὰ τὸν βίο τοῦ Πυθαγόρα λέγει τὰ ἑξῆς: “Ὁ Ἄντιφὼν σὺν ἔργῳ τοῦ γιὰ τὸ βίο ἐκείνων ποὺ διέπρεψαν στὴν ἀρετή, ἔξιστορεῖ καὶ τὴν καρτερίαν αὐτοῦ στὴν Αἴγυπτον, λέγοντας: Ὁ Πυθαγόρας ποὺ ἀσπάσθηκε τὸν τρόπο ζωῆς τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων καὶ προσπάθησε νὰ τὸν ἀκολουθήσει, παρακάλεσε τὸν Πολυκράτη τὸν τύραννον νὰ γράψῃ στὸν Ἄμασιν, τὸν βασιλῆα τῆς Αἰγύπτου, ποὺ ἦταν φίλος τοῦ καὶ τὸν εἶχε φιλοξενήσει, γιὰ νὰ γίνει δεκτὸς στὴν παιδείαν αὐτῶν ποὺ ἀναφέραμε”. Ποιὰ ἦταν αὕτη ἡ παιδεία τὸ διασαφήνισε προσθέτοντας: “Πῆγε”, λέγει, “καὶ στοὺς Αἰγυπτίους ὁ Πυθαγόρας καὶ στοὺς Ἀραβες καὶ στοὺς Χαλδαίους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ἀπέκτησε μὲ ἀκρίβειαν τὴν γνῶσιν τῶν ὀνείρων, καὶ πρῶτος χρησιμοποίησε τὴν μαντεία μὲ τὸ λιθάνι. Καὶ στὴν Αἴγυπτον συναστρεφόταν τοὺς ἱερεῖς καὶ ἔμαθε καλὰ τὴν σοφίαν τοὺς καὶ τὴν Αἰγυπτιακὴν γλῶσσαν”. Ἐπομένως δὲν ἦταν πάρεργον τοὺς προγόνους τοῦ ἢ ἀπασχόληση μὲ τὴν μαγείαν, ἀλλὰ μᾶλλον κάτι ποὺ μελετοῦσαν πολὺ καὶ τὸ συγκατέλεγαν σὰ θαυμαστὰ, ὥστε πολλοὶ νὰ ἐπιχειροῦν καὶ μακρυνὲς ἀποδημίαι γιὰ χάριν αὐτῆς τῆς μαγείας.

Ἐπειδὴ ὁμως πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῶν ψευδῶν τοῦ προβάλλει τοὺς λόγους τοῦ Ἡσαΐα, νομίζοντας ὅτι μ' αὐτοὺς μπορεῖ νὰ ἐλέγξει ἐκείνους ποὺ ζοῦν σύμφωνα μὲ τὸ θεῖον νόμον, ὅτι τάχα τοὺς ἄρесе νὰ κυλιοῦνται σὰ μνήματα καὶ νὰ ἐπιθυμοῦν νὰ βλέπουν ἐνύπνια, ὡς ἀκούσει ἀπὸ ἐμᾶς, ὅτι ὅταν εἶχαν τὸν αὐχένα τοὺς κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῶν ἱερῶν νόμων καὶ ἤθελαν νὰ λατρεύουν τὸν ἕνα καὶ ἀπὸ τὴ φύσιν τοῦ καὶ ἀληθινὸ Θεοῦ, τὸν Δημιουργὸ ὅλων καὶ Κύριον, θὰ βρεθοῦν ἐντελῶς ἄσχετοι μὲ αὐτὴ τὴν κατηγορίαν. “Ὅταν ὁμως λάτρευσαν τοὺς ψευδῶνυμους θεοὺς, τότε πᾶν, τότε μποροῦσε νὰ δεῖ κανεὶς καὶ σὰ ἀκάθαρτα μνήματα νὰ ζοῦν, καὶ ἐραστές νὰ γίνονται τῆς ὀνειρομαντείας. Θὰ χρησιμοποιήσω πρὸς ἀπόδειξιν, ὅπως εἶπα, τοὺς λόγους τοῦ προφήτη· γιὰτὶ εἶπε ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ: «Ὁ λαὸς αὐτὸς ποὺ μὲ ἐξοργίζει, εἶναι πάντοτε ἀπέναντί μου· αὐτοὶ θυμιατίζουν στοὺς κήπους καὶ καίουν λιθάνια στοὺς πλίνθους γιὰ τὰ δαιμόνια, ποὺ δὲν ὑπάρχουν, καὶ κοιμοῦνται σὰ μνήματα καὶ σὰ σπήλαια μὲ σκοπὸν νὰ δοῦν ἐνύπνια»¹⁸. “Ὅταν λοιπὸν ἐγκαταλείποντας αὐτὸ ποὺ ἔπρεπε, τὸ νὰ εἶναι προσηλωμένοι στὸν ἀπὸ τὴ φύσιν τοῦ Θεοῦ,

τρεῦκασι τοῖς Ἰουλιανοῦ θεοῖς, δῆλον δὲ ὅτι τοῖς ἀκαθάρτοις δαί-
 μοσι, τότε καὶ μνήμασιν ἐννυστάζοντες τὰς ὀνειρώων θεάς, μαντείας
 τε καὶ γοητείας ἐποιοῦντο τρόπον. Θαυμάζω δὲ ὅτι, καίτοι προσ-
 κεμένης ἅπασιν εἰς ἀνάγνωσιν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ μέν-
 5 τοι εὐκόλως τοῖς ἐθέλουσιν ἰδεῖν τὰ περὶ γε τῶν αὐτοῦ θεῶν ἐν
 αὐτῇ γεγραμμένα, νεκροὺς ἡμῖν ὀνειδίζει καὶ τάφους, ὁ καὶ νε-
 κροὺς ἔχων τοὺς προσκυνουμένους καὶ μνήματα τοὺς νεῶς Ἐν-
 σεσωρευμένα γὰρ εἰσιν αὐτοῖς καὶ ἀπόχρη μὲν εἰς ἀπόδειξιν ἢ
 πείρα· πλὴν ἐξ ἀρχαίων καὶ τοῦτο γραμμμάτων καὶ ἱστοριῶν κα-
 10 ταδεῖξαι ῥᾶον.

Ὁ γάρ τοι Δείναρχος, ποιητῆς οὐκ ἄσημος ὢν, τὰς Διονύσου
 πράξεις ἀφηγούμενος ὅσα τε αὐτῷ πεπόνηται περὶ τῶν Ἰνδῶν, καὶ
 μὴν καὶ Ἀκταίωνα καὶ Λυκοῦργον ὅπως εἶη πεφονευκῶς, εὖ μάλα
 διειρηκῶς, ἀνηρησθαι καὶ αὐτὸν ὑπὸ Περσέως διατείνεται, καὶ
 15 κηδεῦσθαί γε μὴν ἐν Δελφοῖς παρὰ τὸν Χρυσοῦν καλούμενον
 Ἀπόλλωνα. Πορφύριος δὲ Πυθαγόρου πέρι πάλιν ᾧδὲ φησιν·
 “Μετὰ δὲ ταῦτα τῆς Πολυκράτους τυραννίδος Σαμίου καταλα-
 βούσης, οὐ πρόκειται ἡγούμενος ἐν τῇ τοιαύτῃ πολιτείᾳ βιοῦν ἀνδρὶ
 φιλοσόφῳ, διανοήθη εἰς Ἰταλίαν ἀπαίρειν. Ὡς δὲ πλέων ἐν Δελ-
 20 φοῖς προσέσχεν, ἐλεγείον τῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τάφῳ ἐπέγραψε, δι’
 οὗ ἐδήλου, ὡς Σιλήνου μὲν ἦν υἱὸς ὁ Ἀπόλλων, ἀνηρέθη δὲ ὑπὸ
 Πύθωνος, ἐκηδεύθη δὲ ἐν τῷ καλουμένῳ Τρίποδι, ὃς ταύτης ἔτυχε
 τῆς προσωνυμίας, διὰ τὸ τρεῖς κόρας τὰς Τριόπου θυγατέρας ἐν-
 ταῦθα θρηνησαι τὸν Ἀπόλλωνα”. Ὁ διαβόητος Τρίπους, ὁ ταῖς
 25 Ἑλλήνων πόλεσι τε καὶ χώραις χρησμολογῶν καὶ τεθναμασμένος,
 μνημεῖον οὖν τοῦ χρόαν λεγομένου, ὃν αἱ τρεῖς τοῦ Τριόπου τεθρη-
 νήκασι θυγατέρες οἰκτρῶς ὀρώσαι διολωλότα, καὶ νεκρῶ κεμένῳ
 γοερῶς, ὡς ἔφην, ἐπολολύζουσαι. Καὶ οὐ μέχρι τούτων τὰ Πυ-
 θαγόρου· γέγραφε δὲ πάλιν περὶ αὐτοῦ Πορφύριος· “Εἰς δὲ τὸ
 30 Ἰδαῖον καλούμενον ἄντρον καταβάς, ἔρια ἔχων μέλανα, τὰς νενο-
 μισμένας τριττὰς ἐννέα ἡμέρας ἐκεῖ διέτριψε, καὶ καθήγισε τῷ Διῷ

θυσίασαν καὶ λάτρεψαν τοὺς θεοὺς τοῦ Ἰουλιανοῦ, δηλαδή τοὺς ἀκάθαρτους δαίμονες, τότε κοιμούμενοι καὶ στὰ μνήματα, ἔκαναν τὰ ὄνειρά τους μέσα μαντείας καὶ μαγείας. Ἀπορῶ ὅμως γιατί, ἐνῶ ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία εἶναι ἀνοιχτὴ νὰ τὴ διαβάσουν ὅλοι, καὶ μποροῦν εὐκόλα ὅποιοι θέλουν νὰ γνωρίσουν ὅσα γράφει γιὰ τοὺς θεοὺς του, κατηγορεῖ ἐμᾶς γιὰ νεκροὺς καὶ τάφους, αὐτὸς ποὺ καὶ νεκροὶ εἶναι ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους λατρεύει καὶ μνήματα οἱ ναοί. Γιατὶ εἶναι πλῆθος οἱ θαμμένοι σ' αὐτά, καὶ ἀρκεῖ ἡ πείρα πρὸς ἀπόδειξη. Ἀλλὰ κι αὐτὸ εἶναι εὐκόλο νὰ τὸ ἀποδείξομε ἀπὸ ἀρχαῖα συγγράμματα καὶ ἱστορίες.

Ὁ Δείναρχος λοιπόν, ποὺ εἶναι ὄχι ἄσημος ποιητής, διηγούμενος τὴ δράση τοῦ Διονύσου καὶ ὅσα ἔπραξε στοὺς Ἴνδους, ἀλλὰ καὶ πῶς σκότωσε τὸν Ἀκταίωνα¹⁹ καὶ τὸν Λυκοῦργο²⁰, ἀφοῦ τὰ διηγήθηκε αὐτὰ πολὺ ὠραῖα, ὑποστηρίζει ὅτι σκοτώθηκε κι αὐτὸς ἀπὸ τὸν Περσέα καὶ κηδεύθηκε μάλιστα στοὺς Δελφοὺς κοντὰ στὸν λεγόμενον Χρυσὸ Ἀπόλλωνα. Ὁ Πορφύριος λέγει πάλι γιὰ τὸν Πυθαγόρα τὰ ἑξῆς: “Ἐπειτ’ ἀπὸ αὐτά, ὅταν ἡ τυραννία τοῦ Πολυκράτη ἐπιβλήθηκε στοὺς Σαμίους, ἐπειδὴ πίστευε ὅτι σὲ τέτοια πολιτεία δὲν ἔπρεπε νὰ ζεῖ ἄνδρας φιλόσοφος, σκέφθηκε νὰ μεταβεῖ στὴν Ἰταλία. Φθάνοντας κατὰ τὸ ταξίδι στοὺς Δελφοὺς ἔγραψε ἓνα ἐλεγεῖο στὸν τάφο τοῦ Ἀπόλλωνα, στὸ ὁποῖο ἔλεγε ὅτι ὁ Ἀπόλλων ἦταν υἱὸς τοῦ Σιλήνου, ὅτι σκοτώθηκε ἀπὸ τὸν Πύθωνα καὶ κηδεύθηκε στὸν καλούμενον Τρίποδα, ποὺ ἔλαβε αὐτὴ τὴν ἐπωνυμία ἐπειδὴ θρήνησαν ἐκεῖ τὸν Ἀπόλλωνα οἱ τρεῖς κόρες τοῦ Τριόπου”. Ὁ περιδόητος Τρίπους, ποὺ ἔδινε χρησμούς στις πόλεις καὶ τὶς χῶρες τῶν Ἑλλήνων καὶ θαυμαζόταν ἀπὸ ὅλους, ἦταν μνημεῖο τοῦ λεγόμενου χρῶν (τοῦ χρησιμοδοτεῖν), καὶ τὸν θρήνησαν οἱ τρεῖς θυγατέρες βλέποντάς τον σκοτωμένο οἰκτρὰ καὶ τὸν μοιρολογοῦσαν γοερά, ὅπως εἶπα, ξαπλωμένο νεκρό. Καὶ δὲν σταματοῦν μέχρι ἐδῶ τὰ τοῦ Πυθαγόρα. Ἐγραψε πάλι γι’ αὐτὸν ὁ Πορφύριος. “Ὅταν ὅμως κατέβηκε στὸ λεγόμενον Ἰδαῖο ἄντρο, φορώντας μαῦρα μαλλιά προβάτου, ἔμεινε ἐκεῖ τὶς καθιερωμένες τρεῖς φορὲς ἐπὶ ἑννέα ἡμέρες, ἔκανε

19. Τὸν θάνατό του τὸν προκάλεσε ἡ Ἄρτεμις.

20. Βασιλιάς τῆς Θράκης, ποὺ ἀντέδρασε στὴ διάδοσιν τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου.

τόν τε στορνύμενον αὐτῶ κατ' ἔτος θρόνον ἐθεάσατο, ἐπίγραμμα τε ἐνεχάραξεν ἐν τάφῳ, ἐπιγράψας·

ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ ΤΩ ΔΙΙ·

οὐ ἡ ἀρχή·

5 ὦδε μέγας κεῖται ΖΑΝ, ὃν ΔΙΑ κικλήσκουσιν.

Εἰ μὲν οὖν λεληρηκέναι τὸν Πυθαγόραν οἴονται τῶ τοῦ Διὸς ἐκκολάψαντα τάφῳ τό, «ὦδε κεῖται Ζάν», τί τεθανυμάκασιν αὐτόν; Εἰ δὲ δὴ τοῦ παντός ἄξιον εἶναί φασιν, ἁμαρτοεπῆς οὐκέτι νοοῖτ' ἂν ἢ λέγοιτο. Γέγραφε γὰρ τάληθῆ, καὶ τέθηκεν αὐτοῖς ὁ ὑπέριστα-
 10 τος τῶν θεῶν, οὐ καὶ Κρηῆτες ἐτεκτήναντο τάφον. Ἔφη δὲ καὶ Κλήμης, ἀνὴρ ἐλλόγιμος, καὶ μέντοι καὶ πολυῖστωρ περὶ τε θεῶν καὶ ναῶν ᾠδί· «Οὐ γὰρ οὐδὲ τοῦτο σιωπήσομεν, πρὸς δὲ καὶ αὐτοὺς ἐλέξομεν, νεῶς μὲν εὐφήμως ὀνομαζομένους, τάφους δὲ γενομένους, τουτέστι, τοὺς τάφους νεῶς ἐπικεκλημένους. Ὑμεῖς δὲ
 15 ἀλλὰ κἂν νῦν δεισιδαμονίας ἐκλάθεσθε, τοὺς τάφους τιμᾶν αἰσχυρόμενοι. Ἐν τῶ ναῶ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Λαρίσση τῆ ἀκροπόλει τάφος ἐστὶν Ἀκρισίου. Ἀθήνησι δέ, ἐν ἀκροπόλει Κέκροπος, ὡς φησιν Ἀντίοχος ἐν τῶ ἐνάτῳ τῶν ἱστοριῶν. Τί δὲ Ἐριχθόνιος; οὐχὶ ἐν τῶ ναῶ τῆς Πολιάδος κεκήδευται; Ἰμμάραδος δὲ ὁ Εὐμόλπου καὶ
 20 Δαΐρας, οὐχὶ ἐν τῶ περιβόλῳ τοῦ Ἐλευσινίου, τοῦ ὑπὸ τῆ ἀκροπόλει; Αἱ δὲ Κελεοῦ θυγατέρες ἐν Ἐλευσῖνι τετάφαται. Τί σοι καταγγέλλω τὰς ἐξ Ὑπερβορέων γυναικας; Ὑπεροχὴ καὶ Λαοδίκη κέκλησθον, ἐν τῶ Ἀρτεμισίῳ δὲ ἐν Δήλῳ κεκήδουσθον. Τὸ δέ, ἐν τῶ Ἀπόλλωνος τοῦ Δηλίου ἐστὶν ἱερῶ. Λεάνδρειος δὲ Κλέαρχον ἐν
 25 Μιλήτῳ τετάφθαι ἐν τῶ Διδυμαίῳ φησίν. Ἐνταῦθα τῆς Λευκοφρόνης τὸ μνήμα οὐκ ἄξιον παρελθεῖν, ἐπομένους Ζήνωνι τῶ Μυνδία, ἢ ἐν τῶ ἱερῶ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Μαγνησίᾳ κεκήδευται. Οὐδὲ μὴν τὸν ἐν Τελμησοῦ βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος μνήμα εἶναι καὶ τοῦτον Τελμησοῦ τοῦ μάντεως ἱστοροῦσι. Πτολεμαῖος δὲ τοῦ
 30 Ἀγησάρχου ἐν τῶ πρώτῳ τῶν περὶ τοῦ Φιλοπάτορος ἐν Πάφῳ λέγει ἐν τῶ τῆς Ἀφροδίτης ἱερῶ, Κινύραν τε καὶ τοὺς Κινύρου

θυσίες στὸν Δία, εἶδε τὸν θρόνο πού στρώνουν κάθε χρόνο, καὶ χάραξε ἐπίγραμμα στὸν τάφο,

Ο ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ ΣΤΟΝ ΔΙΑ,

τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἦταν·

Ἐδῶ κεῖται ὁ μέγας ΖΑΝ, πού τὸν ἀποκαλοῦν Δία.

Ἄν λοιπὸν νομίζουν ὅτι ὁ Πυθαγόρας φλυρεῖ γράφοντας στὸν τάφο τοῦ Δία τὸ, “Ἐδῶ κεῖται ὁ Ζάν”, γιατί τὸν θαυμάζουν; Κι ἂν πάλι λένε ὅτι εἶναι πανάξιος, δὲν θὰ θεωροῦσαν οὔτε θὰ ἔλεγαν ὅτι κάνει λάθος. Γιατὶ ἔχει γράψει τὴν ἀλήθεια, καὶ πράγματι πέθανε ὁ ὑπέρτατος τῶν θεῶν τους, τοῦ ὁποίου τὸν τάφο ἔκαναν οἱ Κρητες. Εἶπε ἐπίσης καὶ ὁ Κλήμης, ἄνθρωπος μορφωμένος καὶ πού πολλὰ γνώριζε γιὰ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ναοὺς, τὰ ἐξῆς: “Δὲν θὰ ἀποσιωπήσω οὔτε αὐτό, καὶ μαζί μ’ αὐτό θὰ ἀποδείξομε κι αὐτούς, πού κατ’ εὐφημισμὸ ὀνομάζονται ναοί, ἀλλ’ ἦταν καμωμένοι γιὰ τάφοι, ὅτι δηλαδή οἱ τάφοι ὀνομάσθηκαν ναοί. Ἐνῶ ἐσεῖς ἔστω καὶ τώρα ξεχᾶστε τὴ δεισιδαιμονία, αἰσθανόμενοι ντροπὴ νὰ τιμᾶτε τοὺς τάφους. Στὸ ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς στὴν ἀκρόπολη Λάρισσας ὑπάρχει ὁ τάφος τοῦ Ἀκριοῦ. Στὴν Ἀθήνα, στὴν ἀκρόπολη τοῦ Κέκροπα, ὅπως λέγει ὁ Ἀντίοχος στὸ ἕνατο βιβλίον τῶν ἱστοριῶν του. Τί ἐπίσης ὁ Ἐριχθόνιος; Δὲν ἔχει ταφεῖ στὸ ναὸ τῆς Πολιάδας; Ὁ Ἰμμάραδος πάλι, ὁ υἱὸς τοῦ Εὐμόλπου καὶ τῆς Δαΐρας δὲν θάφτηκε στὸν περίβολο τοῦ Ἐλευσινίου, κάτω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη; Οἱ θυγατέρες ἐπίσης τοῦ Κελεοῦ ἔχουν ταφεῖ στὴν Ἐλευσίνα. Καὶ γιατί σοῦ ἀναφέρω τὶς γυναῖκες τῶν Ὑπερβορείων; Ὑπεροχὴ καὶ Λαοδίκη ὀνομάζονταν καὶ εἶχαν κηδευθεῖ στὸ Ἀρτεμίσιον στὴ Δῆλο, τὸ ὁποῖο εἶναι τὸ ἱερὸ τοῦ Δηλίου Ἀπόλλωνα. Ὁ Λεάνδρειος λέγει ὅτι ὁ Κλέαρχος ἔχει ταφεῖ στὴ Μίλητον μέσα στὸ Διδυμαῖον. Ἐδῶ δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφύγει τὸ μνημεῖον τῆς Λευκοφρύνης, σύμφωνα μὲ πληροφορία τοῦ Ζήνωνος τοῦ Μυνδίου, πού ἔχει ταφεῖ στὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος στὴ Μαγνησία. Οὔτε βέβαια νὰ μᾶς διαφύγει ὁ βωμὸς τοῦ Ἀπόλλωνα στὴν Τελμησσό, πού ἱστοροῦν ὅτι κι αὐτὸς εἶναι μνημεῖον τοῦ μάντη Τελμησσοῦ. Ἐπίσης ὁ Πτολεμαῖος τοῦ Ἀγησάρχου στὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ ἔργου του περὶ τοῦ Φιλοπάτορος, λέγει ὅτι στὴν Πάφο εἶναι θαμμένοι στὸ ἱερὸ τῆς Ἀφροδίτης ὁ Κινύρας καὶ οἱ ἀπόγονοι

ἀπογόνους κεκηδεῦσθαι". Ἐὰρ οὖν ἔτι τολμήσετε τάφους ἡμῶν
ὄνειδίξειν καὶ νεκρούς, ἢ συστελεῖτε τὸν γέλωτα τοῖς ἐαυτῶν θεοῖς
τεθνεῶσιν ἐπιστυγνάζοντες, καὶ θήκας εἶναι νεκρῶν πιστεύοντες,
οὓς ἱερούς νομίζετε χώρους; Γράφεται δὲ πρὸς τούτοις ἡμᾶς ὡς
5 τῶν νομικῶν ἀλογήσαντας ἐνταλμάτων, καὶ δὴ καὶ φησιν

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἐγὼ δέ, ἃ μὲν ὁ Θεὸς ἐξ ἀρχῆς ἐβδελύξατο καὶ διὰ Μω-
σέως καὶ τῶν Προφητῶν, ἐπιτηδεύετε· προσάγειν δὲ ἱερεῖα βωμῶ
καὶ θύειν παρητήσασθε· Πῦρ γάρ, φησὶν, οὐ κάτεισιν, ὥσπερ ἐπὶ
10 Μωσέως, τὰς θυσίας ἀναλίσκον. Ἐπαξ τοῦτο ἐπὶ Μωσέως ἐγένε-
το, καὶ ἐπὶ Ἡλιοῦ τοῦ Θεσβίτου πάλιν μετὰ πολλοὺς χρόνους.
Ἐπεὶ ὅτι γε πῦρ ἐπέισακτον αὐτὸς ὁ Μωσῆς εἰσφέρειν οἶεται
χοῆναι, καὶ Ἀβραὰμ ὁ πατριάρχης ἔτι πρὸ τούτου, δηλώσω διὰ
βραχέων.

15 Ἀπομνημονεύσας δὲ τῆς ἐπὶ γε τῷ Ἰσαὰκ ἱστορίας, δέχεται
πάλιν εἰς παράδειγμα τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἄβελ, καὶ δὴ καὶ φησιν, ὡς
κάκεινοι θύοντες, οὐκ ἐξ οὐρανοῦ μᾶλλον ἐσχήκασιν πῦρ, ἀλλ' ἐξω-
θεν αὐτοὶ προσεκομίζοντο τοῖς βωμοῖς. Πολυπραγμονεῖ δὲ πρὸς
τούτῳ, τίς ὁ ἐπ' ἀμφοῖν ἔστι λόγος· τὴν μὲν γὰρ τοῦ Ἄβελ θυσίαν
20 ἐπαινεῖ Θεός, ἀπαράδεκτον δὲ τὴν τοῦ Κάϊν ἐποίησατο· καὶ ὅτι
ἂν ἔλοιτο δηλοῦν τό· «Οὐκ ἂν ὀρθῶς προσενέγκης, ὀρθῶς δὲ μὴ
διέλης, ἡμαρτες, ἡσύχασον». Πειρᾶται δὲ λόγον ἐφαρμόττειν τοι-
όνδε τινὰ τοῖς θεωρήμασιν. Ζῶντι γάρ, φησὶ, τῷ Θεῷ θυμηροσιτέρα
πάντως ἢ διὰ ζώων ἔστι θυσία τῆς ἐξ ὠρίμων καὶ ἀπὸ γῆς.

25

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἐν τούτοις μὲν οὖν ὁ σύμπας αὐτῶ διαπεραίνεται λόγος.
Μακρογορεῖ γὰρ εἰς αἷ, βραχυλογεῖν ὑπισχνούμενος, ἵνα φαίνηται
πανταχῆ μισῶν τὴν ἀλήθειαν, ἡμᾶς μὲν γὰρ κατ' οὐδένα τρόπον

τοῦ Κινύρα. Ἔρα λοιπὸν θὰ τολμήσετε ἀκόμα νὰ μᾶς κατηγορεῖτε ἔσεῖς γιὰ τάφους καὶ νεκρούς, ἢ θὰ περιορίσετε τὸν χλευασμὸ σας θλιβόμενοι γιὰ τοὺς θεοὺς σας ποὺ πέθαναν καὶ πιστεύοντας ὅτι εἶναι θῆκες νεκρῶν, αὐτοὺς ποὺ νομίζετε ὅτι εἶναι ἱεροὶ χῶροι; Μᾶς κατηγορεῖ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ὅτι ἀδιαφορήσαμε γιὰ τὶς ἐντολὰς τοῦ νόμου, καὶ μάλιστα λέγει·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Ἔσεῖς ὅμως ὅσα ὁ Θεὸς θεώρησε βδελυρὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέσω καὶ τοῦ Μωυσῆ καὶ τῶν Προφητῶν, αὐτὰ τὰ τηρεῖτε, παύσατε ὅμως νὰ προσφέρετε στὸ βωμὸ σφάγια καὶ νὰ κάνετε θυσίες. Γιατὶ δὲν κατεβαίνει φωτιᾶ, λέγει, ὅπως ἐπὶ Μωυσῆ, ποὺ νὰ κατακαίει τὶς θυσίες. Αὐτὸ ἔγινε μόνο μιὰ φορὰ στὴν περίπτωσι τοῦ Μωυσῆ καὶ πάλι στὴν περίπτωσι τοῦ Ἡλία τοῦ Θεοδίτη ἔπειτα ἀπὸ πολλοὺς χρόνους. Κι ἐπειδὴ θεωρεῖ ὁ ἴδιος ὁ Μωυσῆς ὅτι πρέπει νὰ φέρει φωτιὰ ἀπ' ἔξω, ἀλλὰ καὶ ὁ πατριάρχης Ἀβραὰμ πρὶν ἀπὸ αὐτόν, θὰ δηλώσω μὲ συντομία.

Ἀφοῦ ἀναφέρθηκε στὴν ἱστορία τοῦ Ἰσαάκ, φέρνει ὡς παράδειγμα πάλι τοὺς γύρω ἀπὸ τὸν Ἀβελ, καὶ μάλιστα λέγει ὅτι κι ἐκεῖνοι θυσιάζοντας δὲν δέχθηκαν φωτιὰ ἀπὸ τὸν οὐρανό, ἀλλὰ τὴν ἔφεραν οἱ ἴδιοι στοὺς βωμοὺς ἀπὸ ἔξω. Καὶ λεπτολογεῖ γι' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ποιὸς εἶναι ὁ λόγος καὶ γιὰ τὶς δύο περιπτώσεις. Τὴ θυσία τοῦ Ἀβελ τὴν ἐπαινεῖ βέβαια ὁ Θεός, δὲν κάνει ὅμως δεκτὴ τὴ θυσία τοῦ Κάιν. Καὶ τί θέλει νὰ δηλώσει ἡ ρήσις, «Ὅταν ὀρθὰ προσφέρεις, δὲν κάνεις ὅμως ὀρθὸ διαχωρισμό, δὲν ἀμάρτησες; Ἡσύχασε»²¹. Ἐπιχειρεῖ νὰ ἐφαρμόσει στὶς ἐρμηνεῖες ἓνα τέτοιο λόγο. Ἐπειδὴ δηλαδή, λέγει, ὁ Θεὸς εἶναι ζωντανός, πιὸ εὐάρεστη σ' αὐτόν εἶναι ὅπωςδήποτε ἢ θυσία ζώων ἀπὸ τὴ θυσία ὠρίμων καρπῶν τῆς γῆς.

ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ

Σ' αὐτὰ τελειώνει ὅλος ὁ λόγος του. Μακρογορεῖ ἄσκοπα, ἐνῶ ὑπόσχεται ὅτι θὰ μιλήσει μὲ συντομία, γιὰ νὰ φαίνεται παντοῦ ὅτι μισεῖ τὴν ἀλήθεια· ἐμᾶς ὅμως μὲ κανένα τρόπο δὲν θὰ μᾶς δεῖ κανέ-

τοῖς θείοις νεύμασιν ἀντεξάγοντας ἴδοι τις ἄν. Εἴκομεν δὲ τοῖς διὰ
 Μωσέως, πνευματικῶς πληροῦντες τὸν νόμον, καὶ τοῖς διὰ τῶν
 ἁγίων προφητῶν κηρύγμασι πηδαλιουχούμεθα πρὸς γε τὸ δεῖν
 εἰδέναι τὸ ἀληθές, καὶ τὸ ἀμωμήτως ἔχον εἰς γνῶσιν τῶν ἱερῶν δο-
 5 γμάτων. Ἐπειδὴ δὲ φησιν, ὡς ἀπεσπινύδαται παρ' ἡμῖν τὸ ταῖς δι'
 αἱμάτων κεχρηῆσθαι θυσίαις, οἶεται δὲ ἴσως τῆς τοιαύτης ἡμᾶς
 ἀπεσχῆσθαι λατρείας, ὅτι μὴ πῦρ κάτεισιν ἐξ οὐρανοῦ, φημὲν ἀναγ-
 καίως, ὡς διήμαρτε τὰ ληθούς Ἀνεπιτήδευτον γὰρ τὸ βουθυτεῖν
 ἐσχῆκαμεν, οὐκ ἐπεὶ τοι πῦρ οὐ καθήσιν Θεός, ἀλλ' ὅτι τῶν ἐν τύ-
 10 ποῖς καὶ σκιαῖς μετοικισθέντων εἰς ἀλήθειαν, τὴν πνευματικὴν καὶ
 ἄμωμον καθιεροῦν λατρείαν τῷ ἐπὶ πάντας Θεῷ προστετάγμεθα
 «Πνεῦμα», γὰρ φησιν, «ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν
 πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν». Ἴστω γε μὴν ὅτι τοῦ κατὰ
 Χριστὸν μυστηρίου προαναφώνησις ἦν τὸ καθικέσθαι τὸ πῦρ ἐπὶ
 15 τὰ θεῖα θυσιαστήρια, καθιέντος αὐτὸ δηλονότι τοῦ πάντων ἀριστο-
 τέχνου Θεοῦ, καὶ διὰ τῶν ἐν αἰσθήσει καὶ ὄρατῶν πραγμάτων τὰ
 ὑπὲρ αἰσθησίν τε καὶ νοητὰ διαπλάττοντος. Ἐγγεγραμμένης μὲν γὰρ
 κατὰ τὴν ἔρημον τῆς ἁγίας σκηνῆς ὑπὸ τοῦ παναρίστου Μωσέως,
 τὸ πῦρ ἐδίδου Θεός, ἀκατεύναστον δὲ καὶ διηνεκές εἶναι προστέτα-
 20 χεν ἀπείρητο δὲ μᾶλλον, καὶ θεῖον νόμον ἐκεκόλαστο τὸ ἐπεισφρη-
 σαι πῦρ ἀλλότριον. Διολώλασι γὰρ οὕτως οἱ φύντες ἐξ' Ααρῶν.

Πλὴν, ὡς ἔφην, τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου τὴν δύναμιν
 ὠδίνουσιν αἱ σκιαί. Ἐν εἶδει γὰρ τοῦ πυρὸς δέχεται πῶς αἰεὶ τὸ
 θεῖον τὸ Γράμμα τὸ ἱερόν. Ὡφθαι γὰρ οὕτω φησὶν αὐτὸν τοῖς
 25 υἱοῖς Ἰσραὴλ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ. Ἐκκριτον οὖν καὶ ἀμιγῆς ἕτερον
 τοῦ θυσιαστηρίου τὸ πῦρ. Ἀσυναρίθμητος γὰρ ἕτερον θεῶ Θεός
 ὧν μόνος, καὶ κατὰ φύσιν ὁ πάντων ἐπέκεινα. Ἐπεὶ κατὰ τῖνα
 τρόπον ἠδίκησεν ἄν τὴν ἱεράν τε καὶ θεῖαν σκηνὴν τὸ καὶ ἔξωθεν
 εἰ τύχοι τοῖς θύμασιν ἐνίσθαι τὸ πῦρ, εἰ μὴ ἄρα πῶς διενθυμοῖτό
 30 τις, ὡς εἰ ἐπεισκρίνοιτο πῦρ ἀλλότριον, ἀδικήσειεν ἄν ὁ τύπος
 τὴν ἀλήθειαν, οὐ καθ' ὃν προσήκει τρόπον διαμορφῶν αὐτήν,
 εἴτερον ἐστὶν εἷς καὶ μόνος ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς Θεός, ἐπαριθμεῖται

νας νὰ εἶμαστε ἀντίθετοι στὶς θελήσεις τοῦ Θεοῦ. Ὑπακούομε σὲ ὅσα μᾶς λέγει μέσω τοῦ Μωυσῆ, ἐκπληρώνοντας τὸ νόμο πνευματικᾶ, καὶ καθοδηγούμεστε μὲ τὰ κηρύγματα τῶν ἁγίων προφητῶν, γιὰτὶ πρέπει νὰ γνωρίσομε τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ ποιὰ εἶναι ἡ γνήσια γνώση τῶν ἱερῶν δογμάτων. Ἐπειδὴ ὅμως λέγει, ὅτι ἐμεῖς ἐγκαταλείψαμε τὴν χρῆση αἱματηρῶν θυσιῶν καὶ νομίζει ὅτι ἐμεῖς ἴσως ἀπομακρυνθήκαμε ἀπὸ αὐτὴ τὴ λατρεία, ἐπειδὴ δὲν κατεβαίνει φωτιὰ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, λέμε κατ' ἀνάγκη, ὅτι ἀστόχησε στὴν ἀλήθεια. Γιατὶ παύσαμε νὰ θυσιάζομε βόδια, ὄχι ἐπειδὴ δὲν ρίχνει ἀπὸ ψηλὰ φωτιὰ ὁ Θεός, ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ὑποδηλούμενα ἀπὸ τοὺς τύπους καὶ τὶς σκιές ἔχουν μεταφερθεῖ στὴν ἀλήθεια, καὶ ἔχομε διαταγὴ νὰ προσφέρομε τὴν πνευματικὴ καὶ ἀμώμητη λατρεία στὸν Θεὸ τῶν ὅλων. Γιατὶ λέγει, «Ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα, καὶ ὅσοι τὸν προσκυνοῦν πρέπει νὰ τὸν προσκυνοῦν πνευματικᾶ καὶ ἀληθινὰ»²². Νὰ γνωρίζει ὅμως ὅτι ἦταν προαγγελία τοῦ μυστηρίου ποῦ θὰ ἀποκαλυπτόταν ἀπὸ τὸν Χριστὸ τὸ κατάβασμα φωτιᾶς στὰ θεῖα θυσιαστήρια, νὰ τὴν στείλει δηλαδὴ ἀπὸ ψηλὰ ὁ ἀριστοτέχνης τῶν ὅλων Θεὸς καὶ μὲ τὰ αἰσθητὰ καὶ ὄρατὰ πράγματα νὰ ὑποδηλώσει τὰ ὑπεραισθητὰ καὶ πνευματικὰ. Πράγματι δηλαδὴ ὅταν εἶχε στηθεῖ ἡ σκηνὴ στὴν ἔρημο ἀπὸ τὸν πανάριστο Μωυσῆ ἔδωσε τὴν φωτιὰ ὁ Θεός, καὶ πρόσταξε νὰ εἶναι ἄσβεστη καὶ συνεχής²³. Εἶχε ἀπαγορευθεῖ μάλιστα, καὶ τὸ τιμωροῦσε ὁ θεῖος νόμος, νὰ μεταφερθεῖ μέσα φωτιὰ ἀπ' ἔξω. Γιατὶ ἔτσι ἐξαφανίσθηκαν οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἄαρών.

Πλὴν ὅμως, ὅπως εἶπα, τὸ βαθύτερο νόημα τοῦ μυστηρίου ποῦ ἀποκαλύφθηκε μὲ τὸν Χριστὸ τὸ κυοφοροῦν οἱ σκιές. Καθόσον ἡ ἁγία Γραφὴ δέχεται πάντοτε τὸν Θεὸ μὲ τὴ μορφὴ τῆς φωτιᾶς. Γιατὶ ἔτσι λέγει τὸν εἶδαν οἱ Ἰσραηλίτες στὸ ὄρος Σινᾶ. Εἶναι λοιπὸν ἐξαιρετὴ καὶ δὲν ἀναμγνύεται μὲ ἄλλη ἢ φωτιὰ τοῦ θυσιαστηρίου. Δὲν συναριθμεῖται δηλαδὴ μὲ ἄλλο θεό, καθόσον εἶναι μόνος καὶ κατὰ φύσιν ὁ πέρα ἀπὸ ὅλα Θεός. Μὲ ποιὸ τρόπο δηλαδὴ θὰ ἔβλαπτε τὴν ἱερὴ καὶ θεῖα σκηνὴ, ἂν ἡ θεῖα φωτιὰ ἔπεφτε τυχὸν στὰ θύματα ἀπὸ ἔξω, ἂν δὲν ἐλάμβανε κανεὶς ὑπόψη, ὅτι ἂν μεταφερόταν μέσα φωτιὰ ἀπ' ἄξω, θὰ ἔβλαπτε ὁ τύπος τὴν ἀλήθεια, διαμορφώνοντάς τὴν ὄχι μὲ τὸν τρόπο ποῦ πρέπει, ἀφοῦ εἶναι ἕνας καὶ μόνος ὁ ἀπὸ τὴ φύση

δὲ αὐτῷ παντελῶς οὐδεὶς, ὅς δὴ σκηνήν τὴν ἀληθεστέραν, τουτέστι τὴν Ἐκκλησίαν, νοητῷ καταυγάζει φωτὶ, προσίεται δὲ καὶ τὰς παρὰ πάντων θυσίας λογικάς. Ἔτερος οὖν ἐπ' αὐτῷ Θεὸς νοείσθω μηδεὶς, ἀποσοβείσθω δὲ πρὸς ἡμῶν ὡς πῦρ ἀλλότριον.

5 Ἔτερα γὰρ φύσις θεότητος παρὰ τὴν οὖσαν οὐκ ἔστιν. Ὁ αὐτὸς δ' ἂν εἶη λόγος καὶ ἐπὶ γε τοῖς θύμασι τοῖς προτεθυμένοις δι' Ἡλιοῦ ποτε. Καθίει γὰρ δὴ καὶ τότε τὸ πῦρ ὃ τῶν ὅλων Θεός, τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου τὸν τύπον ἀποπεραίνοντος τοῦ προφήτου κατὰ καιροῦς.

10 Οὐκοῦν, ὅτι μὴ κάτεισι τὸ πῦρ, τὸ μηλοσφαγεῖν παραιτούμεθα. Ἀπόχρη γὰρ ἡμῖν διὰ τῶν τοτηνικάδε δρωμένων καθάπερ ἐν πίνακι τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος διαμορφούμενον τοῖς τῆς διανοίας ὄμμασι καθορᾶν. Θύομεν δὲ μακρῷ κρεῖττον ἡμεῖς νυνὶ ἢ ἐκεῖνοι πάλοι. Κάτεισι γὰρ οὐρανόθεν οὐ πῦρ αἰσθητόν, τῆς ἀρρήτου

15 φύσεως εἰκόνα πληροῦν, ἀλλ' ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καταφωτίζον τὴν Ἐκκλησίαν, προσιέμενον δὲ καὶ τὰς θυσίας τὰς πρὸς ἡμῶν, πνευματικὰς δηλονότι καὶ νοητάς. Οἱ μὲν γὰρ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ βοῦς τε καὶ ὄϊς, τρυγόνας καὶ περιστεράς, καὶ μέντοι τὰ ἐξ ὠρῶν καὶ σεμίδαλιν ἐλαιοβραχῆ, πόπανα καὶ λιθανω-

20 τούς προσεκόμιζον τῷ Θεῷ, ἡμεῖς δέ, τὴν οὕτω παχεῖαν ἀφέντες λατρείαν, ἰσχνὴν καὶ ἀπεξεσμένην, νοητὴν καὶ πνευματικὴν ἀποπληροῦν προστετάγμεθα. Προσκομίζομεν γὰρ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας τῷ Θεῷ πάντα τρόπον ἐπιεικείας, πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην, δικαιοσύνην, ἐγκράτειαν, τὸ εὐπειθές καὶ εὐήνιον, ἀκαταλήκτους δοξο-

25 λογίας, καὶ τὰς ἑτέρας τῶν ἀρετῶν. Ἀῦλοτάτη γὰρ αὕτη θυσία τῷ κατὰ φύσιν ἀπλῶ καὶ αὐλῶ πρόπουσα Θεῷ, καὶ νοητῆς εὐωδίας ἀναθήματα, τῆς ἀληθοῦς εὐζωΐας οἱ τρόποι. Οὕτω γὰρ πού φησιν αὐτὸς «Ἐλαιον θέλω, καὶ οὐ θυσίαν, καὶ ἐπίγνωσιν Θεοῦ ἢ ὀλοκαυτώματα». Καὶ μὴν καὶ ὁ πανάριστος Σαμουὴλ· «Οὐκ ἰδού»,

30 φησὶν, «ἀκοὴ ὑπὲρ θυσίαν ἀγαθή, καὶ ἐπακρόασις ὑπὲρ στέαρ κριῶν;». Ψάλλει δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· «Θῦσον τῷ Θεῷ θυσί-

του και ἀληθινὸς Θεὸς και δὲν προστίθεται σ' αὐτὸν ἀπολύτως κανέννας ἄλλος, ὁ ὁποῖος τὴ σκηνὴ τὴν ἀληθέστερη, δηλαδὴ τὴν Ἐκκλησία, τὴν καταυγάζει μὲ τὸ νοητὸ φῶς και δέχεται και τὶς λογικὲς θυσίαι ἀπὸ ὅλους; Κοντὰ σ' αὐτὸν νὰ μὴ νοεῖται λοιπὸν ἄλλος θεὸς κανέννας, ἀλλὰ ν' ἀπομακρύνεται ἀπὸ μᾶς ὡς ξένη φωτιὰ. Γιατὶ ἄλλη φύση θεότηαι ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν δὲν ὑπάρχει. Τὸ ἴδιο μποροῦμε νὰ ποῦμε και γιὰ τὰ θύματα ποὺ κάποτε εἶχε θυσιάσει παλαιότερα ὁ Ἥλιος. Γιατὶ ἔρριξε και τότε τὴ φωτιὰ ὁ Θεὸς τῶν ὅλων, ὑποδηλώνοντας τότε ὁ προφήτης τὸν τύπο τοῦ κατὰ τοὺς μελλοντικὸς χρόνους μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ.

Δὲν ἀποφεύγομε λοιπὸν τὴ θυσία προβάτων ἐπειδὴ δὲν κατέρχεται ἡ φωτιὰ. Γιατὶ μᾶς εἶναι ἀρκετὸ μὲ τὰ δρώμενα τώρα νὰ βλέπομε σὰν σὲ πίνακα τὸ κάλλος τῆς ἀλήθειας διαμορφούμενο μὲ τὰ μάτια τῆς διάνοιᾶς μας. Οἱ δικὲς μας θυσίαι τώρα εἶναι πολὺ καλύτερες ἀπὸ ὅ, τι ἐκείνων τῶν παλαιῶν. Γιατὶ κατεβαίνει τώρα ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ὄχι φωτιὰ αἰσθητὴ, δίνοντας εἰκόνα τῆς ἄρρητης φύσης, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν Πατέρα μέσω τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ποὺ καταφωτίζει τὴν Ἐκκλησία και δέχεται και τὶς θυσίαι ἐκ μέρους μας, δηλαδὴ θυσίαι πνευματικὲς και νοητὲς. Καθόσον οἱ ἔξ αἵματος Ἰσραηλίτες πρόσφεραν στὸν Θεὸ βόδια και πρόβατα και τρυγόνια και περιστέρια, και βέβαια και καρπούς και σιμυδάλι ἀναμιγμένο μὲ λάδι, πίπτες και λιβάνια. Ἐμεῖς ὅμως ἐγκαταλείποντας αὐτὴ τὴν ὑλιστικὴ λατρεία, πήραμε ἐντολὴ νὰ προσφέρουμε λεπτὴ και ἐξευγενισμένη λατρεία, νοητὴ και πνευματικὴ. Γιατὶ προσφέρουμε στὸν Θεὸ ὡς εὐωδιαστὴ ὁσμὴ κάθε εἶδος ἐνάρετης ζωῆς, πίστη, ἐλπίδα, ἀγάπη, δικαιοσύνη, ἐγκράτεια, ὑπακοή, εὐπειθία, δοξολογίαι ἀτελείωτες, και τὶς ἄλλες ἀρετὲς. Αὐτὴ ἡ θυσία εἶναι τελείως ἀυλὴ και ἀρμόζει στὸν ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ἀπλοῦ και ἀυλο Θεοῦ, και τὰ ἀφιερῶματα εἶναι πνευματικῆς εὐωδίας, οἱ τρόποι τῆς ἀληθινὰ ὀρθῆς ζωῆς. Γιατὶ αὐτὸ λέγει κάπου ὁ ἴδιος «Εὐσπλαχνία θέλω, και ὄχι θυσία ὑλική, και ἀληθινὴ γνώση τοῦ Θεοῦ, παρὰ ὀλοκαυτώματα»²⁴. Ἀλλὰ και ὁ πανάριστος Σαμουὴλ λέγει· «Δὲν εἶναι ἡ ὑπακοή στὸν Θεὸ καλύτερη ἀπὸ τὴ θυσία, και ἡ ἀκρόαση τοῦ θελήματός του προτιμότερη ἀπὸ τὸ λίπος κριαριῶν;»²⁵. Καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ψάλλει· «Πρόσφερε στὸν Θεὸ θυσία δο-

αν αίνεσεως». Καὶ πάλιν· «Ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσα ἐν τῇ σκηνηῇ αὐτοῦ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ». Προστέταχε δὲ καὶ ὁ Παῦλος, λέγων· «Παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν».

5 Ὅτι δὲ ταῖς κατὰ νόμον σκιαῖς τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ἀσυνέτως ἐμφιλοχωρεῖν οὐκ ἠφίει Θεός, καὶ ἐξ αὐτῶν εἰσόμεθα τῶν ἱερῶν Γραμμάτων. Προστέταχεν μὲν γὰρ καταθύεσθαι τὸν ἄμνον εἰς τύπον Χριστοῦ «Πλὴν οὕτω φάγεσθε αὐτόν», φησὶν· «Ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμένοι, καὶ τὰ ὑποδήματα ἐν τοῖς
10 ποσὶν ὑμῶν καὶ αἱ βακτηρίαι ἐν ταῖς χερσὶν ὑμῶν». Ἄθρει δὴ οὖν ὅπως ὁδοιπορικῶς ἐσταλμένους σιτεῖσθαι προστέταχε, μονονουχὶ τοῦ πράγματος εὖ μάλα κατασημαίνοντος, ὡς μέχρι παντός οὐ στήσεται τὰ ἐν τύποις, ἀλλ' οἷονεὶ δραμεῖται πρὸς ἀλήθειαν. Ἐκβεβηκότος δὴ οὖν τοῦ τύπου πρὸς ἀλήθειαν, καὶ ἀντὶ πυρὸς αἰ-
15 σθητοῦ τὸ Πνεῦμα δεχόμενοι, τὴν πνευματικὴν καὶ λογικὴν πληροῦμεν λατρείαν. Οὕτω γὰρ λέγεται Χριστὸς βαπτίζειν ἡμᾶς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Εἰ δὲ κριὸς ἐδείχθη τῷ Ἀβραάμ, ὃν δὴ καὶ τέθυκεν ἀντὶ Ἰσαάκ, φαμὲν ὅτι τύπος ἦν κακεῖνος τοῦ Χριστοῦ, δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τὸν κατὰ σάρκα θάνατον ὑπομείναντος,
20 ἵνα ἡμᾶς ἀπαλλάξῃ θανάτου καὶ φθορᾶς. Καὶ εἰ τέθυκεν Ἀβραάμ, πῦρ ἐπέισακτον, ὡς φησι, τοῖς θύμασιν ἐνιείς, καὶ οὐχὶ δὴ πάντως τὸ ἐξ οὐρανοῦ, πρὸς ἡμᾶς τοῦτο παντελῶς οὐδέν. Παραιτουμένοις μὲν γὰρ τὸ καθιεροῦν τῷ Θεῷ τὰ τῷ νόμῳ διηγορευμένα, καὶ πρό-
25 φασιν ποιούμενοις τῆς εἰς τοῦτο ῥαστώνης τὸ μὴ ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ καθιεῖσθαι τὸ πῦρ, παρεκόμισεν ἂν εἰς ἔλεγχον εὐσθενῆ τοῦ τῶν θείων ἡμᾶς ἀλογῆσαι νόμων, τὸ ἐπεισάκτω πυρὶ κεχρηῆσθαι τὸν Ἀβραάμ. Ἐπειδὴ δὲ ἄμεινον ἡμεῖς ἢ ἐκεῖνοι λαλατρεῦκαμεν, καταθύοντες τῷ Θεῷ τὰ πνευματικά, καὶ ἀντὶ πυρὸς αἰσθητοῦ τὸ Πνεῦμα πλουτήσαντες, μὴ καταϊτιάσθω λέγων, διὰ τί μὴ προσά-
30 γομεν ἱερεῖα βωμοῖς. Ἀνταναστήσεται γὰρ ὁ θεσπέσιος Παῦλος, μονονουχὶ διακεκραγώς τε καὶ λέγων· «Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ

26. Ψαλμ. 49, 14.

29. Ἔξ. 12, 11.

27. Ψαλμ. 26, 6.

30. Λουκᾶ 3, 16.

28. Ρωμ. 12, 1.

31. Β' Κορ. 5, 17.

ξολογίας»²⁶. Καί πάλι· «Περικύκλωσα τὸ θυσιαστήριο καὶ πρόσφερα μέσα στὴ σκηνή του θυσία εὐχαριστήρια μὲ ἀλαλαγμό»²⁷. Εἶχε προστάξει καὶ ὁ Παῦλος· «Προσφέρατε τὰ σώματά σας θυσία ζωντανή, ἀγία, εὐάρεστη στὸν Θεό, τὴ λογικὴ λατρεία σας»²⁸.

“Οτι ὅμως δὲν ἐπέτρεπε ὁ Θεὸς τοὺς ἔξ αἵματος Ἰσραηλίτες νὰ ἀσχολοῦνται ἀσύνετα μὲ τὶς σκιᾶς τοῦ νόμου, θὰ τὸ πληροφορηθοῦμε κι ἀπὸ τὶς ἅγιες Γραφές. Γιατὶ πρόσταξε νὰ θυσιάζεται ὁ ἀμνὸς ὡς προτύπωση τοῦ Χριστοῦ· «Ἔτσι λοιπόν», λέγει, «θὰ φᾶτε αὐτόν· Θὰ ἔχετε ζωσμένη τὴ μέση σας, θὰ φορᾶτε τὰ ὑποδήματά σας, καὶ θὰ κρατᾶτε τὰ ραβδιὰ σας στὰ χέρια σας»²⁹. Πρόσεξε λοιπὸν πῶς πρόσταξε νὰ τρῶνε ντυμένοι μὲ ἐνδυμασία ὁδοιπορίας, ὑποδηλώνοντας κατὰ κάποιον τρόπο τὸ πρᾶγμα ὀλοφάνερα, ὅτι οἱ τύποι δὲν θὰ διαρκέσουν γιὰ πάντα, ἀλλ’ εἶναι σὰ νὰ τρέχουν πρὸς τὴν ἀλήθεια. “Οταν λοιπὸν ὁ τύπος λάβει τὴν ἔκβασή του στὴν ἀλήθεια, δεχόμενοι ἀντὶ φωτιᾶς αἰσθητῆς τὸ Πνεῦμα, τότε ἐπιτελοῦμε τὴν πνευματικὴ καὶ λογικὴ λατρεία. Μ’ αὐτὴ δηλαδή τὴν ἔννοια λέγεται ὅτι ὁ Χριστὸς μᾶς βαπτίζει μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ τὸ πῦρ³⁰. “Αν τώρα στὸν Ἀβραάμ δείχθηκε κριάρι, τὸ ὁποῖο καὶ θυσίασε ἀντὶ τοῦ Ἰσαάκ, λέμε ὅτι κι αὐτὸ ἦταν τύπος τοῦ Χριστοῦ, πού ὑπέμεινε ἐξαιτίας μας καὶ γιὰ χάρη μας τὸν κατὰ σάρκα θάνατο, γιὰ νὰ μᾶς ἀπαλλάξει ἀπὸ τὸ θάνατο καὶ τὴ φθορὰ. Κι ἂν θυσίασε ὁ Ἀβραάμ, χρησιμοποιώντας γιὰ τὰ θύματα φωτιά, ὅπως λέγει, ἀπ’ ἔξω, καὶ ὄχι ὅπως οἱ ἄλλοι τὴ φωτιά ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, αὐτὸ δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ μᾶς. Γιατί, μὴ θυσιάζοντας στὸν Θεὸ ὅσα ὑπαγορεύει ὁ νόμος, προφασισζόμενοι γιὰ τὴν ἀδιαφορία μας γι’ αὐτὸ τὸ ὅτι ἡ φωτιά δὲν κατεβαίνει ἀπὸ πάνω καὶ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε σὲ αὐστηρὸ ἔλεγχο γιὰ τὸ ὅτι ἐμεῖς περιφρονήσαμε τοὺς θεῖους νόμους, ἐπειδὴ ὁ Ἀβραάμ χρησιμοποίησε δική του φωτιά. Ἐπειδὴ ὅμως ἐμεῖς ἔχομε λατρεία καλύτερη ἀπὸ αὐτή, προσφέροντας στὸν Θεὸ θυσίες πνευματικές, καί, ἀντὶ γιὰ αἰσθητὴ φωτιά, ἀποκτήσαμε τὸν πλοῦτο τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νὰ μὴ μᾶς κατηγορεῖ λέγοντας, γιατί δὲν προσφέρομε σφάγια στοὺς βωμούς. Γιατὶ θὰ ἀντιπαχθεῖ ὁ θεσπέσιος Παῦλος κραυγάζοντας κατὰ κάποιον τρόπο καὶ λέγοντας· «Τὰ ἀρχεῖα πέρασαν, νὰ ὅλα ἔγιναν καινούργια»³¹. Μεταφερθήκαμε δηλαδή στὸν καινούργιο τρόπο τῆς

γέγονε καινὰ [τὰ πάντα]». Μετεσκευάσαμεθα γὰρ πρὸς καινότητα ζωῆς εὐαγγελικῆς, καὶ τῶν τελείων ἐμπεφορήμεθα μαθημάτων, τὴν τοῦ νομικοῦ γράμματος ἀφέντες παιδαγωγίαν, ἅτε δὴ καὶ νηπίοις μὲν ἔτι προεπωδεστάτην ἡμῖν δὲ οὐκέτι τοῖς εἰς ἄνδρα 5 τέλειον κατηντηκόσιν, ἀφιγμένοις δὲ καὶ εἰς τέλος ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. Διαμέμνηται δὲ πρὸς τούτοις καὶ τῆς τῶν ἀδελφῶν ξυνωρίδος, ᾧ Ἀβελ τε, φημί, καὶ Κάϊν, οἱ γεγόνασιν ἐξ Ἀδάμ, καὶ δὴ καὶ φησι·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

10 Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν υἱῶν Ἀδάμ ἀπαρχὰς τῶ Θεῷ διδόντων, «Ἐπειῖδεν ὁ Θεός», φησὶν, «ἐπὶ ᾧ Ἀβελ, καὶ ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ Κάϊν καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ. οὐ προσέσχεν· καὶ ἐλύπησε τὸν Κάϊν λίαν, καὶ συνέπεσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Κάϊν· Ἴνα τί περίλυπος ἐγένε- 15 νου, καὶ ἴνα τί συνέπεσε τὸ πρόσωπόν σου; Οὐκ εἰς ὀρθῶς προσενέγκης, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλης, ἡμαρτες;». Ἀκοῦσαι οὖν ἐπιποθεῖτε τίνες ἦσαν αὐτῶν αἱ προσφοραί; «Καὶ ἐγένετο μεθ' ἡμέρας, ἀνήνεγκε Κάϊν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς θυσίαν τῷ Θεῷ. Καὶ ᾧ Ἀβελ ἤνεγκε καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων προβάτων, καὶ ἀπὸ τῶν 20 στεάτων αὐτῶν». Ναί, φησὶν, οὐ τὴν θυσίαν, ἀλλὰ τὴν διαίρεσιν ἐμέμψατο πρὸς Κάϊν εἰπών· «Οὐκ εἰς ὀρθῶς προσενέγκης, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλης, ἡμαρτες;». Τοῦτο ἔφη τις πρὸς ἐμὲ τῶν πανσόφων ἐπισκόπων, ὁ δὲ ἠπάτα μὲν ἑαυτὸν πρῶτον, εἶτα δὲ καὶ τοὺς ἄλλους. Ἡ γὰρ διαίρεσις μεμπτή κατὰ τίνα τρόπον ἦν ἀπαιτού- 25 μενος, οὐκ εἶχεν ὅπως διεξέλθῃ, οὐδὲ ὅπως πρὸς ἐμὲ ψυχρολογήσῃ. Βλέπων δὲ αὐτὸν ἐξαπορούμενον, Αὐτὸ τοῦτο, εἶπον, ὁ σὺ λέγεις, ὁ Θεὸς ὀρθῶς ἐμέμψατο. Τὸ μὲν γὰρ τῆς προθυμίας ἴσον ἦν ἐπ' ἀμφοτέρων, ὅτι δῶρα ὑπέλαβον χρῆναι καὶ θυσίας ἀναφέρειν ἀμφοτέροι τῷ Θεῷ, περὶ δὲ τὴν διαίρεσιν ὁ μὲν ἔτυχεν, ὁ δὲ 30 ἡμαρτε τοῦ σκοποῦ. Καὶ πῶς ἦ τίνα τρόπον; Ἐπειδὴ γὰρ τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων τὰ μὲν ἔστιν ἔμψυχα, τὰ δὲ ἄψυχα, τιμιώτερα δὲ τῶν

εὐαγγελικῆς ζωῆς, καὶ ἐμφορούμεθα ἀπὸ τὰ τέλεια μαθήματα, ἐγκαταλείποντας τὴν παιδαγωγία τοῦ νομικοῦ γράμματος, ἐπειδὴ φυσικὰ εἶναι κατάλληλη γιὰ τὰ νήπια, ὄχι ὅμως καὶ γιὰ ἐμᾶς, ποὺ ἔχομε γίνεαι ἄνδρες τέλειοι καὶ φτάσαμε στὸ τέλος τῆς ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ^{31α}. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ὅμως θυμᾶται καὶ τὰ δύο ἀδέλφια, τὸν Ἄβελ καὶ τὸν Κάιν, ποὺ ὑπῆρξαν παιδιὰ τοῦ Ἀδάμ, καὶ βέβαια καὶ λέγει·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτό, ἀλλὰ καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀδάμ, ὅταν πρόσφεραν ἀπαρχές στὸν Θεό, λέγει· «Ἐρριξε ὁ Θεὸς εὐμενὲς βλέμμα στὸν Ἄβελ καὶ τὰ δῶρα του, στὸν Κάιν ὅμως καὶ στίς θυσίες του δὲν ἔδωσε προσοχή. Αὐτὸ λύπησε πολὺ τὸν Κάιν καὶ σκυθρώπασε τὸ πρόσωπό του. Καὶ εἶπε ὁ Κύριος ὁ Θεὸς στὸν Κάιν· Γιατί ἔγινες περίλυπος καὶ γιατί σκυθρώπασε τὸ πρόσωπό σου; Ἄν προσφέρεις ὀρθὰ, ἀλλὰ δὲν κάνεις ὀρθὸ διαχωρισμό, μήπως δὲν ἀμάρτησες;»³². Ποθεῖτε βέβαια ν' ἀκούσετε ποιὲς ἦταν οἱ προσφορὲς του. «Κι ἔπειτα ἀπὸ ἡμέρες ὁ Κάιν πρόσφερε ἀπὸ τοὺς καρπούς τῆς γῆς θυσία στὸν Θεό. Ὁ Ἄβελ πάλι πρόσφερε καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ τὰ πρωτογέννητα τῶν προβάτων του καὶ τὰ πάχη αὐτῶν»³³. Ναι, λέγει, ἐπιτίμησε τὸν Κάιν ὄχι γιὰ τὴ θυσία, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐπιλογή του, λέγοντας· «Ἄν ὀρθὰ προσφέρεις, δὲν κάνεις ὅμως ὀρθὴ ἐπιλογή, μήπως δὲν ἀμάρτησες;». Αὐτὸ εἶπε σ' ἐμένα κάποιος ἀπὸ τοὺς πάνσοφους ἐπισκόπους. Αὐτὸς ὅμως ἔξαπατοῦσε τὸν ἑαυτό του πρῶτα, κι ἔπειτα καὶ τοὺς ἄλλους. Γιατὶ ἐρωτώμενος μὲ ποιὸ τρόπο ἦταν μεμπτὴ ἡ ἐπιλογή, δὲν ἤξερε νὰ δώσει τὴν ἐξήγησι καὶ νὰ ἱκανοποιήσει τὴν ἀπορία. Βλέποντάς τον νὰ ἀπορεῖ τοῦ εἶπα· Αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ἐσὺ λέγεις, ὀρθὰ τὸ κατηγόρησε ὁ Θεός. Γιατὶ ἡ προθυμία ἦταν ἴση καὶ στοὺς δύο, ἐπειδὴ θεώρησαν καλὸ ὅτι ἔπρεπε νὰ προσφέρουν θυσία καὶ οἱ δύο στὸν Θεό. Στὴν ἐπιλογή ὅμως ὁ ἓνας ἐπέτυχε, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἀστόχησε. Ἀλλὰ πῶς καὶ μὲ ποιὸ τρόπο; Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἀπὸ ὅσα ὑπάρχουν στὴ γῆ τὰ μισὰ εἶναι ἔμψυχα, καὶ τὰ ἄλλα ἀψυχα, καὶ πολυτιμότερα ἀπὸ τὰ ἀψυχα εἶναι τὰ ἔμψυχα γιὰ τὸν Θεὸ ποὺ ζεῖ καὶ

33. Γέν. 4, 3-4.

ἀψύχων ἐστὶ τὰ ἔμψυχα τῷ ζῶντι καὶ ζωῆς αἰτίῳ Θεῷ, καθὸ καὶ ζωῆς μετείληφεν, καὶ ψυχῆς οἰκειότερα· διὰ τοῦτο τῷ τελείαν προσάγοντι θυσίαν ὁ Θεὸς ἐπηυφράνθη.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

5 Ὁρήθη μὲν οὖν ἀποχρήσειν αὐτῷ πρὸς ἐπικουρίαν ἧς πεποιή-
ται καθ' ἡμῶν διαβολῆς, ὅτι θύειν ἡμῖν Ἰουδαϊκῶς ἀπεσπούδα-
σται, τὸ ἀποφῆναι μὲν θύοντα τὸν Ἀβραάμ, οὐ μὴν καὶ ἐξ οὐρα-
νου καθιγμένον τοῖς θύμασιν ἐπιπτήναι τὸ πῦρ, ἔξωθεν δὲ μᾶλλον
εἰσπεκρίσθαι τε καὶ εἶναι κοινόν. Ἀπεκρουσάμεθα δέ, ὡς γε οἶμαι,
10 τὰς αἰτίας οὐκ ἀγεννῶς, καὶ ἀσυνετοῦντα μᾶλλον ἢ περ τι τῶν ἀλη-
θῶν εἰδότεα τε καὶ φράζοντα διελέγξαμεν. Ἐπεισφέρει δὲ τῷ πρῶ-
τῳ τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἄβελ τεθνηκέναι τε οὕτω, καὶ αὐτοὺς φησι τοῖς
ἱεροῖς ἀντεξάγοντας νόμοις, ἀποφῆναι προσδοκῶν καὶ διὰ τούτου
Χριστιανούς. Ἐπειδὴ δὲ πολυπραγμονεῖ τῆς θυσίας τὸν τρόπον,
15 ὤρηθη δὲ τι τῶν ἀπορρήτων εἰδέναί, φέρε δὴ, φέρε, καθά φησιν
αὐτός, κὰν τούτῳ δὴ πάλιν ψυχρολογοῦντα δεικνύωμεν. Ἐφη μὲν
γὰρ ἡ θεόπνευστος Γραφή, τεθνηκέναι μὲν ἱερεῖα τὸν Ἄβελ, Κάϊν
γε μὴν προσκομίσει τὰ ἐξ ὠρῶν· καὶ τὴν μὲν Ἄβελ δωροφορίαν
ἐποπτεία τετιμῆσθαι τῇ παρὰ Θεοῦ, ὑβρίσθαι δὲ πῶς τὴν τοῦ Κάϊν
20 θυσίαν διὰ τῆς ἀποστροφῆς. Εἶτα φάσκοντος ἀνδρὸς ἁγίου πρό-
φασιν γενέσθαι τοῦ συμβεβηκότος τὴν διαίρεσιν, οὐ προσίεται μὲν
τοὺς λόγους, περιαντίζεται δὲ καὶ πειραῖται λέγειν αὐτὸς τὸ ἀπλῶς
καὶ ἀδασανίστως εὖ ἔχειν ὑπειλημμένον. Ἐπειδὴ γὰρ, φησί, ζωὴ
καὶ ζωοποιὸς ὁ Θεός, ταῖς τῶν ἔμψύχων προσαγωγαῖς ἐπιγάννυ-
25 ται, καὶ οὐχὶ τοῖς ἀψύχοις καὶ ἀπὸ γῆς. Μάλιστα μὲν οὖν ταῦτα
λέγων, τοῖς ἰδίοις αὐτὸς διαμάχεται καθηγηταῖς. Ὁ γὰρ τοι Πυθα-
γόρας ἄνω τε καὶ κάτω τὰς διὰ τῶν ζώων ἱερουργίας ἀπηχθημέ-
νας εἶναί φησι τοῖς αὐτοῦ θεοῖς, τετιμῆσθαι δὲ μᾶλλον καὶ τοῦ
παντὸς ἠξιῶσθαι λόγου τὰς διὰ καρπῶν καὶ λιθανωτοῦ. Καὶ γοῦν
30 ὁ Πορφύριος πλεισταχοῦ διαλέγεται τοῖς Ἑλλήνων παισὶ περὶ τού-
του καὶ φησιν· «Υστερα μέντοι καὶ νεωτάτη ἡ διὰ τῶν ζώων θυ-
σία· τὴν δὲ αἰτίαν λαβοῦσα οὐκ εὐχάριστον ὡς ἡ ἐκ τῶν καρπῶν,

εἶναι αἵπιος τῆς ζωῆς, ἐπειδὴ καὶ μέτοχος ζωῆς ἔγινε, καὶ εἶναι αὐτὰ πλησιέστερα πρὸς τὴν ψυχὴν, γι' αὐτὸ ὁ Θεὸς εὐχαριστήθηκε μ' αὐτὸν ποὺ πρόσφερε τέλεια θυσία.

ΚΥΡΙΑΛΛΟΣ

Νόμισε βέβαια ὅτι θὰ τοῦ ἦταν ἀρκετὸ νὰ τὸν βοηθήσει στὴν διαβολὴ ποὺ ἔκανε ἐναντίον μας, ὅτι ἐμεῖς ἀρνηθήκαμε τὸν Ἰουδαϊκὸ τρόπο θυσίας, δείχνοντας τὸν Ἀβραάμ νὰ θυσιάζει χωρὶς νὰ ἔχει πέσει ἡ φωτιὰ στὰ θύματα ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, ἀλλὰ μᾶλλον ἔφτασε στὸν βωμὸ ἀπὸ ἔξω καὶ ἦταν φωτιὰ κοινὴ. Ἀποκρούσαμε, ὅπως νομίζω, τὶς αἰτίες μὲ σθένος καὶ ἀποδείξαμε ὅτι τοῦ ἔλειπε ἡ σύνεση, καὶ ὅτι δὲν ἤξερε καὶ δὲν ἔλεγε τίποτε τὸ ἀληθινό. Γιὰ τὸ πρῶτο προσκομίζει ὅτι ἔτσι θυσιάζαν καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἄβελ, καὶ ὅτι αὐτοὶ ἐναντιώνονταν στοὺς ἱεροὺς νόμους προσδοκώντας νὰ τοὺς ἀποδείξει καὶ μ' αὐτὸ Χριστιανούς. Ἐπειδὴ ὅμως πολυεξετάζει τὸν τρόπο τῆς θυσίας καὶ νόμισε ὅτι γνωρίζει κάτι ἀπὸ τὰ ἀπόρρητα, ἐμπρὸς λοιπὸν, ἐμπρὸς ἃς ἀποδείξομε, ὅπως λέγει αὐτός, ὅτι καὶ γι' αὐτὸ μιλáει πάλι φλυαρώντας. Γιατὶ εἶπε ἡ θεόπνευστη Γραφή, ὅτι ὁ Ἄβελ θυσίασε σφάγια καὶ ὁ Κáιν προσκόμισε ὠριμοὺς καρπούς, καὶ ὅτι ἡ προσφορὰ τοῦ Ἄβελ τιμῆθηκε μὲ τὴν εὐμενῆ ἀποδοχὴ τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ἡ θυσία τοῦ Κáιν δέχθηκε τὴν περιφρόνησίν του μὲ τὴν ἀποστροφή ἐκ μέρους του. Ἐπειτα, λέγοντας κάποιος ἅγιος ἄνδρας, ὅτι αἰτία τῆς ἀποστροφῆς ἦταν ἡ διαίρεση, δὲν δέχεται τοὺς λόγους, ἀλλὰ περιαυτολογεῖ καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ πει αὐτὸς αὐτὸ ποὺ θεωρεῖται ἀπλὰ καὶ ἀβασάνιστα ὅτι ἔχει καλῶς. Ἐπειδὴ δηλαδὴ, λέγει, ὁ Θεὸς εἶναι ζωὴ καὶ ζωοποιός, χαίρεται μὲ τὶς προσφορὰς ἐμψύχων, καὶ ὄχι μὲ τὰ ἄψυχα προϊόντα τῆς γῆς. Καὶ βέβαια λέγοντας αὐτά, μάχεται τοὺς ἴδιους τοὺς καθηγητὲς του. Γιατὶ ὁ Πυθαγόρας λέγει διαρκῶς ὅτι οἱ θεοὶ σιχαίνονται τὶς ἱεροπραξίες μὲ ζῶα, ἐνῶ δέχονται πολὺ περισσότερο καὶ θεωροῦν ἄξιες κάθε λόγου τὶς θυσίες μὲ καρπούς καὶ λιθανωτό. Καὶ πράγματι ὁ Πορφύριος σὲ πάρα πολλὰ σημεία τῶν λόγων του μιλáει γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ μὲ τοὺς Ἕλληνας καὶ λέγει: "Μεταγενέστερη ὅμως καὶ νεότατη εἶναι ἡ θυσία μὲ ζῶα, καὶ ἡ αἰτία τῆς δὲν εἶναι εὐχάριστη ὅπως τῆς θυσίας μὲ καρπούς, ἀλλ' ὀφείλεται

ἀλλὰ λιμοῦ, ἢ τινος ἄλλης δυστυχίας περίστασιν». Ἦδεσθαι τοίνυν φησὶ καὶ τοὺς παρ' αὐτοῖς θεοῦς οὐ ταῖς δι' αἱμάτων θυσίαις, ὡς νεωτάταις, καὶ οὐκ εὐχάριστον ἐχούσαις τὴν ἀφορμὴν ἄνθεσι δὲ καὶ πόαις καὶ τοῖς ἐξ ὠρῶν.

5 Ἀλλὰ ταυτὶ μὲν ἐκεῖνος. Βασανιζέσθω δὲ πρὸς ἡμῶν ὁ διὰ Μωσέως νόμος, καὶ τοὺς τῶν ἐν αὐτῷ θυσιῶν πολυπραγμονῶμεν τρόπους. Οὐκοῦν τὰ μὲν τῶν ζώων ἀδέβηλα καθιεροῦν ἐκέλευε τῷ Θεῷ τοῖς τοῦτο δρᾶν ἰσχύουσι, τοῖς γε μὴν ἐν ἀπορίᾳ τοῦ μείζονος, σεμίδαλιν ἐλαιόδευστον. «Ἐὰν γὰρ μὴ ἔχη», φησὶν, «ἡ χεὶρ αὐτοῦ,
10 σεμίδαλις ἔσται τὸ δῶρον αὐτοῦ, καὶ ἐπιχεεῖ ἐπ' αὐτὴν ἔλαιον». Ὅτι δὲ καὶ καρποῖς τοῖς ἀπὸ γῆς, καὶ μέντοι ἐξ ὠρῶν ἐτίμων οἱ πάλαι τῶν ἀπάντων ἡμῖν τῶν ἀγαθῶν δοτῆρα Θεόν, ἐκ τῶν Μωσέως εἰσόμεθα νόμων. Ἐφη γὰρ οὕτως. «Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν, λέγων· Εἶπον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἐρεῖς πρὸς
15 αὐτούς· Ὅταν εἰσέλθητε εἰς γῆν ἣν ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν, καὶ θερίζητε τὸν θερισμὸν αὐτῆς, καὶ οἴσετε δράγμα ἀπαρχὴν τοῦ θερισμοῦ ὑμῶν πρὸς τὸν ἱερέα, καὶ ἀνοίσει τὸ δράγμα ἔναντι Κυρίου δεκτὸν ὑμῖν». Ἐφη δὲ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· «Καὶ ἔσται, ἂν εἰσέλθῃς εἰς τὴν γῆν ἣν Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσί σοι ἐν κλήρῳ, καὶ κατακλη-
20 ρονομήσῃς αὐτήν, καὶ κατοικήσῃς ἐπ' αὐτῆς, καὶ λήψῃ ἀπ' αὐτῆς ἀπαρχὰς τῶν καρπῶν σου τῆς γῆς, ἧς Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσί σοι, καὶ ἐμβαλεῖς εἰς κάρταλλον, καὶ πορεύσῃ εἰς τὸν τόπον ὃν ἂν ἐκλέξῃται Κύριος ὁ Θεός σου, ἐπικληθῆναι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκεῖ. Καὶ ἐλεύσῃ πρὸς τὸν ἱερέα, ὃς ἂν κύριος ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις,
25 καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτόν· Ἀναγγελῶ σήμερον τῷ Θεῷ μου, ὅτι εἰσελήλυθα εἰς τὴν γῆν ἣν ὤμοσε Κύριος τοῖς πατράσιν ἡμῶν δοῦναι ἡμῖν. Καὶ λήψεται ὁ ἱερεὺς τὸν κάρταλλον ἐκ τῶν χειρῶν σου, καὶ θήσει αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ θυσιαστηρίου Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου».

Ὅτε τοίνυν καὶ ληϊῶν ἀπαρχὰς καὶ καρπῶν ὠρίμων καθι-
30 εροῦν προστέταχε, πῶς ἀπόβλητον ἐποιεῖτο τὴν διὰ γε τοῦ Κάϊν θυσίαν, ὅτι μὴ μᾶλλον δι' ἐμψύχων, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀψύχων ἐπράττετο; Δέδεικται γὰρ ἐκ νόμων, καὶ μάλα σαφῶς, ὡς τοῖς ἐμψύχοις

σέ πείνα ἢ σέ κάποια ἄλλη περιστασιακή δυστυχία”. Λέγει λοιπὸν ὅτι καὶ οἱ δικοὶ τοὺς θεοὶ δὲν εὐχαριστοῦνται μὲ τὶς αἱματηρῆς θυσίεις, ἐπειδὴ εἶναι πολὺ πρόσφατες καὶ δὲν ἔχουν εὐχάριστη ἀφορμὴ, ἀλλὰ μὲ ἄνθη καὶ φυτὰ καὶ ὤριμους καρπούς.

Αὐτὰ λέγει ἐκεῖνος. “ Ἄς ἐξετάσομε ὅμως ἐμεῖς μὲ προσοχὴ τὸν νόμο τοῦ Μωυσῆ καὶ ἅς ἐρευνήσομε μὲ λεπτομέρεια τοὺς τρόπους τῶν θυσιῶν ποὺ περιέχει. Πρόσταξε λοιπὸν νὰ προσφέρονται στὸν Θεὸ τὰ καθαρὰ ζῶα ἀπὸ ἐκείνους ποὺ εἶχαν τὴ δυνατότητα, ὅσοι ὅμως δὲν μποροῦσαν νὰ προσφέρουν τὸ ἀνώτερο, νὰ προσφέρουν σιμιγδάλι περιλουσμένο μὲ λάδι. Γιατὶ λέγει· « Ἄν δὲν ἔχει τὸ χέρι του, τὸ δῶρο του νὰ εἶναι σιμιγδάλι, τὸ ὁποῖο θὰ ἔχει περιχύσει μὲ λάδι»³⁴. “ Ὅτι ὅμως καὶ μὲ καρπούς ἀπὸ τὴ γῆ, καὶ μάλιστα ὤριμους, τιμοῦσαν οἱ παλαιοὶ τὸν δοτήρα σ’ ἐμᾶς ὅλων τῶν ἀγαθῶν Θεοῦ, θὰ τὸ μάθομε ἀπὸ τοὺς νόμους τοῦ Μωυσῆ. Γιατὶ εἶπε τὰ ἐξῆς· « Καὶ μίλησε ὁ Κύριος στὸν Μωυσῆ· Μίλησε στοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰσραὴλ καὶ πῆς τους· “ Ὅταν μπεῖτε στὴ χώρα ποὺ ἐγὼ σᾶς δίνω καὶ θερίζετε τὰ σπαρτά σας, θὰ φέρετε στὸν ἱερέα ἓνα δεμάτι, ἀπαρχὴ τοῦ θερισμοῦ σας, καὶ αὐτὸς θὰ προσφέρει τὸ δεμάτι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ γίνῃ δεκτὴ ἢ προσφορὰ γιὰ χάρις σας»³⁵. Ἐπίσης στὸ Δευτερονόμιο λέγει· « Ὅταν μπεῖς στὴ γῆ ποὺ σοῦ δίνει κληρονομία ὁ Κύριος ὁ Θεός σου καὶ περιέλθῃ στὴν κατοχὴ σου καὶ κατοικήσεις σ’ αὐτήν, θὰ πάρεις ἀπὸ αὐτήν τοὺς πρώτους καρπούς τῆς γῆς ποὺ ὁ Κύριος ὁ Θεός σου δίνει, καὶ θὰ τοὺς βάλεις σὲ κἀνιστρο, καὶ θὰ μεταβῆς στὸν τόπο ποὺ θὰ ἐπιλέξῃ ὁ Κύριος ὁ Θεός σου γιὰ νὰ γίνῃται ἐκεῖ ἐπίκληση τοῦ ὀνόματός του. Θὰ προσέλθῃς στὸν ἱερέα ποὺ θὰ ἔχει σειρὰ ἐκεῖνες τὶς ἡμέρες, καὶ θὰ τοῦ πεῖς· “ Ὁμολογῶ σήμερα στὸν Θεό μου, ὅτι εἰσῆλθα στὴ γῆ ποὺ ὀρκίσθηκε στοὺς πατέρες μας ὁ Κύριος ὅτι θὰ μᾶς δώσει. Θὰ πάρει τότε τὸ κἀνιστρο ὁ ἱερέας ἀπὸ τὰ χέρια σου καὶ θὰ τὸ ἀποθέσῃ ἐνώπιον τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου»³⁶.

Τὴ στιγμὴ λοιπὸν ποὺ πρόσταξε νὰ προσφέρουν ἀπαρχῆς τῶν χωραφιῶν καὶ καρπούς ὤριμους, πῶς ἀπέρριψε τὴ θυσία τοῦ Κἄιν, ἐπειδὴ δὲν γινόταν μὲ ἔμψυχα, ἀλλὰ μὲ ἄψυχα; Γιατὶ ἔχει ἀποδειχθεῖ ἀπὸ τοὺς νόμους καὶ μὲ πολλὴ σαφήνεια, ὅτι ὁ Θεός δεχόταν μαζὶ μὲ

36. Δευτ. 26, 1-4.

ὄμοῦ, καὶ διὰ τῶν ἀψύχων ἀναθήματα προσίετο Θεός. Καὶ γοῦν ὁ
 θεοπέσιος Δαβίδ, ὡς ἐξὸν τοῖς πάλαι τοῖς ἀλόγοις τῶν ζώων συνα-
 νακομίζειν καρπούς, ποιεῖ λέγοντα τὸν νομοθέτην τοῖς ἐξ Ἰσραήλ·
 «Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου
 5 χμάρους· ἐμὰ γάρ ἐστι πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ, κτήνη ἐν τοῖς
 ὄρεσιν, καὶ θόες ἔγνωκα πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὠραι-
 ότης ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστίν». «Ὁραιότητα» γὰρ ἀγροῦ τὰ ἐξ ὠρῶν
 ὀνομάζει. Ὅτι δὲ περὶ τὴν διαίρεσιν τὴν ἀπότευξιν τῷ Κάϊν γενέ-
 σθαι συμβέβηκε, οὐκ ἄν, οἶμαι, τις διαψεύσαιτο λέγων. Οὐ γὰρ ὅτι
 10 μὴ τέθυκεν ἀμνούς, οὐκ ἀμώμητον ἦν τὸ θύειν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι τῶν
 ὠρίμων οὐκ ἀπολέγη ἐξελὼν τὰ ἐξαίρετα προσεκόμιζε τῷ Θεῷ,
 καίτοι τοῦ Ἄβελ οὐκ ἀτημελῶς, ἐμφρόνως δὲ μᾶλλον ὀλοκαυτί-
 ζοντος τοὺς ἀμνούς «Ἦνεγκε», γὰρ φησιν, «ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων
 τῶν προβάτων αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν στεάτων αὐτῶν»· τουτέστι, τὰ
 15 τῶν ἄλλων ἀπάντων εὐτραφέστερα, καὶ μονονουχὶ καὶ καταμε-
 θύοντα τῇ πιμελῇ.

Χρηῖναι δὲ φημι πρὸς ἡμῶν τιμαῖσθαι Θεόν, οὐχ ὧν ἔχομεν τὰ
 χεῖρω δεχόμενον, ἀλλὰ τὰ πάντων κάλλιστα καὶ ἐξαίρετα. Καὶ
 γοῦν προσεκόμιζον μὲν θυσίας κατὰ καιροὺς οἱ ἐξ Ἰσραήλ, οὐ
 20 μὴν ἔτι καὶ ἐξειλεγμένας. Εἶτα τὸ χρῆμα Θεὸς ἐγράφετο λέγων·
 «Καὶ εἰσφέρετε τὰ ἀρπάγματα καὶ τὰ χολὰ καὶ τὰ ἐνοχλούμενα,
 καὶ λέγετε· Ταῦτα ἐκ κακοπαθείας ἐστί· καὶ ἐξεφύσησα αὐτά,
 λέγει Κύριος παντοκράτωρ». Εἶτα φορτικώτερον αὐτοῖς ἐξυφαί-
 νει τὸν ἔλεγχον, προστιθείς «Προσάγαγε δὴ αὐτὰ τῷ ἡγουμένῳ
 25 σου, εἰ προσδέξεται αὐτά, εἰ λήψεται πρόσωπόν σου, λέγει Κύρι-
 ος παντοκράτωρ». Εἰ γὰρ δὴ τις ἔλοιτο τιμᾶν τοὺς καθηγεῖσθαι
 λαχόντας, ὑβριεῖ που πάντως αὐτούς τὰ χεῖρω δωρούμενος· τὰ
 γὰρ αἰσχροῦ καὶ μεμωμημένα, καὶ ἀνθρώποις ἀπόβλητα καὶ μεμι-
 σημένα. Εἶτα πῶς οὐκ ἀναγκαῖον τῷ τῶν ὅλων Βασιλεῖ καὶ Θεῷ
 30 προσκομίζειν ἐμφρόνως, ὧν ἄν τις ἔχοι τὰ προὔχοντα καὶ ἐξει-
 λεγμένα; Καὶ γοῦν ἔφη πάλιν δι' ἐνός τῶν προφητῶν· «Ἐπικατά-

37. Ψαλμ. 49, 9-11.

38. Γέν. 4, 4.

τὰ ἔμψυχα ἀφιερώματα καὶ ἄψυχα. Καὶ πράγματι ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, ἐπειδὴ ἐπιτρεπόταν τοὺς παλαιούς μαζί γιὰ τὰ ἄλογα ζῶα νὰ προσφέρουν καὶ καρπούς, παρουσιάζει τὸν νομοθέτη νὰ λέγει τοὺς Ἰσραηλίτες· «Δὲν θὰ δεχθῶ ἀπὸ τὸ σπίτι σου μοσχάρι, οὔτε ἀπὸ τὰ ποιμνιά σου γίδια· δικά μου εἶναι ὅλα τὰ θηρία τοῦ δάσους, τὰ ζῶα στὰ βουνὰ καὶ τὰ βόδια. Γνωρίζω ὅλα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἡ ὠραιότητα τοῦ ἀγροῦ βρῖσκεται στὴν ἐξουσία μου»³⁷. Ὁραιότητα τοῦ ἀγροῦ ὀνομάζει τοὺς καρπούς πού εἶναι στὴν ὥρα τους. Ὅτι ὅμως ἡ ἀποστροφή πρὸς τὴ θυσία τοῦ Καὶν ὀφείλεται στὴ διαίρεση, δὲν θὰ πεῖ ψέματα κανεὶς, νομίζω, ἂν τὸ πεῖ. Ὁχι δηλαδή ἐπειδὴ δὲν θυσίασε ἀμνοὺς, δὲν ἦταν γι' αὐτὸ ἀμεμπτη ἡ θυσία του, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐπέλεξε τὰ ὠριμα καὶ δὲν πρόσφερε τὰ ἐξαιρέτα στὸν Θεό, ἐνῶ ὁ Ἄβελ ὄχι ἀμαλέτητα, ἀλλὰ μὲ πολλὴ σύνεση πρόσφερε ὡς ὀλοκαύτωμα τοὺς ἀμνοὺς του. Γιατὶ λέγει· « πρόσφερε ἀπὸ τὰ πρωτότοκα πρόβατά του καὶ ἀπὸ τὰ πιὸ παχιά ἀπὸ αὐτά»³⁸, δηλαδή τὰ πιὸ καλοθρεμμένα ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα καὶ πού κατὰ κάποιον τρόπο δὲν μπορούσαν νὰ περπατήσουν ἀπὸ τὸ πάχος.

Πρέπει, νομίζω, νὰ τιμοῦμε τὸν Θεὸ ὄχι προσφέροντας τὰ χειρότερα ἀπὸ αὐτὰ πού ἔχομε, ἀλλὰ τὰ καλύτερα καὶ διαλεχτά. Καὶ βέβαια πρόσφεραν κατὰ καιροὺς οἱ Ἰσραηλίτες θυσίες, ὄχι ὅμως καὶ μὲ ἐπιλογή τῶν ἀρίστων. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τὸ ἔψευγε ὁ Θεὸς λέγοντας· «Φέρνετε στὸ θυσιαστήριο τὰ κλεμμένα ζῶα καὶ τὰ κουτσὰ καὶ τὰ ἀνάπηρα, καὶ λέτε· Αὐτὰ εἶναι τέτοια λόγῳ τῶν στερησεῶν μας· καὶ αὐτὰ τὰ ἀπέριψα, λέγει ὁ Κύριος ὁ παντοκράτωρ»³⁹. Ἐπειτα κάνει βαρύτερο τὸν ἔλεγχο πρὸς αὐτοὺς, προσθέτοντας· «Πρόσφερε τα αὐτὰ στὸν ἄρχοντά σου, καὶ θὰ δεῖς ἂν τὰ δεχθεῖ κι ἂν δείξει καλὴ διάθεση ἀπέναντί σου, λέγει ὁ Κύριος ὁ παντοκράτωρ»⁴⁰. Γιατί, ἂν ἤθελε κάποιος νὰ τιμήσει τοὺς ὅποιουσδήποτε τυχὸν ἠγέτες του, θὰ τοὺς πρόσβαλε ὅπωςδήποτε ἂν τοὺς ἔκανε δῶρο τὰ χειρότερα· γιατί τὰ χειρότερα καὶ ἐλαττωματικὰ τὰ ἀρνοῦνται καὶ τὰ ἀπεχθάνονται καὶ οἱ ἄνθρωποι. Ἐπειτα πῶς δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προσφέρει κανεὶς στὸν Βασιλιά τῶν ὄλων μὲ σύνεση τὰ ξεχωριστὰ καὶ διαλεγμένα ἀπὸ ὅσα ἔχει; Καὶ πράγματι λέγει πάλι μέσω κάποιου προφήτη·

39. Μαλαχ. 1, 13.

40. Ὅπ. π. 8

ρατος ὃς ἔχει ἐν ποιμνίᾳ αὐτοῦ ἄρσεν, καὶ εὐχὴ αὐτοῦ ἐπ' αὐτῶ, καὶ θύει διεφθαρμένον τῷ Κυρίῳ, διότι βασιλεὺς μέγας ἐγώ εἰμι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ».

Ἔδει δὴ οὖν, ἔδει πρώτους ἀνθρώπους θύοντας τοὺς ἀμφὶ τὸν
 5 Ἄβελ, εὖ μάλα καταρρυθμίζεσθαι πρὸς γε τὸ δεῖν εἰδέναι τῶν θυσιῶν τοὺς τρόπους, ὅπως τε καὶ προσήκει τιμᾶσθαι Θεόν, ἵν' εἶδεῖεν οἱ μετ' αὐτούς, τουτέστιν ἡμεῖς, τῆς ἐν γε τούτοις εὐδοκμησεως τὴν ὁδόν. Εἰ δὲ τεθύκασιν οἱ πρῶτοι πρόβατα καὶ καρπούς, τί τὸ ἀπειρογόν ἐστὶ τοὺς τὰ ἀμείνω μαθόντας ἡμᾶς θύειν νῦν ἄμει-
 10 νον ἢ ἐκεῖνοι πάλαι; Εἰ δὲ δεῖν οἴεται τοῖς τῶν πρώτων ἔθεσιν ἀπαρράλλάκτως ἀκολουθεῖν, φέρε, τὰ ἐκείνων ἀπομιμώμεθα, παρεξιόντες οὐδέν. Ἐβόσκον ἐκεῖνοι καὶ τὸ γηπινεῖν ἦν ἐντριβὲς αὐτοῖς καὶ ταῖς ἐκ κωδίων κεχρηῆσθαι στολαῖς. «Καὶ ἐποίησε», γὰρ φησιν, «ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ χιτῶνας δερματίνους». Οὐκοῦν ἔστω καὶ ἡμῖν
 15 ποιμενικὸς ὁ βίος, γηπιονία τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ ἀπειροήσθω μὲν τὸ εὐῖματεῖν, κώδιον δὲ πᾶσιν ἢ στολή. Οὐδεὶς παρ' ἐκείνοις ἰατρικῆς ἦν λόγος, οὐχ ἑτέρας τῶν ἐπιστημῶν, οὐ γραμμάτων χρῆσις, οὐ θαναυσικῆς ἐμπειρίας, οὐ τεχνῶν ἐπιτήδευσις, ἀλλ' εἰς μέσον ἤγαγεν ὁ χρόνος αὐτά. Οὐκοῦν ἡμάρτανον μὲν τοι τοῦ εἰδέναι θύειν
 20 ὀρθῶς καὶ ἀρεσκόντως Θεῷ (οὐ γὰρ ἠδεδσάν πω τῆς νοητῆς λατρείας τρόπους), πλὴν ἐδέχετο Θεός, οὐκ εἰς τὸ δρώμενον βλέπων, ἀλλὰ τὴν τοῦ τιμᾶν ἐθέλοντος βασανίζων πρόθεσιν. Προϊὸν δὲ ὁ χρόνος ἀπέφηνεν ἡμᾶς ἐπιστήμονας τῶν ἀρεσκόντων Θεῷ. Θύομεν γὰρ νοητῶς καὶ πνευματικῶς, τὰς ἐξ ἀρετῶν εὐοσμίας οἶονεὶ
 25 καθιεροῦντες αὐτῶ. Εἶτα, τὴν εἰς τὰ ἀμείνω τῶν πραγμάτων ἐπίδοσιν διαγελῶν οὐκ ἐρυθριᾷ; Ἀδικεῖς, ὧ κράτιστε, καὶ φιλοψογεῖς οἴσθα δὲ ὅλως τῶν ἀναγκαίων οὐδέν. Γένοιτ' ἂν καὶ τοῦτο πάντως σαφές καὶ διὰ γε τῶν ἐφ' ἑξῆς Γέγραφε γὰρ ᾠδί·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

30 Νυνὶ δὲ ἐπαναληπτέον ἔτι μοι πρὸς αὐτούς· Διὰ τί γὰρ οὐχί

41. Μαλαχ. 1, 14.

42. Γέν. 3, 21.

«Νὰ εἶναι καταραμένος ὅποιος ἔχει ἄρσενικό στὸ κοπάδι του, καὶ ἐνῶ τὸ ἔχει τὰξει γιὰ θυσία, θυσιάζει στὸν Κύριο τὸ κακοθρεμμένο, γιατί ἐγὼ εἶμαι Βασιλεὺς μέγας, λέγει Κύριος ὁ παντοκράτωρ»⁴¹.

”Ἐπρεπε λοιπόν, ἔπρεπε οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι γύρω ἀπὸ τὸν Ἄβελ πού θυσιάζαν νὰ γνωρίζουν καλὰ καὶ νὰ ρυθμίσουν τοὺς τρόπους τῶν θυσιῶν ἔτσι ὅπως πρέπει νὰ τιμοῦμε τὸν Θεό, γιὰ νὰ μάθουν οἱ μεταγενέστεροί τους, δηλαδή ἐμεῖς, ποιὰ εἶναι ὡς πρὸς αὐτὲς ἢ πιὸ εὐάρεστη ὁδός. Κι ἂν θυσιάζαν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι πρόβατα καὶ καρπούς, τί ἐμποδίζει ἐμᾶς πού διδαχθήκαμε τὰ καλύτερα νὰ θυσιάζομε τώρα καλύτερα ἀπὸ ἐκείνους; Ἄν ὅμως νομίζει ὅτι πρέπει ν’ ἀκολουθοῦμε ἀπαράλλακτα τοὺς τρόπους ἐκείνων τῶν πρώτων, ἐμπρὸς ἃς ἀντιγράφομε ἐκείνους χωρὶς νὰ παραλείπομε τίποτε. Βοσκοῦσαν ἐκεῖνοι τὰ πρόβατα καὶ ἡ γεωργία ἦταν ἡ συνήθης ἀσχολία τους καὶ εἶχαν ὡς ἐνδύματά τους προβειές· γιατί λέγει· «Καὶ ἔκανε ὁ Θεὸς στὸν Ἀδάμ χιτῶνες δερμάτινους»⁴². Ἄς εἶναι λοιπόν καὶ ἡ δική μας ζωὴ ποιμενική, ἀσχολία μας ἡ γεωργία, ἃς ἀπορρίψομε τὴν καλὴ ἐνδυμασία, κι ἃς εἶναι ἡ στολὴ ὄλων μας ἡ προβειά. Καμμιὰ φροντίδα δὲν ἔδειχναν ἐκεῖνοι γιὰ τὴν ἰατρικὴ οὔτε γιὰ τίς ἄλλες ἐπιστήμες, δὲν χρησιμοποιοῦσαν γράμματα, ἄγνωστες οἱ χειρωνακτικὲς τέχνες, καμμιὰ ἀσκήση τεχνῶν, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ ἔφερε στή μέση ὁ χρόνος. Ἐκαναν βέβαια λάθος στή γνώση τῆς ὀρθῆς θυσίας καὶ ἀρεστῆς στὸν Θεό (γιατί δὲν γνώριζαν ἀκόμα τοὺς τρόπους τῆς νοητῆς λατρείας), ὡστόσο ὁ Θεὸς τίς δεχόταν, ἀποβλέποντας ὅχι σ’ αὐτὸ πού γινόταν, ἀλλὰ θέλοντας νὰ ἐξετάζει τὴν πρόθεσή τους γιὰ τὴν τιμὴ του. Μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἔκανε ἐμᾶς γνῶστες αὐτῶν πού ἀρέσκουν στὸν Θεό. Γιατί θυσιάζομε νοητὰ καὶ πνευματικά, ἀφιερώνοντας σ’ αὐτὸν κατὰ κάποιον τρόπο τὴν εὐωδία τῶν ἀρετῶν. Ἐπειτα περιγελώντας τὴν πρόοδο τῶν ἀνθρώπων στὰ καλύτερα δὲν κοκκινίζει ἀπὸ ντροπὴ; Γίνεσαι ἄδικος, ὧ ἄριστε, καὶ φιλοκατήγορος καὶ δὲν γνωρίζεις τίποτε ἀπὸ ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα. Καὶ θὰ γίνει ὅπως δὴποτε κι αὐτὸ σαφὲς μὲ τὰ ἐπόμενα. Γιατί ἔχει γράψει τὰ ἐξῆς·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Τώρα πρέπει νὰ ἐπαναλάβω πάλι πρὸς αὐτούς· Γιατί δὲν περιτέ-

περιτέμνεσθε; Παῦλος, φασίν, εἶπε «περιτομήν καρδίας, ἀλλ' οὐχί τῆς σαρκὸς δεδόσθαι», καὶ τοῦτο «εἶναι τῷ Ἀβραάμ, οὐ μὴν ἔτι τὰ κατὰ σάρκα» ἔφη, καὶ πιστεῦσαι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ καὶ Πέτρον κηρυττομένοις λόγοις οὐκ εὐσεβέσιν. Ἐκκουε δὲ πάλιν, ὅτι τὴν 5 κατὰ σάρκα περιτομήν ὁ Θεὸς λέγεται δοῦναι εἰς διαθήκην καὶ εἰς τὸ σημεῖον τῷ Ἀβραάμ· «Καὶ αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διατηρήσεις ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν· καὶ περιτιμηθήσεσθε τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας ὑμῶν, καὶ ἔσται ἐν σημείῳ διαθήκης ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ 10 σοῦ, καὶ ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σπέρματός σου».

Ἐπιφέρει δὲ τούτοις, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς τηρεῖσθαι δεῖν ἔφη τὸν νόμον, ποτὲ μὲν λέγων· «Οὐκ ἤλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι», ποτὲ δὲ αὖ· «Ὅς ἐὰν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων, καὶ διδάξῃ οὕτως τοὺς ἀν- 15 θρώπους, ἐλάχιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν». Ὅτε τοίνυν, φησίν, ὅτι προσήκει τηρεῖν τὸν νόμον ἀναμφισβητήτως προστέταχεν, καὶ τοῖς μίαν παραβαίνουσιν ἐντολὴν ἐπήρησε δίκας, ὑμεῖς, οἱ συλλήβδην ἀπάσας παραβεβηκότες, ὅποιον εὐρήσετε τῆς ἀπολογίας τὸν τρόπον; Ἡ γὰρ ψευδοεπήσει, φησίν, ὁ 20 Ἰησοῦς, ἢ γοὺν ὑμεῖς πάντα καὶ πάντως οὐ νομοφύλακες;

Αἰτιᾶται δὲ πρὸς τούτοις, ὡς μῆτε σαβδατίζοντας, μῆτε μὴν Ἰουδαϊκῶς καταθύοντας τὸν ἄμνον, μῆτε μὴν ἄρτους ἀζύμους ἐσθίοντας ἐπ' αὐτῷ, καὶ φησιν, ὅτι πρόφασις ἡμῖν τῆς ἐν γε τούτῳ ῥαστώνης περιλέλειπται μία, τὸ μὴ ἐξεῖναι θύειν ἔξω γεγονότι 25 τῶν Ἱεροσολύμων.

Καὶ ταυτὶ μὲν ἅπαντα διὰ μακρῶν εἴρηται λόγων. Συννευγόντες δὲ ἡμεῖς τὰς τῶν εἰρημένων ἐννοίας, περιττῆς καὶ ἀνονήτου στενολεσχίας τὸν λόγον ἀπηλλάξαμεν. Δεῖ δέ, οἶμαι, πρὸς ἕκαστα τῶν παρ' αὐτοῦ ψυχρολογουμένων τὸ ἀληθὲς ἀντεξάγοντας, 30 εἰκῆ κατασκώπτοντα τὰ Χριστιανῶν ἀποφῆναι πάλιν.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Τὴν μὲν οὖν ἐν σαρκὶ περιτομήν σημεῖον δεδόσθαι τῷ Ἀβρα-

43. Ρωμ. 2, 29.

44. Γέν. 17, 10-11.

45. Ματθ. 5, 17.

46. Ὅπ. π. 19.

μνεστε; Ὁ Παῦλος, λένε, εἶπε ὅτι δόθηκε περιτομή καρδιᾶς⁴³, καὶ ὄχι τῆς σάρκα, κι αὐτὸ ἔγινε στὸν Ἀβραάμ, καὶ δὲν εἶπε βέβαια τὰ σχετικὰ μὲ τὴν σάρκα, καὶ νὰ πιστέψουν στοὺς ὄχι εὐσεβεῖς λόγους τοὺς κηρυττόμενους ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ τὸν Πέτρο. Ἐκείνη ἡμέρα ἀκούσε πάλι ὅτι λέγεται πὼς ἔδωσε ὁ Θεὸς τὴν κατὰ σάρκα περιτομή ὡς διαθήκη καὶ σημάδι στὸν Ἀβραάμ: «Καὶ αὕτη εἶναι ἡ διαθήκη, ποὺ θὰ τηρήσεις ἀνάμεσα σ' ἐμένα καὶ σ' ἐσᾶς, καὶ στοὺς ἀπογόνους σου σ' ὅλες τὶς γενιές σας: θὰ κόβετε δηλαδή τὴν ἀκροβυστία τῆς σάρκα σας, καὶ θὰ εἶναι αὐτὸ σημάδι τῆς διαθήκης ἀνάμεσα σ' ἐμένα καὶ σ' ἐσένα, καὶ ἀνάμεσα σ' ἐμένα καὶ τοὺς ἀπογόνους σου»⁴⁴.

Προσθέτει σ' αὐτά, ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς εἶπε ὅτι πρέπει νὰ τηρεῖται ὁ νόμος, ἄλλοτε λέγοντας, «Δὲν ἤρθα νὰ καταργήσω τὸν νόμο ἢ τοὺς προφῆτες, ἀλλὰ νὰ τοὺς συμπληρώσω»⁴⁵, κι ἄλλοτε πάλι: «Ὅποιος παραβῆ μία ἀπὸ τὶς ἐλάχιστες αὐτὲς ἐντολές καὶ διδάξει τοὺς ἀνθρώπους νὰ κάνουν αὐτὸ, θὰ ὀνομασθεῖ ἐλάχιστος στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»⁴⁶. Ὅταν λοιπὸν, λέγει, πρόσταξε ὅτι πρέπει νὰ τηροῦμε τὸν νόμο ἀναμφισβήτητα, καὶ ἐπιφύλαξε τιμωρία γιὰ ἐκείνους ποὺ παραβαίνουν μία ἐντολή, ἐσεῖς ποὺ παραθήκατε συγχρόνως ὅλες μαζί τὶς ἐντολές, ποιὸ τρόπο θὰ βρεῖτε πρὸς ἀπολογία; Γιατί, ἢ θ' ἀποδειχθεῖ, λέγει, ψεύτης ὁ Ἰησοῦς, ἢ ἐσεῖς δὲν εἴσατε ὅπωςδήποτε καὶ μὲ κάθε τρόπο τηρητὲς τοῦ νόμου.

Μᾶς κατηγορεῖ μαζί μ' αὐτά, ὅτι οὔτε τὸ Σάββατο τηροῦμε, οὔτε θυσιάζομε τὸν ἁμνὸ μὲ τὸν Ἰουδαϊκὸν τρόπο, οὔτε τὸ Σάββατο τρώμε ψωμιὰ ἄζυμα, καὶ λέγει ὅτι πρόφαση γιὰ τὴν ἀδιαφορία αὕτη μᾶς ἔμεινε μία, τὸ ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ θυσιάζομε βρισκόμενοι ἔξω ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα.

Κι ὅλα αὐτὰ βέβαια εἰπώθηκαν μὲ μακροὺς λόγους. Συμπυκνώνοντας ὅμως ἐμεῖς τὶς ἐννοιες ὅσων λέχθηκαν, ἀπαλλάξαμε τὸ λόγο μας ἀπὸ περιττὴ κι ἀνώφελη λεπτολογία. Πρέπει ὅμως, νομίζω, ἀντιπαραθέτοντας τὴν ἀλήθεια σὲ κάθε μιά ἀπὸ τὶς φλυαρίες αὐτοῦ, ν' ἀποδείξομε καὶ πάλι ὅτι ἄδικα περιγελά τὰ τῶν Χριστιανῶν.

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Ἡ κατὰ σάρκα βέβαια περιτομή δόθηκε, λέγει ὁ θεσπέσιος Παῦ-

ἄμ τῆς ἐν ἀκροβυστία πίστεως ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἔφη, Διεσπού-
 δαστο γὰρ αὐτῷ τὴν τῶν Ἰουδαίων ὄφρὸν ἠρμένην ὑψοῦ κατα-
 σπάσαι, προσαιοφῆναι δὲ πρεσβυτέραν τῆς ἐν νόμῳ παιδαγωγίας
 τὴν ἐν πίστει δικαίωσιν, ἧς εὖ μάλα φησὶ τυτυχηκέναι τὸν Ἀβρα-
 5 ἄμ, οὐκ ἐν περιτομῇ μᾶλλον ὄντα, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστία. Πλὴν εἰ καὶ
 τεχνίτης ὢν ἄγαν περιήνεγκεν εἰς τοῦτο τῆς περιτομῆς τὸ χρῆμα,
 ἀλλ' οὖν οἶδε αὐτὴν καὶ νοητοῦ πράγματος γεγεννημένην εἰκόνα.
 «Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερωῷ», φησὶν, «Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἢ ἐν τῷ
 φανερωῷ, ἐν σαρκί, περιτομή, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ
 10 περιτομή καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, οὐ ἔπαινος οὐκ ἐξ
 ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ». Φέρε γάρ, εἰ δοκεῖ βασανιζέσθω
 πρὸς ἡμῶν ὅποῖον ἂν ἔχοι λόγον ἢ ἐν σαρκὶ περιτομή, ὅταν αὐτῆς
 τὸ μυστικὸν ἀποστήσωμεν. Καίτοι πῶς, εἴπερ ἦν ἄμεινον τοῖς τε-
 λούσιν ἐν ἀνδράσι τὸ παιδοποιὸν τοῦ σώματος μόριον ἐν τῷ τῆς
 15 περιτομῆς ἔχειν σχήματι, καὶ διαβέβληται παρὰ Θεῷ ἢ ἀκροβυ-
 στία; τί μὴ μᾶλλον αὐτὸν κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν πεπλαστούργηκεν
 ἐν ἀρχαῖς; Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον· Ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις σώμα-
 σιν οὐκ ἠδικημένοις ἐκ πάθους, οὐδὲν τὸ παράπαν ἔστιν ἰδεῖν, ἢ
 περιπτῶς ἔχον ἢ ἐλλειποπτόως, ἄρτια δὲ πάντα καὶ χρειωδέστατα
 20 καὶ ἀναγκαῖα τῇ φύσει· ὥστε, κατὰ γε τὸ αὐτῷ μοι δοκοῦν, οὐδ' ἂν
 ἔσχεν ὀρθῶς, εἰ μὴ προσῆν ἅπαντα αὐτῇ τὰ ἐκπεφυκότα.

Ἄρ' οὖν ἡμάρτηκε τοῦ χρησίμου καὶ πρέποντος ὁ Δημιουργός,
 καὶ περὶ μόνον τὸ ἀνθρώπινον ἐσφάλλετο σῶμα, καίτοι τὴν
 ἄλλην ἅπασαν κτίσιν ἀρτίως τε καὶ ἀνεπιπλήκτως ἔχουσαν πρὸς
 25 πᾶν ὀτιοῦν ἀποσχεδιάσας ὡς Θεός; Ποῖον οὖν ἄρα τὸ ἐκ τοῦ
 περιτέμνεσθαι χρήσιμον; Ἡ τάχα που προβαλοῦνται τινες τὸν
 κοινὸν τουτονὶ καὶ καταγέλαστον λόγον, ὃν δὴ φασὶ τοὺς τῶν
 Ἰουδαίων ἀμαθεστέρους καὶ τοὺς τῶν ειδώλων θεραπευτάς διὰ
 γλώττης ἔχειν; Ἴνα γάρ, φασὶ, μασμάτων καὶ ῥύπων τῶν φυσι-
 30 κῶν ἀπηλλαγμένον ὀρῶτο τὸ σῶμα, γυμνὸν τῶν ἐκ φύσεως
 ἀμφιασμάτων τὸ μόριον εἶναι χρή. Φαίην δ' ἂν, ὅτι μάλιστα μὲν
 ἀδικοῦσιν, ἐπιτιμῶντες τῇ φύσει, περιπτὸν ἐχούση καὶ ὑπὲρ χρεῖ-

λος, στὸν Ἀβραάμ ἔχοντας τὴν ἀκροβυστία ὡς σημάδι τῆς δικαιοσύνης μέσω τῆς πίστεως⁴⁷. Γιατὶ ἐπιδίωκε μὲ αὐτὸ νὰ τσακίσει τὴν ἀλαζονικὴ συμπεριφορὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ν' ἀποδείξει ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι ἡ δικαίωση μὲ τὴν πίστη εἶναι προγενέστερη ἀπὸ τὴν παιδαγωγία τοῦ νόμου, τὴν ὁποία ἐπέτυχε, λέγει, πολὺ καλὰ ὁ Ἀβραάμ, ἐνῶ δὲν ζοῦσε στὴν περίοδο τῆς περιτομῆς, ἀλλὰ τῆς ἀκροβυστίας. Ὡστόσο, ἂν καὶ εἶναι πολὺ πολυμήχανος, ἔφερε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τὴν περιτομῆ, πλὴν ὅμως δέχεται ὅτι αὐτὴ ἦταν καὶ εἰκόνα πνευματικοῦ πράγματος. Γιατὶ λέγει· «Δὲν εἶναι Ἰουδαῖος αὐτὸς ποὺ ἐξωτερικὰ εἶναι τέτοιος, οὔτε εἶναι περιτομὴ αὐτὴ ποὺ γίνεται ἐξωτερικὰ στὴ σάρκα, ἀλλ' Ἰουδαῖος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ εἶναι ἐσωτερικὰ τέτοιος, καὶ πραγματικὴ περιτομὴ εἶναι ἡ πνευματικὴ τῆς καρδιάς, καὶ ὄχι ἡ σύμφωνη μὲ τὸ γράμμα τοῦ νόμου· καὶ αὐτοῦ ὁ ἔπαινος δὲν προέρχεται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν Θεό»⁴⁸. Ἐμπρὸς λοιπὸν, ἂν θέλεις, ὡς ἐξετάσομε ποιὸν λόγο μπορεῖ νὰ ἔχει ἡ σαρκικὴ περιτομὴ, ἐὰν ἀφαιρέσομε ἀπὸ αὐτὴν τὸ μυστικὸ νόημά της. Πῶς ὅμως, ἂν ἦταν καλύτερα γιὰ τοὺς ἄνδρες νὰ ἔχουν τὸ γεννητικὸ μόριό τους μὲ τὴ μορφὴ τῆς περιτομῆς, καὶ κατηγορεῖται ἡ ἀκροβυστία ἀπὸ τὸν Θεό, δὲν ἔπλασε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅπως ἄρεσε σ' αὐτόν; Καὶ μὲ ἄλλο τρόπο. Στὰ ἀνθρώπινα σώματα, ποὺ δὲν ἔχουν ὑποστειβλάβη ἀπὸ κάποια πάθηση, δὲν μποροῦμε νὰ δοῦμε τίποτε ἀπολύτως ποὺ νὰ εἶναι ἢ περιττὸ ἢ ἐλλιπές, ἀλλὰ εἶναι ὅλα ἄρτια καὶ πολὺ χρειαζόμενα καὶ ἀναγκαῖα στὴ φύση. Ὡστε, κατὰ τὴ δική μου γνώμη, δὲν θὰ ἦταν αὐτὸ ἄρτιο, ἂν ἡ φύση δὲν εἶχε ὅλα ὅσα τὴν ἀποτελοῦν.

Ἄραγε λοιπὸν ὁ Δημιουργὸς ἔκανε λάθος στὸ χρῆσιμο καὶ στὸ πρέπον, καὶ ἔκανε σφάλμα στὸ ἀνθρώπινο μόνο σῶμα, ἂν καὶ βέβαια ὅλη ἡ ἄλλη κτίση εἶναι ἄρτια καὶ δίχως ψεγάδι ὡς πρὸς ὅτιδήποτε σχεδίασε ὡς Θεός; Ποιὰ δηλαδή εἶναι ἡ χρησιμότητα ἀπὸ τὴν περιτομῆ; Ἡ μήπως θὰ προβάλουν κάποιοι αὐτόν τὸν κοινὸ καὶ γελοῖο λόγο ποὺ ἔχουν στὸ στόμα τους οἱ πρὸ ἀγράμματοι ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους καὶ οἱ λάτρεις τῶν εἰδώλων; Γιατὶ λένε, γιὰ νὰ φαίνεται τὸ σῶμα ἀπαλλαγμένο ἀπὸ μιάσματα καὶ φυσικοὺς ρύπους, πρέπει τὸ γεννητικὸ μόριο νὰ εἶναι γυμνὸ ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἔνδυσή του. Θὰ ἔλεγα, ὅτι πολὺ ἀδικοῦν κατηγορώντας τὴ φύση, ποὺ δὲν ἔχει τίποτε περιττὸ

αν οὐδέν, ἀλλ' εὐσχημόνως ἀμφιεννύσῃ καὶ τὸ δοκοῦν εἶναι πως αἰσχρόν. Πλὴν εἰ φεύγουσιν ἀραρότως σαρκικὰς ἀκαθαρσίας, πῶς ἀνέχονται σαρκός, καὶ τῶν ἀπ' αὐτῆς, καὶ πηγῆς παιδοποι-
 οῦ τῆς ἔσω κεκρυμμένης; Ἔδει γὰρ μᾶλλον ἐπ' αὐτὰς ἰέναι θερ-
 5 μῶς τὰς τῆς ἀκαθαρσίας πηγάς, οὐ τὰ δι' ὧν ἔρχεται λυπεῖν ταῖς ἀποτομίαις Ἄλλ' οὐ μαιίνει ψυχὴν ἢ τοῦ σώματος φύσις, κἂν διὰ τῶν ἰδίων ἔρχοιτο νόμων. Εἰκαῖον οὖν ἄρα τὸ περιτέμνεσθαι σαρκικῶν ἔνεκα ὀύλων, καθά φησιν αὐτός.

Εἶτα τί τὸ χρῆμα τῆς περιτομῆς; φαίη ἄν, οἶμαι, τίς. Καλόν
 10 γε, ὧ τᾶν, καὶ ὀνησιφόρον, εἰ τύπος εἶναι πιστεύοιτο πράγματος νοητοῦ. Τῶν γὰρ ἐκτόπων ἐπιθυμιῶν τε καὶ ἡδονῶν, αἵπερ ἂν ἴοιεν εἰς νοῦν τὸν ἀνθρώπινον, ἀπεμπολὴν ὑπαινίττεται, ἣν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν ἡμῖν ἐργάζεται. Μυρίαί γὰρ ὅσαι τὸν ἀνθρώπινον νοῦν καταγοητεύουσιν ἡδοναί, τοῦτο μὲν ἀποφέ-
 15 ρουσαι πρὸς φιλοσαρκίαν, τοῦτο δὲ πρὸς τεθρυμμένας τε καὶ ἐξι-
 τήλους τρυφάς, εἰς φιλοκερδίας ἐκτόπους, εἰς ἀνοήτους φιλοκομ-
 πίας, καὶ ἀπαξαπλῶς εἰς πᾶν εἶδος πραγμάτων κεκιβδηλευμέ-
 νων, ὧν καὶ αὐτὸς ὁ θεῖος κατηγόρευσε νόμος. Τούτων ἀπάντων ἡμᾶς ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπαλλάττει χάρις, ἐνοικισθεῖσα τῷ
 20 κῶ καὶ ἀποκείρουσά πως εἶδος ἀκαθαρσίας. Αὕτη τῷ Θεῷ φιλαι-
 τάτη περιτομή. Καὶ γοῦν ὁ προφήτης Ἰερεμίας τοῖς Ἰουδαίων δήμοις, ὀλίγα πεφροντικόσι τοῦ χρῆναι πληροῦν τὰ νενομισμένα, διελέγετο λέγων «Περιμήθητε τῷ Θεῷ, καὶ περιτέμνεσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, ἄνδρες Ἰούδα καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερου-
 25 σαλήμ».

Οὐκοῦν ἐνδοιάσειεν ἂν οὐδεὶς, ὡς, εἴπερ τις ὅλως τῶν ἐν καρδίᾳ παθῶν ἀπαλλάττοιο, ὁ τοιοῦτος εὖ μάλα τῷ Θεῷ μᾶλλον, καὶ οὐ ψιλῶς τῇ σαρκί, περιτέμνεται. Ὁ δὴ καὶ δραῖν οὐκ ἀνεχόμενος τοὺς ἐξ Ἰσραήλ, ἐν αἰτία πολλῇ ποιεῖται λέγων ὁ τῶν
 30 ὅλων Θεός, ὅτι «Πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα σαρκί, καὶ πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ ἀπερίτμητος καρδίαις αὐτῶν». Ἔφη δέ που καὶ διὰ φωνῆς Ἰερεμίου· «Πρὸς τίνα λαλήσω καὶ διαμαρτύρωμαι καὶ ἀκού-

καὶ ἄχρηστο, ἀλλὰ περιβάλλει μὲ εὐσχημοσύνη καὶ αὐτὸ ποὺ φαίνεται ὅτι εἶναι κάπως ἄσχημο. Ὅμως ἂν ἀποφεύγουν ὅπως πρέπει τὶς ἀκαθαρσίες τῆς σάρκα, πῶς ἀνέχονται τὴν ἴδια τὴ σάρκα καὶ τὰ παρεπόμενα τῆς καὶ τὴν κρυμμένη μέσα τῆς πηγῆ τῶν παιδιῶν; Γιατὶ ἔπρεπε μᾶλλον νὰ βαδίσουμε μὲ θέρμη στὶς ἴδιες τὶς πηγές τῆς ἀκαθαρσίας, καὶ ὄχι στὴν ἀποκοπὴ ἐκείνων ποὺ προκαλοῦν λύπη. Ἡ φύση ὅμως τοῦ σώματος δὲν μολύνει τὴν ψυχὴ, ἀκόμη καὶ ἂν βαδίζει μὲ τοὺς δικούς τῆς νόμους. Εἶναι ἐπομένως ἄσκοπο νὰ γίνεται ἡ περιτομὴ γιὰ σαρκικούς ρύπους, ὅπως λέγει αὐτός.

Ἔπειτα, θὰ ἔλεγε, νομίζω, κάποιος, τί εἶναι ἡ πράξις τῆς περιτομῆς; Καλὴ εἶναι, φίλε, καὶ ὠφέλιμη, ἂν πιστευεταὶ ὅτι εἶναι τύπος ἑνὸς νοητοῦ πράγματος. Γιατὶ ὑπαινίσσεται τὴν ἀποβολὴ τῶν παράνομων ἐπιθυμιῶν καὶ ἡδονῶν ποὺ μπορεῖ νὰ μποῦν στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ποὺ πετυχαίνεται μέσα μας διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Γιατὶ ἄπειρες ἡδονές καταγοητεύουν τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ, ἄλλοτε ὀδηγώντας τὴν στὴν ἀγάπη τῆς σάρκα, καὶ ἄλλοτε σὲ ἐκδηλούμενες καὶ παροδικές ἀπολαύσεις, σὲ παράλογες φιλοκερδίες, σὲ ἀνόητους κομπασμούς, καὶ γενικὰ σὲ κάθε εἶδος κίβδηλων πραγμάτων, ποὺ καταδίκασε καὶ ὁ ἴδιος ὁ θεϊκὸς νόμος. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ μᾶς ἀπαλλάσσει ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅταν κατοικήσει στὴν ψυχὴ καὶ ἀποκόψει κάθε εἶδος ἀκαθαρσίας. Αὕτὴ εἶναι ἡ πολυαγάπητη περιτομὴ γιὰ τὸν Θεό. Γι' αὐτὸ καὶ προφήτης Ἰερεμίας μιλώντας στὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων, ποὺ λίγο ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὸ χρέος τους νὰ ἐκπληρῶνουν τὸ νόμο, ἔλεγε· «Ἄνδρες τοῦ Ἰούδα καὶ ὅσοι κατοικεῖτε στὴν Ἱερουσαλήμ, κάνετε περιτομὴ ἀρεστὴ στὸν Θεό, περιτέμνοντας τὴν σκληροκαρδιά σας»⁴⁹.

Ἄς μὴ ἀμφιβάλει λοιπὸν κανένας, ὅτι, ἂν κάποιος ἀπαλλαγεῖ ἐντελῶς ἀπὸ τὰ πάθη του, αὐτὸς κάμνει τὴν περιτομὴ ποὺ εἶναι ἀρεστὴ στὸν Θεό μᾶλλον, καὶ ὄχι ἀπλῶς ἐκείνη ποὺ γίνεται στὴν σάρκα. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ἀνεχόταν νὰ τὸ κάνουν αὐτὸ οἱ Ἰσραηλίτες, τοὺς κατηγορεῖ πολὺ ὁ Θεὸς τῶν ὄλων, λέγοντας· «Ὅλα τὰ ἔθνη εἶναι ἀπερίτμητα στὴ σάρκα, καὶ ὅλος ὁ οἶκος Ἰσραὴλ εἶναι ἀπερίτμητος στὴν καρδιά»⁵⁰. Εἶπε κάπου καὶ μὲ τὸ στόμα τοῦ Ἰερεμίου· «Σὲ ποιὸν

50. Ἰερ. 9, 26.

σεται; Ἴδου ἀπερίτμητα τὰ ὄτα αὐτῶν, καὶ οὐ δύνανται ἀκούειν». Καὶ μὴν καὶ θεσπέσιος Στέφανος κατονειδίζων αὐτοῖς τὸ ἀπηνές καὶ δυσήκοον, «Ἀπερίτμητοι», φησί, «τοῖς ὤσιν ὑμῶν καὶ ταῖς καρδίαις». Ἄριστα δὴ οὖν ὁ νομομαθὴς ἔφη Παῦλος· «Ἡ περιτομή οὐδὲν ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστίν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ». Ἐπειδὴ δὲ αἰεί πῶς ἐστὶν ἐντριβές αὐτῷ τὸ κατηγορεῖν, καὶ τοῖς ὀρθὰ φρονεῖν ἠρημένοις τὸ κακότητες ἐπιπλέκειν, ἐπιλαμβάνεται καὶ φησιν

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

10 «Ἡ περιτομή ἐστὶ περὶ τὴν σάρκα σου», φησὶν. Παρακούσαντες τούτου, τὰς καρδίας, φασί, περιτεμνόμεθα. Πάνυ γε οὐδεὶς γὰρ παρ' ὑμῖν κακοῦργος, οὐδεὶς μοχθηρός. Οὕτω περιτέμνεσθε τὰς καρδίας. Καλῶς. Τηρεῖν ἄζυμα καὶ ποιεῖν τὸ πάσχα οὐ δύναμεθα, φασίν. Ὑπὲρ ἡμῶν γὰρ ἅπαξ ἐτύθη Χριστός· εἶτα, 15 ἐκώλυσεν ἐσθίειν ἄζυμα. Καίτοι, μὰ τοὺς θεοὺς, εἷς εἰμι τῶν ἐκτρεπομένων συνεορτάζειν Ἰουδαίοις, αἰεί προσκυνῶν τὸν Θεὸν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, οἳ, ὄντες οὗτοι Χαλδαῖοι, γένους ἱεροῦ καὶ θεουργικοῦ, τὴν μὲν περιτομὴν ἔμαθον, Αἰγυπτίοις ἐπιξενωθέντες, ἐσεβάσθησαν δὲ Θεόν, ὃς ἐμοὶ καὶ τοῖς αὐτόν, 20 ὥσπερ Ἀβραάμ ἔσεβε, σεβομένοις εὐμενῆς ἦν, μέγας τε ὢν πάνυ καὶ δυνατός, ὑμῖν δὲ οὐδὲν προσήκων. Οὐδὲ γὰρ τὸν Ἀβραάμ μιμεῖσθαι, βωμούς τε ἐγείροντες αὐτῷ καὶ οἰκοδομοῦντες θυσιαστήρια καὶ θεραπεύοντες ὥσπερ ἐκεῖνος ταῖς ἱεροουργίαις.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

25 Ἄρ' οὖν, ὦ γενναῖε, διαβεβλήσεται παρὰ σοὶ τὰ κάλλιστα τῶν πραγμάτων, διὰ τοι τὸ μὴ ὀρθῶς κεχρηῆσθαι τινὰς αὐτοῖς; Τῆ ἐν πνεύματι περιτομῇ ἄρ' ἐστὶ τὸ ἰσοστατοῦν καὶ ἰσομοιροῦν ἀγαθόν; Ἀποφανεῖς ἄρα πονηρὸν τὸ οὕτως ἐξαίρετον καὶ ὀνησιφόρον;

51. Ἱερ. 6, 10.

53. Α' Κορ. 7, 19.

52. Πράξ. 7, 51.

54. Γέν. 17, 13.

νά μιλῆσω καὶ νά διαμαρτυρηθῶ καὶ νά μ' ἀκούσει; Εἶναι ἀπερίτμημα τ' αὐτιά τους καὶ δὲν μποροῦν ν' ἀκούσουν»⁵¹. Ἄλλὰ καὶ ὁ θεσπέσιος Στέφανος, κατηγορώντας αὐτοὺς γιὰ τὴ σκληρότητα καὶ ἀνυπακοή τους, λέγει· «Εἴσατε ἀπερίτμητοι στὰ αὐτιά καὶ στὶς καρδιές σας»⁵². Ἄριστα λοιπὸν εἶπε ὁ γνώστης τοῦ νόμου Παῦλος· «Ἡ περιτομὴ δὲν ἔχει καμμιά ἀξία, καὶ ἡ ἀκροβυστία δὲν εἶναι τίποτε, ἀλλ' ἀξία ἔχει μόνον ἡ τήρηση τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ». Ἐπειδὴ ὅμως ἔργο του (τοῦ Ἰουλιανοῦ) κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι νά κακολογεῖ καὶ νά ἐξυφαίνει κακοθήειες ἐναντίον ἐκείνων πού ἐπέλεξαν τὴν ὀρθοφροσύνη, ἐπιτίθεται πάλι καὶ λέγει.

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

«Ἡ περιτομὴ», λέγει, «ἀφορᾷ στὴ σάρκα σου»⁵⁴. Παρακούοντας ὅμως αὐτό, λένε κάνομε περιτομὴ στὶς καρδιές. Πολὺ καλά· γιατί κανένας κακοῦργος δὲν ὑπάρχει σ' ἐσᾶς, κανένας μοχθηρός. Ἔτσι περιτέμνεσθε στὶς καρδιές. Καλά. Δὲν μποροῦμε, λένε, νά τηροῦμε τὸ νόμο τῶν ἀζύμων καὶ νά τελοῦμε τὸ Πάσχα. Γιατί γιὰ μᾶς μὰ φορὰ θυσιάσθηκε ὁ Χριστός. Ἐπειτα σᾶς ἀπαγόρευσε νά τρώτε ἄζυμα. Μολονότι, μὰ τοὺς θεούς, εἶμαι ἓνας πού ἀπέχω ἀπὸ τὸ νά συνορτάζω μὲ τοὺς Ἰουδαίους, προσκυνώντας πάντοτε τὸν Θεὸ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαάκ καὶ τοῦ Ἰακώβ, οἱ ὁποῖοι, ἐνῶ ἦταν Χαλδαῖοι, ἀπὸ γένος ἅγιο καὶ ἱερατικό, ἔμαθαν τὴν περιτομὴ ὅταν φιλοξενήθηκαν ἀπὸ τοὺς Αἴγυπτίους, καὶ λάτρεψαν Θεό, πού γιὰ μένα καὶ γι' αὐτοὺς πού τὸν σέβονταν, ὅπως τὸν σεβόταν ὁ Ἀβραάμ, ἦταν εὐμενής, καὶ ἦταν πολὺ μέγας καὶ δυνατός, ἐνῶ μ' ἐσᾶς δὲν ἔχει καμμιά σχέση. Γιατί οὔτε τὸν Ἀβραάμ μμείσθε, ὑψώνοντας γιὰ χάρη του βωμούς καὶ κτίζοντάς του θυσιαστήρια καὶ τιμώντας τα ὅπως ὁ Ἀβραάμ μὲ τίς ἱερουργίες.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἄρα λοιπὸν, ὦ γενναῖε, θὰ κατηγορηθοῦν ἀπὸ ἐσένα τὰ ἄριστα τῶν πραγμάτων, ἐπειδὴ μερικοὶ δὲν χρησιμοποιοῦν αὐτὰ ὀρθά; Ὑπάρχει ἄραγε ἀγαθὸ πού νά εἶναι ἰσοδύναμο καὶ ἰσότιμο μὲ τὴν πνευματικὴν περιτομὴ; Θὰ ἰσχυρισθεῖς ἄραγε ὅτι εἶναι κακὸ αὐτὸ τὸ

Εἰκαῖον εἶναί σοι δοκεῖ καὶ κατεψεγμένον τὸ ἀπαλλάττον ἡμᾶς ἀπάσης ἀκαθαρσίας; Ἀλλὰ γὰρ πλείστοι, φησὶν, ἐν ὑμῖν οἱ κακοῦργοι καὶ μοχθηροί. Καίτοι πῶς οὐχὶ τῆς περιτομῆς, ἀλλὰ τῶν ἀχάριστα ζῆν εἰωθότων τουτί γένοιτ' ἂν εἰκότως τὸ κατηγόρημα; 5 Ἡ γὰρ οὐχ ἅπασι τοῖς ἐπὶ γῆς χρειωδεστάτην τε καὶ ἀναγκαίαν εἶναι φῆς τῆς ἰατρικῆς εὐτεχνίας τὴν ὄνησιν, τὴν τῶν παθῶν ἀγριότητα τιθασεύουσαν; Ἀλλ' ὁ μὲν ταῦτα τεχνίτης τοῖς ἠρρωσθηκόσι χαρίζεται τὰς ἐπικουρίας, οἱ δὲ τῇ τῶν ὀρέξεων ἀκρασίᾳ τὸ χρῆναι νικᾶν ἐπιτρέποντες, κατασεύονται πρὸς τὸ λυποῦν, καὶ πολεμοῦσι 10 διὰ τούτου τῇ τέχνῃ, ὥστε καὶ ἀνόνητον εἶναι δοκεῖν τὸ σώζειν εἰδός. Ἄρ' οὖν ὀρθὰ καὶ δίκαια φρονεῖν ἠρημένοι, τῆς ἰατρικῆς εὐτεχνίας καθοριοῦμεν τὸ ἀδρανές, ἢ τοῖς ταύτῃ μεμαχημένοις ἐποίσομεν τὰς αἰτίας τοῦ μηδενὸς ἀπόνασθαι τῶν παρ' αὐτῆς; Ἡ μὲν γὰρ ἦν οἷα τε πονοῦσιν ἐπικουρεῖν, οἱ δὲ ταῖς σφῶν αὐτῶν 15 ἡδοναῖς ἠττώμενοι, τῶν ἀπὸ τῆς τέχνης διημαρτήκασιν ἀγαθῶν

Αἰτιᾶ τοιγαροῦν ἀνθ' ὅτου τὴν θεόδοτον ἐν πνεύματι περιτομήν, εἶπερ τινὲς ὅλως τῶν τελούντων ἐν ἡμῖν, τῆς εὐαγοῦς πολιτείας τὴν οὐ τοιαύτην ἀνθηρημένοι, ταῖς σφῶν αὐτῶν κεφαλαῖς ἀνόνητον ἀποφαίνουσι τὸ οὕτω τριπόθητον καὶ πολύευκτον καὶ 20 τῆς ἄνωθεν μεγαλοδωρεᾶς ἄξιον; Τεθύκασιν τὸν ἀμνὸν οἱ ἐξ Ἰσραήλ, ἄρτους ἀζύμους κατεδηδόκασιν ἐπ' αὐτόν, κατὰ γε τὸ πάλαι τῷ νομίμῳ δοκοῦν ἄλλ' ἐν σκιαῖς, ὡς ἔφην, ἐγράφετο τοῖς ἀρχαιότεροις τὰ νοητά· ἐπέλαμψεν ἡ ἀλήθεια. Τέθυται γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς ὁ ἀμνὸς ὁ ἀληθινός, τὸ ἀδέθηλον ἀληθῶς καὶ ἄχραντον ἱερεῖον. Ἀπεσχήμεθα τῶν τύπων, καιροῦ ἴσως καλοῦντος εἰς 25 τοῦτο. Τροφήν πεποιήμεθα τὴν καθαρωτάτην, τὴν διὰ γέ φημι τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων, ζύμης τε ἀπάσης, τουτέστι κακίας διαβολικῆς, ἀποφέρεσθαι νοητῶς, ἐν σπουδῇ καὶ λόγῳ τέθειται παρ' ἡμῖν. Οὐκοῦν, ὡς ἔφην, τῶν μὲν ἐν τύποις ἀποπεπαύμεθα, 30 τὴν δὲ ἀληθῆ πληροῦμεν λατρείαν. «Τέλος γὰρ νόμου καὶ προφητῶν ὁ Χριστός», ὅς οὐκ ἂν διαψεύσεται λέγων· «Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλ' ἀποπληρῶσαι». Καὶ πάλιν· «Λέγω

ἔξαιρετο καὶ ὠφέλιμο πρᾶγμα; Σοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι ἄσκοπο καὶ μεμπτὸ αὐτὸ πού μᾶς ἀπαλλάσει ἀπὸ κάθε ἀκαθαρσία; Ἄλλά, λέγει, εἶναι πᾶμπολλοὶ σ' ἐσᾶς οἱ κακοῦργοι καὶ μοχθηροί. Καὶ πῶς δὲν ἔπρεπε νὰ γίνῃ εὐλόγα αὐτὴ ἡ κατηγορία γι' αὐτοὺς πού συνήθισαν νὰ ζοῦν τὰ μισητὰ ἀπὸ ὅλους, καὶ ὄχι γιὰ τὴν περιτομή; Ἡ μήπως δὲν θὰ δεχθεῖς ὅτι εἶναι γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τῆς γῆς πολὺ χρειαζόμενη καὶ ἀναγκαία ἡ ὠφέλεια τῆς ἰατρικῆς τέχνης, πού τιθασεύει τὴν ἀγριότητα τῶν παθῶν; Ὁ τεχνίτης ὅμως σ' αὐτὰ προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του στοὺς ἀρρώστους, ἐνῶ αὐτοὶ πού παραχωροῦν τὴν νίκη στὸ ἀσυγκράτητο τῶν ὀρέξεων, παραδίδονται θορυβημένοι στὴ λύπη, καὶ μὲ αὐτὴ πολεμοῦν τὴν τέχνη, ὥστε αὐτὸ πού σώζει νὰ φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ ἀνώφελο. Ἄρα λοιπόν, θέλοντας νὰ φρονοῦμε ὀρθὰ καὶ δίκαια, θὰ καταλογίσουμε στὴν ἰατρικὴ τέχνη τὴν ἀδράνεια, ἢ θὰ ρίξουμε τὶς αἰτίες γιὰ τὸ ὅτι δὲν ὠφελήθηκαν καθόλου ἀπὸ αὐτὴν σὲ ἐκείνους πού τὴν πολεμοῦν; Γιατὶ ἡ ἰατρικὴ ὑπάρχει γιὰ νὰ βοηθεῖ αὐτοὺς πού ὑποφέρουν, ἐνῶ ἐκεῖνοι, νικημένοι ἀπὸ τὶς ἡδονές τους, ἔχασαν τὰ ἀγαθὰ τῆς τέχνης.

Γιατὶ λοιπόν κατηγορεῖ τὴν πνευματικὴν περιτομή, ἂν μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς πού ζοῦν μαζί μας, προτιμώντας, ἀντὶ τῆς ἁγίας πολιτείας, τὴν ἀντίθετη, ἀποδεικνύουν ἀνώφελο γιὰ τὸ κεφάλι τους τὸ τριπόθητο καὶ πολύευκτο καὶ ἄξιο τῆς οὐράνιας μεγαλοδωρεᾶς; Θυσίαζαν οἱ Ἰσραηλίτες τὸν ἀμνό, καὶ ἔτρωγαν μαζί μ' αὐτὸν ψωμί ἄζυμο, σύμφωνα μὲ τὴν παλαιὰ ἀντίληψη τοῦ νόμου. Ἄλλά, ὅπως εἶπα, μὲ σκιᾶς ὑποδηλώνονταν στοὺς παλαιότερους τὰ πνευματικά. Ἐλαμψε ὅμως τώρα ἡ ἀλήθεια. Γιατὶ θυσιάσθηκε γιὰ χάρη μας ὁ Χριστός, ὁ ἀληθινὸς ἀμνός, τὸ ἀληθινὰ καθαρὸ καὶ ἄχραντο σφάγιο. Ἀπομακρυνθήκαμε ἀπὸ τοὺς τύπους, καλώντας μας ἴσως σ' αὐτὸ ὁ χρόνος. Χρησιμοποιοῦμε τὴν καθαρῶτατη τροφή, ἐννοῶ τὴν τροφή μέσω τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων, καὶ προσπαθοῦμε μὲ κάθε τρόπο καὶ λόγο νὰ απομακρυνόμαστε νοσητὰ ἀπὸ κάθε ζύμη, δηλαδὴ κακία διαβολικὴ. Ὅπως εἶπα λοιπόν, ἔχομε παύσει τὰ τυπικά, καὶ ἐπιτελοῦμε τὴν ἀληθινὴν λατρεία. Γιατὶ «τέλος τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν εἶναι ὁ Χριστός»⁵⁵, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ διαψευσθεῖ λέγοντας: «Δὲν ἦρθα γιὰ νὰ καταργήσω τὸν νόμο, ἀλλὰ νὰ τὸν συμπληρώσω»⁵⁶.

ὕμῖν· Ἰῶτα ἐν ἧ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου ἕως ἄν πάντα γένηται». Ὡσπερ γὰρ τὰς ἐν τοῖς πίναξι προανατυπομένους σκιάς, τὸ τῶν χρωμάτων πολυειδές ἐν καιρῷ προσενηνεγμένον ἤκιστα μὲν ἀναιρεῖ, μεθίστησι δὲ μᾶλλον εἰς ὄψιν ἐναργεστέραν, κατὰ τὸν ἴσον τουτονὶ τρόπον οὐκ ἀνατετράφθαι φαμέν τὰς τοῦ νόμου σκιάς, ἐκπεπεράνθαι δὲ μᾶλλον ὡς ἐν προόδῳ τῇ πρὸς ἀλήθειαν, εἰ τὸ ταύτης ὠδίνουσαι κάλλος, ἐπὶ καιροῦ πρὸς τοῦτο διεληλάκασι, καθ' ὃν ἐπέλαμψεν ὁ Χριστός.

Ἀπαλλαττέτω τοίνυν ἡμᾶς αἰτίας καὶ γραφῆς, εἰ μὴ τοῖς τύ-
 10 ποις προσεηρησίμεθα, μήτε μὴν ἐορτάζειν Ἰουδαϊκῶς εἰθίσμεθα, ἐπιβεβηκότων ἡμῖν τῶν πραγμάτων ἐπὶ τὸ ἄμεινον· εἰ δὲ ἀσχάλλει πρὸς τοῦτο, καὶ τῶν πραγμάτων τὴν ἐπίδοσιν, τὴν εἰς γέ φημι τὰ βελτίω, διαβολῆς ἀξιοῖ, ὥρα που τάχα καὶ ἅπασιν αὐτὸν τοῖς κατὰ τὸν δῖον πράγμασιν οὐχ ὀσίως ἐπιτιμᾶν, τὴν ἐπὶ
 15 τὰ κρείττω λαχοῦσι πρόοδον· καὶ τοῦτο ὑπάρχον ἀληθές ἐκδείξειεν ἂν ἢ ἐφ' ἐκάστῳ θάσανος. Ὑποπλάττεται δὲ τὸ δοκεῖν εἶναί τις εὐσεβής, καὶ φησι σέβειν μὲν τὸν Θεὸν Ἀβραάμ, εἶναί τε μέγαν καὶ δυνατόν, ἕνα που τάχα καὶ αὐτὸν εἶναι λέγων τῶν μερικῶν κατὰ γε τόπους ἢ χώρας τιμωμένων θεῶν, οὓς δὴ πολι-
 20 ούχους καὶ μὴν καὶ ἐθνάρχας ὀνομάζει πλεισταχοῦ. Πανουργότατα τοίνυν καὶ ὑποτρέχειν μοι δοκεῖ τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας τὴν δόκησιν, οὐ Θεὸν εἶναι πεπιστευκῶς ἕνα καὶ φύσει καὶ μόνον καὶ ἐπὶ πάντας αὐτόν, ἀλλὰ τοῖς ἰδίῳις θεοῖς τιθεῖς ἐναρίθμιον. Ὅτι δὲ βωμοὺς οὐκ ἐγείροντες ἱερουργοῦμεν τῷ Θεῷ κατὰ τὸν θεσπέ-
 25 σιον Ἀβραάμ, αἰτιᾶται πάλιν ἡμᾶς Οὐ γὰρ δὴ μεμιμῆσθαί φησιν αὐτόν, οὐκ ἐννοῶν ὅτι τὴν ἀληθῆ τε καὶ ἀναγκαίαν τῶν ἐκείνου τρόπων ὁμοίωσιν πεπλουτήκαμεν· ἐν ἀκριβυστία γὰρ ὄντες, καθάπερ ἀμέλει κἀκεῖνος, πεπιστεύκαμεν τῷ Θεῷ, καὶ δεδικαιώμεθα. Γέγραπται γάρ, ὅτι «Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραάμ τῷ
 30 Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην». Λελογίσμεθα δὲ καὶ ἐν τέκνοις, καὶ αὐτὸν ζηλοῦν προσηρήμεθα· θύομεν γὰρ καὶ ἡμεῖς ἄμεινον νῦν, ἢ ἐκεῖνοι τότε· ἐν καιρῷ γὰρ τύπων ἐκράτουν οἱ τύ-

Καὶ πάλι· «Σᾶς λέγω· οὔτε ἓνα ἰώτα ἢ ἓνας τόνος δὲν θὰ λείψει ἀπὸ τὸ νόμο, μέχρι πού νὰ ἐκπληρωθοῦν ὅλα»⁵⁷. Ὅπως δηλαδή στίς σκιές πού σχηματίζονται στοὺς πίνακες, ὅταν προστεθεῖ ἐπάνω τους ἡ πολυμορφία τῶν χρωμάτων καθόλου δὲν τὶς καταργεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον τὶς μεταβάλλει καὶ δίνει σ' αὐτὲς καθαρότερη μορφή, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο λέμε ὅτι δὲν ἔχουν καταργηθεῖ οἱ σκιές τοῦ νόμου, ἀλλὰ μᾶλλον ὀλοκληρώθηκαν προοδευτικὰ πρὸς τὴν ἀλήθεια, ἀφοῦ, κυφορώντας τὸ κάλλος αὐτῆς, ἔφτασαν σ' αὐτὸ κατὰ τὸν καιρὸ πού ἔλαμψε ὁ Χριστός.

Ἄς μᾶς ἀπαλλάξει λοιπὸν ἀπὸ τὸ ἔγκλημα καὶ τὴν κατηγορία, ἂν δὲν στηριζόμαστε στοὺς τύπους οὔτε συνηθίσαμε νὰ ἐορτάζουμε ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπειδὴ τὰ πράγματα προόδευσαν καὶ ἔφτασαν στὸ καλύτερο. Ἄν ὅμως ἀγανακτεῖ ἀπὸ αὐτὸ καὶ θεωρεῖ ἄξια γιὰ κατηγορία τὴν πρόοδο τῶν πραγμάτων στὸ καλύτερο, ὥρα εἶναι ἴσως νὰ κατηγορεῖ ἄδικα καὶ ὅλα τὰ πράγματα τοῦ βίου, πού ἔλαχε σ' αὐτὰ ἡ πρόοδος πρὸς τὸ καλύτερο. Κι ὅτι αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια, θὰ τὸ δείξει ἡ ἐξέταση καθενός. Ὑποκρίνεται ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι εἶναι κάποιος εὐσεβῆς καὶ λέγει ὅτι σέβεται τὸν Θεὸ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ ὅτι εἶναι μέγας καὶ δυνατός, λέγοντας ὅτι εἶναι ἓνας τάχα ἀπὸ τοὺς κατὰ τόπους ἢ κατὰ χῶρες τιμώμενους θεοῦς, τοὺς ὁποίους σὲ πάρα πολλὰ σημεῖα τοὺς ἀποκαλεῖ πολιοῦχους καὶ βέβαια καὶ ἐθνάρχες. Μὲ πάρα πολὺ μεγάλη πανουργία λοιπὸν μοῦ φαίνεται ὅτι ὑποκρίκεται τὴ φαινομενικὴ εὐσέβεια πρὸς αὐτόν, ἀφοῦ πιστεύει ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι ἓνας καὶ ἀπὸ τὴ φύση του καὶ μοναδικὸς καὶ Θεὸς τῶν ὅλων, ἀλλὰ τὸν ἀπαριθμεῖ μὲ τοὺς δικούς του θεοῦς. Ὅτι ὅμως προσφέρουμε τὶς ἱερουργίες στὸν Θεὸ χωρὶς νὰ στήνομε δωμοὺς σύμφωνα μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ ἱερότατου Ἀβραάμ, μᾶς κατηγορεῖ καὶ πάλι. Γιατὶ λέγει δὲν τὸν ἔχομε μμηθεῖ, χωρὶς νὰ ἐννοεῖ βέβαια ὅτι ἀποκτήσαμε τὸν τὴν ἀληθινὴ καὶ ἀναγκαῖα ὁμοίωση τῶν τρόπων ἐκείνου. Γιατὶ ζώντας μὲ ἀκροβυστία, ὅπως βέβαια καὶ ἐκεῖνος, πιστέψαμε στὸν Θεὸ καὶ πετύχαμε τὴ δικαίωση. Γιατὶ ἔχει γραφεῖ· «Πίστεψε ὁ Ἀβραάμ στὸν Θεό, καὶ τοῦ λογαριάσθηκε ὡς δικαίωσή του»⁵⁸. Συγκαταλεγόμεστε βέβαια καὶ στὰ τέκνα του, καὶ ἐπιδιώκομε νὰ τὸν μιμούμαστε. Γιατὶ θυσιάζομε καὶ ἐμεῖς καλύτερα τώρα, παρὰ ἐκεῖνοι τότε.

ποι, τῆς δὲ ἀληθείας ἀναδεδειγμένης, τὴν ἀληθῆ λατρείαν ἀνάγκη κρατεῖν. Διασύρει δὲ πρὸς τούτοις τὸν θεσπέσιον Ἀβραάμ, καὶ δὴ καὶ φησιν·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

5 Ἔθνε μὲν γὰρ Ἀβραάμ, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς, αἰεὶ καὶ συνεχῶς. Ἐχρηῆτο δὲ μαντικῇ τῇ τῶν διὰ τούτων ἀρίστη. Ἑλληνικὸν ἴσως καὶ τοῦτο· οἰωνίζετο δὲ μειζόνως· ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπίτροπον τῆς οἰκίας εἶχε συμβολικόν. Εἰ δὲ ἀπιστεῖ τις ὑμῶν, αὐτὰ δεῖξω σαφῶς τὰ ὑπὲρ τούτων εἰρημένα Μωσῆ· «Μετὰ δὲ τὰ ῥήματα ταῦτα ἐγενήθη Κυρίου λόγος πρὸς Ἀβραάμ λέγων ἐν ὄραματι τῆς νυκτός·

10 Μὴ φοβοῦ, Ἀβραάμ, ἐγὼ ὑπερασπίζω σου· ὁ μισθός σου πολὺς ἔσται σφόδρα. Λέγει Ἀβραάμ· Δέσποτα, τί μοι δώσεις; Ἐγὼ δὲ ἀπολύομαι ἄτεκνος, ὁ δὲ υἱὸς Μασέκ τῆς οἰκογενεοῦς μου κληρονομήσει με. Καὶ εὐθύς φωνὴ τοῦ Θεοῦ ἐγένετο πρὸς αὐτόν, λέγον-

15 τος· Οὐ κληρονομήσει σε οὗτος, ἀλλ' ὃς ἐξελεύσεται ἐκ σου, οὗτος κληρονομήσει σε. Ἐξήγαγε δὲ αὐτόν καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἀρίθμησον τοὺς ἀστέρας, εἰ δυνήσῃ ἐξαριθμῆσαι αὐτούς. Καὶ εἶπεν· Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. Καὶ ἐπίστευσεν Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην».

20 Εἶπατέ μοι ἐνταῦθα, τοῦ χάριν ἐξήγαγεν αὐτόν, καὶ τοὺς ἀστέρας ἐδείκνυεν ὁ χρηματίζων ἄγγελος ἢ Θεός; Οὐ γὰρ ἐγίνωσκεν, ἔνδον ὦν, ὅσον τι τὸ πλῆθος ἔστι τῶν νύκτωρ αἰεὶ φαινομένων καὶ μαρμαρυζόντων ἀστέρων; Ἀλλ', οἶμαι, δεῖξαι τοὺς διάττοντας αὐτῷ βουλόμενος, ἵνα τῶν ῥημάτων ἐναργῆ πίστιν παράσχηται, τὴν πάντα

25 κραίνουσαν καὶ ἐπικυροῦσαν οὐρανοῦ ψῆφον.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Φιλοθύτης μὲν οὖν καὶ εὐσεβῆς ἄγαν ὁ θεσπέσιος Ἀβραάμ· πλὴν οὐ κατὰ γε τὸν Ἑλλήνων νόμον ἐποιεῖτο τὰς ἱερουργίας. Οἱ μὲν γὰρ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν ἐκνενεμήκασιν τὰς τιμάς, ὁ

30 δέ, τυπικῶς μὲν ἔτι, καὶ ὡς ἐν πάχει λατρείας Ἰουδαϊκῆς, πλὴν τῷ

Καθόσον τὴν ἐποχὴ τῶν τύπων ἴσχυαν οἱ τύποι, ὅταν ὅμως φάνηκε ἡ ἀλήθεια, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀσκοῦμε τὴν ἀληθινὴ λατρεία. Μαζὶ μὲ αὐτὰ ὅμως διασύρει τὸν θεσπέσιο Ἀβραάμ, καὶ μάλιστα λέγει·

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Θυσιάζε λοιπὸν ὁ Ἀβραάμ, ὅπως κι ἐμεῖς, πάντοτε καὶ συνεχῶς, καὶ χρησιμοποιοῦσε τὴν ἄριστη μαντικὴ μέσω αὐτῶν. Ἴσως ἦταν κι αὐτό Ἑλληνικὸ χρησιμοποιοῦσε ὅμως πιὸ πολὺ τὴν οἰωνοσκοπία· ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπίτροπος τοῦ σπιτιοῦ του ἦταν συμβολικός. Κι ἂν δὲν πιστεύει κάποιος ἀπὸ σᾶς, θὰ δείξω μὲ σαφήνεια αὐτὰ τὰ ἴδια πού εἶπε γι' αὐτὰ ὁ Μωυσῆς· «Ἐπειτα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς λόγους, ὁ Κύριος μίλησε στὸν Ἀβραάμ καὶ τοῦ εἶπε σὲ ὄραμα νυχτερινό· Μὴ φοβᾶσαι Ἀβραάμ, εἶμαι ὑπερασπιστὴς σου· ὁ μοσθός σου θὰ εἶναι ὑπερβολικὰ μεγάλος. Λέγει ὁ Ἀβραάμ· Κύριε, τί θὰ μοῦ δώσεις; Ἐγὼ πεθαίνω ἄτεκνος, καὶ ὁ υἱός τῆς Μασὲκ τῆς δούλης μου θὰ γίνῃ κληρονόμος μου. Κι ἀμέσως ἀκούσθηκε ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ πού τοῦ ἔλεγε· Δὲν θὰ σὲ κληρονομήσει αὐτός, ἀλλὰ ἐκεῖνος πού θὰ γεννηθεῖ ἀπὸ σένα, αὐτός θὰ σὲ κληρονομήσει. Τὸν ἔβγαλε τότε ἔξω καὶ τοῦ εἶπε· Κοίταξε ψηλὰ στὸν οὐρανὸ καὶ μέτρησε τὰ ἄστρα, ἂν βέβαια μπορέσεις νὰ τὰ μετρήσεις. Καὶ τοῦ εἶπε· Τόσοι πολλοὶ θὰ εἶναι οἱ ἀπόγονοί σου. Ὁ Ἀβραάμ πίστεψε στὸν Θεό, κι αὐτό τοῦ λογαριάσθηκε ὡς δικαίωση»⁵⁹. Πέστε μου τώρα, γιὰ ποιὸ λόγο τὸν ἔβγαλε ἔξω καὶ τοῦ ἔδειχνε τὰ ἄστρα ὁ ἄγγελος ἢ ὁ Θεὸς πού τοῦ μιλοῦσε; Δὲν ἤξερε δηλαδὴ ὅταν ἦταν μέσα πόσο εἶναι τὸ πλῆθος τῶν ἄστρων πού φαίνονται πάντοτε τῆ νύχτα καὶ ἀκτινοβολοῦν; Νομίζω ὅμως ὅτι ἤθελε νὰ τοῦ δείξει τοὺς διάπροντες, γιὰ νὰ τοῦ παραῶσχει ὀλοκάθαρη πίστη τῶν λόγων του, τὴν πίστη πού κατορθώνει τὰ πάντα κι ἐπικυρώνει τὴν ἀπόφαση τοῦ οὐρανοῦ.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἀγαποῦσε λοιπὸν νὰ θυσιάξει ὁ θεσπέσιος Ἀβραάμ καὶ ἦταν πολὺ εὐσεβής, πλὴν ὅμως δὲν ἔκανε τίς ἱεροπραξίες του σύμφωνα μὲ τὸν Ἑλληνικὸ νόμο. Γιατὶ οἱ Ἕλληνες ἀπέδιδαν τίς τιμὲς στ' ἀκάθαρτα πνεύματα, ἐνῶ αὐτὸς μὲ τοὺς τύπους βέβαια ἀκόμα, καὶ μὲ τὸν

φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντι Θεῷ καθιεροῦν ἐσπούδαζε, καὶ τοὺς κατὰ
 χώραν ἀνέστη βωμούς. Οἶεται δὲ ἴσως καὶ μαντικῇ κεχρηῆσθαι
 τὸν ἄνδρα, καὶ τοὺς τῶν ἄστρον περιεργάζεσθαι δρόμους, ὡς τι
 τῶν ἀναγκαίων ἔσθ' ὅτε κατασημαίνοντας. Ἑλληνικῆς δὲ τοῦτο
 5 ἔστιν ἐμβρονησίᾳς ἔγκλημα, καὶ μειρακιῶδες ἄθυρμα, καὶ φενα-
 κισμὸς εἰκαῖος, καὶ ἕτερον οὐδέν. Ἐχρητό γε μὴν αὐτῷ κατ' οὐδέ-
 να τρόπον ὁ πάνσοφος Ἀβραάμ. Ἴδοι δ' ἄν τις ὃ φημι καὶ ἐκ τῆς
 ἀπλότητος τῶν ἱερῶν Γραμμάτων. Ὁ μὲν γὰρ πρεσβύτης εἰς γῆ-
 ρας ἐληλακῶς, ἐθρήνει τὴν ἀπαιδίαν, καίτοι νόθου παιδὸς ὄντος
 10 αὐτῷ τοῦ Ἰσμαήλ. Ὁ δὲ γε πάντα ἰσχύων Θεὸς γονῆς ἐλευθέρας
 αὐτῷ καρποὺς ἐπηγγέλλετο, φιλονεικοῦντας τοῖς ἄστροις καὶ εἰς
 πληθὴν ἰόντας τὴν ἀριθμοῦ κρείττονα. Κατέδειξε γὰρ αὐτῷ τοὺς
 ἀστέρας, λέγων· «Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου». Ἐνεστι τοίνυν
 τοῖς ἐθέλουσιν ἰδεῖν, εἰς παράδειγμα σαφές τῆς ἀμετρήτου πλη-
 15 θύος. Εἴρηται δὲ οὐδαμοῦ καὶ τοὺς τῶν ἀστέρων διάττοντας
 κατιδεῖν αὐτόν, ἥγουν τὸ ἐπαγγελθὲν διακυροῦντας τοῖς δρόμοις
 καὶ ταῖς κατὰ τόπον κινήσεσιν ὑποφαίνοντάς τι τῶν ἐν Θεῷ
 κεκρυμμένων. Τί γὰρ, εἰ κέκληται πρὸς τὸ ἰδεῖν αὐτούς, ἴν' ἐπὶ
 καιροῦ τε καὶ εὐαφόρως λέγηται πρὸς αὐτόν, «Οὕτως ἔσται τὸ
 20 σπέρμα σου»; Ὁ δὲ πανάριστος οὐτοσί, τὸ ἀβασανίστως ὑπο-
 πτευθὲν εἰς ἀληθείας δύναμιν, λέγων· Ἀλλ', οἴμαι, δεῖξαι τοὺς
 διάττοντας αὐτῷ βουλόμενος, ἵνα τῶν ῥημάτων ἐναργῆ πίστιν
 παράσχηται, τὴν πάντα κραίνουσαν καὶ ἐπικυροῦσαν οὐρανοῦ
 ψῆφον. Πάνυ γε· οὐ γὰρ λανθάνει ὑμᾶς τῶν ἐσομένων οὐδέν,
 25 τοὺς τῶν ἀστέρων διάττοντες, καὶ τὴν πάντα κραίνουσαν οὐ-
 ρανοῦ ψῆφον ἐκδεδιδαγμένους.

Ὅραξ τουτουσί τοὺς τὰ τῆς ἀπάτης ἔχοντας ἐργαστήρια, τὰ
 τῶν ψευδολογιῶν πωλητήρια; Οὕτοι τοὺς διάττοντας τῶν ἀστέ-
 ρων αἰεὶ πως καταθαυμάζοντες, ὀλιγίστων ὀβολῶν ἔσθ' ὅτε τὰ ἐν
 30 οὐρανοῖς λαλοῦσι μυστήρια· γύναια δὲ συναρπάζοντες, τῶν ἀγε-

χονδροειδῆ τρόπο τῆς Ἰουδαϊκῆς λατρείας, ὥσπσο φρόντιζε νὰ θυσιάζει σ' αὐτὸν ποὺ εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του καὶ ἀληθινὰ Θεὸς καὶ ἔστησε βωμοὺς στὴ χώρα. Νομίζει ἴσως ὅτι αὐτὸς χρησιμοποιοῦσε καὶ μαντική, καὶ ὅτι περιεργαζόταν καὶ τὶς τροχιές τῶν ἀστρων, ἐπειδὴ μερικὲς φορές ὑποδηλώνουν καὶ κάτι ποὺ γίνεται κατ' ἀνάγκη. Αὐτὸ εἶναι ἔγκλημα Ἑλληνικῆς ἀνοησίας καὶ παιδικὸ παγνίδι, καὶ ἀσκοπη ἀπάτη, καὶ τίποτ' ἄλλο. Ἄλλ' αὐτὸ μὲ κανένα τρόπο δὲν τὸ χρησιμοποίησε ὁ πάνσοφος Ἀβραάμ. Αὐτὸ ποὺ λέγω μπορεῖ νὰ τὸ διαπιστώσει κανεὶς καὶ ἀπὸ τὴν ἀπλότητα τῆς ἀγίας Γραφῆς. Αὐτὸς δηλαδὴ ὄντας γέροντας καὶ προχωρημένος στὴν ἡλικία, θρηνοῦσε ποὺ δὲν εἶχε παιδί, μολονότι εἶχε νόθο υἱὸ τὸν Ἰσμαήλ, ὁ Θεὸς ὅμως ὁ παντοδύναμος τοῦ ὑποσχόταν καρποὺς τεκνοποίησης ἀπὸ ἐλεύθερη γυναίκα, ποὺ θὰ συναγωνίζονταν στὸν ἀριθμὸ τὰ ἄστρα, καὶ ποὺ θὰ ἔφθαναν σὲ πλῆθος ἀδύνατο νὰ μετρηθεῖ. Γιατὶ τοῦ ἔδειξε τὰ ἄστρα καὶ τοῦ εἶπε· «Τόσοι πολλοὶ θὰ εἶναι οἱ ἀπόγονοί σου». Μποροῦν λοιπὸν ὅσοι θέλουν νὰ δοῦν ὡς παράδειγμα σαφὲς τοῦ ἀμέτρητου πλῆθους. Γιατὶ πουθενὰ δὲν εἰπώθηκε, ὅτι αὐτὸς εἶδε καὶ τοὺς διάπτοντες, δηλαδὴ νὰ ἐπικυρώνουν τὴν ὑπόσχεση μὲ τὶς τροχὲς τοὺς καὶ μὲ τὶς τοπικὲς κινήσεις τοὺς νὰ ὑποδηλώνουν κάτι ἀπὸ ὅσα εἶναι κρυμμένα μέσα στὸν Θεό. Τί δηλαδὴ κι ἂν κλήθηκε νὰ δεῖ τὰ ἄστρα, ὥστε σὲ κατάλληλο χρόνο καὶ μὲ καλὴ ἀφορμὴ νὰ λεχθεῖ σ' αὐτόν, «τόσοι πολλοὶ θὰ εἶναι οἱ ἀπόγονοί σου»; Αὐτὸς ὁ πανάριστος ὅμως (ὁ Ἰουλιανός), αὐτὸ ποὺ ἀνεξέταστα ὑποψιάσθηκε, τὸ παρουσιάζει μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀλήθειας, λέγοντας: Ἄλλά, νομίζω, θέλοντας νὰ τοῦ δείξει τοὺς διάπτοντες, γιὰ νὰ τοῦ παράσχει φανερὴ τὴν πίστη τῶν λόγων του, τὴν πίστη ποὺ κατορθώνει τὰ πάντα καὶ ἐπικυρώνει τὴν ἀπόφαση τοῦ οὐρανοῦ. Βεβαιότατα· γιατί δὲν σὰς διαφεύγει τίποτε ἀπὸ ὅσα πρόκειται νὰ γίνουν, ἐπειδὴ ἔχετε διδαχθεῖ καλὰ τοὺς διάπτοντες καὶ τὴν ἀπόφαση τοῦ οὐρανοῦ ποὺ ἐπαληθεύεται φέροντας εἰς πέρας τὰ πάντα.

Τοὺς βλέπεις αὐτοὺς ἐδῶ ποὺ ἔχουν τὰ ἐργαστήρια τῆς ἀπάτης, τὰ πωλητήρια τῶν ψευδολογιῶν; Αὐτοὶ θαυμάζοντας κατὰ κάποιον τρόπο πάντοτε ἀπὸ τὰ ἄστρα τοὺς διάπτοντες, μὲ λίγες δεκάρες πολλές φορές ἀποκαλύπτουν τὰ μυστήρια τῶν οὐρανῶν, καὶ προσελκύο-

λαίων τὸν νοῦν καταθέλγοντες, ἄδρύνουσι τὰ βαλάντια· μᾶλλον δὲ σμικρὰ λημμάτια παρακλέπτοντες, τῆς οὕτω ψυχρᾶς τερατολογίας μισθοὺς ἐρανίζονται, καίτοι, καθά φησιν ὁ τῆς ἀληθείας ἐνοστάτης, τὴν πάντα κραίνουσαν οὐρανοῦ ψῆφον τῆ τῶν ἀστέρων 5 κινήσει μανθάνοντες. Φένακες δὲ καὶ ψευδοεπεῖς καὶ τῶν ἀληθινῶν οὐδὲν εἰδότες ἀλοῖεν ἄν. «Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου;», κατὰ τὸ γεγραμμένον. Πεποιῆσθαι δέ φαμεν παρ' αὐτοῦ τῶν ἀστέρων χορόν, οὐ τὸ τῶν ἁγίων προφητῶν ἀξίωμα περικεείμενον οὔτε μὴν ἐφ' ἑτέροις τισίν, πλὴν ὅτι μόνον ἵνα φαίνωσιν τοῖς ἐπὶ 10 γῆς, εἶεν δ' ἄν εἰς καιρῶν σημεῖα. Μεμαρτύρηκε γὰρ οὕτω τὸ Γράμμα τὸ ἱερόν. Παρατρύζει δὴ οὖν εἰκῆ, καὶ διατεκμαίρεται μάτην, τῆ δια τῶν ἀστέρων μαντικῆ κεχρηῆσθαι λέγων τὸν Ἀβραάμ. Οὐ γάρ τοι τοὺς δράττοντας τῶν ἀστέρων, ἀλλὰ τὸ πλῆθος αὐτῶ παραδεδειχθαί φαμεν. «Οὕτω γὰρ ἔσται», φησί, «τὸ σπέρμα 15 σου». Οἰωνίζεσθαι δὲ πρὸς τούτῳ φησὶν αὐτόν, ὡδὶ γεγραφώς

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

“Ὅπως δὲ μή τις ὑπολάβῃ βίαιον εἶναι τὴν τοιαύτην ἐξήγησιν, ἐφεξῆς ὅσα πρόσκειται παραθείς, αὐτῶ πιστώσομαι. Γέγραπται γὰρ ἐξῆς «Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ἐξάγων σε ἐκ 20 χώρας Χαλδαίων, ὥστε δοῦναί σοι τὴν γῆν ταύτην κληρονομήσαι. Εἶπε δὲ Δέσποτα Κύριε, κατὰ τί γνώσομαι, ὅτι κληρονομήσω αὐτήν; Εἶπε δὲ αὐτῶ· Λάβε μοι δάμαλιν τριετίζουσαν, καὶ αἶγα τριετίζουσαν, καὶ κριὸν τριετίζοντα, καὶ τρυγόνα, καὶ περιστερᾶν. Ἔλαβε δὲ αὐτῶ πάντα ταῦτα, καὶ διεῖλεν αὐτὰ μέσα· καὶ ἔθηκεν 25 αὐτὰ ἀντιπρόσωπα ἀλλήλοις· τὰ δὲ ὄρνεα οὐ διεῖλε. Κατέβη δὲ ὄρνεα ἐπὶ τὰ διχοτομήματα, καὶ συνεκάθισεν αὐτοῖς Ἀβραάμ». Τὴν τοῦ φανέντος ἀγγέλου πρόρρησιν, ἥτοι θεοῦ, διὰ τῆς οἰωνιστικῆς ὁρᾶτε κρατυνομένην, οὐχ ὥσπερ ὑμεῖς, ἐκ παρέργου, μετὰ θυσιῶν δὲ τῆς μαντείας ἐπιτελουμένης. Φησὶ δὲ, ὅτι τῆ τῶν οἰων- 30 νῶν ἐπιπτῆσει βεβαίαν ἔδειξε τὴν ἐπαγγελίαν. Ἀποδέχεται δὲ τὴν

60. Σοφ. Σολ. 9, 13. Ρωμ. 11, 34.

61. Γέν. 15, 7-11.

ντας γυναίκα και καταθέλοντας τὸ νοῦ τοῦ πλήθους, φουσκώνουν τὰ βαλάντια τους. Ἡ μᾶλλον, παρακλέπτοντας ἐλάχιστα χρήματα, συγκεντρώνουν μισθοὺς ἀπὸ τὴν τόσο ἀνούσια τερατολογίας τους, μολονότι, ὅπως λέγει ὁ πολέμιος τῆς ἀλήθειας, τὴν ἀπόφαση τοῦ οὐρανοῦ ποὺ κυβερνᾷ τὰ πάντα, μαθαίνοντάς τὴν ἀπὸ τὴν κίνηση τῶν ἄστρον, συλλαμβάνονται νὰ εἶναι ἀπατεῶνες καὶ ψευδολόγοι καὶ ἄσχετοι μὲ κάθε ἀληθινό. Γιατὶ σύμφωνα μ' αὐτὸ ποὺ ἔχει γραφεῖ, «Ποιὸς μπόρεσε νὰ κατανοήσῃ τὶς σκέψεις τοῦ Κυρίου;»⁶⁰. Λέμε ὅτι ἀπὸ αὐτὸν συντελέσθηκε ὁ χορὸς τῶν ἄστρον, ποὺ δὲν ἔχουν τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν τιμὴ τῶν ἀγίων προφητῶν, οὔτε κάποια ἄλλη σκοπιμότητα, παρὰ μόνο νὰ φέγγουν στοὺς ἀνθρώπους καὶ εἶναι σημεῖα τῶν καιρῶν. Γιατὶ αὐτὸ μαρτυρεῖ ἡ ἀγία Γραφή. Θορυβεῖ λοιπὸν ἄσκοπα, καὶ μάταια ἐπιχειρεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Ἀβραάμ ἀσκοῦσε τὴ μαντικὴ μέσω τῶν ἄστρον. Γιατὶ λέμε, ὅτι δὲν δείχνει σ' αὐτὸν τοὺς διάπτοντες ἀστέρες, ἀλλὰ τὸ πλῆθος αὐτῶν· γιατί λέγει· «τόσοι πολλοὶ θὰ εἶναι οἱ ἀπόγονοί σου». Ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὰ ἄστρα, λέγει ὅτι μαντεύεται καὶ ἀπὸ τοὺς οἰωνοὺς, γράφοντας τὰ ἑξῆς:

ΙΟΥΛΙΑΝΟΣ

Καὶ γιὰ νὰ μὴν ὑποθέσῃ κανεὶς ὅτι ἡ ἐξήγηση αὐτὴ εἶναι βάνανυση, ἀφοῦ παραθέσω ὅσα ἀκολουθοῦν ἀμέσως, θὰ τοῦ δώσω τὴν βεβαίωσή της. Γιατὶ ἔχει γραφεῖ τὸ ἑξῆς· «Εἶπε σ' αὐτόν· Ἐγὼ εἶμαι ὁ Θεὸς ποὺ σὲ θγάζω ἀπὸ τὴ χώρα τῶν Χαλδαίων, ὥστε νὰ σοῦ δώσω τὴ γῆ αὐτὴ ὡς κληρονομία. Καὶ εἶπε αὐτός· Δέσποτα Κύριε, πῶς θὰ ξέρω ὅτι θὰ τὴν κληρονομήσω; Καὶ τοῦ ἀπάντησε· Πάρε μου μὴ δαμάλα τρίχρονη καὶ μία τρίχρονη γίδα καὶ ἓνα τρίχρονο κριάρι, καθὼς καὶ ἓνα τρυγόνι καὶ ἓνα περιστέρι. Πῆρε πράγματι ὅλα αὐτά, τὰ διχοτόμησε καὶ τὰ ἔθεσε ἀντιμέτωπα μεταξὺ τους· τὰ πουλιὰ ὅμως δὲν τὰ διχοτόμησε. Κατέβηκαν τὰ πουλιὰ ἐπάνω στὰ διχοτομημένα ζῶα καὶ κάθισε κοντὰ τους καὶ ὁ Ἀβραάμ»⁶¹. Ἡ πρόρρηση τοῦ ἀγγέλου ποὺ παρουσιάσθηκε, ἢ τοῦ Θεοῦ, προσέχετε πῶς ἰσχυροποιεῖται μὲ τὴ μαντικὴ μὲ οἰωνοὺς· δὲν τελεῖται, ὅπως λέτε ἐσεῖς, σὰν πάρεργο, ἀλλὰ ἡ μαντικὴ γίνεται μὲ θυσίαις. Λέγει ἐπίσης ὅτι μὲ τὴν κάθοδο τῶν πουλιῶν ἔδειξε σίγουρη τὴν ὑπόσχεση. Ἀποδέχεται τὴν πίστη

πίστιν τοῦ Ἀβραάμ, προσεπάγων, ὅτι ἄνευ ἀληθείας πίστις ἡλιθιότης ἔοικέ τις εἶναι καὶ ἐμβροντησία. Τὴν δὲν ἀλήθειαν οὐκ ἔνεστιν ἐκ ψιλοῦ ῥήματος, ἀλλὰ χρή τι καὶ παρακολουθῆσαι τοῖς λόγοις ἐναργῆς σημεῖον, ὃ πιστώσεται γενόμενον τὴν εἰς τὸ μέλλον
5 πεποιημένην προαγόρευσιν.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ

Ἐκκεκαπήλευται πάλιν ἐν τούτοις τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ἡ πίστις Ἀποφέρει γὰρ τῶν ἐπ' αὐτοῖς ἐννοιῶν δύναμιν εἰς τὸ αὐτῷ τε καὶ λίαν ἀκατασκέπτω, οὐκ οἶδ' ὅπως, ὑπειλημμένον.
10 Καίτοι τοιοῦτον αὐτὸν ὑπομεῖναί φημι, ὁποῖόν περ ἂν συμβαίνει πλειστάκις τοῖς ταῖς διαπτούσαις νεφάλαις ἐνιεῖσι τὸν ὀφθαλμόν. Οἶονται μὲν γὰρ οἱ τοῦτο δορᾶν εἰωθότες, κενταύρους ἔσθ' ὅτε τινάς, καὶ λέοντας, καὶ μὴν καὶ ἀνθρώπους ὄρᾶν, εἰδοποιούντος αὐτοῖς τοῦ νοῦ τὰ ὀνόμασμένα, καὶ οἷόν τισι σκιαῖς ἐνσημαινομέ-
15 νου τῶν ὑφεστηκότων οὐδέν. Χρῆναι δὲ οἶμαι τοῦ θείου Γράμματος νοῦν ἐναργῆ καταστήσαι τοῖς ὀρωμένοις. Εἶδειεν γὰρ ὧδέ γε καὶ οὐχ ἑτέρως ψυχρολογούντα πάλιν αὐτόν. Ἐπηγγέλλετο μὲν γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς γῆν χαρίζεσθαι τῷ Ἀβραάμ, ὡς ἐσομένην οὐκ εἰς μικρὰν ἔμπλεῶ τε καὶ οἰκήσιμον τοῖς ἀπὸ τοῦ σπέρ-
20 ματος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τῆς ἐπαγγελίας τὸ μέγεθος ἐδόκει πως εἶναι κρεῖτον ἐλπίδος (τὰ γὰρ τοι τῶν πραγμάτων ἀδόκητα καὶ ἀπιστεῖσθαι φιλεῖ), σημεῖον αἰτῶν προσετίθει λέγων· «Δέσποτα, κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο;».

Ἔδει μὲν οὖν κατ' οὐδένα τρόπον Θεοῦ λέγοντος ἐνδοιάσαι
25 τὸν πρεσβύτερον. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἐν ἀρχαῖς τοῦ πιστεύειν ἔτι, συγκαθίσταται Θεὸς αὐτῷ, καὶ τὸ θεβηκὸς εἰς εὐσέβειαν καὶ ἰδρυμένον ἐπιστηρίζων ἐν αὐτῷ, καὶ ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς ἐνούσης αὐτῷ γαληνότητος ἀρρωστοῦντι δωρούμενος τὰ εἰς ἄκρῃσι ὀλιγοψυχίας, ὄρκῳ πιστοῦσθαι τὴν ἐπαγγελίαν ἠθέλεν. Ἄλλ' ἦν ἐν ἔθει Χαλ-
30 δαίοις τοὺς ἀσφαλεστέρους ποιεῖσθαι τῶν ὄρκων διὰ μέσων ἰουσι τῶν διχοτομημάτων, καὶ νόμοις αὐτοῖς ἐγχωρίοις ἐβεβαί-

τοῦ Ἀβραάμ προσθέτοντας, ὅτι χωρὶς ἀλήθεια ἢ πίστη μοιάζει νὰ εἶναι ἡλιθιότητα καὶ παραλογισμός. Ἐνῶ ἡ ἀλήθεια δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ ἀπλῆ λέξη, ἀλλὰ πρέπει νὰ συνοδεύσει τὰ λόγια καὶ κάποιον φανερὸ σημεῖο, τὸ ὁποῖο πραγματοποιούμενο, θὰ βεβαιώσει τὴν πρόρρηση ποῦ ἔγινε γιὰ τὸ μέλλον.

ΚΥΡΙΑΛΟΣ

Ἔχει νοθευθεῖ πάλι μὲ αὐτὰ ἡ πίστη τῆς ἀγίας Γραφῆς. Γιατὶ μεταφέρει τὴ δύναμη τῶν ἐννοιῶν τους σ' αὐτὸ ποῦ ὑποθέτει, δὲν ξέρω πῶς, αὐτὸς καὶ μόνο καὶ πολὺ ἀπερίσκεπτα. Μολονότι λέγει ὅτι αὐτὸς ἔπαθε τέτοιο, ποῦ συμβαίνει πολλές φορές σὲ ἐκείνους ποῦ ρίχνουν τὰ μάτια τους στὰ κινούμενα σύννεφα. Γιατὶ πιστεύουν αὐτοί, ποῦ εἶναι συνηθισμένοι νὰ τὸ κάνουν αὐτὸ, ὅτι μερικές φορές βλέπουν κάποιους κενταύρους καὶ λεοντάρια, καὶ βέβαια καὶ ἀνθρώπους, παρουσιάζοντας σ' αὐτούς ὁ νοῦς μὲ μορφές αὐτὰ ποῦ ἀναφέρθηκαν καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ὑποδηλώνοντας μὲ κάποιες σκιές κανένα ἀπὸ αὐτὰ ποῦ ὑπάρχουν. Πρέπει ὅμως, νομίζω, μὲ αὐτὰ ποῦ βλέπομε νὰ καταστήσουμε σαφές τὸ νόημα τῆς ἀγίας Γραφῆς. Γιατὶ θὰ μπορέσουν ἔτσι νὰ δοῦν, καὶ ὄχι ἀλλιῶς, ὅτι αὐτὸς λέγει πάλι φλυαρόλογα. Γιατὶ ὑποσχόταν ὁ Θεὸς τῶν ὄλων νὰ χαρίσει γῆ στὸν Ἀβραάμ ποῦ δὲν θὰ περνοῦσε μακρὸ διάστημα ὥστε νὰ γεμίσει καὶ νὰ κατοικηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους του. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ μέγεθος τῆς ὑπόσχεσης φαινόταν ὅτι ἦταν ἀνώτερο ἀπὸ τὴν ἐλπίδα (γιατὶ ὅσα δὲν ἐλπίζονται συνήθως δὲν γίνονται καὶ πιστευτά), ζητώντας σημεῖο, πρόσθεσε καὶ εἶπε· «Δέσποτα, ἀπὸ ποιὸ σημεῖο θὰ τὸ καταλάβω;».

Ἐπρεπε βέβαια μὲ κανένα τρόπο νὰ μὴν ἀμφιδάλει ὁ γέροντας στὸν λόγο τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως βρισκόταν ἀκόμα στὴν ἀρχὴ τῆς πίστεώς του, γίνεται βοηθός του ὁ Θεός, καὶ στηρίζοντας σ' αὐτὸν τὴ σταθερότητα καὶ θεμελίωσή του στὴν πίστη, καὶ δωρίζοντας στὸν ἀδύναμο, ἀπὸ τὴν πολὺ μεγάλη γαλήνη ποῦ τὸν γέμιζε, τὰ ἀπαιτούμενα γιὰ τὴ θεραπεία τῆς ὀλιγοψυχίας, ἤθελε νὰ βεβαιώσει τὴν ὑπόσχεση μὲ ὄρκον. Ἄλλ' ὑπῆρχε συνήθεια στους Χαλδαίους τοὺς πιὸ ἀσφαλεῖς ὄρκους νὰ τοὺς κάνουν μέσω διχοτομήσεων, καὶ βεβαιώ-

ονν τὸ χρῆμα. Τοῦτό τοι δοῶν ἐπιτάττει, λέγων· «Λάβε μοι δάμα-
 λιν τριετίζουσαν, καὶ αἶγα τριετίζουσαν, καὶ κριὸν τριετίζοντα,
 καὶ τρυγόνα, καὶ περιστεράν», ὃ δὴ καὶ εὖ μάλα συνεῖς ὁ θεσπέ-
 σιος Ἀβραάμ, καίτοι Θεοῦ μόνον τὸ χρῆμα λαβεῖν προστάξαν-
 5 τος, αὐτὸς τὰ λοιπὰ προστιθείς, καὶ κατὰ γε τῆς ὀρκωμοσίας τὸν
 νόμον εἰς δύο τεμῶν τὰ κατεσφαγμένα, στιχηδὸν ἐτίθη, ὡς αὐτί-
 κα δὴ μάλα διὰ μέσου διάπτειν μέλλοντος Θεοῦ. Ἴδοι δ' ἂν τις
 καὶ εἰς δεῦρο τοιούτους τινὰς ὄρκους συντιθεμένους παρὰ βαρ-
 βάρους, ἢ καὶ παρὰ τισι τῶν ἀρχαιοτέρων. Σοφοκλῆς γοῦν ἐν
 10 «Ἀντιγόνη» εἰσκεκόμικέ τινα τῶν ἀγγέλων, οἳ δὴ καὶ τετάχατο
 τὸ Πολυνείκους σῶμα τηρεῖν, τῷ τὰ Θηβῶν ἰθύνοντι κράτη λέ-
 γοντα (Κρέων οὗτος ἦν).

Ἔμμεν δ' ἔτοιμοι καὶ μύδρους αἴρειν χεροῖν,
 Καὶ πῦρ διέρπειν, καὶ θεοὺς ὀρκωμοτεῖν.

15 Διὰ μέσου γὰρ ἰόντες πυρός, καὶ μύδρους ἐλόντες χεροῖν, ἐποι-
 οῦντο τὰς ὀρκωμοσίας

Συγκαθίσταται δὴ οὖν, ὡς ἔφην, ταῖς τοῦ πρεσβύτου μικροψυ-
 χίας ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ κατὰ γε τὸ ἐντριβές Χαλδαίους συντείθει
 τὸν ὄρκον οἰκονομιῶς Γέγραπται γάρ, ὅτι πρὸς δυσμὰς ὄντος τοῦ
 20 ἡλίου, λαμπάδες πυρὸς διὰ μέσων ἦεσαν τῶν διχοτομημάτων.
 Διεμορφούτο δὲ πάλιν ὡς ἐν εἴδει πυρὸς ἡ θεία τε καὶ ἄχραντος
 φύσις καὶ τοῦτο σεσίγηκε μὲν αὐτός, δεδιώς, οἴμαί που, τὸν ἔλεγ-
 χον, προσεπηγάγομεν δὲ χρησίμως ἡμεῖς, πληροφοροῦντες ὅτι
 παρελήφθη μᾶλλον εἰς ὄρκου χρεῖαν τὰ διχοτομήματα, καὶ οὐ,
 25 καθά φησιν αὐτός, τοῖς τῆς μαντείας τρόποις ἐν τάξει γεγόνασι
 θυσιῶν. Εἰ δὲ ἐπέπτη τοῖς θύμασι τὰ τῶν ὀρνέων βδελυρώτατα καὶ
 σαρκοφαγεῖν εἰωθότα, εἶτα ταυτὶ σεσόδηκεν ὁ Ἀβραάμ, τί τὸ
 ξένον, ὧ τᾶν; Οὐ γὰρ ἦν ἀκόλουθον τὰ εἰς ὄρκου χρεῖαν παρειλημ-
 μένα, παραρριπτεῖσθαι πρὸς ὕδριν τοῖς τῶν ὀρνέων βδελυρωτά-
 30 τοις, καίτοι τῶν ὄρκων οὕτω τετελεσμένων. Ἐπειδὴ δὲ φησιν,
 Ἄνευ γὰρ ἀληθείας πίστις ἡλιθιότης ἔοικέ τις εἶναι καὶ ἐμβροντη-
 σία, φαμὲν ὅτι Μάλιστα μὲν οὖν, ὧ γενναῖε, τὸ πίστει παραδεκτὸν

ναν τὴν πράξι με ἐγχώριους νόμους. Αὐτὸ λοιπὸν προστάζει νὰ κάνει, λέγοντας· «Πᾶρε μου μιὰ δαμάλα τρίχρονη καὶ μιὰ γίδα τρίχρονη καὶ ἓνα κριάρι τρίχρονο, καθὼς καὶ ἓνα τρυγόνι καὶ ἓνα περιστέρι»⁶², πράγμα βέβαια πὺ κατανοώντας πολὺ καλὰ ὁ θεσπέσιος Ἀβραάμ, ἂν καὶ ὁ Θεὸς πρόσταξε νὰ κάνει αὐτὸ μόνο, ὁ ἴδιος πρόσθεσε τὰ ὑπόλοιπα καὶ σύμφωνα με τὸ νόμο τῆς ὀρκωμοσίας χώρισε σὲ δύο τὰ σφάγια καὶ τὰ ἔβαλε στὴ σειρά, γιατί ἐπρόκειτο νὰ περάσει ἀνάμεσα ὁ Θεός. Θὰ μπορούσε βέβαια νὰ δεῖ κανεὶς καὶ σήμερα κάποιους τέτοιους ὄρκους, πὺ γίνονται ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ἢ καὶ ἀνάμεσα σὲ κάποιους παλαιότερους. Πράγματι ὁ Σοφοκλῆς στὴν Ἀντιγόνη τοῦ ἔβαλε στὴ σκηνὴ κάποιον ἀπὸ τοὺς ἀγγελιοφόρους, πὺ εἶχε ὀρίσει νὰ φυλάγουν τὸ σῶμα τοῦ Πολυνείκη ὁ κυβερνήτης τοῦ κράτους τῶν Θηβῶν (αὐτὸς ἦταν ὁ Κρέων) νὰ λέγει·

Ἦμασταν ἔτοιμοι καὺ πυρωμένο σίδερο νὰ πιάσομε στὰ χέρια,
καὶ στὴ φωτιὰ νὰ περπατήσομε καὶ νὰ ὀρκιστοῦμε στοὺς θεούς.
Ὅρκίζονταν λοιπὸν βαδίζοντας ἀνάμεσα ἀπὸ τὴ φωτιὰ καὶ κρατῶ-
ντας στὰ χέρια σίδερο πυρακτωμένο.

Συμπαραστέκεται λοιπὸν, ὅπως εἶπα, ὁ Θεὸς τῶν ὄλων τὸν γέροντα πὺ λογιψύχησε, καὶ συνθέτει τὸν ὄρκο κατ' οἰκονομία σύμφωνα με τὴ συνήθεια τῶν Χαλδαίων. Γιατὶ ἔχει γραφεῖ ὅτι, ὅταν ὁ ἥλιος βρισκόταν στὴ δύση του πέρασαν λαμπάδες ἀπὸ φῶς ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς δύο σειρές. Διαμορφωνόταν πάλι με τὴ μορφή φωτιᾶς ἢ θεία καὶ ἄχραντη φύση. Αὐτὸ ἐκεῖνος τὸ ἀποσιώπησε, ἐπειδὴ, νομίζω, φοβόταν τὸν ἔλεγχο. Τὸ προσθέσαμε ἐμεῖς ὡς χρήσιμο κάνοντας γνωστὸ ὅτι τὰ διχοτομημένα σφάγια χρησιμοποιήθηκαν γιατί τὸ ἀπαιτοῦσε ὁ ὄρκος, καὶ ὄχι, ὅπως λέγει αὐτός, ὅτι πῆραν τὴ θέση θυσιῶν στοὺς τρόπους τῆς μαντείας. Ἄν τώρα πέταξαν ἐπάνω στὰ σφάγια τὰ πιὸ σιχαμερὰ ὄρνεα καὶ συνηθισμένα νὰ τρῶνε σάρκες, κι ἔπειτα τὰ ἔδιωξε ὁ Ἀβραάμ, ποῖο τὸ παράξενο, φίλε; Δὲν ἦταν ἐπόμενο ὅσα εἶχαν παραληφθεῖ γιὰ τὴν ἀνάγκη τοῦ ὄρκου νὰ πεταχθοῦν καὶ νὰ ἀτιμασθοῦν ἀπὸ τὰ πιὸ σιχαμερὰ ὄρνεα, μολονότι δὲν εἶχαν ἀκόμα ἐκπληρωθεῖ οἱ ὄρκοι. Ἐπειδὴ ὅμως λέγει, Χωρὶς ἀλήθεια ἢ πίστη μοιάζει νὰ εἶναι κάποια ἠλιθιότητα καὶ παραλογισμὸς, τοῦ λέμε· Αὐτὸ πὺ γίνεται ἀποδεκτὸ με τὴν πίστη πρέπει, ὦ ἄριστε, κατεξοχὴν

ἀπολυπραγμόνητον εἶναι χρή. Τὸ γάρ τοι βασανιζόμενον, πῶς ἔτι
 πεπίστευται; Πλὴν προσεπενήνεκται τῇ πίστει τὸ ἀληθές οὐ γὰρ
 ἦν ὄρκων ἄμεινον τὸ ἐπιπτῆναι τοῖς θύμασι τὰ μισαῖα καὶ βέβηλα
 τῶν ὀρνέων, ἀλλ' ἦν ἡ πίστις ἐδραιωτέρα, σύνδρομον ἔχουσα τὴν
 5 ἀπὸ γε τῶν ὄρκων ἀσφάλειαν. Συμβολικὸν δὲ αὐτῷ καὶ οἰκέτην
 εἶναί φησιν, ἀπὸ τοιοῦδέ τινος πράγματος εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ δόξαν
 ἐνηνεγμένος.

Ὁ μὲν γὰρ θεσπέσιος Ἀβραάμ ἀπόλεκτον μὲν ἐποιεῖτό τινα
 τῶν κατὰ τὴν ἐστίαν, καὶ νυμφαγωγεῖν ἐκέλευε τῷ Ἰσαὰκ εἰς τὴν
 10 τῶν ποταμῶν ἰόντα μέσσην, καὶ ἀπὸ τῆς αὐτοῦ συγγενείας ζητῆσαι
 τὴν σύνοικον, ὃ δὲ τὸ προστεταγμένον διαπεραίνειν ἤθελεν, ἀφι-
 κόμενος δέ, κατὰ γε τὸ τῷ δεσπότη δοκοῦν, εἰς Χαράν (πόλις δὲ
 αὕτη τοῦ Ἀβραάμ πρώτη), λιτὴν ἀνατείνας, συνάρεσθαί οἱ πρὸς
 τοῦτο παρεκάλει τὸν Θεόν. Εὐ³ μὲν γὰρ ἠπίστατο δεξιῶς ἔχοντα
 15 τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην εἰς φιλοτιμίας τὰς ἐπὶ γε τοῖς ἐξ ἄλλοδαπῆς
 ἤκουσι παρ' αὐτῷ. Ὁμοίη δὲ καὶ ἀφθονωτάτην ἐζήτει κόρην, ὡς
 ἂν μὴ ἕτερογενῶμων εὐρεθεῖσά πως, τῇ τοῦ πρεσβύτου δόξῃ διαλυ-
 μήνοιτο. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, φίλον πως αἰεὶ καὶ πολύεν-
 κτον τοῖς κατὰ γε τὴν ἐστίαν οἰκέταις, ἀγαθὴ καὶ ἡμερωτάτη δέ-
 20 σποινα καὶ εὐ³ ἔχουσα τὰ εἰς φιλοτιμίαν, ἣ δὲ ἀκριβοῦς καὶ θάσκα-
 νος φευκτὴ τε καὶ ἀπεστυγημένη. Ἐπειδὴ δὲ τὸ καρδίας εἰδέναι
 πρόποι ἂν μόνῳ τῷ ἐπὶ πάντα Θεῷ, ἐδεῖτο πλειστάκις καταδειξαί
 οἱ παρθένον ἀγαθὴν καὶ φιλόξενον, καὶ τοῖς τοῦ δεσπότη συμβαί-
 νουσαν τρόποις. Εὐχόμενος τοίνυν ἔφη ταύτην εἶναι τὴν ζητουμέ-
 25 νην ἣν ἂν αἰτήσας πιεῖν, ἀφθονώτατα λάβοι. Καὶ γὰρ ἦν πως
 ἐντεῦθεν διατεκμήρασθαι τοῦ γυναιίου τὴν γνώμην, καὶ ὡς τινὰς
 ἀρραβῶνας τῶν ἔσεσθαι προσδοκωμένων τὸ χρῆμα λαβεῖν.
 Κατέδειξε τοίνυν αὐτῷ τὴν κόρην ὁ καρδίας εἰδῶς καὶ νεφρούς.

Οὐκοῦν μὴ λεγέτω συμβολικὸν τὸν αἰτήσαντα δι' εὐχῆς κα-
 30 ταδειχθῆναι παρὰ Θεοῦ τὴν ὁμόφρονα τῷ δεσπότη, φημί δὴ τῷ
 Ἀβραάμ καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ φύντι παιδί, ἐπεὶ καὶ νῦν ἡμεῖς, εἴτερο
 ἀγγίνοι καὶ θεοφιλεῖς, ἐπὶ παντὶ πράγματι συλλήπτορα καὶ ἐπα-

νά μὴν πολυεξετάζεται. Γιατὶ αὐτὸ πού δέχεται πολλή ἐρευνα, πῶς μπορεῖ νὰ εἶναι ἀντικείμενο πίστεως; Ὡστόσο στήν πίστη προστίθεται ἡ ἀλήθεια. Γιατὶ δὲν ἦταν ἀνώτερο ἀπὸ τοὺς ὄρκους τὸ νὰ πετάξουν ἐπάνω σὰ θύματα τὰ βρόμικα καὶ ἀκάθαρτα ὄρνεα, ἀλλὰ ἡ πίστη ἦταν ἐδραιότερη καὶ εἶχε συμβοηθὸ τῆς τὴν ἀσφάλεια ἀπὸ τοὺς ὄρκους. Γιατὶ λέγει ὅτι εἶχε κι ἓνα ἐξηγητὴ ὀνείρων καὶ δοῦλο, κι ἔφτασε στὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἀπὸ ἓνα τέτοιο γεγονός.

Ὁ θεσπέσιος δηλαδὴ Ἀβραάμ διάλεξε ἓναν ἄνθρωπο τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὸν διέταξε πηγαίνοντας στὴ Μεσοποταμία νὰ βρεῖ νύφη γιὰ τὸν Ἰσαὰκ καὶ νὰ ἀναζητήσῃ τὴ σύζυγό του ἀπὸ τὴ συγγενιά του. Αὐτὸς ἤθελε νὰ φέρει σὲ πέρας ὅ,τι εἶχε διαταχθεῖ καὶ φτάνοντας σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ κυρίου του στὴ Χαράν (αὐτὴ ἦταν ἡ ἀρχικὴ πατρίδα τοῦ Ἀβραάμ), ἔκανε προσευχὴ καὶ παρακαλοῦσε νὰ τὸν βοηθήσῃ ὁ Θεός. Γιατὶ γνώριζε πολὺ καλὰ ὅτι ὁ Θεὸς τοῦ κυρίου του ἦταν πρόθυμος νὰ δεχθεῖ καὶ νὰ φιλοξενήσῃ ἐκείνους τοῦ ἔρχονταν ἀπὸ ξένη χώρα. Ζητοῦσε λοιπὸν κόρη μὲ τὰ ἴδια ἦθη καὶ πλούσια, ὥστε νὰ μὴ βρεθεῖ νὰ ἔχει διαφορετικὲς ἀντιλήψεις καὶ βλάβει τὴ γνώμη τοῦ γέροντα. Ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλο τρόπο ἀγαποῦν καὶ εὐχονται πολὺ οἱ δοῦλοι τοῦ σπιτιοῦ νὰ ἔχουν μὰ κυρία καλὴ καὶ καταδεχτικὴ καὶ φιλελεύθερη, ἐνῶ τὴν αὐστηρὴ καὶ κακιὰ τὴν ἀποφεύγουν καὶ τὴ μισοῦν. Ἐπειδὴ ὁμως τὸ νὰ γνωρίζει τις καρδιὲς ἀρμόζει μόνο στὸν Θεὸ τῶν ὅλων, παρακαλοῦσε συνεχῶς νὰ τοῦ δείξει μὰ κόρη καλὴ καὶ φιλόξενη, πού νὰ συμφωνεῖ μὲ τις ἀντιλήψεις τοῦ κυρίου του. Ἐνῶ λοιπὸν προσευχόταν τοῦ εἶπε, ὅτι αὐτὴ πού ἀναζητεῖ εἶναι ἐκείνη πού θὰ τῆς ζητήσῃ νὰ πιεῖ νερὸ καὶ θὰ τοῦ δώσει μὲ ἀφθονία⁶⁴. Γιατὶ ὑπῆρχε ἡ δυνατότητα νὰ μαντέψει ἀπὸ αὐτὸ τὴ γνώμη τῆς κοπέλλας καὶ νὰ θεωρήσῃ αὐτὸ τὸ γεγονός σὰν ἓνα ἀρραβῶνα ἐκείνων πού προσδοκοῦσε νὰ συμβοῦν. Τοῦ ἔδειξε λοιπὸν τὴν κόρη αὐτὸς πού γνωρίζει «καρδιὲς καὶ νεφρούς»⁶⁵.

Ἐπομένως νὰ μὴ λέγει ἐξηγητὴ ὀνείρων ἐκεῖνον πού ζήτησε μὲ προσευχὴ νὰ τοῦ δείξει ὁ Θεὸς τὴν ὁμόγνωμη μὲ τὸν κύριό του, ἐννοῶ τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν υἱό του. Γιατὶ κι ἐμεῖς, ἂν ἔχομε ὀξύνοια καὶ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἐπιθυμοῦμε γιὰ κάθε πράγμα νὰ ἔχομε βοηθὸ

64. Γέν. 24, 1 ἔ.

65. Ψαλμ. 7, 9.

γωγὸν ποιεῖσθαι σπουδάζομεν τὸν τῶν ὅλων κατεξουσιάζοντα
 Θεόν, καὶ τὴν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν πρακτέων παρ' αὐτοῦ ζητοῦμεν
 ὁδόν, καὶ οὐ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας συμβολικῶς μαντεύεσθαι
 φαίη τις ἂν ἡμᾶς, ἐπαινέσειε δὲ μᾶλλον τῆς εἰς Θεὸν εὐλαθείας.
 5 Δεδόσθαι γε μὴν καὶ αὐτῷ φησιν ὀρνίθων φωνάς, διδασκούσας
 ὅτι τοῖς τῆς βασιλείας ἐνιζήσει θάκοις. Ὡ σοφωτάτων αὐτοῦ
 προφητῶν! Προεσήμηναν αὐτῷ περὶ τῶν οὕτω σεπτῶν καὶ ἐξη-
 ρημένων πραγμάτων, αἱ κιττῶν που τάχα καὶ κοψίχων φωναί,
 προσθήσω δὲ καὶ χαραδριούς· λαλίστατον γὰρ ὅτι μάλιστα τὸ
 10 στρουθίον. Ἀλλὰ τοῖς μὲν τὰ ἴσα φρονεῖν ἐλομένοις αὐτῷ οἱ
 πτηνῶν ἀγγέλαι παρατροζέτωσαν τὸ δοκοῦν. Ἀεὶ γάρ πως αὐτοῖς
 ἢ ἀπάτη φίλον. Ἡμεῖς δὲ τοὺς ὑπὲρ κᾶρα φοιτῶντας ὄρνις πολλὰ
 χαίρειν λέγοντες, τὰ πάντα εἰδέναί προσνεμοῦμεν τῷ τῶν ὅλων
 κατεξουσιάζοντι Θεῷ, αὐτόν τε φαμέν μόνον εἶναι Βασιλέα καὶ
 15 Κύριον οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, Δημιουργὸν ὄρατῶν καὶ ἀοράτων,
 αἰσθητῶν τε καὶ νοητῶν. Παρήγαγε γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων εἰς ὕπαρ-
 ξιν τὰ οὐκ ὄντα ποτὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Θεῷ καὶ
 Πατρὶ ἢ δόξα σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

καὶ ὁδηγὸς μας τὸν ἔξουσιαστὴ τῶν ὅλων Θεό, καὶ ζητοῦμε ἀπὸ αὐτὸν τὸ δρόμο γιὰ κάθετι ποὺ πρέπει νὰ πράξομε, καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς ἕξαιτίας αὐτοῦ νὰ πεῖ ὅτι ἐμεῖς μαντεύομε σὰν ὄνειροκρίτες, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ μᾶς ἐπαινέσει γιὰ τὴν εὐλάβειά μας πρὸς τὸν Θεό. Δόθηκαν βέβαια λέγει καὶ σ' αὐτὸν φωνῆς πουλιῶν ποὺ ἔλεγον ὅτι θὰ καθίσει στοὺς θρόνους τῆς βασιλείας. Ὡ πάνσοφοι προφῆτες αὐτοῦ! Προδῆλωσαν σ' αὐτὸν γιὰ τόσο σεβαστὰ καὶ τόσο ἐξαίρετα οἱ φωνῆς καρκαξῶν ἴσως καὶ κοτσουφιῶν, καὶ θὰ προσθέσω καὶ χαρδριῶν· γιὰ τὸ σπουργίτι εἶναι ὑπερβολικὰ λαλίστατο. Ἀλλὰ ὅσοι θέλουν νὰ ἔχουν τὰ ἴδια φρονήματα μαζί του, ἄς φλυαροῦν τὰ σμήνη τῶν πουλιῶν αὐτὸ ποὺ πιστεύουν. Γιατὶ πάντοτε αὐτοὶ ἀγαποῦν τὴν ἀπάτη. Ἐμεῖς ὅμως, ἀποχαιρετῶντας τὰ ὄρνεα ποὺ πετοῦν πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια μας, θὰ ἀποδώσομε τὴ γνώση τῶν πάντων στὸν ἔξουσιαστὴ τῶν ὅλων Θεό, καὶ θὰ ποῦμε ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος Βασιλεὺς καὶ Κύριος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, Δημιουργὸς τῶν ὁρατῶν καὶ τῶν ἀοράτων, αἰσθητῶν καὶ νοητῶν. Γιατὶ ἔφερε ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία στὴν ὑπαρξὴ αὐτὰ ποὺ δὲν ὑπῆρχαν κάποτε διὰ τοῦ Υἱοῦ, μέσω τοῦ ὁποῖου καὶ μαζί μὲ τὸν ὁποῖο στὸν Θεό καὶ Πατέρα πρέπει ἡ δόξα καὶ μαζί καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα στοὺς αἰῶνες. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ
ΤΑ ΕΚ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ ΛΟΓΩΝ
ΤΩΝ ΑΠΩΛΕΣΘΕΝΤΩΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΙΑ' ΛΟΓΟΥ

Ἄληθές εἰπεῖν ὡς ὁ κατοιόμενος καὶ καταφρονητῆς ἀνὴρ ἀλαζών, οὐδὲν μὴ περάνη κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν· οἷησις γάρ, προκοπῆς ἐκκοπή, κατὰ τὸν κοινὸν καὶ ἐν στόματι τῶν πολλῶν ὄντα λόγον.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Οἷησις, προκοπῆς ἐκκοπή, τὸν μὲν γὰρ ὁμολογοῦντα τὴν ἄγνοιαν, ῥᾶον ἂν τις ἐπιστήσειεν τοῖς οὕτω διεγνωσμένοις· τὸν γε μὴν ἐν δοκῆσει τοῦ εἰδέναί καὶ ἄσοφόν τε καὶ ἀμαθῆ πάντη τε καὶ πάντως ἀποτελεῖ τὸ εἰδέναί δοκεῖν· οὐ γάρ τοι προσίεται τοὺς τῶν διδασκόντων λόγους.

Ἐκ τοῦ ιβ' τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Οὐχ ἀπλῶς ὁ ἀγωνοθέτης τοῖς ἐθέλουσι τῶν ἀθλητῶν τὰς ἐξαιρέτους χαρίζεται τιμὰς, ἀναλόγως δὲ μᾶλλον ταῖς τῶν ἀθλούντων εὐδοκμήσεσι διανέμει τὰ γέρα.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

Τὸ νέμειν ἴσα τοῖς ἀνίσοις, τῆς μεγίστης ἐστὶν ἀδικίας.

Ἐκ τοῦ ιβ' τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Ἄριστον καὶ σοφὸν εἶναί μοι δοκεῖ τοῦ καιροῦ τοῦ προσήκοντος μὴ ἀφαιμαρτάνειν πράγμασιν.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΚΑΤΑ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ
ΠΟΥ ΧΑΘΗΚΑΝ⁶⁶

ΑΠΟ ΤΟΝ 11ο ΛΟΓΟ.

Εἶναι ἀλήθεια νὰ ποῦμε, ὅτι ὁ γεμᾶτος ἀπὸ ἔπαρση καὶ περιφρόνηση αὐτὸς ἀλαζόνας ἄνθρωπος σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τοῦ προφήτη δὲν θὰ φέρει εἰς πέρας τίποτε. Γιατὶ ἡ ἀλαζονεία εἶναι διακοπὴ τῆς προκοπῆς, σύμφωνα μὲ τὸν κοινὸν λόγο καὶ ποὺ ἔχουν οἱ πολλοὶ στὸ στόμα.

Ἐκ τῶν ἰδίων λόγων.

Ἡ ἀλαζονεία εἶναι διακοπὴ τῆς προόδου. Γιατὶ αὐτὸν ποὺ ὁμολογεῖ τὴν ἀγνοιά του εὐκολότερα θὰ τὸν κάνει κανεὶς νὰ προσέξει ὅσα δὲν γνωρίζει ἀκόμα, ἐνῶ ἐκεῖνον ποὺ νομίζει ὅτι γνωρίζει, αὐτὸ τὸ ὅτι νομίζει ὅτι γνωρίζει τὸν κάνει τελείως ἄσοφο καὶ ἀμαθῆ, γιατί δὲν δέχεται τοὺς λόγους ἐκείνων ποὺ τὸν διδάσκουν.

Ἐκ τῶν 12ῶν λόγων.

Ὁ ἀγνοθετής δὲν χαρίζει ἔτσι ἀπλὰ τὶς ἐξαιρετεσ τιμές στοὺς ἀθλητὲς ποὺ τὶς θέλουν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπονέμει τὰ βραβεῖα ἀνάλογα μὲ τὶς ἐπιδόσεις τῶν ἀθλητῶν.

Ἐκ τῶν ἰδίων λόγων.

Ἡ ἀπονομὴ ἴσων βραβείων σὲ ἀνίσους εἶναι ἡ μέγιστη ἀδικία.

Ἐκ τῶν 12ῶν λόγων.

Ἡ ἀριστη σοφία εἶναι, μοῦ φαίνεται, νὰ μὴ ἐνεργεῖ κανεὶς ἐσφαλμένα στὴν κατάλληλη εὐκαιρία ποὺ παρουσιάζεται.

Ἐκ τοῦ ιδ' τῶν κατὰ Ἰουλιανουῦ.

Τὸ μὲν κακῶς ἀγορεύειν οὐκ ἂν ἔλοιτό τις, εὐδηλον οἶμαι παντί, δημῶδες ὅμως τοῦτο καὶ ἀγοραῖον.

Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰουλιανουῦ ιδ' λόγου.

5 Ἐνεστὶν ἀνθρώπῳ παντί τὸ εὐδοκμεῖν δύνασθαι καὶ διαβιῶναι λαμπρῶς.

Ἐκ τῶν αὐτῶν.

Αὐτόκλητός ἐστιν καὶ ἔκοντί ἰὼν πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν αὐτῶ δοκούντων ὁ ἄνθρωπος· δόξαν οὕτως εὖ ἔχειν τῷ πάντων Δη-
10 μιουργῶ, ἵνα καὶ τὸ ἀγαθουργεῖν ἡρημένοις τὸ ἐπαινέισθαι δεῖν, καὶ τοῖς τὴν ἑτέραν ἰοῦσιν τρίβον, τὸ κατεσκῶφθαι δικαίως πρὸς ἀπάντων ἀκολουθῇ.

Ἐκ τοῦ ιδ' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανουῦ.

Τὸν τοῦδε τοῦ βίου ἀναφυρμὸν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τῶν πραγμά-
15 των πικρὰν ἀνάχυσιν κατασημαίνων ἀστείως ὁ Μελωδός, «Αὕτη ἢ θάλασσα», ἔφη, «ἢ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος».

Ἐκ τοῦ ιδ' τῶν κατὰ Ἰουλιανουῦ.

Σκοτεινοὶ πως καὶ οὐχ ἅπασιν ἐναργεῖς οἱ δορυμεῖς εἰς σωτη-
ρίαν.

20 Ἐκ τοῦ ιε' τῶν κατὰ Ἰουλιανουῦ.

Ἰδίῳις θελήμασι διοικεῖται ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, καὶ πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν πρακτέων ἐθελοντὶ ἵεται· δόξαν ἔχειν ὀρθῶς καὶ τοῦτο τῷ πάντων ἀριστοτέχνῃ Θεῷ, ὥστε, κἂν εἴ τις γένοιτο τῶν καθ' ἡμᾶς ἐν μεθέξει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνοικισθέντος αὐτῷ διὰ
25 τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, οὐ παρεῖται διὰ τοῦτο τοῦ κατὰ γνώμην οἰκείαν, καὶ ὡς ἂν αὐτῷ δοκῇ, διαβιοῦν· ἐλευθέραις δὲ ὥσπερ ἡνίαις πρὸς τε τὸ ἀγαθὸν διανένευκεν, καὶ τὸ ἐναντίον.

Ἐκ τοῦ ιε' τῶν κατὰ Ἰουλιανουῦ.

Ἔστιν πως αἰεὶ τὸ διαβάλλειν ἱππῆλατον, καὶ τὸ ἀκρατές εἰς
30 λόγους ἔνεστι πολλοῖς· δεῖ δέ, οἶμαι, ταῖς καταρρήσεσιν αἷς ἂν

Ἐκ τῶν ἰδίων λόγων.

Τὴν κακὴν ἀγορεύουσαν, εἶναι φανερόν σε ὅλους, δὲν θὰ τὴν προτιμοῦσε κανένας· ἀλλ' αὐτὸ εἶναι λαϊκὸν καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀγορεύουσας.

Ἐκ τῶν 140 λόγων.

Στὸν καθὲν ἄνθρωπον ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νὰ προκόψῃ καὶ νὰ ζήσῃ λαμπρῶς.

Ἐκ τῶν ἰδίων λόγων.

Αὐτόκλητος καὶ μὲ τὴν θέλησίν του τρέχει ὁ ἄνθρωπος πρὸς κάθετι ποῦ τοῦ φαίνεται καλόν, γιὰ τὸ ἔτσι φάνηκε καλὸ στὸν Δημιουργὸν τῶν ὅλων, ὥστε καὶ ὅταν προτιμοῦμε νὰ πράττομε τὰ ἀγαθὰ νὰ πρέπει νὰ ἐπαινούμαστε, καὶ νὰ ἀκολουθεῖ δίκαια ἡ ἐπιτίμησις ὅταν βαδίζομε τὸν ἄλλο δρόμον.

Ἐκ τῶν ἰδίων λόγων.

Τὸ ἀνακάτωμα αὐτῆς τῆς ζωῆς καὶ τὴν ὀδυνηρὴν σύγχυσις τῶν πραγμάτων σ' αὐτὴ ὑποδηλώνοντας μὲ σοφὸν τρόπον ὁ Ψαλμωδός, εἶπε· «Αὐτὴ ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ πολὺπλατὴ»⁶⁷.

Ἐκ τῶν ἰδίων λόγων.

Εἶναι σκοτεινοὶ κάπως καὶ ὄχι φανεροὶ σε ὅλους αὐτοὶ ποὺ μὲ ὀρμὴν ἐπιδιώκουν τὴν σωτηρίαν τους.

Ἐκ τῶν 150 λόγων.

Μὲ δικόν του θέλημα κινεῖται ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸς κάθε πράξιν του βαδίζει ἐθελοντικῶς, πράγμα ποὺ θεώρησε ὀρθόν ὁ ἀριστοτέλης Θεός, ὥστε, κι ἂν ἀκόμη κάποιος ἀπὸ μᾶς λάβῃ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ποὺ θὰ κατοικήσῃ μέσα σ' αὐτὸν διὰ τοῦ ἁγίου Βαπτίσματος, δὲν σταματᾷ ἐξαιτίας αὐτοῦ νὰ ζεῖ σύμφωνα μὲ τὴν δικὴν του γνώμην καὶ ὅπως αὐτὸς θέλει· τρέχει μ' ἐλεύθερα κατὰ κάποιον τρόπο χαλιναγία τόσο πρὸς τὸ ἀγαθόν, ὅσο καὶ πρὸς τὸ ἀντίθετον.

Ἐκ τῶν ἰδίων λόγων.

Ἡ διαβολὴ τρέχει ὡς τὸ ἄλογο καὶ τὸ ἀσυγκράτητον σὰ λόγια ὑπάρχει σὲ πολλούς. Πρέπει ὅμως, νομίζω, τὶς ὁποιοσδήποτε κατηγο-

ποιωῖτό τις καθ' ὅτι οὖν, τὰς δειξέεις ἀκολουθεῖν· εἰ δὲ ἀσθενεῖ πρὸς τοῦτο ὁ κατηγορεῖν ἤρημένος, τὴν τοῦ συκοφαντεῖν δόξαν ἀποίσεται.

Ἐκ τοῦ ιε' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

5 Τὸ εὐῖματεῖν μειρακιωδές ἐστὶ μόνον, καὶ ἐν μόνῃ δοκῆσει τὸ ἠδὺ ἔχει, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς διαπαίξει.

Ἐκ τοῦ ις' τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Τοῖς ἄριστα γεηπονεῖν ἠθισμένοις, ἔποιτο ἂν εἰκότως τὸ ἐπαινέισθαι δεῖν.

10 **Ἐκ τοῦ ις' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.**

Ἐπιεικείας ἢ ἀντέκτισις ὅτι δὲ καὶ ἀναλόγως τοῖς ἐκάστου κατορθώμασιν ἢ τῆς ἀμοιβῆς ἀντέκτισις· ἰσοπαλεῖς τοῖς ἰδρῶσιν αἱ ἀμοιβαὶ τοῖς ἀνδραγαθεῖν ἤρημένοις ἐκνεμεθήσονται παρὰ Θεοῦ· πληροφορήσει γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, τὴν τῶν ταλάντων διανομὴν οὐκ ἐν ἴσῳ μέτρῳ γενέσθαι λέγων· καθιστὰς δὲ τῶν εὐδοκμηκότων, τὸν μὲν ἐπὶ δέκα πόλεων, τὸν δὲ ἐπὶ πέντε. Ταλαντεύεται γὰρ ὥσπερ ὁ ἐκάστου βίος, καὶ ἰσοστατήσῃ πᾶν πάντως τῆς ἡμῶν ἐπιεικειᾶς ἢ ἀντέκτισις.

Ἐκ τοῦ ις' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

20 Ὁ τοῖς ἀνθρώποις ἀρέσκων, τοὺς παρ' αὐτῶν ἐπαίνους ἔχει· ἐν ἂν εἰκότως εἰς ἀντιμισθίας δύνάμιν λήψεται· γε μὴν τῶν παρὰ Θεοῦ τὸ σύμπαν οὐδέν· εὐανδρίας γὰρ, τῆς ἐπὶ γῆς, φημί, τὸ ἀγαθόν, οὐκ αὐτὸν ἐπόπτῃν ἐποίησε μᾶλλον, ἀλλὰ τῶν ὁρώντων τοὺς ὀφθαλμοὺς.

25 **Ἐκ τοῦ ις' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.**

Πᾶν αἰσχρὸν καὶ ἀκαλλές καὶ τοῖς εὖ βιοῦν ἤρημένοις ἀνάρμοστον τὸ ὑβρίζειν ἐστί, καὶ οὐκ ἂν τις εἴῃ τοιοῦτος τῶν ἐν ἐφέσει σεμνότητος καὶ ἐπιεικειᾶς.

Ἐκ τοῦ ιη' διβλίου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

30 Ἐκαστος τῶν ἐπὶ τῆς γῆς τῶν ἑαυτοῦ θελημάτων διέλαχεν

ρίες πού θά κάνει κανείς νά τις ἀκολουθοῦν οἱ ἀποδείξεις. Ἐν ὅμως ἀδυνατεῖ νά τὸ κάνει αὐτὸ ὅποιος θέλει νά κατηγορεῖ, θά κερδίσει τὴ φήμη τοῦ συκοφάντη.

Ἐκ τῶν ἰδίων λόγων.

Τὸ καλὸ ντύσιμο μόνον παιδικὴ συνήθεια εἶναι, καὶ ἡ εὐχαρίστηση εἶναι μόνον φαινομενικὴ καὶ παραπλανᾷ τὰ μάτια.

Ἐκ τῶν 160 λόγων.

Σὲ ὅσους ἔχουν συνηθίσει νά καλλιεργοῦν ἄριστα τὴ γῆ, πρέπει εὐλόγα ν' ἀκολουθεῖ ὁ ἔπαινος.

Ἐκ τῶν ἰδίων λόγων.

Ἡ ἀνταμοιβὴ εἶναι ἀνάλογη μὲ τὰ κατορθώματα τοῦ καθενός. Οἱ ἀμοιβῆς θά ἀπονεμηθοῦν ἀπὸ τὸν Θεὸν σὲ ὅσους ἐπιθυμοῦν τὰ κατορθώματα τῆς ἀρετῆς ἰσοδύναμες μὲ τοὺς ἰδρωτὲς τους. Θά μᾶς τὸ βεβαιώσῃ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σωτὴρας λέγοντας, ὅτι ἡ διανομὴ τῶν ταλάντων δὲν ἔγινε μὲ ἴσο μέτρο. Ἐβαλε ὑπεύθυνο ἀπὸ ἐκείνους πού εἶχαν εὐδοκιμήσει τὸν ἕνα σὲ δέκα πόλεις καὶ τὸν ἄλλο σὲ πέντε. Γιατὶ ἡ ἀμοιβὴ ταλαντεύεται ὅπως ὁ βίος τοῦ καθενός μας, καὶ ὅπωςδήποτε κάπου θά βρεῖ τὸ ἰσοστάθμισμά της ἡ ἀνταμοιβὴ μὲ τὴν ἀξία μας.

Ἐκ τῶν ἰδίων λόγων.

Ὅποιος ἀρέσει τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ἀντιμισθία θά ἔχει εὐλόγα τοὺς ἐπαίνους ἀπὸ αὐτούς, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Θεὸν δὲν θά λάβῃ ἀπολύτως τίποτε. Γιατὶ ἡ ἀρεστὴ πράξις τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἐννοῶ τὸ ἀγαθόν, δὲν ἔκανε ἐπόπτη αὐτόν, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ μάτια αὐτῶν πού τὸν βλέπουν.

Ἐκ τῶν ἰδίων λόγων.

Τὸ πιὸ αἰσχρὸ καὶ ἄσχημο καὶ ἀνάρμοστο γιὰ ὅσους θέλουν νά ζοῦν ἐνάρετα εἶναι ἡ ὑβριολογία, καὶ δὲν θά μπορούσε κανεὶς νά εἶναι τέτοιος ἀπὸ ὅσους ἐπιθυμοῦν τὴ σεμνότητα καὶ τὴν εὐσέβεια.

Ἐκ τῶν 180 λόγων.

Κάθε ἄνθρωπος ἔλαχε νά χειρίζεται τὰ χαλινάρια τῶν θελημά-

τάς ἡνίας, καὶ ἐθελοντῆς ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τὰν ἴεται, τουτέστιν, ἢ ἐπὶ ἀρετῆν, ἢ πρὸς γε τὰ χεῖρω.

Ἐκ τοῦ ιη' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Εἰσὶ τινες, πλεῖστοι δὲ οὗτοι κατὰ τὸν βίον, οἱ τὸ σφίσιν αὐ-
5 τοῖς εὖ ἔχειν ὑπειλημμένοι ἀβασανίστως κρατύνουσι. Οἴονται δὲ
ὄτι πάντη τε καὶ πάντως σοφὰ λαλοῦσι καὶ ἀναμφίβλητα· πλὴν
μέχρι τοσούτου τὴν τοῦ δοκεῖν εἶναι σοφοὶ καὶ ἀγχίνοοι κλέπτου-
σι δόξαν, ἄχρισ ἂν αὐτοῖς ὁ πρὸς τῶν ἑτερογνωμονούντων ὑπαν-
τήση λόγος, γοργοτέροις ἐλέγχους ἀντανιστάμενος

10 **Ἐκ τοῦ ιη' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.**

Ἐν τῷ, “Μηδὲν ἄγαν”, εἶναι τὸ εὖ ἔχον, ἐν δὲ τῷ περιπτῷ, τὰς
διαβολάς.

Ἐκ τοῦ ιη' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Τοῖς οὐκ ἔχουσι βίον τὸν ἐπιεικῆ καὶ τεθαυμασμένον, φορτι-
15 κόν, ὡς ἔοικε, τὸ εὐδοκμεῖν ἑτέρους εὐζωΐα καὶ ἀρετῆ· ἔγκλημα
γὰρ τῆς ἑαυτῶν φαυλότητος ποιοῦνται τὸ χρῆμα, καὶ ταῖς ἑτέρων
εὐκλείαις ἐπηρεθισμένοι, τὴν τῆς βασκανίας ὠδίνουσι φλόγα,
καίτοι μᾶλλον ἐχρῆν ζηλοῦντας ἐλέσθαι τὸ ἄμεινον, καὶ πάντα
σείοντας κάλων, ἀμιλλᾶσθαι φιλεῖν τοῖς ὧδε λαμπροῖς, οὐ φιλο-
20 ψογίας ποιήσασθαι πρόφασιν, ἃ κατορθοῦν οὐ δεδύνηνται.

Ἐκ τοῦ ιθ' λόγου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ.

Πολὺν λίαν παρὰ τοῖς ἔξω κεῖται τὸ τῆς εὐστομίας χρῆμα καὶ
τὸ λαμπρὸν τῆς λέξεως, ἐνὶ δὲ ὅμως τῶν ὀνησιφόρων οὐδέν. Τὸν
γὰρ φύσει Θεὸν καὶ Δημιουργὸν οὐκ ἔγνωσαν, ἀναριθμητῶν δὲ
25 θεοῦς τῷ βίῳ κομίζουσι.

68. Ὁ Κύριλλος γράφει γιὰ τὸν Ἰουλιανό· “Εὐφυᾶ μὲν ἔχων τὴν γλῶτταν, οὐκ ἀθαύμαστον δὲ τὸ καλλιπέδες”.

των του καὶ ἐθελοντικὰ ἀκολουθεῖ ἢ τὴν μία ἢ τὴν ἄλλη, δηλαδή ἢ τὴν ἀρετὴ ἢ τὴν κακία.

Ἐκ τῶν ἰδίων λόγων.

Ἐπιτρέψτε μοι, καὶ ποῦ εἶναι πάρα πολλοὶ μέσα στὴ ζωὴ, οἱ ὅποιοι, θεωρώντας ὅτι ἡ δική τους γνώμη εἶναι καλύτερη, τὴν προβάλλουν ἀβασάνιστα μὲ δύναμη. Νομίζουν ὅτι ὅπωςδήποτε μιλοῦν σοφὰ καὶ ἀναμφισβήτητα. Ὅμως μέχρι σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀποσποῦν τὴ γνώμη τῶν ἄλλων ὅτι εἶναι σοφοὶ καὶ ἔξυπνοι, ὥσπου νὰ βρεθεῖ ἀντιμέτωπὸς τοὺς ὁ λόγος ἐκείνων ποὺ ἔχουν ἀντίθετη γνώμη, ποὺ τοὺς ἐπιτίθεται μὲ ἰσχυρότερα ἐπιχειρήματα.

Ἐκ τῶν ἰδίων λόγων.

Στὸ λόγο, “Τίποτε ὑπερβολικὸ” ὑπάρχει ἡ εὐδοκίμηση, ἐνῶ στὴν ὑπερβολὴ ἀκολουθοῦν οἱ διαβολές.

Ἐκ τῶν ἰδίων λόγων.

Γιὰ ὅσους δὲν ἔχουν τὸν σωστὸ καὶ ἄξιο θαυμασμοῦ βίον, εἶναι ἀνυπόφορη, ὅπως φαίνεται, ἡ προκοπὴ τῶν ἄλλων μὲ καλὴ καὶ ἐνάρετη ζωὴ. Γιατὶ κατηγορία τῆς φαυλότητός τους κάνουν τὸν πλοῦτον, καὶ ἐνοχλημένοι ἀπὸ τὴν καλὴν φήμην τῶν ἄλλων κυοφοροῦν τὴ φλόγα τοῦ φθόνου, μολονότι ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ζηλέψουν καὶ νὰ θελήσουν τὸ καλύτερο, καὶ κάνοντας καθένας τὸ πᾶν, ἔπρεπε νὰ συναγωνίζονται τοὺς ἐδῶ λαμπροὺς, καὶ ὄχι νὰ χρησιμοποιοῦν ὡς πρόφαση τῆς φιλοκατηγορίας τους ὅσα δὲν μποροῦν νὰ κατορθώσουν.

Ἐκ τῶν 19ῶν λόγων.

Στοὺς ἔξω ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸ ὑπάρχει μεγάλη ἰκανότητα στὸ λόγο καὶ τὴ λαμπρότητα τῆς λέξεως⁶⁴, ὅμως τίποτε τὸ χρήσιμο δὲν ὑπάρχει σ' αὐτούς. Γιατὶ δὲν γνώρισαν τὸν ἀπὸ τὴ φύση τοῦ Θεοῦ καὶ Δημιουργοῦ, ἀλλὰ εἰσάγουν στὴ ζωὴ ἀναρίθμητους θεοὺς.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Οί αριθμοί παραπέμπουν κατά σειρά για τὰ χωρία τῆς Γραφῆς στο
κεφάλαιο, τὸν στίχο καὶ τὴ σελίδα πού βρίσκονται, ἐνῶ γιὰ τὰ ὀνόματα
καὶ πράγματα ἀπλῶς στὴ σελίδα πού βρίσκονται.

1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

	Ματθαῖος		32	29-30		424
1	26	86. 360		31		424
	27	416	35	1		424
	31	54. 302. 480	49	10		326. 348
3	21	552			Ματθαῖος	
4	4	550	3	14		354
	4-7	544	4	13		386
	7	536		22		412
	23	426	7	20		124
	26	426	8	1-2		124
6	1-2	426	9	9-10		124
	2	412. 428		25		124
	4	412. 428	12	11		456. 542
	8	428		14-15		482- 484
8	21	60	15	6		418
9	6	416		16		418
11	3-8	56	19	18		334
	7	84. 86. 362	20	1-2		98
15	1-5	566		2		96
	6	418. 564		3		328. 362
	7-11	570		3-4		96. 138
	9	574		4		328
17	10-11	554		5		104
	13	560		5-16		96
18	3	362		3		84. 104
19	24	362		12		98
22	10	432		13-16		96
	16	418	22	28		294. 300
24	1ξ.	576	28	13		84
32	22-24	424	32	4		454. 488

32	7-10	120	12	29-32	40
	10	120	13	1-3	528
33	1-6	90	14	3 ἐ.	470
	12-17	90	18	15	338
34	4-5	420		15-20	334
				16	334
	Λευϊτικὸν			18	326. 340
2	1	548	26	1-4	548
6	12 ἐ.	538	27	26	482
7	20	448	32	9	294
11	1-8	472		15	438
	3 ἐ.	470		39	346. 358. 382
	9-10	472		40	120. 418
	13-19	472			
	29-30	472		Ἰησοῦς Ναυῆ	
16	15-16	432. 444	4	4	418
23	10-11	548			
	Ἀριθμοὶ			Κριταὶ	
11	13	416	6	16-20	30
	23	416. 418	13	15-16	30
12	3	172		19-20	30
14	17			Βασιλειῶν Α'	
19	17	348	8	4 ἐ.	228
24	17	350	15	22	540
25	1-3	346		Βασιλειῶν Γ'	
	8	124			
	11	124	11	4 ἐ.	270
	11-13	116. 140	18	20-40	494
36	6 ἐ.	344		Βασιλειῶν Δ'	
	Δευτερονόμιον				
3	24	362	18	17 ἐ.	254
4	2	338. 482	19	15	254
	24	104		Παραλειπομένων Α'	
	35	346. 362	6	17-18	394
	39	346		Ψαλμοὶ	
6	4	346. 358. 362	4	6	462
	5	330	7	9	576
	13	84. 138. 412. 422	11	4-5	284
	13-14	420	13	3	386. 442
7	3-4	270	26	26	462
10	20	422	31	9	112
12	1-3	298			

32	6	376. 382		Παροιμιαί Σολομώντος	
	9	76	3	9	462
33	8	28. 46	4	26	476
36	8	172	12	27	128. 262. 514
39	7-9	458	17	2	224
43	19	490	18	21	166
	6-8	392			
45	11	144		Σοφία Σολομώντος	
	2-3	394	1	7	376
46	3	392. 516	3	3-4	526
49	4	516	7	6	222
	9	456	9	13	570
	9-11	550			
	13	456		Σοφία Σειράχ	
	14	456. 542	1	1	286
51	3	166	34	18	464
	3-6	246		19	464
	6	168			
67	29	418		Ώσηε	
68	32	464	4	8	442
71	11	394	6	6	540
74	6	134	13	4	330
79	3	386		11	236
81	6	332. 416	14	10	430
85	9	394		Άβδακούμ	
90	11	28			
95	5	34	3	1-2	314
95	5	330		Σοφονίας	
101	27-28	356			
102	1	344	2	11	466
103	5	382		Ζαχαρίας	
	25	582			
106	20	420	2	14-15	396
	23-26	62	9	9	396
117	16	418	14	9-10	344
118	59	476		Μαλαχίας	
131	11	392	1	8	550
138	7-8	66		11	466
140	3-4	94		13	550
				14	552
	Ίωβ				
8	20	464		Ήσαΐας	
9	8	380	1	2	274

1	12-13	36	9	23-24	108
	12-14	456		26	558
	13	484	10	11	330
	14	484	14	11-12	462
5	1	128	15	10	386
	6	394	22	5	120
	14	28	23	16	364
	20	120		24	66
7	9	316	38(31)	31-33	494
	14	348. 394			
10	11	336		Βαρούχ	
12	3	328	3	36-38	360. 394. 516
13	3	428		38	394
26	13	348		Ίεζεκιήλ	
28	17	142			
32	6	238	8	3	12
35	1	440	20	23-25	490
	3-4	394			
37	16	348		Δανιήλ	
40	3	396	7	13-14	396
	10	516		Ματθαῖος	
	12-13	400			
	13	12	1	20-21	502
41	18-19	440		23	394
48	8	454	3	11	318
52	6	238		11-12	502
53	1	386	4	6	28
	6	438		10	138. 422. 412
	12	442	5	4	172
54	1	440		17	446. 484. 554. 562
55	5	396		18	564
	8-9	240		19	478. 554
62	11	396	7	6	316
63	17	490	8	3	340
64	4	230		21-22	518
65	3-4	530	9	13	314
	4	528	10	20	508
66	2-3	464		28	212
	Ματθαῖος		11	29	172
				29-30	502
2	5	106	13	40-41	502
4	4	558	15	11	304
6	10	560		19	304
	20	36. 456	16	22	504
7	21-22	36		23	504

8	8	304	2	9	406
10	4	30		Τιμόθεον Α΄	
	30	282			
12	3	194	2	4	108
13	12	26. 354. 370	4	4	304
15	20	198		Ἑβραίους	
	21	438			
	22	198	1	3	340. 352. 416. 514
	22-24	92	2	9	198
	49	438		14	198
	Κορινθίους Β΄		3	1	392
			9	10	480
2	11	128	10	4	446
3	2-3	484. 494	11	32-35	180
4	4	408		37-38	180
5	17	542	12	2	194. 438
	Γαλάτας			6	118
				29	104
2	11-14	494	13	8	508
	Ἐφεσίους			Ἰακώβου	
4	6	376	3	2	94
	13	544		Πέτρου Β΄	
6	14-17	410			
	Φιλιππησίους		1	4	240
			2	4	232
2	6-7	194		Ἰωάννου Α΄	
	7	238. 404			
3	19	246	2	23	354
	Κολοσσαεῖς		3	1	240
				Ἰούδα	
1	15	414			
	18	198			
2	3	390. 488	-	6	26

2. Εύρετήριο ονομάτων και πραγμάτων

Α

Ἄαρών 116. 124. 432. 470. 538.
 Ἄβελ 426. 536. 544. 546. 550. 552.
 ἀβελτηρία 140. 286. 306. 318. 334. 468.
 Ἄβραμ 70. 90. 228. 232. 234. 328. 362.
 390. 536. 542. 546. 554. 556. 560. 564.
 566. 568. 570. 572. 574. 576.
 Ἄγαθόν 74. 82. 86. 366. 368. 372.
 ἀγαθότης 282.
 ἀγαθουργεῖν 582.
 ἀγαθουργία 32. 36. 70. 112. 256. 386. 402.
 426.
 ἀγαλλίασις 392. 394. 506.
 Ἄγαμέμνων 150.
 ἀγανάκτησις 124.
 ἀγάπη 522. 540.
 ἄγγελος 412. 424. 426.
 ἀγερωχία 266. 410. 422.
 Ἄγῆσαρχος 534.
 Ἄγησίλαος 168.
 ἀγιασμός 214. 406. 416.
 ἀγιστεία 210.
 ἀγνεία 160. 220.
 ἄγνοια 306. 430. 580.
 Ἄγραυλῖς, νύμφη, 42.
 Ἄδὰμ 92. 198. 222. 384. 426. 544. 552.
 ἀδικία 128. 134. 166. 246. 274. 392. 444.
 580.
 ἄζυμα 484. 486. 560.
 ἀθανασία 526.
 Ἄθηνα 10. 22. 42. 48. 146. 148. 150. 286.
 534.
 Ἄθηναί 42. 134. 176. 214. 518.
 Ἄθηναῖοι 178.
 Αἰακός 182.
 Αἴας 148.
 Αἴγαι 206.
 Αἰγύπτιοι 54. 124. 154. 178. 202. 206. 218.
 228. 430. 530. 560.
 Αἴγυπτος 12. 32. 36. 72. 120. 362. 416.

420. 454. 456. 488. 492. 530.

Αἰήτος, μάγος, 44.
 Αἰθίοπες 78.
 Αἰνείας 190. 262.
 Αἴολος 54.
 αἰσχρορρημοσύνη 32.
 αἰσχύρτης 276. 280.
 αἰσχύνη 92. 246.
 Αἰτωλεῖς 150.
 αἰχμαλωσία 342.
 ἀκαθαρσία 232. 276. 302. 406. 4444. 446.
 448. 462. 516. 518. 520. 524. 558. 562.
 ἀκαθαρσία σαρκική 486.
 ἀκολασία 32.
 ἀκρασία 424.
 Ἄκρισιος 534.
 ἀκροβυστία 560. 564.
 Ἄκταίων 532.
 ἀλαζονεία 518.
 Ἄλέξανδρος, μαθητῆς Ἀριστοτέλους,
 50. 108.
 Ἄλέξανδρος ὁ Μακεδὼν 218. 248. 252.
 Ἄλέξανδρος ὁ Πολυῖστωρ 54.
 ἀλήθεια 8. 38. 70. 82. 86. 88. 108. 112. 114.
 160. 164. 210. 214. 220. 242. 292. 296.
 310. 324. 330. 336. 338. 362. 366. 380.
 396. 408. 444. 446. 448. 450. 454. 458.
 466. 468. 480. 482. 484. 486. 488. 490.
 494. 496. 514. 536. 538. 540. 542. 562.
 566. 570. 574.
 Ἄλκιβιάδης 174.
 Ἄλκμηνη 196.
 ἀλλοίωσις 508. 510.
 Ἄλόπη 196.
 Ἄλωάδες 58. 62.
 Ἄλωεὺς 64.
 ἀμαθία 56. 126. 194. 216. 230. 370. 478.
 ἀμάρτημα, -τα 310.
 ἀμαρτία 96. 194. 312. 336. 338. 362. 390.
 406. 432. 438. 440. 442. 444. 446. 502.
 506.

ἁμαρτωλός, -οὶ 314. 442. 504.

* Ἀμασις 530.

* Ἀμβακούμ 314.

* Ἀμέλιος 396.

ἄμνηστία 446.

ἄμοιβή 584.

* Ἀμυμώνης 196.

ἀνάθεμα 500.

* Ἀναξαγόρας 182.

ἀνάστασις 180. 320. 322. 438.

* Ἀνάχαρσις 48. 52. 54.

ἀνδραγαθεῖν 584.

ἀνδροκτασία 44. 288.

ἀναξικακία 132.

ἀνδρεία 274. 518.

ἀνθρωπολάτρης 218.

ἀνθρωπολατρία 214. 404.

* Ἄννος 152.

ἀνομία 166. 246.

ἀνοσιότης 98. 250.

* Ἀντιγόνη 574.

ἀντιμισθία 216. 584.

* Ἀντίοχος 534.

* Ἀντιφῶν 530.

ἀοργησία 142.

ἀπάθεια 140. 142. 144.

* ἄπαιδεία 568.

ἀπανθρωπία 40. 216.

ἀπαρχή 430. 198. 448. 450.

ἀπάτη 32. 142. 202. 204. 220. 232. 262.

312. 362. 568. 578.

ἀπαύγασμα 352. 354. 514.

ἀπείθεια 384.

ἀπέχθεια 68.

* Ἄπις 206. 216.

ἀπιστία 408.

* Ἀπολλόδωρος 44.

* Ἀπόλλων 44. 138. 150. 160. 196. 206. 208.

286. 532. 534.

ἀποπληξία 64. 124. 198.

ἀποπομπαῖος 432. 438. 440. 444. 446.

ἀπώλεια 112. 410.

* Ἄραδες 530.

* Ἀργεῖοι 34. 150.

ἄργια 456.

ἄρετή 16. 20. 34. 36. 52. 112. 118. 122.

134. 154. 158. 174. 178. 180. 196.

198. 210. 214. 220. 226. 232. 258.

262. 266. 282. 284. 298. 312. 384.

386. 426. 436. 454. 458. 460. 518.

530. 552. 586. 586.

* Ἄρης 10. 22. 44. 44. 48. 146. 192. 286.

292.

* Ἀριάδνη 184. 186.

ἀριθμητική 158.

* Ἀριστείδης 168. 174. 178.

* Ἀριστόβουλος 54.

* Ἀριστομένης 40.

* Ἀριστόξενος 170. 224.

* Ἀριστοτέλης 10. 108.

* Ἀρίστων (πατὴρ Πλάτωνος) 226. 398.

* Ἀρμενία 322.

ἄρμονια 128. 370.

ἄρμονική 158.

ἄρρενομξία 232. 308. 312.

ἄρσενοκοῖται 310. 312.

* Ἄρτεμς 42. 150. 534.

* Ἄρτεμίσιον 520. 534.

* Ἀρχίδαμος 168.

ἄσέβεια 152. 294. 296. 428. 512.

ἄσέλγεια 44. 168. 186. 196. 232. 256. 280.

308. 478.

* Ἀσκληπιάδες 260.

* Ἀσκληπιός 206. 208. 216. 286. 290. 406.

408.

* Ἀσσύριοι 54. 152. 230. 254.

ἄστρονομία 156. 142. 160.

ἄσυνεσία * Ἀτλαντὶς 186.

* Ἄτρειδεῖς 150.

Ἀυσόνοι 284.

ἄφθαρσία 222. 384.

ἄφθονία * Ἀχαιοὶ 148.

ἄφροδίσια 308.

* Ἄφροδίτη 196. 534.

ἄφροσύνη 220.

Β

Βαβυλών 156.
 Βαβυλώνιοι 342.
 Βαιθήλ 424.
 Βάκτροι 54.
 Βαλαάμ 348.
 βάπτισμα 310. 314. 316. 318. 582.
 Βαράχ 180.
 Βαρούχ 516.
 βασιλεία 240. 442.
 βασιλεία 310
 Βασιλεία Θεοῦ-οὐρανῶν 310. 312. 554
 βασκανία 270. 586.
 βδέλυγμα 36. 40. 472.
 βδελυγμία 282.
 βδελυγρία 38. 44. 294. 476. 528.
 Βεελζεβούλ 194.
 Βεελφεγώρ 116. 124. 138. 140. 150. 168.
 Βηθανία 186.
 Βήθσαιδᾶ 186.
 Βῆλος 152.
 βλάβη 302.
 βλασφημία 104.
 Βραχμαῖοι 54.

Γ

Γανυμήδης 196.
 Γεδεὼν 30. 180.
 γέεννα 212.
 γέννησις (Σωτήρος) 354. 394.
 Γεντιλιανὸς 396.
 Γερμανός,- οἱ 12. 14. 16. 64. 68. 78. γεω-
 δαισία 156.
 γεωμετρία 156. 158. 160.
 γοητεία 32. 202. 204.
 γλωσσαλγία 274. 412.
 γνῶσις 62. 98. 100. 160. 164. 204. 238. 374.
 390. 408. 488. 492.
 γοητεία 308. 532.
 Γυμνοσοφισταὶ 54.

Δ

Δαβίδ 34. 62. 66. 152. 180. 246. 268. 284.
 326. 330. 340. 342. 344. 346. 350. 356.
 376. 386. 392. 394. 418. 420. 456. 462.
 464. 476. 490. 492. 502. 514. 550.
 δαιμόνιον 200. 202. 276. 308. 312. 318.
 320. 330. 398. 462. 528. 530.
 δαίμων,- ες 32. 34. 44. 46. 48. 72. 74.76. 78.
 80. 92. 96. 110. 138. 142. 148. 210.
 290. 354. 386. 432. 450. 532.
 Δαΐρα 534.
 Δανιήλ 396.
 Δαρδανία 186.
 Δάρδανος 186. 190. 198.
 Δάφνη 196.
 Δείναρχος 532.
 δεισιδαιμονία 8. 42. 218. 256. 286. 450.
 528. 534.
 Δελφοί 532.
 Δῆλος 452.
 Δημιουργὸς 368. 372.
 διαβολή 232. 246. 446. 546. 586.
 διάβολος 134. 386.
 Διαγόρας 182.
 διαθήκη 126. 492.
 δικαιοσύνη 50. 54. 128. 156. 180. 184. 222.
 274. 278. 392. 410. 428. 462. 522. 540.
 566.
 δικαίωσις 556.
 Διονύσιος 226.
 Διονύσιος Ἐλικαρνασεὺς 190.
 Διόνυσος 42. 44. 48. 532.
 Διόσκουροι 216.
 δοκησιοφία 84.
 δόξα θεία - Θεοῦ 164. 166. 170. 180. 240.
 254. 268. 272. 274. 282. 324. 352. 364.
 368. 408. 410. 442. 500. 508. 512. 514.
 δοξολογία 540.
 δουλεία 124. 234. 320. 336. 338.
 Δράκων 136. 138. 140.
 Δρυῖδαι 54.

δύναμις (Χριστός) 340. 356. 362. 370.
420. 422.

δυσβουλία 260. 404. 438.

δυσμένεια 224. 256.

δυσσέβεια 60. 132. 168. 180. 222.

δυστροπία 46. 336. 414.

δυσφημία 80. 122.

δωροδοκία 176.

Δωρόθεος, Ιστορικός, 42.

δωροφορία 34.

Ε

Ἐβραῖος, -οι 66. 72. 74. 102. 140. 144. 152.
154. 160. 180. 182. 202. 204. 210. 248.
250. 256. 258. 260. 262. 278. 284. 286.
292. 294. 298. 398. 482.

ἐγκράτεια 158. 230. 280. 306. 384. 474.
540.

Ἐδῶμ 350.

Ἐζεκίας 254. 342. 348.

εἰδωλόθυτον 494.

εἰδωλον 556.

εἰκαιοβουλία 450.

εἰκὼν Θεοῦ 300. 360. 414. 416.

εἰλικρίνεια 486.

εἰμαρμένη 48.

εἰρήνη 510. 526.

Ἐλεάζαρος 116. 124.

ἐλευθερία 320.

Ἐλευσίς 534.

Ἐλισαῖος 210.

Ἐλλὰ 54. 216. 518.

Ἐλλην, -ες 8. 12. 14. 34. 40. 44. 44. 50. 52.
54. 64. 68. 74. 88. 98. 100. 108. 112.
138. 140. 142. 148. 150. 152. 154. 156.
160. 178. 180. 182. 186. 204. 206. 212.
214. 216. 218. 224. 230. 234. 244. 248.
254. 256. 266. 272. 276. 278. 280. 284.
286. 286. 288. 290. 302. 356. 368. 374.
376. 382. 386. 396. 398. 406. 428. 430.
442. 454. 454. 468. 494. 528. 530. 546.

Ἐλπινίκη 176.

ἐλπίς 122. 320. 342. 386. 540.

ἐμβροντησία 568. 572. 574.

Ἐμμανουήλ 394.

Ἐμπεδοκλῆς 306.

ἐνανθρώπησις 198. 334. 346. 350. 382.
392. 422. 424. 514.

ἐνέργεια 380.

Ἐνυὼ 286.

Ἐνὼς 426. 428.

ἐνωσις 84.

ἐπαγγελία 328. 392.

ἔπαινος 100.

ἐπίγνωσις 70. 108. 320. 362. 456. 540.

Ἐπίδαυρος 206. 290. 406. 460.

ἐπιείκεια 54. 132. 134. 278. 280. 302. 306.
452. 460. 472. 476. 520. 520. 540. 584.

ἐπικουρία 122. 384.

ἐπιορκεῖν 100.

ἐπιορκία 100.

Ἐραστος 370.

Ἐρεχθεὺς 42.

Ἐριχθόνιος 534.

Ἐρμείας 370.

Ἐρμῆς 10. 22. 286. 292.

Ἐρμῆς Τρισμέγιστος 48. 152. 216. 376.

Ἐσδρας 134.

Ἐσσαῖοι 160.

ἑτερογλωσσία 62.

Εὔα 426.

εὐανδρία 214. 216. 254. 520. 526. 584.

Εὐέλπις 42.

εὐζωία 154. 278. 284. 304. 308. 366. 388.
400. 404. 458. 490. 540. 586.

εὐήθεια 522.

εὐημερία 90. 142. 156. 238.

εὐθημοσύνη 372.

εὐκλεια 14. 74. 158. 232. 234. 238. 240.
246. 252. 264. 586.

εὐκοσμία 158. 166. 196.

εὐλάβεια 294. 578.

εὐμαθία 38.

Εὐμολπος 534.

εὐοσμία 36.

εὐπείθεια 384.
 εὐπραγία 264.
 εὐρεσιέπεια 156. 158.
 Εὐριπίδης 54. 148. 208.
 εὐσέβεια 48. 82. 98. 104. 108. 126. 130.
 142. 160. 176. 256. 318. 328. 350. 452.
 454. 520. 564. 572.
 εὐστομία 586.
 εὐτολμία 148.
 εὐφημία 32. 76.
 Εὐφορδος 306.
 εὐφροσύνη 328.
 εὐωδία 394. 444. 540.

Z

Ζάμολξις 54. 226.
 Ζάν (Ζεὺς) 534.
 Ζάρα 54.
 Ζαχαρίας 506.
 Ζαχαρίας, προφήτης, 342.
 Ζεὺς 34. 48. 192. 196. 202. 204. 216. 286.
 398. 406. 534.
 ζῆλος 116. 124. 126. 132. 140. 144. 262.
 270. 272.
 ζηλοτυπία 104.
 Ζήνων ὁ Μύνδιος 534.
 Ζοροβάβελ 342.
 ζωή 166. 312. 322. 438. 490. 494.
 ζωή αἰώνιος 108. 272. 510.
 ζωή ἀμώμητος 68.
 Ζωή (Χριστὸς) 510.

H

ἡδονή 68. 70. 124. 138. 150. 154. 158. 174.
 176. 256. 264. 266. 268. 280. 302. 312.
 384. 388. 424. 426. 428. 478. 562.
 Ἡλέκτρα 186.
 Ἡλίας 210.
 ἡλιθιότης 572. 574.
 Ἡλιοῦ 406. 492.
 ἡμερότης 124. 314. 332.

Ἡρα 322. 524.
 Ἡράκλειτος 398.
 Ἡρακλῆς 216.
 Ἡρώδης 342.
 Ἡσαΐας, προφήτης, 240. 316. 328. 348.
 386. 394. 438. 454. 488. 490. 516. 528.
 530.
 Ἡφαιστίων 218.
 Ἡφαιστος 286. 292.

Θ

Θαλήσε ὁ Μιλήσιος 168.
 θάνατος 166. 384. 390. 444. 446. 542.
 θέλημα (Θεοῦ) 458. 492.
 θέλημα (ἀνθρώπινον) 80. 382. 402.
 Θεμιστοκλῆς 178.
 Θεόγνις 262. 264.
 θεογνωσία 488.
 Θεόδωρος, βασιλεὺς, 262.
 Θεόπομπος 40. 176.
 θεοπτία 110. 142. 152. 224. 226. 242. 248.
 252. 254. 276. 312.
 θεοσημεία 120. 186. 242. 316. 366. 516.
 Θεοτόκος 348. 382.
 θεουργία 262.
 Θεόφραστος 42.
 Θῆβαι 574.
 Θῆβαι, Αἴγυπτου, 216.
 Θράκη 42. 54. 226.
 θρησκεία 310.
 θυμίαμα 36.
 θυμὸς 40. 116. 120. 124. 140. 144. 146. 154.
 172. 182. 256. 428. 434. 436. 450. 452.
 θυσία 32. 34. 36. 38. 40. 44. 46. 48. 124.
 140. 202. 450. 452. 456. 460. 462. 542.
 548. 550.
 θυσία ἀλαλαγμοῦ 542.
 θυσία δικαιοσύνης 462.
 θυσία αἰνέσεως 462.
 θυσία ζῶσα 464. 542.
 θυσία πνευματικὴ 540.
 θυσιαστήριον 300. 424. 444. 450. 538.

I

Ἰαβὼν 422.
 Ἰακώβ 90. 294. 346. 348. 350. 360. 390.
 394. 422. 424. 516. 560.
 Ἰδαῖον ἄντρον 534.
 Ἰεζεκιήλ 12.
 Ἰερεμίας 108. 386. 462. 558.
 Ἰεροσόλυμα - Ἱερουσαλήμ 254. 264. 268.
 342. 396. 418. 450. 464. 466. 492. 510.
 558.
 Ἱερουγία 464. 546. 560. 566.
 Ἰεσαὶ 344. 346.
 Ἰεφθαὶ 180.
 Ἰησοῦς Ναυῆ 178. 392.
 Ἰνδοὶ 54. 532.
 Ἰορδάνης 178. 338.
 Ἰουδαία 160. 234. 278. 326. 392. 506. 522.
 Ἰουδαῖος 54. 72. 116. 152. 198. 218. 228.
 230. 234. 244. 254. 264. 278. 298. 326.
 332. 342. 386. 390. 396. 428. 430. 440.
 448. 450. 454. 458. 466. 468. 470. 472.
 480. 486. 488. 492. 494. 500. 510. 528.
 556. 558
 Ἰούδας, υἱὸς Ἰακώβ, 326. 340. 342. 344.
 346. 348. 354. 490. 558.
 Ἰουλιανὸς 8. 40. 94. 132. 160. 166. 218.
 246. 266. 272. 278. 370. 382. 406. 408.
 424. 438. 444. 520. 532.
 Ἰππη 54.
 Ἰπποθόη 196.
 Ἰπποκράτης 256. 260.
 Ἰσοκράτης 262. 264.
 Ἰσαὰκ 90. 390. 536. 542. 560. 576.
 Ἰσθμα (τὰ) 226.
 Ἰσμαήλ 568.
 Ἰσραήλ 38. 72. 90. 106. 116. 120. 124. 126.
 140. 168. 178. 184. 234. 236. 294. 296.
 298. 328. 330. 332. 336. 340. 342. 344.
 346. 348. 350. 358. 360. 362. 392. 394.
 408. 412. 416. 420. 438. 442. 444. 446.
 454. 456. 460. 462. 464. 466. 484. 488.
 490. 494. 506. 540. 548. 550. 558.

Ἰσραηλίται 328. 500.
 ἰσχυρομυθία 372.
 Ἰταλία 532.
 Ἰταλοὶ 190.
 Ἰωάννης (εὐαγγελιστῆς) 210. 236. 244.
 348. 398. 496. 500. 512. 516.
 Ἰωάννης (πρόδρομος) 318. 498. 502.
 Ἰὼβ 464. 506. 510.
 Ἰωνᾶς 72.
 Ἰωνία 206.
 Ἰώσηπος 218.
 Ἰωσήφ (μνηστὴρ Θεοτόκου) 326. 344.
 502.

K

Κάδμος 278.
 Κάϊν 426. 428. 536. 544. 546. 548. 558.
 Καίσαρ 236. 242. 248. 252.
 κακία 246. 264. 486. 562.
 κακοπάθεια 550.
 κακοσμία 524.
 κακουργία 234.
 καλλιπέπεια 284.
 Καλλίμαχος 184.
 καλοκαγαθία 264.
 Κάρμηλος 492.
 καρτερία 530.
 Κασσάνδρα 148.
 κατακλυσμὸς 60. 428.
 καταλαλιὰ 302.
 Κέβης 162.
 Κέκρωψ 42. 534.
 Κελτοὶ 12. 54.
 Κένταυρος 54.
 κένωσις 240. 334.
 κηδεμονία 128.
 Κίμων 168.
 Κινύρας 534.
 Κλαύδιος 220.
 Κλέαρχος 534.
 Κλεομήδης 216.
 Κλέων 176.

Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς 278. 534.
 Κλήμης (Ρώμης) 218.
 κληρονομία 294. 344. 350.
 κλοπή 100. 304.
 κολακεία 310. 310.
 κομψοεπεία 482.
 Κορίσκος 370.
 Κορνήλιος 220.
 Κορύθαβτες 200.
 Κορωνίς 42. 206. 288. 408.
 Κουρήται 44. 150.
 Κρῆων 574.
 Κρήτες 184. 534.
 Κρόνος 42. 44. 44. 48. 308.
 Κροτωνιάται 228.
 Κυρήνιος 236.
 Κῦρος 342.
 Κῶς 206.

Λ

Λάβαν 422.
 λαγνεία 150. 308.
 Λάζαρος 340. 522.
 Λακεδαιμόνιοι 40. 44. 134.
 Λάμεχ 426.
 Λαμπροκλήης 174.
 Λαοδίκη 534.
 Λάρισσα 534.
 λατρεία 32. 38. 72. 90. 98. 106. 126. 138.
 142. 180. 190. 234. 248. 272. 296. 298.
 320. 448. 450. 452. 454. 456. 458. 456.
 466. 484. 486. 538. 542. 562. 566.
 λατρεία ἰουδαϊκὴ 566.
 λατρεία λογικὴ 464. 542.
 λατρεία νοερὴ 464.
 λατρεία πνευματικὴ 466.
 Λεάνδριος 534.
 Λέσβιοι 42.
 Λευκοφρόνη 534.
 ληστεία 306.
 Λίβνοι 78.
 Λόγος 372. 374. 376. 390. 398. 406. 512.

λοιδορία 94. 170.
 Λουκάς 326. 496. 498. 506.
 Λυκοῦργος 100. 102. 132. 134. 138. 140.
 168.
 Λυκοῦργος, βασιλεὺς Θράκης, 532.
 Λυσίμαχος 174.
 Λύστρα 260.

Μ

μαγγανεία 528.
 μαγγανεύειν 530.
 Μαγνησία 534.
 Μάγοι 54.
 Μαδιὰμ 30.
 Μακεδῶν 252.
 Μαμβρὴ δοῦς 362.
 μανία 200. 400.
 μάννα 336. 338. 416.
 μαντεία 530. 532. 570. 574.
 Μανωὲ 30.
 Μαραθῶν 214. 520.
 Μαρία (Θεοτόκος) 326. 334. 336. 349.
 502.
 Μάριος 198. 200.
 Μάρκος 496. 498. 504. 508.
 Μασὲκ 566.
 Ματθαῖος 326. 496. 498. 502. 504. 508.
 μεγαλοδωρεά 562.
 Μενέδημος 224.
 Μενέλαος 220.
 Μενέξενος 174.
 μετάνοια 314. 318. 402.
 Μῆδοι 16. 230. 234. 254. 428.
 μητρογαμεῖν 68. 74.
 μαιφονεῖν 74. 154. 288.
 μαιφονία 88.
 μικροψυχία 148. 574.
 Μίλητος 534.
 μίμησις 140. 142.
 Μίνως 182. 184.
 μισοπονηρία 136.
 μοιχεία 256. 302. 304. 308. 310. 310. 312.

524.

μοιχεύειν 96. 98.

μολυσμός 302. 314. 522.

μοσχοποιία 490.

Μούσαι 292.

μοχθηρία 166. 516.

Μυρτώ 174. 266.

μυστήριον (Χριστοῦ) 38. 86. 198. 200.

204. 214. 232. 238. 316. 318. 332. 334.

362. 382. 390. 390. 392. 398. 408. 424.

436. 438. 446. 448. 484. 538. 540. 568.

Μωάβ 124. 348.

Μωαβῖται 168.

Μώνυμος 42.

Μωσῆς-Μουσῆς 34. 38. 56. 62. 64. 66. 68.

70. 72. 74. 82. 84. 86. 88. 90. 96. 98.

100. 102. 114. 116. 120. 122. 132. 142.

144. 152. 156. 164. 168. 172. 178. 184.

214. 228. 236. 256. 294. 296. 318. 324.

326. 328. 330. 332. 336. 338. 342. 344.

346. 350. 354. 358. 360. 384. 386. 390.

392. 412. 414. 416. 418. 420. 422. 424.

426. 430. 432. 436. 438. 446. 448. 452.

458. 468. 468. 482. 484. 486. 490. 494.

536. 538. 548. 566.

N

Ναῖν 522.

νεομηνία 484.

Νημέρτιος 128.

νηστεία 456.

Νινευῆ 72

νουθεσία 18.

Νουμάς 190.

νουμηνία 456.

Νουμήνιος 372.

Νοῦς 82. 86. 366. 368. 372. 374.

Νῶε 60. 426. 428.

Ξ

Ξανθίππη 174.266.

Ξενοφῶν 162.

Ξέρξης 214.

O

οἶησις 578.

οἰκονομία 36. 238. 238. 240. 242. 250. 256.

336. 390. 454. 464. 494. 506. 506. 508.

Οἶνεὺς 150.

ὀλιγοψυχία 572.

ὄλοκαυτισμός 430.

ὄλοκαύτωμα 36. 432. 456. 462. 540.

Ὅμηρος 34. 62. 70. 122. 146. 184. 264.

266. 268. 518.

ὁμοίωσις 86. 300. 350. 360. 404. 414. 416.

ὁμοσύσιος, ον 352. 380. 422.

Ὅν 82.

ὄνειδος 224.

ὄργη 40. 76. 88. 92. 104. 116. 118. 120.

122. 126. 130. 136. 140. 144. 146. 150.

154. 158. 172. 220. 236. 256. 428.

ὄρκος 120. 176. 574. 576.

ὄρκωμοσία 574.

Ὅρνᾶ 492.

Ὅσιρις 216.

οὐσία, θεία, 84. 366. 368. 404.

ὄψοφαγία 300. 472.

Π

πάθος 68. 104. 140. 406.

παιδαγωγία 34. 78. 230. 544. 556.

παιδεία 38.

Παλαιστίνη 228.

Παλαιστοί 228.

Παμφίλη 272.

πανουργία 478.

παράδοσις ἀποστολική 496.

παρανομία 312. 496.

Παρθένος 340. 344. 348. 382. 388. 390.

506. 510.

Πάρθοι 64.

παρηγοσία 308.

Παισιφάη 184.
 Πάσχα (*Εβραίων) 456. 510. 560.
 Παῦλος 30. 92. 132. 180. 194. 198. 212.
 220. 244. 282. 304. 310. 312. 328. 332.
 340. 354. 362. 370. 376. 408. 414. 416.
 420. 436. 446. 446. 454. 480. 482. 486.
 492. 494. 496. 498. 500. 502. 508. 542.
 554. 556. 560.
 Πάφος 534.
 Πελλήνη 42.
 Πέλοψ 196.
 Πέργαμος 206.
 περιτομή 430.
 περιτομή καρδιάς 556. 560. 562.
 περιτομή σαρκός 554. 556. 558. 560. 562.
 Πέρσαι 16. 54. 64. 74. 176. 230. 234. 254.
 428.
 Περσεὺς 182. 186. 532.
 Πέτρος 210. 470. 494. 508. 554.
 Πηλεὺς 42.
 Πιλᾶτος 240.
 Πίνδαρος 208.
 Πίνθαρος 170.
 πίστις 28. 120. 180. 188. 192. 214. 296. 310.
 312. 316. 318. 320. 322. 324. 328. 342.
 360. 390. 408. 410. 428. 466. 494. 498.
 520. 540. 566. 572. 574. 576.
 πλάνη 38. 362. 364. 380.
 Πλαταιαὶ 520.
 Πλάτων 10. 82. 86. 114. 160. 162. 168. 174.
 198. 214. 224. 226. 226. 320. 358. 364.
 368. 370. 372. 398.
 πλεονεξία 92. 178. 184. 194. 234. 250. 302.
 336. 402. 478.
 πλημμέλεια 120.
 πλημμέλημα 124. 230. 388. 416.
 Πλούταρχος 356.
 Πλωτῖνος 82. 86. 372. 376. 378. 380. 390.
 396.
 Πνεῦμα ἅγιον 374. 376. 378. 380.
 πολυγλωσσία 60. 66. 82.
 Πολυκράτης 530.
 πολυμάθεια 430.

Πολυνείκης 574.
 πονηρία 154.
 πορνεία 302. 304. 312. 478. 494.
 Πορφύριος 32. 34. 42. 46. 128. 130. 160.
 170. 174. 224. 226. 368. 398. 406. 434.
 450. 460. 528. 532. 546.
 Ποσειδῶν 148. 196.
 προάτης 120. 132. 148. 172.
 προαίρεσις 78. 238. 294.
 πρόγνωσις 390.
 προθυμία 46. 544.
 πρόνοια 52. 64. 70.
 προσευχή 122. 212.
 προσκύνησις 452.
 πρωτότοκος 412.
 πρωτότοκος κτίσεως 348. 414.
 πρωτότοκος τῶν νεκρῶν 198.
 Πτολεμαῖος 534.
 Πτολεμαῖος Φιλάδελφος
 Πυθαγόρας 54. 190. 226. 306. 434. 436.
 530. 532. 534. 546.
 Πύθια (τὰ) 226.
 Πύθων 532.

P

Ραδάμανθυς 184.
 ραθυμία 36. 68. 138.
 ραστώνη 436. 542. 554.
 Ραψάκης 254. 274.
 Ρίπαια ὄρη 54.
 Ρόδος 42.
 Ρωμαῖος, -οὶ 12. 14. 16. 18. 42. 50. 54. 68.
 132. 190. 200. 234. 248. 250.
 Ρώμη 190. 206. 228.
 Ρῶμος 190.
 Ρωμύλος 190.

Σ

Σαβᾶ 36.
 Σαγχωνιάθης 218.
 Σαρακηνοὶ 430.

Σαλαθιήλ 342.
 Σαλαμίς 42. 520.
 Σαλομών 262. 268.
 Σαμαναΐοι 54.
 Σάμειοι 532.
 Σαμουήλ 180. 254. 392. 540.
 Σαμψών 152. 180.
 Σαούλ 236. 342.
 Σατανᾶς 194. 242. 268. 274. 336. 384. 504.
 Σατεΐμ 124.
 Σεδεκίας 326. 340. 342.
 Σεμέλη 44. 196. 216.
 σεμνότης 280.
 σεμνότης 584.
 Σέργιος 220.
 Σήθ 348. 426.
 Σίβυλλα 192.
 Σικελία 184.
 Σιλήνος 532.
 Σιλωάμ 316.
 Σινᾶ 334. 420. 538.
 Σιών 396.
 σκαιότης 166.
 σκευωρία 246.
 σκληροκαρδία 558.
 Σκύθης, - αι 16. 40. 48. 52. 54. 74. 78.
 Σόδομα 16. 362.
 Σοδομίται 362.
 Σολομών 264. 266. 270. 394.
 Σόλων 100. 102. 132. 134. 138. 140.
 Σοφία 86. 108. 134. 152. 162. 224. 262.
 266. 286. 292. 356. 362. 370. 374. 390.
 400. 402. 488.
 σοφία κοσμική 162. 170. 366.
 Σοφοκλής 78. 574.
 σταυρός 92. 192. 196. 436.
 στενολεσχία 554.
 Στέφανος 560.
 Στυγὸς ὕδωρ 524.
 συγγνώμη 176.
 σύγχυσις 82. 86.
 συκοφαντία 194.
 συμφορὰ 40. 44. 234.

σύνεσις 134. 152. 276. 286. 292. 316. 478.
 συντέλεια 502.
 Συρία 54. 184.
 Σύροι 12. 64. 228.
 Σωκράτης 130. 138. 140. 162. 168. 170.
 172. 182. 224. 226. 266.
 σωτηρία 28. 90. 238. 386.
 Σωφρονίσκος 174. 224. 266.
 σωφρονισμὸς 182.

Τ

ταλαιπωρία 44. 386.
 τάλαντον 584.
 Τάρας 206.
 ταυτότης 360. 418.
 Τένεδος 42.
 τερατολογία 32. 232. 570.
 τερατουργία 246.
 τερθρεία 142. 194. 404.
 Τιβέριος 220.
 Τίμαιος 358.
 Τριάς 468.
 Τρίοπος 530.
 Τρίπους 530.
 Τροία 150. 190. 264. 306.
 Τρωῆς 148.
 τρυφή 40. 266.
 τύφος 34.

Υ

υἱοθεσία 230. 320.
 Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου 396. 504. 506.
 Ὑπεροχή 534.
 ὑπόστασις 84. 352. 366. 380. 416. 420. 422.
 424.
 ὑστεροβουλία 122. 458.

Φ

Φαίδρα 186.
 Φαραὼ 178.
 Φαρισαῖοι 520.

φαυλότης 34. 46. 50. 54. 98. 134. 136. 154.
 300. 302. 312. 486. 490. 520. 524. 586.
 φθόνος 158. 262. 270. 272. 384. 386.
 φθορά 194. 198. 222. 320. 322. 384. 390.
 444. 446. 524. 526. 542.
 φιλανθρωπία 252. 314.
 Φίληβος 174.
 φιληδονία 264. 478.
 Φίλιππος, άπόστολος, 514.
 Φίλιππος, βασιλευς Μακεδονίας, 218.
 φιλοθεΐα 126.
 φιλοκέρδεια 460. 478. 522. 558.
 φιλοκομπία 558.
 φιλομαθία 498.
 φιλοσαρκία 266. 302. 558.
 φιλοσοφία 54. 160. 226.
 φιλοστοργία 118.
 φιλοτιμία 232.
 φιλοψογεΐν 296.
 φιλοψογία 8. 158. 228. 586.
 Φινεές 116. 122. 124. 126. 132. 140. 148.
 φλυαρία 410.
 Φοΐβος (Άπόλλων) 196.
 Φοΐνικες 44. 156. 218.
 φονεύειν 96. 98. 100.
 φόνος 304.
 φρόνησις 148. 274.
 Φρυγία 196.
 φύσις θεΐα 84. 118. 126. 134. 170. 240.
 352. 354. 356. 362. 366. 368. 372. 380.
 388. 404. 406. 440. 540.
 Φωκylίδης 262. 264.
 Φῶς (ὁ Χριστός) 510.
 Φωτεινός (αΐρεσιάρχης) 348.

X

Χαλδαΐοι 16. 54. 70. 152. 160. 430. 530.
 560. 574.
 Χαράν 576.
 Χείρων 42. 54. 152.
 Χερσόνησος Ταυρικη 40. 74.
 Χίος 42.
 χρηστότης 54. 132. 386. 442.
 Χριστιανός 94. 154. 212. 218. 248. 252.
 256. 260. 262. 266. 290. 292. 296. 300.
 304. 310. 328. 366. 368. 406. 430. 446.
 470. 472. 512. 520. 546. 554.
 Χρύσης 150.
 Χρύσιππος 130.
 χυδαιότης 32. 82. 294. 296. 298.
 Χωρήβ 332.

Ψ

ψευδηγορία 302.
 ψευδοέπεια 186. 500.
 ψευδολατρεία 130.
 ψευδολογία 2342.
 ψευδομαντεΐα 200. 204.
 ψευδομαρτυρεΐν 96. 100.
 ψεῦδος 32. 76. 98. 142. 202. 204. 212. 232.
 366. 446.
 Ψυχή 86. 368. 374. 376. 378. 380.

Ω

ὠμότης 40. 44. 88. 234. 288. 314.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	8-587
ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΕΥΑΓΟΥΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ	
ΠΡΟΣ ΤΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΕΟΙΣ ΙΟΥΛΙΑΝΟΥ.	8-587
ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ	8-93
ΛΟΓΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ	94-165
ΛΟΓΟΣ ΕΚΤΟΣ	166-245
ΛΟΓΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ	246-323
ΛΟΓΟΣ ΟΓΔΟΟΣ	324-409
ΛΟΓΟΣ ΕΝΑΤΟΣ	410-495
ΛΟΓΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ	496-579
ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΛΟΓΩΝ ΙΑ΄.-ΙΘ΄.	580-587
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	589-605
1. Εύρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς	589-595
2. Εύρετήριο δομάτων καὶ πραγμάτων	596-605

Φωτοστοιχειοθεσία: «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ» ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡΕΤΑΚΗ
Γ. Μπακατσέλου 3 – Τηλ. 0310/283 880 – Θεσσαλονίκη

Έκτύπωση Όφσετ: ΧΡ. ΘΩΜΑΣ – Τηλ. 03940/72.394. Λητή Θεσσ/νίκης

Βιβλιοδεσία: Άφοι ΒΑΡΟΥΣΙΑΔΗ, Τηλ. 0310/710 140 – Θεσ/νίκη

Κεντρική διάθεση: Βιβλιοπωλείο Ε. ΜΕΡΕΤΑΚΗ

Γ. Μπακατσέλου 3 – Θεσσαλονίκη – Τηλ. 0310/283 880 – (Οικίας 0310/696 653)

Διεύθυνση αλληλογραφίας: Τ.Θ. 40090 – Τ.Κ. 560 10 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ